Nya Stockholm

Förord till den elektroniska utgåvan

Boken har tillhört Kommendör Thorsten Arwidsson. Han omnämns i boken på sid. 335 och på sid. 404

Under arbete...

Nya Stockholm

AF

CLAËS LUNDIN

Med öfver 400 Illustrationer

TECKNADE

AF

V. ANDRÉN, FERD. BOBERG, HERM. FEYCHTING, EDV. FORSSTRÖM, ROB. HAGLUND, R. WIDING, m. fl.

FÖRORD.

*»Förändringarna följa nu mera sa tätt på hvarandra, att det icke behöfs många årtionden, förr än det nya hunnit blifva gammalt», yttrades i förordet till **Gamla Stockholm**, och det ser nästan ut, som skulle de få år hvilka sedan dess förflutit ha ännu mera påskyndat ombildningarna. Detta fortgår till och med hvarje dag, så att det kan vara vanskligt nog att åt en samling skildringar af vår hufvudstads äfven nyaste förhållanden gifva namnet **Nya Stockholm**. Med detta namn har författaren dock endast afsett att beteckna hvad som under 1880-talet kunde kallas nytt i stadens yttre och inre.*

Det är nämda årtionde som uteslutande utgör föremål för det arbete som fullständigt nu öfverlemnas i allmänhetens händer. Sådant lifvet i Stockholm då yttrade sig, har det i denna bok framstälts, och det så troget som möjligt efter verkligheten, utan att författarens egna åsigter tillåtits ingripa i den objektiva skildringen.

*Afsigten har varit att i alt lemna en **sann** bild af vårt samhälle under ett intressant utvecklingsskede. Mänga personnamn äro nämda, emedan ett samhälle icke består af abstrakta föremål, utan af personer, och skall man skildra lifvet under en viss tid, får man icke glömma dem som just utgöra väsentliga delar däraf. **Alla** har jag*

dock icke kunnat nämna som på något verksamt sätt ingripit i det nya stockholmslifvet, liksom det ej häller låtit sig göra att åt hvarje afdelning gifva all den utförlighet som den kanske förtjänar. Hela kapitel till och med har jag nödgats utesluta, på det att boken icke skulle växa till alt för stort omfång.

Ett arbete som detta kan icke, utan att göras mångdubbelt större, motsvara alla fordringar. En gräns måste sättas, äfven med fara, att några läsare skola tycka sig sakna ett och annat, och i allmänhet är det vid ett sådant företag kanske svårare än vid något annat att tillfredsställa alla. Somliga finna ett kapitel för vidlyftigt och ett annat för knaphändigt, under det öfriga läsare äro af motsatt åsigt.Författaren, som så mycket han kunnat sökt tillfredställa olika anspråk, måste dock hålla sig inom möjlighetens område.

Men hvad han ansett framför alt åligga honom har varit att icke sky några mödor för att kunna framlägga fullt tillförlitliga uppgifter. Detta har varit hufvudsyftet vid arbetets tillkomst, och jag hoppas, att man icke skall kunna påträffa några oriktigheter af svårare beskaffenhet. Att undvika alla misstag är vid ett sådant företag omöjligt, och hvar och en som gör sig reda för de svårigheter som äro därmed förknippade torde nog i främsta rummet se till författarens goda afsigter och öfverse med de fel som utan hans förvållande möjligtvis insmugit sig.

Vid inhemtande af uppgifter har jag alltid sökt dem i första hand, och ur den bästa källan samt därför vändt mig till de personer som varit mer än andra i stånd att lemna fullständiga och tillförlitliga upplysningar. Jag har ock öfver alt funnit välvilligt tillmötesgående och aflägger härmed min erkänsamma tacksägelse till alla dem, för många att här namngifva, som bistått mig i mina efterforskningar och med sin erfarenhet underlättat mina bemödanden.

Utom den tack jag är skyldig dessa medarbetare bland allmänheten, står jag äfven i förbindelse till de konstnärer som åstadkommit bokens illustrativa del och med sin talang lifvat upp texten, och det är för mig en kär pligt att erinra om den andel de haft i skildringen af nya Stockholm.

Claës Lundin

INNEHÅLL.

* ILLUSTRATIONER.

Helsidor:

Sid.

Illustrationer i texten:

Porträtt:

Extra planscher:

*

I.

En stockholmspromenad på 1880-talet.

0015_1.jpg

Klockan slår 7 i Klara nya kyrktorn, som smärt och prydligt reser sig öfver Norrmalms alla byggnader, till och med högre än Allmänna telefonbolagets genomskinliga tornbur. Stadens öfriga kyrkor instämma i väckareklangen.

Det är en vacker majmorgon. Solen står redan högt öfver Djurgårdslandet, förgyller Katarinas fagra kupol och de små vårgrönskande trädgårdstäpporna på södra bärgen, smeker de sirliga utsmyckningarna på Tyska kyrkans nya torn med dess klumpiga underdel, kastar glödande blickar på fönsterna i kungliga slottets Logårdssida, på Wennbergska ångkvarnens skorsten och stadens öfriga höga punkter, glittrar förföriskt på Saltsjön och Norrström, sätter lif och färg i det vaknande Stockholm och viger det till en verksam dag.

»Jag skulle tro, att det duger att se på!» utbrast en man till hälften för sig själf, till hälften åt en annan som från södraBlasiiholmskajen betraktade den vidsträckta taflan i glänsande morgonbelysning.

»Det är onekligen vackert», svarade den andre. »Herrn är troligtvis ej häller hemma här.»

»Hvarför tror ni det, om jag får fråga?»

»Eftersom herrn är på benen redan klockan sju och bryr sig om att beundra hvad stockholmarne ha för ögonen hvarje dag.»

»Hm! ... Ni tror kanske, att vi sofva hela förmiddagen och inte ha någon känsla för vår vackra stad? ... Jag skall ha äran upplysa ... men bör kanske först föreställa mig för er. Mitt namn är C. L., stockholmare.»

»Mjuke tjänare! Jag heter P. P., östgöte, är landtbrukare och har inte varit här på tjugu år.»

»Ledsamt för er, hr brukspatron, kanske också en fördel, ty nu kan ni se alt med nyhetens behag. Jag skall ha äran upplysa, att jag är född och uppfödd i Stockholm samt att jag hvar enda morgon, då vädret inte är alldeles omedgörligt, går ut och fröjdar mig öfver att vara stockholmare.»

»Verkligen! Annars påstår man, att en stockholmare aldrig har reda på sin stad eller vet hvad den har att erbjuda, då det inte är fråga om Hasselbacken eller andra förlustelseställen med mat- och dricksvaror.»

»Förtal, hr brukspatron! ... Hör på, i dag kan jag slå mig lös ...»

»Slår inte en stockholmare sig lös hvar enda dag?»

»Hvilka föreställningar har ni om oss? ... I dag kan jag slå mig lös, säger jag, och det skulle roa mig att visa er Stockholm i morgonskrud. Om ni vill, skola vi göra en lång promenad.»

Tillbudet antogs. Herrarne gingo fram åt Blasiiholmskajen.

»Inte många fartyg», anmärkte östgötapatronen.

»Här ligga endast mindre ångfartyg som gå ut åt Skärgården», upplyste stockholmaren, »och de komma inte förr än mot niotiden. När Stockholm flyttar ut till landet, är här ett rörligt lif på morgnarne mellan nio och tio samt mellan tre och fyra på dagen.»

Så fäste han främlingens uppmärksamhet på nationalmuseum, hvilket dock var bekant redan från förra besöket, men östgötapatronen gjorde några nationalekonomiska betraktelser öfver skillnaden mellan 750,000, det ursprungliga anslaget, och 2,175,000, den slutliga kostnadssumman.

»Vi ba nog reda på hvad de stockholmska härligheterna kosta landet», tillade han.Stockholm från Södra Blasiiholmshamnen.»Det bästa geheimerådet Stüler har gjort», menade stockholmaren, hvilken ansåg sig därmed ha uttömt ämnet och pekade sedan på raden af de stora byggnader som sträcker sig ända fram till Karl XII:s torg. Han visade på Edelstamska huset, f. d. Höpkenska, ombygdt på åttio-talet, och på Bolinderska palatset, ett venetianskt praktverk af öfverintendenten Zettervall, samt på Grand Hôtel, Axel Kumliens lärospån i stort.

Så fäste han främlingens uppmärksamhet på Lacave y C:a, det spanska vinhuset under Fersenska terrassen, hvaröfver det från den gamla svenska aristokratien eröfrade och i detta årtionde ombygda Sörensenska huset

reser sina väldiga torn, uppförda af tegel, men tillkomna genom trävaror.

0018_1.jpg Sörensenska huset.

»Och där ha vi Palmeska huset, så kalladt, emedan ingen med det namnet har någon del i det, fastän det för öfrigt eges våningsvis af olika personer ... Det var där *ladan* förut stod, Mindre teatern, guldsmeden Hammers skådebana, men nu har hr Hammer där öppnat en intressant utställning och försäljning af gamla och nya dyrbarheter inom den högre konstindustrien. Det får ni se längre fram på dagen, då ni också kan ta i betraktande Gustafsbergs utmärkta parianarbeten och andra keramiska alster, liksom ni i Bolinderska huset kan se dylika porslins- och fajansföremål från Rörstrand samt en stor salubod för den Bolinderska firmans järnindustri.»

Man hade kommit till hörnet af Karl XII:s torg och Kungsträdgårdsgatan, förr kallad Östra- och ännu längre tillbaka Lilla Trädgårdsgatan, nu en ansenlig och ståtligt bebygd hufvudgata.

En väldig vattenstråle fräste tätt förbi vandrarne.

»Stockholm tvättar sig», upplyste hufvudstadsbon.

»Tvättar det *hela* kroppen?» sporde landtmannen.

»Hm! Inte just det», medgaf den förre, »men de förnämsta delarne, de som mest falla i ögonen. Det är inte litet arbete och kostar ansenligt. Tvagningen börjar här på norr och i sta'n vanligen den 1 april, på söder något senare, och så tvår man ända in i oktober på norr och söder samt en månad längre i sta'n. Det sker med sådana där stora slangar, men så ha vi många vattenvagnar för de makadamiserade gatorna och för dem beräknas vattenåtgången till 43,700 kub.-meter. Till rännstenarne gå åt 16,600, till planteringarna 24,200, till salutorgen 1,650 och till åkarestationerna 3,900. Djurgården vattnas också. Det tar 500 kub.-meter. Alt är i runda tal efter uppgifterna för 1886. Jag har alla siffrorna i hufvudet, ty det intresserar mig. I alt som alt behöfver Stockholm årligen 90,000 kub.-meter från vattenledningen för att hålla sig snygt utvärtes. Men hvilka framsteg ha vi inte därigenom gjort i hälsovårdsafseende! Kom i håg, att vi också ha några och fyrtio vattenkastare.»

»Men vattnet från Årstaviken är ju ofta blackt och obehagligt?»

»Sådant har händt och kommer sig af lerans uppslamning, men det afhjälpes, om också med drygare kostnader för filtreringen. Det kan gå till sina 30,000 kr. Ni må inte tro, att något underlåtes för att iakttaga vattenledningsvattnets beskaffenhet. Kemiska analyser fortgå ständigt vid ett särskildt laboratorium. Jag kan dessutom upplysa, att vi bara till ett reservpumpverk år 1886 lånade upp 90,000 kr. samt att i det årets stat upptogos inte mindre än 80,000 kr. för utsträckningen af rörledningarna och 12,000 för servisledningen. För öfrigt betala vi ett par och tjugu tusen kr. årligen till vattenledningens underhåll samt ytterligare några tusen till oförutsedda arbeten. Ni finner således, att vi offra stora summor för att göra vattenförbrukningen så allmän och ymnig som möjligt.»

»Och ändå luktar det inte alltid godt i Stockholm», invände landtmannen. »Hvem är det som sopar gatorna?»

»Dels enskilda, dels de gaturenhållningsbolag som åtaga sig arbetet på entreprenad. Till ett af dessa bolag betalar staden nära 50,000 kr. om året bara i en enda stadsdel, men så hålla bolagen också sitt folk och sina hästar i godt stånd.»

Man var nu framme vid Årsenalsgatan, och främlingen hade stannat för att söka komma under fund med Frithiof Kjellbergs basreliefer på Järnkontorets hus, då han plötsligt insveptes i ett tjockt dammoln. Han uttryckte sin förvåning öfver att man sopade gatan utan att fukta henne, då man likväl använde så mycket vatten för att spola staden.

Stockholmaren såg kanske litet förlägen ut. Han hade så gärna velat att främlingen skulle få den bästa föreställning om hufvudstaden,men måste medgifva, att anmärkningen vore fullt befogad, liksom han ej häller kunde neka, att under dagens lopp mycken illaluktande hästspillning samlade sig på gatorna, utan att man här, såsom i andra stora städer, sökte förr än följande morgon bortskaffa orenligheten.

Renhållningskärra.

»Jag är van vid min morgonpipa», förklarade landtmannen och såg sig omkring. »Ha vi ingen tobaksbod i granskapet.»

Han tog upp ett fint fodral och drog fram en liten vacker sjöskumspipa.

Stockholmaren bjöd en cigarr och förklarade, att cigarrbodarne ej öppnades förr än klockan åtta.

»Jag har hört, att de hållas öppna hela dygnet», yttrade landtmannen.

Stockholmaren upplyste, att sådana bodar sällan stängas före midnatt samt att några fortsätta affärerna ända till klockan ett och tu, men sedan hållas stängda till klockan åtta på morgonen, hvilket landtmannen fann vara alldeles upp- och nedvändt.

»Hvad håller man på med här?» utbrast han helt förvånad. »Så mycket folk och så tidigt i verksamhet!»

Han upplystes, att nya skenor för spårvagnarna utlades.

»Det är raskt arbete», tillade stockholmaren, »och det verkställes utan att spårvägstrafiken afbrytes. Man börjar senast klockan fyra på morgonen, ibland klockan tu. Vanliga tiden för dagsarbetets början är annars klockan sex, men brefbärarnes morgonfriska förtrupp, den som tömmer breflådorna i gathörnen, de efter d:r Wibergs system inrättade säkerhetslådorna, göra första skörden redan klockan half sex ... Där ser ni flere brefbärare. De ha infunnit sig på centralpostkontoret före klockan sju och nu ila de till dagens första brefutdelning.»»Det tycker jag om», sade landtmannen. »Men hvad kan det vara för en gammal kvinna, som jag ser springa in och ut i husportarne? Hon tycks ha förskräckligt brådtom.»

Tidningsgumma.

Brefbärare.

»Det är sista länken i tidningsväsendets långa kedja, ett af de många tidningsbuden, som besörja morgonbladens utdelning till prenumeranterne. De måste vara tidigt på benen. Redan innan sex skola de inställa sig på tidningsexpeditionen, och olyckliga om de komma för sent till någon prenumerant vid Hornstull eller borta vid Grundsborg, vädret må vara hvilket som hälst, i regn och storm, snöyra, mörker och tjugu graders köld. Några af dem ha öfver hundra särskilda dörrar att ringa på.»

»Ha de bra betaldt?»

»Högst tio kr. i månaden, och platserna äro mycket eftersökta.»

»Hvad göra de se’n på dagen?»

»De hvila sig ofta med att skura trappor och förstugor, gå i hjälphus och se efter sina egna barn, koka mat och laga strumpor åt sina män samt komma först sent på natten i säng ... Hvad säger ni om den stockholmska morgonverksamheten? Här har ni nu innan klockan åtta sett gatsopare, vattensprutare, spårvägsarbetare, brefbärare, stensättare, murare, tidningsbud och många flere som varit i verksamhet redan ett par timmar, några mycket längre. Se t. ex. på mjölkbuden och på de där små handkärrorna som tillhöra mjölkbolaget Audumbla. Det är två eller tre timmar sedan de sattes i rörelse.»

»Ja, ja, men så lata sig nog andra stockholmare till långt fram på dagen.»

»Hvad tror ni då om tjänstflickor, drängar, torgfruar, lärgossar och om dem som stå i bröd- och mjölkmagasin eller betjäna allmänheten på bolagskrogarne? ... Men får jag nu kanske bjuda på ett glas vatten?»

»På edert prisade vattenlednings?» smålog östgöten.

»Inte just det, fastän det nog låter dricka sig», svarade stockholmaren. »Nu menar jag ett glas Vichy- eller Bilinervatten.»0022_1.jpg Mjölkkärra.

»Hvarför inte? Det lär vara stockholmssed om morgnarna, och man får ta seden dit man kommer.»

»Då gå vi här in i torget. Det heter alltid *i torget*, då vi tala om Karl XIII:s, den gamla Kungsträdgården, som Karl Johan förvandlade till en tråkig sandplats med en dubbelallé på hvardera långsidan, men som i vår tid åtminstone officielt återfått sitt namn och till en del äfven sin egenskap af trädgård, med, såsom ni ser, busk- och trädgrupper, gräsmattor och blommor. Det är vår finaste promenadplats, om också inte vår vackraste. Men så här tidigt på dagen synes ej mycket folk i alléerna. De som gå med brådskande steg snedt öfver platsen äro inga lustvandrare. Det är menniskor med tidiga sysselsättningar, mödans trälar, som ila att ta arbetsoket på sina skuldror. I alléerna ser ni bara en och annan, som är ute och går på morgonen för sin hälsas skull.»

»Tänk, något sådant känna vi inte till på landet ... Men hvad är det där för en maskin?»

0022_2.jpg Personvåg.

»Det är den nyaste personvågen. Den hör också till våra morgonvanor numera. Man vill gärna se huru vigtig man är och så ställer man sig på fotsteget och sticker ett femöresstycke i munnen på lejonhufvudet, och genast visar sig en siffra som angifver vigten i kilogram. Men ni får ej väga mer än 125 kilogram. Vi ha också de gamla personvågarne med kullor som förrätta vägningen och lemna ordentlig vågsedel, men de nya vågarne sköta sig sjelfva. Det är 1887 års uppfinning.»

»Ja, hvad hittar man inte på här i staden.»

»De där herrarne jag senast hälsade på», återtog stockholmaren, »komma från Zanders gymnastik, några också från fäktsalen och friskgymnastiken, men det är i synnerhet sjukgymnastik som anlitas om morgnarne, mera dock för att förekomma sjukdomar än botadem, dels manuel, dels mekanisk gymnastik hos d:r Zander eller d:r Levertin. Vi ha två stora mediko-mekaniska gymnastikinrättningar, en vid Malmtorgsgatan och en vid Stureplan, bägge i förening med varmbad-anstalter som anlagts och förestås af professor Curman. Till de gymnastikerna går hvar morgon, med undantag af de egentliga sommarmånaderne, en stor del af Stockholms bildade och något så när bemedlade mankön för att låta bulta sig i maggropen, knacka sig på hufvudskålen och nypa sig i smalbenen ... Se så nu äro vi vid vattenbutiken! Vi ha en hel mängd vattenstånd, de flesta tillhörande apoteket Nordstjärnan och som öppnas klockan sju på morgonen samt hållas öppna till klockan elfva på natten, men den förnämsta inrättningen för utminutering af konstgjorda vatten är den här s. k. vattenbutiken.»

Herrarne slogo sig ned på en af sofforna utanför fru Malmgrens vattenbutik vid general-landtmäterikontorets understa bottenvåning.

0023_1.jpg Vattenbutiken i Kungsträdgården.

»Stockholms äldsta inrättning af det slaget som började mycket anspråkslöst för några och tretio år sedan», upplyste stockholmaren, xoch visserligen inte ännu är något storartadt *établissement*, men en angenäm hviloplats och riktig brunnsinrättning, kan man säga, ty här drickas alla möjliga konstgjorda vatten, i synnerhet af *Apotekarnes mineralvattensaktiebolags* omtyckta tillverkning, mest om morgnarne. Det fins stockholmare som föredra att här dricka sitt Ronneby och Porla, ty äfven naturliga hälsovatten äro att tillgå, framför att fara till sjelfva brunnsorten, där de inte ha Hasselbacken i middagsperspektiv. Butiken öppnas redan klockan half sju. Fru Malmgren har här haft sin vattenutskänkande verksamhet i bortåt fyrtio år och själfinnehaft lägenheten i öfver tjugu. Affären tycks gå bra, ty här är fullt med folk större delen af dagen, i synnerhet då vädret är vackert och varmt. På regniga och kyliga dagar är här tämligen tomt, hvarför frun inte är älskare af annat vatten än det som flyter ur hennes egna buteljer.»

Sedan herrarne tömt hvar sin flaska Vichy, tyckte landtpatron, att de gärna kunde fortsätta promenaden, hvarför de drogo sig norr ut. Klockan slog åtta i Jakob.

»Se där kommer paraden, tror jag», yttrade herrn från landet, då han varseblef en trupp som i fast marschtakt rörde sig fram åt Hamngatan.

»Ah nej», upplyste stockholmaren. »Det är bara ett kompani gardister som varit ute på en *promenade militaire* på morgonkvisten. Som ni ser, är det ungt, raskt folk med god hållning. Våra gardesregementen äro min sann

annorlunda nu än förr. De ha följt med sin tid, få också riktig skolundervisning i kasernen.»

»Fjärde hufvudtiteln tycks då ha åtminstone någon välsignelse med sig», förklarade östgötapatronen. »Men där kommer ännu en trupp.»

»Det är norska gardet, präktigt folk.»

0024_1.jpg Norsk skarpskytt.

»Ja så, norska skarpskyttarne! Springa de alltid så där? Det ser ut, som vore fara å färde, som skulle de ila till det hotade Norges undsättning. Men det är hurtige *gutter* och bra se de ut... Nej, se så många flickor i portarne!»

»Nå, hvad tycker ni om den där truppen som nu svänger in i torget? Det är gossarne från Norra latinläroverket, från Södra kanske också, Realläroverket, Beskowska skolan och Nya elementarskolan.»

»Åh, skola de också ut och exercera! Jo, jag tackar, riktigt militärisk hållning ... Och de där pysarne som komma från andra hållet?»

»Det är några hundra folkskolegossar. Nu ha de fått uniformsblusar af mörkblått ylle. Förr hade de bara linneblusar. Det är Föreningen för främjande af skolungdomens vapenöfningar som består en god del af utrustningen, men återstoden har samlats genom frivilliga bidrag af allmänheten. Pojkarne äro glada och lyckliga attfå komma ut på fältmarsch. Öfverstelöjtnant W. v. Francken, de krigiska lekarnes vän och gynnare, kommer nog ut och ser på dem.»

»Här tycks vara en riktig militärstat om morgnarne.»

»Det är nog bättre än så. Det är friskhet och hurtighet som fostras hos skolungdomen, en behöflig motvigt till läxläsning och stillasittande. Dessa utmarscher äro en vigtig del af vårt stockholmslif, det där lifvet som ni inbillar er vara bara lätja och vällefnad.»

0025_1.jpg Folkskolegossar.

»Får man inte se Stockholms frivilliga skarpskyttekår också?»

»Jo ibland, på helgdagarne. Men våra skarpskyttar äro få nu för tiden. Rörelsen har lefvat ut sin tid, och åttio-talets utmarscher kunna ej jämföras med sextio-talets, som voro verkliga folkfester ... Men ser ni de där gula vagnarne, som köras med så rask fart?»

»Är det ammunitionsvagnar?»

»Det är brödvagnar af nytt slag. De höra också till det stockholmska morgonlifvet. De äro inte ämnade för brödkonsumenterne omedelbart, utan för brödbodarne. Här skickar bagaren inte hem brödet till kunderna, utan låter dem köpa det i brödboden.»

»Jag påminner mig, att Stockholms bagarbodar inte voro mycket aptitliga.»

»De voro inte, men nu *äro* de. Kom med ett stycke fram här på Norrlandsgatan, skall ni få se huru en af våra brödbodar ser ut nu för tiden. Den som ni ser där i hörnet af Jakobs Bärgsgata, i det fiffiga, nyligen ombygda huset, öfverträffas i utrymme, snygghet och prydlighet sannerligen inte af någon sådan bod i Paris. Och det är inte den enda, må ni tro. Den boden och det huset med ändamålsenligt bageri tillhöra innehafvaren af *danska ångbageriet*, hofleverantören, finbagaren och spisbrödfabrikanten C. W. Schumacher. Går ni till Stora Badstugatan, skall ni bredvid Adolf Fredriks kyrkogård få se en annan fin bagarebod i ett ännu ståtligare palats som tillhör bagaren F. A. Reinhold. Litet hvarstädes för öfrigt finnas sådana bodar, om ock inte så stora. Schumacher har några och tjugu för egen räkning och dessutom en vid Drottningholm samt lemnar bröd också till andra försäljningsställen. De där präktiga vagnarne äro hans påhitt, och de finna nu efterföljd öfver alt här. Sällan ser man nu för tiden enbagarpojke springa omkring med brödkorgen på hufvudet. Äfven de öppna brödkärrorna hålla på att försvinna. Nu skall det vara stora, täckta vagnar med prydligt yttre och renligt inre, på hvilka finnes en ordentlig kuskbock, och där kringköraren icke, som förr, sitter i en korg med mjukt bröd. Detta

är *en* förbättring. En annan, ej mindre väsentlig, är att man nu för tiden verkligen kan få ordentligt gräddadt bröd, något som förut var omöjligt och som verkligen inte ingick häller i allmänhetens fordringar ... Nu ha vi också ej få goda bagare, såsom W. Karsten, för öfrigt gammalt bagarenamn, Waldemar Feith, m. fl.»

0025_1.jpg Brödvagn.

»Är det för öfrigt något att se åt det hållet?» frågade landtpatronen.

»Vi äro i granskapet af Stockholms finaste stadsdel», förklarade följeslagaren och förde främlingen genom Humlegården upp till Villastaden och de andra nybygda delarna af Ladugårdslandet.

»Skall nu heta Östermalm», sade stockholmaren, enligt stadsfullmäktiges, en kvaf sommarafton 1885, med 38 mot 32 röster fattade och sedan af öfverståthållareämbetet faststälda beslut.»

Landtmannen uttryckte. sin förvåning öfver alla dessa nya saker och platser, men stockholmaren försäkrade honom, att detta vore blott en ringa del af det nya Stockholm och ville föra honom långt därifrån till Vasastaden i nord-nordvästra utkanten och sedan till Kungsholmen och till Söder för att visa huru mycket man bygt under åttiotalet, men kamraten var redan trött. Då tog stockholmaren och satte både honom och sig i en liten spårvagn vid Karlavägen, och de åkte ned till Humlegårdsgatan, där de bytte ut den vagnen mot en mycket större och foro med denna, som var öppen och således lemnade fri utsigt åt alla sidor, på Ringlinien nedåt Roslagstorg och Tegnérgatan, sågo en skymt af Immanuelskyrkan, så förbi Adolf Fredrik in på Drottninggatan och ned till långa, palatsuppfylda Vasagatan, hvarvid landtmannen erkände, att han aldrig kunnat föreställa sig, att det nya Stockholm vore så vidsträckt och hade så präktiga hus. Vasagatan gjorde i synnerhet intryck.

»Staden har ju tillväxt på ett alldeles förvånande sätt», sade han, hvilket yttrande stockholmaren förklarade vara lika träffande, som vittnande om god iakttagelseförmåga.

De hade följt med spårvagnen öfver Vasabron, sett baksidan af Helgeandsholmen, som landtmannen tyckte skämde bort taflan, snuddat förbi fruktmarknaden på Munkbrotorget och den stora tillförseln af matvaror på Kornhamstorg, farit rundt om den inre staden, sett rörelsen på skeppsbron och de många ångfartygen vid kajen samt stego nu ur på Norrbro. Östgötaherrn tillkännagaf sig vara ganska matfrisk. Stockholmaren förklarade, att eftersom klockan nu vore öfver nio, kunde frukost erhållas på operakällaren, men om brukspatron föredroge en kopp kaffe eller té med smör, ägg o. s. v., hade man Strömparterren närmast eller också kunde man gå till Operakaféts s. k. Lagerlund eller till Tysta Mari eller någon annan af de öfriga väl försedda och högst aktningsvärda samt af endast *gentlemen and ladies* besökta kaffeställena vid Regeringsgatan, eller till Grand Café vid Drottninggatan o. s. v.

0027_1.jpg Allmänna tidningskontoret.

Landtmannen uttalade sig för en biffstek på operakällaren, satte sig vid ett af fönstren åt Gustaf Adolfs torg, såg på folket ochförklarade, att det tycktes som vore hela Stockholm nu på benen. Torget vimlade af fotgängare och åkande, tyckte han. Stockholmaren menade, att rörelsen ännu icke vore synnerligt stor.

»Utmärkt ställe, den här operakällaren!» yttrade landtmannen.

Efter slutad frukost ville han läsa Östgöta-Correspondenten, men den fans icke på operakällaren.

»Fröken Nordqvist har nog den tidningen», sade stockholmaren och förde sin vandringsgäst öfver gatan till Allmänna tidningskontoret vid Gustaf Adolfs torg.

»Det fins ett stort antal sådana tidningsläsnings- och försäljningskontor», upplyste han, »och de flesta ha tillkommit på åttio-talet, men det äldsta och förnämsta är det här i hjärtat af Stockholm, besökt af hundratals personer dagligen.»

Herrarne trädde in i ett smalt, men ganska långt rum. Vid disken var stark trängsel. Man slets om tidningarna som lågo i stora högar för köpare och läsare, af hvilka senare några i största hast ögnade igenom det ena bladet efter det andra, slängde ifrån sig en femöresslant och skyndade ut. Andra nöjde sig med *en* tidning, men den

studerade de noga från början till slut på stolarne vid långväggen och betalade två öre.

»Jag får väl gå hem till mitt logis nu», sade landtmannen, »för jag behöfver skrifva ett bref. Jag bor på Suède.»

»Bref kan ni skrifva här», upplyste stockholmaren.»

Men så kom östgöten i håg, att han måste tala med värden på Suède.

»Också det kan ni göra här», sade stockholmaren. »Tidningskontoren äro försedda med telefon.»

»Här finnas», tillade han, »biljetter till alla enskilda teatrar i Stockholm. Operatexter och annan lätt literatur kan ni också köpa här.»

»Ett riktigt märkvärdigt tidningskontor», förklarade östgöten.

»Lokalen är, som ni ser, icke öfverdrifvet stor», anmärkte stockholmaren, »men kostar likväl 4,000 kronor i årlig hyra.»

»Klockan är tio», fortsatte han.» »Vi ska' göra ett slag öfver Norrbro»,

»Jag känner mig liksom sjösjuk», sade landtmannen och bleknade.

Stockholmaren såg förvånad på honom.

»Det kommer sig visst af taket på den där byggnaden», menade östgöten. »Det går ju i vågor.»

Det var basarbyggnaden, som stockholmaren skämts för att visat östgöten.

»Hur går det med stallet?» sporde den senare.»Går inte alls», sade hufvudstadsmannen. »Det står... Men de som gå här det är ämbets- och tjänstemän. Ser ni den där gladlynte, trygge och något satte herrn, det är ett justitieråd. Han ser inte gammal ut, men har varit medlem af konungens högsta domstol i nära tretio år, bekant person i Stockholm, och den andre herrn är också justitieråd, tio år äldre i lefnad, men ej i tjänst. Den där långe magre där är justitierådet...»

»Är det bara justitieråd här på Norrbro?» frågade östgöten förvånad.

»Visst inte! Jag visade på dem jag fick först syn på. Där kommer själfve excellensen, statsministern, frimodig och ungdomlig.»

»Och han, som är näst efter kungen, går till fots! Han ser ja helt civil ut.»

»Ni trodde kanske, att han skulle åka i sjuglasvagn med åtta hästar och vara draperad i riksrådspurpur med hermeliner. Det är för länge sedan slut. Nu ser man på sin höjd en trekantig hatt öfver en helt vanlig gammal paletot och där under endast ett par mörkblå benkläder med guldgalon, .samt långt ned kanske ett par gummigaloscher. Statsministern går helt borgerligt till fots, blandad med mängden, och hans excellens utrikesministern ståtar ej mera. Där kommer ett annat statsråd som kostat på sig en hyrkusk. Ni finner inga högtidskarosser som dragas af spannhästar, men många ensitsiga droskor. Det är läkaredroskor. I den där åker professor W., i den där näst doktor H., så kommer professor S. Där ha vi doktor J., han som pumpar! Och doktor S. som opererar drottningar. Hela läkarekåren är i rörelse så här dags på dagen. Men det är ändå mera ämbets- och tjänstemän som begifva sig till sina ämbetsverk.»

»Man kan inte se någon skillnad på högre och lägre, om inte i åldern.»

»Det är nog sant. En stockholmare ser ungefär likadan ut, antingen han är expeditionschef eller extra ordinarie. Den senare förekommer kanske endast något vigtigare. Ingen med personerna obekant skiljer ett justitieråd från en kassör i pantlåneinrättningen.»

»Det är verkligen mycket mindre stat hos byråkratien på gatan än hvad man föreställer sig», yttrade landtmannen.

»Kanske inte endast på gatan», sade stockholmaren. »Men nu ha vi storstadslifvet i full gång, som ni ser. Detta är blott det *yttre* lifvet. Det inre kan jag ännu inte visa er. *Det* fordrar lång tid att studera.»

Landtmannen beslöt att använda förmiddagen till besök i nationalmuseum, konstföreningen och Blanchs utställning samt att också taga i betraktande lifrustkammaren, Riddarholmskyrkan,landtbruksakademiens museum, nordiska museum, konstslöjdutställningen och slöjdföreningens museum, naturhistoriska riksmuseum, fiskerimuseum och ännu några andra samlingar.

»Det bör jag väl hinna med», sade han förtröstansfullt.

Stockholmaren log och stämde möte med honom fram på middagen.

***

Klockan är tre på dagen. Stockholmaren har fört sin nye, af förmiddagsarbetet något trötte vän åter till Kungsträdgården.

»Det är inte vår enda promenadplats», säger han, »men den enda som gillas af den fina verlden. Här träffas denna hvarje middag under åtta eller nio månader af året, och här har man tillfälle att lära känna icke blott hennes medlemmars utseende, utan äfven deras historia, hvilka förlofningar som senast ingåtts och dem som snart skola ingås, liksom dem hvilka slagits upp eller komma att slås upp, huru mycket friherrinnan X. betalt fröknarna Lundin för den charmanta — heter också gudomliga — balklädningen som väckte så mycket uppseende på senaste amaranten, hvilken som skall aflösa markis Z. i grefvinnan Y:s intimaste ynnest, då han förflyttas till en annan ministerpost och hvilken som kommer att öfvertaga hans mera diplomatiska plats, hvilken som varit ’sötast’ i nya pjesen, fru Hartman eller fröken Björkegren, om man i år skall fara till Vichy eller Karlsbad eller lägga sig på västkusten ... Nej, se där är hans majestät!»

»Så enkel, till fots, civilklädd och bara två kavaljerer!... Hvad han hälsar vänligt!»

»Här kommer en god del af Första kammaren, och så ha vi några af börsens flyttbara pelare, ett par storfabrikanter och bankdirektörer och där alla de nvförlofvade af societeten samt en hel skara af både fina och förnäma damer eller endast fina, men som alla gifva glans åt samhället.»

»Hvem är den där unge mannen som ser så distingerad ut?»

»En helt obetydlig figur, en af dem som drifva här i östra allén på den fashionabla promenadtiden för att inbilla folk, att de höra till societeten, en som med skrytsam omständlighet hälsar på gamla friherrinnan X för att visa hvilka förnäma bekantskaper han har och hakar sig fast vid någon skådespelare på modet för att sedan kunna tala om, att han i middags gick en stund i torget med sin vän Fredrikson eller sin vän Ödmann, hälsade på fröken Ek och nickade åt vännen Svante.»

»Nej, se den där gamle eleganten! Honom känner jag igen», utropade landtmannen helt glad öfver att se ett sedan tjugu år förut honom bekant ansigte.»Det tror jag nog», medgaf stockholmaren. »Den gamle vicomten är ännu lika elegant, går ännu med samma lätta fjät och ungdomliga hållning, är i hår och skägg hvit som en dufva, i kroppen lika rörlig som en ärla. Det är onekligen något utsökt i hela företeelsen. Man drar kanske litet på munnen åt honom, men är alltid hedrad af hans sällskap, och får man möjlighet att bjuda honom på sin supé, är man öfverlycklig. Han kommer, det vet man, ty han är artigheten själf och beundrar gärna de svenska damerna. Han är fortfarande ett verkligt lejon, något riktigt *pschutt*, skulle man säga i Paris.»

»Men där kommer en helt annan företeelse. Hvem är den där brede, trygge mannen med det kraftiga ansigtsuttrycket och frimodiga hållningen?»

»Också en diplomat, *har* åtminstone varit det. Nu är han i disponibilitet, men hälsar gärna på sina kära svenskar igen. Han var sändebud från den stora republiken på andra sidan verldshafvet, en främling som försvenskat sig, talar vårt språk och tar noggrann reda på alla våra förhållanden, också mycket omtyckt af stockholmarne.»

»Hvilken utomordentlig skönhet!»

Landtmannen stannade helt betagen och såg efter en af de promenerande damerna.

»Hör också till diplomatien», upplyste stockholmaren. »Det är den sköna señora C, hon som tager priset såsom den älskvärdaste och, mest förtjusande ... Men där har ni en af den *svenska* aristokatriens skönaste blommor, grefvinnan v. P,, hvilken är minst lika *chic* som någon dam på modet i Paris ... Egentligen är det ingenting som skiljer den fina verlden i Stockholm, åtminstone sådan man ser henne här i torget, från den verlden i Paris, Wien och Berlin. En stockholmska klär sig i de flesta fall lika smakfullt, för sig lika bra och ser ofta mycket bättre ut, fastän hon inte är hertiginna eller ens markisinna.»

»Ja, det är en fåfängans marknad», sade östgötapatronen.

»Det är kanske inte bättre på Skenninge marknad», menade stockholmaren. »Alt är relativt. Men vill ni lära känna en annan del af Kungsträdgårdens folklif, så se dit midt på stora planen mellan de vackra planteringarna. Där har *unga* Stockholm sin promenad med hök och dufva, bollkastning, rephoppande och andra ungdomliga lekar, öfvervakade af mödrar, barnjungfrur och schweizer-bonner. Och kommer ni hit på söndagen, är det ej häller här i allén samma publik som i dag. Då är här ännu mera folk, men af annat slag, fastän kanske i det yttre lika fint. Då komma bodherrarne, af hvilka mer än en har så eleganta fasoner, att han kunde tagas för vicomtens obefintlige legationssekreterare, karlar som slita och släpainnanför disken hela veckan, men på söndagen veta att roa sig, som nyss förut varit på operakällaren och förtärt *salta biten*
»På den vänta också», fortfor stockholmaren, »de söndagsfirande butikfröknarna i nätta och smakfulla toaletter. Stockholmskan förstår sig på toaletten, antingen hon köper sina hattar hos Folckers eller Wilhelmis eller hör till dem som förfärdiga de hattarne, antingen hon åker i eget ekipasch eller i åkaredroska eller går till fots, antingen hon njuter förnämhetens eller rikedomens ljufva tillvaro eller står hos Meeths, sitter i en bank eller säljer hårnålar i en liten diversebod vid Hornsgatan... Och så kommer paraden! Det är ett söndagsnöje som ni inte får försumma, i fall ni stannar veckan ut. Den dels civila, dels frivilliga militära förtruppen är värd att skåda. Efter detta folkuppbåd marscherar en poliskonstapel med militärisk hållning och så kommer vackre Herrman — det är naturligtvis Svea garde — det vill säga regementstrumslagaren, fanjunkaren O. F. Herrman, en ståtlig företeelse i spetsen för den käcka truppen, hvars musik han leder med lika prydlig hållning som taktfast arm. Så ha vi självfva musikkåren, herrar håboister, som också kunna vara medlemmar, af kungliga hofkapellet, pipare, tallriksslagare, triangelpinglare och trumslagare i parti, och derefter marscherar den ståtliga truppen. Det där kan man se hvar dag, men bör skåda det företrädesvis på söndagen, inte så mycket för sjelfva paradens skull, som inte mera för söndagsfolket, som följer med, som tränges i Kungsträdgården och på Gustaf Adolfs torg.»

»Och på söndagseftermiddagen?»

»Då är det sommartiden inte mycket folk här i Kungsträdgården, men under andra årstider ganska lifligt, och då är middagspubliken tillökt med stockholmsjungfrurna, hvilkas fristund ofta inte börjar förr än vid aftonens inbrott. Det var en tid då våra tjänstflickor igenkändes af sina schaletter, de små hufvuddukarne af siden, men nu ser man endast undantagsvis en sådan schalett. Nu kläder äfven tjänstekvinnor sig i hatt.»,

»Och det tillåter deras matmödrar?» sporde landtmannen förvånad.

»Hvad kunna de göra åt den saken? > svarade stockholmaren. »En tjänare är väl också människa och bör ha frihet att kläda sig efter behag.»

Östgöten skakade på hufvudet, men emedan han kände sig hungrig, så frågade han efter Berns' salong.

»Det skall ju vara det förnämsta af alt?» tillade han.

»Berns' salong är onekligen en *institution* af stor betydelse»,Vaktparaden. Efter W. Wallander.medgaf stockholmaren, »så stor, att jag inte nu hinner redogöra för den, men kom med, kan ni själf få se.»

Herrarne löste hvar sin middagsbiljett för 1.75 och inträdde i stora salongen, hvars prakt slog landtpatronen med häpnad. Han såg sig omkring med vördnad, betraktade det präktiga taket med förtjusning, gjorde sig noga underrättad om hvilka alla gubbarne i bröstbild vore, lyssnade till musiken med hänförelse och höll på att glömma hungern.

Stockholmaren påminde om det egentliga ändamålet för deras ditkomst, och så framträdde brukspatron med djup aktning till det stora smörgåsbordet, där han armbågades med några dussin andra främlingar samt någon enstaka inföding. Han slog sig sedan med stockholmaren ned vid ett prydligt dukadt bord, fäste servietten med andakt under hakan och bjöd genast på en butelj champagne.

Efter kaffet och den ungerska militärkonserten gjorde herrarne några slag i Berzelii park, hvarpå de satte sig i spårvagnen vid Norrmalmstorg och foro till Djurgården. Under det de åkte Strandgatan fram åt, visade stockholmaren på de nya, ståtliga husen vid den gatan.

Då spektaklet å Djurgårdsteatern var slutadt, begåfvo de sig ned till Alkärret och stego om bord på en »nattbåt» som förde dem till den rikt upplysta, af människor öfverfylda Strömparterren, hvarifrån musiken ljöd långt ut åt vattnet samt högt upp på Norrbro och ända bort till Strömsborg, där också stark belysning och sprittande musik förenade sig med den stockholmska försommarnattens eget ljusa behag.

När östgötapatronen och hans följeslagare sedan långsamt vandrade längs Strömgatans breda väg, för sin utsigt en af de skönaste i Europa, ned åt Karl XII:s torg igen, förbi några af samhällets olycksbarn af båda könen, fula skuggor i aftonskimret, och hörde musiken från de två strömförlustelseställena blanda sina toner med ljudet från musiken utanför Berns' salong och från Blanchs kafé samt när de därefter nalkades det sist nämda och funno belysningen där ännu mera bländande, folkskarorna mycket tätare och lifligheten kanske ännu mera vaken, sporde landtmannen, om Stockholm då aldrig sofver. Själf var han af den långa promenaden så trött, att han strax efter tolf tog för den gången afsked af stockholmslifvet, af hvilket han dock sett endast de allra yttersta sidorna. Han erkände, att det öfverträffat alt hvad han förestält sig samt att det stockholmslif han nu såg på åttiotalet vore något helt annorlunda, något mycket rikare och intressantare än det, med hvilket han gjort bekantskap under det första besöket i hufvudstaden.

*

II.

Huru man bygger och bor i Stockholm.

Säg mig huru du bor, och jag skall säga dig hvem du är. Visa mig byggnaderne i dina stora städer, och jag skall säga dig ditt folks karaktär. Arkitektens konst är något bland det första man bör taga i betraktande, när man vill lära känna samhället.

Det var en tid, icke så länge sedan, då det stod illa till med den konsten i Stockholm. Den långvariga bristen på företagsamhet i byggnadsväg var icke ämnad att uppmuntra arkitekter. Ända långt in på sjuttiotalet bygde man nästan ingenting, fastän folkökningen då gått upp till nära två och en half procent om året. Slutligen viste mången stockholmare icke hvar han skulle få tak öfver hufvudet, och detta var fallet ej blott bland de fattiga, utan äfven bland de välbärgade, bland dem som kunde betala rätt dryga hyror.

Detta borde åttiotalets stockholmare ha i friskt minne, och likväl låter det nu, när vi läsa annonser om 5,555 till uthyrning lediga rum (se Hyreslistan i augusti 1887), såsom en saga, då någon talar om bostadsbristen i förra årtiondet. Man tänker ej mera på den sorgliga tid, då så många husvilla nödgades flytta in i Sieverska kasernen, i f. d. Kolerasjukhuset, i Westmans Fåfänga eller bo i tältstaden vid Tyskbagarebärgen, där nu en tätt bebygd stadsdel lemnar åt tusental tak öfver hufvudet och riktiga tegelväggar, om ock till en del mindre väl hopkomna.

Det var nödvändigheten som tvang stockholmarne att bygga. De tillfälliga härbärgena måste ersättas af verkliga bostäder. Först tog människokärleken i tu med saken, så bildade man bostadsföreningar, och snart kom spekulationen med i spelet. Genom pänninghjälp så väl af det allmänna som från enskilda, bland andra från drottningSofia, som skänkte till att börja med 2,000 och sedan 10,000 kr., vardt det möjligt för

byggnadsaktiebolaget S:t Erik att i hast uppföra lämpliga barackbyggnader. Dessa äro i stadens byggnadshistoria märkliga äfven därför, att de uppfördes af trä, ett byggnadsämne som förut i mer än hundra år varit här bannlyst, men genom 1876 års byggnadsordning tilläts i stadens ytterdelar.

Gamla arbetarebostadsföreningen, af 1873, är den äldsta af dessa föreningar, men innan det årtiondets slut funnos 50 sådana med bort åt 8,000 medlemmar samt några och fyrtio byggnader med tillsamman tusen särskilda lägenheter.

Samtidigt började man uppföra bostäder för mer bemedlade och rika, och det dröjde ej länge förr än man var midt uppe i den vilda byggnadsspekulation som utmärkte ingången af 1880:talet.

***

I ett par hundra år hade Stockholm haft lika stort område som nu, men det begagnade sig icke af det i alla delar. I utkanterna lågo stora sträckor obrukade eller på sin höjd upplåtna till tobaksland med afskyvärdt fula, rödmålade och vanligtvis illa snedvridna lador till tobaksbladens torkande. Här och där hade man en liten ladugård, där en »kogubbe» vanskötte några få kreatur som lemnade en i sig själf dålig och af egaren ytterligare försämrad mjölk. Det var i den »gamla goda tiden», och hon räckte ända in på sjutiotalet i vårt århundrade. Men då fann man nödigt att bebygga staden ända ut till gränslinierna.

Redan 1863 hade öfverståthållareämbetet fäst handels- och ekonomikollegiets uppmärksamhet på vigten och behofvet af en plan för reglering af öppna platser och byggnadstomter i vissa trakter af hufvudstaden, äfvensom af undersöknings företagande om sättet att genom utsträckning och utvidgning af redan befintliga gator i hälsoafseende bereda förbättring och tillfredsställa den växande samfärdselns behof.

Detta var första anledningen till den stora gatuelleringen i vår tid. Plan utarbetades då af stadsingeniören A. W. Wallström och byggmästaren A. E. Rudberg, men kom aldrig till utförande. Först tretton år efter frågans uppkomst bestämdes plan för en del af Ladugårdslandet, norr om Norra Humlegårdsgatan. Stadens byggnadschef, major C. J. Knös, och stadsingeniören J. R. Brodin hade då uppgjort förslag till regleringsplaner för olika delar af hufvudstaden. Aret därefter, 1877, stadfästes planen för Ladugårdslandet, söder om Norra Humlegårdsgatan, och 1879 för då ännu oreglerade delar af samma stadsdel samt för hela Norrmalm. År 1880 fingo Södermalm och Kungsholmen sina regleringsplaner stadfästa, och då gjordes äfven ett tillägg för Norrmalm.Det var således först med åttiotalets början som Stockholm hade sin nya stadsreglering färdig — på papperet. I verkligheten hinner den ej helt och hållet genomföras till årtiondets slut. Men åtskilligt är redan fullbordadt, och man kan säga, att den i mycket förändrat stadens utseende, satt en ny prägel på gamla stadsdelar och skapat några alldeles nya samt därmed icke så litet inverkat äfven på invånarne. Den person som kraftigast därtill bidragit är justitierådet C. A. Lindhagen, Stockholms förnämste kommunalman i nyare tider.

Till förvärfvande af mark för ändamålet har Stockholm till medlet af åttiotalet gifvit ut 1,845,300 kronor, i rundt tal räknadt. För planering betaldes till samma tid 906,900 och för gatuläggning 595,000. De tre utgiftsposterna gå således till 3,347,200 kr. Men vid tomternas afyttrande fick staden under den tiden tillbaka 1,464,800, så att slutkostnaden gick till omkring 1,883,000 kr. Det kan tilläggas, att afyttrandet gifvit öfverskott i alla stadsdelar, på öfre Norrmalm ej mindre än 978,000 kr.

***

Långa gator ha vi fått. Det är en ny gata som är lika lång som Götgatan. Det är Odengatan, som tog namnet från Odensgatan, nu Brunkebärgsgatan, men går långt derifrån, från Atlas verkstäder vid Rörstrandsviken ända till Valhallavägen, således tvärt öfver norra delen af Norrmalm; och när Birger Jarlsgatan någon gång varder färdig, håller hon ännu flera meter i längd, men kommer dock att öfverträffas af Folkungagatan på Söder. På ingen annan gatas öppnande har Stockholm väntat med så stor otålighet, som på Birger Jarlsgatan. Man har icke nöjt sig med, att hon fått sin början i den nordligaste delen, nästan ute i Roslagen, utan fordrat, att hon skall öppnas i rätta ändan, i f. d. Hammerska hörnet vid Nybron — *f. d.* Nybron kunde man ock säga, ty där har icke på lång tid varit någon bro — ett alt för vanprydande hörn i vårt årtionde.

Ännu i slutet af åttiotalet trängas vi på våra gator, t. ex. på Biblioteksgatan, den gamla Packartorgsgatan, sedermera och ända in i midten af årtiondet kallad Norrmalmsgatan, hvilken i sitt nya skick dock ej är äldre än något öfver trettio år. När gatan drogs ut till Humlegården och fick ett nytt namn, begick man den oförsigtigheten att göra det namnet förvillande likt med hvad man fortfarande kallar gatan näst intill, Norrlandsgatan, men, hvad ännu värre var, man gjorde henne ej tillräckligt bred.

De gator man nu anlägger få däremot en bredd som väl torde vara tillräcklig under det närmaste århundradet. Den största breddenfår Sveavägen, den förlängda Stora Badstugatan å Norr, 48 meter, hvilket är sex meter mer än Karlavägens bredd. Den ofvan nämda Odengatan är 30 meter bred, och samma bredd får Birger Jarlsgatan. Kungsgatan har 27 meters bredd mellan Barnhusviken och Vasagatan och 18 mellan sist nämda gata och Drottninggatan, hvliken bredd sannolikt bibehålles, då gatan förlänges öfver Malmskillnads- och Regeringsgatorna ned till Stureplanen.

Hvad som bland annat utmärker våra nya gator är att de i allmänhet gå i långa, oafbrutna linier och skäras vinkelrätt af andra långa gator, utan att, såsom i stora städer i andra land, ha några mellanrum med väl bebygda eller med vattenkonster och bildstoder lifvade platser. Detta har en viss prägel af tråkighet, hvilket är förvånande i en stad som visst icke är tråkig i andra afseenden. Flertalet af de nya gatorna sluta ej häller framför någon monumental byggnad. De förlora sig i det aflägsna fjärran utan någon hvilopunkt för ögat. Af alla de nya gatorna som skära Karlavägen är det blott Nybrogatan som afslutas med en stor byggnad, artillerikasernen.

Biblioteksgatan kommer att bättre tillfredsställa skönhetssinnet. Hon kommer att skäras på snedden af Birger Jarlsgatan, och vid skärningspunkten ligger den prydliga Stureplanen, ett af åttiotalets vackraste påhitt, under det slutpunken bildas af biblioteket. Därigenom får Birger Jarlsgatan ett vacket afbrott i sin enformiga utsträckning. Hon kommer att ytterligare förskönas genom Engelbrektsplanen som en gång skall efterträda f. d. Lambyska verkets ruskiga småhus och osnygga gårdsplats.

Från Strandvägen på Ladugårdslandet, som själf en gång varder en af Europas vackraste gator, kommer man att mellan Birger Jarlsgatans palats och på hennes trädplänterade gångbanor, en bulevard af prydligaste art, öfver Stureplanen och Engelbrektsplanen samt vidare genom Brunkebärgstunneln på ganska kort stund kunna begifva sig till norra delen af Drottninggatan — en stor genväg och en angenäm lustvandring. Så *kommer* det att ske, men vi, åttiotalets stockholmare, ha ännu ej hunnit så långt.

***

I slutet af sjuttiotalet anlände till Stockholm en ung bondson från Småland eller kanske han kom från Norrland. Födelseorten inverkar icke på saken. Han viste just icke hvad han skulle taga sig till. *Därför* vardt han murare, men uppnådde icke någon skicklighet i yrket.Byggnadsspekulationen började taga fart och tycktes skapa rikedomar litet hvarstädes här i staden

»Jag skall också bli rik», sade Smålandsson eller Norrlandsson, kastade förskinnet ned från murareställningen och halade sig själf efter.

Några veckor senare var han byggmästare. Rita kunde han icke. Någon insigt för öfrigt i byggnadskonsten hade han lika litet. Men han förstod sig på att köpa sämsta sort tegel för billigt pris, att komma öfver vrakvirke för nästan ingenting, att få tag i en och annan sophög, som användes till fyllnad mellan trossbottnarne, att köpa gamla lås i lumpbodarne o. s. v. Han var stark i sådant. Så rafsade han ihop några arbetare, som kanske ingen annan ville använda, och så bygde han, bygde för egen räkning, på spekulation, och när huset var färdigt, samlade han några stackars husvilla och lät dem för en ganska dryg hyra bo i de fuktrinnande rummen på fyllnadssoporna med all dessas ohyra.

Efter ett år eller så omkring sålde han huset till en annan spekulant, fick bra betaldt, bygde på samma sätt ett nytt hus som han befolkade liksom det förra, fick tjugu reumatiska febrar, femton lunginflammationer och tio ögonsjukdomar på sitt samvete, men såg nöjd ut, bygde ännu flera hus, fick ännu flera sjukdomar att svara för, samlade mycket pengar, och fråga uppstod att välja honom till stadsfullmäktig.

»Unge Smålandsson har blifvit rik», sade gamle skomakaren som var från samma trakt. »Jag har lust att göra som han.»

Och så bygde skomakaren ett hus, ett stort hus, högt och med torn förstås. Någon arkitekt anlitade han icke. Det hade blott ökat kostnaden. Byggmästare behöfde han ej. Mästare var han ju själf. Men han bestod sig en bas, hvilken dock icke kunde hindra att byggnaden, som saknade riktig bas, ramlade och slog i hjäl basen. Skomakaren själf stod och såg på.

Föredömet skrämde icke någon. Många murare, skomakare och skräddare bygde hus, egenhändigt eller genom mer eller mindre förfarne arbetare, och alt hvad som med spekulation förstås sprang och köpte husen, bjöd öfver hvarandra, trugade och hotade. Det var en liflig tid. Det ena huset växte upp efter det andra. Men hyresgästerna voro ännu icke tillfredsstälda. Två, tre, kanske fem sådana sprungo efter *en* husegare. De bjödo också öfver hvarandra. Hyrorna stegrades hvarje vecka.

Man tycktes icke bekymra sig om *huru* man bodde, blott man hade tak öfver hufvudet. Huru skulle arkitekturen, hemtrefnaden, omsorgen för lif och hälsa kunna få sitt ord med under sådana förhållanden.

Det såg ut, såsom vi icke hade någon arkitektur, men en *stil* hade vi dock, den s. k. Ladugårdslandsstilen, en med löst påsmetade gipsprydnader gjord tillämpning af den bekanta ladustilen, hvilken i Sverige har gamla anor. Under detta sorgliga skede af Stockholms historia förekom endast undantagsvis någon dräglig nybyggnad, och likväl hade Scholander, hette det bland estetiker, hos oss väckt en sund känsla för arkitekturens vigt och betydelse. Själf hade han lemnat sådana goda verk som Warodellska huset, Tekniska högskolans hus, Barclayska huset och Synagogan, men det var endast få andra arkitekter, som visade sig vara verkliga konstnärer.

0040_1.jpg Helgo Zettervall.

Helgo Zettervall, Lunds domkyrkas utmärkte återställare och skapare af så många konstnärliga ritningar till andra kyrkor och byggnader, hos hvilka fosterlandets konst står i stor förbindelse, hade i Stockholm på 70-talet väckt allmänhetens uppmärksamhet och konstvännernas glädje genom Bolinderska huset samt det 1880 invigda Norra latinläroverket, båda i sitt slag äkta konstverk.

0040_2.jpg Ernst Jacobsson.

Ernst Jacobsson, en annan af Scholanders lärjungar, hade i föregående årtionde genom Svea artillerikasernen och Skandinaviska bankens hus visat sig såsom framstående arkitekt, hvilket sedan bekräftades genom många byggnader i andra svenska städer och Sabbatsbergs sjukhus i Stockholm.

Till samma lärjungekrets hör äfven Gustaf Dahl, som genom kongl, biblioteket skaffat sig ovanskligt namn såsom skicklig byggkonstnär och i medio af åttiotalet ökat sitt anseende genom Allmänna barnhusets nya byggnader, Maria-hissen m. m.

En fjärde af Scholanders skicklige lärjungar, H. T. Holmgren, Upsala universitetsbyggnads lyckade arkitekt, har egnat sin verksamhet mest åt byggnadsföretag på andra orter. A. Nyström har bygt sjökrigsskolans hus, brandstationen vid Johannes, m. m.

De nämda och några få andra arkitekturverk, t. ex. Järnkontorets hus af A. Kumlien och lifförsäkringsbolaget Nordstjernans af A. och Hj.Kumlien, hörde dock till undantagen. Det var i synnerhet offentliga byggnader som egde förmånen att till arkitekter få verkliga konstnärer. Stockholm var för öfrigt icke nog rikt för att bestå sig med en arkitektur af första ordningen, och om förmågan verkligen fans hos några byggherrar, saknades ofta viljan att på ett konstverk utgifva penningar, som kanske i stället plottrades bort på mindre värdiga föremål. Den som under förra hälften af åttiotalet lät bygga i Stockholm tänkte vanligtvis icke därpå, att byggnadsritningen måste vara ett *konstverk* som ej kan gäldas med en spottstyfver och att byggnadsmaterialet borde vara af bästa slag.

0041_1.jpg Gustaf Dahl.

***

Först från medlet af åttiotalet har Stockholm börjat få en bättre arkitektur. Ju mera byggnadsverksamheten inskränkts, dess bättre hus har man bygt. Antalet af bostadslägenheter hade så tillväxt, att efterfrågan icke blott tillfredsstäldes, utan öfverträffades af tillgången. Nu var det icke hyresgästeme som sprungo efter husegarne, utan de senare som hade mycket besvär att fånga de förra. De »dåliga tiderna» hade sin inverkan på spekulationen i hus och uträttade åt minstone det goda, att hr Smålandsson icke längre kunde föreskrifva lagar för den bostadsbehöfvande allmänheten och ej häller vågade bygga så samvetslöst som förut, i fall han vågade bygga als.

0041_2.jpg Hjalmar Kumlien.

De fula och dåligt bygda husen stå ännu kvar, och ännu bygges nog ett och annat, för hvilket man måste skämmas, men sedan ingången af årtiondets senare hälft yttrar sig dock en helt annan anda i de stockholmska byggnadsföretagen. Nu resa sig icke få hus som bära konstens prägel och intyga att allvar och samvetsgrann omsorg, konstnärlig smak och skicklighet ha varit medverkande.

En stad af palats ha vi icke, men det är full anledning att antaga, det vi ändtligen kommit på rätta vägen för utvecklingen af en god byggnadskonst.*Sta'n*, såsom han heter i dagligt tal, »staden inom broarne», såsom den officiella benämningen lyder, har ieke fått många nybyggnader, men det är två eller tre som göra heder åt årtiondet. Med Tyska kyrkans tornbyggnad och kyrkans återställande efter eldsvådan 1878 har följt åtskilliga andra förbättringar i församlingens egendomar, såsom uppförandet af det stora huset vid kyrkogården, en vacker efterträdare till det gamla fula och ett verk af arkitekten C. Sandahl, tyska skolhusets försättande i tidsenligt skick, o. s. v.

0042_1.jpg Axel Kumlien.

Af vida större betydelse är dock försäkringsbolaget Skandias nya hus vid Mynttorget, hvilket efter Isæus & Sandahls ritning och under deras öfverinseende bygts på ett sätt, att det tyckes kunna trotsa årtusen. Huset består af fyra våningar till en höjd af omkring 70 fot, således fem vanliga våningars höjd, och klädes helt och hållet med granit. Bakmurarne äro af utsökt tegel, fönsterkarmarne af bästa kalksten. Taket täckes med koppar. Stilen är i florentinsk anda, men självständigt uppfattad. I källarvåningen finnas apparater som uppvärma hela huset. Bottenvåningen är anslagen till handelsbodar. Så väl en som två trappor upp är bolagets expeditionsrum, och en trappa upp finnes en stor, rikt ornerad sal af 25 fots höjd, med ett kolossalt fönster åt yttre borggården. Tre trappor upp äro boställsrum för direktören och kamreraren.

0042_2.jpg Skandia.

Skandiahuset är otvifvelaktigt ett af Sveriges märkligare byggnader under hela århundradet, men icke mindre märkligt kanske är det hus som boktryckare-, bokförlags- och stilgjutarefirman P. A. Norstedt & Söner låtit uppföra på Riddarholmen i en allvarlig och aktningsbjudande stil, hvilken väl närmar sig för-renässansen, i fall man oundvikligen vill i ett gifvet system tvinga in en sådan egendomlig, fritt behandlad arkitektur. Den utmärker sig i synnerhet försina rena linier och sin massverkan, utan tillägg af sådana ögat bedårande detalj ornament, som icke utgöra något väsentligt i byggnaden. Det hela gör intryck af lugn och fasthet.

P. A. Norstedt & Söners tryckeri.

Huset består af en jordvåning och fyra våningar med ytor af tegel från Berlin samt med formadt cement från Selander & Bergström i Stockholm för jord- och bottenvåningarna, fönsterinfattningar och listverk. Taktäckningen är på sjelfva huset af skiffer och på tornet, som bryter den långa linien norr ut, af koppar. Byggmästare är samme A. G. Janson som uppfört Skandias hus.

När man ser det borgmässigt väldiga i denna byggnad och jemför detta med den lätta och behagliga tonen i badhuset vid Stureplan, en erinran om Venezias bästa arkitektur, samt vet att båda dessa hvarandra så olika byggnadsverk utgått från samme arkitekt, M. Isæus, finner man att vårt årtionde lyckligtvis eger byggkonstnärer här i landet, hvilka förmå skapa i fri konstnärlig anda på ett sätt som fullt motsvarar olika fordringar.

Magnus Isæus.

På Riddarholmen uppföres ock en offentlig byggnad för riksarkivet, men den är då detta skrifves endast i sin början. Arkitekt är A. Nyström. Platsen är på riksarkivets n. v. tomt, den forna Stenbockska.

Under det *sta'n* med de nu nämda undantagen ser på åttiotalet ut ungefär som under närmast föregående årtionden, äro alla andra delar af Stockholm betydligt förändrade. Detta gäller dock hufvudsakligen de yttre delarne. I de närmare medelpunkten belägna höra nybyggnader till undantagen. Drottninggatan t. ex. har ej många nya hus, och de gamla äro af föga arkitektoniskt värde. Hon tillhör de handelsgator som utmärka sig i synnerhet genom utställningarna i bodfönstren. Det är dessa fönster som draga uppmärksamheten till sig. Höjer blicken sig till en öfre våning, är det numera också där utställning i fönstren. Den gamla aristokratiska gatan, hvilken länge ansågs såsom den förnäma stockholmsverldens uteslutande hemvist, är nu i främsta rummet en butikgata,som för det ändamålet inkräktar alt mera äfven på husens öfre våningar.

De få där ombygda husen uppföras också med hufvudsakligt afseende på handelslägenheters fordringar. Ett bland dem är det förnyade Klemmingska huset, hvars fasad visar åtskilliga vackra detaljer, men saknar god helverkan.

Emellertid finner man ett och annat hus af betydenhet, t. ex. lifförsäkringsbolaget Nordstjärnans två egendomar, den ena i hörnet af Fredsgatan, bygd på sjutiotalet, den andra och vida större i hörnet af den nya Kungsgatan, där det gamla Piehlska huset förut stod, bägge efter A. & Hj. Kumliens ritningar. Det sist nämda huset bygdes för öfversten, grefve A. von Rosens räkning, men köptes af Nordstjärnan och har ett taxeringsvärde af *en million* kr.

Kungsgatan är bruten genom ett område som för icke många år sedan upptogs till en del af Piehlska husets stora gård, där Georg von Rosen och Geskel Saloman hade sina konstverkstäder, men för öfrigt bestod af många små hus och gårdsplatser. I arkitektur kan den nya gatan icke mäta sig med Kungsportsavenyen i Göteborg, men genom sin folkmängd, sina handelsbodar och lifliga samfärdsel är hon af vida större betydenhet, en verklig stor stadsgata, hvars vigt för det nya stockholmslifvet varder ännu större, när hon fått sin utdragning öfver Rrunkebärgsåsen ända ned till Stureplan.

Vill man se ett nutidshus, som verkar genom sin yttre massa och genom den mångfald af bestämmelser som fyller dess inre, skall man taga i betraktande byggmästaren C. O. Lundbergs palats som upptager hela kvarteret mellan Kungsgatan, Vasagatan, Gasklockan och Östra Järnvägsgatan, i hufvudfasaden en efterlikning af det bekanta Heinrichshof i Wien, till hvilket Theophil Hansen lemnat ritning, fastän utan dettas rika utsmyckning. Det Lundbergska huset innehåller bland annat lägenheter för Stockholms högskola, Vasateatern, kaféer, begrafningsbyrå och handelsbodar samt enskilda våningar och upplyses inuti af elektriskt ljus. Dess taxeringsvärde är 900,000 kr., en god hufvudstadssiffra.

Vasagatan är redan nu en vigtig länk i den stockholmska samfärdseln, men varder af ännu större, då hon kommer i omedelbar förbindelse med Vasastaden. Gatans söder om Kungsgatan belägna del är ännu icke fullständigt bebygd, men har åtskilliga märkliga hus. Dit räkna vi icke f. d. Forssellska, nu mera Bünsowska huset, i hörnet af Klara Bärgsgatan, men väl Hôtel W6, uppfördt på den tomt som fordom upptogs af det åt nöjen af olika slag invigda Kirsteinska huset samt till en del med samma murar, efter M. Isæus' ritning. En ännu väldigare byggnad är Centralstationshuset för statensjärnvägar och det icke obetydliga, i »Rohbau» uppförda Centraltryckeriets hus, bägge äldre än åttiotalet.

Från vårt årtionde äro däremot de två husen mellan Stora och Lilla Vattugatan. Det norra är bygdt efter Ludvig Petersons ritning, det södra efter Isæus & Sandahls, bägge i olika stil vackra prof på god byggnadskonst. Det förra har också en efter August Lindegrens ritningar smakfullt dekorerad förstuga; det senare har af C. Grabow försetts med i och för sig vackra målningar i pompejansk stil, hvilka dock kanske icke äro fullt lämpliga på yttersidan af ett hus i norden.

När Vasagatan kommer att fortsättas genom en uppfartsväg till Vasastaden, får icke blott gatan, utan hela den nämda, mycket stora stadsdelen större betydelse än nu. Vasastaden är ännu en aflägsen och afskild del af Stockholm, men genom sitt höga läge otvifvelaktigt en af de friskaste. Dess breda och snygga, men genom

arkitekturen i sina hus icke just mycket tilltalande gator äro ännu i slutet af åttiotalet ej synnerligt lifliga.

Hvad som i den stadsdelen i synnerhet förtjänar omnämnas äro de för den tarfligare medelklassen uppförda byggnader med lägenheter af tre rum och kök i byggnadskomplexer med faststäld form, dels med hus bygda i form af ett T, dels genom flyglar som ligga rygg mot rygg och lemna öppet gårdsrum. Sådana byggnader finner man vid Dala-, Västmanna- och Observatoriegatorna. Till den stadsdelen hör ock det nya folkskolehuset vid Karlbärgs vägen, f. d. Karlbärgs allé.

***

Mellan det nya Norrmalm, den vidsträckta Vasastaden, i Stockholms nordvästra del, och det nya Ladugårdslandet eller Östermalm i nordost är dels på Brunkebärgsåsen, dels i sumptrakten nedanför mycket bygdt på åttiotalet. Äfven denna trakt kan sägas vara till stor del omskapad. Först och främst får Johannis församling en ny och vacker kyrka, hvars arkitekt, den unge konstnären C. Möller, förstår att på tempelbyggnaden tillämpa de fördelar som vår nyaste byggnadskonst erbjuder. Bak om kyrkan, på en höjd som i förra århundradet upptogs af det »Egerströmska plantaget» och äfven kallades »Olyckan» efter en där belägen och under det namnet känd kvarn, ännu för ej länge sedan bebygd med usla kojor, resa sig nu flera stora, sundt och fritt belägna hus som tillhöra kommendörkaptenen C. E. de Champs m. fl.Lågt under dessa hus, hvilkas baksidor man försummat att göra till hvad läget fordrat, arkitektoniskt tilltalande, och som synas vidt omkring, sträcka sig långa rader nya byggnader vid Tegnérgatan, gamla Trebackarlång, hvilken vid sin öfre del, mellan Holländaregatan och Drottninggatans öfre del, har ett stort byggnadskomplex, som för byggmästaren Hj. Walléns räkning uppförts efter nu mera aflidne O. Ericssons ritning med ett ganska aktningsbjudande yttre.

Utom de nya hus som uppförts vid de gamla gator, hvilka skära Tegnérgatan, resa sig nybyggnader vid den nya Tulegatan, där äfven Immanuelskyrkan har sin plats, bygd efter G. Sjöbergs ritning. Spårvägsbolagets stora hus gifver ock stark nutidsprägel åt denna trakt, som för kort tid sedan var en af Stockholms ruskigaste, men snart skulle gå ytterligare framåt i storstadsutseende, så vida icke Träskängens otillgänglighet gjorde sådant omöjligt.

Söder om Johannis kyrkogård, på själfva Brunkebärgsåsen, låg vid Malmskillnadsgatans ända och i början af Norra Tullportsgatan (nu Döbelnsgatan) en förfallen koja som i förra århundradet var Johannis klockaregård, men i vår tid senast begagnades till »hem för elända», ett fattighärbärge af blygsammaste slag. Där reser sig nu, midt emot Brandstationen, hvars uppkomst tillhör föregående årtionde, ett stort, bokbindaren Herzog tillhörigt hus, hvars arkitekt är förut nämde G. Sjöberg, bekant för sina ritningar till Blasiiholmskyrkan, Lärarinneseminariet, Normanska boktryckeriet, Stockholms Dagblads m. fl. stora byggnader i hufvudstaden samt åtskilliga i andra delar af landet.

Flertalet af Malmskillnadsgatans stora, i arkitektoniskt afseende föga märkbara hus, tillhöra äldre tider, men i hörnet af den gatan och Hamngatan ser man en under senare delen af åttiotalet efter F. Eckerts ritning uppförd arkitektoniskt tilltalande nybyggnad. Samme konstnär har hedern af också det nästgränsande huset, i hörnet af Hamngatsbacken och Norra Smedjegatan, en vacker tillämpning af tysk renässans. I ett annat hörn af först nämda gata, vid Beridarebansgatan, står ett nytt hus i »Rohbau» och puts, hvilket man ej häller går med likgiltighet förbi. Ritningen har utgått från K. Salins arkitektkontor.

***

Öster ut bygdes Villastaden. För att från Norrmalm komma dit, gick man Norrmalmsgatan i ända och sedan genom Humlegården. För att begifva sig till de nya kvarter som till sammans med Ladugårdslandet erhållit namnet Östermalm, tager man nu vägen öfverStureplanen, ett gatumöte tillkommet under åttiotalet, redan en af Stockholms lifligaste punkter samt med en ännu större framtid.

0047_1.jpg Bångska huset, Stureplan.

Den stora hvita byggnaden vid den planens östra sida, med den brutna fasaden, så tillkommen genom tomtens form, tager sig ståtlig ut, i synnerhet från den motliggande Lutternsgatan. Det är något duktigt och präktigt, om ock kanske för mycket högtrafvande, i denna framsida med sin storartade, af doriska pelare omgifna

hufvudingång, med sina höga pelare af korintisk ordning högre upp på fasaden, med sina bildstoder och de bevingade lejonen på den väldiga afslutningen. Byggnaden, som tillhör August Bång, rik affärsman, konstälskare och äfven konstidkare, visar storslagen arkitektur, om ock för sitt ändamål något öfverdrifven. Arkitekten är A. E. Melander, och så väl han som öfriga konstnärer och arbetare ha med både skicklighet och stor omsorg sökt uppfylla den frikostige byggherrens afsigter. Till palatsets yttre smyckande har bildhuggaren C. J. Dyfverman bidragit med kolossala sinnebildliga figurer.

På södra sidan om detta hus, där Birger Jarlsgatan skall utmynna, låter samme A. Bång uppföra en annan stor byggnad. Snedt emot, mellan Biblioteks- och Sturegatorna, ligger en prydlig tegelbyggnad, med putsad undervåning, listverk och fönsterinfattningar, i fem våningar, af hvilka den öfverstas muryta prydes af sgraffito-orneringar i brunt och gult. Arkitekten är Helgo Zettervall och byggherren samt byggmästaren C. O. Lundberg.

0047_2.jpg Badhuset, Stureplan.

Närmast norr om Bångska palatset ligger det ovanligt vackra nya badhuset, hvars fasad påminner något om Vendramin-Calergi-palatset i Venezia, men som dock är självständigt behandlad af Isæus och Sandahl. Vidare norr ut, i hörnet af Humlegårdsgatan, står sedan några år en väldig husmassa, som körsnären D. Forssell lät uppföra efter A. & Hj. Kumliens ritning, tungt och dystert, men af en viss storslagen karaktär. Och så vidtager den långa, uttryckslösa raden af Sturegatans åt Humlegården vettande hus, hvilka tillhöra det olyckligabyggnadsskedet och till större delen äro uppförda i Ladugårdslandsstil. Men deras läge är utmärkt, med den vackra parken längs hela sträckan vid andra sidan af gatan.

I nordöstra hörnet af Sturegatan och »Karlavägen», just på gränsen mellan nämde vägs fula östra och någorlunda vackra västra del, har på åttiotalet bygts ett par aktningsvärda hus. Det västligaste, nu tillhörande grosshandlaren F. Rossander, har en rik fasad med kanelerade korintiska kolonner och omsluter en stor borggård, bak om hvilken ännu en gård befinner sig. Arkitekterna för denna omsorgsfullt utförda byggnad äro F. O. Lindström och K. A. Smith. Självfva hörnet af Sturegatan upptages af en annan vacker byggnad i helt annan stil, med prydlig fasad i gult tegel med hörn och listverk målade i brunt, imiterande sandsten. Båda dessa hus, af hvilka det senare är efter M. Isæus ritning, äro uppförda på en mycket dyr tomt, på hvilken en jästfabrik förut befann sig.

0048_1.jpg N. v. hörnet af Karlavägen och Sturegatan.

De flesta byggnader i kvarteren öster om Sturegatan äro tillkomna i det olyckliga byggnadsskedet, men väster ut ligger den stadsdel som ännu kallas Villastaden, fastän han gör föga skäl för namnet. Då den »staden» först bebygdes, fröjdade man sig åt att äfven i Stockholm få ett vackert mellanting mellan stad och land, något som Köbenhavn länge haft i Frederiksberg samt i Rosenvænget på Österbro och som Kristiania har i Homansbyn, små täcka villor inbäddade i trädgårdar. Man fann dock snart, att trädgårdarne vore föga betydande och att villorna låge alltför tätt intill hvarandra. Snart vardt det ännu värre. Midt i Villastaden började man bygga höga hyreskaserner, och slutligen fingo ej ens villorna självfva vara i fred. År 1887 nedrefs ett par byggnader vid Villagatan, och på den enas tomt bygges nu ett stort hus.

Sannolikt går det likadant förr eller senare med hela Villastaden. Tomterna äro för dyrbara, heter det, för att upptagas af små en- eller två våningshus med planterade omgifningar. Fem våningars hus behöfva ej större tomt och betala sig ofantligt mycket bättre.

Bland de ännu oantastade villorna och som sannolikt äfven kommer att bibehålla sig, är en vid Floragatan som fördelaktigt skiljer sig från arkitekturen i flertalet af byggnaderna i denna stadsdel. Det är professor Carl Curmans, en villa med sydlänskt antikt tycke somlikväl lämpar sig godt för vår nord, en af sin upphofsman funnen lycklig förening af antikens måttfulla skönhet och glada öppenhet med det nutida nordiska hemmets lugna trefnad. Bygd under förra hälften af åttioalet, är hon en sällsynt företeelse inom ett byggnadsskede, som i allmänhet icke lemnat några vackra minnen efter sig. Idén till detta värdefulla prof på smak och konstsinue är professor Curmans egen, men utförandet af den arkitektoniska ritningen tillhör F. Eckert, en byggkonstnär som med stor skicklighet gifvit uttryck åt den vackra tanken.

0049_1.jpg Curmans villa.

God arkitektur, fastän i annan stil, finnes nog äfven i ett och annat större hus på Östermalm från de senare åren t. ex. i C. A. Kåbergs i hörnet af Linné- och Nybrogatorna, till hvilket ritningen utgått från K. Salins arkitektkontor och utförts af G. Clason och F. Boberg. Detta hus är bland de få, som bygts i tre våningar, ehuru det kunnat uppföras i fem. Ett ganska intressant byggnadsverk är huset i västra hörnet af Stureparken och Östermalmsgatan, nu tillhörande generalkonsul J. W. Smitt. Ritningen är, efter ett hastigt utkast af G. Clason, utförd af F. Boberg likaledes på K. Salins kontor, och hållen i ett slags holländsk renässans samt något erinrande om Rosenborgs slott i Köbenhavn.

0049_2.jpg J. W. Smitts hus, Stureparken.

Den trakt där sist nämda hus står är en bland dem som undergått de största förändringarna. Ännu vid åttiotalets början var där begrafningsplatsen för Ladugårdslandets fattiga, ofta kallad »kolerakyrkogården» och begagnad till jordande af i farsoter aflidna. Nu är där en vacker plantering, Stureparken, omgifven af höga hus, och där gångstigen norr om begrafningsplatsen ledde till Lill Jans, reser sig nu ett väldigt tegelhus i enkel, aktningsbjudande stil, men som harkaraktär mer af en stor kasern än af ett enskildt boningshus. Arkitekten är L. Peterson, och A. Lindegren har på ett högst intressant sätt dekorerat förstugorna.

På Västra sidan om Humlegården sträcker sig den med ansenliga hus bebygda Engelbrektsgatan, förr kallad Västra Humlegårdsgatan, där Beskowska skolan har ett stort och präktigt hus i tegel och kalksten. Fasadritningen är af Isæus och Sandahl, men planerna äro uppgjorda af Hj. Kumlin.

0050_1.jpg Beskowska skolan.

Vid gatans norra ända, där Lill Jans små trähus ännu långt in i senare delen af åttiotalet erinrade om ett förflutet århundrade och där den i sin förlängning ännu icke fulländade Rådmansgatan utmynnar, har enkefru S. A. Whitlock låtit åt sig uppföra ett synnerligt vackert hus i tegel och kalksten. Ritningen är utgången från K. Salins arkitektkontor och där uppgjord af G. Lindgren i en stilart, som kanske närmar sig norditaliensk gotik, men hållen alt för själfständig för att man skulle behöfva ordna in den i något gammalt schema. I allmänhet torde det vara tid på, att de nya byggkonstnärernas verk, då de visa fri personlig uppfattning, icke längre påbördas höra i alt till den eller den bestämda stilen. Årtiondets senare hälft har i det afseendet visat sig frigörande.

Kännetecknande för samma årtionde är ock, att det helt och hållet ändrat karaktären af Stockholms utkanter. Då man går fram åt Vallhallavägen, stadens ytterlinie åt det hållet, och ser den långa raden af höga tegelhus å ena sidan samt skogen helt nära på den andra, finner man hvilken ofantlig förändring staden i största hast undergått. De ruskiga, men måleriska kojorna och tobakslanden ha försvunnit, och Stockholm bygger sina stora hyreskaserner i fem våningar ända ut till skogsbrynet. Så komma stadens alla utkanter att småningom, kanske snart nog, förändras.

Bland Vallhallavägens många hus har ett och annat rätt god arkitektur. Underliga ting förekomma dock, t. ex. en fasad, som uppåt afslutas med en väldig, fristående grupp, framställande Tors strid med jättarne. De senare äro i full fart med stenkastningen, och öfverst lyfter dunderguden sin hammare och står på sin med bockarförspända vagn. Det hela höjer sig icke på någon lämplig fotställning, utan står omedelbart på plåttaket, utanför hvars ytterkant bockhornen sticka upp i luften och bockbenen sprattla öfver gatan. Det är något stort i det rent tokiga, men lyckligtvis ensamt i sitt slag bland åttiotalets stockholmsbyggnader.

***

Stockholm har många stränder, men blott *en* »strandväg». Det har »Söder Mälarstrand» och »Norr Mälarstrand», två långa gator på hvar sin sida om sötvattnet, barn af åttiotalet och vid dess slut ej riktigt fullvuxna, och så finnas »Kungsholms strand» på den stadsdelens östra sida och »Klara strand» midt emot. *Strandvägen* sträcker sig endast efter Ladugårdslandsviken och hette först Ladugårdslands Strandgata, en genom fyllningarna ut i vattnet mycket dyrbar gata. Men med det historiska namnet försvann äfven benämningen gata. Där luktar ännu sill, och

kolstybb ryker från de många kolgårdarne, tegelmjöl från tegelstenshögarne, men vägen är bred, med både kör-, gång- och ridbanor, planterad med träd, en riktig boulevard. Där ila spårvagnar och alla möjliga personfordon på den långa, raka sträckan. Där byggas palats. Inom få år är Strandvägen en af Stockholms förnämsta stråkvägar för den fina verlden.

I hörnet af den vägen och Styrmansgatan står ett under senare delen af årtiondet färdigbygdt hus af mindre vanligt utseende.

»Hvad skall det bli för ett magasin?» sade mången under dess uppförande. Man var i Stockholm icke van att få se så väl iakttagna arkitektoniska förhållanden. Fönstren sutto alt för långt från hvarandra, tyckte man, och fasaderna voro alt för litet utsirade. Man gjorde jämförelse mellan detta enkla hus och de efter O. Ericsons ritning strax bredvid, mellan Styrmans- och Gref Magnigatorna, kort förut uppförda med gemensam fasad försedda byggnaderna som togo sig så palatslikt ut med kolonner och rik utstyrsel öfver hela murytan.

Men huset med den enkla ytan vardt färdigt, och man måste erkänna, att det är en byggnad som i allvarlig skönhet öfverträffar det mesta man sett i Stockholm.

»Det är florentinsk stil», förklarade kännarne, ty bestämd, förut stadfäst stil skulle det bestämdt vara. Åtskilligt florentinskt allvar och kraft finnes nog i detta hus, kanske äfven något spansk arkitektur, men en begåfvad ung konstnär, arkitekten G. Clason, har självständigt skapat det hela för att gälla i och för sig. Materialet är dock icke så ursprungligt som det ser ut. Man tycker sig se en byggnad af sandsten, men det är blott putsadt tegel. Vid afputsningen harman omväxlat de olika stenarnes färg, så som man ser på sandstensbyggnader och här eftergjort med förvillande likhet. Husets allvarliga karaktär är i öfriga afseenden fullt ärlig. Utsmyckningen är icke sållad öfver hela fasaden, utan samlad på vissa hufvudpunkter i portar och taklister. Öfriga lister äro små och tunna, hvarigenom murmassan varder jämförelsevis stor, något som sannolikt förvillar dem hvilka ej närmare undersöka förhållandet. Ornamenten äro på ett utmärkt sätt modellerade af bildhuggaren E. T. Nyberg samt gjutna i cement, icke i gips, såsom nästan öfver alt på husen från föregående tid.

0052_1.jpg G. Clason.

Hvad som mycket bidrager till fasadens värdiga och vackra utsmyckande äro de mellan femte våningens fönster efter Julius Kronbergs kartonger utförda sgraffito-målningarna. Det torde väl vara första gången som en representant för den högre målarkonsten hos oss nedlåtit sig att biträda arkitekten vid fasaddekoreringen eller i allmänhet något närmare samarbete mellan målare och arkitekt egt rum. Att nu så skett är ett glädjande tidens tecken. Julius Kronberg har gått ännu längre: han har själf *egenhändigt* jämte arkitekten utfört en fris i sgraffitomaner, hvilken finnes i förstugan åt Styrmansgatan. Denna och öfriga förstugor och trappor — huset eller husen, ty det är egentligen två sammanbygda, ha en ingång från Strandvägen och en annan från Styrmansgatan — äro icke storartade palatsvestibyler och slottstrappor, utan bekvämt inrättade borgerliga, med fin beräkning att gifva prydligt utseende åt hemtrefnaden. Självfva våningarna innehålla ej häller stora rum, men äro bekvämt inredda. Planerna äro uppgjorda af arkitekten K. Salin. Byggherre och byggmästare är E. Thavenius.

Längre fram på Strandvägen, öster om den nyss nämda granna byggnadskomplexen efter O. Ericsons ritning, som tager sig ståtligt ut från Ladugårdslandsviken, resa sig tre till ett, med gemensam fasad förenade nybyggnader, hvilkas samfälda tomt gränsar till Gref Magnigatan i väster, Strandvägen i söder och den nya Torstensonsgatan i öster. Denna tomt tillhörde Andra lifgarde, men har sålts af staten, som flyttar gardesregementena till de nya vid östra utkanten af Ladugårdslandet uppförda kasernerna. På samma tomt, vunnen genom någon del af Ladugårdslandsvikens fyllande, låg det i förra århundradet af handelshuset Grill anlagda Terranova-varf, hvilket upphörde ibörjan af adertonhundratalet, då platsen köptes af staten. Nu mera eges tomten af Fr. Bünsow, grosshandlare i Sundsvall, hvilken låter uppföra den väldiga byggnaden med hufvudfasad åt Strandvägen. Denna hufvudfasad är ej mindre än 300 fot lång.

0053_1.jpg Bünsowska huset, Strandvägen.

Våren 1886 utlystes pristäflan om fasadritningen. Planerna voro då i hufvudsak redan uppgjorda. Pristagaren

vardt G. Clason, som då ännu var konstakademiens resepensionär och uppehöll sig i Frankrike, där han särskildt i Touraine studerade lemningarna af den storslagna och likväl i enskildheter så behagfullt sirliga konstriktning, som i början af 1500-talet gaf sin prägel åt alt som då bygdes och ännu fortlefver under namn af François-premier-stilen. Det Bünsowska husets fasad vittnar om intrycket af denna friska och lifskraftigt glada konst, som är ett barn af gotik och renässans samt af den förre ärft det storslagna i sinne och kroppsbyggnad, af den senare det tjusande behaget. Men denna fasad bär ock vittne om konstnärens egen förmåga att under tillämpningen af hvad som synts honom skönast skapa något verkligt själfständigt. De Bünsowska och Thaveniuska husen äro af olika konstriktningar, men ha den gemensamma prägel som visar att de äro tänkta af en verklig konstnär som mycket studerat och därigenom utbildat egen stor begåfning.

Det nya huset vid Strandvägen bygges, hvilket arkitekten gjorde till ett oeftergifligt vilkor, af kalksten och tegel. Konstnären har därigenom gjort vårt byggnads väsende en stor tjänst, enär tegelbyggnaderna genom det idliga putsandet och tanklösa imiterandet af stenhus fört allmänhetens smak på afvägar och själfva förlorat alt högre värde. Nu tyckes en genomgripande förändring vara på god väg att bryta fram. Sådana hus som det i fråga varande skola därtill mäktigt bidraga.

Af kalksten är hela bottenvåningen med de rikt dekorerade portarne samt alla lister och fönsterinfattningar. Stenen är från Yxhult i Närike, där man har trehundraårig erfarenhet af hans hållbarhet.Det mesta hugges och hyflas vid själfva stenbrottet, men de finare orneringarna utföras på byggplatsen, och det är ett sant nöje att se med hvilken skicklighet och säkerhet de konstförfarne ornamentsbild-huggarne, bröderna Gustafson från Närike, utföra de ömtåligaste sirater i blommor och snirklar, som de till och med hugga på fri hand efter en föga fullständig ritning och utan modell.

Detta konsthandtverks uppdrifvande är också en följd af kalkstenens användande och må icke förgätas vid omnämnandet af hvad vår nyaste byggnadskonst uträttar.

Det utmärkta teglet till yttre fasaden är från Pommern. Från Ekolsund kommer det som användes till gårdssidorna, hvilka ej häller rappas, utan fogstrykas.

De tre sammanbygda husen innehålla 25 våningar med stora och höga rum, i hvilka fönsterna äro betydligt större än vanliga och, så vidt möjligt, anbragta på midten af hvarje rum. Därigenom har fasaden fått nöja sig med, att icke absolut lika fönster upprepas på absolut lika afstånd, utan ha rummens läge och omfång varit bestämmande både för fönstrens afstånd från hvarandra och för deras storlek. Detta förefaller sannolikt för dem som äro underdåniga symmetriens despotiska anspråk mycket besynnerligt och högst vågadt, men därmed är vägen ock bruten för en naturligare arkitektur.

Att våningarna i detta utomordentliga hus förses med alla möjliga bekvämligheter behöfver ej särskildt nämnas. Så erhåller hvarje rum luftväxling efter ett sinnrikt och enkelt system, och vid hvarje trappuppgång anordnas en personhiss. Byggherren lemnar byggkonstnären fria händer och ser icke på kostnaderna, hvilka antagas gå till omkring 900,000 kronor. Byggmästare är Håkan Larsson, och ingeniör C. Norström kontrollerar arbetet för egarens räkning.

***

På andra sidan Ladugårdslandsviken har ock bygts ett och annat under åttiotalet; vid norra Blasiiholmshamnen t. ex. det efter A. E. Melanders ritning i florentinsk stil uppförda Ekengrenska, nu mer Westerbergska huset, och vid hörnet af samma gata och Hofslagaregatan ett stort hus för ingeniör C. A. Hellstrands räkning efter A. & Hj. Kumliens ritning. Åt Blasiiholmens södra sida ha de stora husen från föregående årtiondet fått ståtliga grannar i det s. k. Palmeska huset, på mindre teaterns forna tomt, efter Ludvid Petersons ritning på grund af H. Zettervalls samt A. & Hj.Kumliens skisser, och i det af grosshandlaren N. G. Sörensen ombygda Fersenska palatset, efter H. Zettervalls och A. E. Melanders ritningar.

I granskapet har Brödraförsamlingen låtit bygga ett stort hus på sin gamla tomt vid Kungsträdgårdsgatan, en präktig nutidsgata, som ännu för få årtionden sedan var en oansenlig förstadsväg med små trähus, långa plank

och enskilda trädgårdar, men nu har storstadsprägel alt från f. d. Davidsonska, nu Bruzeliiska palatset ända till det nyss nämda s. k. Palmeska huset, där Karl den tolftes torg och Blasiiholmshamnen utgöra en af de europeiska stråkvägarne, på hvilka hundratals främlingar hvarje dag, i synnerhet under den varma årstiden, lustvandra under enhälliga loford öfver Sveriges vackra hufvudstad.

Det är icke långt därifrån, vid hörnet af Jakobs torg och Arsenalsgatan, som ett genom så väl arkitektur som byggnadsämne märkligt hus reser sig. Det är operakällarens innehafvare Bengt Carlsson, som är den lika frikostige som intelligente byggherren. Tomten upptogs förut af n:r 6 vid Arsenalsgatan och »Hörnan», ett litet för sin mycket besökta källare bekant hus, sedermera ombygdt af försäkringsbolaget Skandia, som där upprättade ett filialkontor. Platsen är icke stor, men tyckes ha begagnats på det klokaste för att uppföra ett fem våningars hus i François-premier-stil eller någon därmed beslägtad. Bottenvåningen och våningen en trappa upp beklädas med kalksten från Yxhult. Murytorna göras för öfrigt af väggtiles och terra cotta samt omfattningar och listverk likaledes af kalksten. Det är ädla materialier alt igenom. Arkitekter äro Isæus & Sandahl.

0055_1.jpg B. Carlssons hus. Jakobstorg.

***

Äfven på Kungsholmen har åttiotalet frambragt en mängd nybyggnader, men knapt något arkitektoniskt märkligt hus, om icke det stora, mycket påkostade i hörnet af Handtverkaregatan och västra sidan af Kungsholmstorg som efter A. E. Melanders ritning uppförts af byggmästaren C. Wallén samt ett hus i hörnet af Polhemsgatan, hvartill K. Salin och G. Lindgren lemnat ritning. Hela långasträckor af stora, men föga vackra hus ha uppstått vid Flemminggatan (f. d. Reparebans-), Schéele- (f. d. Trädgårds-), Bergsgatan m. fl. Med ett och annat undantag göra de årtiondet föga heder.

***

Södermalm bibehöll länge sitt gamla utseende, men äfven där har, i synnerhet omkring medlet af årtiondet, bygts ganska mycket. Hus af betydande arkitektur ser man dock endast undantagsvis. Bland offentliga byggnader äro Maria sjukhus och Södermalms fattighus vackra bevis på tidens människovänliga tänkesätt. Åtskilliga arbetarebostadshus ha också uppförts. Vid Bränkyrkagatan (f. d. Besvärs-) ha baptisterna låtit bygga en liten kyrka, det s. k. Ebenezerkapellet. Vid Söder Mälarstrand har Münchens bryggeribolag uppfört vidlyftiga nybyggnader, och vid Maria Högbärgsgata har Nürnbergs bryggeribolag tillökat sina byggnader.

Bland enskilda byggnader i denna stora stadsdel, uppförda på åttiotalet, märkas tre sammanbygda hus i hörnet af Adolf Fredrikstorg och S:t Paulsgatan, hvilka tillhöra byggmästaren J. P. Holmberg, ett efter A. E. Melanders ritning ombygdt hus, mr 14 Stadsgårdshamnen, samt ett med H. T. Holmgren som arkitekt nybygdt hus ofvanför Glasbruksgatan och nedanför Mosebacke.

I sydöstra delen af Södermalm vid Åsögatan, Folkungagatan och flera andra med nya namn försedda eller delvis nya gator ha många gamla trädgårdstäppor fått gifva vika för stora, men vanligtvis ganska dåliga tegelhus. Här och där i den trakten har man börjat uppföra sådana byggnader innan gatorna hunnit regleras, och man har sett höga fem våningars hus, hvilka förefallit alldeles otillgängliga mellan de skrofliga bärgklintarne. På ett ställe gräfde man sig ned hela 30 fot mellan klipporna och bygde ett stort hus, ett af de icke sällsynta, men föga ändamålsenliga arbetarekasernerna i palatsstil.

I denna stadsdel, kanske ännu mer än på Ladugårdslandet, har åttiotalet stält den nya tiden med den gamla i samma kvarter, på samma tomt, och den nya har icke gifvit sig tålamod att vänta tills den gamla hunnit aflägsna sig, utan trängt sig på henne och bor tillsamman med henne till dess den nya slutligen hinner äta ut den gamla. De nya höga hyreskasernerna ha stält sig midt emellan kojorna, till dess de senare öfvergifvits af sina invånare som flyttat upp i kasernernas öfversta våningar, då kojorna ändtligen försvinna och nya hyreskaserner intaga deras platser.

Ännu återstår för den nya tiden mycket att göra, innan hon kan skapa om kvarteren med de små kåkarne i Hvita Bärgen, men hongår oförskräckt framåt, hvilar sig kanske något då »konjunkturerna» icke äro som mest

fördelaktiga, men återtager sin marsch så snart bättre tillfälle gifves.

***

Länge har man klagat öfver att den nya tiden vore i alt mindre »solid» än den gamla, liksom den nya tidens människor med otrolig ringaktning för sig själfva eller med allt för lättsinnig tanklöshet anklagat sin tid för mindre redbar än en förgången, från hvilken endast en och annan »hedersman af gamla stammen» lefvat kvar. Så har det ock varit med Stockholms byggnader, och sagan vardt ty värr verkligen sanning, då »Ladugårdslandsstilen» visade sitt olyckliga inflytande på äfven valet af byggnadsämnen och omsorgen vid deras användande. Då uppstodo i alla afseenden dåliga hus, illa hopkomna och utan någon hänsyn till sundheten.

Annorlunda är det nu. Visserligen kan man ännu träffa på slarfvigt hopkomna hus med dåligt materiel utan och innan, med rent af hälsoförderfvande fyllning emellan trossbottnarne och många andra af byggnadssättet orsakade vådor, men sådana uppföras dock icke i samma stora antal som ännu för några år sedan och de finna ingalunda så lätt hyresgäster. Deras byggherrar komma sannolikt att snart stå med skammen, utpekade såsom samvetslösa spekulanter, och många af dem ha redan fått vidkännas betydliga förluster för att de icke bygt med ärlighet och omsorg.

De som under årtiondets senare hälft bygga nya hus finna med sin fördel öfverensstämmande att göra dem sunda och varaktiga, liksom de alt mera anse sig böra kosta på dem en god arkitektur. När man ser sådana byggnader, som de här ofvan nämda, t. ex. Norstedts, Skandias, E. Thavenius', Fr. Bünsows, B. Carlssons, fru Whitlocks m. fl. — de äro lyckligtvis icke så få nu mera — måste man erkänna, att de icke blott äro jämförliga med den »gamla goda tidens» utan äfven öfverträffa dem, ej minst i »soliditet». De äro bygda för att ega bestånd till en sen efterverld. Däruti har åttiotalet gjort Stockholm en ovärderlig tjänst. I st. f. den ofta mycket osunda fyllningen mellan trossbottnarne, inläggas nu ofta valsade järnbjälkar, mellan hvilka cementmassa gjutes, hvarefter taken afslipas och målas. Detta är också ett ofantligt framsteg.

Få sådana arkitekter som de hvilka nu stå i främsta ledet bestämma öfver en nybyggnad, skall icke blott utsidan få ett konstnärligt utseende, utan äfven det inre vinna i sundhet och bekvämlighet. Hr Clasons idé med fönstret midt på väggen i ett rum i st. f. ett ihvartdera hörnet ökar utrymmet, utan att, då fönstret är tillräckligt bredt, inskränka dagern. I allmänhet äro dock, äfven i nyare byggnader, rummen kanske för små, hvilket naturligtvis kommer sig af stockholmarnes anspråk att bo i *många* rum samt till en del äfven af tomtprisen. Rummen äro äfven i de flesta hus för låga, ett kanske ännu större fel.

Ej häller köken äro så rymliga som de borde, fastän de för öfrigt stå ofantligt mycket fram om de gamla köken i afseende på bekvämligheter. En lika oförskämd som grym anordning af pigkammare tyckes snart nog åter för det mästa ha försvunnit, men visar sig ännu i ett och annat hus, nämligen att inreda en sådan kammare på ett ställe i huset, där ingen utsida fins och följaktligen icke något fönster, icke ljus och frisk luft.

I afseende på afträdena återstår nog mycket att förbättra, ty oaktadt klosettsystemets utbredande, bygges sådana efter gammal dålig metod i långa rader på gårdarne, ett lika osmakligt som hälsofarligt tilltag. Det fins gårdar, på hvilka dessa smålokaler uppgå ända till 40!

Men för öfrigt börjar man bo rätt bra i Stockholm. Icke har hvarje välmående familj ett hus för sig, såsom t. ex. i London, det är sant, och likväl borde detta vara det mål dit man sträfvade. Villastaden skulle förverkliga det, men huru det är fatt med den stadsdelen ha vi här ofvan förnummit. Familjen måste nöja sig med en våning i ett stort hus, vare sig att detta ligger vid Vallhallavägen, midt emot skogen, eller vid en trång gata med grannar ända in på näsan. Den välmående familjen har sex, åtta eller tio rum, alt efter välmågans grad eller anspråkens storlek.

Tillträdet till våningen sker genom en tambur, som i några nya hus är ganska tillräcklig, men i ännu flera altför trång. Familjen tager emot sina besökande i det rum som förr hette förmak, nu salong, hvarifrån man kanske kan se in i ett eller två andra rum, men den långa »filen» af rum, som förr var så omtyckt, fins vanligvis icke i de nya husen. Rummen ligga icke i rak linie, utan gruppera sig kring tamburen. Ej blott till »herrns rum», ofta det minsta och otrefligaste, är en särskild ingång, utan äfven till ett par andra af de öfriga rummen och till köket, hvilket

vanligtvis äfven har särskild trappa från gården. I några nya hus ligger köket tämligen obekvämt vid ändan af en lång korridor, som stryker längs några inre rum. Vatten är nu mera nästan öfver alt inledt i köken. Gas fins i förstugan, vanligtvis äfven i tamburen och köket samt på många ställen också i matsalen, hvilken i de flesta nya hus ligger åt gården, är något mörk och nu mera kanske ej öfver alt så stor som förr. Gasen är dock efter midten af årtiondet på väg att rymma fältet för elektriskbelysning. Elektrisk ringledning är uppsatt i nästan alla nya hus, och i åtskilliga fins äfven telefon.

Under sjutiotalet började Stockholm känna sig arsenikförgiftadt af tapeterna i sina rum, och tecken till sådan förgiftning visade sig äfven under detta årtionde. Tapeter kommo i onåd och förvisades från många hus. Väggarne oljemålades. Det är onekligen snyggare och kan vara prydligare, äfven stilfullare, ehuru det är något naket. Man tycktes, oberäknadt faran för förgiftning genom arsenikfärgade tapeter, finna tapeterna i allmänhet såsom ett oting och erinrade sig kanske, att de endast vore en vanslägtad afkomma i sista led af väggbeklädnad med gobelin och gyllenläder.

Under åttiotalets senare år ha tapeterna dock åter tagits till nåder. Stockholmaren vill gärna ha taflor på sina väggar, fastän det säges, att han sällan köper några, och tafvelspikar äro icke häller lämpliga på oljemålade väggar, heter det. Af denna eller annan orsak äro de oljemålade väggarne icke så vanliga som för några år sedan.

Golfven äro i de nya husens matsalar nu mera vanligtvis parketterade, ett godt framsteg framför de i mer än *ett* afseende otrefliga och olämpliga plankgolfven, men i de öfriga rummen blott af plank, emedan de då beklädas med mattor. I tarfligare våningar, där invånarne vanligtvis icke ha råd att bestå sig med mattor, äro golfven ofta ännu af dålig beskaffenhet.

I nästan alla hus af bättre slag ha fönsterna nu mera hela rutor, stundom af spegelglas. Fönsterrutornas storlek och beskaffenhet ha varit i en oupphörlig tillväxt under århundradet. Ifrån att vid det sammas början äfven i finare hus ha bestått i små, ofta blyinfattade rutor af knappt fem tums höjd, och ännu mindre bredd, utgöras de nu af präktiga glas af bort åt fyrtio decimaltums höjd och sexton tums bredd. Genom sådana rutor betraktar man verlden naturligtvis mycket friare.

Friare har således vår »syn på tingen» utvecklat sig, och bättre bo vi onekligen än i föregående årtionden, fastän åttiotalets början icke gjorde något godt i det afseendet. Detta gäller i synnerhet de tarfligare lägenheterna, hvilka ock äro de talrikaste. Småvåningar af två och tre rum äro de som mest tillkommit under åttiotalet. Så dåliga många af dessa än äro, kunna de dock i allmänhet föredragas framför kyffena i de nu till större delen försvunna kojorna. De nya husens bekvämligheter stå vida öfver hvad kojorna kunde bjuda på. Det är otvifvelaktigt de mindre bemedlade som mest vunnit på den utomordentliga byggnadsverksamheten under årtiondet.

*

III.

I stadsparkerne.

Den som för ett par årtionden sedan besökte de stora städerne i mellersta och södra Europa och såg den vackra grönskan och de fagra blommorna i deras parker, trodde nog, att denna rika växtlighet midt bland husmassorna vore en följd endast af det milda klimatet samt att något dylikt aldrig kunde åstadkommas så långt upp i norr som där Stockholm ligger. En gång stod den som skrifver detta bredvid en annan stockholmare och betraktade de vackra gräsmattorna som gjorde den för kejserliga familjen afstängda delen af Tuilerieträdgården till något alldeles egendomligt vackert, och vi sade båda två:

»Något sådant får man sannerligen inte se i Logården och ännu mindre i Humlegården.»

På Kungsträdgården tänkte vi naturligtvis icke. Gräsmattor på Karl den trettondes eget torg vore en orimlighet,

större än alla andra orimligheter.

Att i vår hufvudstad få en »square», sådan som de många små oaserne med det namnet i London, långt mindre en park som någon af den stadens äfven minsta, öfversteg den djärfvaste inbillningskrafts gränser.

Vi hade vår Djurgård. Med honom tröstade vi oss, men sällan kommo vi längre än till Hasselbacken, om icke möjligtvis på Bellmansdagen ända till Bellmansro. I staden nöjde vi oss med den mycket obetydliga och alldeles vanskötta Berzelii park, hvilken egentligen var blott en förgård till Berns salong, och för öfrigt med Karl den trettondes torgs sandplaner och torra alléer under de dammiga träden. Till Humlegården gingo vi icke, vi som ville kallas »bättre folk». På Södermalm hade vi Adolf Fredriks torg, mycket mindre än Karl dentrettondes, men lika dammigt och ej på ringaste sätt lämpligt till lustvandring, synnerligen som det företrädesvis var ett salutorg för landtmannaalster.

Vi nötte på gatstenarne, när vi ville ha rörelse i friska luften, som just ej var synnerligt frisk.

Länge tålde det innan Stockholm kunde frigöra sig från det obehagliga vitsordet, att vara den sämst stenlagda stad i Europa. Ännu 1862 voro blott Norrbro, en del af Gustaf Adolfs torg, halfva Fredsgatan och Drottninggatan till Lilla Vattugatan belagda med tuktad sten. Öfver allt annars på Norrmalm och öfver hela Södermalm slet man skodon och plågade man fötter på oformliga fältstenar. I den inre staden funnos några få delar belagda med tuktad sten, men på Regeringsgatan räckte den stenen ej längre än till Lästmakaregatan och på Malmskillnadsgatan tog den slut redan vid Hamngatans hörn. I staden inom broarne hade några flera gator fått bättre stenläggning, men på Södermalm voro blott Götgatan till Tjärhofsgatan, Hornsgatan till Stora Skinnarviksgatan samt Stora Badstugatans korta sträcka belagda med tuktad sten. På Kungsholmen var det endast halfva Handtverkaregatan som fått sådan, men på Ladugårdslandet fans 1872 icke ännu en enda gata så tuktad. Man var glad att på de förnämsta gatorna ha trottoarer med skaplig sten.

I medlet af åttiotalet var detta betydligt förbättradt. Det är visserligen sant, att af de 1,564,217 kvadratmeter som Stockholms alla gator då omfattade i yta, upptogos endast något öfver 300,000 af tuktad sten i körbanor och rännstenar samt nära 200,000 i gångbanor, men dess utom funnos öfver 12,000 kv.meter i asfaltgångbanor, öfver 65,500 i makadamiserad väg, öfver 403,000 i körbanor med fältgrus, 37,000 i gångbanor med sådant grus samt 2,177 kv.meter i träkubbar. Tager man procenten af hela gatuytan, finner man, att då tuktad och huggen sten tio år förut användts i 25,88, fans den i medlet af åttiotalet i 41,22 procent.

***

Ofta skrefvo tidningarna, och röster läto för öfrigt i det allmänna höra sig om nyttan och behaget af stadsparkers anläggande på fullt allvar. Det kostar så mycket, invändes, och mången tyckte nog också, att det vore bara öfverflöd och snobberi för att lättingen skulle slippa få ömma fötter på gatstenarne. Från motsatt håll framhölls, att kostnaden skulle rikligt ersättas genom förbättrade hälsoförhållanden och relativt minskade utgifter för sjukas vård. Exempel anfördes från andra större städer i Europa, i hvilka de planterade träden och blommorna samt de väl skötta gräsmattorna utöfvat godt inflytande på invånarnes välbefinnande.

Och nu, i senare delen af åttiotalet, ha vi parker, som ej blott kunna täfla med de bästa i Europas öfriga städer, utan till och med öfverträffa flere bland dem. Det har dock icke gått plötsligt, utan småningom förberedts och länge utarbetats. Förändringen kanräknas till och med ända från 1869, då stadsträdgårdsmästarebefattningen öfvertogs af A. Medin, hvilken lärt sin konst i synnerhet vid Rosendal.

A. Medin.

De stadsplanteringar som då funnos voro Berzelii park, Strömparterren, Mosebacke torg, Norrtullsgatan och Karlbergs allé, hvilka sköttes af entreprenörer. Anslaget till planteringar var hela — 2,500 kr.!

Gräsmattorna i Berzelii park bestodo till större delen af maskrosor och annat frodigt ogräs. På andra delar, som voro upplåtna åt allmänheten, var all växtlighet borttrampad. *Tre* blomstergrupper framför Berns salong samt en

rabatt utefter gången omkring kullen voro de platser, på hvilka blad- och blomväxter planterades. Förhöjningen omkring Berzelii stod var en sandkulle.

I Humlegården var tillståndet sådant, att de kvinnor som användes att städa gångarne knapt midt på dagen kunde begifva sig åt parkens norra del till följd af de scener, som där uppfördes af stadens sämsta befolkning. Gödselupplag efter landtbruksmötet 1868 låg kvar på flere ställen, till och med i dammen i norra delen.

Huru det nu ser ut i Berzelii park och huru förhållandena ändrats i Humlegården, vet hvar och en som på åttitalet besökt dessa platser. Den förra är en af rikedom på doftande, färgskimrande blommor uppfyld och med ögonsmekande sammetsmjuka gräsmattor lockande lustvandringsplats, hvars sommargrönska räcker långt in på senhösten och bland hvars blomsterverld stadsbon känner sig vederkvickt och styrkt i storstadsluften. Humlegården, mycket större än den förra, är en fridfull lustgård, där visserligen mycket folk samlas för att njuta af hvad en stor blomsterträdgård kan erbjuda, men som genom sin vidsträckthet lemnar frihet och lugn åt hvar och en som önskar i ro draga nytta af en sådan plats. Där fins ännu något litet kvar af den gammalfranska trädgårdsstilens stelhet, dock endast i de två hufvudalléerna med deras till en del ännu ståtliga, till en del redan murkna och fallfärdiga, men så mycket mera måleriska lindar, hvilka man ansett sig böra skona. Den vida större delen af parken är en med slingrande gångar mellan stora, yppigt grönskande gräsmattor, lummiga träd- och buskgrupper, prunkande och doftande blomrabatter till promenad inbjudande engelsk park af bästa slag.

I Humlegården ha de besökandes hyfsning stigit i samma mån som parkens förskönande, och denna är nu en vederkvickelseplats för alla samhällsklasser, skulle också den företrädesvis benämda »fina verlden» föredraga att infinna sig på promenaden »i torget», i Kungsträdgårdens alléer. Alla våra parker stå öppna för alla, rika och fattiga, och det är de senare som draga största nyttan af dem. I Humlegårdens alléer vandrar den som icke gerna visar sig bland fina verlden »i torget», och bland dess blommor hemtar den fattiga gamla, som aldrig kommer längre ut i naturen, frisk luft och ser verlden i gladare dager än genom fönstret i sin gårdskammare. Där stoja i uppfriskande lekar de många barn, hvilkas föräldrar af bristande tillgångar eller andra orsaker icke kunna föra dem ut på landet, och i synnerhet vår och höst äro alléerna nu mera fylda af det unga Stockholm eller åt minstone det unga Ladugårdslandet, som förlustar sig med mångahanda glada tidsfördrif. Här och där är ett sällskap ifrigt upptaget af krocketspel och låter icke störa sig af de många promenerande.

Humlegården.

Det är lif och glädje bland de unga i parken, stilla förnöjsamhet bland de äldre. Ingen stör den andra. Inga opassande uppträden förefalla där nu. För denna glädjande förändring af en förut i mer än ett afseende föga hyfsad förlustelseplats har man att tacka Stockholms stad, hvilken öfvertog Humlegården från staten, som i alt vanskötte honom, och närmast är man direktör Medin tack skyldig för hvad han gjort till parkens omskapande.

Alt andas nu där lugn och blomsterdoft, och midt bland blommorna står deras konung, Linné själf, vänligt leende i bronsen, så som Fritiof Kjellberg förevigat hans drag. Stoden restes i maj 1885 och har sedan dess haft en hedersvakt af de fagraste växter.

Tröttnar man att glädja sig åt blommorna och att vandra omkring på gångarne för att studera de mångfaldiga träden och buskväxterna, hvilkas namn finnas angifna vid deras fot, kan man hvila sig vid det lilla vattenståndet, den enda förfriskningsplatsen i parken, hvilken förut hade ett par schweizerier, utom värdshuset i rotundan, den gamla byggnaden, som nu är försvunnen och lemnat plats åt Linnéstoden. Alt är beräknadt på *stilla* fröjd.

Hvila sig kan man ock i stora bibliotekshuset, från hvars läsesal man har utsigt äfver en stor del af parken.

***

Blomsterkungen står midt bland ädla växter, men det gör kungen »i torget» också. Omkring Karl den trettondes stod breder sig en präktig gräsmatta, från hvilken talrika blommande växter skjuta upp, och blommor finnas på alla de andra planteringarna i Kungsträdgården, mellan grupperna af buskar och träd som så kraftigt stigit i höjden på ett årtionde. Blommor ser man för öfrigt i alla andra stadsparker, på Adolf Fredriks torg och på

Karlavägen, hvilken senare har en icke just bred — platsen förbjuder det — men så mycket längre parksträcka ända från Engelbrektsgatan och ända bort åt det lilla torget vid f. d. Ladugårdslands tull. Om man blott icke ser på husen, hvilka i den bekanta här ofvan omnämda »stilen» rest sig på bägare sidor om Karlavägen och som blott i Carl Grabows fasad samt möjligvis huset närmast öster ut fått en hygglig omväxling, har man i den långa parken den angenämaste promenad.

Så ser en framtidsgata ut, endast med den skillnad att våra framtidsgator måste bebyggas med hus såsom det Bünsowska vid Strandvägen eller Bengt Carlssons vid Jacobs torg eller Skandias vid Mynttorget. Men buskar, träd och blommor skola gatorna ha — mycket blommor. »För mycket blommor» kan en stad aldrig få. Åttiotalet har skaffat Stockholm ej så litet.

Men hvarifrån få vi alla dessa blommor? Direktör Medin hjälper oss med den saken, och *staden* betalar hvad han i den vägen anser nödvändigt. Om man går till ändan af Döbelnsgatan, skall man få se hvad stadens blomstersamling vill säga. Men man skall gå dit mellan november och maj. På annan årstid äro blommorna utplanterade i parkerna.

Drifbänkar och växthus funnos för det ändamålet ej förr än 1871, då de förra anlades på en liten gård vid trädgårdsmästarens bostad vid Nya vägen, där utrymmet dock var så litet, att till och med ett gammalt sluttande källartak måste användas såsom grund för drifbänkar. Alla fönster till bänkarne utgjordes af kasserade byggnadsfönster. Där blefvo dock de tarfliga växter som då odlades utmärkt frodiga och vackra. På samma plats började försöket att för planteringarnas räkning öfvervintra växter. Därtill användes två fuktiga boningsrum, men detta försök utföll ej till belåtenhet.

Växthus användes först 1873, då f. d. Svenska trädgårdsföreningens gamla växthus i Barnhusträdgården uppläts för planteringarna. Detta fyldes snart från de då till norra gästgifvaregården förlagda drifbänkarne som där hade större utrymme, och uppdrogs där en stor del af de nu i planteringarna använda stora dekorationsplantorna. Anslaget hade först höjts till 7,250 kr., hvaraf 2,250 till Humlegården, som då öfvertagits på arrende af Stockholms stad, men ökades 1873 till 10,000 kr.

År 1874 planterades Karl Johans torg och Riddarholmskanalens kajer samt 1875 platsen söder om Centralstationen. Sist nämda år öfvertog staden Kungsträdgården af öfverintendentsämbetet mot 5,000 kr. i ersättning för underhållet. Då höjdes anslaget för planteringarna till 20,000 kr. Det var äfven det året som Nya begrafningsplatsens planteringar ordnades efter af stadsträdgårdsmästaren uppgjord plan.

År 1876 ordnades platsen närmast omkring Karl den trettondes stod, och planteringarna på Adolf Fredriks torg påbörjades. Anslaget höjdes till 25,000 kr.

Redan i början af sjutiotalet hade å Långholmsbärgen uppförts lera för kommande planteringar, och därå hade 1873 planterats 800 löfträd. År 1877 påfördes ytterligare lera på nämda bärg. Samma år bygdes nya växthus i n:r 44 Norra Tullports-, nu Döbelnsgatan, och dit flyttades hela växtförrådet, 18,000 exemplar, samt inrymdes dels i nya, dels i ett där varande gammalt växthus. Till samma plats öfverfördes äfven drifbänkarne, och trädskolor anlades där. Anslaget höjdes till 30,000 kr.

År 1878 började Humlegårdens ordnande till en tidsenlig promenadplats efter af stadträdgårdsmästaren uppgjord plan. Detta arbete afslöts 1880.

Därmed äro vi inne i vårt årtionde, under hvilket stadsparkerna ytterligare förkofrats och först fått sitt närvarande präktiga utseende. År 1881 anlades trädskolor vid Stora Blecktornet å Söder och året därpå började man arbetena för Karlavägens planteringar. Dit fördes då stor mängd jord, bland annat den hvaruti den berömda Öhmanska sättsparrisen odlats (från Öhmanska trädgården, nu mera stadens, vid Norra Tullportsgatan). Dessa planteringar fullbordades 1884.

Anslaget för stadsparkernas och planteringarnas underhåll hade 1883 höjts till 40,000 kr. och år 1887 steg det till 45,000. Men det är icke endast de nu uppräknade parkerna som utgöra föremål för stadsrepresentanternes

upplysta välvilja; äfven på andra ställen, i synnerhet i utkanterna, anläggas parker, hvilka i en icke aflägsen framtid komma att tjena till nytta och nöje för många tusen af Stockholms mindre bemedlade invånare. Detta är årtiondets stora demokratiska syfte. Under det man planterade på Karlavägen för det i allmänhet nu mera välbärgade Östermalm, började man påföra matjord för kommande planteringar på Kronobärget å Kungsholmen och i Tegnérlunden på höjden af Tegnérgatan. Redan förut hade man, såsom ofvan vidrörts, gjort förberedelser för planteringar å Långholmsbärgen, och år 1884 planterades där 1,600 löf- ochbarrträd. Det året började förarbetena också till Vanadislunden vid vattenledningsbassängen mellan Stora Badstugatan (nu Sveavägen) och Tulegatan.

Södermalm skulle ej längre vara vanlottadt. År 1885 anslogos 25,000 kr. för parker i den stadsdelen, hvaraf 20,242 till Tantolunden, en vidsträckt plats söder om Vollmar-Yxkullsgatan och järnvägen, sträckande sig ned åt Årstaviken. År 1886 började den egentliga parkanläggningen i Vanadislunden, och planteringarna i Tantolunden fortsattes.

Går man, såsom sagdt, vintertiden till Döbelnsgatans ända, får man se hvilka verkliga skatter Stockholms stad eger i sina växthus. Fem sådana finnas vid den gatan, tre nämligen i n:r 34, gamla Öhmanska trädgården, och två i n:r 44, f. d. Wassbergska, tätt intill f. d. Surbrunn. Ett sjette växthus har staden i n:r 10 Surbrunnsgatan (Frögrenska gården) och ytterligare ett tillkom 1887 vid Odengatan. I de sex jämte i s. k. öfvervintringskaster förvarades vintern 1886—87 ej mindre än 70,000 växter, värderade till 44,000 kr. I drifbänkarne med 800 drifbänksfönster uppdrogos våren och sommaren 1886 omkring 220,000 plantor.

För utplantering å grupper användes hufvudsakligen låga bladväxter, såsom Alternanthera i 16 sorter, brokbladiga Pelargonier i 14, Kleinia repens, Echeveria i 8 sorter, Mesembryanthemum cordifolium, Iresina Lindeni, Salvia, Fuchsia coccinia, Sempervivum i 6 sorter, Pilea serpyllifolia (Mose brinnande buske) och Centaurea candidissima, m. fl.

Af höga bladväxter användas bland bättre sorter Canna indica, Musa ensete, Gynerium argenteum, Richardia alba maculata, m. fl.

Till blomstergrupper användes, utom en del andra, Begonia, olika sorter Pelargonier, Ageratum, Celosia plumosa coccinia, Heliotropium, Hyacinthus candicans, Gladiolus, Lobelia erinus och L. fulgens, Verbena, Hydrangea paniculata grandiflora och H. Hortensis.

Såsom dekorationsplantor ha på senare år begagnats Musa ensete, Agave, Yucca, Dracæna, Corypha, Latania, Araucaria, Aralia, Fuchsia på stam och många flere.

För tidig vårblomstring har man användt Tulipaner, Hyacinter, Primula, Myosotis, Rodondendron, Silene samt Azalea, hvilka tagas bort då de blommat ut och ersättas af andra växter.

Parkerna, planteringarna och kyrkogårdarne, af hvilka två också skötas af stadsträdgårdsmästaren, fordra ständig omvårdnad, hvilket kräfver stor arbetsstyrka och oaflåtlig uppmärksamhet. Hvarje dag krattas och putsas i våra parker, och då så fordras, äro vattenslangar och vattenkastare af olika slag i oaflåtlig verksamhet. Till Humlegårdens vattnande åtgick 1886 ej mindre än 7,620 kub.met, men Kungsträdgården fordrade 9,000. Totalkostnaderna för dessa parker uppgingo, såsom sagdt, år 1887 till 45,000 kr., men de nya anläggningarna medtogo samma år ytterligare 30,000 kr.

Det torde kanske förtjäna nämnas att endast för underhåll af säten och soffor i parkerna erfordras omkring 1,000 kr. årligen.Dessa säten och hvilsoffor utgjorde 1887 icke mindre än 428, nästan alla nu mera bekväma, med svängda ryggar.

Vattenkonsten i Humlegården kräfde 10,900 kub.met. år 1886, men Molinska fontänen i torget 50,900. Den förre var endast 384 timmar i verksamhet, den senare 906 timmar. I lika lång tid frustade fontänen i Berzelii park med en vattenåtgång af 8,900 kub.met.

Stadsträdgårdsmästarens namn har här nämts ett par gånger, men det förtjänade sannerligen att ristas i gyllene

bokstäfver på stadens marmortaflor, i fall Stockholm hade sådana till heder för dem som gjort sig väl förtjänta af Sveriges hufvudstad. Att direktör Medin är en af dem, det har vår tids stockholmare dagligen för ögonen. Men äfven hans stora skicklighet och aldrig hvilande verksamhet, som ersättas med den ganska måttliga lönen af 4,000 kr. om året, skulle dock icke kunna åstadkomma alt hvad som nu gjorts, om icke våra stadsfullmäktige insett den ofantliga vigten af grönska och blommor inom stadens område och därför icke tvekat att anslå så betydliga summor som vi nyss uppräknat.

Hvarken stadsträdgårdsmästare eller stadsfullmäktige skulle likväl hinna det åsyftade målet, om icke stadsborna själfva vakade öfver planteringarnas bevarande. Stockholm har sannerligen icke alltid utmärkt sig i det afseendet. Här har okynnet och skadelusten ofta förstört hvad den goda smaken och nitet för allmänt bästa lyckats åstadkomma. Åttiotalets stockholmare ha dock visat sig tacksammare för hvad som gjorts till samhällets bästa. Under de år som större omsorg egnats åt planteringarna, har det visat sig, att ju mera vårdad och fin en plats hålles, dess mer aktas den af allmänheten. Nu mera händer aldrig, att något förstöres i parkerna, långt mindre att, såsom förr någon gång, hela grupper af växter på en enda natt af okynne fördärfvas. Om också det kunnat under dessa år inträffa, att någon nattvandrare af rosornas doft lockats att bryta en blomma, hör äfven detta till undantagen.

Större skäl till klagan öfver våld mot planteringarna eller åtminstone, mot oaktsamhet i det fallet gifves mot stadens hundar. Medel däremot torde väl icke böra sökas i dessa djurs utrotande eller annan inskränkning i deras antal än hvad hundskatten åstadkommer, men just denna skatt borde lemna staden medel att kosta på väktare i parkerna, och dit måste man nog en gång komma, liksom Humlegården, genom hvilken allmän väg går, borde under den mörka årstiden starkare upplysas än hvad fallet varit under åttiotalet. Men vårt årtionde har medhunnit så mycket till stadsparkers skapande och värdiga underhållande, att man måste vara foglig i ytterligare anspråk, utan att därför lemna dem ur sigte.

*

IV.

På Hasselbacken och operakällaren, i »Grand» och på bolagskrogen.

Fullt med folk på verandan. Hvart enda bord är upptaget. Hundra personer intaga en afvaktande ställning för att vid första lägenhet sätta sig i besittning af otåligt efterlängtade platser. Det gäller en middag på Hasselbacken, en icke ovigtig beståndsdel af stockholmslifvet, något som hvarje främling vid sitt besök i vår hufvudstad måste vara med om och som hvarje stockholmare, i fall någon möjlighet gifves, ingalunda vill försumma.

Det är en vacker försommardag eller en vacker septembermiddag, i bägge fallen en anledning för den verklige stockholmaren att äta på Hasselbacken. Under högsommaren äter han kanske på Alphyddan på Marstrand, till och med midt inne i Paris, hos Champeaux, så vida han ej måste nöja sig med dietföda i Karlsbad eller sitter på sin egen veranda ute i skärgården. På den tiden är Hasselbacken besatt af främmande trupper, af engelsmän som glömma Richmond, när de få plats här på verandan, af fransmän som visst icke förgäta terrassen i Saint-Germain-en-Laye, men finna sig lika bra på Djurgården, och i synnerhet af tyskar, som tala om Brühl’sche Terrasse, men medgifva, att Hasselbacken är »famos».

På hvilken dag som hälst mellan maj och oktober är verandan fyld af glada gäster, vare sig infödingar eller främlingar, och alla instämma de i det omdömet, att platsen är af första ordningen. Det fans en tid, då den verandan var mera utsigtsfri än nu, då musikpaviljongen icke tog så mycken plats midt emot, då moriska

paviljongen icke ännu kommit till och då åtskilliga andra hinder ickestodo i vägen för en fri öfverblick af vår sköna hufvudstad. Det var den tiden då Hasselbacken icke kunde taga emot så många gäster som nu.

Tillbyggnader ha sedermera gjorts, förbättringar vidtagits, planteringar ökat behaget af det i sig självt så ovanligt behagliga stället. Om blicken från verandan nu mera icke kan tränga så långt omkring, har man det dock bekvämare i många afseenden, mera omväxling i den närmaste omgifningen, mera nutidsmässigt på det hela. Och vill man ovilkorligt taga en öfverblick öfver stad och land och vatten, så behöfver man blott gå en trappa upp för att från stora balkongen få en lika vacker som vidsträckt utsigt. Det gör man hälst på en af de stora festmiddagarne, till hvilka man har det nöjet att inbjudas — mot en afgift af minst 25 kr., ofta 40 eller 50, de äkta stockholmska subskriptionsmiddagarne.

Nu är det endast fråga om en helt vanlig hvardagsmiddag på verandan. Man går om bord på en ångslup vid Strömparterren eller nedanför Karl XII:s torg, så vida man icke föredrager en lustvandring öfver den vackra Skeppsholmen och där tager plats på ångfärjan eller ock vid Norrmalmstorg sätter sig i en spårvagn, under den vackra årstiden i en af de stora öppna. I de två förra fallen anländer man till Alkärret, bredvid folkförlustelseplatsen ej långt från Hasselbacken, och i de bägge senare till Allmänna gränden, alldeles under backen.

Man går med lätta steg — till Hasselbacken går man alltid med sådana — upp för den breda trappan och är genast inne i härligheten, kastar i förbigående en blick på Bellmanseken och på schweiseripaviljongen, där en gång grosshandlaren och borgarståndstalmannen J. G. Schwan hade sin sommarbostad och där äfven sedermera stockholmsfamiljer bott på sommarnöje midt bland eller åt minstone vid sidan af värdshuslifvet. Man småler kanske åt tomten med paraplyet och gossen med stöfveln, genom hvars sula vattnet skvalar utan uppehåll eller minskning, två af den moderna skulpturens humoristiska påhitt, i närheten af Alfred Nyströms Bellmansstod.

Är man gammal stockholmare, erinrar man sig en vacker augustiafton 1872, då den stoden högtidligt invigdes, en af det glada Stockholms muntra fester, och när man därefter blickar upp mot trappan till verandan, tycker man sig kanske se själfva fader Wilhelm som står där och ler, har ett vänligt ord och en uppmärksam hälsning för hvar och en, under det hans ständigt vakna blick omfattar hela parken och hufvudbyggnaden in- och utvändigt samt sörjer för att intet fattas och att alt är i bästa ordning... Nej, det var en villa blott. Sedan februari 1883 hvilar Wilhelm Davidson i grafven, men hrr Manne och Ernst Davidson fortsätta hvad deras fader börjat ochvaka öfver att det anseende som Hasselbacken fick redan för tre årtionden sedan icke i någon mån minskas.

Vi äro på verandan, och som ett bord där i hörnet redan är beställdt, behöfva vi ej trängas bland de tåligt bidande eller otåligt platspockande. I de inre rummen vill man ej gärna sitta på en så vacker dag, men de äro dock icke tomma, och i stora salen längst bort ha hvarken stockholmare eller främlingar tvekat att söka ersättning för hvad som nekats dem på verandan. Hvilket slammer af tallrikar och gafflar! Hvilket sorl af glada röster!

Där inne i skänkrummet ha de manliga gästerne i allmänhet börjat middagens förspel, det fosterländska bränvinsbordet. Damerna förakta förspelet och skaffa sig matlust med att väpta på herrarne och göra betraktelser öfver verlden omkring sig. Efter lång väntan komma herrarne i trupp eller gåsmarsch från skänkrummet, belåtna med invigningen och utan öfverplagg, hvilka lemnats hos öfverrockbevararen, en af ställets stordignitärer, hvilken har sin affärslokal i granskapet af bränvinsbordet, utan att själf någonsin begagna sig af närheten.

Wilhelm Davidson.

En sådan öfverrockbevarare är något egendomligt för Stockholm. Tjänsten fordrar ej blott påpasslighet och ordentlighet, utan äfven ett mer än godt minne, som hjälper sin egare att genast känna igen en person, skulle han ock icke ha sett honom mer än en gång förut, och icke blott personen utan äfven dennes hatt och öfriga löspersedlar. En bland de förnämsta i den vägen är J. E. Arenander, den store menniskokännaren, hvilken under en lång följd af år innehade öfverrock-hatt-galosch-mottagareämbetet å Hasselbacken och ej en enda gång tog miste på vicomtens galoscher och då varande finansministerns, nu mera landshöfdingens guttaperkor. Ämbetet är indrägtigt, om ock ansvarsfullt och själsansträngande, och hr Arenander köpte sig ett hus i Klaratrakten, drog sig

tillbaka från Hasselbacken, när gamle Wilhelm dog, och njuter nu sin ledighet med värdighet på landsbygden. Mången har studerat till sämre ämbeten. Ingen af Hasselbackens gamla kunder under sextio och sjutiotalen glömmer den vänligt leende hedersmannen Arenander, utan att de därför på något sätt ringakta hans efterträdare.

Så indrägtig är väl icke de uppassande vaktmästarnes syssla, men det föder nog sin man att bära fram föda åt gästerna påHasselbacken. Lön ha de visserligen, men drickspengar utgöra dock bästa inkomstkällan. Mycken ordning råder vid uppassningen, och liksom den förste af Hasselbacksdynastien ständigt själf öfvervakade allting, ser man också de nu varande värdarne kasta granskande blickar omkring sig.

Det går raskt undan med förtäringen. Man äter antingen *à la carte* eller *à prix fixes*. Uppassarne stå i liflig förbindelse med gästborden å ena sidan och köket å den andra, och från källaren sprides det ena dussinet buteljer efter det andra öfver hela lokalen. Några egentligt nya rätter förekomma sällan. De senare årtiondena ha icke varit synnerligt uppfinningsrika i det afseendet. Men det ges »varianter», en och annan liten förändring i det gamla vanliga, och grönsaker förtäras onekligen mera nu än förr.

Hvad dricker man på Hasselbacksmiddagarne i hvardagslag? Något litet öl, kanske ej så litet, men mera vin, mest bordeaux. Champagne föraktas icke häller, men de starka spanska vinerna förekomma ej så mycket som för tretio och fyrtio år sedan, och de rhenska vinsorterna drickas icke ofta, i motsats till hvad händelsen var under förra århundradet. På soppan bordeaux, på fisken möjligtvis något rhenskt eller sauterne, på köttet bordeaux eller champagne, på steken kanske bourgogne och slutligen vid desserten ett litet glas spanskt eller portugisiskt.

Men detta är ju en festmiddag? Nej, det är en hvardagsmiddag på verandan. Vi äro ett muntert folk. En festmiddag intages i smårummen eller i stora, ofantliga salen i öfre våningen. Där går det mycket hetare till. Där drickas flera sorter bordeaux, ett par bourgogne, champagne, spanskt, portugisiskt, kanske ock ungerskt och Capvin. Och likväl kan det ju hända, att kamrern med familj sitter på verandan och till maten nöjer sig med en enda butelj bordeaux. Sådant *kan* hända, men att någon nu mera skulle komma ut till Hasselbacken för att äta ett par portioner mat och dricka en half butelj öl, det händer knapt, åt minstone hör det till de allra sällsyntaste undantag och framkallar ovilkorligt mycket dåligt lynne hos upppassarne, något som man bör akta sig för.

Hasselbackspubliken består af hvarjehanda slags »bättre folk», högre ämbetsmän med nordstjärnans kraschan, hvilken de dock icke visa på verandan, endast i festvåningen, extra ordinarie hofrättsnotarier och departementsamanuenser med hög grad i »Tratten» och P. B., som de ej häller visa på verandan. Grosshandlare och kontorister, fabrikörer och literatörer, agenter i långa rader, officerare af olika grader, diplomater i parti, friherrinnor och grefvinnor och köpmansfruar utan tal. Vi äro alla med. Vi ha alla pengar, då det är fråga om att äta middag på Hasselbacken. Det kan inträffa, att en ungman bland gästerne i uppassareskaran ser en vaktmästare, gammal hedersman, hvilken på förmiddagen anlitats såsom diskontör, men det gör ingenting. Diskontören passar upp med all möjlig aktning och påpasslighet och bugar sig vördnadsfullt, då han tager emot drickspengar af sin kund. Hade han icke »diskonterat» på förmiddagen, skulle han ej på middagen haft nöjet att erhålla drickspengar af samme unge man. Han har således gjort en dubbelt god affär, och det är med uppritig glädje han tager mot beställning på ännu en butelj Chateâu la Rose.

0072_1.jpg På Hasselbacken.

Samtalet är, äfven det, lifligt på verandan, men dyker då och då ned i de tonvågor som svalla från musikpaviljongen. Det är endast middagsmusiken, men äfven den låter höra sig. Stundom låter den höra sig kanske altför mycket, så att ni icke kan uppfatta hvad den förtjusande damen, eder bordsgranne, har att meddela. Men äfven däruti ligger något lockande och retande ... Ett glas Latour, som icke musiken kan förvränga, ett vackert leende, ett kvickt uttryck som man hör endast till hälften, under det Boccaccio-tonerna kväfva den andra hälften, kanske till stor fördel för det kvicka uttrycket. Glasens klang, toner och kvickheter, leenden och skrattsalvor, rapphöns, Chambertin, glace och Constantia.

Middagen är slutad. Kaffet intages under bar himmel, nedanför verandan eller utanför moriska paviljongen. Uppassarnes röda mössor irra hit och dit, synas på långt håll öfver de tätt sittande gästerne,men deras egare

häjdar man ej så lätt. »Sjuan! Hvar är sjuan?» Man har fått numret, men ser ej mera till den som bär det. Han kommer dock en gång, balanserande med kaffebrickan och likörerne, och så kan man slå sig i ro med cigarren, dryckerna och vännerna och den glada verlden rundt omkring sig.

Urtaflan öfver verandan visar på sju. Aftonmusiken har börjat. Stor orkester. Det är andra gardets musikkår under direktör Kjellbergs anförande. I många år var det numera aflidne direktör Sjöberg som ledde den musiken och hvars namn är nära förenadt med Hasselbacken och dess konserter. Stället är nämligen kändt icke blott för mat och dryck, utan äfven för god musik, och mången stockholmare, som icke har tid eller råd att äta middag där, går dit på aftonen för att njuta af hvad den öppna musikpaviljongen har att bjuda. Mången afton är hela »parken» — kunde ock kallas trädgården — öfverfyld af musikälskande, punschdrickande och rökande herrar samt lika musikälskande, téförtärande damer. Bord vid bord, stol vid stol på hela den vidsträckta platsen.

Men äfven sommaraftonen i norden är kylig, och det händer visst, att många af Hasselbackens gäster trotsa kylan eller genom ökad punschförtäring motarbeta hennes inflytande och sitta kvar så länge en enda ton finnes öfrig i musikpaviljongen och en enda droppe i glaset, men lika ofta inträffar, att man af den svala aftonluften jagas till baka till verandan eller till de inre rummen för att där intaga en lätt aftonmåltid, hvilken nog kan draga ut till midnatt, möjligtvis öfverskrida den timmen. Huru kommer man då hem till staden igen? Spårvagnarne visa sig ej efter klockan elfva, men det gifves »nattbåtar», en af nutidens nyttiga uppfinningar, hvilka ända till klockan ett forsla Hasselbacksbesökande till baka till staden. Åkaredroskor saknas ej häller. Bak om Hasselbacken är ett hyrkuskverk, och för öfrigt kan man med telefon beställa så många hyrvagnar som hälst. Man behöfver således icke frukta för att göras till uteliggare.

Hvad vi nu sett är Hasselbacken i hvardagslag. Han förekommer ock i feststämning, och det är något äkta stockholmskt utan motstycke på andra ställen. Då smyckas hufvudbyggningen med flaggor, kransslingor, blommor och sköldar, och festliga tillställningar göras i parken. Stundom tages en liten inträdesafgift, men tilloppet af folk är lika stort i alla fall. Den minst utsmyckade festen är kanske första maj nu för tiden, ehuru äfven då, i synnerhet om väderleken är något så när vårlig, Hasselbacken fylles af glada stockholmare, och det är rätt svårt att i parken komma öfver en liten sittplats.

Högtidligare går det till på Bellmansdagen, den 26 juli. Då står Djurgården i högsommarskrud, och Hasselbacken har sin del ifägringen. Då sjunger P. B:s utmärkta kör från öfre balkongen, och inne i festvåningen firas sällskapets höga mysterier, under det ett par tusen fruntimmer och skräddare, de enda som ej kunna vinna inträde i orden — alla andra stockholmare äro naturligtvis med där uppe — nedifrån parken lyssna med andakt till »Upp Amaryllis», »Storm och böljor» o. s. v. som i fylliga toner slungas ut i natten, hvilken göres till ljus dag genom tusentals gaslågor.

Men så kan Hasselbacken visa sig storartad äfven vid alldeles extra fester, t. ex. då Stockholm har någon stor vetenskaplig verldskongress, vid hvilket tillfälle hundratals utländska namnkunnigheter bjudas som gäster, vid stora bord i parken trugas att dricka punsch, i moriska paviljongen öfvertalas att smaka på vårt tiograders och äta fina viktualier, ställas upp på en talarestol som fått plats vid den nyströmska Bellmans fötter, där de heligt bedyra, att Stockholm är den gladaste, skönaste och vänligaste stad på jorden, hvaruti vi, som stå omkring och hurra, hjärtligt instämma, hvarpå de europeiska storheterna bäras upp i festsalen, som är dekorerad med god smak, ställas vid en af de stora bräddade bålarne och af våra egna bästa talare öfvertygas, att vi äro dem mycken tack skyldiga för att de inse huru trefligt vi ha det.

Skall det vara en riktigt lysande sommarfest, så måste den hållas på Hasselbacken. Och mindre fester, såsom jubelmiddagar för våra store män och sådant mera, hållas ock där, vore det äfven midt i vintern, men då endast i festvåningen. Det var i den våningen som Nordenskiöld firades af sällskapet Idun och andra samfund, då han återvände från sin stora färd. En och annan bal försiggår där också med stor framgång. Under det Hasselbacks-dynastiens grundläggare ännu lefde, såg han på sin födelsedag alltid vid en glad middag sina närmaste vänner omkring sig, och de voro tre hundra, blott de *närmaste*. Han hade för öfrigt många flere. Stockholms fattiga voro kanske i främsta rummet hans vänner. Arma skolbarn hade honom att tacka för mycket, och de olyckliga

döfstumma på Manilla glömde han aldrig.

Huru det är möjligt att vid de stora festerna bespisa öfver tusen personer och göra dem otörstiga, förefaller underbart, men om man skaffar sig tillträde till den storartade och utmärkta köksafdelningen samt undersöker huru vinkällarne äro beskaffade, skall man åt minstone någorlunda fatta huru det går till. Dessa afdelningar synas aldrig, men att de finnas märkes nog på rätternas mängd och beskaffenhet samt på det aldrig trytande vinförrådet. Vid utomordentliga tillfällen kan Hasselbacken på en enda dag lemna mat och dryck åt 1,200 personer, och det hvardagliga antalet under sommaren uppgår ofta till 6 och 700. I festsalen ha middagar gifvits för emellan 4 och 500personer, alla sittande. Men så finnas också mellan 60 och 70 fasta medhjelpare i de nyss nämda afdelningarna samt omkring 50 eller 60 särskilda uppassare. Alla äro aflönade.

***

»Källaren dog och den fina restauranten föddes». Med dessa ord afslutas uppsatsen om operakällaren i »Gamla Stockholm». De kunna ock tjäna till inledande af en framställning om samma ställe i vårt årtionde. Vid dess början var det redan slut med den gamla operakällaren och hans mer på dryck än spis beräknade uppgift, men ju längre årtiondet framskridit, dess mer ha äfven spåren af de gamla förhållandena utplånats. Den fina restauranten har redan hunnit full utveckling och stadga.

Klockan är nio på morgonen. Operakällaren öppnas samtidigt med förköpsluckan i den andra teaterförstugan. En och annan tidig gäst anländer, icke såsom förr för att få sig en bäsk eller annan morgonsup, utan för att taga sig ett par »wimermarkare», delikat anjovis, eller äta en portion varm mat. Någon lifligare rörelse har dock icke ännu börjat. De 18 större och mindre borden i stora salen, samt de 13 borden i mindre afdelningen lysa af inbjudande hvitt duktyg, men stå ännu nästan tomma, med sin vakt af 17 upp-passare, alla komna till mogen ålder. Det förr allmänt gängse bruket att använda barn till uppassning på källare är för länge sedan afskaffadt. Gossar förekomma dock i affären, men till andra sysslors uträttande, icke till gästernas betjänande.

Fram emot klockan elfva anlända de egentliga frukostätande. De utgöras kanske mest af resande och dernäst af agenter och andre affärsmän som ha utgöromål. Militärer äro sällsynta på denna del af dagen, och civila ämbetsmän förekomma nästan aldrig. Af alla frukosterande förtära de allra flesta varm mat. Det händer att måltiden inledes med en sup bränvin. Öl drickes, mest i seidel tappadt omedelbart från fatet. Vin ser man ej ofta till, om icke en kvartbutelj Beaune eller ett glas Sherry. Fruntimmer äro sällsynta, men förekomma dock, i synnerhet resande och i manligt sällskap. Under middagsmåltiden synas de oftare, och således gäller ej mera hvad August Blanche skref för några och tjugu år sedan, att det täcka könet »ännu icke blifvit så emanciperadt, att det kan stiga dit in.»

Förr brukade stadens handtverksmästare ofta »titta in» på operakällaren under förmiddagen, icke just för att ordentligt frukostera,men för att »få sig en gaffelbit» med helan, halfvan och kanske »terzen», eller för att taga sig en »stenborgare» med en »källarskorpa» och ett glas svagdricka, och det hände nog, att mer än en »stenborgare» offrades åt förmiddagsnöjet samt att mästaren icke så snart tittade ut igen. Sådant ser man nu icke till. Betecknande är, att i hela källarlokalen finnes under frukosttiden ej mer än *ett* odukadt bord, där de slå sig ned som komma in för att endast förtära våtvaror, och dessa bestå nu mera nästan aldrig i annat än öl.

Vid ett-tiden är det egentliga frukostätandet slutadt, ehuru en och annan gäst icke intagit sitt förmiddagsmål förr än klockan tu. Då börjar det som är operakällarens hufvuduppgift i vår tid: middagsserveringen. Redan under förmiddagen har man då och då sett en liten blek man som visat sig än här, än där i lokalen och åter försvunnit, stundom bak om den skulpterade väggen i smörgåsrummet, stundom i en liten skrubb, ett arbetskabinett af minsta slag. Mellan klockan tolf och ett synes den bleke och magre mera regelbundet. Ingenting undgår hans intelligenta blick. Han är tyst och ser ut som den blygsammaste af alla blygsamma, är liflig men icke orolig, finnes öfver alt, men fjäskar aldrig. Någon kroppens vältalighet har han icke, och minst af allt ser han ut såsom en välmående värdshusvärd. Det har han öfverlemnat åt sin närmaste man, öfverkyparen, hr Bäckström, en präktig representant för operakällarens födande förmåga, men på samma gång en ytterst vaksam intendent, alltid förekommande mot gästerne och påpasslig.

0076_1.jpg Bengt Carlsson.

Den lille magre mannen är värden själf, Bengt Carlsson, en person som hinner med allting utan att göra väsen af sig och som med sin intelligens förstått att draga nytta af tidens riktning ej blott för sig utan för det allmänna. Såsom omdanare af denna stora värdshusrörelse och skapare af den nutidsrestaurant, hvilken ännu kallas operakällaren, men ej har mycket gemensamt med den *gamla* källaren, har hr Bengt Carlsson verksamt och med god framgång ingripit i nutidsförhållandena.

»Att bli herre öfver operakällaren, det är att bli förlofvad med Fortuna, bli en gudinnas make», skref August Blanche, och hr Bengt Carlsson har onekligen gjort denna förlofning ännu fruktbarare än någon af hans företrädare, men så har han också mer än dessa arbetat *för* ordning och skick, och mot dåliga värdshusvanor. Ordentlighet fordrar han äfven af sina biträden, och den som haft tillfälle attbesöka den underjordiska delen af operakällaren, en hel verld för sig, där matens tillredande och råvarornas förvarande, öl- och vinkällarne m. m. framställas i en mängd ingalunda stora, men på det sinnrikaste begagnade hvalf och skrymslen, den först får en fullständig föreställning om »mästarens» ovanliga förmåga att ordna, leda och styra.

Hr Bengt Carlsson är född i Halland och kom, vid sjutton års ålder, 1856 till Stockholm, för att här söka sin lycka. På källaren Hoppet i hörnet af Vesterlånggatan och Funkens gränd, nu för länge sedan försvunnen, gjorde han sig under sju år bemärkt såsom en ordningsälskande och ovanligt verksam kypare. Under tre år dref han sedan sjelf källarrörelse på Iduna vid Lilla Nygatan. Ar 1873 öfvertog han operakällaren och vardt sedermera innehafvare äfven af operakafét, »Lagergrens» kalladt efter sin första innehafvare, samt har nu i många år drifvit dessa rörelser med storartad framgång. I årlig hyra betalar han till kungl teatern 25,000 kr.

Förr hade operakällaren sin middagsservering endast i ett par timmar, mellan klockan tu och fyra. Nu kan man där finna fullständig middag i fem timmar, alt till klockan sju. Redan vid tutiden infinna sig några gäster, i synnerhet äldre stockholmare. Det rikt försedda smörgåsbordet lockar i sin särskilda afdelning, hvars präktigt skulpterade träväggar äro ett utmärkt arbete från J. O. Wengströms mekaniska snickerifabrik. Om vi känna källarmästaren rätt, skulle han önska att alldeles afskaffa smörgåsbordet, denna fosterländska osed, men han vågar väl icke ännu bryta med ett så gammalt missbruk. Mycket har han gjort för värdshussedernas förbättrande, men att taga bort viktualierna med därtill hörande olika bränvinssorter *före* middagsmåltiden öfverstiger sannolikt till och med en Bengt Carlssons krafter.

Vid fyratiden, kanske äfven förr, infinner sig den civila ämbetsmannavärldens ungkarlar, ett slägte som vill äta godt och kan tillfredsställa detta på operakällaren. Öfverrocken lemnas åt den bugande rockbevararen, hvilken medelst emottagna tioöringar gör sig en rätt vacker årsinkomst och äfven förtjänar den genom sin ordentlighet. Stora salen är ofta fyld vid denna tid på dygnet och det mindre rummet, ännu i dag ofta kalladt »smårummen», emedan det är sammanslaget af två mindre, är lika upptaget. Ej sällan får man en god stund vänta på en ledig plats, men det gör man ganska tålmodigt och söker sedan taga skadan igen. Middagsgästerne utgöras af olika slags folk, alla af de bildade klasserna, krigsmän och fredliga tjänstemän, affärsmän, konstnärer o. s. v. Några egentliga original finner man just icke, om man ej skulle vilja räkna dit den gamle herrn med det martialiska utseendet, hvilken lär vara en helt fredlig affärsman, samt gamle rektorn som så försigtigt håller sig tillväggarne, men de två herrarne tillhöra icke fyratiden, utan tutiden, middagsätare af gamla stammen. För öfrigt se operakällarens gäster ut »som folket är mest», och några scener af den gamla sorten, sådana som förr uppfördes i denna underafdelning af kungl. Stora teatern, Konjanders bekanta »våningen inunder», förekomma nu nästan aldrig.

0078_1.jpg Operakällaren.Självfva operakällaren har icke kunnat undgå tidens utjämnande verkan. Han är nu snarare en vanlig *europeisk* restaurant än en säregen *stockholmsk* förfriskningslokal, hvilket dock icke hindrar, att man där finner ett stort antal på olika områden bemärkta stockholmare.

När middagsgästerna aflägsna sig vid sjutiden på aftonen, fyllas icke rummen af de gamle toddy- och

punschgubbarne som fordom infunno sig vid den timmen eller ännu tidigare. De tyckas ha alldeles försvunnit. »Teaterströmmen» under operaföreställningarnas mellanakter är ej häller så stark som förr. Då förut tusentals smörgåsar förtärdes, är det nu endast hundratals. Detta torde vara en ganska talande statistik, liksom det för operakällarens gäster är betecknande, att då nästan hvar och en förut drack en half butelj öl, drickes nu mera blott ett glas, och hälst lätt Pilsener.

Att operakällarens nu varande »mästare», liksom alla hans företrädare, tycker mest om femaktspjeser, är kanske sant, men därmed följer icke, att »intresset där uppe», såsom Blanche anmärkte, »stiger med teaterströmmen där nere», och att någon konstdomare i våra dagar finner att »illusionen ökas, när man ser föremålen genom glas», ännu mindre att någon sådan skulle nu för tiden kunna, liksom för några och tjugu år sedan, säga, att han aldrig ser något teaterstycke förr än han fått sig »supen med ölglaset». Teaterkritiken i »våningen inunder» är i vår tid ej så bestämmande, liksom mellanakts-förtäringen ej är så storartad som förr. Hade Stora teatern en foyer för åskådarne, vore operakällarekritiken otvifvelaktigt än mindre betydande, men ännu gäller kanske hvad Blanche yttrade, att får man »ett glas punsch mellan hvarje akt, så skall det vara en ohjälpligt dålig pjes som icke tar sig mot slutet.»

Efter teaterföreställningen fylles operakällaren med aftonvardsätande, och då får man där se åtskilliga skådespelare, aldrig några skådespelerskor. För öfrigt bestå gästerna af allehanda s. k. »bättre» folk af mankön. Att en och annan gäst stannar efter måltiden för att dricka ett glas med någon vän är icke ovanligt, men de forna dryckeslagen upprepas icke.

Ett särskildt bruk som väl funnits alt sedan operakällarens äldre tider är förtärandet af »salta biten» hvarje söndagsmiddag. Då är hela lokalen fyld af herrar i öfverrock och hatt, glänsande söndagshattar, som i största hast förtära en bit salt oxbringa och dricka ett glas öl samt därefter skynda sig att på promenaden njuta af sin söndagsledighet.

Emellertid är hela källarpersonalen ofvan och under jord sysselsatt äfven långt in på natten, liksom den varit i verksamhet sedan tidigt på morgonen. Utom öfverkyparen, består denna personal påoperakällaren oeh kafét af ett par hushållerskor, en kallskänksföreståndерska, en kassör, ett par kassörskor, en hofmästare, tre kontrollanter, två öltappare, tjugusex uppassare, fyra drängar, åtskilliga kokerskor och koksor, diskerskor, o. s. v., i alt 75 personer, af hvilka omkring femtio äro aflönade. Uppassarne få sin föda, men äro för öfrigt till större delen hänvisade till drickspengar, ett aflöningssätt som medför många olägenheter och borde för länge sedan vara afskaffadt, men nu mera är inrotadt i stockholmsvanorna.

***

Frågar man en ungkarl i Stockholm hvar han äter sin middag, får man, om han tillhör de bildade klasserna, i de flesta fall svaret: »på operakällaren». Alla gå dock icke dit hvarje dag. Många intaga sina måltider på »Rydbergs» eller på »Grand», så vida de icke äta på Kung Karl, W6, Hamburger Börs eller hos »Rosengren» (nu Lagerström), på Phœnix, Café Ånglais, Iduna, Pelikan, Nord, o. s. v. Stockholm saknar icke matställen, dels restauranter och källare, dels mera enskilda »matserveringar».

Låt oss gå på »Grand», d. v. s. Grand Hotel, hufvudstadens förnämsta gästhus och det af bemedlade resande mest kända, med ett läge som öfverträffar de flesta andra hotel i Europa, de schweiziska knapt undantagna.

0080_1.jpg Regis Cadier.

Är man själf ett barn af björnalandet, bör man ej skrämmas af de två upprättstående vilddjur som i nedra förstugan mottaga den inträdande. Rjörnar ha aldrig kunnat uppehålla en sannskyldig stockholmare. Vi gå upp för den präktiga dubbeltrappan, träda in i kapprummet, där den gamle diplomaten tager mot oss med ett lika förbindligt som vänligt beskyddande småleende, Diplomat måste han efter utseende och sätt vara och franska talar han hälst, men han roar sig med att hänga upp vår öfverrock och stanna till dess bevakande.

Så äro vi inne i matsalen, icke vapensalen, som också stundom användes till matrum, utan i den ursprungliga salen med hans lika präktiga som redbara utstyrsel och i de minsta småsaker fina smak. Ingen hotelmatsal i hela

det öfriga Europa gör ett bättre intryck. Det är en aristokratisk *salle à manger* af första ordningen. Men *svensk* är den matsalen, ty där står det stora, väl försedda bränvinsbordet. Ej häller här i ett rum som tyckes närmast afsedt för»das elegante Fremdenpublicum» få bränvinsflaskorna och sillbitarne saknas. Man äter för öfrigt efter matsedel eller låter uppassarne sätta fram en middag till 4, 6 eller 8 kr., vin naturligvis oräknadt, och man kan verkligen icke blott äta middag, utan rent af »dinera», något som alldeles icke är detsamma. Vin drickes alltid till maten på detta ställe, så vida man icke är amerikanare och föredrager vatten med is.

Men stockholmaren är ofta kinkig i mat och dryck. Han kan visserligen nöja sig med ganska tarflig föda under lång tid, äter då i hemmet sillbullar och pepparrotskött, kanske till och med — fasligt att omtala — slarfsylta, men så slår han sig lös och går en dag på »Grand», och när han kommer därifrån, säger han med ett förnämt missnöje : »det var rakt ingenting ...» »Du skall gå på Rydberg», uppmanar hans vän, och nästa gång äter han verkligen på Hotel Rydberg.

0081_1.jpg I Grand Hôtel.

»Ja, det var något annat,» förklarar han. I själfva verket var det alldeles det samma. Men på det viset har den fördomen uppstått, att mathållningen på Hotel Rydberg öfverträffar den på Grand Hôtel. Sanningen är, att man äter godt på båda ställena samt betalar alldeles lika pris. Bägge äro beräknade för resande främlingar i främsta rummet, enär de tillhöra de två hotelen, men stockholmare hitta också dit, och för mången stockholmsfru ökas nöjet af »Don Juan» eller »Friskytten» på Stora teatern, då hon i sin mans och ett par vänners sällskap får efter föreställningens slut supera på »Grand» eller på »Rydberg» ... »*Det* är roligt!» säger hon. Och när Stockholms glada ungkarlar, ogifta och gifta, varit på Nya teatern och sett »Boccaccio», händer det, att de någon gång icke begifva sig till operakällaren, utan till »Gropen», som är »våningen inunder» i Grand Hôtel, och där i muntert sällskap slå sig till ro ett par timmar.

Om »Grand» icke kan täfla med Hasselbacken i afseende på gröna träd, blommor och middagsbord i fria luften, så söker det att hållasig i jämbredd åt minstone medelst middagsmusik, något som däremot icke afhöres i Hotel Rydberg. På kungliga födelse- och namnsdagar gifver Grand Hôtel Stockholms invånare tillfälle att visa sin tillgifvenhet för kungahuset, ty då anordnar hotelet särskilda middagar med fast pris, i hvilka alla trogna undersåter kunna mot några få kronor äta en glad festmåltid och mot några andra kronor fukta festen med ädel drufsaft. Dylika namnsdagsmiddagar ha ock gifvits på Hôtel Rydberg, och i dem har mer än en främling mot stort nöje deltagit, skänkande sin aktning och beundran åt ett så älskvärdt prof på undersåtlig vördnad. Andra restauranter, t. ex. Pelikan, fira på det sättet åtminstone Mårtens gås.

Liksom Grand Hôtel har sina två stora matsalar, sitt kafé och sin undervåning, den nyss nämda »Gropen», så har Hôtel Rydberg sin stora matsal två trappor, sin ännu någon gång begagnade mindre matsal en trappa upp, sitt kafé och sin fint utstyrda restaurant på nedra botten. Det är den sist nämda som nu mera har största antalet gäster. Man vill ej göra sig besvär med de två trapporna och finner kanske äfven den stora matsalen där uppe alt för högtidlig. Det är dock en och annan trogen kund som fortfarande äter sin middag i den matsalen. Långt upp i rummet vid ett fönster finner man hvarje dag mellan klockan fem och sex, vinter och sommar, en äkta stockholmare som där intagit sina middagsmål alt sedan matsalen öppnades och förut innehade en motsvarande plats i den mindre salen. Ser man icke »kamrern» på den platsen, står det icke rätt till.

Vi ha hittills talat om Grand Hôtel och Hôtel Rydberg i deras egenskap af restauranter och kaféer, men deras förnämsta betydelse ligger dock i att vara stora, tidsenliga hotel för resande. Man behöfver ej vara alt för gammal för att minnas den tid, då Stockholm icke hade andra gästhus än de små, otrefliga och ofta odrägliga »rum för resande» som funnos i synnerhet i den inre staden och mest i gränderna mellan Vesterlånggatan och Stora Nygatan, några vid sist nämda gata, andra vid Norra Smedjegatan. Det var först med Hôtel Rydberg, tillkommet genom grosshandlaren Abraham Rydbergs donation och öppnadt 1857, som Stockholm fick ett verkligt hotel för resande, men egentligen var det med år 1859, som detta hotel kunde fullt uppfylla sin bestämmelse. Det öfvertogs då af Regis Cadier, hvilken kan anses såsom den verklige skaparen af Stockholms nu så högt stående hôtelväsen och som under tre årtionden utvecklat det till hvad det för närvarande är, fullt jämförligt med det bästa

i den vägen i Europas förnämsta städer.

Regis Cadier är född fransman, men var i mycket unga år anstäld såsom kock i St. Petersburg hos den ryske statsmannen Daschkoff, och då dennetillträdde sändebudsposten i Stockholm, följde Cadier med honom, men lämnade snart tjänsten och fick anställning i Oskar den förstes kök, hvilken befattning han sedermera öfvergaf för att Öppna en charkuteribod vid Fredsgatan. Egen värdshusrörelse började han först i n:r 12 vid Gustaf Adolfs torg som under namn af »Frères Provenceaux», efter den verldsbekanta restauranten i Palais Royal i Paris, stod i högt anseende hos Stockholms finsmakare och skämtsamt benämdes »bröderne Frères». År 1859 öfvertog han det då två år gamla Hotel Rydberg. Han innehade äfven Pohlsro på Djurgården, men öfverlemnade det till sin landsman Vasseur, som deraf skapade Alhambra.

Hôtel Rydberg var ett godt och fint gästhus, men kunde ej taga emot så många resande som anmälde sig. Hr Cadier önskade också få styra ett hôtel som han inrättat efter egen kännedom af hvad nutiden i det afseendet fordrade. Denna önskan fick sin uppfyllelse i Grand Hôtel som sommaren 1874 öppnades såsom bostad för främlingar och restaurant af första ordningen samt festlokal. Om ock Hotel Kung Karl, en lika aktningsvärd anstalt, fastän af mindre omfång, uppstod före Grand Hôtel, är det dock i synnerhet det senare som fullt utvecklat hvad nya Stockholm nu kan bjuda resande i bekväma bostäder, god uppassning m. m.

Stockholm har ett stort antal hoteler, såsom Kung Karl och Kung Karls Annex, W6, Bellevue, Germania, Suède, Kanan, flere vid Norra Smedjegatan, alla på Norrmalm, samt ett och annat godt, om ock litet, bland de många i den inre staden. Vår hufvudstad kan på ett i allmänhet tillfredsställande sätt härbärgera en god del af den stora »turistströmmen.»

***

Om operakällaren, fastän på ett annat sätt än förr, kan fortfarande betraktas såsom det för stockholmslifvet mest kännetecknande värdshuset, och »Rydbergs» samt »Grand» gälla ej blott för infödingar, utan äfven och företrädesvis för främlingar i vår stad, så finnes dock ett icke ringa antal andra restauranter, som också försvara sin plats såsom storstadsvärdshus. Ett sådant är t. ex. Hamburger Börs, en moderniserad återstod af det Stockholm som lefde inom sig självt och icke visste stort af den öfriga verlden. Den gamle källaren i Jakobs gränd, sedan kallad Jakobs Kyrkogata, nu Jakobsgatan, med sin »kyrka» (det största rummet) och sina smårum, har nu inkräktat hela huset som förvandlats till hôtel och festliga sällskapslokaler, under det bottenvåningen gjorts till en väl hållen restaurant, som icke på något sätt påminner om de gamla mörka källarerummen och hvars gård undergått den största förvandlingen. Den har nämligen täckts med glastak och omskapats till ett »moriskt kafé», som oaktadt sin österländska utstyrsel är riktigt storeuropeiskt i sitt egentliga väsen.Hamburger Börs fortsätter för öfrigt med att vara ett mycket besökt middags-och aftonspisningsställe, men har följt med sin tid och antagit nutidsseder. De gamla källarsederna ha öfver alt i Stockholm nästan alldeles försvunnit. Hvar finnas nu våra »nobisgubbar»? De synas ej mera. Om man afton efter afton besöker våra källare, skall man endast på dem som tillhöra en mycket låg ordning, och de äro nu mera högst få, komma i tillfälle att studera det gamla stockholmska källarelifvet med dess kanske i ett och annat lustiga samt för iakttagaren i visst afseende »intressanta», men i de flesta fall ganska råa uppträden.

0084_1.jpg Moriska kafét på Hamburger Börs.

Det är icke blott operakällaren och Hamburger Börs som förvandlat sig. Samma förhållande har ock, åtminstone till större delen, inträffat med Rosengrens (Lagerströms) källare vid Salviigränd, Iduna vid Lilla Nygatan, Frimurarekällaren, »Kungsträdgården» vid Hamngatan (f. d. Tre Remmare vid Regeringsgatan), Pelikan på söder, m. fl.

En källare som redan från äldre tider mera hållit middags- och aftonspisning än idkat källarrörelse i gammal bemärkelse, är Hôtel du Nord vid Kungsträdgården, arfvinge till det gamla »Ryswijks» vid Nya Kungsholmsbrogatan, och detta är i ännu högre grad fallet med Hôtel Phœnix, som i sin bottenvåning ända från Wilhelm Davidsons tid varit en »europeisk» restaurant. Om det är Bengt Carlsson på operakällaren som går i

spetsen för nutidsrörelsen inom det stockholmskavärdshuslifvet, var det otvifvelaktigt Wilhelm Davidson som redan för mer än tre årtionden sedan gaf första signalen.

En mycket besökt källare i nyare stil är Runan vid Brunkebärgstorg och en nutidsrestaurant som vunnit uppmärksamhet är Café-restaurant Anglais vid Stureplan på en af nya Stockholms lifligaste punkter, men i framtiden otvifvelaktigt af ännu större betydelse i storstadsrörelsen. I ungefär enahanda stil uppstår den ena restauranten efter den andra, t. ex. National, som nu flyttat in i den våning i hörnet af Regeringsgatan och Herkules backe som senast innehades af »Tysta Mari», men under de första tiotalen af vårt århundrade af »Franska värdshuset», en då för tiden mycket bekant restaurant. Till samma afdelning hör Café-restaurant Métropole i hörnet af Hamngatan och Beridarebansgatan. Öfver alt på dessa ställen finner man en tillmötesgående »kappfångare», ständigt fint dukade bord, flink uppassning och anspråk på drickspengar, dock med undantag af Runan och Métropole, där betjeningen aflönas och är förbjuden att taga mot någon vedergällning af gästerne.

En restaurant som har sin egen karaktär är Jones' Grillrum, i engelsk stil, vid Jakobstorg, men som ock liknar sig vid Bouillons-Duval i Paris, ehuru det har föga likhet med dessa »ångkök», är finare men med mycket mindre utrymme.

På ett annat sätt karaktäristiskt är Café du Bazar, det gamla namnet på det kafé som i bazarbyggnaden å Norrbro för nära femtio år sedan öppnades af F. De la Croix.

»Hvar skola vi äta i dag?» säger en af Stockholms finsmakare till en vän med likartade intressen. »På Grand eller Operakällaren?»

»Jag tror, att vi gå till Stoehr», föreslår den andra finsmakaren.

Förslaget vinner genast bifall, och man vandrar till nyss nämda kaférestaurant hvilken sedan några år innehafves af F. D. A. Stoehr. Lägenheten är ej stor, men fintligt anordnad. Man slår sig ned i ett af de små kabinetten som icke äro annat än några enkla afplankningar af den forna stora kafésalen. Man har utsigt öfver en stor del af Norrbro och hela Gustaf Adolfs torg, äkta stockholmskt, men i afplankningarna bredvid höras främmande språk. Det är ett mellanfolkligt värdshus af första ordningen, där man alltid finner en utmärkt lagad *plat du jour* till måttligt pris samt kan, mot högre betalning, förskaffa sig hvilka läckerheter som hälst.

Hr Stoehr, född tysk, men sedan många år stockholmare, är själf en ovanligt skicklig kock och var länge *chef de cuisine* hos grefve W. von Scheel-Plessen, danskt sändebud i Stockholm. De stockholmare som för ett par årtionden sedan hade nöjet att vara inbjudna till nämde sändebuds gästvänliga salonger i f. d. Braheska huset vidDrottninggatan ha icke glömt den ypperliga undfägnaden, för hvars tillredande man hade hr Stoehr att tacka. Nu upplifva de gärna det angenäma minnet genom att då och då intaga en liten festmåltid i Café du Bazar, hvilken visserligen faller sig något dyr, men, i förhållande till hvad man får i god mat och ädel dryck, alldeles icke är obillig. Det hela har onekligen tycke af en god parisrestaurant, en af de äkta och »solida», utan bjäfs och prål, men med full valuta för hvad man betalar.

Vill man fira dagen i *petit comité*, kan man göra det i särskild lägenhet, det forna, nu alldeles omändrade schackrummet, där Georg Dahlqvist utkämpade så heta strider med konungar och bönder, men nu har en helt annorlunda karaktär, väl ombonadt och nästan hemtrefligt, riktigt egnadt för en liten fin middag i förtroligt sällskap.

Hvart man går i nya Stockholm, finner man nutidsrestauranter i dagens smak, men det gamla är dock icke alldeles utdödt. Det finnes åtminstone *ett* gammalt värdshus inom stadens område samt två eller tre i närmaste omgifningarna. Det förra är Piperska Muren på Kungsholmen. Äfven där har man följt med sin tid och i öfre våningen, bredvid Coldinuordens gamla, alt annat än prydliga högtidssal, inredt en liten nätt, väl möblerad våning för enskilda mindre tillställningar, där man betjänas förträffligt efter nutidens fordringar, men för öfrigt har hela stället fordomdagsprägel. Rummen på nedra botten äro låga och anspråkslösa och erinra mer om sjutton-

än adertonhundratalet, ehuru varor och uppassning äro fullt nutidsenliga. Den senare bestrides af fruntimmer, hvilket nu mera hör till undantagen på Stockholms restauranter. Ännu kan man sommartiden intaga förfriskningar på den gamla »muren» i den lilla parken samt till och med begifva sig upp i ett träd för att bland dess löfverk dricka ett glas för nytt och gammalt; men när man sitter där uppe vid bordet på grönskande gren och skådar omkring sig, ser man öfveralt höga tegelstensmurar som i ungdomlig käckhet resa sig omkring den gamla värdshustomten.

Den nya tiden rycker fram och tränger sig på den gamle Piperska muren. Denne var fordom icke något hinder för ställets landtliga behag, men de nya höga murarne som höra till hyreskasernerne rundt omkring kväfva det behaget. På trädgrenen känner man sig icke som förr fri i det fria, och man dricker där ej så mycket punsch.

Huru vida punschdrickningen, såsom det påståtts, verkligen minskats i Stockholm under senare tid, torde väl icke vara så säkert, men visst är att öldrickandet tilltagit, och likväl ha vi icke många särskilda öllokaler. Den förnämsta är den under namn af Cerevisia kända, hvilken ock är en liten restaurant, i källarvåningen under n:r 13 Fredsgatan, en efterbildning af de tyska öllokalerne.

***»Om vi i dag skulle gå på en bolagskrog?» sade en af de ofvan omnämde finsmakarne som bruka då och då »dinera» hos Stoehr.

Förslaget väckte häpnad, då man fann att det framstälts på fullt allvar. I Italien kan en man med bildning, till och med af hög samhällsställning, besöka en *osteria*, hvilken icke är något annat än en vanlig krog, men om ett helt simpelt biträde i en handelsbod skulle gå in på en bolagskrog i Stockholm, satte han kanske hela sin framtid på spel. Att en extra ordinarie i konungens kansli eller en löjtnant vid gardet kunde träffas på en stockholmskrog är alldeles otänkbart. Och dock äro våra krogar vida snyggare än flertalet af t. ex. Romas osterior. Jämlikhet finnes ingenstädes i Europa, hvarken i det konstitutionela Italien eller det demokratiska Frankrike, men i det offentliga lifvet blanda sig folkklasserna i många land dock mera obesväradt med hvarandra än hvad fallet är hos oss.

Emellertid *kan* en bildad man äfven i Stockholm besöka en krog, förutsatt att han alldeles icke frågar efter hvad folket säger, men hemmastadd där känner han sig icke. Det förefaller honom såsom vore han ute på äfventyr, och det kan hända, att han inbillar sig kunna råka ut för ganska romantiska tilldragelser, men inbillning är det då. En stockholmskrog på åttiotalet är ett rätt hyggligt ställe, men föga romantisk. Den åsigten grundar sig på personlig erfarenhet.

Men äfven utan romantik har man på stockholmskrogarne godt tillfälle att studera det s. k. folklifvet, det som lefves af hufvudstadens mindre bildade och mindre bemedlade eller fattiga befolkning, i synnerhet af mankön. Kvinnan synes på Grand Hôtel, Rydbergs och nu mera äfven på operakällaren, liksom på Kung Karl och W6, men nästan aldrig i bolagskrogarnes offentliga rum, träffas däremot i deras enskilda och i köken, där mången ordentlig kvinna af folket intager sina måltider.

En öfverlefva af det folklif som Rellman skildrat och som nog funnits i verkligheten, äfven om det skådats genom skaldens färgade glas, träffar man i vår tid endast på Stockholms krogar. Lifvet där är visserligen icke fint, kan till och med vara ganska rått, men däruti ligger ofta en humor som mildrar råheten, till och med en älskvärd gladlynthet som icke är sämre än på det fina kafét, fastän den framträder i en annan form.

En bättre klädd person tyckes icke väcka något utomordentligt uppseende, när han väl kommit in på krogen, skulle än hans inträde dit ha på gatan framkallat de förbigåendes förundran. Man kastar visserligen en och annan spörjande blick på honom, säger kanske till och med ett glåpord, men lemnar honom för öfrigt i fred vid det bord där han slagit sig ned. Förhållandet skulle sannerligen ickevara likadant, om en sämre klädd karl besökte ett förfriskningsställe för »bättre folk», äfven om hans portemonnä vore aldrig så späckad och han iakttoge det mest städade uppförande.

Sitter man tyst i en vrå på krogen och gör sina iakttagelser, störes man vanligtvis icke. Man är glömd i sorlet, hvilket i synnerhet om aftnarne är mycket högstämdt och i den oupphörliga strömmen af gäster som komma och gå. Då och då infinner sig kanske en af uppasserskorna och gör sig underrättad, om man önskar något vidare,

men af andra störes man icke, så vida det ej skulle falla någon af de mera beskänkta gästerna in att öppna ett litet samtal, hvilket möjligtvis kan vara i kitslig afsigt, men kanske också endast af vanlig meddelsamhet. Samtalet kan urarta till ett försök till gräl från den vanlige krogkundens sida, men om den mera sällsynte gästen icke är alt för oförståndig, räcker det försöket icke länge. Slagsmål höra till undantagen nu för tiden och undertryckes snart af polisen. Visserligen sade en gång en upprymd kroggäst till mig:

»Vänta herrn lille till dess slagsmålet börjar», liksom detta skulle vara en vanlig aftonunderhållning, men uttrycket torde endast ha varit ett på stället öfligt talesätt utan djupare mening.

Aftonen är naturligtvis den gynsammaste tiden för att sätta sig in i kroglifvet, men äfven på en förmiddag kan det ega sitt intresse. Låt oss t. ex. återgifva det besök som tecknaren af hit hörande illustration och författaren gjorde på en krog vid Österlånggatan en höstdag anno 87.

Trakten är just icke den med bästa ryktet i Stockholm. Sjömän, schåare och dylikt folk är Österlånggatans vanliga »trafikanter», och äfven om ett stort antal af dem kan vara ganska aktningsvärda personer, är öfrigas uppförande åt minstone icke utmärkt för stillsamhet, knapt för laglydnad. Gatan är därför en af de bullersammaste, till och med en af de farligaste nattetid och fordrar starkare polisbevakning än annorstädes. Förr voro blodiga slagsmål på Österlånggatans och de där utmynnande grändernas krogar mycket vanliga. Grändernes krogar finnas ej mera, men självfva gatan har tre, hvilket visar huru stort behof den trakten har af sådana utskänkningar. Då oordningar förefalla, är det visst icke alltid på krogarne, mycket oftare på gatan, skulle de förra någon gång och de små kaféerna mycket oftare vara den egentliga orsaken.

Konstnären och jag hälsade på i Österlånggatans alla tre utskänkningslokaler, men stannade slutligen i den nordligaste, hvilken såsom ljusast erbjöd bästa tillfälle till afteckning. Klockan led mot tolf. Rummet var ganska befolkadt. Där syntes visserligen icke några fina herrar, men ej häller några trasvargar. Snyggare kunde måhända en och annan ha varit, men smuts och elände märktes ingalunda. Alt såg ordentligt ut. Träborden och trästolarne voro i godt stånd, väggarne och taket rena, golfvet temligen snygt, oaktadt det ideliga trampandet med gatusmutsade skodon. Det hela gjorde godt intryck, men denna bolagskrog utgör ingalunda något undantag: alla dem jag besökt se ungefär likadana ut.

Annat var det för tretio år sedan samt otvifvelaktigt mycket senare. Under förra hälften af 1850-talet brukade författaren och två konstnärer i ungdomlig äfventyrslust besöka Stockholms »näringsställen», såsom krogarne då kallades. Skam den som tänker illa om oss för den saken! De krogarne voro då eländiga nästen, och det var sannerligen icke öfverflödigt, att vi ej vågade oss in i dem utan förklädnad. Säkerheten till lem var sannerligen icke stor och till lif knapt större. Gästerne utgjordes af det värsta slödder, uslingar, höljda eller knapt höljda i trasor. Hela sällskapet var vanligtvis öfverlastadt, några sofvo ruset af sig på golfvet, andra sparkades ut då och då, men raglade snart åter in.

Huru annorlunda ser icke en bolagskrog ut i våra dagar! ... En af de tre uppasserskorna kom fram till oss och frågade, om vi ej ville stiga upp i öfre våningen. Nej, det ville vi icke. Till ett stort antal bolagskrogar finnas särskilda rum, hvilka äro afsedda för sådana gäster som icke trifvas bland de vanliga krogkunderne, och dessa lokaler äro ofta bättre än källare af lägre ordning. Vi afböjde dock uppasserskans framställning, beställde någon förtäring och stannade vid det bord, där vi slagit oss ned. Ingen oroade oss. Största antalet gäster skockade sig framför disken, där åtskilliga supar intogos. En och annan sväljde till och med en hel »Hagbergare», d. v. s. två supar slagna tillsamman i *ett* glas. Andra tycktes vid borden vänta på middagsmaten som ännu icke var färdig. Man var glad, pratade och hade roligt.

»Nej, se där är hästgardesnisse!»

»Ja ha, Nisse med långa kran ...»

Långa kran var en benämning på f. d. lifgardistens ansenliga kroknäsa.

»Hör du Nisse, bjuder du på något? Ser du, jag har inte ett öre.»

Den tillsporde, en ståtlig karl i snygga arbetskläder, förklarade, att han icke haft någon förtjänst på en hel vecka. Men nog hade han en styfver kvar, och lite bränvin kunde han väl bestå.

Tillbudet antogs med glad tacksamhet. Man slog sig ned. Öfver alt tycktes små »kotterier» bilda sig, men flertalet kände hvarandra personligt, och samtalet var tämligen allmänt från bord till bord. En munter stämning rådde i salen, vare sig att den kom af en ellerannan förmiddagssup eller af godt lynne i allmänhet. Något bråkande märktes icke, men kraftiga skämtord och ej få svordomar korsade hvarandra.

Smygen, *Kullris* och *Busen*, smeknamn på tre af sällskapets mest framstående medlemmar, af hvilka »Busen» dock icke hade något afskräckande utseende, höllo målron förnämligast vid makt. Men under tiden gjordes äfven affärer. En af sällskapet tyckte, att en annan borde byta stöflar med honom och naturligtvis gifva något emellan. Förslaget dryftades ganska grundligt och ledde slutligen till en stöfvelprofning, men därvid stannade det för den gången. Något stöfvelbyte kom icke till stånd.

Min kamrat konstnären hade under tiden flitigt sysslat med sin teckning. Detta väckte slutligen uppmärksamhet. Alt flere gäster slogo lofvar kring vårt bord och kastade forskande blickar på teckningen, under det samtalet afstannade och de gjorde miner åt hvarandra. Lofvarne vordo alt trängre, och till sist hade vi hela skaran öfver oss. Påträngande voro de visserligen, men icke besvärliga, och den strängaste höflighet iakttogs.

»Nej, har man sett på fan!» utropade en som kommit i tillfälle att få den bästa öfverblick af teckningen. »Där ä' dom hela tutten!»

»Och du med», skrek en annan, »och *Edla Kalle* se'n!»

Edla Kalle är en ungmö med tvärskuren lugg, rask flicka, som nog skulle paradera i epistlarne, i fall Bellman kommit hit.

Nu vardt ett utrop än från den ena, än från den andra af gästerne, kritiserande och berömmande om hvarandra.

»Det skall nog in i Nisse», gissade man om teckningen.

»I Kasper kanske», sade man sedan.

Då jag förklarade, att teckningen vore ämnad för en bok, utbrast en glad schåare:

»Åh hå, Stockholms mysterier!» Det tycktes vara en literär schåare.

Alla skulle emellertid se hvad »hr artisten» åstadkommit, och de som ej kände igen sig ville, att han skulle rita af dem särskildt. Det var endast en gammal man som gick för sig själf och ej tycktes taga del i den allmänna rörelsen.

Tecknarens konst var den förmedlande öfvergången till närmare bekantskap mellan oss och ställets vanliga gäster. Litet öl gjorde bekantskapen gladare och mera tryggad. Nästan alla våra nya vänner voro schåare som lefde af tillfällig förtjänst med lossning och lastning vid Skeppsbron, men för tillfället funno sig till största delen i saknad af arbete, hvilket dock icke gjort dem nedslagna. Det var starka och duktiga karlar som icke syntes på något sätt fördärfvade af bränvin.Nu frambäres matsedeln, en stor svart trätafla som sättes upp på väggen och som i läslig kritskrift meddelar hvad stället har att bjuda på till middag. Denne kan intagas när som helst mellan kl. 12 och 6.

Låt oss läsa denne matsedel, nedanför hvilken gästerna nu skocka sig:

Fläsksoppa, Sviskonsoppa, Risgrynsvälling, således tre olika soppor efter 12 öre portionen. Fläsksoppan tyckes vinna lifligaste efterfrågan. Vidare:

Id med pepparrot, Kallops, Griljerad oxbringa, Ugnstekt gris, Rimmadt svinhufvud, Gödkalfstek, Lamm ... det tager aldrig slut, tyckes det, med lockande rätter.

Portionen kostar 25 eller 35 öre och är ganska stor samt renligt och väl lagad. Stoehr lagar visst bättre, det är nog sant, Operakällaren, Rydbergs, Grand Hôtel också, och sällskapet är på dessa ställen af ett annat slag, men

bolagskrogen är sannerligen icke att förakta. Vi ha för närvarande 67 sådana krogar i Stockholm. För hundrafemtio år sedan utgjorde krogarnes antal *åtta hundra*, och då hade vår hufvudstad knapt 70,000 invånare.

Den kanske allra vigtigaste skillnaden mellan gamla och nya Stockholm är att det senare går oupphörligt framåt uti, vi skola måhända ej säga absolut nykterhet, men åt minstone inskränkande af bränvinsförtäringen. I det memorial som dåvarande sekreteraren i öfverståthållare-ämbetets kansli, nu mera polismästaren S. Rubenson 1884 öfverlemnade till *la Commission pénitentiaire internationale* och som finnes infördt i komiténs i Roma och Neuchâtel tryckta bulletin för augusti nämda år meddelas en intressant historik öfver bränvinsfrågan i Sverige och synnerligen i Stockholm. Där erinras bland annat, att då man i medlet af 1700-talet hade här i hufvudstaden en krog på 67 invånare, hade man på 1880-talet en på 2,726. Under de få år som sedan dess förflutit har siffran ännu mer förbättrat sig, ty hr Rubenson räknar 70 krogar på 190,800 invånare, då vi nu ha blott 67 på 220,000.

Länge hade man i Stockholm önskat, att bränvinsminuteringen och utskänkningen skulle öfverlåtas åt ett bolag som lemnade säkerhet för att försäljningen *icke* förskaffade bolagets delegare *annan vinst än skälig ränta* på deras i företaget nedlagda penningar. Men saken var i anseende till åtkilliga åt enskilda upplåtna rättigheter icke så lätt att genomföra. Då, i april 1865, stadsfullmäktige tillsatte en komité för frågans utredande, funnos, förutom 40 utminuterings- och 103 bortauktionerade utskänkningsrättigheter, 367 andra äldre rättigheter, af hvilka 135 voro grundade på burskap och hvilkas innehafvare således voro borgare i staden. Denna komité var första steget till genomförande af det s. k. »Göteborgssystemet», som egentligen borde heta »Jönköpingssystemet», emedan det icke var ursprungligt i Göteborg, men väl i Jönköping. Men det tålde många år och kostade stora ansträngningar samt äfven betydliga penningesummor, innan systemet kunde här genomföras.

Sedan den första komitén utredt frågan om de olika rättigheternas natur och möjligheten att aflösa dem, men år 1875 ännu funnos 146 rättigheter, afvilka 77 grundade sig på burskap, tillsattes af stadsfullmäktiges beredningsutskott en ny komité för att afgifva slutligt förslag till förändringens genomförande. I st. f. att såsom förut helt godtyckligt sätta ut en viss summa, för hvilken rättigheterna skulle inlösas, började man nu på den nya komiténs förslag att underhandla med rättigheternas innehafvare och behandla saken såsom en vanlig handelsaffär beroende på frivillig öfverenskommelse. Detta gick så lyckligt, att staden inom ett par veckor hade i sina händer 133 medgifvanden af rättighetsinnehafvare, att de ville mot en årlig pension, växlande efter olika förhållanden mellan 500 och 2,000 kr., afstå från rättigheterna. Dessa pensioner uppgingo sammanlagdt till ett årligt ersättningsbelopp af 124,100 kr. De af nyss nämda 146 rättigheter återstående 13 förvärfvades sedan efter hand.

På inbjudning af åtskilliga framstående personer bildades ett bolag, som under namn af *Stockholms Utskänkningsaktiebolag* erbjöd sig att för tre år, från och med den 1 oktober 1877, öfvertaga all minuterings- och utskänkningsrörelse med vilkor, att bolaget i årlig försäljningsafgift erlade 300 kr. för hvarje minuthandelsrätt och 480 kr. för hvarje utskänkningsrätt samt därjämte till *kommunen avstode sin nettobehållning*. Detta erbjudande antogs, och sakernas nya ordning vidtog den 1 oktober 1877.

Aftonen förut funnos 193 krogar i verksamhet. Den 1 oktober voro de ej flere än 87. Hvad som gör heder åt bolagets anordningar, men äfven åt den krogbesökande allmänheten var att detta plötsliga försvinnande af 106 krogar, uteslutande besökta af samhällets lägsta klasser, icke gaf anledning till något visadt missnöje, mycket mindre till några oordningar.

Detta var onekligen början till det framåtskridande i nykterhet och ordentligt lefnadssätt, som sedan visat sig inom de klasser, hvilka hufvudsakligen besöka krogarne. Att superiet befinner sig på tillbakagång kan ej nekas, ty då de statistiska uppgifterna för 1877—78 visa 26,56 liter pr person, hade den siffran för 1885—86 nedgått till *16,98* och lär, efter hvad vi hört, för 1886—87 ytterligare minskats, nämligen till 14,48.

Att äfven goodtemplarrörelsen haft sitt inflytande på denna lyckliga förändring, är obestridligt, men utskänkningsaktiebolaget torde dock ha minst lika stor andel. Minskandet af polisförseelser torde ock stå i nära sammanhang med den minskade bränvinsåtgången. Ehuru antalet af för fylleri bötfälde möjligtvis icke i och för

sig eger någon bevisningskraft i afseende å superiets till eller aftagande, kan dock nämnas, att då under året oktober 1876—september 1877, det sista under det gamla systemet, de sakfäldas antal var 7,245 eller 49 på 1,000 invånare, utgjorde delta under oktober 1885—september 1886 blott 5,943 eller 28 på 1,000. Under kalenderåret 1876, då Stockholm hade en mantalsskrifven folkmängd af 147,500 personer, inträffade 778 alkoholsjukdomsfall och 5,718 lagförda fyllerier, d. v. s. 5,27 på 1,000 invånare af de förra och 39 på 1,000 af de senare. Tio år därefter, då Stockholms mantalsskrifna utgjorde 211,000, inträffade endast 547 alkoholfall eller 2,59 på 1,000 inv. och 4,680 lagförda fyllerier eller 22 på 1,000.

I början af det nya systemet kunde icke lämpliga lokaler genast anskaffas, hvarför bolaget måste använda åtskilliga af de gamla, till stor del otjänliga krogställena. Småningom har detta förändrats. Nya lokaler ha öppnats till en del i särskilda af bolaget inköpta eller uppförda byggnader, och nu mera lemna dessa lokaler i allmänhet icke mycket öfrigt att önska. Många af dem öfverträffa till och med ganska stora anspråk på sådana utskänknings- och matställen.För hvarje krog finnes en manlig eller kvinlig föreståndare, hvilken aflönas af bolaget med från 1,500 till 2,100 kr. om året. Föreståndarens och bolagets ömsesidiga förhållanden ordnas genom kontrakt, hvarigenom bestämmes, att all utskänkning af spritdrycker och viner verkställes för bolagets räkning, utan att föreståndaren får däraf draga någon vinst. Däremot får han eller hon sälja mat, kaffe, té, chokolad, maltdrycker, cigarrer o. s. v, samt är, hvad maten vidkommer, skyldig att tillhandahålla den god och väl lagad, varm och kall, icke utlemna dryckesvaror på kredit eller mot pant och borgen samt tillse, det rusgifvande drycker icke lemnas åt personer under 18 år eller åt redan berusade. Bolaget bekostar möbler i serveringsrummen samt kärl till förvarande och glas till utskänkning af spritdrycker, hvaremot öfrig materiel tillhandahålles af föreståndaren. Lyse, värme och rengöring bekosta bolaget och föreståndarne gemensamt, äfven som aflöning åt biträdena.

Af de 250 utskänkningsrättigheter bolaget hade sig upplåtna under året till oktober 1886 voro 131 lemnade åt enskilda personer, nämligen 47 för försäljning till afhemtning af bättre spirituösa samt 84 för idkande af serveringsrörelse. Själft begagnade bolaget 94 utskänkningsrättigheter, af hvilka de nämda 67 å utskänkningsställena, där förtäring eger rum, de s. k. »bolagskrogarne», samt 27 å bränvinsmagasin. De öfriga 25 utskänkningsrättigheterna begagnades icke.

Af de nämda 84 rättigheterna för serveringsrörelse, d. v. s. å hôtel, källare och vissa kaféer, voro 3 öfverlåtne åt klubbar och 9 allenast för en del af året,

Ordningen å de olika slags försäljningsställena, på hvilka rörelse utöfvas för bolagets omedelbara räkning, öfvervakas af en i bolagets tjänst anstäld kontrollör, hvarjämte en inspektör, f. n. handelskemisten, d:r C. Setterberg, på för föreståndarne okända tider och med biträde af för dem obekanta personer tager kännedom om maten och dricksvarorna samt egnar dem en noggran undersökning på kemisk väg.

Men om det nu omnämda systemet icke erbjuder annat än fördelar och det sätt hvarpå det tillämpats endast förtjänar beröm, har det dock haft sina motståndare. Det har icke från de krogbesökandes sida, åt minstone icke offentligt, mött något ogillande, men dess större fiendskap från annat håll, och om det på sin tid så beryktade och så motbjudande *bränvinskriget* icke lyckligtvis vore redan utkämpadt, kunde nog anledning finnas att göra det till föremål för en utförlig skildring. Nu vilja vi endast i minnet återföra den tid, då ångbåtar, för ändamålet särskildt hyrda, under höst och vinter förde bränvinshemtande personer kostnadsfritt till Reymersholm i Mälaren för att där åt dem sälja rusdrycker till lägre pris än hvad utskänknings-bolaget i Stockholm kunde åstadkomma.

»Här, stockholmare», hette det, »skall ni för billigt pris få bättre bränvin än hvad ni får af det egennyttiga utskänkningsbolaget. Det är långt till Reymersholm visserligen, men jag bjuder på fri resa. Det blir bara en liten lusttur. Tag kaggar med er, så skall jag fylla dem med tiodubbelt ren vara.»

Det var lockande. Mannen på Reymersholm förklarades vara folkets vän... Bränvin för billigt pris! Och tiodubbelt se'n!En bolagskrog.Ångbåtarne fyldes af törstiga skaror som sjöngo välgörarens lof... Arbetarne lemnade sitt arbete, öfvergåfvo hustru och barn eller togo dem med sig. Hvarje familjemedlem kånkade på ett bränvinskärl, och bränvinsfloden på Reymersholm leddes in i Stockholm. Ju mer hvar och en köpte, dess högre

premium fick han. Det grep så omkring sig, att för öfrigt aktningsvärda husmödrar icke tvekade att skicka sina tjänare ut till den »rena» bränvinskällan för att få varan för bättre pris. Bränvinsfärderna gåfvo för öfrigt anledning till ganska störande uppträden.

Orsaken var, det bör icke glömmas, att »välgöraren» icke lyckats utthränga utskänkningsbolaget samt ej häller att få antagas till dettas enda skaffare. När Reymersholms »förädlingsverk» ej längre var i hans händer, flyttades högkvarteret österut, till Fjäderholmarne, och de från förra stället bekanta uppträdena förnyades. Men nämda holmar höra nu mera till Stockholms kommun, och stadsfullmäktige kunde därför göra slut på detta orättfärdiga krig.

Ett vida ädlare bruk af sin stora företagsamhet, skarpa blick och ovanliga ihärdighet gjorde bränvinskrigets upphofsman och oförskräckte ledare, då han i aktningsvärd praktik sökte täfla med bolagskrogarne och i stället för att frästa folket med bränvin lemnade det tillfälle att för billigt pris få god föda *utan* starka drycker. Hr L. O. Smith grundade nämligen ett ångkök på Kungsholmen. Maten tillredes snyggt och kraftigt samt förtäres dels i en tarflig lägenhet på nedra botten, dels i en bättre utrustad, en trappa upp. Mot abonnement på sex dagar erhåller man middag, bestående af kötträtt och soppa, för 35 öre samt frukost och kvällmat med mjölk efter 20 öre, således 75 öre för dagen. Frukosten ätes kl. 8—½10, middagen kl. 12—3, kväll kl. 6—9. I första afdelningen är priset något högre. En tredje afdelning, för ännu mindre bemedlade, lemnar i öfverlefvor från de två första middagsmat för 15 öre och soppa för 8 öre samt afton, bestående af nykokt gröt, för 10 öre. Starka drycker äro bannlysta från alla afdelningarna, men öl finnes. Fattiga skolbarn ha lemnats tillfälle att, mot af människovänliga personer lemnade måttliga bidrag, erhålla god och sund föda från detta ångkök. Till aflägsnare skolor skickas maten i hermetiskt tillslutna kärl. Största antalet har senast utgjorts af Ladugårdslandet, där 60 barn på detta sätt bespisats. I Storkyrkoförsarnlingen har antalet varit några och fyrtio.

Besöker man ångköket, som hålles mycket ordentligt och hvars föreståndare är hr O. Larsson, finner man sig nöjd med alla anstalterna där och kan med god smak äta den mat som framsattes, men det är likväl icke mycket besökt. Orsaken torde väl vara flerfaldig. En är onekligen, att bränvin alldeles saknas. Mången gårdärför hällre till bolagskrogen, hvilken dess utom bjuder på en långt mer omväxlande matsedel. En annan orsak ligger i omöjligheten att få äta på kredit, hvilket bolagskrogarne ej häller medgifva, men som går ganska lätt för sig på de enskilda matställen hvilka, fastän de icke ega rätt att tillhandahålla bränvin, draga dem till sig som äro i saknad af pengar. Dessa enskilda matställen göra vanligtvis förluster på sitt kreditsystem och gå ofta under, men nya uppstå ständigt i de förras ställe.

Det är icke första gången som Stockholm gjort försök med ångkök. De ha aldrig visat sig lifskraftiga. Vid Humlegårdsgatan uppstod i medlet af åttiotalet ett sådant »kök», ett ganska godt värdshus, hvilket i synnerhet under landtbruksmötet 1886 var öfverfyldt af middagsgäster. Lokalen var i en källarvåning under gatan, men ganska stor och ljus, inrättad i närmaste öfverensstämmelse med Bouillons-Duval i Paris. Priset på köttportioner var 40 öre. Det tyckes såsom skulle så oklanderliga restauranter, där icke bränvin, men väl vin och öl utskänkas, kunna motsvara anspråken hos en stor del af medelklassen, och likväl äro de aldrig långlifvade. Ångköket vid Humlegårdsgatan förde under 1887 en tynande tillvaro och upphörde slutligen, hvarefter »Unionen», en annan billighetsrestaurant, intog dess plats.

*

V.

I Lagerlunden, hos Tysta Mari och på småkaféerna.

»Kaffe dricka vi i Lagerlunden», heter det så länge väderleken är någorlunda blid, men det kan nog intagas på

många andra ställen. Alla de stora restauranterna, så väl hôtelen som öfriga, ha nu mera äfven sitt kafé, så väl Grand Hôtel, som Café Anglais, Hôtel W6, Stoehrs, Lagerströms, Rejsens, Skeppsbrokällaren o. s. v. Och småkaféerna sedan! Knapt är en ny gata öppnad, förr än där finnas åtskilliga kaféer. Ett hus är knapt under tak, förr än man slår upp ett kafé i bottenvåningen. De allra flesta af dessa kaféer äro ganska anspråkslösa, några förenade med matservering, andra med maltdryckers utskänkning. Ett och annat är en återstod af schweizerierna, som hade utskänkningsrätt af spritdrycker. En särskild klass äro de stora musikkaféerna, hvilka vi vilja besöka längre fram.

Den talrikaste afdelningen af småkaféerna är den som är förenad med värdshusrörelse i mindre skala och som stöder sina rättigheter på följande paragraf af öfverståthållare-ämbetets kungörelse af den 31 mars 1886:

Den som utan att ega rättighet till utskänkning af bränvin vill i sammanhang med värdshusrörelse vid måltider hålla spisande gäster till handa vin eller maltdrycker, göre skriftligen derom ansökan hos öfverståthållare-ämbetet samt foge vid ansökningen betyg om god fräjd jämte uppgift om läget af det ställe, där utskänkningen skall ega rum. Efter inhemtad upplysning om sökandens lämplighet att utskänkningen förestå samt om lokalens beskaffenhet, meddelar öfverståthållare-ämbetet beslut, om ansökningen bifalles eller icke, o. s. v.

År 1887 voro öfver *sex hundra* sådana rättigheter i kraft. Tillstånd meddelas endast tillsvidare och så länge öfverståthållare-ämbeteticke finner skäl att återkalla den. De i egentlig mening kallade kaféerna utgjorde samma år öfver *två hundra* och grunda sina rättigheter på ett för tre år lemnadt tillstånd att annorlunda eller i vidsträcktare omfattning än nyss anförda paragraf meddelar, »dock utan samband med utskänkning af bränvin till förtäring på stället tillhandahålla allmänheten vin eller maltdrycker.»

Ett tredje slags småkaféer äro goodtemplarkaféer, hvilka stöda sin utskänkning på följande paragraf af ofvan nämda kungörelse:

Vill någon särskildt utan samband med rättighet till utskänkning af vin eller maltdrycker mot betalning hålla allmänheten till handa kokadt kaffe, té, chokolad eller andra tillagade, icke spirituösa drycker, göre därom hos öfverståthållare-ämbetet skriftlig ansökan, o. s. v.

Sist nämda kaféer ha således icke ens maltdrycker till salu, men antalet är icke större än *tretio*, då innehafvare af de olika rättigheterna till utskänkning af vin eller maltdrycker stiger till öfver *åtta hundra*. Alla dessa, på hvilka vinutskänkningen för öfrigt är högst obetydlig, äro ej försedda med spritdrycker, under det att förra århundradets 800 krogar alla sålde bränvin. Tiderna förändras och vi måste väl äfven under sådana förhållanden förändras med dem.

En annan sak är, huru vida de 800 små utskänkningarna i vår tid och synnerligen de egentliga småkaféerna kunna lifnära sina innehafvare på endast denna utskänkningsrörelse. Det förefaller åt minstone hvad åtskilliga vidkommer ganska tvifvelaktigt.

***

Om Stockholm icke eger några bulevarder, där kaféerna ligga tätt vid hvarandra i oöfverskådlig utsträckning, äro dess förnämsta kaféer dock icke långt åtskilda. Operakafét, Rydbergs, Kung Karls, Hamburger Börs, Victoria, Grand Hôtels, Strömparterren och de stora musikkaféerna ligga i hvarandras granskap, i hjärtat af Stockholm, där den civila och militära ämbetsmannaverlden, en del af den konstnärliga och literära, tidningsmän och affärsmän samt in- och utländska främmande sammanträffa på lediga stunder, och de stunderna börja ofta tidigt nog på eftermiddagen.

I kungliga stora teaterhuset finnes ingen foyer för allmänheten, men ett värdshus och två kaféer. Det ena af de sist nämda bär sedan ett förflutet årtionde namnet »Andalusiskan» och hölls för ännu längre sedan af schweizaren Camarch, är fortfarande mycket besökt men kan ej täfla med det andra i samma hus, »Lagergrens», så kalladt efter sin grundare, nu mera aflidne konditor Lagergren, ochsedan flere år tillhörande Bengt Carlsson, hvilken kostat betydliga summor på utstyrseln af detta operakafé.

Där träffas under större delen af året kungliga teaterns sångare och skådespelare, andra teatrars medlemmar, idkare af de bildande konsterna, skriftställare och tidningsmän af olika politiska och nationalekonomiska åsigter, garnisonsofficerare, civile tjenstemän med flere af det bildade Stockholm, i synnerhet af det yngre slägtet. Kung Karls kafé har väl ungefär samma slag kunder, dock äro militärerne der talrikare, och kaféerna äro båda fullgoda prof på äkta stockholmskt kafélif, men det senare uppblandas dock med det främlingselement som fins i hotelet, och i så väl Rydbergs som Grand Hôtels kaféer är detta i ännu högre grad förhållandet. Operakafét är däremot mera äkta stockholmskt, i hvars hufvudstadslif en och annan resande alldeles bortblandas.

På det kafét är för öfrigt det konstnärliga och literära öfvervägande, och man har där alltid träffat de fleste tidningsmän. Det har i detta afseende varit så kändt, att kafét ännu i början af åttiotalet skämtsamt kallades *Präss-syltan*. Man fann då där en och annan prässveteran, i synnerhet tillhörande aftontidningarna, som ha sina kvällar lediga, hvilken, efter att ha intagit sin middag på operakällaren, slog sig ned på kafét vid fyra- eller femtiden, stannade där i god ro till klockan nio eller tio, då han åter gick in på källaren för att äta aftonvard och, sedan detta var fullbordadt, uppsökte sin gamla vrå i kafét för att sitta där till midnatt. Dessa aftonunderhållningar fortsattes år efter år utan att mannen någonsin öfverlastade sig. Han drack först sitt kaffe, öfvergick derpå omedelbart till punschen, hvarmed sedan fortsattes till midnattstunden i långsamt smuttande, utan några öfverilade klunkar, men under dels skämtsamma, dels allvarliga samtal, ett ofta ganska intressant dryftande af estetiska frågor och mönstrande af in- och utländsk literatur.

Om literaturen slutligen kom något på efterkälken efter att den från början ganska erfarne literaturkännaren tillbragt sina aftnar på det sättet i ett eller annat årtionde, insvept i kaféts digra rökmoln samt insupande, utom innehållet i eget glas, äfven spritångorna från hundratals andra, bör dock icke förvåna någon. Det fans en sådan kund på operakafét, en älskvärd och mycket aktad personlighet, hvilken med goda kunskaper och orubblig rättskänsla skref i ett af de större hufvudstadsbladen, om hvilken man påstod, att för honom hade svenska literaturen upphört med Fredrika Bremers död. Han lefde och verkade likväl långt in på åttiotalet.

Det var kanske samme man som, då han tillfrågades, huru han kunde stå ut med att i så många år hvar enda afton sitta stilla i kaféröken, svarade:

»Jag lefver hela sommaren i frisk luft, och det uppehåller mig återstoden af året.»

Han hade rätt. Så snart den vackra årstiden kom, flyttade han med de andra stamgästerne ut i *Lagerlunden*, operakaféts sommarlokal, belägen omedelbart utanför den eleganta salongen, stödjande sig mot operahusets yägg och sträckande sig i två afsatser ned åt Karl XII:s torg, först en med trägolf belagd, af stora lagerträd i krukor och andra prydnadsväxter skuggad terrass, sedan nedanför trappor, som hr Carlsson låtit ditsätta, en liten, väl underhållen, med bildstoder smyckad park, där man kan tro sig långt från stockholmsbullret, ehuru man är midt inne i det och har blott ett par steg till Kungsträdgården. Alt detta är den omtänksamme och företagsamme värdens förtjänst, en förtjänst för öfrigt äfven *för* honom.

Lagerlunden.

I »Lagerlunden» äro stockholmarne tämligen för sig självfva. Främlingarna komma dit endast undantagsvis. De begifva sig hällre till musikkaféerna. Äro de tyskar, välja de hälst Rydbergs kafé, under det fransmännen vanligtvis stanna på »Grand» samt små-, värm- och gotländingar sitta hos Berns. Engelsmännen låta hissa upp sig till Mosebacke. Stockholmaren älskar sin lagerlund, där han visserligenkanske hör en och annan ton från musikkaféerna, men ej så stark, att den besvärar samtalen.

Är det ännu på försommaren, träffar man där de kungliga skådespelarne, någon gång också skådespelerskorna. Och så har man »literatörerne», med hvilken benämning man i Stockholm vanligtvis utmärker tidningsmännen, och målare och bildhuggare, officerare, affärsmän o. s. v., alldeles som inne i kafét vintertiden. Man är genom endast ett spjälstaket skild från Jakobstorg och likväl *en famille*, en mycket stor och olikartad familj, hvars alla medlemmar visst icke äro bekanta med hvarandra, men som likväl tillhöra stockholmslägten. Och bekantskaperna äro för öfrigt icke få. Öfver allt nickar man åt en god vän, höjer sitt glas och dricker, nickar igen

och tycker sig ha det rätt hemtrefligt.

Hvad dricker man? Kaffe med »avec», punsch och toddy, mest punsch. Dock ser man senare på aftonen en och annan seidel öl. Det var en tid då man under inflytande af den store läkarens föreskrift och föredöme höll sig till konjaken med bilinervatten och nästan föraktade, att icke säga hatade, punschen. Men den tiden är nu förbi. Väldet har återtagits af den »svenska» drycken, hvilken kallas så, ehuru i honom icke finnes något annat svenskt än vattnet, så vida han ej på senare tid fått sig en och annan bit hvitbetssocker.

Eftermiddagen tillbringas af mången i Lagerlunden, men flertalet kommer dock först sent på aftonen, kanske efter en ganska mödosam dag. De flitigaste behöfva äfven en stunds förströelse, och här i »lunden» samlas de som icke haft tid att fara ut till landet på eftermiddagen. Det är därför kanske icke alldeles en löjlig öfverdrift att påstå, det man här finner just det Stockholm som arbetar sommartiden, d. v. s. inom de bildade kretsarne. Men detta arbetande Stockholm försmår icke att deltaga i ett gladt lag efter arbetets slut, och det händer, att det glada laget fortsätter till långt in på natten, hvilket icke hjälper att motstå onda begärelser eller bidrager till tröst och sinnesstyrka morgonen därpå.

Det går ej så lätt att bryta laget. En af sällskapet bjuder på en half butelj punsch, och sedan vill ingen af de öfriga fela mot gästfrihetens lagar. Den ena halfbuteljen följer efter den andra. Samtalen varda allt lifligare vid alla borden. Skämtet sprakar och stiger raketmässigt mot skyn, åt minstone mot Thaliatemplets tinnar. Skrattsalvor smattra. Det glada Stockholm är som älskvärdast.

Men det skymmer på och börjar kännas svalt. Uppassarne bära fram kaféfiltarne, en artighet af värden och en möjlighet för gästerna att dricka ännu ett glas. Påhittet är människovänligt och har visstförut tillämpats i Göteborg innan det vann burskap i Stockholm. Med dessa skydsmedel kan man trotsa den nordiska sommarnattens kyla.

Den natten är nog ljus, men mera ljus behöfs för att se huru man häller i. Gasen tändes i de stora kandelabrarne. Gästerne svepa om sig, tända en ny cigarr, beställa nya dricksvaror — Vichy och Biliner få ej fattas — hitta nya skämt, stämma upp ännu mera klingande skratt.

Och så är klockan tolf utan att man vet af det. Ut med belysningen, in med filtarne, ut med gästerne. Grinden slås igen.

***

Stockholms stora kaféer äro ej mycket olika de parisiska, men lifvet är dock icke det samma. Under det man på ett pariskafé kan sitta i flere timmar och endast smutta på en liten kopp kaffe och möjligtvis ett litet glas konjak, förtär man här en, kanske ett par halfbuteljer punsch.

Kortspel kan man finna på äfven de finaste kaféer i Paris, men aldrig ens på de simplaste kaféer i Stockholm. Förr var det ej ovanligt att brädspel idkades på de stockholmska schweizerierna eller att man roade sig med *fortuna*, ett slags enklare biljard, men nu ser man inga sådana spel. Ett och annat kafé har biljard, men i allmänhet ha våra biljarder sina egna lägenheter. Schack spelades fordom hos De la Groix, men förekommer nu mera icke. Schackspelarne ha sin egen klubb som sammanträder i Hôtel W6 och har till ordförande presidenten Wærn samt till hedersledamöter kungen, och kronprinsen.

De stora kaféernas utstyrsel är i allmänhet ganska dyrbar, och man har på åttiotalet anlitat ovanliga dekorativa anordningar, såsom operakafét med kostsamma i väggarne infattade målningar och spegelkasetterade tak, Hamburger Börs' moriska kafé med ganska dyrbar prydlighet samt den hösten 1887 i ny lokal öppnade, här ofvan nämda Restaurant National, hvars kafé dekorerats i medeltidsstil efter ritning af arkitekten A. Lindgren. Täflan mellan nutidens kaféer är äfven i detta fall stor, och det är nu mera svårt att hitta på något nytt.

Det är ett slags kaféer som länge stått emot sådana dyrbara anordningar, men slutligen nödgas foga sig efter tidens fordringar. Det är de som man med ett gemensamt namn efter förebilden skulle kunna kalla *Tysta-Mari-kaféer*, något egendomligt för Stockholm, icke *stora* kaféer såsom de nyss nämda, icke spritdrycksutskänkande,

icke drickspenningtagande, men ej häller tillhörande småkaféerna meddessas kyffen, dåliga utrustning och mer eller mindre cikoriablandade brasilkaffe.

För några årtionden sedan fans i då varande Jakobs gränd en kaffe- och téutskänkning af blygsammaste slag, men högst aktningsvärdt för sina varors ärlighet och för den uppmärksamhet hvarmed gästerna behandlades. Innehafverskan, mamsell Marie Lindström, som öppnat kaféet redan 1834, utmärkte sig för sitt saktmod och sin tystlåtenhet och kallades »Tysta Mari». Det namnet har sedan gått i arf och blifvit benämningen på själfva kafét samt läses på skylten, men äfven hennes efterträderskor ha utmärkt sig för samma tystlåtenhet, saktmod och allvar, liksom de alltid lemnat goda varor för billigt pris.

Kafé National.

Från den lilla bottenlägenheten i n:o 8, Jakobs gränd, där Wahlbergs rakstuga nu är, flyttades utskänkningen först en trappa upp i samma hus och öfvertogs, 1857, af fru Granberg, hvilken förlade kaféet först på andra sidan gatan och sedan en trappa upp i n:o 6, där Hamburger Börs då innehade nedre våningen. Sedan fru Granberg innehaft affären i tjugutvå år, öfvertogs den af fröknarnaDammberg, som flyttade kafét till n:o 11 Regeringsgatan, där det höll sig fortfarande lika enkelt, utan stora speglar, utan marmorbord, takmålningar och annan präktig utstyrsel. Hösten 1887 lemnade kaféet sist nämda lokal och slog sig ned i n:o 24 vid samma gata, där efterträdande en af dem som förut följt »Tysta Maris» föredöme.

I den senaste lägenheten har kafét gifvit efter för en nyare tids fordringar och vidtagit åtskilliga förändringar i den tarfliga utstyrseln, men är fortfarande af samma karaktär som förut. Alt går mycket ordentligt till, utan buller och slams, utan cigarrök och utan drickspengar. Uppassningen bestrides fortfarande af unga, tysta och uppmärksamma fruntimmer i tarflig, men snygg drägt. Gästerna äro lika tysta och ordentliga. Man har där ett godt, fastän stillsamt umgänge. Man går icke dit för att lefva vanligt kafélif, utan för att intaga sin kaffefrukost eller sitt aftonté och läsa tidningarna.

Tysta Mari.

Dit gå många fruntimmer. Vi vilja visst icke påstå, att den högre aristokratiens damer söka upp »Tysta Mari», ehuru ej häller sådant vore alldeles omöjligt, men säkert att mången dam af »god societet» icke tvekar att där dricka en kopp kaffe. Stundom komma damerna i stort sällskap, en hel skock af fruntimmers-förmiddags-rumlare. Då deras fränder träffas på Gustaf Adolfs torg, händer det, att de säga till hvarandra:

»Ska’ vi inte gå in på opris och få oss lite frukost?»

Det säga fruntimmer aldrig, men nog inträffar det att de yttra:

»Skulle vi inte gå upp till Tysta Mari?»

Så gå de utan tvekan, dricka kaffe, kanske med påtår, doppa wienerbröd och äta bakelser... hvilken mängd! De ha roligt, sannolikt lika roligt på förmiddagen, som herrarne vid sista punschbuteljen, när det lider mot midnatt i Lagerlunden. Det händer dock, att fruntimmerna hällre gå in till Oscar Berg, den bekante konditorn vid Regeringsgatan, så vida de ej på en och samma dag besöka både honom och Tysta Mari och äfven smaka på de många läckra tårtorna hos Hellbacher i det storeuropeiska hörnet vid Kungsträdgården och Hamngatan eller hos Landelius, hofkonditorn vid Storkyrkobrinken, och titta in på något annat af Stockholms fina konditorier och damkaféer, t. ex. hos Sundell vid Drottninggatan eller hos Sundberg vid Järntorget. Några egentliga pastejbagare har Stockholm ej, men så många flere sockerbagare.En del af Tysta Maris gäster äro endast sommarkunder. Familjen bor på landet, men husfadern måste vistas i staden och intager sin kaffefrukost på i fråga varande hedersamma och billiga ställe, där han alltid träffar många bekanta. När sommargästerna ej mera visa sig hos Tysta Mari, vet man, att det är höst.

Tysta Mari har gjort skola och framkallat många efterföljare, hvilka alla söka utmärka sig på samma hyggliga sätt, men vilja göra det alt finare i sina lägenheter. Kaffeutskänkningen, som före Tysta Maris ditflyttande i flere år hade sin verksamhet i n:o 24, Regeringsgatan, och nu slagit upp sina bopålar i n:r 18, samma gata, har alltid

utmärkt sig för prydlighet i lokal och servering samt för ett sällskap bland hvilket man ser statens högre ämbetsmän, ledamöter af första kammaren och deras likar.

Ännu bättre kanske i lokal och utstyrsel är kafét i n:r 3, Regeringsgatan, som har lika fina kunder och lyckats genom godt och redbart betjänande på kort tid skaffa sig stort anseende. Täflan i den ej blott prydliga, utan nästan öfverflödiga utstyrseln, hvilken så väsentligt afviker från den ursprungliga Tysta Mari-tarfligheten, går kanske för långt och måste slutligen inverka på priset å förtäringen, hvilken då också stiger långt öfver hvad det var, när Tysta Mari först fick medtäflerskor. Detta kan iakttagas åt minstone på det storståtligt utrustade Grand Café, som har sin präktiga våning i n:o 21 Drottninggatan.

Emellertid äro dessa eleganta nykterhetskaféer, hvilkas antal snart är mycket stort och som alla ha sina lokaler en trappa upp, något egendomligt för Stockholm, och äfven de göra sin nytta, enär de draga kunderna från spritkaféerna och ha gjort schweizeriernas punschdoftande kyffen till sällsyntheter i hufvudstaden. Om det är sant, att åtskilliga af småkaféerna föra en något tvetydig tillvaro, så äro alla Tysta-Mari-kaféerna fullt aktningsvärda förfriskningsställen.

Det må till slut nämnas, att den ursprungliga »Tysta Mari», hon som gifvit upphofvet till dessa hedersamma kaféer och började sin verksamhet det stora koleraåret, ännu lefver och är en högst älskvärd gammal dam, som oaktadt sina par och åttio år har en rask femtioårings utseende och är i full besittning af alla sina själsförmögenheter samt med sitt fina, milda väsen ännu erinrar om den unga kvinna som för ett halft århundrade sedan väckt så aktningsfull uppmärksamhet.

*

VI.

I spårvagnar och på ångslupar, med hyrkuskar, åkare, hissar och stadsbud.

Det är en höstafton vid slussen. Ännu synes en röd kvällshimmel öfver Mälaren, men åt Saltsjösidan skymmer det starkt på. Mörkret lägger sig öfver staden. Då blänker det till väster ut. Aftonrodnaden bleknar för det elektriska skenet från Mariahissen som lyser upp Skinnarviksbärgen och kastar ljusblått skimmer öfver vattnet. Plötsligt vakna de elektriska lågorna i lyktorna äfven vid slussen och bortåt Skeppsbron, där de stora ängarne lasta i fulla ljusfloder. Det är brådtom med höstskeppningarna. Den elektriska belysningen hjälper till.

Mörkret har icke fått någon makt med staden. På Katarinasidan tändes det ena ljuset efter det andra i de små kojornas fönster, öfverlefvor från gamla Stockholm, och i de ståtliga husen här och där på bärgssluttningen, nya Stockholms förposter åt det hållet. Under Katarinatornet, som skymtar fram emot natthimmeln, glimrar en lång rad med ljuspunkter. Det är Mosebackes starkt upplysta terrass.

Det är en syn som icke visar sig på många andra ställen, knapt på något, mera målerisk kanske än de ryktbaraste storstadsutsigter i det öfriga Europa, något mäktigt och egendomligt, må hända också fantastiskt. Vatten åt ena hållet, ännu större vatten åt det andra, höjder som sträcka sig längs vattnen, med mjuka, i fjärran försvinnande linier, skarpt belysta punkter, hela strömmar af nutidsljuset i natten, på andra ställen bara små lysande prickar, fasta i södermalmsbornas fönster, irrande på vattenytan, somliga närmande sig, andra flyende och snart slukade af mörkret som på afstånd omger den aftonglänsande staden.Midt för oss, i den genomskinliga jätten som reser sig högt i luften, synas två rörliga ljus, af hvilka ett stiger uppåt och det andra sjunker. Det ser underligt ut.

Men omkring oss ilar en folkström söder ut, en annan åt motsatt håll. Här och där brytas strömmarne, och

människovågorna rulla åt olika sidor, dela sig hit och dit. Norrmalmsbor och södermalmsbor skynda till skilda mål, till sina arbeten, nöjen eller hvila.

Ångslupar komma från Djurgården, Tegelviken, Dockan och lägga till vid Räntmästaretrappan. Det ringer på ena sidan om Slussen. Det är hästspårvagnen. Ännu en ringning, ännu en vagn. Här är stort spårmöte och station. Det ringer på andra sidan. Det är ångspårvagnen. En ångare kommer, kör in på vändskifvan, något annat än i gamla Stockholm »stadens vändplan», och frustar snart af igen.

Längre bort frustar det ännu starkare och det dunkar doft. Det är ett järnvägståg som kommer ut ur stora tunnelns mörker och på sammanbindningsbanan rusar öfver Mälaren, belyst af Mariahissens elektriska ljus.

Detta är nya Stockholm på en af dess lifligaste punkter. Här ser man stadens förnämsta samfärdsmedel i vår tid, till lands och vatten samt till och med i luften. De där stora lyktorna, som sväfva upp och ned i den väldiga järnjättens genomskinliga innandöme, äro luftiga befordringsmedel, Katarinahissens personkorgar. Det är människor inne i lyktorna, människor som i allra största lugn sväfva mellan himmel och jord för att nå sina hem eller befordras till sina nöjen, till Mosebackes »Folies Bergère» eller Södra teaterns »Sommarsaga».

För öfrigt vimlar det af gatufarare som stiga i och ur spårvagnarne, sitta i hyrvagnar och droskor, gå ombord på ångsluparne, ila hit och dit. Slussplanen och Karl Johanstorg samt de dem förenande slussbroarne bilda den största knuten i det stora stockholmska samfärdsnätet.

***

I början af 1870:talet yttrade en ingeniör: »Här i Stockholm kunna vi aldrig få spårvägar, ty marken är alldeles för kuperad.» Få år därefter voro spårvägslinier i full värksamhet mellan Slussen—Norrbro—Grefbron samt mellan Slussen—Norrbro—Roslagstorg, och innan årtiondet gått till ända funnos linierna Gustaf Adolfs torg—Kungsholmstorg samt Roslagstorg—Grefbron—Djurgården och, sedan östra Norrmalmslinien sammanknutits med den västra, hela Ringlinien.I januari 1870 sökte ett par personer tillstånd att anlägga spårvägar å fyra särskilda linier, men tillåtelsen till spårs nedläggande å Drottninggatan kunde ej erhållas, och därigenom kom företaget icke då till stånd. Behofvet af spårvagnar var dock allmänt kändt, och bland stadsfullmäktige yttrades mer än en gång åsigter som stodo i öfverensstämmelse med den allmänna meningen i detta afseende. Tidningarna underläto ej häller att bevisa behofvet och nyttan af ett sådant samfärdsmedels snara införande.

För att undersöka, att spårvägar icke komme att medföra olägenheter för den öfriga samfärdseln samt huru vida de kunde under Stockholms klimat- och terrängförhållanden bära sig, uppdrog öfverståthållaren i september 1875 åt en komité af sakkunnige män att uppgöra fullständig plan för sådana vägars anläggande. Denna komité afgaf sitt betänkande i januari 1876 och hemstälde, att man, i afseende till de svåra terrängförhållandena å Södermalm, skulle afstå från tanken att där anlägga spårvägar, hvaremot komiterade föreslogo flere spårvägslinier i det öfriga Stockholm. Dessa linier skulle delas i två system, af hvilka det *primära*, afsedt att genast utföras, skulle omfatta de reglerade och mera bebyggda stadsdelarne jämte Djurgården, samt det *sekundära*, som skulle genomföras så småningom och omfatta de yttre, mindre bebyggda stadsdelarne tillika med en del af deras närmaste omgifningar.

På grund af detta gynsamma komitébetänkande utfärdades inbjudning till bildande af ett aktiebolag för att bringa planen till utförande. Inbjudningen mottogs med allmänt deltagande, och den 12 april 1876 erhölls kunglig stadfästelse å bolagsordning för *Stockholms nya spårvägs-aktiebolag*, så kalladt emedan redan i november 1872 faststälts ordning för »Stockholms spårvägs-aktiebolag», som dock aldrig kom i verksamhet.

Det nya bolagets aktiekapital skulle utgöra minst 500,000 och högst 2,000,000 kr., och af detta kapital tecknades vida öfver minsta beloppet. Aktien lydde å 100 kr. Bolagets styrelse skulle bestå af fem ledamöter. De ha under senaste året utgjorts af generallöjtnanten, frih. B. A. Leijonhufvud, konsul G. D. Philipson, sekreteraren H. Wikblad, f. d. maskindirektören E. Fränckel och kapten J. A. Brunskog, hvilken sist nämde efterträdt kapten L. Broomé såsom verkställande direktör. Af de öfrige har frih. Leijonhufvud såsom styrelsens ordförande samt hrr Philipson och Fränckel kvarstått från bolagets början.

Den 10 juli 1876 erhöll bolaget stadsfullmäktiges tillstånd att anlägga spårvägar i fyra sträckningar samt att under 40 år, med andras uteslutande, trafikera dem med för ändamålet särskildt konstruerade person- och transportvagnar. Den 30 december samma år faststälde kungl. maj:t stadsfullmäktiges beslut. Bolaget vidtog då offörtöfvadt förberedelser för spårens nedläggande, och det arbetet började i maj 1877 dels på nu varande Strandvägen, dels vid Slussen och på Roslagstullgatan. Å sist nämda plats hade bolaget året förut inköpt en egendom för station och stall.

Vi äro vid Slussen oeh vilja begifva oss till någon af hufvudstadens aflägsnare delar norr ut. Vi ha att välja mellan de två spårvagnar som anländt nästan i samma ögonblick, en från Skeppsbron och en från Kornhamnstorg. Ligger vårt mål för tillfället på Norrmalms östra del eller ända upp på Östermalm, välja vi den vagnen som kommer från Kornhamnstorg, i annat fall den från motsatt håll. Vilja vi endast göra en tur på Ringlinien, kunna vi taga hvilken somhälst af de två vagnarna. Hvar och en af dem går i en stor cirkel, fastän de gå åt motsatt håll och så väl med den ena som den andra kan jag komma tillbaka till Slussen. Afgiften är i hvad fall som hälst 10 öre person. I början funnos särskilda betalningsdistrikt, så att ny afgift måste erläggas så snart någon af ändpunkterna passerades, men snart fann bolaget fördel vid att på Ringlinien ha endast *en* afgift.

Det bär af längs Skeppsbrokrökningen. I vagnen fins alla slags folk, aristokrater och demokrater, fina damer och tarfliga gubbar, barnjungfrur med småherskap, officerare, mångelskor och högre ämbetsmän, men i allmänhet snygt folk.

Tillträde till spårvagn lemnas icke, heter det i det af öfverståthållare-ämbetet den 23 december 1880 faststälda spårvägsreglementet, åt personer som synbarligen äro af starka drycker berusade eller skulle genom osnygghet i klädedrägten förorsaka obehag eller olägenhet för passagerarne.

De täckta vagnarne med två hästar rymma 31 personer inuti och 8 på bakplatformen bredvid konduktören och 5 på framsidan bredvid kusken, således med kusk och konduktör 46 personer. De stora öppna vagnarne rymma 50. Takplatser gifvas icke såsom i Kjöbenhavn, Paris m. fl. städer. Konduktören är allvarlig, men höflig, klädd i snygg mörkblå drägt med silfvergalon på mössan. Klagomål öfver konduktörer för obehörigt uppförande mot de åkande höra till sällsynta undantag. Konduktören går genom hela vagnen, framräckande en särskildt inrättad bleckbössa, i hvilken hvar och en af de åkande lägger ned 10 öre. Har man ej småmynt, kan konduktören stå till tjenst med växling, dock ej till högre belopp än 1 krona, som han öfverräcker i en liten förseglad papperspåse.

Vagnen stannar. Det är vid ett mötesspår, där dubbla skenor äro utlagda. Se så, nu rusade den mötande vagnen förbi, och vi fortsätta, men mötesspåren äro ganska många och vålla onekligen tidsutdrägt. En gammal herre svär smått öfver de »förb. dröjsmålen» samt försäkrar, att han går mycket fortare än spårvagnen, och likväl blir han sittande. Han var nog med på den tiden, då Stockholm, utom ruskige och oförskämda åkare, icke hade andra offentliga fortskaffningsmedel till lands än den skallrande och skakande, snigelaktigt framkrälande omnibusen mellan Kungsbacken och Slussen, ända in på sjutiotalet ett af Stockholms syndastraff. Det har gamle herrn nu glömt och finner den bekvämare spårvagnen alt för långsam.

»Herre min skapare!» utropar en äldre dam. »Jag skulle ju ut vid Slottsbacken!» Hon rycker förtvifladt i en af de från taket nedhängande läderremmarne.

Vagnen är redan vid hörnet af Lejonbacken och nödgas stanna för att släppa af den äldre damen. Gamle herrn är ursinnig, och det torde hästarne ock ha skäl att vara, ty detta oupphörliga stannande orsakar ej blott tidsutdrägt mer än hvad skäligt är, utan åstadkommer, då vagnen åter skall sättas i gång, också stor plåga för de arma dragarne. På några andra platser i Europa, t. ex. i Wien, stanna spårvagnarne endast vid hållplatserna, hvilka dock äro tämligen nära hvarandra.

Men nu ha vi hunnit fram till Norrbro, och redan innan vagnen stannar vid mötesspåret, hoppar en och annan af. Det är visst icke alla som fordra att vagnen skall stanna för deras skull. Många kasta sig upp under det vagnen är i full fart och hoppa likaledes af innan han stannat. Sådana vinna konduktörers och kuskars aktning och äro hästarnes älsklingar. Stockholmarne ega nu mera ganska stor färdighet i detta upp- och afhoppande, och man ser

till och med fruntimmer gifva sig af midt under farten. Visst händer det någon gång att de i hastigheten trilla afsides, men det hör till undantagen, och det har, så vidt vi kunna erinra oss, icke händt mer än en enda gång att en afhoppande person slagit ihjäl sig.

Spårvagnen susar förbi kungliga teaterhuset, häjdas ett ögonblick vid spårmötet nedan för Karl den tolfte, svänger in på Kungsträdgårdsgatan och är snart framme vid Hamngatan och Norrmalmstorg. Ni vill till Djurgården, säger ni. Då är här platsen att byta om vagn. Där står just Djurgårdsvagnen. Han börjar sina turer icke förr än kl. 1 på dagen.

Ni har besökt främmande land och t. ex. i Paris haft mycken fördel af »correspondance», d. v. s. att mot samma betalning få öfvergå från en omnibuslinie till en annan. Ni tror kanske, att det skall gå för sig också mellan Ringlinien och Djurgårdslinien. Det *borde* kunna gå för sig, men *så* långt har Stockholms spårvägsbolag ännu ej hunnit i sina för öfrigt mycket aktningsvärda bemödanden att vara allmänheten till tjänst.

Blott på *ett* ställe har bolaget anordnat sådan »correspondance» och det är vid Humlegården. Vill man efter ankomsten dit icke fortsätta färden vidare på Ringlinien, utan fara upp till Karlavägen, har man rättighet därtill utan förnyad afgift. Man får ett litet messingsmärke, stiger in i en mindre spårvagn, som håller tätt intill, en af dem från vårt spårvägsväsens första tid, lägger märket i penningbössan och åker snart upp för Sturegatan, där i anseende till den ganska betydliga stigningen en förstärkningshäst af en pojke, en s. k. förspannskusk, hakas fast utan att vagnens fart saktas. Och så far man på Karlavägen till Nybrogatans skärning.

Men ämnar man sig icke uppåt Östermalm, fortsätter man färden i den stora vagnen och kan, såsom sagdt, resa linien rundt, passerar Roslagstorg, förbi det nya spårvägspalatset, uppfördt efter A. E. Melanders ritning, Tegnérgatan, Badstugatan, förbi Adolf Fredriks kyrka, in på Drottninggatan och ned åt Vasagatan, förbi Vasateatern i det stora Lundbergska huset, Hôtel W6 och Centralstationen samt öfver Vasabron till Riddarhustorget, där vagnen stannar ett ögonblick, fortsätter sedan öfver Munkbron, Lilla Nygatan och Kornhamnstorg till baka till Slussen. Vill man till Kungsholmen, gifves det icke någon förbindelse med Ringlinien. Äfven där saknas »correspondance». Vagnarne, som utgå från Strömgatan vid Gustaf Adolfs torg, äro af det mindre slaget med en häst och äro ej försedda med konduktör. De farande lägga själfva ned afgiften i kassalådan som tömmes af kusken utan att lådan öppnas. Kusken besörjer ock växling. Han har mycket att sköta: köra och passa på ringningen vid tvärgator och tillfälliga hinder, vara uppmärksam på passagerare som önska stiga upp eller lemna vagnen, kontrollera afgifternas ordentliga inläggande, växla småmynt, hvilket sker genom en lucka på dörren bak om hans rygg, och öfvervaka ordningen i vagnen.

Öppen spårvagn.

Under den vackra årstiden begagnas öppna vagnar, med två hästar, kusk och konduktör, ej blott på Ringlinien, utan äfven på spårvägen till Djurgården. Kungsholmslinien och bilinien Östermalm-Humlegården-Karlavägen, liksom, med undantag af söndagarne, den nyaste linien Tegnérgatan-Haga, använda dock de små täckta vagnarne så väl vinter som sommar.

Bolagets trafikmateriel utgöres af 25 mindre och täckta vagnar, 27 större täckta, 26 öppna, 8 slädar, som dock aldrig varit i bruk, 2 snöplogar samt 2 saltvattensvagnar. (Saltvatten motarbetar isbildning i skenorna.) Af dessa fordon trafikera 18 stora täckta Ringlinien, men sommartiden är minst hvarannan öppen. På Kungsholmslinien gå 4 små täckta, på Östermalmslinien 3. På Djurgårdslinien underhålles samfärdseln med 4 sådana, men under sommaren begagnas där ända till 16 stora öppna vagnar. Hagalinien har 4 små, men på helgdagar sommartiden 8 stora öppna.

Vill man få en öfverblick af bolagets tillgångar i fortskaffningsmedel, skall man besöka dess storartade nya hus, en väldig byggnad vid början af Roslagsgatan, hvarifrån alla vagnar utgå om morgnarne och dit de återvända på nätterna. Första vagnen utgår kl. 7,37 f. m. och den sista kl. 10,37 e. m. Från Slussen går sista vagnen påaftonen kl. 11. På helgdagar är utgångstiden en timme senare på morgonen. Det är för Ringliniens vagnar. De öfriga linierna äro obetydligt afvikande. Hvar femte minut passerar en spårvagn Riddarhustorget, Drottninggatan,

Humlegårdsgatan, Norrmalmstorg och Norrbro, hvilka jämte Roslagstorg äro de enda hållplatserna.

Hästarnes antal var hösten 1886 ej mindre än 310, af hvilka 83 stodo i det nya stallet, en ändamålsenlig och präktig byggnad. I alt ha stallarne 365 spiltor. Hästarne äro i 3 à 3½ timme på dygnet förspända vagn och erhålla 7 kappar hafre (21 skålp.), 10 skålp. hö, 10 skålp. halm (till hackelse och strö), 1½ skålp. hvetekli.

Det erfordras ej så få personer för att sköta dessa hästar, köra vagnarne, mottaga färdafgifterna och öfvervaka ordningen samt styra det hela. Spårvägsbolaget är ett stort industriföretag och dess tillbörliga skötande fordrar både insigter samt intellektuell och fysisk kraft. Den ordinarie personalen uppgår f. n. till 190, men med extra biträden sysselsätter bolaget i alt bortåt *230* personer. I spetsen för dem står en trafikchef, som tillika är verkställande direktör, f. n. ofvan nämde kapten J. A. Brunskog. Kontorspersonalen utgöres af en kamrerare, f. n. hr A. Wahlbom, tre kontorsbiträden (fruntimmer) samt en vaktmästare.

Parti af nya spårvagshuset.

Stallpersonalen är ganska talrik och består af en stallmästare, en fodermarsk (med 100 kr. i månaden), ett fodermarskbiträde (75 kr.), 4 selreparatörer (75 à 110 kr.), 6 hofslagare (80 à 100 kr.), 28 hästskötare (65 à 80 kr.), 5 nattvakter (65 à 80 kr.), samt 13 hästutförare, ynglingar med 45 kr. aflöning i månaden. Hvarje stallkarl har 12 hästar att sköta. Nattvakterne ha fourageringen helt och hållet om hand, och vakten räknas från kl. 9 till 1 samt från kl. 1 till 5.

Trafikpersonalen är naturligtvis ännu talrikare och styres af en trafikmästare, som har närmaste tillsyn öfver kuskar och konduktörer, 3 uppsyningsmän (med 95 à 100 kr. i månaden), 95 kuskar och konduktörer, hvilka tillhöra samma arbetsafdelning och af hvilka de äldre i synnerhet användas till konduktörer (65 à 80 kr. hvartill kommer provision å inkomst af vagn, växlande mellan 10 och 15 kr. i månaden), 9 förspannskuskar (ynglingar med 45 kr. i månaden), 5 vagnsreparatörer (70 à 120 kr.), 1 vagnsputsare (65 kr.) samt 4 vagnstvätterskor som tjenstgöra kl. 4—8 f. m. (35 kr.).

Dess utom finnas på ordinarie stat en banmästare samt 6 spårrensare, af hvilka senare en har 90, men de öfriga 70 kr. i månaden och alla äro sysselsatta hela dagen med att följa spåren och hålla skenorna rena.

Till den extra personalen räknas en veterinärläkare, som dagligen besöker stallarne, 2 kontorsbiträden (fruntimmer), en hofslagare, 2 hästskötare samt 2 hästutförare. Kuskarne och konduktörerne taga icke någon befattning med vagnarne förr än dessa äro framkörda till utgångsstationen. Under sommaren användas ända till 50 tillfälliga biträden för söndagstrafiken å Djurgårds- och Hagalinierna, men extra kuskar äro för öfrigt 18 och extra spårrensare 5 à 6. Vid större arbete å linien anställas tillfälliga arbetare efter behof.

Alla ha strängt arbete. Kuskar och konduktörer tjänstgöra på vagn 9 timmar af dygnet med högst 4½ timmars oafbrutet »pass». Hvar nionde dag samt dessutom hvar nionde söndag äro de helt och hållet lediga. Hästskötarne tjänstgöra från kl. 5 på morgonen till kl. 9 på aftonen med måltidsraster af till sammans 3 timmar. Handtverkarne arbeta från kl. 7 f. m. till kl. 7 e. m. med 2 timmars middagsrast.

Enligt bolagsstämmans beslut 1884 bildades en pensionsförening,, hvarvid bolaget erbjöd sig att för alla öfver 30 år som ville inträda i föreningen betala retroaktiv afgift, men endast få äldre begagnade sig däraf. Under sommaren 1886 hotade personalen, nyss före landtbruksmötets öppnande, att göra strejk, så vida ej pensionsföreningen upplöstes eller reglementerades på annat sätt. Då detta ej skedde, utträdde ur föreningen *alla* utom kontorspersonalen samt stall- och banmästare. Pensionsföreningen räknar således nu endast *sju* delegare med ett kapital, som vid slutet af 1886 uppgick till nära 11,100 kr.

Men personalen har en egen kassa — vid 1886 års slut 7,235 kr. — som bildats dels genom löneafdrag som ådömts för tjänstefel, dels genom bidrag från bolaget och är ämnad att skapa en grundfond för en enkehjälpskassa. Det kan erinras, att personalen har fri läkarevård och fria läkemedel äfven för sina familjer.

I passagerareafgifter inflöto år 1886 nära 615,000 kronor, d. v. s. öfver sex millioner tio-öresstycken — ett litet nätt göra att räkna och sortera alla småmynten! — och sedan alla omkostnader betäckts, återstod en vinst af

68,326 kronor, af hvilka 62,560 utdelades till aktieegarne, som därmed erhöllo 8 proc. på sina pengar, och återstoden öfverfördes till reservfonden som då uppgick till 40,567 kr.

Stockholms nya spårvägs-aktiebolag är således en affär som lönar sig, lemnar god utdelning åt aktieegarne och föder öfver två hundra personer, under det bolaget på ett högst verksamt sätt främjar samfärdseln i vår hufvudstad och gör möjligt för oss att bo i äfven aflägsna stadsdelar, besparar tid och krafter och därmed förlänger lifvet för oss. Spårvägarne äro således ett af nya Stockholms allra vigtigaste företag.

***

Det nya Stockholm går oupphörligt framåt, och varda de animala krafterna otillräckliga, så tillgripas de mekaniska, ångkraften framför allt. Denna kraft har redan länge till sjös skaffat oss fram mellan olika stadsdelar, men ej förr än sommaren 1887 anlitats för personbefordring på våra gator. Det var det ända dittills i samfärdselns, som i flere andra afseenden något tillbakasatta Södermalm förbehållet att införa befordringen genom ångkraft på hufvudstadens gator.

För länge sedan hade Södermalm en omnibus, som knogade sin väg tungt och mödosamt mellan nedre delen af Hornsgatan och Hornstull, men det gick trögt att fatta fördelarne af en *sådan* »förbättrad kommunikation», och så slutade omnibusen sitt dagsverke. Då hade södermalmsborna ej annan gatubefordring än södra åkarelagets droskor och sina egna ben. De behöfde onekligen någon förstärkning, i synnerhet sedan man börjat bygga ända bort i utkanterna. Då sade några förslagna personer: »Vi skola ha en spårvagn, men en, som går med ånga». Det var mycket sagdt i Stockholm, hälst på Södermalm, men dock ej något förfluget ord. Från åtskilliga framstående samhällsmedlemmar, med öfverståthållaren i spetsen, utgick i juli 1885 en uppmaning till bildande af ett bolag, och lemnades kostnadsförslag för anläggning af spårvägar å Södermalm, dels för ångkraft, dels för hästbana. Det hela skalle uppgå till 490,000 kr. Aktiekapitalet skulle utgöra minst 500,000 och högst en million. Hvarje aktie lydde å 100 kr. Aktieteckningen verkstäldes snart, bolaget konstituerade sig, och den 11 augusti 1887 började spårvägsfarten å Södermalm.

Ångspårvagn.

Man kommer långt bort från Stockholms nordöstra delar och vill begifva sig till Hornskroken eller till Götgatans sydliga ände. Det är lång väg, nästan en half mil, men, tack vare spårvägarne, går det nu mera ganska raskt, bekvämt och billigt. Hela resan kostar ej mer än 20 öre.

Man tager spårvagnen vid Karlavägen, begagnar det förr omnämda kostnadsfria utbytet vid Humlegårdsgatan och rutschar af tillSlussplan, stiger där ur, går de få stegen öfver en af slussbroarna och stiger upp i ångspårvagnen, ett fint utstyrdt fordon, utan sot eller rök, och hvars maskin knapt synes, sinrikt ordnad i vagnens främsta del. Vagnen, som är delad i tre delar, af hvilka den längst bakåt är öppen och afsedd för rökare, rymmer 47 personer med maskinisten och konduktören.

Den stora kolossen vändes mycket lätt på vändskifvan vid foten af Karl Johan till häst, glider in i spåret igen, stöter ut en ånghvissling och ger sig af. Man åker utmärkt bekvämt utan någon skakning. Öfver f. d. stadsgrafven, sedermera järnvågen, nu begagnad för statens järnvägstrafik, svänger ångspårvagnen upp för Brunnsbacken, en mycket stark stigning, hvilken aldrig kunnat öfvervinnas med hästar för en så stor spårvagn. Nu går det helt hastigt och lustigt, och, innan man hunnit tänka på hvilken höjd man dragits upp för, befinner man sig på Södermalmstorg och Hornsgatan.

Här är alltid mycken rörelse af åkdon och fotgängare, men ångvagnen ilar sin väg lugnt framåt, utan att låta störa sig och utan att störa andra. Många och dystra voro de spådomar som läto höra sig, då fråga uppstod om ångkraftens användande på våra gator. Människor skulle öfverköras, lemlästas, dödas. Hästar skulle oupphörligt skena och lemna sina körsvenner krossade på gatan. Olyckor af alla slag skulle dagligen inträffa. Intet af allt detta har afhörts. Om en häst någon enda gång skyggat vid den frustande ångvagnens framilande, har det hört till allra sällsyntaste undantag och icke åstadkommit någon nämnvärd skada. Färdseln har för öfrigt aldrig afbrutits. Vi äro nu redan vana vid ångan på gatan, och södermalmsborna ha i det fallet visat andra stockholmare godt

föredöme. Det kommer en tid, då de flesta spårvägslinier i vår hufvudstad skola befaras med ångvagnar.

Tills vidare nöja vi oss med den ångspårvagnslinie vi ega och fara ända till Hornskroken, snart ända ned till f. d. Hornstull och Liljeholmen. Men vilja vi begifva oss åt Katarinasidan, stiga vi ur ångaren vid Adolf Fredriks torg — ett namn som icke-stockholmare ofta förväxla med Adolf Fredriks plan i en helt annan stadsdel, vid Drottninggatan, och som nu egentligen skulle kallas Wallingatans östligaste del — och begagna oss af den »correspondance», hvilken södra spårvägsbolaget mycket klokt anordnat mellan ång- och hästvagnarne. Vi lägga korrespondensmärket i vagnsbössan och sätta oss i den af en häst dragna spårvagnen som går åt Katarinasidan. Vagnen, som rymmer 17 personer inuti och 5 på platformen bak, svänger om hörnet vid St. Paulsgatan och strax därefter om hörnet vid Björngårdsgatan, där den i gamla Stockholm bekante Björngården låg och där nu står ett ståtligt hus, tillhörigt byggmästaren J. M. RedtzFärden går framåt Björngårdsgatan, hvarifrån man viker in på Maria Högbergsgata, sedan in på Götgatan söder ut och slutligen på Folkungagatan (f. d. Pilgatan). Götgatan är liflig, synnerligen med landtmannafordon från Södertörn, men när man kommer in på Folkungagatan, finner man just icke mycken rörelse. Det är en lång, delvis godt bebygd gata, men föga folkrik. En och annan vandrare synes här och där. På denna sträcka har spårvagnen för närvarande föga inkomst, och hela hästspårvagnsafdelningen på Södermalm torde icke lemna stor förtjänst, hvaremot ångvagnsafdelningen är af ganska stor betydelse. Men spårvägen, som så väsentligt förkortar afstånden, skall sannolikt medföra ökad efterfrågan på bostäder i denna trakt, och då byggnadsverksamheten åter vaknar, få de nu nya husen här otvifvelaktigt många kamrater. Trakten är sund och ingalunda obehaglig, belägen på den södra höjdplatån.

Emellertid skjutsar hästspårvagnen oss nu till hörnet af Folkungagatan och Erstagatan (f. d. Tjärhofstvärgränd), hvilken sträcker sig mellan Ersta backe och Hvita bärgen. Högt öfver oss se vi baksidan af det för sin föga lyckade takarkitektur beryktade Diakonisskapellet, hvilket de flesta stockholmare aldrig sett från annan sida än den utåt saltsjön vända.

Här sluttar Folkungagatan utför till Stora hvarfvet. Vi äro i en mycket aflägsen del af Stockholm, i den sydöstra utkanten ej långt från f. d. Danvikstull, och gå vi några steg uppför Erstagatan söder ut, komma vi till Åsögatan och Bondegatan, där man ännu finner en och annan gammal »malmgård», våra förfäders sommarnöjen, samt bland andra den där målaren Carl Larsson för ett par år sedan slog sig ned, med vidsträckt utsigt öfver Saltsjön. Denna aflägsna trakt är dock nu genom spårvägslinier förenad med de yttersta delarne af Ladugårdslandet, och när som hälst mellan kl. 8 f. m. och 11 e. m. kan man göra den resan. Medeltalet af farande är 5 eller 6,000 hvarje dag.

Stockholms södra spårvägsbolag, hvars verkställande direktör byggmästaren J. M. Redtz är, eger 8 ångvagnar, af hvilka en är förfärdigad hos Borsig i Berlin och de öfriga på det svenska Atlas' verkstäder, samt 10 hästvagnar, af hvilka 6 äro i daglig rörelse. Vill man begifva sig till hörnet af Bränkyrkagatan och den nya Ringvägen (f. d. Yttersta Tvärgränd) långt upp på Södermalms västra del, kan man där taga i betraktande bolagets vagnshus och stallar och på bolagskontoret erhålla upplysningar om hela trafiken. För hästvagnarne finnas några och fyrtio dragare. Konduktörer och kuskar äro 20, maskinisterne 12 och 3 förmän, hvilka skola godkännas af öfverståthållare-ämbetet. Dess utom finnas 10 unga förspanskuskar, 4 spårrensare, 3 smeder, 6 ångvagnsputsare och 2 kvinnor till hästvagnarnes rengörande. I bolagets tjenst är ock en trafikchef, en stallmästare samt 4 stalldrängar. Kontorspersonalen utgöres af en kamrerare, en kontrollör samt ett fruntimmer som räknar växlingspengarne.

***

För bort åt femtio år sedan skref en författare, att den raskhet, som utmärker stockholmarne, sannolikt härledde sig af deras vana att färdas på vattnet och sjöledes begifva sig från den ena stadsdelen till den andra. Raskheten då för tiden måste dock icke ha berott af fortskaffningsmedlets snabbhet, ty icke kom man fort med de gamla roddarbåtarne, som säkert, men trögt framdrefvos af gamla kvinnor, hvilkas enda snabbhet låg i tungan.

»Roddargummorna», hvilkas anor gå ända upp till 1600-talet, voro under åtminstone halft annat århundrade våra förfäders privilegierade fortskaffare på hufvudstadens vattenleder, och ännu i vår tid fins af det skrået en och

annan öfverlefva som är villig att ro oss ut till något fartyg på »strömmen» eller att sätta oss öfver från södra landet till Djurgårdsstranden. De ha således lefvat längre än deras medtäflerskor för femtio och fyrtio år sedan, kullrodderskorna i deras snipor och de som drefvo kull-vefbåtarne, hvilka då tycktes ha tagit för sig all sjöfärdsel inom stadens område, men »roddargummorna» äro dock nu endast en kuriös kvarlefva från gamla Stockholm.

Redan i början af 1850-talet, under det kullroddbåtarne och vefsluparne voro de som mest besörjde samfärdseln till sjös, gjordes försök med ångslupsfart, länge dock endast med de små ångarne Ägir och Ran — icke de som nu bära dessa namn — hvilka, mot en afgift af 4 skillingar banko, forslade personer till Djurgården och Beckholmssundet, »merändels», heter det i en gammal uppgift, »endast hvarje söndags eftermiddag.» Ägir och Ran gingo för öfrigt till Waxholm och Dalarön, under det Gustafsberg och Wärmdön underhöllo förbindelse med Gustafsbergs porslinsfabrik, Ulriksdal gick till Edsviken, Haga plaskade på Norra Brunnsviken, Sikla på Hammarby- och Järla-sjöarne samt Tessin och Ehrenstrahl främjade utflykterna till Drottningholm.

Då och då hade personer med »stora vyer» talat om, huru fördelaktigt det vore, i fall sjöförbindelserna inom stadens område skulle kunna underhållas genom små ångbåtar, men flertalet hade funnit detta vara ett fåvitskt tal och förklarade, att det »aldrig skulle bära sig». Önskningarna växte dock, och företagsamheten tog det djärfva steget öfver vattnet. Den 12 april 1853 erhöll ett bolag »för ångbåtstrafik mellan Staden och Norrmalm» resolution af öfverståthållare-ämbetet, att med 2 hjulångslupar underhålla trafik mellan Riddarhusgränden och Röda bodarne. Trafiken lönade sig likväl icke. Ett nytt bolag bildade sig, det s. k. *nya ångslupsbolaget*, som, emot att betala det förra bolagets skulder, 15,000 rdr, öfvertog dess materiel och brygga samt erhöll ny resolution af öfverståthållare-ämbetet den 30 maj 1856.

Fyra år därefter fick samma bolag tillåtelse att trafikera linien Ragvaldsbro—Flugmötet (nu Mälaretorget), och i april 1872 linien Ragvaldsbro—Röda bodarne samt i maj 1878 linien Mälaretorget, Ragvaldsbro—Skinnarviken, Kungsholmen.

»Nya ångslupsbolaget» eger fortfarande bestånd och upprättade i april 1886 kontrakt med Mariahissens bolag att med ångfärjor underhålla förbindelsen mellan Mälaretorget och nämde personhiss.Bolaget eger f. n. 4 ångfärjor och 9 ångslupar samt vid Smedsudden en mindre reparationsverkstad med upphalningsslip och bostäder för 10 af befälhafvarne med deras familjer.

Under det att detta bolag underhåller förbindelsen på nämde linier, besörjer ett större bolag persontrafiken på andra håll. Det är *Stockholms ångslups-aktiebolag*, som eger 49 större och mindre ångslupar.

Detta sällskap räknar sina anor från slutet af 1850-talet, då ett par bolag nästan samtidigt uppstodo. De kallades »Föreningen» och »Phoenix», af hvilka det förra egde de små ångsluparne »Gustaf» och »Hulda», som gingo till Liljeholmen samt sedan underhöllo förbindelser med Karlberg och från Strömparterren med Djurgården, under det »Phœnix» hade ångslupar som från Räntmästaretrappan vid Slussen gingo också till Djurgården samt till Tegelviken. År 1863 sammanslogos dessa bolag och bildade ett nytt, som tog namnet »Stockholms ångslups-aktiebolag» med ett kapital af 250,000 rdr rmt. Phœnix' direktör, sjökaptenen H. G. Söderberg, utsågs till verkställande direktör i det nya bolaget, hvilket gjorde goda affärer och lemnade 50 à 60,000 rdr i årlig nettobehållning, samt gaf aktieegarne 10 och 12 procents utdelning.

År 1867 ingick bolaget »Union», som underhållit förbindelsen med Kungsholmen och med Ladugårdslandet, i Stockholms ångslups-aktiebolag, hvars ledning år 1869 öfvertogs af den n. v. styrelsen med hr C. H. Backert såsom verkställande direktör. I början af 1870-talet ökades kapitalet, till 500,000 kr. genom utsläppandet af nya aktier å 200 i st. f. de ursprungliga å 100 kr.

År 1880 sammanslogs Stockholms ångslups-aktiebolag med »Nya Föreningen», då kapitalet ökades till 925,000 kr. och nya aktier, stälda på viss person, utgåfvos. Den ovanligt stora utdelningen har efter denna ökning ej kunnat bibehållas, men aktieegarne ha dock under senare år erhållit 5 och 6 procent, och bolagets verksamhet har varit i ständig tillväxt.

Samfärdseln inom Stockholms hamnområde underhålles af 64 större och mindre ångslupar från 4 till 15 hästars kraft. Af Stockholms ångslups-aktiebolags 49 slupar håller nära halfva antalet 8 hästkrafter hvar och en, men bolaget har en på 10, en på 12, en (Ägir) på 15, en (Idun) på 18 samt en (Svan) på 20. Återstoden är på 6 och 4 hästkrafter. De flästa äro öppna samt kunna föra från 60 till 120 personer. Ägir har rätt att föra 164, Idun 148 och Svan 140, men dessa gå på längre turer.

Man befinner sig på Skeppsbron och vill begifva sig till nationalmuseet. Med spårvagnen kan man för 10 öre åka öfver Norrbro till Karl den tolftes torg, men har då ett stycke väg kvar till fots. Vida snabbare och bekvämare är det att gå ombord på en af de två ångslupar, som hela dagen ila mellan Gustaf den tredjes stod och museet. Den ångslupen leder den ena strömmen öfver den andra, folkströmmen öfver Norrström. En gång varda ångsluparne här lika öfverflödiga som de vordo mellan Riddarhusgränden och Röda bodarne, ty äfven här skall naturligtvis byggas en bro. År 1887 ville ett partre företagsamme och för hufvudstadens bästa nitälskande män göra en verklighet af den saken, men stadsfullmäktige funno frågan om brons läge m. m. ännu ej riktigt utredd, och derför nödgas vi tills vidare anlita ångsluparne.

»Kapten» står vid styrhjulet i fören. Han står där hela dagen. Någon kaptensexamen behöfver han icke, då han ej är befälhafvare på ångslup som får föra flere än 120 personer eller ej gör längre resor än en geografisk mil från hufvudstationen, men han skall vara svensk eller norrman, ha fylt 21 år och företett antagligt betyg öfver förmåga att uppfylla sina åligganden, hvilka närmare bestämmas i öfverståthållare-ämbetets reglemente af den 29 mars 1873, och skall ha erhållit nämda myndighets tillstånd att föra befäl.

Sedan ångslupen legat ett par minuter vid denna station, vrider kapten på uniformsmössan som jämte fullständig drägt bestås honom af bolaget, och mössans tecken stadfästes af öfverståthållare-ämbetet. Han ser att kamraten just nu lägger ut från motsatta stranden. Kommandoropet ljuder. Maskinisten vrider lugnt på maskinskrufven, under det han skämtar med en liten näpen jungfru, som tagit plats invid den på den odäckade farkosten fristående maskinen. Han har kanske icke undergått maskinistexamen, men förut deltagit i ångmaskins skötsel och fått platsen först sedan han företett intyg af sakkunnig person om praktisk duglighet.

Det går icke så tätt alltid att komma ut från bryggan. En stor ångare har nyss förut också lagt från kajen och ligger nu midt i vägen. En ännu större kommer med half maskin styrande in åt. Den lilla ångslupen tränges in mellan de stora skråfven. I den enda lilla öppningen synes en annan ångslup. Hvar och en inlandsfarare skulle finna belägenheten vådlig och känna sig nervös vid befälhafvarens oupphörliga »Stopp! ... back! ... stopp! ... framåt! ...» Men en stockholmare är fullkomligt lugn. Han endast förargas öfver att komma kanske en minut senare till andra strand.

Under tiden börjar »ångbåtskalle» röra på sig. Han har förut lekt med en pojke bland passagerarne och rasat med en hund, tuggat på en smörgås och retat maskinisten, alt på en gång. Nu tar han fram pollettväskan och börjar insamlingen af afgiften, som är 3 öre person. Ändtligen slapp man lös. Ångslupen sträfvar raskt mot strömmen. Ångbåtskalle vräker sig i fören och räcker lång näsa åt passagerarne på den stora ångaren. Han är naturligtvis stockholmare, äkta »rännstensunge», motsvarande ej blott »gamin», utan ock »gavroche de Paris», ett barn som kanske kunde vara älskvärdt till och med i sina oarter, men ej sällan är försmädligt, ofta kvickt och snabt i munhuggning, en liten kostlig person som officielt kallas»pollettförsäljare» och knapphändigt nog sköter sin tjänst, är lat och likväl rörlig, en som snart förderfvar den drägt bolaget gifvit honom och som nöden likväl tvungit att byta ut rännstenen mot Norrström, men som leker lika obekymradt på den senare.

Man är redan framme. Ångslupen lossar sina passagerare och lastar offörtöfvadt nya. Så går det hela dagen och dag ut och dag in. Befälhafvaren ser ingenting annat på land än nationalmuseet framifrån och Gustaf den tredje bak ifrån. Passagerarne märker han visst icke, men de stora ängarne och de små ångsluparne ger han nog akt på. Så tillbringar han sitt lif från bittida om morgnarne till sent på aftnarne, ett evigt enahanda på Stockholms ström och dess kortaste sjöfärd ... han stöter ut från land, vrider på ratten, reder sig bland alla hinder, lägger till vid motsatta sidan, några få minuters arbete, och så tillbaka igen, fram och tillbaka hela dagen, dag efter dag, vecka

efter vecka. Det är en till utseende kanske maklig, i själfva verket odräglig sysselsättning.

Någon, ehuru högst obetydligt, större omväxling har kanske befälhafvaren på de ångslupar, som gå mellan Gustaf den tredje och Grefbron, dit man kommer för 5 öre. Den som sköter samfärdseln på den linien har åtminstone den förströelsen att styra under Skeppsholmsbron och akta sig för att där stöta till samman med båtarna från och till Djurgården, m. fl.

Om det är både gent och bekvämt att från Gustaf den tredjes stod fara med ångslupen till nationalmuseet, är det ännu fördelaktigare att begagna Grefbro-båten för den som skall från Skeppsbrosidan begifva sig till östra delen af Ladugårdslandet, som, med undantag af Strandvägslinien, är alldeles i saknad af spårvägar.

Dessa och många flere färder kan man göra i hvilken årstid som helst, blott isen icke är så stark, att ångsluparne ej kunna arbeta sig igenom den. De frästa på i det yttersta. Liksom man sommartiden ej behöfver frukta att under dessa ångslupsfärder brännas upp afsolen eller genomblötas af regn, enär de alla äro försedda med sol- och regntält, så kan man äfven vintertiden trygt anförtro sig åt dem, ty då ha de som gå mellan staden och Ladugårdslandet, mellan staden och Djurgården, m. fl. en salong akter ut, hvilken uppvärmes från ångpannan. Under hvilken årstid som hälst och på hvilken tid på dygnet de än färdas, äro dessa ångslupar utmärkta befordringsmedel, och deras befälhafvare kunna visserligen stundom se något liknöjda ut — hvem kan undra på det, då de ha en så själsmördande sysselsättning? — men i allmänhet göra de sin sak oklanderligt och tröttna icke att iakttaga påpasslighet, vaksamhet och försigtighet, glömma aldrig att, då de skola föra slupen underSkeppsholmsbron, taga den röda bojen om babord och passera genom stora brohvalfvet, liksom de större ångsluparne af dem alltid föras med half maskin, då de ånga ut ur hamnen ända till dess de komma till Dockan på Beckholmen.

Aldrig försumma de bestämda afgångstider, och om deras sätt ej sällan är något sträft, är det dock ovanligt, att de brista i höflighet mot passagerarne. De flesta ha en tråkig, alla en hård tjänstgöring och för denna uppbära de 80 kr. i månaden samt 5 procent kaplake.

Aflöningen är lika för Stockholms ångslupsbolags alla fartyg, vare sig att det är små slupar som trafikera korta afstånd eller större som gå långt ut i skärgården. En maskinskötare aflönas med 60 till 100 kr. i månaden och en pollettförsäljare med 35 till 50. Det nämda bolaget använder 60 befälhafvare samt lika många maskinskötare och omkring samma antal pollettförsäljare, hvilka på längre turer förvandlas till styrmän, då fartyget har ännu en besättningskarl, kanske två sådana. Bolaget har således omkring 200 personer i sin tjänst på ångsluparne samt dessutom kontorspersonal och 25 personer på sin mekaniska verkstad å Djurgården.

Men så underhåller Stockholms ångslupsbolag också en ganska vidsträckt sjöförbindelse, nämligen mellan Skeppsbron- och Skeppsholmen, Räntmästaretrappan och Djurgården, Karl den tolftes torg och Djurgården, Strömparterren och Djurgården samt på helgdagar äfven mellan Nybrohamnen och Djurgården; vidare mellan Logårdstrappan och Djurgårdsbrunn, Räntmästaretrappan, Tegelviken och Dockan, Räntmästaretrappan och Finnboda, Gäddviken m. fl. ställen. Vill man begifva sig längre bort, har samma bolag fartyg till Djursholm, Rydboholm m. fl. platser vid Stora Värtan och Askrikefjärden samt åt annat håll till Hasseludden, Kummelnäs, Dufnäs, Mölna o. s. v. Åt Mälaresidan gå bolagets båtar till Marieberg och Essingen, Löfholmen, Liljeholmen, m. fl., liksom åt Karlberg, Bälsta samt andra ställen vid Ulfsundasjön.

Alla ångsluparne, de må tillhöra det ena eller det andra bolaget, äro omsorgsfullt konstruerade och ha den egenskapen, att de varda styfvare ju flere passagerare de medtaga. De undersökas och profvas hvarje vår af särskilda besigtningsmän. Hvarje ångslup skall vara försedd med ett par åror, en handspruta, en vattenpyts och två lifbojar. Landgången skall vara minst två fot bred och tillräckligt lång samt försedd med ledstång eller mantåg. Under mörkret skall ångslupen vara försedd med signallanternor och i närheten af maskinen en lykta. Alla försigtighetsmått äro således vidtagna, och olyckor höra till sällsynta undantag. Till yttermera säkerhet finnes en af öfverståthållare-ämbetet tillsatt inspektör, som har närmaste tillsynen öfver hela ångslupstrafiken.

***

Snabba och bekväma fortskaffningsmedel till sjös har Stockholm, men man kan dock icke här, såsom det i Venezia heter om gondolerna, säga, att båtarne äro våra hästar. Våra gator äro icke några smala, af kanaler oupphörligt afbrutna gränder, och den ofta hörda jämförelsen mellan den italienska vattenstaden och Stockholm, som till och med kallats »Nordens Venezia», är utan rim och räson. Det gifves icke den allra ringaste likhet mellan de två städerne. Hästar behöfva vi också i ganska stort antal. Vi ha redan sett huru många spårvägsbolagen kunna uppställa. Nu skola vi se äfven på de offentliga formännens.

I afton skall familjen på bal. Man skickar efter en hyrvagn. Man behöfver ej ens *skicka*, utan anlita telefon, hvilken man har i egen våning eller åt minstone i nedra förstugan, i fall man bebor ett äkta nutidshus, och i värsta fall i cigarrboden strax bredvid. På utsatt timme infinner hyrvagnen sig. Det hör till de allra sällsyntaste undantag, att en hyrvagn skulle komma för sent, om det ens någonsin inträffat. Vagnen är snygg, rymlig och beqväm. Tre balklädningar med inneslutna damer, ett par svarta eller galonerade herrbenklädnader, en herrpels och tre fruntimmerspelsar, alla med innehåll, få godt rum.

»Hyrkuskarnes fordon började», säges det i Gamla Stockholm, »mot slutet af 1840-talet att täfla med herrskapens egna, stundom till och med att öfverglänsa dessa. Det var slut på de gamla, oformliga, osnygga och löjliga 'bagarbodarne', och om hyrvagnarne ännu i skämtsamt tal kallades 'hyrkajsor', hade aktningen för dem likväl betydligt stigit.»

Den aktningen eger ännu bestånd, men våra hyrvagnar skilja sig i dag föga från dem som funnos för 40 år sedan. Då var förändringen mot den närmast föregående tiden så plötslig och genomgripande, att någon motsvarande sedermera icke behöfts, åt minstone ej i lika hög grad, skulle man äfven hysa en och annan önskan om ett fortsatt förbättrande. Hästarne äro i allmänhet ganska goda, utan att många bland dem just kunna kallas ståtliga. Kuskarne äro oklanderlige, till och med utmärkte i höflighet och godt uppförande, och dock kunde de sannerligen ha skäl att ofta nog visa dåligt lynne. Deras livré är vanligtvis drägligt, utan att vara prydligt, men den gamla gula eller blå kapprocken med små kragarne, den traditionela, vinter och sommar begagnade hyrkuskdrägten i Stockholm, är icke vacker, ej ens alltid snygg, och den traditionela hatten med silfvergalonen är ganska ful. Äfven andra livréer finnas, det är sant, och stundom kan det vara svårt att skilja mellan hyrkuskens och den enskilde kuskens, men detta hör till undantagen. I dagligt bruk kunde hyrkuskens drägt vara något mera uppfiffad.Rättvisligen bör dock erkännas, att kläder, som skola användas i alla möjliga väder och vid hvarje timme på dygnet, ej kunna hållas riktigt fina. Det är onekligen skilnad också mellan paraddrägten och nattkapprocken.

Det är sent på aftonen. Snön yr tätt. Stormen tjuter omkring gathörnen. Kusken kommer in på kontoret, där bokhållaren vakar vid stora beställningsboken. Kusken gör redo för sin senaste färd, hvilken skrifves in på den åkandes konto. Ett hyrkusk verk har ett stort antal sådana konto. Mycket sällan betalas en åkning kontant, vanligtvis på månadsräkning, men dennas godtgörande kan dröja länge nog och orsaka många fruktlösa steg för den kräfvande.

Kusken är icke glad. Han har icke fått några drickspengar på den senaste kursen. Trött är han efter att ha tillbragt hela dagen på kuskbocken. Han hänger upp hatten och skall just draga af sig kapprocken, hvilken också förvaras på kontoret, då bokhållaren förklarar, att grosshandlar X. skall ha en vagn. Han bor vid ändan af Brahegatan och skall köras långt upp på Götgatan. Det skall vara strax, klockan nio.

»Det lär vara supé», säger bokhållaren, »och Andersson får svara för hemtningen. Tag gamla täcksläden ... Är kapprocken våt? Ja, hvem kan hjelpa det. Laga att Andersson kommer i väg nu.»

Det bär af. Grosshandlaren är icke i ordning. Andersson får vänta en half timme. Först fram emot tio är man framme på Götgatan.

»Hemtning klockan tu!»

Kusken kör hem igen, kastar sig på sängen i kuskkammaren, somnar in genast, men väckes strax. Han måste göra en ny körning. Det har telefonerats efter en vagn till Uplandsgatan i Vasastaden. Alla andra vagnar äro ute.

»Hemta vid Götgatan på samma gång!» säger bokhållaren, som är något sömnig. Han har vakat hvar natt i några veckor och ansträngt sig med att göra kunderna till viljes. Det är alltid brådtom så här midt i vintern och midt i nätterna. Det glada Stockholm roar sig hvarenda natt.

Ej blott kuskarne, utan äfven hyrkuskbokhållarne och hyrkuskverkens egare vaka ofta nätterna i ända för att icke en enda kund skall känna sig otillfredsstäld. Den yttersta noggrannhet och påpasslighet utmärka, alltid detta yrke.

Kusken är ängslig för att icke komma fram till Götgatan i rätt tid. Han piskar på hästarne. Dessa ryka af svett. På slaget tu stannar vagnen utanför porten. Där stå flere vagnar förut. Somliga kuskar ha stigit af och prata med hvarandra om dagens tilldragelser,sedda från kuskbockens höga ståndpunkt; andra slumra på sina platser. Yrvädret har urartat till snöstorm. Hvarken kuskar eller hästar ha något skydd. Blåsten och vätan tränga genom märg och ben. Klockan är icke blott tu, hon är tre, snart fyra innan uppbrottet sker. Det är icke så godt att slita sig från danserna efter supén. Ungdomen måste njuta lifvet, och det måste de gamla också göra. Grosshandlaren får kanske icke hem sista beten förr än vid femtiden. Då skall han köras till Brahegatans norra ända. Och när morgonen gryr, få kusk och hästar, alla tre lika utsläpade, ändtligen njuta någon hvila.

Aftonen derpå gäller det kanske att köra till Lidingöbro och vänta der några timmar i tjugu graders köld, men sådana färder äro dock jämförelsevis behagligare och inbringa kanske både smörgåsar och toddy jämte drickspengar. Stundom kunna de senare vara ganska hederliga, men svårligen uppväga de dock alt ondt som kusken sliter för kundernas nöjen. Hästarne få inga drickspengar, möjligtvis en kaka bröd.

Man skulle tro, att ett sådant lif gjorde rätt snart slut på en stackars kusk, men många hålla dock ut ganska länge. Här finnes t. ex. en hyrkusk som på det sättet tillbragt tretio år dag ut och natt in och ännu vid sextio års ålder vakar mången natt på kuskbocken utanför den glada verldens samkväm.

Mycket skulle en sådan gammal körsven nog kunna berätta, men hyrkuskar och hyrkuskverks egare ha försäkrat oss, att »det händer ingenting nu för tiden.» Annat skulle det ha varit på de tider som August Blanche upptecknat i »Hyrkuskens berättelser». Vi tro dock, att den ena tiden är i detta fallet lika god som den andra, blott man förstår att taga vara på det egendomliga, men det hör icke till området för vår skildring.

Stockholm har för närvarande elfva hyrkuskverk, af hvilka två ligga på Södermalm, ett på Kungsholmen, ett i den inre staden, fem på Norrmalm samt två på Ladugårdslandet. Det största antalet hästar är 30 par, som eges af Gustaf Joulin vid Brunkebärgsgatan. Dernäst kommer firman J. U. Westerling (innehafves af M. Bosenbaum) vid Lilla Vattugatan med 20 par, A. P. Käck i hörnet af Jakobs-Bärgsgatan och Gref-Turegatan med 15, H. J. Thomssen vid Artillerigatan i ett nybygdt, ändamålsenligt hus med 10 par o. s. v.

Utom täckvagnar, öppna kalecher, täckslädar och rackar betjänar hyrkuskverken allmänheten äfven med rustvagnar och — likvagnar. Hvarje välförsedt hyrkuskverk har nu mera en likvagn.

All betalning för forsling af lefvande personer sker efter en af öfverståthållare-ämbetet den 29 oktober 1873 utfärdad taxa. För en kurs inom tullarne erlägges 2 kr., för en hel timme 2,25. För körning utom tullarne betalas efter särskild taxa till olika ställen, t. ex. till Hasselbacken 2,95, till Täcka udden påDjurgården 4,95, till Ulriksdal 5,50, till Drottningholm 7,50 och hälften för återresan. Hyrkuskverkens egare klaga öfver den föråldrade taxan, hvilken, enligt deras utsago, nu mera är alt för låg.

***

»Ingen må å gata, torg eller annan allmän plats tillhandahålla häst och fordon för mottagande af uppdrag att mot betalning betjäna allmänheten med körslor... med mindre han af öfverståthållare-ämbetet undfått tillstånd till utöfvande af åkareyrket.» Så lyder en del af första paragrafen i åkarereglementet af den 10 maj 1875, och den paragrafen är tillräcklig att afhålla från intrång i åkarelaget.

Stockholms åkare utgöra ett gammalt skrå, för hvilket lagstiftades redan i början af 1500-talet och som åt minstone i början af 1600-talet hade egen ordning och taxa, dock icke för persontrafik, utan endast för godsbefordran. Den förra egde rum med egna åkdon, och den som ej hade råd att hålla ett sådant, fick gå till fots.

I senare hälften af 1600-talet tyckas dock offentliga åkarevagnar ha funnits, men först i därpå följande århundrade finnas taxor för personbefordran i släde samt under Gustaf den tredjes tid bestämmelser om »chaise», hvilket åkdon långt in i vårt århundrade var åkarnes vanliga personfordon, till dess det utbyttes mot giggen och senare droskan.

Droskkusk

Den som minnes Stockholms droskor ännu för tjugu år sedan och jämför dem med våra dagars fordon, hästar och kuskar, skall finna, hvilket storartadt framsteg vi gjort äfven på detta område. Förr var åkdonet dåligt i alla afseenden, hästarne voro eländiga krakar, kuskarne trasiga fyllbultar, som bemötte allmänheten med otidigheter. Och likväl stodo de då som nu under polisens uppsigt. En droskkusk var rättslös, kan man säga, mot polisen, hvilken behandlade honom på det godtyckligaste. Men det hjälpte icke. Troligtvis försämrade det tillståndet. Det var endast med motvilja man anlitade åkarne.

Går man nu till en åkarestation i Stockholm, får man se snygga, stundom nästan fina åkdon, i hvilka man åker bekvämt, goda och väl skötta hästar samt kuskar i snygg drägt, nyktra, ordentliga och höfliga. Droskkuskar ha just aldrig godt rykte i Europas stora städer. Paris-fiakrarnes körsvenner äro ofta oförskämda och pocka alltid på drickspengar, fastän de i fräckt uppförande ej kunna jämföras med dem som köra Napolis *carrozelle*. Af mindre obehagligt uppförande äro Wiens och i synnerhet Berlins droskkuskar, ehuru de visst icke ärotrefliga i sitt väsen. Köbenhavns gamla droskförare äro ett hyggligt slägte, men om deras åkdon också äro rätt goda, lemna både hästarne och sättet att köra dem mycket öfrigt att önska. Kristiania »droschker» äro i det afseendet mycket bättre utrustade och kunna till och med i ett och annat jämföras med Stockholms hyrvagnar.

Vi tveka dock icke att säga, det den svenska hufvudstadens personformän för närvarande stå ganska högt i ett städadt uppförande. Om droskornas kuskar icke ännu kunna tåla jämförelse med hyrvagnarnes, utfaller jämförelsen med deras föregångare helt och hållet till våra samtidas fördel. Då det förr hörde till ordningen för dagen, att poliskammaren fick mottaga klagomål öfver åkaredrängarne, såsom de kallades, så väl dem som körde droskor och slädar, som arbetsfordonens förare, äro sådana klagomål nu för tiden högst sällsynta.

Låt oss gå till en droskstation, t. ex. Brunkebärg, den största i Stockholm. Där stå 30 droskor hvarje morgon färdiga att betjäna allmänheten. Flere kuskar visa sig villige att köra, men de komma icke omkring oss och rycka oss hit och dit under svordom och ohöf-viska uttryck såsom förr i Stockholm och ännu i Napoli, där en främling löper fara att slitas i stycken mellan de täflande körsvennerna.

Vi välja den vi tycka bäst om, i synnerhet den som är försedd med fotsack, hvilken nödvändiga persedel ännu är långt ifrån allmän på våra åkaredroskor, liksom suffletter aldrig finnas på slädarne.

»På timme», säga vi och hålla upp uret för kusken. Denne hade naturligtvis föredragit, att vi åkt på kurs, men nu för tiden visar han sällan sitt dåliga lynne öfver timkörseln. Sådant *kan* dock ännu inträffa. Gamla ovanor äro svåra att afskaffa, äfven om de icke förvärfvats, utan ärfts. Det *kan* också hända, ehuru det visst icke får tagas som regel, att droskkusken kör långsammare, när han är hyrd på timme. Vanligtvis kör han oklanderligt, vare sig det är tim- eller kurskörsel. Efter slutad tur får han betalning efter taxa, hvaraf ett tryckt exemplar alltid är att tillgå i åkdonet jämte utdrag däraf på en liten med droskegarens namn och droskans nummer försedd sedel i gul färg. Denna sedel bör alltid medtagas af den åkande för den händelse han skulle glömma något i åkdonet eller för annat ändamål veta med hvilken droska han åkt. Det är ett vittnesbörd som kusken icke kan jäfva. Så hyggliga våra droskkuskar än äro nu för tiden, kan man dock träffa på sådana som alldeles icke tycka om, att den åkande förser sig med den lilla gula sedeln, orsaken till detta misstyckande må nu vara hvilken som hälst.

Kusken får betalning efter taxa, ibland med tillägg af något drickspengar, ofta utan sådan uppmuntran. Han fordrar aldrig drickspengar, så mycket han än önskar få dem, och är i detta fall mycketolik sina yrkesbröder i utlandets stora städer. Han är olik dem äfven i det afseendet, att han vanligtvis ganska höfligt tackar för den extra slanten, som väl sällan öfverskrider tjugufem öre, men ofta inskränker sig till tio. Stundom är kusken höfligare än den som anlitar honom. Om droskkuskarne ännu äro bekajade med en och annan ovana, finnas ovanor nog också

hos den åkande allmänheten. En sådan är att öfvermodigt behandla en droskkusk, tala snäsigt till honom och kalla honom *du* — en i sanning ful ovana.

Hvad är det för folk som egna sig åt droskkörsel? Vanligtvis inga infödda stockholmare, utan drängar från landet, hvilka, efter att någon tid ha innehaft enskild tjänst eller gått på utarbete, få lust att svänga sig upp på kuskbocken. I andra stora städer, t. ex. i Paris, händer det, att åtskilliga fördettingar taga tjänst såsom droskkuskar, men de äro också de sämsta. Bland den stadens offentliga körsvenner har man träffat f. d. studenter, skollärare, grosshandlare, konstnärer och prester. Sådant händer icke hos oss. Här är det i de allra flesta fall bondnaturen som tagit åkeriet om hand. Men innan man anmäler sig att frakta stockholmare, måste man hitta vägen i Stockholm, och därpå skall man ha polisens intyg, hvarför man måste underkasta sig pröfning i poliskammaren. I åkarereglementet af den 10 maj 1875 heter det:

Åkare anmäle hos öfverståthållare-ämbetet den person, hvilken han önskar få till droskkusk antagen. Såsom droskkusk erkännes endast den, som är välfräjdad, gjort sig känd för nykterhet och ordentlighet, fylt 18 år, eger erforderlig förmåga att köra och har nödig lokalkännedom samt i öfrigt efter vederbörande åldermans, hörande pröfvas för befattningen lämplig.

Har en person antagits till droskkusk, erhåller droskegaren för hans räkning en tjänstgöringsbok och ett droskkusktecken, som kusken skall bära i mössan. Skulle kusken göra sig förfallen till förseelse mot reglementet eller vara oordentlig och olämplig för befattningen, kan poliskammaren skilja honom från tjänsten.

Droskkuskens befattning är i så fall mindre ansträngande än hyrkuskens, som han icke behöfver sitta på kuskbocken timtals nattetid och vänta på sina kunder balgästerna eller spelpartiernas trägna deltagare, men för öfrigt är hans tjänst visst icke mindre hård. Kl. 7 hvarje sommarmorgon och kl. 9, i vissa fall kl. 8; hvarje morgon i oktober—mars skall han med åkdon inställa sig på stationen och där stanna till kl. 10, ofta senare, på aftonen. Han skall, heter det i polisreglementet, »uppehålla sig på kuskbocken eller invid åkdonet», endast med undantag af den korta stund han behöfver för att i närheten intaga sin måltid.»På kuskbocken» skall han således sitta dag ut och dag in, helgdag så väl som hvardag. En droskkusk i Stockholm har *aldrig* någon ledighet, kan icke gå i kyrkan, ej njuta något nöje, om han ej lyckas erhålla särskildt tillstånd och för betalning skaffa antaglig person i sitt ställe, hvilket dock nästan aldrig kommer i fråga. Han är slaf. En förändring i detta afseende skulle väl ej vara omöjlig. Den torde både kunna och böra göras och skulle otvifvelaktigt medföra goda följder.

Våra droskkuskar äro så väl under körslorna som på stationerna utsatta för vårt hårda, klimat, utan att på de flesta stationerna ega ett välbehöfligt skydd mot väder och vind eller tillgång till varm mat och dryck. Vill han läsa en tidning, får han göra det på kuskbocken eller stående bredvid vagnen.

För att åtminstone i någon mån afhjälpa dessa olägenheter, lät en enskild person med vederbörligt tillstånd vid stationen å Brunke-bärgstorg år 1880 uppföra och inreda en liten träbyggnad, efter förebild af dylika i London, en s. k. *åkarestuga* och skänkte den åt de kuskar, som då och framdeles skulle vara å detta torg stationerade.

Till byggnadens framtida vårdande och ordningens derstädes upprätthållande föreskref gifvaren, att en nämd skulle utses, bestående af åldermannen för norra åkarelaget jämte två af kuskarne bland dem självfva valda personer, hvilka skulle väljas för ett år i sender. Bränvin eller andra spritdrycker skulle i stugan icke få säljas eller förtäras, och fäste gifvaren vid detta vilkor den vigt, att vid första anledning till anmärkning i detta afseende skulle stugan på polismästarens befallning genast nedrifvas och på auktion försäljas till förmån för den af stadens sjukvårdsanstalter polismästaren må finna godt att bestämma.

För att hålla alt inom stugan i ordentligt skick samt betjäna kuskarne med lämplig mat och dryck antogs en äldre kvinna såsom skafferska utan afgift å någondera sidan. Hvarje kusk, som vill till stugan få tillträde, skulle för hvarje vecka betala 10 öre som borde uppbäras af skafferskan och af henne öfverlemnas till åldermannen. Så snart medlen uppgått till fem kronor, skulle de mot ränta insättas i allmän penninganstalt och utgöra den kassa, hvarur kostnaderna för husets vård och inköp af goda böcker och tidningar borde bestridas.

Företaget erfor icke något tillmötesgående från kommunens eller åkeriegarnes sida, men de senare ha dock låtit

reparera stugan, fastän kuskarne försummat att betala afgifterna, och hon eger fortfarande bestånd samt är otvifvelaktigt till stor nytta, hvilket bör vara en sann tillfredsställelse för den människovänlige gifvaren. Vid de besök förf. gjort därstädes, har han funnit god ordning bland där samlade kuskar, hvilka i lugn och trefnad intagit den måltid, som skafferskan åt dem lagar i den lilla köksafdelningen i husets ena ända och tillhandahåller mot 25 öre portionen. Någon bok synes icke till, och af tidningar ha, enligt kuskarnes uppgift, ej funnits någon annan än Stadsmissionären, som åt minstone under någon tid skänktes dit, samt de blad som kuskarnesjälfve dit medfört. Det sades dock, att i början af stugans tillvaro skulle där af okänd person ha upphängts en väska med böcker, hvilka nu mera ej finnas kvar. Stugan är försedd med telefon, både Bells och Allmänna.

Brunkebärgs åkarstuga är hittills den enda i Stockholm. A öfriga stationer — de äro tillsammans 19 — finnes intet skydd för kuskarne, hvilka måste intaga sina måltider på närmaste utskänkningsställe. Somliga åkare, d. v. s. egare af droskor och arbetsåkdon, bestå droskkuskarne 1 kr., andra 1,50 om dagen i matpengar, som kuskarne få taga af hvad som inflyter för körningarna. Några husbönder låta dem taga efter hvad kuskarne själfve anse sig behöfva. Arbetsåkdonens kuskar få vanligtvis 1 kr. hvarje morgon de köra ut, eller ock betalas desse kuskar i ett för alt 50 eller 60 kr. i månaden, matpengarne inräknade. Droskkuskarne erhålla, utom matpengar, 15 à 20 kr. i månadslön, fritt husrum samt en sommar- och en vinterkapprock och en mössa. Några kuskar äro gifta och ha då eget hushåll.

Åkarestation.

Kuskarne måste sjelfva betala en fodermarsk, som på stationerna sköter om hästarne och ger dem foder och vatten. Afgiften är 1 kr. 50 öre i veckan af hvarje kusk. Brunkebärgsstationen har två fodermarskar, som dela inkomsten, men de andra stationerna en marsk hvardera.

Åkdonens egare ha vanligtvis själfve varit drängar, fastän sällan droskkuskar. De senare öfvergå förr eller senare till andra yrken, dock ej ofta till kuskar hos enskilde. Några stanna ganska länge på droskkuskbocken. Riktigt gamla kuskar ser man dock föga. En af de äldre är ett par och femtio år, en gammal hedersman, som kör droskan n:o 38, artig och belefvad, nästan fin i sitt sätt, men hvilken i yngre år lär ha varit »ganska vidlyftig», såsom en af patronerne uttryckte sig, och först genom »andlig väckelse» stadgats och utvecklat sig i god riktning.Åkarne själfve äro i Stockholm delade i *norra* och *södra åkarelaget*. Den som vill utöfva yrket skall göra ansökan derom hos öfverståthållare-ämbetet för polisärenden och förete intyg öfver besittning af medborgerligt förtroende samt kunskap i räkna och skrifva, hvarefter nämda myndighet infordrar vederbörande åkarelags åsigt om den sökande och inhemtar åtskilliga andra upplysningar innan beslut fattas.

Hvardera åkarelaget utser i poliskammaren bland sina medlemmar en ålderman jämte suppleant. Önskar laget året därefter bibehålla dessa personer såsom förtroendemän, behöfver ingen anmälan derom ske i polisen, men hvarje nytt val skall där försiggå. Två särskildt utsedde »ungbröder» skola uträtta de ärenden som dem anförtros. Åkarne ha således bevarat ett och annat från skrå-fiden, men äro underkastade kontroll af polisen, hvilken hvarje år mönstrar åkdon och kuskar samt låter en veterinär-professor undersöka hästarne.

Ålderman för norra laget är f. n. J. A. Broman, boende vid Pilgatan å Kungsholmen, samt för södra J. F. Brodén, som har sitt åkeri vid Bengt Ekenhjelmsgatan i Maria församling. Några synnerligt märkliga öfverlefvor från åkareskråets äldre tider finnas icke i åldermännens förvar. Åldermannen för södra laget förvarar en gammal kista med några få papper, hvilka förf. ej haft tillfälle att se, men hos åldermannen för norra laget har han funnit en i skinnband inbunden protokollsbok från 1769 hos »Stockholms Norra Förstads Lofliga Åkare-Embete», hvarur en och annan tämligen knapphändig upplysning kan hemtas.

Det norra åkarelaget har ingen kassa, men det södra eger en Sjuk- och begrafningskassa, till hvilken hvarje medlem af skrået inbetalar 5 kr. En årsafgift af 1 kr. till betäckande af åtskilliga utgifter upptages på lagets årssammankomst den 4 november.

Det norra laget utgjordes 1887 af 87 åkeriegare med tillsamman 116 personfordon samt öfver 1,000 arbetsåkdon. Det södra lagets personfordon voro 45 och arbetsåkdonen mellan 6 och 700. Södra åkarelagets fordon äro

försedda med jämna nummer, det norra lagets med udda. Det gifves åkare som ega 30 eller 40, ända till 50 hästar.

För att inköpa ett åkeri erfordras ej så litet pengar. Redan i medlet af förra årtiondet erlades 11,000 kr. för 7 hästar, 3 droskor, 1 dubbelkalesch, 1 kälkrack, 2 slädar, 2 vinkelkärror och 1 långkärra. Och likväl är det nästan aldrig andra än drängar och arbetskarlar som förvärfva åkerier. De personer af andra samhällsklasser som försökt sig därpå ha snart nödgas afstå från yrket. Några bolag ha ej häller lyckats intränga på åkeriets skråområde.

Det kan hända att patron sjelf kör sitt åkdon, men detta hör dock till undantagen. I de allra flesta fall håller han kuskar och måste nöja sig med de pengar som dessa föra hem hvarje afton och hvilka kunna gå till mycket olika belopp, stundom helt ringa. Egaren nödgas förlita sig på kuskarnes ärlighet. Äfven om kusken ej har ett enda öre med sig hem, får åkaren vara nöjd. Kontrollapparater i droskorna ha nog försökts, men aldrig vunnit stadgadt användande.

De senare åren ha varit dåliga äfven för Stockholms åkare. På intrång från spårvagnarne klaga åkarne icke så mycket, enär flertalet af dem som fara på spårvägarne ej skulle anlita droskorna, äfven omde nya fortskaffningsmedlen icke funnos. Däremot påstå droskornas egare och kuskar, att telefonen betydligt inskränkt begagnande af personfordonen, synnerligen under tider då hvar och en söker undvika utgifter som ej äro alldeles oundvikliga.

***

Omnibus.

I de första dagarne af december 1887, då denna afdelning af vår bok redan var färdig, erhöll hufvudstaden ett nytt offentligt fortskaffningsmedel i *Stockholms central-omnibuslinie*, hvars upphofsman är Leopold Meyer, innehafvare af Holländska magasinet, en stor linnebutik vid Drottninggatan. Tio omnibusar, förfärdigade på Kockums mekaniska verkstad i Malmö, skulle användas, och till en början sattes den 4 december sex sådana vagnar i gång på linien Riddarhustorget, Myntgatan, Norrbro, Gustaf Adolfs torg, Fredsgatan, Drottninggatan, Kungsbacken och upp i Vasastaden. Vagnarne äro både bekväma och fint utstyrda, men mycket tunga, och efter blott få dagars fart nödgades de stanna nedanför Kungsbacken, emedan ej ens fyra hästar förmådde utan alt för stor ansträngning draga dem upp för backen. Omnibusegaren hyrde några och fyrtio hästar af Norra renhållningsbolaget, men detta lade sig emot deras användande uppför en så dryg backe, och efter en veckas trafikerande inställdes omnibusfärderna helt och hållet under någon tid till dess egaren hunnit göra några anordningar för minskning i vagnens tyngd o. s. v.

***

Vi ha spårvägar, ångslupsförbindelser härs och tvärs, hyrkuskvagnar och åkaredroskor samt äfven omnibusar. Men det är ändock icke tillräckligt för nya Stockholm. Det går ej fort nog så länge vi ha backarne kvar. Vi ha sett huru det är med Kungsbacken och den nya omnibuslinlen. Vi taga bort så många ojämnheter som möjligt, men det fins backar så omedgörliga, att de icke låta röra på sig. Förr klättrade vi upp för dem. Det tager nu för mycket tid, äfven om klättringen skulle något underhjälpas af trappor i bärgen, sådana som Mosebackes, Söderbergs, Sista Styfverns o. s. v.Medan vi i allmänhet här gingo och funderade på, huru vi skulle bära oss åt med de hindersamma backarne, stod en man upp och sade:

»Gör er icke besvär med backarne! Jag skall låta er sväfva upp för dem utan att ni behöfva göra er den allra ringaste möda. Jag skall hissa upp er.»

Sedan sade han: »Jag skall också gräfva gångar genom bärgen för att bereda er genvägar.»

Knut Lindmark.

Den som yttrade detta är hvad man i vår tid kallar ingeniör, men i forna dagar hade fått namn af trollkarl och som man kanske bränt, emedan han förmår försätta bärg, göra sjöar torra, gräfva kanaler och vända upp och ned på

hela landsträckor. Den i fråga varande ingeniören kallas kapten och heter Knut Lindmark, ett namn som för alla tider skall vara förenadt med 1880-talets Stockholm. Det är han som är upphofvet till *Ka†arinahissen* och *Brunkebärgstunneln*.

Katarinahissen.

Knut Lindmark har varit ingeniör vid statens järnvägsbyggnader, gått igenom kursen vid Mariebärgs högre artilleri-läroverk samt tjänstgjort såsom löjtnant vid väg-och vattenbyggnadskåren, hvarifrån han 1874 erhöll kaptens afsked. Han har ock i sitt yrke idkat studier i utlandet samt innehaft hög ingeniörsbefattning i Argentinska republikens tjänst och såsom sådan stått i spetsen för betydande arbeten. Efter flerårig verksamhet i Sydamerika, återvände han 1876 till Sverige, där han väckte flera storartade förslag, bland andra om nytt inlopp till Stockholm genom Baggens-stäket, åter företagit resor i Europa och Amerika och slutligen uppgjort plan till och genomfört byggandet af Katarinahissen samt anläggandet af Brunkebärgstunneln, två af nya Stockholmsstorverk. Kapten Lindmark, nu mera verkställande direktör för Motala mekaniska verkstad, är ännu icke femtio år och skapar sig nog flera tillfällen att tillgodogöra sina framstående ingeniörsinsigter och praktiska duglighet.

Det var i maj 1881 som Stockholms stadsfullmäktige beviljade kapten Lindmark rättighet att uppföra en gångbro med »elevator» mellan Stadsgården och Mosebacke. Företaget var djärft och väckte förvåning. Nu tycker man det vara den enklaste sak i verlden och man har hunnit så vänja sig vid detta originela samfärdsmedel, att man ej mera tänker på det snillrikt storartade i planen. Att stiga in i ett rum och tillsammans med elfva andra personer låta hissa upp sig ett godt stycke i luften samt sedan vandra på en 500 fot lång bro högt öfver hustaken, en bro med endast fyra spann, af hvilka ett är icke mindre än nära 280 fot — det är nu mera för oss det allra hvardagligaste.

Man klifver in i buren, det lilla kabinettet, ser på konduktören, som står där helt lugn i sin snygga uniform och fingrar på stållinan, och så bär det upp med en hastighet af 0,8 meter i sekunden utan ryckningar eller stötar. Samtidigt går en annan bur med människor ned åt. Olyckor ha under de fem åren hissen begagnats ännu aldrig inträffat och böra aldrig kunna inträffa, ty säkert har kapten Lindmark gjort sina beräkningar och säkert är arbetet utfördt, hvarjämte också noga undersökningar ske hvarje dag af hisskorgen, linor och maskinerier. Att det tyckes inrota sig i självmördares vanor att kasta sig ned från gångbron hör icke alls till maskineriet. Men hvad som alltid borde höra till vandringen öfver luftbron vore att stanna en stund och glädja sig öfver den vackra och storartade utsigten, en ovanlig utsigt med Katarinatraktens högsta del bredvid oss, de många husen och gatorna under våra fötter samt hela det öfriga Stockholm där nere i djupet med de af ångbåtar och seglare plöjda vattnen och de sköna omgifningarna. *Hvar* ser man något dylikt? *Hvar* har man också på detta sätt förenat en gångbro med en elevator för att underlätta förbindelsen med olika högt belägna stadsdelar? Den idén är Knut Lindmarks egen, men det fans dock personer, som trodde på den och ville lemna pengar till dess utförande, ty arbetet möjliggjordes genom bildandet af ett bolag med ett kapital af 180,000 kr. Den tron har burit frukt och Katarinahissen har lemnat god utdelning. Vid järntornets fot står ett litet tegelhus, med väntsal och afgiftsmottagning, och där bredvid står ock ångmaskinen, som drifver verket. Öfver brons norra ända höjer sig ännu mer i luften ett annat litet hus — med kafé naturligtvis. Luften suger. Färdafgiften är så ringa, 5 öre för uppfart och 3 för nedfart, att man, i fall man har godt om tid, kan kosta på signågon liten förfriskning så högt upp som möjligt. Öfverståthållareämbetet har förordnat att ej flere än 50 personer få på en gång uppehålla sig på tornbalkongerna, men till den luftiga bron kunna 500 samtidigt lemnas tillträde. Reglemente för trafiken är af nyss nämda myndighet utgifven den 10 april 1883 samt för samma ändamål en kungörelse af den 18 mars 1884.

Antalet af dem som begagna sig af Katarinahissen under ett år stiger nu till mycket öfver en million och brukar uppgifvas qvartalsvis. Under de nio första månaderna af 1887 utgjordes det af 919,329 personer.

***

Då Katarinahissen visade sig såsom en utmärkt tids- och kraftbesparare för en stor del af Stockholm samt äfven

såsom god affär, började man fundera på något dylikt äfven på Mariasidan. Revisor Alban Herlitz bildade för det ändamålet ett bolag som köpte en tomt vid Södra Mälarestrand och lät spränga i Skinnarviksbärgen för 57,000 kr, När det var gjordt och professor Gustaf Dahl lämnat ritning till byggnaden, dröjde det ej länge förr än Mariahissen också vardt färdig. Men den hissen rör sig icke i en genomskinlig tornbyggnad af järn, utan är inbygd i ett riktigt boningshus med våningar och kontorslägenheter, magasin och — naturligtvis kafé samt, ännu ett steg till en högre civilisation, värdshusrörelse. Där finnes äfven gymnastik. Mariahissens hus är således ett fullständigt nutidshus.

Mariahissen.Det var i mars 1886 som denna hissinrättning invigdes. Den 3 April s. å. utfärdades öfverståthållareämbetets reglemente för hissen. Nu hör också den till hvardagsvanorna, ehuru färdseln ingalunda är så liflig som på Katarinasidan. En stor genväg beredes dock äfven med denna hiss. Man befinner sig t. ex. vid Munkbron och vill begifva sig till Adolf Fredriks torg. Man kan taga hästspårvagnen till slussen och sedan med ångspårvagnen tillryggalägga den återstående delen af vägen, men mycket fortare går det dock, om man från Mälaretorget och under järnvägens sammanbindningsbana — just nu rusar kanske södra snälltåget öfver våra hufvud — söker sig fram till en af de stora ångfärjorna, som på några ögonblick fraktar oss öfver Mälaren till kajen midt för hisshuset, hvilket på aftnarna strålar i »magisk belysning» och under hvars också starkt upplysta arkader vi träda in i ett dylikt litet rum som i Katarinahissen. Sedan går det på samma sätt i höjden, men inuti huset, så ut på gångbron med Mälarstrand under sig, öfver Tavastgatan och Brännkyrkagatan ned till Hornsgatan. Det har ej behöfts många minuter för att flytta oss från Mälaretorget till Adolf Fredriks torg, men för den flyttningen ha vi begagnat ångkraft till vatten och land, farit vågrätt och lodrätt, haft till lyse både gas och elektricitet, njutit af nya Stockholms fördelar.

***

»Jag skall också gräfva gångar genom bärgen», sade kapten Lindmark, framlade sitt förslag att bereda väg under Brunkebärgsåsen och bildade bolag för ändamålet. Sommaren 1884 började s åsens genomsprängning så väl vid östra ändan, vid foten af David Bagares backe, som vid den västra nedanför trapporna från Barnhusträdgårdsgatan till Malmskilnadsgatan. Arbetet fortgick dag och natt, men vid västra ändan stötte man snart på svårigheter som kunnat afskräcka de fleste, icke Knut Lindmark. Jordlagret var rullsten och lera, hvarför de dittills brukade arbetsmetoder ej kunde användas. Och så började husen vackla där uppe vid Malmskilnadsgatan och västra ändan af David Bagares gata. Det såg betänkligt ut med hela företaget, tyckte de som äro okunniga om hvad en ingeniör i våra dagar förmår. Kapten Lindmark var säker på sin sak.

Husen där uppe stöttades, men i ett utflyttade invånarne. För att få jordmassan där nere i fast form och tjänlig att genomgräfvas, försattes den i frysande tillstånd, hvilket skedde med en ångmaskinaf 40 hästars kraft som i olika cylindrar »komprimerade» och »expanderade» luften, så att man slutligen där inne i schaktet hade den lilla nätta köldgraden af 55. Maskinen arbetade ostörd under nätterna, så att schaktets sidor fröso hårdt till, och under dagarneutgräfdes den stelnade jordmassan.

00131_1.jpg

Mångfaldiga andra svårigheter uppstodo, men kapten Lindmark och hans oförtrutna folk öfvervunno dem alla, och den 8 juni 1886 öppnades tunneln för genomgång. Den är öfver 700 fot lång, beklädd med tjock beton, som uppbär tyngden af den ofvanpå tryckande jordmassan samt har taket öfverdraget med zinkplåt. När man nu på ett par minuter går denna klart upplysta väg i den gamla åsens inre och därmed förkortar afståndet mellan Humlegården och Drottninggatan, tänker man knapt på att man går djupt under gator och människoboningar, och få egna någon tanke åt det lyckligt genomförda arbetets stora besvärligheter.

***

Om vi själfva vilja flytta oss från den ena stadsdelen till den andra, erbjuder oss nya Stockholm alla de ofvan nämda fortskaffningsmedlen, men vilja vi skriftligen meddela oss med andra hufvudstadsbor ha vi först och främst postverkets förträffligt skötta lokalpostmed mångfaldiga breflådor, hvilkas innehåll utdelas sju gånger om

dagen. Den inrättningen är ej längre ny. Det är ej först i våra dagar som vi lärt oss värdera generalpoststyrelsens omtanke om våra brefs skyndsamma och säkra framskaffande och som vi fått anledning att erkänna de påpasslige brefbärarnes ansträngningar för att till oss öfverlemna hvad posten fått i uppdrag att meddela. Postbrefbärarne ha ett af de mest mödosamma värf i samhället och kunde väl behöfva åtminstone *någon* söndagshvila, såsom det ock nu är föreslaget.

Vilja vi på afstånd *samtala* med våra medinvånare i hufvudstaden, ha vi telefoner, hvarom mera i ett kommande kapitel, men önska vi ett bref befordradt allra snabbast, utan breflådornas mellanhand, eller ett paket, vända vi oss till ett *stadsbud*. Sådana stå på många ställen i Stockholm, mest i gathörn med mycken samfärdsel, såsom vid Gustaf Adolfs torg, Hamngatan-Regeringsgatan, Mästersamuelsgatan-Drottninggatan, Ladugårdslandstorg-Humlegårdsgatan o. s. v.

Stadsbud.

Stadsbudens antal går f. n. till omkring 200, fördelade på tre stadsbuds-expeditioner, nämligen en vid Mästersamuelsgatan, som är den största, med några och sjutio stadsbud, en vid Styckjunkaregatan å Ladugårdslandet samt en vid Skärgårdsgatan i den inre staden. På hela Södermalm finnes ingen enda sådan expedition. Hvarje expedition hålles öppen från kl. 6 f. m. till 9 e. m. och har till föreståndare en af öfverståthållare-ämbetet godkänd person.

Stadsbudsväsendet räknar sin första uppkomst från det af C. S. Ponsback för några och tretio år sedan inrättade bäraregillet som af E. C. R. Åbjörnson i förra hälften af 1860-talet omskapades till sin nu varande form. Det nu gällande reglementet är af den 5 augusti 1869. Innan ny expedition öppnas, skall föreståndaren visat sig ha anskaffat kontor som kan till läge och beskaffenhet godkännas, anstält minst 30 till stadsbud antagliga personer och lemnat borgen för att kunna till högst 50 kr. ersätta den skada eller förlust som genom stadsbuds oredlighet, vårdslöshet eller försummelse åstadkommits vid uppdrags uträttande.

Vid stadsbudsexpedition må ej såsom stadsbud anställas annan än den som gjort sig känd för ärlighet, pålitlighet, ordentlighet och nykterhet samt af öfverståthållare-ämbetet godkännes. För hvarje godkändt stadsbud erhåller föreståndaren hos öfverståthållare-ämbetet för att stadsbudet tillställas dels ett stadsbudstecken, med nummer att bäras å mössan, dels en tjänstgöringsbok. Uppdragen betalas enligt taxa af den 30 december 1877. För uppdrag utan börda eller med börda af högst 10 skålp. vigt erläggas till stadsbudet 25 öre inom samma stadsdel samt 40 öre för längre kurs, hvarpå den som ger uppdraget har rättatt fordra kvitto. Hvarje stadsbud skall erlägga 25 öre om dagen till expeditionsföreståndaren. Hvarje vår mönstras stadsbuden af polisen.

Stockholms stadsbud rekryteras från olika håll, mest från den på landet födde, men i hufvudstaden sedan längre tid bosatta arbetsklassen eller tjänande klassen. De äro i allmänhet ordentligt folk, hvaröfver man sällan hör klagas, och visa sig vanligtvis mycket villiga. Det kan ock finnas »självständiga stadsbud», som ej tillhöra någon expedition, men deras antal är otvifvelaktigt ringa, enär allmänheten hälst vänder sig till det bud som genom sin förbindelse med en expedition lemnar större säkerhet för uppdragets ordentliga uträttande. En förening af självständiga stadsbud har dock bildat sig och öppnat en expedition i hörnet af Linné- och Sibyllegatorna, hvilken affär är ett par år gammal och tyckes gå med fördel. Denna expedition sattes upp af 6 stadsbud på deras besparingar och drifves nu af 5 jämte lika många biträden. På lediga stunder förfärdiga de näfverdosor och hugga ved som de hålla till salu.

Ett stadsbud kan under gynsamma förhållanden göra sig en daglig inkomst af flere kronor — två eller tre torde dock under sådana förhållanden vara det vanliga — men det händer ock, att stadsbudet ej har många öre öfver, sedan han till föreståndaren betalt de 25.

***

En särskild expedition är den af grefvinnan Augusta Björkenstam, född von Schwerin, i december 1877 upprättade *expressbyrån*, hvilken är ett bland bevisen på, att ett fruntimmer äfven af de högre samhällsklasserna

kan med framgång egna sig åt praktiska bestyr i det offentliga. Det nämda fruntimret har med stor intelligens och ej mindre kraft skött och sköter fortfarande sin affär. Redan år 1875 öfvertog hon, enligt med styrelsen för statens järnvägstrafik uppgjordt kontrakt, utsändningen i hufvudstaden af alt hit ankommet ilgods. Men som hon ansåg sig icke kunna uppfylla hvad hon åtagit sig, så vida hon ej hade en fast aflönad personal, upprättade hon »Stockholms expressbyrå». Dennas verksamhet omfattar, förutom utsändningen af nyss nämda ilgods, äfven hemsändning af fraktgods till alla som så önska och derför låta sända godset till byrån för vidare befordran till adressaten, uträttar uppdrag, speditioner och förtullningar, ombesörjer flyttningar, lassningar och lossningar af flyttgods vid järnväg och ångbåt, spridning af cirkulär o. s. v.

Expressbyrån sysselsätter dagligen omkring 50 personer, men under vissa tider, såsom under flyttningstiderna, uppgår antalet tillomkring 200. För att gifva en föreställning om huru denna expressbyrås verksamhet tillväxt kan erinras, att då ilgodssändningen år 1876 utgjorde 60,645 collies, uppgick antalet 1886 till 106,568. På julaftonen är brådskan utomordentlig, och har antalet af på den dagen genom byrån kringdelade paket stigit från 664, som det var år 1876 till 2,672 år 1886. En sådan stor verksamhet visar, att affären var behöflig och välkommen samt att den skötes till allmän belåtenhet.

***

I december 1887 fick Stockholm sig äfven en *enskild stadspost* som har till uppgift att inom hufvudstaden (framdeles kanske också inom andra svenska städer) befordra lättare försändelser af alla slag. Portosatserna äro lägre än postverkets, nämligen 4 öre för bref och brefkort, 3 öre för korsband och öppna bref o. s. v. Frimärkena äro å 1, 2, 3, 4, 5 och 10 öre i olika färger. Här och där i staden äro gulmålade, af Per From tillverkade, breflådor utsatta och skilja de sig ej blott till färg, utan äfven till form från postverkets lådor. Stadspostens tömmas fem gånger dagligen samt utsändas med tjugufem bud i snygg drägt. Företaget, som, då detta skrifves, är i sin allra första början, tillhör ett bolag, hvars styrelse utgöres af redaktör A. Jeurling, direktör A. Gumælius, redaktör O. Jeurling och, såsom suppleant, doktor J. E. Söderberg.

Stadspost-låda.

*

VII.

I badsumpen, på gymnastiken och i badkaret.

I Stockholm är det icke ondt efter vatten. Huru det användes för att underlätta samfärdseln veta vi, men det begagnas också för att göra oss till friska och kraftiga människor. Kalla bad taga vi öfver alt i hufvudstadens sjöomgifningar, icke för nära staden, »der allmän passage sjö- eller landväg begagnas»; det är förbjudet och straffas med böter, och allra minst inom stadens område utanför badsumparne, men så mycket hällre *inom* dessa.

Å vissa ställen vid hufvudstadens stränder äro på stadens bekostnad anlagda badsumpar som allmänheten mot lindrig afgift eger att begagna, och är därför badande under bar himmel och i öppet vatten ej tillåtet inom staden, enligt hvad öfverståthållare-ämbetets kungörelse af den 11 januari 1869 föreskrifver.

Stockholmaren badar hälst i Norrström, så vida han har råd att kosta på sig en biljett till den *nya sim- och badinrättningen*, en af vår hufvudstads både vackraste och nyttigaste inrättningar.

Den första siminrättning i Sverige upprättades i Upsala mot slutet af 1700-talet af astronomen Jöns Svanberg, men det var icke förrän 1827 som Stockholm fick en dylik. Fabrikör C. D. Lind anlade då vid Riddarholmen den simskola som egt bestånd ända långt in på 1880-talet, länge kallades Lindska siminrättningen och sedan Gjörckes efter sin mångåriga föreståndare, dansören vid kongl, teatern och simläraren F. A. Gjörcke, eller

Norstedts efter egarne P. A. Norstedt & söner.

Nästan samtidigt med Linds inrättning anlades en annan, också vid Riddarholmsstranden, fastän mera inåt Mälaren, af grosshandlaren O. Åbom. Föreståndare och lärare vid den senare var under många år trumpetaren vid lifregementets dragoner, fanjunkaren H. S. Söderholtz. Men »Åbomska simskolan» måste upphöra 1853, emedan platsen skulle användas till utvidgande af ångbåtshamnen nedanför Allmänna pantlåneinrättningens lokal. En tredjekallbadinrättning låg i många år å Skeppsholmen vid ändan af den dåvarande pontonbryggan, som ledde dit från Blasiiholmen, men det var i synnerhet »Åbomska» och »Gjörckeska» eller Norstedtska badinrättningarna som sökte att utbilda hågen för simöfningar och vänjde stockholmaren att oftare än förut taga kalla bad. Största nyttan gjorde dessa inrättningar kanske genom den kostnadsfria undervisning i simkonsten de meddelat åt ett stort antal af hufvudstadens skolungdom.

Den som har största äran af simkonstens främjande hos oss är Stockholms Simsällskap, som stiftades 1827 och den 26 augusti 1887 firade sin sextioårsfest. Vid detta tillfälle hälsades de inbjudna af öfverstelöjtnanten W. von Francken, en af våra mäst framstående kommunalmän, hvars nitiska bemödanden äfven på det nu i fråga varande området är af stor betydenhet. Festen firades med promotion i den blott några få år gamla, Stockholms stad tillhöriga sim- och badinrättningen, en föryngrad upplaga af den nu borttagna Norstedtska.

Stockholms stads sim- och badinrättning.

På föranstaltande af öfverståthållaren, frih. G. af Ugglas, bildades 1882 en komité för åstadkommande af en ny tidsenlig sim- och badinrättning. Redan i maj s. å. hade denna komité, bestående af öfverstelöjtnanten W. von Francken, simläraren O. Köhler, kaptenen V. E. Lilienberg, med. d:r S. Lovén och professor L. M. Törngren sitt förslag färdigt, och innan årets slut godkändes det af stadsfullmäktige samt antogs till utförande för en beräknad kostnad af 176,850 kr. Läget bestämdes vid öfversta delen af Norrström, väster om Strömsborg och järnvägsbron. Ritningarna utfördes af A. och Hj. Kumlien, och arbetet började i januari 1883. Redan vid midsommar s. å. uppläts en stor dubbelbassäng till allmänhetens begagnande, och året därefter var det hela färdigt.

Stockholms stads nya sim- och badinrättning innehåller en stor bassäng med afklädningsrum för 75 män samt två stora dubbelbassänger med på yttersidorna anordnade mindre bassänger. Så väl män som kvinnor ega tillträde till inrättningen och begagna hvar sina afdelningar. Gymnastik och andra ändamålsenligaSimpromotion.anordningar göra badinrättningen till en fullständigt tidsenlig hälsovårdsanstalt. Det hela är en storartad byggnad midt i Stockholms förnämsta strömfåra, något äfven i det yttre fritt och luftigt, motsvarande det lifvande och stärkande i ändamålet.

Olof Köhler.

Om det är Stockholms simsällskap som i främsta rummet har äran af kallvattensbadens allmännare begagnande, är det de nyss nämde simlärarne i framfarne dagar samt Olof Köhler, den nu varande läraren, som hedern tillkommer af undervisnings meddelande i simkonsten åt ett stort antal af hufvudstadens befolkning. Olof Köhler var folkskollärare här i Stockholm, men kom från västkusten och hade i Göteborg promoverats till simmagister, då han 1869 anstäldes såsom undervisare och ett par år därefter såsom föreståndare vid Gjörckeska simskolan, hvilken då på arrende innehades af enkefru Gjörcke. Efter hennes död öfvertog Köhler arrendet och fortfor att utöfva sin gagnrika verksamhet. Det torde väl äfven till stor del vara hans förtjänst att vederbörande lärde sig riktigt inse behofvet af en ny och ändamålsenlig sim- och badinrättning. Vårt samhälle står därför uti icke ringa förbindelse till den nitiske simläraren, under hvars föreståndarskap vid inrättningen omkring 1,000 manliga och kvinliga lärjungar promoverats till simmagistrar och kandidater. Han har för öfrigt sedan han lemnade sin första verksamhet i skolan varit gymnastikinstruktör vid hufvudstadens folkskolor och äfven gagnat såsom sjukgymnast. Raskhet och företagsamhet samt ovanlig förmåga att handleda ungdomen göra honom synnerligt lämplig inom den verksamhet som redan åstadkommit så mycket godt.

Kallbaden anlitas flitigt. Det säges, att »hela» Stockholm bor på landet sommartiden, men gå till stadens bad- och

siminrättning och ni skall få se, att det nog finnes åtskilliga stockholmare kvar. Går man dit på middagen, träffar man hundratals fullväxte män och ynglingar som tumla om i stora herrbassängen, och infinner man sig klockan 8 på morgonen, kommer man midt i en svärm folkskolebarn.

Det är sådana skolbarn som betala blott 1 kr. för en hel sommarbiljett. Sedan infinna sig de som erlägga 2 kr., därefter lärjungar från allmänna läroverk och privatskolor, hvilka betala från 3 till 6 kr.

Då gossen skall lära sig simma, släppes han först i den grunda afdelningen af den manliga dubbelbassängen, som är endast 3 fot djup på ena ändan och 5 på den andra; men när han riktigt lärt att röra sig i vattnet, springer hanpå svigten ut i den andra afdelningen, hvilken är 18 och 20 fot djup, och snart hoppar han kanske på hufvudet från trampolinen. Den kvinliga dubbelbassängens ena afdelning är blott 2 och 4 fot och den andra 16 och 18 fot djup.

Fullväxta manspersoner kunna också bada i skolbassängerna, men föredraga vanligtvis den stora herrbassängen, där det är 25 à 30 fot till botten. En sommarbiljett i den afdelningen kostar 15 kr. med och 12 kr. utan dusch. Ett enkelt bad med dusch betalas med 35 öre. Fruntimmer erlägga lägre afgift. Den högsta afgiften för enkelt bad är, då detta tages i någon af de många enskilda bassängerna, nu mera 40 öre. Den lägsta afgiften är 5 öre, som betalas af arbetare, hvilka efter kl. 6 e. m. bada i skolbassängerna. Under år 1887 togos 33,197 sådana had af män och 10,941 af kvinnor.

Alldeles kostnadsfria bad lemnas också, först.och främst till åtskilliga skolbarn, men äfven på årsbiljetter, t. ex. år 1887 till 6,150 mans- och 250 fruntimmersbad. Kvinnorna i Stockholm bada i allmänhet mycket mindre än männen. Poliskåren fick år 1887 ej mindre än 5,000, och brandkåren fägnades med 1,000 fria bad.

Hela antalet af bad år 1887 uppgick till 274,271, då det året förut utgjorde 329,034, men år 1885 endast 240,259. Tilloppet beror otvifvelaktigt till någon del på om året är ekonomiskt godt eller icke, men ett »godt år» för bad- och siminrättningen är dock företrädesvis en varm och torr sommar. Då är det ständig tillströmning till dessa friska strömbad, och stora herrbassängen är i synnerhet mellan kl. 1 och 4 talrikt besökt.

Vill man se en hurtighetens och styrkans fest, en behagets äfven, skall man icke försumma att skaffa sig tillträde till de årliga simuppvisningarne i Stockholms sim- och badinrättning, hvilka också äro allmänt omtyckta festligheter. Kvinnorna saknas icke vid dessa tillfällen. I olika afdelningar, men kanske med lika stor framgång visa så väl gossar och unge män som flickor och unga kvinnor sin stora skicklighet i konstsimning och hoppning samt sin förmåga att under äfven under brydsamma förhållanden reda sig i vattnet. Nya Stockholm har i detta afseende gått ganska långt, och äfven den kvinliga delen af dess befolkning visar huru stor nytta kan dragas af simundervisning, vare sig att denna inhemtas i nu omnämda inrättning eller i fruntimmers sim- och badinrättningen vid Skeppsholmen.

Den första bad- och siminrättningen i Stockholm för fruntimmer anlades 1847 af fabrikör G. G. Mineur, en i hufvudstadens inre historia minnesvärd person, hvilken under en lång följd af år satt i gång åtskilliga företag till nytta och nöje. På en af riddarhusdirektionen kostnadsfritt upplåten plats med trädgårdstomt vid riddarhusets norra strand lät han uppföra ett bekvämt och prydligt badhus för endast fruntimmer. Detta var något alldeles nytt på den tiden. Ända till dess hade kvinnorna i Stockholm sällan badat i kallt vatten. Sådant hade till och med ansetts »okvinligt». Nu tycktes man emellertid börja inse, huru hälsofrämjande en fruntimmersbadinrättning skulle vara, men företaget hade kanske likväl icke vunnit så stor framgång, om ej dåvarande kronprinsessanLovisa tagit det under sitt beskydd. Hon tvekade ej att själf begagna den nya badinrättningen, och då var dennas lycka gjord. Där undervisades äfven i simning. Den första lärarinnan var Nancy Edberg. Fria bad och fri undervisning lemnades åt frimurarebarnhusets flickor.

Utrymmet i denna inrättning var dock alt för knapt, hvarför hr Mineur lät, 1848, uppföra en större vid stranden af Kastellholmen. Tre år därefter inträffade den ovanliga händelsen, att vid simpromotionen i Abomska inrättningen fyra fruntimmer erhöllo magisterkransen. Bland dem var ofvan nämda Nancy Edberg. Inrättningen vid Kastellholmen såldes 1859 till ett aktiebolag, hvilket dock måste snart upplösa sig. Efter otaliga svårigheter och

till följd af professor F. A. Cederschiölds och direktor O. E. Borgs kraftiga bemödanden bildades 1870 ett nytt aktiebolag, som inköpte siminrättningen vid Kastellholmen och under ledning af byggmästaren A. W. Strehlenert anlade en ändamålsenligare sådan vid västra ändan af Skeppsholmen, strax invid bron från Blasiiholmen. Denna inrättning har uträttat mycket godt för det unga kvinliga slägtet, hvarom där anstälda simuppvisningar ock lemnat intyg, under det de visat, att föreståndérskan, fröken Sophie Saxenberg, och de henne biträdande fruntimmerna äro lika nitiska som insigtsfulla lärarinnor. Fröken Saxenberg arrenderar inrättningen.

År 1858 öppnades i Falk'ska egendomen å Djurgården en bad- och siminrättning för damer, hvilken sedermera upphört, hvaremot Djurgården nu eger en badinrättning i Burmester'ska egendomen.

Manilla institut har också sin egen simskola, hvilken grundades 1840 af O. E. Borg, som dock redan förut meddelat undervisning där. Är 1842 hölls den första promotionen, och snart därefter utsträcktes undervisningen äfven till flickor, med hvilka uppvisning egde rum första gången 1844. Under direktor Borgs ledning vann denna simskola stor framgång.

***

Nya Stockholm sätter värde på kroppsöfningar. Det torde också böra taga igen hvad föregående slägten i det afseendet försummat. Nevrosen, bleksoten, lefnadströttheten och öfriga sådana åkommor måste motarbetas. Det nu varande samhället tyckes inse den nödvändigheten och skyr inga ansträngningar för att hinna målet. Visserligen ha de »bättre» klasserna sina hälsoförderfliga nöjen långt in på nätterna, och de öfriga måste kämpa mot försakelser och dåliga vanor och kunna långt ifrån skaffa sig alt som fordras för att hålla hälsan vid makt; men människokärleken, kanske äfven själfuppehållelsedriften, har dock gjort mycket för att bereda de fattiga sunda bostäder och hjälpa dem till hälsosam föda, och många af de i bildning och lifsförhållanden mera lyckligt stälda söka onekligen att motarbeta sällskapslifvets och de förvekligade vanornas förderfliga inflytande.

Det händer till och med, att herrarne stiga tidigt upp. Alla göra det visst icke, men långt flera än man kanske tror. Fruntimmernakunna nog också vara morgontidiga, men ha sällan lust eller tillfälle att då skaffa sig rörelse i fria luften. En och annan af dem tager sig en liten morgonridt, vanligtvis dock endast i manegen. Männen göra också någon gång en promenad till häst, men vanligtvis trafva de till fots upp och ned i Kungsträdgårdens alléer, hemta frisk luft på Skeppsholmsbron, en i det afseendet utmärkt lokal, eller vandra långt bort i utkanterna af staden. Sommaren tillbringa de tidtals i skärgården eller vid Mälaren eller på västkusten eller kanske på resor.

Alt det där är dock icke nog. Det inser nya Stockholm och därför gymnasticerar det. Det är gymnastiken, som skall drifva bort den fäderneärfda svagheten samt redan af de nu lefvande skapa ett nytt slägte, göra starka, hurtiga, lefnadsmodiga stockholmare och stockholmskor. Gymnastiken skall först och främst bearbeta våra barn, och därför ha alla offentliga och en stor del enskilda stockholmsskolor nu mera gymnastikundervisning. Men så skall den också taga hand om de äldre. Det berättigade däruti erkännes ganska allmänt.

Vi äro för öfrigt stolta af vår gymnastik. Den svenska gymnastiken är nu verldsborgare och sträcker snart sitt välde till alla bildade folk, men i Stockholm är dess egentliga hem. Det var här som Per Henrik Ling i all sin urnordiskhet dock genom den snillrikt uttänkta kroppsöfningskonsten vardt en förelöpare till nya Stockholm samt redan för några och sjutio år sedan tillämpade det system han förut skapat och som i våra dagar verkar mer än någonsin förr. I gamla Styckgjutaregården på Brunkebärgsåsen stod fädernehuset för den svenska gymnastiken, och där, n:o 19 Hamngatan, har denna ännu sitt fasta hem.

Genom kungl, bref af den 5 maj 1813 uppdrogs åt Ling inrättandet af en gymnastik-undervisningsanstalt i Stockholm och tillades honom ett årligt arvode af 500 rdr banko jämte 400 till inköp af erforderlig »apparelj». Den 25 maj 1814 utfärdades kungl, reglemente för *gymnastiska centralinstitutet*, som inrättningen redan då kallades.

Det är från det hemmet som vår gymnastik går ut öfver alla land och i främsta rummet sträcker sina verkningar till vårt eget samhälle. Lings närmaste efterträdare, L. G. Branting, hvilken under en lång följd af år uppehöll och

ökade institutets anseende, var i sin ungdom kroppsligt svag, men nådde likväl en ålder af 82 år, ett städse minnesvärdt exempel på gymnastikens makt öfver sjukligheten. Han efterträddes af öfverste Gustaf Nyblæus, hvilken redan såsom underlöjtnant, vid tjugutvå års ålder, antagits till underlärare, sedan verkade såsom fäktmästare i Lund och 1862 utnämdes till föreståndare för institutet. Både såsom praktisk ledare och författare harhan gjort gymnastiken och därmed samhället stora tjänster. Efter att i ett fjärdedels århundrade ha innehaft föreståndareplatsen och nästan lika länge varit öfverlärare inom den militära afdelningen i institutet, drog han sig 1887 till baka.

Gustaf Nyblæus.

Efter öfverste Nyblæus' afgång utnämdes öfverläraren på den pedagogiska afdelningen, professor L. M. Törngren, till föreståndare. Denna plats tillsättes nu mera af konungen på fem år i sänder och på förslag af den utaf fyra personer bestående, likaledes af konungen tillsatta styrelsen.

Den senaste stadgan för gymnastiska centralinstitutet är af k. maj:t utfärdad den 13 juli 1887 och bestämmer institutets ändamål och sammansättning, undervisning och öfningar, afgångsexamina och ekonomi. Det är ej blott den praktiska färdigheten, utan äfven den vetenskapliga underbyggnaden, som där meddelas unga män och kvinnor, och institutet utbildar instruktöreri gymnastik och vapenföring, gymnastiklärare och lärarinnor samt manliga och kvinliga sjukgymnaster, hvilka sedan spridas öfver hela landet och äfven i främmande land göra sina insigter och färdigheter gällande. Dessutom meddelar institutet undervisning i gymnastik åt skolungdomen och behandlar med sjukgymnastik personer, för hvilka sådan behandling anses gagnelig. Undervisningen och öfningarna äro delade på tre afdelningar: den pedagogiska, den militära och den medicinska, hvardera med en öfverlärare och en ordinarie lärare. I frisk- och sjukgymnastik finnas ock två ordinarie lärarinnor samt på alla afdelningarna extra lärare och lärarinnor till det antal styrelsen anser behöfligt och institutets tillgångar medgifva. Institutet åtnjuter ett anslag som i senaste riksstat var upptaget till 37,150 kr.

L. M. Törngren.

Den nu varande föreståndaren var sjöofficer, då han antogs till lärare vid institutet och står ännu såsom kapten kvar i flottans reserv. År 1882 efterträdde han Hjalmar Ling såsom öfverlärare i den pedagogiska afdelningen. Han har redan, troget följande P. H. Lings grundsatser, hunnit utöfva en betydelsefull verksamhet och upprätthåller den vetenskapligt ledande principen i vårt nu varande gymnastiksystem.

Institutets militära afdelning ledes f. n. af kapten V. Balck, hvilken utnämdes till öfverlärare vid utgången af 1887, men förut tillhörde institutet och i ett par och tjugu år arbetat i gymnastik äfvenvid militärskolor och allmänna läroverk, många gånger i samma ändamål besökt främmande land och alltid vinlagt sig om att göra vår ungdom frisk och modig. Den fria gymnastiska rörelsen har i honom på flera områden haft en väckare och främjare, hvarför vi vid skildringen af gymnastikföreningar, fäktklubbar, roddsällskap, m. m. få tillfälle att egna närmare uppmärksamhet åt kapten Balcks verksamhet.

V. Balck.

Samtidigt med att öfverste Nyblæus var öfverlärare i den militära afdelningen, leddes den medicinska af professor, d:r T. J. Hartelius, som äfven utgifvit många arbeten i hälsolära och gymnastik, men efter att i ett par och tjugu år ha innehaft öfverlärareplatsen, lemnade den på samma gång som Nyblæas afgick och fick till efterträdare med. d:r R. Murray, som från och med detta års ingång är professor och öfverlärare på den afdelningen, men redan förut känd för vetenskapligt fasta insigter och praktisk duglighet inom sjukgymnastiken.

T. J. Hartelius.

Bland öfriga lärare nämna gymnastikens vänner med mycken aktning kapten C. C. A. Silow samt lärarinnorna M. C. C. von Zweigbergk och A. M. Öhman.

Läroverkens och folkskolornas gymnastik, hvilken nu mera till större delen öfvas å dessas egna gymnastiksalar,

förtjäna kanske sitt särskilda kapitel. Vår och höst ser man lärjungarne rycka ut till militära öfningar i stadens omgifningar, anförda af sina gymnastiklärare, kaptenerna V. Balck, J. D. Haasum, P. G. V. Lindbæck och C. V. E. Ankarcrona samt löjtnanterne V. Åman och O. E. Scherstén.

Men ha vi icke fått tillräcklig friskgymnastik, söka vi ersätta bristen genom sjukgymnastik. Därför har nya Stockholm, utom hvad i det afseendet lemnas af centralinstitutet, åtskilliga sjukgymnastikanstalter och en mängd enskilda sjukgymnaster, som med manuel behandling söka öfvervinna våra kroppssvagheter och krämpor samt äfven fördrifva allvarsamma sjukdomar, och på det området verka också våra två stora medico-mekaniska institut samt gymnastikerna i Mariahissen och vid St. Paulsgatan.

***Det gymnastiskt ortopediska institutet* upprättades 1827 af professor Nils Åkerman i ändamål att lemna vård och bot åt personer, som lida af hvarjehanda missbildningar, såsom snedhet i ryggen, krökning af benpiporna, fötternas onaturliga skapnad m. m.

Institutets första lokal var vid Djurgårdsbrunn, hvarifrån det flyttades till staden, därpå till Blockhusudden, så åter till staden, där det länge stannade vid Odens- (nu Brunkebärgs)gatan och f. n. finnes i n:o 13 Brunkebärgstorg. Det kallades en tid *Josefinska ortopediska institutet* och hade än med-, än motgång, fick tidigt statsanslag, men var en gång nära att för alltid försvinna samt skall ha tagit fart igen endast genom att en d:r Cazalis, som i Paris gjort sin kurs i ortopedien, anstäldes vid institutet.

Först sedan d:r Herman Sätherberg, den både såsom läkare och skald kände människovännen, år 1847 öfvertagit anstalten, fick den stadgad tillvaro. Han inköpte den ofvan nämde egendomen vid Odensgatan och omorganiserade institutet till en fullständig sjukgymnastik med äfven elektricitetsafdelning och vann stort förtroende. Sedan professor Sätherberg lemnat det, förestods institutet i några år af professor A. Jäderholm och öfvertogs efter dennes död af nu mera professor R. Murray och skötes af honom samt d:r A. G. Wide med medhjelpare. Styrelsen vid denna med statsanslag af 8,250 kr. försedda sjukgymnastik utgöres af fem ledamöter och kompletterar sig själf. Patienternas antal uppgick 1887 till 358, af hvilka åtskilliga obemedlade erhöllo kostnadsfri behandling.

»Nutidens ortopedi», säger en författare i ämnet, »har utvecklat sig på ett sådant sätt, att den icke kan jämföras med den ortopediska kurmetod, som fordom utöfvades. Den patologiska anatomien har i flera afseenden öppnat nya utsigter äfven på detta fält; kirurgien har trädt sin yngre broder ortopedien till mötes; och det utbyte dessa tvenne vetenskapsgrenar lemnat hvarandra har varit af icke ringa värde för dem bägge. Läggom slutligen härtill den mäktiga bundsförvandt, som ortopedien funnit i gymnastiken!»

Det är den bundsförvandten som gör professor Murrays institut till en af nya Stockholms märkligare inrättningar.

R. Murray.

***

Samhället var sjukt. Det hade fått för mycket fett kring hjertat, så att det ej kunde klappa för det ädla och höga. Samhället hade bleksot, led af blodbrist. Det var utsatt för bröstförträngning och kom ejut med sin andhemtning. Det hade svårt att smälta och plågades af den eviga magkatarren. Och af reumatismen sedan! Det hela var snedt och lutade till sitt fall.

Då kom d:r Zander och varkunnade sig öfver den lidande mänskligheten. »Jag skall taga bort det öfverflödiga fettet», sade han, »fördrifva bleksoten, upphäfva blodbristen, vidga andhemtningsverktygen, kufva magkatarren och reumatismen, räta ut hela samhället och ställa det på säkra fötter.»

Gustaf Zander.

Han höll ord. Går man en tidig morgonstund till hälsohuset i hörnet af Malmtorgsgatan och Jakobsgatan, där professor Curman rentvår samhället, kan man taga trolleriet i betraktande, och nu kan man få se samma trolleri upprepas vid Stureplanen i *nya* Stockholms praktfulla hälsohus, som också är en af de Curmanska

rentvagningsanstalterna. De *medico-mekaniska gymnastikinrättningarna* kallas dessa samlingar af trollapparater.

Första försöket att upprätta en fullständig gymnastik medelst mekaniska apparater skedde i slutet af 1850-talet i fröknarna Zanders flickpension på Bårarp i Halland. Dessa lärarinnors bror, den då unge studenten Gustaf Zander, ledde där de gymnastiska öfningarna, men ansåg den Lingska apparelj-gymnastiken och den fristående liniegymnastiken dels icke tillräckligt individualiserande, dels icke lämpliga vid sjukliga förhållanden. Han försökte att medelst den manuela metoden utföra gymnastiska rörelser, men då krafterna icke räckte till att gymnasticera ett större antal, kom han på den idén att genom mekaniska hjälpmedel ersätta sig själf. Försök gjordes med några apparater, och uppfinnaren lyckades individualisera rörelserna för hvarje särskild elev.

Vid dessa första försök egde Zander icke andra biträden än bysmeden och en snickare, men hans eget snille och okufliga kraft samt läkarens kärlek till vetenskapen alstrade en fyndighet i utvägar, som beundrats af erfarne yrkesmekanici. Några år efter dessa första försök författade Zander såsom prof för licentiat-examen en afhandling om sin gymnastik-metod, och afhandlingen fick högsta betyget.

I början af 1865 öppnade d:r Zander sitt medico-mekaniska institut i n:r 19 Västra Trädgårdsgatan. Det hade då blott 27 apparater. Ett par år därefter erhöll det den lokal det ännu innehar i Badhusaktiebolagets hus vid Malmtorgsgatan, och då institutet tillryggalagt femton år af sin tillvaro, egde det 53 olika apparater samt 26 dupletter.»Det är», heter det i en skildring i Ny Illustrerad Tidning i januari 1850, »ångans lydiga kraft, som drifver en mängd af dessa maskiner, afsedda att stärka en bräcklig kroppshydda, men bak om dem står såsom den egentligt ledande kraften den tillbakadragne mannen med det drömmande ansigtet, med de ärliga blå ögonen, hvilkas vänliga, goda uttryck afspegla ett hjärta, som vid lösandet af vetenskapens uppgifter aldrig glömmer målet: lindrandet af bröders lidanden.»

Den nu varande lokalen för institutet och därmed dettas utvidgande och stadgande förskaffade sig d:r Zander i samråd med en annan inom vetenskapen och den praktiska hälsovården framstående läkare och människovän, d:r Carl Curman, hvilken med oemotståndlig ihärdighet drifvit igenom sin älsklingsidé för den stockholmska sundhetens främjande: ett stort och i alt ändamålsenligt varmbadhus, hvilket han satte i samband med den förstnämde hälsofaktorn, den medico-mekaniska gymnastiken. Bad och gymnastik ha således ingått förening i nya Stockholm, och skildringen af dem torde böra vara gemensam, hälst de två största inrättningarna af hvardera slaget ha gemensamma hus.

Carl Curman.

Enligt Olaus Magni intyg på 1500-talet funnos öfver alt i norden »så väl enskilda som allmänna badstugor i den bästa ordning, försedda med alla dit hörande redskap», och ett par hundra år senare skildrar Linné en badstuga på Lindholmen vid Venern, uppförd i medlet af 1600-talet af Bengt Gabrielsson Oxenstierna, som lär ha kunnat vara ett mönster för ett privatbad äfven i vår tid. Men så väl i det öfriga riket, som i hufvudstaden glömde man slutligen bort att taga bad. De af franske diplomaten Ogier 1634 beskrifna badstugorna i Stockholm försvunno nästan alldeles, och i första fjärdedelen af vårt århundrade hade dessa inskränkt sig till ett dåligt finskt imbad vid Stora Glasbruksgatan samt till två badkar som egdes af en enkefru vid Gamla Norrbro, där det lär ha händt, att flere personer måste begagna samma vatten.

År 1831 satte hattmakar-åldermannen C. J. Lorentz upp en badinrättning också vid Gamla Norrbro, och den afhjälpte åtminstone den värsta bristen samt var under många år ensam om att gifva stockholmarne tillfälle till varma karbad. Men tretiofem år efteråt var inrättningen hvarken tillräcklig eller tidsenlig. Svaga försök gjordes att gifva den medtäflare. Således fans en badinrättning vid Lilla Vattugatans nedre del, men lokalen var af den beskaffenhet, att man där förr fick kallt smutsvatten ur Klara sjö än ordentliga varmbad. Klaravattnet lär stundom ha trängt in i bottenvåningen och släckt elden i pannmuren. Badgästerne nödgades på utlagda bräder öfver pölarne krångla sig till och från badrummen. En annan inrättning, vid öfre delen af Nybrogatan, var otvifvelaktigt bättre, men likväl mycket underlägsen äfven låga anspråk.D:r Curman sökte bibringa förmående personer sin öfvertygelse om nödvändigheten af ett ändamålsenligt badhus, men det gick icke lätt. Emellertid bildade han jämte d:r Zander, arkitekten Hj. Lindahl och byggmästaren J. Ahlström år 1867 ett bolag för

ändamålet. Detta bolag satte sig genast i verksamhet för att skaffa sig lämplig lokal, men möttes af mycket motstånd och hade stora svårigheter att bekämpa. Ett sådant motstånd hade sannolikt afskräckt hvarje annan, men Carl Curman låter icke afskräcka sig. Motgången eggade honom till nya ansträngningar, och slutligen lyckades han i några framstående samhällsmedlemmar, konsul A. W. Frestadius, grosshandlar G. Fris och kirurgiske instrumentmakaren A. Stille, finna personer, som uppfattade det vigtiga i företaget och voro benägna att tillskjuta penningar.

Då föllo d:r Curman och arkitekten Lindahl på den tanken, att Frimurarebarnhusets stora egendom vid Malmtorgsgatan kanske kunde erhållas, emedan barnhuset skulle flyttas till Kristineberg. Utan att förlora ett ögonblick, gingo de genaste vägen till det gamla huset, ringde på den stängda porten och visades upp till barnhusets kamrerare, som bebodde en liten nätt bostadslägenhet på tio eller elfva rum och var mycket litet meddelsam, då han erfor hvarom frågan vore, men likväl lemnade några knappa upplysningar. Dessa hade till följd, att d:r Curman oförtöfvadt begaf sig till då varande hertigen af Östergötland, hvilken skulle på frimurareordens vägnar bestämma om försäljningen af fastigheten. Curman drog genast fram sin plan, hvilken han naturligtvis hade fullt färdig, till och med uppritad, och förstod att så intressera hertigen för saken, att bolaget fick köpa huset för 200,000 kr. — en god affär. Man började genast efter besittningstagandet ändra om huset och lämpa det till sitt ändamål, ett ganska omfattande arbete, hvarvid Curman verksamt biträddes af arkitekten Hj. Lindahl, som vardt den nya inrättningens kamrerare.

På det sättet uppstod det ändamålsenliga badhus, som nu i ett par årtionden gjort stockholmarne ovärderlig nytta och tjänat till föredöme för ett femtiotal andra badinrättningar, i synnerhet i nya sjukhus, kaserner, barnhus, o. s. v.

Redan innan badinrättningen kunde öppnas för allmänheten, flyttade Zanders medico mekaniska gymnastik in i huset, och sedan ha dessa två hälsovårdsanstalter i hvarandras närmaste granskap verkat för ett gemensamt mål.

Men Stockholm växte och vardt stort. Det behöfde minst ett par dylika anstalter till, förklarade Curman, som under tiden var vorden professor i plastisk anatomi vid konstakademien, liksom han sedan kallades till docent i balneologi och klimatologi vid Karolinskainstitutet. Ått han under många år varit badintendent i Lysekil är kändt öfver hela Sverige och hör endast så till vida till nya Stockholm, att det visar, huru våra framstående personer kunna af sin verksamhet dela med sig åt andra orter, fastän den verksamheten äfven i hufvudstaden är ganska vidt omfattande.

»Ett badhus till, och ännu en medico-mekanisk gymnastik!» Det var professor Curmans nya mål, och det uppnåddes. Badhusbolaget anlade en filial vid Stureplanen, och den nitiske hälsofrämjaren fick friare händer vid anordningen än han kunnat ha i det gamla huset vid Malmtorgsgatan. Arkitekterne Isæus och Sandahl ha, såsom förut nämdt, hedern af den vackra fasaden och af väntsalen, under det ritningarna till de inre delarne äro utförda af arkitekten Sundius, men det är fram för alt professor Curman, som med kamrer Lindahls medverkan uttänkt och ordnat alt i sjelfva inredningen, hvilken är af den mönstergilla beskaffenhet, att detta nya badhus uppväcker alla sakkunniga främlingars beundran.

Tomten är omkring 70 fot lång i hnfvudsidan mot Stureplanen samt håller 150 fot inåt. Huset är, utom undervåningen, fyra våningar högt och derifrån utgå två flyglar af tre våningars höjd utom källarvåningen, hvilka flyglar äro i fonden förenade genom en tornartad byggnad, som bland annat innehåller de rymliga vattenreservoarerna som mata hela anstalten.

Ni vill taga ett bad och träder genom hufvudporten (två sidoportar leda till jordvåningen och äro äfven hufvudingångar för tredje klassens badgäster) upp för den breda trappan till den i italiensk stil dekorerade yttre förstugan, på hvars högra sida man finner en personhiss, som går genom alla våningarna, samt inträde till en i renässansstil anordnad lokal, under det att på vänstra sidan fins en hårfrisörs- och barberarelokal samt början af husets hufvudtrappa. Men ni går rakt fram och inträder i en inre förstuga, från hvilken hvälfda, öppningar till alla sidor lemna inträde till de olika badlokalerna. I den förstugan löser ni badbiljetten och får anvisning på hvar badet skall tagas. Klockan fattas kanske något ännu i den bestämda tiden, ty alla bad lemnas på jämn timme. Ni

går därför in i stora väntsalen, ett ljust och gladt atrium, prydt med väggmålningar och lefvande växter. Ni slår er ned vid ett bord och betraktar sånggudinnorna, som sväfva på glasfönstren där uppe i öfra våningen samt fägnar edra ögon med öfriga konstnärligt utförda prydnader. Man träffas öfver alt af den i detalj utstuderade konstnärligheten, som varit ledande vid arbetets utförande, tack vare Carl Curmans förmåga och smak, liksom man måste beundra med hvilken skicklighet den inskränkta tomtplatsen användts.Så beger ni er upp i den öfra våningen, där första klassens herrbadrum äro belägna. De rummen ligga på väntsalens högra sida, fruntimmernas på den vänstra. Äfven där uppe är ett litet väntrum med utsigt öfver den stora salen och med ingång till ett kafé. Från korridoren på sångguddinnornas afvigsida inträder man i första klassens enskilda badrum, bestående hvart och ett af afklädningsrum och själfva badrummet, det förra försedt med majolikaväggar och bekväma möbler, det senare med badkar af engelskt porslin i ett enda stycke. I badet betjänas ni af en stark baderska, som grundligt behandlar eder. Man har i Sverige funnit fördelaktigt att använda kvinnor äfven för betjänandet af manlige badgäster och däraf aldrig erfarit någon olägenhet. Hög aflöning ha dessa baderskor icke, men få alltid drickspengar, af hvilka de ock i de flesta fall gjort sig väl förtjänta.

Väntsalen i badhuset vid Stureplan.

Tiderna förändras, och vi med dem. Hvilken skilnad på vår tid, då kvinnor knåda badande män, och den då man ansåg att en väl uppfostrad flicka borde rodna, när man endast *talade* om bad! Och likväl torde sedligheten als icke vara sämre nu än då. -

Ni har emellertid fått en grundlig behandling i badkaret och tagit er en riktigt genomgående dusch i olika former uti lilla kabinettet bredvid, sedan torkats och gnidits och slutligen i fullt civiliseradt tillstånd lemnat badrummet för att gå in på badkafét. Ni är föryngrad.»Det där är nog bra», säger badvetenskapsmannen, »och får ej försummas, men ännu mera föryngrande medel finnas i inrättningen.»

Han pekar på en dörr längst fram i korridoren. Nästa gång ni vill njuta af Sturebaden, går ni in genom den dörren och befinner er i stora afklädningssalen för varmluft-, ång- och bassängbad. Där äro. tjugu hytter och utgång till bassängsalen, ett stort praktfullt rum med en 20 fot lång och 11 fot bred kallvattenbassäng med väggar af slipadt cement och mosaikbotten af porslin. I den bassängen kan ni simma såsom vore ni i stora herrbassängen i badinrättningen i Norrström.

Till bassängsalen stöta de stora duscherna och dit leda dörrar från de utmärkt inrättade varmlufts- och ångbaden, hvilka också äro på vissa endast för dem bestämda timmar tillgängliga för fruntimmer. Dess utom ha fruntimmerna på sin sida, där badrummen för öfrigt äro lika ordnade som männens, en liten särskild kallvattenafdelning med bassäng.

Andra klassens bad, som ligga i jämnhöjd med väntsalen, bestå af en afklädningssal med hytter och 4 badrum med kar af emaljeradt järn och dusch. Bassängs-, Varmlufts- och ångbaden ligga i fonden under första klassens motsvarande och äro ordnade som dessa, fastän anspråkslösare i utstyrsel. Varmlufts- och ångbaden bestå af en enda stor sal med fyra rader »lafvar», som höja sig terrassformigt.

Tredje klassens lokaler äro mycket rymliga. Badstuafdelningen utgöres af en afklädningssal för 100 personer och är utrustad med ångskåp och duscher. På onsdags- och lördagsaftnar, då tilloppet af badsökande än mycket stort, lemnas tredje klassens badande tillträde till andra klassens Varmlufts- ocb karbad.

Inrättningen kan samtidigt lemna *ett hundra tjugu* bad, och på onsdagar och lördagar till och med *två hundra*. Vattnet erhålles inom själfva badhuset, ur en brunn med 350 kvadratfots yta och 12 fots djup och riklig tillgång, ungefär 40,000 kannor samladt vatten af omkring 10 graders temperatur samt ren och klar färg. Efter ett helt dygns pumpning är brunnens yta blott obetydligt sänkt.

På en inre gård finnes maskinrummet med 2 stora ångpannor af Bergsunds tillverkning, 1 stor cirkulerande vattenpanna, 1 tretio hästars ångmaskin och en stor pulsometer, som befordrar vattnet upp till reservoarerna. Bak om maskinrummet är en liten ljusgård för den elektriska dynamomaskinen, som förfärdigats af Schuckart i Nurnberg.

Aftonbelysningen besörjes af 200 elektriska glödlampor. Ledningarna äro från Luth & Rosén samt uppsatta af ingeniör Luth. Ett stort antal svenska industriidkare ha för öfrigt bidragit till detta badhus. Så ha A. Rundqvist & komp. lemnat rörledningsmaterielen och utfört rörledningarna. Lomma cementbolag har förfärdigat de stora mosaikarbetena. Ligna aktiebolag har utfört allt snickeriarbete.

Uppvärmningen sker genom kaloriferer, som matas af ånga och äro tagna från Körtingska fabriken i Hannover. Luftvexlingen verkställes genom tre stora trummor, hvilka leda frisk luft in i stora väntsalen och därifrån vidare i de särskilda lokalerna. Genom i dessa trummor anbragta kaloriferer erhålles drifkraften till denna uppvärmning. Därjämte användas två stora, af ångmaskinendrifna fläktar, af hvilka den ena infläktar frisk och den andra utsuger skämd luft. Den inpumpade friska luften kan genom kaloriferer vintertiden uppvärmas, innan den införes i de särskilda rummen.

Utan dessa hjälpmedel från den nyaste ingeniörskonsten och denna af professor Curman och arkitekterna med öfriga biträden i stort och smått uttänkta anordning skulle denna helsovårdsanstalt icke kunna uppfylla sitt höga ändamål. Nu gör hon det på ett fullt tillfredsställande sätt och hon lemnar sin upphofsman tillfälle att praktiskt tillämpa hvad han förnämligast anser vara en sådan inrättnings hufvuduppgift. Det är i synnerhet två vigtiga nyheter i badning, som hos oss införts redan genom upprättandet af badhuset vid Malmtorgsgatan. De äro det s. k. *romerskt-turkiska* badet och den förbättrade formen af *finska ångbadstugan.* Det förra är ett ytterligt tort och hett luftbad, anordnadt efter mönstret af det antika romerska badet, sådant det fortlefvat i österlandet, med dess strängt skilda badlokaler af olika värme och fuktighet, dess *tepidarium*, *caldarium*, *sudatorium*, *lavacrum* och *frigidarium*.

Det är egentligen en entusiastisk irländare, David Urquhart, som har förtjänsten af att, under slutet af 1850-talet, ha i vesterlandet bekantgjort det turkiska varmluftsbadets egendomliga teknik och konstruktur, medan en d:r Luther i Wittenberg under namn af »Römisch-irische Bäder» först infört denna badform, 1862, i Tyskland. Vid ett besök i Wittenberg hos denne ättling af den store doktor Mårten fick Carl Curman idén och planen till vårt första turkiska bad med dess österländska användningssätt, dess »massage» och »shamponering». De konstruktiva anordningarna för uppvärmning och ventilering o. s. v. gjordes i smått efter det bekanta, storartade *Hammams* vid Jermingstreet i London.

Hvad åter beträffar den finska badstugan, som äfven hos oss i århundraden åtnjutit det största nationela anseende, så torde ock den vara en kvarlefva från den romerskt-grekiska odlingen, hvilken kommit till oss på annan väg och därunder undergått betydande förändring. Den hade så småningom dels förfallit till ett det simplaste ång- och imbad af ganska hälsovidrig beskaffenhet, dels kvarstått på en alt för primitiv ståndpunkt för att kunna motsvara nutidens äfven måttligaste fordringar, hvarför den kräfde en väsentlig förändring. En sådan försöktes i det nya badhuset vid Malmtorgsgatan, där man, med bibehållande af dess ursprungliga grundkaraktär af fuktigt varmluftsbad med växlande värme genom trappformig fördelning af badlafvarne, införde en enkel och rationel konstruktion för ständig uppvärmning och ventilering samt reglering af fuktigheten, med rymliga bassänger, duscher, m. m., och således möjliggjorde att detta nyttigabad kunde vara ständigt tillgängligt för alla samhällsklasser till pris som är öfverraskande lågt, om man jämför det med hvad dylika bad kosta i det öfriga Europa.

Efter mönstret af de förbättrade badstugorna för män och för kvinnor i badinrättningen vid Malmtorgsgatan har en mängd sådana badstugor uppstått i olika delar af Sverige, men en ytterligare fulländning har denna badform vunnit i hadhuset vid Stureplan, där första klassens finsk-ryska varmluftsbad, med den solida anordningen för uppvärmning, luftväxling och öfrig badteknik, som ock för bekvämlighet och prydlighet, torde med skäl kunna anses som ett mönster i sitt slag. Och vill man se ett riktigt egendomligt »folklif» i naturtillståndet, skall man en lördagsafton taga i betraktande tredje klassens badstu, där ett, man vore frestad att säga oöfverskådligt antal nakna kroppar under skämt och höga rop vältra sig omkring hvarandra. Det är såsom vore man vittne till en scen ur Dantes »Inferno», taget på skämt. Somliga lördagsaftnar bada där öfver *fyra hundra* personer. Ordningen är ej lätt att upprätthålla, men bibehålles dock mycket lugnt af en enda poliskonstapel, hvilken i full uniform

uppenbarar sig bland de hundratals nakna kropparne och i det tillståndet får sig ett grundligt fyratimmars svettbad.

Det turkiska badet har sedan sitt öppnande lemnat 85,000 bad, och ångbadstugan 315,000 andra klassens samt 575,000 tredje klassens bad, d. v. s. nära en million af dessa nya badformer. Blott en *tiondedel* af dem har begagnats af kvinnor. Inom alla arter af bad, vare sig kalla eller varma, finner man således Stockholms kvinnor underlägsna i antal. Sedan badhuset vid Malmtorgsgatan öppnades, ha där lemnats i alt 2,750,000 bad, af hvilka ungefär en tredjedel begagnats af kvinnor.

En ny medicinsk badform är nyligen införd med fullständig allmän elektrisation, medelst såväl faradisk som galvanisk ström.

***

Nya Stockholm nöjer sig dock icke med blott två stora badinrättningar, äfven om de äro så fullständiga och mönstergilla som de Curmanska. Under det dessa uppstått och utvecklat sig, har badinrättningen på Gamla Norrbro också sökt följa med tidens fordringar, och nya sådana anstalter ha i andra stadsdelar sökt tillfredsställa det alt mera ökade behofvet efter grundliga tvagningar och upplifvande badbehandling.

Södermalmsbon behöfver också sådan behandling, och det är långt för honom till Malmtorgsgatan, ännu längre till Stureplan. Han måste ha en badinrättning på närmare håll, åt minstone en som kan lemna bad af enklare beskaffenhet. Och kunde den inrättningen äfventjäna allmänheten med klädtvätt, vore ett dubbelt ändamål därmed uppnådt. Så uppstod *Södermalms tvätt- och badinrättning* vid Badstugatan, med ena sidan ut åt Söder Mälarstrand.

Inbjudning till aktieteckning utfärdades 1875 af d:r F. W. Warfvinge, nu mera öfverläkare vid Sabbatsbergs sjukhus, förste stadsläkaren, d:r C. G. Grähs, professor F. A. Cederschiöld, d:r L. Thegerström, d:r G. H. Stoltz samt direktör A. Oldenburg. Aktiekapitalet var 125,000 kr. I början hade man tänkt endast på en badinrättning och denna skulle läggas vid Högbärgsgatan, men den planen fans vara mindre tillfredsställande, och bolaget köpte en gammal egendom vid d. v. Lilla Badstugatan och förändrade den till en med tvättanstalt förenad badinrättning, hvilken senare började sin verksamhet på våren 1877. På hösten samma år öppnades tvättinrättningen. Efter några år måste dock en fullständig omändring göras, men bolaget hade då också åsamkat sig ganska stor skuld, uppgående jämte aktiekapitalet, som redan förut höjts till 171,000, till 309,000 kr., hvaremot dock svarade tillgångar i egendom, inventarier m. m. till samma belopp.

Badinrättningen företer en ganska prydlig anblick i sitt inre. Alt är fint och putsadt. Väggarne i första klassens varmvattenbad och duschrum samt i samma klass bassäng, dusch, ångskåps- och borstrum äro klädda med belgisk marmor; tak och väggar i första klassens varmluftsrum ha en beklädnad af måladt porslin. Här finnas endast två klasser.

Första klassens varmvattenbad utgöras af 14 herr- och lika många damrum. Första klassens varmluftsbad äro 11 jemte stort utrymme för bassäng och duschrum. Afgiften för denna klass är 1 kr., d. v. s. 25 öre billigare än i de två stora badinrättningarna. Ett karbad i andra klassen kostar här endast 50 öre mot 75 i de nyss nämda. Varmvattenkaren med afklädningsrum i denna klass äro 10. Badkaren äro endast af trä.

Äfven här användas kvinnor till badbetjäning, men med den skilnad, att dessa äro *unga*. Södermalmsinrättningen påstår sig ha funnit detta fördelaktigt, emedan de unga äro kraftigare och således kunna göra badbehandlingen verksammare. Inga olägenheter ha derigenom uppstått, försäkrar föreståndaren, hr C. G. Pettersson.

I badinrättningen lemnades 1886, då inrättningen dock till stor del stod under ombyggnad, 66,991 bad, af hvilka 50,820 på manliga och 15,171 på kvinliga afdelningen.

I maskintvättafdelningen, hvilken inrymmes i 4 våningar och är ganska intressant att bese samt där alla nyare ändamålsenliga maskiner användas, tvättades samma år 227,670 kilogram kläder, utom inrättningens eget badlinne, på 33,336 kg. I handtvättafdelningen uthyrdes 9,703 dagplatser och 40,080 timplatser.

På ett och annat ställe, äfven i aflägsna trakter, kan man finna någon liten badinrättning. En sådan ligger vid Erstagatan på Söder och är förenad med tvättinrättning. En något större finner man i hörnet af Regeringsgatan och Jutasbacken, och en ännu större, som till och med gör anspråk på att vara en badanstalt af en vissbetydenhet, anlades 1885 vid Gamla Kungsholmsbrogatan, på andra sidan om järnvägen. Alla bidraga att hålla nya Stockholm vid friska vätskor.

***

Emedan badinrättningen vid Malmtorgsgatan står i så nära förening med det medico-mekaniska institutet i samma hus, ansågo vi oss böra skildra henne i samband därmed och på samma gång äfven omnämna nya Stockholms öfriga badanstalter, men återvända nu till gymnastikinrättningarna, ej mindre vigtiga samhällsnyheter.

Redan i maj 1885, således ett halft år före den nya badinrättningens öppnande, invigdes det nya medico-mekaniska institutet i samma hus vid Stureplanen. Allmänheten *rusade* kanske icke dit, men förståndiga ladugårdslandsbor funno det dock förträffligt att ha en sådan hälso-anstalt i sin egen stadsdel, och institutet vann snart lika stort förtroende som det gamla vid Malmtorgsgatan. Visserligen har man i den trakten Humlegården, Karlavägen och äfven Vallhallavägen, alla tjänliga till att skaffa frisk luft och den kroppsrörelse, som lustvandringar kunna gifva, men man har ofta icke tid att gå ut och gå. Dessa nya stadsdelars inbyggare äro till stor del ämbets- och tjänstemän, grosshandlare och annat kontorsfolk, vetenskapsmän, skriftställare och öfriga kammarsittare. De äro i behof af motverkan mot detta ensidigt stillasittande lefnadssätt, och en icke ringa del af dem lider otvifvelaktigt af en ansträngd andlig verksamhet. Sådan kan verksamheten verkligen vara i Humlegårdstrakten. Där, liksom öfver alt i vår öfveransträngda tid, finnas också nevralgier och skrifvarsjuka, för att icke tala om nevrasteni och magkatarr. Mot alla dessa åkommor fordras kraftigare medel än en och annan liten promenad.

Alfred Levertin.

Det nya medico-mekaniska institutet var således efterlängtadt. D:r Alfred Levertin, känd badläkare och nu mera intendent vid Varbergs hafsbad, där han träffas hvarje sommar, samt äfven, såsom förut varande biträde vid det Zanderska institutet, erfaren gymnast, öfvertog ledningen af den nya anstalten. Och nu gifvas här hvarje dag rörelser i dessa stora, fina och luftiga lokaler.Där kan man mellan den 1 oktober och medlet af maj få sig en riktigt genomgående bålrullning, en för äfven de mest trångbröstade naturer välgörande bröstlyftning, en armrullning, en nackböjning, liksom en alldeles utmärkt bäckenhäfning och lika välgörande bäckenvridning, förträffliga magspänningar och maghackningar, hvilka senare lära med framgång motarbeta svårmod. Är tankegången trög, skyndar man till d:r Levertin och låter gifva sig en hufvudhackning.

Det är klar logik i hvart enda hjul på alla dessa *femtiotvå* maskiner. Hvar enda del är satt dit för ett bestämdt ändamål till vår kroppshyddas underhållande och förkofran. Det är fullständig följdriktighet från rem till rem. Och de drifvas med ånga och anda. Det är andan, som sätter ångan i fart, och ångan drager remmarne, hjulen och tillhyggena, och alla dessa bulta hälsa i usla människokroppar.

Tröttnar man på att bultas och vridas, har man här, så väl som på öfriga gymnastiklokaler, tillfälle att inhämta de färskaste nyheterna, vare sig i tidningsrummet eller i gymnastiksalen, där man alltid har bildadt umgänge och träffar väl underrättade stockholmare, som icke dölja hvad de känna om ställningar och förhållanden i samhället samt om sina medmänniskors närmare omständigheter. I det fallet äro våra gymnastikinrättningar mer än badanstalterna liknande de antika baden, som alltid voro nyhetsbörser.

Interiör från Ladugårdslands medico-mekaniska institut.

Ladugårdslands medico-mekaniska institut besökes i hvarje termin af omkring fyra hundra personer, af hvilka omkring 250 herrar. Damerna äro så väl här, som i badinrättningarna, icke så talrika. Men en stor del af dem har sitt hushåll att sköta eller är bunden af annan verksamhet just på de timmar, kl. 12—2, som äro anslagna till kvinlig gymnastik. Herrarnes timmar äro kl. ½ 8—10 f. m. samt kl. 1½ 3—½ 5 e. m., en vida bekvämligare tid.

Fyra hundra är ej öfverdrifvet mycket, i synnerhet när man besinnar, att Ladugårdslandet eller, om man ovilkorligt vill använda den nya, ohistoriska benämningen, Östermalm har några och tretio tusen invånare, samt att, såsom ofvan visades, en så stor del af dem företrädesvis är i behof af gymnastik. Nödvändigt torde ock vara, att friplatser bereddes för obemedlade. Åtskilligt göres väl i den vägen af föreståndaren, men utan statsanslag kan dock föga uträttas. De medico-mekaniska instituten torde väl ha gjort sig förtjänta af offentligt understöd, men så långt har nya Stockholm ännu icke kommit.

***

Liksom den Zanderska gymnastiken är i samma hus som badinrättningen vid Malmtorgsgatan och den Levertinska i den nya badinrättningens hus vid Stureplan, finnes ock en gymnastik strax intill Södermalms badanstalt, icke i samma hus, men i den närbelägna Mariahissens byggnad. Där användas två stora gymnastiksalar med tillhörande mindre rum, en luftig, ljus och ändamålsenlig lägenhet med fri utsigt öfver en stor del af Stockholm.

I den lägenheten har löjtnant W. Åman nu någon tid sökt friska upp södermalmsborna på samma sätt som d:r Zander bearbetat norrmalmsmänniskorna och d:r Levertin egnat sig åt hälsoförbättringen i den stora stadsdelen öster ut. Från medlet af september till långt in i maj beredes där tillfälle att begagna uteslutande mekanisk eller endast manuel eller ock båda dessa slag af gymnastik i förening. Därigenom skiljer *Södra gymnastiska institutet* sig från Gymnastiska centralinstitutet, som använder endast manuel behandling, och från de båda medico-mekaniska instituten, i hvilka nästan endast mekanisk begagnas.

Löjtnant Åman började sin verksamhet tillsammans med kapten C. V. A. Ankarcrona och med biträde af den gamle, mycket bekante gymnasten och tecknaren R. Brouhn, hvilken länge hade både gymnastik och teckningsskola i stadshuset. Åman och Ankarcrona hade sitt institut i det gamla Von-der-Nootska eller Martevillska huset vid S:t Paulsgatan, som varit användt till så många olika ändamål, holländskt sändebudshus, holländsk och tysk reformert kyrka,tobaksfabrik, boktryckeri o. s. v., men ständigt bibehållit sitt prydliga utseende och sin vackra, trädplanterade gård. I det huset fortsätter kapten Ankarcrona sin gymnastiska verksamhet, under det löjtnant Åman med biträde af med. d:r Astley Levin, som både inom och utom Sverige studerat medicinsk gymnastik, samt flera andra medhjälpare, så väl manlige som kvinliga, i sin nya lägenhet behandlar ett stort antal patienter, af hvilka de flesta, här som annorstädes, tillhöra mankönet. På denna gymnastik har ock lemnats kostnadsfri behandling åt ett tiotal medellösa personer.

***

Nya Stockholm är rikt på gymnastiker och gymnaster. Det skulle varda alt för vidlyftigt och taga upp ett för stort utrymme, om vi försökte nämna dem alla. Vi erinra endast, att utom de nu nämda offentliga och enskilda instituten finnas här ock åtskilliga enskilda. Vi ha t. ex. Brandts, Cederschiölds, m. fl. Sjukgymnastik har redan länge meddelats af enskilda gymnaster med manuel behandling, och under senare år har dess utom massage särskildt gifvits af män och kvinnor, unga och gamla, bildade och obildade, skickliga och oskickliga. Handteringen var länge fri och okontrollerad, och detta gjorde icke als något intrång i yrket, tvärt om, ty stockholmarne skilja sig i det afseendet icke mycket från landtbefolkningen i Sverige: de ha mycken smak för kvacksalverier. I medicin och kirurgi alldeles okunniga samt från hvarje anatomisk kännedom fullständigt fritagna gamla fruntimmer, för att nämna endast nu aflidna, en jungfru Åhrberg, en mamsell Danell och andra, njuta bland en stor del stockholmare mycket större aktning än våra förnämste läkare, hvilka fullständigt visat sig vara både lärde vetenskapsmän och skicklige praktici.

»Ja si, doktorerne förstå sig inte på't», heter det. Men det göra naturligtvis »doktorinnorna», de alldeles oexaminerade och äfven alldeles ostuderade, hvilka lyckats någon gång hjälpa en patient, som kanske icke behöft annan hjälp än naturens, men flere gånger kommit stor skada å stad. De senare fallen äro må hända ej alltid bekanta, men äfven då de bekantgöras, tror man ej på uppgiften.

Detta är ett egendomligt drag hos vårt svenska folk på landet och i städerna, och själfve Boltzius hade nog funnit

godt fält för sin verksamhet äfven i Stockholm, om han här tillåtits praktisera »hälbrägdagörelsen genom tron». Den bekante »gryndoktorn» på Söder är ett lysande bevis på den tillit som skänkes den ostuderade tilltagsenheten. Sak samma har förhållandet varit med åtskilliga massörer och sjukgymnaster af båda könen. De tillätos en tid huseraalldeles okontrollerade. Detta har dock på den allra senaste tiden förändrats. Nu mera är det icke tillåtet hvem som hälst att meddela sjukgymnastik, ej häller att praktisera den del däraf som kallas »massage».

Bland de elever, som årligen antagas vid gymnastiska centralinstitutet, bestående af i synnerhet militäre, men äfven civile unge män, som skola utbildas till instruktörer i gymnastik och vapenföring, finnas också de som vilja verka såsom enskilde sjukgymnaster. Hvart annat år antagas unga kvinnor för att genomgå kursen och utbildas till gymnastiklärarinnor och kvinliga sjukgymnaster. Då sådana elever styrkt sig ha genomgått den föreskrifna lärokursen och däröfver erhållit betyg om godkända insigter, förklarar medicinalstyrelsen dem behöriga att utöfva verksamhet såsom sjukgymnaster. Antalet af sådana behörigt dokumenterade gick vid slutet af 1887 till omkring ett par hundra för hela landet, hvaraf ungefär hälften har sin verksamhet i hufvudstaden.

Examinerad skall man således nu vara — så vida man ej förut idkat yrket oexaminerad. Medicinalstyrelsen har med en bra långt gången fördragsamhet ansett sig icke böra förbjuda hittills praktiserande oexaminerade sjukgymnaster och massörer att fortsätta sin verksamhet. Det är således endast de nya som skola ha genomgått kursen och fått betyget »godkänd», men äfven de gamla hugnas med medicinalstyrelsens tillåtelse att praktisera.

Det är i synnerhet *en* sedan längre tid här praktiserande, fullt vetenskapligt bildad sjukgymnast som, utan att de öfriga kunna däraf känna sig tillbakasatta, må framhållas såsom »representativ» på detta område. Det är C. H. Liedbeck, som utbildats under Branting och Hjalmar Ling samt i London under Georgii och åtnjuter stort anseende för manuel behandling. Med sådane män som Liedbeck och de ofvan nämde har nutidens Stockholm befäst sitt anseende såsom främst bland de platser, där fullt vetenskaplig sjukgymnastik meddelas, skulle här också finnas en och annan mindre vetenskaplig gymnast.

C. H. Liedbeck.

*

VIII.

Högtider och fester.

Nya Stockholm följer fädrens bruk och glömmer ej att helighålla de gamla högtiderna. I det afseendet är kanske ej mycket förändradt. Redan i oktober börjar man tänka på jul. Medelklassens och till en del äfven aristokratiens unga damer gå omkring i tapisseribodarne och välja brodérmönster. Stockholms manliga befolkning finner jultiden ännu tämligen aflägsen och uppskjuter tanken på julklappars inköpande. Uppskofvet gäller hela november, men fruntimmernas flit är då stadd i tillväxt.

Bodegarne börja ordna utställningarna i sina fönster, tills vidare endast på försök och för att gifva allmänheten en liten försmak af hvad komma skall. Hufvudstadens damer träffas oftare än förr på Drottninggatan och Vesterlånggatan, stanna långa stunder utanför Lemans ena hörn, kasta äfven en blick på andra hörnet, fantisera ej sällan framför Möllenborgs, Ambrosii, Millbergs och Hallbergs fönster, draga en åstundans suck utanför Larsons lockande rutor och gå helt dristigt in till fröken Torsk för att låta henne i förtroende veta ett och annat om smak för broscher och armband, endast för den händelse, att fruntimmernas manlige fränder skulle komma in och fråga på något glänsande. Man kan inte vara nog förtänksam i det fallet. Olyckligtvis infinna fränderna sig först mycket närmare jul, kanske ej förr än på självfva julaftonen, men det kan ej skada, att ha sagt ifrån i tid.

Från Hallberg och Carlman och de andra med guld och juveler och silfvertoalettprydnader är det icke långt till

Lejas, och komma i julklappsfunderingar omkringströfvande damer väl dit, är ej lätt för dem att slippa därifrån. Man måste se hela lagret på den dyra sidan och den billiga, uppe i våningarna och nere i bazaren, trappaupp och trappa ned, ut och in, härs och tvärs. Och så skall man in till Meeths.

Det där tager tid, men är alldeles oundvikligt några veckor före jul, äfven om arbetena där hemma skulle komma på efterkälken. Kanske att Handarbetets vänner nu såsom alltid varda vänner i nöden. Deras lokaler äro fylda från morgon till afton.

Herrarne gå endast in till Sörmans då och då, men ännu köpa de ingenting. Så är man, utan att man ens tänkt derpå, långt inne i december. Man börjar tala om julväder. Anders har händelsevis »braskat», och nu skall jul naturligtvis »slaska», hvilken utsigt gör bodhandlarne ganska modstulna. De äro så ofantligt beroende af väderleken. Men köparne måste lockas, måste med starka medel dragas till hvar enda bod. Upplysningen stiger för hvarje afton och lyser lika klart, stundom bländande, i »magasinens» — en stockholmsbod med någon aktning för sig själf och med berättigadt anspråk på aktning hos allmänheten kallar sig magasin — nedra våning och i de öfra. Man riktigt öfverträffar sig själf i »étalage», denna svåra konst, som ännu för icke så ofantligt länge sedan var föga känd i Stockholm, men nu för hvarje år gör storartade framsteg, konsten att visa hvad man har och visa det på ett sådant sätt, att ingen annan kan visa maken. Hvilken täflan i det afseendet mellan våra handelsbodar! Huru annorlunda ser det icke ut i nya, mot hvad man såg i gamla Stockholm.

Det var en klagan, som hördes på de tider, då bodarne voro små, illa upplysta och dåligt försedda och då bodegarne i synnerhet icke förstodo att visa fram hvad de hade, och den klagan innehöll en försäkran, att »tiderna voro mycket dåliga», att man sålde litet och förtjänade ännu mindre. Samma klagan hör man ännu, och vanligtvis tillägges: »andra jular hade vi förr» .... Och likväl äro Stockholms handlande ännu ej rigtigt utarmade!

Det frostar upp, det faller snö och vi få ett litet nätt före. Anders braskade, men det gör julen också. »Gamla märken stå icke.» Ansigtena klarna. Man glömmer att klaga öfver de dåliga tiderna. Gatorna äro öfverfylda af människor. Bodarne äro ej häller tomma.

Söndagen näst före jul är inne. Det är den mest egendomliga söndag på hela året, en söndag, som egentligen icke är någon söndag och likväl mera festlig än söndagarne i allmänhet. Kyrkorna äro ej mycket besökta. De burgna familjernas fruntimmer ha icke tid att gå i kyrkan, ej ens om deras favoritpredikant är i tjänstgöring. Julstöket är i full fart, och broderierna, virkningarna, handarbetena af alla slag måste påskyndas. De fattigare familjerna äro ännu strängare sysselsatta. Det gäller att förtjäna en styfver till jul, och nu har manblott ett par dagar igen. De ensamma sömmerskorna ha icke sofvit på flere dygn. De ha knapt så mycken kraft kvar, att de kunna trampa symaskinen, och likväl surrar denna utan uppehåll. Under juldagarne får man hvila ut. Det gäller blott att icke stupa innan dess.

Bokförläggarne, boktryckarne, bokbindarne ha arbetat i förskräcklig brådska ända till ett par dagar före högtiden. Julliteraturen måste naturligtvis ut före jul. Författarne och öfversättarne voro färdiga redan i oktober, många långt förut. Nu är det bokspeditörernes och bokhandlarnes tid. Nu ordnas snillefosterna på boklådornas diskar och i deras fönster. Det måste ske med smak och likväl med yttersta skyndsamhet.

Alla ha brådt om, och likväl draga stockholmare i tio tusental omkring på stadens gator. Det ser ut som ingen af dem hade något att göra. Det är de söndagslediga, som icke äro berörda af julbrådskan, och det är kanske också åtskilliga som, oaktadt brådskan, måste ut och se på bodfönsterna, hvilka på aftonen lysa mera bländande än någonsin, locka med ännu sinrikare utställningar af ännu präktigare varor.

Det ser festligt ut öfver alt. Den mest besökta gatan är Drottninggatan och likaledes dess ingångsport Fredsgatan. Från Fredsgatans hörn till Kungsgatan, äfven längre upp, men i synnerhet från nämda horn till Mästersamuelsgatan drager hela aftonen en tätt sammanträngd skara på hvardera gångbanan, rörande sig i motsatt riktning. På den kvällen iakttages trottoarordningen ganska noga. Man håller sig alltid på vänstra trottoaren. Äfven på körbanan röra sig fotgängare i tusental, iakttagande samma ordning.

Öfver alt är något att se i de upplysta fönstren, men man får ej stanna länge framför hvarje bod. Det skulle orsaka

stoppning i den sakta framglidande folkströmmen, och det fördrages icke af poliskonstaplarne, hvilkas kaskar blänka allestädes i hopen. Framåt! så är polisens bud, och framåt går det, om ock blott i sakta skridande. Svårast är kanske att förmå de skådelystna att lemna platsen framför Holländska magasinet, som oaktadt sitt främmande namn utställer svenska folkdrägter på figurer. Ett år såg man där ett par dalkullor; året derpå hade familjen ökats med åtskilliga småkullor. Så raskt kan det gå. Hvem vet huru långt det kunde gå, om Holländska magasinet icke beslutat att självt sluta sina dagar.

Andra lockelsepunkter, der stockning vanligtvis uppstår, äro nedanför Labatts fönster med idel fina fruntimmersvaror, samt blomsterbutikerna, hvilka täfla i smakfull sommarskrud vid jultiden och dess utom söka väcka uppmärksamhet genom särskilda dekorationer i tempel, grottor o. s. v. Boklådsfönsterna äro äfven lockande medsina kalendrar, barnböcker och granna bokband i allmänhet, sina stora planscher och fotografier i bländande belysning. Och leksaksbodarne sedan! Det är ej lätt att få barnen från de fönstren. Och barnen äro naturligtvis ute alle samman. Det är en högtidsafton, som de icke kunna försumma, en ögonfägnad och en förhoppningarnas fest, ty — hvem vet? — just det vackraste de sett den kvällen, midt i julglansens trollverld, få de kanske till julklapp, få ega det hemma hos sig och njuta af det för egen räkning. Ja, det är en förtjusande afton.

Julmarknaden.

Regeringsgatan är sannerligen ej häller folktom, och i sin början kanske ännu mera befolkad än Drottninggatan. Det gäller att få se hvad Leja's ha att visa, och det är i sanning icke litet. Utanför de fönstren och i ingången till godtköpsafdelningen är folkskockningen så tät, att polisen kan föga eller intet uträtta.

Men mäktiga folkströmmar draga också öfver Norrbro, upp för Lejonbacken, snedt öfver borggården, bort till Slottsbacken och Stortorget, där nya Stockholm ärft gamla Stockholms »julmarknad», den som i långa tider var julens enda. Då julen fordom nalkades, slog stadens handtverksidkande borgerskap upp sina klumpigaträstånd på stadens Stortorg, den historiskt ryktbara platsen, och där stälde de sig sjelfva eller sina hustrur och döttrar för att falbjuda de till högtiden förfärdigade handtverksalstren, och stadens invånare af alla åldrar, men barnen förnämligast, gingo omkring och falkade på den inhemska slöjden. Ingen »bönhas», det är icke burskapsegande handtverkare, understod sig att göra anspråk på en sådan ståndplats.

Då var julmarknaden alt. Eisen vid Regeringsgatan och Eurenius vid Lilla Nygatan hade ännu icke börjat täfla med marknadsstånden. Då viste stockholmsboarne icke af några leksaksbodar här och där i staden, och det föll de äldre icke in att köpa julklappar annorstädes än i marknadsstånden hos bokbindarefrun, kammakarefrun, tenngjutaremamsellen och guldsmedsfrun. Äfven sedan Eurenius börjat draga till sig en god del af leksaks- och bosättningshandeln samt Warodell vid Riddarhustorget gjort sig känd genom finare smideshandel och stort lager af Rörstrands fajanser, gick man dock ännu till Stortorgets julmarknad.

Nu är det annorlunda. Nu är det icke mästaren, allra minst den till fabrikör upphöjde handtverkaren, som sätter sig i stånd på Stortorget och Slottsbacken. Det är han för god till. Där stå nu bara fattiga stackare, som köpt sig litet kram för att åter sälja ut det, idel futtigheter, slöjdens sämst lottade styfbarn, vemodigt dåliga julklappar, som kostat en spottstyfver och säljas för en spottstyfver.

Af de gamla stadiga och kölden någorlunda utestängande plankstånden finnas nu mera ett mycket litet antal. De flesta marknadsbutikerna bestå af tunn väf, uppsatt på några träribbor och hvilken låter kölden och snön tränga igenom och stelna de arma säljarne.

För hvarje plats erlägges en afgift af 6 kr., hvilken skall vara inbetald å stadens kassakontor några dagar förr än marknaden öppnas. Inga salustånd få foras till marknadsplatsen förr än dagen före marknadens början, hvilken nu brukar infalla på den 20 december, och inga stå kvar där före utgången af nästföljande helgfria dag efter marknadens slut, som nu mera är den sista december. Förr räckte marknaden till trettondagen, och ännu längre till baka till tjugondag jul.

Denna fattigmans marknad är likväl ännu kär för mången gammal stockholmare, hvilken, ehuru under väsentligt ändrade förhållanden, därigenom erinras om barndomens glada jular, och äfven den nutida

stockholmsbarndomen finner där nog mången fröjdanledning. Folk, som drifver fram och tillbaka i julmarknaden, saknas aldrig, men köparne äro ej många. Säljarne ha otvifvelaktigt icke lätt att få något öfver sedan marknadsplatsen och öfriga utgifter äro betalda; följderna af en omild väderlek få de nog kännas vid.Några nya uppfinningar i den lilla industrien utmärka just icke vår julmarknad. Undantagsvis kan man få se en ny leksak, mest i frambringande af oljud. Vanligvis äro dessa uppfinningar dock icke svenska, utan hit införda från utlandet. Den svenska leksaksslöjden är icke uppfinningsrik.

Under det man fryser, kanske äfven svälter i de tunna väfstånden på Stortorget och ännu värre på Slottsbacken, där vinden och snöyran ha friare spelrum, svettas säljarne i de folkuppfylda bodarne vid Vesterlånggatan, gamla och nya Stockholms lifligaste handelsgata, åt minstone jämförelsevis lifligare än de ofvan nämde stora Norrmalmsgatorna. Men kommer man upp åt Söder, är det slut med lifligheten. Den stadsdelen har många aktningsvärda salubodar, och äfven de ha naturligtvis andel i julhandeln, men betydande äro de icke, ej häller synnerligt påkostade i utstyrsel. Ungefär det samma kan man säga om det aflägsnare Norrmalms och Kungsholmens samt äfven om Ladugårdslandets butiker, med undantag dock af dem som finnas vid Sturegatans början och till en del vid Humlegårdsgatan.

Julhandelns lifligaste uttryck skådas kanske hos Josef Leja, men den handeln förekommer litet hvarstädes i Stockholm, och äfven den tarfligaste diversebod i utkanterna får väl sin andel. Det är likväl i synnerhet i trakten omkring Gustaf Adolfs torg och ett stycke uppåt Drottning- och Regeringsgatorna, vid Kungsträdgårdsgatan och Norrmalmstorg samt längs hela Vesterlånggatan och äfven vid Nygatorna som den handeln riktigt blomstrar.

Redan flere dagar före jul börjar en särskild, om icke blomstrande, dock grönskande affär på de flesta af våra torg. Det är julgransmarknaden. Huru många små granar införas till Stockholm i veckan före jul kunna vi icke uppgifva, men antalet torde få räknas i tusental. Nu mera stå de uppradade öfver alt, och ju närmare man kommer till julaftonen, dess grönare äro utsigterna. Vanligtvis säljas alla, åt minstone de flesta, men prisen falla stundom till en obetydlighet på sjelfva julaftonen. Stora, raka granar kosta ett par dagar före jul ett par kronor, kanske ännu mera, men nedprutas på julaftonens morgon, i fall tillförseln är riklig, till hälften och därunder. Mindre ståtliga exemplar säljas ofta till vrakpris.

Förr var det landtbefolkningen själf som ej blott forslade granarne till staden, utan äfven stannade kvar för att sälja dem. Så sker väl ännu till en del, men flertalet af dem som nu hålla granar till salu på gator och torg äro mellanhänder, spekulanter, som gå landtbefolkningen till mötes långt ut på landsvägarne och köpa hela partier af tillförseln samt sedan återsälja dem i detalj. Stundom kunna på det sättet goda affärer göras, stundom uppstår förlust, och det äringen glad syn att sent på julaftonen se en gransäljare, som fåfängt utbjuder en kanske icke ringa återstod af partiet, under det han springer bredvid sin vara för att hålla sig varm, stampar i snön och blåser i de stelnade fingrarne. Bredvid stå kanske några fattiga barn, som så gerna ville ha en gran med sig hem — mor har ej haft råd att köpa någon i år — men de kunna ej ens till det billiga pris som nu fordras förskaffa sig den julfröjden.

Om någon möjlighet är, skall hvarje familj i Stockholm ha julgran, om icke annan, dock en helt liten att ställa på bordet eller kanske endast en af papper, men då en lysande. I det afseendet är nya Stockholm fullkomligt likt det gamla. Och granen skall alltid prydas med sötsaker och lysande krimskrams samt med små färgade vaxljus. Seden bibehålles vanligtvis äfven hos familjer, hvilkas ungdom för länge sedan trampat ut barnskorna.

Julaftonen är inne. Brådskan är större än någonsin. Alt är ställdt på sin spets. Husfadern går visserligen äfven i dag till sina vanliga göromål, men innan han begifver sig till kontoret, ämbetsrummet eller fabriken, besörjer han i största hast uppköpet af en eller annan julklapp. Hvad som återstår uppskjuter han till middagen, och det kan hända, att han tager sig ledigt samt äfven lemnar sina biträden ledighet förr än vanligt. Så. är man fri att egna sig åt helgen, att gå i butikerna, lacka in julklapparna och skrifva julverser, ifall man är så pass mycket versmakare.

Men de som icke kunna taga sig ledighet, det är bodegarne och deras biträden. Långt på eftermiddagen äro bodarne besökta och fastän de på aftonen ofta stå tomma — alla ha då gjort sina uppköp — stängas de vanligtvis icke förr än ganska sent.

Ur kyrkfönstren strålar det starkt. Det är högtidlig aftonbön, i några kyrkor kl. 6, i andra kl. 5, i ett par kl. 4, och mycket folk infinner sig. Det är med julaftons-gudstjänsten, som med gatupromenaderna i skenet af butikglansen söndagen förut — alla människor äro strängt sysselsatta inom hus, och likväl är det några tiotusental som icke hålla sig hemma.

Själfva julen inom hus är i nya Stockholm icke olik forna tiders. Det är företrädesvis barnens högtid i år som i fjol och för hundratals år sedan, och när fjärdedelen af 1900-talet försvunnit, skall mången stockholmare ännu erinra sig huru roligt man hade i hans barndom, då man skref 1886 och 1887. Julgröten finnes på åttiotalet lika väl som den fans femtio år och hundra år förut samt ännu längre till baka. Möjligt är att lutfisken däremot fått på många ställen gifva vika för någon annan fisksort. Julklapparne utdelas på olika sätt i olika familjer, men afskaffade äro de ej, hvarken i slottet eller istugorna på Skinnarviksbergen, så vida de senare icke äro bebodda af alldeles utfattiga, och tredje dag jul läsa stockholmarne med stort intresse i tidningarna om de julklappar som den kungliga familjens medlemmar skänkt hvarandra. Sådant måste tidningarna ha reda på.

Det gamla bruket, att husbönder och tjänare skulle åt minstone på julaftonen äta vid samma bord, är nu mera nästan alldeles bortlagdt. Men i några stora affärer, i synnerhet på stora värdshus, undfägnas hela personalen den aftonen med en gemensam festmåltid vid lyckta dörrar.

Ute på gatorna är det tyst och stilla, sedan den egentliga festen börjat i det inre. Den som vankar ensam på Stockholms gator sent på julaftonen är utan tvifvel en olycklig menniska. Äfven armodets barn bruka då hålla sig inom hus, hågkomna åt minstone med det oundgängligaste, ofta med mycket mera, af dem som det förmå. Stockholmarens hjälpsamhet är stor och vidt omfattande, än reglerad af förstånd och samhällsomtanke, än ganska oförståndig, alltid vittnande om godt hjärta, sällan ett alster af skryt.

Julen är den tid af året, då hjälpsamheten är verksammast. Den sträcker sig bland annat till den del af samhällets olycksbarn som ej häller på julaftonen kan skaffa sig annat tak öfver hufvudet än det tillfälliga i natthärbärget, och går man den kvällen till härbärget vid Kammakaregatan eller det som är vid David Bagares gata, kan man få se huru de eländigaste där fira julen genom att åt minstone äta sig mätta.

På juldagsmorgonen ringa stadens alla kyrkklockor redan kl. 7, och innan kl. 8 äro de festligt upplysta kyrkorna fylda af julottebesökande. Intet har i det afseendet ändrats under de senare femtio åren. Den gamla seden att fira julottan i Solna kyrka iakttages ännu af några stockholmare, bland hvilka åtskilliga vid återfärden rasta på Stallmästaregården och styrka sig med en julglögg. Erkännas måste dock, att en icke ringa del af Stockholms befolkning ej gör sig synnerligt brådt med att lemna sängen på juldagsmorgonen.

Seder och bruk under den öfriga delen af helgen afvika ej synnerligt mycket från gamla Stockholms: slägtmiddagar på juldag och annandag; stora och små samkväm under de öfriga dagarne till årets slut.

Teatrarne uppföra »folkskådespel». Kungl. Stora teatern försummar icke att på annandagen spela »Vermländingarne» och gifver detta folkliga tal-, sång- och dansspel kanske på middagen, då aftonen upptages, af någon opera, under det äfven Dramatiska teatern har en middags- och en aftonföreställning, den förra med t. ex. »Askungen». På senare år ha de enskilda teatrarne gifvit föreställningar ej blott på annandags middag och afton, utan äfven på juldagen, något somi gamla Stockholm skulle ha ansetts hädiskt. Andra förlustelseställen, t. ex. »Mosebacke etablissement», äfven kalladt Folies Bergère, Berns salonger och Blanchs kafé bjuda på aftonföreställningar, i synnerhet musikaliska och bacchantiska, och öfver alt i staden höras tingeli-ting och tingeli-tang. Den protestantiska kyrkan blandar sig naturligtvis icke i dessa förlustelser, och den katolska i Stockholm har öfvergifvit att bjuda på det fromma nöjet af »Krubban i Bethlehem», som för några årtionden sedan tillhörde julens förströelser för »barn och tjänstfolk».

Den familjelösa eller från familjen för tillfället frigjorda befolkningen fyller förlustelseställena och kaféerna, och om egentliga *saturnalia* icke förekomma i Stockholm, så är julveckan dock anslagen till nöjets dyrkan och ett tämligen uppsluppet lefnadssätt. Man söker så gladt som möjligt göra sig kvitt det gamla året, På nyårsaftonen äter man åter gröt i familjerna och stannar ofta uppe till efter midnatt för att önska hvarandra godt nytt år.

Det nya börjar icke, som i gamla Stockholm, med denna mängd af personliga uppvaktningar och välönskningar, som voro oundgängliga bland alt »bättre» folk, men nyårskortens antal har däremot tillväxt i betydlig grad. Huru många gånger har man ej hört talas om, att dessa kort skulle afskaffas! Men hotelsen har aldrig satts i verket. Skilnaden är endast, att då man förr skickade tjugu med egna betjänter eller läjde vaktmästare i hvita bomullsvantar, skickar man nu hundra med posten. Nyårsdagen, en hvilodag för de flesta stockholmare, är årets tyngste arbetsdag för brefbärarne. År 1888 kom Stadsposten till postverkets hjelp och befordrade väl sina tjugu- eller trettiotusen kort, men postverkets brefbärare pustade ander bördan af öfver två hundratusen, som utdelades i stadens alla delar och upp för stadens alla trappor, hitkomna från landets alla orter och äfven från utrikes platser, men de allra flesta infödda stockholmskort.

Målade, d. v. s. i färgtryck prunkande, kort försöka att vinna spridning äfven på nyårsdagen, men lyckas dock föga. Sådana ha sin mesta afsättning på namns- och födelsedagar, i synnerhet bland de mindre bildade klasserna. De gamla hvita korten med namnet i sten- eller koppargravyr, nu mera mest i boktryck, äro på nyårsdagen de öfvervägande, stundom blandade med gula eller gråa skiftningar, då och då gifvande vika för oskurna, smutsbruna papperslappar, hvilka för några år sedan förklarades vara »stiliga», men dock aldrig tagit rigtig fart. Personliga besök äro på nyårsdagen ej synnerligt talrika, men afläggas inom »societeten», mest af damerna, under den påföljande veckan och väl ännu längre.

Liksom nyårsafton, utmärkes äfven trettondagsafton ännu i de flesta stockholmsfamiljer såsom en särskild högtidskväll, på hvilkenrisgrynsgröt måste förtäras, men plägseden iakttages dock icke öfver alt, och tjugondagsaftonen är väl knapt i något enda stockholmshus nu mera en högtid, hvaremot tjugondagen själf gärna firas med någon danstillställning. Balerna äro för öfrigt i full gång strax på nyåret, men tilltaga i antal ju längre det lider i januari, företrädda af den stora kungl, balen och balerna i »Innocensen» och »Amaranten».

Trettondagsgossarne eller de »tre vise männen» ha icke varit synlige på senare år, åtminstone icke offentligt, och de slagsmål, i hvilka desse vise män ofta krossade den i form af en papperslykta framstälda »stjärnan i österlandet» höra således nu mera icke till Stockholms julnöjen.

***

Fettisdagen är en i nya Stockholm nästan alldeles afglömd högtid. På salutorgen samt kanske i aflägsna »magasin», d. v. s. bröd- och mjölkbodar, säljes ett och annat fastlagsris, utstyrdt med färgade fjädrar, men det hör dock nu till undantagen att risen användas, och de skämtsamma upptågen på gatorna, som stundom urartade till slagsmål mellan gatpojkarne, synas nu mera icke till. Fastlagsnöjena för öfrigt höras ej häller af. Men semlan med mandelmassa och mjölk utgör ännu en stående rätt hvarje tisdag intill påsk. Passionspredikningarna i stadens kyrkor onsdagar och fredagar äro förbytta till aftongudstjänster. Det yttre lifvet och de mångfaldiga nöjena ha sin vanliga nutids gång, under det att den enskilda andakten är kanske lika varm och nitisk som fordom.

Så kommer påskveckan. Något synnerligt olik årets öfriga veckor är denna »stilla vecka» väl icke, men gammal plägsed är ännu iakttagen hos många familjer, att man just *då* skall gå till nattvarden, och kyrkorna äro i allmänhet talrikt besökta. Under veckans fyra senaste dagar hållas de kungliga teatrarne stängda, men enskilda skådebanor äro nu mera öppna hela veckan, till och med på långfredagen. Den dagen är ännu stor andlig konsert i Ladugårdslandskyrkan, då Haydns oratorium »Skapelsen» alltid uppföres för fullt tempel. På skärtorsdagen hålles generalrepetition, hvilken är fullständig konsert och besökt af lika mycket folk. Påskdagen öppnas de kungl, teatrarne åter, och då börjar vanligtvis också den långa rad af musiknöjen, som sedan räcker till långt fram på våren.

Påsken har naturligtvis icke samma festliga prägel som julen, men är dock en af många efterlängtad högtid, som gör ett behagligt afbrott i hvardagslifvet och bereder ett par dagars frihet åt dem som bära mödans ok vecka in och vecka ut. I kyrkligt afseende tordepåskfirandet ingalunda stå efter julen. I det afseendet har pingst mindre att betyda, ty den högtiden firas mera i det fria än inom kyrkmurarne, enär man då har att glädja sig åt vårens

ankomst. Om pingst ej infaller alt för tidigt, företagas många utflygter i Stockholms omgifningar, och ofta inviges då det stockholmska sommarlifvet, som är så kännetecknande för vår hufvudstad.

Förr invigdes det lifvet långt innan pingst. Då var första maj »årets första sommardag», ehuru då, lika väl som nu, kanske knapt våren hade visat några lifstecken. Nu är den dagens betydelse långt ifrån så stor. Visserligen beger sig ett stort antal stockholmare, i fall väderleken ej är alt för ogynsam, ut till Djurgården. Men den gamla majfesten lefver dock icke mer. Den fina verldens promenad i vagn, garnisonsofficerarnas kårmiddagar och hela det festliga hufvudstadslifvet på Djurgårdsslätten och i Djurgårdsbackarne finnas ej i vår tid. De kungliga synas kanske icke als eller uppenbara de sig i spridda partier och utan ståt. Det är nästan endast på Hasselbacken som det ser festligt ut och där det är fullt med folk. Först efter ett par veckor kommer nu ett slags sommarinvigningsfest, då kungl, familjen brukar visa sig för alt folket på Djurgården och då folkförlustelserna där äro i full fart, men gamle förste maj i dess glada ståt är det icke. Den högtiden, till hvilken unga och gamla förut längtade, då sommardrägterna invigdes och vinterns sparpengar togos fram för att låta Stockholm rigtigt slå sig löst, den tillhör minnet endast.

Annorlunda är förhållandet med midsommar. Det är nya Stockholms, liksom det var gamlas gladaste fest, men som icke firas i staden, utan i omgifningarna. Den gamle förelöparen, trefaldighetsaftonen, lördagen efter pingst, som var en del af »folkets», synnerligen tjänstflickornas, drängarnes, äfven gesällernas och i synnerhet garnisonssoldaternes sommarnattfest, har förlorat sitt anseende lika mycket som första maj, kanske ännu mera, och nu för tiden hör man föga talas om trefaldighetsnatten och de blodiga slagsmål, som förr egde rum i en af Stockholms skönaste näjder, vid den idylliska Ugglevikskällan. Alldeles öfvergifven är den näjden visst icke under den natten, och äfven Hagaparken är nog besökt, men det *myckna* folket ser man icke till, och de vilda uppträdena höra åt minstone till undantagen.

Bränvinsflaskan är ej alldeles bannlyst, men hon är kanske icke så stor som förr och förekommer ej i så många exemplar. Är detta goodtemplarnes förtjänst? Möjligtvis! Stigande bildning i allmänhet inom arbetsklassen torde väl göra sitt till. Skolan och arbetareinstitutets föreläsningar äro också faktorer i ett mera hyfsadt folklif. Det är ej mera något folklif, påstås det, men påståendet är ej grundadt på sakförhållande. Tiderna förändras, och vi med dem. Vi äro ickede samma som stockholmarne för hundra år sedan, men icke gå vi och hänga hufvudet och se gudsnådliga ut, fastän vi icke dansa och slåss på Gröna Lund, taga oss ett rus på Bruna Dörren eller

Löfmarknaden.

lefva i sus och dus i Kolmätargränden. Haga och Brunnsviken finnas lika vackra i våra dagar, och folket roar sig där ännu, om ock på annat sätt. Djurgården är icke utdöd, om ock ej alldeles lik sig. Ej häller vi stänga in oss sommartiden. Vi vistas till och med mycketmera i fria luften och mycket längre bort än våra förfäder, och syftet är att långt flere stadsbor än förr skola- kunna njuta af sommaren i naturen.

Poesien har icke flytt, skulle vi än anse oss själfva så obegripligt praktiska, men vi ha ej någon Bellman, det är saken, som kan genom sin rika inbillningskrafts sköglas uppfatta folklifvet och besjunga det. Bellman ha vi haft en gång, några få årtionden, aldrig förr och han återkommer sannolikt aldrig mera, och därför stå de få årtiondena för oss såsom en tid af så hänförande poetiskt folklif, så gladt, att det aldrig mera kan uppnås. Kanske det är för oss nyttigast, att *det* lifvet ej mera finnes och ej har utsigter att förnyas. Anledning till glädje sakna ej häller vi, och den konstgjorda svartskådningen, som icke ens i literaturen, där den dock brukar husera, har fått makt med oss, skall sannolikt aldrig kunna öfverväldiga en riktig stockholmare.

Huru glad ser han ej ut, då midsommar nalkas! Ännu lefver den gamla *löfmarknaden*, fastän nya Stockholm flyttat honom på andra sidan kanalen. Förr bredde han ut sig vid Munkbron, nu har han tagit för sig hela kajen vid Riddarholmen mellan sammanbindningsbanan och kanalen, alldeles under riksdagshuset. Det har händt, att riksdagen varit i verksamhet — det var upplösningsåret 1887 — äfven under löfmarknaden. Den som då satte sig på riksdagsläktarne, kunde dela sin uppmärksamhet mellan talarne i kamrarne och lergökarne i löfmarknaden, ty de gökarne lefva äfven i nya Stockholm och äro vid röst. För öfrigt är marknaden föga olik mot förr och har

bättre än julmarknaden bevarat sin ursprungliga karaktär. Äfven här är det visserligen den lilla och den minsta industrien som falbjudes af fattiga mellanhänder, men löf och blommor äro dock hufvudsaken.

Ännu kommer landsbygden dagen före midsommarafton till Stockholm med grönska. Hela båtlaster anlända från Mälaren, och stora och små, mest små vagnar föra mångfaldiga ungbjörkar till Stockholms torg. Landtfolket besörjer själf den affären mer än med julgranarne, och uppköparne tyckas ha annat att göra vid midsommartiden. Flera mil tillryggaläggas med ofta ganska litet lass, och den kontanta inkomsten inskränker sig ej sällan till några få kronor.

Hela Stockholm är fullt af från skogarne och hagarne i Roslagen och Södertörn uppryckt grönska. Handelsbodar, portgångar, gårdskyffen prydas med björklöf och blommor. Den gamla seden lefver ännu. Angslupar, åkaredroskor, kärror och hästar förses med väldiga löfruskor. Det är midsommaren, som egentligen är sommarensbörjan, men hvars gamla hederliga namn man ej vill beröfva honom, och midsommargrönskan tränger midt in i staden, men hon lockar också stockholmaren bort därifrån.

Så fort ske kan, stänger Stockholm butiken och ger sig ut på landet. Ännu sent på midsommaraftonen plaska ångbåtarne med människolaster från stadens stränder. Alla som kunnat förut komma ifrån ha naturligtvis redan under dagens lopp ilat bort, men det stora flertalet har ej så godt om tid. Det måste vara nöjdt, om det kan på sena aftonstunden anträda färden till sina familjer eller med sina familjer ut till holmarne i skärgården eller Mälaren.

En stockholmare hinner den rätta högtidsstämningen, då han från ångbåtens däck kastar blickarne på de barrskogsklädda holmarne, den ljusa natthimmeln och det klara vattnet, i hvilket luft, strand och ångbåt med skrof och passagerare, kapten, rorsman och alla friska löfruskor stå upp och ned och nicka.

Den som ej kan lösgöra sig midsommarafton, begagnar midsommardagens första timmar för att skynda till landet. Han far kanske på järnväg, men efter hästar icke så ofta nu för tiden, mest på ångfartyg, kanske också i segelbåt, ty seglare är stockholmaren, i synnerhet söndagsseglare. Vid midsommar känna stockholmarne sig som ljusets äkta söner och döttrar. Då rumla de hela dagen på sol, till och med om det skulle hällregna. Komma de ej längre än till Ladugårdsgärdet, så ha de här lika soligt till långt in på natten bland beväringar och gardister, som valsa med tjänstflickor och flickor från småbodarne, småsömmerskor och småfolksdöttrar af flera slag. Midsommardansen på Ladugårdsgärdet lefver äfven i nya Stockholm, fastän midsommardagen där icke är så festlig nu som under Karl Johans tid, då konungens namnsdag firades med stora parader, defiléer och manövrer på samma »gäle», såsom det heter på det stockholmska folkspråket.

***

Det fins en särskild festdag i Stockholm, en dag som visserligen hågkommes i Göteborg och undantagsvis på andra ställen i Sverige, men likväl blott *firas* i Stockholm och är till hela sin karaktär äkta stockholmsk. Det är *Bellmansdagen.* Vi ha redan i »Gamla Stockholm» skildrat den första Bellmansfesten vid Carl-Mikaels-bystens invigning. Ungefär i samma anda firas denna fest i vår tid, men har under några år varit mindre högtidlig, till och med föga uppmärksammad för att sedan åter uppträda såsom en verklig folkfest, i hvilken samhällsklasserna blandat sig med hvarandra och gemensamt öfverlemnat sig åt det glädtiga högtidlighållandet af den snillrike nationalskaldens minne.Under åttiotalet har festen varit kanske lifligare än någonsin förr. På Hasselbacken ha väl tre hundra bricollister infunnit sig, och bland dem ett femtiotal goda sångare. De visa sig en timme eller så på öfra verandan, och nedanför packa sig öfriga stockholmare, angelägna att få höra Par Bricolls utmärkta kör, men någon sång afhöres ännu icke. Klockan skrider till sju. Ordensbröderne lemna öfra våningen, hälsa med en vänlig nick bellmanseken och den nyströmska bellmansfiguren samt sätta sig i gång för att tåga till bellmansbysten i en annan del af Djurgården.

Dagen till ära synes en afdelning polismän till häst, prydliga karlar och goda ryttare. Så komma ordenssångarne och hela skaran af bricollister, omgifne och efterföljde af en god del af det öfriga stockholmsfolket. Största antalet har dock samlat sig i närheten af bysten, i en af Djurgårdens skönaste näjder. Minst tio tusen stå där sammanträngda under ekarnes löfhvalf, och andra ha lägrat sig på de omgifvande sluttningarne, många med sina

matkorgar och flaskor. På Bellmansro, det väl kända kafét, är hvar enda plats upptagen i trädgården, på verandan och ända upp på taket, och alla dessa människor ha icke kommit till samman utan att förtära något. Punsch och bilinervatten flöda öfver alt. Alla äro glada, skämta och smutta ur sina glas, men inga oordningar förefalla. De många poliskonstaplarne, kommissarierne och polisintendenten ha ingenting annat att göra än att bevittna ett gladt och oförargligt folklif.

Bellmansbysten är prydd med en storartad kraus. Rundt omkring fotställningen linda sig eklöfsslingor. Bak om bysten är uppförd en läktare, hvars bröstvärn är smyckadt med gyllene lyror, löfslingor och kransar. På den läktaren har ett garnisonsregementes musikkår sin plats och låter höra det ena bellmansstycket efter det andra. De kända och älskade bellmansmelodierna göra stämningen bland folkskarorna ännu lifligare. Nya skaror framvälla oupphörligt från ångslupsstationerna vid Alkärret och Allmänna gränd, från spårvagnarne samt i droskor och hyrvagnar och till fots från Strandvägen och Djurgårdsbron. Slätten är fyld med människor, backstigarne vimla af glada bellmansvänner.

Men nu är ordensprocessionen framme vid bysten, och på den inhägnade upphöjningen synes direktör L. Ohlson höja sin taktpinne. Bricollisternas kör frambär i välkända toner sin hyllning åt skaldens minne ... »Hör, I Orfei drängar» ... »Upp Amaryllis» ... »Blåsen nu alla» ... »Hvem är som ej vår broder mins?» klinga med den underbara blandning af friskt lefnadsmod och vemodig känslofullhet, som utmärker bellmanssången och stämmer det uppmärksamt lyssnande, tätt sammanpackade folket till poetisk andakt. Det är den nordiskasommarkvällens egendomliga behag i den sköna Djurgårdsnaturen, som blandar sig med dessa toners trollkraft och gör den delen af bellmansfesten till en sann sommarens och sångens högtid. Här är ej »dityrambisk yra» — den kommer kanske senare på natten — utan glad feststämning hos ett folk, som gått ut för att njuta en fri stund och lyssna till de toner som diktats af den skald, hvilken i all sin uppsluppna frihet dock känsligast skildrat naturens skönhet och just *den* natur, som stockholmaren har rundt omkring sig och som han mest älskar. Bellman är stockholmarens skald framför alt. Men äfven andra skalder bringas, i vår hågkomst här vid bellmansbysten, där den utmärkte kören stämmer upp »Vårt land», med Josephsons musik till Runebergs ord, samt Wennerbergs »Hör oss, Svea», som så mäktigt talar till fosterlandskänslan.

Sedan den sista sången förklingat, höjes ett lefve för Karl Mikaels minne, och detta lefve föreslås kanske af den gladaste af alla glade ordensbröder, den omtyckte skådespelaren och allmänt afhållne sällskapsbrodern, den ännu i sin lefnads höst vårfriske Svante Hedin. Efter lefveropet kommer kanske såsom illustration till detta ännu en gång »Hvem är som ej vår broder mins?», och den sången sjunges då med blottade hufvuden. Och så hurrarop och fanfarer och mängdens bifallsjubel.

Derpå återvända ordensbröderne till Hasselbacken för att i stora festsalen och på öfra verandan fortsätta festen för minnet af sin förste ordensskald. En del af dem som icke äro bricollister, endast bellmansvänner, stannar kvar i buskarne kring bysten och tuggar i lugn på matkorgens innehåll eller sprider sig ned åt de tysta lunderna i Frisens park, där ej annat ljud höres än. en stilla susning i de gamla Djurgårdsekarne, eller vandrar i sakta mak till Rosendal, men det största antalet följer bricollisterna till baka till Hasselbacken, som nu strålar i »ljus och lampors sken», *vårt* århundrades ljus, det elektriska, och våra gaslampor. Hvar enda plats i parken är upptagen, och allas blickar vändas upp till verandan, där sångarne nu utträda och till allmänhetens förtjusning låta höra några friska bellmansstycken, hvilka aflösas af Hasselbackens gardesmusik som naturligtvis också bjuder på bellmansmelodier.

Ordensbröderne draga sig till baka för att intaga sin aftonmåltid i stora salen, hvilken är prydd med Stockholms vapen, omgifvet af flaggor, samt med bellmansstandaret och lefvande växter. Efter måltiden lufta bröderne sig åter på verandan. Ånyo sång och så fyrverkeri och sång. Det sprakar och skallar, frasar och klingar på hela den ljusstrålande Hasselbacken; sångens toner och glasens klang, hornens smattrande och mähniskomängdens skratt och sorl blanda sigmed hvarandra. Det är festligt i sommarnatten, stockholmskt festligt Men vilja sångarne ännu en gång låta höra sig, varder det så tyst, så tyst där nere bland punschen och bilinervattnet och vid den bekransade bellmansstoden.

Ännu en gång vända sångarne sig från sina beundrare där nere och samlas i salen kring sin stormästare, hvilken i högstämda ordalag föreslår en skål för föremålet för dagens högtidlighet. Talaren yttrar sig med kraft och värma och ungdomlig klang. Han är ej häller äldre än *åttio* år, ett präktigt exemplar af stockholmsslägtet, och, oaktadt han således var med redan i århundradets början, en prydnad för nya Stockholm. Per Olof Bäckström heter han. Amiralitetskammarråd har han varit. Forskare och historisk skriftställare är han, arbetsam och nitisk i det allvarliga sträfvandet, vänlig och glad i den glada vetenskapens tjänst.

Men vi ha kanske icke rätt att höra på den ungdomlige åttioåringenT vi som icke äro bricollister — det ges verkligen en och annan stockholmare som ej hör till denna lysande orden, men det är mer sällsynta undantag. Det finnes musik, bländande belysning, människomassor, punsch och muntert lif, det ges bellmansfest äfven på annat ställe än Hasselbacken. Djurgården har nu mera ett Tivoli, som också firar nationalskalden och gör det i närvaro af *sex tusen* personer. Äfven där kan man tala om strålande festskrud. Så snart aftonen kommer den 26 juli, tändas tusentals färgade lyktor, som sammanbinda trädgrupperna och slingra sig rundt omkring den måleriska platsen, än högt upp på klipporna, än i hålvägarne, kring terrasserna och kioskerna, på trapporna — öfver alt.

Det går en lystring genom den sorlande hopen. Man öfvergifver de vanliga Tivolinöjena och skockar sig till samman på vissa punkter. Man väntar något särskildt. Där borta glimma facklor. Musiken stämmer upp »Mowitz blåste en konsert», och så kommer ett helt långt tåg af bellmansfigurer, företrädda af en skara örlogsgastar och en skock dalkullor. Bacchus tronar segersäll på sin tunna, och kring honom svärma skogsgudar och nymfer med tyrsosstafvar i händerna... »sefirer och Pafos hela makt», och så Ulla Winblad själf i en char, Jörgen Puckel, Mollberg och många andra af de gamla välkända från Bellmans egna dagar och hans egen rika bildningskraft, personer, som han gjort långt mera lifs lefvande än då de lefde — så vida de någonsin lefvat, men som vi förståndigt folk i slutet af adertonhundratalet alltid tycka om att se bland oss, kanske mest för att de äro så olika med oss själfva.

Tåget försvinner, men länge dröjer det ej förr än den lilla teatern lyfter sitt förhänge, och på scenen återfinna vi hela sällskapet, somdär grupperat sig kring Bellman själf. En menuett spelas upp och dansas af Ulla och Mollberg samt öfriga bellmaniader. Drägterna äro trogna, och dansen och de dansande försätta oss till de gamla stockholmstider, som ingen af oss varit med om, men som vi dock älska, emedan de varit våra faders, ehuru vi icke vilja hafva dem till baka annorstädes än på teatern. Men där taga de sig bra ut. Åskådarne klappa händerna och vilja se om menuetten. Så sjunger en tredubbel manskvartett åtskilliga bellmanssånger. Handklappningarna fördubblas, uttänjas och återskalla bland Tivoliklipporna ... pang! prr—rr! ps ... ss .. ss! Fyrverkeriet börjar, utvecklar sig, samlar sig till Bellmans namnchiffer i »briljanterad eld», såsom det heter på konstspråket, och hela trakten upplyses af bengaliska lågor.

När de slockna, har Tivoli slutat sin del af bellmansfesten. Bricollisterna hålla ännu på där uppe i Hasselbackssalen. Många herrar och damer, isynnerhet damer, sitta ännu kvar i parken och vänta på möjligheten af ännu en sång. Men de allra flesta stockholmare springa i kapp för att komma till spårvagnarne, ångsluparne och öfriga hemskaffningsmedel. Ångsluparne få ej taga om bord flere än det reglementerade antalet passagerare, men packade äro de med tätt hopträngde bellmansfirare. Det ser vådligt ut, men bra går det nu såsom alltid, äfven under Skeppsholmsbron. Skorstenens nedvikning klickar ej, och äfven på en bellmansafton skulle den engelsman, som for en hel sommar mellan staden och Djurgården, endast för att se, om icke den där skorstensmanövern skulle någon gång glömmas af, få fara förgäfves.

Lyckligt och väl komma de många tusende i land vid olika platser, och flertalet vandrar nog till sina hem för att efter en dag »måttligen njuten, hjärtligen sluten» helt lugnt slumra in med bellmansmelodierna i sina öron. Men andra stockholmare anse sig böra afsluta festen hos Berns eller Blanch. Många komma ej längre än till Strömparterren, där de landstigit och där återigen bellmansmelodierna fresta till ett litet uppehåll, som förlänges till långt in på natten. Nu först kan man tala om »dityrambisk yra». Nu kommer efterspelet, som onekligen är mera bullrande och stundom mycket mindre älskvärdt än hvad den glada festen under Djurgårdsekarne var. Nu först är det Bacchus på tunnan och icke den Bacchus som var Phoebi bror, hvilken är festföreståndare... Men det

händer, att några äkta stockholmare och bellmanianer midt under den bacchiska yran erinra sig, att de icke under den dag som redan flytt, hälsat på »gubben vid Klara kyrka», och ångorna från dryckeslaget skingras, och med tysta fjät begifva de sig helt saktmodigt till grafven, där man tror att Karl Mikael ligger jordad och där akademien restBellmansfesten i Tivoli.minnesvården åt den som var den förste innehafvaren af hennes — nittonde stol. Vården har den dagen ej varit glömd: en vacker krans pryder bilden... Om vi skulle sjunga? Dubbelkvartetten höjer ännu en gång, men nu med dämpade röster, »Hvem är som ej vår broder mins?» och den vackra sången susar stilla bland grafvårdarne, i nattens tystnad åter påminnande att »vår broder» aldrig förgätes af den verklige stockholmaren.

***

Mellan Bellmansdagen och jul är det en lång, af inga högtider eller ordinarie fester afbruten arbetstid. Lyckligtvis har Stockholm då Svenska segelsällskapets högtidsdag, och öfriga segelsällskaps festliga täflingar, vanligtvis också roddklubbarnes bidrag till de offentliga festerna, men detta hör till idrottsområdet, ett eget kapitel i nya Stockholm.

Då och då firar Stockholm en särskild jubelfest, hälst en hundraårs, åtminstone en femtioårs och i brist deraf kanske en femårs. Jubelfester kunna vi ej undvara. Våra samtida storheter gifva anledning till en mängd jubeldagar, och då de tryta, ha vi de fosterländska minnena.

Lyckligtvis har nya Stockholm dess utom haft tillfälle att fira några alldeles särskildt betydelsefulla tilldragelser, och vi ha gjort det med känsla och öfvertygelse. Huru grundligt festade vi icke, när Adolf Nordenskiöld återvände hit från sin farliga och mödosamma nordostfärd och från det därpå följande triumftåget genom Europa!

Den 24 april 1880 skall alltid minnas i den svenska hufvudstadens häfder och i den lefvande arfsägnen gå till kommande stockholmsslägten.

Redan tidigt på dagen voro vi i rörelse. Vi *kunde* icke hålla oss stilla den dagen. Vega var redan i skärgården. Tillrustningarna i staden voro ej ännu riktigt fulländade. Man arbetade med all ifver, hamrade, spikade, målade, lade ut nya gasledningar, satte upp jättekandelabrar, spände ut festmattor, hissade festflaggor. Somliga arbetade, andra sågo på, ingen satt hemma med vanliga sysslor. På middagen gick en stor del af »hela Stockholm» om bord på de många ångare, stora och små, mest stora, som förde oss ut i skärgården till Vegas möte. Vädret var icke vackert. Det var kyligt med något regn och snö. Men hvad gjorde det? Vega hade väl varit med om värre, och icke ville vi visa oss ömtåliga.

Sent på aftonen kom hela flottan åter, med Vega i spetsen och Nordenskiöld och hans käcka följeslagare om bord. Stockholms strömvar fyld af fartyg, men allt aflopp i största lugn, tack vare hamnkaptenen F. von Sydows förträffliga anordningar. Fartyg vid fartyg,

Vegafesten.

så långt man kunde se, och fullt med folk på hvarje fartyg och fullt med jubel på däck, i vanter och master, och längs alla stränder ochhögt upp på södra bärgen. Se, detta var stockholmskt! Hvar har man något motstycke?

Vi äro benägna för fester, det har redan antydts och det veta vi alla. Vi förstå också att ställa till sådana. Men en fest så lysande som Vegafesten ha vi väl knapt någonsin förut haft. En sådan belysning kring Stockholms ström har förr icke skådats. Aldrig förr har kungl, slottet erbjudit en så glänsande anblick. Till hela sin omkrets upplyst af marechaller och gaslågor, bar det åt Logårdssidan, den som synes bäst från saltsjön, öfverst en strålande polstjärna, och genom Logården, med dess af gaslågor skimrande vattenkonst, bredde sig ljusfloden alt starkare ned mot strömmen. I denna återspeglades i mångdubbelt antal de otaliga ljusen från den brygga, som man slagit mellan Logårdstrappan och slottet samt på hvilken Nordenskiöld först åter beträdde hemstadens grund. Verkan af denna ljusbyggnad var storartad. Främlingar försäkra, att de knapt någonsin i jordens största samhällen sett något jämförligt med vårt slotts belysning och med triumfbågen vid landstigningstrappan med de åtta höga obeliskerna med namnen på de i Vegafärden deltagande, skimrande i skenet af oräkneliga ljus och slingor af lampor.

Till allmän saknad kunde det mästerverk i pyroteknik, som var uppstäldt vid Södra Blasiiholmshamnen, en storartad dekoration af några och femtio fots höjd och upplyst af omkring 8,000 ljus, genom ett tillfälligt missöde icke afbrännas. Däremot fröjdade folket sig i hög grad åt det elektriska ljuset från telegrafverkets hus och åt den präktiga dekorationen som å taket af Bolinderska palatset framstälde ryktets genius, lagerkrönande Nordenskiölds bild.

Öfver alt funnos smakfulla prydnader, lämpliga för feständamålet och beundrade af folket, som sedan under en stor del af natten drog genom gatorna och fröjdade sig åt den ära nordostpassagens upptäckare beredt fosterlandet. Det var onekligen en hög stämning den aftonen bland stockholmarne och alla tycktes fullt fatta, hvad festen i själfva verket betydde. Vid sådana tillfällen kan man äfven på gatan lära till dess fördel känna stockholmsfolket. Ty värr är det dock icke alltid så värdigt i sin glädje, som det var den 24 april 1880.

Efter det yttre högtidliga mottagandet, då hela folket var med, firades Nordenskiöld sedermera dag ut och dag in i flera veckor med festätande och festdrickande, af stora offentliga sällskap och små enskilda, alltid på äkta stockholmsmanér, enligt hvilket man ej kan vara tillsammans utan att förtära något och i öfverensstämmelse hvarmed en stor man alltid skall hedras med små kottletter och bordeaux, hjärpe och champagne, kaffe, munk och bålar.

***Halft annat år därefter firade vi en annan offentlig fest. Då kom kronprinsessan Victoria hit. Det var på flyttningsdagen, den 1 oktober 1881. Stockholm hade gjort stora och långvariga förberedelser för att taga emot prinsessan så präktigt som möjligt, och Stockholm förmår i den vägen till och med mer än månget rikare samhälle.

Kronprinsparets intåg.

Nordenskiöld kom öster ifrån, kronprinsessan från väster. Hon steg i land vid Riddarholmen, där en ståtlig mottagningspaviljong var upprest och där det festliga brudparet hälsades välkommet af öfverståthållaren såsom kommunens förste man. Rundt omkring trängdes stockholmsfolket och hurrade. Det *kan* hurra, det folket, när det blott rigtigt vill, och den gången saknades icke viljan. Så gick det högtidliga tåget mellan Stockholms grundläggares bildstod ochkonungagrafvarnes kyrka. Där funnos väldiga flaggstänger uppresta på hvardera sidan af körbanan. Vid foten af hvarje stång fans en trappformig upphöjning, på hvilken så många som där kunde få rum tagit plats och bildade en lefvande pyramid.

På hvardera sidan om Riddarholmsbron hade man stält storartade korintiska pelare, och på toppen af hvar och en syntes en allegorisk figur, framräckande en krans.

Mellan och bak om dessa dekorativa välkomsthälsningar trängdes folket och fylde hela Riddarholmstorget, hvarifrån festtåget begaf sig till Vasabron, vid hvars norra ända en storartad Sveastod också bjöd sitt välkommen. Vid Rödabodarnes torg paraderade skolungdomen under gevär, och då färden nalkades Fredsgatan, fyldes hörnhuset af denna gata, snedt emot konstakademien, i hvarje fönster i alla våningar med små och stora flickor i ljusa drägter och med blombuketter, den vackraste dekorationen af alla under detta festliga intåg. Det var Åhlinska skolans elever som hälsade den unga furstinnan, väckte hennes hjärtliga tacksamhet och framkallade ett sorl af bifall från hela folkmassan.

Öfver den med flaggor, blommor och festliga dekorationer för öfrigt prydda Fredsgatan samt öfver Gustaf Adolfs torg och den med flaggstänger rikt utrustade Norrbro gick tåget upp i kungaborgen. Detta var på middagen, men dagen var frigifven till festande, och det lediga stockholmsfolket drog i glada skaror genom gatorna samt försummade ej häller på aftonen det präktiga fyrverkeriet som afbrändes vid Blasiiholmskajen.

***

Vi ha uppehållit oss något vid dessa två fester såsom representativa för nya Stockholm, hvilka de göra mycken heder. Det händer dock, att en del af vårt folk icke alltid visar sig så älskvärdt. Sanningen får icke undandöljas i en skildring, som gör anspråk på att, om ock endast i flyktiga drag, framställa tillståndet i ett samhälle, och vi

måste därför, så mycket det än grämer den som älskar nya Stockholm, erinra om de obehagliga uppträdena på Gustaf Adolfsfesten den 6 november 1882 samt om den genom en del af stockholmsfolkets råhet uppkomna olyckan den 23 september 1885 på Blasiiholmen, då en af fosterlandets ädlaste döttrar, den stora konstnärinnan hvilken gjort svenska namnet ytterligare aktadt i främmande land, önskade, att hvar och en skulle utan kostnad få höra hennes Sköna röst och glädjas åt hennes utmärkta sångkonst.

Den skränande hop, som på Gustaf Adolfs torg den 6 november 1882 på aftonen skämde intrycket af en för öfrigt så vacker och lyckad högtid till minne af den dag, då den store Gustaf Adolf lätsitt lif för trosfriheten och fosterlandet, ett af Sveriges största minnen, bestod af samma dåliga beståndsdelar, som ej fullt tre år därefter åstadkommo så många människors död och spridde vår skam till aflägsna landsändar.

Gustaf Adolfs-festen.

*

IX.

När Stockholm väljer riksdagsmän.

Det är i juli, kanske till och med i augusti, och ännu talar ingen om valet till Andra kammaren, hvilket skall ega rum på hösten. Ännu är »hela Stockholm» på landet. Endast undantagsvis spörjer hr A., som träffar hr B. på ångbåten, om han hört något om de stundande riksdagsvalen, men det har hr B. alls icke hört och han försäkrar, att det ännu är »långt dit». Det medger hr A. och börjar tala om spanmålsprisen och kaffenoteringarna, om huru ovanligt stora abborrar han metat ute på grundet samt försäkrar sig ha hört, att man skulle ha mycket roligt i år vid Lysekil och att det vore fråga om, att Stockholms stad skulle expropriera åtskilliga kojor i kvarteret Skallmejblåsaren mindre, hvilka ämnen så intressera herrarne om bord, att de dryfta alla i samband dermed stående möjligheter och omöjligheter, men als icke tänka på riksdagsvalen.

Först sedan »hela Stockholm» återvändt till stadslifvet, och »Sällskapet» ej längre befolkas af endast gräsenklings-middagsgäster samt ohjälplige ungkarlar, sedan östra allén börjat antaga ett mera civiliseradt utseende med gula löf och gamla lustvandrare, hvilka göra nyhetsmarknaden lifligare, först sedan Stockholm åter är Stockholm med långa aftnar och elektriska ljusströmmar bland gaslågorna, nämner en och annan ordet *val*. Ännu är det dock endast spridda uttryck, knapt några meningar. Ingen har ännu tagit ledningen.

I borgareståndets tid och första året efter det nya riksdagsskickets införande hände det, att *en* påpasslig medborgare kunde uträtta ofantligt mycket. Han meddelade sig med någon god vän och frågade honom, om han ej tyckte, att de och de af deras närmaste vänner vore lämplige till riksdagsmän. Den gode vännen hade kanske aldrigtänkt på den saken förut, men nu fann han det fullkomligt riktigt. Visst voro de lämplige. De två vännerna sammankommo då med några andra närmare bekanta, fem eller sex, på en liten bjudning hos en af de först nämde, och man vardt genast enig om, att de föreslagne borde väljas. Man bråkade icke als.

Så lystes ut en större sammankomst, och inbjudningen var undertecknad af kotteriet, hvars alla namn visst icke voro kända af allmänheten, men det gjorde ingenting. Den större sammankomsten egde rum kanske på börsen, och kallades valmöte, fastän där inga mötte som ej delade åsigt med utlysarne. En sammankomst på börsen gör alltid ett visst intryck, gjorde det förr dock kanske mer än nu. Till ordförande valdes naturligtvis öfverståthållaren.

Den medborgaren som varit roten och upphofvet till hela rörelsen gaf till känna, att ett »stort antal valmän» enats om de och de namnen, hvilka upplästes.

»Är det någon, som har något att anmärka mot någon af de nu föreslagna?»

Ingen hade något att anmärka.

»Vill mötet såsom sina kandidater antaga de nu föreslagna?»

Det ville mötet visst.

Följande dagen lästes i tidningarne: »På ett i går middag hållet allmänt och talrikt besökt valmöte å börsen, antogos med en enhällighet, som hedrar valmännen och i sanning kan kallas ett storartadt uttryck af hufvudstadens vilja, följande herrar till riksdagskandidater ....»

En och annan tidning gjorde kanske sin insaga, men den betydde rakt ingenting. Ännu mindre verkan spordes af några små sammankomster, på hvilka börsmötet och dess kandidater mycket illa behandlades. Det stora flertalet af hufvudstadens valmän ville icke höra talas om andra riksdagsmän än de på börsmötet antagna. De valdes naturligtvis.

Det var på den tiden. Annorlunda går det till i nya Stockholm, där det sannerligen icke låter sig göra att *en* person, ej häller ett fåtal, sätter till riksdagsmän — åt minstone ej vid själfva valet. Men nog kan det hända, att det är några som söka taga ledningen. Att därmed uträtta något mot flertalets åsigt är dock icke så lätt.

Men snart är valdagen ej långt aflägsen, ett par, tre veckor kanske. En och annan valmansförening är nu i full verksamhet. Personer, som man under hela den öfriga delen af året aldrig ser till, dyka plötsligt upp och visa utomordentlig rörlighet. De äro öfver alt och arbeta i sina partiers intressen. Tidningarna börja också dryfta kandidater, men ganska fogligt och liksom kännande sig för. Det ligger politikoch nationalekonomi i luften. Helt hastigt har det kommit, men ännu hastigare går det framåt.

Så skall första större valmötet hållas. Det är i W6' stora sal. Stora valmansföreningen har utlyst mötet. Kandidater skola föreslås, men ännu icke underkastas granskning. Mycken rörelse i staden. Af den likgiltighet och den uppskofslust, som var så allmän kort tid förut, märkes nu ingenting. Alla känna deltagande för valen, tala om dem, varda varma, till och med heta. Alla tänka snart icke på något annat. Alla valmän, kanske äfven några icke-valmän, skynda till W6. De bästa platserna äro redan upptagna, det vill säga, de som äro närmast upphöjningen på salens ena långsida, midtemot ingången, på hvilken upphöjning stå ett bord och ett par stolar. Snart är hela salen fyld.

En herre, tillhörande Stora valmansföreningens styrelse, visar sig vid bordet och förklarar mötet öppnadt samt anhåller, att de närvarande måtte utse ordförande. Några röster ropa den där styrelsemedlemmens namn. Han mottager förtroendet utan tillgjord blygsamhet samt visar sig uppdraget fullt vuxen, öppnar förhandlingarna med att anmoda mötet uppställa kandidater, afhör lugnt de rop som nu höjas från olika delar af salen, antecknar och knackar sakta i bordet, då bullret är alt för stojande.

»Här har professor X. föreslagits. Anser mötet, att professor X. skall uppföras såsom kandidat?»

»Ja!.. Nej!.. Ja!»

Ordföranden anser ja vara öfvervägande och ämnar förklara professor X. såsom en af hufvudstadens kandidater vid valen till Andra kammaren.

»Votering!» skriker en person från en aflägsen vrå.

»Votering är begärd», säger ordföranden och anmodar dem som önska professor X. uppförd såsom kandidat att uppräcka sina högra händer.

Ett stort antal händer sträckas upp åt. Ordföranden anser dessa högra händer tillhöra flertalet af de närvarande och tror sig nu kunna stadfästa X:s kandidatur. Den åsigten motsäges af en herre som står ute i förstugan och anhåller, att händerna måtte räknas.

»Låt oss räkna», säger ordföranden och anmodar de närvarande att åter sträcka upp händerna, i fall de önska professor X. till kandidat.

Några frivilliga biträda vid räkningen, som anger så och så många hundra händer. De närvarande personerna äro väl öfver fem hundra.Ordföranden meddelar utgången af räkningen och anser professor X:s kandidatur vara fullt säker. Den uppfattningen röner starkt motstånd från aflägsna röster.

»Här står en herre som räckte upp båda händerna!» ropar någon.

Buller och bråk.

»Den vida öfvervägande majoriteten är *emot* X.», skriker en i högen. Detta motsäges bestämdt, lifligt, öfverväldigande ... Jo!... Nej!... Jo! Det är omöjligt att komma öfver ens. Ordföranden sitter och klappar med en blyertspenna i bordet. Klubba saknas. Ingen hör på hans uppmaningar till lugn. Slutligen saktar sig dock sorlet. Ordföranden föreslår, att omröstning må ske genom att gå till höger och vänster. Förslaget antages.

»De som rösta på X. gå till höger, och öfriga till vänster», förklarar ordföranden.

»Men hvar är höger?» frågas i hopen.

»Höger är här, vänster är där.» Det få åt minstone de fleste reda på.

Åter igen stor rörelse. Flyttningen från salens ena ända till den andra går ej så lätt. Man snafvar på stolarne, stöter emot hvarandra, trasslar in sig och först efter mycket bråkande har man lyckats någorlunda fördela sig efter åsigter. Då befinnes det, att nästan alle samman stå på högra sidan. Hr X. är således erkänd kandidat.

Därefter kommer turen till alla de öfriga kandidatämnena som nu äro ganska manstarka. En och annan som nämts begär ordet och förklarar sig icke vilja komma i åtanka.

»Tyst, ingen diskussion!» skriker någon i högen. »Det blir nästa gång.»

»Kandidaten har inte rätt att afsäga sig», förklara andra.

»Låt hr Z. yttra sig, mine herrar!» uppmanar ordföranden, men bullret i salen är så starkt, att ingen hör hvad Z. säger.

Äfven han tages upp på kandidatlistan, och denna ökas oupphörligt. Det ena namnet föreslås efter det andra. Några nekas, men de flesta föras upp. Förrådet på riksdagskandidater tyckes vara outtömligt. Efter några timmars arbete börjar man dock tröttna. Mötet upplöses, men dryftningen fortsättes kanske på nedra botten, i restauranten och på kafét, och slutar ej förr än gasen släckes.

Vid nästa möte underkastas kandidaterne noggrann granskning. Känner man icke sig själf, bör man låta göra sig till riksdagskandidat, så får man nog reda på sina goda och dåliga egenskaper, i synnerhet de dåliga. Några af de föreslagna ha infunnit sig, träda fram på upphöjningen vid ordförandebordet och aflägga sin politiska trosbekännelse. Andra äro frånvarande, men detta betraktas af valmännen

nu mera såsom oförlåtlig ouppmärksamhet och kan vålla kandidatens förkastande.

Den politiska kandidaturen ansågs ännu för några år sedan såsom helt och hållet oförenlig med det svenska sinnelaget och räknades af många till och med bland mindre hederliga tilltag. Nu är det helt annorlunda. Nu har det gamla ciceronianska »må det stå skrifvet på hvarje medborgares panna hvad han tänker om offentliga angelägenheter» vunnit burskap hos oss, och ser man ingen inskrift eller döljes den, vänder man sig från den medborgaren.

Fram således med kandidater, spela med öppna kort och bekänn färg!

Mången kandidat är naturligtvis blyg, stammar och trasslar in sig, fastän hans tankegång kanske är ganska redig och hans åsigter fullt säkra. Andra tala med oförfärad munvighet, men ha egentligen ingenting att meddela. Vill man skaffa sig en vacker samling fraser, skall man gå på valmötena och lyssna till åtskilliga talare.

Men sakrika eller frasrika, öfvertygelsefasta eller vajande för de politiska vindkasten, åhöras de många talen dock med ganska mycken uppmärksamhet. Vi äro ett artigt folk äfven på valmötena, hvissla aldrig, skratta nog åt den eller den talaren, mumla kanske något litet, men låta honom tala till slut, och behagar han oss, klappa vi

händerna och ropa »bravo».

Ju närmare valdagen nalkas, dess starkare varder deltagandet. Vi ha slutligen icke håg att sysselsätta oss med något annat. Tidningarna egna en god del af sina spalter åt det förestående valet, bjuda ut sina kandidater, prisa deras utmärkta egenskaper, nedsätta de öfriga partiernas, söka intressera med långa ledare, små mellanbitar, uppiggande notiser, hålla förmaningar om nödvändigheten att icke försumma tillfället, tala om rättigheter och skyldigheter och skulle otvifvelaktigt alldeles trötta ut sina läsare, om dessa icke befunne sig i ett så feberaktigt tillstånd, att de tills vidare kunna tåla hvad som hälst.

Ännu ha vi icke hunnit så långt som i Nordamerika, där det anses tillåtligt att under valskedet taga heder och ära af sina motståndare. Ännu har ej någon af det ena partiet i Stockholm skylt det andras kandidater för att vara tjufvar, rånare och mördare, men några små hänsyftningar på den och den mindre ärliga handlingen af den och den kandidaten, några smygord om hans affärer och hans slägts affärer, hans opålitlighet och egennytta o. s. v. kan man nog få höra, till och med se i tryck, åt minstone i tidningar som antingen ha till yrke att utsprida gemenheter om folk eller som anse att alla medel äro goda, då det gäller att hindra en politisk motståndare. Men mord användes icke. Revolvrar synas ej till.I afton är det valmöte i vetenskapsakademiens hörsal, i Salemskapellet vid Folkungagatan och i nedre börssalen, alla talrikt besökta, och i morgon är ett stort allmänt möte utsatt till kl. 2 middagen i öfre börssalen samt ett lika stort och allmänt möte å nyo på aftonen i Hotel W6. Dagen därpå samlas femton hundra personer i musikaliska akademiens stora sal, och en annan dag trängas där ända till sexton hundra. Kandidater ansättas med närgångna frågor. Dundrande tal hållas. Högtidliga löften afgifvas. Framtiden ransakas. Fosterlandets heliga sak åberopas.

Utanför mötesplatsen svärma skaror af utbjudare, som sälja ströskrifter, tidningar, handledningar och anvisningar.

Här och där i staden äro valbyråar öppnade, tillhörande olika partier, men alla under skydd af svensk flagga, och i de byråarna finner man alla nödvändiga upplysningar samt får utan afgift hela fång af valliteratur jämte tryckta röstsedlar. På de byråarna träffar man medborgare som åtminstone under valskedet kunna sägas vara yrkespolitici, enär de då lemna alla andra sysselsättningar och egna sig helt och hållet åt politiken, upplysa de okunniga, styrka de klentrogne, handleda dem som stappla på vägen. Valbyråarna äro tämligen dyrbara inrättningar, icke såsom skulle man på dem utgifva några pengar för att skaffa partierna anhängare, köpa röster och bedrifva andra olagligheter — visst icke! Men det kostar att hyra lokal och hålla alla dessa tryckalster till kostnadsfri utdelning, att aflöna byråchefer, byråsekreterare och amanuenser af båda könen samt att bestrida en hel mängd förutsedda och kanske ännu flera oförutsedda utgifter.

Byråarna äro försedda med afskrifter af röstlängderna, hvarigenom man kan förvissa sig om att man finnes riktigt uppförd bland de valberättigade. Tillfälle till sådant efterseende har man visserligen också någon tid före valet i själfva röstlängdsoriginalerna i rådhuset, men man kommer sig vanligtvis icke dit. Det är så tråkigt att gå upp i rådstugan, och så är man ej säker på att tjänstemännen äro riktigt välvilliga, nu mera en alldeles öfverflödig farhåga, men som fortlefver sedan den tiden, då stadens, lika väl som statens, tjänstemän ansågo sig vara allmänhetens herrar hvilka endast af gunst och nåd lemnade en upplysning.

Utom att valbyråarna utdela röstsedlar, så skickas äfven sådana omkring i husen. Stundom finner man sin breflåda fyld med röstsedlar från olika partier. Det rigtigt regnar röstsedlar, och de tränga in öfver allt, äfven på de mest ogenomträngliga ställen.

Så inträder sjelfve valdagen. Den är vanligtvis mycket lugnare än dagarne närmast förut, då de oupphörliga valmötena med sinamångfaldiga tal, profomröstningar och andra förberedelser höllo sinnena i spänning, och då man skulle springa på valbyråarna, göra sig underrättad om eget och vänners valberättigande, använda sin öfvertalningsförmåga i så många fall, passa på, aldrig slappas af, vara den ständigt vaksamme medborgaren och verksamme valmannen. Nu är alt detta en öfvervunnen ståndpunkt. Nu går man i lugn till valurnan. Det är endast morgontidningarna, som ännu innehålla några kraftiga annonser, såsom: »Valmän, ohoj!»... »Front mot radikalismen!!» ... »Gå fullt beredda till valurnan!» ... »Enighet ger styrka!»

Utanför en vallokal.

Vid senaste valen ha funnits tio vallokaler, de fleste i skolhus eller på kyrkosalar, men äfven i rådhuset och på andra ställen. I omgifningarna svärma röstsedelutdelare. Man behöfver. icke alls göra sig besvär med att skrifva sin sedel. Den stickes i valmannens hand färdigtryckt. Utanför vallokalens portar posta karlar i de olika partiernas färger med stora plakat på en stång eller med ett plakat på bröstet, kanske äfven ett på ryggen, som angifver hvilket partis röstsedlar han utdelar. För några år sedan kostade partierna på sig åkaredroskor med fana, plakat på stång och innesittande valfrämjare, hvilka åkte omkring i staden för att väcka valmännen ur en farlig likgiltighet och mana dem att icke glömma dagens vigt. Dessakringfarande valpåskyndare har man dock icke sett till hvarken våren eller hösten 1887, det stora upplösningsåret. Däremot tyckas röstutdelarne vid vallokalerna ha tilltagit i antal och enträgenhet.

Har man ändtligen lyckats bana sig väg genom sedelutbjudarnes täta led och intaga sin plats i köen, får man sedan väpna sig med tålamod. Klockan är kanske ej mer än 10 på morgonen, den timme då vallokalerna öppnas, men det kan tåla länge nog innan man i köen hinner fram till valurnan. Denna har sin plats på golfvet i salens ena ända, en stor och ansenlig urna, värdig ett fritt folk, och bredvid henne sitter rådmannen-valförrättaren vid ändan af ett bord, vid hvars två långsidor fyra notarier från rådhusrätten tjänstgöra.

Är det en folkrik valkrets, dela de röstande sig i två köer, som framskrida till hvar sin sida af valförrättarens bord, och vid hvarje sida tura två notarier om att i röstlängderna efterslå och anteckna väljande, alt efter som desse komma fram till bordet.

Icke alla valmän ha rigtig reda på sig. Dar kommer en och nämner sitt namn samt räcker fram röstsedeln.

»Hvar bor herrn?» spörjer notarien, färdig att slå upp namnet i stora röstliggaren.

Frågan tyckes vara mycket enkel, och likväl kan hon ej alltid genast besvaras. Valmannen skall nämligen uppgifva det kvarter, där han hade sin bostad vid föregående års mantalsskrifning, och det går stundom icke så lätt. Mycken tidsutdrägt orsakas af bristande minne eller kännedom om kvarterets namn. När notarien slutligen lyckas få tag i valmannens namn i längderna, händer det, att han icke är valberättigad för tillfället. Han har icke erlagt sin skatt och nödgas gå med oförrättadt ärende. Stundom låter den oberättigade höra en kraftig insaga, påstående, att han verkligen betalt skatten.

»Har ni kvitto med er?»

Nej, det har han icke, men påstår, att det fins hemma. Han åligges att gå efter det och aflägsnar sig — för att aldrig mer återkomma. I de allra flesta fall är det icke vallängdens fel, utan valmannens, om denne aflägsnas, utan att ha fått lemna sin röstsedel. Därmed vare dock icke sagdt, att vallängden är alldeles ofelbar.

Den ordentlige valmannen är, äfven om han på förhand förvissat sig om att vara behörigt antecknad, försedd med sitt skattekvitto, då han går att göra sina valmansrättigheter gällande, och han behöfver endast uppgifva kvittots nummer för att notarien genast skall finna hans namn i röstlängden. När detta är väl gjordt, återstår endast att lemna den hopvikta och omärkta röstsedeln till rådmannen som genast stoppar ned den i urnan, hvarefter valmannen aflägsnar sig.Från kl. 10 till kl. 2 på dagen samt mellan kl. 6 och 8 på aftonen fortgår valförrättningen. Vanligtvis är det ämbetsmän, grosshandlare och deras likar, som rösta på morgonen, då arbetarne däremot infinna sig på kvällen. Midt på dagen äro vallokalerna för det mesta tämligen tomma.

Efter valförrättningens slut återstår för de under hela dagen ganska ansträngda magistratspersonerna det ej lätta arbetet att räkna rösterna för de olika kandidaterne, och det drager ofta långt ut på natten. Morgonen därpå står valets utgång åtminstone i det närmaste angifvet i tidningarna.

Och därmed har Stockholm *valt* riksdagsmän. Att de valde likväl ej alltid varda riksdagens representanter i Andra kammaren, hör icke till kapitlet om valet, utan beror på helt andra orsaker, t. ex. att en af de valde häftar i gammal, i röstlängden icke anmärkt skuld till det allmänna, hvilken skuld kan uppgå ända till — 11 kr. 58 öre!

Om valet till Första kammaren vet Stockholms allmänhet föga. Det skötes af hrr stadsfullmäktige och kan visserligen föregås af något dryftande i tidningarna samt mellan stadens fäder enskildt, men orsakar inga valmöten eller något slags valrörelse i staden.

Deltagandet i Stockholmsvalet till Andra kammaren tyckes vara i tillväxt. Vid ordinarie valet 1878 aflemnades 4,914 röstsedlar; vid ett partielt val 1879 voro sedlarne 3,426; vid ett annat partielt val 1880 gick antalet till endast 2,780; det ordinarie valet 1881 samlade 6,228 röstsedlar i urnorna; ett partielt val 1882 intresserade så mycket, att 5,031 sedlar aflemnades; vid ordinarie valet 1884 aflemnades 7,502; omvalet i januari 1885 åstadkom 8,261 röstsedlar; i det efter Andra kammarens upplösning 1887 utlysta nya val i april var deltagandet så talrikt, att 10,140 sedlar aflemnades. Vid ordinarie valet i september 1887 var deltagandet något mindre, och 9,534 röstsedlar afgåfvos. De här upptagna siffrorna angifva *hela* antalet af de i urnorna nedlagda sedlarne, men detta minskas ej mycket af de kasserade, hvilka t. ex. vid valet i september 1887 voro 63.

*

X.

I kyrkan och bönesalen.

Hufvudstadens alla klockor i alla kyrktorn kalla till gudstjänst. Det har ringt först half elfva på förmiddagen, sedan tre kvart till elfva. Så har den tunna klangen af »prestklockan» låtit höra sig, nu dundra storklockorna. Det »ringer samman», heter det. Stora skaror, mest kvinnor, skynda till kyrkorna, och af dessa finnas rätt många i nya Stockholm.

Vår tid är icke kyrklig, heter det, icke ens religiös, påstå somliga, men visst är dock, att kyrkornas, i synnerhet frikyrkornas, antal är här i tillväxt. De senare äro till och med fylda ända till trängsel, och statskyrkans tempel stå ingalunda tomma.

Nya Stockholm synes för den ytlige betraktaren vara företrädesvis en nöjenas stad. I de enskilda sällskapen, själfva tillkomna endast för nöjet, talas så mycket om teatrar, konserter, baler och alla slags förströelser, såsom skulle vi aldrig sysselsätta oss med annat. Öfver alt på våra annonspelare och på husväggarne läser man tillkännagifvanden om offentliga lustbarheter. Sju teatrar täfla om att draga de skådelystna till sig. Från musikkaféernas hvarje afton festligt upplysta salar klinga lockande toner. Det njutningsrika Stockholm skyndar från förlustelse till förlustelse.

Och likväl stå föreläsningssalarne, som väl icke äro endast förströelselokaler, ingalunda tomma. Arbetarinstitutet gifver hvarje afton talrikt besökta föreläsningar. I arbetareföreningen höras föredrag. Särskilda föreningar af arbetare hålla möten, på hvilka många ämnen dryftas, men inga religiösa, så vida det ej skulle vara för att söka visa dessas onyttighet eller skada för framåtskridandet.När man ser alt detta och dess utom vet, att mången stockholmare icke unnar sig någon fristund och rakt af anser sig icke ha tid att gå i kyrkan, äfven om han kände lust därtill, skulle man vara böjd att tro, det kyrkorna stode tomma. Detta är dock ingalunda förhållandet, och minst af alt är det händelsen med kapellen och bönesalarne. Dessas tillväxt är verkligen storartad.

År 1848, med omkring 90,000 invånare, annonserades i Stockholms tidningar 28 gudstjänstlokaler för hvarje söndag. År 1858, då Stockholm hade något öfver 100,000 invånare, hade lokalerna för offentlig gudstjänst stigit till 34. I början af 1868, med något öfver 130,000, visade sig ingen ökning. Då hölls hvarje söndag gudstjänst på blott 33 olika ställen. Vid ingången af 1878, då folkmängden ökats till öfver 160,000, voro gudstjänstlokalerna 41. År 1888, med 225,000 invånare, annonseras gudstjänst på öfver 60 ställen och på många af dem flere gånger om dagen.

Ehuru dessa siffror endast angifva yttre förhållanden, äro de likväl icke utan betydelse för kännedomen af det

kyrkliga lifvet i nya Stockholm. Gudstjänstlokalernas antal har visserligen ej tillväxt i fullt samma förhållande som befolkningen, enär vi för 40 år sedan hade 28 sådana lokaler på 90,000 människor och nu omkring 60 på 225,000; men de 28 gudstjänstlokalerna år 1848 omfattade dock endast territorialförsamlingarnas kyrkor samt sjukhusens och fängelsernas, och de senare äro nu mera icke medräknade, enär de ej äro offentliga. Territorialförsamlingarna äro fortfarande de samma, fastän med betydligt flere församlingsmedlemmar, men hela återstoden, som är minst lika stor, tillhör de frikyrkliga riktningarna och har helt och hållet tillkommit under de senare årtiondena. Icke en enda ny territorialkyrka har uppförts under dessa år, och förslaget om en sådan, på Ladugårdslandet, som i så fall skulle delas i två församlingar, väckte 1886 häftigt motstånd. Johannis nya kyrka är icke en *tillökning* i antalet, utan endast en ersättning för församligens afskaffade gamla.

Det är således icke de gamla församlingarna som, oaktadt betydligt tilltagande folkmängd, skaffat sig nya gudstjänstlokaler, utan de nya, som uppstått, tillhöra helt och hållet riktningar som antingen skilt sig från statskyrkan eller anse dennas tempel och presterskap icke för sig tilltalande och därför samla sina anhängare i särskilda kapell och bönesalar.

Ofta höres det påståendet, att dissenterkapellen fyllas af andäktiga, under det statskyrkans tempel stå tomma. Detta är dock icke öfverensstämmande med verkliga förhållandet. Kapellen och bönesalarne äro visserligen fylda, men statskyrkans gudstjänstlokaler ej häller öfvergifna. I allmänhet äro de senare mycket besökta, och, då någon omtyckt predikant står i predikstolen, fylda ända till trängsel.Många omtyckte predikanter har nya Stockholm verkligen icke, men de få som finnas äro mycket eftersökte, och då t. ex. pastor primarius, d:r Fehr, predikar i Storkyrkan, är detta stora tempel öfverfullt af åhörare, onekligen mest fruntimmer. Statskyrkans och i synnerhet den icke pietistiska delen af hennes presterskap samlar kring sig Stockholms mest bildade allmänhet, d. v. s. dem bland denna som gå i kyrkan — åtskilliga gå aldrig att höra en predikan — under det att de mindre bildade fordra kraftigare uppryckning och skynda till kapellen och bönesalarne.

Flertalet bland de senare är onekligen gladare, bekvämare och så att säga hemtrefligare än de gamla kyrkorna, men dessa ha ock börjat följa med sin tid, därmed erkännande, att andakten icke främjas af köld, mörker, dåliga sittplatser och dylika kvarlefvor från forntiden. De äro därför nu mera tillräckligt uppvärmda, godt upplysta med gas eller elektriskt ljus (Ladugårdslandskyrkan har både gas och elektrisk belysning), om också sittplatserna ej öfver alt äro synnerligt bekväma. I några kyrkor har afgiften för bänkplatser afskaffats.

Men äfven i sitt yttre äro de gamla kyrkorna nu mera hållna i värdigt skick. Några arkitektoniskt vackra kyrkor från äldre tider har Stockholm icke, men ett par tornbyggnader på gamla kyrkor ha under senare år höjt arkitekturen, och nya kyrkbyggnader bidraga nu till stadens prydnad.

Natten mellan söndagen och måndagen, 6 och 7 oktober 1878, utbröt eld i tyska kyrkans torn. Brandkåren alarmerades genast och anlände snart till platsen. Efter någon stunds dröjsmål, orsakadt af att gallerportarne till kyrkogården voro stängde, infördes slangar i torntrappan, som till sin nedre del var af sten, men manskapet kunde icke komma ofvan för denna del af trappan, enär fortsättningen, som var af trä, redan fattat eld. Branden fick således ohäjdadt gripa omkring sig, och det dröjde ej länge förr än tornspiran var omgifven af lågor som med sitt sken belyste en stor del af Stockholm. Klockan half fyra på morgonen började spiran att svigta och ungefär en kvarts timme därefter störtade den med ett väldigt dån öfver kyrkans tak samt de närmaste delarne af kyrkogården och Tyska brinken. Ringklockorna hade redan förut fallit på kyrkans hvalf, där de sedan påträffades till en del nedsmälta. Efter spirans fall fick branden fritt lopp i kyrkans höga takresning, och det såg ganska hotande ut för de omkringliggande husen, hvilka redan voro till större delen utrymda. Att icke en stor del af gamle sta'n då gick upp i rök, är förvånande, men otvifvelaktigt har man dess bevarande att tacka den raska och utmärkt ledda brandkåren. Ett hus på Tyska brinkens norra sida antändes flera gånger, men elden släcktes genast, och de öfriga byggnadernas antändning förekoms genom ymnig pågjutning af vatten. Klockan half sex på morgonen var elden begränsad och hade då inskränkt sig till tornet och kyrkans takresning, hvaremot kyrkans inre, tack vare de gamla takhvalfvens fasthet, icke tagit annan skada än den jämförelsevis obetydliga genom vattnets nedträngande. De tunga messingskronorna hade dock fallit ned och krossats, och orgelverket var

skadadt.Rörande eldens uppkomst har ingenting kunnat utrönas. Kyrkan var brandförsäkrad för 528,000 kr. och den lösa egendomen för 11,000. För den förra erhölls i brandskadeersättning 186,469 och för den senare 1,300 kr.

Grunden till det nedbrunna, rätt vackra tornet, uppgifves vara lagd redan af Johan III, men detta är ganska ovisst. Säkert är däremot, att byggnaden företogs 1613 och fullbordades 1618, då tornet erhöll en höjd af 222 fot. Den som uppgjort plan och utfört byggnaden var mäster Herbert Gilliusson, byggmästare på Stockholms slott, bror till den Gerard Gilliusson som bygde de präktiga tornspirorna på Upsala domkyrka, hvilka förstördes i branden 1702. År 1705 undergick tornet en grundlig reparation, hvarvid de. små torn eller pyramider, som funnos i hörnen, uppfördes och försågos med Karl XII:s namnchiffer. I tornet funnos fem klockor, af hvilka den största vägde nära 28 skeppund. Till tornets märkvärdigheter hörde ett klockspel, det enda i sitt slag i Sverige, förfärdigadt i Amsterdam 1663 af hamburgaren Frantz Hemony och köpt af tyska församlingen för 3,534 riksdaler specie. Därpå spelades första gången den 18 juli 1666. I början spelades hvar dag, men senare, med undantag af större högtidligheter, blott hvar tisdag och fredag kl. ½ 12—12 på dagen.

Efter denna brand började den ganska förmögna församlingen att tänka på tornets återuppförande, och många olika förslag väcktes. Några af dem voro alt annat än konstförståndiga, enär de alldeles icke togo hänsyn till kyrkans arkitektur. En täflan utlystes, och i kyrkan anordnades en utställning af inkomna omkring 150 ritningar, hörande till 31 olika förslag, de fleste af tyske byggkonstnärer. Åtskilliga af dessa ritningar visade ett gotiskt torn, hvilket bland sakförståndige väckte förundran och ovilja, enär ett sådant icke kunde passa i hop med en kyrka från senrenässansens dagar. Bland dem som offentligt gjorde sin insaga mot en så tokig arkitektonisk tillställning var Chr. Eichhorn, som i Ny Illustrerad tidning 1879 skref: »Den resliga tornspiran var af ålder en sådan prydnad för staden och så egendomlig i jämförelse med dennes öfriga moderna eller fula torn» (Klara nya torn fans icke då ännu) »och kupoler, att hvarje försök att vid nybyggandet borttaga eller väsentligen ändra hennes resning säkerligen skulle af stockholmarne ses med ogillande och i själfva verket vore en vandalism både mot byggnaden och hufvudstaden.»

Detta uttalade verkligen hvad hela Stockholm tänkte i den saken, och en så allmänt utbredd åsigt verkade, att om vederbörande hade haft förkärlek för ritningarna i gotisk stil, öfvergafs likväl detta.

Såsom ett önskningsmål hade ock uttalats, att staden skulle låta rifva de tre egendomar vid Vesterlånggatan som sträcka sig upp mot Prestgatan och skymma kyrkans västra sida, i hvilket fall tyska kyrkorådet lär ha varit villigt att taga bort de missprydande grafkoren mellan kyrkogården och Prestgatan hvilka tillkommo 1734 och 1735. Om denna önskan vunnit framgång, hade en liten, väl behöflig öppen plats bildats i denna trångbodda del af den inre staden, och kyrkanframträdt bättre. Ingenting i det afseendet har dock sedermera afhörts.

Gudstjänst kunde under någon tid efter branden icke hållas i det skadade templet, utan egde rum i Finska dertill benäget upplåtna kyrkan, men den 17 oktober började byggmästaren E. Thavenius med uppsättande af ett provisoriskt tak, och påföljande juldag uppläts Tyska kyrkan åter till gudstjänst.

Redan den 10 oktober hade kyrkorådet beslutat tornets återuppbyggande och utlyst den ofvan nämda täflan mellan hugade arkitekter, bland hvilka R. Gressner i Hamburg erhöll första priset, 600 riksmark, samt G. Clason och C. A. Ahlborn det andra, 300 kr. Ett extra pris på 400 riksmark tilldelades A, Pieper i Köln. Prisdomare voro hofintendenten A. Nyström, slottsintendenten E. Jacobsson, arkitekten H. F. Holmgren samt af kyrkorådet pastor Kittan och ingeniör G. A. Bergling.

Oaktadt de prisbelönta ritningarnas förträfflighet, ansåg kyrkorådet sig likväl böra inhemta någon framstående byggmästares råd samt anmodade därför kungl, preussiska geheimerådet, professor F. Adler i Berlin att infinna sig i Stockholm. Detta skedde dock först sedan underhandlingarna med en mycket framstående svensk arkitekt icke ledt till det åsyftade ändamålet. Professor A. T. Gellerstedt hade nämligen, utan att deltaga i täflingen, uppgjort en högst tilltalande eskiss till kyrkans restaurerande, men därefter, otvifvelaktigt på goda grunder, dragit sig tillbaka. Då professor Adler kom till Stockholm och fick se nämda skiss, uttryckte han sin stora förtjusning öfver den samt lär ha utropat: »Hvarför har ni kallat hit mig, då ni har en så utmärkt ritning?» Det var dock då

för sent att göra upp något med professor Gellerstedt, och på det sättet gick den svenska byggnadskonsten miste om ett mästerverk, hvilket utan tvifvel, enligt sakkunnigas intyg, tagit sig ännu vackrare ut än det nuvarande tornet.

Emellertid uppgaf professor Adler sin landsman, kungl, preussiske byggnadsrådet, professor Raschdorff i Berlin, såsom den nu mera lämpligaste arkitekten, och erhöll ingeniör Bergling därför uppdrag att resa till Berlin och söka vinna honom för saken. I oktober 1879 inträffade professor Raschdorff i Stockholm och meddelade sig med kyrkorådet. I därpå följande november skickade han in den första eskissen, och i mars 1880 beslöt församlingen, att tornbyggnaden och kyrkans återställande skulle ske i öfverensstämmelse med Raschdorffs planer och ritningar. Kyrkorådet beviljades att för byggnaden förfoga öfver tillgängliga medel samt, om så behöfdes, upptaga lån på högst 75,000 kr. I september samma år gillades och stadfästes ritningarna af kungl. maj:t.

I januari 1881 antogs ingeniör L. J. Hammar till entreprenör för tornets järnkonstruktion mot 35,000 kr. I mars samma år uppdrogs tornets alla murarearbeten för 98,000 kr. åt byggmästaren C. H. Hallström, och i därpå följande maj godkändes firman J. G. Grosse’s i Dresden anbud att mot ett pris af 36,790 riksmark gjuta fyra nya ringklockor. Till biträdande arkitekt utsågs G. Sandahl, och ingeniör Bergling åtog sig att såsom kyrkorådets ombud öfvervaka arbetet.

Elden hade förstört tornet ända ned till murkronan, men man hade hoppats att det nya tornet skulle kunna resas på den kvarstående muren. Detta visade sig dock omöjligt, och murverket måste därför rifvas ända ned samt till och med ny grund läggas, hvilket ökadekostnaderna med 10,000 kr. Då således en fullständig nybyggnad skulle företagas, egde grundstenens högtidliga nedläggning rum den 14 april 1882 i närvaro af ärkebiskop Sundberg, tyska sändebudet R. von Pfuel, öfverståthållaren, frih. af Ugglas, ordensbiskopen Grafström, underståthållaren Bråkenhjelm, polismästaren Granström och tyska legationssekreteraren F. von Pourtalés.

Kyrkorådet utgjordes då af ingeniör C. A. Bergling, nederländske generalkonsuln O. Blanck, tyske generalkonsuln W. von Redlich, fabrikör F. Gramme,- pianofabrikanten L. Stawenow och grosshandlaren H.Stange. Kyrkorådets sekreterare var hr G. Lohoff. Hederspresident var generallöjtnanten grefve G. M. L. Björnstjerna, till hvars ära kyrkorådet sedan lät prägla en guldmedalj som högtidligen öfverlemnades på grefvens sjutionde födelsedag den 20 november 1887. R. A. Kittan var kyrkoherde, men lemnade Stockholm redan innan tornet var färdigt och efterträddes af J. R Kaiser, som inställdes i ämbetet den 6 oktober 1884.

Tyska kyrkan.

Tornets murstomme var färdig på eftersommaren 1883. Den är bygd af fogstruket tegel med rika orneringar af grå gotlands-sandsten, ett vackert arbete alt igenom. Under 1884 fullbordades tornets järnkonstruktion, och kopparbeklädnaden påsattes. Alt kopparbete är gjordt på A. Lindströms verkstad, och visar med mångfaldiga prydnader stor skicklighet i utförandet af fina och svåra detaljer. På spiran, som är af bessemerstål, uppsattes den 13 sept. 1884 den 5 fot långa, 3 tot höga, af drifven koppar förfärdigade och förgylda tuppen. I slutet af oktober s. å. syntes spirans spets svigta under intryck af stark blåst. Den nedtogs då och förkortades något, sedan man hos meteorologiska anstalterna i Stockholm och Upsala begärt upplysning om, huru stor vindstyrka borde beräknas.

De nya kyrkklockorna anlände till Stockholm i september 1884. Den största af dem väger öfver 200 centner och är prydd med en medaljong med Oscar den andres bröstbild samt ärkebiskopens, kyrkoherdens och kyrkorådets namn. På alla fyra klockorna läsas tyska bibelspråk. I tullafgift för dessa klockor erlades3,000 kr. Den 9 november 1884 invigdes klockorna, hvars vackra klang väckt stockholmarnes beundran.

Det nya, af J. H. Addicks, »stadsurmakare» i Amsterdam, förfärdigade klockspelet, som kostar 30,750 kr. och hvarför i tull erlades 2,400 kr., anlände till Stockholm hösten 1887, uppsattes, afprofvades och befans mycket lyckadt, men har ännu ej användts.

Urverket är förfärdigadt hos G. W. Linderoth och kostar 3,300 kr.

Tornets höjd är 325 fot, således 25 fot högre än Riddarholmstornet, och däraf komma 200 fot på spiran. I juni 1885 besigtigades tornets järnkonstruktion och i april 1886 afsynades kopparbeklädnaden.

Återställandet af själfva kyrkan ut- och invändigt fortgick till hösten 1887, hvad det inre vidkommer under ledning af prof. M. Isæus. Byggmästaren J. E. Thomas har verkstält byggnadsarbetet, G. Grabow målningen och H. Chemnitz förgyllningen. De gamla taflorna ha restaurerats af G. Hafström. Alt i kyrkans inre lyser nu fint och prydligt. Den med rika figurorneringar af marmor utrustade predikstolen har befriats från det lager af hvitmenande, hvilket under långa tider dolt hans skönhet, som nu, tack vare Antonio Ballio, den konstförfarne, nu mera i Stockholm bosatte venetianaren, framstår i all sin glans.

Det nya, 30 stämmor starka orgelverket är ett utmärkt arbete från Åkerman & Lund, och har hr Lund särskildt kostnadsfritt lemnat en dertill hörande *tuba mirabilis*.

Flera församlingsmedlemmar ha skänkt utmärkt vackra och dyrbara prydnader. Så har fru Meeths förärat kyrkan en hos Handarbetets vänner förfärdigad altarduk af stort värde. Hr och fru Meeths ha gifvit två fönstermålningar. Två andra sådana äro skänkta af hr Friedrich Knoch, bageriegare vid Götgatan; ett måladt fönster har gifvits af hr C. Becker i firman Rügheimer & Becker, ett af konsul E. Lindström, ett af grosshandlaren R. Schumburg. Alla dessa utmärkta konst- och industriverk kosta stora summor och äro förfärdigade i München.

Den 6 november 1887 skedde en högtidlig invigning af den restaurerade kyrkan, då konungen jämte prinsarne Oscar och Carl sutto i den ståtliga kungastolen.

***

Nästan samtidigt med tyska tornbyggandet företogs motsvarande på Klara kyrka. Redan länge hade stockholmarne i allmänhet och invånarne i Klara församling i synnerhet uttryckt sitt missnöje med den fula hufven på tornet, ett ledsamt minne, vare sig af dålik smak i arkitektur eller af bekymmersamma ekonomiska omständigheter eller af bäggedera, men som borde aflägsnas och ersättas af ett värdigare byggnadsverk. Allra hälst borde detta utsträckas äfven till den öfriga kyrkan.

Den nu varande Klara kyrka är under Johan III uppförd på återstoden af det nunnekloster, som Magnus Ladulås lät anlägga norr om det Stockholm som då ännu var i sin första uppkomst. Det gamla spetsiga tornet var 332 fot högt, af hvilka 210 fot kommo på sjelfva spiran. Det lär dock ha befunnits vara för svagt och bygdes om under Gustaf II Adolf. År 1717, den 8 september,nedslogs af en stark västlig vind spetsen af tornet tillika med tuppen och korset. De senare uppsattes åter den 27 juli 1722, då Mårten Gräs, gesäll hos kopparslagar-åldermannen Seltke, klättrade upp med tuppen, fäste honom på hans plats, aflossade ett par pistolskott under den på kyrkogården samlade folkmassans fröjderop och »kom ändtligen helskinnad neder», men ett par veckor därefter föll han från tornet, där han hade något arbete, och slog i hjäl sig. Året därpå slog åskan ned i tornet, där det brann i ett par timmar, men sedan släcktes utan »vidare våda för kyrkan».

Den stora branden, som den 8 juni 1751 lade en stor del af Norrmalm i aska, förderfvade ock mycket af Klara kyrka. Det höga, spetsiga tornet fattade eld och föll ned, koppartaket smälte, altare, predikstol, minnesvårdar, »till och med de dödas ben i grafvarne förtärdes af lågorna.» Men redan ett par veckor efter denna förskräckliga eldsvåda började man åter sätta kyrkan i stånd, och arbetet fortgick i nära två år, så att hon påskdagen 1753 kunde åter öppnas för gudstjänst. Då försågs tornet med ofvan nämde huf, hvilken ända till vår tid intagit en så olyckligt bemärkt plats bland Stockholms byggnadsverk.

Klara kyrka.

Sedan arkitekten H. Zettervall, redan innan han flyttade till Stockholm, på anmodan utfört ritning till ej blott tornets, utan hela kyrkans omgestaltande i värdigt skick samt saken mycket dryftats, beslöts på en kyrkostämma i början af juni 1882, att nytt torn skulle uppföras i enlighet med nyss nämda ritning, men kyrkan blifva såsom dittills. Det är dock att förmoda, det kyrkans hela rekonstruktion skall en gång fulländas, så mycket mera som i kongl. maj:ts resolution tornbyggnaden medgifves med vilkor, att hela kyrkans förändring i öfverensstämmelse med Zettervalls ritning företages »inom en ej allt för aflägsen framtid.»

Arbetet med tornets ombyggande började på våren 1883 och förestods af professor G. Dahl såsom öfvervakande

arkitekt samt utfördes under byggmästaren A. M. Svenssons ledning. Den 10 februari 1884 nedtogs den gamla torntuppen, som sedermera begagnats, ehuru förändrad, för den nya byggnaden.Företaget utfördes med lika mycken raskhet, som insigt och omsorg. I slutet af juli 1885 afslutades murningsarbetet å själfva tornet, som är klädt med rödt, eldfast tegel, siradt med listverk af finhuggen granit.

Den höga spiran restes på ett par månader under det murningsarbetet på tornet ännu fortgick, och samtidigt uppsattes äfven de fyra hörntornen, hvartdera omkring 55 fot högt. Den gamla, omförgylda och något förändrade tuppen intog den 30 juli 1885 sin upphöjda plats, 350 fot öfver marken, af hvilka 171 komma på muren och 179 på tornspiran. Klara torn är det högsta i Sverige näst efter Linköpings domkyrkas, som håller 354 fot.

Herr A. Lindström, som besörjde kopparslagarearbetet, öfvervakade själf "uppsättningen och klättrade upp i höjden, oaktadt han ingalunda är ung — han var med såsom taktäckare på Riddarholmskyrkan redan år 1841 — samt ej eger mer än *en* hand.

Klaratornet var fullständigt färdigt till sommaren 1886, då tornuret, förfärdigadt hos G. W. Linderoth, uppsattes, och urtaflorna infattades i de å J. & C. G. Bolinders mekaniska verkstad gjutna ramstyckena.

De af kyrkorådet utsedde komiterade till byggnadens öfvervakande voro protokollssekreteraren V. Tempelman, byggmästaren E. Thavenius, grosshandlaren G. R. Sundström och snickaremästaren K. Edberg.

Och nu återstår endast att ändra själfva kyrkan i öfverensstämmelse med tornet!

***

Under det Tyska och Klara kyrkor försetts med nya, ståtliga torn till prydnad för nya Stockholm, har en annan församling, Jakobs och Johannis, kostat på sig en helt och hållet ny kyrka. Den gamla var onekligen alt för litet tidsenlig. Den lilla träbyggnaden med mera breda än höga, med utanluckor försedda fönster, med från det branta taket utspringande vindskupor och all torftighet för öfrigt var den helgedom, i hvilken en af hufvudstadens församlingar i mer än 200 år förrättat sin gudstjänst, men som i vår tid måste utdömas. Bland folket berättades, att kyrkan från början varit en bondgård, hvilket nog *kunde* bära syn för sägen, men likväl icke var sant. Byggnaden hade verkligen uppförts till gudstjänsthus, om ock i början förnämligast till »mera beqvämlighet vid likfärder», men från slutet af 1600-talet tillökad och »förbättrad» i ungefär det skick den sedermera fortfarit såsom annexkyrka till St. Jakob.

På hösten 1881 inbjöd Jakobs och Johannis församlings kyrkoråd hugade arkitekter att deltaga i täflan om ritningsförslag till en af församlingen påtänkt ny kyrka som skulle uppföras på Johannis kyrkogård. Vid täflingstidens utgång, den 31 december 1881, hade sex förslag inkommit. Den nämd som tog dessa förslag i betraktande och i mars 1882 gaf sitt utlåtande, bestod af då varande intendenten, nu mera öfverintendenten H. Zettervall, slottsintendenten, prof. E. Jacobson, byggmästaren E. Thavenius, kyrkoherden E. Bergman och hofapotekaren W. Sebardt, de två sist nämde i egenskap af kyrkorådsmedlemmar. Förstapriset, 1,000 kr., tillerkändes arkitekten Carl Möller, en af våra yngre byggkonstnärer (född 1857), hvilken hösten förut hemkommit från den studieresa han under två och ett halft år företog hufvudsakligen i Frankrike och Italien. Andra priset, 500 kr., erhöll en annan af de unge, Ludvig Peterson, som då var statens resepensionär och hemkom först 1883.

I april 1882 erhöll Carl Möller af kyrkorådet uppdrag att i öfverensstämmelse med eskissen utarbeta fullständiga hufvudritningar, hvilka aflemnades på våren 1883 och i maj samma år antogos af församlingen på allmän kyrkostämma. De nya ritningarna vunno kungl. maj:ts stadfästelse den 14 september 1883, af en egendomlig tillfällighet just på dagen ett hundra år efter det högtidliga grundläggandet af den under Gustaf III:s tid påbörjade Johannis kyrka som sedermera aldrig kom till stånd och hvars grund församlingen ålades att borttaga. Härefter utarbetades förslag till arbetskontrakt, och kyrkans byggande utlystes på entreprenad.

I mars 1884 antogs ett af byggmästaren C. A. Olson ingifvet anbud om utförande af kyrkans grund och granitsockel, äfvensom uppförande af terrassen och de båda begrafningskapellen i huggen Östgöta sandsten samt

den mellan dessa belägna stora, 42 fot breda, granit-yttertrappan med tillhörande planer, alt för ett pris af 71,000 kr. Det säges dock, att detta arbete sedermera kostat entreprenören öfver 100,000 kr.

Kyrkans högtidliga grundläggning egde rum, i närvaro af konungen, åtskilliga myndigheter och framstående samhällsmedlemmar, den 29 maj 1884, och samma års höst voro såväl grund som granitsockel färdiga. På våren 1885 började uppförandet af själfva kyrkan, hvilket arbete också utlysts på entreprenad till den minst fordrande. Ett anbud å 367,000 kr. af byggmästaren N. Anderson från Malmö hade antagits. Detta anbud innefattade utförandet af hela kyrkan ofvan granitsockeln med undantag af alt glas och all målning samt all inredning, klockor och klockstolar, urverk och urtaflor, äfvensom de två figurerna, Moses och Johannes, som skola ställas å ömse sidor om hufvudportalen.

Arbetet har sedan dess bedrifvits uteslutande under den blidare årstiden och alldeles legat nere mellan 1 november och 15 april hvarje år. Då det åter nedlades hösten 1887, hade det hunnit till sidoskeppens fulla höjd rundt om kyrkan, och tornet reste sig 85 fot öfver terrassen. Afsigten är att under innevarande år få byggnaden under tak och att tornet då skall ha nått en höjd af 200 eller 250 fot. Man anser, att kyrkan skall kunna varda fullt färdig till hösten 1889.

Kyrkan är belägen i nordligaste hörnet af Johannis kyrkogård, på en höjd af 93 fot öfver Slusströskeln. Hon har sin längdaxel nästan i norr och söder, med tornet åt söder och koret i motsatt väderstreck, samt utgöres af ett treskeppigt långhus med månghörnigt kor, och är en delning från koret afskuren af ett tvärskepp af samma bredd som hufvudskeppet. Största längden utvändigt är 210 och bredden är 113 fot. Invändiga längden är 160 och det treskeppiga långhusets bredd invändigt 64 fot. Höjden invändigt i hufvud- och tvärskepp är 71 fot, men stiger i sjelfva korset till 74. Sidoskeppens invändiga höjd är 43 fot.

Hufvudskeppets taknock ligger 105 fot öfver terrassen ochkrönes af ett fyra fot högt smidesjärngaller. Tornets höjd är 305 fot och takryttarens 180 fot. I tornet är inrymd en orgelläktare med plats för en kör af 50 eller 60 personer. Dessutom finnas två mindre läktare i transeptet.

Byggnaden, i tolfhundratalets gotik, är uppförd af tegel, hufvudsakligen från Börringe i Skåne. Utvändigt förekommer å teglet endast *en* färg: starkt röd, invändigt åter äro pelarne, hvalfringarne och hvalf strålarne m. fl. konstruktiva delar utförda i blågrått och rödt tegel, under det att alla murytor göras i gult tegel med dekorationer, friser, fönsteromfattningar m. m. i rödt. De mellan hvalfstrålarne instuckna hvalf kuporna muras af porös s. k. sågspånstegel, putsas och målas enkelt. I stampadt cement göras alla fall, lister, kapitaler, basar, socklar, pinaklar, krabbor, korsblommor, fönstrens masverk, utkastare o. s. v.

Tornspiran muras till hela sin höjd i tegel i trenne färger: rödt, gult och brunt, af hvilka det senare är saltglaseradt. Yttertaket täckes med engelsk skiffer i mönster af två färger, med nock och fotbleck af koppar. Takryttaren täckes helt och hållet med koppar.

Johannis kyrka.

Alla fönster förses med blyinfättade glasmålningar från firman F. X. Zettler i München. I fyra af korets fem fönster framställas de tolf apostlarne (tre i hvart fönster) och i det femte Kristus på korset med de sörjande kvinnorna. I det ena transeptfönstret framställes i stor grupp Kristi födelse med de tre vise männen och en profet i hvart och ett af ytterfälten, alt under rika baldakiner. Samtliga glasmålningar kosta 30,000 kr., fullt färdiga och insatta, hvilka penningar framlidne kyrkoherden Lundberg under sina senare lefnadsår insamlade.Altare, predikstol och orgel förfärdigas i rikt skuren ek med sparsamma förgyllningar. Kronor för elektriskt ljus (glödlampor) komma sannolikt att göras i smidt järn.

Hela kyrkan anses komma att kosta mellan 650- och 700,000 kr. och varder otvifvelaktigt ett af de vackraste bevisen på att arkitekturen i Stockholm under de senaste åren beträdt den riktiga väg, på hvilken vi i ett föregående kapitel fäst uppmärksamheten, samt har till sitt förfogande så talangfulle och omsorgsfulle konstnärer som Carl Möller och de redan förut omnämde unge arkitekterne.

Carl Möller.

***

Ännu har S:t Nicolai eller Storkyrkoförsamlingens kyrkoherde titel af pastor primarius och är ordinarie præses i stadskonsistoriet, hvarigenom församlingen fortfarande räknas såsom den främsta bland de åtta territorial-församlingarna; men denna kvarlefva från den tid, då »staden inom broarna» var det egentliga Stockholm och då kyrkoherden där kallades *pastor civitatis*, har nu mera föga att betyda. Visserligen är kyrkan i den församlingen Stockholms ej blott äldsta, utan äfven största och åt minstone i sitt inre genom gamla monument, konstverk och prydnader af många slag intressantaste, men församlingens folkmängd är den minsta af alla territorialförsamlingarnas och stadd i aftagande. År 1880 var invånareantalet 13,348, år 1885 hade det gått ned till 12,422 och 1887 till omkring 11,500, under det öfriga församlingars, med undantag af Klara, tillväxt.

Under sådana förhållanden och då Storkyrkoförsamlingens ytvidd upptager endast omkring 37 hektar, kunde det tyckas såsom pastoralvården där icke skulle kräfva så stora ansträngningar som i de öfriga territorialförsamlingarna, af hvilken den där näst minst befolkade, Klara, har öfver 18,000 invånare på en yta af 61 hektar samt den folkrikaste, Ladugårdslandet, öfver 40,000 på öfver 200 hektar. Storkyrkoförsamlingen har likväl endast *en* ordinarie prestman mindre än sist nämda, men en sådan *mer* än Klara, och räknar man alla tjänstgörande prester i de respektiva församlingarna, finner man att Storkyrkan har största antalet, nämligen åtta, under det Ladugårdslandet med sin tre och en half gånger så talrika folkmängd har blott sju.Staden inom broarne, Stockholms första rote, öfvergår alt mera till en *city* af samma slag som Londons äldsta stadsdel, med köpmanskontor, banker och handelsbodar, under det bostadslägenheternas antal minskas. Ämbetsmannaverlden har fortfarande här sina tjänsterum, men ej sina hem, och »Skeppsbroadeln» finnes numera icke uteslutande vid Skeppsbron, utan snarare i Östermalms nya kvarter; men den gamla stadsdelens åldriga, om ock i sitt yttre genom ombyggnader försämrade kyrka bibehåller sitt gamla anseende och släpper icke af sin herdes företrädesrättigheter. Det är dock icke på grund af dessa, utan till följd af personliga egenskaper, att då den som nu har rätt att inför altaret bära den präktiga »pastor-primarii-kåpan» uppträder i predikstolen, är han säker att finna kyrkan fyld af uppmärksamma åhörare, som ej blott tillhöra Storkyrkoförsamlingen, utan komma från alla delar af hufvudstaden.

F. A. Fehr.

F. A. Fehr, fil. doktor och teologie kandidat, hvilken 1884, vid tretiofem års ålder, tillträdde ämbetet, är den fyrtiosjätte kyrkoherden i Storkyrkan sedan reformationen. Af hans tretio närmaste företrädare ha tjugu upphöjts till biskopar och bland dem tre till ärkebiskopar.

Storkyrkoförsamlingen hade från gamla tider att välja kyrkoherde, men år 1636 stadgade Drottning Kristina, att församlingen egde med biskopens ja och samtycke kalla och välja på några kvalificerade personer, hvilka sedermera skulle af staden och biskopen presenteras konungen att däraf utse och förordna en. Ett k. bref af 1785 föreskrifver, att »Consistorium skall åligga, att då vacanser till kyrkoherdeämbetet i Stockholms stads storkyrkoförsamling inträffa, sådant hos kungl. maj:t anmäla och konungens ordres afvakta.» Lönen är 8,000 kr. Dessutom 250 t:r kronotionde såsom præses i konsistoriet samt efter fylda 60 år och 15 års tjänst i församlingen 1,500 kr. tillägg.

Komministrarne i denna församling äro tre, af hvilka den äldste, G. D. Bersén, är född 1808 och Stockholms presterskaps senior. Lön 4,720 kr.

***

I rang närmast efter Storkyrkoförsamlingen kommer sedan gammalt S:t Klara församling, sydvästra norrmalm, hvars kyrkoherde är vice præses i stadskonsistoriet. Den församlingens ytinnehåll uppgår till, såsom redan är nämdt, omkring 61 hektar med en folkmängdstäthet af 300 på hektar.Den nyss nämde delen af Norrmalm jämte Helgeandsholmen tillhöra i kommunalt afseende stadens andra och tredje rotar, men i ecklesiastikt, hvilka i Stockholm ha mycket gemensamt och ofta sammanblandas, Klara församling och har sin territorial-

gudstjänstlokal i Klara kyrka. Församlingen är regalt pastorat, hvilket under olika tider innehafts af många framstående prestmän. Efter ordensbiskopen och öfverhofpredikanten Th. F. Grafströms frånfälle 1883, utnämdes hofpredikanten K. G. Ljungman 1884 till kyrkoherde och gjorde sig mycket omtyckt både såsom predikant, enskild prest och ledare af församlingens angelägenheter, meu afled redan 1886. Nu är C. A. E. Strandeli kyrkoherde. Lön 10,403 kr. Klara församling har två komministrar. Lön 4,700 kr.

K. G. Ljungman.

***

Stockholms tredje församling efter den gamla, ännu officielt iakttagna ordningen är S:t Jakobs, sydöstra delen af Norrmalm, i äldre tider äfven kallad Östermalm, hvilket visar, att stadsdelars uppkallande efter väderstrecken icke är någon tillförlitlig benämning för framtiden. Med S:t Jakobs är S:t Johannis förenad, sedan den sist nämda förut varit samt i en ej aflägsen framtid sannolikt åter varder själfständig. Nu bilda de två församlingarna Stockholms sjunde och åttonde rotar.

Sammanlagdt ega de två förenade församlingarna en ytvidd af 156 hektar och en folkmängd vid 1887 års slut af öfver 26,000 personer, hvilket sedan 1880 är en tillökning af öfver 5,000, som i synnerhet faller på Johannis församling.

Jakobs första kyrka ansågs vara uppförd redan på 1300-talet och nedrefs på Gustaf I:s befallning för att icke lemna skydd åt en belägrande fiende. Den n. v. kyrkan började byggas under Johan III:s tid, fastän hon icke fullbordades förr än 1643. Tornet var då försedt med hög spira, men antändes af åskan och nedbrann 1723 jämte två mindre torn. Det nu varande tornet uppfördes på 1730-talet.

A. E. Bergman.

De två församlingarna utgöra ett regalt pastorat, hvars innehafvare sedan 1882 är hofpredikanten, d:r A. E. Bergman. Komministrarneäro tre, af hvilka N. J. Stahre tjänstgjort där sedan 1855. Kyrkoherdens lön är 9,500 kr. Komministerlönen är 4,500.

***

Ehuru icke tillhörande territorialförsamlingarna, har dock S:t Gertruds eller Tyska församlingen sedan gammalt fjärde platsen bland Stockholms hufvudkyrkor. Hon har omkring 2,300 medlemmar.

Församlingen undfick privilegium genom ett kungl, bref af den 8 mars 1571, men räknar sin egentliga tillvaro från början af 1600-talet. Tysk Gudstjänst hölls här dock redan strax efter reformationen, men på olika ställen. År 1607 uppläts det mycket bekanta S:t Gertruds kapell åt tyska församlingen, som snart bygde om kapellet i förstoradt mått och 1642 fullbordade byggnaden. Församlingen egde rättighet att ha två kyrkoherdar, af lika värdighet, af hvilka dock den ene kallades *pastor primarius*, och af denna rättighet begagnade sig församlingen ända till 1817, då pastor primarius d:r Hackenburg afled, hvarefter ett kungl, bref medgaf, att församlingen kunde få hålla blott en kyrkoherde, hvilken därefter utnämnes af kungl. maj:t. Han är ledamot af Stockholms stads konsistorium och har till sitt biträde i pastoralvården en adjunkt.

Såsom förut nämdt, är J. P. Kaiser sedan 1884 Tyska församlingens kyrkoherde. Han är till lefnadsåren yngst bland »konsistorii assessorer» och tillträdde sin befattning vid 32 års ålder.

J. P. Kaiser.

*

Den femte i rang bland Stockholms församlingar är Maria Magdalena, som upptager västra delen af Södermalm med en ytvidd af 296 hektar, omfattande de femtonde och sextonde rotarne, och med en folkmängd af omkring 30,000.

I äldsta tider hörde hela Åsön, n. v. Södermalm, till Maria kyrka, hvilken skall ha varit en oansenlig byggnad, som nedrefs 1527, samtidigt med Jakobs och af samma orsak, eller, såsom Rüdling uttryckte sig, som »Konung

Gustaf I, Glorwyrdigst i Åminnelse, för wicktiga Orsaker skull, låtit demolera och i Grund nederrifva». Ny kyrka skulle åter uppbyggas af Johan III, fullbordades dock först 1634 och förbättrades sedan vid flere tillfällen samt försågs med en, 1733 fulländad, prydlig tornbyggnad med hög spira. Den stora branden den 19 juli 1759, hvilken förstörde omkring 300 hus på Södermalm, ödelade också kyrkan. Hon bygdes åter upp, men i föga lyckad stil och vardt färdig 1763. Det nya, mer än vanligt fula tornet fullbordades 1825. För Maria församling återstår att följa Klaras föredöme och skaffa sig ett nytt torn i öfverensstämmelse med det vackra som nedbrann 1759.Församlingen har rätt att själf tillsätta sin kyrkoherde, hvilket privilegium uppgifvits grunda sig på den oförsagda fosterlandskärlek, södermalmsborna visade under befrielsekriget mot danskarne, då Gustaf Vasa belägrade Stockholm, en obestyrkt sägen. Rättigheten meddelades af Gustaf II Adolf 1626.

Kyrkoherde sedan 1886 fil. d:r, teol. kand. J. A. Sjöstrand. Lön 8,400 kr. Vid 55 år och 15 års tjänst tillägg 1,500. De två komministrarne 4,400kr.

J. A. Sjöstrand.

***

Katarina, den sjätte i ordningen bland de stockholmsförsamlingar som äro företrädda i stadskonsistoriet, omfattar östra delen af Södermalm med 283 hektar mark och nära 35,000 invånare, således den till folkmängden näst största församlingen samt till omfånget inom stadsplanen största, upptagande tolfte, trettonde och fjortonde rotarne.

Det gick långsamt med bebyggandet af Södermalm, och först 1654 delades den förstaden i två församlingar. Då förordnades också, att en kyrka, »Catharina kallad», skulle byggas där det, till minne af Sturelikens uppbrännande 1520, år 1576 upprättade Sturekapellet stod. Kyrkan grundlades 1656 och bygdes efter Jean de la Vallée's ritning. Den förste kyrkoherden var magister Petrus Arenbechius, men först på 1670-talet fullbordades kyrkbyggnaden och intill dess hölls gudstjänst i en tillfällig »brädkyrka». Den nya kyrkan berömdes mycket för sitt präktiga utseende, men var, att döma efter afbildningen i Dahlbergs *Suecia*, ganska tillkrånglad och i saknad af jämnmått. Emellertid förtäljer Rüdling:

»Fordom, när denna Kyrkian stod i sitt fullkomliga stånd, var hon en af de skiönaste Kyrkior, som nu för tiden i Stockholms stad finnas; Men år 1723, den 1 Maji, på Philippi Jacobi dag, som eljes kallas Walborgs-Messodagen, afbrändes hon (jemte några hundrade vackra hus och gårdar) ned till grunden, så at allenast tome murarne stodo qvar och de dödas lik i grafvarne med uppbrunno; dock vardt hon strax efter branden åter reparerad och å nyo solenniter invigd år 1724, den 18 Novembris.»

Den nya kyrkan bygdes mycket enklare och med bättre jämnmått i det hela. Öfver den vackra kupolen restes, efter Göran Adelcrantz' ritning, ett torn, som ännu i dag utgör Stockholms stolthet.

Församlingen är regalt pastorat, hvars innehafvare sedan 1879 är fil. d:r, teol kand. C. A. E. Landqvist. Kyrkoherdelönen 7,500 kr. Hvardera af de två komministrarne har 3,440 kr.

C. A. E. Landqvist.

***

Kungsholms församling omfattar stadens fjärde och sjuttonde rotar samt upptager hela Kungsholmslandet ända ut till Tranebärgsbro och dess utom ett litet hörn (f. d. Blekholmen) af Norrmalm. Ytvidden uppgår till 374 hektar, och folkmängden utgör något öfver 22,000 personer ifrån att vid årtiondets ingång ha varit icke fullt 14,000, således en tillökning på 1880-talet af minst 50 procent. År 1855 voro blott 3,639 personer mantalsskrifna i Kungsholms församling.

Munkliderne eller Munklägret, utmarker till stadens kloster och Helgeands-hus, indrogs jämte andra klostergods till staten af Gustaf I, men 1644 och ytterligare 1647 donerades holmen till Stockholms stad, hvarefter den började bebyggas. Traktens få invånare hade först hört till Solna församling, sedan jämte denna till Storkyrkan, hvarifrån Solna dock åter söndrades, och 1643 lades Munklägret under Klara. Men då befolkningen tillväxte,

skulle där bildas en egen församling med kyrka, och tillsvidare hölls från 1672 gudstjänst i en äfven till skola upplåten träbyggnad, hvilken förut begagnats till klädesfabrik och som låg vid hörnet af Handtverkaregatan och n. v. kyrkogården. Den förste kyrkoherden var magister Jakob Lille. Vid den tiden fick holmen namn af Kungsholmen, hvilket ej ens i vår tid ändrats till Västermalm, enär stadsfullmäktige icke vågat förgripa sig på *denna* historiska benämning. Den tillfälliga träkyrkan nedbrann 1679 och ersattes af ett annat trähus vid Handtverkaregatan. Redan 1673 hade dock grunden lagts till en kyrkobyggnad af tegel efter arkitekten Matthias Spihlers ritning, men först 1688 var denna färdig till invigning, hvilken egde rum på första adventssöndagen, och lät Karl XI då uppkalla kyrkan efter sin »huldrika gemål» Ulrika Eleonora. Kyrkoherde var då Nicolaus Anberg, förut pastor vid Finska församlingen. Kyrkan var dock täckt endast med ett brädtak och täcktes 1755 med järnbleck, men 1757 var kyrkhvalfvet färdigt. Först 1809 företogs ombyggnaden och fullbordades året därpå, men tornet var ej riktigt i ordning förr än 1813, då det på Kristi himmelsfärdsdag invigdes.

Äfven Kungsholms församling är ett regalt pastorat. Den nu varande kyrkoherden är hofpredikanten E. M. Schultzberg, tillika regementspastor vid lifregementets dragoner och predikant vid Serafimerlasarettet, hvilken i ett fjärdedels århundrade innehaft sin befattning såsom kyrkoherde. Församlingen har, oaktadt sin stora folkmängd, endast en komminister, således blott två ordinarie prester, samt en pastorsadjunkt. Kyrkoherdelönen är 5,330 kr. Komministerns 3,100.

E. M. Schultzberg.

***

Näst i ordningen följer den andra af de två icke-territoriela församlingarna, hvilkas kyrkoherdar äro ledamöter af stadskonsistoriet, nämligen den Finska.Denna församling räknar sin tillvaro från reformationstiden. År 1538 beslöts, att finnarne skulle få hålla sin gudstjänst i dominikanerklostrets kyrka vid Svartmangatan, hvilken munkarne borde utrymma. Men så refs klostret, och först åtskilliga år därefter, då Henricus Erici var kyrkoherde, inhystes finnarnes gudstjänst i S:t Gertruds kapell, hvarifrån de likväl fördrefvos 1607, då de fingo låna hus i Riddarholmskyrkan, där de stannade i öfver ett hundra år eller ända till 1719, men hade det trångt nog med Riddarholmens egna församlingsbor. Sist nämda år flyttades den finska gudstjänsten till Katarina kyrka, och då denna brann 1723, drogo finnarne till Skeppsholmskyrkan, men där stannade de blott ett par år, ty 1725 inköpte de gamla bollhuset vid Slottsbacken och inredde det till kyrka samt uppkallade henne efter konung Fredrik. Det officiella namnet är fortfarande Fredriks eller Finska nationela församlingen.

I början hölls gudstjänsten endast på finska, men 1741 påböds, att svensk gudstjänst skulle hållas hvarje helgdag mellan finska högmessan och aftonsången. Hundra år därefter stadgades, att finsk gudstjänst skulle firas hvarje söndag under juni—oktober, men under den öfriga delen af året endast hvar tredje söndag. Nu predikas finska en gång i månaden vintertiden samt två gånger i månaden mellan maj och november.

Enligt kungl. brefvet af den 17 juli 1747 skall den prestman, som vid kyrkoherdevalet fått de flesta rösterna, genom stadskonsistoriet anmälas till erhållande af kunglig fullmakt. Församlingen skulle också ha en komminister, men enligt kungl, brefvet af den 21 aug. 1846 skall den tjänsten tills vidare blifva obesatt, mot förbindelse för kyrkoherden, som uppbär den till komministertjänsten anslagna lönen, att, om konsistoriet så pröfvar nödigt, antaga och aflöna ett biträde.

Församlingens nu varande kyrkoherde, Å. Sjöding, har innehaft sitt ämbete i 33 år och är f. n. den till tjensteåren äldste kyrkoherden i Stockholm. Han biträdes af en pastorsadjunkt. De öfver hela Stockholm spridda församlingsmedlemmarne voro vid 1887 års slut 1,252, hvilket visar en minskning på 30 år af omkring 1,200 personer.

A. Sjöding.

***

Stockholms nionde församling och sjunde territoriela är Ladugårdslandet. Hon omfattar de nionde, tionde och

elfte rotarne, den del af stadens område, som ligger öster om Jakobs och Johannis församling samt hela Djurgården, sträckande sig öster ut till Blockhusudden och i nordväst ända till Ålkistan, tillsammans 1,636 hektar, hvilket utgör mer än hälften af det under Stockholms jurisdiktion lydande området, med åkrar och ängar, parker, skogar ochexcercisfält, breda gator, höga hus och alt som företrädesvis kännetecknar nya Stockholm. Af de nämda 1,636 hektarerne ligga 206 inom stadsplanen. Folkmängden var 1855 icke fullt 16,000 personer, 1880 något öfver 31,800 samt vid 1887 års slut öfver 43,000 på hela området.

År 1656 beslöts att en kyrka skulle byggas för amiralitetsförsamlingen, hvilken sedan 1629 haft en liten kyrka på Kyrkholmen, där nationalmuseum nu står. Grunden lades 1658. Ritningen var af Jean de la Vallée. Brist på medel gjorde dock att företaget afstannade och icke ånyo företogs förr än 1730 och då efter en af Göran Adelcrantz utarbetad plan, som ändrades något af Nicodemus Tessin och visade en regelbunden åttkant. Fyra pelarpar bilda genom hvalf mot yttermurarne en omgång och uppbära mot det inre en kupol, hvars inre del upplyses af 16 kopplade fönster. Under tiden hade en träkyrka uppförts, 1670, längs Storgatan, mellan n. v. norra kyrkogårdsingången och hörnet af Artillerigatan, och Ladugårdslands befolkning, som då skildes från Jakobs församling och fick magister Jonas Gravander till kyrkoherde, begagnade denna kyrka af trä. Den nya tegelkyrkans byggande påskyndades dock så mycket, att hon kunde invigas den 21 aug. 1737 och fick namn efter Hedvig Eleonora, grundläggarens, Carl X Gustafs gemål. Det tyckes dock som hade man någon tid ämnat kalla kyrkan Karl Gustafs. Den gamla träkyrkan borttogs, men på platsen skräpade en stor och klumpig klockstapel ända långt in i senare delen af vårt århundrade. Den nya kyrkan var fullbordad, med undantag af kupolöfverbyggnaden, hvilken, redan tillhörande den första planen, ej kunde utföras af brist på pengar. Men en allt lifligare önskan gaf sig till känna, att kyrkan måtte förses med en annan öfverbyggnad, mera värdig den för öfrigt vackra byggnaden än den som gifvit upphof åt spenamnet »bränvinspannan», såsom kyrkan benämdes på folkspråket för sin sagda redskap ej alldeles olika taktäckning. Sedan en församlingsbo skänkt 15,000 rdr, framstäldes och dryftades åtskilliga förslag, af hvilka ett, utarbetadt af hofarkitekten Malmberg efter Scholanders ritning, antogs och utfördes i samband med en grundlig reparation af kyrkans inre. Tornbyggnaden började på hösten 1865, verkstäldes af byggmästaren A. P. Nilson, och vid slutet af augusti 1866 var arbetet fullbordadt. I september sist nämda år refs klockstapeln. Det gamla kyrkoherdehuset i hörnet af Ladugårdslandstorg och Storgatan refs 1883, då ett nytt boställshus för församlingens prester uppförts vid Jungfrugatan.

Församlingen är regalt pastorat med en af kungl. maj:t tillsatt kyrkoherde, två af församlingen valde komministrar och två *pastorats*-adjunkter, jämte ett par af kyrkoherden antagna pastorsadjunkter. Kyrkoherden, d:r G. O. Lagerström, utnämdes 1886. Lönen är 8,000 kr. Hvarje komminister har 4,500 och pastoratsadjunkterne 3,000.

G. O. Lagerström.

***Adolf Fredriks församling omfattar femte, sjätte och adertonde rotarne samt upptager den del af Norrmalm som ligger norr om Klara och väster om Johannis församlingar med en yta af 274 hektar. Folkmängden utgjordes för ett par och tretio år sedan af omkring 8,500 personer, hade år 1880 stigit till öfver 18,600 samt år 1887 växt till omkring 35,000.

Nedanför Brunkebärgsåsen, nordväst ut, låg en Klara församling tillhörande begrafningsplats, och församlingen anhöll hos kungl. maj:t att där få uppsätta ett litet träkapell, hvilket medgafs 1673. Kapellet fullbordades till en del 1674, och Olof Larsson, »en berömlig rådman i Stockholm», åtog sig att bekosta hvad som fattades utan och innan samt att dess utom ersätta Klara församling hvad denna för byggnaden dittills utgifvit. Kapellet invigdes 1675 och fick efter den berömlige rådmannen namn af S:t Olof samt lades såsom annex till Klara församling. Redan 1694 utvidgades träkapellet, men först på 1760-talet uppstod fråga att uppföra en kyrka af sten. Förslaget sattes då snart i verket efter en af Carl Fredrik Adelcrantz uppgjord ritning, och den 27 november 1774 invigdes den ganska vackra kyrkan, som uppkallades efter konung Adolf Fredrik. Redan ett år förut hade kungl. maj:t förklarat, att församlingen skulle skiljas från Klara.

Kyrkoherden innehade länge såsom boställe en egendom vid Karlbärgsallén, kallad Lorentzbärg, men bebor nu

mera församlingens hus, n:o 16 Holländaregatan.

Församlingen är ett regalt pastorat, hvilket f. n. innehafves af teologie och fil. d:r A. W. Staaff, en af statskyrkans mest framstående prestman, som 1871 tillträdde sin befattning. År 1774 biföll kungl. maj:t församlingens ansökan, att komministern måtte hugnas med kunglig fullmakt och att sökande skola anmäla sig i konsistoriet för att sedermera på vanligt sätt efter föregånget val uppföras å förslag till utnämning af kungl. maj:t.

Kyrkoherdens lön är 7,000 kr. förste komministern åtnjuter 4,100, den andre 3,500 kr.

A. W. Staaff.

***

I forna dagar ansågs det icke riktigt tillständigt att gå »utsocknes», då man ville bevista gudstjänsten, och man höll sig därför till, såsom det hette, »sina egna prester» i den kyrka där man var »skrifven», vare sig att presterskapet där åtnjöt församlingsbornas förtroende eller icke. De gamla förskmlingsgränserne bibehållas fortfarandetill stor del ännu och gälla äfven i det borgerliga lifvet icke så litet, men det är därför icke sagdt, att man företrädesvis afhör predikan i sin egen territorialförsamling. I nya Stockholm finnas många tillfällen att tillfredsställa andaktsbehofvet där hvar och en anser det bäst tillgodosedt. Det gifves också andra församlingar än de ofvan nämda tio som höra under stadskonsistoriet. Under hofkonsistoriet lyda först och främst kungl. hofförsamlingen, vidare garnisonsregementenas fyra församlingar, Skeppsholmsförsamlingen samt pontonierbataljonen.

Hofförsamlingen och Skeppsholmsförsamlingen ha sina egna kyrkor, den förra i slottskapellet, den senare på Skeppsholmen, invigd 1842. Till hofförsamlingen räknas omkring ett par tusen personer, alla inom kungl. slottet och dertill hörande hus boende och skattskrifna, äfvensom all kunglig och furstlig betjäning med deras familjer samt personalen vid de kungl. teatrarne m. m.

I hofkonsistoriet, hvilket räknar sin uppkomst från 1662, möjligtvis ännu längre tillbaka, är öfverhofpredikanten ordförande, och assessorer äro två ordinarie kungl. hofpredikanter, af hvilken den ene är pastor i hofförsamlingen, f. n. J. E. Vallin, som också är regementspastor vid Andra lifgardet, och den andre, A. H. Hallin f. n., också regementspastor vid Svea lifgarde, samt regementspastorerne vid lifgarde till häst, Svea artilleri och kungl. flottan. Dess utom räknas till »hofkleresiet» åtskillige tjänstgörande extra ordinarie hofpredikanter.

Skeppsholmsförsamlingen räknar omkring 1,700 medlemmar, hvartdera af de båda fotgardenas nära 1,200, hästgardes omkring 700, Svea artilleriregementes öfver 1,700, Pontonierbataljonens omkring 600 och Trängbataljonens omkring 150.

Det är i synnerhet en kyrka, som ej tillhör någon territorialförsamling och icke eger något egentligt statskyrkligt presterskap, utan att därför vara från statskyrkan skild, som flitigt besökes af de bekännelsetrogna bland Stockholms befolkning. Det är Blasiiholmskyrkan, och predikanten, som företrädesvis drager de trogna dit, är pastor G. E. Beskow, hvilken är kyrkans upphofsman och själen i hela den riktning som uppehåller intresset för henne.

G. E. Beskow.

Kyrkan började byggas i april 1865 ungefär på den plats, där Käpplingemorden begingos för fem hundra år sedan. Hon skiljer sig i plan och yttre utseende helt och hållet från de gamla kyrkorna i Stockholm. Ritningen är ett verk af en arkitekt, G. Sjöberg, som därmed fäste uppmärksamheten på sig och sedan lemnat ett stort antal ritningar till betydande byggningar. Arbetet utfördes under ledning af byggmästaren L. M. Elfling. Kyrkan håller i längd 110 fotoch är 94 fot bred samt har två gallerier och anses kunna rymma nära 3,000 personer, är ljus och behaglig och har sju ingångar. Tomt och byggnadskostnader gingo till 200,000 kr., af hvilka ungefär 50,000 erhöllos genom frivilliga bidrag och återstoden upplånades mot inteckning. Den 12 januari 1868 invigdes den nya helgedomen af pastor primarius Fallenius, biträdd af hufvudstadens samtlige kyrkoherdar, hvaraf man kan finna, att Blasiiholmskyrkan ingalunda är något från det statskyrkliga skildt tempel.

Hvarje söndagsförmiddag och äfven mången hvardagsafton draga stora skaror stockholmare till Blasiiholmen.

»De gå till Beskan», heter det på ett skämtsamt och mindre fint folkspråk, som så benämner Beskowska kyrkan, kanske ock till skilnad från Herrnhutarkapellet vid Kungsträdgårdsgatan, hvilket i dagligt tal, likväl oftare förr än nu, kallas »Sirapskyrkan». Denna folkvandring till den vackra kyrkan på Blasiiholmen har nu i tjugu år upprepats i hvarje vecka och ännu märkes ingen minskning. En stor del af nya Stockholm är fortfarande angelägen att höra hofpredikanten G. Beskow och pastor A. Lindström, den bekante judeomvändaren, eller någon af de yngre, omtyckta förkunnarne af ordet, hvilket i desse predikanters mun är rent evangeliskt-lutherskt.

J. C. Bring.

En annan statskyrklig predikant som åtnjuter stort förtroende, är hofpredikanten J. C. Bring, föreståndare för den af alla, troende och icke troende, värderade Diakonissanstalten. Han har lärt mången andaktsfull medlem af den ena eller andra territorialförsamlingen att finna vägen till Diakonisskapellet högt upp på södra bärgen. Kapellets inre gör onekligen bättre intryck än dess orimligt fula yttre, i arkitektoniskt afseende en stygg fläck på den vackra hufvudstadstaflan.

***

Genom nya Stockholm går nu en stark religiös ström. Om denna alltid är så ogrumlad och om tillflödena öfver alt komma från rena källor, är svårt att afgöra. Hvem kan åtaga sig att döma öfver orsakerna? Att dessa icke alltid äro så heliga, torde nog vara visst, men de kunna ofta vara långt ärligare än hvad en tviflande granskare föreställer sig. Vi ha visst icke att göra med bevekelsegrunderna, utan anteckna endast sakförhållandena, men få icke glömma, att ettverkligt religiöst behof otvifvelaktigt ligger till grund för en stor del af dessa rörelser.

Det är stor skilnad på gamla och nya Stockholm äfven på det religiösa området, och i det afseendet räckte gamla Stockholm långt in i det nu lefvande slägtets tid. Den andliga väckelsen hade visserligen redan på sjuttonhundratalet kommit rörelse å stad, men det räckte icke länge. Konventiklarne hade, i trots af lagen mot dem, en tid samlat mycket folk, och stora skaror drogo till Skeppsholmen för att höra Erik Tollstadius, liksom sedan till Ladugårdslandskyrkan för att lyssna till Petrus Murbeck, hvilken höll sina två- och tretimmars predikningar mot verldens flärd, komedierna på hofvet, värdshusen på Djurgården och bryggerierna på Ladugårdslandet, eller först till Storkyrkan och sedan till Hedvig Eleonora för att hemta uppbyggelse i Anders Rutströms herrnhutism. Men redan då Tollstadius fått kyrkoherdesysslan i Jakob, var tilloppet mycket mindre, och åhörarne tyckas ha tagit tämligen lugnt, att Rutström fördrefs och efter återkomsten förföljdes och kastades i fängelse, liksom striderna mellan honom och Murbeck, hvilka på hvardera sidan hade skapat trosrasande anhängare, slutligen icke längre väckte deltagande på något håll.

De starka rörelserna upphörde, och så kom en lång tid af tystnad eller bekännelsetrogen söndagshvila som räckte ett godt stycke in i vårt århundrade. Man gick lugnt i Storkyrkan och hörde J. O. Wallin, men förhöll sig statskyrkligt stillsam, och förra århundradets pietism hade få anhängare. Herrnhutarne gjorde icke något väsen af sig, och svedenborgarne lefde i sträng tillbakadragenhet. Så mycket mera förundrade man sig därför öfver Samuel Owen, som hitskaffade en metodistpredikant, Stephens, men betraktade honom dock mera såsom Owens och dennes landsmäns själasörjare. Stockholmarne själfva ansågo sig ingalunda behöfva några extra prester.

Stephens' efterträdare, George Scott, som också Owen hitkallade, grep kraftigt in i våra religiösa angelägenheter. Rätt snart lärde han sig svenska, och ett år efter sin hitkomst predikade han på vårt språk. Kyrkan var ganska anspråkslös, ett litet lusthus vid Västra Trädgårdsgatan, hvilket tillhörde excellensen Carl de Geer, men som sedan utbyttes mot den nybygda kyrkan vid Öfra Bangränd, i hörnet af Grytgjutaregränden, den första metodistkyrka i Stockholm, nu kallad Betlehemskyrkan. Denna uppfördes genom frikostiga gåfvor från England och Nordamerika, dock icke utan lifliga gensagor från statskyrkans presterskap. Byggandet började 1834 och fulländades 1840.

Många gingo att höra den i flera afseenden utmärkte predikanten, men i allmänhet stälde Stockholms befolkning sig dels likgiltig, dels fiendtlig mot den främmande läraren. Man erkände ickebehofvet af hans närvaro och sökte

både att göra honom löjlig och att allvarligt varna mot hans verksamhet, till hvilken också nykterhetsfrämjandet hörde. Scott vann här aldrig något allmänt förtroende. Obenägenheten mot honom växte också till häftig fiendskap, då man erfor, att han under ett besök i Nordamerika utmålat svenskarne såsom eländiga drinkare och försoffade syndaträlar. Detta väckte oerhörd förbittring. Presterskapet hade aldrig kunnat förlåta honom hans i dess tycke helt och hållet obefogade ingripande i våra förhållanden och tillvitade honom, att ha stört den välsignade ro som så länge rådt i vårt samhälle. Tidningarna angrepo honom i synnerhet för hvad han yttrat i Amerika, och den svenska fosterlandskänslan uppeggades mot den främmande presten som ansågs ha så illa vedergält den gästfrihet han här åtnjutit.

Efter sin återkomst sökte han att rättfärdiga sig, men man ville icke lyssna till hans framställningar. Han gjordes till föremål för hela allmänhetens harm och hätskhet samt framställdes till och med på teatern. Den 10 mars 1842 uppfördes på teatern i Kirsteinska huset, ungefär på samma plats, där W6 lilla sal nu är, »Jesuiten», dram i tre akter och sex tablåer, af Ducange och Pixérécourt. Stycket var öfversatt af fru Sofia Charlotta Götrek, gift med den originele bokhandlaren Per Götrek. Titelrollen utfördes af Olof Ulrik Torsslow, hvilken, beklagligt nog, under åskådarnes ofantliga jubel, däruti framstälde en vrängbild af George Scott. Utan att gifva den utmärkte skådespelaren all skuld för hvad som inträffade tio dagar därefter, torde han dock icke helt och hållet kunna fritagas från åtminstone någon andel i upphetsandet af folket, hvilket redan förut var tillräckligt uppretadt emot Scott, icke blott för hvad han sagt i Amerika, utan äfven och kanske allra mest för hans »pietism» och »läseri», hvilket tolkades likbetydande med skenhelighet. Han hade kommit, hette det, för att motarbeta den rena läran och framkalla olycklig split inom Guds församling... Längre hade man då icke hunnit i religiös fördragsamhet.

Palmsöndagen den 20 mars 1842 predikade Scott i den nya kyrkan. Midt under aftongudstjänsten inrusade en upphetsad folkhop, som med ursinniga skrän och stenkastning afbröt predikan och förjagade predikanten, hvilken flydde hals öfver hufvud. Då myndigheterna med skäl fruktade, att sådana uppträden kunde förnyas samt urarta till ännu svårare våldsamheter, så förbjöds Scott att predika, och kyrkan stängdes. Scott lemnade Sverige och öfverflyttade sin verksamhet till England. Sjutton år efter sin afresa besökte han Sverige och hade tillfälle att se det den religiösa fördragsamheten redan då börjat utveckla sig. Han dog 1874.Hvilken ofantlig skilnad på tillståndet här 1842 och i vår tid! Efter Scotts fördrifvande funnos här under lång tid nästan inga särskilda bönekapell eller andra gudstjänstlokaler än statskyrkans jämte katolska kapellet, fransk-reformerta kyrkan och judiska synagogan. Och *nu* ha metodisterna en tämligen stor kyrka med torn och andra högtidliga utrustningar samt fyra andra gudstjänstlokaler; *nu* ha baptisterna tre stora kapell och tre andra församlingsrum; *nu* finnas uppbyggelsesalar öfver allt i Stockholm för många religiösa samfund, vare sig inom eller utom statskyrkan, men alla utom statskyrkans kyrkor. De gamla territorialförsamlingarna ha sina gränser lika noggrant utstakade som förr, endast här och där utvidgade; men de gränserna gälla föga, då fråga är att hemta religiös uppbyggelse, ty då begifver sig nya Stockholm hvart det behagar.

***

Det är hvardagsafton, men predikningar och bönemöten hållas öfver alt i staden. Ni kan välja mellan Betlehemskyrkan, där pastor Lindström håller missionsföredrag, och Immanuelskyrkan med pastor Ekman, den förra bekännelsetrogen, den senare lutande åt den Waldenströmska riktningen, men bägge dock inom statskyrkan, och Sankt Paulskapellet, en af metodisternas kyrkor, där pastor Carlsson bjuder på en uppbyggelsestund, och Betelkapellet, i hvilket öfverste Broady kanske predikar eller ock församlingens äldste, pastor Lindblom, eller Salemkapellet, där predikanten Engstrand talar till de trogna, eller Ebeneserkapellet, där pastor Hedberg förkunnar ordet, dessa tre sist nämda baptister, och så har ni kyrkan vid Floragatan och bönesalar litet hvarstädes.

Främst af alla är *Evangeliska fosterlandsstiftelsen* verksam i nya Stockholm. Man finner hennes medlemmar inom alla klasser och spridda öfver hela staden. Hennes ändamål är att, »efter den nåd Herren gifver», på den evangeliskt lutherska bekännelsens grund befrämja Kristi rikes tillväxt, och de medel hon därtill använder äro ganska djupt ingripande i samhället.

Evangeliska fosterlandsstiftelsen upprättades i Stockholm 1856. Enligt de nu gällande, 1874 antagna stadgarne, handhafves ledningen af en styrelse, bestående af minst tolf i Stockholm eller dess närmaste omgifning bosatte män af den evangeliskt lutherska bekännelsen. Vid den konferens, som hålles under hvarje årsmöte utgår en tredjedel af styrelsens ledamöter, men kan åter inväljas. Den n. v. styrelsen, som tillsattes i maj 1887, består af f. d. presidenten, grefve T. H. Wrangel, ordf., pastor G. Beskow, vice ordf., kapten, frih. E. Barnekow, generalkonsul C. O. Berg, fabrikör L. P. Gronvall, byggmästar L. M. Elfling, direktör G. Gauffin, godsegaren C. Humble, reseombudet C. J.Lindberg, lektor G. C. Löwenhjelm, pastor K. J. Montelius, kyrkoherden J. Neander, professor J. O. Rosenberg, bataljonspredikanten J. P:son Vicander samt hofrättsrådet C. U. Widström.

Stiftelsens verksamhet omfattar utsändande af resepredikanter samt spridande af bibeln och sådana skrifter som äro med stiftelsens uppgift öfverensstämmande. För utbildande af predikanter, s. k. kolportörer för den inländska missionen, har stiftelsen en *hemlandsmissionsskola* och för bildande af missionärer bland hedniska folk ett missionsinstitut på Johannelund vid Ulfsundasjön, med föreståndare och två lärare.

Utom af reseombuden bevakas stiftelsens intressen i landsorten af fasta provinsombud, som i maj 1887 voro 375, af hvilka 210 prestmän. De med stiftelsen förbundna missionsföreningarna uppgingo vid nyss nämda tidpunkt till 126, af hvilka endast två i Stockholm, nämligen Stockholms stadsmission och Stockholms evangeliskt-lutherska missionsförening. Kolportörerna utgöra omkring ett hundra i hela landet, af hvilka *en* äfven för Stockholm.

Under de tretio år evangeliska fosterlandsstiftelsen egt bestånd till 1885 års slut trycktes genom hennes försorg 18,738,300 exemplar uppbyggelseskrifter, som sedan ökats till 19,632,255.

Förlagsexpeditionens tillgångar vid början af 1887 utgjorde 370,322 kr., hvilket visar en tillgång öfver skulderna af 183,990 kr., hufvudsakligen bestående i lager af böcker som tillhöra inre och yttre missionen. Såsom ett bevis på förlagsexpeditionens stora verksamhet kan anföras, att dit ankomna bref under 1886 uppgingo till 14,300.

Kommer man in i expeditionens bokhandel i n:o 34 Mäster Samuelsgatan, finner man mycken rörelse. Försäljningen där uppgick 1886 till 22,186 kr., men det ser nästan ut som skulle de största affärerna göras i *blomsterkort*. Enligt hvad styrelsen själf tillkännagifvit, har hon nödgats, till och med i ökadt mått mot förr, skatta åt tidens smak genom utsändande af sådana kort, »dock äfven med sinnebilder af fåglar och kyrkor», samt försedda med bibelspråk och verser. År 1886 utsändes ej mindre än 270,700 kort, hvilket är nästan lika mycket som stiftelsens alstring under samma tid af nytryckta skrifter, 277,000. Af stereotyperade arbeten har »Stockholms söndagsskolförenings sångbok» utgått i 12,500 ex. och ett stort antal andra skrifter med 5,000 ex. Med nytryckta och omtryckta skrifter gick tryckverksamheten under året till 893,875 ex.

***

Immanuelskyrkan.

Det är fullt med folk i Immanuelskyrkan, det nya templet vid den nya Tulegatan, där Nya Vägen, som var mycket gammal, underlångliga tider bugtade sig fram mellan usla kojor, bebodda af samhällets fattigaste medlemmar, och dit August Blanche hade förlagt handlingen i sin berättelse »Kråkslottet». Nu bryter nya Stockholm sig väg äfven där, mellan spårvägshusets stora palats och nutidshusen vid Tegnérgatan, snart en af hufvudstadens prydligare trakter.

Paul Waldenström.

Det myckna folket kommer från alla stadsdelar och har dragits till Immanuelskyrkan af predikanten, d:r Paul Waldenström, en andlig vältalare, verldslig också, men då i riksdagens Andra Kammare, för öfrigt lektor i teologi i Gefle och således icke stockholmsbo, fastän så verksamt ingripande i de andliga rörelserna i nya Stockholm, att vi måste räkna honom till de våra. Paul Waldenström är en ovanlig personlighet, en karaktär för sig, en väldig natur, skapad att gå i spetsen för en rörelse, att taga initiativet och beherska andra. Statskyrklig prest var han, men är ej så mera, har dock icke upphört att räknas såsom medlem i statskyrkan. Han tillhör det stora antal af frikyrkligt sinnade, som icke offentligt utträdt ur statskyrkan.

Såsom teolog är han ej renlärig, säger statskyrkans presterskap, och hans från denna kyrka afvikande försoningslära utdömes af de ortodoxa presterne. Men det går nog statskyrkligt folk och hör Paul Waldenström. Det är onekligen intressant att höra honom, skulle man också ej dela hans åsigter. En väldig natur, sade vi. Det synes vid första ögonkastet på denne, oaktadt de femtio åren, ungdomlige mans mäktiga hufvud, med den fria pannan och det stora håret, och det bekräftas rätt snart, då man hör honom tala. Det är en ovanlig vältalighet, kan man säga, med ej blott kraft, utan också klarhet, logisk styrka och redighet. Så talar han också i riksförsamlingen, men då genombrytes talet ofta af blixtrande kvickhet och skoningslöst förlöjligande af motståndarne. Ty värr förlöper han sig ej sällan. Skrattarne får han på sin sida i Andra Kammaren, det är visst, och om det också inträffar, att han handskas vårdslöst med siffror, så äro de siffrorna vid andra tillfällen så slående, att de tysta munnen på motpartiet.

Sådan är den predikant som gjort Immanuelskyrkan till en af de mest eftersökta gudstjänsthus i nya Stockholm. Men äfven andra predikanter låta höra sig i den kyrkan, en Ekman, en Westerlund, en Lundström, en Grufman, m. fl.

Det är *lutherska missionsföreningen* som åstadkommit dennanya, präktiga kyrka, en förening som icke må förblandas med den från evangeliska fosterlandsstiftelsen utgångna *evangeliskt* lutherska missionsföreningen. De »lutherska» utgöras dock äfven af evangeliskt lutherska trosbekännare, »hvilka, drifna af Kristi kärlek, vilja bidraga till guds rikes befrämjande, förnämligast i Stockholm och dess omgifningar samt för öfrigt så långt krafterna medgifva». För det ändamålet förkunnas guds ord och anordnas bibelsamtal, spridas bibeln och andra därmed öfverensstämmande skrifter, hållas söndagsskolor samt äfven hvardags- och trasskolor, besökas fattiga, sjuka och fångar. Föreningens angelägenheter vårdas af en styrelse af 12 personer, som sammanträder tredje måndagen i hvarje månad.

Lutherska missionsföreningen lät först uppföra det missionshus som ligger vid Högbärgsgatan, n:o 27, men snart fans vara alt för otillräckligt. Den då knapt tioåriga föreningen beslöt 1878 att låta bygga ännu ett bönehus och lägga detta på norr, där flertalet af föreningens medlemmar finnes. Något kapital tyckes föreningen icke ha egt, men hon förtröstade på sina trognas offervillighet, och denna förtröstan kom icke på skam.

Det var dock icke endast frivilliga sammanskott, utan äfven en lycklig tomtaffär, som skaffade medel till denna nya kyrkbyggnad. År 1879 inköpte föreningen, hvars ordförande är d:r A. B. Beskow, öfverdirektörsassistent vid statens järnvägar, en tomt ungefär på den plats, där kyrkan nu står. På säljarnes anhållan återgick dock köpet, men det dröjde ej länge förr än säljarne åter utbjödo tomten till föreningen. Nytt aftal kom till stånd och blef gällande, hvarigenom föreningen för 14,500 kr. förvärfvade 30,640 kvadratfot. Men denna tomt låg i en oreglerad stadsdel, där ett par eländiga gator ströko i krokar fram mellan några gamla ruckel. Ett ganska kinkigt regleringsarbete måste företagas. Missionsföreningen måste träffa aftal med Stockholms stad icke blott om utbyte af mark, utan äfven om flyttning af en midt i kvarteret belägen gammal barmhertighetsinrättning, Soopiska fattighuset, hvilket tillkommit genom testamente af en för länge sedan afliden person.Enkegrefvinnan Anna Maria Soop lät på den tomt, som drottning Kristina skänkte åt arkitekten Jean de la Vallée, men 1734 egdes af grefvinnan och som var belägen i hörnet af n. v. Blasiiholmstorg och Stallgatan, uppföra ett litet hus, hvilket af henne öfverläts till härbärge för tio fattiga och gudliga kvinnor. Tomten sammanlades sedan med Fersenska egendomen, och välgörenhetsanstalten öfvertogs af Fersenska samt sedan af Gyldenstolpska slägten, men fortfor att stå under inseende af Stockholms stads konsistorium. Då tomten på 1860-talet såldes, flyttades fattighuset till en för ändamålet utaf byggmästaren J. Andersson, köparen af den Fersenska tomten, uppförd och år 1870 fullbordad byggnad vid Nya vägen på Norrmalm. På den plats på Blasiiholmen, där Soopska fattighusets första byggnad stod, reser sig nu ett af byggmästaren J. Anderssons stora hus. Missionsföreningen måste bygga upp ett nytt hus åt Soopiska barmhertighetsinrättningen, och det fick plats vid den utdragna delen af Rådmansgatan, i det nybildade kvarteret Hälsan, där äfven den nya kyrkan bygdes.

Under tiden hade tomtvärdena stigit så betydligt, att hvad missionsföreningen först köpte för 50 öre eller 1 kr. pr kvadratfot, kunde hon sedan sälja till 3 samt ända till 7 kr. Härigenom fick hon icke blott

kyrktomtenkostnadsfritt, utan ock ett öfverskott i pengar, motsvarande ungefär halfva entreprenadsumman för byggnaden.

Ännu återstod dock lösningen af en fråga, innan byggnadsföretaget kunde taga sina början. Föreningen måste nämligen erhålla fastställelse å den af arkitekten G. Sjöberg uppgjorda ritningen. I byggnadsnämdens resolution af den 5 nov. 1884 bestämdes, på hemställan af hälsovårdsnämden, att kyrkan, i anseende till tillräcklig luftväxling, ej kunde få inredas för mer än 1,200 personer, hvilket af missionsföreningen ansågs alt för otillräckligt i synnerhet om Paul Waldenström skulle predika i det nya templet. Efter mycket besvär erhölls slutligen den 9 juli 1885 k. m:ts utslag som, med upphäfvande af hälsovårdsnämdens och byggnadsnämdens bestämmelser, tillät föreningen att inreda kyrkan med sittplatser för nära 2,500 personer.

G. Sjöberg.

I början af regleringsarbetet var ingeniör C. E. Sjöström föreningens ombud, men sedan 1880 representerades föreningen af kyrkobyggnadens förut flere gånger nämde arkitekt G. Sjöberg inför myndigheterna i frågor om tomtreglering, luftväxling, bänkplatser m. m., och han har jämväl öfvervakat byggnadsarbetet. Det utfördes af byggmästarfirman Östlihn & Alderin och gick ganska raskt. Den 19 december 1886 invigdes Immanuelskyrkan med offentliga predikningar, men redan den 12 hade föreningen sitt första möte där.

Tomtytan, på hvilken kyrkan är uppförd, utgör omkring 22,500 kv.fot. Hon är 140 fot lång, 110 bred och 70 hög, med två läktarerader. I byggnadens västra ända finnes på nedre botten vaktmästarebostad med två rum och kök, en trappa upp en samlingssal som är 60 fot hög och 28 fot bred samt två trappor upp en alldeles likadan. Dessa salar äro afsedda för enskilda möten, predikningar på hvardagsaftnarne, söndagsskolor, m. m. Uppvärmning och luftväxling ske enligt lektor O. E. Westins system, och lufttillförseln uppgår till 40,000 kub.met. i timmen, hvarigenom hela luftmassan på samma tid förnyas tre eller fyra gånger.

Utom den stora Immanuelskyrkan och missionskapellet vid Högbärgsgatan har föreningen också andra predikolokaler. Dess utom underhålles en vidsträckt söndagsskoleverksamhet och ett kraftigt församlingslif.

***

Öfver alt i Stockholm stöter man nu mera på missionsverksamhet, men då vi sysselsätta oss endast med *nya* Stockholm, måste vi här förbigå såväl svenska missionssällskapet, som är öfver femtio år gammalt, och svenska kyrkans missionsstyrelse. Lifligaste rörelsen finner man otvifvelaktigt i den här förut nämda evangeliskt lutherskamissionsföreningen och den nu senast vidrörda lutherska missionsföreningen, men så ha vi också *Svenska missionsförbundet* och *Betesdamissionsföreningen*. Det förra stiftades 1878 och har till ändamål att förena kristna missionsföreningar eller församlingar i landet till gemensam verksamhet för så väl inre som yttre mission. Stundom begagna de samma predikanter och reseombud som de andra föreningarna. Betesdamissionsföreningen, som har sitt kapell vid Smala gränd nära Roslagstorg, har en tid begagnat en predikant gemensamt med lutherska missionsföreningen. De äro likväl själfständiga och verka äfven hvar för sig.

Den vigtigaste grenen af missionsverksamheten anses söndagsskolan vara. Ensamt lutherska missionsföreningen hade redan för några år sedan åtta söndagsskolor i olika delar af Stockholm, och föreningens medlemmar visade kanske mest genom dessa skolor huru rikt hennes i tio kretsar fördelade församlingslif tog sig ut. Hvarje krets har sin föreståndare och sin matrikelförare, och föreningen håller på detta sätt noga reda på sina medlemmar.

Men hvilka klasser tillhöra då dessa föreningsmedlemmar? Till allra största delen de fattiga och mindre bildade. Det är »folket» i dess inskränktare bemärkelse som är inrulleradt, och det är i synnerhet kvinnorna. Om vi taga i betraktande förteckningen öfver kretsarna, finna vi t. ex. i en krets af omkring 300 medlemmar två tredjedelar kvinnor, dels gifta med medlemmar, dels ogifta sömmerskor och andra arbeterskor samt allra mäst tjänstflickor. De manlige medlemmarne äro dels handtverkare, dels arbetskarlar och vaktmästare. Här och där dyker en handlande upp, någon enda gång en som är eller kallas grosshandlare.

Evangeliska fosterlandsstiftelsen och hennes evangeliskt lutherska missionsförening äro onekligen finare. Äfven

hon söker nog att breda ut sig öfver alt och föraktar icke »folket», men ett samfund som bland sig räknar höga statsämbetsmän, grefvar och baroner, generalkonsuler, godsegare och professorer, måste naturligtvis vara litet förnämare. Hon är ock, såsom redan anmärkt, fullt bekännelsetrogen, hvilket icke är utan alt samband med medlemmarnes samhällsställning.

***

Om vi skulle gå och höra pastor Hedberg i Ebeneserkapellet? Vi äro nog uppriktiga att erkänna, det vi icke dragas dit af något oemotståndligt behof, snarare kanske endast af nyfikenhet att få höra och se en af de baptistpredikanter som har så stort inflytande i nyaStockholm. Ebeneserkapellet ligger i hörnet af Brännkyrkagatan och Blecktornsgränd. Man kunde tro, att det vore alldeles ofanligt aflägset, och kommer man en mörk vinterafton upp i de trakterna, ser där just icke ny-stockholmskt ut. Brännkyrkagatan, förr kallad Besvärsgatan, är ännu ej mycket »moderniserad», men hon varder det nog.

Kommer man med Mariahissen upp till den gatan, märker man snart nog en stor byggnad i ett hörn, en byggnad som reser sig öfver alla de andra husen, ser allvarlig och aktningsbjudan det ut. Det är Ebeneserkapellet.

Här är dålig belysning, ty här finnas inga skimrande handelsbodar. Man ser få vandrare bland snöhögarne. Kapellbyggnaden står alldeles mörk. Icke ett enda ljus ur något fönster. Vi försöka på en dörr åt gatan. Stängd. En annan ingång i sjelfva hörnet är ej häller öppen. Åt höger leder en brant, islagd stig upp till bärgen. Men nedanför backen, det är Blecktornsgränd, lyser starkt. Där susar en ångvagn fram och mycken rörelse märkes. Där är Adolf Fredriks torg. Ebeneserkapellet ligger således icke så långt bort, som det kan förefalla, när man i mörkret trefvar sig fram på Brännkyrkagatan. Man kan med ångspårvagn fara ända till foten af Blecktornsgränd och det är onekligen den snabbaste och bekvämaste vägen, när man vill deltaga i en andaktsstund i Mariabärgen.

Från den branta backen lyser det genom en halföppen dörr. Det är således den för tillfället tillgängliga ingången till kapellet. Vi träda in och komma genom en förstuga i en tämligen stor, men ej synnerligt hög sal, tillräckligt, men icke rikt upplyst af några gaslågor utan kupor. Här är alldeles tyst och ej synnerligt mycket folk. Vi taga plats på en af de enkla bänkarne, midt för talarestolen, hvilken står på en låg upphöjning vid ena långväggen. På den upphöjningen sitta tre allvarlige män.

Salen är ytterst enkel, utan en enda prydnad på de slätmålade väggarne, med undantag af en väggklocka ofvanför talarestolen. Församlingen ser också enkel ut och består till största delen af kvinnor, de flesta fattigt klädda, ett par i bärgade borgarfruars klädsel, några gamla, kanske ännu flera unga. Männen äro tydligt kroppsarbetare.

En af de allvarlige männen bak om talarestolen, en medelålders karl med godt utseende och ljust helskägg, reser sig och säger något sakta till en ung man som sitter i talarestolens granskap. Den unge mannen beträder upphöjningen. Han har en guitarr i handen samt förklarar, att han nu skall sjunga en gammal sång.

»En sång som är hundra år», tillägger han, »men lika god för det.»Och så sjunger den unge mannen och ledsagar sången med guitarrmusik. Många af de närvarande instämma. Alt flera infinna sig. Sedan sången vid guitarren tystnat, framträder mannen med det ljusa skägget och ger till känna, att man nu skall sjunga ett par verser ur den och den psalmen. Församlingen tager fram psalmböckerna, men det är icke samma bok som användes vid statskyrkans gadstjänster. Föresångaren kommer till oss och frågar, om han får lemna oss en sångbok. Vi taga emot den med tacksamhet. *Psalmisten* är titeln, »gamla och unga kristliga sånger för gemensam och enskild uppbyggelse.» Först föreläses versen, och sedan sjunges den af hela församlingen, med en från statskyrkans koral något afvikande, mera rask rytm. Efter sången läser den nyss nämde mannen — vi underrätta oss om att han är pastor John Hedberg — ett kapitel ur Nya testamentet, Mathei femtonde, som innehåller berättelsen om den kananeiska kvinnan, hvilket ämne predikanten sedan gör till föremål för en onekligen ganska intressant utredning i ett fritt föredrag som räcker ungefär en timme.

Predikanten afhöres med stor uppmärksamhet. Föredraget flyter lugnt, klart, fullt följdriktigt från början till slut, uttaladt med stark, men böjlig röst i en ton, som icke har något af hvad man brukar kalla »predikoton», ingenting salvelsefullt, ännu mindre något tillgjordt, utan tecken till svärmeri och likväl värmande, aldrig ofördragsamt,

men vittnande om ärlig öfvertygelse.

Sådant var det intryck hr Hedbergs föredrag gjorde på mig, när jag den aftonen satt bland baptisterna i Ebeneserkapellets enkla sal, och detta intryck har stadfästs, då jag därefter hört honom. Jag var troligtvis den ende som kommit dit i kritisk afsigt eller med farhåga att få höra någon dussinkolportör, men den afsigten fick icke anledning att utföras och den farhågan bekräftades ej. Hr Hedberg förefaller att vara själfva ärligheten och just däruti ligger sannolikt hans styrka och det stora inflytande han eger. Han uppträder naturligtvis utan något slags presterligt utmärkande i det yttre.

Men hvad är det då hans åhörare få erfara? Evangelium, ingenting annat än det milda och glada budskapet, sådant Nya testamentet framställer det, och på ett rätt älskvärdt och alt annat än dystert eller uppskakande sätt. Dessa fattiga menniskor som lyssna till föredraget ha ganska visst sin stora glädje däraf. Det är deras aftonnöje, vare detta sagdt, utan att söka förringa andaktsstundens värde, och det är nog troligt, att de med tillfredsställelse tänka därpå äfven följande dag och längta efter en ny afton med samma glädje.

Så tillgår det i mer än en bönesal hvarje afton. Under det den fina och bildade stockholmsverlden sitter i Stora teaterns salong ochBaptistdop.

lyssnar till Mozart, Gounod eller Wagner, eller under det andra skratta åt hr Hedin och intagas af fru Hartmans älskvärdt muntra framställning eller känna sig hänförda af hr Hillbergs karaktäristiska spel, eller medan åter en annan del af den verlden samlas till festligt samkväm i lysande salonger, och dansmusiken låter höra de första tonerna af den balinvigande polonäsen — under det hela detta Stockholm som kallas det »glada och njutningsrika» flyger från nöje till nöje, fladdrar och svärmar och dåras af festernas glans eller ock med större allvar gör sig till godo hvad en stor stad har att bjuda i konst, literatur och med bildningens alla tillgångar, under det en annan del söker endast de gröfre njutningarna från och med dryckeslaget med de fina vinerna till och med spriten på kaféerna och spriten på krogarne ... så sitta ej få i bönesalarne och vederkvicka sig efter dagens mödor. Vederkvickelse *måste* människan ha. Men hvad de känna hvarandra föga, de som sitta i operasalongen samt i den fina verldens salonger och de som befolka bänkarne i bönesalarne! Och hvad de ofta göra hvarandra orätt, de ena såväl som de andra!

Den sal i Ebeneserkapellet, hvarom nu talats, är afsedd endast för veckosammankomsterna. På söndagen samlas man i själfva kyrkan, ett ganska stort och vackert dekoreradt rum som omgifves på tre sidor af rymliga läktare. Den fjärde sidan upptages på något afstånd öfver golfvet af den i alla baptistkyrkor oundvikliga stora nischen, där föreståndarne och de predikande bröderne ha sina platser.

Jag begaf mig till Ebeneserkapellet en söndag för icke så länge sedan, då dop skulle där förrättas. Pastor Hedberg, som är kapellets föreståndare, höll predikan från nischens bröstvärn och klädd i samma enkla promenaddrägt som vid den nyss omnämda aftonsammankomsten i salen. Predikan var också i full öfverensstämmelse med aftonföredraget. Sången leddes af några fruntimmersröster från musikläktaren i nischens öfra afdelning, beledsagade af ett orgelharmonium som äfven där hade sin plats, och i sången deltog hela församlingen. Jag hade naturligivis köpt mig ett exemplar af *Psalmisten* och följde uppmärksamt med sången. Vid min sida satt en gardist i uniform. Han sjöng med stark röst första strofen utantill, men så svek minnet honom och då lutade han sig helt förtroligt mot mig och sjöng ur min Psalmist, naturligtvis antagande, att jag vore en af bröderne.

Då predikan var slutad och ännu en strof sjungen, trädde ett par bröder fram i nischen och lyfte upp en lucka i golfvet. Där var en bassäng fyld med vatten. En liten trätrappa förde ned i det våta, alldeles som i en badsump. Från en liten dörr på nischens ena sidainfördes ett ungt fruntimmer i svarta draperier, och strax efter kommo andra unga fruntimmer i likadan skrud, tillsammans sju unga fruntimmer insvepta i svart. Från en dörr på motsatta sidan kom en ung man, också i svart fotsid kåpa. De satte sig på ömse sidor om bassängen, och församlingen sjöng.

Under sången visade sig ånyo pastor Hedberg, men äfven han nu i svart kåpa. Han steg ned i bassängen, där

vattnet stod honom till medjan, och bad samt räckte handen åt den första af de unga svarthöljda fruntimmerna, som på andra sidan understöddes af en diakon och varligt steg ned i vattnet samt fördes fram till bassängens andra ände, där hon med sammanknäpta händer gjorde sin andakt. Vattnet stod henne upp på bröstet. Pastorn fattade henne och böjde hennes öfverkropp bak ut, så att hon kom helt och hållet under vattnet, medan han läste de sakramentala instiftelseorden, sådana de af baptisterna uppfattats, och åberopade sig på hennes egen frivilliga önskan att döpas eller, såsom det heter, »begrafva sig med Kristus i dopet». Ögonblickligt lyfte han åter upp henne, aftorkade hastigt hennes ansigte med en handduk och förde henne till trappan, där hon togs om händer af ett par bröder som kastade öfver hennes drypande draperier en vid svart mantel och ledde henne till den dörr genom hvilken hon gjort sitt inträde.

Alt detta upprepades för hvar och en af de återstående, och under hela tiden skötte hr Hedberg sin tjänst i bassängen, utan att lemna den förr än alla åtta voro döpta, då han, under församlingens lofsång, uppstod ur dopvattnet.

Man må icke tro, att det hela gör något motbjudande eller något löjligt intryck. Det är endast något egendomligt, men baptistdop börja nu varda så allmänna, att de snart icke väcka större uppseende.

W. Lindblom.

Betelkapellet vid Malmskillnadsgatan är större än det nu skildrade Ebeneserkapellet. Det är ock gudstjänstlokal för en större församling, Stockholms första. Dennas föreståndare och förste predikant är Wilhelm Lindblom, en af de svenska baptisternas mest framstående lärare och ledare, hvars predikningar gärna höras af äfven ickebaptister. Hr Lindblom är en ganska betydande vältalare, hvars föredrag på half annan timme icke förefalla tröttande. Han är kanske icke så enkel i sin framställning som hr Hedberg, men kraftigare ocheldigare och rycker alltid sina åhörare med sig. För öfrigt predikar ej häller han ofördragsamhet, men håller strängt på dogmerna och på bibelns oantastlighet. Af hans bägge medäldste, K. O. Broady, f. d. öfverste i nordamerikansk tjänst, och Adolf Drake, är den förre äfven omtyckt predikant samt jämte den mildt evangeliska Drake, utgifvaren af »Veckoposten», föreståndare för baptistseminariet.

Redan på 1840-talet började några personer i Stockholm, innan ännu någon baptiströrelse uppstått på annat ställe i landet, att här sysselsätta sig med tanken på barndopets oberättigande. Bland dessa var bundtmakaren D. Forssell, hvilken på en affärsresa till Hamburg 1847 fördes till ett baptistkapell, där hans öfvertygelse om dopet stadfästes. Samtidigt, men icke i något samband med stockholmarne, döptes i Hamburg den svenske sjömannen F. O. Nilsson, som i Amerika lärt känna baptismen. Då han sedan döpte och lärde i Göteborgstrakten, landsförvistes han.

Till den stockholmska gruppen, bland hvilka de tre för baptismen så nitiskt verkande bröderna Palmqvist funnos, sällade sig 1850 den för sitt uppträdande mot det oskriftenliga i konfirmationen af Upsala domkapitel suspenderade prestmannen Anders Wiberg, hvilken dock icke då ännu omfattat baptismen, men som året därefter, då han återvände från en utflygt till Hamburg, öfvertygades om barndopets oförenlighet med bibeln, tog afsked från prestämbetet och gaf ut den bekanta skriften »Hvilken bör döpas? och Hvaruti består dopet?» För sin hälsas skull företog Wiberg 1852 en resa till Amerika, vid hvars början han af ofvan nämde Nilsson döptes i Öresund. Under hans treåriga frånvaro i Amerika döptes D. Forssell och P. F. Hejdenberg 1854 i Hamburg, och vid sin återkomst döpte de flere andra.

Därmed var baptistförsamlingen i Stockholm i full verksamhet, och hennes förnämsta män sökte utbreda åsigterna åt många andra håll, hvilket då ännu icke kunde göras utan att utsätta sig för förföljelser med böter och fängelse vid vatten och bröd.

Under 1855 verkade bland de döpta i Stockholm C. J. M. Möllersvärd, hvilken hade döpts i New York, och då valdes den från Amerika återkomne Wiberg till föreståndare. Stockholms baptister hyrde till samlingslokal två små mörka rum vid Köpmangatan med uppgång från en af de trängsta och smutsigaste gränder i staden. Församlingen var mycket liten och hade behof af att dölja sig. Det var icke då ett sådant rörligt och oförskräckt

samt af myndigheterna fördraget religiöst lif som i nya Stockholm. Emellertid tvekade baptisterna icke att antaga inbjudning till offentlig diskussion i Betlehemskyrkan, där deras åsigter angrepos af Thomander, Elmblad m. fl. och försvarades af Möllersvärd, Wiberg och notarien Elde.

År 1857 hyrde baptisterna sig en lokal vid Besvärsgatan, n. v. Brännkyrkagatan, å Söder, men kunde ej behålla den. I staden hade förvärfvats en ny samlingssal i det till många olika ändamål begagnade huset n:o 13 vid Skärgårdsgatan, den gamla »Själagården», där Trivialskolan, Stockholms enda klassiska läroverk, hysts i halft annat århundrade, ända till 1814. Där började baptisterna 1856 en söndagsskola, men som snart måste öfvergifvas för det oljud som anstäldes af gatpojkar och först 1864 kunde ånyo upptagas, i synnerhet genom Lina Rossanders (sedermera fru Johansson) nitiska bemödanden.

Behofvet af ett nytt bönehus gjorde sig emellertid gällande, och Wibergbegaf sig 1860 till England för att begära hjälp till ett kapells uppförande. Han fick i hop 1,100 pund st., af hvilka 5,000 rdr dock skulle fördelas på församlingar i öfriga delar af Sverige. Ett par år därefter for samme Wiberg i dylikt ärende till Amerika, men redan under hans frånvaro började man, efter ritning af arkitekten Liljeström, bygga BetelkapeJlet vid Malmskilnadsgatan, och vid slutet af 1866 invigdes det.

Wiberg hade kommit till baka sist nämda år och åtföljdes af öfverste K. O. Broady samt kapten A. Edgren, af hvilka den senare snart återreste, men Broady stannade såsom en af baptistförsamlingens starkaste pelare. Åren 1874 och 76 besökte Wiberg åter England för att intressera bättre lottade trosbröder för ett nytt kapell i Stockholm. Detta lyckades, och Salemkapellet på Söder bygdes, efter ritning af arkitekten J. A. Westerberg i Göteborg, samt invigdes 1878. Kapellet är taxeringsvärderadt till 198,000 kr. och tillhör å församlingens vägnar sällskapet »Rätt och sanning». Det vida större Betelkapellet har ett taxeringsvärde af endast 100,000 kr. Det tillhör, likaledes å föreningens vägnar, sällskapet »Upplysning och sedlighet».

Ebeneserkapellet.

Ebeneserkapellet är alldeles nytt och andaktshus för Stockholms tredje baptistförsamling. Den första församlingen, Betelkapellet, räknar sin fullt stadgade tillvaro från 1854 och har tillsammans 25 predikande bröder samt 1,824 medlemmar. Den andra församlingen, Salemkapellet, är från 1878, har 6 predikande bröder och 420 medlemmar. Den tredje, Ebeneserförsamlingen, har blott en predikant, den ofvan nämde föreståndaren samt 226 medlemmar. Församlingen bildades 1883, och man började tänka på nödvändigheten af ett tillräckligt kapell, men saknade medel. Den 1 januari 1884 skänkte ett fattighjon, en gammal kvinna, 1 krona, som hon själf fått, till grundplåt för byggnaden, och föredömet följdes. Redan i februari 1884 köptes tomt, för hvilken skulle erläggas 19,000 kr., men först i augusti 1885 lades grundstenen. Kapellet, kalladt »Ebeneser», det är »Hjälpestenen», uppfördes efter arkitekten A. G. Forsbergs ritning. I mars 1886 var nedra salen färdig, och samma år i december invigdes kapellet. Kostnaden för hela byggnaden uppgår till omkring 76,000 kr., för hvilka församlingen till en del står i skuld, men som för öfrigt hopsamlats genom bidrag från vänner till baptistverksamheten.

Denna verksamhet är, utom i de tre nämda församlingarna, fördelad på ännu tre andra, nämligen i Vestmannagatan n:o 54, med 5 predikande bröder och 166 medlemmar, i n:o 3 Grefgatan, med 3 predikare och 200 medlemmar, samt i n:o 24 A, Handtverkaregatan, med 4 predikande bröder och 171 medlemmar.

Tillsammantaget funnos i Stockholm vid 1888 års början *3,007* baptister, utom dessas minderåriga barn, hvilka ännu ej mottagit dopet. Vid årtiondets början var antalet blott 1,470.Fästa vi oss endast vid den verksamhet som är förenad med Betelkapellet, finna vi först och främst söndagsskola hvarje söndags morgon, predikan hvarje helgdag kl. 11 f. m. och 6 e. m., bönemöte hvarje fredag kl. 7 e. m., missionsmöte första måndagen i månaden kl. 7 e. m., sång med söndagsskolbarnen hvarje tisdag kl. 5—7 e. m. Dess utom hållas enskilda sammankomster. Utom sin tjänst i kapellet vid alla gudstjänster och möten där, ha de till Betelkapellet hörande 27 diakonerna fattigvården i elfva distrikt. Församlingen har en allmän kassa, af hvilken utgifterna bestridas för pastorns (omkr. 3,500), och öfriga kapelltjänares löner samt kapellets uppvärmning och underhåll och amortering af kapellskulden. De öfriga församlingarnas föreståndare eller pastorer ha ej så stor inkomst, t. ex.

Ebeneserkapellets endast 2,000 kr. årlig lön.

Betelförsamlingen har också en fattigkassa, en syförening, »Dorcas», med ändamål i synnerhet att bekläda fattiga söndagsskolbarn samt en ynglingaförening, »Filadelfia», med uppgift att hålla tillsamman i broderlig kärlek, förkofra sig i kristlig tro och kunskap, på flera sätt understödja församlingens kristliga verksamhet samt att genom sin »förlagskassa» utlemna förlagslån åt sina delegare för att bereda dem tillfälle att bedrifva egen industriverksamhet eller handel.

Församlingen har dess utom föreningen *A. M.* (Arbetsmyran) med ändamål att åstadkomma närmare sammanslutning mellan de af församlingens yngre systrar, som äro ogifta samt fylt tretiofem år. Ehuru inträdesafgiften är blott 25 och månadsafgiften 10 öre, har föreningen A. M., som bildades 1875, på tio år inbringat 10,000 kr. Så komma »Den kristliga mödraföreningen», det redan nämda sällskapet för »Upplysning och sedlighet», »Stockholms missionsförening» och »Stockholms andra söndagsskolförening», »De fria vännernas sjukkassa», sjukkassan »Nya vänskapsföreningen», »Betelföreningen», »Norrmalms Femöresförening» och »Ladugårdslands femöresförening», föreningen »Adelfia» och föreningen »Bikupan».

Hvarje baptistförsamling är själfständig och sköter sina egna angelägenheter, men till samman bilda församlingarna distriktföreningar, och Sveriges alla baptistförsamlingar skicka ombud till gemensam konferens, som hålles hvart tredje år. I hela Sverige funnos vid början af 1887 aderton distriktföreningar med 473 församlingar och 205 bönehus, 506 predikande bröder samt 31,849 medlemmar. I baptisternas söndagsskola undervisades omkring 31,000 barn af 2,790 frivilliga lärare, i deras egna hvardagsskolor 1,000 barn. Uppgifna bidrag till välgörande ändamål stego till 292,213 kr.

Den som vill erfara något om baptistpredikanternas utbildning, finner tillfälle därtill i n:o 18 Engelbrektsgatan, där *Betelseminariet* har sin lokal. Det grundades 1866, och huset köptes sedan på D. Forssells konkursauktion.

Sedan 1881 handhafves seminariet af ett sällskap, kalladt »Föreningen Betelseminariet». Styrelsens ordförande och skolans föreståndare äro K. O. Broady och A. Drake. Elevernas antal uppgick vårterminen 1888 till tretioen. Från läroanstaltens början ha 189 predikanter där utbildats. Kursen är dels tre, dels fyra år, och antagningsåldern 18 år.

***

Vid Kungsträdgårdsgatan resa sig åtskilliga stora, präktiga hus. Det nyaste af dem tillhör *Evangeliska brödraförsamlingen*, Stockholms allra minsta församling, fridsam och välvillig, verkande i det tysta, men oaktadt de mycket fåtaliga medlemmarne ingalunda utan sin betydelse i nya Stockholms religiösa lif samt med en ganska intressant historia.

Vanligtvis hålles gudstjänsten på söndagsaftnarne kl. 6, och har så hållits ganska länge. Lokalen är en sal i en byggnad på gården till ofvan nämda hus, n:o 12 Kungsträdgårdsgatan, på samma plats där Erik Tollstadius på 1720-talet samlade omkring sig i enskildt samkväm en del af de »väckta», som brukade höra hans predikningar i Skeppsholmskyrkan. Tollstadius bodde i en träbyggnad på gården hvilken egdes af bergsrådet E. F. Hjärne, som jämte sin hustru Christina Charlotta Rudbeck tillhörde de väckta.

I n. v. Brödraförsamlingens i Stockholm diarium läses följande, återgifvet af pastor Aastrup i hans föredrag vid brödrasalens hundraårsjubileum den 1 nov. 1883: »Det rörde sig (på 1720-talet) ett lif i kyrkan, himmelrikets surdeg började jäsa, många själar väcktes ur syndasömnen, hvilka, fulla af trängtan efter tröst och ro för hjärtat samt icke tillfredsstälda med öfningarna af ett blott mekaniskt kyrkoväsende, dels mera enskildt, dels i större eller mindre sällskap sammanslöto sig ... De voro till största delen redliga själar, men de flesta togo miste om den enfaldiga evangeliska vägen, särdeles som de prester, till hvilka de hade sitt förtroende, mestadels voro af lagisk riktning efter då varande hallensiska (pietistiska) tänkesättet.»

Det var ingalunda i öfverensstämmelse med denna riktning, utan just för att motverka den som *herrnhutismen* jnträngde i Stockholm. Om pietismen utmärkte ett framsteg framför den döda ortodoxien, var

brödraförsamlingen åter ett framsteg framför pietismen. Sedan, på inbjudning af en svensk ädling som besökt Herrnhut, några bröder gjort kortare besök i Sverige, gafs dock den egentliga anledningen till herrnhutismens införande här af en prestman i Stockholm, Odelius, »hofpredikant» hos presidenten Strömfelt och predikant i enkhuskyrkan. Han hade på en resa till Lifland 1739 lärt känna flere af de evangeliske bröderne och fick här understöd af pastorerne Hellman och Holmberg, hvilken senare utgaf första upplagan af »Zions sånger».

Medan således evangelium om den fria nåden i Kristus började utbreda sig här, skickade brödraförsamlingen i Herrnhut en deputation till ärkebiskop Steuchius, hvilken tog vänligt mot den, och sedan deputationen kommit till baka, hitsändes två svenskar, Becklind och Werwing, hvilka ytterligare stadgade herrnhutismen här. Detta var i medlet af 1740-talet. Sedan följde några år afmotgångar och inbördes slitningar, till hvilka senare den bekante Rutström otvifvelaktigt bidrog. Men 1760 hitsändes en lärare, G. Ike, med hvilken ett nytt tidehvarf för brödraförsamlingen i Stockholm inträdde. Han erbjöds af bergsrådet Hjärne och dennes hustru att bo i den lilla träbyggningen på ofvan nämde gård, där Tollstadius haft sin bostad, och därmed höll brödraförsamlingen sitt inträde på denna tomt, där hon ännu lefver och numera är rik husegare.

Sammankomsterna höllos från 1778 i en mindre sal på vinden öfver ett vagnshus i en nu mera nedrifven byggning, men fru Hjärne, hvars man nu var död, tänkte på att bygga en ny sal, hvartill hon dock måste erhålla kungl. maj:ts tillåtelse och som det vore kinkigt nog att utverka, enär den skulle ingripa i konventikelplakatet. Tillåtelsen meddelades dock, och den 12 sept. 1784 invigdes salen. (Hundraårsfesten firades den 1 nov. 1883, emedan grundstenen nedlades motsvarande dag 1783.) Det är den salen, som ännu i vår tid användes vid brödraförsamlingens andaktsstunder. Hela egendomen tillföll församlingen efter enkefru Hjärnes död som inträffade den 24 febr. 1804.

Följande personer ha varit pastorer i denna församling: Becklind 1743—45; Werwing 1745—; Ike 1760—82 (ligger begrafven på Johannis kyrkogård); Gerner 1782—90; ungefär samtidigt med honom Malmström 1781—92; Würgatsch 1790—99 och ungefär samtidigt Wik 1792—1810; Ståhlin 1799—1811; Wunderling 1811—15; Warnke 1815—44; Senft 1844—56; C. von Bülow 1856—59; R. Hockstein 1859—66; E. W. Schmidt 1866—72; P. J. Aastrup 1872.

År 1885 fick brödraförsamlingen af hr H. Berns anbud på en del af tomten, och detta antogs, hvarigenom församlingen afhände sig 10,000 kvadratfot eller icke fullt en tredjedel af hela området. Köpeskillingen var 150,000 kr. Det är på dessa 10,000 kv.f. som Berns nya salong är bygd. Församlingen lät rifva ned den lilla byggningen åt gatan och där, efter A. & Hj. Kumliens ritning, uppföra det ståtliga nutidshus som nu utgör ett af traktens prydnader. Nybyggnaden har kostat omkring 220,000 kr.

I det nya huset bor pastor Aastrup, men i den gamla salen på gården hållas andaktsstunderna. Dessa skulle icke bevistas af många personer, om de voro beräknade blott för församlingens medlemmar, men i salen finner man alltid andäktiga åhörare, enär brödraförsamlingens lära är i alt den evangeliskt lutherska kyrkans utan några separatåsigter, endast med betonande af *in necessariis unitas, in dubiis libertas, in omnibus caritas*. Brödrakyrkan är icke annat än en del af den evangeliska kyrkan och såsom sådan har hon till uppgift att tjäna denna så mycket hon förmår, t. ex. att meddela tröst och uppmuntran, utan att draga någon från den egentliga kyrka han tillhör.

Församlingen har under de senare årtiondena icke ansett sin verksamhet för samfundsbildning inom den bestående kyrkan nödig, enär kyrkan själf under den tiden genom föreningar och sällskap tillgodosett detta behof, och brödraförsamlingens grundsatser icke tillstädja att utom och ännu mindre i strid med det bestående verka för sådant ändamål. I brödraförsamlingens plan kan således samfundsbildning nu mera knapt sägas ingå, men det redan varandesamfundet fortfarande finnes. Församlingen är såsom ett enskildt sällskap, som inom och under samverkan med det bestående främjar goda ändamål och icke vill värfva proselyter för en sekt. Men derigenom har medlemmarnes antal, som ända till för några och sextio år sedan var ganska talrikt, småningom minskats och utgöres nu af endast *femton*. Dessa äro de inskrifna församlingsmedlemmarne, men omkring dem samlar sig ett stort antal deltagande i andaktsstunderna.

Till hednamissionen i främmande verldsdelar bidrager Stockholms brödraförsamling genom hopsamlande af icke obetydliga belopp.

***

En afton ville jag besöka katolsk-apostoliska församlingen, som har sitt lilla kapell eller rättare sin andaktssal i n:o 5 Biblioteksgatan, i hörnet af Mästersamuelsgatan (f. d. Ålandsgatan) och letade mig i mörkret öfver en smutsig och för öfrigt mycket ruskig gård, upp för en lika otreflig järntrappa samt stannade utanför en dörr, genom hvilken tonerna af en andlig sång trängde fram. Jag lyssnade. Sången hade upphört. Jag trädde in och fann mig i en tämligen stor sal utan några prydnader, men där en man stod i talarestolen och predikade. Det lät icke als katolskt. Det såg icke apostoliskt ut, så vida med detta skulle menas något riktigt påfligt.

»Är det här katolsk-apostoliska församlingen?» sporde jag en man som välvilligt makade åt sig och beredde mig plats på bänken bredvid sig.

»Katolsk!» svarade han och såg förnärmad ut. »Vi höra till metodist-episkopal-kyrkan.»

»Ja så, inte en wesleyansk församling!» invände jag.

»Visst inte! Vi äro episkopala, säger jag.»

Han vände sig från mig. Jag fann, att jag kommit på orätt ställe, hade kommit i en metodistsal, i st. f. till de katolsk-apostoliska. Vill man söka sin frälsning hos de senare, skall man icke stanna på vägen och låta locka sig af den metodistiska andakten, utan stiga mycket högre, tre trappor, ty där först träffar man de apostoliska.

Emellertid satt jag kvar den aftonen hos metodisterne och gick sedan dit flere gånger samt har ej underlåtit att göra mig bekant äfven med deras öfriga gudstjänstrum i Stockholm. De bilda flera ganska blomstrande församlingar och utveckla en icke obetydlig verksamhet.

Af de särskilda friförsamlingar vi redan omnämt, har ingen officielt utträdt ur statskyrkan, icke ens baptisterne, men metodisterne äro deförsta erkända »dissenters» vi här påträffa. *De* ha formligen anmält sitt utträdande ur statskyrkan och stå således ej blott i verkligheten, utan äfven juridiskt på egen botten.

Här ofvan har berättats, huru den s. k. »engelska kyrkan» vid Öfra Bangränden (n. v. Sergelsgatan) eller rättare det wesleyanskt metodistiska samfundets kapell tillkom. Efter det beklagansvärda uppträdet där palmsöndagen 1842 stängdes kyrkan och öppnades först 1851, då lektor P. M. Elmblad af »kapellvårdaren», grosshandlaren Keijser, tilläts där hålla bibelförklaringar. Kyrkan köptes sedan af landshöfdingen, grefve G. F. Liljencrantz för 36,000 rdr, och kom i evangeliska fosterlandsstiftelsens hand samt utgjorde predikosalen för C. O. Rosenius, hvilken upptog »Eliasmanteln i den fria, religiösa verksamhetens tjänst.»

Men med den wesleyanska metodismen var det slut i Stockholm. Däremot bildades de första metodist-episkopal-församlingarna här 1868, hufvudsakligen genom V. Witting, som 1867 kommit hem från Amerika och af biskop Kingsley uppmanades att stanna och verka. Witting, född i Malmö 1825 och son till kapten A. J. Witting vid Vendes artilleri, hade varit apotekarlärling och sjöman, men förenat sig med metodist-episkopalkyrkan i Nordamerika och antagits till en af hennes predikanter samt vardt i egentlig mening den förste som planterade metodismens banér i Sverige, d. v. s. den episkopala metodismens, hvarigenom Sverige trädde i förbindelse med den kyrkan i Amerika, utan att ega något samband mera med den wesleyanska metodismen i England.

År 1868 funnos i hela Sverige 7 predikanter och 434 medlemmar officielt erkände. År 1876 hade medlemmarnes antal stigit till 5,663, och 1886 voro de 15,166, af hvilka 3,722 på prof. Bland dessa 15,166 räknades dock 214 i Finland. Antalet gick till *1,273* i Stockholm. De senare äro delade i tre församlingar: S:t Peters, S:t Pauls och Stockholms mission.

S:t Peters församling har på senare tider haft gudstjänst på tre ställen, nämligen i n:o 20 Wallingatan, den egentliga samlingssalen, i Hôtel W6' stora sal och i en sal på Kungsholmen. År 1887 räknade församlingen 440 medlemmar i full förening med henne samt 203 på prof.

S:t Pauls församling har sin gudstjänst i det vackra kapellet i hörnet af Adolf Fredrikstorg och S:t Paulsgatan samt en bönsal vid Åsögatan. Medlemmarne äro 390 i full förening samt 129 på prof.

Stockholms Mission har den ofvan nämda salen i hörnet af Biblioteks- och Mästersamuelsgatorna och räknar 14 medlemmar i full förening samt 97 på prof.

Samtliga metodister i Stockholm voro således sistlidet år 844 i full förening samt 429 på prof eller till samman 1,273.

Antingen man går och hör pastor Carlsson i S:t Paulskapellet eller pastor Schütz i salen vid Wallingatan, eller J. M. Erikson, redaktören af »Svenska Sändebudet» och f. d. riksdagsman för Stockholm i Andra kammaren, t. ex. i n:o 48 Åsögatan, eller C. Hultgren vid Biblioteksgatan eller någon annan af metodistpredikanterne, skall man i de flesta fall finna gudstjänstlokalerna fylda af andäktiga åhörare.

Predikanterna tillsättas af den amerikanske metodistbiskop som infinner sig här vid årskonferenserne, hvilka hållas på olika ställen i landet. Lönen iS:t Peters församling är 1,200 kr., i S:t Paul 1,000. I »Stockholms mission» tyckes den ännu icke vara reglerad. Till predikanters utbildning finnes en predikantskola.

Det är icke blott de stora helgdagsgudstjänsterna som äro talrikt besökta, utan äfven predikningarna och bönemötena på hvardagsaftnarne. Infinner man sig vid en sådan aftonandakt i t. ex. S:t Paulsförsamlingen, märker man, att den hålles icke i själfva kapellet, utan i bönesalen, hvilken, liksom alla dessa församlingars salar, är mycket enkelt utstyrd. Den ena efter den andra af församlingens medlemmar inträder, kastar sig på knä framför en bänk och försjunker i bön. Om det är en afton, då »Svenska Sändebudet» utgifvits, ser man många ha med sig ett exemplar, hvilket de vid ingången till salen förskaffat sig hos portvakten, och medan de vänta på predikanten taga de kännedom af bladets innehåll.

Andaktsstunden är i yttre afseende tämligen lika med sådana uppbyggelseaftnar i andra friförsamlingar: bön, sång och predikan eller åt minstone kort utläggning af ett kapitel i bibeln. Det enda olika är, att församlingen under bönerna ligger på knä samt att en af de knäböjande plötsligt höjer sin röst och framsäger en för tillfället hopsatt bön, som eftersäges af de öfriga och därmed åstadkommer ett doft mumlande öfver alt i salen. Knapt har han slutat, förr än en annan af församlingen också börjar högljudt bedja och på samma sätt finner efterföljare. Stundom utsägas dessa böner med verklig hänförelse, någon gång kanske på ett sätt som vittnar om öfverspändt sinnestillstånd. Metodismen tyckes, att döma efter den jämförelse man kan göra i Stockholm, vara mer än baptismen egnad att framkalla stark känslostämning och ofta höras under predikan högljudda suckar och andaktsutbrott från en god del af församlingen.

***

Det är söndagsmorgon. Klockan slår nio. Två eller tre hundra barn rusa in i *Florakyrkan*. Låt oss följa dem. Kyrkan, som har sitt namn efter den gata vid hvilken hon ligger, hör till antalet af de nya tempel, som under senare år uppväxt i Stockholm och i sitt yttre ganska mycket afvika från de gamla kyrkorna. Florakyrkan är en rätt vacker byggnad med väl afvägda mått och enkla, men med ändamålet öfverensstämmande prydnader i lämpliga sandstensfärger, godt ordnade fönsteröppningar och ett stort rundfönster som gör ett behagligt intryck. Romanisk byggnadsstil är här lämpad efter vår tids behof och gifver åt detta, liksom åt ett par andra af nyaStockholms andaktshus den på en gång allvarliga värdighet och lugna vänlighet, som är mer än gotiken öfverensstämmande med hvad nutiden fordrar af en sådan samlingsplats.

Kyrkan är uppförd efter ritning af A. G. Forsberg, samma arkitekt som lemnat ritningen till Ebeneserkapellet, samt i samarbete med egaren, grosshandlaren J. W. Wallin och invigdes den 5 april 1885. Hr Wallin har låtit bygga henne på egen bekostnad för den lilla församling, en utbrytning från baptisterna, som han bildat. Han har isynnerhet önskat uppföra ett vackert andaktshus, i hvilket personer af olika trosbekännelse kunna mötas vid gudstjänster, där till och med på samma dag talare af olika riktningar uppträda och där baptister, metodister och evangeliskt-lutherska kristna kunna vid hvarandras sida lyssna till predikningarna. Florakyrkan är en fridskyrka, där fördragsamhet läres och praktiskt tillämpas.

Kyrkan vid Floragatan.

Vi följa barnskaran och inträda i den rymliga förstugan. Barnen ha redan försvunnit in i salen å nedra botten, ett mycket stort, men föga vackert och något mörkt rum. Några barn ha begifvit sig en halftrappa upp, där en mindre sal bildar läktare åt den större. Undervisningen är redan i full gång, då vi, efter att ha sökt göra oss bekanta med andra delar af kyrkan, inträda i den stora bottensalen. Alla barnen — de kunna väl vara omkring tre hundra — svara på frågorna samtidigt. Det är ett döfvande buller af gälla barnröster. De allra flesta barnen äro ganska små, sex till nio eller tio år, tyckes det. En och annan flicka ser äldre ut. Några tyckas vara tolf eller tretton år. Alla erhålla religiös undervisning, ingen annan, och efter särskilda små bibliska läroböcker. De sitta på långa bänkar med ryggstöd, men utan pulpet, och emellan bänkraderna trängas lärare och lärarinnor, alla unga och, såsom det tyckes, mycket vänliga mot barnen, hvilka å sin sida se glada och belåtna ut.Sedan läsningen på detta högljudda sätt fortgått omkring tre fjärdedels timme, reser sig ett fruntimmer, som har en särskild plats vid ett bord på en upphöjning i salens bakgrund, och börjar göra frågor här och där bland barnskaran som nu också står upprätt mellan sina bänkar. Barnen få redogöra för dagens betydelse och tyckas vara ganska säkra i hvad man pluggat i dem. Det hela kan naturligtvis icke göra intryck af annat än utanläxa. Några sånger utföras enligt den särskilda psalmbok, som användes i denna kyrka och kallas *Fridssånger*. Ett ungt fruntimmer sjunger ett solonummer. Föreståndarskan talar vänliga och uppmuntrande ord, och klockan tio eller strax efter är det hela afslutadt.

En ung lärare, med hvilken jag en gång inlät mig i samtal, upplyste, att hela antalet af barn som bevista denna söndagsskola går till mellan 400 och 500, fastän icke alla äro närvarande hvarje söndag, samt att lärare och lärarinnor utgöra mellan 40 och 50, hvilka alla tjänstgöra utan någon ersättning.

»Hvad gör herrn under veckans öfriga dagar och hvad lefver herrn på?» sporde jag.

»Jag är skomakare», svarade söndagsläraren.

De flesta af dessa lärare och lärarinnor idka handtverk eller annan borgerlig sysselsättning, men egna sin helgdagsmorgon åt undervisning. Så är förhållandet öfver alt i dessa söndagsskolor, hvilka finnas inom alla frikyrkor i Stockholm och otvifvelaktigt utöfva stort inflytande. Ensamt baptisterna hade vid början af 1887 här 232 söndagsskollärare och 2,040 söndagsskolbarn. Denna verksamhet ses med oblida ögon af statskyrkans presterskap och torde väl ha bidragit till de gudstjänster för barn, som nu mera ofta på söndagsmorgnarne anordnas i våra territorialkyrkor. Huruvida den undervisning som meddelas i friförsamlingarnas söndagsskolor är af verkligt gagn för barnen och deras framtid, torde med skäl kunna betviflas. Till och med i fridskyrkan vid Floragatan, där alt för öfrigt tillgår så vänligt och fördragsamt, tyckas de läror som inplantas i barnen ej alltid vara i full öfverensstämmelse med den milda fördragsamheten mot olika tänkande. Att barnens tankeförmåga i något enda afseende upp öfvas torde med lika stort skäl kunna betviflas. Men det är ju icke fråga om *tanke*, endast om *tro*.

Klockan lider mot half elfva, och om en halftimme skall öfverste Broady börja sin predikan i sjelfva kapellet, hvilket således i dag upplåtes åt en baptist. Genom trappor till höger och vänster komma vi upp i kapellets förstuga och träda in i en stor, ljus och vacker sal, som på tre sidor omgifves af breda läktare. Midt för det stora, med färgade glas försedda rundfönstret är en absis, liknande nischernai baptistkapellen och i den en amfiteatralisk upphöjning, på hvilken predikstolen befinner sig, omgifven baktill och nedanför af sittplatser. Midt nedanför står en mindre orgel. Från absisen leda ock två dörrar till särskilda rum med utgång till baktrappor. På absisens amfiteatraliska stolrader sitta sångare och sångerskor. Det hela har en festlig prägel.

Salen med bekväma och fyndigt inrättade bänkplatser rymmer omkring 1,400 personer och lemnar tillfälle att öfver alt se och höra predikanten. En god del af åhörarne tyckes tillhöra finare samhällsklasser än man vanligtvis finner i friförsamlingarnas kyrkor. Där längst fram nedanför absisen ligger en äldre, gråhårig man på knä. Vi igenkänna baron X. På de främsta bänkraderna se vi grefvinnan Y. och fröken Z., två af »societetens» damer, jämte flera af den förnäma verldens frimtimmer, och nu inträder kammarherren Xx., bugar sig förbindligt för de fina damerna och delar ut »Fridssånger» till höger och vänster.

Öfverste Broady predikar i dag på förmiddagen, kapten Ahlberg på eftermiddagen. Nästa söndag kan man få höra predikanter som icke ha något gemensamt hvarken med öfversten eller kaptenen. En tid hade Frälsningsarmén sitt högkvarter i denna kyrka. Han har nu sitt eget hus vid Östermalmsgatan och Tyskbagarbärgen. Men Florakyrkan står aldrig tom. Redan kl. half åtta på söndagsmorgonen hålles här bön och först sent på aftonen slutar den sista gudstjänsten.

***

Bland de friförsamlingar som icke ha egna kapell äro två Svedenborgska, nämligen *Nya kyrkans äldsta församling* och *Nya kyrkans svenska församling*, men ingendera af dem är synnerligt betydande. Den förra har sin gudstjänst i arbetareföreningens sal vid Malmskilnadsgatan, där pastor Boyesen predikar, den senare i Hôtel W6, där pastor Manby stundom uppträder. Om de två riktningarna icke draga jämt sins emellan, åstadkomma de likväl icke något buller i den yttre verlden. Ingen af dem står kvar i statskyrkan.

***

Det var en tid, då den »rena evangeliska lärans» bekännare i Stockholm mycket fruktade den katolska propagandan. Den tiden är länge sedan förbi. Det är endast undantagsvis man nu hör talas om några verkliga eller inbillade försök af det katolska presterskapet i Stockholm att värfva en eller annan själ. För öfrigt lefvaprotestanter och katoliker fredligt vid hvarandras sida, och statskyrkans presterskap har mera sin uppmärksamhet riktad på baptister, metodister och andra friförsamlingars bemödanden att göra proselyter. Stockholmarne af statskyrkan besöka gerna *Sancta Eugenius kapell* vid Norra Smedjegatan för att där få höra vacker kyrkmusik, i synnerhet vid de större kyrkfesterna och allra mest på Påskdagen. Kapellet är då högtidligt upplyst och prydt med en stor mängd lefvande växter samt långt innan högmessan börjar fullsatt af dem som lyckats skaffa sig inträdeskort. Messan firas med den romersk-katolska liturgiens hela glans, och man får vanligtvis höra stycken ur Foronis sexstämmiga sångmessa samt Ahlströms ståtliga »Cantate Domino canticum novum» eller den förstnämdes stora C-durs-messa för kör, soli och orkester, alt utfördt af sångare och musici som till större delen icke tillhöra den katolska församlingen, men af denna anmodas biträda.

Det torde nog vara Sancta-Eugenia-kapellets föredöme som förmått statskyrkan att nu mera anordna vacker musik på stora helgdagar, t. ex. då i Klara kyrka på påskdagen sjunges Händels »Zions dotter», i Storkyrkan samt i Jakobs och Ladugårdslandets kyrkor på samma dag Rolles »Frälsta verld», i sist nämda kyrka dess utom Jomellis »Halleluja», i Katarina »Påsksång» af Melchior Vulpius, i Maria Herman Bonickes »lofsång» för kör, solo och trio, o. s. v. Äfven långfredagen, hvilken i katolska kyrkan icke är någon stor helgdag, firas i våra lutherska nu mera med vackra musikstycken, och i allmänhet har vår kyrkmusik i Stockholm vunnit mycket under senare år. Maria församling har en särskild kör!

Efter reformationen hade katolikerne i Stockholm ingen privilegierad kyrka eller annat tillfälle till gudstjänst än i husen hos sändebuden från katolska hof. Genom »tolerance-plakatet» af den 24 jan. 1781 infördes dock fri religionsöfning åtminstone till viss grad, och romerska kurian begagnade sig snart däraf samt hitsände d:r Paschalis Oster såsom *vicarius apostolicus*. Till katolsk gudstjänst uppläts ett rum i norra flygeln af stadshuset, och där firades messan första gången påskdagen den 11 april 1784;. Det katolska kapellet stannade där i mer än femtio år. Länge hyste församlingen den önskan, att få sig en riktig kyrka, men önskan kom ej till verkställighet förr än 1834, då den året förut hitkomne apostoliske vikarien J. L. Studach tog saken om hand. Församlingen inköpte då en tomt vid Norra Smedjegatan för 25,000 rdr banko, insamlade genom kollekter och frivilliga bidrag af trosförvandter inom och utom landet. Insamlingen fortsattes, och genom drottning Desiderias samt kronprinsessan Josefinas frikostighet erhöllos medel att börja byggandet, hvilket fullbordades under biskop Studachs verksamma ledning. Den nya kyrkan, Sancta-Eugenia-kapellet, invigdes den 16 september 1837.

År 1865 lades grunden till en tornbyggnad, hvarmed församlingen ville pryda sitt kapell. Men den 23 maj 1866 nedstörtade det under byggnad varande, då till 102 fots höjd hunna tornet, och tjuguen personer omkommo vidraset. Kapellet utvidgades, men utan torn. På senare tider har aktiebolaget Sancta Birgitta köpt egendomarne

n:ris 74 och 76 samt 78 vid Regeringsgatan, och det har sagts, att katolska församlingen ämnar dar uppföra något nytt kapell.

A. Bitter.

Apostolisk vikarie i Stockholm är f. n. A. Bitter, hvilken, född i Melle i Hannover 1848, kom till Stockholm redan 1874, men vardt kyrkoherde vid katolska församlingen i Göteborg 1875 och stannade där i tio år. Vid slutet af 1885 lemnade han Sverige, men kom till baka sommaren 1886 och invigdes högtidligt såsom Vicarius apostolicus den 15 okt. 1886.

Vida äldre medlem af vårt samhälle är församlingens gamle kyrkoherde, pastor A. Bernhard, som föddes i Elsass 1810 och prestvigdes 1837 samt kom till Stockholm 1842 och är väl bekant för alla stockholmare.

A. Bernhard.

Katolska församlingen har dess utom tre andra prestman, pastorerne I. P. E. Benelius, F. Lieber och grefve B. Stolberg. Om man får tro en uppgift i Elers »Stockholm», skola församlingsmedlemmarne i slutet af 1700-talet ha utgjort »något mer än 1,500 personer, hvaraf en stor del fabriksarbetare bo på Barnängen och Kungsholmen». I nya Stockholm går antalet blott till omkring 800.

***

Såsom i det föregående antydts, kan man, i fall *Katolsk-apostoliska* församlingens kyrka skall besökas, gå miste och komma in i en af metodisternas andaktssalar. Fortsätter man dock ännu ett par trappor upp i samma hus, inträder man i de katolsk-apostoliskas kapell, en icke synnerligt stor sal, men ganska smakfullt anordnad med både altare, evig lampa och orgelverk samt predikstol. Församlingen har enskild gudstjänst söndagsförmiddag klockan tio, alltid åtföljd af nattvardsgång, hvilken meddelas med såväl brödet som vinet. Hvarje söndagsafton hålles offentlig andaktsstund med predikan, och då sjunges, liksom på förmiddagen, några af de *hymner*, som utgöra församlingens sångbok och till god del äro urval ur J. O. Wallins m. fl:s svenska psalmer.Oaktadt namnet, har denna församling icke någonting gemensamt med katolicismen. Föreståndaren, pastor H. P. Jensen, kallas visserligen af de trogna biskop eller engel, hvilket i denna församling är liktydande, och såväl han som öfrige prester bära vid gudstjänsterne hvita messkjortor med olika färgade och olika långa band, *stolæ*, öfver skuldrorna, utvisande deras grad, hvartill kommer att ceremonierna ha någon likhet med den romersk-katolska kyrkans, snarare dock med den engelska episkopalkyrkans, men för öfrigt Veta dessa katolsk-apostoliska ingenting om den påfliga katolicismen, utan taga ordet »katolsk» i den ursprungliga bemärkelsen af »allmännelig».

I dagligt tal kallas de *irvingianer* af dem som äro något hemmastadda i de senaste sex årtiondenas kyrkohistoria, men sjalfva förklara de benämningen vara alldeles oriktig. Om namnet hänvisar till en människa, den skotske presten Irving, är det dock, säga de katolsk-apostoliska, ett verkligt sakförhållande som ingen kan neka. eller omintetgöra, att den s. k. irvingianismen icke har någon människa eller något mänskligt parti, någon mänsklig mening eller åsigt att tacka för sin uppkomst.

Irving var presbyteriansk prest i London, men det var ej i hans församling som hälbrägdagörelsens gåfva samt gåfvan att tala med tungor och profetera först visade sig. Detta skedde i Skotland 1829 bland kristna som icke stodo i någon förbindelse med pastor Irving. Den deputation, som i september nämda år reste från London till Skotland för att undersöka och pröfva dessa andliga tilldragelser, bestod af medlemmar af den anglikanska kyrkan. I London visade sig, uppgifva de katolsk-apostoliska vidare, andens gåfvor först i april 1831, men icke ens hos en medlem af Irvings församling och ej i hans kyrka. De visade sig hos en medlem af anglikanska kyrkan och i den personens eget hus. Men sedan andens gåfvor uppenbarade sig, var Irving en af de förste prester som bekände, att dessa gåfvor voro den helige andes. Och då flere med gåfvorna utrustade personer funno tillflykt i hans församling och kunde där utöfva dem vid den offentliga gudstjänsten, så gjorde tilldragelserna i Irvings kyrka allmän uppsigt i verlden och föranledde att kalla verket efter honom. Han var icke bland dem som herren

kallade trll det apostoliska ämbetet. Han uteslöts ur den presbyterianska kyrkan och vardt då endast öfver herde eller engel öfver en af de församlingar, som herren upprättade i London, men afled redan 1834 innan de katolsk-apostoliska församlingarna tagit någon större utsträckning.

I början af 1870-talet visade sig de katolsk-apostoliska lärorna i Danmark och erhöllo en egen kyrka i Köbenhamn. År 1875 kom pastor Jensen, en då helt ung man, till Stockholm, och i slutet af 1877 lemnade kungl. maj:t tillåtelse att här upprätta en katolsk-apostolisk församling. Denna består nu af mellan 200 och 300 personer, som alla utträdt ur statskyrkan. Församlingen i Stockholm är delad i två distrikt. I Roslagen finnes äfven en församling, och likaledes en i Norrköping. Under biskopen-engeln finnas äldste, evangelister ochherdar, som biträda vid församlingens skötande. De svenska församlingarna stå, liksom öfver alt annorstädes, under ledning af apostlarnes kollegium, som har sitt säte i England. »Apostlarne kunna icke väljas af människor, utan äro omedelbart sända af vår herre Jesus Kristus.» Dessa apostlar utse och inviga »englarne» inom hvarje församling. »Englarne» lefva på de offergåfvor som församlingarna sammanskjuta, och utgifterna för öfrigt underlättas i Sverige genom bidrag från England.

Medlemmar af katolsk-apostolisk församling tro sig kunna tala »med tungor», d. v. s. i ingifvelsens ögonblick tala främmande språk, utan att förut däruti ha fått undervisning, blott drifna af den helige ande. Det profetiska ordet har kommit öfver dessa församlingar »såsom en ström full af ljus och lif och för dem utbredt sitt klara sken öfver den heliga skrifts böcker.» Men om man frågar de katolsk-apostolisk kristna, huru de veta, att den som talar genom dem är den helige ande, svara de med en motfråga: »huru kunde lärjungarne på pingstdagen veta, att anden, som utgöts öfver dem, var den helige ande? Herren säger: mina får höra min röst.»

De apostolisk-kristna stödja sig på tjugonde kapitlet i Johannis Uppenbarelsebok, och tro på Kristi återkomst till jorden efter de dödas uppståndelse. »Salig och helig är den som har del i den första uppståndelsen.» De äro i allmänhet fromma, vänliga och glada, och deras pastor i Stockholm, biskopen eller engeln, är en mycket välvillig man, hvilken gärna meddelar upplysningar om lärosatserna och själf ganska visst är öfvertygad om deras gudomliga ursprung, men med mild fördragsamhet lyssnar till äfven ganska närgångna invändningar.

***

Den lilla, vid Wallingatan belägna kyrkan med sitt egendomliga torn är en för alla stockholmare väl bekant byggnad, ehuru troligtvis högst få besökt hennes inre samt kanske ej häller många veta, att hon kallas S:t Peters och S:t Sigfrids. Det är den *engelsk-episkopala* församlingens helgedom, hvilken har en tämligen undandold tillvaro i nya Stockholm, alldeles som kyrkan själf och tornet, hvilket knapt skiljer sig från bakgrunden af de stora hus som beherska det från den högre belägna Kammakaregatan. För några år sedan lät den engelsk-episkopala församlingen tala om sig, enär en splittring då utbrutit inom henne, hvarunder det ena partiet, egentligen kanske blott en enda man, ville hindra det andra från att begagna kyrkan. Detta är nu åter nästan glömdt. Frid och endrägt råda i församlingen, och de engelsk-episkopala väcka ej mera någon uppmärksamhet.År 1861 medgaf kungl. maj:t att en i Stockholm bildad församling af engelska episkopalkyrkan finge för uppbyggande af egen kyrka förvärfva och besitta en i kvarteret Lindbacken vid Rörstrandsgatan (nu Wallingatan) inom Adolf Fredriks församling belägen tomtdel som för ändamålet inköpts. Kyrkan bygdes och invigdes 1866.

På ansökan af Percy Frere Luck, W. F. Neijber, Mary Neijber, G. Jenner, Rosa Grönlund, Eliza Heurlin, Johan Middleship m. fl. fastställdes församlingsordningen den 25 okt. 1878.

Inom församlingen skall vara anstäld en kaplan, hvilken tillsättes af »the colonial and continental church Society» i London, så länge nämda sällskap lemnar ett årligt anslag af 50 pund st. såsom bidrag till kaplanens aflöning. Upphör detta bidrag, må förste statssekreteraren i Storbritanien för utrikes ärendena utse kaplan. I hvarje fall skall valet underställas biskopens i London pröfning och godkännande.

Förordnande för kaplan kan, när hälst biskopen i London så finner för godt, af honom återkallas. Kaplan är f. n. F. Case. Till församlingen höra alla i eller närheten af Stockholm boende personer som bekänna den engelska statskyrkans troslära och iakttaga hennes kyrkobruk samt låtit anteckna sig i församlingens registerbok.

Röstberättigad är så väl man som kvinna som i sex månader varit medlem af församlingen, uppnått 21 års ålder och betalar minst 10 kr. till kyrkkassan.

Den engelsk-episkopala menigheten i Stockholm är ej talrik och torde antalet f. n. icke uppgå till 70 personer.

***

Vid Humlegårdsgatan ligger en byggnad, som man kunde taga för ett grafkapell, men som är *fransk-reformerta* församlingens kyrka, ett tempel utan ringaste prydnad i sitt yttre, endast af en allvarlig värdighet, fullkomligt i stil med sitt ändamål. Församlingen är ytterst fåtalig — endast sju män samt två eller tre kvinnor, och likväl är kyrkan fyld nästan hvarje söndag. Predikan där afhöres nämligen af åtskilliga franska och ännu flera schweiziska lärarinnor och barnvårdarinnor samt ett ganska stort antal stockholmare och i synnerhet stockholmskor, som gå dit »för språkets skull». Det har alltid hört till god ton, kan man säga, att gå i »franska kyrkan» och den goda tonen har icke lagt något hinder för andakten, synnerligen som denna kyrkas prester nästan alltid varit utmärkta predikanter. De ha också varit väl upptagna i Stockholms mest bildade kretsar och ofta med mycket intresse deltagit i vårt samhälles intellektuela sträfvanden samt äfven verksamt bidragit till de välgörenhetsverk för hvilka Stockholm utmärker sig. På dessa områden ha bland andra pastorerne Krayenbühl, Trottet, Roehrich, Puaux, Testuz och Bach lemnat oförgätliga minnen. En i Stockholms bildade verld mycket eftersökt person var t. e. Frank Puaux, som verkade här i slutet af 1860- och början af 1870-talet och höll mycket eftersökta föreläsningar. Han gick såsomfältprest ut i fransk-tyska kriget, återvände hit, men lemnade oss samma år, 1871, och slog sig ned i Paris. Såsom föreläsare ha flere fransk-reformerte pastorer i Stockholm utmärkt sig, och bland deras antal är äfven den nu varande pastor R. Ostermann, född schweizare.

Ehuru fransk reformerta trosförvandter funnits i Stockholm långt förut, t. ex. Dionysius Beurreus m. fl. under Erik den fjortondes tid, meddelades dem likväl icke fri religionsöfning förr än 1741. Församling fans dock förut, och gudstjänst hölls jämte de engelska och holländska reformerte i sändebudens enskilda kapell. Då engelska sändebudet Burnaby lemnade Stockholm, anhöll fransk-engelska församlingen genom den sedan 1723 här verkande pastor F. G. d'Artis om fri utöfning af sin gudstjänst, hvilket ändtligen beviljades. Deras renaste gudstjänstlokal hade då varit i engelska sändebudets hus, som sedan vardt Katarina fattighus vid Götgatan. Nu beslöts att bygga en egen kyrka, men innan denna kunde fullbordas, nytjades en sal i grosshandlaren Lefebures hus vid Stora Nygatan, som vetenskapsakademien sedermera inköpte och efter femtio år, 1828, sålde till järnkontoret. Huset, n:o 30, tillhör nu byggmästaren A. G. Jansson m. fl. Till den egna kyrkan samlades medel genom frivilliga bidrag in- och utrikes, och af öfverstlöjtnanten J. Lagerbjelke köptes ett par hus vid Stora Nygatan mellan Stora och Lilla Gråmunkegränderne, hvilka hus refvos. Grundstenen till franska reformerta kyrkan lades 1749 och nyårsdagen 1751 invigdes hon. Pastor d'Artis hade dött 1748 och efterträdts af J. Voullaire, hvilken i den nya kyrkan predikade endast på franska. Förut hade predikningarna skett äfven på engelska. Någon gång i vårt århundrade har den fransk reformerte pastorn predikat i äfven tysk-holländska reformerta församlingen, hvilken nu mera icke finnes.

Huset vid Stora Nygatan såldes, och den nya kyrkan vid Humlegårdsgatan bygdes under förra hälften af 1880-talet och invigdes 1885.

Pastorer vid fransk reformerta församlingen ha varit följande: d’Artis 1723, Voullaire 1749, Mourier 1763, Philippon 1771, Appia 1778, Gatteau de Catteville 1781 (mellan 1809 voch 1820 fans ingen pastor, enär församlingens affärer genom ett köpmanshus i Stockholm råkat på obestånd), de Fernex 1820, Secréton 1823, Beauty 1828, (mellan 1830 och 1834 åter ett uppehåll), Leuthold 1834, Krayenbühl 1838—44 samt 1846—51, Trottet 1852, Des Goullages 1860, Roehrich 1863, Puaux 1868, Testuz 1872, Bach 1881, Ostermann 1884. Ständiga församlingsmedlemmar skulle vid århundradets början ha varit omkring ett hundra, men småningom har antalet minskats.

Församlingen eger skuldfritt kyrkan och det bredvid henne belägna nya boningshuset, n:ris 13 och 15 vid Humlegårdsgatan, som äro uppskattade till 110,000 kr. Med kyrkan är förenadt ett bibliotek på omkring ett tusen volymer som mot låg afgift får begagnas af församlingens medlemmar och här någon tid vistande trosförvandter

samt mot litet högre af andra personer.

***

I det märkliga kvarter som omfattar Brödraförsamlingens hus, det Wallenbergska, af F. W. Scholander ritade huset, den bildhuggaratelier som var J. P. Molins (i hvilken byggnad målarateliérer äfvenfinnas, t. ex. A. Malmströms), Berns salong och f. d. »Wahrendorfska huset» ligger i en tämligen undanskymd vrå en för ädel arkitektur utmärkt byggnad. Det är mosaiska församligens *synagoga*, gudstjänstlokalen för ett litet antal af Stockholms innevånare. Församlingens medlemmar voro vid 1887 års utgång *1,269*, men tyckas vara i ständig tillväxt, enär antalet för fyrtio år sedan var blott 560, hvilket år 1870 hade ökats till 965. Af de nu varande församlingsmedlemmarne äro 646 män och 623 kvinnor.

I gamla tider funnos inga judar i Stockholm, men mot slutet af 1600-talet hör man talas om dem. Så omnämner Rüdling efter Happelius, att den 29 sept. 1681 vordo två till evangeliska läran omvända gamla judar, Israel Mandel och Moses Jacob, med deras hustrur och barn, till sammans 28 personer, döpta i Tyska kyrkan i närvaro af Karl den elfte, drottningen, enkedrottningen samt många andra höga ståndspersoner. De som icke ville låta sig döpas, hade ej tillstånd att vistas här. Då och då döptes sannolikt någon, såsom 1735 också den 29 sept., Mikaelidagen, hvilken tyckes ha varit särskildt anslagen till sådana dop — då en jude, hvars namn icke angifves af Rüdling, döptes i Storkyrkan i närvaro af många hundra åskådare. Ej ens genom »tolerance-plakatet» 1781 fingo judarne rätt att vistas här, men genom ett året därpå utfärdadt »handelsreglemente» beviljades de tillstånd att bosätta sig och unnades religionsfrihet under åtskilliga inskränkande vilkor, hvilka sedermera, såsom allmänt bekant är, småningom dels borttagits, dels minskats. Många framstående män ha kämpat för judarnes fullständiga likställighet med öfriga svenskar, men ännu återstår ett och annat att utjämna.

G. Klein.

Den första rabbinen var Levin Hirsch Levi, från Mecklenburg, hvilken i ett hus vid Södra Köpmanbrinken inrättade synagogan, som öppnades den 12 maj 1787, men 1795 erhöllo judarne en annan lägenhet för sin gudstjänst, nämligen i det staden tillhörande gamla auktionshuset vid Tyska Brunn, som först uthyrdes till dem mot 250 rdr banko om året, och sedan, 1812, af dem köptes för 6,200 rdr banko. Denna synagoga begagnades ända till den 16 sept. 1870, då det nya templet vid Wahrendorfsgatan invigdes. Den nu varande synagogan är i såväl det yttre som inre ett minne af församlingens smak och frikostighet (hon kostar 282,302 kr.) samt hennes goda konstförstånd, som lemnade arkitekten fria händer, naturligtvis inom det af ritualen begränsade området. Arkitekten var F. W. Scholander, och detta hans verk, mäktigt tilltalande genom den österländska, i hans eget själfständiga konstnärskap upptagna, för ändamålet afvägda och utarbetade byggnadskonst, gör ett lika godt intryck, när man ser det utifrån, som när man träder in i helgedomen. Scholanders rika bildningskraft har här fått verka utan småaktiga inskränkningar, och därför har det hela blifvit ett fullt harmoniskt konstverk. Det är endast skada, att platsen för denna vackra byggnad skall vara så undangömd. Vid ett af våra torg skulle synagogan bäst visa sig såsom en af nya Stockholms prydnader.Mosaiska församlingens rabbiner ha varit: Levin Hirsch Levi, af k. maj:t stadfäst i sitt ämbete 1783, död 1796; Simon Kalkar, död 1812; Ruben Wulff, död 1828; L. Seligmann, anstäld 1832, död 1857; L. Levysohn, tillträdde 1859, afgick 1883.

G. Klein, den nu varande rabbinen, tillträdde ämbetet den 15 april 1883. Han är född 1852 i Ungarn, har studerat i Heidelberg och Berlin, är fil. doktor och vardt rabbin 1877 samt har varit anstäld i Böhmen och Westpreussen. Han har gjort sig känd icke blott såsom andlig vältalare, utan äfven såsom utmärkt föreläsare och deltager, såsom flere af hans företrädare, med intresse i Stockholms intellektuela lif.

***

Olika äro bekännelseformerna i våra kyrkor och bönesalar; skilda äro uppfattningarna af det religiösa lifvet; några gå i en riktning, andra i en annan; men *ett* gemensamt torde de alla ega: verklig kärlek till den lidande och åstundan att göra den fruktbärande genom samlande af penningebidrag till nödens afhjälpande och människovänliga stiftelsers upprätthållande. Stora äro ofta de summor som användas till dessa ändamål och

likväl ha de tillkommit endast genom att lägga skärf till skärf af dem som samlas vid tempeldörrarne eller på annat sätt hopskjutas bland församlingsmedlemmarne. Nya stockholm visar sig i detta afseende ganska frikostigt.

XI.
Hos stadsfullmäktige.

Stockholms stadsfullmäktige sammanträda å Stora börssalen onsdagen den 1 nästkommande ... kl. 6 e. m. Det är den vanliga annonsen, som man läser i slutet af hvarje månad, med undantag af sommarmånaderne, då äfven kommunala angelägenheter i Stockholm måste vika för nödvändigheten att andas frisk luft.

Klockan sex eftermiddagen är onekligen en föråldrad samlingstimme. Klockan sju eller half åtta samlas nya Stockholm till teaterföreställningar, föreläsningar och politiska möten, så vida de senare ej hållas ännu närmare nattsidan. Klockan sex har en god del af nya Stockholm nätt och jämt hunnit äta middag och knapt fått kaffetåren i sig. Men Stockholms stadsfullmäktige höra i det afseendet icke till nya Stockholm, så mycket de än för öfrigt ha bidragit att göra nytt i vårt samhälle. Stadsfullmäktig-inrättningen är tjugufem år gammal, och för ett fjärdedels århundrade sedan fans icke nya Stockholm. Då lefde man till god del ännu i gamla vanor.

Således klockan sex i stora börssalen! De som icke äro stadsfullmäktige, men känna deltagande för förhandlingarna, kunna afhöra dem inom afplankningen i östra ändan, och är man tidningsman, har man rätt att sitta i båset närmast under taket, musikläktaren, hvarifrån man kan taga en ganska god öfversigt af det hela. Men för att komma dit måste man leta sig upp i börshusets vind och där trefva sig fram vid skenet af en sömnig lykta bland en hop skräp som tjänstgjort vid åtskilliga fester i börsvåningen och nu står och sörjer öfver försvunna glada aftnar med föga hopp om att åter få vara med. Har man slutligen lotsat sig genom musikläktarens förskrubb bland där uppstaplade gamla notställare, kan man finna en ganska god plats v id ett referentbord och därifrån skåda öfver hela salen.Stora börssalen är icke något praktrum egentligen, men han är ett ganska vackert rum som vid god belysning tager sig förträffligt ut i sin dekorering i guld och hvitt och kanske i det afseendet öfverträffar våra nutidssalar, äfven om dessa äro färgrikare. Stora börssalen har dess utom gamla anor och rika minnen ur Stockholms borgerskaps historia, i synnerhet dess festkrönika, erinringar om åtskilliga för detta borgerskaps goda umgänge med konungahuset oförgätliga stunder, liksom om det stockholmska ordensväsendets för vårt samhälle egendomliga tillvaro och om den svenska vitterhetens årshögtider. Där den ena aftonen ännu i vår tid svenska akademien med högtidligt allvar fäster skaldemärket vid en ung poets förut okända namn, ljuda aftonen därpå de muntra sångerna och de fria skrattsalvorna i Par Bricolls glada lag, och dagen därefter hållas där fosterländska tal och dryftas politiska frågor, lofordas, anbefallas, motarbetas och förkastas kandidater till Andra kammaren.

Borgerskapets fester firas ej mera i börssalen, ej häller annorstädes, ty borgerskapet själft har festat slut och lefver såsom samhällsdel endast på borgerskapets gubbhus eller på sin höjd i sina »femtio äldste» och sin »bemedlingskommission». Men om fester gifvas, så är det icke ryttmästaren och gulddragaren Oldenburg och löjtnanten, bryggaren Westman, som passa upp de kungliga och det är ej häller några motsvarande nutidsborgare. »Uppassning» före kommer icke, men det är hela samhället som bjuder på festen.

G. af Ugglas

Det kan ju hända, att man kommer att tänka på alt det där under det man sitter uppe vid taket och önskar att sammankomsten skall öppnas. Herrar fullmäktige infinna sig, stanna i grupper, prata, vandra fram och till baka i salen och intaga slutligen sina platser här och där vid åtskilliga bord. Någon platsfördelning efter valkretsar finnes icke, lika litet någon efter åsigter, och höger och vänster vet man icke af hos våra kommunalråd. Man slår sig ned, där man brukar sitta, men den platsen uppenbarar ingenting af hvad man tänker i offentliga värf.

Längs fönstersidan åt Stortorget går en smal upphöjning, på hvilken framför hvarje fönster står en ganska enkel, rödklädd bänk. och på samma sida, midt för hufvudingången på norra långväggen, har man för tillfället satt en bredare upphöjning med ett stort bord.Hos stadsfullmäktige.

Vid öfra ändan af detta bord synes nu öfverståthållaren, stadsfullmäktiges ordförande. På hans högra sida tager vice ordföranden plats; och på den vänstra sysslar sekreteraren med sina papper. Den prydligt utstyrda klubban faller. Sammankomsten tager sin början.

På grund af gammal häfd stod magistraten i spetsen för det borgerliga Stockholm, men 1619 bestämdes i kongl. stadgan om städernas administration, att meniga borgerskapet skulle bland sig utvälja de 96 »beskedligaste», hälften handelsmän och krämare, hälften handtverksmän, af hvilka magistraten sedan skulle utse 48, som borde samlas på gillestugan och öfverväga hvad »rådet», d. v. s. magistraten, hade föreslagit. Från 1768 ökades antalet till 50, och de valdes omedelbart inom de olika borgareklasserna. Magistraten och borgerskapets femtio äldste skötte gemensamt stadens angelägenheter och hade först och främst öfverstyrelsen öfver Stockholms drätselverk, hvars förnämsta förvaltning var anförtrodd åt drätselkommissionen, en på sin tid mycket klandrad inrättning, som bestod af öfverståthållaren som ordförande och fyra af magistraten, utsedda af sina egna medlemmar, samt sex af borgerskapets äldste valde borgare, af hvilka tre handlande, två handtverkare och en utan afseende på klass.

Den beskattningsrätt som tillkom Stockholms röstberättigade invånare utöfvades dels omedelbart å sockenstämmor, dels medelbart, efter 1847, genom sockenstämmonämden, hvilken bestod af 60 ledamöter jämte 34 suppleanter. För olika ändamål funnos särskilda kommunalförvaltningar, såsom inkvarteringskommissionen, gatuläggnings- och lyshållningsstyrelsen, stadsnämden, åtta särskilda fattigvårdsstyrelser m. fl. kommissioner och styrelser.

Efter att frågan om förbättring i Stockholms kommunalväsen förevarit vid åtskilliga riksdagar, afläts 1840 en rikets ständers skrifvelse till kongl. maj:t med förslag till flera vigtiga förändringar i äldre författningar, hvilken skrifvelse lades till grund för kungl, förordningen 1843 om sockenstämmor och kyrkoråd. Samtidigt hade väckts förslag om inrättande af mera ordnade municipalstyrelser, och efter många afslag tillsattes en särskild komité, hvars arbete öfverlemnades till 1859 års riksdag, där hufvudsakligen godkändes samt hade till följd, bland annat, kungl. maj:ts förordning af den 23 maj 1862 om kommunalstyrelse för Stockholms stad, hvars beslutande rätt skulle utöfvas af ett hundra distriktvis för två år valda fullmäktige.

Stockholmarne hade således sluppit ifrån sin gamla drätselkommission som under ett halft århundrade utgjort föremål för deras ej alltid ogrundade klagomål, men ofta kanske föga rättvisa speglosor. Så väl de ena som de andra öfverflyttades på stadsfullmäktige, hvilka hade sin första sammankomst den 20 april 1863, icke då ännu å stora börssalen, utan i stora rådhussalen. Friherre Bildt var då öfverståthållare och öppnade förhandlingarna med ett hälsningstal, däruti han, bland annat, lyckönskade de valde till det förtroende som lemnats dem samt hufvudstaden att till representanter ha erhållit skicklige och bepröfvade män.

Till vice ordförande valdes d. v. handelsborgmästaren J. E. Eklund. Såsom sekreterare tjänstgjorde d. v. stadsnotarien N. W. Martin, hvilken uppropade herrar fullmäktige. Af dessa voro 99 till stades.*En* hade aflidit den 9 i samma månad. Det var garfvaren P. H. Hesselgren.

Om stadsfullmäktige icke vid första sammanträdet voro fulltaliga, så ha de ej häller *någonsin* senare under de tjugufem åren af sin tillvaro kommit mangrant till samman. Ge vi akt på namnuppropet, som vid hvarje sammankomst förrättas af sekreteraren, finna vi att antalet långt ifrån är fullt. Förfallen äro mångahanda, men tyckas ej mycket oroa de närvarande. Är någon, utan anmäldt och af stadsfullmäktige godkändt förfall, frånvarande, bötar han 2 kr. till stadskassan.

Antalet är så rundligt tilltaget, att en och annan stadsfullmäktig nog kan vara frånvarande, utan att det inverkar synnerligt på öfverläggningarna och besluten. Detta antal är större än i någon annan europeisk hufvudstad, till och med än i Paris, som dock har tio gånger så många invånare som Stockholm. Månne detta skulle vara ett bevis på, att Stockholm är rikare än andra samhällen på stora kommunal-administrativa förmågor som måste användas.

Man har också ett vidsträckt fält, när man skall välja stadsfullmäktige. Men det märkliga är, att på det stora fältet håller man sig inom en tämligen inskränkt omkrets. Hvarje år har jämmerligt klagats öfver våra »hundra tyranner» och hvarje år har man valt om nästan alla som varit i tur att afgå.

Man har yttrat det skarpaste missnöje, då det bland annat varit fråga om »Hammers hörn» eller »Lambyska verket» eller någon annan ful fläck på nya Stockholm. Man har gått ännu längre och anklagat vårt kommunalråd för egennytta och begär att sko sig på stadens bekostnad samt tillåtit sig åtskilliga andra fria fantasier som borde ha gjort omväljandet af de i mars hvarje år afgående femtio fullmäktige alldeles omöjligt. Så har valet skett, och de femtio äro åter municipalråd! Antingen ha de klagande tyckt sig icke kunna hitta på några bättre eller också ha de icke infunnit sig vid valurnorna. Något kan väl förklaras därmed, att en god del af de klagande icke har synnerligt många röster, hvilka här liksom i andra stadskommuner beräknas efter bevillningskronan, men påpasslighet och begagnande af de röster som finnas kunde dock otvifvelaktigt uträtta mera än nu varit händelsen.

Under senare år har detta förhållande något ändrats. Deltagandet har vid några tillfällen till och med närmat sig det intresse som visas vid riksdagsvalen och stått i bjärt motsats mot den förra liknöjdheten. På våren 1888 skulle en för åtskilliga valmän misshaglig stadsfullmäktig aflägsnas. Då utvecklades stor verksamhet. »Bort med S. .!» stod det i stora bokstäfver på magen af de karlar som utanför vallokalerna tjänstgjorde såsom varningstaflor. »Sparsamhet»lästes på andra karlar, fram och bak. Ännu andra hade passande inskrifter här och där. Det var en företagsam trupp, något påträngande och besvärlig, med tryckta valplakat på kroppen och med hundratals valsedlar i händerna, som de trugade på valmännen, alldeles som vid riksdagsmannaval, ett vid stadsfullmäktigval hittills okändt lif i vårt samhälle. Detta lif hade ock därmed åsyftad verkan.

Det är också en annan nyhet som visat sig vid de senare valen. »Nej, se ett fruntimmer!» utropade man 1880, då en kvinna infann sig och aflemnade sina röster. Något sådant hade man visst knapt tänkt sig. Ännu så sent i nutiden gälde det gamla: kvinnan tige i församlingen! Men 1880 var det verkligen icke blott *en*, utan till och med *nio* fruntimmer som begagnade sig af sin kommunala rösträtt. Vid valen 1888 hade det antalet stigit till 269, hvilka till samman medverkade i valurnorna med 7,277 röster. Två hundra sextio nio är visserligen icke så mycket bland 3,612 röstande, men det är mycket mer än förr, och det är betecknande för nya Stockholm. Bland de närmaste orsakerna till kvinnornas deltagande äro otvifvelaktigt de möten och de skrifter som fäst deras uppmärksamhet på deras ej blott rättighet, utan äfven skyldighet att deltaga i kommunalvalen. Nyss före stadsfullmäktigvalen 1888 öppnades af Fredrika-Bremer-förbundet en byrå samt af några andra fruntimmer en dylik i n:o 10 Vasagatan, hvilka byråar lemnade röstberättigade kvinnor alla erforderliga upplysningar och råd för deras rösträtts utöfvande.

Ordförandeklubba.

Såsom bevis på huru intresset i allmänhet tilltagit, kan anföras, att då Stockholm 1871, med 137,000 invånare och 17,000 i kommunen f. t. röstberättigade, hade 691 deltagande i stadsfullmäktigvalet, d. v. s. något öfver *fyra* procent, röstade 1885 af 211,139 invånare och 19,263 som egde utöfva sin rösträtt 2,674, hvilket gör nära *fjorton* procent. År 1888, då den kyrkskrifna folkmängden går till nära 228,000 personer, var deltagandet ännu större. Det ser således ut, som skulle nya Stockholm äfven i detta afseende ha kastat bort den gamla liknöjdheten.

Men vi återvända till stora börssalen. Sekreteraren har slutat namnuppropet. Förhandlingarne taga sin början. Åtskilliga ärenden, af beredningsutskottet behörigen tillagade, skola afgöras. Ordföranden följer med mildt småleende den ofta ganska vidt omfattande öfverläggningen. Vice ordföranden småler icke. Han är bara uppmärksam. På den platsen sattes vid stadsfullmäktig-inrättningens början borgmästaren J. F. Eklund. Han efterträddes 1874 af f. d. statsrådet,justitierådet H. G. Lagerstråle, som 1875 lemnade stolen åt A. O. Wallenberg, den för hela Sverige bekanta bankdirektörn, men 1877 valdes N. A. G:son Bennich, generaltulldirektören, och 1879 utsågs justitierådet C. A Lindhagen till vice ordförande samt behöll platsen .till sin död hösten 1887.

Om det är någon som företrädesvis gjort sig förtjänt af nya Stockholm, är det Clas Albert Lindhagen. »Det finnes

icke», sade dagen efter hans död en person, som i det offentliga kanske noggrannast af alla följt hans verksamhet, »någon af de större frågor som förelagts kommunalstyrelsen, i hvilken han icke tagit en stor och kraftig del.» Det omdömet måste bekräftas afhvar och en som granskar Lindhagens storartade och gagnrika gärning såsom kommunalman. Den utveckling som Sveriges hufvudstad vunnit på de två senaste årtiondena har han verksammast af alla främjat och till henne är han i många fall självfve upphofsmannen. Han såg långt in i framtiden, och fastän de som ej voro lika fjärrsynta förskräcktes för hans planer, förstod han att genomdrifva början till deras förverkligande, och det har redan nu visat sig, att hans förslag ingalunda voro en orolig hjärnas hugskott, utan af behofvet påkallade förbättringar, af hvilka några buro frukt redan i Lindhagens lifstid.

C. A. Lindhagen.

Hvad som förnämligast skall åstadkomma att Lindhagens namn alltid hågkommes, när man talar om nya Stockholm, är hans kanske största verk — *stadsplanen*. »Att göra städernes invånare så mycket som möjligt delaktiga af landets rikliga tillgång på ljus och frisk luft, att i städerna införa så mycket som möjligt af landets natur genom planteringar och parker i stor mängd, att sålunda från stadsinnevånarnes boningar aflägsna mörker, trängsel, oren luft, onatur — alla dessa vidrigheter som undergräfva kroppens hälsa samt orena och förslöa själen, *häruti* ligger ett det kraftigaste medel mot städernes skadliga inflytande.»

Detta var Lindhagens människovänliga tanke, hvilken visserligen funnits äfven hos andra, men icke som hos honom varit grundvalen till den mest rastlösa och den mest ihärdiga, kan äfven kallas envisa, verksamhet för att få den förverkligad. Såsom man finner i början af denna bok, har en icke ringa del af Stockholm redan förändrats i öfverensstämmelse med den stora planen, hvilken dock af mången ansågs såsom alldeles outförbar. Lindhagen förmådde altflere att erkänna riktigheten af de åsigter han med orubblig följdriktighet förfäktade, och slutligen stod hela den allmänna meningen på hans sida.

Stadsplanen var förnämsta verket, men den var icke Lindhagens enda.

Järnvägen mellan Stockholm och Vesterås räknade honom bland sina förnämsta kämpar i det afseendet, att han både arbetade för kommunens ingripande och sedan var verksam för banans utförande. Verksam var han ock för åstadkommande af sammanbindningsbanan genom Stockholm på vilkor som kunde vara antagliga både för kommunen och staten. Rotemansinrättningen i hufvudstaden och därmed ordnandet af mantals- och skattskrifningar var till stor del Lindhagens verk. Byggnadsordningen i Stockholm var åt minstone i sitt första utarbetande mycket beroende af honom, och i Drätselnämdens ordnande tog han en mycket verksam del, liksom i brandväsendets och i fråga om stadens öfvertagande af skyldigheten att bekosta elementarläroverkshus och den därmed sammanhängande frågan om plan för Stockholms elementarläroverk.

Det var icke alla stadsfullmäktige som sågo så långt som Lindhagen. Äfven bland. Stockholms mest framstående affärsmän funnos de som t. ex. motarbetade sammanbindningsbanan, hvilken utgjorde det första öfverläggningsämnet i den nya kommunalrepresentationen, och då af 93 närvarande den 4 maj 1863 beslut fattats med 69 mot 24 att anslag skulle begäras af riksdagen, besvärade sig så väl F. Schartau, som J. E. Fröberg.

Lindhagen förmådde dock leda de flesta till klarare insigter i de stora frågorna, förnämligast angående stadsplanen. Han gjorde det äfven i afseende på den fråga som dernäst var hans käraste — *Stockholms högskola*. I den frågan var han dock icke lika förutseende som i de öfriga. Hans varma hänförelse tog här kanske öfverhand öfver de kloka beräkningarna, och hans ihärdighet, som här med fullt skäl kunde kallas envishet, att icke låta öfvertyga sig af några motskäl förledde honom att drifva igenom högskolesaken efter en plan som ingalunda kan benämnas praktisk och som icke häller framkallat den medkänsla från allmänheten som är nödvändig för ett sådant företag. Att lång tid uppskjuta högskolans öppnande och att då detta ändtligen skedde, sedan allmänhetens deltagande hunnit svalna, öppna den med dyrbara lärostolar i en fakultet som förut fans tillräckligt representerad i Stockholm, i stället för att rikta hennes verksamhet företrädesvis åt de här orepresenterade läroområdena var ett misstag som måste i hög grad beklagas, enär det kan slutligen sätta högskolans hela tillvaro på spel.

Men om Lindhagen tog miste i den punkten, såg han så mycketklarare i andra, och nya Stockholm står till honom

i outplånlig tacksamhetsskuld. Utan stadsfullmäktige-inrättningen hade vår hufvudstad sannolikt icke gjort sådana framsteg som nu, och utan Lindhagen hade stadsfullmäktige kanske icke så snart insett nödvändigheten af dessa framsteg. Den skuld som staden för framstegens genomförande ådragit sig torde icke på långt när uppväga fördelarne, och om det är i synnerhet framtiden som får betala skulden, är det ock framtiden som kommer att mest njuta frukterna.

C. E. Ekgren.

Den som nu sitter på vice-ordförandeplatsen är också en af nya Stockholms representative män. Kamrer Carl Ekgren är infödd stockholmare och känner vårt samhälles både behof och tillgångar kanske bättre än de fleste andra samt underlåter icke att göra denna kännedom fruktbärande för det allmänna. Han har själf brutit sig väg i lifvet, är hvad som kallas själfgjord man och äfven själfständig, orubblig och otillgänglig för alla sidoinflytanden. Mångårig tidningsman, har han haft tillfälle att sätta sig in i en mängd förhållanden, bilda sig fasta åsigter och förvärfvat förmåga att gifva klar form åt dem samt att öfvertyga andra om deras praktiska giltighet. Kamrer Ekgren ler aldrig i det offentliga, känner ej till skämt, är sällan ironisk, visar aldrig hänförelse, varder sällan varm i sin framställning, men han är skarp i bevisningen, obeveklig i slutledningskonsten, öfvertygande — helt och hållet praktisk och uträttar mycket utan att själf göra väsen däraf. Han går utan buller sin väg rakt fram, och tyst och sluten sitter han vid ordförandens sida.

Mannen på andra sidan bordet är en liflig natur, ser icke ung ut, men är ungdomlig, påpasslig, intresserad, verksam. Han är icke stadsfullmäktig, men utgör kanske hufvudhjulet i hela maskineriet. Det är stadsfullmäktiges sekreterare, fil. doktorn och juris kandidaten Moritz Rubenson, af en i vårt samhälle framstående slägt, som eger utmärkta representanter inom vetenskapen, förvaltningen, konsten och det praktiska affärslifvet.

M. Rubenson.

Då stadsnotarien N. W. Martin 1863 redan efter några veckor lemnade förordnandet såsom stadsfullmäktiges sekreterare, antogs v. häradshöfding E. A.Hernblom (nu kammarrättsråd) till ordinarie sekreterare och innehade sysslan till våren 1867, då han efterträddes af doktor Rubenson, hvilken således i mer än två årtionden egnat sin verksamhet åt Stockholms kommunalförvaltning, alltid till tjänst för ej blott stadsfullmäktige, utan äfven för allmänheten. Liksom stadsfullmäktiges kanslist, G. Lyberg, hvilken också innehaft sin befattning sedan 1867, är sekreteraren tjenstgörande äfven i bredningsutskottet, som består af tio ledamöter och fem suppleanter och med uppmärksamhet följer förvaltningen af stadens angelägenheter, till fullmäktige inkommer med framställningar och förslag, bereder till föredragning alla ärenden, i hvilka fullmäktige skola meddela utlåtanden eller beslut samt öfvervakar verkställigheten af fullmäktiges beslut.

Man må icke föreställa sig, att stadsfullmäktigskapet är lika fritt från mödor, som det är fritt från aflöning. Den som t. ex. sitter i beredningsutskottet vet nog hvad träget arbete vill säga.

Bredvid vice ordföranden har en äldre man med ingalunda åldrigt sätt att vara slagit sig ned. Ett kraftigt hufvud med gråsprängdt skägg bäres frimodigt på en spänstig kropp. Af hans yttre människa skulle det vara svårt att gissa sig till hans lefnadsyrke, men han är skolkarl, till och med lärd sådan och har i årtionden haft till dagligt umgänge icke blott skolpojkar, utan också gamle romare, hvilka icke ha några hemligheter för honom. Men gamla romareverlden vardt honom för trång, och skolsalen hade ej häller tillräckligt utrymme för de vidt skådande blickarne, hvarför han vände både romare och skolpojkar ryggen och slog sig på finanserna, vardt bankman och riksdagsman, kommunalman och fullständig nutidsman. Hans namn är R. Törnebladh, f. d. rektor, fortfarande lektor och ledamot af kungl. direktionen öfver stockholms stads undervisningsverk, men nu mer företrädesvis deputerad bland riksbankens fullmäktige, verksamt deltagande i riksdagens och stadsfullmäktiges sammanträden samt deras beredningsutskott, skarp dialektiker, utmärkt talare och alltid påräknad skålutbringare vid offentliga samkväm, då han uttrycker sig lika lyckligt i bunden och obunden form, på svenska eller latin, stadsfullmäktiges *poeta laureatus* med bankoreglementet i fickan.

Till kamrat vid stora bordet har hr Törnebladh kanske sin kamrat bland riksbankens fullmäktige, J. W. Arnberg,

liksom han en fil. doktor och Upsaladocent, som slagit sig på det praktiska banklifvet, en lärd som uppfattat nutiden från rätta sidan och visat, att lärdomen alldeles icke är oförenlig med en växeldeputerads åligganden och med en nationalekonoms sträfvanden, lika litet som med en stadsfullmäktigs uppgift. Dr Arnberg är ingen snabblöpare. Han ser något ovig ut och rör sin giktbrutna kropp ej utan svårighet, men en framåtskridandets man är han och för det fria utbytet kämpar han oförskräckt och med segervisshet.

Bak om vice ordföranden ser man stundom ett gråsprängdt skäggoch ett kraftigt ansigtsuttryck som tillhöra R. Almström, en af den svenska industriens stormän, den ena disponenten för Rörstrands porslinsfabrik, intelligent, kraftig och outtröttlig i arbetet och en person som sjelf brutit väg för sin nu mera betydande ställning, ledamot af Första kammaren samt i många styrelser och komitéer, oöfverträfflig tullvän, i hvilket afseende hans åsigter torde vara bland de mest fulländade inom svenska riksdagen. För öfrigt lugn i öfverläggningen och icke älskare af fraser.

I vänligt samspråk med tullvännen Almström ser man W. Walldén, en af handelsfrihetens varmaste, grundligaste och mest talangfulle försvarare, talar aldrig i onödan, visar sig kanske ännu, oaktadt de fylda femtio åren, en lång verksamhet såsom tidningschefrde många riksdagarne och den långa tiden hos stadsfullmäktige, nästan blyg då han uppträder, men vinner alltid bifall för sin rediga framställning och det ljus han kastar öfver mången mörk punkt samt också för den fina belefvenhet som framlyser ur hans anföranden; kunde vara kraftigare i sina påståenden, men är aldrig vacklande eller osäker om hvart han vill; ser ännu ung ut, fastän både hår och skägg börjat gråna.

På andra sidan bak om ordföranden ser man ofta en lång man luta sig mot väggen. Han har ett stort hufvud och ser skarp ut, en man som ej är mer än fyrtiofem år, men redan hunnit med mycket, äfven varit minister och nu är president. Hela Stockholm känner honom. Hela Sverige vet hvad han kan uträtta. Hans namn är. Hans Forssell.

Vi ha nu endast tagit några få af våra »hundra tyranner» i betraktande, men hvart vi vända blickarne, skola vi finna framstående personligheter, af hvilka många gjort sig väl förtjänta af samhället. Där dyker fram Bolinders, den store industrimannens, hvita hufvud och omsorgsfullt rakade ansigte. Han är en bland de sex som varit med ända sedan stadsfullmäktigskapets inrättande. Bland de öfrige är Carl Grafström, en af våre gamle borgare och en af de tre ännu kvarlefvande kaptenerne vid Stockholms borgerskaps militärkårer, hvilken sedan också var kompanichef vid frivilliga skarpskyttekåren, således med ganska krigiska tycken, fastän han för öfrigt sökt försötma lifvet för sina medborgare, gammal frisinnad riksdagsman och i många offentliga värf väl pröfvad.

Till de sex hör också den rödblommige herrn där borta, med den lugna och kalla blicken, den korta och tvärsäkra figuren som vittnar om mycken samlad kraft. Det är byggmästaren J. Andersson. Och en af tjugufemåringarne i församlingen är äfven den icke synnerligt länge herrn med det gråsprängda kindskägget och ett saktmodigt uttryck, fabrikören-garfvaren A. G. Lagergren, liksom snickaren K.Edberg, en af våra äldre handtverksmästare, lugn och vänlig i sitt sätt samt ej mångordig. Största platsen bland dessa sex urinnevånare i kommunalrådet intages af öfverstelöjtnant W. von Francken, hvars högresta och omfångsrika figur synes ett stycke till vänster från ordföranden, en af dem som mest nitälska för Stockholms framgång, den som först bröt väg genom Tyskbagarbärgen och beredde rum för Karl den femtondes port, lika outtröttlig i sitt nit som i sin välvilja, öppen, glad och tillgänglig. W. von Francken försummar icke något tillfälle att vara kommunen nyttig och att visa huru högt han sätter stadsfullmäktigskapet. Så gaf han också 1883, då det funnits i tjugu år, ut en ganska intressant matrikel öfver fullmäktige samt under den lydande nämder, verk och inrättningar.

Bland 1863 års män är också den där herrn med det stora hakskägget och den rakade öfverläppen, men han har dock icke som de nämde sex varit stadsfullmäktig oafbrutet under de tjugufem åren. Mellan åren 1868 och 1876 fans han icke i denna församling. Han har sin plats vid ett mindre bord till höger fram om ordförandebordet, där han äfven sittande utvecklar mycken liflighet. Det är Holdo Stråle, också disponent för Rörstrand, jurist och redan vid unga år riksdagsman i borgareståndet, författare i bunden och obunden form, forskare och samlare, kvick och orolig, högljudd och oförskräckt, talar med lätthet och icke ogärna, är stark i satiren, skarp och stundom obarmhertig, en ständigt stridsfärdig ordväxlare.

I hans granskap finner man A. Hedin, en af vårt lands största parlamentariska förmågor, alltid klar i framställningen, obevekligt följdriktig, ofta skärande hvass, med en ironi som är dräpande och som framsäges utan något mildrande leende i ett ansigte, hvars rena drag med åren fått en skärpa, som icke döljes af annat skägg än de nu grånande polisongerna. På golfvet står en liten, gladlynt och välfödd person, major J. Crusebjörn, i flera afseenden en af de starka i församlingen, och samtalar med en ung herre med kanske mer än vanligt intelligent utseende äfven bland intelligensens män, liflig i sina rörelser och likväl ej utan en viss värdighet i den raka hållningen, en nutidsaristokrat som ej ryggar till baka för demokratiska sträfvanden, en af de senast invalde, byråchefen, grefve H. Hamilton, framtidsman.

Där borta sitter en fullmäktig med mycket markerade drag, ett ansigte som man aldrig glömmer och en personlighet som man nog också erinrar sig, sedan man en gång kommit i beröring med honom, en af hufvudstadens mest kände och äfven rikaste män, generalkonsul J. W. Smith, som i Sydamerika förvärfvat sin rikedom och sin affärsskicklighet. En man af de ständigt bemärkte är professor E.Ödmansson, en bland de stora förmågorna, liksom dockmästaren F. Werner, bägge två af det vakna slaget.

»Arbetarepartiet» har nu mer icke egentligen någon representant bland stadsfullmäktige, ty hr H. Hagerman är »fabrikör» och lär väl icke erkännas af de »rena» arbetarne. Redaktör R. Gustafsson är väl ej häller erkänd nu mera, men han visar åter sitt snöhvita hufvud bland stadens fullmäktige och försummar aldrig att föra de svages talan, i synnerhet om de bo på Söder och begagna vintervägen till Ragvaldsbro. Hr Gustafsson är fastighetsegare och således föga omstörtande, men räknas bland radikalerne. Dit hör också fabrikör J. Ohlsson med det karaktäristiska hufvudet, känd riksdagsman och hemmastadd i offentliga ting.

Skulle vi taga hela samlingen i betraktande, vardt framställningen alt för vidlyftig, ty då fins väl knapt någon bland herrar stadsfullmäktige som icke kunde på ett eller annat sätt vara värd att skildras eller åt minstone påpekas. Till sammans taget är vårt kommunalråd otvifvelaktigt ett uttryck af just nya Stockholm i dess framåtsträfvande, tomtkursande, gatureglerande, utvidgande, luftande, hälsofrämjande, men kanske också någon gång öfverspekulerande verksamhet.

*

XII.

På båda sidor om ridån.

Till teatern, till kungliga Stora! Skicka genast ned till biljettluckan och bed fru Hoffman eller fröken Carling att skaffa oss ett par goda platser.

Stockholm har för närvarande (1888) sju teatersalonger, men den mest kännetecknande för vårt hufvudstadslif är onekligen kungl. *Stora teaterns*. Där äro alla samhällsklasser, alla estetiska åsigter, alla smakriktningar företrädda, ty på den teatern ser och hör man alla olika slag af scenisk konst.

Ingen af de andra teatrarne bjuder både på den allvarliga operan och det högre skådespelet jämte, någon gång åtminstone, den fina komedien och det lätta lustspelet. Där har man ännu under 80-talet fått höra fröken Grabow och hr Ödmann, se fru Hwasser och hr Elmlund, där var fröken Björkegren den högtragiska Antigone och fru Dorsch-Bosin har där skakat oss med sin framställning af Hjördis. Dit komma på gästbesök både Knut Almlöf och Ernesto Rossi, Kristina Nilsson och Pauline Lucca, och lilla fru Hartman visar sig också någon gång, kanske till och med vår glade Svante.

Ingen annan Stockholmsteater har ett »hofkapell», och självfve Nya teatern har ej lyckats få i hop en ballet sådan som Stora teaterns. Därför samlas i den teaterns salong alla våra teatervänner, alla som älska det ena eller andra slaget af nyss nämda sceniska konstarter. Det är i den salongen man har bäst tillfälle att se och iakttaga

»publiken», från och med parkett till och med femte radens sida.

Man vill kanske redan dagen förut göra sig försäkrad om plats. Då tittar man in i biljettluckan i andra förstugan åt Arsenalsgatan. Gå icke miste och stig in i tredje förstugan, ty då kommer ni in på Operakafét och blir kanske där sittande. I förköpsluckan, där de ofvan nämda fruntimmerna — icke fröken Grabow och de andra,utan de allra först nämda — välvilligt sälja er en biljett till morgondagen på första raden för 6 kr. och på femte radens sida för 60 öre, kan ni också få köpa texten till en och annan opera.

Är man ej så angelägen, att man skaffar sig biljett redan dagen förut, så kan man i samma lucka på förmiddagen, mellan kl. 9 och 11, af själfva föreställningsdagen köpa sig en plats på första raden för 5 kr. och på femte radens sida för 50 öre, och har man mod att vänta till kl. 12, så öppnas dagluckan i gången mellan första och andra förstugan och där säljer fru Johansson er en biljett på första raden för 4 kr., på parkett för 3: 50, på femte radens sida för 40 öre och på mellanliggande platser efter höjdförhållandena.

»Det är dyrt att gå på spektaklet», heter det. Visserligen, i synnerhet om en familjefader med sju oförsörjda döttrar skall köpa dem, sig, sin hustru och sina gamla systrar biljetter i förköpsluckan dagen före föreställningen och är så fin, att han ej vill sätta familjeflocken på annan plats än första raden. Då stryka så där 70 kronor. Men skulle han bjuda samma sällskap på Stora teatern i Paris, för att icke tala om på Londons teatrar, kostar det honom *mycket* mera. Våra teaterbiljetter äro i själfva verket ganska billiga, i jämförelse med priset i de *stora* europeiska städerne.

A. Willman.

Några biljettförsäljningar i ett eller annat krypin, på en krog eller i en tobaksbod i teaterns granskap har aldrig förekommit i Stockholm och anledning har ej häller funnits, enär här icke, såsom i Paris, utdelas fribiljetter såsom del af författarearvode eller betalning för andra tjänster åt teatern, hvilka biljetter sedan säljas »till lägre pris än i luckan», såsom biljettutbjudarne i Paris ropa åt de förbigående. Biljettmånglare som på förhand och på spekulation gjort uppköp ha här endast undantagsvis kunnat göra affärer. En sådan, hvilken lefde och verkade för några och tjugu år sedan, tyckes vara den ende, hvars namn gått till efterverlden. Namnet öfverflyttades på affärens öfriga idkare, hvilka någon gång ännu i vår tid kallas Låstbomare.

***

Men klockan är snart sju. Det är tid att begifva sig in i salongen. För hundra år sedan eller kanske något mera, under det kungl. teatern bodde i Bollhuset på Slottsbacken, började föreställningarna kl. 5 e. m. Småningom bortflyttades tiden allt mer och mer, men har nu ganska länge varit stadig på sjunde timmen. Paris har i det afseende ej kunnat utöfva något inflytande, ehuru spektakeltimmen där växlar mellan half åtta och nio.

Den mest anlitade ingången är onekligen från Arsenalsgatan. I den stora yttre förstugan och ännu mer i den inre, hvilken källarmästaren Bengt Carlsson för några år sedan lät ordna och pryda på ett fint och smakfullt sätt och som kan betraktas såsom en foyer, en så god foyer man kan bestå sig i Stockholm, samlas en del af vår manliga *beau monde* för att taga den kvinliga i betraktande vid föreställningarnas början och slut.

Uppgången till parketts öfversta del är nu mera genom ett kapprum i förstugans bakgrund, hvilket ursprungligen var en kolbod, men som för sjutio år sedan hyrdes af en kringvandrande tysk likörförsäljare vid namn Pohl, hvilken där inredde ett schweizeri som under olika egare bibehöll sig ända till 1881. Västra parkettuppgången leder ock till första och andra raden. I batgrunden af andra förstugan åt Arsenalsgatan, invid ett par trånga innangårdar, fins ock en trappa till de tre öfversta raderna, dit man kommer äfven från Gustaf Adolfstorg.

Och så äro vi i de trånga korridorerna, där det fordras mycken smidighet, lugn och ihärdighet för att göra sig af med sina öfverplagg. Vaktmästarne äro dock alltid uppmärksamma och tjänstvilliga. De ha ingen lön hvarken på parkett eller de två första raderna samt i tredje radens fond, men finna sin ersättning i allmänhetens frivilliga bidrag.

Man känner sig glad då man inträder i den numera alltid festligt upplysta salongen! Det fins nog teatersalonger i

Europa som äro lika vackra, som vår kungliga stora, andra som äro långt rikare utstyrda; men mera intagande i smakfull enkelhet är ej lätt att finna, och sedan elektrisk belysning infördes, är det angenäma intrycket ännu större.

Man behöfver icke vara så lastgammal för att erinra sig salongen innan gaslysning fans. Då låg mörker öfver loger och bänkar. Kronvindskarlarne hade ett grufligt besvär med att tända oljelamporna, innan stora kronan skulle hissas ned, och lamptändarne hade ej häller så liten möda. Det var en högtidlig afton, nyårsdagen 1854, då scenen och salongskronan första gången belystes med gas. Publiken jublade. I näst följande månad var hela teaterns inre gasbelyst. Kostnaden för gasbelysningens anbringande gick till öfver 25,000 rdr banko. Fruktan för att gasen skulle vara eldfarligare än oljebelysningen bekräftades aldrig. I början kunde man icke nog förvåna sig och ej tillräckligt uttrycka sin förtjusning öfver en så bländande belysning; men *den* belysningen finner man nu alldeles otillräcklig. Nu nöjer man sig icke med annat än elektriskt ljus på alla logeraderna utom den femte, och nu kan man verkligen också känna igen sina vänner i salongen.Anbringandet af elektriskt ljus på scenen, där det dock skulle vara så behöfligt, är för dyrt för denna teater, ty det lär medföra en kostnad af minst 60,000 kr.

Salongens inredning har under årens lopp undergått en och annan förändring. Ursprungligen funnos ej flere än fyra logerader. De tre öfre raderna voro försedda med 19 loger hvardera, men första raden endast med 12, utom den kungliga logen som upptog nästan hela fonden. Logerna uppburos och skildes från hvarandra genom konsoler som gingo ända fram till bröstvärnen. Första raden hvilade på sex pilastrar.

Salongens golf upptogs till stor del af stående parterr, närmast orkestern, som ursprungligen skall hafva rymt 300 personer och sedermera, ett stycke in på vårt århundrade, lemnade ett, om ock ganska knapt utrymme åt 250.

På ömse sidor om denna parterr låg den s. k. *parterre noble* med inskränktare antal platser. Dess utom fans inom denna del af salongen amfiteater, motsvarande ett stycke af vår parkett, hvilken kostade lika mycket som första raden och hade 115 platser, samt stora hoflogen, som upptog salongens nästan hela fond, ofvanför amfiteatern.

Först 1815 bygdes femte raden, skiljeväggarne mellan logerna aftogos, stående parterr förvandlades till sittande, med undantag af en obetydlig del närmast orkestern, der stående åskådare funnos ända till 1832. Då vidtogos äfven andra förändringar, och småningom inkräktades alt mera på den kungl. logen. *Parterre noble* ändrades till helt simpelt stående parterr på begge sidor om nedra amfiteatern (nu parkett), och den parterren erinra sig många ännu lefvande teatervänner. Slutligen togs all stående parterr bort. Nu varande parkett kallades än öfre och nedra amfiteatern, än amfiteater och parkett, till dess den antog namn af öfra och nedra parkett, hvilkas platser säljas till lika pris. Benämningen amfiteater fins numera kvar endast i de två amfiteaterloger som befinna sig under första raden, en på hvardera sidan om öfre parkett.

Mången af det nu lefvande slägtet erinrar sig också amfiteatern med raka, smala bänkar, klädda med blått lärft, hvilket sedermera byttes ut mot bättre tyg i samma färg. Det var från dessa blåklädda långbänkar man åhörde ännu de första föreställningarna af »Profeten» och föll i förvåning öfver solen i den operan. Först under, det Hyltén-Cavallius var teaterdirektör, i senare delen af 1850-talet, afskaffades de raka bänkarne, och stolsrader i svängd form intogo platsen, hvarje stol klädd med rödt schagg, sådana de ännu finnas och utgöra ganska bekväma säten, med lyftmekanik för att lemna förbigående tillfälle att komma fram.

Detta var en högst vigtig förbättring och har kanske lockat mången till förnyade teaterbesök, men lättheten att komma till sin plats, vore denna äfven på midten af stolraden, har kanske förledt till att fördröja ankomsten till teatern, och detta kan ej ske utan att störa många af dem som kommit i rätt tid.

Det är icke så ofantligt länge sedan kungl. logen utvidgades genom förening med hoflogen ofvanför öfre parkett. Däremot borttogs hoflogen i andra radens fond, hvars platser sålunda ökades. Förr var denna hofloge »griljerad», men gallerverket hade försvunnit långt före logen själf. Salongen hade också två andra »griljerade» loger, nämligen avantscenerna under oxögonen. De äro nu borttagna, och oxögonen kallas avantscener. Första radens högra avantscen, med nedgång till scenen, är direktörens loge.

***

I Operaförstugan.Det är en första föreställning. Hela salongen är fullsatt. Vackra damer och smakfulla toaletter fattas icke, dock ser det i allmänhet något mörklagdt ut, fastän belysningen är så stark. Det var gladare då fruntimren brukade de hvita teaterkapporna. Under senaste tiden har det likväl något ljusnat. I allmänhet kunde herrarnes utstyrsel kanske vara något mera salongsmessig, utan att de därför behöfde, såsom på de förnämsta platserna i ett par andra af Europas stora teatrar, uppträda i frack och hvit halsduk.

Äfven vi ha våra »eleganter», det kan ej nekas, men det händer att »eleganten» icke är svensk, utan t. ex. portugisisk vicomte. En sådan synes alltid bland mängden. Ständiga kunder lär man sig också att känna igen, en här, en där, att icke tala om tidningarnas teateranmälare och om poliskommissarien på nedre parkett, öfverkonstapeln på tredje raden och poliskonstaplarne på femte raden samt polismästaren på öfre parkett, och längs väggarna under första raden på parkett teaterns egna konstnärer och professorn från konservatoriet.

»De kungliga!» Det går en allmän hviskning genom salongen. Man vänder sig helt om på parkett och ser åt den kungl. logen. De närmast sittande resa sig och buga. Konungen i civil drägt hälsar fryntligt åt alla sidor. Han intager sin plats mellan kronprinsparet. En eller ett par af de öfriga furstarne sätta sig i bredd med de förra. Hofvets herrar och damer ordna sig bak om de kungliga.

En svensk teaterpublik är sällan synnerligt liflig af sig. Visserligen hör man prat och litet sorl under mellanakterna, men det är mycket späkt i jämförelse med teatrarne i det öfriga Europa, synnerligen i Italien. Klappa händerna kan man i salongen, och det stundom ganska kraftigt och ihärdigt. Stå upp och vifta med näsdukar är äfven brukligt, i synnerhet vid afskedsrecetter och då utländska konstnärer skola lemna oss, men hvissla brukas icke, på sin höjd någon gång ett litet hyssjande. Däremot har blomstermarknaden alltid varit liflig. Uppträder en liten debutant och ej gör alldeles »fiasco», kan hon vara säker om ett par buketter, kanske också en lagerkrans. Kransar förbehållas för öfrigt till uppmuntran af ett halft års trogen tjänst.

Men huru lugnt för öfrigt! Det fans en tid, då femte radens sida var något bråkig. Det var då så många biljetter såldes till den platsen, att åskådarne lågo hvarftals på hvarandra, och platsen kallades »liggande parterr». Den tiden är nu förbi. Nu mera är det lika lugnt och städadt på femte radens sida som på någon annan plats i salongen, och poliskonstapeln tyckes vara där endast för sitt nöjes skull.Tyst, förste hofkapellmästaren Nordqvist knackar i pulpeten, eller kanske det är hofkapellmästaren Henneberg, som anför i afton. Den af omkring sextio musici sammansatta orkestern börjar uvertyren.

***

Men en annan gång begifva vi oss till Stora teatern icke på en afton, utan midt på förmiddagen.

Vi ha på ett eller annat sätt, för oss profane är det ej så lätt, kommit in i salongen under en repetition. Det är solsken på Gustaf Adolfs torg, men mörker i teatersalongen samt onekligen litet spökaktigt med de öfver första radens loger och parkettstolarna utbredda grå skynkena, här och där fantastiskt undanvikna.

När vi hinna vänja våra ögon vid mörkret, upptäcka vi en liflig herre i rökmössa, hvilken än sitter på parkett, än klifver öfver några stolrader och försvinner "genom en sidodörr, ögonblicket derefter visar sig på scenen, får tag i en sångare och försöker flytta på honom, har ett enskildt meddelande med en annan, vill gifva en tredje några små extra anvisningar, rusar in i körmassan, kommer igen och uppmanar ballettens damer att taga steget fullt ut. Det händer till och med att han, vid det sällsynta tillfälle då någon af operapersonalen skall stiga till häst på scenen, med ett enda skutt kastar sig upp i sadeln och ger undervisning i den högre ridkonsten. Inom en handvändning se vi honom åter sitta på parkett och tuta i en vid golfvet fastgjord messingsropare.

C. Nordqvist.

Det är hr Christiernsson, teaterförfattaren, förste regissören, själf skådespelare som nu icke har tid att spela, endast inöfva och öfvervaka, ständigt på sin post, men denna är än i kulissen, än på parkett, än bak om fonden, än högt på vinden, än djupt ned i källaren.

Roparens rör går under parkett in på scenen, på det regissören icke skall nödgas att i *hvar* minut lemna sin

ledande plats, utan helt lugnt genom röret meddela sig med den person i kulissen hvars biträde behöfs. Efter slutad repetition lösskrufvas och borttages roparen. En och annan af våra sångarevänner kommer och hälsar på oss i parkett, men så skall han upp igen på scenen och arbeta.

Man arbetar och sjunger, tager om igen, och kapellmästaren är lika outtröttlig som regissören, och orkesterns medlemmar äro lika ansträngda som scenens, alt detta för att en annan dag kunna roa publiken, som icke alltid *låter* roa sig.

Det är första repetition med orkester. Innan man kommit så långt, har man genomgått många förberedande afdelningar af inöfningen, ända från pianot med sångrepetitören Lindholm i lilla sångrummet innanför artisternas foyer. Och sedan återstå ännu många repetitioner, innan man kan komma till generalrepetitionen, hvilken är en ganska högtidlig tillställning. Icke är det mycket ljusare i salongen, det är sant, men där är mycket mera folk, åtskilliga närmare teatervänner, kanske en och annan tidningsman, herrar och damer om hvarandra. De spelande uppträda i kostym. En utmärkt sångare visar sig kanske i trikå, liksom damerna af balletten, herrar och damer af kören till en del, och de äro mörka i skinnet, då man har generalrepetition på »Paul och Virginie», »Afrikanskan» och andra tropiska operor. Då och då infinna sig halfnakna negrer och mulatter bland publiken på parkett, hvilket visserligen icke hjälper upplysningen i salongen, men ej heller svär mot lokalfärgen.

H. Christiernsson.

***

Klockan är åtta på morgonen. Verksamheten på scenen börjar. Låt oss gå uppför »hästtrappan», ett gammalt namn, nu mera utan betydelse. Redan för många år sedan tog man bort den gamla med knattersten besatta uppgången från Strömgatan, på hvilken de hästar som skulle användas på scenen fördes in i teaterhuset. Nu föras de från gården åt Karl den tolftes torg på ett stigande plan in i dekorationsmagasinet och därifrån till scenen. Vi gå två trappor upp och gifva oss till känna för portvakten som i sin lilla skrubb bevakar ingången.

Så äro vi då inne på scenen. Detta är de »bräder» som i detta teaterhus »föreställa verlden». Huru klappar icke månget ungt hjärta vid tanken på att komma »mellan kulisserna»! Huru nyfiken är ej mången för öfrigt verldsförfaren att se huru det går till bak om ridån 1 Hvilka sköna kvinnor tror man icke här drifva sitt spel 1 Hvilka älskvärda ränker, mindre älskvärda också, hvilken gnistrande kvickhet, hvilka sprittande samtal och huru mycken kurtis sedan!... Ack, hvad den oerfarne skall finna sig sviken! Hvad gör man verkligen på andra sidan ridån? Det är det vi skola få se.

Till en början se vi ingenting annat än ofantliga, på ramar spända väfstycken, groft och otydligt målade, som bäras fram och till bakaaf ett dussin karlar. Vi höra lystringssignaler och kommandorop och häpna för alt det bråte som omgifva oss, känna oss litet kusliga för de många mörka vinklarne och vrårna samt dessa trappor som se så bristfälliga ut och leda till lika gängliga gallerier och utsprång, alt af smutsigt och murket och i högsta grad eldfarligt trä.

Ser man någon af de sköna damerna, så förekomma de i hatt och öfverplagg och skynda med djupt allvarlig uppsyn och affärsmässiga steg rakt fram till anslagstaflan för att taga kännedom om spellistan.

Är det repetition på förmiddagen, så defilerar hela hofkapellet förbi oss. Det kommer, man efter man, från trånga portvaktarerummet och slinker ned i en mörk vrå. Damerna af kören sitta småpratande eller tysta och knåpa med något handarbete. Balletten står och ser hvardaglig ut i långa klädningar.

Men hvad var det? Var det en blixt som for genom rummet eller bara ett luftdrag ? Det var åter igen regissören som kom från sitt rum, långt upp till höger, ofvanför några illa maskstungna trappsteg, det lilla rummet, dit Gustaf den tredje efter skottet, efter hvad arfsägen förtäljer, skall hafva burits in, ehuru den uppgiften nog kan betviflas.

P. F. Lindström.

Se här är hr Lindström, maskinmästaren, och hr Boberg, andre regissören och förvaltaren af attributförrådet. De

äro strängt sysselsatta, gifva befallningar till höger och vänster och ha vaksamma ögon på arbetsmanskapet, hr Boberg också på dem som skola uppträda i repetitionen.

Den som första gången beträder tiljan, sätter foten med mycken försigtighet på det lutande teatergolfvet, i hvilket så många hål och rännor synas. Om vi fråga den alltid upptagne, men också alltid tillgänglige maskinmästaren, upplyser han, att scengolfvet består af ej mindre än *ett hundra sex* olika delar, som kunna tagas i sär och hvilka bilda grafvar under sig af ända till 26 fots djup. I Wiens operahus, tillägger den mångkunnige, går djupet ända till 40 fot. Och så få vi veta, att vår kungl. stora scen har 46 kulissrännor med lika många kulissvagnar som skjutas förhand på den första afunderbottnarne. Scengolfvet är självt *fjärde* botten nedifrån och har fyra bottnar öfver sig. Man ser ett oredigt virrvarr af linor och block som försvinna i höga, mörka rymden.

Huru ofta har ni ej från salongen sett en af de spelande sjunka plötsligt genom golfvet. Han går till afgrunden, heter det, men denKungl. logen.ligger ej djupare än i våningen närmast under scenen. Nedsjunkandet sker genom en fallucka. Scengolfvet har fem fasta sådana luckor, men antalet kan ökas. I »Gustaf Vasa» användas åtta.

Den andra af de underjordiska bottnarne ligger i jämnhöjd med Strömgatan och den tredje 6 à 7 fot djupare. En vandring i underjorden är ganska intressant utan att derför vara synnerligen angenäm. Öfver alt stöter man på underliga maskiner och besynnerligt bråte som ser fantastiskt ut, då de medföljande arbetarne hålla upp sina lyktor och belysa föremålen.

I våningarna inunder kan man taga i betraktande en del af det vidlyftiga maskineriet till »Afrikanskan», det märkvärdigaste som kanske någon teater användt och som sätter snillets stämpel på hr Lindströms mekaniska förmåga. Det kan kallas ett underverk, då sagde mästare, för ett par och 20 år sedan arbetare, står i en loge på första raden och förmedelst en ledning därifrån under parkett till scenen styr hela skeppets manövrering och slutligen låter det sjunka — och det blott för att Meyerbeers musik skall hållas uppe.

***

Det är afton. Teaterns arbetare ha sträfvat hela dagen. Nu är alt färdigt till operaföreställningen. Hr C. A. Carlsson, gasmästaren och förvaltaren af ekläreringsförrådet, har med sitt folk sörjt för god upplysning. Tre man samt en korporal och en vice korporal af Stockholms brandkår äro ock mellan kulisserna. De spelande med kör och ballet strömma in på scenen. De komma från klädlogerna som ligga i fyra våningar. .

Dessa logers läge är högst obekvämt. I scenens bakgrund ligga, till vänster å första öfverbotten, fyra klädloger och till höger på samma botten har funnits ännu en hvilken var primadonnornas under flera slägtled. Där ha Jenny Lind, Louise Michaeli och flera af den lyriska scenens mest lysande storheter rustat sig för salongen. Nu är den logen upptagen af en annan »effektbelysning», och där finner man kalkljus, elektriska solar, blixtar, m. m. af samma bländande slag. I klädlogerna må ingen obehörig inträda, men då de äro tomma, kan man, med behörigt tillstånd förstås, kasta en blick in i dem. En kjol, ett par skor, några askar, se der alt! Utanför fönstret en järnstege, icke för att gynna hemliga möten — sådana förekomma aldrig — men på det att en skön och talangfull skådespelerska ej må brinna inne, då den stora eldsvådan en gång på fullt allvar utbryter. Nu mera fins dock en reservtrappa som står i förbindelse med en brandfri trappa och leder upp i komparslogen och skall utgöra räddningstrappavid eldsvådor. Salongen är genom fasta murar skild från scenen. Och så har man naturligtvis järnridån, en af nya Stockholms mest betryggande teaterfördelar, hvilken skötes med största lätthet af en enda man medelst ett af maskinmästaren konstrueradt hissverk.

På scenens högra sida äro också ett par klädloger, en manlig och en kvinlig, de allra förnämsta. Därifrån komma nu två lysande företeelser. Det är den sköna Elsa af Brabant och den ädle riddaren Lohengrin. Man ger Wagner i afton. Plats på teatern!

Direktören själf lemnar scenen och går, följd af teaterläkaren, dr Svanberg, både genom tjänst och personlig håg en af de ifrigaste teatervännerna, upp i första radens högra avantscen. Hrr Christiernsson och Boberg draga sig in i kulissen. Ridån går upp ... »Nu hören, Brabants frie riddersman!»

Vi tränga oss in mellan andra och tredje kulissen, tätt bak om de brabantske ädlingarne, där kormästar Edgren intagit en hög, men för salongen osynlig ställning för att vaka öfver att dessa ädlingar sjunga ut hvad de ha på hjärtat eller i strupen.

Lohengrin hviskar till oss i allra största förtroende, att han är fasligt rädd. *Han* rädd, denne lysande ädling, med en så ridderlig tenor! Ja, rampfeber är kronisk hos somliga. Den kan aldrig botas.

Däremot ser Telramund ganska lugn ut, ehuru det länge uppgifvits, att han är den räddaste bland de rädda. »Hvad den mannen måste vara modig, som vågar gå fram, när han är så rädd!» utropade en gång en af hans många beundrare.

En brabantsk ädling lemnar scenen, kommer ut i kulissen, drager fram en blårutig snusnäsduk och snyter sig så ljudligt, att man knapt hör detta:

Se, se! hvilket sällsynt under! Se, en svan, Se! med en snäcka nu sig närmar han! En riddare i den så högrest står.

Riddaren är en docka med ett trähufvud samt med hjälm och sköld af bleck. Svanen är också en liten dockfigur, och den lilla snäckan är af *papier maché*. Hela fordonet med riddare och svan drages in i en ränna på ett »sjöbräde» nära fonden och sättes i rörelse genom ett varpspel i kulissen. När ekipaschet kommit öfver scenen, är dess uppgift fulländad. Där står en stor, vackert målad snäcka af korgarbete och järntråd. På den ställer Lohengrin sig.

Äfven den snäckan drages naturligtvis af en svan, som också är af *papier maché*, med trähufvud och böjlig resorhals. En man på högra sidan vrider på ett varpspel, och då glida medelst fina snören, svanen och snäckan med den af elektriskt ljus belyste Lohengrinsakta fram på en annan ränna, hvilken gör en kurva på teatergolfvet som täckes af en »sjömatta».

Så hinner svanen landningsstället. Lohengrin böjer sig ned mot honom och stämmer upp — rädsla märkes visst icke — sitt härliga »Hulda svan, nu skynda dig!» Svanen kråmar sig med illusoriskt riktiga rörelser och »lätt öfver vågen åter far.» Lohengrin står och låter sig beundras, under det han kastar vemodsfulla blickar på varpspelet och karlen som vefvar.

Huru sinrikt maskineriet med svanen än är, kan det dock icke jämföras med det som fordras för dufvan i sista akten. I salongen har man ingen aning därom. Är man inne på scenen mellan kulisserna, ser man alla de tåg, trställningar, hjul m. m. som erfordras i förbindelse med ett varpspel på första galleriet och påpassliga karlar här och där. På en långt i fria rymden under tågvinden utspringande brygga ligger en man för att passa på bara ett enda snöre, men ett ganska vigtigt. Skulle han lura af, förstörde han framtidsmusiken.

Utom alla dessa yttre mekaniska påhitt och ansträngningar för att sätta dufvan i rörelse, fordras samverkan med den mekanik som är inuti fågeln, ett urverk, hvilket efter hr Lindströms ritning och under hans ledning förfärdigats på urfabrikör Linderoths verkstad, där en skicklig arbetare, hr Bergman, var därmed sysselsatt i tre månader.

Vår stora teater har haft lyckan att också ega talangfulle dekorationsmålare. Fransmannen Desprès, tysken Muller m. fl. ha traditionen för sig, men kunde icke jämföras med vår egen landsman Roberg, hvilken dog vid 38 års ålder. Hans efterträdare Algrensson känna vi alla, och den nu varande dekorationsmålaren C. Jansson har visat hvad han förmår, liksom A. Brolin, hvilken också lemnat förtjänstfulla arbeten.

i Dekorationsmålarens atelier är i ett stort rum i öfra våningen, där man ock finner snickareverkstaden samt attributtillverkningen.

Under vandringarna inom teaterhuset, hvilket är långt innehållsrikare och mera inveckladt än man kan föreställa sig, kan man ock titta in i verkstäderna för mans- och fruntimmerskostymer. Där förfärdigas alla de granna och stundom ganska dyrbara drägterna som fängsla ögat i så många operor och skådespel samt sedan förvaras i de stora kostymförråden som förvaltas af hr C. A. Hoffman och fröken A. Hoffman, af hvilka den förre ock är kostymordonnatör.

Ett besök i attributförrådet kunna vi icke försumma, om ock vi skulle börja tröttna att gå uppför och utför alla dessa trappor, somliga af sten, andra af trä, branta och besvärliga, i olika delar af byggnaden.Kungl. Stora teaterns salong.Men akta er för blåsten! Ni har från salongen förut hört blåst, till och med storm på scenen och erinrar er t. ex. det lyckade intrycket i »Strandbybor». Blåsten har lagt sig och synes nu i en vrå. Det är ett hjul, liksom ett mindre vattenhjul, med skoflar af tunna träribbor. Omkring alt sammans har man slagit ett väfbälte, fastgjordt vid ändarne, så att det ej kan följa med hjulets rörelser. En af teaterns arbetskarlar ställes vid vefven som sätter hjulet i fart, och ju starkare han vefvar, dess hårdare blåst hör man i salongen. Men vefvaren måste förstå sin sak och vefva konstnärligt, alt efter som blåsten skall tilltaga eller minskas.

Där ha vi åskan, *en* af åskorna, ty teatern består sig flera. Förr hjälpte man sig med tunna järnplåtar som skakades, men det skrämde ej många i salongen. Skall åskan vara riktigt illusorisk, måste flera fruntimmer i salongen visa mycken oro, några till och med vara nära att dåna. och det åstadkommes nu genom två långa trummor, hvilka se ut som lårar, öfverspända med skina, uppsatta i en ställning, så att de med eri häfstång kunna närmas eller aflägsnas. Mellan trummorna är en axel med en mängd pinnar med bollar, ända till 60, som träffa trumskinnet, när det hela sättes i rörelse medelst en vef som skötes af två man.

Det är ett slags åska, lämplig för vissa scener; men så har man också *stenåska*, som det heter på teaterspråket, hvilken utgöres af två bredvid hvarandra stälda skorstenar af trä, med många ojämnheter invändigt. Dessa skorstenar gå genom alla våningarna från vinden ända ned i källaren. Upptill äro de försedda med spjäll, på hvilka lägges en duktig portion småsten. Spjällen skötas med linor nedifrån scenen. När de släppas loss, rasa stenarne ned, och då de träffa alla hinderna på de inre väggarne, uppstår ett förskräckligt skrällande.

Ännu värre oväder gör dock *skrammelåskan*, ett tredje slag, bestående af trähyllor som hänga på ett visst afstånd från hvarandra och hissas upp i vinden, hvarifrån man låter lapp på lapp falla ned. Då hör man tydligt åskan slå ned, och man är färdig att rusa ur salongen.

Men det skall också regna. Det åstadkommes genom ett flyttbart rör, fyldt med ärter, som falla genom en mängd hinder. Skola riktiga regnskurar höras, lutar och ruskar man på röret. Däraf uppkommer en alldeles märkvärdig illusion. Är det icke tillräckligt med oväder genom blåstvefven, trumma-, sten- och skrammelåskorna samt regnärtröret, så tager man till hjälp ett groft tillhugget stenblock, som sitter fast vid en skakel och gnor med det fram och till baka öfver golfvet. Detta block begagnas för öfrigt när »en vagn höres».

Ändtligen äro vi i attributmagasinet hvilket ligger i frontespisen åt Gustaf Adolfs torg, vägg i vägg med de »fosterländska sånggudinnorna» på latin. Alt är noga ordnadt, oeh likväl hvilket kaos! Tunga, riktiga järnkedjor, sådana som Georg Dahlqvist tyckte om att släpa på, bredvid champagnebuteljer och bilor, träben, grafmonument och värdshusskylten i »Faust».

Man vandrar mellan Papagenos fågelbur och Ofelias likkista samt en mängd musikaliska instrument från alla tider och alla land, bärstolar, spinnrockar, »Friskyttens» örn, fårbogar, ostar och andra matvaror, alt af papp, storartade bröllopstårtor, något malätna, ugglor och igelkottar.

Björnen i »Förtryckets natt» ligger helt spak bredvid kamelen ur »Josef i Egypten». Elefanten från »Konung för en dag» ser fasligt skamfilad ut. Men »Afrikanskans» Amazonsköldar äro ståtliga, och många andra föremål taga sig präktigt ut äfven på nära håll och vid fullt dagsljus. Beräknar man värdet efter hvad alt detta kostat, skulle det stiga till stora summor.

Det är isande kallt i magasinen, men scenen med omgifningar hålles i lagom temperatur genom värmeledningen. Innan denna uppsattes, var kylan ganska besvärlig, och en tid, det är nu länge sedan, eldade konstnärerna sig själfva med toddar som de läto hemta från den krog hvilken då för tiden hölls hos portvakten. Var det mycket kallt, användes »mahognytoddar», hvilka gåfvo högsta värmen. Något sådant kan aldrig komma i fråga i nya Stockholm.

***

På scenens högra sida, med fönster åt Gustaf Adolfs torg, ligger ett stort och vackert rum som sedan många år användts till *artisternas foyer*, där de uppträdande träffas mellan akterna och hvila sig under de scener vid hvilka de ej medverka. Rummet är försedt med en storartad slottsspisel och har i hela sin visserligen icke lyxartade, men enkelt smakfulla utstyrsel i förra århundradets stil något palatslikt. Dess förnämsta prydnad är ett värdefullt porträtt i olja, framställande Jenny Lind under hennes verksamhetstid vid kungliga teatern och måladt af Olof Södermark. Ett annat stort porträtt, utfördt af friherrinnan A. Leuhusen, återgifver Louise Michaëli såsom »Nattens drottning», en skänk af Isidor Dannström.

Rummet är för öfrigt rikt på bilder af framstående medlemmar av kungl. teatern ända från Carl Stenborg och andra under teaternsförsta tider ända till de senaste årtiondenas storheter, ett intressant galleri af operans och skådespelets minnesvärda konstnärer. Under det man samtalar med någon af dem som nu lefva och verka i teaterns tjänst och i artistfoyern hvila sig mellan en aria och en duett, har man de gamla för ögonen, de som ända för hundra år sedan skänkte det musikaliska Stockholm glädje och njutning eller i skådespetet väckte teatervännernas beundran.

Sitt eget intresse har det att betrakta något porträtt af ännu lefvande, men från originalets ungdomsår, t. ex. Julius Günther såsom Nemorino i »Kärleksdrycken». Man har kanske nyss samtalat med professor Günther på hans vanliga plats i salongen, parkett under första raden, och ser nu hans bild i en af hans ungdoms glansroller. Huru främmande förefaller icke den bilden! Gamle professorn, hvilken i förbigående sagdt är samme glade och kvicke karl som alltid, ser bestämdt bättre ut än unge Nemorino.

Hvad gör man för öfrigt i artisternas foyer? Tillbeder de sköna sångerskorna och egnar sin hyllning åt »ballettens stjärnor»? Ingalunda! Man pratar helt lugnt och beskedligt, kanske politik och statsekonomi, läser tidningarna och har icke mer än vanligt roligt, ofta mycket mindre. Diakonissorna på Ersta äro må hända gladare än operasångerskorna i foyern, vare detta sagdt utan att vilja klandra hvarken de ena eller de andra.

Innanför foyern, åt Norrström till, ligger sångrummet, där första inöfvandet af operan börjar vid pianot under hr Lindholms ledning, och från detta hörnrum kan man komma till regissörens förut omnämda kabinett. Från foyerns motsatta ända kommer man till gamla »barnteatern», där fröken Paulson träget arbetar med de små balletteleverna. Talscenens elevskola är sedan 1885 flyttad till det med musikaliska akademien förenade konservatoriet.

På andra sidan om »barnteatern» ligga de rum som på 1860-talet beboddes af d. v. teaterdirektören, frih. Stedingk och därefter varit först restaurationslokal och sedan enskildt affärskontor samt nu utgör den kungl. foyern, dit konungafamiljen med uppvaktning drager sig till baka mellan akterna. Rummen äro dyrbart möblerade och dekorerade i »empire-stil», något mera napoleonskt tråkigt än gustavianskt behagligt.

***Vi träda in på teaterkansliet och göra oss hos vaktmästarne Johansson och Lundman underrättade, om kungl. teaterdirektören tager emot. Vaktmästarrummet är stort och dystert, med fönster åt ett par af teaterhusets - små gårdskyffen, men lär nu komma att ändras till foyer för publiken.

Af vaktmästare-veteranerne har hr Johansson i fyrtio år egnat å sig åt den kungl. sceniska konstens främjande, på förmiddagarne uti i fråga varande rum, på aftnarne i vänstra parketts korridor. Huru många uppvaktande på teaterkansliet har han ej anmält hos direktören! Det är han som vägleder debutanterne, när de anmäla sig hos direktionen. Han vet alt som händt, händer och möjligtvis skulle kunna hända i kungl. stora teaterhuset. Han har varit med på Knut Bondes tid, sett Hyltén-Cavallius sitta på direktörsstolen, varit vittne till Eugène von Stedingks popularitet och följt med Erik af Edholms långa regeringstid samt ej häller svikit Henrik Westin och Anders Willman.

I ett inre förrum vimlar det af teaterfolk, både »premieraktörer» och »premieraktriser», korister, »premierdansöser» och kungl. hofkapellister och »rene arbetare», en och annan liten dilettant med en liten sångröst som man för tillfället naturligtvis icke märker, men med en fetlagd moster och stora anspråk som båda äro ganska synliga, ett par dramaturger som se hotfulla ut, emedan de icke på länge hört något om sina inlemnade

original, en agent som gör i smink och poudre de riz och andra som göra i ingenting, men komma för att gifva kungl. teaterdirektionen ett godt råd och en betydelsefull vink, huru en teater egentligen bör skötas. Alla skola de ha företräde.

G. F. Törner.

Under det vi vänta, kunna vi hälsa på kamrer Törner som sitter i ett rum till vänster, till hvilket dörren står öppen, fastän öppningen försvaras af ett lyftbräde, ytterst vigtigt, enär det är på detta som »sujetterna» lyfta sina löner den 1 i hvarje månad.

Kamrer G. F. Törner är en af nya Stockholms gamle teatervänner och fortfarande i full verksamhet. Han föddes i kungl. operahuset för sextiosju år sedan, då hans far, öfverste J. P. Törner var för andra gången kungl. andre teaterdirektör, och i det huset är han uppfödd samt har bott där ända till 1887. Känner någon kungl. teatern i grund och botten och ända upp i vindarne, dess forna och närvarande personal, dess önskningar och behof, dess farhågor ochförhoppningar och dess aldrig blomstrande finanser, så är det kamrer Törner, hvilken också är gift med en af teaterns konstnärinnor, den såsom dansös och balettlärarinna förtjänstfulla Charlotte Norberg, elev af Bournonville och upprätthållare af denne store danskonstnärs traditioner.

Från kamrern gå vi midt igenom hopen till rummet på andra sidan. Det är själfva kansliet i och för sig, det rum där det egentliga skrifveriet har sin verkstad, ett mycket vigtigt rum. Där arbetade byråchefen A. Grandinson, kungl, teatrarnes siste sekreterare och ombudsman, och hans biträden. Hr Grandinson satt länge tjänsteman i statens järnvägsbyggnadsstyrelse, men då denna upphörde, fann han sig oförhindrad att tillfredsställa sin håg för en stor teaters angelägenheter och antog anbudet att verka i de kungl, scenernas förvaltning. Det var 1882, då öfverintendenten Westin var kungl, teaterdirektör och J. E. Dumrath, den föregående sekreteraren, rest till Napoli, där han dog (1883). Hr Grandinson träffades alltid på sin post, var alltid tillgänglig och ofta midt i rötmånaden, då det är endast på operakällaren och i Lagerlunden som något lif yttrar sig i teaterhuset, satt han i kvafva kanslirummet och arbetade på några olösta, kanske olösliga teaterfrågor.

A. Grandinson.

Slutligen lyckas vi kanske intränga i det allra heligaste, själfva direktörsrummet, stort och ljust, i hörnet af Jakobstorg och Lagerlunden. Där kom ännu för kort tid sedan kungl. teaterdirektören, också stor och ljus, vänlig och leende emot oss... Leende! Huru *det* är möjligt, ha de som icke äro teaterdirektörer och aldrig kunna nå den platsen svårt att fatta, men på Anders Willmans anlete hvilar ett olympiskt leende och ett olympiskt lugn. Och likväl har han af alla våra direktörer kanske haft de svåraste dagarne. Först och främst måste det för en konstnär vara mindre behagligt att icke få betrakta teatern såsom en konstanstalt, utan ett »verk», en »inrättning», som lyder under finansdepartementet lika väl som myntverket, generaltullstyrelsen och andra till statsförvaltningen hörande verk och styrelser som höra till sjunde hufvudtiteln. Sedan har detta »verk» haft att kämpa mot långt större svårigheter än förr. Äfven förut har man sett kungl, teaterdirektörer stå lugna i striden, t. ex. hofmarskalken af Edholm som i femton år tappert uthärdade tusen förbittrade anfall, och icke hade öfverintendenten Westin just så glada dagar, äfven om de ej voro flere än sju hundra; men de herrarne voro icke konstnärer, och det är detsom gör skilnaden så stor. Operasångaren Willman — han är, märkvärdigt nog, ej ens hofintendent — måste se sakerna ur en annan, mindre ämbetsmannamessig synpunkt. Visst är ock, att svårigheterna under hans direktörskap varit af allvarligare art än förr. Nu har det gält icke blott styrelsens tillvaro, utan hela teaterns vara eller icke vara.

Under det teatern haft Damoklessvärdet öfver sitt hufvud har han likväl arbetat utan rast. Vi ha nyss kastat en blick på arbetet bak om ridån och på repetitionerna. Lika träget är sträfvandet på kansliet och i direktörsrurnmet, och teaterns literatör, den bekante skriftställaren Ernst Lundqvist, har ej heller någon latmanssyssla. Direktören och hans biträde på det området måste ha ögon och öron öppna för alt som spelas och på scenen sjunges i hela den bildade världen. Får man höra talas om att ett nytt stycke gjort lycka på någon utländsk skådebana, måste man genast skaffa sig kännedom af innehållet, och detta går ej så lätt nu för tiden.

De flesta utländska stycken, förnämligast de franska, tryckas icke, och vill man skaffa sig dem, måste de köpas liksom grisen i säcken. Ett tusen francs är icke något synnerligt högt pris nu mera för en liten fransk komedi, och dem får man betala ut innan man ännu vet, om komedien någonsin kan uppföras på vår scen. Detta vågspel gäller för öfrigt alla våra teatrar. En af småteatrarna får också punga ut med sina tusen francs eller mera endast för utländskt originalmanuskript. Så tager öfversättningen vid, utskrifningen af rollerna, instuderandet, repetitionerna m. fl. förberedelser innan första föreställningen eger rum.

Repetitionernas antal vid åt minstone de kungl. scenerna går väl sällan öfver femton, men kan vara färre i synnerhet på Stora teatern och håller sig på Dramatiska vanligtvis omkring tio eller tolf, hvilket är betydligt mindre än på flertalet af utländska scener, för att icke tala om Théâtre Francais, där fyrtio eller femtio repetitioner äro ganska vanliga, men ännu flera kunna förekomma, något hvartill den teatern har både tid och råd. Hvad våra operarepetitioner beträffar, må det dock hågkommas, att ett icke ringa antal sådana göras redan i sångrummet innan de börja på scenen.

Antalet repetitioner torde hos oss vara lika, antingen det är en öfversättning eller ett original. Man har ofta hört klagas öfver, att de kungl. teatrarne icke uppmuntra svenska författare. Den som framställer sådan klagan har otvifvelaktigt icke reda på, huru samvetsgrant hvart enda till teatern inlemnadt svenskt originalstycke genomläses och begrundas af direktionen eller teaterliteratören, men litet hvar torde kunna se, att af svenska original verkligen uppförts långt flereän som förtjänat komma upp på tiljorna oeh som kunnat där bibehålla sig. Den svenska dramatiken är ingalunda så underlägsen i antal som för några årtionden sedan, och äfven i konstvärde har den utan tvifvel gjort betydande framsteg, men det är därför icke sagdt, att *alt* som släppes fram på scenen är synnerligt värdefullt.

Det »fosterländska» skall skyddas, heter det, men ännu aldrig har det väl händt, att teaterpubliken genom upprepade besök och bifallstecken skyddat ett fosterländskt skådespel, åt hvilket man gäspat eller öfver hvilket man förargat sig. Publiken vill röras eller ha roligt, och tillfredsställes icke den önskan, bekymrar man sig föga om styckets fosterländska eller främmande ursprung.

Har ett nytt originalstycke uppnått några och tjugu föreställningar under den närmaste tiden efter upptagandet, är det ganska mycket, att ej säga alldeles lysande, och så väl författare som teaterstyrelse måste känna sig ofantligt belåtna. Det är ej alltid sagdt, att det är de allra bästa styckena som förunnas längsta lifstiden.

»Huru många goda stycken spelas om året på Stockholms teatrar?» frågades en gång. Svaret torde ej vara så lätt, men man kan erinra sig ett yttrande hos Voltaire: »Huru många teaterstycken har ni i Frankrike? sade Candide till abbén, hvilken svarade: Fem eller sex tusen. — Det är mycket, yttrade Candide, huru många bland dem äro goda stycken? — Femton eller sexton, genmälde den andre. — Det är mycket, sade Martin.»

Hos oss torde proportionen vara betydligt större på alla våra teatrar till samman, utan att just därför synas öfverväldigande. Men om vi taga goda och dåliga utan åtskilnad som komma till uppförande, är antalet ingalunda obetydligt. Under spelåret 1886—87, som väl får räknas såsom ett af de normala, något som 1887—88 ingalunda var, enär föreställningarnas början på hösten då länge uppsköts för genomförandet af åtskilliga säherketsåtgärder, gåfvos på Stora teatern 230 och på Dramatiska 247 föreställningar, med en recettinkomst på den förra af 301,389 och på den senare af 177,988 kr. Under spelåret 1887—88 kunde Stora teatern gifva endast 212 föreställningar med en inkomst af 234,931 och Dramatiska ej flere än 194 med recett af 140,815 kr. Hela recettinkomsten under det förra året var således 479,377 mot endast 375,746 kr. under det senare.

Det ligger i sakens natur, att operascenen icke kan gifva synnerligt mycket nytt. Musikstycken alstras ej lika lätt som talpjeser, kunna ej häller lika lätt erhållas och äro vida svårare och dyrbarare att uppsätta. Men af de under senare åren i Europa gifna operor som haft någon större framgång är det väl endast högst få som ej införlifvats med vår lyriska scen.Oftare har det händt, att operor som i utlandet vunnit mycken framgång och där fortfarande stå på spellistan här icke kunnat uppföras mer än högst få gånger. Orsaken är ej lätt att angifva. Nog äro vi stockholmare musikaliska — det har man åt minstone försäkrat oss — men att vi skulle vara det i *så* hög grad, att

vi icke kunna finna smak i hvad Frankrikes och Tysklands musikkännare på skilda områden förklarat vara utmärkta arbeten och som dessa lands allmänhet med stort nöje och ofta mycken förtjusning hört och fortfarande höra — det vore dock besynnerligt.

Under det skede af nya Stockholms teaterhistoria, då Anders Willman haft ledningen, ha här uppsatts de svenska originaloperorna »Harald Viking» af A. Hallén, »Neaga» samt »Per Svinaherde» af I. Hallström och S. Salomans »Diamantkorset», utländingarne Massés »Paul och Virginie», Nesslers »Trumpetaren från Säkkingen», Wagners »Mästersångarne», och Götz' »Hårdt mot hårdt».

Nya talstycken äro alltid vida flera, och ett stort antal sådana ha uppförts under åren 1883—88, bland dem af de inhemska författarne F. Hedberg, Wijkander, Sellman, Alfhild Agrell, Ann-Charlotte Edgren, Emilie Lundberg, fru Benedictsson, hrr Michaelson, Christiernsson, T. Hedberg, Molander, Lundqvist, Staaff, m. fl. Under spelåret 1886—87 uppfördes ett nytt talstycke, »Det var en gång», på Stora teatern, men på Dramatiska ej mindre än sjutton, af hvilka tre franska. Från Norge kommo också tre, lika många från Danmark. Tyskland bidrog med fyra.

Stockholms opera har aldrig lidit brist på en utmärkt tenor. Vi ha haft Sallström, Günther, Strandberg, Arnoldson och Ödmann efter hvarandra, men nu ser det ut såsom skulle den sist nämde kunna ersättas endast af sig själf. Visst är, att nya Stockholm icke känner sig riktigt tillfredsstäldt utan hr Ödmann.på scenen.

Emellertid ha operaföreställningarna ingalunda inskränkts. Hr Sellman har med mycken käckhet upptagit några af hr Ödmanns roller, och så ha vi fått hr Linden, som visserligen icke är tenor, kanske ej häller bariton, men något midt emellan, en i alla fall vacker röst och en sångare med fördelaktigt utseende, och hr Lindblad och hr Lundmark — ja, de äro många. Man har växlat hr Ödmann, den stora, klingande speciedalern, i flera småmynt, alla klingande, alla med silfverton förstås, men af mindre valör.

Men det är dock på den gamla — vare detta sagdt utan afseende på medlemmarnes ålder — säkra stammen som man räknat mest, den må bestå af hvilket slags röster som hälst. Då man ej har tillgång till en Jenny Lind, en Louise Michaeli eller Fredrika Stenhammar, kan man vara glad att ha sådana konstnärinnor som enSelma Ek och en Dina Edling, men man känner djupt saknaden af Matilda Grabow, som kanske ett par årtionden för tidigt lemnade scenen. Man fröjdas åt Carolina Östbergs friska, klara sopran och jublar öfver att ha åt operan återvunnit en konstnärinna som var alt för god för operettkramet.

Likaledes känner man sig trygg både att se och höra Carl Fredrik Lundqvist, han som var tenor och är bariton, men ständigt gått fram åt i konsten. Hr Lundqvist är en af vår operas starkaste pelare. Han bär nog upp sig själf, men är dess utom högt uppburen af en stor folkynnest.

Det är hr Janzon också — »Pelle Janzon» kallas han af sina tusentals vänner och beundrare. Hans kraftiga och omfångsrika, klara och behagliga röst har länge varit ett uttryck för den glade sångarens lefnadsmod, han som sprittande kvickt sjungit och spelat Leporello, Plumkett och Falstaff, som ärfde Uddmans sångrepertoar, utan att ärfva hans omfång, samt ännu för icke länge sedan skaffade oss ovärderligt glada stunder såsom den hederlige lindansare-direktören i »Diamantkorset», en af hans allra bästa skapelser. De bästa äro många nog, och man glömmer hvarken hans Dulcamara eller hans Sulpice.

Det fins mycket äldre operamedlemmar som ända till den senaste tiden varit i verksamhet, t. ex. Victor Dahlgren, han som för ett par årtionden sedan uppträdde såsom den sköne Paris och ännu 1888 roade oss i många roller.

När hr Dahlgren var Paris, var Charlotte Strandberg Helena, och ännu 1888 har denna förträffliga dramatiska sångerska på scenen ådagalagt, att konstnärskapet icke öfvergifvit henne, men det är naturligtvis icke *nya* Stockholm som erinrar sig, ehuru detta ej borde vara det obekant, att fru Strandbergs Susanna, Zerlina (både Mozarts och Aubers) och Cherubin varit det mest skälmska och pikanta som en scen kan åstadkomma. Strandbergsnamnet, störst i Olof Strandbergs oförgätliga röst, lefver för öfrigt uti nya Stockholm i Max Strandbergs behagliga tenor och äkta musikaliska föredrag, liksom i fru Wilhelmina Strandbergs sympatiska talang och fru Anna Strandberg-Bergmans färdighet i koloratur.

En af det gamla gardet, ty han har varit med ända sedan 1861, ehuru ännu ej gammal till lefnadsår, är Robert Ohlsson, en af operans flitigaste och samvetsgrannaste medlemmar, hvilken utfört en stor mängd sångroller. Bland de mycket anlitade sångarkrafterna är ock H. Strömberg och H. Håkansson samt i mindre partier H. Torsslow. Vår opera har för öfrigt många krafter, äfven bland de mindre, som aktningsvärdt fylla sina uppgifter. Och så komma deunga med fröken A. Klemming samt hrr J. Örtengren och H. Nygren i spetsen, förhoppningarnas glada tropp. Icke just bland de allra yngsta, men dock endast från detta årtiondes början fäst vid operan är fröken A. Karlsohn, hvars vackra röst och säkra sångkonst skänka musikvännerna mycket nöje.

På våren 1886 uppträdde på Stockholms operascen en i utlandet utbildad och något verldsborgerlig, men likväl fullkomligt svensk sångerska som fått sin uppfostran i Stockholm, fastän hon hvarken är född här eller här erhållit sin konstutveckling, fröken Adèle Almati, hvilken sedan under två år såsom Carmen, Amneris m. fl. setts med stort nöje, ty hon är icke blott framstående sångerska, utan äfven en på lyriska scenen föga vanlig dramatisk konstnärinna, hvilken med sitt spel gifver färg och lif åt de partier, hon sjunger.

Det är att beklaga, att fröken Vendela Andersson (fru Sörensen) vid så unga år lemnade scenen. Starkare röster kan man finna, men behagligare svårligen och bestämdt icke bättre skolade och förståndigare begagnade, ej häller intelligentare sångerskor.

Anmärkningsvärdt är, att vi nu för tiden hålla operakonstnärer till utförsel, under det vi förut mottogo en icke obetydlig införsel.

Det kan för jämförelsens skull vara af intresse att erinra sig, det följande sångare och sångerskor varit anstälda vid den svenska kungl, teatern under de tre senaste årtiondena:

Baritonen Luigi delia Santa (1850—53), sopranerna Emma Normani (1851—53) och Bertha Röder von Romani (1854—55), tenoren Rademacher (1854—55), alten Charlotte Bournonville (1857—58), tenorerne David Richard (1859—61) och A. Lorrain (1861—62), basarne Conrad Behrens (1862—70) och M. Weiss (1863—71), tenorerne L. Severini (1863—64) och A. Schäfer (1864—67), sopranen E. Sorandi (1867—68), tenorerne F. Ambrosi (1868—71) och G. Bentami (1868—69), sopranerna I. Basilier (1872—74) och A. Moe (1873—79), alten W. Ås (1880—81), tenorerne Wahrmuth (1881—82) och Wolvasko (1882), baritonen Bentzon-Gyllich (1881—83), alten M. Lagermark (1881—84), baritonen F. Forstén (1883—87) och tenoren J. Bratbost (1886—87).

Nu äro däremot följande svenska sångare och sångerskor anstälda i utlandet: A. Ödmann, A. Lange, Sigrid Arnoldson, G. Sommelius och J. Elmblad, alla egentligen tillhörande nya Stockholm, hvaremot icke en enda utländing varit här fast anstäld under det senaste spelåret och egentligen ingen sedan 1883, ty den finske sångaren Forstén och den norske ännu icke fullt utbildade Bratbost kunna vi knapt betrakta som utländingar.

Gästspelen af främlingar ha ej häller varit talrika under senare åt. Det förnämsta var Pauline Luccas under spelåret 1886—87, då denna verkliga storhet inom konsten här lät höra sig såsom Leonora i »Trubaduren», fru Ström, Selika, Margareta och Carmen, men ingalunda lemnade någon ekonomisk ersättning för de stora summor teaterdirektionen gaf ut i afsigt att skaffa Stockholms allmänhet en rikkonstnjutning. Under samma spelår hade vi nöjet att åter höra ep gammal bekant, den italienske tenoren F. Ambrosi, samt att göra bekantskap med den finska sångerskan fru Engdahl. Så kom vår gamle bekante Conrad Behrens, den utmärkte basen, och väckte gamla minnen från operans glansdagar med lika förträfflig röst, men ännu bättre sångsätt än förr.

Sällan kommer någon danskonstnär som gäst till nya Stockholm, men 1887 inträffade dock den danska dansösen fru Tychsen, hvilken uppträdde på Stora teatern. Vår ballett gör icke mycken väsen af sig, men torde nog försvara sin plats såsom en ofta oundviklig del af operaföreställningarna. Under 1886—87 företräddes den »högre balletten» af Bournonvilles »Blomsterfesten i Genzano», som i sin helhet aldrig förut gifvits på vår scen och då uppfördes 10 gånger samt »La Ventana» af samme dansdiktare,- hvilket stycke uppfördes här redan 1858, och ett »Danspotpourri». Dessutom uppfördes i operor så väl soli och »pas des deux» af de förnämsta inom ballettkåren, som större och mindre ensemblenummer af hela kåren.

Fru Lund, Stockholmsoperans »principessa» på tåspetsarna, har i tjugusju år förtjusat de stockholmska ballettvännerna och gör det ännu, och det är icke länge sedan vi sågo fröken Paulson smidig och lätt svänga sig på tiljorna, fastän hon gjorde det samma för öfver tretio år sedan. Det är icke många som draga sig så tidigt till baka som fru Törner, hvilken redan vid tretiofem års ålder lemnade de triumfer hon delat med fru Sundberg, som dock ej heller stannade mer än aderton år såsom dansös. Fru Christensson samt fröknarna Westberg, Rosén och Flamand m. fl. omtyckta och väl förtjänta af allmänhetens bifall, ha ännu långt kvar, mer eller mindre förstås, innan de kunna göra anspråk på att man förvånas öfver deras uthållighet. Nu gläder man sig endast åt deras konst. Man gör bägge delarne, när man ser hr Sjöblom, ballettmästaren, utföra de mest ansträngande koreografiska konststycken och sedan tjäna till stöd åt fru Lund. Det måste vara en alldeles ovanligt stark ballettmästare, liksom han är framstående i ledningen af det hela.

Man gör anspråk på att stora operan i Paris skall utveckla mycken lyx, men ej häller i Stockholm äro anspråken mycket mindre, och den som verkligen känner förhållandena måste medgifva, att uppsättningen af stora operor på den svenska teatern med dess måttliga anslag ofta icke står mycket till baka för hvad som visas på motsvarande scen i Paris med dess storartade årsunderhåll af 800,000 fr.

Om talscenen icke kräfver så stora penningeutgifter som operan, äro kostnaderna dock äfven där rätt betydliga. Också på dramatiska teatern fordrar man ej sällan ganska dyrbar utstyrsel, ochallmänhetens anspråk ha i det fallet icke varit små. Medgifvas måste likväl, att de senaste åren utmärkts af något mindre öfverflöd. Hr Christiernsson, hvilken varit förste regissör för äfven denna scen, har, liksom hrr Personne och Hjertstedt, som också skött »regien» vid många stycken, visat sig inse, att ett styckes dramatiska värde ingalunda höjes af öfverdådig materiel utstyrsel. Théâtre Français är visst icke öfverflödig i det afseendet, fastän statsanslaget är 240,000 fr. om året. De verkligt goda teatrarne visa sig alt för måna om dramatiken för att låta denna söka bistånd i tapetserareyrket eller underordna sig dekorationsmålningen.

Men äfven med den minst kostsamma utrustning kräfver hvarje stor teater betydliga summor, och likväl erhåller hvarje individ, med de få framstående undantagen, kanske knapt sitt lifsuppehälle. Huru är det t. ex. med kören, de djupa leden som hjälpa solohjeltarne att vinna seger? Vår operakör har kanske icke alltid varit så segervan som för närvarande, men nu föres han fram i striden med så stor taktisk talang, att det hör till sällsynta undantag, det någon svaghet skulle visa sig. Befälhafvaren, kormästaren A. Edgren, har heder af sin trupp. Att vårt hofkapell, Stora teaterns orkester, under hrr Nordqvist och Henneberg åtnjuter stort anseende är erkändt äfven af främlingar, men med undantag af cheferne har ingen orkestermedlem högre lön än 1,800 kr., och de fleste ha mycket mindre, ända ned till 730 kr.; ingen korsångare har mer än 800, ingen korsångerska öfver 600.

Direktör Willmans lön såsom teaterchef har varit 6,000 kr. jämte boställe och ved. Såsom sångare och skådespelare har han åtnjutit 5,200 kr. samt 2 kr. för hvarje gång han uppträdt, något som dock icke inträffat på många år och som väl aldrig mera kommer att inträffa. Han har i tretiotvå år varit anständ vid lyriska scenen och ända till dess direktörskapet började, äfven under det han där var intendent, såsom konstnär väsentligt bidragit till den scenens anseende. Vid afskedstagandet erhåller han 4,000 kr. i årlig pension, hvilket beviljades honom af Karl den femtonde, då han fästes vid teatern genom lifstidsanställning. Sådan beviljades också fru Hwasser samt hrr Sundberg och Swartz. De tre senare ha nu 3,000 kr. i årspension under sin återstående lifstid.

De kungl. teatrarnes aflöningsstat för spelåret 1887—88 visar för öfrigt följande siffror:

Sekreteraren 2,000; literatören 1,200; bibliotekarien för musikbiblioteket 400, dramatiska teaterns biblioteksvårdare 300; kamreraren 3,000; kanslivaktmästarne 600 och 500; biljettförsäljerskorna från 700 till 400; biljettryckerskan 450; regissören Christiernsson 5,000; regissör Boberg 1,500; regissören Roos 500, de två senare med boställe och ved.

Af den *lyriska* scenens medlemmar hade fru Edling högsta inkomsten, nämligen 4,000 i lön och 45 kr. för hvarje afton hon uppträdde. Hr Sellman erhöll 4,000 samt 40 kr. i aftonpengar, men endast 15 kr. för mindre roller. För jämförelsens skull kan nämnas, att hr Ödmann under sin senaste tid vid svenska operan hade 6,000 kr. i lön och 60 i aftonpengar, fröken Grabow 4,000 i lön och 120 kr. i aftonpengar. Under spelåret 1887—88 var fröken

Almati anstäld för 3,600 samt 40 kr. i aftonpengar. Fröken Klemming uppbar 2,100 i lön och 20 kr. för hvarje uppträdande. Fru Östberg hade ej fast anställning, utan betalades med 200 kr. för hvarje gång hon uppträdde.

Bland *dramatiska* scenens medlemmar hade fru Hartman högsta inkomsten. Hennes lön var 3,000 kr. och i aftonpenningar 35 intill etthundratio föreställningar samt därefter 15 kr. Alldeles dylika vilkor hade hr Hillberg. Hr Elmlund uppbar 3,000 kr. i lön och 30 i aftonpengar till och med 120 gånger samt därefter 10 kr. för hvarje afton han spelade. Hr Thegerström hade 3,000 i lön, 25 i aftonpengar till 130 gånger samt därefter 10 kr. Hrr Palme, Personne, Törnquist och Bæckström uppburo 3,000 i lön och 15 kr. i aftonpengar. Hr Hartman hade 3,000 och 10. Hr Hedin nöjde sig med 2,100 samt 15. Fru Dorsch-Bosin erhöll 3,000 i lön och 20 kr. i aftonpengar till ett antal af 140 föreställningar samt för de följande 10 kr. Fröken Sandells lön var 2,500 och aftonpengarne 10 kr. Lika inkomster hade fru Rundberg, men fru Fahlman endast 2,500 utan aftonpengar. Fröken Zetterberg uppbar 2,100 kr. i lön samt 10 i aftonpengar och fröken Åhlander lika stor lön, men 7 kr. för hvarje uppträdande. Lägsta lönen på mansidan var 750 kr. och på kvinnosidan 600. Sufflören aflönades med 1,800 kr.

Förste kapellmästaren C. Nordqvist hade 6,000 och kapellmästaren L. Henneberg 3,500 kr. i lön. Anföraren för dramatiska teaterns orkester aflönades med 1,000 kr. Af de öfriga orkestermedlemmarnes lön vid den teatern var 600 kr. högsta beloppet, det lägsta 360. Såsom ballettmästare uppbar hr Sjöblom 2,500 och såsom dansör 2,000 kr. Den högsta lönen för de fem première-dansöserna var 1,800 kr., den lägsta 900 för de tre secondes; af de manlige figuranterne hade den ene 900 och den andre 400 kr. i lön. Ingen figurantska hade öfver 600, men tre endast 350 kr. i lön. Figurantskorna voro tjuguen, och till det antalet komma tio ballettelever, af hvilka en manlig.

Såsom kontrollör uppbar hr E. Hjertstedt 2,000 kr., och kontrollanten F. Lundman 500. Maskinmästaren och förvaltaren af dekorationsförrådet vid Stora teatern P. F. Lindström hade 3,600 kr. i lön. Förvaltaren af manskostymförrådet C. P. Hoffman aflönades med 1,500 kr. samt såsom kostymordonnatör med 400, och fröken A. Hoffman för förvaltningen af fruntimmerskostymförrådet med 1,200 kr. Teaterns perukmakare var i 1887—88 års aflöningsstat upptagen till 2,500 kr.

Aflöningsstaten för de kungl. teatrarne under spelåret 1887—88 upptager nära *tre hundra* personer, och af dem voro de allra fleste med sina familjer helt och hållef beroende af den inkomst som de där åtnjöto. Med tre hundra personer bör man kunna uträtta ganska mycket, så vida det skulle bero blott af antalet. Men konsten är på förfall, heter det, och kan ej hjälpas upp genom mängden af biträden. Det senare är obestridligt, men det är icke första gången man hörtalet om konstens försämrade tillstånd och om teaterns dödsryckningar, och likväl lefver denna teater — blott han tillräckligt understödes.

Vår sceniska konst har lidit stora förluster, men sådana är alt jordiskt underkastadt. Att förebrå teatern för att de gamle skådespelarene falla undan samt att på grund däraf neka honom medel att anskaffa nya är både hårdt och orättvist, men det är äfven dumt.

Det ligger i konstens natur, att hon förnyar sig själf, blott allmänheten icke upphör att tro på hennes kultiverande betydelse och icke genom ett orättvist bedömande af konstidkarne och konstledarne undergräfver själfva institutionen, hvilken i stället behöfver genom kärleksfull omvårdnad styrkas och uppmuntras, samt slutligen, men icke minst, att de som äro satta att bevaka samhällsintressena ej begå det misstaget att tro, det konsten ej behöfver tillräckligt både moraliskt och materielt understöd.

Full insigt i detta och därpå grundad tillförsigt om konstens framtid hindrar icke att man djupt känner hvad vår teater förlorat genom Elise Hwassers och Hedvig Kinmanssons afskedstagande redan innan ålderdomen lagt hämmande band på deras verksamhet, hvilket ju också varit fallet med Edvard Swartz och Knut Almlöf, som lemnade skådebanan långt förr än Gari Gustaf Sundberg, hvilken dock är dem öfverlägsen i år.

Det säges, att vi icke mera ega tillfälle att njuta af det »högre» skådespelet, då inga krafter till dess framställande finnas kvar. Det skulle vara, heter det, endast Axel Elmlund, hjälteframställaren på den klassiska spellistan, han som under lång tid med stor framgång löst så många svåra uppgifter, hvilken nu kunde åt oss bevara det stora

dramat, i fall han egde. tillräckligt understöd, och i synnerhet om fru Fåhræus, Antigones värdiga tolk, kunde förmås att återvända till scenen. Man tyckes glömma, att fru Dorsch-Bosin redan för flere år sedan visade hvad hon i det afseendet förmår. Hennes Hjördis borde dock fortfarande lefva i alla våra teatervänners tacksamma hågkomst. Emil Hillberg har också skadespelaregenskaper som kunna tillgodogöras på det området, och af de unga äro väl hvarken August Palme eller Albin Örtengren eller fröknarna Sandell och Zetterberg omöjliga.

Det torde icke vara så mycket brist på framställande krafter som saknad af håg hos allmänheten som hindrar uppförandet af de stora skådespelen. Allmänheten vill icke se dem, och man har funnit, att personer som ganska ifrigt klaga öfver den »högre» spellistans tillbakasättande aldrig köpa sig en biljett, då ett sådant skådespel är annonseradt. Om vår teater hade stort statsanslag, kunde *må hända* teatern uppfostra allmänheten i detta afseende, men sådana deekonomiska förhållanden nu äro, har teatern icke kunnat spela sådana stycken utan stor förlust. Utan sitt rikliga statsanslag skulle ej ens Théâtre-Français kanske nu mera våga sig på Corneille och Racine, så mycket fransmännen än tyckas vörda sina klassiske mästare.

Inom det borgerliga dramat, nutidskomedien och lustspelet äfven af lägre ordning önskar nya Stockholm se sin teaters verksamhet. Den mera bildade och tänkande delen af allmänheten skådar gärna Ibsens och Björnsons samhällsdramer, känner sig dragen till Emile Augier och Alexander Dumas d. y. samt föraktar hvarken Pailleron, Sardou eller Labiche och egnar äfven tillräcklig uppmärksamhet åt Alfhild Agrells, Ann-Charlotte Edgrens, Knut Michaelsons, Per Staaffs m. fl. inhemska teaterförfattares arbeten. Det stora flertalet däremot vill endast roas och frågar föga efter något verkligt värde hos de upptagna styckena.

På dessa områden måste våra skådespelare röra sig, så väl de ofvan nämda som alla de andra, och de röra sig där med i allmänhet god framgång. Se t. ex. på veteranerne Norrby och Lagerqvist, som med ungdomligt lif kasta sig i elden och icke frukta att uppträda i nya roller!

Och Svante Hedin! I några och fyrtio år har han varit allmänhetens gunstling och är det ännu. Endast hans närvaro på scenen är mången gång tillräcklig att rädda ett stycke och vända ett säkert nederlag till afgjord seger. »Hr Hedin spelar inte», har man hört sägas, »han är hr Hedin äfven på scenen». *Om* så vore, så är *den* hr Hedin så genomgående originel, att åskådarne aldrig tröttna att se honom. Skall det någon gång vara riktigt högtidligt på scenen, är det också Svante Hedin som gör. det. När han med högburet hufvud träder fram till rampen och allvarligt bugar sig för publiken, inser man, att det gäller ett för konsten betydelsefullt ögonblick. Då skrattar man icke. Med uppmärksamhet lyssnar man till det manligt klingande framsägandet af någon i bunden form utförd hälsning till konstens vänner.

Svante Hedin är i åtskilligt en representativ man för den kungl. svenska teatern. Kamraterne samla sig också omkring honom, och om det är en annan som tager det egentliga befälet, är hr Hedins inflytande därför ej mindre. Befälhafvaren är Gustaf Fredrikson, och när han nu fått ordinarie anställning såsom regementschef, behöfver man visst icke frukta, det han skall åter en gång taga tjänst i en främmande kår. Nya Stockholm förstår att uppskatta hr Fredriksons betydande konstnärskap, hvilket, såsom man sett, ingalunda är inskränkt till franska »eleganter» och »räsonnörer», utan med samma goda verkan återfinnes i karaktärsroller i det nordiska nutidsdramat.Från Kungl. teatrarne.Det har ock anledning att i honom hoppas en lika intelligent som kraftig teaterdirektör.

Gustaf Fredrikson kommer sannolikt att uträtta ganska mycket som högste befälhafvare med en stab och trupp där man finner de ofvan nämda betydande krafterna samt den mångpröfvade Ferdinand Thegerström, och den i sitt slag oöfverträffliga Ellen Hartman, ännu i många år otvifvelaktigt en uppburen framställarinna af »ingénue-roller», hvilka teaterförfattarne sannolikt förr afskaffa än fru Hartman ledsnar på att spela dem, och efter ett årtionde ganska visst framställarinna af både fina verldsdamer med och utan hjärta och lustiga äldre fruntimmer. På sist nämda område ha vi både fröken H. Klefberg, ett af de värdefulla förvärfven från Nya teatern, och fröken T. Åhlander, hvilka bägge utmärkta konstnärinnor redan vid unga år med framgång återgifvit gamla kvinnokaraktärer af ganska olika art, fröken Åhlander i synnerhet på det komiska området, dels ganska fint, dels mycket kraftigt.

En af de från Nya teatern öfverflyttade, fru Fahlman, har visat sig god framställarinna äfven af gamla fruntimmersroller, ehuru hennes egentliga styrka ligger i de af personlig fägring uppburna yngre karaktärerna, och hon har till och med försökt sig i det högtragiska. Finare äldre fruntimmersroller utföras fortfarande verkningsfullt af fru Swartz, som i snart tretiofem år tillhört kungl. teatern. Det ligger aderton år mellan fru Swartz' anställning och den till tjänstgöringstiden henne närmast, fröken Bäckström, hvars komiska förmåga icke är obetydlig. Unga älskarinneroller framställas med behag af fru Rundberg. En framstående karaktärsskådespelerska är fröken Sandell, och på samma område har fröken Zetterberg gjort stora framsteg.

Men hvar är den unge älskaren, vår tids *jeune premier?* Hans senaste representant är nu närmare femtio år, ehuru det måste medgifvas, att hr Hartman ännu synes ung och uppträder med all den älskvärdhet man kan begära. Han är den till tjänsteåren tredje i ordningen — tjugusju års fälttåg, till och med två år mer än hr Hanson, en af den gamla romantiska skolans outtröttlige kämpar. »Jeune-premier-facket» har i synnerhet på de senaste åren varit vanlottadt. Man har skylt på elevskolan som ej förmått uppfostra unga älskare, men det kommer nog att visa sig, om teaterskolan vid konservatoriet kan uträtta mera. Vi tyckas just icke skapade för att vara älskare på scenen, och det har onekligen varit undantagsvis som någon svensk gjort lycka därmed. Till minnesvärda undantag höra i synnerhet C. G. Sundberg och G. Kinmansson. Hvarken hr Törnquist eller hr Palme höra egentligen tilldet området, ehuru de nog kunna användas där någon gång, hvaremot de båda, fastän det är tio års skilnad i deras ålder, höra till de yngre karaktärsrollerna, i hvilka hr Törnquist visar äfven förmåga af god komik. Fullt hemma på komiska området är hr Personne, en bland de gladaste af våra skådespelare och därför en af de mest omtyckte samt onekligen en af pelarne och den som; har mer än en sträng på sin båge. Hr O. Bæckström tycks däremot icke vara mångsträngad, men den begåfvade konstnären har likväl under de tre år han varit anstäld vid den kungl, scenen skapat flere betydande karaktärsroller och med sin stora komiska förmåga förvärfvat ett sannolikt stadigvarande gunstlingsskap hos allmänheten. Det komiska området saknar ty värr en sådan konstnär som Knut Almlöf hvilken svårligen kan ersättas, men är för öfrigt rätt väl försedt, ty där finnes äfven hr Hamrin, som i många roller vunnit en tacksam publik, och någon gång sväfvar hr Grip fram och gör en lustig vändning.

Om det skulle finnas någon större teater, som har förutsättningar för att taga sig ut på egen hand, är det väl Stockholms Dramatiska. Det är den teaterns samtliga medlemmar som, då staten undandragit honom sin hjelp, förenat sig för att rädda skådebanan från undergång eller åt minstone hålla henne uppe till dess riksdagen lärt sig inse, att konsten ingalunda är något öfverflödigt bihang till samhället, ännu mindre någon skadlig utväxt. Till dess att en kommande riksdag godtgör hvad 1888 års parlament förbrutit, känner teatervännen sig glad öfver att Dramatiska teatern, fortfarande *kallad* »kunglig» fastän uthyrd, öfvertagits af dem som förut där gagnat konsten. Och då Stora teatern kommer att ledas af en därtill sannolikt högst lämplig person, hofkapellmästaren Nordqvist, är all anledning antaga, att nya Stockholm under den närmaste framtiden kommer att sakna hvarken talscen eller opera, värdiga en hufvudstad, men man skall ej häller glömma den afgående direktionens ärliga sträfvanden, och när opartiskheten tager ut sin rätt, måste man otvifvelaktigt erkänna det goda denna under de mest ogynsamma förhållanden arbetande direktion uträttat.

Åttatiotalets Stockholm får ej se det nya teaterhuset, men äfven dess byggande varder en gång verklighet. Ritningar och förslag, prisbelönade och icke, saknas ej, men främst bland dem torde ännu vara hvad professor Isæus före alla andra framlagt. Under tiden må vi vara nöjda att ha en så god och i akustiskt afseende förträfflig salong som Stora teaterns — gammal, men tjänstbar.

***

Det ser ut som skulle Stockholm icke kunna få tillräckligt stort antal teatrar. Ehuru ingen af de gamla på senare år gjort just mycken lycka, minst i ekonomiskt afseende, uppstå dock ständigt nya. Man kunde tro, att stockholmarne vore ett mycket rikt slägte som ville offra alla sina pengar på teatrar, musikkaféer, variété-föreställningar och hästoperor; men nog har det visat sig, att det icke åt minstone är teatrarna som taga brorslotten af dessa pengar.

Då *Nya teatern* fortgått några år, yttrade mer är en skådespelsälskare, att den teatern utgjorde ett bevis på, att en

stor skådebana mycket väl kan bära sig utan anslag. Det yttrandet vittnade icke om god sakkännedom. Händelserna ha sedan tillräckligt bekräftat hvad man borde ha vetat förut, att en stor teater icke kan upprätthållas utan tillräckligt understöd. Icke ens Edvard Stjernström skulle kanske nu gå i land därmed, och det torde vara tvifvelaktigt, huru vida ens hans »Mindre teater», en ingalunda *stor* konstanstalt, kunnat fortfarande bära sig, då kungl. teatern år 1863 befriade honom från alla bekymmer i det afseendet, mycket mindre Nya teatern, i fall Stjernström också fått vara dess ledare mer än ett par år. Stora voro förhoppningarna på denna teaters framtid, då han började sin verksamhet, många gånger ha de svikits, åter lefvat upp, men å nyo slocknat.

Hösten 1873 lades grunden till detta teaterhus, som uppfördes enligt E. Jacobssons ritning och invigdes den 19 Januari 1875. Kostnaden har uppgifvits till 600,000 kr. Den stora och ganska behagliga salongen skulle rymma bort åt 1,500 platser, något som dock aldrig uppnåddes, och platsernas antal inskränktes sedermera ytterligare genom myndigheternas påbud, så att antalet f. n. är 1,150 med tre logerader och stor parkett med parkettloger. Salongen är äfven nu den rymligaste i Stockholm, då Stora teatern nu mera innehåller platser för endast 940 och Dramatiska för 640 personer. Nya teatern har rymliga korridorer, mycket ändamålsenligare än hufvudstadens öfriga teatrars, men en föga ändamålsenlig scen, och man klagar äfven att salongen i akustiskt hänseende ej är riktigt tillfredsställande. Märkligt är dock, att somliga skådespelare alltid höras, andra icke. Då Nya teatern började sin verksamhet med »Ett köpmanshus», var Stjernström ännu, oaktadt sina femtiåtta är, en käck konstnär, en ihärdig och oförskräckt personlighet, som med kraft och insigt styrde en sådan skådebana. Två år därefter dog han. Hans enka, Louise Granberg, känd författarinna, ville fortsätta hvad han började. Svårigheterna voro dock henne öfvermäktiga, och hon hyrde ut teatern till Victor Holmquist och Ludvig Josephson, hvilka den 1 Augusti 1879 började sin verksamhet där. År 1880 inköpte de teatern genom åtskilliga intresserade personers biträde för 500,000 kr. Hr Holmquist skötte ekonomien och hr Josephson var den konstnärliga ledaren, men den förre uppträdde äfven på scenen.

Stor verksamhet har Nya teatern utvecklat. Med aldrig tröttad uppmärksamhet följer Ludvig Josephsson med de sceniska företeelsernai in- och utlandet och håller ständig jagt efter nya, dugliga teaterstycken, skyr aldrig några uppoffringar för att skyndsamt förskaffa sig dem samt hvarken penningar eller möda för att gifva dem en tilltalande scenisk utstyrsel och framför alt ett godt utförande. Det var ett strängt arbete både för den som ledde och dem som leddes, men så gjordes också möjligheter af omöjligheter, och Nya teatern utförde saker som ansetts outförbara äfven på större skådebanor. Kraftigare teaterledare har väl knapt något annat ställe haft att uppvisa, och likväl har lyckan aldrig velat infinna sig.

Nya Teatern.

Under de åtta år hrr Holmquist och Josephson innehade Nya teatern, uppfördes där 224 olika stycken, bland dem 50 svenska. Af dessa arbetenvoro 32 klassiska skådespel eller tillhörde det »högre dramat», men man må icke därför tro, att flertalet af dessa stod länge kvar på spellistan. De som rönte största framgången voro Goethes »Faust», med hr Engelbrecht i titelrollen, hr Arlberg i Mefistofeles och fru Dorsch-Bosin i Gretchens roll, Shakespeares »Macbeth», »Othello» och »Julius Cæsar», Ibsens »Brand» och »Kungsämnena», Björnsons »Öfver förmåga»; Wildbrands »Arria och Messalina», med fru Fahlman i den senares roll och fru Winter-Hjelm såsom den förra, Strindbergs »Mäster Olof» med hr Engelbrecht i titelrollen och hr Hillberg i Gerdt Bokpräntares.

L. Josephson.

Med undantag af sist nämda stycke, »Faust» samt ett par andra, spelades de »högre dramerna» en gång, kanske två gånger för goda hus, men sedan för glest besatta platser och måste snart läggas ned.

Det gick föga bättre med de under ofvan nämda tidrymd uppförda 29 moderna skådespelen, bland hvilka Ibsens »Gengångare», Edvard Brandes' »Ett besök» och »En förlofning», Alexander Kjellands »På hemvägen», George Sands »Claudie», Alexandre Dumas’ »Cameliadamen», fru Edgrens »Elfvan» och »Hur man gör godt». Af de 90 moderna komedierna och lustspelen som gåfvos under samma tid var det ej synnerligt många som fingo någon längre lifstid. Ledarne och personalen arbetade oförtrutet, men det hjälpte icke. Ansträngningarna af så goda

konstnärer som hrr Holmquist, Hillberg, Svedberg, Engelbrecht m. fl. samt fruarna Engelbrecht och Fahlman, fröknarna Klefberg, Sandell och andra och slutligen en så framstående skådespelerska som fru Ulff, hvilken öfvergaf den kungl. scenen för att egna sin talang åt Nya teatern, förmådde ej häller något.

V. Holmquist.

»Låt oss ta till operetten!» sade hr Holmquist och spelade själf det ena glada partiet efter den andra. Hr Holmquist åtnjuter stor folkgunst. Då fyldes bänkarne. Ej mindre än 59 operetter, sångspel och féerier uppfördes under de åtta åren, bland dem dock de inräknade som vid Judics gästspel 1886 gåfvos af henne och hennes sällskap, liksom bland de ofvan nämda komedierna äro upptagna de som uppfördesaf Coquelin d. ä. och hans sällskap vid deras gästspel 1881. Fru Östberg vanns för Nya teatern och utgjorde stark dragningskraft.

Men äfven om operetterna gåfvo goda hus, kunde de dock icke alltid fylla den stora salongen, och när det ej är riktigt mycket folk i Nya teaterns salong, ser där tröstlöst tomt ut. Ekonomien blomstrade icke, oaktadt ansträngningarna och det goda uppsåtet. Våren 1887 försöktes en ny aktieteckning, och man hoppades, att det nitiska arbetet skulle under gynsammare konjunkturer och större oberoende leda till godt resultat i både konstnärligt och ekonomiskt afseende, men den förhoppningen uppfyldes icke. Det var sannolikt icke många andra än teaterns egna medarbetare som tecknade aktier, och dessa gjorde det för sina icke utbekomna löner.

Förslaget måste uppgifvas. Hrr Josephson och Holmquist hyrde ut teatern till ett konsortium af hrr Warberg, Falk och Collin hvilka omkring sig samlade spillrorna af det gamla goda sällskapet och tog uti med samma kraft och uthållighet som den förra styrelsen. De spelade alt möjligt, öfvade in stora och små stycken på få dagar, satte upp dem i brådskande fart och gingo oförskräckt på jagt efter lyckan. Men åskådarne voro, med undantag af söndagspubliken, färre än förut. Så hittade bolaget på att taga upp en riktig maskinpjes, »På hafvets botten», och då infann allmänheten sig, den del af allmänheten som tycker sådana stycken vara mycket intressantare än de största dramatiska mästerverk, och den delen är rätt talrik. Men vid slutet af spelåret 1887—88 återtogo hrr Josephson och Holmquist teatern, förenade sig med Frans Hedberg och bildade ett associationssällskap, hvarmed fälttåget 1888—89 öppnas.

Stockholms teatervänner glömma icke, att under hrr Josephson & Holmquists tid vid Nya teatern, har denne bjudit på gästspel af så betydande krafter, som Johannes Brun, Coquelin d. ä. och hans sällskap, Judic och van der Osten.

***

Det är äfven för en norrmalmsbo nu mera icke långt till Söder. Med spårvagn och hissverk går det ganska lätt att komma upp till Mosebacke, och kommer man dit, går man gärna på *Södra teatern*. Man väntar ej ens att köpa biljett tills man anländt, utan det har man gjort undan redan på förmiddagen i Allmänna tidningskontoret vid Gustaf Adolfs torg. Det händer också, att Södra teaterns salong är mera befolkad af norr- än södermalmsbor. Någon särskild lokalteater är denna skådebana icke, ännu mindre någon obetydligförstadsteater. Södra teatern är lika hufvudstadsaktig som teatrarne pä Norr och spelar i det närmaste samma slags stycken, visserligen icke Hamlet och Othello, men de höra också på Norr nu mera till undantagen, och ej häller »Afrikanskan» eller »Tannhäuser», men nog har han försökt sig på operetten och icke utan framgång.

A. Bosin.

Södra teatern följer med sin tid, spelar svenska stycken, då goda sådana erbjuda sig, tyska, då hr Bosin varit ute på det europeiska fastlandet och sett något som möjligtvis kan slå an, äfven franska, och ehuru stockholmstidningarna tämligen enhälligt försäkra, att Frankrikes dramatik, äfven af lättare slag icke lämpar sig för Södra teatern, har man dock där med ganska stort nöje sett månget franskt lustspel. Ett sådant spelas nog bättre på Vaudeville och Gymnase, äfven på Palais-Royal i fall det skall vara riktigt uppsluppet, och vår egen Dramatiska är als icke bortkommen i detta slags föreställningar, men äfven Södra teatern har visat ganska aktningsvärda prof på det sätt hvarpå en svensk kan, utan att för mycket synda mot den rätta färgen, framställa franska roller. Egentligen äro de svenska skådespelarne i allmänhet, med få undantag, icke just synnerligen

franska af sig, men det är icke blott stycket, utan äfven spelet som måste öfversättas. Skulle också hr Gustaf Bergström vara mera rolig och sann såsom svenskt original än i öfversättning från franskan, kan dock den senare vara rätt korrekt, och skrattar gör man i alla fall. Hans komik är alt för godmodig för att gifva fullt riktig föreställning om fransk fart och kraft, men sådan den komiken är och otvifvelaktigt kommer att bibehålla sig i det allra längsta, har man sin fröjd åt den, vare sig att den gode komikern uppträder i det ena eller det andra slaget af stycken. Ett godt skratt får man hvar gång hrr Bergström och Wagner visa sig till samman på scenen, och får man äfven se en skymt af fru Caspér — hon uppträder sällan i längre roller — är glädjen så mycket större. Skulle hr Åbjörnsson öka det glada sällskapet, äro skrattsalvorna oändliga.

G. Bergström.

Lyckligt för konsten vore otvifvelaktigt, om antalet af de altlogiskt sammanhang och ofta all tillstymmelse till sundt förstånd saknande tyska »Possen» kunde helt och hållet bannlysas från såväl Södra teatern som våra andra skådebanor.

Det var den 20 november 1853 som det på det nedrifna lilla värdshusets tomt uppförda Södra teaterhuset invigdes. J. W. Weselius och R. G. Broman voro föreståndare, och skådebanan kallades först »Nya Teatern på Mosebacke», men snart fick den sitt nu varande namn. Efter få år öfvertogs ledningen af den talangfulle skådespelaren L. Zetterholm, känd i synnerhet för sin humoristiska framställning af typer ur det lägre folklifvet. I augusti 1857 förstördes teatern genom vådeld, men egaren G. A. Wallman åstadkom ett nytt teaterhus som den 1 december 1859 invigdes af Zetterholm med sällskap. — Samtidigt ingick Gustaf Bergström vid Södra teatern och stannade där i tretton år, alt jämt stigande i publikens gunst. Med spelårets slut 1872 lemnade han denna scen för att med G. Haquinius drifva Mindre teatern, i dagligt tal kallad »ladan», nu ett minne blott för nya Stockholm. Men hösten 1876 (Zetterholm hade 1873 förkortat sina dagar) öfvertogo Bergström och Haquinius Södra teatern, hvilken efter Haquinius' död 1882 innehafts af Bergström ensam som hyr den af det egande bolaget och sedan 1883 i sin ordning hyr ut den till Axel Bosin och Richard Wagner.

R. Wagner.

Så snart sommaren kommer, drager sällskapet ut till Djurgården och fortsätter där sin glada verksamhet, vanligtvis med god framgång. Hr Bosin, den flitige öfversättaren och bearbetaren för scenen, visar sig endast undantagsvis såsom skådespelare, men har så mycket mera att sköta med det helas ledning, hvaremot hr Wagner utför ett stort antal roller. Han hade god skola hos Eduard Stjernström, uppträdde sedan än å Humlegårdsteatern i Stockholm, än i Helsingfors eller Göteborg samt tog 1875 anställning åter hos Stjernström som då satte upp Nya teatern, där Richard Wagner vardt en af de förnämsta och stannade till 1883, då han förenade sig med Axel Bosin. Hr Wagner är en mycket mångsidig skådespelare och har i yngre år uppträdt med samma framgång i den finare komedien som i det högre skådespelet, liksom man nu med lika stort nöje ser honom så väl i komedien som farsen. Han uppträder också med fördel i operetten. Hans Celestin i »Lilla helgonet» är en oförgätligt lustig figur. Många andra roller skulle för öfrigt kunna anföras bland en ovanligt rik spellistas.

Bosin, Wagner och Bergström äro ett tremannavälde hvars aktier stå ganska högt i nya Stockholm, när fråga är om att skaffa oss en glad teaterafton, och de som biträda dem glömmas ej häller. MauritzSvedberg t. ex., hvilken nu senast varit anstäld vid Södra teatern, men för at tillhört olika scener, längst svenska teatern i Helsingfors och sedan Nya teatern i Stockholm, är också en mångsidig konstnär, mest framstående inom komedien. Trogna och pålitliga medarbetare äro fruarna Fornell och Strandberg, den förra alltid återgifvande den borgerliga, äldre frun uti i synnerhet det tyska lustspelet, hvilken håller sin man under toffeln, den senare ovärderligt komisk i åtskilliga kostliga roller, mest tjänstflickor, men äfven gamla koketter, fru Jensen, fröknarna Hodell, Sundqvist m. fl. samt hrr Strömberg, god komiker, Rundqvist, Pulchau, Strandberg och flere andre. Det hela är ett aktningsvärdt sällskap med godt samspel, hvilket bland sig också egt gäster, sådana som fru Cysch, »Lilla helgonets» oöfverträffliga framställarinna, förut såsom

Interiör från Vasateatern.fröken Wiberg en af kungl. teaterns omtyckta konstnärinnor, samt fru Fahlman m. fl.

***

»En teater måste jag ha i mitt stora hus», sade byggmästaren C. O. Lundberg, då han uppförde det väldiga palatset vid Kungs- och Vasagatorna, och så uppstod *Vasateatern*, hvilken öppnades hösten 1886, först arbetade under skådespelaren J. A. Berndts ledning, men från början af spelåret 1887—88 öfvertogs af de tre konstnärerna Anna Pettersson, Mauritz Grunder och Wilhelm Kloed, alla tre förut kända och omtyckta af teaterpubliken.

Fröken Anna Pettersson, infödd stockholmska, uppträdde första gången på scenen i Antoinettes roll i Paillerons »Gnistan», hvilket stycke 1883 gafs på Nya teatern. Där stannade den unga skådespelerskan, hvars vackra röst, fördelaktiga utseende och hurtiga väsen snart gjorde henne till en af de mera bemärkta sceniska konstnärerna, i två år och utförde med ökad framgång åtskilliga operettpartier. Sommaren 1885 anstäldes hon vid Djurgårdsteatern och uppträdde där samt å Södra teatern i många andra operetter. Hon har studerat för Günther, Arlberg, Hillberg och Signe Hebbe, med framgång gifvit gästroller i Köbenhavn, där hennes »Lilla helgonet» gjorde mycken lycka, samt anses såsom god operettsångerska.

Mauritz Gründer gjorde sig i Stockholm först bemärkt på Nya teatern, där hans spellista var ganska omfångsrik, men hvarifrån han öfvergick till Södra teatern för att slutligen jämte fröken Pettersson och hr Kloed öfvertaga ledningen af Vasateatern. Han är en mångsidig skådespelare och god komiker, en af dem man gärna ser på scenen — så vida han icke försöker framställa Kalkas i »Sköna Helena».

Wilhelm Kloed, den tredje i triumviratet, är född i Kristiania, men kom till Nya teatern i Stockholm 1879 och uppträdde där i åtskilliga operetter till dess han 1886 debuterade på kungl. Stora teatern såsom don José i »Carmen», men önskade sedan tillgodogöra sin sångröst på egen scen.

Vasateatern har med växlande framgång försökt sig i komedien och operetten samt slutligen gjort lycka med »Sköna Helena», hvilken åter visat sig ha god dragningskraft, kanske nu dock mest genom Anna Petterssons utförande af titelrollen.

Nya Stockholm tycks, såsom sagdt, icke kunna få tillräckligt med teatrar, enär vi, utom de nu nämda, under spelåret 1887—88 hade ännu ett par: *Folkteatern* vid Ladugårdslandstorg i den gamla ända frånSelinders tid på 1860-talet bekanta lokalen, och *Kungsholmsteatern* i en för de flesta stockholmare nästan okänd trakt. Konsten står väl icke synnerligt högt på dessa scener, men en afton i deras salonger är kanske bättre använd än på många andra förlustelseställen, variété-teatrarne inbegripna. Hvad som mest skadar teatrarne är onekligen dessa »variétés» af olika slag, men af lika underhaltigt värde och som måste räknas till Nya Stockholms olägenheter.

Icke äro de många teatersalongerna fylda hvarje afton, allra minst under ett ekonomiskt dåligt år, men det är likväl icke få personer som i dem tillbringa sina kvällar och sedan belåtna vandra hemåt. Teaterbesöken i en stor stad ingå i dennes vanor och ha otvifvelaktigt ett icke så ringa inflytande, vare sig i den ena eller den andra riktningen. När konungen åker upp till slottet efter en afton i Stora teatern, stannar stockholmaren och fröjdar sig åt glansen från den kunglige förridarens fackla, öfvertygad om, att kungligheten, ännu representant för hela samhället, icke kan, omständigheterna må under vissa tider vara aldrig så ogynsamma, alldeles undandraga sig att låta äfven en fackla lysa för den sceniska konsten.

XIII.

I den musikaliska verlden.

Nu är säsongen börjad.

»På hvilken konsert skola vi gå? Hans v. Bülow, den store pianisten, uppträder i afton i musikaliska akademien; i morgon har Stora teatern sin symfonikonsert; i öfvermorgon sjunger Brogi, men så kommer Thursby hit,

Pachmann kanske också, och det säges, att vi få höra Poppers violoncell. Man talar äfven om möjligheten att ännu en gång få höra Rubinstein, och säkert är att Franz Friberg väntas till Stockholm, liksom Padilla och Artôt-Padilla och Arma Senkrah...»

Det är hvad en musikälskare har att förkunna, att vänta och hoppas. Alla de utländska konstnärerna komma till Stockholm. Några af dem. komma just icke i sin ungdoms vår, knapt i sin ålders sommar, men de komma likväl. Abraham Lundqvist, musikhandlaren, tager emot dem och behandlar dem på det omsorgsfullaste, och öfrige musikhandlare, Abr. Hirsch, Elkan & Schildknekt, Julius Bagge, John Jakobsson, m. fl., självfve ofta tonkonstnärer och kompositörer, främja konserterandet af in- och utländska musikkonstnärer.

Nästan hvarje vecka från hösten till våren medför särskilda musiktillställningar. Konserter, matinéer, soiréer, symfoniaftnar, kvartettsällskap, kammarmusik gifva oss namn af ett musikaliskt folk. När härtill kommer den stora operan, högtidlig som Lohengrin eller lekande som Carmen, och operetten på Nya teatern, Vasateatern och Södra teatern och gratismusiken, så må vi väl vara riktigt musikaliska. Frågar man en verklig kännare, skakar han kanske misstroget på hufvudet och tillåter sig jämförelser med andra stora städer, särskildt Köbenhavn, hvars musikaliska lif han sätter mycket högt.

»Stockholm är bortskämdt af operetten», säger man, »och kafémusiken ...» Bägge finna dock sina försvarare, och om den senare heter det: »Tänk på hvad man bjöd den stora allmänheten innan t. ex. August Meissner kom hit, och det till och med på kyrkokonserter!»

Utan att vilja hvarken för mycket upphöja eller nedsätta nya Stockholms musiksinne, hvilket möjligtvis ej är af djupaste slag, må dock erinras, att vi ha en rätt stor stam, vårt musiklifs »fasta stock», som företrädesvis besöker symfonikonserterna, aldrig försummar de utländska virtuoser som komma hit, gärna infinner sig på de Aulinska kvartetterna och anser för sin pligt att, aktivt eller passivt, tillhöra det ena eller det andra af våra stora musiksällskap. Detta är ett sakförhållande som ej kan nekas.

Lika obestridligt är, att arbetsklassen egnar en icke ringa del af sina fristunder åt sångöfningar samt att Stockholm därför bland den klassen har ett stort antal kvartettsällskap, hvilka visserligen icke betyda något i konstnärligt afseende, men så mycket mera i samhälleligt, främjare af goda tidsfördrif och hyfsade seder.

L. Norman.

Vi infinna oss en afton, då Stora teatern ger symfonikonsert. Det är fullt hus. Biljettprisen äro ock lägre än annars. Ej blott parkett, utan äfven orkesterplatserna äro upptagna af allmänheten, och kapellet är uppfattadt till scenen. Hvart vi vända oss, se vi bekanta musikidkare, tonsättare, konstgranskare och andra som företrädesvis älska musik. Saken är också, att det mest betydelsefulla i nya Stockholms musiklif äro sannolikt dessa symfoniaftnar. I kväll få vi kanske höra Berlioz’ »Damnation de Faust» eller åtminstone hans »Symphonie fantastique». Berlioz är på modet i nya Stockholm. Låt oss höra hvad man säger rundt omkring oss...

»Rytmisk och instrumental storhet... Det är ju alldeles märkvärdigt att den här fantastiska symfonien kunnat i nära sextio år vara alldeles otillgänglig för våra konserter... Nordqvist förstår sin tid... Han har brutit vår konservatism... Det är han som gjort Stockholms musikverld först riktigt bekant med Berlioz’ urkraftiga skaparesnille... Inte var Berlioz någon musikalisk gudsförnekare för att han ej underkastade sig slentrianen, inte... tyst!»

Kapellmästaren svänger taktpinnen. Tonerna rusa genom salen. Underbart! Dämpade pukor och horn, fioliner spelade med stråkensbaksida, ofikleider och serpenter eller åt minstone tuber och basuner, och tre harpor... »Aldeles utmärkt!... Å, den Nordqvist!»

Första afdelningen är slutad. Bifallet är ännu kanske något återhållsamt. Det är svårt att komma sig för efter något så ovanligt. Berlioz är ett snille, det är visst och sant, han *var* det åt minstone så länge han lefde, det måste nu erkännas, fastän det är snart ett par tiotal af år sedan han dog... »Hvad var Liszt!»... »Den ha vi nu hört tillräckligt!» Men i alla fall vet man kanske icke riktigt, huru man skall taga det efter första afdelningen. De öfre

lagren i salongen veta det minst, tyckes det, och det är dock de som vanligtvis både börja och hålla längst i med handklappningarna."

Så kommer fortsättningen. Det varder alt mäktigare, djupare, underbarare. Salongens bifall växer i samma mån. Man är slutligen alldeles utom sig af hänryckning. »Marche du supplice» *bisseras*. Fram med hr Nordqvist! Dundrande handklappningar... Bravorop!... Hofkapellmästaren bugar sig gång på gång.

J. Dente.

Vårt hofkapell är förträffligt, men så har det också haft lyckan att ega förträffliga anförare. Svenskar ha de icke alltid varit, knapt en tredjedel, men vanligtvis ha äfven utländingarne gjort sig till svenskar. De ha trifts så väl i våra förhållanden, i vår musikaliska verld. Man gör ej häller skilnad mellan ursprunget, utan talar med samma aktning, till och med samma fosterlandsstolthet om en Du Puy, som om en Johan Berwald och skiljer icke als mellan en Foroni och en Norman, en Dente, en Nordqvist eller en Henneberg. *Våra* äro de alla. Alla ha de bidragit till lifaktigheten i vår musikaliska verld.

Bland de allra främsta i det afseendet var Ludvig Norman. Ännu på åttiotalet var han i verksamhet († 1885), och nya Stockholm står till honom i stor tacksamhetsskuld. Ehuru i aderton år orkesteranförare vid vår stora lyriska scen, var han kanske ej synnerligt bevågen operamusiken, utan egnade sin kärlek åt djupare musikverk, men det var dock under hans opartiska anförareskap som Afrikanskan, Borneo och Julia, Lalla Bookh, Mignon och Carmen först uppfördes på vår teater, som Richard Wagner där gjorde sitt inträde och Ivar Hallström gaf uppslag till en svensk nationalopera.

Både medelbart och omedelbart uträttade Norman mycket för musiklifvet i nya Stockholm och hans betydelse som tonsättare var otvifvelaktigt af stor verkan. Bland annat var det hans förtjänst attgenom åtskilliga tondikter, t. ex. hymnen »Rosa rorans bonitatem», motetten till Wallins »Jordens oro viker» samt flera körer ha åter upplifvat *a capella*-sången, en väsentlig beståndsdel af ett musikaliskt samhälles tillgångar. Såsom musikgranskare egde han ej blott ovanligt säker insigt, utan äfven mindre vanlig förmåga att uttrycka sig klart och med smak och han kriticerade utan att såra, var gentleman äfven på det området.

Efter Norman steg Joseph Dente upp på kapellmästarpallen, satte sig till och med framför pulpeten, hvilket i början ansågs högst opassande och alldeles orimligt, men som sedermera med skäl antagits till vana och nu mera alldeles icke stämplas såsom något otillbörligt. Dente är, liksom Norman, stockholmsbarn och sin fiolin lärde han först spela hos Eduard d'Aubert, den stockholmiserade braunschweigaren, fastän han sedan tog mästerskapet hos Léonard i Bruxelles. Redan vid femton års ålder satt han såsom fiolinist i hofkapellet, vid tjugutre år sångrepetitör, vid tretio konsertmästare, fyra år därefter kapellmästare och vid Normans afgång, 1879, kapellets förste chef för operan. Inom Stockholms musikaliska verld har hans genom resor och studier i främmande land utbildade talang och smak varit af stor nytta, och hans kompositioner, såväl orkestersaker, som kammarmusik och sånger vid piano, sättas af kännare högt, liksom han mycket värderas såsom lärare vid konservatoriet i komposition och instrumentation.

Conrad Nordqvist, som utsågs till förste kapellmästare 1885, har utbildat sig synnerligen i Sverige, fastän han studerat äfven i Dresden och Berlin och vistats någon tid i Paris. Hans inflytande sträcker sig också utom Stockholm, enär han varit musikdirektör vid Jönköpings regemente och marinregementet, men det är dock hufvudsakligen i hufvudstaden han haft och har sin verksamhet, orgelnist i Storkyrkan, kormästare och kapellmästare vid kungl. Teatern, sånglärare vid nya elementarskolan och gymnasium, lärare i harmoni vid konservatoriet och 1888 öfvertager han direktörskapet vid Stora teatern, samlar dess krafter, styrker och stadfäster och söker till och med ännu mer än förr inverka på det musikaliska lifvet.

R. Henneberg.

Såsom andre kapellmästare vid kungl. teatern har Richard Henneberg redan visat hvad han kan uträtta. Han är en af de främlingar som införlifvat sig med våra förhållanden och gjort sig till en af våra, nu lika god stockholmare som någon af oss. Han är dock affödseln berlinare och hörde som gosse både till berliner domkor och kungl.

operan där, så fick han undervisning af den bekante dr Wilhelm Rust, som nu är lärare vid konservatoriet i Leipzig, men redan vid nitton år, 1872, gjorde Henneberg ett besök i Sverige, då med Conrad Behrens, och kom så hit flere gånger, dels såsom pianist med Trebelli och Wieniawsky, dels såsom orkesteranförare för tyska operor. Därpå uppträdde han i Norge och var ledare af harmoniska sällskapet i Bergen, men efter flere konstresor i andra land slog han sig på allvar ned här 1878, var först orkesteranförare vid Mindre teatern, därefter i sex år vid Nya teatern och antogs 1885 som kapellmästare vid kungl. operan, och nu skall han medverka vid det stora Nordqvistska konstföretaget.

*

Trappuppgången i musikaliska akademien.

Det är konsert i musikaliska akademiens stora sal. Den ena vagnen efter den andra rullar fram till någon af hufvudingångarneden ena åt Stallgatan, den andra åt Norra Blasiiholmsgatan. De musikälskare som infinna sig till fots tränga sig också in genom samma dörrar. Förstugan, kall och dragig, fylles af folk. Man pälsar af sig i stora kapprummet, som egentligen är en af akademiens lärosalar, och så begynnes uppåtsträfvandet som är mödosamt nog uppför alla dessa, visserligen rätt breda och något monumentala, men mycket påkostande trappor... Äro vi ej uppe ännu? Nej, *Excelsior!* Det är uppgiften. Slutligen kommer man dock upp, ifall man är ihärdig och om man älskar musik.

Salen är stor, ganska enkel, kanske en smula tråkig, men ändamålsenlig, och akustiken har under senare år vunnit ganska betydligt. Mellan de två offentliga ingångarna ligger kungl. logen, som prydes af Gustaf III:s bild, en gåfva af Oskar II. Den senares porträtt sitter i orgelsalen.

Estraden i musikaliska akademien.

Antalet af biljetter som kan säljas till konserterna uppgår till 1,172, men med friplatserna för konservatoriets elever stiger hela antalet af platser i salen och på läktarne till omkring 1,300, och när det riktigt kniper med utrymmet, på mycket eftersökta konserter, fylles med tacksamma åhörare en stor del af upphöjningen i salens bakgrund, där de konsertgifvande ha sina platser. Salen kan således bekvämt rymma omkring 1,500 personer.

Nu äro vi hemma hos musikaliska akademien, hvars »bestämmelse är att främja tonkonsten i hela dess vidd». Om också denna stolta uppgift skulle vara väl vidsträckt, så är akademiens inverkan på Stockholms musikaliska verld dock icke utan betydelse, och genom sitt läroverk öfvar hon inflytande i hela landet.

»År 1771 den 8 september stiftades denna akademi af ett snille på Sveriges konungatron», sade musikaliska akademiens preses, då varande hertigen af Östergötland, i det tal han höll vid årshögtiden den 17 december 1864. Den som bland enskilda personer haft största andelen i akademiens tillkomst var hofkapellmästaren Ferdinand Zellbell, organist i Storkyrkan. Han lyckades intressera åtskilliga konstfrämjare för bildande af en sådan akademi. Bland de förnämsta voro öfverste kammarherren, frih. A. G. Lejonhufvud, riksråderne grefvarne Adam Horn, C. Rudenschöld och N. A. Bjelke, kommerserådet, frih. P. Alströmer, öfverste C. J. von Qvanten, hofsekreteraren L. Lalin m. fl. De anhöllo hos k. m. om stiftandet af en svensk musikalisk akademi.

Afsigten med denna var att skapa en inrättning som på en gång skulle vara ett musikaliskt kollegium och tillika undervisningsanstalt, men i början förfelades detta ändamål, emedan till ledamöter invaldes förnämligast amatörer och högst få musikidkare samt att inga medel funnos för aflönande af lärare. För att afhjälpa sist nämda olägenhet användes behållningen af åtta abonnemangskonserter, som gåfvos 1772 till akademiens förmån. Därmed aflönades lärare i harmoni, sång, klaver- och fiolinspel, men året därpå voro pengarne till ända, och lärarne tjänstgjorde sedan flera år utan lön. »Under det man gjorde alt för den kungl. teatern», anmärker J. P. Cronhamn i sina historiska anteckningar om akademien, »gjorde man intet för akademien och dess skola.»

Akademien förunnades sedan inkomsten af ett lotteri, men måste däraf lemna sex procent till hofkapellet, som förut haft detta lotteri, och procenten förvandlades sedermera till en bestämd afgift af 55 rdr 26 sk. 8 rst. Stundom gaf lotteriet vinst, stundom förlust. Det öfverlemnades slutligen, 1808, till kungl. nummerlotteriet och

k. m. beviljade en ersättning af 200 rdr banko. De gamla akademiska lotterihjulen såldes först 1827 och inbragte 32 sk. banko.

A. Rubenson.

V. Svedbom.

Efter många års bekymmer och bristande tillgångar, hvarigenom akademiens läroverk, ehuru Karl Johan 1814 skänkte 10,000 rdr banko, gång efter annan stängdes, fick hon ändtligen ett statsanslag af 1,700 rdr banko, hvilket 1848 ökades till 3,000. Det utgår nu med 44,900 kr. årligen. Hennes öfriga medel hufvudsakligen donationer till stipendier, uppgå till 194,518 kr.

Den enskilda offervilligheten har ofta varit ganska stor, och akademiens ledamöter ha vid flera tillfällen skänkt böcker, musikalier och inventarier. Såt. ex. skänkte grosshandlaren J. Mazér († 1847), utom 4,000 rdr banko till det såsom akademiens filialafdelning betraktade »Mazerska kvartettsällskapets» bildande, en större samling stråkinstrument, några förfärdigade af Mazér själf, samt en betydlig musikaliesamling af 800 kvint-, sext-, sept-, okt- och nonetter, öfver 530 symfonier, 500 oratorier och kantater, 228 pianoverk, o. s. v. i alt uppskattade till 30,000 kr. Bland de större donationerna är också Bernhard v. Beskows och hans friherrinnas å 20,000 rdr. rmt samt grosshandlaren Aug. Abrahamsons (fru Euphrosyne Abrahamsons gåfvofond») å 25,000 rdr rmt.

Under mer än hundra år var akademien i saknad af eget hem. Ledamöterne uppläto i början sina egna boningsrum till samlingslokal. Redan 1799 väcktes förslag att inköpa ett hus, men medel därtill funnos icke. Åren 1796—1830 lemnade ridderskapet och adeln nödiga rum i riddarhuset. Under 1830—57 uppläts ett par rum i arffurstens palats, hvarjämte akademien en tid var inhyst i gamla posthuset samt i landskansliets hus. Sedan 1857 var akademien inrymd i hyrda lägenheter i f. d. Kirsteinska huset (nu förvandladt till Hotell W6). År 1850 föreslog professor Cronhamn, att akademien skulle inköpa engelska metodistkyrkan (nu Betlehemskyrkan), och 1860 föreslog direktör C. Sillén (nu akademiens kamrerare), att akademien måtte få begagna teknologiska institutets hus vid Mästersamuelsgatan. Andra förslag afgåfvos äfven. År 1873 framlade konung Oskar II för riksdagen en framställning om egen byggnad för akademien, hvilket utan omröstning bifölls af båda kamrarne, som icke allenast stälde en tomtplats å Blasiiholmen till akademiens förfogande, utan äfven anvisade 190,000 kr. i byggnadsanslag. Ur egen kassa skänkte konungen en betydande summa till byggnadens inredning, hvarjemte k. m. vid 1877 års riksdag äskade till ändamålet 25,000 kr., hvilket ock beviljades.

F. Cronhamn.

J. Günther.

På hösten 1877 tog akademien sin nya, långt ifrån vackra byggnad i besittning, och året därpå försiggick i konungens närvaro högtidlig invigning, till hvilken konservatoriets inspektor Albert Rubenson komponerat en symfonisk inledning för orkester samt Ludvig Norman en festkantat för soli, kör och orkester till ord af Edvard Bäckström. Under senare år ha flere åtgärder vidtagits för den händelse eldfara eller »panik» skulle inträffa, men öfver självfva lärosalarnes mindre ändamålsenliga läge och inrättningar höras ofta klagomål.

Antalet af akademiens svenska och norska ledamöter får ej öfverskrida ett hundra, af hvilka 80 manlige. Vid 1888 års början var antalet 77, bland dem 16 fruntimmer. Högsta antalet utländska ledamöter är 50, utan afseende på kön. De utgjorde vid detta års ingång 43, och bland dem finner man de betydande namnen Garcia, Léonard, Masset, Gade, Hartmann, Gounod, Verdi, PaulineViardot, Clara Schumann, Joachim, Bülow, Thomas, Saint-Saëns och många flera med verldsrykte. Bland de äldste, den andra i ordningen, är den för äldre stockholmare bekante operasångaren Belletti. Den äldste svenske ledamoten är frih. F. J. Wrede, invald redan 1837. Den yngste, J. Sjöberg, invaldes ett halft århundrade senare. Till associerade eger akademien utse högst 40 inom riket boende män eller kvinnor. Dessa, f. n. 29, ega att bevista sammankomsterna, men ha ej rösträtt.

Konungen är akademiens beskyddare, och *första* ledamöter äro drottningen, kronprinsen med gemål, enkehertiginnan af Dalarne samt prinsessan Eugenie. Högsta ledningen utöfvas af preses som väljes bland

akademiens svenske, i Stockholm boende manlige ledamöter och innehar befattningen ett år, men kan omväljas. Af akademiens tjugusju presidenter från stiftandet till närvarande tid finner man nitton med adliga namn och ett furstligt. Det sist nämda tillhörde n. v. konungen, hvilken var preses från 1864 till sin tronbestigning. Liksom sin äldre bror, prins Gustaf, har han alltid varit stor vän och främjare af tonkonsten. Hans tal vid akademiens årshögtider och minnesfester under åren 1864—71 äro utgifna af akademiens bibliotekarie, som försett dem med inledande öfversigt, anmärkningar och förklaringar. Akademiens n. v. preses är justitierådet A. V. Åbergson, hvilken gjort sig känd som stor musikälskare och visat lifligt intresse för akademiens uppgift.

I. Dannström.

I förvaltningsutskottet sitta, utom preses, sekreteraren, kamreraren och tre af akademien bland hennes ledamöter valde svenske män. Sekreterare är f. n. tonsättaren, musikestetikern och skriftställaren, fil. d:r Vilhelm Svedbom. Kamrerare är sedan 1861 direktör C. Sellén, hvilken varit mycket verksam för nybyggnaden.

Akademiens förste sekreterare var statsrådet frih. Gudmund Göran Adlerbeth. De följande ha varit assessor C. F. Müller 1777—97; professorn och tonsättaren m. m. P. Friegel som innehade tjänsten i *fyrtiofyra* år och lemnade den först vid nittioett års ålder 1841; professorn, musikteoretikern E. Drake 1841—60; revisorn i kammarrätten, sångläraren och tonsättaren, professor J. P. Cronhamn 1860—75. — Kamreraretjänsten har innehafts af assessor G. Olin 1771—72; kommerserådet, frih. P. Alström 1772; kanslirådet J. G. Psilanderhjelm 1772—82; riddarhuskamreraren M. Kirstein 1782—86; A. Qvarnström Andersson 1787—88; kommerserådet S. J. Chierlin 1788; kanslirådet H. Nicander 1788—89; sekreteraren J. F. Bagge 1789—92; grosshandlaren A. Maulström 1793—1823; presidenten P. Westerstrand 1823—51; expeditionssekreteraren D. Hadorph 1851—61.

I ett par rum i bottenvåningen finner man akademiens samlingar af böcker och musikalier, hvilka äro väl värda att tagas i betraktande. De äro till stor del tillkomna genom gåfvor, och bland gifvarne kunna, utom redan omtalade J. Mazér, nämnas konung OskarII, kronprinsen, prinsessan Eugénie, grefve Gustaf Oxenstierna, grefve P. A. Fouché d'Otrante, professorerne E. Passy, J. van Boom och E. d'Aubert m. fl. Akademien är nu i besittning af drottning Josefinas hela dyrbara samling samt erhöll 1866 det året förut upplösta Harmoniska sällskapets musikbibliotek. Den nu varande uppsättningen af tryckta och handskrifna exemplar har under senare år, tack vare den närvarande vårdarens nitiska omsorger, erhållit betydande tillökning. I synnerhet är den *svenska* afdelningen, som förut försummats, nu väl tillgodosedd, dock återstå här och där åtskilliga luckor att fylla. Hvad som finnes är till större delen katalogbelagdt af bibliotekarien Frithiof Cronhamn, som tillträdde sin befattning 1883.

Såsom akademiens arkivarier och bibliotekarier ha följande personer förut tjenstgjort: H. Ph. Jonsen (engelsman) 1771—72; G. G. Adlerbeth 1772—77; C. F. Müller 1777—79, under hvars tid arkivariesysslan förenades med sekreteraretjänsten; P. Friegel 1797—1841; E. Drake 1841—60; W. Bauck, bekant pianist, kritiker och musikalisk skriftställare, 1860—77 samt fioloncellisten F. Söderman 1877—83.

Bredvid biblioteksrummen förvaras den ganska dyrbara instrumentsamlingen, hvars märkligaste del utgöres af de ofvan nämda Mazérska skänkerna samt åtskilliga hindostanska instrument, förärade af presidenten för musikskolan i Kalkutta, rajahn Souríndro Mohun Tagore.

I. Hallström.

En vigtig beståndsdel af musikaliska akademiens verksamhet är det under hennes öfverinseende stående musikläroverket som från 1865 kallas *konservatoriet*. Det förvaltas af en läroverksstyrelse, som består af akademiens preses och sekreterare, läroverkets direktör och fyra valda ledamöter, af hvilka två äro lärare på stället. Närmaste ledningen utöfvas af direktören som väljes för tre år. Sedan 1872 innehafves den befattningen af fiolinisten och tonsättaren Albert Rubenson. Hans företrädare var den inom musikverlden bekante f. d. artillerikaptenen, professor O. F. B. Byström.

Konservatoriet skall förse riket med orgelnister, kyrksångare, musiklärare vid offentliga skolor och musikdirektörer vid regementena, men därjämte undervisa i alla till ett fullständigt högre läroverk hörande ämnen. Vid inträdet skall lärjungen vara minst tolf, högst tjugu år, kan dock få vara tjugufem, i fall undervisning

önskas i orgel, sång eller komposition. Afgiften är blott 5 kr. vid inskrifningen och 3 kr. för hvarje termin, hvaraf tre fjärdedelar läggas tillstipendiikassan och den återstående fjärdedelen går till gratifikationer åt elever.

Af konservatoriets tjugu lärare ha de fleste gjort sig ett namn inom konsten. Bland dem finner man fiolinisterne Fridolf Book och C. J. Lindberg, fioloncellisten A. Andersen, pianisterna Hilda Thegerström, Eugénie Claesson, O. A. Bolinder och G. H. Brink, orgelspelaren S. A. Lagergren samt kapellmästarne J. Dente och C. Nordqvist. I solosång undervisar äfven Ellen Bergman, i kyrk- och korsång Hj. Håkansson, och J. G. Kjellberg lär eleverna att blåsa träinstrument. Italienska språket bör ej vara obekant för dem som studera musik, och därför kan en konservatoriets elev få lära sig det af Elise Langéen. I deklamation är Berta Tammelin, född Bock, den bekanta skådespelerskan, en värderad lärarinna. I musikens historia och estetik lemnas undervisning af akadedemiens sekreterare, dr Svedbom.

Då kungl. teaterns elevskola förlades till konservatoriet, öfvertogs undervisningen där af Knut Almlöf och bestrides nu mer af Ludvig Josephson. Särskild undervisning i plastik meddelas af sångerskan och skådespelerskan Signe Hebbe, som med så stor framgång uppträdde på vår kungl. teater samt på åtskilliga operascener i utlandet.

S. Saloman.

Seniorn vid konservatoriet, den som i tretio år undervisat i solosång och ännu arbetar med ominskad kraft, är en af Stockholms mest kända personligheter, professor Julius Günther — en tid Jenny Linds, Matilda Gelhaars, Bellettis och Delia Santas kamrat vid den lyriska scenen, kungl. teaters gamle sångmästare som själf förut sjöng Fra Diavolo, Don Juan och Almaviva, Robert och Stradella som ung och beundrad operasångare och aktör.

Nya Stockholm räknar bland sig en till lefnadsåren ännu äldre Don Juan och Almaviva, också nu sedan många år sånglärare, fastän icke i konservatoriet utan i egen salong, och det är kompositören Isidor Dannström, hvilken redan för fyrtiosju år sedan debuterade på kungl. teatern och i tre år var en omtyckt operasångare, ännu en af våra aktiva i musikverlden.

Vi nämnde nyss Signe Hebbe. Hon är äfven enskild lärarinna i sång och plastik och har till egna förtjänster som utöfvande konstnärinna lagt den att verka för ett godt konstnärskaps fortbildande. I samma riktning verkar Fritz Arlberg, sångaren och skådespelaren,tonsättaren af melodiösa sånger, författare och öfversättare, hvilken nya Stockholm återbördat från Köbenhavn.

***

Om, såsom här förut erinrats, knapt en tredjedel af kungl. hofkapellets anförare varit svenskar, ställer sig förhållandet mellan de inhemska och utländska tonsättarne hvilkas arbeten här uppförts ännu ofördelaktigare. Svenska operor tycktes under en lång tid höra till omöjligheterna. Hvarken den snillrike Franz Berwald eller Johan Berwald eller den tyskfödde, i Stockholm bosatte Brendler och ej häller den med operamusik något sysslande konung Oskar I utgingo från svensk nationell ståndpunkt. Men så kom Ivar Hallström och af uppslag till en fosterländsk operadiktning. »Hertig Magnus och sjöjungfrun» samt »Den bergtagna» skola i det afseendet alltid betraktas såsom epokgörande, äfven om tonsättaren har större betydelse såsom romanskompositör och pianist samt pianolärare, på hvilket sistnämde område han utöfvat stort inflytande. Professor Hallström var en gång jurist, men det är länge sedan. Tidigt egnade han sig åt konsten och svärmade med sin furstlige vän, prins Gustaf, i musikens lustgårdar. Nu är han en af de framstående i vår musikaliska verld och skapar ständigt något nytt.

A. Hallén.

Såsom svensk tonsättare äfven på operaområdet verkade också tulltjänstemannen P. A. Ölander, ehuru han icke gjorde stor lycka med sin femaktsopera »Blenda», åt hvilken Louise Pyk likväl lånade sin präktiga röst och ståtliga figur. Ölander skref äfven en symfoni, en messa, åtskilliga stycken för kammarmusik m. m., men sitt största anseende vann han som utmärkt fiolinist.

Större anseende såsom operakompositör åtnjuter Siegfrid Saloman, hvars »Diamantkorset» varit en af de mest omtyckta operorna på detta årtionde. Han har också komponerat »Karpaternas ros» samt har nu igen en opera att bjuda på. Svensk är hr Saloman egentligen icke, eftersom han är född i Danmark, har studerat mest i Tyskland och vistats i olika land samt först på äldre dagar slagit sig ned i Stockholm; men genom sitt giftermål med den utmärkta, nu aflidna svenska sångerskan och sånglärarinnan Henriette Nissen har han införlifvats med svenska förhållanden, lärt sig älska dem ochlefver nu midt bland oss, deltager med stort intresse i vårt musikaliska lif och har slutligen så försvenskat sig, att vi måste räkna honom till vår konstverld.

Svensk äfven till födseln är Andreas Hallén, »Harald Vikings» begåfvade kompositör och tonsättare till många andra musikverk, kraftig anförare och sträng kritiker — grym, påstå misshandlade virtuoser. Hr Hallén kom hem från studier och verksamhetsår i utlandet, såg på våra förhållanden, hörde på dem i synnerhet och fann dem små. Han har en reformators sträfvan och käckhet.

Talangfulla tonsättare finnas nog flera. Där stiger Vilhelm Svedbom fram och bjuder på en kantat och fioloncellisten A. Andersen skapar en symfoni. Bland mera framstående företeelser i den musikaliska verlden under de senare åren är den sist nämde tonsättarens två af orkester på ett hundra personer utförda symfonier. Så ha vi Emil Sjögren, Valborg Aulin m. fl.

Konsertsångerskor som ej höra till teatern äro ej många. Saknad som sådan är Hanna Nordblom, sedan gift med ofvan nämde P. A. Ölander, men det är länge sedan hon på konserter sjöng sin faders omtyckta romanser. Konstnärskallet måste ej sällan vika för familjeomsorgerna. Den vi dock hoppas ännu i lång tid få höra i konsertsalongen, sedan vi miste henne på scenen, är grefvinnan Matilda Taube, född Grabow, den yngsta af våra hofsångerskor, hvilka, i förbigående sagdt, efter Jenny Linds död icke äro flera än två. Den äldsta af dem är den på sin tid högt uppskattade operasångerskan Matilda Gelhaar, född Ficher, Adinas, Rosinas, Zerlinas och Isabellas framställarinna för några årtionden sedan. Men sällan har Stockholms opera haft en sådan röst och en sådan sångkonstnärinna som Matilda Grabow, och hennes bortgång från scenen var otvifvelaktigt en af de svåraste förluster vår lyriska teater lidit. Hon lefver dock, är ännu ung och i full besittning af sin härliga stämma, och Stockholm gläder sig åt vissheten, att grefvinnan Taube ingalunda är förlorad för konsertsalongen.

Matilda Taube.

***

Kammarmusiken är också omtyckt af den musikaliska verlden och intager ett högst aktningsvärdt rum. Af den meromnämnde Mazérlemnades, såsom vi redan anfört, 6,000 rdr i musikaliska akademiens vård för att af räntan understöda ett sällskap som i Stockholm skulle utföra kammarmusik. Detta sällskap är det ännu lifaktiga *Mazérska kvartettsällskapet*, som idkar musik i Handtverksföreningens hus hvarje torsdag. Bland sällskapets ursprungliga medlemmar var den såsom vår förste fiolinamatör ansedde packhusöfverinspektoren J. Falkenholm, hvilken tillsammans med J. J. Agrell, O. Munck af Rosenschöld och sedan P. A. Ölander utgjorde den ansedda »Falkenholmska kvartetten» som med stor framgång under många år odlade klassisk kammarmusik.

F. Book.

I början af 1870:talet fick samma musik nya förkämpar, i det den inom konsten högt stående fiolinisten i hofkapellet, nu mera konsertmästaren Fridolf Book, d'Auberts, Leonards och Joachims lärjunge, till sammans med Fritz Söderman, Nordqvist, Hagemeister, Lindroth m. fl. öppnade en följd af soaréer för kammarmusik, på hvilka under många år de klassiska mästerverken på ett utmärkt sätt föredrogos. Books förtjänstfulla företag med det sant konstnärliga utförandet har under senare år fortsatts af den unge fiolinisten Tor Aulin jämte de framstående hofkapellisterne E. Sjöberg, G. A. Bergström och C. B. Carlsson, och det är att förmoda, det smaken för denna gren af tonkonsten skall fortfarande blomstra och bära frukt i vår musikaliska verld.

***

Då och då få vi höra en konserterande, som egentligen har ett annat lefnadsyrke, men likväl måste räknas icke

bland dilettanter, utan konstnärer. En sådan är Salomon Smith, hvilken väl icke är stockholmare och lefver på sin konst, men ystadsbo och apotekare, och likväl onekligen hör till vår musikaliska verld och ofta med sin utmärkta, konstnärligt använda röst gifver glans åt hufvudstadens musiktillställningar.

Konstnärliga musikälskare finner man hos oss i stora skaror. Det är ej solisterna blott som skänka oss musikalisk njutning. Massorna göra sitt till, och i orkesternummer samt körer finna vi godt behag. En afton ger t. ex. *Stockholms musikförening* stor konsert. Hon ryggar ej till baka för sådana mästerverk som Verdis Requiem och har fattat sin uppgift i stor skala. En annan gång beståprogrammet uteslutande af svenska tonverk, och man får t. ex. höra August Södermans ypperliga konsertuvertyr utförd af hofkapellet, Vilhelm Svedboms kantat »I rosengården» till text ur K. A. Melins »Prinsessan och svennen», Ludvig Normans musik till stycken ur samma skalds »Humleplockningen», där fru Edling sjunger »Signes visa» och Salomon Smith föredrager »Kung Hakes död». Ivar Hallströms »Blommornas undran» är ock med, men priset för aftonen tager kanske Södermans kör »Hjärtesorg» med det af fru Edling utförda solopartiet.

Sådant kan Stockholms musikförening åstadkomma, och hrr Nordqvist, Svedbom och Edgren skörda i främsta rummet bifall för de utmärkt inöfvade och väl anförda körerna. Föreningen tyckes förnämligast sträfva efter konstnärlig verkan och låter därför ofta riktiga konstnärer utföra solopartierna samt begagnar kungl. hofkapellet till orkester, under det de egna medlemmarne utgöra kören.

Men så kom Andreas Hallén och stiftade en ny musikförening, som skulle själf utföra alt. Det är *Filharmoniska sällskapet*, som under de senare åren utvecklat mycken verksamhet, stält sin uppgift minst lika högt som musikföreningen och äfven ger stora musikverk, t. ex. Max Bruchs här aldrig förr uppförda konsertopera »Odysseus», samt sådana poetiska arbeten som Hallströms »Sensitiva», Halléns »Drömmen», Södermans »När den sköna maj» o. s. v., hvilka körer utföras med mycken finess och jämnhet.

Filharmoniska sällskapet drager till och med ut till sångarstrider i främmande land och försvarade käckt den svenska konstens banér i Köbenhavn 1888. När det icke lefver på fältfot i utlandet, hvilket naturligtvis hör till undantagen, underhåller det här hemma en jämn eld med Stockholms musikförening, men den som vinner därpå är hela vår musikaliska verld, ty det är i verklig konst som dessa sällskap söka öfverträffa hvarandra.

Redan 1820 stiftades *Harmoniska sällskapet*, som utgjordes af en kör på 120 personer samt en 40 man stark orkester, alla amatörer. Förste anföraren var konsul Lindqvister, en af stiftarne. Sedan leddes kören af hofsångaren I. Berg, orkestern af kapellmästaren J. Berwald. Bernhard von Beskow var efter 1831 ordförande. Småningom slappades sällskapets verksamhet och efter hela sexton års oafbruten hvila upplöstes det 1865. Redan fem år förut hade *Nya harmoniska sällskapet* stiftats af Günther, Hallström och Norman. Det verkade i samma riktning, men vidsträcktare och kraftigare. Kören bestod af 100 personer och anfördes af Günther. Orkestern utgjordes först af amatörer, men från 1866 anlitades vanligen hofkapellet. Det hela leddes af Norman. Sällskapet tycktes dock behöfva en omskapning, och 1878 gaf det sin sista konsert samt upplöstes 1880. Då stiftades *Stockholms musikförening* af Norman och Svedbom samt kaptenen, nu mera majoren Nils Selander, och medlemsantalet uppgick snart till ett par hundra aktiva och hundra passiva. År 1884 stiftadesFilharmoniska sällskapet och antalet medlemmar närmar sig nyss nämda. Ordförande i musikföreningen är major Selander, i Filharmoniska sällskapet kammarherren A. Burén.

Ett stort antal af Stockholms ordenssällskap och föreningar till olika ändamål ha egna sångkörer. Den förnämsta af dessa är otvifvelaktigt *Par Brikolls*, hvilken åtnjuter ej ringa anseende bland de verkliga musikvännerna och som i många år haft samt fortfarande har direktör Ludvig Ohlsson till anförare. Hr Ohlsson har såsom orgelnist i Klara kyrka inlagt mycken förtjänst om vår kyrkomusik samt i många andra afseenden visat sig såsom en verksam och talangfull deltagare i vårt musikaliska lif, men det är kanske i synnerhet såsom ledare af P. B-kören han åtnjuter största anseendet hos flertalet af allmänheten.

L. Ohlsson.

Många äro de kårer i den stora stockholmska musikhären vi redan uppräknat, men flera finnas, och till slut se vi

den ena manstarka truppen efter den andra tåga fram, såsom Stockholms sångförening, Typografernas sångförening, Kvartettsångarförbundet, m. fl. m. fl. som vi på redan angifna grunder anse vara vigtiga företeelser icke i konsten, men i samhället. Kormästar August Edgrens namn är redan nämdt ett par gånger, och vi veta, att han innehar den maktpåliggande befattningen af ledare för operans kör samt att han äfven i Stockholms musikförening sköter motsvarande plats. Den betydelsefullaste delen af hans mångsidiga verksamhet är kanske dock det arbete han såsom anförare nedlägger på utbildandet af sången i ofvan nämda och ännu flera föreningar af samma slag. Den sången må i främsta rummet betraktas såsom ett förädlande nöje för sångarne själfva, men den vill äfven låta höra sig offentligt, och allmänheten är angelägen att få höra den. I fråga varande sällskap gifva konserter, och det inför en mycket talrik publik. Det kan utan fara för öfverdrift till och med sägas, att dessa sångföreningars konserter ha största publiken, visserligen icke den mest musikaliska, men den »kompakta majoriteten».

A. Edgren.

Studentkonsert! Hvilken angenäm uppmärksamhet väcker icke det ordet! Så har det varit i Stockholm i fyratio år och så ärdet ännu. De konserterna måste räknas med till vår musikaliska verld, ehuru de äro hvarken stockholmska eller egentligen konstnärliga. Stockholmarne och i synnerhet stockholmskorna äro fortfarande entusiaster för studentsången. Det friska, ungdomliga, förhoppningsrika, framtidshägrande finner alltid hänryckta beundrarinnor inom stockholmsverlden, och uppriktiga beundrare saknas ej häller. Studentsångens anförare åtnjuta alltid stor folkgunst. För ett par årtionden sedan firades Oskar Arpi, då han i spetsen för sångens glada skara drog in i hufvudstaden. I nya Stockholm räckes välkomstbägaren och segerkransen åt Ivar Hedenblad.

A. Meissner.

Det är många år sedan Wilhelm Davidson bjöd på *concerts à la Musard* i Trädgårdsföreningens park vid Drottninggatan. Det var början till de stora trädgårds- och kafékonserterna som nu äro utmärkande för Stockholm. Tyskarne Schnötzinger och Weller voro goda musikanförare. Men hvad betydde de mot deras landsman August Meissner, den nu svensk vordne mecklenburgaren som snart i två årtionden anfört orkestern hos Berns, om somrarne, i paviljongen i Berzelii park, de öfriga årstiderna i salongen, först i den gamla, nu i den nya? Hr Meissner kom till Göteborg 1855. Han var då endast tjugutvå år. Efter fem års vistande der flyttade han till Helsingfors, men slog sig ned i Stockholm 1868, och den 1 oktober 1869 började han anföra orkestern i Berns salong. Där har han stannat och genom verklig god musik gjort sig förtjänt af den stora folkgunst han åtnjuter. Många af hans medbröder, såsom direktör Sjöberg, den mångårige anföraren för musiken på Hasselbacken, direktör Rosbeck på Blanchs kafé, nu bägge aflidne, samt direktören I. G. Kjellberg vid Svea garde och C. A. Kjellberg vid Andra lifgarde, hrr F. W. Ringvall, B. Fexer m. fl. anförare för åtskilliga orkestrar ha också lifvat stockholmarna med musikaliska aftonunderhållningar, men ingen så framgångsrikt som kapellmästaren August Meissner.

Då Hugo Berns fann, att den dittills så rymliga konsert- och kafésalongen icke vore tillräcklig för alla som ville höra August Meissners orkester och naturligtvis på samma gång njuta af kafévarorna, köpte han af Brödraförsamlingen en tillgränsande tomt och bygde med ofantlig kostnad — mellan 7 och 800,000 kr. — en ny, stor och praktfull salong i förbindelse med den förra samt invigde den med en glänsande fest i november 1886. Stockholmarne strömmade till, bäggelokalerna fyldes, och allmänt förklarades, att något så praktfullt hade man aldrig tänkt sig. De som gjort vidsträckta resor i Europa, intygade, att maken till Berns nya salong funnes icke på något ställe.

Vill man, kan man där få höra god musik, men nog är det mera vanligt, att man hällre glammar vid glasens klang än med tillbörlig uppmärksamhet följer den förtjänstfulle kapellmästarens och hans orkesters aktningsvärda bemödanden att göra verklig tonkonst gällande. Den nya salen begagnas för öfrigt, liksom den gamla förut i många år, till konsertmatinéer, där både in- och utländska sång- och instrumentkonstnärer låta höra sig. Vigtigast är dock punschen på aftnarne.

Berns salong.

Berns nya salong hör till nya Stockholm, men är icke den nyaste af våra konsertsalonger. Man hade länge önskat, att hufvudstaden måtte få en sal *endast* för musik, icke för sådan *och* punsch. Visserligen hade man musikaliska akademiens stora sal och stora salen i Hôtel W6, men det var icke tillräckligt, och de salarne kunde ej häller användas till konsertrum hvarje afton. Några af dem som se våra musikförhållanden i kanske något ljusare belysning än den verkliga trodde, att Stockholm nog hade behof af en lokal där man *hvarje* afton finge höra god musik utan förtäring. Kapellmästar Hallén längtade också efter en egen orkester i ett fördelaktigt musikrum, där stora musikverk kunde uppföras dag ut och dag in.

»En sådan sal skall jag bygga», förklarade hr C. O. Lundberg, den store byggmästaren. Det var naturligtvis en småsak för en sådan byggherre, hvilken köpt gamla enkhuset och icke visste riktigt hvad han skulle göra af enkhuskyrkan. Hr Lundberg vände sig till arkitekten Ludvig Peterson, hvilken vi nämt redan i ett föregående kapitel, en af nya Stockholms mest framstående byggkonstnärer, som 1880 erhöll konstakademiens högsta pris och sedan såsom statensstipendiat i några år studerat i utlandet. Hr Peterson ville göra något egendomligt och tänkte på hvad han skådat i Sevilla och Granada. Hr Lundberg gaf arkitekten fria händer, och denne gjorde själf i de minsta detaljer upp ritningarna till den nya festsalen.

Parti af Sveasalen.

Till den gamla enkhusbyggnaden åt Hamngatan bygde Hr Lundberg ett nytt hus åt Smålandsgatan. Grunden lades 1885 och arbetet fullbordades i februari 1888.Hela byggnaden upptager en yta af omkring 15,000 kvadratfot. Upp för en präktig uppgång genom den till trapphus nu förvandlade enkhuskyrkan inkommer man i självfva salen och öfverraskas af den skimrande arkitektoniska skönhet som där strålar mot den inträdande.

Salen är ett med husets tvärriktning jämnlöpande, dess två öfre våningar upptagande rektangulärt rum af 85 fots längd, 64 fots bredd och 45 fots höjd. På tre sidor löper en ganska djup, af 14 smäckra kolonner uppburen läktare, hvaröfver hvälfva sig 13 arkadbågar. Salens fjärde sida upptages af en större orkesternisch. Dagsljuset inströmmar genom trenne större takfönster med färgade glas. Om aftnarne upplyses salen af omkring 600 glödlampor som hänga dels i arkadbågarne, dels i taket samt i 30 amplar öfver och under läktaren. Till bröstvärnshöjd äro alla väggar klädda med plysch, i öfrigt liksom hvalfven belagda med plastiska ornament, trogna afbildningar från Alhambra och Alkazar. Orkesternischen är till hvalffoten klädd med marmorstuck i mönster som föreställa fajansinläggning.

E. Peterson.

Det hela är onekligen, såsom någon uttryckt sig, »en skimrande, färgglänsande drömsyn, en af de trolska bilder ur Tusen och en natt man någon gång i sin fantasi skapat sig, ett Aladins tjusande sagoslott, framkalladt midt uppe i vår karga nord.» Hvarje detalj är ett litet mästerverk i och för sig, och alt sammans en fullt harmonisk förening af dessa särskildheter, verkande med storartad helhet. Den genom åtskilliga byggnader förut fördelaktigt kände arkitekten har i denna sal åstadkommit något mer än vanligt smakfullt. Att vi visa hans bild här bland den musikaliska verlden och ej bland öfriga byggkonstnärer har sin orsak just däruti, att den nya konsertsalen otvifvelaktigt är det arbete som hittills mest kännetecknat hans konst.

Sveasalen är namnet, ehuru Alhambrasalen kanske vore en mera lämplig benämning. Den salen skulle nu öppna ett nytt skede i vår aftonmusik. Därför bygdes också en foyer för damer, ett det allra älskvärdaste och behagligaste rum med marmorstuck å nedra delen af väggarne i glänsande färger och där öfver plastiska ornament, dyrbart tak med äkta träinläggning i afbildning efter Alkazar i Sevilla. Möblerna äro i samma stil. Dess utom förságs lokalen med enskilda rum och kafé, en stor matsal med tillhörande storartad köksafdelning o. s. v. — *alt* i stort.

Kapellmästar Hallén trädde fram i musiknischen, der hans orkester blott väntade på tecknet att börja ett storartadt musiknummer,och så var den nya musikperioden öppnad. Orkestern gjorde sin sak förträffligt. Kapellmästaren var den mest nitiske och kraftige anförare. Men publiken?... Den infann sig icke. Salen rymmer 1,140 personer,

af hvilka 354 å läktaren, men det felades omkring 1,100 i fulla antalet, stundom visserligen något mindre, ett par gånger kanske ännu mera. Månne Andreas Halléns musik vore alt för kraftig näring för mindre härdade musikälskare? Hr Gellerich, en i Stockholm förut känd musikanförare, nu senast hitkallad från Göteborg, bjöd med sin trupp på lättare tonkonst. Allmänheten fortfor att hålla sig undan. D:r Carl von Bergen höll föreläsningar, illustrerade af god musik. Några flere än förut infunno sig, men den stora salen såg likväl öde ut. Först då den franska skådespelerskan fru Thénard där uppträdde, var kanske flertalet af platserna upptaget, och då Björnstjerne Björnson höll föredrag om Gambetta, vardt salen i det närmaste fullsatt.

Sveasalen.

De egentliga musikaftnarne kunde dock icke samla folk. Stockholmarne gingo fortfarande till Berns salong och lemnade ej häller Blanchs kafé tomt, men Sveasalens verkligen ädla prakt lockade dem lika litet som hr Halléns goda musik... Punschen saknades i den nya lokalen, och utan punsch, finner stockholmaren äfven den saftigaste aftonmusik odrägligt torr. Byggmästar Lundberg hade nedlagt ofantliga kostnader och velat lemna Stockholm en både i akustisktafseende utmärkt och i utrustningen praktfull konsertsal, men han hade glömt den dragningskraft som här är mäktigare än verldens alla aftonorkestrar. När han märkte sin glömska och sökte afhjälpa den, sade myndigheterna nej. Så slutade Sveasalens första vårtermin.

När sommaren kommer, vill äfven den mest musikaliska stockholmare icke höra musik inom fyra väggar. Då skall han ha frisk luft, blomdoft och ångor af parkernas gräsmattor för att njuta af tonerna, och så skall han ha ett bord och på det bordet flaskor och glas. Då ser den musikaliska verlden ut på det sättet, den nämligen som har råd att sitta vid bord med flaskor i fria luften. Den som ej har råd till det, får nöja sig med dragspelen om söndagarne i Hagaparken och på Djurgårdsbackarna samt då och då en dålig fiol, men fiolerna äro i det närmaste undanträngda af »piglocken», dragspelens namn på folkspråket.

Positiven lefva, men äro ej så talrika som förr och få nu mera ej låta höra sig på gatorna, endast på gårdarne och i gömda skrymslen. Men ännu komma Domenico och Bartolomeo och de andra från Parma och Piacenza med egna positiv eller med ett som de hyrt af någon »padrone» där nere i hembygden och de bo vanligtvis vid Glasbruksgatan och ha ofta rätt talrika familjer, en och annan markatta, några lärda foglar o. s. v., och alla måste de räknas till vår musikaliska verld.

*

XIV.

En kunglig bal.

Ett tusen åtta hundra vanliga människor och fem hundra löjtnanter — sade grefve ***, då han talade om de inbjudna till senaste »kungabalen». Han räknade icke för högt, snarare för lågt, ty bjudningskorten lära verkligen ha varit två tusen fyra hundra. Det är ej obetydligt, men till staden Paris' bal 1888 i Hôtel de Ville voro *tolf* tusen bjudningar utfärdade, och den balen var icke kunglig. Emellertid kan man ha roligt och finna det präktigt äfven bland 2,400, i synnerhet då det är i Stockholms slott, kändt för utmärkta anordningar och stor gästfrihet.

Kungabalen gifves nu alltid den 21 januari, Oskar II:s födelsedag, gafs förut en tid på Karlsdagen, en annan på Oskarsdagen och ännu längre tillbaka också på Karlsdagen, och har ständigt tilltagit i glans, är kanske nu mera ej alldeles så uteslutande förnäm, enär äfven det borgerliga, att ej säga det rent folkliga elementet finnes där i icke ringa mån företrädt, men därför ej mindre lysande, med icke färre både vackra och högättade damer eller åt minstone ettdera slaget, ej mindre präktiga och dyrbara toaletter, ej ringare antal granna uniformer med skimrande stjärnor och band, icke mindre lifliga valser och als ej trögare fransäser med den obligata balkonversationen.

Alla människor önska få vara med på kungabalen. Den som en gång varit nog lycklig att erhålla ett bjudningskort kan, så vida han ej bär sig riktigt illa åt, vara tämligen säker på att få komma med på alla följande kungabaler så länge han lefver, ty står namnet på listan en gång; får det nog stå kvar. Men det händer, att den som ej förr varit med och är angelägen att se huru det går till själf gör en liten påstötning och allra underdånigast låter förstå, att hanskulle känna sig ofantligt lycklig, om den höga nåden kunde beviljas honom, hvilket bäst kanske går för sig genom att personligen göra en framställning i hofmarskalksämbetet.

Den efterlängtade aftonen är inne. Slottet lyser starkt i den mörka januariqvällen. Floder af ljus stråla ut öfver Norrbro och strömmen, och Gustaf Adolf sitter och pekar på den strålande kungaborgen. Vagn efter vagn rullar öfver Norrbro, och i hvarje sitter åt minstone *en* hvit pelskappa, skymtar också kanske en uniformshatt eller en i lyktskenet blixtrande hjälm. Vagnarne svänga af till venster nedanför Lejonbacken och taga sedan vägen öfver Slottsbacken in på borggården.

De som till fots begifva sig till balen, äro ännu flera, inga damer naturligtvis, men så många mera af mankön. Fjäderbuskar och pickelhufvor, »plymagerade» trekantiga hattar, kaskar, kepis och anspråkslösare cylindrar glänsa i den kungliga ljusfloden, flytta sig alt närmare ljuskällan, synas öfver Lejonbackens bröstvärn, försvinna i norra hvalfvet och lotsa sig fram mellan vagnarne och en del af det suveräna folket som icke fått bjudningskort, men infunnit sig på borggården för att få åt minstone se en skymt af granlåten, så in i västra hvalfvet, upp för den monumentala trappan, mellan ståtliga hoflakejer, alt högre och högre, i alt starkare ljusflöde, mellan alt längre och mera böljande sidensläp, i alt starkare trängsel klämda mellan pelsar och uniformsrockar. Trappans ståtliga arkitektur tager sig i denna belysning ännu stoltare ut än vanligt, på en gång kraftigare och mera leende, kungligt välkomnande, stolt i sitt leende; men på hela långa afsatser vid muren ha redan förut komna gäster radat upp sina civila hufvudbonader, cylinderhattar af alla skapnader och åldrar, till och med runda hattar, hårda och mjuka, pelsmössor i många former, en förvånande utställning i den monumentala arkitekturen, illustrerad af andra rader hundratals galoscher, som lättsinniga egare öfverlemnat åt andras fria val, när balen nalkas sitt slut.

Huru finna en klädhängare i öfre förstugan? Alla synas upptagna. En välvillig hoflakej letar dock fram en under högar af öfverplagg, hjälper oss af med öfverrocken, stoppar våra galoscher i bröstfickan, icke hans, utan vår öfverrocks — »bättre där än på golfvet», anmärker han med öfverlägsen verldskännedom.

Claque'n under armen, handskarne på, och så in i hofsalarne. Klockan är nyss nio, och likväl är det nästan fullt i alla rummen. Hvar och en tyckes ha önskat komma i tid för att få en god plats, när det kungliga tåget nalkas. I en dörr till en af salarna — det är där kanske som det egentliga högtidliga, det riktigt hofmessiga och företrädesvis kungliga vidtager — står en högväxt herre medguldglänsande frack, behängd med stora och små stjärnor. En stjärnkunnig man vid vår sida upplyser, att där finnas både storkorset af da Conceigao och Uppgående Solen af första klassen, Zähringer-Löwen-orden med gyllene kedja, storkorset af Hvita Falken, riddarekorset af Gyllene Lejonet, och många, många flera gyllene storheter. Till den dekorerade fracken hör ett par hvita kaschmirbyxor med guldrand. Den högreste bäraren af all denna prakt är konungens förste hofmarskalk, han som skickat ut bjudningskorten och nu ber gästerna vara välkomna. Ett par tusen händer trycker han i afton, ett styft arbete, och i sitt »välkommen» lägger han något så hjärtligt uppmuntrande, att hvar och en känner sig riktigt hemmastadd och mången anser sig till och med vara särskildt föremål för kunglig nåd och ynnest.

Hvart man blickar, ser man bekanta ansigten, personer ur olika samhällsklasser och af olika åsigter. Frihandlare bredvid tullvänner, konservative och baksträfvare midt bland liberale och framåtrusande, högkyrklige och frikyrklige — alla äro lika välkomna i hofsalarne, när det gäller att fira en kunglig födelsedag. Man tränger sig fram mellan svenske ministrar och norska, utländska sändebud och Liss Olof Larsson och alla ämbets- och tjänstemän vid statsdepartementen, justitieråd, hofrättsråd och alla andra, råd. Där kommer öfverståthållaren vänligt leende, och underståthållaren glammar i en glad grupp af gamle professorer och unge löjtnanter. Genremålaren står i lifligt samtal med fabrikören och nordstjärneriddaren och funderar, på, om denne ej skall beställa en tafla, men det funderar fabrikören visst icke på.

En mer än vanligt guldsmidd herre kommer och klappar er på skuldran. Ni ryggar till baka, öfverraskad af så

mycken nedlåtenhet från en så lysande person. Det är ju er gamle vän, grosshandlaren! Men hvem kan känna igen honom i denna guldbelastade drägt? Det är hans generalkonsulsuniform. En annan grosshandlare har en lika grann frack, men med silfver i stället för guld och så kommer den ene generalkonsuln efter den andre i guld eller silfver, och ju mindre stat de representera, dess grannare är uniformen.

Sak samma med diplomaterne, de äkta, som hålla staternas öden i sina handskklädda händer eller för tillfället i sina broderade fickor och som äro klädda i högröda, ljusgröna och himmelsblå frackar med många slags granlåter. Ett par biskopar, svart med guld, själfve ärkebiskopen i dylik uniform, men med serafimerbandet, ståtlig, vördnadsbjudande och dock ganska tillgängligt leende. Uniformerna, ordensbanden och stjärnorna glänsa öfver alt, men här och där synes en svart frack, till och med utan en enda liten guldbit, och midt uppei de mest blänkande grupperna ser man kanske en mörk långrock eller en rundskuren bondjacka.

Man har småningom trängt sig in i stora galleriet, men så kommer man ej längre. Hvilket sorl midt i denna bländande prakt af speglar, kandelabrar och ljuskronor, kraschaner och granna uniformer! Hettan börjar kännas besvärande, men det låtsar man icke om. Man hälsar på sina vänner, och sådana ser man här öfver alt, man pratar till höger och vänster, skrattar och berättar dagens »on dit» samt betraktar framför alt fruntimmerna som passera i den smala gången som ännu hålles öppen mellan de tätt hoppackade herrarnas led. Det är Stockholms förnäma damer som nu undergå mönstring, med långa släp och en hel rad af anor, hvilka icke alltid synas, men som hvar och en känner till, så vida man är en bildad person och kan sin Anrep.

Stora galleriet är själfva glanspunkten innan man kommit in i Hvita hafvet. Där har man tillfälle till ganska intressanta iakttagelser i en riktigt storeuropeisk samling och likväl icke saknande den fosterländska prägeln. Men så tystna plötsligt de högljudda samtalen, och endast en hviskning löper genom mängden: »de kungliga!»... Festtåget nalkas. Först en trupp storkors af Vendernas Krona, Rumäniens Stjärna, Medjidieordens första klass, Monacos St. Carl och Siamesiska Hvita Elefanten, för att icke tala om alla de gamla europeiska ordnarne, i stora uniformen med gyllene nyckeln på medaljens frånsida. Det är de tjänstgörande kammarherrarne, de som gå i spetsen för det kungliga framåtskridandet, och efter dem kommer på *ett* led, för förnäm att ha någon sidokamrat, konungens tjänstgörande öfverste kammarherre, närmaste företrädare till konungen själf, hvilken i generalsuniform med briljanterade ordnar, högrest och majestätisk, men leende och vänligt nickande åt de djupt bugande, tätt packade leden på ömse sidor, uppenbarligen gläder sig åt att se så många personliga vänner omkring sig. Han leder kronprinsessan, ung och vacker, i en utsökt smakfull toalett, den aftonen kanske af sammetsbrokad i matt rosafärg, prydd med buketter af rosor och diamanter samt draperi af silkestyll, broderad med paljetter i guld och silfver. På håret synes en »ägrett» af rosa plymer med diadem af briljanter och safirer. Det praktfulla halsbandet består ock af dylika stenar med stora hängande knäppen af briljanter. Äfven kronprinsessan bär ordnar och har konungens porträtt i briljanter... Briljant är onekligen det hela.

Efter detta höga par kommer kronprinsen i sitt husarregementes lysande uniform, prins Oskar, ännu vid senaste hof balen kunglig höghet, i flottans uniform samt »blå prinsen», hertig Karl, i lifgardetstill häst. Prins Eugéne är icke med. Han sitter i sin atelier i Paris. Drottningen saknas äfven. Hennes hälsa tillåter henne icke att deltaga i en sådan fest. Men efter de kungliga komma hofvets damer, alla hvitklädda, mycket, mycket hvitare än hofherrarnes hvita benkläder och naturligtvis mycket intressantare, hvita vårskyar i januarinatten.

När den sista hvita skyn dragit förbi, tilltäppes den smala gången, där det kungliga tåget dragit fram, och nu är hela stora galleriet en enda röra af uniformer och svarta frackar, hvilka alla sträfva mot galleriets bakgrund, men tills vidare icke komma längre, ty där stöter man åter på de hvita kaschmirsbyxorna med guldränderna, hvilka, sedan de kungliga försvunnit för hopens blickar, hindra alt vidare framträngande. Ingen får slippa fram förr än kuren i ett inre rum för diplomatiska kåren m. fl. är afslutad. Man måste intaga en afvaktande ställning, och det är icke så lätt i trängseln, men man tröstar sig så godt man kan med sina medväntande.

Slutligen draga de hvita benkläderna sig undan, och framgången är gifven. Gästerna strömma in i »Hvita hafvet», en af Europas vackraste danssalar. Vid balen 1888 var han ännu mera bländande än vanligt. Målningarna i taket hade året förut restaurerats af Gillis Hafström, och kronorna för den elektriska belysningen, hvilken funnits redan

vid en föregående sådan bal, voro höjda, hvarigenom ljuset ännu kraftigare kastade sig öfver förgyllningarna och de stora spegelytorna. På östra långsidan var den kungliga »estraden», den mest upphöjda plats för aftonen, prydd med ett draperi af blått sammet, strödt med små gyllene kronor och kantadt med hermeliner samt med kunglig krona och riksvapnet i färger. Upphöjningen var omgifven af höga palmträd samt smakfulla grupper af andra ädla trädslag, bladväxter och blommor. Där taga de kungliga plats, och där sitta rikets förnämsta damer samt främmande sändebuds fruar. De kungliga samtala med åtskilliga på dessa platser, men så släppes den dansande ungdomen fram, och länge dröjer det icke förr än hofbal-musikdirektören Ekdahl höjer taktpinnen, och orkestern spelar upp den mest förledande vals, en riktig Waldteufel som ingen ungdom kan stå emot, vore den också ett godt stycke in i medelåldern. En kunglig kammarherre, en dito adjutant och gardesmajor äro dansens ledare, biträdda af två eller tre kavaljerer hos arffurstarne.

Det ena paret efter det andra dansar ut, och hela den för dansen afsedda delen af salen är snart fyld af hvirflande löjtnanter och unga damer, som kunna känna sig yra i hufvudet för mindre än så. Balen är af lifligaste slag och fortgår så hela aftonen. Den dansande ungdomen har alldeles »gudomligt roligt». Här är intet tvång, ingen stel etikett, endast ungdom och nöje.I andra hälften af salen skocka sig åskådarne, och de ha ej mindre roligt, tyckes det. Bland dem göras iakttagelser och anmärkningar, än blyga och aktningsfulla, än djärfva nog och ej så litet närgångna. Först och främst måste man ha reda på med hvilka de kungliga dansa. Konungen själf valsar icke, men i första fransäsen för han i afton kronprinsessan, sedan den senare förut dansat vals med prins Oskar, och kronprinsen valsat med en dotter till excellensen utrikesministern samt prins Karl med en fröken, hvars far är beredd att gå in i ministären. Fransäser, valser och polkor följa på hvarandra, och excellensen statsministern tillåtes i fransäsen föra kronprinsessan vis å vis det stora tyska rikets sändebud och makan till det stora ryska rikets militärattaché. Löjtnanter få också dansa med kronprinsessan, till och med en löjtnant som icke är adelsman. Sådant är vårt tidehvarf. Längre ned än till löjtnanter har det ofrälse likväl icke ännu hunnit. En ofrälse kungl. sekter får ännu ej något hopp.

Det är om sådant och mycket mera man samtalar i den tätt packade människomassan i salens nedra del, men der hviskas också politik och ej så litet statsekonomi och man yttrar sina farhågor för spanmålstullen och teateranslaget. Några äldre herrar draga sig ur trängseln och slå sig ned här och där i våningen för att mera ostörda kunna afhandla några vigtiga frågor samt komma öfver ens om ett viraparti till aftonen därpå, så vida det icke skulle hindras af plenum i kamrarne.

Men man lefver icke af bara iakttagelser och politik med statsekonomi och vira i perspektiv, ej ens af Fahrbaeh-polka eller Ekdahl-vals. Man behöfver också något invärtes, äfven om man dansar med den mest förtjusande förnäma fröken eller den intressantaste unga grefvinna, och den förtjusande damen längtar efter en glace, skulle hon också dansa med den »gudomligaste valsör», och derför fylles mellan danserna vestibulen som leder från Hvita hafvet till kronprinsens våning. Där fortsättas de lifliga samtalen och utbytet af blickar och artigheter under det champagne och seltersvatten af majestätiske lakejer i kungliga livrét utan uppehåll hällas i ständigt framräckta glas. Det är ett litet extra paradis, denna till buffet förvandlade vestibul med blommor och gröna växtgrupper och glada ungdomspar.

Det är en half timme före midnatt och tiå, att supera. Till och med långt förut har man börjat därmed en trappa ned, i ordenssalarne, där gudarne af lägre ordning — gudar äro alla som infunnit sig på slottet denna afton — få sin ambrosia och nektar, men ambrosian ser efter en half timme just icke synnerligt inbjudande ut. och nektarn flyter ej blott i gudarnes strupar, utan äfven på bordsdukarne. Det är visst ett olympiskt gästabud, men gästerna betänkaKunglig bal.ej alltid hvar de äro, och för att komma åt rätterna, af hvilka dock så tillräcklig mängd finnes, föres ofta ett allas krig mot alla. Det går i mer än ett afseende hett till i denna afdelning, och nog är det ofta mycket hyggligare på en helt vanlig huggsexa, vare detta sagdt utan att vilja säga något ondt om gästerna i ordensrummen. Annorlunda ser det naturligtvis ut i gästvåningen samt i drottningens yttre och inre matsal. Där är det *riktigt* olympiskt. I gästvåningen få de sin aftonmat som ha majors rang och deras damer. I den yttre matsalen bespisas gäster från och med generaladjutants till och med öfverstes rang tillika med damer och i drottningens inre matsal äta de kungliga, statsråd, diplomater samt personer af generalmajors rang och därutöfver tillika med

dessas damer.

Efter supén serveras kaffe för ordenssalsgästerne i öfra våningen, och trängseln till kaffebordet är stark och ihållande. Många stanna vid kaffekoppen och likörglaset. Andra draga sig åter in i balsalen. Men nu komma de dansande som superat i gästvåningen, ett festtåg af glad och lysande ungdom, och med, lätta steg ila de åter ut i Hvita hafvet. Nu börjas kotiljongen, hvilken visst icke är afskaffad på hofvet, ehuru man försökt att tränga ut den ur enskilda kretsar. Den måste man naturligtvis vara med om, i fall man har rätt till det, eller åt minstone se på. Men så höres här och där bland herrarne: »Om vi nu skulle gå till Kung Karl?» Konung Oskar har under hela aftonen gått omkring och samtalat med sina gäster. Han vet alltid att finna samtalsämne, är alltid vänlig och hjärtlig och visar detta i hög grad på de kungliga balarne. Gästerna buga och småle, stamma och buga om igen, men tyckas känna sig mycket lyckliga öfver den kungliga vänligheten.

Så utrymmas småningom de kungliga salarne. Klockan har slagit ett. Nu gäller det att återfinna sina öfverplagg. Lycklig den som har claque’n fortfarande under armen och galoscherna i öfverrocksfickan, ty öfverrocken själf brukar man verkligen få tag uti. Men den som stält galoscherna vind för våg i trappan och satt hufvudbonaden att hålla dem sällskap är ej säker på att återse dem, men finner naturligtvis en annan hatt och ett par andra galoscher, och det kan ju hända, att den hatten icke är alt för stor samt att galoscherna ej äro så små, att man åt minstone får tårna i dem och kan på det sättet forsla sig till Kung Karl. Damerna packas in i vagnarne, men det är icke sagdt, att den manlige ledsagaren också kryper in i vagnen. Han behöfver frisk luft och vill se huru det går till på nyss nämde kafé och därför går han till fots dit och tänker bara »titta in».

Under en lång följd af svenska kungabalar har det hört till de manlige gästernas sedvana att efter slutad bal titta in på kafé KungKarl, men har man väl kommit dit, måste man stanna för att på ett värdigt sätt kröna festen med folksången, fuktad af åtskilliga dryckesvaror. Det är naturligtvis de *unge* manlige, men ett och annat gråskägg räknar sig dit, af idel tillgifvenhet för konungahuset naturligtvis. Redan vid ett-tiden på natten äro många balgäster åter samlade. Klockan tu finnes icke en enda ledig plats. Alla rummen i två våningar äro fylda med militära och civila uniformer, svarta frackar med och utan stjärnor, men med hvita halsdukar.

Alla klinga med hvarandra, alla äro bekanta, alla tala på en gång om den lyckade balen. Här och där stiger en särskild festtalare fram och föreslår en skål. Men så slås dörrarne upp, och med knapp nöd tränger en ny skara in i rummet. Det är sångarne, de som företrädesvis kallas »sångare» och som draga från rum till rum för att sjunga folksången, liksom icke alla andra sjöngo den sången både före »sångarnes» ankomst och sedan de aflägsnat sig. Kraftiga hurrarop höjas.

Klockan är fyra. De flesta draga sig hemåt. Möjligt är dock, att ett litet slutet sällskap frukosterar klockan sex. Men *då* är efterspelet vanligen snart till ända, och så har man endast minnet kvar af den lysande festen i konungaborgen och det glada efterspelet hos Kung Karl — något egendomligt stockholmskt.

XV.

På middagar och supéer.

Ovanligt är det icke, att en stockholmare som »lefver med i verlden» mottager fyra eller fem middagsbjudningar i veckan under tiden mellan nyåret och påsk samt att han lika många gånger bjudes på supé, med dans, om han är ungkarl och ännu valsmessig, med spelparti kanske om han hör till de gamle herrarne. Alltid är det mycket folk på supéerna, och balerna äro. alltid »animerade». De riktigt stora middagsbjudningarna börja kanske något inskränkas i nya Stockholm, men äro ännu visst icke afskaffade. De ha i lång tid varit herskare i vårt hufvudstadslif. »Vi äro tvungna att se folk hos oss», säger frun i huset; »vi ha så stort umgänge» ... »Det är

nödvändigt för min ställning», förklarar mannen till en förtrogen. Och så bjuda de i hop så stort antal som möjligt. Alla höra de till »umgänget», fastän det nog händer, att värden icke känner igen dem alla samt att värdinnan kommer i förlägenhet, då hon skall för hvarandra föreställa två af husets »närmaste vänner».

Det är för de stora bjudningarna som man har en stor våning och i synnerhet en stor sal hvilken användes både till matsal och danssalong. Så stora matsalar känner man icke till i andra lands enskilda våningar, och i Paris skulle man finna dem ofantliga. Här *måste* de finnas, ty här ingå de i de fosterländska sedvanorna och utgöra inhemska kulturprof.

Matsalen är möblerad i ek, stor och tung och med bildhuggeri. Stolarne äro så stela med de höga ryggstyckena och så vigtiga, att man skall vara en stark karl för att lyfta dem, och »buffeten», fordom kallad salsskänk, är ett vidunder i omfång, men ett vidundermed fördelaktigt utseende och prydd med antika silfverpjeser. Här är alt *antikt* som är hundra år, kanske också något yngre, alldeles oberoende af stilen och tillverkningsorten. På en hylla som afslutar den höga träpanelningen och löper kring alla väggarne eller åt minstone längs den förnämsta långväggen finner man tallrikar, muggar och mångahanda krukmakargods i gammal fajans, majolika kanske, kärl från Rhein och andra berömda »potterier». Alt är »antikt».

Men gästerna införas icke genast i matsalen. De proppas in i salongen, fordom kallad förmaket, i kabinettet med de små förtjusande rococomöblerna, också »antika», och i herrns rum i renässansstil, ja kanske till och med i sängkammaren, hvilken i Stockholm icke är något afstängdt och för obehöriga otillgängligt rum. Öfver alt är det fullt med möbler och öfverfullt med gäster på och mellan sofforna, kåsöserna, fåtöljerna och stolarna. Möbelformerna äro alt mera raka, stela och högtidliga, gammaltyska och obekväma till och med i fåtöljerna och i tvärraka soffan under väggbrädet, ty äfven i salongen finnes ett sådant bräde, en hylla med åtskilliga kuriositeter. För att gifva omvexling åt de jämnlöpande linierna, stänges en möbel hit, en dit, men de se ej ledigare ut för det. I herrns rum, ofta det minsta och obekvämaste, äro möblerna allra allvarligast, men där står skrifbordet på sned midt på golfvet, alldeles oberoende af dagern och utrymmet. Det skall se otvunget ut,

Det är icke behagligt att kryssa fram mellan alla dessa raka linier och rätvinkliga hörn i de öfverfylda rummen, men det är åt minstone icke så tomt och uttrycksfattigt som i gamla Stockholms glest möblerade boningar med få eller inga bekvämligheter längs de kala väggarne med några få kopparstick. I nya Stockholms salonger ser man åt minstone ett och annat konstverk. Här finnes Sveriges allmänna konstförening, och nästan hvarje år har man ett lotteri för det eller det välgörande ändamålet, för nordiska muséet, konstnärsförbundet, idiothemmet o. s. v., och alt detta bidrager att göra våra hem någorlunda konstnärligt utrustade. Konstverk köpas icke i nya Stockholm, de vinnas på lotteri, men det gör ju icke något till saken, då man ser dem i den fina salongen hos den gästvänliga familjen som är känd för sina utmärkta middagar.

»Det är väl aldrig gående bord?» hviskar en herre med ängslan till sin närmaste granne i salongen.

»Jo, det vill jag hoppas», svarar den andre. »Kan man vara mera fri än under en gående middag? Man tager för sig hvad man vill och huru mycket man vill, slår sig ned hvar man finner för godt, väljer sitt sällskap, är oberoende och fullt själfständig.»

»Tackar ödmjukast! Man kämpar om matbitarne, liksom mani lifvet kifvas om brödstyckena, får en gaffel i nacken, en såsskål på ryggen, ett glas vin öfver västen. Man är knuffad och trampad, skall passa upp på damerna, är slaf och det utan födar, är....»

Klagovisan afbrytes af vaktmästarne med smörgåsbrickorna och de förtroendemän som bära bränvinsflaskorna. Äfven smörgåsbordet är gående, och detta är onekligen ett framsteg. Det finnes familjer som gått ännu längre och afskaffat hela »institutionen», det gamla fosterländska bruket att taga »helan» och »halfvan», kanske äfven »terzen» samt proppa magen full med viktualier redan innan man kommer till det egentliga middagsbordet. Alla ha dock icke ännu vågat taga steget fullt ut, men onekligt är, att dit syftar nya Stockholm. Tills vidare läpjar man på en kummin, renadt eller aquavit, tager en liten tunn smörgås med tilltugg och är icke i något afseende öfverlastade när man träder in i matsalen.

Herrarne bjuda naturligtvis damerna armen, ty ännu kan icke någon kvinna, vore hon än aldrig så frigjord, gå ensam från sa-longen till matsalen. Hon *måste* ha ett stöd; och är hon väl inkommen i salen, *måste* ledsagaren skaffa henne, i fall det är gående bord, en god plats, *måste* springa efter mat åt henne, *måste* se till att hon har något att dricka samt att hon får godt sällskap.

Det är gående bord äfven denna gång, ty herrskapet X. har så ofantligt stort umgänge, och matsalen är lämpad därefter. Men dessa ociviliserade tillställningar som hörde till det Stockholm som lefde omkring midten af århundradet, något förut och långt efter, tyckas lyckligtvis vara på väg att afskaffas och öfverlefva kanske icke adertonhundratalets slut. I deras ställe har man redan nu till en del åter fått dessa behagliga gästabud, där man ordentligt sitter vid ett gemensamt bord, äter, dricker och pratar i all sköns lugn, känner sig vara medlem af ett bildadt samhälle och icke tillhöra en halfvild hord som slåss om maten och trampar under fötterna ej blott sin nästas liktornar, utan alt hvad godt skick heter. Ett »sittande bord» är det som egentligen skiljer det bildade samhället från det obildade.

Timmen för en middagsbjudning är nu vanligen klockan fem, sällan tidigare, men ej häller senare. Antalet af gäster kommer naturligtvis att inskränkas genom det allmänna återvändandet till de sittande borden, men i de flesta fall öfverskrides ännu det högsta som en god föreskrift påbjuder — »ej flere än sånggudinnorna». Att ej »färre än gracerna» förekomma, faller af sig själft. Välplägnaden är ungefär densamma, antingen man sitter eller går, och sällan olika i olika hus, äfven om förmögenhetsförhållandena äro ganska skiljaktiga, i allmänhet lika god som tillräcklig, ej sällan öfverflödig.Stockholms »societet» har mer än en gång haft aktningsvärda afsigter att göra inskränkningar i det öfverflödiga kalasandet, men någon afgörande förändring har likväl icke kommit till stånd. Med ett eller annat års mellantid uppdyker alltid en försäkran, att nu skall det vara slut på all kräslighet och nu skall den största sparsamhet iakttagas. Men det stannar alltid vid blotta försäkran. I början af 1870-talet stiftades en måttlighetsförening, hvars medlemmar förbundo sig att icke bjuda sina gäster på mer än *sex* rätter, men föreningen dog af dålig matsmältning. Några efterföljare ha ej haft längre lifstid.

I allmänhet är den mat som bjudes på våra middagar, såsom sagdt, god, kan någon gång vara utsökt fin. Det är fransk kokkonst, heter det, men det är en »sanning med modifikationer», ganska betydliga sådana till och med. Högst sällan t. ex. användes spett vid stekens tillagning, hvilket dock, äfven i ganska blygsamma kök, alltid är oeftergifligt inom den franska matlagningen. Grönsaker förekomma här icke i tillräcklig mängd, men tillagning af en sallad börjar man lära sig. Endast undantagsvis förnimmes ett inlägg från vetenskapen till vår matlagnings fromma, men det fins dock i Stockholm en vetenskapligt bildad läkare, d:r Ch. E. Hagdahl, som tagit saken om hand och inlagt stor förtjänst i det högst hälsovigtiga ämnet genom utgifvandet af sitt lika fullständiga som i alla afseenden intressanta verk om »Kokkonsten såsom vetenskap och konst, med särskildt afseende på hälsoläran och ekonomiens fordringar».

Kockar äro sällsynta här, förekomma endast i spridda exemplar, och mest hos utländska diplomater. Skickliga kokerskor är det ondt om, men vid middagar och supéer anlitas ofta s. k. kokfruar, personer af yrket, hvilka gjort till sitt lifs uppgift att så godt de förmå tillfredsställa våra finsmakare och som verkligen lyckas någon gång.

Till utbildande af skickliga husföreständerskor ha under senare år uppstått hushållsskolor, hvilka erhållit goda vitsord, men för utbildande af verkliga konstnärer och konstnärinnor i den högre matlagningen finnas ännu inga undervisningsanstalter, ehuru de nog komma med tiden, då de flickor som tagit en vacker studentexamen och egnat sig åt kemi böra ha företräde vid inträdespröfningen, vare detta sagdt på fullaste allvar. Behofvet af bildning gör sig i vårt samhälle alt mera gällande, och en så vigtig befattning som tillredande af människans föda borde aldrig anförtros åt en obildad person.

Emellertid sätter man sig nu till det med blommor i fina vaser och kristallskålar samt med mer och mindre smakfulla uppsatser prydda middagsbordet och låter sig väl smaka af rätter, vid hvilkas tillredning just icke så stor bildning och vanligen aldrig en smula kännedom i kemien gjort sig gällande. Man har en så mycket merabildad bordsgranne, hvilken kan tala om både Arvid Ödmann och Caroline Östberg, om Innocensen och Amaranten samt till och med bar icke blott sett »Rosmersholm», utan äfven läst en god del af de många

djupsinniga utläggningarna och som finner det obegripliga ofantligt intressant, under det damen på andra sidan, så filosofie kandidat hon än är, eller kanske just af den orsaken, förklarar den vara galen som grubblar öfver Ibsen och ännu mera den som öder bort tiden med att läsa hans uttolkare. Ni finner er road, dricker först med den ena grannen, sedan med den andra, höjer ett tredje glas mot en vän midt emot, uppmanas af värden att med honom tömma ett fjärde och finner tillvaron ganska dräglig.

Det är fortfarande franska viner som mest drickas. I förra århundradet hade rhenvinerna öfverhand. De förekomma nu i färre antal än de spanska och iskänkas vanligen endast efter fisken. På finare middagar bjudes Constantia till deserten, någon gång under middagens lopp Capri, men för öfrigt äro vinsorterna nästan lika oföränderliga som maträtterna, och Stockholm torde icke ha många *verkliga* kännare, skulle äfven de som anses för sådana vara ganska talrika.

Redan vid första glaset ofvanpå soppan, vanligen bordeaux, ehuru en och annan äldre finsmakare föredrager sherry eller madeira, dricker värden sina gäster till i samlad trupp, och sedan vidtager det enskilda »tryckandet». Det är ej i Stockholm som i Köbenhavn, att skålarne börja redan vid första rätten och sedan fortgå oafbrutet, enär hvar och en af de manliga gästerna där anser sig fela mot godt bordskick, om han icke stiger upp och föreslår en skål samt gör detta i ett så långt tal som möjligt, hvarigenom middagsätandet i väsentlig grad inskränkes och de enskilda samtalen nästan helt och hållet undertryckas, så mycket mera som det nog händer, att hela bordsällskapet mellan hvarje skål, äfven på ganska fina, till och med officiela middagar, unisont afsjunger en och annan sång på ett halft tjog strofer.

En dansk middag är egentligen en tal- och sångsammankomst, med några bitar mat och ett par glas vin till mellanspel. En stockholmsmiddag tillgodoser så väl materiela som intellektuela behof, och de enskilda samtalen äro ofta lika lifvande som vinerna, men ingendera försummas för långrandiga skåltal. Först vid desserten börja hos oss, liksom i Frankrike, skålarne, och på enskilda middagar äro de vanligtvis icke många. Till slut föreslås af värdinnans högra granne, en af »stekgubbarne», de som ha förtroendet att sitta på denna hedersplats, en skål för värdfolket, och den drickes naturligtvis med jubel.I Curmans villa.Då är bordsittandet också slut och man bjuder ånyo sin dam armen och följer henne skyddande in i salongen, där hon nedsättes på en trygg plats, hvarefter man så fort som möjligt skyndar till herrns rum för att efter eller jämte kaffet få sig en stark havanna, alldeles oundviklig på en bättre middag. Efter kaffet kommer också konjaken eller munken af den heliga Benedikti-orden, den äkta nämligen, en likör som till stor del utträngt alla andra. Sedan händer det, att man smyger sig sin väg, men det händer ock, att man stannar vid spelbordet eller kanske deltager i ett litet »sauterie», en hoppfull eftersläng af den glada festen, och fram emot klockan elfva är man färdig till en liten supé.

Någon gång gifvas ännu frukostmiddagar klockan tre på dagen, men de äro sällsynta i nya Stockholm, och det ser ut, som skulle supéerna efter gamla systemet äfven få maka åt sig, dessa orimligt tråkiga supéer, på hvilka man infinner sig klockan åtta eller nio eller ännu senare, sköljer i sig en kopp hett té, dricker ett par glas punsch, knuffas i dörrarne, pratar om de likgiltigaste föremål, hör knapt hvad någon säger för det allmänna sorlet, tränges sedan omkring matbordet, skrapar åt sig några ostron, smakar på en hummer-à-la-daube, dricker åtskilliga glas vin med bekanta och obekanta och räddar sig slutligen för att innan midnatt hinna in på Operakafét eller på Kung Karl och berätta för vännerna där att man varit på supé hos generalen eller generaldirektören, grosshandlaren eller fabrikören och att man nu vill taga skadan igen för några mycket tråkiga timmar.

Nog händer det, att man någon gång på supéerna får höra musik, men sällan är det god sådan, och fiolkvartetterna äro nu mycket sällsynta, oftast är det dilettantkram af minsta värde. Endast få hem i Stockholm äro verkligt musikaliska, och en salong, där ett intressant allmänt »causerie» föres, är det också ondt om. Det är kanske därför som unga herrarne X., Y. och Z. icke gärna gå på dessa supéer, så vida där icke dansas, utan hällre sätta sig hos Berns. Där ha de Meissners goda orkester, som vida öfverträffar alt möjligt pianoslammer i sällskapskretsarne. Men höra de verkligen på Meissners musik? Visst icke! De prata och sköta egen glasmusik. De lära sig förakta musik, och därtill är nämnde kapellmästare visst icke orsak, men kanske orsaken kan letas upp på annat håll.

Det gamla Stockholm, det vill säga Stockholm för minst femtio år sedan, brukade *sitta* till bords, ej blott på middagar, utan äfven supéer. Möjligtvis kan den plägseden komma igen. Den vore onekligen icke ett baksträfvande, utan ett framsteg i civilisation, så vida icke middagarne flyttas ännu längre fram, börja klockan sex eller sju och göra alla supéer med mycket mat fullt omöjliga, något ännu meraeftersträfvansvärdt. Emellertid händer det äfven nu i intelligenta hem, att man bjudes på sittande supé. Det är galenskap visserligen att sätta sig ned för att grundligt äta och dricka på en sen nattlig timme, men det är åt minstone metod i galenskapen, och det kan vara alldeles förtjusande roligt. Kunde äfven den gamla goda plägseden, att den som röst har sjunger en visa vid bordet, åter upplifvas, vore nöjet ännu större. Men ... vi ha inga visor, åt minstone inga nya, som kunna sjungas i bildadt sällskap. Nya Stockholm har ej någon Valerius, ingen Franzén häller, och om Bellman sjunges, sker det i kör och ej, såsom det borde vara, med solostämma. Vi ha operan och musikföreningarna och — Berns. Andra tider, andra seder.

Ett bruk som uppstått under senare år och tyckes utvidga sig är att en familj bjuder sina vänner icke till sitt hem, utan ställer till ett yppigt gästabud på ett värdshus, och det med eller utan bal. Det har onekligen sina fördelar, enär man därigenom slipper från alt det bestyr och alla de obehagligheter som föregå och efterfölja stora fester i hemmen, då dessa äro så att säga upp- och nedvända i många dagar för att värdigt kunna mottaga gäster under några timmar. Något intryck af hemlif skänka däremot dessa tillställningar naturligtvis icke, men de kunna likväl vara ganska angenäma och äro vanligen mycket präktiga, i synnerhet då de, såsom ofta, gifvas i Grand Hotels stora våning med ett rikt och smakligt smörgåsbord i vapensalen samt ett stort förråds- och många små förtäringsbord i stora festsalen, hvarefter man åter samlas kring bålarne i först nämda rum och skiljes sent efter midnatt. På det sättet kan en familj, hvars alla vänner icke få plats i familjens våning, se omkring sig ett par eller tre hundra på en gång och därmed i fullt mått tillfredsställa gästfrihetens fordringar. Detta är nya Stockholm.

Men en annan yttring af gästfrihet, som otvifvelaktigt kan betraktas såsom en välgörande ombildning af vårt sällskapslif, är den som utgått från andra hem i Stockholm och syftar att skapa verkliga »salonger», där i allmänhet intelligenta män och kvinnor träffas och där i synnerhet konstnärer, skriftställare och vetenskapsmän samt framstående slöjdidkare kunna vara säkra att få utbyta tankar med hvarandra utan att intresset i främsta rummet tages i beslag af mat och dryck, men där dessa ej häller saknas, där det aldrig spelas kort och icke rökes, om ej möjligtvis det senare under någon kort stund i ett aflägset rum.

Man erhåller ett kort, genom hvilket man underrättas t. ex. att professor Gustaf Retzius och fru Anna Retzius äro hemma för sina vänner söndagarne den ... den ... och den ... klockan 8—11 e. m., och en annan dag kommer ett kort med tillkännagifvande, attprofessor Carl Curman och fru Calla Curman äro hemma för sina vänner onsdagarne den ... och den, också vid samma tid, samt ordet »hvardagsdrägt» i kortets högra hörn. Man infinner sig när man vill under de angifna timmarne och träffar alltid intressant sällskap, vare sig att det är i den präktiga våningen med den stora salongen med takmålningarna, i det gamla s. k. spökslottet vid Kungsbacken, som för några år sedan undergick fullständig omskapning och eges af L. J. Hiertas arfvingar och där hr och fru Retzius mottaga sina vänner i ett älskvärdt hem, eller det är i den förut omnämda vackra villan vid Floragatan, där hr och fru Curman omgifvas af utmärkta konst- och konstslöjd verk, bland hvilka de vissa aftnar vilja se sina vänner.

Själfva den byggnad, där sist nämda aftonsamkväm, verkliga »salonger», hållas, är ej blott i sitt redan omtalade yttre, utan äfven i det inre så egendomlig, att den torde förtjäna en skildring såsom karaktäristisk för nya Stockholm. Den i två våningar af tegel uppförda och med greciserade detaljer prydda byggnaden med sin starkt utspringande, af sirade konsoler af trä uppburna takfot, har öfver ingången en liten portik utanför den anspråkslösa vestibulen, hvarifrån en bred, af några få steg bestående trappa leder till ett i husets midt beläget, genom båda våningarna gående, med takljus försedt rektangulärt rum, påminnande om den antika bostadens *atrium*. I stället för de i detta senare vanligen förekommande kolonnerna för uppbärande af den i öfra våningens höjd på alla sidor löpande balkongen, uppbäres denna af starka takbjelkar.

Den som första gången inträder i detta atrium, erfar en angenäm öfverraskning. Det är ett stycke af den antika verlden, tycker man, och likväl är det ett med våra förhållanden fullt öfverensstämmande och ej häller med vårt

klimat oförenligt rum som förenar den antika byggnadskonstens sköna jämnmått med nordisk hemtrefnad. Rummet är på dagen fullt upplyst af sitt takljus, och på aftonen erhåller det en lika tillräcklig som behaglig belysning af stora hängande lampor som på gästaftnarne kasta sitt ljus öfver månget karaktäristiskt nutidshufvud, tillhörande någon af vetenskapens, konstens eller literaturens framstående idkare. Skådar man upp åt balkongen, finner man denna på sådana aftnar också upptagen af en utsökt samling herrar och damer, och man ser många vackra och intelligenta kvinnoögon blicka fram mellan storartade palmer, filodendror och andra sydländska växter som i den rikaste grönska slingra sig längs balkongräcket och böja sig långt öfver salongen där nere.

Blickar man bak om gästerna i bottenrummet, finner man väggar som äro »boaserade» öfver manshöjd och på dem en hylla somhelt och hållet upptages af intressanta konstindustrialster, i synnerhet inom keramiken. Öfver hyllan äro väggarne målade i mörk rödbrun ton. Går man upp i öfre delen af rummet, finner man väggytorna på balkongen ofvan dörrarne upptagna af en på alla sidor löpande figurfris, tecknad i svart på rödbrun botten och framställande scener ur lifvet i synnerhet inom hus under antikens dagar. »En dag i Hellas» kallar den lycklige egaren denna framställning, hvilken han själf komponerat och som utförts af dekorationsmålaren Wetterstrand. Där saknas hvarken baden eller måltiderna, lika litet som männens och kvinnornas sysselsättningar för öfrigt under olika timmar eller det symposion hvarmed dagen afslöts, det klassiska »nachspiel», då grekerne läto drufvosafterna från Chios och Lesbos väl smaka sig.

Öfver frisen, som krönes af en med palmetter prydd list, afslutas rummet med en stor hålkäl, smyckad med girlandbärande kariatider som med sina luftiga färger bilda en behaglig öfvergång till det mattslipade, med stjärnor ornerade glastaket genom hvilket det starka ljusflödet nedströmmar.

Husets öfriga rum äro i enlighet med planens regelbundna form på ett symetriskt sätt ordnade omkring denne karaktäristiske sal, hvilken åt alla sidor öppnar sig medelst stora skjutdörrar och hvarifrån gästerne i fullständig sällskapsfrihet sprida sig i hela denna äfven genom den lika smakfulla som ändamålsenliga och bekväma möbleringen utmärkta byggnad, hvars arkitekt Fritz Eckert visat sig så väl uppfatta egarnes konstälskande afsigter i förening med deras önskan att erhålla en i alla afseenden hemtreflig bostad.

Den Curmanska villan är onekligen något karaktäristiskt för nya Stockholm och ej utan samband med den ofvan antydda ombildningen af vårt sällskapslif.

XVI.

En afton i Idun.

Det är första lördagskvällen i månaden. Den mindre salen i Hôtel Phœnix’ festvåning ser ännu tämligen folktom ut. men klockan är ej häller mer än sju.

Bland de tidigaste på platsen är en äldre man med hvitt hår och skägg. Han ler vänligt och kamratlikt mot en och annan yngre, hälsar med en verldsmans förbindlighet på andra, talar om taflorna på väggen, om konsten i vårt land och på främmande ort nu och för årtionden sedan. Han har sett mycket och ej glömt hvad han sett, i synnerhet hvad han sett i Italien för fyratio år sedan. Alt står för hans ögon i ungdomens glada ljus. *Palma Vecchio* kallas han af vännerna, men gammal är professor Palm blott till åren.

Där kommer en yngre man, åt minstone ett fjärdedels århundrade yngre än den förre, en som nickar och ler åt hvar och en, som känner alla, är vän med alla och tages i anspråk af alla. Genast är han omgifven af flertalet bland de närvarande, hälsad, tilltalad, tillfrågad. Han slår sig ned vid ett bord vid långväggen, midt emot ingången, tager fram åtskilliga papper, har mycket att bestyra, men svarar på alla frågor, lemnar alltid tillfredsställande upplysningar, under det han samtidigt inlåter sig i skämtsamt munhuggeri med någon närmare

vän af alla de närvarande nära vännerne.

Blicken lyser så muntert mot de kringstående. Hela ansigtet ler, ett fylligt, men icke fetlagdt ansigte med helt skägg, brunt, något litet uppblandadt med ett och annat blondt strå, en blondhet som tiden åstadkommit. Men det är också alt hvad tiden kan göra åt denmannen. Harald Wieselgren är den ständigt ungdomlige sekreteraren, i själfva verket ledaren, hos Idun, ungdomsgudinnan, hennes förtrogne, hennes biträde, rådgifvare, ombud och — hennes herskare. Gudinnan kan intet företaga utan sin förste och ende statssekreterares medgifvande.

Fram till bordet kommer ett annat leende ansigte, alldeles skägglöst, men omgifvet af så mycket rikare, mörkt, föga grånande hår. Det är också en ungdom, men till åren mycket äldre än den sist nämde, en man som sedan han i ett par årtionden drifvit köpenskap i stor skala och vid flere riksdagar suttit i borgareståndet, varit Sveriges kommissarie vid den andra verldsutställningen i London, därefter innehaft finansportföljen, nu i lång tid presiderat i ett kollegium, hvilket, ehuru dömdt till döden, har åt minstone en lefnadsfrisk styresman som aldrig underlåter att hälsa på hos Idun, där han sedan många år är som barn i huset. Presidenten Wærn tillhör gudinnans förtroligare umgängeskrets.

Dit hör också unge Bäckström, Per Olof, amiralitetskammarrådet, den historiske författaren, hvilken vid fylda 81 år ännu är lika arbetsduglig, arbetsifrig och arbetslycklig. Alt detta har han naturligtvis Idun att tacka för, ty han är en af hennes älsklingar och försummar icke att en gång i månaden infinna sig på hennes mottagningar, hvarifrån han alltid bär med sig hem ett af gudinnans äplen, och det är på detta han lefver, under det han gifver egna arbeten och Starbäcks äfven en förlängd lifstid.

H Wieselgren.

Där kommer en gammal sjöbjörn, säker och vänfast, leende och skämtsam i all sin styrka, en som rest jorden rund redan för några och tretio år sedan, men tycks kunna göra om det när som hälst, blott han finge taga Idun med ombord, men så långt har man ännu icke hunnit: fruntimmer äro förbjuden vara om skeppsbord. Därför stannar kommendörkapten A. Fries tills vidare i land och umgås med Idun på det torra. Han är icke den ende af sjövapnet som idkar det umgänget. Bland dem som tidigast infinna sig synes alltid kommendörkapten Ekelöf, hvilken en gång kom i sällskap med franske kaparen Jean Bart som han väckt upp från de döda och förestälde för sällskapet. Kommendören Arwidsson är också tillstädes, när han kan slippa från sina sjökort, liksom sjömålaren, kaptenen och sjökrigsläraren Jakob Hägg, och den af sjömännen och sjömålarne somaldrig saknas är underofficern vid flottan C. F. Svensson. Bland män af yrket får man kanske också räkna Albert Berg, hvilken på sitt sätt lifligt samtalar med kamraterna, marinmålarne.

Så kommer generalstaben, åt minstone dess chef, frih. Rappe, öfverste P. Fries, öfverstelöjtnant Crusebjörn, kapten Björlin och ännu några andra militärer. Krigets män blanda sig med fredens.

Klockan lider mot åtta, och salen är snart alldeleles fyld. På golfvet är trängsel. Generaldirektör Troilius är trogen sin kärlek till ungdomsgudinnan, och det är justitierådet Olivecrona också. De två saknas sällan, lika litet som rektor af Sillén, förlagsbokhandlaren Bohlin (f. d. firman N. M. Lindh i Örebro), och många flera af gamla gardet, hvilket väl en gång kan dö, men aldrig viker från ungdomligheten så länge det lefver.

Framför konstutställningen är alltid fullt med konstdryftande och kritiserande iduneser, och det går hett till under den skarpt lysande rampen, som så välvilligt hjälper fram taflornas goda egenskaper och så obarmhertigt pekar på de svaga sidorna. Där ha flera af våra förnämsta konstverk fått sitt ljusdop, både målningar och bildhuggarverk. Konstnärerna själfva äro alltid angelägna att få sina arbeten utstälda i Idun, där de kunna göra räkning på en sakkunnig kritik. I granskapet af utställningsväggen träffar man alltid kanslirådet Sander, den varme konstvännen, professor Gellerstedt, något dyster att se på, men rolig att höra, professor Curman, läkaren, balneologen, konstvännen och konstnären, och andra med samma tycken.

Längst upp i hörnet, närmast utställningen, bruka också bildkonstnärerna ha sitt samlingsbord. Där träffas vanligtvis professorerne Malmström, Winge, Saloman och några af de andra målarne. Där synes ock John Börjesons, bildhuggarens, kraftiga personlighet, och där syntes för icke länge sedan Fritiof Kjellbergs blida drag.

De unga konstnärerna saknas icke, åt minstone såsom gäster, då de besöka Stockholm, t. ex. den käcke Carl Larson samt en och annan af öfrige morske »opponenter». Arkitekterne Jacobsson, Grundström, Dahl, Isæus m. fl., träffas också, och gravören Lindbergs skämt lifvar en särskild grupp.

Vid motsatta långväggen finner man vanligtvis Oskar Sandahl och några andra professorer, in- och utländska, lärare från Upsala universitet och Stockholms högskola, Karolinska institutet ej att förglömma. Santesson Vistades där gärna på stående fot intill dess föredraget tog sin början, och professor Rossander gör fortfarande den ena lyckade operationen efter den andra i kvick samtalston. Till den peripatetiske skolan måste man räkna den ständigt på rörlig fot lefvandevetenskapsakademi-bibliotekarien Ahlstrand, hvars lifliga sinnelag är så äkta idunesiskt.

I grupperna på golfvet synas Edvard Swartz, skådespelaren, Frans Hedberg, teaterförfattaren, och någon gång lyser Anders Willmans vänliga anlete upp ett ganska stort område, men i allmänhet ser man ej mycket till de sceniska konstnärerna, hvilka ofta äro af sin tjänstgöring hindrade att infinna sig. Bland de flitigare i sällskapet äro dock skådespelarne Christiernsson och Personne. Någon gång kommer Viktor Holmqvist, glad och vänlig.

Bland sällskapets många vetenskapsmän saknas sällan professorerna Chr. Lovén och Gyldén, och en af de lefnadsfriskaste »idunesare» är Axel Key, hvilken kommer i sällskapet för att röka sina tio sista cigarrer, så vida han ej spar ett halft dussin till det nattarbete som kanske väntar honom efter hemkomsten under det inträdande dygnets första timmar. Hvad är det som bibehåller den långt in på femtiotalet hunna vetenskapsmannen, riksdagsmannen, komitéledamoten m. m. vid oförsvagad arbetskraft? Hvad är det som åstadkommer, att hans anlete ständigt är lika strålande gladt, lika ungdomligt leende? Det är naturligtvis för att han lefver på så förtrolig fot med Idun.

Det är samma förhållande med Gustaf Retzius. Det har sagts, att han, som lär ha känt sig något nervös efter fullbordandet af stora vetenskapliga verk, hemtat nya krafter, då han öfvertog ledningen af en stor daglig tidning. Men rätta orsaken att han icke blott stod ut med, utan äfven kände sig stärkt af ett så öfveransträngande arbete var att denne vetenskapsman, lärare, skriftställare och tidningsledare är en af Iduns egen familj.

Hvad tror ni är orsaken till Nordenskiölds uthållighet bland yttersta nordens is? Alldeles detsamma. Se, så lugn och säker han nu sitter i soffhörnet i salongen närmast salen, röker och smuttar på något drickbart i godt sällskap. Det är på samma sätt med alla iduneser, alla *sanna*, såsom bibliotekarien Wieselgren skulle säga, d. v. s. de som varit trogna i många år, som icke försumma någon sammankomst och icke gå alt för tidigt hem.

Cigarröken ligger i täta moln i de två nämda rummen. Om man icke ser sina vänner, hör man dem dock. Nämden, Iduns konstitutionela styrelse, ett nästan uteslutande professorsregemente som regelbundet återväljes hvarje år, återkommer från ett af de inre rummen, dit den en kort stund förut drog sig tillbaka för att regera litet. Ett klubbslag höres från salen. Det är gudinnans statsminister, som med Idunsäplet äskar ljud och sedan uppläser namnen på de lycklige som invalts till ledamöter samt på dem hvilka äro gäster för aftonen och dessas borgesman, d. v. s. som anmält dem och svaraför dem. Att antagas till ledamot i detta sällskap är icke lätt. Därtill fordras hela nämdens enhälliga bifall. En enda svart kula är tillräcklig att aflägsna hvilken kandidat som hälst. Men på detta sätt har Idun kunnat upprätthålla sitt anseende, och ingen insläppes som ej gjort sig bemärkt inom konsten, vetenskapen, literaturen eller statsmannavärfvet.

Därpå omnämner hr Wieselgren konstutställningens innehåll och meddelar hvad som utgör föremål för aftonens föredrag samt af hvem detta. föredrag skall hållas, liksom han erinrar om att tobaksrökning icke får förekomma under föredraget i det rum där det hålles. Dessutom begagnar han tillfället att tillkännagifva, det sällskapets medlemmar äro alldeles oförhindrade att erlägga de 7 kr. 50 öre, som betalas i årsafgift, i fall de icke gjort det redan på decembersammankomsten, sällskapets ekonomiska.

Klockan är half nio. Alla stolar i salen ha framflyttats på golfvet och vaktmästarne ha inburit förstärkning till sittplatserna. De intagas vanligtvis af sjuttio eller åttio personer, under det de öfriga närvarande sprida sig i smårummen. Antalet af närvarande iduneser håller sig för det mesta omkring hundra. I sin helhet räknar

sällskapet öfver 300 ledamöter. Den medlem som skall hålla föredrag har icke någon talarestol till sitt förfogande, utan ställer sig helt enkelt vid ena långväggen midt för de församlade och börjar utan vidare förberedelser. Vanligtvis äro dessa föredrag af stort intresse, än naturvetenskapliga, än historiska, än rörande någon kulturfråga, än behandlande ett statsekonomiskt ämne eller någon ny uppfinning, o. s. v. Sällskapet har tillräckliga krafter för att verka inom dessa olika afdelningar. Om man ville samla alla de föredrag, som under tjugufem år hållits i Idun, skulle man få en hel *Encyklopedi* för mänskligt vetande och ett icke ovigtigt bidrag till lösningen af de naturvetenskapliga, nationalekonomiska och konstnärliga frågor som sysselsatt oss under de senare två årtiondena. Någon gång utbytes föredraget mot en konsert, anordnad och utförd af sällskapets musikaliska afdelning.

Föredraget får ej räcka längre än en timme. Efter dess slut föres man af den »ledande principen» ut i matsalen, som är våningens stora och präktiga, väl upplysta festsal, där en smaklig aftonmåltid är framdukad. Under denna måltid få utländska gäster, hvilka ofta förekomma i Idun, göra bekantskap med svenska rätter och bordsvanor.

Det är ej utan sitt intresse att se, huru fransmannen med ett visst misstroende smakar på sillen och nästan ryggar tillbaka för den oskalade potatisen. En liten japaner står i skuggan af den store Hans Hildebrands, riksantikvariens, väldiga nordmannaskägg och kastar ettsnedt ögonkast på bränvinsflaskan. Nordamerikanen går helt obesväradt fram vid sidan af sin konsul, öfverste Elfving, och det kan hända, att sjelfva Förenta staternas sändebud är fullkomligt hemmastadt i våra förhållanden, såsom händelsen var med hr Thomas, hvilken obehindradt talade vårt språk. Han försummade aldrig någon sammankomst i Idun, och hr Rufus Magee, hans efterträdare, visar också berömvärda bemödanden att varda en »sann idunesare».

Måltiden fortskrider under glada samtal, och det kan hända, att man någon gång öfverraskas af en ovanligare stek än den som merendels framsattes, såsom då prof. Nordenskiöld för åtskilliga år sedan lät oss smaka på ett kött, som legat i fyrtio år på någon ishafsstation och befans vara en riktig läckerhet.

Man återvänder till sällskapsrummen, och nu börjas »nachspielet», såsom det med artig eftergift för germanskt språkbruk kallas hos den nordiska ungdomsgudinnan.

Man går icke kring ett stort bord och sörplar ur hvarandras glas, en afskyvärd osed på svenska sexor, utan man sitter kring många små bord i förtrolig vänkrets och dricker ur sitt eget glas, men har sinne för hvad som tilldrager sig i allmänhet. Drycken är efter tycke och smak. Full frihet herskar, och det händer, att vattenglaset klingar med punschglaset, kanske med ölmuggen.

Nu äskas ljud. Hr Wieselgren talar i fullkomligt obunden stil, hjärtligt och roande, han föreslår en skål för dem som under aftonen hufvudsakligast bidragit till sällskapets nöje och nytta, såsom den medlem hvilken hållit föredraget samt den eller de som bidragit till konstutställningen, och skålen drickes under jubel och bifallsskratt.

Den outtröttlige ledaren finner alltid tillfälle att föreslå nya skålar, och alla drickas de af alla, svenska statsråd och norska statsråd, hvilka sällan saknas, konstnärer, unga och gamla, skriftställare af olika åldrar och skolor, vetenskapsmän och storslöjdidkare.

Så har Stockholms Idun nu lefvat och verkat i mer än ett fjärdedels århundrade. Det var den 22 november 1862 som sällskapet stiftades af Harald Wieselgren, Adolf Nordenskiöld, Axel Key, Ivar Hallström, Edvard Berg och Janne Höckert. Sedan dess har, en gång i månaden, med undantag af årets två sommarmånader, intelligensens män från skilda läger samlats under ungdomsgudinnans hägn för att utbyta idéer och hos sig och andra främja den friskhet och spänstighet i sinnet som gifva kraft till fortsatta sträfvanden. Friskheten och spänstigheten framkallas och bevaras i synnerhet af den från hvarje slags pedanteri frigjorda stämningen och af den fullständiga jämlikhet som råder mellan höge och låge, statsämbetsmannen och konstnären eller skriftställaren.

***Enär gamla Idun, så kvinna hon än är, icke fördrager fruntimmer på sammankomster, ha Stockholms intelligenta damer skaffat sig en ny Idun, hvilken i sin ordning icke vill veta af några herrar i sina samkväm. Sällskapet *Nya Idun* stiftades 1885 och har till ändamål att, oberoende af alla partiåsigter, bereda kvinnor med olika verksamhetsområden men gemensamma intressen tillfällen till enkla och innehållsrika samkväm. Till

medlem af sällskapet kan en hvar bildad kvinna antagas som egnat sig åt något intellektuelt lefnadskall eller hyser utpräglade vetenskapliga, konstnärliga eller samhälleliga intressen.

Huru det tillgår hos. Nya Idun kan *man* ej så noga veta, men det har dock försports, att den riktigt kvinliga ungdomsgudinnan tagit sin äldre, med endast manspersoner sällskapande namnsyster till förebild uti alt och därför har, liksom hon, sammankomst kl. 7 första lördagen i hvarje månad, dock med undantag af juni—september, under det gamla Idun har blott två månader sommarlof. Afgiften är ock billigare. Nya Idun kräfver blott 2 kr. i årsafgift samt 1 kr. vid inträdet. Nämden består af 20 medlemmar med ordförande, sekreterare och kassaförvaltande värdinna samt deras ersättningskvinnor. Liksom hos den äldre ungdomsgudinnan hållas föredrag och konstutställningar, men Nya Idun har dess utom diskussion, och hvarje medlem kan väcka förslag till diskussionsämne för näst följande samkväm, hvarefter genom omröstning ett af de föreslagna ämnena utväljes.

Bland nämden under första året märktes författarinnorna Alfhild Agrell, Ann-Charlotte Edgren, Amanda Kerfstedt, Mathilda Roos, fil. d:r Ellen Fries, lärarinnorna Anna Whitlock, Ellen Key och Anna Sandström, målarinnan Anna Norstedt, träskulptrisen Selma Giöbel, fruarna Galla Curman, Gyldén, Höjer, Montelius, Zethræus m. fl. på intelligensen olika områden framstående fruntimmer.

*

XVII.
I kungl. biblioteket.

Bibliotekets portar öppnas. Klockan slår tio i Ladugårdslandskyrkan. Det är redan lifligt i Humlegården. Doktorerne komma rännande med fart, de som skola hjälpa de vetgiriga stockholmarne till bibehållande af andlig hälsa och öka deras intellektuella lifskrafter. Dr Bagge kommer från öster, dr Beijer söderifrån, och längst väster ut dyker dr Bergström upp. Doktorerne Lundstedt och Geete äro visst redan på platsen, och dr Wieselgren infinner sig nog snart. Där är också amanuensen Dahlgren och hela den öfriga fakulteten. Alla skynda de in i bibliotekspalatset för att tjäna den allmänna bildningen och räcka en hjälpsam hand åt den lärda forskningen.

Vaktmästarne ha för länge sedan öppnat och ordnat. En af dem står i förrummet och tager emot öfverplaggen hvilka icke få följa med in i helgedomen, utan läsas in i stora riksskåp. Kunderna låta icke vänta på sig. De som komma så här tidigt äro alla kunder, sådana som ofta infinna sig, somliga hvar enda dag, månad efter månad, kanske år efter år, flitiga forskare, trägna arbetare inom det ena eller det andra af vetenskapens eller literaturens områden. De kasta vanligtvis icke ens en blick in i förevisningssalen som öppnar sig midt för ingången i förrummet och så här tidigt på dagen är folktom och i morgonplagg, d. v. s. med öfverdrag öfver de sju stora borden med de tjuguåtta stora lådorna med de mellan tre och fyra hundra värdefulla handskrifterna på mångahanda språk, rara boktrycken från gamla tider, utmärkta bokbanden från olika åldrar och land, profven af berömda personers skrift o. s. v.

Kunden skrifver in sitt namn i besökboken och inträder i läsesalen. Det är ett mycket stort rum, men också ett gladt rum medutsigt åt öfre delen af Humlegården. Linné har man midt för sig. År 1887 skildes genom ett par glasdörrar läsesalen från den del däraf som användes till expeditionsrum, hvilken således förändrades till ett rum för sig, men med omedelbar förbindelse med själfva salen.

Det är högt i taket, och en behaglig värmegrad hela året igenom, väl vädradt, väl ordnadt med stolar och bord på tillräckligt afstånd från hvarandra, inbjudande till läsning och forskning.

Man söker ut åt sig en af platserna vid de fyratio borden, slår sig ned på den utvalda platsen, där man är alldeles för sig själf, antecknar på en af de rekvisitionsblanketter som finnas på hvarje plats och ha platsens nummer

hvilka böcker man önskar, och låter en af de alltid tjänstvillige och uppmärksamme vaktmästarne bära rekvisitionen till utlemningsdisken, inom hvilken ett par af bibliotekets tjänstemän hela förmiddagen håller sig till de besökandes förfogande och bistår dem med upplysningar på mångahanda sätt.

Kungl. biblioteket.

Är man osäker, om det är i den eller den boken man skall finna hvad man söker, hjälper bibliotekstjänstemannen i de allra flesta fall till rätta. Visar rekvisitionslappen en kanske djup okunnighet, ger detta aldrig tjänstemannen anledning till åtlöje. Han drager icke ens på munnen och ännu mindre tillåter han sig att göra sig högljudt lustig på okunnighetens bekostnad.

På det mest granlaga sätt ställer han saken till rätta och leder den okunnige på riktigt spår. Det är icke alltid bildningens blomma som infinner sig för att anlita biblioteket, men tjänstemännen äro lika uppmärksamma och välvilliga mot alla och glömma icke, att de äro där för att betjäna hvar och en af de besökande.

Tjänstemännens tålamod sättes ofta på svåraste prof utan att tröttas, icke ens då de besökande plåga dem med de mest öfverraskande spörsmål som icke ha det ringaste med biblioteket att göra. Så händer det, att personer hos dessa tjänstemän söka upplysning i juridiska och ekonomiska frågor, likaväl som i tolkande af svårlästa handstilar. En gång infann sig vid lånedisken en man och frågade,huru han skulle bära sig åt för att söka en klockarebefattning. Emedan dessa tjänstemän lefva bland och handskas med så mycket böcker, anses de af många såsom lexikon, i hvilka hvar och en har rätt att slå upp efter behag.

Rekvisitionen går med den vid lånedisken befintliga hissen upp till en högre våning, så vida det gäller utländsk literatur, och den begärda boken kommer snart neddansande med samma lägenhet eller hemtas den, om det är en svensk bok, från ett inre rum i bottenvåningen och bäres till den vid sitt bord afvaktande rekvirenten. Det är alltid »ferm expedition», ofta med ett helt tjog böcker till en enda plats.

Har man så kommit i besittning af hvad man åstundat, kan man alldeles ostördt öfverlemna sig åt studier ända till klockan tre, då biblioteket stänges. Fullkomlig tystnad råder i den stora salen. Skulle något högljudt samtal någon gång afhöras, nedtystas det genast genom vänlig erinran från tjänstemännen. Det är nästan såsom vore man i ett trappistkloster, men ett mycket angenämt trapisteri med bokskatter rundt omkring sig och frihet i alt annat än den högljudda yttranderätten.

Behöfver man lexikon, biografiska, historiska eller andra handböcker och hjälpredor, finner man ett rikt referensbibliotek på läsesalens hyllor, där man eger rätt att själf betjäna sig. Men på salens gallerier må man ej uppträda. De där förvarade böcker, i allmänhet tillhörande utländsk literaturhistoria, bibliografi och typografi, begagnas endast efter rekvisition.

Biblioteket besökes af olika samhällsklasser, från och med medlemmar af regeringen ända till gardister och artillerister. I allmänhet torde det vara verklige forskare, skriftställare, bokmakare och studerande som utgöra de besökandes flertal, unga och gamla, män och kvinnor, om hvarandra. Ännu för några år sedan syntes Anders Fryxell ofta i läsesalen, och det är icke så länge sedan man där fick se P. E. Bergfalk, hvilken fortfarande egnar sig åt vetenskaplig forskning. Häfdetecknaren F. F. Carlson var ända till kort före sin död trägen gäst. Hans Forssell synes där ofta. Professor G. Saloman arbetar flitigt för sina undersökningar i forntida konst, och P. O. Bäckström egnar sig med ungdomlig ifver och rastlös ihärdighet åt sina historiska forskningar.

Doktor Ahnfelt har sitt högkvarter längst upp i öster. På en mera central plats sitter Birger Schöldström och skapar af gamla tidningsnotiser, visor och annat småtryck med flitig och konstförfaren hand en hel rad förbiskymtande skuggor, sätter i hop camera-obscurabilder och manar stundom fram en återuppstånden skämtare.

Doktor Ellen Fries sysslar med något historiskt arbete, allvarligt begrundadt. Hr Lichtenberg, gammal bokvurm, studerar något åldrigt poetiskt, troligtvis italienskt. Då och då dyker professor Byström upp och kastar sig öfver något obegripligt gammalt psalmodiskt.

Under hela tiden fortgår lånerörelsen vid disken. Böcker återbäras och nya tagas till hemlån mot vederbörligt kvitto förstås och med förbindelse att återlemna dem på bestämd tid. Öfverskrides denna alt för länge, erhåller den försumlige en skriftlig påminnelse med lokalpost. Hvarje låntagare måste vara försedd med borgen af antaglig person.

I granskapet af disken sitter vanligtvis någon planschletare och rotar i stora portföljer, som kånkats in för hans räkning. Bland sina öfriga skatter har biblioteket en god samling porträtt i kopparstick och stentryck m. m., ordnade efter namnens bokstafsföljd. Där finnes också en hel mängd af Maria Röhls, den under 1830—50-talen i Stockholm mycket bekanta och anlitade porträttecknerskans, originalritningar i svartkrita.

Andra besökande betrakta kartor och planer som också på särskild begäran framsättas i stora portföljer. Bredvid dem är en eller annan vaktmästare sysselsatt med ordnandet af svenska tidningar som öfverlemnats till biblioteket.

Antalet besök i läse- och lånesalen är i allmänhet i stigande. År 1878 uppgick det till 9,980, men 1887 däremot till 14,835. Antalet framtagna volymer ökades under samma tid från 17,979 till 30,764. Dessa siffror äro tämligen ojämt fördelade på de olika månaderna. I allmänhet är biblioteket mera besökt och begagnadt under vintern än under sommaren. Så var under 1887 januari den på besök starkaste månaden. Då infunno sig 1,523 personer. Därnäst kom februari med 1,357, november med 1,346 och december med 1,297. Juli, den svagaste månaden, hade blott 979.

Beträffande antalet framtagna böcker utvisa de i biblioteket förda statistiska anteckningarna alltid den högsta siffran för januari — 3,178 år 1887 mot 1,790 i maj samma år — hvilket beror därpå, att på nyåret skola alla hemlån återställas eller förnyas. Allmänna lofdagar i stadens läroverk, såsom fettisdagen och förste maj, göra sig alltid bemärkta genom ökadt tillopp af besökande. Det är de från besök i biblioteket annars afstängde lärarne som då infinna sig. Skolungdomen däremot hör naturligtvis icke till kungl. bibliotekets kunder. Egendomligt nog äro sådana dagar som julafton och påskafton utmärkta för talrika besök: då infinna sig damer och herrar som önska »lektyr under helgen».

***

För att hvila sig från arbetet i läsesalen gör man kanske då och då en titt i förevisningssalen, hvilken är något mindre än den förra. Där förvaras i de stora glaslådorna och väggskåpen enbetydlig del af bibliotekets handskrifter. Andra finnas i öfra våningen, i föreståndarens för handskriftsamlingen, bibliotekarien Wieselgrens arbetsrum.

Man torde böra erinra sig, att afsigten med visningssalen är att gifva en föreställning om arten och omfattningen af bibliotekets olika afdelningar, men att afseende måst fästas vid det jämförelsevis begränsade utrymmet, så att endast något af det märkvärdigaste och egendomligaste kunnat uppläggas. Utställningen omfattar således icke blott handskrifter, utan äfven tryckalster och bokband samt slutar med märkvärdiga personers egenhändiga skrifter.

Läsesalen i kungl. biblioteket.

Några papyrusrullar eger biblioteket icke, men så många flere handskrifter på pergament. Den äldsta är den »gyllene boken», *Codex aureus*, ett präktigt exemplar, antagligen från omkring år 600, som innehåller de fyra evangelierna i latinsk öfversättning, gjord före den helige Hieronymus’ *versio vulgata*. Boken består af hvita och violetta pergamentsblad, på hvilka är skrifvet med svart, hvitt, rödt och guldbläck, är rikt ornerad och har två utmärkta miniatyrbilder af Mathæus och Johannes. Det är ett af de praktfullaste bokarbeten som någon tid har att uppvisa. Man tror, att denna »Itala» är tillkommen i Italien,men genom dit från Irland inflyttade munkar. En angelsachsisk inskrift visar, att handskriften köptes från vikingar och skänktes till en kyrka, sannolikt domkyrkan i Canterbury. Sedan vet man ingenting med visshet om denna handskrifts öden, förr än den 1690 köptes i Madrid ur markis de Lickes bibliotek af J. G. Sparfwenfeldt, som af Karl XI utsändts för att i Spanien söka efter de gamle göters minnesmärken. Boken öfverlemnades 1705 till kungl. biblioteket.

Icke så märkvärdig, ej häller så praktfull, men ganska intressant är en annan i samma glaslåda förvarad fornfransk handskrift, en *Liber sacramentorum*, kyrkohandbok på latin, till största delen från medlet af 800-talet, samt likaledes en annan fransk handskrift från 1000-talet, *Sidonii Apollinaris epistolæ*. I samma låda finner man ock en fransk afskrift från förra hälften af 1300-talet af den berömde Marco Polos, venetianarens, resa i Asien, sådan den 1298 uppsattes af Rustichello da Pisa. Denna handskrift skall ha tillhört det kungl. biblioteket i Louvre och der funnits ännu 1424, sedan kommit till Normandie och slutligen tillfallit den lärde jesuiten Paul Pétau (död 1652), med hvars öfriga handskrifter den inköptes af drottning Kristina, som vid afresan från Sverige icke tog den med sig. Den är i fotografisk facsimile 1882 utgifven af A. E. Nordenskiöld. Biblioteket eger också en annan fransk handskrift af Marco Polos resa, prydligt utförd, med vackra initialer och ramar, men i hvilka de tillämnade miniatyrmålningarna aldrig utförts.

Vill man se riktigt präktiga miniatyrbilder, skall man betrakta den rikt illustrerade handskriften på finaste pergament af en roman på vers från 1200-talet, *Le Romant de la Rose*, af Guillaume de Loris, fortsatt af Johan de Meung. Dessa miniatyrbilder äro af stort konstvärde, och det är mycket möjligt att de förskrifva sig från sjelfva Jehan Fouquet, den berömde, omkring 1485 aflidne miniatyrmålaren. En äldre handskrift med präktiga miniatyrer är en latinsk gudstjänstbok, *Collectæ, capitula et orationes*, hvars ålder kan med tämlig noggranhet bevisas vara från 1135 eller kort förut.

Men det vackraste af alt vackert i miniatyrmålning på gamla handskrifter är väl en bönbok på latin, fransk prakthandskrift från senare delen af 1400-talet, utmärkt textad, och sirad med rundmålningar, målade och förgylda initialer samt fyra stora miniatyrer. Blom- och ornamentmotiv äro, liksom de öfriga bilderna, af ett smakfullt och sant konstnärligt utförande. Otvifvelaktigt är det Jehan Fouquet som målat också dessa miniatyrer. På bilden af evangelisten Lucas finner man en högst intressant framställning af utseendet och förvaringssättet af en boksamling i slutet af 1400:talet. Det ser ut som vore det en samling fotografialbum i våra dagar.

Intressant är att jämföra de franska miniatyrmålningarna och handskrifterna med de tyska i vårt bibliotek. De förra äro ofantligt öfverlägsna de senare, liksom man finner att Frankrike redan från medeltidens början, från den gamla romerska odlingens död, öfverträffade andra riken på Europas fastland och England i alt hvad den ädlare konstslöjden vidkommer.

Vi ha endast i förbigående pekat på en och annan af de verkliga »skatter» som där finnas och som skulle göra heder åt långt större samlingar. Några af dem äro för länge sedan beskrifna af Stephens och Geffroy. *Gigas librorum*, den i särskild glaslåda förvarade »bokjätten», känd under namn af »Djäfvulsbibeln», är tillräckligt bekant, liksom alla handskrifterna af våra gamla landskapslagar, frälsebref, skråordningar m. m. Senare tillkommen är den stora på ena långväggen upphängda *Landt och Siö Charta öfwer Siön Mälaren och des öyar*, ett praktarbete från 1689, som 1884 skänkts af generallandtmäterikontoret.

Hvad allmänheten får se, det är förevisningssalen och läsesalen, men det är icke hela biblioteket. Hela den andra hälften af det stora huset kräfver också uppmärksamhet, i fall man hade tillåtelse att tränga dit in. Detta hör dock till undantagen. Bakom lånedisken synes ett par dörrar, och man vet, att de leda till hemlighetsfulla rum i byggnadens inre, men huru det ser ut i de rummen vet ingen af de vanliga läsekunderna. Det är ett otillgängligt område som beträdes endast af helgedomens tempeltjänare och några få gynnade.

Af bibliotekets tjänstemän ser allmänheten vanligtvis ej andra än herrarne bakom lånedisken. Under större delen af den tid som förflutit sedan biblioteket fick sitt eget hus har i synnerhet e. o. amanuensen dr P. Beijer varit anstäld vid utlåningen. Under de två första åren, 1878 och 1879, förestods låneafdelningen af bibliotekarien dr H. Wieselgren och sedermera under några år af amanuensen Chr. Eichhorn. Dr L. B. Bagge har ej sällan också där tjänstgjort, liksom under kortare tid andra af bibliotekets amanuenser. Med de nu nämda tjänstemännen har allmänheten haft tillfälle att göra bekantskap, alla de öfriga ser man icke till. Endast då och då visar sig någon af dem i läsesalen. Men lyckas man tränga in i byggnadens inre, finner man dem alla träget sysselsatta, och likväl tvekar ingen af dem att för långa stunder ställa sig till den vetgirige främlingens tjänst, att följa honom i de långa

gångarne mellan bokhyllorna, påpeka alt anmärkningsvärdt, förklara det obekanta, upplysa och handleda. Så väl bibliotekarien dr Wieselgren som bibliotekarien dr Bergström, amanuensen dr Bagge, amanuensen Dahlgren, amanuensen dr Lundstedt, e. o. amanuensen dr Geete och alla de öfriga tjänstemännen äro äfven i det fallet outtröttliga.

Om vi titta in i bibliotekarien Bergströms arbetsrum, finna vi doktorn kanske sysselsatt med ordnandet af svenska visor. Han sitter omgifven af andliga och verldsliga visor, kärleksvisor, som upptaga ej färre än elfva stora kartonger — så rik kan den svenska kärleken vara — frieri- och giftasvisor, som ingalunda böra förväxlas med kärleksvisor, sjömansvisor, skandalvisor, visor »tryckta i år», visor med riktiga årtal och utan årtal. Samlingen börjar med år 1739 och går till närvarande tid. Äldre visor måste man söka upp på annan plats i biblioteket. För öfrigt sysselsätter bibliotekarien Bergström sig med ordnandet af hela den *Folklore*, den folkets sedvanor, vidskepelse, melodier o. s. v, behandlande svenska literatur som finnes i biblioteket.

Hela bibliotekets samling af tryckta böcker är fördelad i två afdelningar: den *svenska* och den *utländska*. Den förra intager hela västra delen af husets bottenvåning, under det den östra inrymmer läsesalen och förevisningssalen; utländska afdelningen upptager byggnadens hela öfvervåning, äfvensom läsesalens båda öfre gallerier.

Man vandrar såsom i en lång allé, hvilken skäres af åtskillliga tvärgångar, och på ömse sidor har man stora »boskéer», en hel lustpark med täta häckar. Hvarje häck är en hög bokhylla, en fast jernställning med lösa hyllor, fylda med böcker i god ordning. Det är frukter af många olika slag, som väl kunna reta den vetgiriges hunger efter kunskap och komma det att vattnas i munnen på hvarje bokälskare. Men den hungern får ej tillfredsställas på detta rum. Här är intet att spisa på stället, endast till hemtning. Vill man mätta sig med dessa frukter, måste man åter begifva sig ut i läsesalen och där underkasta sig den vanliga spisordningen.

I de nämda »boskéerna» eller cellerna finner man svensk vitterhet af olika slag, dramatisk literatur särskildt för sig, andlig poesi och sagor, riksdagstryck, juridik och kommunalförvaltning m. m., alt i god ordning och lätt tillgängligt.

Vill ni träda in i »majorens grotta», finner ni en rik samling af accidenstryck af många slag, såsom bjudningsbref, bröllops- och begrafningskort, matsedlar, inträdeskort till sammankomster och offentliga förlustelser, teateraffischer o. s. v. för det mesta af intresse för forskare i vår odlingshistoria samt af ej ringa vigt för framtiden. Platsen har sitt namn efter en nitisk, men nu mera från Stockholm afflyttad e. o. tjänsteman i biblioteket, majoren J. G. af Forssell, som under några år tillhörde biblioteket och ordnade nyss nämda tryck.

Från nedra botten föra fem lätta och bekväma vindeltrappor till de öfra bottnarne, och där finner man fortsättningen af den svenska afdelningen i följande ordning: historia, geografi, reseskildringar, teknologi, ekonomi, skön konst, akademiers och öfriga lärda eller konstnärliga samfunds handlingar, disputationer, m. m. De sistnämnda ordnade af e. o. amanuensen C. G. Wahlberg. På en ännu högre botten finner man teologi, filosofi, estetik, språkvetenskap, femton- och sextonhundratalets literatur samt ej mindre än *nio* stora hyllor med Svedenborgiana.

Den utländska afdelningen har samma utseende som den svenska och är fördelad på tre bottnar, af hvilka den nedersta rymmer historia med alla dess underafdelningar, ordnad efter de olika landen i alfabetisk följd. Vidare på samma botten biografi, genealogi, heraldik, ordenshistoria, etnografi, geografi med kartor och utsigter, resor, skön konst, numismatik m. m.

Mellanbotten innehåller hela rikedomar af språkvetenskap, utländsk folkliteratur, politisk ekonomi, juridik, hvaribland fyra kedjeböcker, Justiniani codex, upplaga från 1514, stor samlingskönliteratur, äfven arabisk, såsom »Tusen och en natt» m. m., kinesisk och japansk, den sistnämnda i 1,050 nummer, hemförd af Nordenskiöld.

Här, liksom på svenska afdelningen, har man stält teologien högst och ordnat den på öfversta botten, der man ock finner kyrkohistoria, filosofi, naturvetenskap och matematik, medicin, krigsvetenskap samt till och med »sport», förutom tidskrifter, en storartad samling, af hvilka några ock finnas på gallerierna i läsesalen samt de nyaste

uppstälda till fritt begagnande i sjelfva denna sal.

Vi tränga, med vederbörligt tillstånd naturligtvis, in i bibliotekarien Wieselgrens arbetsrum i öfra våningen; personen är känd inom och utom biblioteksverlden. Harald Wieselgren ingick i k. bibliotekets tjänst redan då han ännu icke var mer än 19 år gammal, och det är trettio år sedan han där befordrades till andra amanuens. Tre år därefter vardt han förste amanuens, hvilken tjänst han innehade i sexton år; och sedan 1877 är han bibliotekarie. Det är de yttre dragen af hans verksamhet i biblioteket, men skulle denna skildras som sig bör, fick skildraren ett styft arbete, ty den verksamheten är på det närmaste förenad med bibliotekets utveckling under de två senare årtiondena eller ännu längre.

Nu kommer bibliotekarien mot oss, fryntlig och välvillig, och håller genast ett föredrag på stående fot om handskriftsamlingen, för hvilken han är föreståndare och som, såsom förut nämts, är förvarad dels i förevisningssalen, dels i d:r Wieselgrens arbetsrum i öfra våningen. Under det han håller sitt föredrag, lägger han ock för oss en hel mängd rara handskrifter, öppnar skåp och låter oss skåda in i de hemligaste gömslen samt inviger oss, så godt för den profana fattningsgåfvan sig göra låter, i dessa gömslens och dessa gamla skrifters höga betydelse, från och med den gamla, af torfrök svärtade isländska Homilieboken från elfvahundratalet till och med den tre hundra år yngre Arvid Trolles lagbok, der Erik Trolle, Arvids son och ärkebiskop Gustafs fader, gjort några egenhändiga anteckningar om att fördrifva råttor, och kan man äfven få se den ännu yngre Olaus Petri »tänkiebok», hvilken *icke*, såsom det uppgifvits, innehåller några »memoarer» af vår reformator, utan helt enkelt är Stockholms rådhusrätts protokoll under de år Olaus Petri var magistratssekreterare och då, åtminstone under 1524, Peder Hård var fogde, Larens Larensson och Ivar Ivarsson voro borgmästare samt stadskamrern hette Anders Bottenkar, och stadsnotarien, »scrifferen», nöjde sig med namnet Nils.

I sådana gamla handskrifter skulle äfven lekmannen under den lärde bibliotekariens handledning kunna studera hela vår gamla literatur och dermed en god del af vår odlings utveckling ända till 1500-taletsslut. Några af de skrifna böckerna äro rimkrönikor, som förelästes vid gästabud *innan* man gick till bords. *Efter* bordet var man ofta i det tillstånd, att man kunde hvarken läsa eller höra på en läsning. I mer än en allvarlig bok, t. ex. i lagböcker, förekomma teckningar på hvarje sida, dels humoristiska, dels cyniska — medeltidslynnet låg ofta åt det hållet — dels illustrerande texten. Dessa teckningar vittna ej om någon hög konstnärlig ståndpunkt, men däremot om ett mycket godt lynne.

Handskriftsamlingen har också åtskilligt österländskt. Utan att tala om *Megillah*, de pergamentrullar, af hvilka hvar och en innehåller en bibelbok, som det icke ens lönar mödan att visa för en oinvigd, kunna vi dock med ett visst nyfikenhetsnöje titta på den rika samlingen af arabisk literatur samt på de af Nordenskiöld inköpta nitton handskrifterna på palmblad, från det på Ceylon gamla heliga språket, hvilka härifrån skickades till den i palispråket hemmastadde professor Fausböll i Köbenhavn, som också tog reda på dem. Skulle någon kunna läsa *Subhasutrarthavyakkhyanayayiy* singhalesisk förklaring af *Suttra Sutta*, ett af Buddas föredrag, på pali, så har han nu tillfälle därtill.

Öfver alt detta och mycket mera vakar bibliotekarien Wieselgren. Han är också bibliotekets kassaförvaltare och räkenskapsförare samt deltager i inköpsberedningen och den utländska brefväxlingen. En på handskriftsafdelningen verksam tjänsteman var under flera år dr Elof Tegnér, nu mera Lunds universitets bibliotekarie, hvilken utarbetat öfversigt af k. bibliotekets samling af svenska brefväxlingar samt för öfrigt tjänstgjort på andra afdelningar inom verket, men med utgången af 1884 lemnade det.

***

G. E. Klemming.

Vi ha från de lägre och yttre områdena af det stora riksverket trängt upp i de högre och inre, men ännu ha vi icke kommit i det allra innersta och allra heligaste. Dit är det endast högst få dödlige unnadt att inträngа. Där sitter själfve öfverguden. Orörlig, tyst, vördnadsbjudande, skild från hela den öfriga verlden, endast sällan uppenbarande sig för människorna, en hemlighetsfull makt, är detdock han som styr hela biblioteksverlden i

Humlegården och därifrån verkar på alt hvad boksynt är här i landet.

Det är *Ö. B.*, såsom han heter på »biblisspråket», öfverbibliotekarien G. E. Klemming, en af fosterlandets vise, till sitt yttre en högrest patriark, med långt ned på skuldrorna böljande silfverlockar.

Man tror kanske, att han är en *paleotyp*, årsbarn med de *incunabler*, som härstamma från boktryckerikonstens första tider, ty såsom tryckalster, ej såsom handskrift må han betraktas, men det är misstag — han är visst icke så gammal. För att vara en paleotyp måste man onekligen vara äldre än några och sextio år, öfverbibliotekariens ålder. Hans handlingar tyda också på mandomsårens kraft och ihärdighet, icke på ålderdomens behof af hvila.

Gustaf Edvard Klemming var ovanligt boksynt och en lidelsefull bokälskare redan i barnaåren, och såsom gymnasist, jämte brodern Henrik (»Klemmings antiquariat»), en af bokauktionskammarens flitigaste kunder. Under ett halft århundrade därefter har han egnat sig oafbrutet åt de »bokliga konster» som äro förenade med en sannskyldig bibliotekaries lifsuppgift. Han var icke äldre än tjugu år, när han jämte Georg Stephens vardt en af det då, 1843, stiftade svenska fornskriftsällskapets mest nitiske medarbetare.

Då han 1856 tillförordnades såsom amanuens vid k. biblioteket, införlifvade han med detta sin egen dyrbara samling af äldre svensk literatur. Ett par år därefter nämndes han till vice bibliotekarie, och efter att under några år ha varit t. f. kungl. bibliotekarie, vardt han 1865 ordinarie innehafvare af den tjänsten samt efter samlingarnas flyttning till det nya huset benämd *öfverbibliotekarie*.

Om man skulle uppräkna hvad den mannen uträttat för den svenska literaturen, finge man mycket att göra. Här är ej plats därtill. Endast må nämnas, att öfverbibliotekarien blott sedan samlingarna flyttades till Humlegården utgifvit slutet af den Oxenstiernska handskriften på biblioteket, slutet af »Sveriges dramatiska literatur» och (jämte fil. kand. G. Eneström) förteckning öfver svenska almanackor till 1749, första och andra delarne af »Svenska medeltidspostillor», ett bibliografiskt arbete öfver »Sveriges äldre liturgiska literatur», »Yngre Vestgötalagens äldsta fragment», tre häften af förteckning öfver »Samtida skrifter rörande Sveriges förhållande till främmande makter», »Sveriges krönika från Gog till Karl Knutson», »Medeltidsdikter och rim», tre häften, »Birgitta-literatur», bibliografi m. m.

För öfrigt leder öfverbibliotekarien hela verket och egnar sin outtröttliga omsorg åt i synnerhet de vidlyftiga svenska samlingarnas förkofran och ordnande. Det urval af trycksamlingarna från riksarkivet, hvilka öfverlemnats till k. biblioteket, har öfverbibliotekarienhandlagt och till stor del (omkring 6,000 nummer) ensam fullgjort det maktpåliggande arbetet, liksom han sysselsatt sig med plansch-samlingarna, till hvilka han utvalt de rika tillökningarna.

Hvart man kommer i bibliotekets inre finner man ständig verksamhet från och med öfverbibliotekarien till och med vaktmästarne och de med häftningar sysselsatte bokbindarne. Och verket är i stigande, ty ständigt ökas samlingarna, men ersättningen i pengar är sannerligen icke öfverdrifven. Den högsta löneinkomsten, till hvilken öfverbibliotekarien kan komma, är 7,000 kr., den högsta för de två bibliotekarierna hvardera 5,500. De fyra amanuensernas lön är 3,000, som genom ålderstillägg kan ökas till 4,000. Och huru länge tål det icke innan en tjensteman hinner till ordinarie amanuens! En af dem tog sin doktorsgrad redan 1873 och ingick då i bibliotekets tjänst, men först 1884 fick han ordinarie grad. Efter sju års studier vid universitetet hinner man »parnassen», och efter ytterligare elfva år, således först *aderton* år efter det man lemnat skolan, får man ordinarie anställning.

Icke är det just lockande att egna sig åt bibliotekets tjänst, om man ej själf har någon förmögenhet. Och likväl styr den ene bokälskaren efter den andre sina steg åt det hållet. Biblioteket har i långa tider haft förmånen att betjänas af kunskapsrike män, och för det mesta hålla de ut, oaktadt de första årens knappa inkomster. I vanliga fall är det endast andra bibliotekstjänster som kan draga dem härifrån, såsom den ofvan nämnde universitets-bibliotekarie-befattningen i Lund eller såsom då den i k. bibliotekets tjänst grånade, närmast öfverbibliotekarien stående bibliotekarien J. A. Ahlstrand vid k. bibliotekets flyttning »opterade» för vetenskapsakademien, hvars bibliotekarie han varit ända sedan 1856, ehuru han ännu längre egnat stor del af sin rastlösa verksamhet och sina djupa insigter åt först nämda bibliotek.

***

Kungl. bibliotekets tillväxt sker genom inköp, skänker, byten och leveranser från rikets boktryckerier, hvilka äro skyldiga att »af alt som tryckes ifrån upplagan aftaga och utan betalning aflemna till kungl. biblioteket ett fullständigt och felfritt exemplar, jämte därtill hörande planscher». Så öfverlemnades enligt hvad öfverbibliotekariens årsberättelse upplyser, under 1887 till biblioteket 10,255 svenska boktryck. Genom byten fick denna afdelning af biblioteket 565 nummer. I gåfvor inflöto 1,112. Genom köp i boklådor och på auktionerförvärfvades 859. På det sättet ökades *svenska* afdelningen med tillsammans 12,791 n:r.

Den *utländska* tillväxer synnerligen genom köp både i Sverige och i utlandet. Den ökades 1887 med 2,215 n:r. För att få någon kännedom om huru det går till vid bokinköpet träda vi in i en afdelning som vi ej förut besökt, i ett rum innanför lånedisken. I det rummet har amanuensen E. W. Dahlgren, bibliotekarie vid Karolinska institutet, sin verksamhet inom riksbiblioteket.

Där ser man nyutkomna böcker, fortsättningsböcker, böcker skickade dit till påseende, katalogkartonger och mera sådant i stor mängd. Bibliotekarien Dahlgren förestår de utländska bokinköpen och genomläser därför bokanmälningarna i de vigtigaste af halft annat hundrade utländska tidskrifter, gör anteckningar och föreslår inköp. En del dylikt arbete utföres ock af bibliotekarien Wieselgren.

Tid efter annan framlägges i det afseendet en föredragningslista vid bibliotekariesammanträdet, där öfverbibliotekarien är ensam beslutande, men där de två bibliotekarierna gifva sina råd och yttra sig till protokollet som föres af hr Dahlgren. Om skyndsamhet är af nöden, kan öfverbibliotekarien besluta också mellan sammanträdena. Rekvisitionerna skickas till Samson & Wallins bokhandel som under en lång följd af år biträdt kungl. biblioteket vid inköp af utländska böcker.

Sedan böckerna anländt till biblioteket, införas deras titlar i en »acquisitionskatalog» med uppgift hvarifrån de kommit och katalogiseras därefter på lösa blad i två olika exemplar, af hvilka det ena bildar »nominalkatalogen» i alfabetisk serie efter författarnes namn eller, om detta är okändt, efter första substantivet i titeln, samt vid pseudonymer till särskilda hänvisningar; det andra exemplaret lägges till »realkatalogen». *Tryckta* kataloger användas lika litet här som vid andra stora bibliotek. Det torde kunna vara skäl att hågkomma, det vårt kungl. biblioteks sätt att katalogisera tjänt till mönster för många andra bibliotek, såsom Karolinska institutets, Svenska läkaresällskapets, Väg- och vattenbyggnadskårens m. fl.

Statens bidrag till inköp af böcker antogs först vid 1844—45 årens riksdag och bestämdes då till 8,000 rdr banko, hvilket ökades 1878 till 18,000 kr., och är nu mera 25,000 kr., hvilket dock är långt ifrån tillräckligt.

Kungl. biblioteket anses nu innefatta nära 300,000 tryckta böcker, förutom ett antal småtryck, och öfver 9,000 handskrifter.

*

XVIII.

I läsesalongen och på lånbiblioteket.

Aftonen är inne. Stockholmarne skynda till teatrarne, musikkaféerna, bönesalarne, föreläsningsrummen, till enskilda sällskap, offentliga möten, ordenssamfund, fackföreningar och mera sådant. Det fins äfven de som stanna i sina hem. Men en person, som icke har familj och icke trifs att sitta ensam i sin bostad, icke häller är road af sällskap, som bekymrar sig föga om teatrarne och ej har lust att slå sig ned bland cigarröken och punschångorna på ett kafé, hvad skall han taga sig till?

Vore det i Paris, hade han hundratals utvägar och kunde bland annat begifva sig till Sainte-Geneviève-biblioteket för att i lugn sysselsätta sig med läsning mellan kl. 6 och 10. Till och med i Roma står den utvägen honom öppen i Sapienza (universitetet) och i Vittorio-Emmanuele-biblioteket i f. d. Collegio Romano, hvilkas betydande boksamlingar hållas öppna hvarje afton. I Stockholm har man länge haft blott Tekniska skolans, hvilket dock är öppet endast två aftnar i veckan samt half annan timme på söndagsförmiddagarne och är mera ett fackbibliotek än en boksamling för den stora allmänheten.

Stockholm har likväl många och ganska stora offentliga boksamlingar, t. ex. Vetenskapsakademiens, Karolinska institutets, Tekniska högskolans, Stockholms högskolas, Tekniska skolans, Vitterhets-, historie- och antikvitets-akademiens, Generalstabens, Riksdagens, m. fl. m. fl. Alla dessa äro dock, med nyss nämda undantag, tillgängliga endast på hvardagsmiddagarne samt vanligen blott två gånger i veckan. Med undantag af k. biblioteket är det blott ett enda offentligt som hålles öppet alla helgfria dagar (kl. 11—3), och det är kungl.patentbyråns, en inrättning som följer med sin tid, åt minstone på hvardagsförmiddagarne.

Vår hufvudstad lider således brist på tillfälle att begagna offentliga, kostnadsfritt upplåtna läsesalar på de stunder som för flertalet äro de enda lediga. Hvad skall en läslysten ensling således taga sig till på aftnarne? Lyckligtvis har han tidningskontoren och Stockholms läsesalong, som dock icke äro kostnadsfria för honom. Men för fem öre kan han på ett af de nämda kontoren få sitt lystmäte på hela stockholmspressen.

Interiör från Läsesalongen.

Stockholms tidningskontor äro rätt goda, men lugna tillflyktsorter äro de icke. De som köpa tidningar komma och gå, slamra och skramla med tidningar, slantar och prat och bekymra sig föga om den stillhet som en uppmärksam tidningsläsare kräfver. Vanligtvis är också utrymmet föga tillfredsställande. Icke sitter man riktigt bekvämt häller, och från den oupphörligt öppnade dörren drar det ganska obehagligt.

Vida bättre är det i *Stockholms läsesalong*, i hörnet af Beridarebansgatan och Klara Bergsgata, där stora flaggan svajar utanför ett hus som eges af själfve konungen. Där kan den kunskapstörstande enslingen, vare sig man eller kvinna, finna vederkvickelse i en rymlig lägenhet på fem rum, sitta bekvämt och under tystnad omkring siggenomläsa så många tidningar och tidskrifter han hinner med till kl. 10 på aftonen samt när han går hem få med sig en efterlängtad bok. Bättre kan den läslystne icke begära, men det är naturligt, att det kostar honom mer än på ett tidningskontor.

Länge tålde det innan Stockholm fick denna salong, och anmärkningsvärdt är, att då vår hufvudstad redan hade öfver hundratusen invånare, egde han hvarken en sådan läselokal eller något enda af de nu så talrika tidningskontoren. Man hade visserligen »Sällskapet», där åtskilliga tidningar lästes, men det är icke alla som kunna eller ha lust att vara ledamöter af denna tämligen dyra klubb. Ville man, såsom det heter, »titta i ett blad» utan att köpa det, kunde sådant ske endast på en källare, ett kafé eller i en kryddbod, men på intet af dessa ställen hade man tillfälle att i fred och ro taga kännedom om tidningens innehåll. Om man betänker, huru ofantligt många stockholmare nu läsa de dagliga bladen utan att köpa dem, under det bladens antal, prenumerationen och lösnummerförsäljningen likväl tillväxt i starkare förhållande än folkökningen, skall man finna hvilka storartade framsteg tidningsläsningen gjort på ett par årtionden.

Det var först med ingången af 1867 som läsesalongen uppstod. I början var den afsedd för endast fruntimmer. Inbjudningen utgick från »Tidskrift för hemmet», d. v. s. från fröken Sofi Leijonhufvud (nu enkefru Adlersparre), hvilken jämte fru Lind af Hageby, fröknarna H. och A. Hierta (nu fru Retzius), fruarna Limnell och Wallenberg, m. fl. damer sökte gagna den bildningssökande kvinnan. Länge dröjde dock icke förr än läsesalongen gjordes tillgänglig för äfven herrar. År 1874 bildade sig ett bolag med namnet »Stockholms läsesalong», som icke hade penningvinst till ändamål, utan endast önskade att genom ökade tillgångar kunna utveckla företaget, men tillgångarne voro ej större än att aktiekapitalet slukades för läsesalongens ordnande och underhållande. År 1882 undergick salongen en pånyttfödelse och öfvertogs af *Föreningen för Stockholms läsesalong*. Genom en basar bildades en fond, som f. n. uppgår till något öfver 11,000 kr., och läsesalongen kunde förskaffa sig sin nuvarande

ganska ändamålsenliga lokal, hvilken hålles öppen mellan kl. 9 f. m. och 10 e. m., hälgdagar dock endast kl. 2—10 e. m.

Stockholms läsesalong, hvilken under de senaste fyra åren föreståtts af fröken M. v. Below och förut under tio år med stor omsorg leddes af fru M. Broomé samt åt hvilken fröken A. Wensjoe och många andra damer egnat sina tjänster, är icke så storartad som Athenæum i Köbenhavn, kanske ej ens så betydande som motsvarande i Kristiania, men likväl icke utan sin vigt i stockholmslifvet. De stora läseanstalterna i de andre skandinaviske hufvudstäderne äro verkliga *sällskap*, i hvilka endast medlemmar infinna sig. De äro nästan ensamma på sitt område och icke, såsom här, underkastade medtäflan från tidningskontor. Men, utom att största flertalet af utländska tidningaricke fins ens i det bäst försedda af dessa kontor, är det i synnerhet för tidskrifts- och bokläsning som vår läsesalong bjuder stora fördelar. Läsesalongen är så myfcket mera nödvändig, som de offentliga boksamlingarna, såsom ofvan visades, i allmänhet icke äro tillgängliga på aftnarne. Det kan visserligen sägas, att ej alla som begagna sig af ett offentligt bibliotek göra det för ökandet af sina kunskaper, ty nog har det händt, att en och annan gått dit för att sätta sig och sofva, men det vore kanske ej illa, om Stockholm egde flere sådana sofställen. Onekligen är det väl något bättre att sofva i biblioteket än att öfverlasta sig på krogen, vare detta sagdt utan att förorda biblioteks användande till sofplatser. För rökare är salongen alldeles oanvändbar.

Läsesalongen är försedd med de flesta stockholmstidningar, en stor del landsortsblad samt norska, danska, engelska, franska, tyska, och amerikanska. Större delen af de besökande tillhöra nu mankön, men äfven ganska många fruntimmer infinna sig, i synnerhet sedan lärarinnor fått för billigare pris tillträde till tidningsläsning (ej till boklån). Lärarinnorna, liksom lärare, tjenstemän, skriftställare och i synnerhet tidningsmän utgöra flertalet af de besökande. Skolungdom infinner sig äfven, och ej häller för arbetarne är salongen för dyr. I salongens första tid såg man dock flere af de arbetande klasserna. Likadant är förhållandet med våra garnisonssoldater, hvilka förut ofta lånade böcker, men nu ha sådana på närmare håll.

Under 1887 mottog läsesalongen omkring 23,800 besök. Af dessa voro omkring 12,200 dels års-, dels månads- och veckoabonnenters, nära 8,500 utgjordes af för en gång betalande (20 öre) och bort åt 3,200 af pollettinnehafvares. Tio polletter gälla för lika många besök och kosta 1 kr. 50 öre. Fem polletter betalas med 75 öre. För en veckas läsning på stället erlägges 60 öre, 1 månads 1,60, ett års 12 kr. Hemlån utan läsning på stället betalas efter tidens längd och böckernas antal från 40 öre i veckan till 12 kr. om året. För läsning på stället *jämte* hemlån betalas från 75 öre i veckan till 20 kr. om året, och man har då tillfälle att följa med en god del af literaturen.

***

Såsom vi sett är läsesalongen också lånbibliotek — med 10,000 band — men det är icke Stockholms enda. Om det är sant, att läsning af böcker mycket inskränkes genom den alt mera sig utbredande tidningsläsningen, är det också öfverensstämmande med sanningen, att af den bokläsande allmänheten är det endast ett ringa antal som *köper* böcker. Vetenskapliga arbeten och literatur på slöjdernas och konsternas m. fl. områden lånas i de stora offentliga biblioteken, kanske någon gång i läsesalongen. Romaner, tidskrifteroch lättare literatur i allmänhet hemtas från lånbiblioteken. Af de senare finnas åtskilliga, men det är nästan blott ett enda som är af någon större betydenhet.

Redan mot slutet af 1500-talet finner man »bokförare» eller bokhandlare i Stockholm. Åt minstone nämnes såsom sådan en Herman Sulkens, och i medlet af följande århundrade erhöll Johan Janssonius bokhandelsrättigheter, men något lånbibliotek tyckes icke ha funnits förr än i medlet af 1700-talet, då ett sådant skall ha anlagts af den bekante boktryckaren, bokhandlaren och skriftställaren Lars Salvius, hvilken genom sitt gifte med boktryckaren Joh. Laurentius Horrns enka Helena In de Betou kom i besittning af det berömda Horrnska boktryckeriet och »för sina märkliga förtjänster om svenska bokhandelns upphjälpande» erhöll direktörs namn, »med lika rang och heder som assessorerne i kollegierne.»

År 1783 upprättades ett lånbibliotek af F. A. Cleve, kantor i Tyska församlingen och kollega i Tyska skolan.

Katalogen var på tyska och biblioteket i synnerhet utländskt. Det delades i en afdelning »für erwachsene Personen» och en »für die Jugend». Den sista katalogen är tryckt 1802. Tio år efter grundandet af detta lånbibliotek anlades ett nytt af C. C. Behn, som gaf ut katalog på svenska, tyska och franska. Den sista katalogen är af 1828, men då hade magister A. Wiborgs lånbibliotek redan länge funnits (sedan 1811), det mest betydande som Stockholm egt, samt flere andra, såsom (G. E. Rademines och »kungl, sekreter» J. D. Flintenbergs (1800) i Gelsingska huset. Flintenberg hade varit riksantikvarie, men afsagt sig befattningen, fick titeln af förste expeditionssekreterare och afled (1819) såsom skolrektor. Han hade vidsträckt beläsenhet samt var äfven författare.

Magister Wiborg var dock den som utvecklade denna rörelse till större betydenhet än förr, och efter hans död innehades lånbiblioteket någon tid af bokhandlaren W. Isberg samt öfvertogs sedan af magister W. Baumgarten. Under flera år sköttes det hufvudsakligen af Ferdinand Holmström, vitter författare, prisbelönt af svenska akademien († 1858).

Såsom man ser, har lånbiblioteksrörelsen i Stockholm rätt vackra anor och har skötts af åtskilliga literära och vetenskapligt bildade personer. Så hade ock den bekante vitterhetsidkaren F. B. Cöster ett lånbibliotek här på 1830-talet. Det Wiborgska, slutligen kalladt f. d. W. Baumgartenska, flyttades från Storkyrkobrinken till 48 Drottninggatan och fans där ännu på 1860-talet, då det såldes till enskild person, ryttmästaren, frih. A. F. Kurck och fördes till det gamla Oxenstjernska godset Tidön, som 1863 inköpts af Kurck.

Utom Per Götreks, den originela bokhandlarens, lånbibliotek vid Nya Kungsholmsbrogatan, Stora Gråmunkegränd m. fl. ställen, som fans redan på 1830-talet och Maria de Vylders lånbibliotek som i senare delen af 1840-talet hade sin lokal i n:o 14 Enkhusgränden (Hamngatan), innehade bokhandlaren J. J. Flodin från 1842 ett väl försedt och mycket anlitadt i frimurarebarnhusets egendom vid Malmtorgsgatan (nu badhuset), hvilket 1872 öfvertogs af G. A. Ljungholm och sedan 1883 eges af fröken Emma Pettersson, 38 Mäster-Samuelsgatan. På 1850-talet innehade också fru Spanier ett lånbibliotek, och i därpå följande årtionde funnos äfven C. & O. Carléns, Hellgrens, Janssons, Maas’, Schylanders, Seeligs och Strandbergs lånbibliotek.

År 1855 grundade bokhandlaren A. Grönberger ett nytt lånbibliotek och behöll det i tio år, då han sålde det till fröken C. Kjellman som i några årinnehade det i n:o 6 Malmtorgsgatan och därefter flyttade det till 12 Brunkebergstorg, betydligt ökade boksamlingen och vann ett alt större antal kunder samt 1885 afyttrade biblioteket till ett af sina biträden, fröken M. Berns, nu mera fru Gariberg, hvilken gifvit ytterligare utvidgning åt affären och f. n. har en samling af 40,000 band.

Ett annat lånbibliotek i den lifligare delen af Norrmalm är bokhandlaren O. R. W. Sahlbergs, 17 Fredsgatan.

Liksom bokhandeln, har lånbiblioteksrörelsen under de senare årtiondena alt mera dragit sig åt norr, men Södermalm saknar visst icke böcker både till salu och låns. Den stadsdelen hade redan för öfver femtio år sedan ett lånbibliotek, mamsell C. Kihlbergs, vid Södermalmstorg, hvilket upprättades 1830 och ännu fins kvar samt nu eges af fröken J. Söderberg. På 1870-talet öppnades af den kända författarinnan Sylvia (fru S. Pfeiffer) ett lånbibliotek vid Hornsgatan, som dock snart upphörde, och i n:r 17 samma gata har nu mera fru E. Johansson, född Engqvist, ett godt sådant bibliotek. På Ladugårdslandet, 6 Linnégatan, har fröken Svea Engqvist, också ett välförsedt lånbibliotek, och vid Kungsbacken eges ett mindre af fröken Fredr. Engqvist. Mindre lånbibliotek finnas här och där, så att ingen stadsdel är helt och hållet i saknad.

I Stockholms största lånbibliotek, det Kjellmanska, är ständig rörelse från bittida på morgonen till sena aftonstunden, och de där anstälda fruntimren ha ett ganska strängt arbete för att tillfredsställa och ej sällan äfven vägleda stockholmarnes läslust.

Man brukar ofta med ett visst förakt tala om »lånbiblioteksromaner», sådana som aldrig läsas af den riktigt bildade och därför inom literaturen nogräknade delen af allmänheten, men äro alltid efterfrågade i de offentliga bokuilåningarna, och mången föreställer sig ännu, att sådana bibliotek icke ha andra böcker än af lägre rang. Detta är dock fullkomligt misstag, och var det nog äfven i magister Wiborgs och de öfriga literära

lånbiblioteksegarnes tid. Ett godt lånbibliotek håller all nyare skönliteratur, äfven historiska arbeten och memoarliteratur, reseskildringar m. m. och måste alltid följa med sin tid.

Vill man veta hvilka författare äro mest omtyckta, behöfver man blott gifva akt på, huru många exemplar ett sådant lånbibliotek har af de olika arbetena. Af Tolstois »Krig och fred» höll det Kjellmanska biblioteket *tretiofem* exemplar. En tillförlitlig mätare på smakens växling är det också. Det fins författare, af hvilkas böcker lånbiblioteket för få år sedan höll ända till tjugu exemplar. Nu mera äro ett par fullt tillräckliga. I allmänhet tyckes smaken för den naturalistiska riktningen ha betydligt minskats. Mången som för ett par år sedan frågade mycket ifrigt efter Zola, Goncourt och deras skola vill nu läsa företrädesvis George Elliot och de författare som med frisk realism förena både fin psykologisk uppfattning och ädelhet i tankar och uttryck. George Sand är icke glömd, fastän Alphonse Daudet fortfarande står i högt anseende, och man äfven ganska ifrigt läser författarinnan till Molly Bown.Romanliteraturen är naturligtvis mest efterfrågad, men äfven historisk och memoarliteratur anlitas ganska mycket, och skolynglingar begagna t. ex. det Kjellmanska lånbiblioteket ofta för uppslagsböcker m. m. Långt uppe under taket i nämda bibliotek står en hel mängd gamla böcker i blått pappband. Hvad kan det vara för en författare? Det är Voltaire! Han läses verkligen ännu af en och annan literaturvän, men hans upphöjda plats i biblioteket visar, att han icke tillhör det dagliga umgänget.

Om det är sant, att lånbiblioteken minska bokförsäljningen och därmed motarbeta författarnes, förläggarnes och bokhandlarnes intressen, kan det ej häller nekas, att de främja läslusten och göra de läsande bekanta med författare, hvilka utan denna förmedling kanske aldrig, så mycket de än må förtjäna det, vorde kända hos en stor del af allmänheten.

***

Utom de nu omnämda lånbiblioteken, har Stockholm äfven andra offentliga boksamlingar ur hvilka allmänheten har tillfälle att låna. En sådan är *Arbetareföreningens bibliotek*, hvars lokal är i föreningens hus, 52 Malmskilnadsgatan. Biblioteket bildades 1868 och har för sin första uppkomst att tacka hrr H. Hagerman och G. Pettersson, hvilka gingo omkring till förläggare och åtskilliga enskilda personer och intresserade dem för att lemna bidrag. Det består nu mera af något öfver 2,000 särskilda arbeten, som äro tillgängliga för föreninggens ledamöter och rätt flitigt anlitas. Under år 1887 gjordes 5,169 boklån. Af dessa tillhörde det vida öfvervägande antalet, nämligen 4,588, »vitterhet, romaner, berättelser och kalendrar». Dernäst, dock ej mer än 189, geografi och resebeskrifningar. Af historiska och statistiska arbeten utlånades 158, af kartor, planschverk och illustrerade arbeten 123, o. s. v.

Biblioteket, i hvars lokal äfven tidningar läsas, hålles öppet för utlåning hvarje söndag, med undantag af de stora hälgdagarne, kl. 9—11 f. m. samt tisdags- och torsdagseftermiddagar kl. 8—10. För hvarje låntaget och icke omsatt band som behålles öfver fjorton dagar betalas 5 öre för hvarje ny vecka, men för alla illustrerade arbeten erlägges samma belopp för hvarje vecka från lånets bekommande. Sist nämda arbeten och romaner få icke i något fall behållas längre än en månad.

Till bibliotekets underhåll och förkofran har föreningen anslagit 300 kr. årligen. Nio af föreningens ledamöter äro bibliotekarier.

Ett särskildt slag af lånbibliotek äro *församlingarnas bokförråd*, som finnas i alla territorialförsamlingarna, med undantag af Katarinas,och egentligen äro afsedda för folkskolebarnen, men i några församlingar tillgängliga för alla församlingsbor. De böra naturligtvis icke förväxlas med elementarläroverkens särskilda, endast för deras lärjungar tillgängliga bibliotek. Det värdefullaste af församlingarnas torde *Adolf Fredriks* vara, med omkring 2,000 verk och ett vida större antal band som prydligt bundna förvaras i folkskolehuset vid Saltmätaregatan, där det vårdas af skollärarinnan, fröken Laura Lundström.

År 1861 beslöts, att ett församlingsbibliotek skulle bildas, och uppdrogs åt professor Edlund, frih. Stjernstedt och major Öhman att uppgöra förslag i ämnet. Medel samlades först genom frivilliga gåfvor, men 1862 beslöts, att hvarje församlingsmedlem som i bevillning efter andra artikeln erlade 10 rdr rmt eller därutöfver skulle till

bokförrådets ökande och underhåll erlägga en årlig afgift af 3 öre för hvarje bevillningsriksdaler. År 1864 uppdrogs å kyrkostämma åt professorerne E. Edlund och N. J. Andersson samt handlanden M. F. Wallin att uppgöra förslag till bokförrådets utvidgning och ordnande, så att intresset derför vorde allmännare, och beslöts att flytta bokförrådet från elementarskolans lokal till nya folkskolehuset samt att utlåningen skulle anförtros åt en lärarinna vid den skolan, hvilket beslut snart sattes i verket. År 1866 valdes fyra församlingsmedlemmar att utgöra bokförrådets styrelse, hvilken dock sedermera undergått förändringar samt har en tid bestått af tre män och tre fruntimmer, men utgöres nu utaf tre af de först nämde och två af de senare. Handlanden M. F. Wallin har under hela tiden förvaltat kassan. Afgiften har småningom nedsatts till 1 öre å bevillningskronan, men i betraktande af nu varande tillgångar å fonden har någon afgift för 1889 icke ansetts behöflig till bokförrådets utvidgande och underhåll.

Boklån lemnas kostnadsfritt icke blott åt församlingsbor, utan äfven åt hvar och en annan som antingen är personligen välkänd af bokförrådets vårdare eller anbefalles af aktad församlingsbo. Bok förrådet hålles tillgängligt för lån hvarje onsdag och lördag, kl. 1—2.

Jakobs och Johannis församlings bokförråd är ock af betydenhet. Det innehåller omkring 2,500 band som förvaras i Grevesmülska friskolan, 58 B, Malmskilnadsgatan, och vårdas af skolans lärare.

Detta bokförråd, som genom församlingens initiativ tillkom några år förut, fick sin egentliga betydelse, då grosshandlaren A. Wennberg, ledamot i skoldirektionen, skänkte till det samma 1,000 kr. Åtskilliga böcker ha skänkts af enskilda personer. Det utgöres af dels för äldre personer afsedda arbeten i populär vetenskap och skönliteratur, dels för folk- och friskolans barn berättande ungdomsskrifter. Till inköp af böcker har församlingen anslagit 150 kr. om året. Bokförrådet är tillgängligt för låntagare hvarje helgfri onsdag och lördag kl. ½ 2—½ 3 e. m. Till boklån är hvarje medlem af Jakobs och Johannis församling berättigad mot en kvartalsafgift af 50 öre som användes till betäckande af inbindningskostnader, m. m. Låntaget arbete får ej utan särskildt medgifvande behållas längre än en månad.

Klara församlings bokförråd är det tredje i ordningen och innehåller bort åt 2,000 band samt har sin lokal i en affolkskolebyggnaderna vid Vasagatan, där det förvaltas af läraren J. Hamner, som sedan 1865 skött denna befattning.

Det grundades 1861 genom en gåfva af 308 band af grosshandlaren J. G. Schwan och ökades strax därpå genom att bokhandlaren H. Klemming skänkte ungefär ett lika stort antal böcker, hvarjämte justitierådet G. Schmidt årligen under någon tid ökade förrådet, hvilket efter hans död genom testamente erhöll en del af hans boksamling, under det en annan del tillföll Nya elementarskolan. Andra församlingsbor, såsom expeditionssekreteraren L. J. Lovén, protokollssekreteraren N. Arfvidsson m. fl. bidrogo också med skänker af böcker. Församlingen har anslagit 150 kr. årligen till bibliotekets förkofran.

Äfven detta bokförråd hålles öppet för utlåning på helgfria onsdags- och lördagsmiddagar kl. 1—2, och boklån lemnas kostnadsfritt så väl åt skolbarnen som åt äldre personer, antingen de tillhöra församlingen eller icke, men äro väl kända af bokförrådets vårdare eller anbefalde af aktad församlingsbo. Antalet af boklånare växlar för hvarje utlåningsdag mellan femtio och sextio.

Ett lika ansenligt bokförråd eger *Ladugårdslands* församling, som tills vidare inrymt det i skolhuset, 21 Skepparegatan, där det vårdas af lärarinnan vid folkskolan, fröken Anna Rylander.

Utlåningstiden är den samma som för sist nämda bokförråd, men de som få låna böcker äro endast lärare och lärarinnor samt de af folkskolans lärjungar hvilka hunnit den ålder och utveckling, att de kunna öfva och draga fördel af enskild läsning. Lånen äro afgiftsfria. Bokförrådet grundades af skolläraren A. Lindberg, hvilken 1869 samlade böcker genom gåfvor af enskilda personer och förläggare. Det har sedan ökats genom inköp på församlingens bekostnad, till hvilket ändamål 300 kr. om året äro anslagna. Bokförrådets vårdare tillsättes af skolrådet och uppbär 200 kr. i årlig lön.

Kungsholms församlings bokförråd är för några år sedan grundadt af församlingens kyrkoherde, k. hofpredikanten Schultzberg, genom af hans församlingsbor och enskilda vänner skänkta böcker och består af omkring 400 arbeten, som i lån flitigt. anlitas af för bokförrådets vårdare kända eller af bekanta församlingsbor anbefalda personer. Lärarinnan, fröken H. Wahlström, vårdar samlingen som finnes i 17 Handtverkaregatan och är tillgänglig måndagar och torsdagar kl. 1—2.

Storkyrkoförsamlingens bokförråd är tämligen nytt, tillkommet i synnerhet genom gåfvor af enskilda personer och innehåller omkring 800 band samt anlitas flitigt af församlingsboarna. Det har sin lokal i ett af folkskolehusen, 22 Svartmangatan, och vårdas af läraren i församlingens folkskola C. F. Stéen, som också är orgelnist i finska kyrkan.

Äfven detta bokförråd hålles öppet på onsdags- och lördagsmiddagar. Då tillräckliga medel ej funnos till fortsättande af böckernas inbindning, kom en aktningsvärd församlingsbo bokförrådet till hjälp. Det var bokbindaremästaren M. F. Åkerdahl, hvilken bundit ett stort antal af böckerna i utmärkt vackraoch starka band med smakfull utstyrsel till det öfverraskande priset af 10 öre stycket — ett vackert bevis på välvilja för folkupplysningen.

Liksom på boklådor och vanliga lånbibliotek, är Södermalm fattigt på äfven församlingars bokförråd. Katarina har, såsom nämdt är, icke något als, och Maria eger ett mycket dåligt, omkring ett par hundra band i eländigt tillstånd, till stor del ofullständiga exemplar och arbeten utan slut, hvilka alla förvaras i ett litet skåp i en vrå uti ett af lärorummen i folkskolehuset vid Timmermansgatan. Ingen anlitar biblioteket, men hvarje lördagsmiddag träffas bokförvaltaren, en gammal skollärare, troget på sin post, i fall den underbara händelsen skulle inträffa, att någon skulle infinna sig och vilja låna en bok.

***

Långt upp på Regeringsgatan, i Jakobs allmänna läroverks hus, finner man ett särskildt bibliotek som helt och hållet tillhör nya Stockholm. I en tämligen stor sal med enkel utrustning sitta vanligtvis alla hälgfria tisdags, onsdags, torsdags och fredags aftnar åtskilliga personer omkring ett stort bord, lastadt med nyutkomna böcker och tidskrifter. Öfver bordet hänger dr Sohlbergs himmelsglob, och salens väggar äro klädda med fylda bokhyllor. Det är *Pedagogiska biblioteket* i Stockholm, en ganska treflig läsesalong, men äfven lånbibliotek, och det utan någon afgift.

»I fall ni ej är alt för stor bokföraktare eller alt för oförnöjsam i fråga om literatur, så torde ni», säger Fridtjuv Berg i sina i tidskriften *Vor ungdom* införda skolbref, och vi instämma med honom, »här kunna tillbringa ett par lediga aftontimmar på ett ganska behagligt sätt.»

Man behöfver icke vara särskildt intresserad för pedagogiska ämnen, ty i denna boksamling finnes mycket annat än skolsaker. Hufvudafdelningarna äro dock pedagogiska. Den första är en »preparationsafdelning» som tillgodoser behofvet hos dem hvilka önska använda biblioteket vid förberedelserna till sina lektioner. Den andra hufvudafdelningen innehåller skolböcker, hvilkas omfångsrikaste del utgöres af de svenska, och den tredje, bibliotekets egentliga kärna, avser att inrymma den inhemska pedagogiska och metodiska literaturen samt åt minstone de mest representativa inom den utländska.

Grundläggandet af pedagogiska biblioteket är ett bland de glädjande bevisen på det själfständiga pedagogiska lif som hos oss håller på att spira upp. Hedern af att ha bragt saken till verkställighet tillhör Stockholms läraresällskap, inom hvars styrelse dr N. G. V. Lagerstedt i början af 1883 framlade förslag i detta syfte. I slutet af samma år utsände nämda styrelse anteckningslistor tillde allmänna läroverken samt flick- och folkskolor i Stockholm, och frukten däraf vardt ett penningbelopp af 786 kr. Samtidigt verkade man äfven för hopbringandet af själfva biblioteket, och i januari 1884 infördes i tidningarna ett upprop till allmänheten som hade till följd, att ganska ansenliga gåfvor började inflyta, särskildt från de mera betydande förläggarfirmorna. Under elfte allmänna svenska läraremötet i Stockholm i juni 1884; hänsköts frågan till ett utskott, hvilket bearbetade henne och hemstälde till mötet om önskvärdheten af att ett pedagogiskt museum och bibliotek inrättades samt att den

början till det senare som redan gjorts måtte röna offentligt och enskildt understöd. Denna hemställan bifölls enhälligt af mötet

Man hade hoppats att för biblioteket kunna erhålla 500 kr. från direktionen öfver Stockholms stads undervisningsverk, men direktionen saknade medel därtill, hvaremot öfverstyrelsen för Stockholms folkskolor beviljade ett anslag af 500 kr. som sedan förnyats och utgår äfven för 1888.

Ecklesiastikdepartementet öfverlät åt biblioteket en större del af sin samling pedagogisk literatur, och på ansökan af läraresällskapet medgaf kungl, maj:t att åtskilliga i riksarkivet befintliga pedagogiska arbeten kunde till pedagogiska biblioteket såsom disposition öfverlemnas. Samma medgifvande gjordes i fråga om dupletter af pedagogiska arbeten i kungl, biblioteket. Äfven från andra håll erhöllos värderika bidrag, och den 14 januari 1885 öppnades biblioteket för allmänheten. Det omfattade då 2,855 band, af hvilka 2,432 svenska, skolprogram och tidskrifter oräknade. Sedan den tiden har biblioteket tillväxt genom gåfvor, byten och inköp. Föreläsningar med inträdesafgift af 50 öre ha hållits icke blott för att bereda biblioteket inkomst, utan äfven att omedelbart verka för samma syfte som biblioteket självt afsåg att främja, nämligen den pedagogiska bildningen så väl inom som utom skolmännens krets. Af kungl. Maj:t anvisades snart ett belopp af 1,500 kr. till inbindning af böcker, och af det beloppet användes det mesta under 1885 samt återstoden under 1886. Under 1887 beviljade kongl. maj:t åter ett anslag af 1,500 kr. Bland sina inkomster räknar biblioteket de medel som inflyta genom sällskapet »Pedagogiska bibliotekets vänner», som dock under 1887 ej gick till högre belopp än 195 kr.

Under första året hade de besökandes antal ej uppnått 500 och boklånen icke öfver 300, men 1886 besöktes biblioteket af 645 personer, och 534 boklån utlemnades, och 1887 voro de besökande 619 och boklånen 535. Vid 1887 års slut omfattade biblioteket ungefär 8,000 band.

Pedagogiska bibliotekets föreståndare är dess upphofsman dr Lagerstedt, och bibliotekarie var först fil. kand. E. Planch, hvilken dock, hindrad af andra göromål, lemnade befattningen som öfvertogs af fil. kand. Hj. Wallberger, hvarjemte folkskolläraren F. Berg brukar en gång i veckan tjänstgöra såsom bibliotekarie. Hvar och en af dessa herrar går med största beredvillighet till mötes dem som önska begagna boksamlingen, vare sig att den besökande är skolman eller icke.

*

XIX.

Bland vetenskapsmän.

Det saknas icke, såsom vi nu visat, böcker i våra dagars Stockholm, och på boksynta personer är ej häller brist. Stilla lärde och flitiga forskare frukta icke att lefva i en bullrande hufvudstad. Så samlas tio gånger om året i ett palats vid en af Stockholms lifligaste gator vårt förnämsta vetenskapliga samfund som äfven är ett af Europas lärdaste sällskap, och det samfundets medlemmar lefva och verka daglig dags midt bland alla dem som ha endast det materiela förvärfvet eller det flyktiga nöjet till sträfvan.

Omkring ett stort bord i ett stort rum, en trappa upp i hörnet af Drottninggatan och Kammakaregatan, sitta på den andre onsdagsaftonen i hvarje månad, med undantag af juli och augusti, tjugu eller tretio till större delen öfver medelåldern komne män. Det enkla, men behagliga rummet ser rätt nutidsaktigt ut med sina röda gardiner och sin brüsselmatta, men från väggarne blicka gamle mäns bilder i till större delen förra århundradets drägter, och på några fotställningar stå byster af dylika föregångare. Bland porträtten finner man många af stort intresse, t. ex. tre af Linné, bland hvilka ett måladt af Roslin. Porträttet af Berzelius är måladt af O. Södermark, under glas i en fristående pulpet vid ena väggen glänser, mot svart botten, en storartad lagerkrans af silfver egnad åt Berzelii minne och skänkt 1848 af Tysklands farmaceuter.

Det är *vetenskapsakademiens* sessionssal. Många män med verldsrykte sitta vid det stora bordet, Nordenskiöld, Edlund, Gyldénm. fl. Den gamle mannen med den djupa tanken uttryckt i de stilla dragen är professor Sven Lovén, som nu i fyrtioåtta år tillhört akademien, men redan vid sitt inträde der var bekant för sina vetenskapliga afhandlingar om de lägre djurklasserna, för sin färd till Spetsbärgen och andra vidsträckta forskningar, och som ännu vid långt framskriden ålder är samme skarpe iakttagare af naturens hemligheter. Det fins dock en ännu äldre ledamot af vetenskapsakademien. Sven Lovén har ej fylt åttio år, men friherre F. J. Wrede, den framstående fysikern och f. d. general-fälttygmästaren, är snart åttiosex och har i femtiotre år suttit i akademien. För öfrigt skådas också vid det stora bordet jämförelsevis unge män, såsom G. Retzius, G. Mittag-Leffler, H. Forssell, den visserligen äldre än dessa, men ständigt ungdomlige A. Key, m. fl.

S. Lovén.

Den sist nämde reser sig kanske för att nedlägga presidiet och håller ett tal i något vetenskapligt ämne. Afgående preses håller alltid ett tal, sedan efterträdaren först utvalts. Men detta förekommer endast vid den sammankomst i april, hvarmed det nya arbetsåret inviges. Vid alla sammankomster har sekreteraren någon till akademien inlemnad uppsats att aflemna, och någon annan af medlemmarne refererar andra uppsatser, meddelar kritiker af vetenskapliga undersökningar, o. s. v. Bibliotekarien anmäler, om några skänker lemnats till akademiens boksamling. Har någon af ledamöterna, vare sig in- eller utländsk, aflidit, anmäles sådant. Intet i den vetenskapliga verlden är sällskapet främmande.

Detta är akademiens månadssammankomster, men den 31 mars hvarje år, årsdagen af grundreglornas stadfästande (1741) af Fredrik I, är högtidsdagen, hvilken icke firas i akademiens hus, utan i stora börssalen och bevistas af ett stort antal personer som icke tillhöra akademien.

Vetenskapsakademien höll ända till 1764 sina sammanträden på riddarhuset, derefter en kort tid i Oxenstjernska huset, »gamla banken» vid Storkyrkobrinken, samt i grefve Pehrs hus å Helgeandsholmen, men 1777 inköptes det Lefeburska huset (30 Stora Nygatan), och akademien invigde där sin verksamhet 1779. Det såldes 1828 till järnkontoret, då akademien inköpte Westmanska huset (94 Drottninggatan). Sedermera köpte akademien af handlanden Abrahamssons arfvingar tillgränsande tomt, och området utvidgades till hela kvarteret Grönlandet norra. Huset tillbygdes och utgör f. n. akademiens säte samt inrymmer naturhistoriska riksmuseets samlingar, bostäder för tre af akademienstjänstemän, biblioteket och bostad för bibliotekarien, åtskilliga arbetsrum för vetenskapliga ändamål, bostad för riksmuseets konservator, o. s. v.

Utom akademiens nio klasser, af hvilka tre (ren matematik, använd matematik och fysik) ha hvardera 6 ledamöter, en (praktisk matematik) 8, en (kemi och mineralogi) 12, två (medicin och kirurgi samt ekonomiska vetenskaperna) hvardera 15 och två (zoologi och botanik samt lärdom i allmänhet) hvardera 16, finnas också ett redaktions-, ett inspektions- samt ett förvaltningsutskott. Inom så väl utskotten som akademien in pleno föres ordet af den för året valda preses. De som af de nu lefvande ledamöterne innehaft denna hederspost äro, uppräknade efter ålder inom akademien, frih. F. J. Wrede, S. Lovén, f. d. kommendören C. B. Lilliehök, f. d. generaldirektörerne M. Huss och N. J. Berlin, friherrarne kanslirådet A. Fock, prof. G. von Düben, prof. A. Nordenskiöld och f. d. kommendörkapten C. J. A. Skogman, professorerne C. A. Ångström och A. Key, presidenten H. Forssell och f. d. generaldirektören C. O. Troilius.

Af akademiens ett hundra inhemska ledamöter bor f. n. omkring hälften i Stockholm. De sjutiofem utländska tillhöra olika nationer. Flertalet är verldsbekante lärde. Den äldste är M. E. Chevreul, hvilken redan 1829 valdes till ledamot.

På södra bufvudsidan af akademiens hus åt Wallingatan synes helt nära Drottninggatan en liten dörr i bottenvåningen. Ring på, så öppnas den och man kommer in i en mycket trång tambur. Till höger i tamburen ser man in i en salong, till vänster i ett annat stort rum, hvars väggar äro klädda med bokhyllor. På ett bord som står framför långväggen reser sig en storartad silfvervas af mycket egendomligt arbete. På golfvet ligger under de oblida årstiderna en tjock matta, och på mattan en stor björnhud, minne från arktiska ströftåg. Det kan nog behöfvas i detta stora rum som ligger nästan i jämnhöjd med gatan. Det händer, att ni vid inträdet ser en starkt

bygd, något fetlagd man som står midt på golfvet och läser samt kastar på er en tankspridd och närsynt blick, men strax därefter går emot er med framräckt hand och ett vänligt leende, ett riktigt soligt leende som lyser upp hela det mäktiga hufvudet med det något grånade håret. Han ber er sitta ned, bjuder en cigarr och lägger kanske genast för er en gammal karta från 1500-talet, öfvertygad att det gamla, egendomliga pergamentstycket med sirliga målningar i hörnen skall i hög grad intressera er, och så berättar mannen, under det han blossar på sin cigarr, med en icke alldeles omärklig finsk brytning om det där märkvärdiga pergamentstycket, huru han kommit öfver det och hvad det duger till. Han tager fram flere gamla, högst märkliga kartor på lösa blad och i stora folianter, är själf utan tvifvel den mest intresserade, men eger förmågan att också intressera andra, kanske äfven dem som äro minst hemmastadda på de geografiska forskningarnas område.

Mannen med kartorna är Adolf Nordenskiöld i sitt arbetsrum. Det är visserligen icke sagdt, att han på samma sätt mottager enfrämling, men när en gammal bekant infinner sig, tål det icke länge förr än den store upptäcktsresanden är inne på sitt älsklingsämne. Det är i denna anspråkslösa bostad i den låga bottenvåningen som frih. Nordenskiöld, en af samtidens ryktbaraste lärde, har sitt lugna och älskvärda hem, där han bland maka och barn, med undantag af den korta tid om somrarne han vistas på sin egendom Dalbyö i Södermanland, hvilar ut mellan långväga och farliga ströftåg och funderar på hvart han nästa gång skall styra kosan samt under tiden fulländа något nytt vetenskapligt arbete och sköter sin tjänst såsom intendent för de mineralogiska samlingarna vid naturhistoriska riksmuseum.

A. Nordenskiöld.

Det är ock i detta rum och i ett mindre innanför detta som frih. Nordenskiöld bland annat utarbetat sina vetenskapliga iakttagelser från Vegaexpeditionen och med den storartade silfvervasen i den egendomliga stilen dagligen för sina ögon, ett dyrbart minne från yttersta östern, en skänk från Hongkong, skildrat Vegas färd; men det är också i samma rum som han studerat kungl. propositioner och andra riksdagshandlingar samt förberedt sig till anföranden i Andra kammaren. Den store vetenskapsmannen samt oförfärade och outtröttlige forskningsresanden har utan att försumma sina vetenskapliga uppgifter egnat en del af sina krafter åt det riksdagsmannavärf, till hvilket medborgares förtroende kallat honom. Äfven i detta afseende är han en representativ man för nya Stockholm, lärdomens och det praktiska medborgarskapets lika verksamme utöfvare. Till ett så omfattande arbete fordras dock mera tid än hvad vanliga människor anslå åt sin verksamhet. Redan tidigt på morgonen finner man professorn i full sysselsättning, och sällan lemnar han skrifbordet förr än midnatt för länge sedan är förbi, möjligtvis med undantag af de aftnar, t. ex. Idunsaftnar, då han långt in på natten skämtar i goda vänners lag, ty den store vetenskapsmannen är ock en glad sällskapsman.

Adolf Nordenskiöld vardt redan vid tjugusex års ålder, strax efter sin hitkomst från Finland, professor och intendent vid naturhistoriska riksmuseum, hvilken befattning han nu således innehaft i tretio år. I vetenskapsakademien invaldes han 1861, då han var blott tjugunio år. Om hvad han sedan dess uträttat behöfva vi icke härNordenskiölds arbetsrum.erinra. Alla veta, att han är en af vår tids märkvärdigheter, men vi äro nu åter så vana att se honom midt bland oss, att vi icke alltid lägga märke till honom, då vi möta honom på Drottninggatan eller träffa honom i ett sällskap. Detta är för öfrigt fallet med flere andra af våra vetenskapsmän, hvilka äro kända öfver hela den bildade verlden, men som i dagliga lifvet gå tämligen obemärkta bland oss. Man vänjer sig vid alt, äfven vid att se en storhet i sin vanliga omgifning.

H. Gyldén.

Om vi behöfva blott klifva öfver tröskeln för att från gatan komma rakt in till frih. Nordenskiöld, går det ej så lätt att hälsa på prof. Hugo Gyldén, och likväl bor han icke långt, horisontalt räknadt, så vida det afståndet kunde räknas horisontalt, från den förres bostad. För att komma till prof. Gyldén, en af vetenskapsakademiens »ämbets- och tjänstemän», måste man först streta upp för öfversta delen af Drottninggatan, af gammalt Kungsbacken kallad, sedan anmäla sig hos gamla frun i förfriskningsståndet vid foten af en ännu brantare backe, själfva Observatoriebacken, och efter att hon med skarp blick granskat den inträdessökande samt värdigats draga på snöret till grinden, börja stigningen upp för de höga trätrapporna som till tjänst för stjärnkunnige och deras

vänner underlätta uppkomsten. Man stiger genom en vacker, ehuru icke synnerligt gammal park alt högre och högre och befinner sig slutligen högt öfver hela Stockholm och dess omgifningar, pustar en stund för att få tid att betrakta den präktiga rundmålningen och träder därefter in i observatoriebyggnaden, på gammalt stockholmsspråk kallad »stjärnkikeriet».

Icke långt efter vetenskapsakademiens inrättande, väcktes af en bland ledamöterna, den bekante matematikern Per Elvius, akademiens sekreterare, förslag om anläggandet af ett observatorium, och det beslöts, att ett sådant skulle uppföras på den förlängning af Brunkebergsåsen som höjer sig vid Drottninggatans ända. Stockholms magistrat upplät åt akademien den erforderliga tomten. Öfverintendenten Hårleman uppgjorde ritningen, och konungen tillät akademien att begagna de byggnadsämnen som voro ämnade för slottsbyggnaden, men kunde därvid umbäras. Direktör Clas Grill lemnade penningförskott, och byggnaden fullbordades på fyra år samt invigdes den 20 sept. 1753.

Under snart halft annat århundrade som sedan dess förflutit ha följande personer varit akademiens astronomer: P. V. Wargentin, hvilken i tretiofyra år var akademiens sekreterare och afled 1783; H. Nicander till 1803, då han togafsked; J. Svanberg till 1811, då han utnämdes till professor i Upsala; S. A. Cronstrand till 1837; H. Selander till sin död 1870 samt H. Gyldén från 1871.

Redan innan Hugo Gyldén, hvilken liksom Nordenskiöld är född i Helsingfors, drogs till vår hufvudstad, hade han såsom ganska ung gjort sig känd för framstående vetenskaplighet och utgifvit många lärda afhandlingar samt tjänstgjort vid observatoriet i Pulkowa. Detta är nog allmänt bekant, men mindre kändt torde vara, att f. d. docenten Gyldén före ankomsten till Stockholm var ryskt kollegiiråd. Redan vid tjugufem års ålder utnämdes han till ryskt hofråd och få år därefter till kollegiiråd. Vid tretio års ålder kallades han till svenska akademiens astronom och har sedan i sjutton år skött den befattningen på ett sätt, att han nu är känd öfver hela den lärda verlden samt att utländska högskolor och observatorier strida om äran att kunna rycka honom från Stockholm. I sin egenskap af akademiens astronom, är han också redaktör af en periodisk skrift som har utomordentlig stor spridning och kallas *almanack*, på hvilken akademien har stor inkomst.

Vetenskapsakademien åtnjuter i årligt statsanslag blott 6,000 kr. samt 3,000 i ränta på den köpeskilling som akademien utgaf för inköpet af de Abrahamsenska tomterna, hvilka af akademien utan vidare ersättning öfverlemnades åt statsverket. Såsom privilegiibesittare af almanackan har akademien åt förläggare- och boktryckarefirman P. A. Norstedt & Söner öfverlemnat utgifvandet och uppbär därför af sagda firma, enligt kontrakt på 20 år, 80,000 kr. årligen som för hvarje år ökas med 1,000.

Det inre af observatoriet är en förborgad verld för större delen af allmänheten, och äfven om detta hemlighetsfulla inre gjordes tillgängligt för alla och när som hälst, skulle dock de flesta kanske icke förmå uppfatta dess egentliga betydelse. Hvad som kan uträttas med meridian-cirkeln, refraktorn och passage-instrumentet är ej hvar och en medgifvet att förstå. Men det torde dock ega sitt intresse att erfara, det dessa tre äro de egentliga arbetsinstrumenten på detta ställe samt att *meridiancirkeln*, som är ett äldre instrument, användes sedan 1874 till att bestämma läget af en mängd ljusstarkare stjärnor för att bilda en stjärnkatalog. Detta arbete har till största delen ålegat amanuensen.

Vid *refraktorn*, som anskaffades 1877 och i början användes till bestämmande af åtskilliga stjärnors afstånd, har under år 1887 anbragts en särskild tub för att fotografera »celesta» föremål. Arbetena vid refraktorn ha utförts af observatoriets föreståndare.

Passage-instrumentet, som äfven anskaffades 1877, har bland annat användts vid flera longitudsbestämningar som generalstabens astronom under de senare åren utfört. Sommaren 1888 pågick en sådan longitudsbestämning mellan Stockholm och Hernösand.För den af observatoriets föreståndare redigerade almanackan försiggår ett hvarje år under sommarmånaderna återkommande arbete med beräkning och ordning af det följande årets almanackor till Stockholms, Lunds, Göteborgs och Haparandas horisont.

Redaktör af statskalendern, på hvilken akademien också har privilegium, är dr K. Sidenbladh, förste aktuarie i

statistiska centralbyrån, hvilken äfven hör till vetenskapsakademiens ämbets- och tjänstemän.

D. G. Lindhagen.

Den af desse som kommer mest i beröring med allmänheten är sekreteraren, hvars syssla sedan 1866 innehafves af astronomen, prof. D. G. Lindhagen, också en af våra vetenskapsmän som gjort svensk lärdom känd och aktad i utlandet. I unga år anstäld vid observatoriet i Pulkowa, verkstälde han, tillsammans med ryske och norske vetenskapsmän, de vinkelmätningar samt polhöjds- och azimutsbestämningar, genom hvilka det finska triangelnätets trigonometriska förbindelse med det svenska i Lappland sammanslöts. Efter att han af svenska vetenskapsakademien kallats till biträdande astronom, flyttade han till baka till fäderneslandet och verkstälde på 1860-talet geodetiska och astronomiska observationer i olika delar af landet för Sveriges deltagande i en allmän europeisk gradmätning. Sedan 1866 är han akademiens sekreterare och har såsom sådan sin bostad i akademiens hus.

Såsom akademiens fysiker verkade prof E. Edlund i tretioåtta år och i nära tretiosju var denne fräjdade vetenskapsman ledamot af akademien, hvars preses han också varit. Han egnade för öfrigt hela sitt lif åt arbetet på det fält där flere af våra vetenskapsmän stått främst bland alla lands lärde forskare.

E. Edlund.

Akademiens kemistplats är f. n. obesatt, men läraren vid Bergianska trädgårdsskolan, också en af »ämbetena» vid akademien, är den utmärkte botanikern, prof. V. B. Wittrock.

Genom testamentariskt förordnande af 1784 öfverlät den bekante läkaren, professor och assessor P. J. Bergius till vetenskapsakademien sitt bibliotek, sin växtsamling och sin vid Karlbergs allén belägna malmgård, Bergiilund kallad,till en skola för trädgårdsskötselns eller hortikulturens upphjälpande i riket, under namn af Bergianske trädgården, på det sätt att egendomen skulle höra under vetenskapsakademien såsom en dess tillhörighet i evärdliga tider, med det uttryckliga vilkor, att jorden som där under lyder endast skall användas till sådant som till trädgårdsskötseln hör. Egendomen mottogs efter Bergii död 1790 tillika med ett kapital af 100,000 daler kopparmynt. Dr O. Schwartz var den förste bergianske professorn. Prof. Wittrocks närmaste företrädare var N. J. Andersson, den bekante botanikern. Redan för många år sedan väckte assessor P. Juringius, en af Bergii slägtingar, rättegång mot vetenskapsakademien med yrkande, att Bergianske trädgården måtte återgå från akademien till Bergii arfvingar, emedan akademien icke skulle ha uppfylt alla de i testamentet stadgade vilkoren. P. Juringius afled 1853, men sedermera ha hans barn fortsatt och, efter dom i alla instanser till akademiens fördel, åter upptagit rättegången, slutligen på grund däraf, att akademien sålde den af Bergius testamenterade egendomen och nyttade trädgården till Frescati vid Norra Brunnsviken samt allra senast för att åt minstone utfå skilnaden mellan försäljningssumman och det belopp som betalades för platsen på Frescati egor. Denna senaste rättegång fortgår ännu.

På Frescati tyckes nu en ganska storartad trädgårdsverksamhet utveckla sig. Den så att säga vetenskapliga afdelningen har mycket utbildats och riktats genom prof. Wittrocks och hans assistents, grefve H. Strömfelts bemödanden. Man finner där systematisk anordning af olika trädslag, och på särskild plats anlägger man en geografisk afdelning som skall innesluta ett i sitt slag oöfverträffadt fjällväxtparti för växter från Skandinavien, Karpaterna, Alperna, Altai och Himalaya.

Men anläggningen har äfven en afdelning för handelsträdgård, som omfattar 30 tunland eller dubbelt så stor yta som den vetenskapliga afdelningen, redan är i full verksamhet och kan dagligen torgföra sina alster. Till dessa afdelningar höra särskilda byggnader, men många af de i planen bestämdaha ännu ej hunnit påbörjas, bland dem den som skall omfatta musei-, biblioteks- och undervisningslokaler.

Vetenskapsakademiens bibliotek nämdes i förbigående här ofvan. Det förtjänar otvifvelaktigt ett besök, icke för lokalens synnerliga förträfflighet, ty den kunde onekligen vara bättre, men emedan det är ett af de förnämsta och i synnerhet ett af de på naturvetenskapliga arbeten rikaste.

Biblioteket är, med undantag af tjugu dagar i senare delen af juni, öppet hvarje onsdag och lördag kl. 12—2 på

dagen, men man kan nog träffa bibliotekarien där äfven på andra dagar och stunder. Biblioteket är nästan alltid tillgängligt för studier och hemlån af böcker, och i bibliotekarien träffar man en lika kunskapsrik som tillmötesgående vägledare. J. A. Ahlstrand har nu i nära fyra årtionden vandrat och klättrat i dessa skumma gångar som bildas afidel upplysande verk på stora och långa bokhyllor. Sedan 1849 är han anstäld vid biblioteket och sedan 1856 är han vetenskapsakademiens bibliotekarie. Länge delade han sin verksamhet mellan detta bibliotek och det kungliga, men efter att det senare flyttades till Humlegården, egnar han hela sin tid åt vetenskapsakademiens och står därigenom i ständig förbindelse med vårt lands lärda verld samt med en stor del af andra lands vetenskaplige bokvårdare, själf en af de förnämste bokkännarne.

Biblioteket intager i Stockholm främsta platsen näst efter det kungliga. Det räknar sin början icke långt efter akademiens instiftande och hade ungefär tretio år därefter omkring 2,000 band, men nu har det minst 50,000. Bland sina bibliotekarier har det räknat zoologen Sven Nilsson, som åren 1828—31 tjänstgjorde här samtidigt med att han var intendent vid det zoologiska museet. Den närmaste företrädaren till n. v. bibliotekarien var dr P. E. Svedbom, Nya elementarskolans rektor och sedan utgifvare af Aftonbladet. Han innehade befattningen åren 1844—56. Såsom biträde tjänstgör nu dr R. Geete, en af kungl, bibliotekets e. o. amanuenser.

Till bevis på betydenheten af vetenskapsakademiens bibliotek kan anföras, att därifrån äro vanligen omkring 8,000 nummer utlånade (i mars 1888 voro de 8,388). Många arbeten utlånas till Finland och Norge, några äfven till Danmark, och det har händt, att boklån sökts till och med från Tyskland.

Utom de nu nämda ämbets- och tjänstemännen har akademien också en kamrerare, v. häradshöfding A. G. Rehn, en ombudsman, revisionssekreteraren K. G. Lindbäck, en arkitekt, prof. G. Dahl, en notarie, kanslirådet O. A. Sjögren, samt en fysisk instrumentmakare, hr P. M. Sörensen.

***

När man går öfver de två stora med träd och blommor prydda gårdarne i akademiens hus, finner man åtskilliga dörrar och trappor, men alla föra icke till akademiens egna lokaler, fastän de leda till med akademien sammanhängande vetenskapliga anstalter. Den af dessa som är mest bekant för allmänheten, men vanligtvis förväxlas med akademien själf, har dock sin hufvudingång från Wallingatan, midt på palatsets hufvudsida. Det är *naturhistoriska riksmuseet* som icke *är* akademien, men står under hennes inseende och hvars intendenter äro ledamöter af akademien. Detta museum åtnjuter ett särskildt statsanslag, som nu utgöres af 66,050 kr. Samlingarna äro rikhaltiga och tåla väl vid jämförelse med andra stora samlingar i Europas hufvudstäder. Några afdelningar, t. ex. den mineralogiska, torde till och med, enligt sakkunnigasintyg, öfverträffa många stora museers. Hon erhåller naturligtvis sina vigtigaste bidrag från skandinaviska fyndorter och ökas oupphörligt. Meteoritsamlingen innehåller 202 nummer af så väl meteorstenar, hvilkas fall äro bevittnade, som ock nickelhaltiga järnmassor, hvilka anses vara af meteoriskt ursprung. Denna afdelnings intendent är, sedan tretio år till baka, frih. Nordenskiöld.

Samlingen af lägre overtebrerade djur, som har den store vetenskapsmannen Sven Lovén till intendent, ökas oupphörligt och däraf utlånas mycket för vetenskaplig bearbetning åt utländske vetenskapsmän, liksom i museet samlingarna ständigt anlitas för studier. Museets afdelning för vertebrerade djur står under prof. F. A. Smitts vård och inseende och torde vara den som mest intresserar den stora allmänheten vid de offentliga förevisningsdagarne, onsdagar, lördagar och söndagar. Men det är trångt om rum i denna afdelning, hvarför andra lokaler måste anlitas. Så har ett för hvalskelett särskildt afsedt hus anordnats i det statsverket tillhörande kvarteret på andra sidan Wallingatan, hvilket kommer att en gång bebyggas för museets räkning. Samlingarna af fossila djur, intendent prof. G. Lindström, samt af arkegoniater och fossila växter, intendent prof. A. G. Nathorst, liksom de botaniska samlingarna, intendent prof. V. B. Wittrock, och de entomologiska, intendent prof. Chr. Aurivillius, fullständiga det naturhistoriska riksmuseets vigt och betydelse och bidraga att underhålla och öka värdet af de vetenskapliga arbetena i vår hufvudstad.

R. Rubenson.

Begifver man sig snedt öfver den första gården och träder upp för en tämligen mörk trappa, finner man bland andra vetenskapliga arbetsrum statens *meteorologiska centralanstalt*, en inrättning som också står under vetenskapsakademiens inseende, men otvifvelaktigt intresserar det stora flertalet af svenska folket långt mera än åtskilliga andra vetenskapliga anstalter. Det är där som nutidens astrologi idkas, därifrån som prof. R. Rubenson och hans medhjälpare utsända sina spådomar om väder och vind samt tala om för hela landet huru kallt det var i morse i Haparanda och huru många grader blidt i Leipzig, huru många millimeter regn fallit i Skudesnæs och hvarifrån vinden blåste i Svinemünde, hvilket alt ingalunda göres för att tillfredsställa nyfikenheten, utan för att bereda verklig nytta, i synnerhet för jordbruket.Prof. Rubenson gjorde såsom ung fil. doktor och byzantisk stipendiat under fyra år en omfattande studieresa, uppehöll sig länge i Paris och ett par år i Italien, där han i Roma och uppe i Volskerbärgen verkstälde omfattande undersökningar öfver det atmosferiska ljusets polarisation. Efter återkomsten till Sverige ordnade och ledde han de meteorologiska iakttagelserna vid Upsala observatorium. Edlund hade redan 1856 till vetenskapsakademien i Stockholm inlemnat förslag till meteorologiska iakttagelser i hela Sverige och, då med anledning däraf ett nät af sådana iakttagelser upprättats, erhållit ledningen, hvilken han innehade till 1873.

Det året inrättades meteorologiska centralanstalten, och Rubenson utsågs 1876 till föreståndare. Två år senare tillsattes dr H. E. Hamberg till amanuens vid anstalten. Han hade under en utländsk resa haft tillfälle att taga närmare kännedom om det storartade system för nederbördsmätning som finnes i England och önskade att något dylikt kunde införas äfven i Sverige. Denna önskan gick ock i fullbordan, tack vare i synnerhet det öfver hela landet vaknade intresset för väderleksiakttagelser, ty om något land är, såsom dr Hamberg yttrat, beroende af sina väderleksförhållanden, så är det utan tvifvel vårt, med sina njugga skördar, sina elfvar, kanaler och vattenverk, sina skogar och skogsarbeten. De första anordningarna för att lära känna förhållandena voro dock otillräckliga. Före 1878 funnos i hela Sverige blott 40 stationer på hvilka nederbörden uppmättes. Nu äro de öfver 450, och nyttan däraf är ovärderlig för jordbruket.

Meteorologiska centralanstaltens verksamhet har nu i många år fortgått efter den ursprungliga planen. Med stöd af de från 9 inländska och 21 utländska stationer dagligen ankommande väderlekstelegrammen uppgöras synoptiska kartor, hvilka offentligen anslås å fyra ställen i Stockholm och i förminskad skala återgifvas i fem där utkommande dagliga tidningar. Samtliga i morgontelegrammen upptagna iakttagelser meddelas åt sju tidningar i hufvudstaden, åtföljda af en sammanfattning af väderlekstillståndet och utsigter för närmast förestående väderlek, hvarjemte denna sammanfattning med utsigter skickas med telegrafen till sju kommuner i riket. En mera kortfattad sammanfattning jämte utsigter öfversändes till styrelsen för statens järnvägstrafik som låter anslå den på alla större järnvägsstationer, hvilket ock är förhållandet med flera enskilda banor. De inländska väderlekstelegrammen offentliggöras dess utom i *Bulletin du Nord*, en tidskrift som bekostas af de tre skandinaviska centralanstalterna gemensamt. Så länge de »simultana observationerna» fortforo i åtskilliga land, deltog Sverige i dem med fem stationer, men med 1887 års utgång upphörde de öfver alt. Såsom särskildt för Stockholm märklig är den 1887 upprättade utförligare nederbördsstationen å Djurhagen vid Värtan, där iakttagelser regelbundet göras öfver den nederbörd som faller i jämnhöjd med trädtopparne och på marken.

Alla de ofvan åberopade 450 (närmare angifvet 456) nederbördsstationer insända sina iakttagelser till centralanstalten vid utgångenaf hvarje månad, och de offentliggöras i det sedan sju år under anstaltens inseende af dr Hamberg utgifna månadsbladet med titel »Månadsöfversigt af väderleken i Sverige», hvilket uppehälles hufvudsakligen genom prenumeration af hushållningssällskapen i riket. I nämda tidning fortgår en för tre år sedan började klimatbeskrifning öfver rikets särskilda län, grundad på de 28 senaste årens iakttagelser.

År 1881 öfverflyttades från Upsala meteorologiska observatorium till centralanstalten iakttagelserna öfver isförhållanden, åskväder och fenologiska företeelser, och år 1887 inkommo till anstalten journaler från 39 observationer öfver isläggning och islossning, från 49 öfver iakttagna åskväder och från 56 öfver periodiska företeelser inom växt- och djurverlden. -

Synoptiska tabeller uppgöras för hvarje dag af året öfver nederbördens art och mängd, åskväder, dimma, dagg,

rimfrost, luftens genomskinlighet, solrök, norrsken, m. m., och i dessa tabeller ingå landets samtliga stationer. Man har således icke så litet att göra där borta i vrån på en af akademiens gårdar och hvad som där utarbetas kommer det praktiska lifvet till nytta, ytterligare därigenom att upplysningar oupphörligt meddelas åt så väl in- som utländska myndigheter och enskilda personer. Centralanstalten offentliggör resultatet af sina arbeten i de »Meteorologiska iakttagelser i Sverige», som utkomma på svenska och franska i vetenskapsakademiens namn och nu uppnått tjugufjärde bandet.

Vetenskapsakademien är för öfrigt icke blott medelbart, utan ock omedelbart ofta till stor nytta för det praktiska lifvet och afgifver bland annat många utlåtanden på kungl. maj:ts befallning eller anmodan af ämbetsverken, t. ex. år 1887 angående den »Skandinaviska allmänna lifförsäkringsföreningen» samt på anmodan af generaltullstyrelsen ett utlåtande rörande beskaffenheten af en till riket införd mineralolja. Akademien tager ock upp bland sig praktiske män som visat sig värdige sådan utmärkelse och räknar bland sina ledamöter t. ex. Jean Bolinder, Claës Adelsköld, Troilius, Beijer, De Laval, m. fl. af samma art.

***

Oberoende af akademien finnas i Stockholm flere på vetenskaplig grund hvilande anstalter, hvilka utöfva sitt inflytande öfver hela landet, t. ex. *Sveriges geologiska undersökning* som har sitt säte i Tekniska skolans hus vid Mästersamuelsgatan och hvars arbeten, utförda af vetenskapsmän, fått en så vidsträckt utbredning.Det var brukssocieteten som i början af 1840-talet anordnade geologiska undersökningar i Sverige och anförtrodde ledningen åt bergshauptmannen J. H. af Forselles, i hvilka undersökningar A. J. Erdmann, den utmärkte geologen, tog verksam del, men ämbetsverket »Sveriges geologiska undersökning» kom till stånd först 1858, då Erdmann vardt dess styresman och på det samma offrade sina ovanliga insigter och alla sina krafter till dess han, 1869, dukade under för öfveransträngningarna. Därmed var den geologiska undersökningen ledd in i rätta fåran, och man kunde med iakttagande af vetenskapens fordringar uppdaga och genom fullständiga kartor och beskrifningar erhålla kännedom om landets allmänna geognostiska beskaffenhet, af utomordentlig vigt äfven i ekonomiskt afseende.

O. M. Torell.

Sedan 1871 är e. o. professorn vid Lunds universitet O. M. Torell chef för Sveriges geologiska undersökning, biträdd af hrr N. O. Holst, M. Stolpe, E. Erdman och G. H. Santesson. Vid undersökningen äro också sju andra geologer anstälde. Torell var redan tidigt i verksamhet, reste med Sven Lovén på vetenskapliga undersökningar vid Sveriges västkust m. fl. orter, gjorde en studiefärd till Schweiz för glaciererna skull, besökte Island, Spetsbärgen och Grönland och gaf kanske uppslaget till efterföljande ishafs- eller s. k. nordpolsexpeditioner. År 1860 utnämdes han till adjunkt i zoologi och intendent vid zoologiska museet i Lund, men året därefter var han åter på Spetsbärgen för att göra nya vetenskapliga iakttagelser. Efter att några år ha skött sin universitetstjänst, utgifvit ett stort antal vetenskapliga afhandlingar och äfven gjort nya studieresor i en stor del af Europa, utnämdes han till Erdmanns efterträdare i Stockholm och har nu i ett par och tjugu år egnat sina krafter åt i fråga varande chefskap.

Den geologiska vetenskapen har äfven andra målsmän i Stockholm, t. ex. dr A. E. Törnebohm, lektor i geologi och mineralogi vid Tekniska högskolan, samt professor V. Brögger vid Stockholms högskola. Men att här uppsöka och för allmänheten framställa alla våra vetenskapsmän ingår icke i planen för detta arbete, som måste nöja sig med att uppvisa det för nya Stockholm mest kännetecknande inom olika områden, synnerligen beträffande de »institutioner» som uppstått under de par närmaste årtiondena.

En sådan inrättning är *Karolinska institutet* eller, för att tala i officiel ton, Kongl. Karolinska mediko-kirurgiska institutet visserligen icke, om man blott afser åldern. Dess uppkomst hör icke till *nya*Stockholm, men i sitt nuvarande skick är det vår tids barn. Det institutet är en hufvudstads värdiga universitets-fakultet, en fakultet utan *universitas*, men därför icke mindre, kanske snarare mera betydelsefull än en inom öfriga fakulteter inklämd, i en småstad med stor högskola arbetande lärdomsapparat, vare detta sagdt utan att på minsta sätt vilja

förnärma våra gamla universitets medicinska och öfriga fakulteter som otvifvelaktigt äro mycket aktningsvärda i och för sig, — men sakna *hufvudstadens* hälsosamma inflytande.

Karolinska institutet anses ha sin upprinnelse dels från »collegium medicum», sedan kalladt sundhetskollegiet, nu medicinalstyrelsen, dels från »Kongl, chirurgiska societeten» som upplöstes 1757. Sitt första reglemente fick institutet 1815, och 1822 erhöll det ett nytt samt hade under tiden fått titeln »Karolinska». Nya stadgar utfärdades 1861, och de nu gällande trädde i kraft 1886.

Från och med arbetsåret 1862—63 har institutet rätt att anställa medicine licentiatexamen och är likstäldt med universitetens medicinska fakulteter. Det åtnjuter statsanslag som vid senaste statsregleringen utgjorde 145,950 kr. Ar 1882 beviljades ett särskildt anslag en gång för alla af 315,000 kr. till den nya byggnad som nu innehåller de anatomiska, histologiska, fysiologiska, farmakologiska och hygieniska instituterna. Redan 1866 invigdes ett då nytt hus, hufvudbyggnaden i fonden af institutets gård, med den patologiskt-anatomiska och kemiska institutionen. De gamla byggnader som funnos på den 1816 tillträdda tomten å Kungsholmen, det forna glasbrukets, äro nu försvunna, med untantag af den låga byggnaden på västra sidan, där biblioteket är samt två professorer och institutets amanuenser ha sina bostäder. Förmånen af boställsrum tillkommer nu mera professorerne i anatomi, fysiologi, patologisk anatomi och kemi i tur efter fullmaktsålder.

Detta läroverk, öfver hvilket Berzelius och Anders Retzius spredo oförvansklig glans och som i synnerhet den senare gjorde till medelpunkten för det anatomiska studiet i Sverige, fick sin hufvudsakliga betydelse som praktisk undervisningsanstalt genom Magnus Huss, hvilken kan anses såsom vår kliniska undervisnings egentlige fader. Vid Huss sida fann man snart P. H. Malmsten, hvilken jämte C. Santesson och Hj. Abelin fortsatte verket. Institutet har under några år lidit stora förluster. Malmsten, Santesson, Stenberg, Jäderholm, Kjellberg och Blix ha aflidit; Abelin, v. Düben, Andersson, Öhrström, Wimmerstedt och Lovén ha tagit afsked. Men unga krafter ha efterträdt dem, och med vetenskapsmän, sådane som Axel Key, nu mera institutets rektor (förr kallad inspektor), Gustaf Retzius, och, för att nämna en af de unge, Robert Tigerstedt samt flere andra, kan Sverige dock fortfarande känna sig stolt öfver en sådan medicinsk fakultet.

Emedan ordinarie professuren i medicin är förenad med öfverläkarebefattningen vid Serafimerlasarettet, håller prof. R. M. Bruzelius, Malmstens värdige efterföljare, medicinsk klinik och poliklinik på nämda lasarett, och af samma orsak förestår prof. C. J. Rossander, som går i sin mästares Santessons fotspår, såsom öfverkirurg vid lasarettet den kirurgiska kliniken och polikliniken. I sinegenskap af professor i obstetrik och gynekologi, är N. W. Netzel, A. Anderssons framstående efterträdare, direktör vid allmänna barnbördshuset, där e. o. prof. M. J. Salin är adjunkt. K. O. Medin, professor i pediatrik, är öfverläkare vid allmänna barnhuset. E. o. prof. i syfilidologi E. Ödmansson är öfverläkare vid Stockholms stads och läns kurhus. Med e. o. professuren i psykiatri förenar F. J. Björnström öfverläkaretjänsten vid Konradsbärg, Stockholms hospital för sinnessjuka. J. W. Berg, e. o. prof. i kirurgi, är andre öfver kirurg vid Serafimerlasarettet och öfverläkare vid kronprinsessan Lovisas vårdanstalt för sjuka barn. Andre öfverläkareplatsen vid Serafimerlasarettet är förenad med e. o. professuren i medicin, f. n. vakant, men förestås af docenten J. G. Edgren.

A. Key.

De betydande lärarekrafterna vid Karolinska institutet äro till icke ringa del förenade med verksamhet såsom läkare. Men det fins äfven professorer vid institutet som icke egna sig åt praktiken, utan endast åt vetenskapen. Bland dem är institutets 1886 tillförordnade rektor prof. Axel Key, hvilken, ehuru knapt femtiosex år, redan i tjugusex år varit lärare i patologisk anatomi och såsom sådan haft stort inflytande på läkarebildningen i vårt land samt vägledt och uppmuntrat det ena slägtet efter det andra af medicine studerande. Han begynte sin verksamhet med att skaffa institutet en ny och tidsenlig lokal för det patologiskt-anatomiska studiet och har själf aldrig låtit sina studier hvila. Vetenskapsman äfven utanför lärosalen, har Key med ovanlig skarpsinnighet, ihärdighet och arbetskraft egnat sig åt betydande forskningar och offentliggjort resultaten i skrifter som gjort forskarens namn högt aktadt äfven i främmande land. Hans till samman med Gustaf Retzius utgifna »Studien in der Anatomie des Nervensystems und des Bindegewebes» skola sannolikt för alltid bevara de begge författarnes höga anseende

inom den vetenskapliga verlden.

Men äfven utanför denna verld har Axel Key verkat med god framgång för alt hvad allmänbildning heter. Hans riksdagsmannaskap i Andra kammaren och deltagande i läroverkskomitén samt med anledning däraf utgifna, storartade arbete öfver hälsovården i skolorna kunde vara följderna af en hel lifsverksamhet för en vanlig intelligent och arbetsam fosterlands- och människovän, men har icke hindrat Axel Key från fullföljandet af någon annan bland de många uppgifter han satt sig före. Så grundlade han också »Medicinskt arkiv», hvilket författades och förlades af Karolinska institutets lärare och sedanombildats till »Nordiskt medicinskt arkiv», ett vackert bevis på hvad den nordiska läkarevetenskapen förmått i god samdrägt åstadkomma. I de skandinaviska naturforskaremötena har han tagit verksam del och vid dem innehaft betydande förtroendeposter. Och under all denna förvånansvärdt vidsträckta och djupgående verksamhet är prof. Key den alltid tillgänglige, ständigt glade och lefnadsfriske sällskapsmannen. Det senare torde dock vara ett icke ovanligt drag hos vetenskapsmännen i Stockholm, något som kanske kännetecknar dem framför deras likar i många andra samhällen.

G. Retzius.

Hvad har Gustaf Retzius icke också uträttat, och han är dock jämt tio år yngre än Key! Det är den förvånande spänstigheten och den sällsynta arbetskraften och ihärdigheten, som utmärka så många af våra vetenskapsmän, hvilka man finner i kanske ännu högre mått utvecklade hos denne forskare, författare och lärare, hvilken, under det han träget sysselsätter sig med lösande af de mest allvarliga vetenskapliga uppgifter på förut oarbetade fält, ej häller försummar att dikta sonetter samt hvilken till och med icke ryggat till baka för att belasta sig med en tidningsutgifvares nedtyngande börda. Bland Retzii många betydande arbeten har »Das Gehörorgan der Wirbelthiere», två digra folieband med teckningar af författarens egen hand, väckt stor uppmärksamhet såsom ett af den anatomiska vetenskapens mest framstående verk och i alla tider en anledning till stolthet för Sverige.

Chr. Lovén.

Märkvärdigt är det intresse som vetenskapsmännen hos oss visa för en stor del samhälleliga frågor som ej stå i något närmare samband med deras vetenskap och för deras benägenhet att inskrida på det praktiska lifvets område samt för det ofta storartade arbete de därigenom underkasta sig. Så har den såsom fysiolog mycket framstående professor Chr. Lovén, af alla sakkunnige erkänd såsom en vetenskaplig storhet, öfvertagit sekreterarebefattningen i landtbruksakademien och ingalunda gjort det, såsom man kanske förestält sig, för att därigenom bereda sig enfri tillflykt på gamla dagar, utan för att kunna gagna på ett område för hvilket han, jämte sin vetenskap, känner det lifligaste intresse och hvarpå det otvifvelaktigt måste nedläggas långt större möda än fördelar kunna vinnas. Sekreterarebefattningen i landtbruksakademien och hennes förvaltningsutskott är obestridligt en af de mest ansträngande förrättningarna i vårt samhälle.

E. Tigerstedt.

Emellertid vardt genom prof. Chr. Lovéns öfvergång till annan verksamhet både den fysiologiska professuren och inspektoratet vid Karolinska institutet lediga. Lyckligtvis fans sedan 1881 vid institutet en ung laborator i experimental fysiologi, Robert Tigerstedt från Helsingfors, hvilken också genom åtskilliga specialundersökningar i vetenskapsakademiens redogörelser samt vetenskapliga afhandlingar på annat håll gjort sig i hög grad bemärkt. Inspektoratet, nu rektoratet, anförtroddes A. Key, och lärarekollegiet föreslog enhälligt dr Tigerstedt till professuren, hvarefter han utnämdes af kungl. maj:t och i november samma år tillträdde ämbetet. Den vetenskapliga verlden har med anledning af hvad han redan uträttat sina blickar fästa på prof. Tigerstedt.

På grund af enskild donation inrättades en ny professur, kallad P. H. Malmstens, i nervsjukdomar och till innehafvare deraf utnämdes 1887 P. J. Wising, e. o. professor i medicin.

De förändringar lärarepersonalen på 1880-talet undergått äro således, att prof. W. Öhrström efterträdts af F. J. Björnström; A. Kjellberg af C. O. Medin; den senare såsom e. o. professor i pediatrik af J. Wærn; C. Blix af C. Wallis; S. Stenberg af grefve K. A. H. Mörner; A. Wimmerstedt af S. Jolin; C. G. Santesson af C. J. Rossander, hvars e. o. professur öfvertagits af J. W. Berg; A. Jäderholm af A. Key-Åberg; G. Lovén af R. Tigerstedt; A.

Andersson af N. W. Netzel. E. o. professuren i medicin har, efter det prof. Wising utnämdes till den Malmstenska lärostolen, uppehållits af docenten J. G. Edgren, och e. o. professuren i obstetrik och gynekologi efter prof. Netzel af docenten M. J. Salin samt professuren i anatomi efter frih. G. v. Dübens afskedstagande af dr G. Gullberg. Såsom docenter verka sedan årtiondets ingång prof. C. Curman i balneologi och klimatologi samt dr G. Zander i medicinsk gymnastik, men under loppet af åttiotalet ha till docenter utnämts doktorerna E. Welander i syfilidologi, J. E. Widmark och E. Nordenson i oftalmiatrik, J. G. Edgren i medicin, K. Malmsten i laryngologi, S. von Hofsten i pediatrik och N. E. Selander i bakteriologi.

Sammanlagda antalet af studerande vid Karolinska institutet var 348 under läsåret 1883-84, men 422 under året 1886—87. De studerande under 1883—84 som här aflagt medicine kandidat-examen voro 40 (i Upsala 76, i Lund 33), men 1886—87 hade antalet växt till 85 (i Upsala 84, i Lund 25). Under kalenderåret 1884 aflades licentiat-examen af 16 kandidater, under 1886 af 20 samt endast under vårterminen 1887 af 24.

***Hörnet af Vasagatan och Kungsgatan, två af nya Stockholms största och lifligaste gator, är ett äkta storstadshörn, där det nutida stockholmslifvet pulserar med starka slag, där brådskande fotgängare, ekipascher och arbetsåkdon ila åt olika håll, spårvagnar ringa utan uppehåll, ånghvisslan höres från den närbelägna järnvägen och från de stora verkstäderna på Kungsholmen. Alt är buller och bråk, uttryck för det rastlösa materiela förvärfvet, äfven för det bullrande nöjet, ty med spårvagnarnes klockor och verkstädernas ånghvislingar blandar sig om aftnarne det från Vasateatern utträngande ljudet af operettens klingklang.

Just där i hörnet, midt bland storstads-nutidsbråket, i det ofta nämda Lundbergska palatset, under samma tak som Vasateatern och många handelslokaler och enskilda bostäder har *Stockholms högskola* hyrt in sig med alla sina »institut», vetenskapliga instrument och samlingar. Flertalet af dem som svänga om hörnet eller vandra några af de stora stråk vägarne framåt eller ila till »Storhertiginnan» och »Sköna Helena» tänker icke på att i det huset frodas vetenskapen och lägges grunden till mången framtida storhet på det lärda, området, att där idkas sträng forskning och göres månget vetenskapligt rön som kan varda af stort inflytande äfven i det praktiska lifvet.

Träd in i en af förstugorna vid Kungsgatan, den som är närmast Vasagatan, en helt vanlig ingång. På väggen finna vi en stor »tabula nigra», där åtskilligt är »spikadt» som rör anmälningar, föreläsningar o. s. v., helt universitetsaktigt. Trappan är något monumental, utan att därför vara synnerligt vördnadsbjudande. Man möter åtskilliga unga personer, äfven af kvinkön. De manlige bära hvita studentmössor. Det är stockholmsstudenter af bägge könen, bortblandade i den stora stadens vimmel, utan att därför ha tappat bort sig eller sina studier, flitiga och stillsamma lärjungar som bereda sig för lifvets stora verksamhet utan att tro sig ännu vara färdiga att stifta lagar för samhället. En hufvudstads jäktande oro stör dem icke, lika litet som deras lärare låta det skramlande lifvet på gatan rubba deras vetenskapliga kalkyler. Hufvudstadslifvet har endast sin uppfriskande inverkan på så väl lärare som lärjungar, och om detta lif ännu icke känt stort inflytande af högskolans närvaro, må man därför icke tro, att ett sådant inflytande ej skall komma, så snart högskolan hunnit slå fastare rötter och frukten börjar mogna.

Tanken att i Sveriges hufvudstad upprätta ett universitet är rätt gammal. Med segern genomgick den sitt första skede, kampen för att vinna erkännande, och man vardt alt mera ense om önskvärdheten af tankens förverkligande. Många planer utkastades redan för årtionden sedan, men antingen utgingo de från antagandet, att man borde till hufvudstaden flytta ett universitet som redanpå annan ort skjutit djupa rötter eller ock afsågo de att grunda ett nytt universitet, om hvars beskaffenhet man dock hade de mest motsatta och minst klara föreställningar. Hvad man hade klart för sig var att så länge hufvudstaden icke eger ett universitet, saknar den nationela utvecklingen ett riktigt stöd, men huru bristen skulle på bästa sätt afhjälpas, tycktes vara alldeles outredt. Så kom representationsfrågans afgörande i öfverensstämmelse med flertalets önskningar och framkallade större rörlighet i samhället samt därmed ökad åstundan, att frågan om ett universitet i Stockholm skulle ändtligen afgöras. Man samlade något pengar och öfverlemnade dem under namn af »Decemberfonden» till stadens drätselnämd som skulle under stadsfullmäktiges kontroll vårda och förränta medlen.

Men derpå hvilade saken åter ett par år till dess några få personer som insågo, att denna tröghet kunde ha de

menligaste följder, mot slutet af 1867 beslöto att söka rycka frågan ur den domning hvaruti hon försänkts och därför bildade en liten agitationsgrupp. Sedan deras förhandlingar våren 1868 vunnit förstärkning af åtskilliga vetenskapsmän och andra framstående personer, hvilka samtidigt sökt verka för samma ändamål, fortsattes arbetet gemensamt med ökad liflighet, men snart märktes olika åsigter göra sig gällande. De som först börjat med något allvar bearbeta frågan yrkade, att i det förslag som skulle framläggas inför allmänheten, borde bestämdt uttalas, det stockholmsuniversitetet måtte börja sin verksamhet med ett mindre antal lärareplatser och det hela icke uppskjutas till dess först en mycket stor summa hunnit hopsamlas, genom hvilket uppskof intresset otvifvelaktigt skulle åter förlamas och hela saken kanske ännu en gång sättas på spel. Hvad denna grupp, som slutligen utgjordes endast af hrr Axel Key, Harald Wieselgren, Adolf Hedin och Claës Lundin, lade vigt på var således först och främst, att universitetet måste så fort som möjligt, om äfven i den blygsammaste form, börja sin verksamhet samt vidare att den verksamheten skulle företrädesvis utgöras af föreläsningar i rätts- och statsvetenskap och i ämnen som höra till en historisk-filosofisk fakultet. Först när de materiela krafterna tillräckligt vuxit, borde man vara betänkt på dessa föreläsningars utbildande till verkliga fakulteter samt inrättande af äfven en matematisk-naturvetenskaplig fakultet.

En fullständig plan med utgifts- och inkomststat uppgjordes af den nyss nämda gruppen, men flertalet bland de öfverläggande yrkade, att universitetet icke skulle taga sin början förr än stora penningsummor vore samlade, och det var detta flertal som hösten 1869 bildade *Högskoleföreningen i Stockholm*. Föreningen, med ett till sjutiofem begränsadt antal ledamöter, uppgjorde stadgar och utfärdade, den 14 oktober 1869, inbjudning till allmänheten att lemna bidrag till upprättande af en högskola i Stockholm såsom en medelpunkt för landets intellektuella sträfvan samt för att tillgodogöra och öka de rika odlingsskatter som här finnas, och erinrades därunder om angelägenheten också för nationens politiska och sociala lif af en sådan högre bildningsanstalt. Under de följande åtta åren afhördes om högskolan ej mycket annat än att högskoleföreningen då och då sammanträdde samt att pengar fortfarande samlades, men äfven denna insamling tycktes under långa tider gå ganska trögt. Ändtligen antog föreningen den 25 maj 1877 *grundstadgar för Stockholms högskola* och den 4 juni 1878 *ordningsstadga* för skolan. Sist nämde dag beslöt högskoleföreningen att preliminärt öppna föreläsningar i fyra ämnen och gjorde hos stadsfullmäktige framställning om årligt bidrag till högskolan, hvilket ock beviljades. Stockholms högskolas styrelse började sin verksamhet den 1 maj 1879, då den af föreningen och drätselnämden mottog högskolans fonder och öfriga tillhörigheter.Zootomiska institutet (Stockholms högskola).Undervisningen vid högskolan öppnades med matematisk naturvetenskapliga ämnen af, såsom det hette, »anledning bland annat att goda lärarekrafter voro lättare att erhålla för dessa ämnen». De voro kanske billigare, men man förbisåg, att det också behöfdes medel för vetenskapliga institut och att därför en naturvetenskaplig fakultet är mycket dyrare än en rätts- och statsvetenskaplig och en historisk-filosofisk, hvilkas betydelse för Stockholm dock ej nog kraftigt kan framhållas och till hvilkas upprättande vigtiga steg nu tagits. Af högskolans ordningsstadga finner man också, att hennes afdelningar äro en historisk-filosofisk, en språkvetenskaplig, en matermatisk-naturvetenskaplig samt en rättsvetenskaplig.

Högskolans styrelse utgöres af sju ledamöter, af hvilka svenska akademien utser en, vetenskapsakademien två och stadsfullmäktige två, hvarjämte högskolans rektor såsom sådan är medlem af styrelsen. Dessa sex välja den sjunde. Med undantag af rektor utses ledamöterna för fyra år i sender. Vid de första, år 1879, företagna valen utsågos till styrelsemedlemmar: öfverståthållaren, frih. G. af Ugglas, justitierådet A. Lindhagen, professorens C. Santesson, E. Edlund och frih. G. von Düben, hvilka till sjätte ledamot kallade justitierådet C. E. von Hofsten. Den sjunde var rektorn. Höstterminen 1888 bestod styrelsen af friherrarne G. af Ugglas (ordförande) och G. von Düben, professorerne A. Key, G. Retzius (inspektor) och L. F. Nilsson, grosshandlaren C. C. Söderström och professor W. Leche (rektor).

Högskolans rektor utses för två år i sender af lärarerådet. Första rektorsvalet egde rum 1882, då prof E. Warming från Köbenhavn valdes. Han nedlade sin befattning i december 1885 och återvände till det danska universitetet. Till hans efterträdare valdes för återstoden af rektorsperioden prof. G. Mittag-Leffler, som 1887 efterträddes af W. Leche.

Höstterminen 1888 voro följande lärare anstälde: G. Mittag-Leffler i ren matematik, W. C. Brögger i geologi och mineralogi, V. Rydberg i kulturhistoria, W. Leche i zoologi, O. Pettersson i kemi och Sophie Kowalevski i högre matematisk analys. Tillförordnade lärare voro dr K. Ångström i fysik och dr N. Wille i botanik, prof. N. Lindstedt i mekanik, prof. H. Gyldén, dr J. Leffler och riksantikvarien H. Hildebrand. I vissa ämnen äro amanuenser anstälda för förberedande undervisningen: G. E. Forsberg vid kemiska laboratoriet; G. Adlerz och i hans frånvaro E. Nyström i zoologi; W. Petersson i mineralogi och G. Kobb i matematik.

V. Rydberg.

Vi anföra förhållandena sådana de voro hösten 1888 för att visa huru högskolan efter ännu ej fullt tioårig verksamhet börjar utveckla sig, och anteckna med tillfredsställelse, att prof. V. Rydberg, en af fäderneslandets storheter, genom den för honom inrättadeprofessuren tryckt på föreläsningarna den prägel af humanistisk lärdom som jämte en juridisk fakultet skall i framtiden fullkomna hvad den matematiskt-naturvetenskapliga redan börjat och förskaffa Stockholm en högskola fullt värdig en hufvudstad. Till samma mål syfta de af riksantikvarien började föreläsningarna, som hösten 1888 fingo till hjälpare dr Hj. Stolpes föreläsningar öfver Japan och dr J. Lefflers i nationalekonomi.

Huru vida högskolan någonsin kan motsvara sitt ändamål utan att ega examensrätt, förnekas af många, under det andra framhålla hennes frihet från examina såsom just förnämsta orsaken till styrka och till möjlighet att verksamt uträtta något för vetenskapen. Med den tvisten sysselsätta vi oss icke, då vår uppgift endast är att skildra förhållandena sådana de nu *äro*. I det ändamålet begifva vi oss till högskolans hus, d. v. s. till de af henne hyrda lägenheter i byggmästar C. O. Lundbergs flera gånger omnämda palats i hörnet af Vasa- och Kungsgatorna. Där hyrde högskolans styrelse på elfva år från den 1 oktober 1885 de tre öfversta våningarna i nämda hörn och två tornrum samt en stor, med glastak försedd sal som sträcker sig under hela gårdsplanen. Att lokalen måtte vara ganska lämplig för högre kulturändamål framgår däraf, att ena halfvan af riksmuseets etnografiska afdelning samt Karolinska institutets kliniker för barn- och nervsjukdomar inrymts i samma hus. Som lokalerna äro särskildt inrättade för sin bestämmelse, rymliga och ljusa, har högskolan där funnit ett godt hem — tills hon kan i en nära framtid åt sig uppföra en egen byggnad å sin tomt å n:r 110 Drottninggatan.

W. C. Brögger.

I våningen två trappor upp finner man det *mineralogisk-geologiska* institutet, där prof. W. C. Brögger har sin för vetenskapen betydelsefulla sysselsättning. Det kan hända, att han ber er stiga in i det mörka goniometerrummet eller i ett annat lika kolsvart rum för undersökningar i polariseradt ljus, där kristallernas vinklar noggrant mätas för att därigenom komma till en tillförlitlig kännedom om deras egenskaper. Det är ganska trolskt, tycker den för vetenskapen främmande, något stötande på medeltidsmagi, när man plötsligt finner sig i ett rum, måladt helt svart, med luckor för fönsterna och för tillfället upplyst af endast en helt liten lampa som står i ett trollskåp.Och detta i samma hus, där »Storhertiginnan» bor och »Sköna Helena» sjunger sina klassiciteten hädande kupletter samt där man i våningen inunder skramlar med biljardbollarne! Men hvarken kupletterna eller biljardskramlet stiga upp i vetenskapens boningar, och det är lika tyst som det är mörkt i de svarta rummen.

Längtar man ut från de svarta trollrummen, så kan man ju slå sig ned för en stund i professorns särskilda arbetsrum, titta på hans geologiska kartor och hans mineralskåp med preparatsamlingar och arbetsmaterial eller göra ett besök i det för detta instituts särskilda behof afpassade kemiska laboratoriet, eller i preparantens rum betrakta huru en öfvad slipare förtunnar och afjämnar mineralbitar för att de sedan må kunna användas i preparatsamlingen, eller kasta en blick i någon af de öfriga arbetsrummen och slutligen göra ett längre uppehåll i stora salen, där den betydliga mineralsamlingen har sin plats och där äfven den profana kan med nöje betrakta de representativa mineralstufferna från flera vigtigare svenska och norska fyndorter samt intressanta kristallmodellsamlingar.

Det mineralogisk-geologiska institutets uppsättning af instrument, undervisningsmateriel samt preparat är redan nu så betydlig, att den, enligt sakkunnigas enstämmiga intyg, öfverträffar mötsvarande utrustning vid nordens

öfriga universitet. Institutets separatbibliotek har öfver 800 band, till större delen åstadkommet genom gåfvor från åtskilliga offentliga bibliotek, enskilda vetenskapsidkare m. fl. Så väl till biblioteket som till instrumentuppställningen har f. d. statsrådet H. R. Astrup med sin vanliga frikostighet för vetenskapliga och konstnärliga ändamål verksamt bidragit.

Högskolan gjorde ock otvifvelaktigt sig och vetenskapen i Sverige en stor tjänst, då hon lyckades från Kristiania universitet förvärfva prof. Brögger. Han föreläste höstterminen 1888 öfver bergarternas systematik.

I våningen tre trappor upp finner man *zootomiska* institutet, hvars föreståndare är prof. W. Leche, högskolans rektor. Han är ännu icke tretionio år, men tillförordnades till lärare i zoologi redan i början af 1880 och utnämdes till professor 1884. Student i Lund 1870, promoverades han till fil. doktor 1877, studerade i Heidelberg, Munchen och Berlin samt vistades sedan, vintern 1883—84, i Napoli och Messina för ytterligare studier i embryologi. Han har författat ett stort antal afhandlingar samt är en af utgifvarne af det stora, i Leipzig utkommande arbetet »Klassen und Ordnungen des Thierreichs.» Hösten 1888 föreläste han äfver ryggradsdjurens anatomi och ledde de vetenskapliga arbetena å det zootomiska institutet samt jämte kandidat Nyström de zootomiska öfningarna för nybörjare.Det kan måhända vara af intresse att se med hvilka medel det zootomiska institutet arbetar, hvarför vi träda in i den stora salen för samlingarna, der vi längs väggarna och på galleriet finna stora skåp med glasdörrar och i dessa skåp ett stort antal skelett af däggdjur, fåglar, reptilier, amfibier och fiskar, åtskilliga kranier af dylika djur samt i sprit förvarade exemplar. På golfvet äro några större skelett uppstälda. Fönsterväggen upptages af flera monterskåp med mindre kranier samt en allmän studiesamling för nybörjare. Vid två fönster stå arbetsbord. En annan sal användes företrädesvis till arbets- och demonstrationsrum med arbetsplatser för femton dissekanter. Äfven i i denna sal finnas gallerier och väggskåp för samlingar. Ett rum är närmast afsedt för mikroskopiska arbeten, med för sådana erforderliga mikroskop, mikrotom och andra instrument, anatomiska preparat o. s. v. Af de fem öfriga till institutet hörande rummen är ett föreståndarens arbetsrum med afdelningens specialbibliotek, ett arbetsrum för amanuensen, ett rum för speciela undersökningar, ett preparatorns arbetsrum samt ett förvaringsrum för sprit och dissektionsmaterial. Så väl samlingar som instrument äro af betydenhet och äro i främsta rummet afsedda att tillgodogöra de nyare riktningarna på den jämförande anatomiens och utvecklingshistoriens område.

I samma våning finnes äfven det *botaniska* institutet med goda samlingar, instrument och arbetsrum, som alt sammans vårdas och förestås af dr N. Wille, också en af Kristiania universitets framstående lärjungar hvilken öfverflyttat till Sverige för att egna sig åt Stockholms högskola och 1886 anställdes såsom tillförordnad lärare i botanik. Han lemnar i sina föreläsningar en öfversigt af växtfysiologien, genomgår en elementär kurs i allmän botanik samt leder de vetenskapliga arbetena inom denna afdelning och meddelar undervisning i botanik för nybörjare.

W. Leche.

Fyra trappor upp finner man det *fysiska* institutet, hvars största sal är afsedd till öfningar med nybörjare och försedd med därtill behöflig inredning. Från detta rum leder en trappa upp till ett tornrum, afsedt för optiska arbeten och utrustadt med ett stort spektroskop, Ruhmdorffs induktionsrulle, m. m. I ett verkstadsrum utföras de för de fysiska försöken nödvändiga tekniska förarbetena, hvarför man där ser verktyg af många slag, hyfvelbänk, glasblåsarbord, kemiskt kapell o. s. v. Ett annat arbetsrum är afsedt för sjelfständiga arbeten och där finner man större delen af fysiska institutets instrument.

Då högskolan 1885 beslöt att upprätta ett fysiskt institut, rönte hon flere värdefulla prof på deltagande för detta företag. Så fick hon afpappershandlaren F. Svanström och professorskan Stenberg mottaga flera dyrbara instrument. Ett stort antal andra utmärkta instrument ba för högskolans räkning inköpts i Tyskland och Frankrike af d:r K. Ångström, som för detta ändamål utsändes 1885.

Dr K. Ångström tillförordnades 1885 såsom laborator i fysik,, håller nu föreläsningar i elektricitet och magnetism samt leder de fysiska laborationerna.

Längst ned i Lundbergska palatset ligger *kemiska* institutet, som upptager det med glastak öfverbygda gårdsrummet med en golfytå af öfver 3,000 kv.-fot. Största delen utgöres af det stora arbetsrummet som ofvanifrån får sin belysning genom glastaket med en ljusyta af 1,152 kv.-fot.

På aftnarne upplyses det stora rummet af två gaslågor vid hvart och ett af de åtta fristående arbetsborden samt dess utom af två från taket nedhängande Siemenska gasbloss med reflektorer och själfventilerande afdrag för förbränningsproduktionerna. Vid dessa arbetsbord ega tretiotvå laboranter utrymme att arbeta. Amanuensens arbetsplats upptager nästan en hel sida af salen. Bland öfriga ändamålsenliga anstalter är det midt i rummet af majolikakakel från Rörstrand uppmurade »kapellet» af rektangulär genomskärning.

På sidorna om stora salen äro mindre rum för olika delar af institutets behof.

För kemiska föreläsningar begagnas lärosalen två trappor upp, och här förvaras institutets samlingar af organiska och oorganiska preparat. Innanför föreläsningssalen är ett rum upplåtet åt kvicksilfverarbeten och gasanalyser, med utvecklingsapparater efter dr Nordblads modell och flera andra anstalter för de rön som där utföras.

Af instrument eger laboratoriet en mycket fullständig uppsättning, och för biblioteket anskaffas alla nyutkomna läroböcker i kemiska specialgrenar, så vida de anses vara af vetenskapligt värde.

O. Pettersson.

Kemiska institutets föreståndare är professor O. Pettersson, en af Cleves i Upsala lärjungar, hvilken såsom docent vid det universitetet vardt vid unga år t. f. lärare vid Stockholms högskola 1881 och utnämdes till professor 1884. I sina föreläsningar höstterminen 1888 lemnade han en öfversigt af oorganiska kemiens hufvudgrupper samt ledde för öfrigt de praktiska öfningarna å högskolans kemiska laboratorium. Vid dessa öfningar biträdde amanuensen G. E. Forsberg.

Samtliga instituten ega, såsom vi redan sett, specialbibliotek, hvilka omfatta hufvudsakligen sådana böcker och tidskrifter som kunna behöfvas för studier inom dessa institut. Men dess utom har högskolan ett stort bibliotek, somär inrymdt i norra latinläroverkets hus och består af öfver 20,000 band. Specialbibliotekens nummer torde till samman ej öfverstiga 2,000.

Högskolans bibliotek grundades genom en gåfva af svenska akademien, hvilken 1873 öfverlemnade hufvudsakligaste delen af sin utländska boksamling. Flera af de förnämsta bokförläggarfirmorna ej blott i Stockholm, utan äfven i Kristiania och Köbenhavn ha också skänkt ett stort antal böcker, och på framställning af högskoleföreningen ha betydliga sändningar kommit från svenska, norska och danska lärda samfund samt ämbetsverk och offentliga inrättningar.

G. Mittag-Leffler.

Utom institutens många olika rum, finnes i hvar och en af våningarna två och tre trappor upp en föreläsningssal som begagnas dels af institutens föreståndare, dels af de professorer som icke ha ledningen af något institut, såsom prof. V. Rydberg samt professorerna G. Mittag-Leffler och Sophie Kowalevski, hvilka två senare jämte prof. A. Lindstedt förestå det matematiska seminariet. Prof. Mittag-Leffler föreläser i ren matematik, och dr Lindstedt, prof. vid tekniska högskolan, i mekanik.

Dr Gösta Mittag-Leffler är en bland högskolans få i Stockholm födda lärare, men var, efter slutade studier inom- och utomlands, professor vid Helsingfors universitet, då han kallades till den professur i ren matematik han nu innehar. Liksom många andra af våra vetenskapsmän, har han ett äfven i utlandet aktadt namn. Det »Mittag-Lefflerska teoremet», så uppkalladt af mästaren Weierstrass i Berlin, har genom en annan af den svenske matematikerns lärare, Hermite i Paris, vunnit burskap äfven i Frankrike och betraktas där som ett lysande bevis på lärdom och skarpsinnighet.

Sophie Kowalevski.

Professor Sophie Kowalevski var ännu för få år sedan en främling bland oss, men redan nu har hon så införlifvat

sig med våra förhållanden och talar vårt språk så fullkomligt, att hon måste anses som en af våra egna. Sophie (Sonja) Corvin-Krukovski — det är hennes födelsenamn — har gjort vetenskapen stora tjänster och gör vår högskola lika stora, men det är en kanske ännu högre sak hon främjat, i det hon lemnat öfvertygande bevis påatt en kvinna kan stå i full jämbredd med sin samtids största vetenskapliga förmågor inom det andra könet och såsom universitetslärare uträtta lika mycket som någon manlig professor.

År 1884 kallades fru Kowalevski, enka efter en rysk naturforskare och född i det inre af Ryssland, till professor i högre matematisk analys vid Stockholms högskola. Hon hade då studerat vid Heidelbergs universitet, liksom enskildt för Weierstrass i Berlin och i Göttingen vunnit doktorsgraden. Efter flera år, lyckades hon slutligen med den fullständiga matematiska lösningen af det optiska problemet *Om ljusets rörelse i ett kristalliskt medium*, hvarpå de största matematiker förgäfves grubblat i långa tider.

Att Stockholms högskolas styrelse var nog fördomsfri att sätta den vetenskapliga dugligheten framför frågan om kön skall lända den styrelsen till evärdlig heder. Under det man ännu på några ställen i Europa icke tillåter en kvinna att åhöra föreläsningarna vid universiteten, bjuder man henne i Stockholm att stiga upp i katedern och undervisa. Vare sig att fru Kowalevski föreläser i högre matematisk analys eller deltager i redigerandet af »Acta mathematica», hvars utgifvare prof. Mittag-Leffler är, framstår hon, enligt alla sakkunniges intyg, såsom en vetenskapsidkare af första ordningen.

De studerande vid högskolan äro dels *lärjungar*, dels *åhörare*. Den som aflagt godkänd afgångsexamen vid rikets högre elementarläroverk eger att vid högskolan utan vidare pröfning deltaga i undervisningen, hvilken meddelas dels genom offentliga föreläsningar, dels genom särskild handledning på sätt hvarje ämnes art fordrar. För inskrifning såsom lärjunge erlägges 25 kr. Vidare betalar lärjunge för hvarje läsetermin en afgift af 25 kr., med undantag af den termin, då inskrifning skett. Till de allmänna föreläsningarna kunna äfven andra än högskolans lärjungar erhålla tillträde såsom åhörare mot 10 kr. i termin för hvarje ämne.

Hela antalet inskrifna lärjungar var 240 från högskolans öppnande till vårterminen 1888. Under läsåret 1887—88 studerade vid högskolan 69 inskrifna studenter af båda könen, och 134 besökte föreläsningarna utan att vara inskrifna, således till samman 203. För en hufvudstad är antalet visserligen icke stort, men man måste komma i håg, att högskolan dels ej eger examensrätt, dels ännu representerar endast *en* fullständig fakultet.

Enligt lärarnes och i synnerhet institutföreståndarnes uppgifter, äro de kvinliga studerande i intet afseende underlägsna sina manlige kamrater, och vid instituten finnas kvinliga lärjungar som utföra maktpåliggande vetenskapliga arbeten.

Såsom förmånligt vittnande för den vetenskapliga verksamheten i allmänhet vid högskolan är bland annat att af de »Meddelanden från Stockholms högskola», som började utgifvas 1883, äro *åttiotvå*uppsatser, alla införda i vetenskapsakademiens skrifter, författade af högskolans lärjungar.

Innan vi taga afsked af högskolan, kasta vi en blick in i lärarnes rum i våningen två trappor upp. Det är en ganska anspråkslös liten sal, i utrustning vida skild från praktrummen i Upsala nya universitetshus. De enda prydnaderna i vår högskolas lärarerum äro två stora porträtt i olja, af hvilka det ena framställer generalkonsul J. W. Smitt, det andra återger dragen af fru Eva Fredrika Hagelstam, född Burenstam, bägge bland högskolans förnämsta gynnare.

Till »gynnare» räknas hvar och en som skänkt minst 5,000 kr., och en sådan hedras på flera sätt. Nyss nämde J. W. Smitt har skänkt 100,000 kr., fru Hagelstam 75,000, nu mera aflidne kapten J. A. Berg 105,000. Den sist nämdes enka, fru Helen Berg, född Pordoe, har gifvit en tafvelsamling, värderad till 100,000 kr. Fru Wilhelmina Hierta, född Fröding, skänkte 100,000, fabrikör J. Michaelson 75,000. Många andra ha gifvit, om icke så stora, dock ganska betydliga summor, och dess utom ha några af L. J. Hiertas arfvingar skänkt en tomt, värd 100,000 kr.

Högskolans fonder uppgingo vid 1887 års slut till 1,285,000 kr., och till och med 1894 erhåller högskolan 40,000

årligen af Stockholms kommun.

***

Vetenskapens förbund med slöjden och bemödanden att därigenom vara mänskligheten till äfven praktisk nytta är ett af samtidens utmärkande drag. Det är också därför som en annan högskola än den nyss skildrade intager en så vigtig plats i nya Stockholm och som de vid henne anstälde vetenskapsmän utöfva ett så betydande inflytande. *Tekniska högskolan* i Stockholm är till sitt ursprung visserligen icke ny, men i sitt nu varande skick ett foster af den nya tiden.

En »mekanisk skola» inrättades 1798 och sattes i samband med »kungl, målare- och bildhuggareakademien», och skolan erhöll under sin vård en af Kristofer Polhem föranstaltad mekanisk modellsamling eller s. k. *laboratorium mechanicum*. Efter landtbruksakademiens stiftelse stäldes mekaniska skolan, 1813, under denna akademi, men 1826 upplöstes skolan och ett särskildt *teknologiskt institut* upprättades. Det omordnades 1846, erhöll stadgar den 22 mars 1867, hvilka ändrades den 23 febr. 1871. I följd af ständernas beslut vid sista ståndsriksdagen förenades institutet 1869 med den praktiska bärgskolan som sedan 1822 varit i verksamhet i Falun. Den 2 mars 1877 utfärdades nya stadgar för *tekniska högskolan*.

Läroverket består f. n. af fem fackskolor; för maskinbyggnadskonst och mekanisk teknologi, föreståndare prof. J. E. Cederblom; för kemisk teknologi, föreståndare prof. F. L. Ekman; för bärgsvetenskap, föreståndare prof. A. R. Åkerman; för arkitektur, föreståndare prof. M. Isæus; för väg- och vattenbyggnadskonst, föreståndare prof. P. W. Almqvist. Högskolans lärare för öfrigt äro professorerne F. E. Fogelmarck, A. Lindstedt, C. A. Ångström, J. C. Andersson, G. R. Dahlander, J. O.Rosenberg och O. C. Nordenström. Sju lektorer och lika många extra lärare bidraga till undervisningen. Det är således en ganska talrik lärarepersonal, i spetsen för hvilken öfverdirektören, dr K. Styffe verkar som högskolans föreståndare. När han vardt läroverkets främste ledare, egde det blott omkring ett halft dussin lärare.

Det är den såsom framstående bärgsvetenskapsman kände K. Styffe högskolan ock har kanske i främsta rummet att tacka för sitt ändamålsenliga hus. Sedan 1852 anställd vid läroverket, först såsom kemielaborator vid då varande teknologiska institutet och sedan 1856 såsom detta instituts föreståndare och öfverdirektör, verkade han för att läroanstalten, som då var inrymd i landtbruksakademiens nu varande hus vid Mästersamuelsgatan, erhöll den ändamålsenliga och rymliga lokal som det nu eger i det efter Scholanders ritning uppförda och 1864 fullbordade palatset vid nordligaste delen af Drottninggatan med dess kraftiga och likväl lätta yttre. Men det är ej blott läroverksbyggnaden, utan hela läroverket som i K. Styffe eger en af sina förnämsta främjare och utvecklare, och den nitiske öfverdirektören har för öfrigt verksamt deltagit i många komitéer, bidragit till redaktionen af Järnkontorets annaler och har alltid sina blickar fästa på den tjänst som vetenskapen kan göra den svenska slöjden, hvarför han under sina många resor och genom sina under jurymanskap vid verldsutställningar ökade insigter alltid sökt befordra denna slöjds framgång. Mest känd äfven utom Sverige är han kanske för sin afhandling om »Järns och ståls elasticitet, tänjbarhet och absoluta styrka».

K. Styffe.

Något äldre i lefnadsår, men åtta år yngre vid läroverket är dr C. A. Ångström, hvilken 1864 utnämdes till professor i tillämpad mekanik vid teknologiska institutet och sedan där verkat oafbrutet, under det han äfven utöfvat betydande verksamhet såsom praktisk ingeniör, arbetat för utvecklingen af samfärdsmedlen i Sverige, bidragit till införande af åtskilliga arbetsmaskiner, m. m. Professor Ångström är också en bland dem af våra vetenskapsmän som sett sig om i verlden. Utan att räkna, det han, då ung student, såsom frivillig deltog i dansk-tyska kriget 1848, har han vid åtskilliga tillfällen besökt de stora industrilanden i Europa och gjort sig förtrogen med förhållandena i Nordamerika. Vid flera verldsutställningar har han varit juryman, och sina erfarenheter har han offentliggjort i en mängd uppsatser i åtskilliga tidskrifter, förnämligast i järnkontorets annaler.Närmast i tjänsteår efter de nu nämde äro professorerna F. L. Ekman och G. R. Dahlander.

C. A. Ångström.

Prof. Dahlander är ett Göteborgsbarn och lärjunge från Chalmerska slöjdskolan, men sin civilingeniörs-examen aflade han vid högre artilleriläroverket å Mariebärg. Det var redan 1856, då han var endast ett par och tjugu år. Sedan var han lärare vid den nämda göteborgsskolan, vardt Letterstedtsk stipendiat och reste i främmande land under trägna studier. År 1870 utnämdes han till professor i fysik vid teknologiska institutet i Stockholm och förordnades, ett par år därefter, till sekreterare i komitén för den tekniska undervisningens ordnande, hvars ledamot han vardt 1873, samma år som han invaldes i vetenskapsakademien. Uti nämda komité utvecklade Dahlander en verksamhet som hade afgjordt inflytande på den tekniska undervisningens slutliga ordnande i vårt land och särskildt vid tekniska högskolan. Han har gjort sig bemärkt äfven såsom författare och skrifvit en mängd afhandlingar i svenska och utländska tidskrifter, gifvit ut läroböcker i mekanik och fysik, o. s. v.

G. R. Dahlander.

Sedan 1875 verkar prof. F. E. Fogelmarck såsom lärare i ren matematik och är äfven läroverkets bibliotekarie. Från 1877 äro professorerne J. E. Cederblom, känd äfven utom högskolan såsom uppfinnare och skicklig ingeniör, mest bekant kanske för sitt luftväxlings- och värmeledningssystem, J. O. Rosenberg, den bekante kemisten, också lärare vid krigshögskolan och en af öfverlärarne vid tekniska skolan i Stockholm, samt P. W. Almqvist, väg- och vattenbyggaren. Därnäst i tjänsteår komma O. G. Nordenström, känd såsom grufvetenskapsman, Sveriges kommissarie vid den metallurgiska utställningen i Madrid 1883, M. Isæus, den kände arkitekten, och R. Åkerman, geologen och metallurgen, som redan 1866 och 1867 gjorde en vidsträckt vetenskaplig resa till Nordamerika, England, Frankrike och Steyermark och varit juryman vid de stora verldsutställningarna,äfven ansedd författare hvars uppsatser ofta öfversatts på främmande språk. Yngst af tekniska högskolans professorer äro J. O. Andersson i mekanisk teknologi och dr A. Lindstedt i matematik och teoretisk mekanik.

Tekniska högskolans elever, hvilka under vårterminen 1887 utgjorde 199 och höstterminen samma år 226, deltaga äfven i praktiska öfningar, t. ex. i geodesi och topografi, och i fackskolan för bärgsvetenskap upphör undervisningen i Stockholm med april månads utgång, hvarefter eleverna under ledning af Åkerman genomgå praktiska lärokurser vid något bruk och bese åtskilliga järn- och stålverk samt uppehålla sig vanligtvis några veckor i Falun för att dels under ledning af prof. Nordenström öfva sig i grufmätningar m. m. och dels af t. ex. lektor Wiborgh erhålla undervisning om metallurgiska processer för framställning af koppar m. m. Från Falun tages kosan till andra grufvor och järnverk samt kanske äfven till Motala mekaniska verkstad. Andra elever bese i sällskap med vederbörande lärare fabriker och byggnadsföretag i Stockholm och landsorten.

R. Åkerman.

Högskolans styrelse utgöres f. n. af hrr K, Styffe, J. Bolinder, E. A. Ollman, C. O. Troilius, A. T. Gellerstedt och G. R. Dahlander. Sekreterare är lektor A. W. Hoffstedt, tillika öfverlärare vid tekniska skolan och utgifvare af Teknisk tidskrift.

Vi ha här sökt att, om äfven i största korthet, gifva en bild af det vetenskapliga lifvet i vår hufvudstad, naturligtvis sådant det framför alt visar sig vid våra högskolor och i vetenskapsakademien. Äfven andra akademier och lärda samfund hysa inom sig betydande vetenskapsidkare, t. ex. vitterhets-, historie- och antiqvitetsakademien samt landtbruksakademien, som här har sin förvaltningskomité samt ämbetsmän och tjenstemän och särskildt sitt experimentalfält med agrikulturkemiska och växtfysiologiska försöksanstalter, af hvilka den förra förestås af professor L. F. Nilsson, ledamot af vetenskapsakademien, och den senare af professor J. Eriksson, under det trädgårdsafdelningen har till föreståndare direktör E. Lindgren.

Hvarje enskild vetenskapsmans stilla forskningar kunna här icke varda föremål för omnämnande, men att dessa forskningar drifvas med lika stor framgång i en stor stad som i små universitetsstäder bör väl ej längre kunna betviflas. Märkligt är också, att, såsom här ofvan erinrats, ett så stort antal af våra vetenskapsmän gjort sig kändt äfven i utlandet. Detta tyckes bevisa, att vetenskapligheten i stockholmslifvet är af den rätta grundliga arten som, vare sig att den idkas i stora eller små samhällen, alltid är af verldsborgerlig natur.

*

XX.
I föreläsningssalen.

Många äro aftonunderhållningarna i Stockholm nu mera, men bland de ädlare äro otvifvelaktigt föreläsningarna. De rent vetenskapliga höra till Stockholms högskola och de andra lärda inrättningarna hvilka icke besökas af den stora allmänheten. Denna håller sig naturligtvis till de populära föredragen hvilkas antal tyckes vara i ständig tillväxt.

Det är en kall vinterafton. Stockholmarne låta icke kölden skrämma dem från att lemna den husliga härden. Åkande och gående skynda de till teatrarne, konserterna, aftonbjudningarna o. s. v., men upp åt Drottninggatan, där ingen teater finnes, skynda några hundra herrar och damer, kanske mest af de senare, styra sina steg mot vetenskapsakademiens hus och träda in genom nordligaste ingången, pälsa af sig i det stora kapprummet och gå upp för någon af de två trapporna som leda till hörsalen. Det är ett stort rum med lindrigt amfiteatraliskt höjda sittplatser i en halfkrets som upptager större delen af rummet, hvilket äfven har en ganska rymlig läktare. I rummets bakgrund, kordan i cirkelbågen, är en liten upphöjning, till hvilken några trappsteg föra på ena sidan och på hvilken står en kateder. I nischen bak om denna synas tre byster, tre af den svenska vetenskapens stormän, Berzelius, Linné och Vargentin, underhvilkas skydd således föredragen hållas, men minnen från en tid, då vetenskapen icke så ofta som nu gick under allmänfattlig form ut bland de bildningssökande.

Alt från den afton, den 12 oktober 1868, då denna hörsal invigdes genom ett till förmån för folkhögskolefonden af då varande docenten L. Dietrichsson hållet föredrag, har salen varit flitigt begagnad och, man kan säga, att hvad som där föredragits utgör ett icke ovigtigt prof på den andliga odlingens tillstånd i vårt samhälle. Där har förelästs öfver många olika ämnen, mycket intressanta och mindre intressanta, föredragna med stor talang och någon gång med kanske äfven mindre begåfning.

Vetenskapsakademiens hörsal.

På ofvan nämde afton skildrade Lorenz Dietrichson, då ännu en medlem af vårt samhälle, Leonardo da Vincis lefnad och verksamhet och uppehöll sig särskildt vid mästerverket »Nattvarden». Han har därefter flera gånger, äfven sedan han vardt professor i Kristiania, uppträdt i samma kateder och ständigt intresserat sina alltid talrika åhörare. Största antalet sådana fann han vid sitt föredrag om Ibsens »Dukkehjem», då omkring 700 personer trängdes i salen och på läktaren. Mycket mer än 600 kan rummet icke bekvämt rymma. Men det antalet hade nog infunnit sig, då Björnstjerne Björnson läste upp sina»Fortællinger» och i synnerhet då han med mästarens storartade prakt skildrade Michelangelos kraftverk i Sixtinska kapellet. Sådana aftnar ha varit intelligensens fester hos oss.

O. Montelius.

Men äfven vid mindre högtidliga tillfällen ha föreläsare af stor betydelse där uppträdt. De äro för många att kunna här alla omnämnas. Vi erinra endast om några, t. ex. om professor Oskar Montelius, en af de mest oförtrutne allmängörare af vetenskapliga iakttagelser och i synnerhet spridare af fornforskningarnas resultat i vår tid. Redan för många år sedan uppträdde dr Montelius i katedern och talade dels i vetenskapsakademiens hörsal, dels i Wallinska skolans stora sal och annorstädes. Såsom medarbetare i »föreläsningsinstitutet för kvinnor» har han hållit föreläsningar på nationalmuseum. Hösten 1886 började han sin hittills vigtigaste föreläsningsserie som ännu fortgår och behandlar den äldre kulturhistorien. Dessa föreläsningar bekostas af den till vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien testamenterade Bergerska fonden. För allmänheten, som följer dem med stort intresse, voro de i början afgiftsfria, men betalas nu med 1 kr. i inskrifningsafgift.

C. v. Bergen.

En annan föreläsare som mycket ofta låtit höra sig i vetenskapsakademiens hörsal samt på flera andra ställen, är skriftställaren dr Carl v. Bergen, först bekant för utgifvandet af tidskriften »Framtiden», hvilken utkom 1868—71 samt därefter åter 1877. Våren 1876 började han, efter hemkomsten från en resa i Nordamerika, offentliga föreläsningar öfver »amerikanska kulturförhållanden» och har sedan dess regelbundet hvarje år hållit nästan alltid talrikt besökta föredrag öfver religionsvetenskapliga, filosofiska, kulturhistoriska och estetiska ämnen. C. v. Bergen har därjämte uppträdt i många af våra större landsortsstäder samt i Finland. Bland de i Stockholm hållna föreläsningsserierna ha de talrikast besökta — stundom 5 eller 600 personer — haft till innehåll »kristendomens ursprung och första framträdande i verldshistorien»,»England i våra dagar», »hvad vi veta om bibeln» samt »själslifvet i ny belysning». Hösten 1888 föreläste han i Praktiska arbetsskolans lokal om »nya tidstecken i England».

Professor Montelius, som alltid har »fullt hus», framlägger i enkel och klar form fornkunskapens intressanta iakttagelser och visar så säkert tecknade bilder af länge sedan försvunna skeden i den mänskliga utvecklingen, att man tycker sig för tillfället lefva midt uti dem och sedan alltid har dem för ögonen. Det är vetenskaplig grundlighet i allmänfattlig skepnad.

Dr C. von Bergen är mera dramatisk i sin framställning, och åhörarne följa föredraget ofta med samma uppmärksamhet som man följer en liffull föreställning på scenen. Det är en icke alltid så skarpt tecknad, som ej mera smidig och smekande form som omsluter det hela, men hvilken har den verkan, att många anse bevistandet af dessa föreläsningar såsom en njutning af rent konstnärlig halt, en konst i mystiskt skimmer, ty i framställningen af det underbara har C. v. Bergen nu mera sin egentliga styrka.

A. Hedin.

Konstnärlig är nog också formen för Adolf Hedins föredrag, men det är icke formen som verkar starkast, när man hör honom, vare sig att han i vetenskapsakademiens hörsal skildrar Mirabeaus lif och verksamhet och därmed låter oss blicka till baka på den stormuppfylda tid, hvilken nutiden har att tacka för så mycket, eller han i Handtverksföreningen föreläser om beskattningen eller i Arbetareföreningen tecknar svensk-norska unionens historia mellan 1814 och 1844. Alltid är det en fast grund på hvilken han bygger, och byggnaden är städse stilenlig.

Vi ha redan vid omnämnandet af våra stadsfullmäktige sökt i få ord känneteckna denne lika nitiske som kunskapsrike kommunalman, hvilken så väl där som i riksförsamlingen intager en långt framskjuten ställning som han försvarar med lika stor oförskräckthet som ovanlig förmåga. Men man kan icke fullt rigtigt känneteckna A. Hedin, utan att fästa afseende också vid hans betydelse i föreläsningssalen. Där har han ofantligt många gånger lagt i dagen icke blott sin oegennyttiga nitälskan för det allmänna bästa, utan ock det varma hjärta som hos denne vanligtvis i det yttre kalla och ofta otillgängliga aristokratnatur klappar för alla undertryckta och olyckliga.

Nästan alltid utan ersättning har han sökt sprida upplysning i samhället. Han har talat om arbetets frihet, om barnenskringstrykande på gatorna, om fattigvården, debetsedeln, olycksfallförsäkring, bränvinsreformen i Sverige och samma fråga i Danmark, i Belgien, o. s. v., om gift kvinnas eganderätt, »är svenska lagstiftningen rättvis mot kvinnorna?», »hvad menas med allmän rösträtt».

Ingen af våra föreläsare och ej ens någon af våra offentlige män i allmänhet har så ofta, så öfvertygande och med sådan omisskänlig kärlek till ämnet talat om och till folket. Och likväl har samme man ej dragit sig undan, då det gält att inför bildningens representanter hålla föredrag i rent historiska ämnen, t. ex. i sällskapet Idun, där hr Hedin föreläst om slaget på Köbenhavns redd 1801, om en spansk reformator i adertonde århundradet, m. m.

***

Det är en afton under den mörka årstiden. Klockan är åtta. Vi begifva oss till *Arbetareinstitutet*. Det har sin

lägenhet vid den del af Mästersamuelsgatan som för ej länge sedan hette Ålandsgatan. Utanför huset n:o 14 sitter en stor lykta med institutets namn på glaset. På andra sidan gården finna vi en trappa som leder till föreläsningssalen, alt ganska tarfligt, ej det ringaste monumentalt. Det är ett tämligen stort rum med bänkar och en kateder. »Arbetsklassens upplysning! Tanke- och forskningsfrihet! Fosterlandets väl!» läses i stor skrift på väggen. Kartor, en stor svart tafla, ett skåp med fysikaliska instrument, åtskilliga zoologiska och botaniska bilder, o. s. v. pryda för öfrigt rummet.

Sedan vi i penningbössan nedlagt våra tio öre, taga vi plats på en af bänkarne. Det är mycket tyst i salen. Åhörarne äro ej alltid synnerligt många. Ej få fruntimmer finnas. Höra de till »institutet»? Nej, de ha liksom ni och jag erlagt sina tio öre och äro åhörarinnor endast för tillfället. Det är kanske kärnan af dem som befolka föreläsningssalarne, således inga eller åt minstone ganska få kroppsarbeterskor. De senare ha icke ofta tid att gå på föreläsningar — efter arbetet för brödfödan komma kanske hushållsbekymren i hemmet — och skulle de verkligen någon gång finna tillfälle, äro de på aftonen vanligtvis så uttröttade, att de hällre gå till hvila. Det ser till och med ut, som vore förhållandet likadant med den manliga arbetarebefolkningen. Visserligen finner man kroppsarbetare i arbetareinstitutet, men under några föreläsningar långt ifrån så många som de borde vara.

Ett fruntimmer bestiger katedern. Det är fröken Anna Whitlock, skolföreståndarska i Stockholm, flitig deltagarinna i mångaframåtskridandets arbeten. Utan vidare förberedelser börjar hon med att erinra om hvad hennes näst föregående föreläsning innehöll och skildrar därefter något främmande lands natur och folk med synnerligt afseende fäst vid dess näringar och handel samt förhållanden till öfriga land. Det är en klar och lättfattlig framställning; hvilken man följer med stort deltagande och af hvilken äfven personer med högre bildning kunna ha både nytta och nöje.

A. Whitlock.

E. Jäderin.

En annan afton få vi höra lektor E. Jäderin hålla något astronomiskt eller meteorologiskt föredrag, t. ex. lemna en för alla fattlig redogörelse för spektralanalysen, gifva upplysningar om nya solteorier eller förklara klimatläran. Dr Jäderins stora förmåga som föreläsare förskaffar honom talrika åhörare, och hans föredrag äro onekligen bland de intressantaste ej blott i arbetareinstitutet, utan hvar han än uppträder. Han tillhör antalet af de vetenskapsmän som gjort till sin uppgift att sprida vetenskapens frukter i hela samhället samt att framför alt låta de ringa och okunniga, men kunskapstörstande få en lifvande vederkvickelse.

Af samma halt är fröken Ellen Key, hvilken hvarje söndagseftermiddag i arbetareinstitutet föreläser svensk historia, hufvudsakligen odlingshistorien och t. ex. skildrar familjelifvet under vikingatiden, belyst genom de nordiska sagorna, eller gifver en framställning af den andliga odlingen i Sverige mellan 1809 och 1871. Fröken Key förstår att i en enkel och behaglig form framställa ett kärnfullt och näringskraftigt innehåll. Äfven hennes förnämsta sträfvan är att göra så många som möjligt delaktiga af kunskap, och de medel hon dertill använder bära vittne om huru väl hon förstår att lösa sin uppgift. Hennes föredrag äro mycket besökta äfven af kroppsarbetare.

Af stor betydelse för den åhörarekrets som borde framför alt vara ständigt att finna i arbetareinstitutets föreläsningssal är ingeniör C. A. Nordströms föredrag i fysik och kemi. Vigtiga för kunskapers spridning äro också de föreläsningar som af dr O. Söderén hållasi naturalhistoria, af dr G. A. Carlsson i matematik, samt institutets skapares och föreståndares, dr A. Nyströms föreläsningar dels i anatomi och fysiologi samt allmän hälsolära, dels i kulturhistorien och allmän historia, för öfrigt skildrande mänsklighetens allmänna utveckling, de olika folkens seder och statsskick, de industriela och vetenskapliga upptäckterna, m. m., alt objektivt behandladt och i den lofvärda afsigten att vara den kunskapssökande arbetaren till nytta. Dr J. Göransons samaritkurser på söndagarne torde ock vara kroppsarbetarne till gagn genom den undervisning de meddela om hjälp vid plötsliga olycksfall. Under föregående år förelästes äfven i allmän hushållningslära, om kapitalbildning, produktion o. s. v. af ingeniör K. af Geijerstam.

E. Key.

A. Nyström.

Med. d:r Anton Nyström hade under sina iakttagelser öfver de olika klasserna i samhället och i synnerhet öfver kroppsarbetarnes förhållanden kommit till en öfvertygelse som visserligen hyses af många, att ej säga alla som sysselsätta sig med samhällsfrågorna, men hvilken dock icke, tyckes det, ännu hunnit inverka mycket på det praktiska lifvet, att det nämligen vore nyttigare att söka förebygga mänskliga lidanden, svagheter och brott än att bjuda till att finna bot för dem, då de en gång redan uppstått, samt att en stor del af dem ega sin grund i bristfällig uppfostran, skadliga nöjen, dryckenskap o. s. v. Därför gjorde hr Nyström 1875 utkast till en allmän undervisningsanstalt som kunde bidraga till upplysningens spridande till *alla* samhällsklasser.

Planen ledde ej till något förverkligande den gången, men upptogs åter fem år därefter. Å ett nykterhetsmöte den 8 febr. 1880 på Mindre teatern framstälde d:r Nyström förslag till bildande af ett *arbetareinstitut.* Förslaget vann bifall, och man nedsatte genast en komité som skulle förverkliga planen, hvilken dock icke rönte omedelbar framgång hos allmänheten. Många invändningar gjordes och åtskilliga farhågor uttalades. Detta hade till följd, att splittring uppstod inom själfva komitén. D:r Nyström var dock ihärdig och arbetade i synnerhet för att det föreslagna institutet icke skulle få någon politisk prägel. Hans afsigt var, att institutet skulle stå utanför den politiska verksamheten och blott afse att bilda nyktra och upplysta medborgare. Så godt som ensam, blott understödd af några nitiske arbetare, lyckades emellertid upphofsmannen att få sin plan förverkligad, och den 4 okt. 1880 öppnades institutet, d. v. s. började de föreläsningar hvilka utgöra anstaltens förnämsta verkningsmedel. D:r Nyströms ihärdiga bemödanden och rastlösa verksamhet på dettaområde höra till nya Stockholms anmärkningsvärdare företeelser, lika glädjande som den från några håll visade motviljan mot institutet är beklaglig.

Under läsåret 1887—1888 fortgingo föreläsningarna dagligen i 7¾ månader. Utom hufvudafdelningen vid Mästersamuelsgatan, hade institutet en filial på söder, å Bergsund, som upprättats på föranstaltande af kommendör Th. Arwidsson och där föreläsningar under januari—april höllos en gång i veckan. Styrelsen för Bergsunds mekaniska verkstad hade fritt upplåtit lokal och erlade 15 kr. för hvarje föreläsning. Verkstadens arbetare fingo afgiftsfritt åhöra föreläsningarna, och andra åhörare erlade 10 öre för gången. Arbetareinstitutet tillhandahöll undervisningsmaterial af sina samlingar. Det sammanräknade antalet af åhörarne i hufvudafdelningen och filialen gick under januari och februari upp till ungefär 1,100 i veckan. Medeltalet för veckan torde eljest vara 400—500, men har någon gång uppgått ända till 800—900.

Den af d:r Nyström stiftade arbetare-institutsföreningen till anstaltens främjande bestod våren 1888 af 82 personer. Föreningens förvaltningsråd utgjordes af kommendörkapten A. C. Schönmeyr, professor E. Ödmansson, professor A. Key, stadsmäklaren W. A. F. Ekengren, fabrikör W. Wiklund, boktryckaren I. Hæggström och dr A. Nyström.

Bland sina bildningsmedel eger institutet äfven ett bibliotek som nu räknar omkring 1,300 band, hufvudsakligen naturvetenskapliga, historiska, geografiska och etnografiska arbeten. Från 15 maj 1887 till motsvarande dag 1888 lånades 2,359 band af 163 låntagare. Året näst förut hade dock låntagarnes antal varit vida större, nämligen 215 som lånade 2,602 band, och året 1885—1886 begagnades biblioteket af 233 låntagare för 2,585 band. Anmärkas bör dock, heter det i årsberättelsen, att antalet af de mera beständiga låntagarne varit ungefär det samma som under det förra läsåret, under de mera tillfälligas gått ned till ett fåtal. Huru stark läshågen hos de förra varit synes däraf, att medeltalet af boklån för hvardera varit 14,5. En bibliotekarie, fru L. Carlsson, tillhandagår låntagarne med råd och upplysningar.

Arbetareinstitutets styrelse 1888 utgjordes af professor F. A. Smitt, ordförande, prof. V. Leche, med. d:r A. Nyström, H. Rosén, kassaförvaltare, fabrikör C. F. Sporrong, maskinisten A. Andersson, korgmakaren P. Schroff och tapetseraren J. E. Carlsson, ombud.

Institutets inkomster under läsåret 1887—88 uppgingo till nära 11,900 kr. Däraf utgjorde statsanslaget 3,000 och 2,500 i hälften af stadsfullmäktiges anslag för 1888. Från D. Carnegie erhöll institutet 1,000, från C. W. & A. Brinck 400 samt från åtskilliga andra personer hvardera 100, så att sådana bidrag jämte afgifter af arbetare-institutsföreningens medlemmar uppgingo till 2,761 kr. Åhörarnes inträdesafgifter lemnade 1,456 kr.

***

M. Höjer.

En annan afton begifva vi oss till *Arbetareföreningens* stora sal, hvilken dock icke är större än att den rymmer endast omkring 300 personer. En liflig man står i katedern och talar om Metternich,kejsar Frans och konung Fredrik Wilhelm. Åhörarne följa med stort intresse det ej blott lifliga, utan äfven innehållsrika och i formen helgjutna föredraget, hvilket lemnar en lika underhållande som upplysande skildring af det stora tillbakagångsskedet i Europa efter Napoleons fall och under den heliga alliansens inflytande. Föreläsningen är hållen i allmänfattlig form, men dock kanske tillgängligare för en mera bildad åhörarekrets än de egentlige kroppsarbetarnes. Märkligt är också, att i nämde krets, som kan utgöras af femtio och sextio, ända till hundra personer, ser man högst få arbetare. Detta är här ännu mera påfallande än i arbetareinstitutet, och det gäller *alla*

föreläsningar i arbetareföreningen. Fruntimmerna äro vanligtvis i stort antal till städes, men synbarligen få eller inga kroppsarbeterskor.

Om således det egentliga ändamålet med dessa föreläsningar synes förfeladt, äro de dock i sig själfva af ej ringa värde. Den nyss omnämde föreläsaren är lektorn vid södra latinläroverket M. Höjer, en af Stockholms mest bekante och omtyckte skolmän, rektor för Wallinska flickskolan och outtröttlig i katedern än här än där. Sedan början af 1884 håller han en föreläsning i veckan från hösten till vårterminens slut på norr samt har sedan ett par år äfven hållit söndagsföreläsningar i Arbetareföreningen på söder. En stor stamtrupp åhörare har ständigt följt honom.

D:r Höjer håller fria föredrag och har i vanliga fall till ledning endast några få anteckningar. Det är ett stort nöje att höra honom. Men äfven andra föreläsare i arbetareföreningen höras med intresse, såsom d:r P. J. Isberg, kand. E. Svensén, rektor, nu mera folkskoleinspektör C. G. Bergman m. fl. En af de mest framstående är samme lektor E. Jäderin som låter höra sig på så många andra ställen. Fil. kand. A. Hammarskjöld är också en omtyckt föreläsare, hvilken hösten 1888 skildrade de hemliga sällskapen i Ryssland på 1840-talet och tecknade framstående ryske radikalers bilder. Hr Hammarskjöld uppträder äfven på andra ställen och håller historiska föredrag. På söndagsaftnarne brukar fil. d:r T. Kahlmeter föreläsa i arbetareföreningen uti fysik, och under någon af de andra aftnarne håller med. d:r E. W. Wretlind föredrag i hälsovårdsläran.

C. Wallis.

Tillträdet till alla dessa föreläsningar är fritt för arbetareföreningens medlemmar, men öfriga åhörare erlägga 20 öre för hvarje afton. Seriebiljetter säljas för september—december till 1 kr. och till samma pris för januari—april.

En kanske lika vigtig uppgift som arbetareinstitutet fylles af Stockholms *borgareskola*, där ej blott skolundervisning meddelas, utan äfven föredrag hållas, men hvars egentliga verksamhet omnämnes i ett kommande kapitel.

***

Bland de många enskilda föreläsare som låta höra sig hvarje vinter är professorn vid Karolinska institutet, d:r Curt Wallis, en af de mest omtyckte och kan alltid räkna på ett stort antal åhörare. Han håller föredrag på många olika ställen och i olika ämnen, men alla i allmännyttigt syfte och i synnerhet i hälsovårdsläran, hvilken, tack vare så många framstående och människovänlige läkares bemödanden, uppmärksammas alt mera i vår tids Stockholm. Prof. Wallis har också arbetat för en ändamålsenligare fruntimmersbeklädnad och hållit talrikt besökta och mycket omtyckta föredrag öfver drägtreformen.

Någon gång får Stockholm besök af främmande föreläsare, såsom hösten 1888, då professorerne L. Beauchet och M. Kowalevski, den förre från Nancy, den senare från Moskva, höllo mycket besökta föredrag i nationalekonomi, till hvilket ändamål de hit inkallats af Lorénska fondens förvaltningsutskott. Märkligt är, att äfven vid dessa föreläsningar utgjordes auditoriet af isynnerhet fruntimmer.

XXI.

På tidningsbyrån.

Porten står på vid gafvel. Mycket folk vandrar ut och in. *Stockholms Dagblad* är inskriften på hvardera sidan om ingången och på lyktan öfver porten. Det är i n:o 25 Lilla Vattugatan, ett stort hus som tillhör Dagbladets aktiebolag.

Många gå ej längre än till annonsbyrån i bottenvåningen, en redaktionsafdelning där allmänheten är förnämste medarbetaren, men måste betala för sina manuskript. En nästan oafbruten ström af annonsörer väller fram hela dagen, och annonsmottagerskan är ständigt sysselsatt med att räkna ut annonskostnader, tolka svårlästa stilar

samt kanske också hjälpa till med annonsernas redigerande. Det är ett styft arbete.

»Hör nu, frun lilla, min annons om ett sommarnöje, en vagga och tre kägelklot har icke kommit in.»

»Var god och vänd sig till kontrollören, en trappa upp till höger.»

Annonsören följer anvisningen, träffar den innanför sitt skrank sysselsatte kontrollören och upprepar sin klagan.

»Ska' se efter», säger kontrollören helt lugnt ... »Låt mig se: sommarnöje, vagga, kägelklot ... Jo, där står annonsen ju. Läs själf!»

»Hm! Det var då besynnerligt ... Men det ska' jag säga, att inte står annonsen i *mitt* Dagblad. Jag är också prenumerant.»

Kontrollören är öfverlupen af klagande, men i de flesta fall bevisar han dem ha orätt. Hans uppgift är att tillse, det alla annonser ordentligt införts, och ingenting i den vägen undgår hans granskning.

Vi lemna kontrollörens afdelning och träda in på räkenskapskontoret i samma våning, där tidningens vidlyftiga ekonomi skötes. Hundratusentals kronor gå årligen genom kassör Guditz händer, och det är fullt upp att göra för kamrern och öfriga biträden. I ett särskildt kabinett är Belltelefonen, Allmänna telefonen och en extra telefon nästan i ständig verksamhet.

Räkenskapskontoret står å ena sidan i förbindelse med kontrollörens rum å den andra med öfverfaktorns kontor, hvilket vidare är förenadt med sätteriet. Från räkenskapsafdelningen leder också en vindeltrappa upp till redaktionsbyrån, dit stora ingången för öfrigt är i förstugan två trappor upp.

Stockholms Dagblad grundades i slutet af 1823 af tjänstemannen i öfverståthållare-ämbetet Lodin och boktryckaren G. A. Ortman, utgafs från och med början af 1824 och öfvertogs 1826 af kanslisten A. R. Walldén, med hvilken grosshandlaren A. Walldén förenade sig 1828. Tre år derefter vardt A. R. Walldén åter ensam egare, men öfverlemnade tidningen den 1 januari 1834 till den tredje brodern, J. A. Walldén, som gaf ut tidningen till 1869, då hon lemnades till hans son Wilhelm Walldén, vid den tiden ännu kanslist i civildepartementet, sedermera riksdagsman och stadsfullmäktig. År 1876 köpte han egendomen med adressnummern 25 i hörnet af Lilla Vattugatan och Klara Västra Kyrkogata, lät rifva den och efter G. Sjöbergs ritning där bygga ett stort, för tidningsutgifning enkom beräknadt hus. Då det var färdigt, sålde W. Walldén det till det af honom kort förut bildade Stockholms Dagblads aktiebolag, men i hvilket han själf var nästan ensam aktieegare, och med köpet följde sätteri, tryckeri och öfriga tidningsinventarier.

W. Walldén.

Den 1 januari 1878 flyttades tidningen från sin gamla bostad i Walldénska huset vid Västra Trädgårdsgatan och började sin verksamhet vid Lilla Vattugatan i nära grannskap med centralpostkontoret, järnvägens centralstation samt åtskilliga tidnings- och boktryckerier. Efter det W. Walldén, sex år senare, beslutat att för sin hälsas vårdande draga sig till baka från den ansträngande tidningsutgifningen och därför afyttrat affären till ett nytt, af prof. E. V. Montan, känd historiker och under många år docent vid Upsala universitet, bildadt bolag, i hvilket Walldén dock ingick med ett betydligt antal aktier, större än någon af de öfriga aktieegarnes, öfverlemnades utgifvandet och redaktörskapet till professor Montan, hvilken från den 1 oktober 1884 är tidningens styresman.

Stockholms Dagblads redaktion utgjordes 1888 af: E. V. Montan, L. J. Enander, F. Heurlin, H. Sandström, G. Nyberg, H. Byström, A. Lönbohm, A. V. Södergren, P. Staaff, J. Wirén, J. G. Ahlborg, T. Blanche, K. Åkermark, J. F. Lybäck, E. Draghi, J. E. Mellström, S. A. Lorin, hvilka alla hade daglig tjänstgöring på redaktionsbyrån, förutom M. A. Goldschmidt och ett icke ringa antal medarbetare som ej hvarje dag medverka, t. ex. C. Westman, C. O. och G. E. Montan, L. A. Segerström, m. fl.

E. V. Montan.

»Kan jag få tala vid hufvudredaktören?» spörjer en besökande. Två unga vaktmästare i förrummet, kallade »tamburgossarne», upplysa, att professorn träffas kl. 1, och som den timmen kanske snart är inne, anmodas den besökande att taga plats i salongen för att där afvakta att i sin tur få företräde. Det är fullt med främmande i salongen. Alla vilja de tala med hufvudredaktören, men några nöja sig dock att andraga sitt ärende för redaktionssekreteraren som artigt öppnar dörren till sitt kabinett.

Salongen är ett stort rum. Midt på golfvet ett stort bord med illustrerade tidningar m. m. för att förkorta tiden för de väntande. Ett par höga bokskåp, en liten soffa och andra sittplatser, på en vägg en fotografi-bröstbild i naturlig storlek af Jonas Adolf Walldén, på den andra en porträttmedaljong af Wilhelm Walldén — det är hvad

hufvudsakligen tilldrager sig uppmärksamhet i detta rum.

Längst upp till höger är ingången till redaktörens rum, hvilket nästan slukas af ett bokskåp, en liten soffa, en fåtölj och ett stort skrifbord, öfverlastadt med orimliga högar af manuskript. Väggarne prydas af fosterländska bilder, såsom Gustaf II Adolfs, Geijers, Tegnérs o. s. v. I detta lilla rum, bland dessa högar af manuskript, böcker och tidningar, sköter hufvudredaktören hela stora Dagbladet.

Bredvid hufvudredaktörens rum, men utan förbindelse därmed, är ingången från salongen till redaktionssekreteraren J. Wiréns ofvan nämda kabinett.

Men klockan är kanske ännu icke mer än nio på morgon. Medarbetarne infinna sig. Tamburgossarne ha redan hemtat och på de respektive afdelningarna aflemnat in- och utrikespost, både bref och tidningar. Vi inträda i en korridor med tre celler på ena sidan samt en sådan på den andra, hvar och en ursprungligen afsedd fören af de förnämsta medarbetarne. Nu äro två af dessa små rum upptagna hvardera af två tidningsmän. I ett finna vi notisafdelningens chef och den medarbetare som hemtar de färskaste och vigtigaste underrättelserna ur de öfriga stockholmsbladen samt hela landsortspressen.

Interiör från Stockholms Dagblad.

Notisafdelningens chef är ständigt hemsökt af »reporters», ordinarie, extra och alldeles tillfällige, fina notisjägare som komma medintressanta meddelanden, mindre fina som lemna tvifvelaktiga underrättelser och samvetslöse som för att förtjäna en krona kanske icke tveka att ljuga i hop en och annan röfvarehistoria. Det tillhör afdelningschefen att sofra dessa notiser, liksom ock att själf söka samla så många nyheter som möjligt, bevista poliskammarens och rådhusrättens sessioner, hålla reda på alla offentliga sammankomster, skicka yngre medarbetare att referera och samla uppgifter samt att icke låta något af hvad i staden sig tilldrager undgå sin uppmärksamhet. Denna maktpåliggande befattning har i många år innehafts af L. J. Enander.

Interiör från Stockholms Dagblad.

Notischefens cellkamrat, G. Nyberg, en af Sveriges flitigaste tidningsläsare, är hela dagen sysselsatt med att suga musten ur de högar af blad som forslas in i cellen, och van att uppmärksamma alt, välja och ordna, öfverflyttar han till Dagbladet alt märkligt han finner i andra tidningar.

I cellen midt emot, också kallad »skrubben n:o 4», arbetar tidningens registrator, en af de stilla i tidningsverlden, hvilken i sina böcker skrifver in hvar enda artikel och hvarje notis samt hvarifrån de härleda sig, den dag då de införts i stockholmsupplagan och den då de stått i landsortsnumret eller den då de intagits i natteditionen. Arbetet är just icke muntrande, men registratorn klagar icke, utan sitter der tyst från tidigt på morgonen till sent på natten.

Genom den öppna dörren till skrubben n:r 2 tränga korrekturläsarnes röster. Till en korrekturläsares ansvarsfulla befattning i en morgontidning, som också har en aftonupplaga, fordras ej blott herravälde öfver modersmålet och någon insigt i andra språk samt ständigt vaken uppmärksamhet, utan ock förmåga att arbeta natt efter natt. Det är en lika ansträngande som föga indrägtig sysselsättning.

I skrubben n:r 3 arbetas lika ihärdigt, men tittar man in i det mörka rummet midt emot, finner man endast stora folianter, tidningens egna årgångar under mer än sex årtionden, samt äfven andra inbundna bladårgångar, en god del af den stockholmska publiciteten i detta århundrade.

Korridoren mynnar ut i ett stort hörnrum, där åtskilliga medarbetare trängas. På förmiddagen finner man där kapten H. Byström, sjöfartsafdelningens redaktör, som genomläser Börsen-Halle och andra utländska skepparetidningar, berättar ett och annat från Stockholms ström och långt ute i skärgården, lastar här, lossar där, kryssar och lotsar midt i morgondagens nummer.

Längst in åt detta håll finner man utrikes kabinettet, hvars chef är den kände literatören F. Heurlin, en af tidningens äldre medarbetare, som under olika tider herskat öfver många olika medhjälpare. Stockholms Dagblads medarbetare skola nu för tiden vara i stånd att rycka in på hvilken afdelning som hälst, med undantag kanske dock af teaterafdelningen och afdelningen för bildande konst, af hvilka den förre skötes af P. Staaff och

den senare af märket C. L., hvars egare nu mera ej tillhör den egentliga redaktionen, men förut i nära två årtionden deltog i de dagliga redaktionsgöromålen.

Gå vi till baka till afdelningen på andra sidan salongen och se in till redaktionssekreteraren, finna vi honom kanske i färd med att bryta ett bref från Spada (J. Janzon), tidningens mångårige korrespondent i Paris samt dess »flygande» meddelare från Turkiet, Egypten, Italien, Spanien m. m., partigängare i Herzegovina, krigskorrespondent på turkiska sidan under rysk-turkiska kriget, åsyna skildrare af konung Oskar II:s färder i åtskilliga Medelhafsländer våren 1888 och mera sådant. På sekreterarens bord ligga bref från C. G. Wrangel i Wien och från E. de Pressensé i Paris. Det senare skall öfversättas för extranumret. De förra skola skyndsamt genomses och skickas ned till sätteriet. Korrespondensartiklar från Petersburg och från meddelare på olika trakter inom och utom Sverige anlända i stora hopar. Telegram komma från statstelegrafen och svenska telegrambyrån samt från särskilda telegrafkorrespondenter.

Man trycker på en knapp i väggen här, en annan där. De elektriska ringledningarna äro i ständig rörelse, och upp- och nedförde inre trapporna, som aldrig beträdas af främmande, ila sättarlärlingarne och tryckargossarne. Manuskriptbitar flyga hit och dit. Oupphörligt talar man i telefon.

Ju längre det lider på förmiddagen, dess större är brådskan. Hufvudredaktören ringer efter sätterifaktorn, som har förmiddagsvakten, och denne infinner sig med listan på redan uppsatta eller nära färdigsatta artiklar och notiser. Det gäller nu landsortsupplagan. Man har naturligtvis för mycket text, det har man alltid. Åtskilligt måste »anstå». Men hvilket! Det är ej lätt att afgöra. Hufvudredaktören funderar starkt. Alt sammans kan ju vara lika vigtigt, lika brådskande och lika intressant. Det är en svår stund, men man *måste* fatta sig kort, och slutligen är matsedeln färdig med alla sina fasta rätter, mellanrätter, slinkrätter och desserter.

Börsnoteringarna anlända från tidningens handelsminister, men ännu väntar man på ett efterlängtadt telegram, på ett referat eller något annat. Sätteriet, ett stort och luftigt rum i samma våning som räkenskapskontoret, men med uppgång från gården, är i feberaktig verksamhet. Sättarne vagga med alt hastigare fart framför kasterna. Pojkarne rulla cylindrar blixtsnabbt öfver korrekturremsorna. Faktorn-ombrytarn svettas med ombrytningen i formarne.

Där kommer ändtligen det efterlängtade referatet. Det klippes i små bitar, och hvarje bit anförtros åt en särskild sättare. Inom få minuter är hvad som återstod uppsatt, korrekturläst, inbrutet i formen. Formarne läggas på »vagnen», ett bord på hjul, och rullas bort i salens bakgrund, där en järnridå drages upp. Vagnen skjutes in och sänkes med hissverket ned till tryckeriet, där stereotyperingen genast vidtager. Inom 35 minuter äro stereotypören och hans två biträden färdiga med sitt arbete. Stereotypplåtarne sättas på den stora rotationspressen hvilken drifves af en i källaren befintlig ångmaskin. Tryckarne äro på sina poster, och så rullar snart det ena bladet efter det andra, fuktadt och vikt af pressen, ut i verlden. Fem tusen exemplar tryckas på jämt 45 minuter.

Landsortsupplagan är färdig, bundtas in, skickas af. Järnvägarne sprida den kring landet. Man andas åter på byrån och i sätteriet, i tryckeriet och maskinrummet, där öfvermaskinisten Alenius alltid är på sin ansvarsfulla post. Hr C. O. Lundin, hufvudfaktorn, har aflägsnat sig på en stund. Hr Erikson, landsortsupplagans sätterifaktor, kan också pusta ut, men lemnar ej sätteriet förr än senare på eftermiddagen. En del af konstförvandterne få också ledighet på en stund. Många af dem ha i årtionden varit trägna medarbetare i Stockholms Dagblad, så t. ex. hr C. W. Sundell i fyrtiosex år, hrr E. R. Fröberg i fyrtioett och C. J. Malmberg i tretiosju. Andra haarbetat där i nära tretio. Den äldste medarbetaren, tryckaren A. Lundberg, afled våren 1888 efter att ha i fyrtiosju år tillhört tidningen.

Klockan sex e. m. är arbetet åter i full fart. Nu gäller det att göra natteditionen till de norra orterna och stockholmsupplagan till hufvudstaden för påföljande morgon. Arbetet är i många afseenden enahanda med förmiddagens. Mellan kl. 10 och 11 är det vanligen som lifligast. Då återvänder notischefen från sin inspektionsrund. Då komma referenterna från möten, föreläsningar o. s. v. Då anlända musik- och teateranmälare. Nya telegram inträffa vanligtvis.

Sent inträffar också hufvudredaktören å nyo. »Ledaren» har han kanske med sig, men det händer ock, att denna

ännu ej är färdig.

Men så kommer bekymret med »matsedeln» äfven nu. Förslag är uppgjordt af den nattlige sätterifaktorn, hr Söderberg, och hufvudredaktören får åter en plågsam stund för att bestämma hvad som skall uteslutas af den alt för rikliga tillgången på innehåll. Professorn har också för vana att läsa igenom korrekturerna och icke släppa igenom något som han själf ej helt och hållet gillar.

Liksom han är den siste på platsen inom redaktionen, då landsortsupplagan lägges i pressen, lemnar han på sennatten byrån icke mycket förr än korrekturläsarne, och de komma sällan från sitt arbete förr än på morgonen. Att tryckeripersonalen måste stanna längst är naturligt. Natteditionen lägges i press kl. 4, stockholmsupplagan kl. 5., men faktor Söderberg är icke ledig förr än kl. 8 f. m. Han har i tjuguett år egnat sig åt Dagbladet och med aldrig slappad uppmärksamhet skött sitt kall natt efter natt, år efter år, midsommardagens natt lika väl som långfredagens.

På detta sätt verka Stockholms Dagblads omkring hundra medarbetare, från och med redaktionsbyrån och ända ned i maskinkällaren.

***

Arbetssättet i den nu omnämda tidningen motsvarar till stor del öfriga stockholmstidningars, i synnerhet deras som ha två upplagor, äfven om de icke skulle ha så stor redaktionspersonal som Stockholms Dagblad. Så har också *Dagens Nyheter* ändamålsenliga redaktions- och tryckerilokaler i det hus, 28 Regeringsgatan, som eges af Rudolf Wall, tidningens utgifvare samt den som grundade företaget och med mycken ihärdighet förkofrat det. Det var mot slutet af 1864 som denna tidning först kom ut. Få år därefter skref en författare, som från utländsk synpunkt skildrade då varande stockholmslifvet:

»Dagens Nyheter är en liten *gamin* som med ungdomlig häftighet kastat sig midt uti den hetaste striden, men i synnerhet utmärkt sig genom raskheten i sina notiser. Dagens Nyheter lär ha stor spridning, hvilket tidningen väl i främstarummet har sitt billiga pris att tacka. Detta pris är likväl icke *så* billigt som priset på den parisiske *Petit Journal*, med hvilken Dagens Nyheter för öfrigt eger en och annan likhet. Tidningens hufvudredaktör och utgifvare är hr Wall, en ungdomlig personlighet, hvilken dock redan länge tillhört pressen, innan han uppträdde såsom chef för det af honom skapade lilla bladet. Hans politiska färg är afgjordt liberal, nästan radikal, och Dagens Nyheter har genom sin deciderade hållning i flera stora frågor tillvunnit sig erkännande.»

R. Wall.

Detta skrefs för ett par årtionden sedan. Dagens Nyheter är nu mera icke blott redigeradt med mycken talang för det ändamål det satt sig före, utan har ock växt ut till en verkligt *stor* tidning med en högst betydlig och inkomstbringande annonsafdelning samt ett icke ringa inflytande i hela landet. Det har orubbligt fasthållit vid att lemna korta notiser och att aldrig göra sina artiklar långa, att icke befatta sig mycket med literatur och ej häller synnerligt mycket med bildande konst, men att däremot gifva snabba, kortfattade och ofta innehållsrika meddelanden på teaterområdet och något längre öfver operor och musik. Under tidningens första år skref Vilhelm Bauck, den bekante musikkritikern, mycket uppmärksammade musikanmälningar, och under senare delen af detta årtionde har en yngre musikskriftställare, hr F. Vult v. Steijern, under märket *G—t* lemnat artiklar som ej varit mindre uppmärksammade.

Sitt största inflytande har tidningen dock på det politiska området, på hvilket man finner talangfullt skrifna, korta och träffande uppsatser. Raskheten i notiser torde däremot nu mera ej vara större än andra stockholmstidningars, men tillförlitligheten i dem är onekligen större än i bladets ungdom.

Utgifvaren själf är ännu samma ungdomliga personlighet som för några årtionden sedan, och likväl har han en lång verksamhetstid bak om sig. Redan för några och fyrtio år sedan var han boktryckare och för fyrtio tidningsutgifvare, nämligen redaktör af »Friskytten», som under den då tjugutvåårige Walls ledning egde så framstående medarbetare som Palmær, Talis Qualis, J. M. Rosén, den ännu lefvande C. H. Rydberg m. fl. Först under allra senaste tiden har han kanske icke uteslutande befattat sig med hela ledningen för hvarje nummer, men det är likväl han som fortfarande är den styrande.

Bland åtskillige talangfulle medarbetare känner allmänheten redan den senast tillkomne, ofvan nämde F. Vult v. Steijern, hvilken lemnade sin befattning såsom direktör i Centraltryckeriet, köpte ett stort antal aktier i Dagens Nyheter och öfvertog där en underbefälhafvares åligganden, och bekanta äro äfven den kvicke och skarpe artikelförfattaren, civilingeniören A. Seberg, den alltid påpasslige Th. E. Ziedner, chef för notisafdelningen, och V. Sjöberg, den nitiske redaktionssekreteraren och teateranmälaren m. m., känd för sin lätta och behagliga penna. Utrikesafdelningen skötes af d:r C. V. Ålund, bekant för utmärkta öfversättningar och bearbetningar, förut chef för motsvarande afdelning i Aftonbladet. R. Blumenberg redigerar i synnerhet den glada afdelningen, en ganska maktpåliggande befattning.

Interiör från Dagens Nyheter.

***

Stockholms tidningar börja alt mera att bygga och bo i hvarandras närhet. De draga sig till samman i granskapet af centralposten och järnvägens centralstation, i de kvarter där också många af de stora boktryckerierna, bokförlagsexpeditionerna och speditionerna slagit ned sina bopålar. I ett och samma kvarter tryckas och utgifvas Stockholms Dagblad och Svenska Dagbladet, hufvudstadens tredje morgontidning. *Svenska Dagbladet* räknar sin tillvaro från slutet af 1884, är således ett af nya Stockholms nyare tidningsföretag. Det såg dagens ljus först i Lundbergska palatset vid Kungsgatan, men flyttade snart till n:o 5 Klara Södra Kyrkogata, endast af den gatan skild från Nya Dagligt Allehanda samt af Karduansmakaregatan från centralposthuset.

A. Jäderin.

Hvarje natt lyser det starkt ur bottenvåningens fönster, hvaraf man kan se, att bladet är en morgontidning, och träder man in i de små och obekväma redaktionsrummen, träffar man medarbetarne i ifrig verksamhet. Hufvudredaktören var ända till november 1888 Axel Jäderin, en kraftig personlighet, hvilken tager saken realistiskt och praktiskt, men som började sin offentliga bana som lyriker och gaf ut ett häfte dikter. Om han på lediga stunder ännu gör sig skyldig till lyriska utgjutelser, är icke bekant, men såsom tidningsutgifvare höll han starkt på den påtagliga nyttan. Han har gått ordentligt genom graderna innan han nådde en tidningsledares maktpåliggande plats, var en tid medarbetare i Dagens Nyheter och under en del af 1884 redaktionssekreterare och ansvarig utgifvare af Stockholms Dagblad. I början af Svenska Dagbladets tillvaro egde det ännu en hufvudredaktör, E. Norén, men från och med 1886 var A. Jäderin den ende styrande i redaktionen. Vid slutet af 1888 lemnade hr Jäderin tidningen, hvars redaktion då öfvertogs af dr Hj. Sandberg, förut medarbetare i N. Dagl. Allehanda.

Svenska Dagbladet är konservativt i de flesta politiska och samhälleliga frågor, men just icke i de kyrkliga. Det har med stor ifver sökt verka *för* lifsmedelstullar och *mot* ett befaradt inflytande af den norska vänstern. »Sverige åt svenskarne» är bladets lösen, och detta tolkas i tullvänligt och ofta norskfiendtligt syfte. Svenska Dagbladet är redigeradt med rätt mycken talang och i synnerhet med påpasslighetoch vakenhet. Bland medarbetare nämnas tonsättaren A. Hallén som sköter bladets musikafdelning samt H. A. Ring, öfversättaren af Heines »Buch der Lieder», hvilken är anmälare af talscenernas nyheter.

Svenska Dagbladet uppsattes af ett aktiebolag, men öfverläts i okt. 1888 till ett annat då nybildadt, med ett aktiekapital af minst 52,500 och högst 75,000 kr.

***

Så väl Stockholms Dagblad som Dagens Nyheter och Svenska Dagbladet ha äfven aftonupplagor (det först nämda också en nattedition), men dessa äro beräknade endast för landsorten. Bland de egentliga aftontidningarna i hufvudstaden är *Post- och Inrikes Tidningar* äldst och räknar sin tillvaro från 1645 samt har oafbrutet fortgått från och med 1720, men först hundra år senare, 1821, vardt bladet dagligt, *så* dagligt som svenska tidningar bruka vara, nämligen med sex nummer i veckan. Sedan Gustaf III:s tid tillhör tidningen svenska akademien och sedan 1834 är hon officiös. Af akademien utarrenderas hon åt en af nämda samfund utsedd hufvudredaktör och utgifvare, hvilken f. n. är Paul Strandberg, kanslisekreterare i civildepartementet, förr under många år

medarbetare i Stockholms Dagblad.

P. Strandberg.

Ehuru officiös och i vissa afseenden till och med officiel, är Post- och Inrikes Tidningar, i dagligt tal Posttidningen, icke något egentligt politiskt blad och har väl aldrig varit det, om ej möjligtvis för några och femtio år sedan, då hon var öppet officiell och kallades »Statstidning». Hon är äfven nu officiel så till vida, att tidningen i första hand meddelar regeringshandlingar och andra offentliga tillkännagifvanden, men det är endast undantagsvis som hon innehåller en artikel till försvar för regeringens politik, och det *har* händt, att hon någon enda gång till och med yttrat sig i motsatt rigtning.

Under de senaste femtio åren har Posttidningen redigerats af P. A. Wallmark (1834—47), J. C. Hellberg (1847—56), A. Björck (1856—65), C. A. Strandberg (1865—78), E. Bäckström (1878—86) och den nu varande utgifvaren, bror till C. A. Strandberg. Tidningen har nu mera icke eget tryckeri, utan tryckeshos P. A. Norstedt & Söner på Riddarholmen samt har där också sin redaktionsbyrå.

Sedan Björck lemnade redaktörskapet har tidningen varit mer estetisk än politisk, i synnerhet under Carl Strandbergs (Talis Qualis) och Edvard Bäckströms, de två skaldernas, ledning. Bland tidningens förnämste medarbetare, ehuru icke omedelbart hörande till redaktionen, äro sedan flera år också ett par skalder, prof. C. R. Nyblom och d:r C. D. af Wirsén, bägge ledamöter af svenska akademien. Den förre lemnar i synnerhet anmälningar af nyheter inom de bildande konsternas område, den senare bidrager med literaturuppsatser och behandlar äfven vigtigare dramatiska företeelser på våra teatrar. Inom den egentliga dagliga redaktionen sköter R. Holmblad den ganska fullständiga utrikesafdelningen, och när d:r Wirsén icke bekymrar sig om ett nytt stycke på våra teatrar, var det länge hr Holmblads åliggande att skrifva derom, men på senare tider förekommer detta mera sällan, hvaremot afdelningen vanligtvis nu besörjes af hr J. Sellman, dramatisk författare.

Bland tidningens sättare ha flere i många år egnat sin verksamhet åt detta blad, C. J. Borggren i nära femtio år, T. T. Cedergren i några och fyrtio och A. E. Sjöstedt i mer än tjugufem.

***

K. A. Lindström.

Bland Stockholms aftontidningar, lika väl som bland Sveriges alla tidningsblad är det Dagligt Allehanda som kommer i ålder närmast efter Posttidningen. Det grundlades 1767, men i sitt nu varande skick såsom *Nya Dagligt Allehanda* räknar det sin tillvaro endast från slutet af 1859, då d:r K. A. Lindström väckte bladet till nytt lif. Under mer än ett fjärdedels århundrade stod han i spetsen för tidningen och ledde henne med kraft och förmåga i den riktning som redan från början angifvits vara hennes egentliga. Mer än en gång såg det bekymmerfullt ut med ekonomien, men då bildade sig alltid, tack vare Lindströms ovanliga finanstalang, ett nytt bolag som öfvertog det gamlas affärer, och så fortsattes utgifvandet utan att de öfvervunna svårigheterna lemnat något spår i tidningens hållning,hvilken alltid varit frimodig, om också ej frisinnad. Allehanda var och är konservativt och söker tillämpa den åsigten på alla samhällsfrågor, med undantag af de tillfällen, då tidningen finner det närvarande icke nog betryggande och då hon anser sig böra uppträda för en utpräglad tillbakagångspolitik. Allehanda är en käck stridsman, hvilken sköter sina vapen med lika mycken taktisk kunskap som oförskräckthet, lemnar ofta ypperliga artiklar och är redigeradt med stor omsorg.

D:r Lindström afled 1885, då redaktionen öfvertogs af V. Bergstrand, såsom författare känd under namnet Marcellus, för öfrigt juris kandidat, civil tjänsteman, bankman, m. m. och redan tio år före Lindströms död medarbetare i Allehanda. Han redigerar tidningen i samma riktning hon fick af Lindström, är, liksom denne, varm fosterlandsvän och tror, att sträfvan efter höga tullar utgör ett bland de bästa bevisen på god fosterlandskärlek samt att denna svårligen kan förenas med liberala åsigter, allra minst om dessa skulle närma sig det liberala partiets i Norge. Både såsom tidningsredaktör och utgifvare af ett stort antal skrifter har V. Bergstrand tagit liflig del i 1880-talets politiska rörelser i Sverige.

V. Bergstrand.

Nya Dagligt Allehanda har bland sina medarbetare räknat många kunskapsrike och talangfulle skriftställare, såsom d:r J. R. Spilhammar, hvilken från skolkatedern begaf sig till tidningsbyrån och vardt K. A. Lindströms närmaste man, skref en tid teateranmälningar och literaturkritiker samt skötte Allehanda under hufvudredaktörens ofta långvariga frånvaro på aflägsna resor. År 1879 öfvergick Spilhammar till Aftonbladet, då J. Björklund, redan då flerårig medarbetare i tidningen, intog hans plats i Allehanda, där han sedan utöfvat en betydande verksamhet och en tid varit den egentlige verkställande hufvudredaktören. Under några år var han också omtyckt teaterrecensent, men lemnade det området till d:r Hj. Sandberg, bland annat bekant såsom öfversättare af texten till Verdis »Aïda». Det hände dock, att Hj. Sandberg flyttade till Convento de Cappuccini, icke för att gå i kloster, men för att få vara i fred i Roma och slutligen flyttade han till Svenska Dagbladet och nu är det A. Axelsson som i Allehanda tager vara på våra dramatiska konstnärer. Såsom musikgranskare har F. Cronhamn verkat, och på senare tider H. Victorin.

Tidningens redaktionssekreterare är nu mera E. G. Hallgren, och notisafdelningens chef J. Neander. På den afdelningen är K. Tersmeden också medarbetare. Utrikesafdelningen skötes hufvudsakligen af J. Wendel, och då och då uppvaktar Bias, äfven kallad kapten Gulliver, i det borgerliga lifvet och på general-landtmäterikontoret äfven känd under namnet P. E. Bergstrand, med några stycken ur Stockholms historia.

Nya Dagligt Allehanda började sin verksamhet vid Lilla Nygatan, men har nu sedan några år sin föga bekväma redaktionsbyrå och sitt eget, ganska trånga tryckeri i n:o 10 Karduansmakaregatan samt tryckes på en från H. Marinonis maskinverkstad i Paris år 1860 utgången snällpress, hvilken nu snart i tre årtionden varit i daglig verksamhet och ännu är fullt duglig. Äfven af denna tidnings sätteri- och tryckeripersonal ha många under en lång följd af år egnat krafter och insigter åt samma företag. Den äldste konstförvandten, N. P. Samberg, har i femtiosex år arbetat i yrket och sedan Nya Dagligt Allehandas uppsättning 1859 i denna tidnings sätteri. Från samma tid ha faktorn C. F. A. Gellerstedt och maskintryckaren J. E. Svensson varit anstälde i tidningen.

***

Stockholms nyaste tidningshus tillhör ett blad som snart är sextio år gammalt —*Aftonbladet*, det, för att tala med Svensk Typograftidning, som i sitt nummer för den 1 okt. 1888 utförligt omnämner det nya tidningspalatset, »offentliga ordets organ som under sitt långa lif framgångsrikast af alla burit de humanistiska idéernas fana högt.»

Aftonbladets första nummer utgafs den 6 december 1830 af L. J. Hierta, då ännu ej tretio år gammal. Det trycktes då vid Johannisgränd i *sta'n*, hvarifrån tryckeriet förlades till Stora Glasbruksgatan å söder. År 1833 flyttades det till Lilla Nygatan, midt emot posthuset, och 1848 till 21 Stora Nygatan, där det stannade till 1862, då det fick sitt hus vid Munkbrogatan, hvarifrån tidningen utgafs ända till den 20 oktober 1888.

Under dessa femtioåtta år har Aftonbladet haft till hufvudredaktörer: fil. d:r och juris kand. L. J. Hierta (1830—51), d:r C. Bergstedt (1851—56), d:r P. Svedbom (1856—57), d:r A. Sohlman (1857—74), d:r S. A. Hedin (1875—77), d:r P. A. Gödecke (1877—80), d:r Spilhammar (1881—84), prof. G. Retzius (1884—87) samt hr E. Beckman från slutet af 1887. Under kortare tider på 1870-talet innehade jämväl kamrer C. Ekgren och v. häradshöfding A. W. Dufva ledningen af tidningen.

Den 6 december 1886 inköpte Aftonbladets bolag den tomt af omkring 8,300 kv.-fot, som ligger i hörnet af Stora Vattugatan och Klara SödraKyrkogata, bredvid det präktiga hus, som tillhör stiftelsen »Lars Hiertas Minne». Den 7 juni 1887 började rifvandet af de gamla fula byggnaderna på den tomten, och det nya huset reste sig snart i höjden samt var innan slutet af året färdigt. Inflyttningen skulle ske den 1 juli 1888, men den 7 april förstördes största delen af det nya huset af eldsvåda, och endast botten- och källarvåningarna lemnades i det närmaste oskadade. Murarne voro så angripna af elden, att man måste nedrifva dem och uppföra nya. Arbetet bedrefs med sådan raskhet, att det hela var fullt färdigt till begagnande ofvan nämde dag i oktober 1888.

Prof. Retzius, som då nybyggnaden företogs stod i spetsen för tidningen, uppgjorde själf de ursprungliga förslagsritningarna. De slutliga ritningarna utfördes af arkitekterna Isæus och Sandahl, och byggnadsarbetet

anförtroddes åt byggmästaren P. Sundahl.

Aftonbladets nya hus.

Om vi först titta ned i källarvåningen, finna vi där expeditionslokalen, från hvilken vid fyratiden på e. m. den ena fuktiga tidningspackan efter den andra skickas ut i verlden, antingen till posten eller till utdelningsställena i Stockholm eller genom omkring 30 lösnummersäljande gossar. De senare skola nu mera alla vara öfver tolf år. Från expeditionslokalen kommer man in i maskinrummen, med en Bolindersmaskin och en annan från Munktell, därifrån till varmkammaren och till ångpannorna samt kolrummet, det hela en underjordisk verld af icke ringa intresse.

Stannar man en stund i den nyss nämda varmkammaren, finner man där ett batteri af de nu brukliga »värme-elementen», gjutna fyrkantiga lådor med en rad af flensor eller fjädrar på sidorna, liksom de bekanta Gurneysugnarne. I dessa inledes frisk ånga eller afloppsånga, hvars värme elementen hastigt afgifva. Varmkammaren står genom en kanal vid golfvet i förbindelse med fria luften, och uppe vid taket finnes en rad öppningar till kanaler, hvilka leda till de olika rummen. Den uppvärmda luften strömmar upp genom dessa kanaler och ersättes i varmkammaren oupphörligt af ny, utifrån inströmmande kall luft. Vi omnämna detta särskildt för att gifva en föreställning om hvad som i nya Stockholm göres för att hålla äfven tidningsmännen vid behaglig värmegrad och en för goda idéer erforderlig frisk luft. Men vi gifva oss icke tålamod att skildra»evakuationsskorstenen», utsugningsöppningarna, trumsystemet, m. m., som spela en så vigtig roll i detta nya tidningspalats.

Självfva tryckeriet befinner sig också i källarvåningen och upptar en rymlig sal som sträcker sig längs husets hela längd åt Stora Vattugatan, med fem pressar.

Lemnar man källarevåningen för att besöka det i bottenvåningen belägna sätteriet, kan det göras bekvämt och utan all fara med hissen som befordrar de färdiga formarne på motsatt väg. För öfrigt kommer man in i sätteriet genom en trappa från källarevåningen samt genom en ingång i stora förstugan en half trappa upp åt Klara Västra Kyrkogata. Sätteriet får om dagen sin belysning endast genom taket och för öfrigt genom elektriskt ljus från en dynamomaskin, som kan betjäna hela huset med 220 stycken 16-ljusglödlampor. Det har en ansenlig utsträckning i sina tre afdelningar, text-, annons- och civilsätteriet, det sist nämda beräknadt för s. k. accidenstryck som ej tillhör tidningen. Hvart man riktar blicken, ser man sättare vid sina kaster, till samman omkring tretio personer, af hvilka omkring tjugu för tidningen. Bland dem finner man gamle konstförvandten J. O. G. Bonnivier, hvilken arbetat i Aftonbladet sedan — *1832* och ännu är i full verksamhet. Närmast honom i ålder inom »verket» är O. L. Brinck, som där haft anställning sedan 1844 och O. Fredlund sedan 1849. Faktorer äro f. n. P. O. Andersson och P. G. Fredlund, den förre för text-, den senare för annonsafdelningen och civiltryckeriet. Den näst föregående annonsfaktorn C. G. Flodman erhöll 1887 af bolaget en värdefall skänk såsom minne af *fyrationioårig* verksamhet.

Aftonbladet har självt upplyst, att hvarje nummer af det åttaspaltiga bladet innehåller 5,760 vanliga korpusrader eller icke mindre än 230,400 typer, beräknadt efter 40 typer pr rad. En rask sättare anses kunna sätta omkring 60 rader i timmen. Om han kunde hålla ut med ett sådant arbete i tolf timmar om dygnet, hvilket väl icke är möjligt, skulle han behöfva ej mindre än tolf arbetsdagar för sättningen af ett enda Aftonbladsnummer. Då har likväl ej beräknats den tid som fordras för stilens afläggning, hvartill ensamt skulle åtgå tre dagar. Dessa tillförlitliga siffror äro vältaliga och bevisa hvilket storartadt arbete nedlägges på ett enda tidningsnummer.

I samma våning som sätteriet, men på motsatta sidan af den smakfullt dekorerade förstugan, är tidningens räkenskapskontor, där man träffar Aftonbladets kassör S. Lalin, ända från A. Sohlmans dagar på sin post, vänlig och tillmötesgående, men med handen, såsom sig bör, fast knuten om Aftonbladspungen.

En trappa upp arbetar redaktionen i tolf rum. Midt emot ingången i den rymliga förstugan ligger hufvudredaktörens mottagningsrum och vid sidan däraf hans arbetsrum, bägge utrustade med solidbekvämlighet. Den der ljuslette mannen är Ernst Beckman, hufvudredaktören, stadsfullmäktig, f. d. riksdagsman, medlem af

åtskilliga komitéer, verksam medborgare, reseskildrare, en tid folkskoleinspektör, en annan tid redaktör af Ny Illustrerad Tidning, bekant med europeiska och icke europeiska förhållanden, och alt detta har han hunnit med på ett par årtionden samt innan han sjelf hunnit fyra.

E. Beckman.

I ett rum till vänster i förstugan tager redaktionssekreteraren A. Jeurling mot besökande och i ett rum bredvid sköter han sitt arbete, Han har förut utgifvit Gotlands Allehanda, Karlstads tidning och Göteborgs Dagblad. Från redaktionssekreterarens arbetsrum kan man genom ett stort rum öfverskåda den stora ljusa och behagliga sal, där »inrikes» medarbetarne ha sina platser och där man träffar A. L. Ericsson, en af tidningens äldste, ännu i full verksamhet med landsortsafdelning m. m.

På andra sidan om hufvudredaktörens rum har bolagets styrelse sitt öfverläggningsrum, och därtill gränsar utrikesafdelningen, hvars ledare är d:r E. Wallis, känd historiker, utgifvare af »Illustrerad verldshistoria», »Napoleon III och hans omgifning», m. m. På samma afdelning arbetar fröken M. Cederschiöld. De öfriga, mindre rummen äro afsedda för literatur- och teaterafdelningarna, m. m. och där träfffar man den bekante skriftställaren G. Nordensvan, jur. känd. H. Sohlman, son till Aftonbladets oförgätlige A. Sohlman, samt åtskilliga andra medarbetare.

Korrekturläsarne ha naturligtvis sin egen afdelning, och ett rum, med särskild uppgång från Stora Vattugatan, är afsedt för »notisjägarne», tidningsväsendets nyttige, men ej alltid för ordentlighet utmärkte handtlangare.

Efter den erfarenhet som redan vunnits motsvarar Aftonbladets nya hem de förhoppningar som fästs vid det samma, och otvifvelaktigt är detta hus det för sitt ändamål bäst inredda i Sverige samt har sannolikt icke många medtäflare i det öfriga Europa.

***

Yngst af Stockholms dagliga tidningar är *Vårt Land*, som från 1885 utgifves hvarje afton samt äfven utkommer i en illustrerad veckoupplaga och har till hufvudredaktör professor G. Torelius, förut lärare vid missionsanstalten i Basel. Tidningen, som tryckes på P. A.Aftonbladets sätteri.

Norstedt & Söners tryckeri, är strängt konservativ, i synnerhet på det kyrkliga området, och har stor spridning bland Sveriges presterskap samt för öfrigt bland alla högkyrkligt sinnade. Liksom Nya Dagligt Allehanda och Svenska Dagbladet har Vårt Land sökt visa sin fosterlandskärlek genom att arbeta *för* tullar och *mot* det frisinnade partiet i Norge. Bladet är skarpt i sin polemik, men otvifvelaktigt lifvadt af ärlig öfvertygelse. I några humanitetsfrågor är det icke stillastående eller tillbakaskridande. För öfrigt har det ett rikhaltigt och omväxlande innehåll och är talangfullt redigeradt. Bland sina medarbetare räknar Vårt Land också C. D. af Wirsén, hvilken skrifver literaturartiklar både där och i Posttidningen.

***

»Stockholms Nyheter, två öre!» Det är ett sedan 1887 kändt utrop på våra gator. Där ha vi godtköpspressen. Redan mot slutet af 1884 satte Aftonbladet ned sitt lösnummerpris till fem öre, i likhet med hvad Dagens Nyheter kostat alt från sin uppkomst, under det Stockholms Dagblad fortfarande säljes för åtta öre och Nya Dagligt Allehanda håller sitt pris i tio. Aftonbladet hade ursprungligen kostat tre skillingar riksgäld, men sedermera ökat lösnummerpriset till tio öre. Nedsättningen till hälften var ett käckt, många sade ett oklokt, försök, liksom att sänka årsprenumerationen från tjugu till tolf kr., men det lyckades.

G. Torelius.

Aftonbladets föredöme följdes af de nya tidningarna Svenska Dagbladet och Vårt Land. Men så kom Stockholms Nyheter och sålde sitt lösnummer för *två* öre, och af dem tages hälften af säljarne på gatan.

Stockholms Nyheter är en tidningsunge, en i alla afseenden liten godtköpstidning, men som växer med god fart. Redan nu är bladet dubbelt så stort som för ett år sedan och har fullt med annonser, en tidnings ekonomiska

styrka, af hvilken hennes betydenhet i äfven andra afseenden kan vara beroende. Rudolf Wall är den egentlige banbrytaren för godtköpspressen, och hvad han förmått för att skapa en stor och genom sina annonser rik tidning har han otvifvelaktigt att tacka sin på den tiden oerhörda käckhet att sälja bladet för fem öre.Men nu går man långt förbi det priset. Hvem vet huru Stockholms Nyheter ser ut i slutet af nittiotalet!

Hvad är det för en tidning som »folket» i Stockholm läser? För tre årtionden sedan var det Stockholms Dagblad och Folkets Röst, tio år därefter Dagens Nyheter och Fäderneslandet. Så växte i spridning Dagens Nyheter alla andra dagliga stockholmstidningar öfver hufvudet, men vardt mera den borgerliga medelklassens blad och är nu, kan med fullt skäl sägas, alla samhällsklassers, men ingalunda mest de obildades. Nu är det Stockholms Nyheter som åkarne, torgfruarna och grofarbetarne läsa, och väl äfven andra, måste man antaga, då upplagan är så stor, men på våra torg och gator ser man ständigt medlemmar af de nämda klasserna studera det bladet.

Det tryckes dagligen i 27,000 exemplar, och besöker man redaktionsbyrån och tryckeriet i hörnet af Götgatan och Åsögatan, långt bort från alla andra tidningslokaler, finner man mycket folk under redaktör U. Fredriksons ledning i verksamhet för det lilla bladets utgifvande, hvilket hvarje förmiddag sprides öfver hela hufvudstaden af en stor skara pojkar som på ofvan nämda vilkor sälja det. Dessa försäljare äro tidigt på morgonen i rörelse. Åtskilliga infinna sig redan innan kl. 5 för att hinna i god tid till från tidningsexpeditionen aflägsna stadsdelar. Det gifves försäljare som kunna göra sig en daglig inkomst af ett par kronor, och det säges, att någon till och med bragt denna inkomst upp till fyra kr., d. v. s. att han säljer fyra hundra exemplar. De flesta af desse försäljare äro ännu i skoläldern, och nog händer det väl, att deras skolgång derigenom försummas, ehuru det försäkras att så icke sker. I allmänhet är åldern öfver tolf år eller åt minstone omkring det året. Kringbärandet af tidningar är liksom all annan kringdrifvande försäljning på gatorna ingalunda nyttig i så ung ålder, men de gossar som sälja Stockholms Nyheter drifva omkring åt minstone på dagen, under det att aftontidningarnas gatusäljare vistas ute sent om kvällarne. Förhållandet har gifvit anledning till frågans behandlande i publicistklubben, och utgifvaren af Aftonbladet, hvilken tidnings försäljande företrädesvis gifver minderårige anledning till nattligt kringströfvande, här vidtagit stränga åtgärder för att minska farorna för dessa barn samt tillåter inga under tolf år att köpa bladet för återförsäljning. Dessa gossar erhålla Aftonbladet för tre öre och förtjäna således två på hvarje såldt exemplar, men det kan nog hända, att de icke kunna afyttra alla exemplaren, hvarför man ej sällan får sent om kvällarne höra dem bjuda ut tidningen till fyra samt äfven till tre öre. Aftonbladets spridning genom sådana själfständige aftonkolportörer är den ojämförligt största, men äfven andra aftontidningar säljas på samma sätt, och dethänder att man en sen kvällstund öfverraskas af ett »Vårt Land för fem öre!»

***

Då det visade sig, att Stockholms Nyheter på kort tid gjort så stor lycka, uppstod sommaren 1888 en ny godtköpstidning, *Dagen*, hvilken säljes till samma pris oeh på likadant sätt, men sannolikt får svårt att tränga ut hr Fredriksons tidning. Huru vida de båda kunna ega en bekymmerfri tillvaro, torde ännu vara för tidigt att afgöra.

Det senast uppkomna godtköpsbladet har satt priset till tre öre. Det kallas *Morgonbladet* och har till redaktör den under märket Chicot bekante humoristiske skriftställaren C. Eneroth. Prenumerationspriset är 5 kr. för år. Bladet vill icke, enligt hvad det försäkrar, ställa sig under något särskildt partis fana, men arbeta för varaktigt framåtskridande.

***

Med de dagliga tidningarna är icke antalet af stockholmsbladen fulltaligt; veckotidningarna intaga också sin plats i ledet. Sådana äro af många olika slag, t. ex. den af E. Hammarlund med talang och varmt nit för undervisningen redigerade *Svensk Läraretidning* samt den icke utan god förmåga af Hj. Branting utgifna *Socialdemokraten*, två tidningar utan något slags samband, men som här anföras endast såsom exempel på veckopressen och af hvilka Socialdemokraten med kraft, men ty värr ock med hänsynslöshet strider för sitt parti och sällan är villig att göra motståndarne rättvisa.

De nämda bladen innehålla endast text, men för öfrigt äro veckotidningarna i allmänhet illustrerade. Främst genom sina illustrationers konstnärlighet står *Ny Illustrerad Tidning*.

N. I. T. har utgifvits från och med 1865 och hade till skapare åtskilliga konstnärliga och literära talanger. Den illustrerade afdelningen öfvervakades i början af J. Höckert, E. Bergh, m. fl. konstnärer, och trägravyrerna utfördes af den hit inkallade engelske xylografen Skill, som lärt sin konst i London och Paris. Han grundade en trägravörsverkstad för tidningen, men hvilken ock bidrog att höja xylografien i allmänhet hos oss. Denna plantskola för trägravörer upphörde, emedan hon var alt för kostsam för tidningen, hvilken dock fortfarande vinnlägger sig om vackra, konstnärligt utförda illustrationer. Tidningens redaktion ha varit skriftställarne K. Wetterhoff 1865, H. Wieselgren 1866—79 och E. Beckman 1880—82 samt major D. Weber 1883—86 och f. n. O. Granberg, ung konstkännare och e. o. amanuens i nationalmuseum.

Till bladet ha nästan alla samtida svenska författare af båda könen samt många vetenskapsidkare lemnat bidrag, men den ekonomiska ställningen har aldrig varit tillfredsställande. Den för en sådan tidning nödvändiga publiken är hos oss alt för fåtalig för att hålla henne skadeslös för alla ansträngningar och uppoffringar. Ny Illustrerad Tidning är en med upplysande bilder rikt prydd samtidskrönika, men därom bekymrar flertalet sig icke. Detta tycker nog om att se »taflor» och »gubbar», men om de äro goda originalarbeten eller dåliga clichéer är tämligen likgiltigt. Konstsinnet är ännu icke högt utbildadt hos oss, och sina »gubbar» vill man ha för godt pris, äfven om man kan betala ett högre. Att betala 12 kr. i prenumeration och 25 öre för ett nummer med goda illustrationer anser äfven den bemedlade vara för dyrt. För samma pris får han ett glas punsch, hvilket många stockholmare betraktar som en nödvändighetsvara.

Nej, billigt skall det vara! Därför uppstod *Svea* och sålde sitt nummer för 10 öre samt tog blott 5 kr. i årsprenumeration. Det var hösten 1886. Tre månader därefter gjorde det illustrerade, af A. Anderson-Edenberg utgifna månadsbladet *Svenska familjjournalen* sig också till veckotidning med samma pris, och så började en skarp, men för de båda bladen föga gagnande strid om allmänhetens gunst. Striden slutade med att Svea köpte Familjjournalen och upptog dennes namn i sin titel. Bladet, som i början redigerades af F. Hellberg, f. n. utgifvare af Idun och Skandinavisk Modetidning, har nu till redaktör H. Ring och till utgifvare C. Suneson samt förlägges af tidningsaktiebolaget Svea.

En halfveckotidning, det hvarje onsdag och lördag utkommande *Fäderneslandet*, är också illustrerad och bjuder på föga konstnärliga, illa tryckta träsnitt, behandlande dagens politiska tilldragelser i den belysning som bladets syfte föreskrifver.

Fäderneslandet uppstod 1852 och var under många år fullständigt skandalblad som trodde sig främja radikalismen genom vrängda eller uppdiktade framställningar och oblygt inträngande i enskilda förhållanden. Det har redigerats af N. R. Munck af Rosenschöld, K. G. Uggla, J. Damm och S. Ödmann samt eges af J. F. Hagström och är nu otvifvelaktigt hållet i bättre anda, men har icke samma inflytande som förut.

Den politiska karrikatyren, hvilken för några årtionden sedan förde en själfständig tillvaro i spridda häften och lösa blad, finnes icke mera, men har fått husrum i några af de illustrerade veckotidningarna, dock utan att just där ega någon framstående plats. Denna förbehålles åt skämtet i allmänhet. Den äldste af våra nu lefvande skämttidningar är *Söndagsnisse*, i dagligt tal kallad blott »Nisse», någon gång elak och hånande, vanligtvis oförarglig, ofta kvick.

Söndagsnisse grundlades 1862 af den skicklige tecknaren G. Wahlbom och redigerades först af L. R. L. Götberg, sedan af den kvicke och skarpe J. G. Schultz och den förfarne literaturkännaren B. Schöldström samt har från 1870 haft till redaktör den glade skådespelaren, visdiktaren och lustspelsförfattaren F. Hodell.

F. Hodell.

Genom godt lynne har Söndagsnisse hållit sig uppe i allmänhetens ynnest, och mycket därtill ha de vanligtvis goda och ofta mycket roliga teckningarna bidragit. Några af dessa, t. ex. W. F. Dalman och J. A. Hazelius under tväkamp på penna, J. A. Hazelius uppstigande till Gustaf II Adolf, Karl XII och Napoleon i Olympen, A. O.

Wallenberg dansande i matrosdrägt, m. fl. torde få räknas till de kvickaste och äfven mest konstnärligt lyckade som vår illustrerade skämtpress någonsin framstält och kunna uthärda jämförelser med de bästa teckningarna i Fliegende Blätter och Punch.

Söndagsnisses medtäflare är *Kasper*, som går i samma riktning, men ej alltid varit så kvick i vändningarna. Med honom har dock på senaste tiden försiggått en icke obetydlig förändring, hvilken sannolikt skall leda till ökad spridning.

Kasper sattes upp af R. Gustafsson, redan då känd författare och mest omtalad för sina sagor, hvilka sedan vunnit uppmärksamhet äfven i främmande land. Redan innan Kaspertiden hade han skrifvit »De båda kusinerna eller Trägen vinner», som spelades på Södra teatern samt »Polen blöder» på Humlegårdsteatern. Sedermera har den skämtsamme Kaspers utgifvare gjort sig känd som den allvarlige stadsfullmäktigen och riksdagsmannen. Hans medhjälpare i tidningen var länge K. Rydberg och är fortfarande J. Johnson, hvilken jämte den omtyckte tecknaren V. Andrén sannolikt har stor förtjänst af bladets utvidgande och förbättrande. Teckningarna ha alltid varit goda och äro sannolikt de som främst bidragit till Kaspers spridning.

R. Gustafsson.

Bland de illustrerade veckobladen måste också *Budkaflen* och *Vikingen* räknas, ehuru de just icke höra till skämtpressen. Den förre grundades 1883 af J. Bruzelius, den senare sattes upp af A. E. Liljestrand, förut utgifvare af det illustrerade Romanbladet, och öfvertogs sedan af dr J. Linck. Budkaflen är frisinnad, Vikingenarbetar i konservativ riktning och är Svenska Dagbladets medtäflare i tullvänlighet och motvilja mot Norge.

En fristående veckotidning är *Figaro*, organ för »Jörgen», d. v. s. hr Georg Lundström, hvilken också väl nästan ensam redigerar bladet och söker hålla allmänheten vid godt lynne med sitt egendomliga skrifsätt, sina infall, utfall och anfall. Äfven den tidningen bjuder på »gubbar».

Redan på 1840-talet fans en »Stockholms Figaro», utgifven af Albert Bonnier, ett veckoblad med verklig literatur, belyst med planscher och musikbilagor, men den tidning som på 80-talet kallas Figaro är icke äldre än sedan 1878, då den uppsattes af H. Nisbeth, bekant bland annat för sina reseskildringar från Amerika. Vid slutet af 1884 gjorde han Figaro till en daglig morgontidning, hvilken utmärkte sig för lifligt skrifna, ofta mycket hänsynslösa artiklar och för bemödanden att i vår tidningsverld införa de just icke bästa amerikanska seder. Tidningen upphörde att vara daglig och förde ett tynande lif. Efter Nisbeths död 1887 öfvertogs Figaro af Lundström och E. Norén, af hvilka den senare dock snart lemnade bladet.

Fordringarna på illustrationer i veckobladen tyckas vara så oemotståndliga, att snart ingen af dem vågar undandraga sig dessa kraf, kanske ej ens *Väktaren*, det högkyrkliga organet, som redigeras af pastor C. R. Hasselrot, och lika litet alla de frikyrkliga bladen, nykterhetstidningarna och frälsningsarméns tidning Stridsropet. Af de senare bladen har Stockholm ett stort antal, hvilka ingalunda äro utan betydelse, äfven om de icke räknas till den egentliga tidningsverlden. Detta är ock fallet med de facktidningar, som alt mera uppstå.

Af betydelse däremot så väl i literärt som konstnärligt afseende äro halfmånadsbladet *Hemvännen*, månadstidningen *Förr och Nu* och den i tjugu nummer om året utkommande *Svensk Musiktidning*.

Hemvännen grundades 1875 af lektor V. Sturzen-Becker, men öfvertogs 1878 af redaktören och bokförläggaren L. Hökerberg, hvilken från och med 1888 hvar fjortonde dag utgifver den dittills en gång i månaden utkomna, i så väl text som illustrationer omsorgsfullt skötta tidningen, hvilken vinnlägger sig om originalteckningar och originaluppsatser.

Förr och Nu utgafs från 1870 af nu mera komminister B. Wadström, också utgifvare af Budbäraren samt en samling andliga sånger, kallad Pilgrimsharpan. Åren 1878 och 1879 redigerades Förr och Nu af A. Stjernstedt, utkom sedan icke under någon tid, men under 1880-talets senare år utgifves detta illustrerade och med mycken omtanka redigerade månadsblad åter af B. Wadström.

Svensk Musiktidning är ett af F. J. Huss utgifvet veckoblad, som med uppmärksamhet följertilldragelserna inom denin- och utländska musikverlden samt meddelar porträtt af tonsättare och musikidkare.

Hvad som förnämligast utmärker stockholmspressen i yttre afseende på 1880-talet är sträfvandet efter att göra sig

till en verklig godtköpspress samt att tala till allmänheten ej blott i ord, utan äfven i bild.

Denna press har i vår tid undergått icke få förändringar. De yttre och mest i ögonen fallande ha vi här ofvan sökt antyda, men med dem följa åtskilliga andra. Bolagstidningar kunna icke i alt vara lika obundna som de blad hvilka tillhöra en enda person. Godtköpstidningar måste se till att spridningen på hvilka vilkor som hälst göres till hufvudsak, ty med spridningen följer annonsinkomsten som skall gifva ersättning för hvad som brister i prenumerations- och lösnummersvinsten. Och för att få stor spridning måste bladet kunna läsas af den stora mängden, men denna har icke tid, vanligtvis ej häller lust, att läsa utförliga framställningar. Med godtköpspressen uppstod således fordran att tidningen borde innehålla endast mycket korta, snabba och således i stor brådska nedskrifna uppsatser, hälst endast nyheter eller hvad som för sådana kan anses. Notisjägaren vardt »literatör». *Hans* arbete vardt ej sällan tidningens egentliga innehåll, och på snabbheten, visst icke på tillförlitligheten, berodde tidningens framgång.

Ju mera detta utvecklats, dess mer har efterfrågan tillväxt. Nyheter måste allmänheten få hvarje dag, om sanna eller falska är ej så noga, och har något mindre vanligt inträffat, måste det *genast*, i synnerhet om det är ohyggligt, t. ex. ett mord, en förfalskning, skildras i alla små omständigheter samt vidt och bredt utläggas. Endast i sådana fall är utförlighet tillåten, till och med oundviklig.

Alt skall omtalas, äfven mycket obetydliga och allmänheten föga eller intet vidkommande tilldragelser. Om löjtnant A. förlofvar sig med fröken B., är det ej tillräckligt, att det tillkännagifves i annonsafdelningen, utan det skall ock berättas i texten, och har fabrikör C. haft bröllop och sammanvigts med fröken D., skall detta göras till föremål för särskildt omnämnande med utförligt uppräknande af vigselförrättaren, marskalkarne och brudtärnorna. Det är icke något riktigt bröllop, om icke alla tärnornas för- och tillnamn stå i bladet.

Aflider en alldeles okänd medborgare, anser man att hela allmänheten bör därom underrättas genom en särskild lefnadsteckning eller åt minstone matrikelbiografi, genom hvilken man får veta hvad hans far och mor varit för folk, när han började sin skolgång, hvilka skolkamrater han hade, när han aflade mogenhetsexamen, eller hvilket år han började egen affär, o. s. v.

Sådant fordras af en tidning på åttiotalet, en tidning som folk kan ha råd att lägga sig till och tid att läsa. Upplysande artiklar, vägledande uppsatser, intressanta literära framställningar finnas visserligen ännu i de stora och icke så billiga bladen, men de äro ej mera tidsenliga. Godt pris och lätt innehåll, det är hufvudsaken, och det är kanske endast därigenom som tidningarna nu mera kunna tränga ned i de djupa lagren.

Det fins personer som anse, det nutidens stockholmsblad äro i allmänhet sämre redigerade än under ett par föregående årtionden. Beskyllningen är otvifvelaktigt orättvis, men visst är, att tidningarna äro *annorlunda* redigerade. Ett förhållande som kanske står i samband därmed är, att redaktionen i några blad ombesörjes med till stor del lösa medarbetare, hvilka afskedas lika hastigt och lika grundlöst som de antogos, då däremot tidningarna förr bemödade sig om att ha en fast stock af kunniga och pålitliga personer.

Täflan stockholmsbladen emellan är stor, men de måste också se till att de ej förekommas af de många hufvudstadskorrespondenserna till landsorten. Det är endast få tidningar i det öfriga Sverige som nu mera bestå sig särskilda meddelare i hufvudstaden. Flertalet nöjer sig med de tryckta korrespondenser som med samma innehåll skickas till hela landsorten. Den äldsta och i officiela meddelanden tillförlitligaste af dem var Stockholmskorrespondens, som med mycken påpasslighet och noggrannhet redigerades af A. Lodin, gammal medarbetare i Posttidningen. Denna korrespondens upphörde 1885 och efterträddes af Stockholmspost, utgifven af J. Nyman, förut medarbetare i Aftonbladet, Stockholms Dagblad m. fl. tidningar och som nu värdigt uppehåller traditionerna från företrädarens tid. Andra sådana korrespondensblad utfärdas af K. Rydberg (Veckorapport från hufvudstaden), F. Cronhamn (Hvad nytt från Stockholm?), G. Gullberg (Från Birger Jarls stad), och under någon tid gaf G. Lundström ut Jörgens stockholmsrevy.

Bland förändringar eller åt minstone syften till sådana under innevarande årtionde är försöket att göra *dagliga* tidningar fullt motsvarande sin benämning, d. v. s. att utgifva ett nummer äfven på söndagen. De enda riktigt

allvarliga försöken i den riktningen inskränka sig dock till Stockholms Dagblads extranummer, hvilket åt minstone under en del af året (då riksdagen är samlad) utkommer på söndagsmorgnarne, samt Svenska Dagbladets nummer på söndagsaftnarne, hvars lösnummerpris är dubbelt mot tidningens vanliga. Försöket torde nog förr eller senare utbilda sig till stadgadt bruk hos alla stockholmstidningarna.

*

XXII.
I publicistklubben.

Rastlöst är tidningsmannens arbete, och få tillfällen har han att slita sig lös från de dagliga, tröttande bestyren på byrån. Men då han någon gång tager sig en ledig stund, händer det, att han använder denna för att deltaga i dryftande af frågor som äro allt annat än vederkvickande. Han sätter sig t. ex. i publicistklubben och diskuterar tryckfrihetsfrågan, vrider och vänder på det mera vigtiga än nöjsamma ämnet och betraktar det från alla möjliga sidor. En annan gång infinner han sig i klubben för att behandla frågan om en svensk pressbibliografi eller för att fundera på medarbetarnes ställning i pressen, på möjligheten att trygga deras ålderdom och att under sjukdom komma dem till hjelp eller rådgör han om gemensam måttstock för tidningsannonser, o. s. v. Detta är ofta hvad tidningsmannen gör på lediga stunder och hvarmed han roar sig i klubben.

Publicistklubben har till ändamål att bereda sina medlemmar tillfälle att rådgöra och besluta om gemensamma pressangelägenheter samt åtnjuta fördelarna af umgänge med yrkeskamrater.

Klubben stiftades sommaren 1874 och antog sina första stadgar den 7 augusti nämda år. Enligt dessa utgjordes styrelsen af *en* person, ordföranden, vald hvar tredje månad. »Ordföranden var tillika», heter det i årsberättelsen 1882, »klubbens kansli. Dess utom fans det en skattmästare, som dock icke egde någon röst i styrelsen. Han egde endast att betala, så länge det fans något i kassan, och att bjuda revisorerne på supé. Därjämte fans det en enda, alltid inkomplett, för hand gjord förteckning öfver klubbens ledamöter. Och som denna förteckning alltid omsorgsfullt förvarades, inlagd i ett gråpapperskonvolut, hos skattmästaren i dennes privatpalats, egde ingen annan än han ens närmningsvis en aning om samtliga klubbmedlemmarnes antal och namn.»

»Denna mycket enkla grundförfattning bibehöll klubben», fortsätter den historiska redogörelsen, »äfven i de förändrade stadgarne af den 21 april 1876 och den 19 mars 1880. Det visade sig dock, hvad det led, att detta egendomliga, rent ambulatoriska och bokstafligen enväldiga styrelsesätt var mindre gagneligt. Det var af en alt för lös och personlig art. Det kunde icke skänka klubbens verksamhet planmässighet och sammanhang.»

Och likväl herskade under denna envåldstid en viss gemytlig ton i klubben. Det var icke många som infunno sig, men de som kommo voro glada under äfven de mest flinthårda frågors behandlande. Klubben hade då sin lokal i Hôtel Rydberg, d. v. s. att medlemmarne samlades där hvar annan fredags afton. Midt på golfvet i gamla matsalen stod ett stort bord, och omkring bordet sutto sju eller åtta, stundom några flera, men kanske äfven ett par färre, tidningsmän och glammade.

»Vi ska’ väl ha något diskussionsämne», sade Anders Flodman som höll på yttranderättens allvarliga användande, och så tog man ut en »fråga» och behandlade. Man till och med fattade beslut, hvilket nästan regelbundet var glömdt innan nästa sammankomst.

Joh. Jolin.

Så infann sig »Jo Jo», klubbens oförgätlige skattmästare Johan Jolin, och satte lif i samtalet. Han tog fram 15 kr. som skulle utgöra bidrag till sexan, ty på det att kostnaden för denna icke skulle vara alt för betungande, användes nämda belopp ur klubbens kassa. De närvarande voro stundom så få, att sexafgiften genom det allmänna kassabidraget inskränktes till ett ganska ringa belopp, dock inträffade aldrig, hvad som påstods vara någras önskningsmål, att man fick sexan kostnadsfritt och därtill någon utdelning. Var Jolin någon gång hindrad att infinna sig, glömde han likväl icke att skicka upp de 15 kronorna. Dessa kunde dock icke ersätta hans egen person hvilken var högt aktad och varmt afhållen af alla kamraterne i klubben. Under aftonmålet och på

»nachspielet», var det förnämligast Jolin som höll målron vid makt. Skådespelaren-skriftställaren, hvilken också skrifvit ej så litet i tidningarne och därför hade berättigade anspråk på att tillhöra klubben, förtäljde ovärderligt roliga historier och intressanta drag ur sin på glada erfarenheter rika lefnad. För öfrigt skötte han på det omsorgsfullaste år efter år med mycken uppoffring af egen tid klubbens ekonomi.

Ännu vid början af 1884 höll Jolin skämtet vid lif, men redan i februari det året afträdde han från sin befattning, följd af klubbenstacksägelse för hvad han verkat och uppriktiga önskningar om sorgfria dagar för hans återstående lefnad. Denna vardt dock icke lång. Den 13 november lemnade han oss för alltid, och — säger årsberättelsen 1884—85 — hans rum fylles sent eller aldrig i klubbens så väl glada som allvarliga aftonkretsar.

Jolins efterträdare såsom klubbens kassaförvaltare vardt förste aktuarien i statistiska byrån d:r J. Hellstenius, hvilken värdigt fortsatte sin företrädares verk och hos hvilken klubben står i stor tacksamhet, men som ty värr afled sommaren 1888, djupt sörjd af alla kamraterne i klubben. Kassaförvaltare är nu A. Gumælius.

Emellertid hade nya stadgar antagits den 26 mars 1881, och från den tiden utgöres klubbens styrelse af fem personer: ordföranden, kassaförvaltaren och tre ledamöter, hvilka bland sig utse en sekreterare, samt två ersättningsmän. Den 13 februari 1885 och den 11 februari 1887 gjordes ytterligare ändring i stadgarne, synnerligen rörande inval af nya ledamöter samt med förlängning af ordförandens regeringstid, som från 1887 utsträcktes till ett halft år.

J. Hellstenius.

Riddarne af det runda bordet å Hôtel Rydbergs matsal voro, såsom ofvan antyddes, i början ganska få och likväl ej sällan af mycket olika politiska åsigter, tillhörande hufvudstadsblad af vidt skilda färger, men den goda kamratandan var under dessa sammankomster aldrig störd. Ett bland klubbens förnämsta syftemål tycktes vara fullkomligt uppnådt, det att olika tänkande skulle kunna åtnjuta fördelarne af umgänge med yrkeskamrater. Aldrig hörde man på den tiden talas om en »höger» och en »vänster» i klubben. Denne var det neutrala området, där man blott öfverlade om gemensamma, af politiska åsigter oberoende angelägenheter och där man trifdes godt i hvarandras sällskap, oberoende af de meningar man för öfrigt hyste i politiska och sociala frågor.

Men en annan tid kom. Då och då hade försports håg att flytta från Hôtel Rydberg. Icke kunde det nekas, att man hade det ganska bra där, men någon inbillade sig, att klubben skulle få det billigare på ett annat ställe, och så beslöts att ny klubblokal skulle väljas. Man försökte sig på Hôtel du Nord och Hôtel W6 och det senare antogs till det nya högkvarteret. Men där var sämjan icke så stor och enhällig som på det gamla stället. I årsberättelsen för arbetsåret 1884—85 läses: »Den nya lokalen invigdes med några ovanligt lifliga debatter, om hvilka klubbens protokoll hafva åtskilligt märkligtatt förtälja för efterverlden. Men dessa protokoll skola ock förtälja, att publicistklubben med heder häfdat sin uppgift såsom neutral stat och att skilnaden mellan »höger» och »vänster» inom klubben ej varit större, än att båda kunnat enas i en lyckönskningsadress till en af svenska pressens äldste, d:r K. A. Lindström, på dennes 25 års jubileum såsom redaktör af Nya Dagligt Allehanda.»

Den så lyckligt återstälda enigheten är dock, hvilket väl också står i sammanhang med det nu mera stora ledamotsantalet, kanske icke så fast som under klubbens tidigare år. »Höger» och »vänster» finnas till, och det är just sådant som strider mot klubbens ändamål, men till några utbrott har det på senare tiden lyckligtvis icke kommit.

Vistandet på Hôtel W6 vardt den gången ej långvarigt, och under några månader 1886 och i början af 1887 hade klubben sina sammankomster å Restaurant Kungsträdgården, där f. d. enkhuskyrkan vardt klubblokal hvar annan fredags afton, men i februari 1887 flyttade klubben tillbaka till Hôtel Rydberg, stannade där dock ej länge. Man hade redan ofta tänkt på anskaffande af en egen klubblokal, och under 1887 sysselsatte styrelsen, förstärkt med två andra ledamöter, sig mycket med denna sak. Resultatet af deras åtgöranden vardt, att klubben i november 1887 beslöt antaga ett af Hôtel W6 ingifvet anbud om upplåtande af ett par rum, hvilka skulle hela dagen vara tillgängliga för klubbens ledamöter, hvarjämte hotellets lilla sal skulle hvar fjortonde dag upplåtas för sammanträdena. I början af december 1887 egde första sammanträdet där rum, men i slutet af 1888 uppstod åter fråga om att anskaffa annan lokal.

Hvar klubben än sammanträdt, har han flitigt sysselsatt sig med pressens angelägenheter och med sträfvan att göra pressmännens vilkor så drägliga som möjligt. Klubben har verkat för att tidningarnas meddelare vid offentliga sammankomster och högtidligheter måtte beredas all den bekvämlighet som är nödvändig för att de skola kunna på tillfredsställande sätt utföra sina uppdrag och därmed tjäna allmänheten, hvilket i främsta rummet afser möjligheten af att bättre sköta referentskapet vid riksdagen. Dessa bemödanden ha icke varit utan framgång, och man måste erkänna, att myndigheter och enskilda nu äro mera tillmötesgående mot tidningsmännen än förut, hvilket åter haft till följd att tidningarna kunnat lemna utförligare och tillförlitligare redogörelser.

För offentlighet vid underdomstolar har publicistklubben verkat med god framgång, och den komité som haft i uppdrag att afgifva utlåtande i tryckfrihetsfrågan har visat med hvilken sakkännedom och ihärdighet klubben behandlat den vigtiga frågan. I årsberättelsen för 1886—87 riktar styrelsen en fullt berättigad tacksägelse till komiténsförste ordförande, W. Walldén, hvilken uppgjorde planen för komiténs arbeten. J. Hellstenius var också en tid komiténs ordförande, och J. Mankell under komiténs senare verksamhet. Slutligen gjordes en sammanfattning af de beslut klubben fattat med anledning af komiténs betänkande.

Om klubbens arbeten för en fullt stadgad tryckfrihet syftat till hela fosterlandets båtnad, äro hans åtgöranden för åstadkommande af en understödsförening för tidningsmän af mera enskild art, men af icke ringa inflytande på våra pressförhållanden.

Redan tidigt väcktes frågan om inrättande af en pensions-, understöds- och sjukhjälpskassa för svenska tidningsmän, och vid första svenska tidningsmannamötet 1868 i Stockholm tillsattes en komité för att uppgöra förslag till stadgar, men först sedan publicistklubhen under flere år behandlat frågan och icke förr än år 1882 kunde en sådan förening komma till stånd. Den tog namnet *Svenska publicisternas understödsförening* och konstituerade sig den 30 mars nämda år.

Redan före konstituerandet hade 15,244 kr. influtit, af hvilka Dagens Nyheter genom R. Wall skänkt 10,000, Stockholms Dagblad genom W. Walldén 1000 och bokförläggaren Albert Bonnier 1000. Under året 1882 skänkte L. J. Hiertas arfvingar 4000 kr. Aftonbladet lemnade 600, N. D. Allehanda 500, V. Davidson 500, o. s. v. och hela inkomsten det året utgjorde nära 8000 kr. Bland betydligare bidrag under de därpå följande åren voro 1000 kr. årligen från Stockholms Dagblad, lika stort belopp år 1884 från Bankdirektör A. O. Wallenberg, 500 hvarje år från N. Dagl. Allehanda samt från M. Davidson.

Tack vare den mot föreningen visade frikostigheten, vardt det henne möjligt att efter få år ock bilda pensionsrum. År 1883 uppdrogs åt styrelsen att utarbeta pensionsstadgar, och förslaget antogs först 1884, sedan 1885, med bestämmelse, att pensioneringen icke skulle börja förr än fem år efter 1883 års stämma. Då den tiden var förliden, kungjordes tre medlems- och två enkepensioner lediga, de förra å 400 och de senare å 150 kr. hvardera. Till de senare hade ingen ansökning inkommit, men de tre medlemspensionerna utdelades i oktober 1888.

Vid 1887 års slut uppgick kassabehållningen till 50,883 kr. och vid slutet af 1888 beräknas den till omkring 54,000 kr. Understödsföreningens styrelse utgjordes 1888 af W. Walldén, ordförande, R. Wall, vice ordförande, J. Seligmann, skattmästare och J. Neander, sekreterare, hvilka personer ända från föreningens bildande oförtrutet arbetat på hennes förkofran.

E. v. Qvanten.

Bland dem som utvecklat största verksamhet för understödsföreningens bildande och aldrig spart någon möda för dess främjande intager den mångerfarne tidningsmannen, bibliotekarien E. v. Qvanten ett af de främsta rummen. Han har för öfrigt alltid varit en af klubbens mest nitiska medlemmar och flere gånger innehaftordförandeplatsen. Det var också han som först väckte frågan om och framför andra ifrade för att klubben skulle utgifva en egen årsbok. Hade icke E. von Qvantens fasthet och ihärdighet drifvit förslaget igenom, skulle det sannolikt aldrig ha kommit till stånd. I det skämtblad som klubben gaf ut vid sin nyårsfest 1878 skildras bland annat huru trögt det hade gått att få årsboken till stånd och huru medlemmarne af den komité som skulle besörja arbetet slutligen stodo färdiga att kasta yxan i sjön, då v. Qvanten fattade henne och lät henne gå. Denna raska handling hade till följd att »årsboken» kom ut redan samma år. Titeln var »Fria ord», en samling uppsatser utgifna af publicistklubben, ett drygt arbete på 430 sidor, med bidrag af många omtyckta författare. Gamle Johan Nybom hade skrifvit inledningssången och skildrat huru

Lokomotivet för alt stort På hvarje tid, på hvarje ort, Är *Ordets* jättemakt.

Den omedelbara, praktiska nyttan af »Fria ord» var en därigenom bildad fond af 1,224 kr. för

understödsföreningen, första grundplåten till hela understöds- och pensionsinrättningen. Någon års*bok* kom väl aldrig mera till stånd, men liksom skådespelare icke kunna ens på tjänstfria stunder afhålla sig från teatern, är det ej möjligt för tidningsmän att någonsin låta bli att skrifva tidningar, och, förutom skämttidningar vid nyårsfesterna, gaf klubben 1880 ut ett illustreradt blad, »Nordost-passagen», med anledning af Nordenskiölds hemkomst och publicistklubbens fest för denne sin verldsberömde ledamot, hvilken tillhör klubben såsom en af pressens frivillige. Den goda framgång denna illustrerade tidning rönte gaf klubben anledning att 1881 utgifva ett nytt sådant blad, hvilket fick namnet »Julqvällen» och som sedan utkommit regelbundet hvarje jul och gifvit ett ganska godt penningöfverskott.

Redaktör för denna tidning var till och med 1885 d:r B. Meijer, och klubbens ombud först E. v. Qvanten och sedan J. A. Björklund. »Julqvällen» förlades först af firman Jos. Seligmann & komp. och efter dennas upplösning 1886 af J. Seligmann.

Enär klubbens behållning på detta literärt-konstnärliga företag varit vanligtvis mellan 2- och 3000 kr. årligen, hvaraf omkring en tredjedel lemnats till understödsföreningar, beslöts 1887 att utom »Julqvällen» gifva ut ännu en illustrerad tidning. En sådan utkom också vid midsommartiden 1887 och 1888 och kallades »Från Mälarstrand», men hade ej samma framgång.

Publicistklubben har således utvecklat rätt stor verksamhet och icke endast sörjt för sina medlemmars förströelse på lediga stunder, men en gång om året har han bjudit sig själf på stor fest. Det harvarit för att i gladt kamratlag inviga ett nytt års sträfvanden. I januari har nämligen en nyårsmiddag egt rum.

Dessa fester ha hållits dels på Hôtel Rydberg, dels på Hôtel W6. Länge besöktes de af endast manliga deltagare, men den 27 januari 1883 hade tillfälle beredts för klubbens ledamöter att till festen medföra äfven kvinliga medlemmar af sina familjer, och då hade tidningsmännen nöjet att vid festbordet se fru Emilie Carlén, hvilkens skål särskildt föreslogs och tömdes under uttryck af beundran och erkännande. Sanningsenligt måste omtalas, att denna anordning ingalunda vann *alla* klubbledamöters godkännande, men sedermera ha fruntimren alltid deltagit i årsfesterna, hvilka därigenom otvifvelaktigt vunnit i verklig sällskapsglädje.

Det tålde i åtskilliga år innan kvinnor fingo tillträde till klubbens fester, men ännu längre innan de mottogos såsom medlemmar. Detta skedde dock 1885, då klubben invalde åtskilliga skriftställarinnor.

Det är redan nämdt, att klubbens ordförande nu mera väljes för halfår, men emedan dessa val förut skedde hvar tredje månad, så ha icke få af medlemmarne beklädt ordförandeplatsen. Bland dem är också en tidningsman från annan stad, veteranen S. A. Hedlund, hvilken som riksdagsman uppehållit sig i Stockholm och under vintern och våren 1888 egnade en icke ringa del af sin strängt anlitade tid för att sköta ordförandeskapet i klubben, hvars angelägenheter äfven förut i honom funnit en verksam främjare. Af Stockholms tidningsmän har J. A. Björklund många gånger såsom ordförande ledt klubbens förhandlingar och för dess framgång visat lifligt intresse. Han tillhör onekligen dem till hvilka klubben står i största tacksamhet och som aldrig tvekat att med sin talang och sin tid oegennyttigt vara klubben till tjänst.

J. A. Björklund.

Publicistklubbens medlemmar voro 287 vid början af hösten 1888.

***

Hösten 1887 bildades i Stockholm en ny publicistklubb eller, såsom den kallar sig, *tidningsmannaförening*. Denna har till ändamål att, heter det i stadgarne, »bereda män af pressen tillfällen till öfverläggningar och beslut i gemensamma angelägenheter samt tillsällskaplig samvaro», således alldeles samma syfte som den äldre klubben, med undantag af att klubben icke inskränker sina medlemmar till »män», utan anser att »*en hvar* som i literärt, artistiskt eller ekonomiskt hänseende arbetar eller arbetat i den periodiska pressens tjänst» har rätt till inträde och således ingalunda utesluter de kvinliga kamraterna från tillfälle att rådgöra och besluta om de gemensamma pressangelägenheter för hvilka de kunna ha lika stort intresse som tidnings*männen* i ordets inskränktare betydelse. I en paragraf af tidningsmannaföreningens stadgar, antagna den 29 oktober 1887, medgifves utomföreningen stående »män» att inbjudas till samkvämen.

»I öfverensstämmelse med den från början följda planen», heter det i årsberättelsen 1887—88, »har föreningen

hufvudsakligen egnat sig åt sällskapligt samlif, hvilket dock icke hindrat att för pressen betydelsefulla frågor blifvit med omsorg och intresse behandlade. Så har föreningen genom en skrifvelse till öfverståthållare-ämbetet utverkat, att de dagliga tidningarnas referenter blifvit försedda med märken som tillförsäkra dem fritt tillträde till sådana platser som blifvit af ordningsmakten afspärrade, och vidare har föreningen åt styrelsen uppdragit, att efter öfverenskommelse med publicistklubbens styrelse hos de riksdagens förtroendemän som hafva att bestämma om det blifvande riksdagshusets byggnad och inredning göra framställningar om pressens behof af lämpliga referentplatser i kamrarne, m. m.»

För öfrigt har tidningsmannaföreningen firat en vinterhögtid och gjort en sommarutflygt i Stockholms skärgård samt haft kamratlikt umgänge i hvardagslag. Medlemmarne voro 73 i oktober 1888. Ordinarie sammanträden hållas hvar fjortonde dag under oktober—april. Ordförande, vice ordförande, som tillika är sekreterare, samt kassaförvaltare väljas på första ordinarie höstsammankomsten. Dessa tre tjenstemän ha från oktober 1887 varit P. Strandberg, A. Jäderin och R. Wennerqvist.

XXIII.

På svenska telegrambyrån och hos telefonfröknarna.

Om man från en mörk portgång i 1 C. Bollhusgränd letar sig upp för en ännu mörkare trappa, finner man i några låga och föga hemtrefliga rum sex personer som där träla från tidigt på morgonen ända till midnatt. Det hela ser icke ståtligt ut, har ej någon monumental prägel, förefaller föga intressant, och likväl sköta de där sex i de otrefliga rummen mycket vigtiga kugghjul i det stora tidningsmaskineriet. Utan de hjulen kunde maskineriet nu mera alldeles icke göra tjänst... Tyst! en liten klocka der borta i vrån börjar pingla. Genast kastar en yngling sig med oförvägen hastighet ut genom dörren och ned för trapporna. Det dröjer ej många ögonblick förr än han åter visar sig och slänger några papperslappar på ett bord framför herrarne.

Det är kanske bara en enda liten lapp, men hvad som står på den, ty en skrifven lapp är det, kommer må hända att slå verlden med häpnad. Det kan vara en i få ord affattad underrättelse om att krig utbrutit mellan Frankrike och Italien eller att Bulgarien skaffat sig en ny furste eller att konungen af Spanien fått en ny sköterskaoch på samma gång en ny ministär eller att furst Bismarck, efter ett honom egnadt hedersöl, känt några magplågor, helt obetydliga lyckligtvis, och därför måste hålla sig »ruhig» på Friedrichsruhe. Det kan ock vara en notis om att Danmark fått sig ett nytt provisorium, att smörmarknaden är flau eller att en ny svältkonstnär uppträdt.

Det kan vara ofantligt vigtigt, något som kan sätta land och rike i lågor, eller mycket obetydligt, men ett telegram är det i alla fall, och ett sådant fordrar skyndsam behandling, hvilket också alltid kommer det till del i de små rummen i Bollhusgränd eller, för att tala i mer offentlighetsstil och i större öfverensstämmelse med »institutionens» verkliga vigt och betydelse, i n:o 6 Slottsbacken, f. d. skomakareämbetets hus, där *Svenska telegrambyrån* med så stor flit och omtanke samt med så god framgång arbetar i svenska pressens tjänst.

Snart är det mottagna telegrammet redigeradt och mångfaldigadt i flera exemplar som stoppas i största hast i omslag med byråns stämpel, och så bär det i fyrsprång af med en eller annan yngling igen för att den vigtiga underrättelsen må i fullfärdig form med minsta möjliga tidsutdrägt hinna till stockholmstidningarna, hvarefter det gäller att också göra landsortsbladen delaktiga af samma nyhet.

Ju längre det lider på förmiddagen, dess större är verksamheten på byrån, och oupphörligt pinglar den lilla klockan i vrån. Det är en signalklocka som står i förbindelse med statstelegrafens hufvudstation, två hus från telegrambyrån, och så snart klockan ljuder, är det tecken att telegram finnes att hemta, och då ilar ett af byråns unga bud till stationen.

Det är brådt med att betjäna stockholmsbladen, hvilka antingen äro aftontidningar eller morgonblad med aftonupplagor för landsorten, och det går icke för sig att försumma någon enda. Likadant är förhållandet på

eftermiddagen, då hufvudstadens morgonupplagor måste hållas »au courant» med alt som händer och sker i hela den bildade verlden. Ända till kl. 12 på natten sitter en af telegrambyråns medarbetare på vakt, men har furst Bismarck fått ondt i magen efter midnatt, får man icke veta det förr än påföljande eftermiddag.

Allvarligt taladt, är svenska telegrambyråns uppgift af stor vigt, och byrån tyckes äfven fatta sin ställning på rätta sättet. Han har visserligen icke alltid kunnat undgå anmärkningar från mycket fordrande tidningsredaktioners sida, men rättvisan kräfver det erkännande, att han sköter sitt värf med prisvärd påpasslighet. På senare tider har byrån ock meddelat lokalnotiser åt stockholmsbladen.

Alt öfvervakas af direktör A. H. E. Fich, anstaltens upphofsman,hvilken dock nu mera ofta är frånvarande i främmande land, då J. G. von Utfall är byråns föreståndare. Bland öfriga medarbetare finner man P. R. Wennerquist, J. Wendel, m. fl. tidningsmän.

J. G. von Utfall.

Det var den 16 januari 1867 som svenska telegrambyrån trädde i verksamhet. A. H. E. Fich hade för att uppnå detta mål användt mindre vanlig kraft och ihärdighet. Det var äfven han som, ett år förut, gifvit löjtnant Ritzau i Köbenhavn idén till den sedermera så bekanta »Ritzaus byrå». I utlandet funnos sådana byråer, såsom »Reuters office», »Continental-Telegrafen-Compagnie» och »Agence Havas», upprättade af P. J. Reuter, B. Wolff samt Ch. och A. Havas, men hela den skandinaviska tidningspressen var intill 1866 i fullkomlig saknad af en ordnad telegrafisk förbindelse med utlandet. De danska tidningarna fingo då och då ett telegram från en privatkorrespondent i Hamburg som hemtade sina meddelanden ur där utkommande tidningar. I Sverige lät utrikesdepartementet det då ännu bestående svenska postkontoret i Hamburg telegrafera till sig underrättelser ur Börsen Halle, och dessa meddelades allmänheten genom Posttidningen, hvarifrån de öfriga tidningarna aftryckte dem. Handelstelegrammen utgjordes endast af två gånger i veckan noterade officiela växelkurser i Hamburg.

A. H. E. Fich.

Inom ett år efter öppnandet af Ritzaus byrå i Köbenhavn var Fich färdig med svenska telegrambyrån i Stockholm. Fich är född i Danmark, har studerat vid Köbenhavns universitet, men sedan egnat sig mest åt det praktiska affärslifvet på olika platser i Europa. En kort tid var han hufvudredaktör för »Dansk Rigstidende», och det var under den tiden han gaf sin medarbetare, löjtnant Ritzau idén, till dennes telegrambyrå, men själf for F. till Berlin och satte sig i förbindelse med Continental-Telegrafen-Compagnie, för hvars räkning han, januari 1867, upprättade svenska telegrambyrån i Stockholm och »Norsk telegrambureau» i Kristiania. I augusti 1868 öfvertog han personligen ledningen af byrån i Stockholm, men så väl Ritzaus byrå som den norska byrån drefvos för hans räkning, till dess Ritzau 1870 vardt ensam egare af den förra och byrån i Kristiania 1878 såldes till kammarherren Gran. Med anledning af en på sid. 444 meddelad uppgift, hvilken, ehuru erhållen från fullt trovärdigt håll, dock befunnits vilseledande, har direktör A. H. E. Fich anhållit få upplysa, att Ritzaus byrå aldrig drifvits för hr Fichs räkning, lika litet som han någonsin varit egare eller medegare af nämde byrå. *Rättelse, enl sid 752.*

Från och med svenska telegrambyråns öppnande upphörde den ofvan nämda telegraferingen från svenska postkontoret i Hamburg, och byrån lemnade telegram till utrikes kabinettet, hvaremot detta å sin sida tillät att byråns politiska depescher, signerade på ett visstöfverenskommet sätt, finge telegraferas till Stockholm under kabinettets adress.

År 1867 *mottog* telegrambyrån 1398 telegram från utlandet, men 1887 var antalet 4,405, och dess utom 2,306 från inlandet. Hvarje telegram innehåller i medeltal 35 ord. År 1867 var hela ordantalet således i det närmaste 49,000, alla från utlandet, men 1887 var det omkring 234,000, af hvilka ungefär 80,000 från inlandet.

År 1887 *afsände* byrån till utlandet samt till tidningar i landsorten 21,223 telegram, och från byrån utlemnades till stockholmstidningarna 1,789 notiser om lokala nyheter. Till utlandet var telegraferingen under kejsar Fredriks besök i Stockholm synnerligt liflig, och porto för telegrammen till Köpenhamn, Hamburg, Berlin, Paris, London och Roma uppgick till 1,000 kr.

Byrån har till abonnenter alla dagliga tidningar i Stockholm och landsorten samt öfriga landsortstidningar till ett antal af 67. Dess utom lemnas byråns telegram till konungen, utrikesdepartementet och flere affärsmän. Alt detta expedieras från den trånga lokalen vid Slottsbacken, dit byrån 1886 flyttades från Brunkebergstorg och som har den fördelen att vara belägen i närmaste granskap af statstelegrafens centralstation.

***

Den som en blåsig afton går från Brunkebärgstorg fram åt Malmskilnadsgatan, hör öfver sitt hufvud ett trolskt

hvinande och tjutande. Ljudet låter äfven på dagen höra sig, men rår då icke ensam om uppmärksamheten i denna lifliga del af Stockholm. Det är i synnerhet under nattens tystnad som luftandarnes oväsen låter förnimma sig, och det på ett alt annat än behagligt sätt. Lyfter man blicken för att utforska hvarifrån de skarpa hvisseltonerna och det hiskliga tjutet kommer, varsnar man mot natthimmeln en hög, fantastisk byggnad, ett torn som är olikt alla andra torn, som ser spöklikt ut i mörkret och ej häller vid dager är synnerligen tilltalande. Spöktorn är det dock minst af alt. Det är ett nutidsverk för den praktiska nyttan, något af den mest reela realitet, och bekymrar sig därför icke om sköna former. Det är Stockholms mest kännetecknande byggnad, djärf och styf i sitt uppåtsträfvande, obekymrad om hvad etiketten har att invända, viss på att han är fullt berättigad att stå där och täfla med stadens kyrktorn, mäktig och betydande såsom en medlare för det muntliga ordet mellan skilda trakter.

Det är *Allmänna Telefonbolagets* stora torn på det hus som inrymmer hela detta »verk», hvilket beredt sig en så storartad andel i stockholmslifvet, och luftandarnes tjut och hvisslingar omkring tornet är ljudet från de mångfaldiga telefontrådarne som ögonblickligt låterett ord i Vasastaden uppfattas af den vid telefonluren lyssnande på Södermalms aflägsnaste trakter.

Nutidsslägtet är nervöst, påstås det, och nog fordras starka nerver för att i nya Stockholm härda ut med de hundratals olika ljud som fylla staden — arbetsåkdonens tunga rasslande, droskornas skrammel, spårvagnsklockornas ideliga pinglande, sorlet af fotgängare, ånghvisslornas skärande oljud, bruset af vindens lek med de otaliga telefontrådarne. Och det är ej blott ljudet af dessa trådar som skär så skarpt genom luften. Trådarne själfva hota att för oss dölja solens ljus och göra det mörkt midt på dagen. Huru skall det se ut, då hvart enda hus i Stockholm har sin telefonledning, kanske flera sådana? Och dit komma vi, dit sträfvar Allmänna telefonbolaget.

Fortare, fortare, det är tidens lösen, och fort går det öfver alt. Att en stockholmare, vore han än aldrig så gammal, icke mera kommer i håg, då vi ej hade några ångslupar mellan stadens olika delar, är ej förvånande; men det är många som finna det nästan omöjligt, att vi ännu för halft annat årtionde sedan icke egde spårvägar, och samtal med telefon är nu något som så ingått i våra dagliga vanor, att vi rakt af icke kunna begripa, huru vi buro oss åt innan vi fingo ett sådant samspråksmedel.

Vårt telefonväsen är ett lysande bevis på huru fort Stockholm går framåt och huru mycket fortare än andra stora städer. Redan året efter det amerikanen Graham Bell sökt i sitt hemland patent på telefon, hade ingeniör H. T. Cedergren i Stockholm en telefonledning mellan husen 31 och 84 Drottninggatan. Det var 1877, och tio år därefter begagnades i Sverige mer än 14,000 telefoner, af hvilka ensamt i Stockholm voro öfver 5,500.

Det var *Stockholms Belltelefonaktiebolag* som i september 1880 här öppnade det första telefonnätet, hvilket då omfattade 121 ledningar. Abonnementspriset ansågs dock för högt, och fastighetsegareföreningen hemstälde till bolaget, att det skulle sänkas. Denna hemställan vann icke något afseende, hvilket gaf ingeniör Cedergren anledning att, den 19 februari 1883, utfärda inbjudning till bildande af ett nytt bolag, som skulle till billigare pris betjäna allmänheten. Inbjudningen omfattades med så stort intresse, att *Stockholms Allmänna Telefonaktiebolag* kunde konstituera sig redan den 13 april nyss nämda år. Verkställande direktör för det nya bolaget vardt hr Cedergren.

Strax efter bolagets konstituerande började telefonanläggningen, beräknad för tre stationer, en för Norrmalm, Ladugårdslandet och Kungsholmen, en för staden inom broarna och en för Södermalm. Den först nämda öppnades den 11 juli 1883, tillsvidare dock endast för tjänstetelefonering inom bolaget, men den 31 oktober s. å. förtelefonering å 332 då färdiga linier. Den därpå följande 1 december öppnades stationen å Södermalm, och den 1 mars 1884 var den tredje stationen färdig till begagnande.

H. T. Cedergren.

Vid 1883 års slut hade det nya bolaget 1,160 abonnenter, och 785 ledningar hade fullbordats. Detta endast sju år sedan Bell sökt patent i Washington, sex år sedan det första telefonnätet uppsattes i Amerika, fem år efter bildandet af det första telefonbolaget i England och tre år efter upprättandet af det första telefonbolaget i

Stockholm!

Antalet abonnenter växte synnerligt hastigt. Efter ett år hade det nära fördubblats och efter fyra år nästan femdubblats. Stockholm stod allra främst bland Europas telefonerande städer. Allmänna telefonbolaget, som tyckte sig ha tagit till så stort utrymme för sina stationer, fann snart dem alt för otillräckliga. Ett nytt system fordrade ock ett helt nytt arbetssätt och därmed en ny station. Då bolaget började sin verksamhet, kunde icke mer än ett begränsadt antal ledningar indragas till en station, men redan 1884 hörde man talas om ett i Amerika då uppfunnet nytt system för växelbord å telefonstationer, så inrättade, att en station kunde expediera flera gånger så många telefonsamtal som förut. Bolaget, alltid påpassligt, beslöt genast att göra sig till godo den nya uppfinningen, och under sommaren 1884 insattes på försök på stationerna i Staden och på Södermalm växelbord som tillverkats af L. M. Ericsson & komp. enligt multipelsystemet. Försöken lyckades och visade det nya växlingssättets företräde framför det äldre, hvarför bolagsstyrelsen beslöt att anordna en station efter det nya systemet. Men därtill behöfdes då en alldeles ny lägenhet, inrättad helt och hållet efter de nya uppfinningarnas fordringar. Plats för en sådan erhölls genom inköp af egendomen 30 Malmskilnadsgatan med tillhörande tomt 27 Norra Smedjegatan. De där stående gamla husen refvos skyndsamt, och en ny byggnad uppfördes.

Planerna till denna gjordes å bolagets ingeniörskontor, fasaden åt Malmskilnadsgatan ritades af prof. Isæus, men fasaden åt Norra Smedjegatan af W. Klemming, hvilken också gjorde ritningar till stora trappan, apparatsalen samt till åtskilliga detaljer och som under öfverinseende af prof. Isæus och bolagets verkställande direktör hade närmaste ledningen af det ganska vidlyftiga arbetet. Detta måste, till följd af lokalernas ovanliga anordning och nödvändigheten af en fullt ändamålsenlig inredning, utföras med synnerlig noggrannhet Allmänna Telefonbolagets hus.Apparatsal (Allmänna telefonbolaget).och kräfde därför ganska lång tid. Dock kunde bolagets material förråd och verkstad redan 1 april 1886 flyttas in i nybyggnaden, och i december samma år öppnades kontoret och ingeniörsbyrån i sina nya lägenheter. De nya växelborden uppsattes så fort sådant lät sig göras, och i oktober 1886 började ledningarnas införande i dem. I slutet af maj 1887 indrogs den förra centralstationen å Norrmalm, och den 12 juli s. å. invigdes den nya med en lysande fest i den då färdiga centralstationsbyggnaden.

Om man vid ett besök i denna byggnad vill först taga den underjordiska delen i betraktande, finner man åt Norra Smedjegatan källare i två våningar, hvilka, jemte en tredje våning, som utgör bottenvåningen vid nämda gata, användas till bolagets förråds- och verkstadsrum. Den öfra källarvåningen sträcker sig jämväl under huset åt Malmskilnadsgatan, och där äro ångpannan för uppvärmning och maskinerna för elektrisk belysning.

I våningen en trappa upp åt Malmskilnadsgatan äro lägenheter för styrelsen, verkställande direktören samt bolagets kontor och ingeniörsbyrå. Två trappor upp är direktörens enskilda bostad. Först tre trappor upp träffar man på den för 7,000 linier afsedda apparatsalen, som är mer än 110 fot lång, 29 fot bred och 21 fot hög samt upptager husets hela bredd mellan båda gatorna. På sidan om denna sal äro i två våningar fjorton rum, afsedda till frukost-, toalett-, bad- och kapprum för telefonisterna, rum för stationens föreståndarska, laboratorium m. m.

Vid inträdet i apparatsalen möter oss ett sorl af kvinnoröster. Det är en elegant salong med unga damer. Men hvarmed sysselsätta de sig? Ingen enda vänder på hufvudet för att gifva akt på den inträdande. De sitta alla med ryggen ut åt rummet och ansigtet vändt mot en möbel som vid första anblicken erinrar om ett bokskåp eller ett högrest pianino. Hvarje dam — de äro minst halft annat tjog — håller med vänstra handen till örat en liten trumpet med lång slang, under det högra handen är i oupphörlig verksamhet och flyttar sig från den ena till den andra af de många numrerade knapparne på den uppstående möbelskifvan, och blickarne följa oaflåtligt handens rörelser.

Det är på det viset som hr A. i Vasastaden kan utan att lemna sin bostad samtala med hr B. i Katarinatrakten samt hr C. vid Riddarhustorget i Stockholm till och med skaffa sig ögonblicklig underrättelse om huru det står till med hr D. vid Saltängen i Norrköping.

De unga damerna förekomma oss som ett fruntimmerssällskap i en elegant salong, sade vi, ty så ser apparatsalen ut med sin brüsselmatta och smakfulla utstyrsel. Men det är ej ljudet af samtal man hör. Sorlet kommer ej från förtroliga meddelanden. De unga damerna se icke ens på hvarandra, sysselsätta sig icke med sin nästa,så vida denna icke är en osynlig person som från aflägsen ort anropar dem. De stirra blott på knapparne i skifvan, och det är ett ständigt upprepadt »hallå» och ett »klart till ...» som ljuder från unga läppar, hvilkas egarinnor invigt sig åt

ett bland samtidens kanske mest ansträngande arbeten, om hvilket man ännu för få år sedan icke hade någon föreställning och som ej häller nu alla förmå uppfatta.

Det kan ju vara rätt angenämt att sitta i ett lagom uppvärmdt, med frisk luft och behaglig dager väl försedt, fint och smakfullt utrustadt rum, där man ej behöfver anstränga sig med några grofsysslor eller med att luta sig öfver något kinkigt arbete, möda ögonen och bröstet med sömnad, broderi eller dylikt. Man har icke behof af stora kunskaper, tvingas ej att anstränga sig med författareskap, öfversättningar, räkenskaper eller renskrifning. Den unga damen i den moderna drägten behöfver icke bläcka ned sig eller smeta ned klädningen med mindre snygga handelsvaror. Hon är icke utsatt för ofórnöjda och ofta äfven oförskämda kunders pockande anspråk. Är den på afstånd anropande mindre höflig, hvilket någon gång ty värr lär hända, slipper hon åt minstone *se* honom. Hon sitter oantastad på sin stol, har en trygg tillvaro, är en fin dam i en fin omgifning.

Och likväl är den damens — telefonistens — stillsamma arbete sådant, att det kanske snart nöter ut henne. En förbättring har dock inträdt efter inflyttningen i nya lokalen och det nya expeditionssystemets införande. Under 1888 var hvarje telefonist i medeltal frånvarande för sjukdomsfall knapt *en* dag af hundra arbetsdagar, då däremot sjukdagarnes antal förut var nära dubbelt. Att arbetet likväl äfven nu är ansträngande, kan man nog märka. Blickarne på klaffarne, örat vid hörtelefonen, högra handen oupphörligt från ena sidan af skifvan till den andra, den mest spända uppmärksamhet på att icke något misstag må begås, och detta utan att få stiga upp från stolen och utan att röra på sig fyra timmar å rad i en vakt och tre timmar i en annan samma dag, dag ut och dag in med blott ett par veckors ledighet på sommaren! Det är en vida mödosammare och hälsofarligare sysselsättning än någon af de ofvan nämda.

Och ersättningen? Femtio kronor i månaden! För den aflöningen skall telefonisten infinna sig på sin post hvar annan dag kl. 8 på morgonen och hvar annan kl. 12 middagen, då i förra fallet arbetet räcker till kl. 12, i senare till kl. 3. Den som arbetar mellan kl. 8 och 12, har sedan ledigt till kl. 3 och arbetar å nyo till kl. 6 e. m., hvaremot den som är ledig kl. 3—6 arbetar från sist nämda timme till kl. 10 e. m. Därefter vidtager nattvakten, för hvilken någon liten tillökning i arvode erhålles jämte halfannan dags ledighetdärefter. Sju timmars arbete om dagen är under vanliga förhållanden ingalunda öfverdrifvet, i synnerhet då det fördelas på så klokt uträknadt sätt, men telefonistarbetet är af icke vanligt slag och torde vara mer ansträngande än tolf timmar vid symaskinen.

Man må dock icke föreställa sig, att det är ondt om telefonister. Antalet af arbetssökande kvinnor — manliga telefonister finnas ej — är nu mera stort äfven i de bildade kretsarna. Vid ingången af 1889 var det öfver *tre hundra* som hade sina ansökningar liggande hos Allmänna telefonbolagets styrelse. Det i tjänst varande antalet uppgick icke till hundra.

Antalet af telefonister hos detta bolag har dock oupphörligt ökats till och med 1886. År 1883 var det *23*, 1884 — *63*, 1885 — *83* och 1886 — *104*. Under 1887 indrogs stationen i staden mellan broarne, hvarigenom telefonisterna inskränktes till *86*, men 1888 ökades antalet åter och utgjorde *94*. Af dessa tjänstgjorde endast 8 på södra stationen, i Urvädersgränd. Alla telefonisterna äro ogifta.

De inkopplade multipelborden äro tjugu å norra stationen, af hvilka sju expedieras af endast en telefonist, beroende därpå, att abonnentlinier icke äro till fullt antal inkopplade i dessa bord. De öfriga skötas emellertid af hvar sina två telefonister, så att summan af å norra stationen samtidigt tjänstgörande telefonister är *tretiotre*, förutom de två å dagarne alltid närvarande föreståndarskorna. Stationen å söder åter, i hvilken omkring 500 abonnentlinier äro inkopplade, har till följd af stora svårigheter att från denna stadsdel kunna till norr öfverföra ett så stort knippe som 500 trådar, hittills ej kunnat indragas till hufvudstationen. Utom de nyssnämda 8 tjänstgörande telefonisterna, finnes där ock en föreståndarska.

Dess utom finnes ett sjutiotal, till större delen manliga biträden. På afdelningen för det inre funnos vid 1889 års början utom öfveringeniören och verkställande direktören H. T. Cedergren, följande tjänstemän: föreståndare K. Ericsson, kamrer E. Lundberg, kassör G. Zandén, vaktchef å ingeniörsbyrån J. Zetterstedt, stationsföreståndarska E. Pegelow, materialförvaltare K. J. Larsson. Afdelningen för det yttre bestod af föreståndaren H. C. Pettersson, ombud J. J. Holm, liniebyggmästare C. E. Nilsson och ingeniör C. Hallén.

På det att de hos bolaget anstälde måtte vid sin afgång ur bolagets tjänst ega någon sparpenning, har bolaget åtagit sig att i sparbank insätta 2 kr. i månaden för hvarje å bolagets kontor, ingeniörsbyrå eller stationer tjänstgörande, som af sin månadspenning själf insätter minst lika stort belopp. Insättningarna få ej ur banken uttagas förr än insättaren lemnat sin tjänst hos bolaget, dock kan

bolagsstyrelsen medgifva undantag på synnerligt vigtiga skäl. Denna anordning tog sin början i januari 1889.

Telefonsamtalen i Stockholm äro i ständig tillväxt och de stanna ej inom hufvudstaden. Till omgifningarna leder nu en stor mängd linier, och det fins snart ingen kommun, ingen landtegendom, intet sommarställe i Roslagen och Södertörn, som ej genom telefon står i förbindelse med Stockholm! Man tycker det vara helt naturligt, att ögonblickligen meddela sig med hvarandra på ganska långa afståndoch det som för hundra år sedan eller kanske mycket senare ansetts för trolleri samt ännu för tio år sedan betraktades med misstroendets löje, är nu den vanligaste sak, en som helt och hållet ingått i vårt hvardagslif. I början af 1889 kunde vi telefonera ända till Norrköping, den då längst bort belägna ledningen, men därvid stannar det nog icke.

Längden af ledningarna hade i januari 1889 uppnått 8,613 kilometer. År 1883 utgjorde denna längd endast 1,628, och då funnos blott 1,160 abonnenter, hvilket då ansågs ganska mycket, men vid ingången af 1889 hade abonnentantalet stigit till 4,556.

Under 1884 förmedlades 2,332,082 samtal, men 1888 hade antalet växt till 8,768,108. I medeltal voro samtalen 1884 hvarje dag 7,291, men 1888 utgjorde de 29,261. Beräknar man samtalen i medeltal för hvarje dag och abonnent, voro de 4,50 år 1884, men 6,46 år 1888.

På detta sätt har Stockholms allmänna telefonaktiebolags verksamhet — tack vare kanske i främsta rummet dess företagsamme och oförskräckte verkställande direktör — oupphörligt tilltagit och då äfven Belltelefonbolaget, af hvars aktier en större del nu mera eges af det först nämda bolaget, fortfarande står till allmänhetens tjänst samt de två bolagen nu också ha samtrafik, är Stockholm synnerligen väl utrustadt för all den fördel som telefonen bereder. Vår hufvudstad var för ett par år sedan i detta afseende den absolut förste bland alla städer och är för närvarande den i förhållande till folkmängden främste.

XXIV.

I literära kretsar.

Vill man riktigt lära känna vår tids Stockholm, försummar man icke att göra bekantskap med äfven dess literära kretsar, hvilka naturligtvis äro något olika gamla Stockholms, icke blott föregående århundradens, utan äfven under vårt århundrades första årtionden. På sjuttonhundratalet berodde ännu de vittra idrotterna i väsentlig grad af den bevågenhet som de kunde tillvinna sig af rikets stora och i synnerhet af kungafamiljen, och det hängde i långt in på adertonhundratalet. Nu är det annorlunda. Nu går man icke till en excellens och tigger en premie för sitt manuskript eller låter excellensen kosta på tryckningen, utan man begifver sig till en affärsman, hvars yrke är att förlägga böcker och genom honom vädjar man till den mäcenat som kallas den stora allmänheten — så vida skriftställaren icke finner fördelaktigare att vända sig till en tidningsutgifvare och göra sig själf till tidningsman. I så väl det ena som det andra fallet betraktas hans bok eller tidningsartikel som en vara, hvars pris bestämmes efter dess begärlighet.

Vi ha redan förut fäst uppmärksamhet därpå, att tidningarna alt mera inkräkta på böckerna och därför draga till sig äfven verkliga skriftställare, fastän dessa ha en svår täflan att utstå med de alt talrikare nyhetsjägarne. Detta är ingalunda utan inflytande på de literära kretsarne och visar sig bland annat däruti, hvad vi i ett föregående kapitel anmärkt, att benämningen »literatör» nu mera användes i bemärkelsen tidningsman.

Af dem som nu skrifva i tidningarna skulle det för hundra år sedan icke ha varit få som diktat till höge herrars lof och af sådana emottagit mer eller mindre frikostiga »subsidier» eller genom en Schröderheims bemedling sökt uppmuntran från Gustaf den tredjes eget penningskrin. I våra dagar sökes blott den stora allmänhetens gunst, och genaste vägen dit anses vara tidningsvägen. Dalin skref visserligen en tidning, Kellgren likaså, men tidningsmän i samma bemärkelse som flera bland vår tids författare voro de ingalunda, och det var icke tidningarna som utgjorde deras fasta »existensmedel», men hade de lefvat i våra dagar, skulle nog också de ha gjort sig till tidningsmän af samma slag som nu. Huruvida vitterheten vunnit därpå, vilja vi icke afgöra, men visst torde dock

vara, att mäcenatskapet ofta var mera till skada än gagn.

Voro författarnes förhållanden i gamla Stockholm olika mot vår tids, så hade äfven de literära kretsarne ett annat utseende, och ännu för få årtionden sedan voro de ganska olika mot nu. Mäcenatskapet var visserligen icke det samma som förr, sannolikt till föga skada för literaturen, men kamratskapet mellan de verklige literatörerne höll sig länge på samma ståndpunkt, och när man nu läser därom, t. ex. i Emilie Carléns »Minnen af svenskt författarelif» eller Birger Schöldströms »Bakom fäld ridå», kan det nog tyckas, att detta lif var både gladare och innehållsrikare än det som lefves af nutidens författare. Man bör dock icke glömma, att afståndet ofta förskönar och att man vanligtvis är alt för benägen att upphöja det förflutna på det närvarandes bekostnad. Annorlunda var lifvet i de literära kretsarne, det är obestridligt, men att det var bättre än nu torde ej vara bevisadt. I *ett* afseende, det ekonomiska, var det otvifvelaktigt sämre. Literatören lefde mera för stunden, med en ovilja mot lifvets praktiska sida, som nu för tiden hör till undantagen. Han var i allmänhet, såsom Blanche skref om G. H. Mellin, »fattig och lefvande för dagen».

Benämningen »literärt proletariat» torde ha varit mera berättigadt förr än nu, ehuru det visst icke är alldeles oberättigadt nu häller. Det har dock varit vår tid förbehållet, att en svensk författare verkligen lefver på sin penna, om han ock lefver knapt samt äfven i de flesta fall måste ha något så när visst att räkna på i en tidning. Förr hade literatören alltid någon anställning bredvid literaturen, vare sig i statens, kyrkans eller skolans tjänst, så vida han ej, såsom August Blanche, egde enskild förmögenhet. För fyra årtionden sedan förvånade man sig öfver Talis Qualis, som utan någon offentlig tjänstebefattning slog sig ned i Stockholm för att med författareskap föda sig och familj, men han hade dock att påräkna en liten hjälp förmedarbetarskap i Stockholms Dagblad. Nu fins det verkligen författare här som lefva utan fast anställning ens i en tidning, och så knapt de än må ha, torde de dock i ekonomiskt afseende icke vilja byta med de kretsar, i hvilka G. H. Mellin, för fyrtio och femtio år sedan, var medelpunkten.

Någon medelpunkt i 1880-talets literära stockholmskretsar fins egentligen icke. Vi ha våra stora och små sällskap, men i dem gifves just icke någon personlighet så framstående, att han kan fast samla de öfriga omkring sig.

Svenska akademien har nog ännu sin trollmakt öfver en del af allmänheten, men herskande är hon icke och såsom medelpunkt för det literära lifvet kan hon ingalunda anses. Akademiens anspråk på att vara »laga domstol» i den vittra smaken fasthålles ej ens af henne själf, och den som känner flertalet af akademiens ledamöter vet, att de icke hysa några öfverdrifvet höga tankar om sitt vittra och lärda sällskap. De äro gamle, anspråkslöse män, som icke göra något väsen af sig och endast med ett mildt småleende bemöta de ej sällan kitsliga utfallen mot akademien. Ovanligt är det icke att höra, i synnerhet bland unga literatörer, akademien grymt hånas, men sådant har ingalunda förekommit först på 1880-talet. Det har händt, att en och annan af de grymmaste bespottarne vid mera mogen ålder tacksamt mottagit inväljandet i akademien för att sedan i sin ordning göras till föremål för grinet. Sällan har akademien visat sig långsint, och aldrig har väl någon af hennes forna begabbare vägrat att efterkomma en inbjudning att sitta ned i hennes krets, vore det ock på den stol som den värst begabbade förut innehaft.

Hvilket anseende eller icke-anseende som akademien för öfrigt än må ha, är det dock ett sakförhållande, att hennes högtidsdagar höra till eftersökta stockholmsnöjen. Om dessa högtider icke längre äro nationalfester, till hvilka akademiens stiftare ville göra dem, firas de dock fortfarande med den ståt som höfves en kunglig inrättning. Festrummet är stora börssalen, som med sitt borgerliga ursprung dock ofta inom sina väggar hyst det förnämsta af Stockholms börds- och bildningsaristokrati. Så är det också hvarje 20 december, Svenska akademiens högtidsdag, och allmänheten gör stora ansträngningar för att få inträdeskort samt skyndar i god tid den aftonen till börshuset. Man vandrar mellan de i förstugor och trappor paraderande gardisterna som, högtiden till ära, förvandlats till granadörer med björnskinnsmössor, alldeles som vid kröningar, kungliga begrafningar och riksdagsinvigningar. Björnskinnsmössorna skola naturligtvis utgöra särskilda bevis på den aktning staten är skyldig »en inrättning, hvarvid», såsom Tegnér skref för sjutio år sedan, »våra största namn isenare tider äro

fästa och som, man tanke för öfrigt huru man vill, utgör en väsentlig del af vår nationalära.»

Redan en god stund före den till festens början utsatte timmen, kl. 7 e. m., är salen fyld af vittert och vitterhetsälskande stockholmsfolk, blandadt med en och annan främling. Nog kan man göra sig lustig öfver »gubbarna i akademien», men man går gärna och ser på dem midt i värsta julbrådskan. Allmänheten uppträder som en fin och högtidsklädd skara. De allra flesta herrarne ha svart frack och hvit halsduk, och om damerna icke äro balklädda, har detta sin grund otvifvelaktigt endast däruti, att det skulle vara alldeles omöjligt att få sig en enda vals mellan dessa täta stol- och bänkrader, äfven förutsatt att akademien vore benägen för en »Aufforderung zum Tanze».

Kring ett stort bord midt på golfvet och höjda öfver den omgifvande mängden sitta så många af de odödlige aderton som bo i Stockholm eller som trotsat ett vanligtvis oblidt decemberväder för att från aflägsna landsdelar infinna sig. För hvarje plats brinner ett ljus, platsen må för tillfället vara upptagen eller icke.

På en vid salens ena långvägg uppförd låg läktare synas medlemmar af kungafamiljen, hvilken aldrig försummar att infinna sig på en sådan afton. Konungen är naturligtvis akademiens höge beskyddare.

Akademiens direktör, tillsatt för ett halft år, öppnar sammankomsten med ett tal som icke talas, utan läses innantill. Allmänheten begagnar kanske tiden för att studera de odödliges mänskliga utseende, och de som icke känna alla närvarande akademister söka fylla sitt kunskapsförråd i det afseendet.

C. D. af Wirsén.

Där nere vid bordets ena ände synes akademiens ständige sekreterare, skalden C. D. af Wirsén, idealismens härförare, en ledamot för hvilken i synnerhet damerna tyckas intressera sig, icke *de* damer som älska den nyare riktningen i literaturen — dessa infinna sig vanligtvis icke — men *de* som troget fasthålla vid den gamla »skaldekonsten och vältaligheten i alla dess tillhörande delar, jämväl uti den som tjänar att tolka den himmelska sanningen.»

Såsom sekreterare ha förut följande ledamöter särskildt förenat sina namn med akademiens: N. von Rosenstein, F. M. Franzén, B. von Beskow, C. R. L. Manderström, således jämte den nu varande fem på mer än hundra år. På stolen n:r 8, hvilken Wirsén såsom ledamot innehar, sutto förut efter hvarandra tre skalder: J. G. Oxenstjerna. E. Tegnér och C. W. Böttiger.

Vid sekreterarens ena sida synes den af akademiens ledamöter som otvifvelaktigt vördas högst af alla svenska fosterlandsvänner, frih. L. De Geer, hvilken från ungdomsåren förde ett literärt namn med sig till statsmannavärfven samt ännu i ålderdomen älskar och främjar den verkliga literaturen. »Statsmannen behöfver icke blygas för literatören», skref Blanche en gång om samme man, och han skref äfven: »Det sägs, att en statsmans hjärta lär frysa till, stelnar och blir hårdt. Lyckligt, om då återstår något af den poetiska glöd som var ungdomstidens lif och alstringskraft!»

L. De Geers stol, n:r 17, har förut innehafts af J. Murberg, G. M. Armfelt, G. af Wetterstedt och C. M. Strinnholm. Den nu varande innehafvaren har suttit där ända från 1862 och är följaktligen äldste ledamoten i akademien.

L. De Geer.

På sekreterarens andra sida sitter estetikern, literatur- och konsthistorikern, professor G. Ljunggren, hvilken icke skyr den långa vägen från Lund för att vara närvarande på akademiens högtidsdag. Han tillhör ej nya Stockholm, men de vittra bland hufvudstadens invånare hälsa alltid med tillfredsställelse hans besök här.

Innehafvarne af denna stol, n:r 18, ha förut varit N. L. Sjöberg, som vann andra priset vid akademiens första prisutdelning, A. F. Skjöldebrand, P. H. Ling, P. D. A. Atterbom och J. H. Thomander.

Stolen n:r 16, på andra sidan om G. Ljunggrens, är nu V. Rydbergs, hvars personlighet alltid skådas med stort intresse, men som kanske många bland den närvarande allmänheten icke känna, så mycket de än äro bekanta med hans arbeten och så stort värde de än sätta på hans snillrika författarskap. Han synes just icke mycket ute i den stockholmska offentligheten.

Före Rydberg ha på samma stol suttit C. G. af Leopold (i 43 år), S. Grubbe, J. Hwasser och C. W. A. Strandberg.

Bredvid Rydberg. synes ett käckt och lefnadsfriskt ansigte. Det tillhör C. R. Nyblom, den bekante upsalaprofessorn, ständigt lika ungdomlig, ehuru han redan i ett par och tjugu år innehaft sin professur och suttit tio år i akademien.

Nybloms företrädare på stolen n:r 14 ha varit G. M. Armfelt (under sin första tid i akademien), M. Ramel, E. G. Geijer och E. Fries.

Närmaste grannen är en stockholmsskald, som mången förvånat sig öfver att se i svenska akademien, ehuru man erkänt honom somen storhet på ett annat område. Det är A. Anderson, den berömde läkaren, f. d. professor vid Karolinska institutet, hvars blygsamhet kanske utgjort förnämsta orsaken, att hans vittra egenskaper äro så föga kända bland den stora allmänheten, men som skalderna i akademien sökte upp för halft annat årtionde sedan och bjödo taga plats vid deras sida. »Att det icke gifves bättre medel mot det onda än att idka skaldskap, det vet nog du som är läkare och kär för sånggudinnorna», sjöng en grekisk skald för ett par tusen år sedan, och det må väl ännu gälla, fastän Anders Anderson dolt sina verser, liksom han fruktat, att de skulle skada läkekonsten.

A. Anderson.

Andersons stol, n:r 12, har innehafts af E. Schröderheim, J. R. Blom, G. F. Wirsén, B. von Beskow och C. G. Strandberg.

»Hvarför står stolen n:r 10 tom?» frågar en med förhållandena mindre kunnig bland åskådarna.

Tom är den stolen visst icke alltid, men ofta dock under senare år. Det är grefve Carl Snoilskys plats. Innehafvaren bor i främmande land, men underlåter icke att tidt och ofta låta erfara huru fosterländsk hans sångmö är, och sångaren själf tillhör otvifvelaktigt vårt nya Stockholm. Då han, som ofta sker, kommer på besök till sin födelsestad, är han ingen främling för oss. Man frågar icke »hvem är det?» Man ropar gladt: »Se Snoilsky, skalden är här!»

C. Snoilsky.

Stolen n:r 10 har förut varit upptagen af A. af Botin, Ch. B. Zibet, G. Lagerbjelke, C. F. af Wingård, H. Reuterdahl och P. Genberg.

Stolen närmast derintill, n:r 8, är nu C. D. af Wirséns, men står för tillfället tom, enär innehafvaren utöfvar en särskild tjänst i akademien. Såsom sekreterare har han nämligen sin plats vid ena ändan af bordet.

På stolen n:r 6 sitter en gammal herre, hvars anletsdrag sannolikt icke äro bekanta för det yngre stockholmsslägtet, men som dock hör till nya Stockholm. Han är också skald och heter F. A. Dahlgren. För mer än fyrtio år sedan uppfördes på kungl. teatern hans tal-, sång- och dansspel »Vermländingarne», och det spelet spelas ännu till allmänhetens förnöjelse. Bland annat har han gjort sig förtjänt omStockholm genom de »Anteckningar om Stockholms teatrar» som äro alla våra teatervänners lika nöjsamma som pålitligt vägledande hjälpreda — ty värr dock endast till för ett fjärdedels århundrade sedan. Hans nu mera nära femtio år gamla akademiska afhandling »Om de grekiska romanerna» torde vara okänd för flertalet stockholmare. Under det han sysselsatte sig med den romanliteraturen och skref det af akademien belönade skaldestycket »Sappho på Leukas», var han också en flitig öfversättare af teaterstycken från olika språk och lät oss slutligen få höra de kvickaste och mest ursprungsfriska »Viser på varmlanske tongmåle, deckta åttå Fredrek på Rannsätt», af hvilka 1886 utkommo »Gamle å Speller nye å Sprett sprang nye». Med alt detta »varmlanske», har F. A. Dahlgrens lifsgärning dock till största delen uträttats i Stockholm.

F. A. Dahlgren.

Platsen har innehafts af J. Wingård, A. G. Mörner och A. A. Grafström, således, liksom stolen n:r 8, af blott fyra under hundra år.

Närmast till denna stol står n:r 4 med biskop C. H. Rundgren, J. H. Kellgrens, J. Stenhammars, C. A. Flemings, C. A. Agardhs och F. F. Carlsons efterträdare, och längst ned vid denna sida af bordet sitter, på stolen n:r 2, Gunnar Wennerberg, hvilken redan i ett par och tjugu år varit ledamot af akademien. Hans anletsdrag äro väl kända i Stockholm och, ehuru under långa tider frånvarande, är han dock alltid en af hufvudstadens mest bekanta och omtyckta personligheter, här, liksom öfver alt i Sverige, ansedd såsom vår nu lefvande mest populäre skald. Det är icke den akademiska stolen, som gör Gluntarnes skald till en höfding i de vittra leden, men akademien kan ej vara den skalden förutan, och visst är att han, liksom Snoilsky och Rydberg, mer än många andra gifver glans

åt den »vittra areopagen».

G. Wennerberg.

På stolen n:r 2 sutto förut C. F. Scheffer, A. N. Edelcrantz, C. P. Hagberg och Ch. E. Fahlcrantz.

Låter man så blicken glida öfver till bordets andra sida. finner man just ingen af det *vittra* sällskapet — det är hufvudsakligen företrädt på den redan mönstrade sidan — förr än man kommer till stolen n:r 13, men han är vanligtvis tom. Innehafvaren, C. A. Kullberg, bor långt från Stockholm. De mera vetenskapliga än vittra akademisterne H. Forssell, C. G. Malmström, T. Wisén, Es. Tegnér, C. T. Odhner och den kyrkliga vältalighetens ombud A. N. Sundberg betraktas af allmänheten kanske med icke fullt så stort intresse som skalderne och de egentlige literatörerne.

H. Forssells stol, n:o 1, har förut innehafts af A. J. von Höpken, N. F. Gyldenstolpe, J. O. Wallin och A. Fryxell. — På stolen n:o 3, nu C. G. Malmströms, sutto förut O. Celsius, J. A. Tingstadius, C. G. von Brinkman, A. E. Ihre, J. Börjesson och H. M. Melin. — N:o 5, nu prof. T. Wiséns, har egts af M. von Hermansson, M. Lehnberg. J. A. Lindblom, C. von Rosenstein, J. Berzelius och J. E. Rydqvist; n:o 9, nu prof. Es. Tegnérs, af G. G. Adlerbeth, H. Järta, C. D. Skogman och H. Hamilton; n:o 11, nu riksarkivarien C. T. Odhners, af N. von Rosenstein, L. M. Enberg (i 41 år) och B. E. Hildebrand. Den stol, n:o 15, som nu innehafves af ärkebiskop Sundberg, har tillhört C. G. Nordin, C. B. Rutström, J. D. Valerius och Ch. R. L. Manderström.

På stolen n:r 7 syntes ännu för kort tid sedan en gammal herre med ytterst lifligt minspel, *så* lifligt, att det kunde vara vågsamt att se på honom då man ville i öfverensstämmelse med ställets hälgd hålla sig allvarsam. Det var professor W. E. Svedelius som satt på den stolen och lät sina lifliga själsstämningar afspegla sig i det rörliga anletet.

N:o 7 har förut innehafts af F. A. von Fersen, A. G. Silfverstolpe, A. C. af Kullberg och C. A. Hagberg.

Men direktörens tal är till ända. Man har fått bekräftelse på hvad som redan ett par veckor förut öppet omtalats bland allmänheten, att den eller den unge skalden erhållit akademiens andra pris och att några andra unga skalder utmärkts med lägre belöningar. Man känner sig således öfvertygad, att skaldekonsten icke är utdöd i Sverige, och för att gifva ett handgripligt bevis därpå och låta allmänheten se huru en prisbelönt poet ser ut, fattar sekreteraren tag i den af akademien utmärkte och släpar honom fram till ordföranden, som med några vänliga, uppmuntrande ord till honom öfverlemnar en guldmedalj, hvarefter belöningsföremålet åter släpas till baka till den upphöjda plats bak om de odödlige, hvarifrån han kan beskådas af mängden och måste höra på sekreterarens uppläsande af långa stycken ur den pristilldömda skriften.

Är det flere lyckliga skalder som vunnit pris samtidigt — täflingsskrifterna kunna räknas dussinvis — upprepas samma ceremonier för hvar och en af dem. Någon gång händer det, att till och med *första* priset utdelas, men mycket sällan nu för tiden. Efter att 1860ha tillerkänts Frithiof Grafström, var det först efter en mellantid af tjugutvå år som det åter utdelades och tillföll då K. Warburg samt har sedan, 1886, tillerkänts H. Tigerschiöld och, 1888, E. Fredin. Innevarande årtionde har således varit vittne till tre stora pris, då 1870-talet icke såg till ett enda.

Så läses äfven upp ett äreminne kanske, och det är må hända någon ny ledamot som gör sitt inträde, i hvilket fall högtidsdagen är så mycket festligare och lifligare eftersökt af allmänheten.

Det har sagts, att svenska akademiens ledamöter kunna delas i »literate» och »illiterate», men det är naturligtvis ett elakt skämt. Visserligen finnas ledamöter, hvilkas »bagage littéraire» anses mycket lätt, och det händer, att man hör hviskas ett och annat i det afseendet äfven i stora börssalen, men resgodset må ha varit lätt eller tungt på färden upp till parnassen, så mottages den nykomna brodern där alltid med öppna armar, och allmänheten lyssnar med stort intresse till hans inträdestal och till de vackra ord som direktören med anledning däraf yttrar.

Allmänheten håller tappert ut, fastän hettan är odräglig och trängseln fortsättes långt ut i förstugorna bland björnskinnsmössorna och i de kalla kapprummen. Och likväl kan man dagen därpå få höra på operakafét, i »Gropen» och på en och annan middagsbjudning, att ingen menniska nu mera bryr sig om svenska akademien. Alldeles det samma sade man för några årtionden sedan inne hos mamsell Rose, på Franska värdshuset och i den

tidens middagssamkväm.

***

Vi finna oss en annan afton i ett annat samkväm, icke akademiskt, snarare i motsägelse mot akademien, ehuru man äfven här kan träffa på någon ledamot af denna, en af de fria och själfständiga som utan olägenhet umgås med medlemmar af olika partier. Mest ser man dock dem som kallas »unga Sverige».

Det är icke först i vår tid man hör det namnet. Redan för bort åt femtio år sedan talade man i Stockholm om »unga Sverige», och det var, såsom här ofvan antyddes, omkring G. H. Mellin som de hvilka hörde till den flocken hälst samlade sig. Hans namn var då af mycket god klang och obestridligt ett bland de mest kända. Hans arbeten voro spridda och lästa öfver allt, framhållna af kritiken såsom mönster, icke blott hvad beträffade stilens korrekthet och klarhet, utan äfven för den anda af allvar och sedlighet som genomgick dem ... »Allvar och sedlighet», det var *den* tidens »unga Sverige»,utropar kanske nu någon af de gamla som icke vill erkänna de egenskaperna hos *vår* tids. Må man dock icke förhasta sig i sitt omdöme! Om sedligheten uppfattas något besynnerligt och kanske hos en och annan af de unga icke mätes efter rätta måttstocken, kan dock ej nekas, att allvaret är lika stort som hos tretio- och fyrtiotalens författare, må hända också något större. Detta gäller för öfrigt ej blott literaturen, utan äfven konsten. Det är kanske litet för mycket allvar någon gång, och det kan ju lätt öfvergå till tyngd och tråkighet.

Sällskapet, där vi för tillfället befinna oss, är dock visst icke tråkigt. Herrar och damer, de flesta personer af pennan, några få konstnärer, samtala lifligt i spridda grupper. De äro af olika ålder, men de allra flesta räknas till de unga, äfven om prestbetyg och ansigtsrynkor vittna om att lifvets ungdomsår äro för länge sedan förbi. Att det i hvad fall som hälst är ett lifaktigt samkväm, finner man snart. Någon gång varder samtalet allmänt, och en fråga af mer än vanligt intresse dryftas gemensamt. En annan gång, men det hör till undantagen, läser en af sällskapet upp något ur sitt nyaste, ännu ej utgifna arbete. Materiel välfägnad saknas icke, men betraktas aldrig som hufvudsak, och det var under några år en öfverenskommelse mellan familjer med literära medlemmar, att de skulle ömsevis sammanträffa hos hvarandra och dit inbjuda äfven utom stående personer med literära intressen, men vid hvilka tillfällen den materiela välfägnaden skulle inskränkas till det minst möjliga. Denna öfverenskommelse, hvilken dock icke alltid iakttogs i hela sin stränghet, gaf upphof till skämtnamnet »svältringen». Dennes aftnar voro lifligt eftersökta, och på dem svalt man hvarken lekamligt eller andligt. Det var literära salonger af ganska stort intresse.

Vi inträda en afton hos en af våra mest framstående författarinnor. I hennes lilla salong är det fullt med skriftställare af båda könen. Där synes »unga Sverige», men många ock af andra literära riktningar, i allmänhet dock, kan man säga, af frisinnade åsigter. Det var i synnerhet vid medlet af årtiondet och under ett par därpå följande år som det var allra lifligast i denna salong, liksom då märktes största lifvet och äfven största bullret i vår literatur.

Under det föregående årtiondet hade den nyare literaturströmningen icke hunnit riktigt fram till våra trakter. Det var endast en och annan våg som skvalpade upp vid stranden. Allmänheten var nöjd med *den* Snoilsky som framträdt i de första dikterna och sonetterna samt med Wirséns och Edvard Bäckströms lyrik. I de literära kretsarne nöjde man sig med att klaga öfver den tvinande alstringen på vitterhetens fält, hvilket dock icke hindrade hvarken Lea, Frans Hedberg eller flera andra att dikta såsom de hade diktat både tio ochtjugu år förut. Att, såsom Georg Brandes, påstå, det den poetiska alstringen varit så godt som fullständigt afstannad, skulle vara öfverdrift, men stillsamt var det onekligen.

Då kom luftningen närmast från Danmark, som hastigt vaknat upp under intryck från de »stora kulturlanden», men också till ej ringa del under särskild påverkan af nyss nämde literärkritiker, och det vardt lif i äfven *våra* literära kretsar samt alstringslust hos våra i synnerhet unga literatörer. Främst stod August Strindberg, ursprunglig och redan förut stridsfärdig, men ganska visst icke utan påverkan från nyss nämda håll. Redan i början af 1870-talet hade han uppträdt, men då under nyss angifna, mindre fördelaktiga omständigheter. Först

1877 väckte han någon egentlig uppmärksamhet genom sin bok »Från Fjärdingen och Svartbäcken» och året därefter med första upplagan, den versifierade, af skådespelet »Mäster Olof». Äfven Strindberg tillhör således i sitt första skede »sjutiotalets författare», hvilka dock, enligt »unga Sveriges» åsigt, skulle vara nästan förhistoriska fänomen.

Hans egentliga afgörande arbete var dock »Röda rummet». Därmed hade »unga Sverige» höjt fanan, under hvilken några mycket oerfarna, men kanske just därför synnerligt oförsagda författare drogo till strid mot både det som förtjänade att bekrigas och det som borde aktas och lemnas i fred.

A. Strindberg.

Strindberg själf har aldrig tillhört någon »literär salong» och skulle otvifvelaktigt icke trifvas i dem som voro så lifaktiga något efter åttiotalets midt, men han har icke därför varit utan inflytande på nya Stockholm. Anförare för något parti har han egentligen aldrig varit, men af alla som räknas till »unga Sverige» har han dock fäst största uppmärksamheten på sig äfven då han förfäktat åsigter som ingalunda äro unga, utan tvärt om smaka af ett för länge sedan förgånget barbari. En och annan af de unga har visserligen låtit inverka på sig äfven i sist nämda fall, men så mycket än talats om »kotteriväsen», torde man dock ej med fog kunna framvisa något egentligt *parti* af samma art som de literära partierna i Danmark. Det har ej saknats uppmaningar från just det landet, att man äfven i Sverige borde bilda och fast sammanhålla ett literärt vänsterparti, hvilket skulle kunna trycka sin stämpel på lifvet i vår hufvudstad, men någotsådant har aldrig kommit till stånd. Allra minst har partiväsendet visat sig i umgängeslifvet.

Alfhild Agrell.

Det är en afton hos en af våra mest framstående författarinnor, sade vi. Viktor Rydberg och Sophie Kowalevski sitta i gladt samspråk med ett fruntimmer, hvars person en af hennes eget kön, i tidskriften Dagny, på ett lika sympatiskt som träffande sätt skildrat och framstält såsom den hvilken ständigt roar med sina kvicka infall och hvars glada lynne också framkallar andras. Denna skildring låter dock icke ana alt det djupa allvar som gjort Alfhild Agrells dramatiska författarskap till ej blott ett så vigtigt inlägg i en af samtidens vigtigaste frågor, utan äfven gifvit det en så fullt konstnärlig prägel, under det hennes allmogeskildringar med humorns friska kraft gjort oss förtrogna med mycket af det som utgör det svenska folklynnets innersta kärna.

A. Ch. Edgren-Leffler.

Till gruppen sluter sig ett tredje fruntimmer, »en personlighet som man ej kan undgå att märka», försäkrar skildrarinnan i Dagny tillägger, att »hon för sig med värdighet, talar lifligt och energiskt, med någon svårighet för bokstafven *r*, och bär sitt hufvud med det rika, litet oregerliga, gråsprängda håret med en viss öfverdådig käckhet, under det hennes glada, lifliga ögon tyckas uppfatta och observera allt.» Det är fru Edgren-Leffler, hvilken sysselsätter sig med alla närvarande och vänder sig äfven till en annan grupp, där man ser ett par mörklagda herrar i ifrigt samspråk. Den ene är Ernst Lundquist, författaren till skådespel, noveller och romaner, hvilken också hinner med att öfversätta den ena boken och den ena dramen efter den andra, både under eget namn och utan namn, en outtröttlig arbetare på det literära fältet. Den med hvilken han samtalar är Georg Nordensvan, som är så gammal, att han kan räknas till »sjutiotalets författare». Redan 1877 uppträdde han offentligt, då likväl ej äldre än tjugutvå år, och sedan har hans flitiga penna åstadkommitett stort antal novellistiska arbeten samt en mångfald tidnings- och tidskriftsuppsatser i granskning af literatur och bildande konst, i hvilken senare han också själf arbetar.

E. Lundquist.

Den där herrn som blickar omkring sig med ett begrundande uttryck är Karl Alfred Melin, en af dem som icke föraktar »versböcker», en verklig skald till och med. Och den där unge herrn med det något bleka, men frimodiga ansigtet? Det är Edvard Fredin, som tog akademiens första pris med »Vår Daniel», som icke är Daniel Fallström, den käcke vitterhetsidkaren, utan gamle Daniel Buscovius, prestmannen och landtvinnaren på 1600-talet. Bredvid Fredin synes Hellen Lindgren, estetiker och novellist, och ej långt från honom sitter Amanda Kerfstedt,

romanförfattarinnan, i hvars milda leende man finner samma varma människokärlek och fromma lifsåsigt som i hennes böcker. Opartisk och öfverseende, aldrig afvogt stämd mot andra, äfven då deras åsigter strida mot hennes egna, umgås hon också lika obehindradt med de olika literatur-riktningarnas representanter, själf aktad af alla.

G. Nordensvan.

Men hvem kommer där i dörren? En föga vanlig företeelse, ett utseende, som väcker öfverraskning, en hög fruntimmersskepnad, smärt och rak, ett litet, välformadt hufvud med uttrycksfulla drag och ovanligt stora, klara ögon, kortklippt svart hår med en rak lock öfver pannan, något fint och förnämt på samma gång som ungdomligt tilltalande, men — hon har en krycka under hvardera armen, och man kommer att tänka på något hjälpbehöfvande.

Så inträdde Victoria Benedictsson, personligt obekant för de flesta af oss, men såsom författaren Ernst Ahlgren väl känd och högt aktad. Hon kom sedan flera gånger, sammanträffade där med flertalet af vår literära verld och lyssnade till samtalen. Snart vande man sig vid hennes utseende. Hon hade icke något påfallande i sitt sätt att vara, förekom älskvärd och enkel och kunde till och med synas glad. Ingen somkom i hennes granskap kan glömma henne, men i Stockholms literära kretsar var hon blott en förbiskymtande skugga.

K. A. Melin.

Småningom har större delen af sällskapet samlat sig omkring en ung man med ett karaktäristiskt hufvud, ett uttryck af redbar öppenhet, men med skälmen i ögat och ett starkt humoristiskt drag kring munnen. Det är August Bondeson, läkaren, berättaren af friska och innehållsrika bondhistorier. Den som skrattar högljuddast af berättarens omgifning är en kortväxt, något fetlagd herre, med frisk ansigtsfärg och säker hållning. Det är Gustaf af Geijerstam, en af de mest kända bland »unga Sverige». Han föddes 1858, men enligt egen uppgift började han först något senare att skrifva böcker. Nu har han hunnit med en hel mängd och äfven vunnit framgång som lustspelsförfattare.

Bredvid honom sitter en mildt leende, mörklagd ung man. Det är dr Oskar Levertin, novellförfattaren, och ännu mörkare synes i gruppen lexikografen i historia och literatur, romanförfattaren, dr Bernhard Meijer. Mellan de två mörke upptäcker man kanske den ljuse Ernst Beckman, och öfver dem höjer sig den reslige dr Robert Geete, biblioteksmannen och »ordklyfvaren».

Amanda Kerfstedt.

En annan afton är samlingen i en annan salong, där de närvarande kanske utgöra en mera förtrogen krets. Det händer, att man där träffar den annars under senare år i sällskapslifvet föga deltagande Josefina Wettergrund, hvilken fortfarande är samma kvicka Lea och, liksom Amanda Kerfstedt, fördragsamt umgås med de olika literaturriktningarnas representanter. I dessa förtroligare kretsar händer det ock, att fru Agrell roar sällskapet med att fritt förtälja, icke uppläsa, en af sina roliga historier från landsbygden. August Bondeson och Alfhild Agrell äro båda mästare i allmogeskildringarna, den förre mera samlare och upptecknare, den senare mera själfdiktande, ehuru alltid i full öfverensstämmelse med verkligheten och utan någon gemenskap med en föregående tids pjunkiga byhistorier.

***G. af Geijerstam.

Till större delen yttre omständigheter ha orsakat dessa literära salongers upplösning eller åt minstone hvila tills vidare, men icke alldeles utan inflytande därpå torde ock vara, att »frågorna» ej mera äro så brännande som under några föregående år. Åtskilligt som då gjorde mycket väsen af sig är nästan bortglömdt vid årtiondets slut. Strindberg är icke längre profet, och flere af hans anhängare tyckas ha tystnat eller bereda sig på ett lugnare uppträdande. Midt bland den nyaste literaturen lefver mycket gammalt. Så har vår äldsta romanförfattarinna, Emilie Carlén, sett sina arbeten och sig själf firas, då ett halft århundrade förflutit sedan hennes första roman utgafs. Den åttioåriga visar sig dock icke för andra än några få gamla vänner och lefver i fridfull tillbakadragenhet i sitt hem vid Kaptensgatan å Ladugårdslandet. Hon har alltid varit enkel och huslig och visat, att en vitter dam ingalunda måste vara öfverspänd och ovanlig i hvardagslifvet. Hennes lifliga fantasi och rika

uppfinningsförmåga ha användts för att göra hennes romaner fängslande, icke för att göra hennes eget lif bemärkt. Det samma kan sägas om äfven öfriga författarinnor i vår tids Stockholm. Talangfulla skildrarinnor af olika slags karaktärer, äro de själfva af det slag som undvika alt uppseende. Stundom glömmes deras egen tillvaro, emedan de aldrig gjort sig påminda genom annat än sina böcker. Så lefver Marie Sophie Schwartz i fullständig tillbakadragenhet och nästan förgäten, fastän hon egt en så ovanligt stor popularitet och har ett namn som är kändt äfven i utlandet.

Josefina Wettergrund.

Sådant är dock icke utmärkande för endast författarinnorna. I Stockholm bor en gammal skald som det nya samhället kanske alldeles glömt, om han icke själf mot årtiondets slut bjudit poesiens vänner på »Khalifens äfventyr», en dikt mer än ett halft århundrade yngre än författarens första skaldestycken. Herman Sätherberg, medicine doktorn, professorn och ända till för få år sedan föreståndaren för gymnastiskt ortopediska institutet, synes nu mera föga i de literära kretsarne, men besöker man honom i hans hembredvid Klara kyrkogård, i hvilket han på ett smakfullt sätt inrättat sig så som en vitter älskare af konsten önskar tillbringa sin ålderdom, finner man den ännu ungdomligt sinnade och ej häller till sitt yttre åldrige skalden lifligt intressera sig för de literära sträfvandena.

E. Flygare-Carlén.

Något tillbakadragna lefva också den vida yngre skalden Emil von Qvanten och fru Aurora von Qvanten, den under namnet Turdus Merula kända författarinnan. Men den som diktat Suomis sång och så många andra sköna kväden skall alltid intaga en aktad plats bland vår tids nordiska skalder, och Turdus Merulas vittra författarskap förbises ej af literaturvännerna.

Det vittra författarskapet idkas för öfrigt af gammal och ung med föga märkbar skilnad i framgången. Så är Frans Hedberg lika alsterrik på 1880-talet som tjugu och tretio år förut. En samling berättelser, ett teaterstycke på *en* teater, ett annat på en annan, en ny samling berättelser, ett band karaktäristiker af dramatiska konstnärer, ett annat band sådana af lyriska — alt det där hinner den flitige skriftställaren med på otroligt kort tid, och det ges knapt något mera betydande festligt tillfälle som ej skall göras ännu festligare genom verser af –ed–, hans lyriska författarmärke. Oskar Wijkander är ej häller ovillig att stränga sin lyra på mellanstunder, då hans dramatiska författarskap hvilar eller då han ej arbetar på någon af de mångfaldiga öfversättningar, med hvilka han flyttar utländsk ny dramatik till kgl. svenska scenen.

H. Sätherberg.

På festkvädens område kan dock ingen öfverträffas af Filip Tammelin, den outtröttligaste af alla högtidsdiktare. Ser man hr Tammelin, en aktad tjänsteman i kammarrätten, som måste vara ett för poetiskt begåfvade personer ytterst lifgifvande räkenskapsverk, träda in i ett sällskap, kan man vara säker på, att han har ett poem i fickan och att han ej undandrager sig att därmed glädja sällskapet.

Men där kommer en helt ung man, som ännu ej skrifvit något festkväde — det är åtminstone ej bekant — och som ser ytterstallvarlig ut. Det är Tor Hedberg, Frans Hedbergs son, en som syftar högt och äfven går på djupet, en novellförfattare som också frestat på dramatiskt författarskap. Det senare odlas rätt flitigt af de yngre, och bland dem är P. Staaff redan nu en framstående lustspelsdiktare med otvifvelaktigt ännu större framtid.

F. Hedberg.

På det dramatiska området har Mathilda Roos ej skurit sina bästa lagrar, men såsom romanförfattarinna intager hon en lika aktad som själfständig ställning. Hon strider ej under någon meningsbrytnings fana, en käck skriftställarepersonlighet med frisk berättarförmåga, en romanförfattarinna, kanske för mycket benägen för det romantiska som under någon tid betraktats såsom otillåtligt i *romanen*. Själfständig och rask i sin skildring är också Anna Kjerrman, född Wahlenberg, till sitt yttre »mera», såsom någon yttrat, »lik en blyg mimosa i skogen än en iakttagande skribent», och det är likväl just det senare hon *är*. Hon var det redan, när hon mycket ung

uppträdde under märket »Rien», är det otvifvelaktigt ännu mera nu, och nästa årtionde skall sannolikt finna henne bland de främsta.

Mathilda Roos.

Det var en tid då författarne i Stockholm gärna togo sig ett skriftställarnamn som skulle dölja deras verkliga, och att det händt för icke länge sedan, kan man se på nyss nämda »Rien», men i allmänhet har detta bruk nu öfvergifvits, och »unga Sverige» har i synnerhet varit angeläget om att strida under eget namn. Det är nästan endast i fria tidskriften »Ur dagens krönika» som det nu är vanligt att finna författare med nedfäldt visir eller i förklädnad, något hvarpå tidskriftens utgifvare dr A. Ahnfelt tyckes sätta stort värde. Ett och annat af där begagnade »noms de guerre» har dock ej kunnat dölja det verkliga namnet, så vida allmänheten bekymrat sig om att gissa ut det. Den eller de som under »Volontaires» mask sökt föra allmänheten bak om ljuset ha slutligen tröttat ut uppmärksamheten. Men det fins dock personer som ännu anse, att kritiken rör sig friare, då allmänheten ej vet hvem kritikern är samt att densenare då först kan riktigt tillfredsställa möjliga anlag för ett hänsynslöst skrifsätt, något som ännu i våra dagar kännetecknar en och annan literär granskare eller sådana som vilja gifva sig utseende af att vara det.

Verkliga literära granskare ha ej saknats under detta årtionde, och C. D. af Wirsén, Anders Flodman († 1884), J. A. Björklund, Hj. Sandberg m. fl. ha gjort sina namn kända och aktade, äfven af motståndare.

***

Vi ha talat om svenska akademien, enskilda literära salonger och alldeles fristående skriftställare, men i vårt årtiondes Stockholm finnas nog flera literära samkväm. Ett sådant är t. ex. sällskapet *L. V.* (literaturvännerna), hvars egentliga betydelse dock tyckes ligga mer i umgängeslifvet än i literära sträfvanden, men i båda afseenden är förtjänt af aktning och uppmärksamhet.

Sällskapet grundades Maria bebådelsedag 1864, då typografiska föreningen till sin högtidsdag i De la Croix' salong inbjudit åtskilliga skriftställare af båda könen, förläggare och boktryckare. Där kom man öfver ens om att bilda ett litet samfund, oberoende af eleganta toaletter och dyra supéer, och där stelheten aldrig skulle få inträde. Sällskapet samlades till en början i en enskild bostad, tillhörande då varande mamsell Louise Söderqvist (nu gift med bokförläggaren S. Flodin), där literära smakfrågor afhandlades, utan att man lät störa sig af det dofva bullret från tryckpressarne i rummet bredvid. Mamsell Söderqvist var då boktryckare i Stockholm, sedan hon förut, 1858—62, utgifvit Arboga Tidning. Stundom gjorde man besök i det angränsande sätteriet för att med ett och annat ord uppmuntra de där arbetande unga kvinnorna.

I sällskapet syntes då Ulrika von Strussenfelt, känd under författarnamnet »Pilgrimen», Wilhelmina Stålberg, Octavia Carlén, Wilhelmina Gravallius (förf. till »Högadals prestgård»), öfversättarefirman N. & B. Spanier, Fredrika Wennberg o. s. v. Någon gång infann sig August Blanche, och Elias Sehlstedt var en flitig medlem. August Sohlman, C. H. Rydberg m. fl. dryftade här dagens frågor, ofta på ett qvickt sätt belysta af den unga lofvande författarinnan Mathilda Söderén, nu mera fru Langlet.

De gamla gingo bort, de unga åldrades innan den nya tidsriktningen frambragt den literära verld som nu har sin medelpunkt i hufvudstaden, och L. V., som bestod mera af literaturens vänner än dess idkare, måste söka sin verksamhet mera i det sällskapliga umgänget. Det var också det första offentliga sällskap, dit en man kunde medföra sin hustru och dotter. Familj efter familj har under årens lopp här åldrats och hit infört sina vuxna söner och döttrar. Sällskapet har därför också mera tycke af familj än klubb. Med undantag af några kortare mellantider, har L. V. haft sina sammankomster först på börsen, sedan på Hôtel W6. Då och då ställes till en musikalisk aftonunderhållning, en dramatisk-musikalisk soaré eller ett »tillfällighetsspex». Sammankomsterna äro annars hvar fjortonde dag med föredrag. Sällskapet ger också ut en tidning, »Literaturnisse», hvilken utkommer en gång i månaden.

*

XXV.

I museer och bland konstnärer.

Nationalmuseum skall man besöka en söndagsmiddag — i fall man vill göra sina iakttagelser öfver folklif bland

konstverk, men vill man i fred och ro studera museets innehåll, går man dit hvarken på söndag, tisdag eller fredag, alla tre med kostnadsfritt inträde. På de två sist nämde dagarne äro i synnerhet konst- och konstslöjdafdelningarna fylda af det Stockholm som verkligen älskar konst eller åt minstone önskar taga kännedom om de nya konstföremål som möjligtvis finnas utstälda i museet, men som icke vill betala något för hvad man får se eller med rätta anser, att offentliga samlingar äro nationens tillhörighet, för hvilkas beskådande ingen afgift bör erläggas.Bland folklifvet på söndagsmiddagarne — det räcker endast ett par timmar — får man höra många utgjutelser, anmärkningar och omdömen som icke alltid bära vittne om stor konstkännedom, men ofta nog äro rätt träffande, i synnerhet hvad konstverkens ämnen vidkommer.

I allmänhet draga söndagsbesökarne igenom museets alla afdelningar och se så mycket som hinnes med på den korta tiden. Några ha dock förkärlek för konstslöjdafdelningen och uppehålla sig där, under det andra vilja företrädesvis se taflor och stanna mest framför inhemska arbeten, om hvilkas mer eller mindre lyckade utförande de just icke bekymra sig, men så mycket mer om hvad de föreställa.

G. Cederströms »Karl den tolftes likfärd» är kanske den målning som samlar största antalet åskådare. G. von Rosens »Erik den fjortonde och Katarina Månsdotter» väcker fortfarande stort intresse, och ännu större framkallas af samme konstnärs porträtt af A. Nordenskiöld. Malmströms och Kronbergs taflor äro äfven eftersökta, i synnerhet den sist nämdes af E. Cederlund till museet skänkta »David och Saul», och mången intresserar sig för Winges »Tors strid med jättarne».

En ej ringa del af söndagsbesökarne går åt minstone icke genast upp i öfre våningarna, utan begifver sig rakt fram från ingången och inträder i statens *historiska museum*, hvilket måste väcka deltagande hos hvarje fosterlandsvän och lifva äfven den mest obildade att söka upplysningar om länge sedan framfarna tider. Museet och det därmed förenade *myntkabinettet* äro i främsta rummet ovärderliga för dem som sysselsätta sig med nordisk fornkunskap och myntvetenskap, men torde ej heller så litet bidraga till främjande af allmän bildning.

Statens historiska museum var ursprungligen icke annat än en samling *curiosa* från äldre tider och har sitt upphof i det 1666 inrättade »antiqvitets-collegium», hvilket skulle grunda ett förvaringsrum för de forntidsskatter, som kunde i jorden upphittas. Det gick långsamt i början, men småningom växte samlingen och fick alt mera en vetenskaplig betydelse. Några penningmedel hade anstalten dock icke. Genom 1734 års lag tillförsäkrades hittaren fulla värdet och $^1/_8$ däröfver för de i jorden funna fornsaker af ädla metaller som inlöstes af staten, men hvar gång något hembjöds till museet, skulle »antiqvitets-collegium», efter 1693 benämdt »antiqvitets-arkivet», och sedermera den 1786 upplifvade vitterhets-, historie- och antikvitets-akademien ingå med skrifvelse till kungl. maj:t för att anhålla om det erforderliga beloppet. För att undvika detta inlöste akademien ej sällan af egna medel.

En af orsakerna till museets långsamma tillväxt var väl ock, att allmänheten icke hade full kännedom om nyss anförda lagbestämmelse, utan trodde att en i Kristoffers landslag intagen paragraf ännu egde bestånd, och atthittaren således skulle få blott en tredjedel af det jordfunnas värde. Fornforskningen stod ej häller i stort anseende efter Rudbeckianismens öfverdrifter.

Men så kommo bättre tider i vårt århundrade, och kallsinnigheten smälte för det i synnerhet från Götiska förbundet utgående varma nitet för kännedomen om nordens forntid. Antalet af de utaf museet förvärfvade fynd, hvilket under århundradets två första årtionden sällan öfversteg ett par på året, höjde sig småningom till 10 eller 15, och under senare hälften af 1820-talet fingo samlingarna ytterligare tillökning. Det var dock först på 1830-talet som statens historiska museum fick någon egentlig betydelse. Då efterträddes riksantikvarien Liljegren († 1837) af Bror Emil Hildebrand, den egentlige skaparen af museet. Vid hans tillträde till tjänsten innehöllo samlingarna omkring 200 fornsaker från stenåldern och 60 från bronsåldern. Då han 1879 lemnade sin befattning, egde museet öfver 20,000 fornsaker från stenåldern och 1,500 från bronsåldern, för att icke tala om den storartade tillväxten i myntsamlingen.

Statens historiska museum och kungl. myntkabinettet ega år 1889 omkring 200,000 särskilda fornsaker och mynt. Inventarienumren äro vida underlägsna, men uppgiften på deras antal skulle endast vara förvillande, enär sådana nummer kunna omfatta mycket olika antal fornsaker.

En del af hvad under senare tider tillkommit till samlingarna är skänkt dels af enskilda personer, dels af församlingar och andra menigheter, men största delen har inköpts antingen omedelbart från hittarne eller från enskilda samlare. Det var först vid 1840 års riksdag som det lyckades vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien att till samlingarnas ökande erhålla ett anslag, som dock i början ej var större än 1,000 rdr banko, hvilken summa nu mera ökats till 6,000 kr.

Historiska museet och myntkabinettet tillhöra icke nyss nämda akademi, utan äro statens egendom, fastän stälda under akademiens inseende och vård.

Ända till 1846 förvarades samlingarna i ett par kyffen i kommendantsflygeln vid kungl. slottet, men flyttades då till det af staten inköpta Ridderstolpeska huset i hörnet af Skeppsbron och Slottsbacken, där elektriska telegrafverket nu har sitt hus. Våningen en trappa upp innehades af riksarkivet, men två trappor upp inreddes åt museet. Under de två årtionden museet stannade där växte samlingarna så betydligt, att mycket icke kunde af brist på utrymme hållas tillgängligt för allmänheten. Hösten 1865 började inflyttningen i nationalmuseets palats, hvilket invigdes den 15 juni 1866.

En vandring genom historiska museets salar är intressant och nyttig för alla, äfven om icke hvar och en skulle genast inse hela vigten af dessa samlingar på ett enda ställe. Alt är ordnadt med sträng vetenskaplighet och hufvudsakligen i tidsföljd. I den stora stenålderssalen kan man genom beskådande af de många där utstälda fornsakerna bilda sig en fullständig föreställning om huru den tidrymdens odling var beskaffad och huru hon utvecklat sig. Man kan noggrant studera spåren af det arbete som nedlagts på hvarje enskildt föremål och därigenom försättas i hvardagslifvet i en tid, om hvilken historien har ingenting att förtälja.

Därför är samlingen, jämte fördelningen i tidsföljd, ordnad i typer, och den i förhållandena oerfarne kan väl tycka, att hvarje typ haralt för många exemplar, t. ex. denna storartade mängd af yxor, mäjslar och spjutspetsar, men just det stora antalet visar, att typen ej varit tillfällig, utan varaktig. Jämte den kronologiska anordningen efter typer i deras växlande former går utställningen i topografiska serier, och man kan se huru de i Skåne, den svenska stenålderns hufvudland, förekommande formerna utbreda sig norr ut, huru flintredskapen varda fåtaliga och slutligen ersättas af andra samt i Norrland öfvergå till skiffer.

Har man i denna del af museet hunnit till stenålderns senare del, ser man rätt prydliga arbeten som tydligt visa hvilka framsteg nordborna gjort under århundradenas lopp äfven i den förhistoriska tiden, men när man därefter inträder i den sal som rymmer fornsakerna från bronsåldern, finner man odlingen i betydligt starkare tillväxt. Äfven här äro fornsakerna ordnade efter typer, men de äro på långt när icke så mångfaldiga som under det föregående hufvudskedet, och så intressanta flera af dessa svärd, dolkar, spjutspetsar, ringar och andra prydnader än äro, finnas de likväl icke i tillräckligt många exemplar för att gifva en så fullt klar bild man skulle önska af odlingsförhållandena under de tusen år bronsåldern anses ha räckt.

Under fortsatt vandring i samma sal anländer man till den äldre järnåldern med hans olika skeden samt i särskild afdelning Gotlands järnålder, en rik och synnerligt intressant del af museet, i hvilken man kan följa den gotländska odlingens utveckling under ett helt årtusen.

Fastlandets yngre järnålder representeras dels i den nu genomvandrade salen, dels i en särskild sal, och har man noga studerat den gotländska fyndgruppen, kan man lättare bedöma de öfriga landskapens fynd och deras plats i tidsföljden.

Hela den förhistoriska afdelningen är en af de yppersta i Europa och beundras af utländska fornforskare som få tillfälle att taga den i betraktande.

Men så kommer man till den äldre medeltiden, till en del ordnad i tidsföljd, men för det mesta så som lokalen gjort oundvikligt. De i den stora s. k. kyrksalen uppstälda föremålen höra till ej ringa del till den katolska gudstjensten, såsom altarskåp, sakramenthus, skulpterade helgonbilder, krucifix, kyrkskrudar o. s. v. samt bland annat den stora i trä skurna gruppen Sankt Göran och draken, som ända från 1489 och till 1866 fans i Storkyrkan.

Denna afdelning är kanske ännu icke så fullständig man kunde önska, men äfven i sitt närvarande skick af stor betydenhet och väl tjänlig att bidraga till allmänhetens vägledning i kännedom om vår inre historia under medeltidens många århundraden.

Statens historiska museum har äfven en afdelning för den nyare tiden, hvilken skulle bilda slutlänken af den kedja som börjar i den förhistoriska tiden och genom medeltiden löper ut i det tidsskede som ligger mellan Gustaf Vasa och vår egen tid. Afsigten var att denna senare afdelning icke skulle bara innehålla föremål som påminna om historiska personligheter, utan vara en verklig fortsättning af de två föregående afdelningarna och ega samma odlingshistoriska intresse.

Till det ändamålet hade ledarne af museet tänkt att där upptaga föremål som tillhört vår allmoge i nyare tid och bära vittne om dennes odlingstillstånd. Innan denna tanke kunnat börja förverkligas, uppstod dock dr Hazelii etnografiska samling, i hvilken det svenska allmogelifvet var rikligen företrädt. För att icke genom täflan med denna skada ett företag som kunde fullt tillfredsställande visa den svenska allmogens odling under nyare tid, uppgafs all vidare tanke på bildande af ett allmogemuseum i statens historiska samlingar.

Däremot har man ingalunda öfvergifvit att söka framställa den svenska odlingens utveckling i allmänhet och att kring minnen af historiska personligheter samla öfriga föremål som visa odlingens tillstånd i synnerhet hos de högre samhällsklasserna, och det är sådana föremål som nu utgöra den tredje afdelningen i historiska museet.

Någon fullständighet lär dock ej kunna vinnas för denna afdelning, åt minstone ingen som kan jämföras med hvad man får se på andra ställen i Europa, synnerligen i Bayrisches National-Museum i München, hvars rikedom är ofantlig, så länge de svenska samlingarna skola vara splittrade och en afdelning bilda något för sig alldeles afskildt, såsom *lifrustkammarens*, som icke finnas ens i samma hus som historiska museets, utan äro förvarade i kungl. slottet.

Redan på Erik den fjortondes tid fans en liten början till kungl. lifrustkammaren och den samlingen förenades sedan med arsenalen, äfven kallad Stockholms rustkammare, som på 1600-talet var inrymd i kungl. slottet och därefter, åtminstone till en del, i drottning Kristinas lusthus vid St. Jakob, nu landtmäterikontorets hus, samt vidare flyttades till det då till kronan indragna De la Gardieska palatset. Arsenalens samlingar och lifrustkammarens voro dock två särskilda, fastän de stundom tyckas ha varit tämligen hopblandade. De senare flyttades 1793 till Fredrikshof, men då detta slott 1803 uppläts till kasern för Svea lifgarde, fördes lifrustkammaren till orangeribyggnaden i Kungsträdgården, där arsenalens tillhörigheter åter förenades med dem. En del, nämligen fanorna jämte de s. k. historiska rustningarna och några svärd, fördes 1817 till Riddarholmskyrkan, men det öfriga stannade i orangeribyggnaden, som ock begagnats till offentlig danslokal till 1823, då lifrustkammaren flyttades till Ulriksdal. Sedan dess ha dessa samlingar flyttats flera gånger och förvarats i arffurstens palats, därpå i Brunkebärgs hotel och i nationalmuseum samt nu slutligen i kungl. slottets nordöstra flygel.

Där är f. d. bibliotekssalen förvaringsrum för fanor, standar, rustningar och vapen af historiskt intresse. Ett stort antal fanor, de egentliga troféerna, finnas dock i Riddarholmskyrkan. I det utmed nyss nämde sals norra sida löpande galleriet är en samling blanka vapen och skjutvapen i tidsföljd. I nedra våningens två salar, af hvilka den ena förr inrymde s. k. stenmuseum (statens skulptursamling), förvaras kungl. drägter (s. k. klädkammaren) samt vagnar, sadlar o. s. v.

Lifrustkammarens samtliga inventariinummer uppgå till 5,750, men i åtskilliga af dem ingår ett flertal särskilda föremål.

Om vi, efter denna afvikning till samlingarna på andra sidan strömmen, återvända till nationalmuseets palats, återstår där i bottenvåningen att taga kännedom af *kungl. myntkabinettet*, som är förenadt med det historiska museet och står under ledning af den *garde des médailles*, som också är museets styresman. Äfven denna samling är historisk, men under det att museet är uteslutande svenskt, har myntsamlingen föremål från många folk, och det är blott för *en* grupp som man sökt vinna genomförd fullständighet, nämligen för samlingen af *svenska* mynt och medaljer, och därnäst för de danska och norska.

I myntkabinettet ligga svenska medaljer under säkra glas i tre stora bord midt på golfvet. Anordningen är historisk i två serier, men en tredje serie endast konsthistorisk och visar graveringskonstens utveckling från 1400-talet till närvarande tid. De utländska medaljerna förvaras i synnerligt prydliga skåp, hvilka tillhört drottning Lovisa Ulrika. I de skandinaviska afdelningarna intagas icke blott representanter för hvarje mynttyp, utan äfven för hvarje år som en typ användes.

Den svenska jorden gömmer stora skatter af främmande mynt, af hvilka betydlig mängd kommit i dagen och inlösts för statens räkning. Den angelsachsiska samlingen i vårt myntkabinett lär för den ganska långa tid som är i fynden företrädd vara den rikaste i verlden, och det samma torde kanske kunna sägas om de arabiska och tyska samlingarna.

Det har varit vår tid förbehållet att genom vetenskapen belysa och förklara de föremål från långt aflägsna tider

som påträffats i jorden bredvid dem som från en jämförelsevis senare tid förvarats från slägt till slägt, och det är i synnerhet af de först nämda som statens historiska museum har en så stor rikedom, vetenskapligt ordnad, att det jämte samlingarna i Köbenhavn och Kristiania öfverträffar alla andra fornsakssamlingar på jorden. Det kan finnas museer som ega flere fornsaker, men då från äfven andra land än museets eget. Bland dem som samla och ordna sådana saker från endastfosterlandet stå Skandinaviens allra främst, och af dem äro Stockholms och Köbenhavns de förnämsta.

Det är kanske icke få stockholmare som äro okunniga om den stora betydelsen af fornsakssamlingarna i nationalmuseum, och det torde till och med finnas infödingar som aldrig sett dessa samlingar; men rättvisligen bör dock erkännas, att det ingalunda är endast resande, som taga dem i betraktande, utan att hufvudstadens egna invånare verkligen utgöra det öfvervägande flertalet af de besökande. Detta kan bäst intygas af siffrans storlek, när man erfar, att statens historiska museum år 1888 besöktes af *72,829* personer.

Antalet af betalande var ganska ringa, hvaraf man kan ännu en gång finna, huru mycket kostnadsfritt tillträde underlättar bildningssökandet. Att ett mycket stort antal af dessa nära 73,000 personer verkligen infann sig för att öka sina kunskaper och ej endast af nyfikenhet eller för att fördrifva en ledig stund, torde med fog kunna antagas. Skulle också de sist nämnda bevekelsegrunderna ha varit öfvervägande, ha äfven de som af sådana förts till museum, ej kunnat undgå att där öka sitt kunskapsförråd, och i hvad fall som hälst kunna besök i dessa samlingar, och ju oftare de göras dess bättre, i väsentlig mån bidraga till stärkandet af fosterlandskärleken och främjandet af den nationela utvecklingen.

Samma år som statens historiska museum besöktes af ofvan nämda antal personer, utgjorde de besökande i lifrustkammaren ännu flera, nämligen 83,746, ett högst betydligt tillskott mot år 1887, som visade ett antal af 63,709 och år 1886 med 54,728.

I några föga rymliga och ganska tarfligt utrustade rum i husets nedra våning ha historiska museets tjenstemän sina arbetslokaler och där träffas äfven den af dem som är föreståndare för lifrustkammaren. De äro alla vetenskapsidkare till hvilka man står i tacksamhetsskuld för samlingarnas vetenskapliga ordnande, hvarpå de användt och använda sina kunskaper och icke ringa möda mot en jämförelsevis rätt måttlig ekonomisk vedergällning. De studera träget alla till samlingarna hörande föremål och göra frukterna af sina studier tillgängliga för allmänheten ej blott genom samlingarnas anordning, utan ock i skrifter som redogöra för forskningens gång och resultat.

Högsta ledningen är anförtrodd åt museets chef, riksantikvarien dr Hans Hildebrand, den inom och utom landet högt värderade fornforskaren och historikern, som af sin fader Bror Emil Hildebrand, historiska museets egentlige skapare, ärft ett varmt nit för fornsakernas vetenskapliga ordnande och ökande samt deras tillgänglighet för forskare och fosterländska nytta för hela allmänheten och gjort dettaarf fruktbärande genom egna kunskaper, författaretalang och ovanligt stor arbetsförmåga.

H. Hildebrand.

Riksantikvarien är på samma gång en vetenskaplig auktoritet och en förvaltande centralmyndighet, hvilket erfordrar ett ständigt vaket nit. Han har icke blott högsta vården om fornsakerna i statens historiska museum, utan äfven om landets alla fasta fornminnen och måste tillse, att intet af dem förderfvas genom okynne eller vårdslöshet. Från sitt lilla rum i nationalmuseum skall han sätta sig i förbindelse med konungens befallningshafvande i de olika länen för att anmoda dem om att skydda de fornminnen som däraf äro i behof. Och vid en mängd tillfällen måste riksantikvarien själf gifva sig i väg för att på ort och ställe vaka öfver att föreskrifterna iakttagas och således vara beredd att under hvilken årstid som hälst besöka äfven ganska aflägsna trakter i riket. Han är ock sekreterare i vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien.

Utom riksantikvarien har statens historiska museum och kungl. myntkabinettet endast två ordinarie tjänstemän, f. n. de kände vetenskapsmännen, amanuenserne professor O. Montelius och dr Hj. Stolpe samt tre e. o. amanuenser. Hela arbetsstyrkan vid så betydande samlingar inskränker sig således till sex personer, utom tecknaren O. Sörling och ett med skrifning sysselsatt fruntimmer samt ett par andra kvinliga biträden för jordfyndens rengörande, och vaktmästare. Tjänstemännen tillhöra så väl museet som vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien, hvilken också har sin samlingssal i museet, ett icke synnerligt stort eller ljust rum, beläget bredvid den lokal där jordfynden rengöras.

Akademien har rätt att välja 14 hedersledamöter, 20 arbetande svenska och norska ledamöter samt 16 utländske och ett stort antal in- och utländske korresponderande. Akademiens, med museets och myntkabinettets, ordinarie anslag är nu mer faststäldt till 28,300 kr., hvaraf åtgå till löner och tjenstgöringspengar 15,200, för samlingarnas ökande 6,000, till resekostnader 2,300, till museets inredning blott 300, o. s. v. Till *underhåll* af de i museet förvarade föremålen finnes intet anslag. Dess utom åtnjutes f. n. ett extra anslag på 9,200 kr., hvaråt 3,200 till undersökning af fornlemningar.

Riksantikvariens lön är 6,000 kr., och de två amanuensernas hvardera 4,000. En extra amanuens åtnjuter 1,200, annan 1,000 kr. i tjänstgöringspengar.

År 1878 testamenterade den sedermera (1882) aflidne tullförvaltaren C. W. Berger till akademien hela sin förmögenhet, uppgående till nära 300,000 kr., hvaraf den årliga räntan skall användas för historiska och antikvariska ändamål. Detta testamente har således icke skapat någon gåfva till *staten* för underhåll och ökande af dennes samlingar eller utöfvande af den kontroll som lagen kräfver öfver fornlemningar, utan är gåfva åt *akademien* såsom en inrättning med vetenskapliga syften och således till vetenskaplig forsknings främjande, hvilket dock naturligtvis äfven måste ha fördelaktig inverkan på statssamlingarna. Räntan å Bergerska fonden användes därför till bekostande af arkivforskningar inom och utom landet för upplysande af svenska historien, till utgifvande af källskrifter rörande den historien, såsom till offentliggörande af Axel Oxenstjernas skrifter och bref, samt till understöd åt yngre författare i historiska ämnen. Vidare till undersökningar af fornlemningar och till arkeologiska publikationer.

Till lifrustkammaren, hvilken icke lyder under akademien, utan under nationalmuseets nämd, finnes ett extra statsanslag på 5,800 kr., hvilket jämte den ringa inträdesafgiften på de dagar, då afgift erlägges, uppgående 1888 till 300 kr., utgör detta särskilda museums enda inkomst. Däraf lönas föreståndaren, dr P. E. C. Ekhoff, hvilken man har att tacka för dessa samlingars ordnande och vidmakthållande i deras närvarande lokal, med blott 2,000 kr. årligen. Den vid lifrustkammaren anstälde amanuensen C. A. Ossbahr har icke ett öre i aflöning, men har likväl egnat en kunskapsrik omsorg åt samlingarna samt på föreståndarens uppdrag författat en utförlig och intressant »Vägledning för besökande i lifrustkammaren», försedd med värdefulla historiska upplysningar. Med denna »vägledning» kan den besökande göra ganska fullständiga studier t. ex. i fråga om rustningar, hjälmar, skjutvapen m. fl. af samlingarnas i så väl krigshistoriska som inom odlingshistorien märkliga svenska minnen.

De offentliga samlingarna i Stockholm äro nu mera väl försedda med vägledningar och beskrifningar, utgifna af dessa samlingars tjänstemän, t. ex. den beskrifvande katalogen öfver statens historiska museum, på uppdrag af vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien utarbetad af prof. O. Montelius och som utgifvits äfven på engelska i en illustrerad upplaga, en fullständig handledning i kännedomen af våra fornminnen, till ovärderlig nytta ej blott för de besökande i museet, utan äfven för alla som önska skaffa sig någon sakkunskap på detta område.

Genom vitterhets-, historie- och antikvitetsakademiens antikvariska tidskrift samt samma akademis »Månadsblad», utgifna af H. Hildebrand, ställer vetenskapen sig ock i närmare beröring med den för våra fornminnen intresserade delen af allmänheten, och genom den lärareverksamhet, hvilken utöfvas under dels fria föredrag, såsom de i ett föregående kapitel här omnämda af prof. O. Montelius, dels under de föreläsningar som nu mera hållas vid Stockholms högskola af H. Hildebrand, Hj. Stolpe och äfven O. Montelius, varder beröringen mellan fornsamlingarnas vetenskaplige målsmän och allmänheten ännu mera personlig, hvilket onekligen har sina stora fördelar. Det är också endast i en stor stad som sådana fördelar kunna erhållas, och äfven i detta afseende är Stockholm brännpunkten för hela Sverige.

***

Om vi ej längre äro det krigiska folk, hvars svärd vägde tungt i den europeiska statskonstens vågskål, har äfven det närvarande slägtet, så fredliga dess önskningar än äro, bevarat deltagandet för de krigiska minnena och hågkomsterna om deras snille och kraft som i gamla tider ledde de svenska härarne. Mången går nu till våra offentliga samlingar endast för att få betrakta något föremål som tillhört en af desse ledare och bryr sig föga om alt det öfriga. Under det lifrustkammaren ännu fans i nationalmuseum syntes en dag ett par sjömän eller skärgårdsbor stå i trappan och se villrådiga ut. »Söker ni något?» sporde en af museets tjänstemän. »Ja», svarades, »vi ha gått hit för att få se Karl den tolftes stöflar». Det var dem de letade efter som det enda föremålet för deras besök i statens samlingar, och om hela återstoden bekymrade de sig icke. De äro sannerligen icke de

enda som i det ändamålet infinna sig. De fosterländska minnena och i synnerhet de krigiska bland dessa utgöra hufvudföremålet för tusentals besök. Det är därför skada, att lifrustkammaren icke skall kunna inrymmas bland statens öfriga samlingar.

Men det är också ett annat museum som af mången betraktas endast ur de fosterländska minnenas synpunkt, fastän det egentligen är af öfvervägande tekniskt intresse, och det är *artillerimuseum.* Detta har sina samlingar i tyghuset vid Artillerigården och ses med stort nöje af alla som besöka det, vare sig militärer eller icke, mest dock naturligtvis hos män af det vapen, hvartill museet egentligen hör.

Artillerimuseet är ett barn af den nya tiden, enär det nu är knapt tio år sedan det öppnades för allmänheten, men redan för lång tid tillbaka funderade de styrande inom svenska artilleriet på att skapa en artillerimodellsamling, och omkring 1660—1680 tyckes man haft för afsigt att på allvar börja därmed. Afsigten förverkligades dock icke förr än i medlet af 1700-talet, då öfversten och generalfälttygmästaren Thomas Cunningham inrättade en »modellkammare för artillerivetenskapen». Den samlingen antages vara grunden till den grupp af modeller till artillerimateriel som nu finnes i museet.

Då artilleristaben upprättades 1807, befalde kungl. maj:t, att en artillerimodellkammare skulle i sammanhang därmed inrättas å Artillerigården i Stockholm, och borde där modeller af alla såväl i förra tider som nu brukliga tyg-, ammunitions- och beväringspersedlar samlas och bevaras med behöriga beskrifningar. De förut befintliga modellerna tillökades då med några nya jämte åtskilliga ammunitionspersedlar, men det hela erhöll ej någon stor utsträckning, och det förflöt ej lång tid förr än samlingen var i det närmaste bortglömd. Endast handvapensamlingen blef tämligen omhuldad och ordnad.

Nytt försök gjordes 1861 att åter upprätta modellkammaren, men ledde icke till någon verkställighet. År 1864 togs frågan ånyo upp och handvapensamlingen tillökades samt förseddes med uppgifter på vapnets ålder och slag, men för öfrigt blef alt som förut, och artillerimodellerna lågo kringspridda här och där. Först sedan Svea artilleriregemente erhållit ny kasern, och lägenheterna vidArtillerigården utrymts, kunde frågan åter väckas till lif. Den 5 sept. 1877 befalde generalfälttygmästaren och chefen för artilleriet, frih. C. G:son Leijonhufvud att d. v. löjtnanten vid Svea artilleriregemente F. A. Spak skulle upprätta förslag till ordnande af en historisk vapen- och modellsamling vid Artillerigården. Befallningen verkstäldes, och sedan lokaler iordningstälts i tyghuset, började 1878 under löjtnant Spaks ledning ordnandet af *artillerimuseum*, hvilket snart ökades med värdefulla gåfvor från konungen, artilleri- och ingeniörshögskolan, krigsskolan, de flesta svenska regementen m. fl. samt ett stort antal enskilda personer och samfund. Det värdefullaste inom den rent artilleristiska afdelningen bildades dock dels af äldre, i behåll varande svenska, dels af i Sveriges förra krig eröfrade kanoner, haubitser och mörsare, hvilka nästan alla fortfarande förvaras utanför tyghuset på Artillerigården, ordnade till ålder och system, särskildt för hvarje land.

Till sommaren 1879 var arbetet så långt framskridet, att museet kunde en gång i veckan upplåtas till besök af allmänheten. Ehuru alla grupperna voro ordnade under vintern 1879—80, kunde samlingarna af brist på plats ej inrymmas under samma tak, men sedan tyghuset påbygts för artilleri- och ingeniörhögskolans mottagande, inrymdes också hela artillerimuseet i samma byggnad.

Museets samlingar äro nu uppstälda i två stora salar i nedra våningen och mellanvåningen af tyghuset och systematiskt ordnade i tolf grupper. Besöker man museet en söndagsmiddag, finner man det fyldt af lifligt intresserade åskådare. Somliga samla sig omkring ett slag af utställningsföremål, andra kring ett annat. Några studera fält- och fästningspjeser med till dem hörande lavetter, fordon, m. m., ända från de kärrebössor som på 1400-talet tillverkades af hopsvetsade järnstänger, sammanhållna af järnband, ända till de Palmkrantz'ska kulsprutorna jämte åtskilliga skjutvapen från andra land, dels krigsbyte, dels under senare tid inköpta för anställande af skjutförsök. Bland föremålen i denna grupp intresserar sig den stora allmänheten mycket för den af lifrustkammaren här deponerade Gustaf Adolfs läderkanon, prof på ett endast under få år användt artillerivapen.

En annan grupp af de besökande tränges kring de många modellerna till artillerimateriel från slutet af 1500-talet ända till våra tider eller betraktar all den artilleriammunition som börjar med 1400-talets stenkulor och afslutas med samtidens vetenskapligt beräknade projektiler. Man glömmer ej häller modellerna af trä till vid svenska styckebruk gjutne och sprängskjutne kontrollpjeser, instrument, laddtyg och andra utredningspersedlar, rid-, anspans- och stallpersedlar, beklädnads- och personela utredningspersedlar, regementstroféer, skjuthandvapen, blanka vapen, eldhandvapens-ammunition, verktyg och öfriga föremål som framställa tillverkning, besigtning och rengöring af handvapen. De i museet förvarade föremålen uppgå till närmare 4,000.

Den som vill försätta sig till forna tiders krigsföringssätt och åtskilliga därmed sammanhängande förhållanden som ej äro främmande för denFrån Artillerimuseum.

fosterländska odlingshistorien, finner i detta museum rikt tillfälle att tillfredsställa sin vetgirighet. Särskildt intresse visa besökande för beklädnadspersedlars, som framställa uniformsförändringarna från i synnerhet förra århundradet till vår tid inom icke blott artilleriet, utan äfven kavalleriet och gardesregementena. För åtskilliga af dessa uniformer äro figurer förfärdigade af bildhuggaren A. Söderman, hvilket gör framställningen så mycketmera liflig. Hvarje figur är iklädd den uniform som i verkligheten begagnats af det eller det regementet under den angifna tiden. Museet har sådana framställningar ända från Karl den elftes tid, t. ex. en fullt utrustad grenadier (handgranatkastare) som visar infanteriets uniform från 1680-talet, hvilken med få förändringar bibehölls till medlet af förra århundradet, efter hvilken tid de olika uniformerna äro fullständigt här representerade vid alla vapen. Flera af dessa uniformer ha burits af namngifne officerare.

Det är rätt egendomligt att på en förevisningsdag i museet se våra nutida uniformer på lefvande soldater uppträda vid sidan af de gamla på Södermans figurer och därmed erbjuda jämförelse mellan förr och nu, mellan forna tiders ofta mera utsirade, men ganska ofta obekväma krigsdrägter och våra dagars enklare samt mera praktiska.

Tydligt synes, att det är med stor förkärlek till ämnet som dessa samlingar ordnats och nu vårdas, och torde man i främsta rummet ha att därför tacka generalfälttygmästaren, frih. Leijonhufvuds varma nitälskan för saken samt kapten Spaks insigter och möda. Den sist nämde har utarbetat en synnerligt rikhaltig och upplysande katalog på ej mindre än 350 oktavsidor, hvilken är till stor nytta vid samlingarnas beskådande. Kapten Spak har också under sin vård det af honom i ett par rum i västra flygeln vid Artillerigården ordnade arkivet som hör till museet och innehåller för krigshistorien upplysande ritningar, planschverk och handskrifter samt en boksamling till handledning vid studerandet på stället af vapenhistorien, och dess utom några porträtt och andra föremål af intresse.

Redan under första året, 1879, då museet likväl hölls öppet endast kort tid, besöktes det af 2,090 personer. Under april—okt. 1880 steg antalet till 5,262. Sedermera minskades det ända till 1885, då den nya lokalen var färdig och samlingarna kunde hållas tillgängliga två gånger i veckan hela året. Antalet utgjorde då 10,800, af hvilka 457 betalande (afgiften är blott 10 öre). År 1886 voro de besökande 7,028, året därpå 8,727, men 1888, då man nödgats vidtaga åtskilliga inskränkningar mot besök af minderåriga, endast 4,882, af hvilka 370 betalande.

***

Från det nutida storstadslifvet förflyttas man hastigt till förgångna tiders förhållanden, om man besöker något af de nu omnämda museerna, men öfvergången från hufvudstadslifvet till landsbygdens seder och bruk är ännu hastigare, om man från Drottninggatans lifliga samfärdsel träder in i en af de låga byggnaderna med numren 71 A. och B., i hvilkas fönster allmogefigurer och andra, mindre vanliga föremål tilldraga sig uppmärksamhet. Vi skåda därin i svenska bondens hem, sådant detta var ännu för några årtionden sedan, men om hvars beskaffenhet framtiden icke kunnat bilda sig någon fullt klar föreställning, så vida icke dessa trogna afbilder och i verkligheten begagnade bohagsting lemnade fullständigt besked. Stugornas inre står där i full sanskyldighet, och deras invånare äro också där i naturtrogna bilder, såsom vore de lifs lefvande, med verkliga kläder samt alt som kännetecknar deras hvardagliga sysselsättningar och deras helgdagsseder. Här är ingenting öfverlemnadt åt fantasien, ej häller åt en ungefärlig framställning; alt är verklighetstroget, alt på det noggrannaste återgifvet, och detta tillhör *nordiska museet*, Artur Hazelius' storartade skapelse.

Går man längre upp åt Drottninggatan, finner man i 77 och 79 våra handtverks- och skråminnen lika fullständigt bevarade samt föremål från de högre ståndens förflutna lif med samma omsorg framstälda, och i 68 vid samma gata intresseras man af en farmaceutisk, en marin- och en historisk konstslöjdafdelning. Alt detta tillhör de Hazeliuska samlingarna.

A. Hazelius.

Under det dr Artur Hazelius i början af 1870-talet sökte hemta krafter efter de stridigheter, i hvilka han invecklats genom sina bemödanden att bidraga till antagandet af en naturligare och lättare rättskrifning, sysselsatte han sig med tanken på huru den nya odlingen ej blott, såsom oundvikligt är, undantränger den gamla, utan ock, hvilket icke borde vara oundvikligt, låter alla spår af den gamla försvinna. Snart hade han fattat den föresats att söka rädda så mycket som möjligt af minnena af forna tiders odling samt att göra det skyndsamt, innan alt för mycket gått förloradt.

Hazelius började verket genast och med sin outtröttliga handlingskraft förde han det framåt. Hösten 1873 öppnade han i s. k. södra paviljongen, Drottninggatan 71 A., de skandinaviskt-etnografiska samlingarna, hvilka han sammanbragt under resor i olika trakter af Sverige och som genom köp och gåfvor snart tillväxte. Det var hufvudsakligen allmogeföremål. År 1874 hade samlingarna så ökats, att en ny afdelning öppnades i norra paviljongen. Året därpå uppstod en norsk afdelning i 45 Drottninggatan. Samma år beviljades statsanslag till hyreshjälp. Våren 1874 hade Hazelius till svenska staten testamenterat den genom gåfvor tillkomna delen af museet och i skrifvelse af den 30 sept. 1879 framstälde han till k. m:t förslag, att staten skulle utan ersättningsskyldighet öfvertaga museet, men ansvara för dess skulder samt tillförsäkra dess framtida vård och utveckling. Förslaget vann icke bifall. Då förvandlade Hazelius sina samlingar till allmän egendom för svenska folket och stälde dem genom öfverlåtelsebref af den 18 april 1880 såsom självständig anstalt under en särskild styrelse för att under all framtid och i alla väsentliga delar orubbadi Sveriges hufvudstad förvaras, vårdas och förevisas. Till denna anstalt öfverlät han eganderätten till hela museet och alla dess tillhörigheter. På samma gång förband Hazelius sig att fortfarande personligen ansvara för museets skuld och möjligen uppstående årliga brist.

Sedan fem personer tillkallats för att jämte Hazelius utgöra museets styrande nämd, underskrefvos stadgarne den 28 april 1880 och i därpå följande månad bildades *Samfundet för nordiska museets främjande*. Bidraget från detta samfund utgjorde 1887 omkring 10,530 kr.

Museets dyrbara samlingar innehålla ofantliga massor af noggrant ordnade husgerådssaker, klädesplagg, smycken, skrålådor, välkommor, fanor, sigill, mästerstycken, kyrkliga föremål, vapen, böcker, porträtt, och andra minnen af framstående personer. De äro brandförsäkrade till 650,000 kr. och inrymda i öfver *åttio* rum, fördelade på 8 särskilda våningar, utom en magasinsbyggnad i fem afdelningar och åtskilliga vindar samt boningslägenheter för tjänstepersonalen. Samlingarna uppgå till öfver 58,500 nummer, men ofta omfattar ett nummer hela samlingar af föremål. Af tillsammans 8,858 gifvare ha skänkts 30,284 föremål. Bland dem som skänkt penninggåfvor ha de mest frikostiga varit grosshandlarne O. D. Weinberg (16,500) och N. O. Näs (10,500), apotekaren J. G. Cavalli (10,000), statsrådet H. R. Astrup (5,500), grosshandlarne J. J. Dickson (5,000), W. Kempe (4,180) och frih. O. Dickson (4,000).

Obekvämt och för studerandet af samlingarna hinderligt är att de äro kringströdda i från hvarandra aflägsna lokaler, hvarför man med så mycket större längtan motser den dag, då nordiska museet kan få inflytta i eget hus. I april 1882 skänkte k. m:t besittningsrätt till Lejonslätten å Djurgården att därpå uppföra en byggnad för museet. Täflingsritningar inkommo och bedömdes 1883, men ingen af dem antogs oförändrad, och i början af 1889 var arkitekten G. Clason sysselsatt med en ny byggnadsritning, hufvudsakligen i samma stil som Fredriksborgs slott i Danmark.

Till stärkande af museets byggnadsfond, hvilken bildades 1876 genom allmän insamling och förvaltas af särskild nämd, ha i olika delar af landet anordnats konserter, basarer, sällskapsspektakler samt industri- och konstlotterier. Vid ingången af 1889 utgjordes denna fond dels af museets skattmästare förvaltade medel, 306,690 kr., dels den under särskild styrelse stående s. k. skandinaviskt-etnografiska samlingens byggnadsfond 103,503 kr. eller 410,193 kr. Museets allmänna fond uppgick vid samma tid till 32,600 kr. samt dess pensionsfond till 1,158 kr., alt i runda tal utfördt.

Om den storartade inrättning museet är kan man få bland annat en föreställning, då man erfar, att inköpen, fraktkostnaderna inräknade, sedan museets öppnande uppgått till 244,531 kr., inredningar till 39,974 kr., hyror till 181,596 kr. samt öfriga utgifter (löner, försäkringsafgifter m. m.) till 287,611 kr. eller till sammans 753,712 kr. Inkomsterna ha utgjorts af 647,852 kr. (hvaraf 174,300 i statsanslag, 94,865 inträdesafgifter, 157,819 penningbidrag af enskilda personer,Interiör från Nordiska Museet.99,127 från Samfundet för nordiska museets främjande samt 121,740 öfriga inkomster.

Penningbidragen ha under de särskilda åren influtit mycket olika. Så erhöllos år 1879 ända till 59,311 kr., men 1881 endast 743 kr. och 1883 gingo bidragen till 15,543. Det är genom basarer, konserter och lotterier som museet kunnat så framgångsrikt utveckla sin verksamhet, utan att skulden ökats mer än som skett. Denna skuld, för hvilken, såsom ofvan nämdes, dr Hazelius personligen ansvarar, uppgick vid 1888 års slut till 90,543 kr.

Museets personal utgöres af icke mindre än *tjugusex* personer utom styresmannen. Af dem äro femton amanuenser, af hvilka två ha en aflöning af 1,500 kr., de öfriga dels 750, dels 600 kr. med en arbetstid af i regeln åtta timmar om dagen.

Till museet är statens årliga bidrag 16,000 kr., hvilket dock räcker knappast till hyrorna. Således måste till löner för tjugusex personer, uppvärmning af åttio rum, försäkringsafgifter för åtta våningar och magasin, nya inköp, föremålens underhållande o. s. v. medel anskaffas på annan väg. Så erhöllos 1887 i gåfvor 23,219 kr., i bidrag från Samfundet för nordiska museets främjande 10,533, i inträdesafgifter 4,360 kr., och uppgingo inkomsterna det året till 59,068 kr., men utgifterna till 68,586 kr.

Man måste beklaga, att nordiska museet icke utgör en del af statens historiska museum, dit det väl egentligen hör och till sammans med hvilket det skulle bilda det kanske förnämsta af alla sådana museer. Men då så icke är, kan man ej annat än erkänna, att det i och för sig är något utomordentligt som måste fylla hvarje svenskt hjärta med stolt tillfredsställelse och med djup beundran för den alt uppoffrande hängifvenhet och den otroliga kraft som aldrig svigtat under de mångfaldiga bekymmer som museets skapare fått vidkännas för att kunna fullfölja sin fosterländska afsigt. Det nya Stockholm har giltig anledning att känna sig stolt öfver den stockholmare, som på detta sätt räddat från undergång minnena af förfluten svensk odling.

***

Från nordiska museets mångartade samlingar återvända vi till nationalmuseet och begifva oss till den i våningen en trappa upp inrymda *konstslöjdafdelningen*, också en af nya Stockholms bildningsfrämjande samlingar. Denna afdelnings uppkomst står i samband med den nya tidens håg att ej alt för strängt skilja konst och slöjd, utan att åt minstone åt alstren af den konstmessiga yrkesskickligheten, som så ofta står på gränsen till verkligt konstnärskap, lemna plats i närheten af den egentliga konstens verk.

Afdelningen är till största delen bildad af *tre* samlingar, af hvilka en erhållits i testamente efter Karl den femtonde, den andra på samma sätt efter den framstående konstvännen grefve Axel Bielke och den tredje skänkts af Svenska slöjdföreningen.

Den värdefullaste delen af Karl den femtondes samlingar utgöres af omkring 500 nummer möbler, flertalet tyska från 1600-talet. Därnäst kommer den keramiska afdelningen af 1,300 nummer och vidare glassamlingen med 500, silfverarbeten med omkring 150 och arbeten af oädla metaller med 180. Hela antalet skulle således utgöra omkring 3,000 nummer, men en del finnes ännu på Ulriksdal, och silfverarbetena förvaras i statens historiska museum.

Genom grefve Bielkes 1876 upprättade testamente ökades den keramiska afdelningen med omkring 2,300 nummer, och museet erhöll 140 nya nummer till glassamlingen samt omkring 200 nummer äldre silfverarbeten, inlagda träarbeten, föremål af elfenben, bernsten o. s. v. och dessutom en boksamling med literatur i konstslöjdens olika delar.

År 1872 bildade Svenska slöjdföreningen ett museum för att lemna slöjdidkarne tillfälle att se smakfulla konstslöjdarbeten och gifva en öfversigt af stilarterna och de tekniska förfaringssättens utveckling. Samlingarna tillväxte, men då deras underhåll, inrymmande i särskild lokal och vård af vetenskapligt bildade biträden förorsakade stora kostnader och mycket besvär samt då vid nationalmuseet anordnades en särskildt konstindustriel afdelning, så anhöll slöjdföreningens styrelse hos k. m:t att få införlifva föreningens samlingar med nationalmuseet, hvilken anhållan 1884 bifölls. Föreningens samlingar räknade då omkring 3,800 nummer inom konstslöjdens alla grenar samt gipsafgjutningar efter ornamentala konstverk från olika stilperioder, ett konstindustrielt bibliotek och en samling mönsterblad.

Konung Oscar II och enskilda personer ha också riktat museets konstslöjdafdelning med värdefulla gåfvor och bidragit till den betydelse som denna afdelning nu mera har.

En vandring genom de två stora salar med angränsande rum, som äro upplåtna åt de konstindustriela samlingarna, är icke den minst intressanta inom nationalmuseet. Man kan där först genomgå en god del af keramikens historia från den spansk-moriska fajansen och majolika-kärlen, fortsätta genom den franska, tyska och holländska fajansen till våra egna gamla Rörstrands- och Mariebergsarbeten och, efter ett besök hos det Rhenska stengodset, göra studier i porslinsarbeten från olika tider och land, ej minst bland den kinesiska och japanska keramikens alster. Det är lärorikt för hvar och en, värdefullt för alla som tänka öfver den mänskliga odlingens utveckling samt af stor nytta för slöjdidkaren.

Ej mindre intressant är den del af konstslöjdsamlingen, som befinner sig på andra sidan om skulpturafdelningen. Där finner man de dyrbara väfnader, som i slutet af 1500-talet utfördes i Danmark och af Karl den tionde släpades till Sverige, de kostbara möblerna från 1600-talet och tennkärlen från dessa två århundraden jämte glassamlingen, m. m. Alt är dyrbart och mycket är utomordentligt vackert. Men när man tager dessa rika samlingar i betraktande, bör man göra det med den »Vägledning», som amanuensen dr L. Looström på ett högst förtjänstfullt sätt utarbetat på uppdrag af museetsintendent. Först med den boken i hand kan man ha full nytta af sitt besök.

Alltid finner man i denna afdelning yrkesidkare och mönsterritare, i synnerhet Tekniska skolans mera försigkomna lärjungar. Mest studeras möbelafdelningen och den keramiska samlingen.

Åren 1887 och 1888 fick konstslöjdafdelningen en värdefull tillökning från afl. byggmästaren E. A. Bomans samlingar. Tillökningen 1888 var i alt 183 nummer, af hvilka sex skänktes, men de öfriga inköptes för sammanlagdt 7,161 kr., hvaraf 3,500 i gåfvor af konungen och andra. Därigenom växte afdelningens innehåll till 8,002 nummer.

***

Under besöket i konstslöjdsamlingen måste man, såsom nyss nämdes, genomvandra *skulpturafdelningen*, hvilken således är infattad i den konstindustriela delen af museet, men dess utom har en icke ringa afdelning (gipsafgjutningar efter antika konstverk) i öfra vestibulen, två trappor upp. Det är icke någon storartad samling som skulle kunna jämföras med berömda gallerier i andra land, men en i flere afseenden märklig framställning af antika bildverk, till stor del i marmor, samt äfven moderna arbeten af mest svenska konstnärer. Bland de senare äro i synnerhet Sergels bildhuggarverk af mycket intresse.

Skulptursamlingens grundläggare är Gustaf den tredje, hvilken för det ändamålet först begagnade den bekante »svenske generalagenten» i de påfliga staterna Francesco Piranesi som uppköpare i Italien och därefter själf under sitt besök där köpte värdefulla konstföremål från forntiden. Gustaf den tredje köpte äfven Piranesis egen samling, och af alla dessa konstverk bildades antiksamlingen i vårt museum, hvilken sedan ej mycket ökats. Afdelningen för nyare bildhuggarkonst fick också sin första uppkomst under Gustaf den tredje, synnerligen genom de beställningar, som gåfvos Sergel, men den afdelningen har först i vår tid vunnit sin betydligaste tillökning, dels genom inköp, dels genom gåfvor af Karl den femtonde och den kungliga familjen, och hvad som nästan helt och hållet tillhör nya Stockholm är samlingen af gipsafgjutningar efter plastiska konstverk från olika tider och skolor. Till den samlingens anskaffande erhölls till en början ett statsanslag af 20,000 rdr, men ehuru den tillökas oupphörligt, lider den dock af betänkliga luckor och lemnar icke någon fullständig upplysning om bildhuggarkonstens historiska utveckling.

År 1793 utsågs en särskild våning i kungl. slottet till »museum regium» och samlingarna stannade där till 1866, då de flyttades till det då nybygda nationalmuseihuset på Kyrkholmen.

***

Upp för den monumentala trappan, med afgjutningar af Partenonfrisen i Athen, stiger man till öfra våningens vestibul och finner sig där omgifven af några bland den antika verldens märkligastebildhuggarverk, visserligen endast i gipsafgjutningar, men tillräckligt upplysande om originalens konstvärde, endast alltför fåtaliga för att bilda något tillfredsställande helt.

»Plats för freskomålningar» står det här på väggen, liksom i nedra förstugan, men freskerna ha ännu ej visat sig. Ännu skämtar man om den *plats*, som beredts för dessa målningar och som nu i ett par och tjugu år stått ledig.

Den 4 nov. 1887 utfärdades en inbjudning till svenska konstnärer, och före täflingstidens slut, den 15 april 1888, inkommo fem olika förslag till *ornamental dekoration* af inre arkitekturen i museibyggnadens trapphus, och ett pris samt ett accessit utdelades; men den 2 febr. 1888 utfärdade museets nämd en inbjudning till täflan om utförande af eskisser i $^{1}/_{10}$ skala för *monumentala väggmålningar* å trapphusets fyra väggytor. Vid täflingstidens utgång den 31 december 1888 hade från fem konstnärer inkommit sju förslag, och tre pris utdelades — till prof. frih. G. Cederström, målaren C. Larsson och professor M. E. Winge — men därmed är frågan ingalunda afgjord, och ännu är »platsen» icke upptagen.

Komitén, d. v. s. den förstärkta museinämden, ingick i mars 1889 till k. m:t med en skrifvelse, i hvilken den anhåller om tillstånd att träffa aftal med frih. G. Cederström och hr C. Larsson om utförande af kartonger i större skala efter de prisbelönade skisserna, hvilka kartonger skola underställas k. m:ts pröfning. Dessa kartonger afse endast ett par af väggfälten. Till de återstående skulle ny täflan utlysas.

Från de antika bildhuggarverken förflyttar man sig plötsligt midt bland den nya tidens svenska konst, om man träder in i kupolsalen. Där ser man Molins »Bältespännarne», Cederströms »Karl den tolftes likfärd», v. Rosens »Nordenskiöld» och ett stort antal andra taflor af nu lefvande svenske mästare. Där utställas också under någon tid före hvarje inköp de arbeten som hembjudits, och allmänheten tränges omkring dem, granskar dem, uttalar sitt gillande eller sitt förkastande, men det är icke sagdt, att dessa omdömen utfalla i samma riktning som inköpsnämdens.

Kupolsalen har på ena sidan till granne den italienska, på andra sidan den svenska salen, samt midt emot, på andra sidan trappuppgången, gravyrsalen omgifven af nederländska salen och franska salen, alla dessa med tillhörande kabinett. Öfver alt finner man besökande, men de flesta dock bland de fosterländska konstverken.

Svenska staten har mer än 4,000 målningar, men de finnas ej alla i nationalmuseet, utan till en del äfven i kungliga slott och andra offentliga lokaler. Museet har bort åt 1,400, och bland dem omkring 200 i vattenfärg och kritor. De äldsta samlingarna funnos i de kungliga slotten på 1500- och 1600-talen och tillhörde den kungliga familjen. Huru en tafla öfvergått ur en kungl. enskild samling till statens är ofta omöjligt att uppgifva, men antagligt är, att en stor del af nationalmuseets äldsta samling ursprungligen funnits på slotten. Vill man studera tafvelsamlingens historia åtminstone från Carl Gustaf Tessins' tid, skall man läsa N. F. Sanders arbete »Nationalmuseum, bidrag till tafvelgalleriets historia» samt Georg Göthes »Nationalmusei tafvelsamling, beskrifvande förteckning», hvars första afdelning omfattar utländska (icke-nordiska) mästare. Dessa båda arbeten äro af högt värde och ha tillvunnit sig äfven främmande konstkännares uppmärksamhet. Dr. Göthes »beskrifvande förteckning» finner man med loford omtalad i utländska konsttidskrifter.

De besökande som nöja sig med en kort förteckning öfver tafvelsamlingen finna äfven en sådan till salu i museet, nu i trettonde upplagan, redigerad af e. o. amanuensen E. Folcker, en klar och tillförlitlig vägledning.

Huru många besöka museet? På söndagen vanligtvis omkring 2,000 personer. Under år 1888 var antalet på fridagarne 40,342, på betalningsdagarne 7,038, och dess utom 4,898 af personer med frikort till inträde på hvilken dag som hälst, således i alt 52,278. Detta var något mindre än 1887, då antalet uppgick till 57,956 besök, och år 1886 med 55,082, men högre än 1885 (48,079) och 1884 (42,617). Minskningen 1888 tillskrifves dels den stora nordiska utställningen i Köbenhavn, dels den för lustresor föga inbjudande väderleken under sommaren. Under vanliga förhållanden utgöres flertalet af dem som sommartiden besöka museet icke af stockholmare, utan resande. I augusti och september bruka besöken vara talrikast. År 1888 utgjorde de i augusti 6,359 och i september 6,623. Oktober 1888 var ej häller ofördelaktigt stäld i afseende på besök. Siffran gick då upp till 5,951, men sjönk i december nedtill 1,880. Det höga antalet besök i september och oktober 1888 torde mest ha berott af att J. Kronbergs tafla »Drottningen af Saba» då visades och besågs af öfver 7,000 personer.

Kommer man en betalningsdag upp i tafvelsamlingen, finner man åtskilliga kopierande. De flesta måla af landskap, i synnerhet nordiska mästares. Den tafla som allra mest afbildats är den norske målaren Rasmussens »Utsigt från Hardanger», som under åren 1881—88 kopierats *nittio* gånger. Sist nämda år målades den tretton gånger. Därnäst 1888 kom den norske målaren Jacobsens »Vinterlandskap», nio gånger, och Törnås »Vårlandskap» sju gånger. Året förut hade sist nämda tafla kopierats tio gånger, men då hade Wahlbergs »Månskenslandskap» anlitats elfva gånger. Detta torde bidraga till kännedomen om den rådande smaken.

Af tillåtelsen att kopiera i tafvelsamlingen begagnade sig 92 personer år 1888, af hvilka 60 voro fruntimmer. De utförde 188 kopior efter 92 olika konstverk, de flesta svenska, därnäst norsk-danska, nederländska, italiensk-spanska och franska. Af alla de taflor som 1888 kopierades minst fyra gånger voro blott *två* figurmålningar, nämligen Höckerts »Svensk krigare» och det efter Velasquez original i Doriapalatset i Roma kopierade porträttet af påfven Innocentius X.

Ur handtecknings- och gravyrsamlingen utlemnades på tisdagar och fredagar 1888 till genomseende 368 nummer, men 408 år 1887, 549 år 1886 och 537 år 1885.

Nationalmuseets konstafdelning ledes af en nämd af fem personer, bland hvilka museets intendent och dess konservator, men för bestämmande af hvilka bland hembjudna arbeten böra föreslås k. m:tInteriör från Nationalmuseum.till inköp tillsättes en särskild inköpsnämd. Denna består af museinämden samt tre af konstakademien utsedde personer med tre suppleanter, alla ledamöter af akademien, och tre andra personer med tre suppleanter valda af museinämden, följaktligen en jury af elfva personer.

G. Upmark.

Konstakademiens intendent är, sedan 1880, dr G. Upmark, värderad konstkännare och författare af arbeten inom konst- och konstslöjdliteraturen. Såsom konservator tjänstgör professor P. D. Holm, den bekante landskapsmålaren. Ordinarie amanuenser äro d:r G. Göthe och dr L. Looström, båda utgifvare af åtskilliga böcker och uppsatser på konst- och konstslöjdområdet. Intendenten afgifver hvarje år berättelse om statens konstsamlingars tillväxt och förvaltning. Äfven de e. o. amanuenserne äro flitiga författare samtidigt med att de egna insigter och möda åt samlingarnas vård. Så har e. o. amanuensen, hofintendenten dr J. Böttiger bland annat skrifvit om »Två tyska renässansarbeten i Sverige» samt utgifvit ett ganska dyrbart verk om »Bronsarbeten af Adrian de Fries i Sverige», hvilket dock trycktes i endast 150 exemplar och därför torde vara föga kändt utom för en mindre krets af konstälskare. E. o. amanuenserne, lektor H. R. Huldt, C. A. Ossbahr, museets sekreterare, och E. Folcker ha bland annat bidragit med katalogiseringar af samlingarna.

Arbetet inom museet är ganska träget och ökas stundom af åtskilliga omflyttningar samt ännu mer af de utgallringar som företagas. En sådan har under senare år haft till följd att bort åt hundra taflor såsom mindre värdefulla aflägsnats ur samlingarna.

Museets konstafdelning åtnjuter ett ordinarie statsanslag af 47,350 kr. och inkomsterna jemte extra anslag, inträdesafgifter, räntan på en af fröken J. S. Giesecke skänkt fond, m. m. uppgingo 1888 till 69,147 kr. Utgifterna voro 69,453 kr., men då behållningen från 1887 utgjorde 33,027 kr., återstod i behållningen till 1889 likväl ett par och tretio tusen kr. Intendenten uppbär i lön 4,000 kr. och 2,000 i tjänstgöringspengar; hvardera amanuensen har i lön 1,800 och i tjänstgöringspengar 1,200 kr. Lönen kan efter fem år höjas med 500 kr. och efter tio år med ytterligare 500 kr. Konservatorns arvode är 1,200 kr. Sekreteraren har 800 kr. och kamreraren 400 kr. Till konstsamlingarnas ökande användes en god del af museets inkomster. De för inköp utbetalade medlen under 1888 uppgingo till 23,284 kr.

***

Kongl. akademien för de fria konsterna står det på en tämligen stor byggnad med flyglar och anspråk på monumental karaktär, hvilken ligger vid Fredsgatans västra ände och bildar hörn åt Rödbodtorget. Det enda som angifver byggnadens ändamål äro fyra på hufvudsidan anbragta figurer af Qvarnström, föreställande målare-, bildhuggare-, byggnads- och gravyrkonsterna samt åtskilliga porträttmedaljonger af bekanta konstnärer. Men inom den byggnadens murar ha under de senaste hundrafemtio åren nästan alla svenska idkare af bildande konst fått sin utbildning.

Denna stiftelse är den äldsta af alla svenska akademier och hade såsom inledande orsak en ritskola, uppsatt af de till slottsbyggnaden inkallade utländske konstnärerne, men inrättades under namn af *målare- och bildhuggareakademien* af C. G. Tessin den 10 mars 1735, ehuru uti inledningen till akademiens först 1773 tillkomna statuter uppgifves, att konung Fredrik den förste var grundläggaren redan 1734. Akademiens nu varande namn är från 1810 och hennes senaste »förnyade och af kungl. maj:t fastställda» stadgar äro af den 13 maj 1887, men undervisning har där meddelats ända från 1735, fastän i början endast som i en vanlig ritskola.

Lokalen var först i öfversta våningen i kungl. slottet, hvarifrån modellskolan 1751 flyttades till nedersta våningen och 1770 till nordöstra flygelns bottenvåning, där museum sedan inhystes. År 1773 måste akademien skaffa sig lägenhet i Rosenadlerska huset, nu Stockholms stads brandförsäkringskontor, vid Mynttorget. Då tyckte »öfverdirektören vid kronans och alla styckgjuterier i riket» Gerhard Meijer icke kunna på bättre sätt använda »sitt egande aflinge stenhus på Norremalm, vid sjön Mälaren och det s. k. Röda bodtorget» än att öfverlåta det till akademien, hvilket ock skedde genom gåfvobref af den 18 maj 1775, och i det huset bor akademien ännu.

Enligt hvad man ännu i latinsk inskrift kan läsa på stora förstugans vägg, bygdes huset af Axel Sparre 1671 och 1672 efter ritning af Nicodemus Tessin, »architectus regius et civitatis consiliarius». Denne Axel Carlsson Sparre, den sjunde i ordningen af Stockholms öfverståthållare, lemnade efter sig tretton barn, hvilka sålde huset på auktion, då det inropades af grefve Nils Bielke, hvarefter det genom köp öfvergick på andra händer, men återkom i Bielkeska familjens ego och brann i den stora eldsvådan 1751, hvarpå tomten såldes till presidenten Erland Broman, hvilken i sin ordning sålde den till Gerhard Meijer som bygde upp huset och efter ett par årtionden skänkte det till målareakademien, men med vilkor att i sin lifstid uppbära hyrorna samt att om akademien framdeles skulle af någon händelse upphöra att begagna det samma eller om det användes till något annat allmänt eller enskildt behof, skulle akademiens rätt dertill upphöra. Det skulle i så fall komma att tillhöra Meijers äkta manliga afkomlingar eller, om sådana ej funnes, tillfalla frimurarebarnhuset.

På 1850-talet tillbyggdes öfversta våningen i hufvudbyggnaden och flyglarna ökades äfven med en högre våning. Öfningssalarne kunde dock icke erhålla det utrymme som fordrades, och omkring tjugu år efter tillbyggandet hyrdes rum för målareafdelningen i det hus vid Kungsträdgården och Västra Trädgårdsgatan som vanligen kallas »Konstföreningen», men tillhör »atelierbyggnadsaktiebolaget». Huset vid Rödbodtorget är nu gammalt, obekvämt och otillräckligt för akademiens behof, hvarför länge varit fråga om dess ombyggande.Förslag därtill är ock upprättadt, hufvudsakligen i öfverensstämmelse med frih. J. Nordenfalks idé samt med fullständig ritning af prof. Grundström, men det förslaget hvilar i lugn i ecklesiastikdepartementet.

Inom den obeqväma byggnaden har akademien sin egen akademiska lägenhet och större delen af sin undervisningsanstalt, ty hon är en akademi som håller skola. I förra afseendet har hon sin stora sessionssal, som är prydd med ett betydligt antal porträtt, små och stora, från och med Karl den elftes regering, långt innan akademien inrättades och ända till vår tid, konstnärer och öfriga akademiledamöter. Det är en intressant samling som lemnar godt tillfälle att studera det svenska porträttmåleriets olika skeden under ett par hundra år. Tager man därjemte alla de s. k. »receptionsstyckena» i betraktande, förvarade i en annan lägenhet och som äro gåfvor af akademiens nyvalde ledamöter, kan man ytterligare öka sin kännedom om vår konstutveckling åt minstone under

ett hundra år. Allmänheten kommer dock icke åt dessa samlingar, hvarför de nämda studierna icke gå så lätt för sig.

Akademien *kan* ha en kansler, då k. m:t finner för godt att förordna en sådan, men har f. n. ingen, hvaremot det alltid har en preses, en vice-preses, en sekreterare, en räkenskapsförare och en bibliotekarie, och utgöres akademien nu af femton (af hvilka f. n. fyra af kungl. huset) svenska hedersledamöter och fyrtio svenska ledamöter (af hvilka fyra fruntimmer) samt norska och utländska hedersledamöter och ledamöter, äfvensom agréer till obestämdt antal. År 1888 utgjorde samtliga ledamöters och agréers antal 156. Den äldste ledamoten, arkitekten J. F. Åbom, invaldes 1850. Bland främlingarne är H. Gude äldste ledamoten, invald 1852.

Svensk ledamot bör inom fem år till akademiens samlingar aflemna ett af honom utfördt konstarbete, de ofvan nämda »receptionsstyckena». Svenska konstnärer som äro ledamöter i akademien ha nu mera titel af kungl. målare, bildhuggare, arkitekt eller medaljgravör. Förr kallades de t. ex. »kungl. hof- och landskapsmålare», »kungl. hof- och statybildhuggare», o. s. v.

J. Nordenfalk.

Preses och vice preses väljas af akademien för tre år bland svenska hedersledamöter eller ledamöter och kunna återväljas. Öfverintendenten F. Dardel var preses i 21 år från 1864. Nuvarande preses, godsegaren frih. J. Nordenfalk, en af våra mest nitiskakonstälskare, tillhör sedan 1875 hedersledamöterna och valdes till vice preses 1877 samt till preses första gången 1885. Samma år valdes kanslirådet, dr F. Sander till vice preses, i hvilken egenskap han visar ej mindre nit för den svenska konsten och personligt omhuldande af konstnärerna. D:r Sander har, vid sidan af ämbetsmannens trägna sysselsättningar, sina poetiska arbeten, flitiga forskningar i den nordiska gudaläran och sina Eddastudier, utvecklat stor verksamhet såsom konstkännare och konstfrämjare, hvilket han också, efter i främmande land idkade konsthistoriska studier, hade tillfälle visa under de åtta år han såsom amanuens vid nationalmuseet deltog i samlingarnas ordnande och bearbetande samt då han där någon tid var t. f. intendent.

F. Sander.

Söker man akademiens sekreterare i tjänsteärenden, begifver man sig någon förmiddag kl. 11—12 en trappa upp i östra flygeln. Där bodde i många år professor Scholander, som var sekreterare från 1868 till sin död 1881, och där bor nu akademiens ständige sekreterare, intendenten, f. d. professorn vid Tekniska högskolan, A. T. Gellerstedt. *Acharius*, den diktande Scholander, hade mycket gemensamt med *A. T. G.*, Gellerstedts poetiska märke. De ha begge idkat skaldskap, målat akvareller, undervisat i byggnadskonst, varit intendenter i öfverintendentsämbetet och skött konstakademiens skrifven, och med undantag af den nämda undervisningen sköter hr Gellerstedt det samma fortfarande. Både den döde och den lefvande konstnären måste räknas till våra rikast begåfvade och, oaktadt den mångartade sysselsättningen, till de mest helgjutna konstnärsnaturerna.

A. T. G. Gellerstedt.

I hufvudbyggnadens bottenvåning till vänster är boställe för den tjänsteman som vanligtvis kallas »akademiens direktör», men egentligen är direktör för »det under akademiens inseende stälda läroverket». Denna lägenhet bebos ännu, enligt enskild öfverenskommelse, af professorn, grefve G. von Rosen, hvilken 1887 på egen begäran upphörde att vara direktör, men förut ordnat bostaden på ett sätt, som höfves en så framstående konstnär. Sin atelier har grefve Rosen dock icke här, utan vid Målaregatan, ett namn som icke har detringaste att göra med målarkonsten, men som kanske efter i fråga varande atelier kan varda mera berättigadt.

Hos G. von Rosen.

»Direktören», som väljes af akademien bland dess röstegande professorer, är nu mera A. Malmström, han som målat så många bistre nordiske gubbar och så många blida, älskvärda barnanleten, den nordiska sagans och barndomens konstnär, Fritiofs och FänrikStåls bildskildrare, sedan ett par och tjugu år professor vid akademiens läroverk i figurteckning och målning.

Ordinarie professorer voro vid början af 1889: A. Malmström, G. von Rosen, J. Börjeson, G. Cederström, P. D. Holm, C. Grundström och C. Curman. Vice professorer: M. E. Winge, G. Saloman, A. Törnqvist, A. Wahlberg, G. W. Palm, G. Dahl, J. Kronberg och C. G. Hellqvist, men af dessa var Palm tjänstfri samt Wahlberg, Kronberg och Hellqvist icke boende i Sverige. Särskilde lärare voro M. E. Winge i antikritning, P. H. Henriques i perspektiv- och skugglära samt T. Ericsson i konsthistoria.

De fem professorerne i målning, modellstudium och högre byggnadskonst åtnjuta hvardera 2,000 kr. i årlig lön, de två i landskapsmålning och anatomi samt läraren i antikritning hvardera 1,500, läraren i perspektiv 600, men dess utom uppbära de två professorerne i målning och professorn i byggnadskonst hvardera 2,000 kr. i tjänstgöringspengar samt de två professorerne i modellstudium 1,000 hvardera, professorerne i landskapsmålning och anatomi samt läraren i antikritning 500 hvardera och läraren i perspektiv 400 kr. Läraren i konsthistoria har icke fast lön, men 1,500 kr. i arvode, och de af professorerne och lärarne som icke uppbära mer än en aflöning å akademiens stat få ålderstillägg efter fem och tio års tjänstgöring. Direktören har utom sin professorslön ett arvcrde af 1,500 kr. Sekreteraren åtnjuter 1,500 kr. och, liksom direktören, fri bostad; räkenskapsföraren (kassaförvaltaren) 500 och bibliotekarien 800 kr.

A. Malmström.

Dessa lärarekrafter ökas stundom med extra, och dess utom finnas i akademiens stat upptagna fem konstnärsarvoden à 600 kr., hvilkas innehafvare utses genom val bland konstnärer i de konstarter som icke ega ordinarie representanter vid läroverket, såsom porträtt-, genre-, djur- och marinmålare samt medalj- och koppargravörer. Tiden för innehafvandet är fem år, men kan förlängas med lika lång tid. Innehafvarne kunna icke tagas bland dem som uppbära lön eller arvode å akademiens stat och skola vara bosatta i Stockholm samt hemma hos sig meddela råd och upplysningar åt yngre konstnärer och till akademien aflemna redogörelse för sin verksamhet.

Utom ett statsanslag å 61,300 kr., har akademien en egen fond, bestående af kapital, hyresinkomster och räntor. Under akademiens vård äro också stälda tio donationsfonder för resestipendier och belöningar. Af statsmedel lemnas resestipendier å 3,000 kr. hvardera till en bildhuggare, en historiemålare och en arkitekt, hvilka understöd bibehållas i tre år och kunna förnyas under ytterligare två. Af Jenny Lindska resestipendiet å 3,000 kr. understödes för ett år en målare, bildhuggare eller arkitekt, och af Dahlgrenska donationen erhåller en genremålare resestipendium för ett år å 3,000 kr. Af samma fond finnes ock ett studiestipendium under ett år å 1,000 kr., af Beskowska donationen ett sådant å 500, af Kinmansonska å 400 samt af Ribbingska å 300 kr.

Det händer, att akademien på sin högtidsdag, som nu mera infaller i maj, utdelar ända till tre kungl. medaljer, minst lika många andra medaljer samt etttjog penningbelöningar till ett sammanlagdt belopp af 2,500 kr. och studieunderstöd å 100 till 200 kr. för tillsammans 1000 kr.

Såsom understöd åt elever och unga konstidkare utgå årligen i rundt tal icke mindre än 22,000 kr., hvaraf ungefär hälften omedelbart genom akademien.

Det nyaste reglementet för akademiens läroverk stadgar höjda skolkunskapsfordringar för dem som söka inträde vid skolan för målare- och bildhuggarekonst, utsträckning af tiden för undervisning i landskapsmålning och en väsentlig ökning af studiet i modellering efter lefvande modell. Detta utgör till samman en betydande förändring och ett vigtigt framsteg i jämförelse med ej blott sådana förhållandena voro för några årtionden sedan, utan äfven sådana de visade sig helt nyligen.

Länge tålde det innan *färgen* gjorde sitt inträde i akademiens undervisning. Lärjungarne tecknade i »principen», en konstens småbarnsskola för gossar och ynglingar — om flickor kunde aldrig vara fråga — och i »antiken» efter gipsafgjutningar, i »modellen» efter lefvande förebilder, men *endast* tecknade. Det var under Boklunds direktörskap som undervisning äfven i målning infördes. Redan förut, under det Qvarnström var direktör, lemnades fruntimmer tillträde till undervisningen. Af målare- och bildhuggareskolans lärjungar utgöra nu ofta de kvinliga tredjedelen. Med skolan för byggnadskonst går sammanlagda antalet af akademiens lärjungar vanligtvis till omkring sjutio.

Det är således *de* som i en framtid skola hålla den svenska bildande konsten uppe på den höjd, dit akademien skulle ha lyft henne.

»Nej, det går icke», utropade för några år sedan ett antal konstidkare, mest unga. »Akademien lyfter icke konsten.» Det var ej första gången man hörde missnöje med den inrättning som skall ha till sitt förnämsta mål att främja konstens högre utveckling. Ett sådant har försports alt från akademiens första tid och fortplantats slägte efter slägte, d. v. s. att så snart de som förut tadlat »gubbarne i akademien» hunnit själfva till lärareplatserna och ledamotskapet, ha de i sin ordning gjorts till föremål för samma slags tadel.

Men i medlet af 1880-talet skedde ett skarpare utbrott än någonsin förr. De unga klagade ej blott öfver slentrian, utan ock öfver kotteriväsen, af hvilket de konstnärer som ej äro ledamöter af akademien skulle erfara trycket, och det dermed förenade favoritsystemet, som skulle ha förledt akademien att slösa understöd på den ena unge konstnären, under det den andre lemnats utan hjälp eller afspisats med en obetydlighet. De som tänka olika med akademiens flertal och idka konsten på ett annat sätt utsattes, hette det, för förföljelser.

Annorlunda kunde förhållandena ej vara, klagade de missnöjdevidare, då det ej fans någon kontroll öfver akademien, utan hon kontrollerades endast af sig själf, under det hon kompletterar sig med egna löntagare. Många ledamöter äro ock i utlandet, och de allmänna sammankomsterna bevistas sällan mer än af aderton eller tjugu ledamöter.

Några och åttio konstnärer och konstnärinnor, bland hvilka rätt många af våra förnämsta bland de yngre, undertecknade 1885 en skrifvelse, hvaruti de uppsade akademien all tro och lydnad och förklarade sig vilja främja konsten på fullt allvar. Det var *opponenternas* käcka skara, af hvilka åtskilliga visserligen icke tillhörde Stockholm, men dock varit af stort inflytande på våra stockholmska konstförhållanden. Bland klagomålen mot akademien var äfven det, att hon icke på många år anordnat någon utställning.

Samma år som »opponenterne» framträdt, togo konstnärerne själfva om hand en uppvisning af nyaste konstverk, och så uppstod, i april 1885, den utställning, som under namnet »Från Seinens strand» väckte så stor uppmärksamhet. Där voro aderton svenska konstnärer representerade med hundra arbeten. Vid den utställningen syntes den första svenska illustrerade katalog. Namnet härledde sig däraf, att utställningen anordnades af en del svenska konstnärer som studerat i Paris och hade fransk konst att tacka för mycket af sin utveckling.

Sedan ett par årtionden fara de unga svenska konstnärerna till Paris, liksom de under ett par föregående årtionden foro till Düsseldorf, och det är fransk konst de studera, då deras företrädare studerade tysk. Men opponenter mot akademien kunna finnas både bland svenska parisare och düsseldorfare.

Redan hösten 1885 åstadkoms »Opponenternas utställning», till hvilken öfver femtio konstnärer anmälde sig så väl af våra hemmavarande som af den svenska kolonien i Paris samt äfven några gamla i Düsseldorf. De utstälda arbetena uppgingo till ett hundra femtio och väckte mycket bifall.

Opponenterna hade ingått till kungl. maj:t med begäran, att konstakademien skulle undergå en tidsenlig omorganisation och att till det ändamålet skulle nedsättas en komité, till hälften vald ur akademien och till hälften bland petitionärerna. Då denna begäran afslogs, bildade opponenterne, under konstutställningen i Göteborg, i augusti 1886, ett fast sällskap med namn af *konstnärsförbundet*, hvars syfte angafs vara att »motarbeta alla otidsenligheter som kunna skada och främja alla reformer som kunna anses gagna vår inhemska konst och konstindustri.» Bland de medel som skulle användas för höjandet af konst och konstsinne voro också större, periodiskt återkommande utställningar, och en sådan anordnades åter af konstnärsförbundetredan i oktober 1886, till hvilken några och åttio konstnärer anmälde sig.

Så stå sakerna ännu 1889. De bildande konsternas idkare i Stockholm äro delade i två läger, det akademiska och konstnärsförbundets, och ingen medlem af det senare mottager några utmärkelser från det förra. Bland orsakerna till splittringen ingår äfven olikheten i konstriktning, den s. k. akademiska och realistiska eller naturalistiska, med en och annan släng af »impressionismen», men detta är åt minstone icke enda orsaken, knapt den mest verkande.

Konstnärsförbundet är nu ett fullt ordnadt samfund med ordförande, landskapsmålaren O. Arborelius, och sekreterare, arkitekten C. Möller, både manliga och kvinliga medlemmar till ett antal af närmare ett hundra, med tre ordinarie sammankomster om året samt extra sammanträden, då så behöfs. En särskild afdelning af förbundet fins i Paris, med Hugo Salmson till ordförande. Dess utom finnas ombud i Göteborg, Düsseldorf, London och ledamöter spridda litet hvarstädes, alla med rätt att göra sin röst gällande.

Det är ett förbund med mycket allvar, men som ej häller föraktar att njuta af lifvets glädje och därför efter hvarje sammankomst fortsätter samvaron under ett muntert sällskapslif och som firar utställningens öppnande med en festmiddag, där stämningen brukar vara angenäm och lifvad. Ofta har förbundet särskild anledning till glädje, då

någon medlem utmärkt sig, och det ställer då gärna till en fest. Medlemmarna taga ej emot någon utmärkelse från akademien, sade vi nyss, men af konungen låta de gärna uppmuntra sig.

En konstnärsförbundsbroder har för öfrigt hvarken lättare eller svårare än en akademiker att sälja sina arbeten. I allmänhet säljes föga i Stockholm. Vi ha redan i ett föregående kapitel vidrört den saken. Och likväl alstras icke få konstverk i vårt samhälle. De utställas och utbjudas i nationalmuseum, i konstföreningen, i Blanchs konstsalong, i boklådorna och äfven i cigarrbodarne. Bästa marknaden göra de kanske alt annat än konstnärligt utförda taflor som säljas på Norrbro. Ofattligt, men sant är, att dessa finna köpare äfven bland personer som vilja anses som bildade samt till och med bland ganska förmöget folk. Förnämsta afsättningsplatsen för verkliga konstverk är konstföreningen. Äro arbetena af större värde, händer det, att de köpas af staten. Lyckas icke konstnären att sälja på något af dessa ställen, samlar han i hop några af sina arbeten och ställer till lotteri på dem. Det är ett ofelbart sätt, mycket säkrare än att vända sig till konstföreningen.

***

Det är på söndag middag, som konstföreningen har stor mottagning, i synnerhet mellan oktober och maj. Då strömmar folket icke blott till nationalmuseum, utan äfven till atelierbyggnadsbolagets hus, i hvilket Blanchs kafé innehar bottenvåningen, konstföreningen bor en trappa upp och konstakademien förfogar öfver ateliererna i öfversta våningen. Klockan ett öppnas dörren, men redan före den timmen stå ofta många väntande i förstugan, och på slaget tränga de in i förrummet, där vaktmästaren står och kasserar in 25-öres slantar. Föreningens medlemmar erlägga ingen afgift, ty de betala antingen 10 eller 15 kr. i årligt bidrag.

Interiör från Konstföreningen.

Och så sprider sig skocken i stora utställningsrummet som genom lösväggar är deladt i tre särskilda afdelningar. Nu gäller det att se alt så grundligt som möjligt på ett par timmar. På den tiden skall man hinna beundra Olof Hermelins landskap — *något* af dem finnes alltid på utställningen, ofta flere — Kallenbergs kor och får, Gellerstedts och Regina Kylbergs läckra akvareller, August Jernbergs saftiga stilleben, Palms intressanta italienska minnen. Palm var en af de allra första som ställde ut i konstföreningen för några och *femtio* år sedan, men ännu saknas icke nya alster af hans pensel.

Så skall man försöka sätta sig in i de unga målarnes uttryckssätt, hvilket kanske icke är så begripligt för gamlakonstföreningskunder, som i årtionden gått och sett på konventionela månsken och »fint arrangerade» norska fjordar, hvilka icke tala alldeles samma språk, som Schultzbergs, Genbergs, Flodmans († 1888) och de andra ungas landskap i de ljusa, lätta tonerna.

Man må säga hvad man vill om konstföreningens fel och svagheter, så har hon dock gifvit oss tillfälle att lära känna de olika riktningarna af vår bildande konst i olika tider, alt ifrån Wickenbergs och Wahlboms dagar, och på samma gång har hon hjälpt mången ung konstnär att betala hyra och skaffa sig litet mat, så vida det räcker så långt sedan han betalt räkningen hos färghandlanden och bjudit kamraterne på ett glas. Å andra sidan kan ej nekas, att konstföreningen med sin ej alltid så kritiska välvilja lockat en och annan ungdom in på en väg som han aldrig bort beträda, liksom föreningen dragit på sig en mängd dilettantarbeten, hvilka en god del af allmänheten går och inbillar sig vara konstverk, ett ingalunda godt inflytande på denna allmänhets smak.

Måndagen är konstföreningens hälgdag, ty då är utställningen stängd, men på veckans öfrige dagar har man från klockan elfva till tre och om somrarne till fyra godt tillfälle att i lugn betrakta konstverken. Besökande träffar man alltid, men vanligtvis är det aldrig mycket folk på utställningen de dagarne.

Många gånger ha försök gjorts att anordna aftonsamkväm i föreningens lokal, och för femtio år sedan lära sådana också ha egt rum någon tid hvarannan vecka för att lemna konstnärer och konstälskare, i synnerhet konstköpare, tillfälle att sammanträffa; men det räckte ej länge.

Då och då togs idén upp igen. För tretio år sedan, då konstföreningen ännu hade sin lägenhet i arffurstens palats, anställdes också sådana försök. Då satt Scholander där regelbundet och sökte hålla konstsamtalen vid lif, under

det han ritade roliga gubbar, men det hjälpte icke. Senare försök ha haft lika liten framgång. Föreningens medlemmar ha icke infunnit sig i tillräckligt antal. Kanske att de tagit miste om våning och stannat på nedre botten.

»Om måndag är det inköp», säger vaktmästaren Andersson, som infinner sig hos inköpsnämdens medlemmar och öfverlämnar en kallelselapp.

»Nu igen!» utropar nämdemannen, hvilken tycker att inköpen komma alt för tätt, ehuru de aldrig varit flera än fyra om året. »Jag vet ej, om jag får tid.»

Men vaktmästaren är ihärdig och släpper icke, förr än man på hans lista skrifver »kommer». Och så måste man gå dit naturligtvis först en gång, hälst flera gånger, för att på förhand göra sig bekantmed de arbeten som »hembjudits». Det är en vacker skara, åtminstone en stor, och tid tager det att riktigt ärligt göra sig förtrogen med dem. Så kommer själfve inköpsdagen.

Man infinner sig i lokalen, hvilken då är stängd för allmänheten. Där samlas de sju styrelseledamöterna och de tolf medlemmarna af inköpsnämden. De se betänksamma ut. Skattmästaren har förklarat, att till inköp för denna gång ej kan afses mer än t. ex. 4,000 kr. Hvart skall det taga vägen? *Två hundra* arbeten äro hembjudna, d. v. s. att minst *ett hundra* konstnärer göra anspråk på föreningen samt att af dem minst *åttio* skola tillbakavisas. Under sådana förhållanden är det just icke något lustparti att vara med i konstföreningens inköpsnämd. Styrelsens fyra professorer blicka vemodigt på generalen, hvilken för dem an.

Det är alltid en förnämlig man som är ordförande. Den förste var den varme konstälskaren, grefve A. G. Bielke. En tid var Baltzar Bogislaus v. Platen föreningens ordförande, sedan var det riksmarskalken, grefve A. F. Gyldenstolpe, så under tolf år (1865—77) grefve G. Trolle-Bonde, efter honom öfverintendenten F. Dardel, sedan generalmajor O. M. Björnstjerna, och nu är det professoren, grefve G. v. Rosen.

Man beslutar att använda de 4,000 kr., och med generalen i spetsen drager nämden omkring i utställningslokalen, stannar begrundande och öfverläggande framför hvarenda tafla och de få bildhuggararbetena, väljer och vrakar.

Det är ett ansträngande arbete att gå omkring på det sättet och hålla uppmärksamheten spänd samt söka välja i konstens intresse. Högst få af de hembjudna konstverken vinna enhälligt bifall. I de flesta fall måste deras öde afgöras genom omröstning som sker genom händers uppräckande. Det inträffar nog, att ingen enda hand höjes till ett arbetes försvar. »Jag ser inga armar!» utropar ordföranden och går till nästa tafla eller skulpturverk.

Slutligen kommer man till de hembjudna målningar som icke fått rum på väggarne och hvilka ofta utgöra flertalet. Två vaktbiträden bära fram den ena efter den andra och ställa dem på ett staffli i så fördelaktig dager som möjligt. Tafla efter tafla, dussin efter dussin, undergå på det sättet noggrann granskning. Man ser representanter för hela den moderna svenska målarekonsten vandra förbi, göra front och åter försvinna.

Ändtligen har man efter flera timmars arbete granskat dem alla och satt en stor del af dem på förslag till den slutliga omröstningen.

Nämden och styrelsen, med generalen i spetsen tåga in i det allra heligaste, konservatorns rum, där också föreningens boksamling och handlingar förvaras.

Hvad som där föregår, yppas naturligtvis icke af en juryman. Så mycket kan han dock säga, att skattmästaren, som räknat igenom priset på de upptagna arbetena och funnit, att detta går till åtskilliga tusen kronor mer än hvad föreningen kan för den gången använda, höjer en varnande röst och erinrar, att de 4,000 icke må öfverskridas.

Man skulle så gärna vilja köpa det och det konstverket. Men huru komma åt det, då man har så litet pengar? Det har nog varit uppköp, då föreningen kunnat använda ända till 7,000 kr., men det hör till undantagen. Nu måste man inskränka sig och söka att få tag i det bästa för så billigt pris som möjligt. Den slutna omröstningen börjar och försiggår med hvita och svarta kulors nedläggande i omröstningsurnan, läs: med hvita och bruna bönor som stoppas in i ett konstföreningsbohag som har starkt tycke af en kaffekvarn. Till slut har föreningen på det sättet köpt kanske bara ett *dussin* arbeten af de hembjudna *två hundra*. Man känner sig icke väl till mods, men nämden

har gjort sin pligt.

Ute i tamburen hos vaktmästaren står kanske en ung konstnär som satt hela sitt hopp på detta inköp. Med ängslan i blick och oro i röst söker han göra sig underrättad, om hans tafla är köpt. Det är hon naturligtvis icke, ty då skulle nämden ha haft mycket pengar till sitt förfogande. Den unge konstnären ser förtviflad ut, men så får konstnärsstoltheten makt med honom. Han går ut i staden och förbannar inköpsnämden. Han är tillbakasatt, förolämpad och vill hämnas.

Det får man till tack för att man svettats under sex timmar med ett inköp och sökt samvetsgrant fullgöra sin skyldighet.

Så kommer utlottningsdagen, den dagen som så många föreningsmedlemmar längtat efter. Styrelsen, konservatorn, sekreteraren, vaktmästaren och hela hans familj ha haft ett förskräckligt arbete under de föregående dagarne med att göra i ordning lottsedlarne, att smörja lyckohjulet, repetera svängningarna, o. s. v. Redan tidigt på den bestämda dagen sitta ett par af styrelsen och konservatorn vid ett stort bord i stora salen och börja den högtidliga handlingen. Allmänheten företrädes tills vidare af en konstälskare, som varit närvarande vid hvarenda dragning i föreningen *från och med 1850* och som följer akten med den mest spända uppmärksamhet och gör sina noggranna anteckningar. Så börja tidningsreferenterna infinna sig.

Lyckans hjul svänges omkring. Det är juldans för svenska konsten. Hvarje ledamot som betalar 15 kr. har erhållit tre nummer; årsafgift af 10 kr. berättigar till två nummer, men därjemte har ledamot rätt att inbetala flera årsafgifter samt att lösa enkla lotter à 5 kr.»Nit, nit, nit!» låter det dagen i ända, då och då afbrutet af ett vinstutrop. Slutligen äro alla vinsterna utdelade, men då är det också lidet långt på eftermiddagen. Aftontidningarna ha icke hunnit med att få in alla namnen, men de flesta stå dock i bladen. Föreningsmedlemmarne studera dem med stor uppmärksamhet.

»Inte står mitt namn i afton», säger hr X., konstälskaren. »Vi få väl se, om det ej kommer i morgon bittida. Det vore väl besynnerligt, om jag inte skulle vinna i år häller.»

Morgontidningarna meddela vinstlistan hel och hållen. Hr X. läser igenom den flera gånger. Han vill ej tro sina ögon. Hans namn finnes icke bland de vinnande.

»Det är då outhärdligt», utropar han. »Jag har nu i flera års tid uppmuntrat konsten med femton kronor om året och ännu har jag inte vunnit så mycket som en liten Zorn en gång!»

De sextio äro belåtna och anse konstföreningen vara en högst aktningsvärd inrättning, men ett par tusen påstå föreningen vara den eländigaste tillställning som någonsin funnits. Vid dragningen 1889 kommer för första gången en ny anordning att tillämpas, hvarigenom de vinnande kunna själfva och i den ordning särskildt utdragna nummer utvisa välja bland de inköpta konstverken.

Stockholms konstförening stiftades 1832, hufvudsakligen genom grefve A. G. Bielkes bemödanden, och hade till syfte att upparbeta allmänhetens smak samt på samma gång bispringa konstnärerna genom att bereda afsättning åt deras arbeten. Därför skulle föreningen anordna »sammanträden af konstälskande och bildade personer till öfverläggningar i alla artistiska ämnen», göra utställningar af ej blott yngre, utan äfven äldre konstverk samt köpa arbeten af lefvande inhemska konstnärer och utlotta de inköpta bland föreningens ledamöter. Denna verksamhet inskränkte sig sedermera alt mera till inköpet och utlottningen, och det är först på allra senaste tiden och sedan föreningen undergått omskapningen 1887 som föredrag hållits.

I föreningens början och ända till 1852 hade föreningen kostnadsfri lokal i arffurstens palats. Mellan 1852 och 1868 begagnades dylik lokal i konstakademiens hus, och sist nämda år flyttade föreningen in i atelierbyggnadsaktiebolagets vid Kungsträdgården samt fick sin nu varande lokal, för hvilken erlägges 3,000 kr. i årlig hyra.

År 1882 firade konstföreningen sin femtioårsfest och kunde omtala, att hon under det halfva århundradet köpt 3,288 konstverk. Hon har ock utgifvit föreningsblad i litografier, trägravyr och originaletsningar.

År 1887 sammansmälte Stockholms konstförening med Föreningen för nordisk konst, hvilken verkat sedan 1858 och haft ända till 1,700 medlemmar. Namnet vardt nu *Sveriges allmänna konstförening*, och verksamheten vidgades genom kretsföreningar, i landsorten och anordningar af utställningar på de orter där sådana finnas. Under 1888 var ledamöternas antal omkring 2,000. Årsafgifter äro af två slag, à 15 kr., som 1888 utgjorde 1,427 stycken, och à 10 kr., som gick till ett antal af 672, men året förut voro

båda dessa klasser betydligt talrikare. Under året anordnades fyra utställningar i st. f. den förut under flera år brukliga ständigt fortgående expositionen. Till dessa fyra, af hvilka en var en minnesutställning efter de aflidne målarne H. Birger, G. Brandelius, A. Nordgren, A. Nordling, Hj. Sandberg och W. Wallander, inlemnades 548 arbeten, af hvilka granskningsnämden antog 506.

Antalet besökande å de ordinarie utställningarna i Stockholm var 5,631, hvilket var mer än året förut, och inträdesafgifterna uppgingo till 1,408 kr. i st. f. 1,158 året förut. Föreningens inköp hade omfattat 51 större konstverk, af hvilka 4 skulpturarbeten, 39 oljemålningar samt 8 pastell- och akvarellmålningar, och 20 mindre vinster. Hela inköpssumman 1888 utgjorde 16,350 kr., men året förut hade den summan gått till 20,960 kr.

Styrelsen utgöres af sju ledamöter och fem suppleanter. Inköpen verkställas af en nämd, bestående af styrelsens ordinarie medlemmar samt tolf inom föreningen valda ledamöter, af hvilka åt minstone fyra skola vara konstnärer. Konservatorn var i många år äfven sekreterare, men nu mera finnes en särskild sådan. Den förre har ett maktpåliggande och tidsödande uppdrag mot en lön af 1,500 kr. Sedan 1883 innehafves tjänsten af genremålaren G. Hafström. Sekreterare är literatören K. Wåhlin, hvilken uppbär 500 kr. i årligt arvode. Kassaförvaltaren F. Norbin åtnjuter 300 kr. om året, men hans företrädare F. C. Norbin, en af styrelseledamöterne, tjänstgjorde i tjugusex år utan något arvode.

Såsom något anmärkningsvärdt kan anföras, att konstföreningen ännu aldrig haft ett fruntimmer i sin styrelse eller i sin inköpsnämd, ehuru ett mycket stort antal af ledamöterna hör till kvinnokönet samt att konstnärinnornas skara ingalunda är ringa i vårt samhälle och de kvinliga konstvännernas smak visst icke underlägsen de manliges. Konstföreningen tvekar dock ej att mottaga kvinliga ledamöters årsafgifter.

***

Th. Blanch.

Den konstnär som förut icke fick sälja sitt arbete i konstföreningen, gick då vanligtvis med det till föreningen för nordisk konst, som ofta köpte det, men för en spottstyfver. Nu har konstnären i sådant fall ingen annan utväg än att ställa ut arbetet i något bokhandelsfönster, så vida det ej skulle finnas en ledig plats i Blanchs salong. Det är en fin salong, som konstvännen icke underlåter att besöka, när han hälsar på i konstföreningen. De äro grannar, dessa konstsalar, ligga vägg i vägg vid Kungsträdgården och täfla med hvarandra. Det påstås, att Blanchs salong varit en af orsakerna, att konstföreningen börjat följa med sin tid något bättre än förut, och nekas kan ej, att det är i synnerhet Theodor Blanch som gjort allmänheten bekant med nya storverk i konsten. Hans plats i nya Stockholm är därför icke utan betydelse. Sedan hanförst sökt tillfredsställa våra materiela behof, varit innehafvare af operakällaren och därpå af det kafé som 1868 öppnades i våningen under konstföreningen och ännu kallas efter honom, vid verldsutställningen i Wien 1873 innehaft den svenska restaurationen i utställningsparken och därefter i Stockholm bygt Blanchs teater bredvid Blanchs kafé, kom han, i början af 1880-talet att tänka på, det de stockholmare som ej ha tillfälle att besöka främmande land aldrig få se samtidens förnämsta konstverk.

Blanchs konstutställnings-salong.

»Den bristen måste afhjälpas», sade hr Blanch, och så lät han förvandla sin eleganta teatersalong till en lika elegant salong för de bildande konsterna och inledde underhandlingar med utländska konstnärer och konstverksegare, skydde ingen möda och inga kostnader och lyckades på det sättet att, sommaren 1883, få ihop en utställning af i synnerhet franska taflor af stort värde. Han har sedermera i sin konstsalong anordnat den ena intressanta utställningen efter den andra. Så har man där fått se Munkaczys mästerverk »Kristus inför Pilatus» och samme konstnärs »Kristus på korset», några af Makarts mycket omtalade taflor, Aivasovskys målningar, den franska och den tyska riktningen företrädda i ett stort antal arbeten, liksom stora utställningar af svenska konstverk, de redan nämda »Från Seinensstrand», »opponenternas» och »konstnärsförbundets» samt till och med konstakademiens.

Theodor Blanchs konstsalong är ett neutralt område för olika konstskolor, en plats där man på *ett* ställe och inom kort tid kan göra sig förtrogen med det mest utmärkande inom skiljaktiga konstriktningar, en salong, dit det öfriga Europa kommer för att visa oss hvad det i konstafseende kan ha att bjuda.

***

Det är klubb i afton. Vi befinna oss i ett långt rum, så mycket kunna vi se, till större delen upptaget af ett nästan lika långt bord, och kring detta skönjas några otydliga linier af människoanleten, som sväfva i molnen. Det är

tobaksrök som bildar molnen, tunga, nästan ogenomskinliga och likväl verka de ej nedtyngande på sällskapet. Det *hör* man, och har man väl hunnit vänja sig vid denna molnhöljda synkrets, upptäcker man icke få glada ansigten och nästan lika många flaskor med välkändt innehåll, glas, en väldig pokal, pipor och cigarrer, alt i målerisk blandning, i fria grupper på det med karduspapper dukade bordet, redan till stor del täckt med lustiga figurer, stundens fria hugskott, behagfullt framstälda i krita och blyerts. En mera konstnärligt tilltalande bordduk torde man få söka efter. Den skäres ock sönder innan aftonens slut, och många af bitarne förvaras i klubbens samlingar, af hvilka åtskilliga för tillfället pryda väggarna jämte några medlemmars vapen, det hela en högst karakteristisk utställning.

Konstnärsklubben heter sällskapet, och af konstnärer består det, idel manlige. Klubben är nämligen så gammal, öfver tretio år, att den härstammar från den tid, då kvinnor icke ens fingo deltaga i akademiens undervisning, mycket mindre ansågos värdiga att vara med i herrarnes samkväm... Nå ja, här är fullt med manlige konstnärer.

Där uppe vid öfre bordsändan lyser ett gladt anlete, skälmska drag och kvicka svarta ögon. Det är medaljgravören Adolf Lindberg, som var sällskapets ordförande i några år, men i början af 1889 drog sig undan från anförareplatsen för att likväl vara lika glad och lika outtröttligt roande i en inom klubben mindre bemärkt ställning. Nu är det ett ännu mera markeradt ansigte som synes på ordförandeplatsen. Det tillhör professorn, frih. G. Cederström, som förde Karl den tolftes lik från Paris innan han ännu lärde oss känna marskalkinnan Booth på en fransk krog och som nu är lika god stockholmare och tänker mest på väggmålningar i nationalmuseum.

På ordförandens ena sida småler med trygghet och värdighet ett välmående anlete omgifvet af hvita lockar. Det är landskapsmålaren C. A. Fahlgren, han som förvarar klubbens skatter i reda pengar, en praktisk konstbroder, hvilken under långa tider idkade köpenskap på samma gång han var en på duken flitig skildrare af stockholmstraktens måleriska natur. På andra sidan träffa vi Carl Möller, redan förut bekant för »Nya Stockholms» vänner såsom Johannis kyrkas byggkonstnär och därjämte verksam såsom både konstnärsförbundets och konstnärsklubbens sekreterare, alltid på sin plats, alltid tillgänglig, vänlig och verksam.

Så se vi ett mörklagdt ansigte med regelbundna drag och prydligt skägg som tillhör landskapsmålaren Axel Lindman och midt emot ett lika leende som intelligent uttryck hos B. V. Adler, »rektorn», som är styresman för Tekniska skolan, men innehafvare af kungl. medaljen från 1875 och känd som framstående arkitekt, hvars arbeten kommit i synnerhet Göteborg till godo. Nu mera hör han till nya Stockholm, dit dalamannen Olof Arborelius länge hört, också en af Tekniska skolans lärare, men af den stora allmänheten känd som landskapsmålare, en kraftig skepnad med grånadt hår i mannaårens fulla kraft.

Vid vår sida slår sig ned en ung, mörklagd herre, som bytt ut penseln mot pennan och heter Georg Nordensvan, gammal kamrat från modellskolan med en stor del af de närvarande. Gammal i laget är Albert Berg, så gammal, att han redan lemnat akademien, då åtskilliga af hans grannar vid bordet ännu ej voro födda, men likväl mer än två årtionden yngre än den där herrn med hvita håret som ej är någon annan än »Palma Vecchio», med hvilken Nya Stockholms läsare förut gjort bekanskap i sällskapet Idun, en lika trogen gäst på båda ställena. »Forntid sig med framtid enar», och olika slägten af konstnärer, ända ned till de allra yngsta framtidsmännen, sitta i broderlig sämja vid hvarandras sida och äro alla lika ungdomlige. Se t. ex. på Carleman, som visst var en af klubbens stiftare 1857 och fortfarande är en af pelarne. Icke tryckes han af årens tyngd på en sådan afton. Likadant är förhållandet med den outslitlige Mandelgren.

Här är man bara konstnär, och en sådan är alltid ung. Man är hvarken akademiker eller opponent, endast glad sällskapsbroder i klubben. Så finner man, att klubbens både förre och nu varande ordförande äro akademiker, under det sekreteraren fortfarande är opponent.

Tyst! Nu skall något dryftas. Det är ännu ej fråga om sexan, ty den har nog Sörling sörjt för, utan om något vigtigt gemensamt, t. ex. om att bygga hus, icke åt andra, utan åt konstnärerna själfva.Konstnärshuset bygges upp på en liten stund. Hvar och en är villig att hjälpa till, och så står det nya hemmet där glänsande skönt i tobaksmolnen, och klubben får sin egen lägenhet och utställningssalarne äro förträffligt anordnade, tillräckligt

belysta, stora och alldeles underbart lämpliga att visa den svenska konsten från hennes allra fördelaktigaste sida. Men fantasien understödes af verkligheten. Man målar taflor, modellerar plastiska figurer, etsar, tecknar, alt utan betalning och så gör man ett stort lotteri och samlar mycket pengar. Konstnärsklubben har, liksom konstnärsförbundet, visat hvad endrägtig samverkan kan åstadkomma, och byggnadsfonden är, efter få års tillvaro, ganska kapitalstark.

Klubbens verksamhet sträcker sig äfven till en understöds- och sjukhjälpsförening för svenska konstnärer och för att skaffa grundplåten har klubben gjort sig till tidningsutgifvare. I december 1888 utkom första numret af klubbens illustrerade tidning, och det var en glad och vacker *Jul* både i ord och bild.

Det var en tid — klubben samlades då i konstföreningens lokal — som samkvämet egnades endast åt ett gladt samlif. Men efter att slutligen ha hamnat i Hôtel Continental (W6), där fortfarande hvarje torsdag är klubbafton, började ledamöterne att mer än förr sysselsätta sig med äfven allvarliga frågor och ha, såsom nyss antyddes, redan uträttat icke så litet.

»Sexan!» ljuder Sörlings, tecknarens och teckningslärarens, manande röst, och man samlas kring ett väl försedt bord, där man på öfligt svenskmannavis knuffas och kifvas om gafflar och glas. Klubbsexan har den obestridliga förtjänsten att vara lika tillräcklig som billig — endast en kr. per man — och styrker till efterspelet.

Men nu tiger Tiger ej längre, direktören i musik, landskapsmålare också, den tongifvande i klubben. Han samlar omkring öfre bordsändan sin sångaretrupp, och så skallar det ena friska stycket efter det andra, under det de öfriga klubbisterna slå sig ned vid kaffekoppen med tillbehör och åter tända sina rökoffer. Är det riktigt högtidligt, i synnerhet om någon ny klubbledamot välkomnas, så drickes ur Scholanders stora pokal, ett minne af den oförgätlige brodern, hvilken under många år var klubbens lifunderhållande genius.

Konstnärsklubbens pokal.

Och natten kommer, men »Palma Vecchio» viker ej. Han sitter och talar om Ponte Mollo och om solskenet på Palatinska kullen; kanske äfven om den tid, då han från Romas stadsmur invid Villa Barberini riktade mordiska skott mot de belägrande fransmännen, ej längre till baka än fyrtio år, då berättaren själf hade hunnit nära de fyrtio ...

Hör, knäpp på gitarren! En djupt klingande mansröst sjunger Bellman. Sångaren är värd att tecknas, men han har själf tecknat så mycket, att han nog är känd, icke som sångare kanske, men idkare af bildande konst. Han heter Viktor Andrén, och han sjunger som han tecknar. Det erkänna alla som höra honom, och det erkännandet må vara nog. Mellan Andréns sånger sticker Lindberg in med en och annan historia, förträffligt modellerad och af så skämtsam natur, att klubben är nära att sprängas af de våldsamma skrattanfallen. Men äfven den torsdagsaftonen tager slut.

En annan gång har konstnärsklubben *familjefest*, och då få äfven konstnärinnor vara med samt ledamöternas kvinliga anförvandter. Då går det fint till, men äfven lustigt, och efter festmåltiden dansar man till ljusan dag både akademivalser och opponentpolkor, pokalfransäser och palettskraps-potpourri.

***

En annan afton, dock mera sällan, är ett annat sällskap samladt i Hôtel Continental, ett mindre talrikt, men lika konstifrande. En del af festvåningen är upplåten. I ett rum sitta gamla gravyrer och litografier på väggarna, i ett annat nya etsningar, i ett tredje ligga praktfulla ljustrycksbilder på borden. Det är *Föreningen för grafisk konst* som har ett sammanträde med både föredrag, utställning, aftonmåltid och sällskapligt samlif långt in på natten. Så håller t. ex. kapten W. Silfversparre, innehafvare af Centraltryckeriets fotokemigrafiska anstalt, ett föredrag om de nyare fotomekaniska reproduktionsmetoderna och visar ett större antal konstblad från så väl Berlin och Wien, som från generalstabens litografiska anstalt och sin egen. Han visar kanske också glasplattor och plåtar som begagnats för nyligen utförda återgifvanden af gamla gravyrer och handteckningar. Det är nutidens triumf på det området. Hofintendenten Börtzell, föreståndare för generalstabens nyss nämda anstalt, lemnar intressanta

upplysningar öfver samma ämne. Sedan uppträder kanske nationalmuseets intendent, dr Upmark, talar om äldre och nyare handteckningsreproduktioner och fäster uppmärksamheten på de framlagda praktverken, bland hvilka finnes en samling fotografier efterhandteckningar i nationalmuseum. Så kommer möjligtvis ännu ett föredrag, t. ex. af amanuensen Chr. Eichhorn, den outtröttlige konstälskaren, hvilken odlat i synnerhet kännedomen om gravyren och litografien i äldre tid. Han talar en gång om gamla svenska litografien, en annan gång om graverade porträtt af drottning Kristina, alltid med illustrationer och alltid af stort intresse.

Föreningen för grafisk konst, som har till syftemål att verka för kännedomen om och utvecklingen af de grafiska konsterna samt utgöra ett samband mellan för dessa konster intresserade personer, stiftades 1887 på föranstaltande af intendenterne G. Upmark och A. T. Gellerstedt, med. d:r M. Sondén (stor gravyrsamlare), tecknaren och etsaren R. Haglund, konstälskarne ingeniör G. Lamm och amanuensen E. Folcker, och förslaget vann genast anslutning från ett stort antal konstnärer. Under 1888 steg ledamotsantalet till öfver 300, af hvilka hvar och en erlägger 10 kr. i årsafgift och därför erhåller föreningens årshäften med etsningar. Föreningens styrelse utgjordes 1889 af intendenten G. Upmark, d:r M. Sondén, hofintendenten A. Börtzell, amanuensen Chr. Eichhorn och ingeniör G. Lamm. Sekreterare var amanuensen E. Folcker.

*** Den ungdomligaste af Stockholms många unga konstnärsföreningar är *A. K.* (akademiklubben), hvilken utgöres af konstakademiens elever och har till ändamål att underlätta och främja sammanhållning dem emellan.

Klubben stiftades 1877 af då varande eleverna fröknarna Julia Beck, Julia Strömberg, Clara Löfgren, Signe Sohlman, Hildegard Norberg och Elise Jakobson samt hrr Olof Sörling, Hugo Pettersson (Birger), Teodor Lundberg, Hans Hedlund, Victor Lundberg och Hugo Hörlin. Till samlingslokal under de förberedande öfverläggningarna upplät Julia Beck sin atelier vid Norra Smedjegatan — »en verklig atelier», såsom det heter i A. K:s skapelsehistoria — »full af ljus och blomdoft, konst och poesi.» »Och här, just här», skrifves det vidare i denna historia, »såg vår klubb första gången dagens ljus torsdagen den 19 april kl. 7 e. m.» För att öka trefnaden beslöts, att en tidning skulle utgifvas af klubben, och till det ändamålet utsågos två tidningskvinnor och lika många tidningsmän, nämligen fröknarna J. Beck och S. Sohlman samt hrr Pettersson (Birger) och Hörlin, den sist nämde sekreterare i klubben. Tidningen, som fick namnet *Palettskrap*, lefver ännu och innehåller ett stort antal ungdomsfriska och ofta ganska kvicka uppsatser samt en mängd käckt uppfattade och godt utförda roliga teckningar.

Ehuru A. K. består af både manliga och kvinliga konstlärjungar samt fastän klubben har sin tillvaro att tacka lika väl de senare som de förra, utgöres styrelsen dock nu mera af endast herrar, nämligen G. Krehl, W. Gernandt, E. Hedberg, O. Keen (redaktör för Palettskrap) samt E. Rålamb.

I klubbens verksamhet deltaga för öfrigt medlemmar af båda könen. Det händer, att A. K. också ställer till en karnevalsfest, och då går det muntert till, med många karaktärsmasker, lustiga figurer,brokigt vimmel och all den färgrika gamman som lefver sitt sprittande lif i ungdomskretsar samt synnerligen i en krets af unga konstnärer och konstnärsämnen. Men »allvar och gamman trifvas väl till samman», säger ordspråket, och studierna lida icke af att studieidkarne någon gång slå sig lösa. Det är alltid någon af A. K. som kniper pris i akademien och sedan — har han hela lifvet för sig, reser kanske till Paris, sliter och knogar, är medlem af konstnärsförbundet, kommer hem igen, hyr sig en af Stockholms få konstatelierer, skapar konstverk och säljer *kanske* till konstföreningen eller lottar bort sina arbeten, har det aldrig fett, slår sig möjligtvis fram, men glömmer icke ungdomens glada dagar i A. K.

XXVI.

I kasern och på högvakt.

Hvad ryslig lott har en gardist!... Så sjöng August Blanche för några årtionden sedan, och gamla stockholmare minnas nog ännu det afskräckande och rysliga utseendet på de gardeskarlar som på lediga stunder stodo med sina bårar i Tyska brinken och på andra platser i hufvudstaden för att förtjäna sig en extra slant som de vanligtvis genast nedlade på Eldbrasan vid Kindstugatan eller Hvita Hästen vid Stora Nygatan och på Gardistkrogen i Trångsund, denna senare dock mera besökt af det vid kongl. slottet vakthafvande manskapet, samt på de otaliga krogarne i närheten af kasernerne på Ladugårdslandet.

Ofta voro gardisterne rusige, grälade och kommo i slagsmål sins emellan och med stadens civila slödder. Ej sällan beträddes de med svåra lagöfverträdelser, och om ingen nu lefvande stockholmare var med på den tiden, då en brottsling undandrog sig lagens arm genomatt taga värfning vid gardet eller då, ännu längre tillbaka, en sådan dömdes att tjäna som gardist, är det dock ännu i mannaminne, att en garnisonssoldat i Stockholm ansågs som en nästan förlorad människa, tillhörande en plantskola för last och brott. Kasernlifvet föreföll som en blandning af fattighuslif och straffanstalt.

Under senare årtionden har detta så småningom undergått icke ringa förändring till det bättre, och garnisonssoldaten har i både fysiskt och moraliskt afseende väsentligt höjt sig. Visst kan det ännu hända, att en gardist gör sig skyldig till förseelser, till och med brott, men sådant kan inträffa inom alla yrken och samhällsklasser, och det förekommer ingalunda oftare bland hufvudstadens militärer än bland de civila. En af starka drycker öfverlastad garnisonssoldat synes nu mera högst sällan. Ännu på 1880-talet har det visserligen händt, att rätt skarpa strider utkämpats mellan gardister och polismän, men det torde ha haft sin orsak i missuppfattad kåranda, och felet låg må hända ej helt och hållet på gardisternes sida, ehuru det är deras skyldighet att ställa sig polisförfattningar till efterrättelse. Visst är, att hvad som fordom var vanligt nu hör till undantagen, till och med till sällsynta sådana.

Huru ser också en garnisonssoldat i Stockholm ut nu mot förr! I de allra flesta fall är han en ung man med god hållning som vet att iakttaga ett städadt uppförande och kanske äfven bemödar sig om att vinna kunskaper, hvilka han sedan tillgodogör sig inom andra yrken. Garnisonstiden är för mången en skoltid af nytta för lifvet. Förnämsta orsaken till den lyckliga förändringen torde väl böra sökas hos befälet hvilket, självt med större bildning än i allmänhet förut, vinnlagt sig om större humanitet mot sina underlydande samt mera bemödat sig om soldatens vård och goda handledning, utan att därmed släppa efter några fordringar på nödvändig manstukt. Denna har ej häller förslappats, utan skärpts genom afskaffande af urmodiga stadgar i krigslagarne, synnerligen genom borttagande af de vanhedrande kroppsstraffen. Garnisonssoldaten har erfarit, att äfven han har människovärde.

Den lyckliga förändringen har småningom verkstälts, men skulle sannolikt aldrig kunna fullt genomföras, om icke nya kaserner uppstått.

Det är nära fyrtio år sedan då varande öfverfältläkaren d:r Liljewalch förklarade, att Svea lifgarde, sedan 1802 kaserneradt i f. d. kongl. lustslottet Fredrikshof, hade en, oaktadt sina höga rum och hufvudbyggnadens rymliga förstugor, dålig lägenhet, i synnerhet genom fukt och olämplig inredning. Andra lifgardes kvarter i de tre kasernerna på platsen, där Terra nova varf förut legat och hvilka bygdes för sextio år sedan, förklarades redan ett par årtionden därefter också ha ett osundt läge, ehuru dock bättre och rymligare än Fredrikshof. Lifgarde till häst är sedan 1811 inrymdt i sin nuvarande kasern vid Storgatan,och denna var länge ansedd som den bästa både genom läge och inredning, men torde dock nu vara något föråldrad. Svea artilleriregemente låg i sju olika, ursprungligen till enskilda boningshus afsedda bostäder och hade det på alt sätt obehagligt.

Man insåg, att alla garnisonsregementena voro i behof af nya kaserner, och gjorde början med att uppföra en sådan åt den kår som var i största förlägenheten. År 1870 uppgjordes därför förslag till gemensam kasern för Svea artilleri på platsen utanför den genomsprängda öppningen i Tyskbagarebärgen, hvilken har en för samhällets förkofran i hög grad verksam man, öfverstelöjtnanten W. von Francken att tacka för sin tillkomst och som fick namnet »Karl den femtondes port». Arbetet började 1873 och var med alla sina sex byggnader fullbordadt i slutet af 1877. Det hela kostade 1,612,634 kronor.

W. von Francken.

Redan i mars 1876 flyttade fyra batterier in i kasernen, och ett år senare hela regementet. Logementen äro beräknade för 16—22 man hvardera, och luftmängden till 11,5 kub. meter per man, således större än hvad som förekommit i de gamla kasernerna. I Fredrikshof beräknades luftmängden till 8—11,5 samt är i Andra lifgardes ännu ej större än 9,7. Annorlunda är det, som här nedan visas, i Svea och Andra lifgardenas nya kaserner, hvilkas luftmängd är fullt jämförlig med de bäst inrättade kaserner i utlandet samt till och med större än i flera bland dem.

Verkan på manskapet af Svea artilleriregementes nya kasern visade sig snart. Den som sett Svea artilleristerne — »tullerigubbarne» kallades de på det stockholmska folkspråket — innan kasernen var bygd och såg dem ett par år därefter fann genast stor skilnad i äfven utvärtes afseende, och man fann snart, att truppens ej blott hälsotillstånd, utan äfven skick och duglighet undergått en välgörande förändring.

Redan före uppförandet af Svea artilleriregementes kasern hade en ny trupp fått sig en kasern i öfverensstämmelse med den erfarenhet man då egde om soldatboningars inrättande. Då första sappörkompaniet uppsattes 1855, fick truppen till bostad den s. k. Snoilskyska gården eller »norra kasernen» vid Storgatan, men redan året därpå aflemnades hofjaktvarfvet på Kungsholmen från flottan till ingeniörkåren, och kompaniet inflyttade i dess chefsboställe samt stannade där, äfven sedan truppen fått namn af »sappörkår» och från och med 1867 af »pontonierbataljon», till dess stora kasernen fullbordades 1868. I mån af sin uppsättning förlades de öfriga kompanierna i flera af f. d. jaktvarfvets då ännu kvarstående, men sedan nedrifna småbyggnader till dess de kunde inflytta i de nya kasernerna.

Enär det från början till ingeniörkåren aflemnade området å Kungsholmen ej gaf tillräckligt utrymme för truppens öfningar, så inköptes 1863 från diakonissinrättningen den åt öster angränsande tomten. På dessa sammanslagna tomter ha, utom ofvan nämnda kaserner, uppförts flera byggnader, såsom stora krigsbyggnadsförrådet och exercishuset, matinrättningsbyggnad, stall- och förrådsbyggnader, badhus, kruthus, verkstadsbyggnader m. fl. Kostnaden för samtliga inom detta kasernområde uppförda nya byggningar uppgick till 418,156 kronor.

På 1880-talet har Stockholm också fått en alldeles ny kår, hvars goda hållning och prydliga utseende så väl i trupp som hvad den enskilde soldaten angår, torde i väsentlig mån få tillskrifvas en ändamålsenlig bostad, och det är trängbataljonen. För dess räkning har krigshögskolans gamla hus på Marieberg vid Mälaren, på Kungsholmen men utanför Stockholms egentliga område, inredts till kasern, och en ny kasern uppförts. Den nya kasernen är 73,7 meter lång med en grundyta af 1,258 kvadratmeter, innehållande lektionssalar och logement, sex i hvardera våningen, med plats för 13 man i hvarje och med en luftmängd af 15,6 kub.-meter per man, samt ett stort dagrum som har en golfyta af 180 kub.-meter och en luftvolym af 640 kub.-meter. Dessutom har kasernen expeditionsrum, bostållslägenheter för underbefäl, sjukrum, m. m. I en särskild byggnad finnas vakt- och arrestrum, och därjämte har man för bataljonen bygt stall, ridhus, exercishus, verkstadshus, kallbadhus samt vagns- och förrådsbyggning. Kostnaden för det hela gick till 329,500 kronor, den gamla byggnadens nya kaserninredning däruti inräknad.

Artillerikasern.

Nya kaserner äro nu mera uppförda för samtliga garnisonsregementena, med undantag af flottans manskap och lifgarde till häst, men ett förslag finnes, att flytta sist nämda regementes kasern ut till den s. k. Rekrytbacken på Ladugårdsgärdet. Den förnämsta kasernbyggnaden hittills och sannolikt under många år härefter är dock den stora för de bägge fotregementena afsedda, hvars ena del är af Svea lifgarde begagnad sedan hösten 1888.

Dessa två invid hvarandra belägna kaserner bilda Stockholms största byggnadskomplex. Genom sina stora och väl beräknade proportioner göra de ett ganska fördelaktigt intryck. Fasadritningarna äro af slottsintendenten professor E. Jacobsson, men hedern af alla anordningar, hvilka kräft mycken praktisk erfarenhet, tid och arbete, tillkommer officerare vid fortifikationskåren, bland hvilka kapten P. J. Högfeldt öfvervakat själfva arbetets utförande. Kostnaden för hela kasernkomplexet uppgår till omkring *tre millioner kronor.*

Anländer man från Storgatan på den nya Narvavägen och viker in på förlängningen af Linnégatan, finner man framför sig den 365,5 meter långa hufvudsidan, hvars västra del är Svea lifgardes kasern. Läget är högt och fritt, beherskande hela trakten, och byggnadens baksida vänd utåt Ladugårdsgärdet.

Midtelpartiet af Svea lifgardes kasern reser sig i den fyra våningar höga kanslibyggnaden som genom ett öfverbygdt porthvalf å hvardera sidan står i förbindelse med kasernflyglarne, af hvilka två ligga i linie med kanslibyggnaden och de öfriga bilda räta vinklar med de förra. Dessa fyra byggnader, hvilka stå i förbindelse med hvarandra, innehålla manskapets logement, på västra sidan för första och på den östra för andra bataljonen.

Kanslibyggningen inrymmer i bottenvåningen en stor förstuga samt vakt- och arrestrum för ej ännu börjad bestraffning. En trappa upp ligga dagbefälets rum, orderrum m. fl. lägenheter; två trappor upp finnas samlingsrum för officerarne, matsal, paradsal, chefens mottagningsrum och chefskansli samt tre trappor upp sjuklokaler.

I hvilka rum man än inträder, vare sig officerarnes eller manskapets, finner man ordning och snygghet. Införes man i dagkaptenens och daglöjtnantens rum, två för hvardera, ser man en enkel och ändamålsenlig möblering, och kommer man in i officerarnes samlingsrum, skådar man en både smakfull och dyrbar utrustning. Rummet prydes af Oskar I:s, Karl XV:s, Oskar II:s samt svenske och och danske kronprinsarnes porträtt i olja och dess utom en byst af Karl XV. Den i samma våning belägna paradsalen är ett stort rum med tre breda fönster, från hvilka man har en vidsträckt stockholmspanorama. Detta i allvarlig stil dekorerade och med massiva ekmöbler

utrustade rum har ett helt porträttgalleri med byster af Gustaf II Adolf, Karlarne XII, XIII, XIV och XV samt bilder i olja af åtskilliga bland regementets officerare, alt sedan gula brigadens tider. Där ser man Nils Brahe, Magnus Gabriel De la Gardie och många andra sekundchefer till och med nu mera generalmajor Roger Björnstjerna. Får man tillträde till de innanför chefskansliet belägna mottagningsrummen, träffar man regementets n. v. sekundchef, icke i afbildning, utan i original, men det kan nog hända att öfverste Henrik Ankarcrona, själf god konstnär, på lediga stunder i hemmet målar af en och annan militärperson, så vida han icke på duken upplifvar några intressanta minnen från sina fälttåg i Algeriet och Marocco.

I biblioteksrummet kan man också få se åtskilliga bilder, glada i ett stort album förvarade teckningar som en af regementets forne officerare, öfverstelöjtnant F. von Dardel, sedermera chef för öfverintendentsämbetet, lemnat som ett kärt minne från sina militära tjänstår.Fotgardes-kasernerne.Detta album är ett i sitt slag intressant arbete, enär det innehåller åtskilliga lustiga, men för förhållandena i Stockholm och i synnerhet inom de militära kretsarne under några föregående årtionden mycket upplysande framställningar.

Officersvåningen är också utrustad med en rätt stor matsal, där en och annan festmiddag kan gifvas till och med för öfversten i regementet, Sveriges och Norges kronprins, då större delen af dryckesvarorna tages ur officerskårens egen vinkällare.

Svea lifgardes officerskår har, som man ser, väl ordnadt för sig i den nya kasernen, och underbefäl och manskap ha jämförelsevis lika godt. Besöker man en gift fanjunkare, kommer man genom den ena ingången i ett rymligt och ljust kök med spisel af järn och fajans. Där innanför ligger ett rätt stort förmak, prydligt och fint möbleradt, och innanför detta en bekväm sängkammare, hvilken åter står i förbindelse med en tambur som leder ut till förstugan.

Huru manskapet har det skola vi snart få se, men gå först genom ett af porthvalfven från Linnégatan in på den stora gården, hvars västra sida begränsas af de åt den nya Banérgatan vettande flygelbyggnaderna, med till sammans 179 meters längd, och på motsatta sidan af en lika lång rad byggnader som med baksidan gränsa in till Andra lifgardes kasern. Bland de förra är det stora exercishuset, och på östra sidan ligger musikkompaniets kasern.

Närmast väster om skol- och matsalsbyggningen och därmed förenad ligger köksbyggningen och närmast öster ut har man marketenteriet. Längst norr ut är på västra sidan arresthus med särskild gård, och längst ut på andra sidan en trossbod som åter öster om sig har det för gardesregementena gemensamma badhuset, där hvarje gardist kan en gång i veckan få ett finskt ångbad med kallbassäng och duschafkylning.

***

Låt oss nu se huru det står till bland manskapet.

De flesta gardister rekryteras från landsorten. Korpraler utsändas som värfvare, flere från hvart regemente. När en sådan värfvare får sigte på en ung bonddräng som synes lämplig, gör han sig underrättad om hans ålder, hvilken ej får öfverstiga 26 år, men kan vara så låg som 17, tager reda på om han är välfräjdad och konfirmerad, har en kroppslängd af minst 1,65 meter och ej är behäftad med sjukdom eller kroppsfel. Värfvaren tillbjuder honom att taga tjänst vid konungens lifgarde, och det är visst icke otroligt, att tillbudet framställes under lockande förespeglingar om det härliga lif den unge mannen skall få föra i hufvudstaden, men anvärfningen skall, stadgas det i instruktionen, ske utan tvång och list, genom ömsesidig träffad godvillig öfverenskommelse. I städja erlägges 10 kronor för hvarje af de första tre åren samt 20 kronor för hvarje år därutöfver, och i handpenning lemnas högst 3 kronor.

Enligt nya tjenstgöringsreglementet får vid värfvade trupper med längre anvärfningstid än två år soldater antagas ända till 30 års ålder, men ej under 17 år.

På det sättet rekryteras för t. ex. Svea lifgarde mellan 100 och 200 man hvarje år. Värfvaren erhåller 20—40 kronor för hvarje rekryt. Äro alla formaliteter iakttagna, lemnas den värfvade biljett på tredje klassen å järnväg, och det bär af till Stockholm. Om den värfvade där godkännes, iklädes han uniform, får sin plats anvisad i kasernen och börjar genast rekryttjänsten. Exercisen är kanske ofta påkostande nog för den därvid ovane, men vanligtvis dröjer det icke länge förr än en otymplig bonddräng är förvandlad till en antaglig rekryt, hvilken också måste genomgå den teoretiska delen af *rekrytskolans* kurs, bestående i synnerhet af de instruktioner som äro

föreskrifna för approbation till soldat. Efter ett års öfningar öfverföres rekryten till gardist, men kan dock redan förut approberas till vakttjänst.

Revelj slås kl. 5 f. m. hvarje söckendag i maj—september, och under öfriga delen af året en timme senare. Sön- och hälgdagar slås revelj kl. 7 f. m. hela året ... Sexton yrvakna hufvud resa sig ur lika många bäddar i hvarje logement. Snart slänga trettiotvå armar de oundgängligaste klädespersedlarne på sexton gardist- och rekrytkroppar. Det går raskt undan i hvart och ett af de sex sofrummen i hvar och en af de åtta logementsvåningarna, en våning för hvarje kompani. Det är icke i gamla Stockholms osnygga och obekväma kaserner med två och två ofvanpå hvarandra stälda träsängar i de otillräckligt vädrade sofrummen, där alt var trångt, osundt och i hög grad otrefligt, i synnerhet i det genomruttna Fredrikshof, utan i Svea lifgardes nya gardistpalats, med de rymliga sofsalarne med fristående järnsängar, en för hvarje man, och där den luftmängd som kommer på hvar och en — nära 15 kub.-met. — är nästan dubbel mot den som kunde förut beredas, där också intet smutsande arbete får företagas och där soldaternas kläder och tillhörigheter förvaras i skåp till hvilka de själfve inneha nycklarne.

Fort in i tvättrummet! Hvarje kompani har ett stort sådant, praktiskt och bekvämt, med vattenledningskranar och fasta tvättfat som lätt kunna omhvälfvas och rengöras. Efter morgontvagningen förrättar dagkorpralen uppropet och afgifver rapport till expeditionshafvande fanjunkaren, hvilken upprättar kompaniets dagrapport som aflemnas i ordersalen till bataljonsadjutanten.

Vid morgonuppropet skola de som känna sig illamående anmäla detta för att få hjälp af bataljonsläkaren som företager sjukvisitationen. I händelse af svårare sjukdomsfall sändes patienten tillgarnisonssjukhuset på Kungsholmen, hvars från de flesta garnisonskasernerna aflägsna läge fortfarande utgör en stor olägenhet.

En och en kvarts timme efter reveljen förrättas korum, och expeditionshafvande fanjunkaren ser efter att alla snyggat sig samt uppläser de order som ej redan meddelats. Efter korum utdelar fanjunkaren hvarje dag 10 öre per man, utgörande den del af aflöningen som svarar mot gamla »tobaksskillingen». Lönen för hvarje karl är 6 kr. i månaden. Efter tre tjänstår erhålles i tillskott en kr. i månaden, och efter sex år ytterligare en kr. I »examenstillägg» gifves dess utom ökad aflöning, såsom här nedan visas.

Så exerceras och läses. När rekryten gått igenom rekrytskolan och öfverförts till gardist, beordras han, om han därtill anses lämplig, till *förberedande korpralskolan* för att där grundlägga de kunskaper som numera fordras för underbefäl. Har han ej nödig insigt i räkning, innanläsning och skrifning, kommenderas han, vare sig rekryt eller gardist, i *regementsskolan*, hvarest af särskild därtill beordrad subalternofficer, biträdd af underbefäl, undervisning meddelas i nämda ämnen (räkning endast i hela tal) samt historia och geografi.

Har gardist inhemtat hvad som kan läras i regementsskolan samt äfven gått igenom förberedande korpralskola, vinner han inträde i själfva *korpralskolan*, där han får ytterligare öfva sig i innanläsning af tryckt och skrifven stil samt göra reda för hvad han läst, söka skaffa sig någorlunda ledig handstil, försvarlig rättstafning och insigt i skiljetecknens användande samt sätta upp rapporter m. m. af enklare slag, lära sig de fyra räknesätten i hela tal och decimalbråk, mått, mål och vigt samt plana ytors beräkning. Han läser Odhners lärobok i fäderneslandets historia för folkskolor, utdrag ur tjänstgöringsreglementet, strafflagen för krigsmakten, disciplinstadgar m. m., öfvar sig i praktisk tillämpning af de första grunderna för hälso- och förbandslära samt i att läsa kartor och vägleda sig efter dem i terräng jämte annat som hör till fält- och bevakningstjänst. De praktiska öfningarna i korpralskolan omfatta också färdigheten i att leda och undervisa en mindre afdelning i alt slags exercis, tillämpning af skjutinstruktion, gymnastik, bajonettfäktning, öfning i skyttegrafvars anläggning och mera sådant.

Underofficersskolan har två kurser. Ämnena äro ungefär de samma som i korpralskolan, men med höjda fordringar. I högre kursen öfvas också upprättandet af enklare kartutkast och fordras större färdighet i att undervisa rekryter. Den som utexamineras från underofficersskolan skall bland annat ega fullt god handstil och rättstafning samt kunna sätta upp tjänsteskrifvelser.Underbefälsutbildningen är vid lifgardena den samma som vid infanterivolontärskolan å Karlsborg, men vid artilleriet fordras äfven algebra, trigonometri m. m.

Undervisningen vid Svea lifgarde sker i skol- och matsalsbyggningen, hvars inredning har den olägenheten, att skolsalarne ligga på nedra botten och matsalarne en trappa upp. I och för sig äro de fyra höga, ljusa och luftiga skolrummen fullt ändamålsenliga med fyra bord, hvarje till tio eller tolf man, goda väggkartor m. m., alt utvisande att man nu för tiden äfven i kasernerne på ett ändamålsenligt sätt sörjer för folkundervisningen. De till lärare kommenderade officerare åtnjuta icke någon ersättning för sitt besvär.

År 1888 infördes den s. k. rekrytutbildningen kompanivis, hvarvid en subalternofficer från hvart kompani under kompanichefens ansvar och tillsyn leder denna utbildning. Underofficersutbildningen sker fortfarande under särskild därtill kommenderad officers ledning.

Efter hvarje skolas slut meddelas betyg, och på regementsorderna kungöras de vitsord och utmärkelsetecken som eleverna förvärfvat. De galoner i guld eller silfver, efter olika regementen, eller af redgarn som några soldater bära på vapenrockens öfverärm bero på genomgångna klasser och erhållna betyg.

Det här ofvan nämda »examenstillägget» i lön utgår med 1 till och med 2 kr. i månaden, alt efter de genomgångna klasserna. En karl som tjänat i tre år kan således, om han gått igenom underofficersskolans alla klasser samt dessutom särskild kurs för utbildande af sjukvårdssoldater, erhålla förutom lön och städja 12 kr. i ålderstillägg, 24 kr. i examenstillägg för underofficersskolans tre klasser samt 12 kr. för sjukvårdskursen eller tillsamman 48 kr. och efter sex tjänstår 60 kr. per år.

Efter befordran erhåller en vice korpral 132 kr., korpral 192 kr., distinktionskorpral 252 kr. och, om den sist nämde förrättar underofficerstjänst, 348 kr. alt per år, naturligtvis jämte husrum, föda och kläder.

Gardisterna öfva sig praktiskt och teoretiskt, svettas med exercis, gymnastik och skolgång. Underbefälet är i ständig verksamhet. Fanjunkarne knoga med den vidlyftiga expeditionen, och skrifveriet inom kasern är förvånande stort. De tjänstgörande officerarne äro upptagna med exercis eller skolundervisning. Verksamhet råder öfver alt. Befäl och tillsyn i kasern utöfvas af en daghafvande kapten, en löjtnant och en underofficer, hvilka aflösas hvarje lördag, men under veckan bo i kasernen. Hvar dag gör kapten allmän visitation för att efterse trappor, förstugor och gårdar, och likaledes visiteras manskapets kasernrum äfven af kaptenen eller löjtnanten. Då officer eller underofficer inträder i rummet, skall den af manskapet som först varseblifver den inträdande ropa »gif akt!» hvarvid samtlige upphöra med sin sysselsättning samt iakttaga ställning och hållning, något somdock naturligtvis icke förekommer nattetid och ej häller under eftermiddagshvilan (en timme efter middagsmåltiden).

»God morgon, gardister!» hälsar kaptenen sitt kompani. »God morgon, kapten!» svara gardisterna. Samma svar begagnas till alt befäl, till och med till kungliga personer, t. ex. »god morgon, kronprins!» med undantag af till konungen, hvars hälsning besvaras med »gud bevare konungen!» och denna hälsning lär nu mera komma att utsträckas till kronprinsen. Det är icke länge sedan detta »gud bevare» var gemensamt efter *alla* öfverordnades tilltal. Hälsningsformerna höra till instruktionen för truppen.

Arbete gifver matlust, och denna tillfredsställes i kasernen med tre mål om dagen. Bröd hemtas dagligen från kronobageriet vid Artilleriplanen. En för hvar månad kommenderad underofficer har matförrådet under sin vård och biträdes af en korpral. Märkes att några födoämnen äro mindre dugliga, afgifves genast rapport därom till daglöjtnanten. Kl. 2 hvar dag rekvirerar expeditionsfanjunkaren hos ekonomiuppbördsmannen erforderligt antal matportioner för följande dag. Till kockar kommenderas för hvar vecka två man turvis kompanierna emellan, och dess utom en man till handräckning.

En fjärdedels timme före den till måltiderna bestämda tiden inställa sig en dagkorpral och fyra man från hvart kompani för att biträda vid dukningen. Då signal till matutdelning gifves, infinner sig dagkaptenen eller daglöjtnanten i köket, där soppan eller mjölken upphälles i kärl med 14 portioner i hvarje. Den öfriga maten utportioneras af dagkorpralerne under tillsyn af uppbördsmannen, hvarefter nyss nämde officer låter slå »ruff» och begifver sig till matsalen för att öfvervara måltiden. En underofficer marscherar med hvart kompani till salen, uppställer det vid borden och tillser, att hvar man får hvad honom tillkommer.

Det manskap, som är på vakt utom kasernen, erhåller samma slags mat, hvilken forslas i vagn till hufvudvakterne. I *frukost* erhåller hvarje man vid Svea lifgarde dagligen 70 gr. sill och 0,5 liter potatis samt på olika dagar antingen 0,25 liter mjölk och 20 gr. choklad

eller 8 gr. kaffe och 12 gr. socker. Till *middag* bestås vissa dagar 200 gr. rimmadt fläsk, 150 gr. gula ärter, 5 gr. hvetemjöl och 0,6 lit. potatis, andra dagar 295 gr. färskt eller salt kött, 120 gr. gröna ärter, 5 gr. hvetemjöl, 40 gr. korngryn eller risgryn och 0,6 lit. mjölk. En dag erhålles jämte de 295 gr. färskt kött (då kalops) 10 gr. ister. Till *afton* får vaktmanskapet 5 gr. té, 12 gr. socker, ett franskt bröd samt 130 gr. bräckkorf, och de hemmavarande erhålla 0,5 lit. mjölk samt ett skrädt bröd, men en annan afton få de senare hafregrynsgröt (110 gr.) samt 0,4 lit. mjölk. Maten omväxlar för öfrigt på olika tider.

Efter slutad dag i kasernen slås tapto kl. 10 sommartiden samt kl. 9 e. m. under den öfriga delen af året och korum hålles.Expeditionsfanjunkaren infinner sig, liksom på morgonen, i ordersalen och aflemnar rapport till vakthafvande kaptenen.

***

Det är en dag då regementet skall på vakt. En kvarts timme före den till vaktparadens afmarsch bestämda tiden slås *förgaddring* (af holländska ordet »vergaderen»), manskapet ställer upp sig, och på utsatt timme sätter truppen sig i marsch, med sin musikkår i spetsen, samt förd af en med kommandobattong utrustad kapten, i fall konungen är hemma eller i hans frånvaro kronprinsen-regenten fins i kungl. slottet. Är ingen af dem i Stockholm, föres truppen af en löjtnant. Under vägen upp till slottet följer mycket folk med, och på yttre borggården finnas alltid några civila älskare af militärskådespel som visa intresse för vaktombytet. Den vaktgifvande truppen rycker in i högvakten, och den nu vaktfria tågar hem till sin kasern. Kaptenen har redan förut försvunnit. Spelet, det i kasernen boende, marscherar i trupp hem åt. Hrr håboister (fältmusikanterne) gå som frie musikidkare helt ledigt och artistiskt för att så fort som möjligt få uniformen af sig.

Det är väl icke alltid så roligt i kasernen, men ofantligt mycket tråkigare är det på högvakten. Man har ej annat att taga sig till än att gå på post och mellan poststunderne kasta sig på britsen i vaktrummet och sofva, så vida man ej föredrar att sitta på bänken i slottsflygelns arkad och sola sig, i fall sol är att tillgå, eller vräka sig mot järnräcket ofvanför Mynttorget och gapa på folket där nere. Förr gjordes täta vandringar till gardistkrogen i Trångsund, men det var i dryckenskapens tid.

Vakthafvande officern, nu endast en löjtnant, promenerar framför gevärsbron eller slår sig ned i det tämligen rymliga, men ytterst tarfliga officersrummet, hvars enda prydnader utgöras af en liten spegel med ram i »empire-stil», samt ett par små bilder på väggen och hvars möbler för öfrigt bestå af två skinnklädda soffor, af hvilka den ena tjänar till nattläger för officern som utan att aftaga uniformen där njuter sin hvila, ett bord, ett par stolar och en skänk, alt gammalt och nött. Det hela ser maskstunget, bofälligt och fattigt ut.

Kastar man blicken in i manskapsrummet, ser man att detta till en stor del upptages af den stora träbritsen, på hvilken gardisterne ha sina sofplatser utan några slags bekvämligheter, icke ens en den allra tunnaste halmmadrass — endast den hårda träbotten i något sluttande ställning, alldeles som i stadens natthärbärge för husvilla. Det är ofantlig skilnad mellan de glada, luftiga rummen med de godasängarne samt öfriga bekvämligheter i den nya kasernen och denna fattigbarack, där invånarne dess utom på lediga stunder icke ha tillgång till någon nyttig sysselsättning eller något uppfriskande tidsfördrif. Det hela är en bild af garnisonslifvet i gamla tider, en miniatyrframställning af en gardeskasern i forna dagar. Och i vakten i arffurstens palats vid Gustaf Adolfs torg, som numera utgöres af endast sju man, ser det kanske ännu värre ut. Södermalmstorgsvakten, en något större afdelning, är icke fullt så dåligt utrustad.

Lyckligtvis är gardisten icke hvar dag på vakt — de två fotgardesregementena omväxla hvar sin — och då han i kasernen har någon från skolgång eller exercis ledig stund, kan han uppehålla sig i kompaniets ganska trefliga dagrum, där han får begagna bokförrådet eller roa sig med schack- och damspel. Han kan också slå sig ned i de ljusa, rymliga och vintertiden väl uppvärmda korridorerne som äro försedda med bänkar och bord och kunna betraktas som verkliga sällskapsrum för gardisterne. Nu senast är för det äldre manskapet inrättad en *slöjdskola* som är tillgänglig under oktober—april, af hvilken man väntar mycken nytta på samma gång den otvifvelaktigt kommer att lemna god förströelse. Kapten W. Ridderstads krigsspel begagnas ock vid Svea lifgarde, hufvudsakligast vid rekryt- och underbefälsutbildning. Vid jultiden ställes till en fest för manskapet, och på kungliga födelsedagar får det något extra nöje med förplägning.

Till manskapets nöje och trefnad har nuvarande sekundchefen vid Svea lifgarde också låtit på Ladugårdsgärdet strax invid kasernen uppföra en paviljong, en frisk, landtlig tillflyktsort, skuggad af stora ekar och som genom det betydliga antal andra träd öfverste Ankarcrona låtit där plantera kanske snart nog kommer att omgifvas af en präktig park. Det är på det sättet man numera sörjer för garnisonssoldatens behof af vederkvickelse under de stunder han är ledig från den trägna tjänstgöringen.

Denna park är ock ämnad att varda af gagn för gymnastiska tillämpningsöfningar. Där anlägges en bana för idrottstäflingar och en idrottsplan anordnas alt på föranstaltande af öfverste Ankarcrona samt efter löjtnant A. D. Heijkenskjölds ritning. På den 260 meter långa banan pågingo dagliga öfningar redan sommaren 1889.

Vill gardisten aflägsna sig från kasernen, kunna vakthafvande underofficer och dagkorpralen tillåta tjänstfritt, nyktert och snygt klädt manskap att på högst två timmar vistas i granskapet. Önskas längre permission, göres därom särskild anmälan. Permission efter aftonkorum beviljas blott sparsamt, i allmänhet ej längre än till kl. 11 e. m. Under permission kan gardisten få begagna egna civila kläder, om de äro snygga, men en i sin väl sittande uniform, med 1. Konungen. 2. Kronprinsen. 3. S. Lagerberg. 4. J. R. Lagercrantz. 5. B. A. Leijonhufvud. 6. R. Björnstjerna. 7. H. Ankarcrona. 8. G. Lagerberg. 9. Z. Rudbeck. 10. A. v. Rosen. 11. G. E. Taube. 12. E. J. Breitholz. 13. O. Smedmark.Vaktparaden.kanske tre galoner på vänstra öfverarmen, klädd karl, hvars goda hållning är i öfverensstämmelse med uniformen, tager sig nog bättre ut än i civila kläder och gör större lycka hos det täcka könet, något som en ung garnisonssoldat icke föraktar.

Tre aftnar i veckan under september—maj infinna sig åtskilliga af manskapet i »soldathemmet», 5 Smala gränd, där sedan slutet af 1870-talet uppbyggelsemöten hållas för Stockholms garnison och flottans station i hufvudstaden. Hemmet består af fem rum och kök, af hvilka en större samlingssal och ett skrifrum äro afsedda för de besökande, ett rum och kök för husmodern samt två rum för uthyrning. Kostnaderna bestridas af föreningen *Soldaternas vänner*, som i början af 1889 hade 178 ledamöter, af hvilka generalmajoren frih. A. Rappe var ordförande och i hvars styrelse för öfrigt sutto major G. von Cederwald, kommendörkaptenen frih. E. Barnekow, major C. Lagercrantz, ryttmästaren J. von Holst, f. d. kapten J. Ahlberg m. fl. kände militärer som turvis hvar sin vecka leda mötena. Antalet besökande går under ett år till 5- och 6,000 personer.

Hvarje söndag är kyrkparad. Svea artilleriregemente deltager i gudstjänsten i Ladugårdslandskyrkan, men lifgarde till häst och de två fotgardesregementena begifva sig till Skeppsholmskyrkan, hvad de senare vidkommer med 4 korporaler och 48 man af den för dagen vaktfria bataljonen under befäl af en officer eller fanjunkare. Sedan Svea lifgarde inflyttat i sin nya kasern, hålles på högtidsdagar af regementspastorn gudstjänst i exercishuset, och då skall alt tjänstfritt manskap vara närvarande, men befäl och underbefäl blott frivilligt.

Har så en gardist tjänat ut sin kapitulationstid, vare sig att denna inskränkts till endast tre år eller förnyats ända till aderton, den längsta tjänstetiden, återgår han till det civila lifvet och är då i de flesta fall en i sin fulla kraft arbetsför man, hvilken från soldatåren medför vana vid ordentlighet samt äfven några nyttiga kunskaper. Några återvända till landsbygden och egna sig åt jordbruket, andra, kanske de flesta, stanna i Stockholm och af dem rekryteras ett icke ringa antal till poliskåren, af hvilka de flesta genomgått underofficersskolan. Spårvagnskuskar och konduktörer tagas också till stor del af uttjänte gardister, som i allmänhet användas till sådana lägre befattningar vid hvilka ordning och påpasslighet erfordras.

Det militära lifvet i nya Stockholm är i allmänhet kännetecknadt af arbete och ordning, och om några ännu sätta nöjet framför arbetet tillhöra de otvifvelaktigt mindretalet. Den tiden är förbi, då en garnisonsmilitärs uppgift ansågs vara att icke göra något nyttigt, men dela dygnet mellan en ofta onödig vakttjänst och råa nöjen, och detta gälde ej blott manskapet, utan äfven befälet, hvars anseendeofta nog bestod endast i att vara goda dansörer och glada dryckesbröder. Nu för tiden är en garnisonsofficer i Stockholm vanligtvis en man med stor bildning som förstår tidens sträfvan och under det han aldrig förnekar sin kåranda också känner sig vara medborgare samt ej sällan med stort intresse egnar sig åt kommunala angelägenheter.

Stockholmslifvet drager onekligen nytta af att bland sig ega denna stora samling kunnige och arbetsamme militärer som utgöra generalstaben, hvars chef är generalmajor frih. A. E. Rappe, och dem som tillhöra arméns

fjärde fördelning och militärdistrikt, hvars chef är kronprinsen, samt att äfven vara stabsort för femte fördelningen, hvars generalbefälhafvare, generallöjtnanten grefve Sven Lagerberg också är Stockholms öfverkommendant. Fördelarne ökas genom de stora militärläroverken samt genom flottans här varande station. Den senares officerare och manskap äro kanske icke så mycket bemärkta som krigsmakten till lands och de ha icke någon ny tidsenlig kasern att uppvisa — »Långa raden» på Skeppsholmen undergår endast med långa mellantider en oundviklig reparation — men de utgöra likväl en vigtig del af Stockholms militärväsende. Den gamla åsigten, att en garnison inverkar ofördelaktigt på den civila befolkningen gäller nu mera icke i Stockholm, och den forna afvogheten mot militärer har också upphört. De högst kommenderade äro populära personer i hela hufvudstaden. Kommendantsbattongens innehafvare har kanske alltid varit populär — man behöfver blott erinra sig gamle öfverste Dævel — men bland de populäraste är onekligen n. v. kommendanten, grefve G. E. Taube, som i mer än tjugu år innehaft sin ansvarsfulla befattning och ännu, oaktadt sina 71 år, är lika rörlig och med en ung mans raskhet sköter sin tjänst samt visar sig öfver alt i hufvudstaden.

XXVII.

I poliskammaren och på stationerna.

Att kallas till inställelse i poliskammaren betraktas ännu icke utan motvilja, ehuru det på laglydiga personer kanske icke har samma obehagliga verkan som för några årtionden sedan. Det fins naturligtvis de som ha sina goda skäl att frukta polisen och som ej kunna höra namnet utan att öfverfallas af en hemsk rysning. Men äfven bland dem som icke ha någon orsak att bäfva för polisen önska de flesta att undvika den inrättningen.

Den känslan kan ju vara ganska förklarlig hos finkänsliga naturer hvilka icke utan motvilja kunna tänka på att stå inför samma skrank, där så många fräcka brottslingar bruka stå, att trängas med samhällets olycksbarn bland moralisk och fysik smuts samt alt vidrigt som deras inbillning målar ut för dem.

Intrycket af en session i poliskammaren är dock i våra dagar ingalunda så afskräckande som man, med minnet från forna tiders polisinrättning, vanligtvis föreställer sig.

Stockholms polisverk omfattar många olika afdelningar, och det torde knappast finnas något annat ämbetsverk som allmänheten nödgas besöka af så skilda anledningar. Dit inkallas personer för attstånda ansvar för något groft brott, under det en annan där infinner sig för att vinna upprättelse för ett sådant eller därom lemna upplysning. En vill anmäla en konsert eller föreläsning, en annan är anhållen för lösdrifveri; en är angifven för fylleri eller slagsmål; en annan vill söka sig in på arbetshuset — och så vidare i oändlighet.

Den talrika allmänhet som samtidigt har mål att utföra eller andra angelägenheter att besörja i polisen företräder således en mångfald af de mest skiftande, ofta fullkomligt motsatta intressen och utgöres af beståndsdelar af de mest skilda samhällslager. Länge dröjde det dock innan den som infann sig i ett t. ex. rent administrativt ärende besparades olägenheten af att sammanträffa med brottslingar, fridstörare och andra »poliskunder». Det var en hopgyttning af alt slags folk som trängdes i polisförmaket. Den osunda och vämjeliga lukt som uppkom af denna sammanblandning steg upp i huset och spred sig till alla ämbetslokalerna.

Så var förhållandet ännu i medlet af 1880-talet, men är nu väsentligt förbättradt, hufvudsakligen genom polismästarens kraftiga ingripande och i följd däraf öfverståthållarens till stadsfullmäktige den 10 mars 1885 gjorda hemställan. Stadsfullmäktige godkände denna och beviljade medel till polishusets ändamålsenligare inredning enligt det af stadens arbetschef, major C. J. Knös, upprättade kostnadsförslag som upptog en summa af 30,000 kronor. Arbetet utfördes sommaren 1885.

Polishuset har i sitt yttre ingenting som tilldrager sig uppmärksamhet. Det är en tämligen stor byggnad, en förening af det gamla på sextonhundratalet uppförda Polus’ska huset i hörnet af Myntgatan och Myntgränden (benämningar sedan myntverket upptog n. v. kanslihuset) och ett väster därom beläget, enligt uppgift en gång

Gustaf Banérs hus, mest bekant under förra hälften af vårt århundrade såsom lokal för Malmens källare. Byggnaden ligger vid en tämligen trång gata och eger icke något monumentalt, ingenting som på något sätt antyder hvad som finnes innanför murarne, ser ej afskräckande ut, ej häller vördnadsbjudande.

Utanför hufvudingången fins ingen post, mycket mindre någon högvakt. Innan »stadsmilitären» afskaffades, vandrade en man af den kåren med gevär i förstugan, men nu går ingen vakt där. Något stort antal polismän ser man ej häller till, men för öfrigt är rörelsen ganska liflig i samma förstuga. Det är ständigt strömmande fram och till baka. På väggen finner man uppgift på hvar polisens särskilda afdelningar äro att söka.

Det är just icke det bästa sällskap man möter, men några fängslade brottslingar ser man icke. Träffar man en och annanskurkfysionomi, hvilket icke är alldeles ovanligt, tillhör denna dock en för tillfället fri personlighet. Fångar föras en helt annan väg in till poliskammaren och ha ej långt att gå. Den tiden är förliden, då fängslade män och kvinnor släpades midt på dagen genom Stockholms förnämsta gator. Cellfängelset är sammanbygdt med polishuset.

Genom förändringarne 1885 ha så väl polikammarens som polisdomstolens sessionsrum erhållit ett icke obetydligt utvidgadt utrymme; tillträde till dessa rum ha beredts genom två trappor och skilda förstugor, och sessionsrummet ha erhållit två förmak som icke stå med hvarandra i omedelbar förbindelse. Poliskammarens ämbetslokaler äro nu så anordnade, att de ämbets- och tjänstemän som samarbeta kommit i hvarandras närhet, hvarjämte polisdomstolens lokaler försetts med kraftig luftväxling. Härigenom har polisverkets behof af ändamålsenliga lokaler nöjaktigt tillgodosetts intill den tid, då man kan, såsom det heter i öfverståthållare-ämbetets senaste femårs-berättelse, hoppas få se planen att för stadens ämbetsverk uppföra en ny byggnad bragt till verklighet.

I förstugan leda dörrar till detektiva stationen samt dennes föreståndares rum och till redaktionen af Polisunderrättelser.

Går man upp för trappan, kommer man dels till kanslist- och sekreterare-expeditionen för polisärenden, dels till poliskammarens förmak n:o 4. Det senare, föga rymligt, upptages till större delen af polismän i uniform samt några få till polisen inkallade personer. Från samma förmak leda till vänster två dörrar in i poliskammarens sessionsrum.

Klockan är mellan elfva och tolf på dagen. *Poliskammarens* arbeten börjas. Dessa äro icke offentliga, men med särskildt tillstånd kunna vi taga plats bak om skranket och öfvervara förhandlingarna.

Vi befinna oss i ett stort, af fem fönster åt Myntgatan och tre åt gården upplyst rum som på hela sin längd delas af ett skrank hvilket gör på halfva längden en bugt utåt, och där har polismästaren sin plats. Bak om polismästarens stol står en byst af friherre Carl Sparre, hvilken under aderton år, 1773—1791, såsom öfverståthållare verkade för Stockholms förkofran och under hvars ämbetstid poliskammaren inrättades.

Till höger om polismästaren sitter vid ett särskildt bord den för dagen tjänstgörande notarien. Utanför skranket synas några civilklädda polismän, detektiver, samt en såsom ordonnans tjänstgörande uniformerad poliskonstapel. På ena sidan föra två dörrar från förmaket. På motsatta sidan leder en dörr utåt en annan förstuga och en dörr sätter rummet i förbindelse med rum upplåtna åt kommissarierne och ordonnansafdelningen. Mellan dessa två dörrar är i hörnet en liten lönndörr, hvilken man knappt märker, men som är en ganska vigtig förbindelseled och för många en högst fatal dörr. Den leder till cellfängelset.Alt är tyst och stillsamt i detta stora rum. Några referenter finnas icke. Polismästaren, f. n. den såsom biträdande polismästare tillförordnade polisdomaren W. Willers, ögnar igenom de rapporter som uppsatts efter de förberedande förhören i detektiva afdelningen. Snart nämner han ett namn, en polisman skyndar ut och strax därefter öppnas den lilla lönndörren. En figur i hvita linnekläder införes och anvisas plats utanför skranket. Förhöret tager sin början.

Fången har redan inför detektiva afdelningen fått redogöra för sin föregående lefnad, och rapporten därom uppläses nu. Ej sällan söker fången att genom osanna uppgifter föra polisen bakom ljuset. Men i de flesta fall har man god reda på hans föregående.

Där ha vi en medelålders kraftfull man med ett ganska godt utseende. Han är dock tre gånger förut straffad för stöld. Nu är han tilltalad för att ha begått inbrott i sällskap med två kamrater, också straffade två eller tre gånger

för samma slags brott. Tjufven med det fördelaktiga utseendet bekänner fritt och otvunget, men påstår sig icke känna de två andra. Han använder lika mycket advokatyr att rentvå dem som han öppet tillstår sitt eget brott. Han föres åter bort, och de två andra införas. De äro bägge utrustade med utpräglade skurkfysionomier, och den äldste, en sextioåring, ser ytterst förhärdad ut. Han svarar i en hård och snäsande ton på polismästarens ganska fogliga frågor. Ingen af dem kan förmås att bekänna, ehuru de alla tre gripits på bar gärning. Målet hänvisas till rådhusrätten.

Genom den lilla, ödesdigra dörren införes en liten herre som i all sin sluskighet synbarligen eftersträfvar rätt mycken elegans, en snobb hvars slitna och fläckiga kläder bevisa allt annat än ett ordentligt lefnadssätt, men hvilka dock befriat honom från att ikläda fångdrägt. Det är endast de som icke ha egna åtminstone någorlunda dugliga kläder som iföras fångdrägten. Snobben är tilltalad för åtskilliga förfalskningar, men målsegandena ha afstått från att fullfölja målet. Nu står han inför polisskranket endast som lösdrifvare. Han ställes på fri fot igen, men ålägges att skaffa sig arbete.

En icke häktad man införes och träder med högtidliga steg fram till skranket samt lutar sig ända in på polismästaren. Han har stora, blå glasögon och en förvånande likhet med »advokaten Knifving» i det bekanta lustspelet. Han är misstänkt, och det på ganska talande skäl, för att ha borrat in något sprängämne i ett vedträ som därigenom exploderat och skadat en person. Med mycken advokatorisk talförhet bedyrar han sig aldrig ha haft att göra med »andra sprängämnen än fotogen och gasolja» ochkan således icke med skäl misstänkas för att ha åstadkommit den i fråga varande explosionen. Han tillåtes afträda och beger sig under många bugningar ur rummet, ända vid dörren upprepande »bara fotogen och gasolja».

En snygt klädd mansperson, hvilken visar sig utöfva ett borgerligt yrke, inställes såsom tilltalad för att på åtskilliga källare och kaféer ha stoppat på sig de gafflar, skedar, koppar, m. m. med hvilka han betjänats, men han är synbarligen sinnesrubbad och sändes till läkare för att undersökas.

Så aflöser det ena »målet» det andra, alla behandlade med mycket allvar, men lugnt och fogligt. Slutligen införes en hel rad häktade lösdrifvare, bland dem åtskilliga kvinnor, unga och gamla, mest unga prostituerade med fräcka miner. De dömas till tvångsarbete, två månader, fem månader o. s. v. Några skickas till arbetsinrättningen. Alla dessa ha förut undergått varningar och bestraffningar. De som första gången stå inför skranket varnas vanligen och släppas.

En illa känd prostituerad kvinna, tjugunio år, införes från fängelset. Från en af den motsatta sidans dörrar inträder en medelålders landtman. Det är den häktades broder som anmält sig vilja taga den fallna systern i sitt hem och där söka föra henne på bättre väg. Det är en rörande scen.

Detta är *en* dag i poliskammaren, och ungefär likadant tillgår det *alla* dagar. Det är det mänskliga eländet, lättsinnet och brottet i många former, sådana de förekomma i en stor stad.

Utom de mål, på hvilka här gifvits exempel, tillhör det tjänstförrättande polismästaren att under sessionerna ombesörja åtskilliga andra ärenden, såsom godkännande af droskkuskar och stadsbud m. m.

Den dagliga handläggningen af mål och ärenden i poliskammarens sessionsrum tager i anspråk så mycken tid och kräfver så stor möda, att om befattningen därmed skulle uteslutande läggas på polismästaren själf, denne svårligen kunde åt öfriga föremål för sin ämbetsmannaverksamhet egna all den uppmärksamhet och omtanke som är af nöden. Det var också därför som en biträdande polismästare var på förordnande anstäld från 1838 ända till 1865 och höll jämte ordinarie polismästaren session i poliskammaren. Sist nämda år öfverflyttades de mål i hvilka polismyndigheten utöfvade domsrätt från polismästaren till den då tillsatte polisdomaren, men det visade sig snart, att polismästarens ämbetsåligganden likväl vordo alt trägnare på samma gång som *hans* behandlande af målen i poliskammaren icke vore så ovilkorligt nödvändigt sedan den förberedande utredningen som under polismästarens och polisintendentens öfverinseende göres af den underordnade polispersonalen blifvit alt mer fullständig och noggrann.

Därigenom hände, att målen i poliskammaren till största delen handlades af polisintendenten i hvars instruktion det bestämmes, att han skall tillhandagåpolismästaren i tjänsten samt vid hinder eller förfall för honom förestå hans ämbete. Men då uppstod en annan olägenhet, i det att den på polisintendenten ankommande, synnerligen maktpåliggande tillsynen och inspektionen öfver den yttre polisbevakningen åsidosattes, när han skulle vara upptagen af sessionsgöromålen under flere timmar hvarje dag.

Öfverståthållareämbetet hemstälde då år 1886 hos kongl. maj:t, att någon bland verkets notarier måtte under egen ansvarighet förordnas till polismästarens biträde och föreslog därtill notarien, v. häradshöfdingen W. Willers. Detta beviljades ock af kungl. maj:t, och ehuru hr Willers 1888 utnämdes till polisdomare, förordnades han likväl att äfven under 1889 som biträdande polismästare handlägga målen i poliskammaren.

Polismästaren själf träffa vi, om vi från poliskammaren återvända genom förmaket n:o 4 och inträda i en annan sessionssal, där han handlägger ärenden som bero på ansökningar, skrifvelser, m. m. och i hvilka i allmänhet inga äro inkallade samt där poliskommissarierne en gång om dagen infinna sig för att mottaga polismästarens meddelanden. Vägen till polismästarens enskilda rum kan tagas från nämda sessionssal genom ett stort rum, där räkenskapsföraren och åtskilliga kanslister ha sina platser. Men de som besöka polismästaren anvisas inträde från en helt annan sida af polishuset.

Om man nämligen, i stället för att gå vidare upp för trappan i stora uppgången, då man två trappor upp kommer till stadsfogdarnes lokal samt öfverståthållareämbetets kansli som sedan gammalt kallats för »slottskansliet» och handlägger utsökningsmål, eller för att öfver gården begifva sig till den där tre trappor upp belägna polisdomstolen, åter går ut på Myntgatan och viker om hörnet vid Rådhusgränden, finner man en ingång till ett ganska prydligt kapprum, på hvars ena sida portvaktens loge är belägen och på den motsatta en särskild ingång till passbyrån som har sin hufvudingång från gården. I kapprummet uppvakta en poliskonstapel i uniform och en artillerist. Den förre skyndar artigt fram och tager emot den inträdandes hatt och öfverrock. Man frågar efter polismästaren, visas till en trappa, mattbelagd och upplyst af elektrisk låga, som på sidan om portvaktarlogen leder upp i huset.

Vid trappans öfra ända finner man åter ett förmak, hvars vaktmästare skyndar till våningens inre för att anmäla den besökande. Men kanske besöket gäller själfve öfverståthållaren. Dörren till hans ämbetsrum finner man strax till höger i det lilla förmaket. De äro två rum, ett stort och ett litet, enkelt möblerade. I det större rummet sitta porträtt i olja af öfverståthållarne Rutger Fuchs (1739—53), J. A. Lantingshausen (1759—69), Carl Sparre (1773—91), J. E. Hamilton (1848—62) samt G. af Ugglas (1874—88).

Öfverståthållaren i Stockholm är, sedan 1634 efterträdare till de höfvitsmän, slottslofven, ståthållare m. m. som skulle hålla slott och stad konungen till handa, deltaga i magistratens öfverläggningar och gemensamt med denne främja konungens och stadens rätt och bästa. Området för hans verksamhet är mycket stort. Då alla polismål 1776 lades under öfverståthållareämbetet, föreskrefs, att öfverståthållaren själf »borde icke allenast varda underrättad om alla brott som i residenset kunna förelöpa mot lagar och förordningar, utan ock efter omständigheterna vidtaga de mått som till den brottsliges straff, näpst och rättelse nödigt pröfvades». Men emedan öfverståthållaren icke kunde hinna med alt, så skulle underståthållaren öfverståthållaren biträda och vid vissa tillfällen företräda. Men den *närmaste* tillsynen öfver den 1776 inrättade polisen uppdrogs åt den tjänsteman som fick namn af politi-, nu polismästare, en förtroendetjänst som kungl. maj:t själf egde att tillsätta.

Emellertid utöfvar öfverståthållaren högsta polismyndigheten och bör, såsom det heter i senaste instruktionen af den 1 december 1882, »hafva omsorgsfull vårdnad därå, att allmän ordning och säkerhet till person och egendom upprätthållas och att begångna brott blifva lagligen beifrade», hvarefter instruktionen uppräknar ej mindre än sjutton särskilda afdelningar af hvad i polisärenden åligger öfverståthållaren. En god del af dessa handhafves dock af polismästaren, under det öfverståthållaren dess utom har en mängd andra åligganden af den mest mångsidiga beskaffenhet.

C. G. A. Tamm.

Sedan frih. G. af Ugglas i fjorton år, efter frih. G. Bildts afgång 1874, innehaft öfverståthållaretjänsten och i icke ringa mån bidragit till de framsteg som hufvudstaden under de åren gjorde samt genom sina administrativa egenskaper och sitt humana väsen tillvunnit sig stockholmarnes aktningsfulla tillgifvenhet, utnämdes frih. C. G. A. Tamm 1888 till öfverståthållare, liksom sin närmaste företrädare förut innehafvare af finansportföljen. Frih. Tamm är, med inräknandet af äfven dem som någon tid varit tillförordnade, den 47:de öfverståthållaren i Stockholm.

P. J. Bråkenhjelm.

Öfverståthållarens närmaste man inom en del af »ämbetet» är underståthållaren — sedan 1876 P. J. Bråkenhjelm — men för att träffa honom måste man gå två trappor upp i samma ingång eller ock i ingången från Myntgatan,

där öfverståthållare-ämbetets kansli har sin lokal.

Detta kansli är, såsom ofvan antyddes, forum för utsökningsmål och har icke något gemensamt med polisen. Det är egentligen öfverståthållaren som skall vara äfven överexekutor för Stockholm och såsom sådan upptaga och pröfva utsökningsmål, utöfva inseendet öfver hufvudstadens två stadsfogdar och deras biträden och låta genom dem verkställa indrifningar af krono- och kommunalutskylder eller allmänna afgifter, tillse att utslag i brottmål i laga ordning verkställas, m. m.; men dessa ärenden handläggas af underståthållaren. Honom åligger det äfven att förestå ämbetet, när det är ledigt samt när öfverståthållaren åtnjuter tjänstledighet eller är hindrad. Underståthållaren är ock bemyndigad att företräda öfverståthållaren såsom ordförande i vissa direktioner, t. ex. Danviks hospital, allmänna barnhuset o. s. v.

Efter besöket i öfverståthållarens ämbetsrum (hans boställsrum är fortfarande i Tessinska palatset vid Slottsbacken) och sedan vaktmästaren anmält oss hos polismästaren, begifva vi oss genom en liten yttersal, där ett fruntimmer är sysselsatt med renskrifning, in i polismästarens och polisintendentens särskilda ämbetsvåning, bestående af ett gemensamt rum samt ett rum på hvardera sidan därom för hvar och en af nämde polischefer.

Polismästarens rum, med två fönster åt Myntgatan, är hvarken synnerligen ljust eller mycket rymligt, men ser rätt hyggligt ut med det stora skrifbordet på golfvet och derpå befintliga telefonapparater, de väl fylda bokhyllorna med all möjlig polisliteratur och en ganska enkel men rätt »hemtreflig» möblering.

S. Rubenson.

Semmy Rubenson, en femtio års man, förstår att med polismannens skarpa iakttagelseförmåga förena den bildade verldsmannens humana väsende, hvarför han är omtyckt af underlydande och värderad af alla som med honom komma i beröring. För sitt yrke hyser han den mest obegränsade tillgifvenhet och har äfven gjort alt hvad göras kan för att hos allmänheten väcka aktning för polisen. Han är polisman med lif och själ och, hvad mera är, polischef med för en sådan ovärderliga egenskaper, alltid uppmärksam, alltid färdig att taga initiativ, aldrig tvekande om de bästa medlen, lika kraftig som foglig, rask i handling, men aldrig öfverilad, fast i sitt uppträdande men vänlig mot alla — en den nya tidens polischef, hvars sätt att gå till väga är så väsentligt olikt mot den gamla tidens, då brutalitet var det som i synnerhet utmärkte polisen, från och med chefen till och med extra polisbetjänten.

Den nu varande polismästaren har genom flera gångerföretagna resor i utlandet skaffat sig tillfälle att studera främmande hufvudstäders polisväsende samt har utgifvit en ganska omfattande och intressant bok om polisen i Paris.

Instruktionen för polismästaren af den 20 maj 1868 ålägger honom att omsorgsfullt vårda sig om att allmän ordning och säkerhet till person och egendom inom hufvudstaden med tillhörande områden upprätthållas samt att anledningen till fara och oordning i möjligaste måtto undanrödjes.

Uppfyllandet af denna pligt förutsätter en oaflåtlig uppmärksamhet på alla de förhållanden som kunna, vare sig omedelbart eller medelbart, inverka menligt på den allmänna ordningen och säkerheten. I ett så stort samhälle, som Stockholms nu mera är, måste polismyndighetens verksamhetsområde vara synnerligt vidsträckt och innesluta en ofantlig mängd olikartade och hvar för sig ytterst vigtiga föremål för ständig omtanke. Det är ingalunda de dagliga målens handläggning i poliskammaren som utgöra den vigtigaste delen af polismästarens — i verkligheten *polisdirektörens* — befattning, fastän dessa mål länge togo så stor del af hans tid i anspråk. Vida vigtigare är polismästarens åliggande att söka genom polispersonalen afböja lagöfverträdelser samt vaka öfver att brott varda upptäckta och åklagade, liksom att tillse, det lugn och allmän ordning icke störas och att, såsom ofvan nämdes, säkerhet till person och egendom upprätthålles.

Det är, ty värr, en obestridlig sanning, att Stockholm, oaktadt alla framsteg det gjort och fastän dess befolkning väl icke är mer än andra stora städers benägen för lagöfverträdelser, ofta gör sig skyldigt till ganska betänkliga oordningar samt att det därför ligger mycken vigt uppå, att vid fester och stora folksamlingar i allmänhet åtgärder vidtagas hvarigenom oordningarna kunna, så vidt möjligt är, förekommas eller deras vidd åtminstone inskränkas. Redan i ett föregående kapitel har erinrats om de obehagliga uppträdena på Gustaf Adolfs torg den 6 november 1882 samt den genom en del af stockholmsfolkets råhet uppkomna olyckan på Blasiiholmen den 23 september

1885. För den senare kastades skulden helt och hållet på polisen, en i alla opartiska medborgares ögon stor orättvisa, men det kan väl hända, att polisen, varnad af denna orättvisa, sedermera bättre än förut tagit sig i akt för att tillåta de dåliga beståndsdelarne af hufvudstadens befolkning få alt för stor frihet i folksamlingar och därigenom tillfälle att ställa till oreda.

En mera tillfredsställande ordning torde icke på något ställe i hvilket land som hälst ha under liknande omständigheter iakttagits än den som rådde vid de stora festligheterna å konung Oscar II:sfödelsedag den 21 januari 1889, då man kan säga, att hela Stockholm var på benen. Men så bära också förberedelserna till denna goda ordnings vidmakthållande vittne om en lika utmärkt organisationsförmåga som varm nitälskan för vår hufvudstads goda anseende.

Vår poliskår är ock, liksom våra garnisonssoldater, af helt annan beskaffenhet och äfven af helt annat utseende än för några få årtionden sedan, ja, man kan, hvad åtminstone polisen vidkommer, säga för kanske blott femton eller tio år sedan. Den nu varande polismästaren har ihärdigt fortsatt hvad hans företrädare, polismästarne Granström, Sundström och Östlund, väl börjat, men som genom åtskilliga af dem oberoende omständigheter motarbetades, att göra Stockholms polismanskap till en verklig elitkår i yttre och inre afseende. Under de år hr Rubenson var polisintendent arbetade han därpå oförtrutet, och på ett sätt som måste glädja hvarje för sin stads goda anseende nitälskande stockholmare har han därmed fortsatt sedan han tillträdde polismästaretjänsten, därvid verksamt understödd af polisintendenten Teodor Hintze.

T. Hintze.

Hr Hintze är en ännu ung man, *alt* för ung, tycka somliga, ty han är blott trettiofyra år och har varit polisintendent redan i fyra år, men det är icke i tjänsten grånade och kanske utlefvade män som kunna med full framgång utföra hvad som åligger en polisintendent i Stockholm. Därtill behöfs unga krafter och ett ungdomligt mod, ty tjänsten är ingalunda en latmansbefattning, utan ställer stora anspråk på innehafvaren.

Det är polisintendenten som närmast under polismästaren utöfvar förmanskapet öfver poliskåren. Han är i första rnmmet ansvarig för, att den bevakande polisstyrkan, fullgör sina tjänsteåligganden. Han skall bibringa polispersonalen praktisk undervisning och öfning och tillse, att denna personal eger ej blott fullständig kännedom om de delar af allmänna lagen hvilkas tillämpning kan tillkomma den och de för den gällande instruktioner och order, utan ock erforderlig kunskap om sådana lokal- och polisförhållanden som det tillhör polisen att känna.

Polisintendenten skall vidare utöfva tillsyn och kontroll öfver att polisstyrkan fullgör sina åligganden, och på det att denna styrka skall rätt uppfatta lemnade föreskrifter, bör han meddela erforderliga upplysningar och handledning, hvarje dygn besöka särskilda polisdistrikt och stationer samt hålla tillsyn öfver att föreskrifna journaler och anteckningar föras med noggranhet.

Dess utom åligger det, enligt instruktionen, polisintendenten att tillseordningen å gator och allmänna platser samt hafva öfverinseende öfver hyrkuskar och åkare och dem som å torgen hålla varor till salu; men då hans verksamhet utvidgats åt så många andra håll, har detta öfverlemnats åt föreståndaren för centralpolisen.

Likaledes stadgar instruktionen, att då polismästaren finner sådant nödigt, skall polisindenten på stället där brott timat anställa efterforskningar och hålla förhör samt tillse, att den för efterspaningar anstälda personal med insigt och omsorg fullgör sina åligganden; men detta skötes nu mera af föreståndaren för detektivafdelningen, alt dock under polisintendentens öfverinseende.

I korridoren, midt emot polismästarens och polisintendentens våning, har sekreteraren (sedan 1881 v. häradshöfding G. E. Edgren) sitt ämbetsrum, och fortsätter man korridoren fram, kommer man till kanslirummet som, enligt hvad här ofvan nämts, har sin hufvudingång i samma trappa som poliskammaren.

Dessa numera ganska prydliga lokaler tillhöra poliskammaren jämte öfverståthållarens egna ämbetsrum, men öfverståthållare-ämbetet för polisärenden har äfven en vigtig afdelning i *polisdomstolen* som har sin lokal i fattigvårdsnämdens f. d. rum, tre trappor upp öfver gården. Föga lämpligt är det väl att lägga en domstol tre trappor upp, men detta torde dock ha varit den enda utvägen, såvida omregleringen af polisverkets lokaler skulle ha kunnat utföras med någon fördel för det hela. Polisdomstolens nuvarande lokal är också i och för sig onekligen vida lämpligare än dess gamla obekväma rum en trappa upp.

Vid inträdet i den lilla förstugan öfver gården finner man på ena sidan en ingång till en del af detektivpolisen

samt på den andra förmaket n:o 2, där tilltalade, eller för öfrigt kallade vänta på att föras upp i poliskammaren och på hvars ena sida ingång är till en »finka» eller tillfälligt häkte. Detta förmak är väntrum för mindre snygga personer, då däremot det förut omnämda förmaket n:r 4 utanför poliskammarens sessionssal anvisas åt andra kallade. En trappa upp finnes en särskild ingång till poliskammaren, här ofvan omnämd, samt äfven ingång till polisens ordonnansafdelning och kommissariernes rum som å andra sidan stå i förbindelse med poliskammarens sessionssal.

Två trappor upp ser man ingen dörr, men efter att ha tillryggalagt tre trappor, kommer man in i förmaket n:r 1 som är polisdomstolens. Nämda trappuppgång är vid omregleringen af polislokalerne upptagen inom cellfängelsets område, men utan att inkräkta på något för fängelsets behof erforderligt utrymme eller menligt inverka i bevakningshänseende.

Förmaket n:r 1 är en mycket stor sal, med inga andra möbler än bänkar längs väggarna, men med asfaltgolf, som öfverspolas med rent vatten, och god luftväxling, och detta behöfs i ett rum somhvarje dag fylles af så stort antal icke alltid synnerligt snygga personer. Salen har visserligen icke samma betydelse som poliskammarens och polisdomstolens förut gemensamma förmak, då *alla* som skulle inställa sig i polisen, fria eller ofria, trängdes i hop i samma rum; men här är likväl äfven nu, oaktadt det stora utrymmet, trängsel af i synnerhet sådana personer som höra till Stockholms oordentligaste och om snyggheten minst angelägna invånare.

Här finner man sjömän som varit i slagsmål, stundom af olika nationer, schåare som stält till oväsen i gränderna vid Österlånggatan, månglerskor som brutit mot polisens ordningsstadgar, åkare som gjort sig skyldiga till öfverdådigt körande eller till mindre hyggligt uppförande mot allmänheten — detta senare dock nu mera endast undantagsvis — personer med många yrken och utan yrke, sakförare och vittnen, unga och gamla, vackra och fula, mest fula, halta och blinda, samt framför alt sådana som lukta bränvin på långt håll, ålderstigna drinkare som obotligt sölat sig i lasten och dagligen plockas upp i rännstenen och unge lättingar eller kanske till och med för öfrigt ganska hyggliga ungdomar som första gången öfverlastat sig, men påträffats i redlöst tillstånd och nu, sedan de sofvit ruset af sig, se ångerfulla och skamflata ut.

Ett stort antal utgöres af vana poliskunder hvilkas fasa för polisen hör till en öfvervunnen ståndpunkt. Det är dessa som prata högljuddast, skämta oblygast och göra sig mest bemärkta. Men för öfrigt höras öfver alt sorlande röster, och på det hela är sällskapet tämligen likartadt åtminstone i sitt yttre. Den torftiga arbetsdrägten är öfvervägande. Några egentliga trasor ser man icke i denna *Salle des pas perdus*. De rena och fina kläderna ser man ej häller. Sådana finner man däremot i förmaket n:r 2, som är beläget innanför en tambur vid salens öfra ända till hvilket fins en särskild ingång tre trappor upp från Myntgatan.

Till polisdomstolen har hvar och en fritt tillträde, så långt utrymmet medgifver, ty domstolens förhandlingar äro, i olikhet med poliskammarens, offentliga, och det lilla båset mellan de två sidodörrarna i sessionssalen är därför vanligtvis fullpackadt. I rummets öfra ända har domaren sin plats vid ett bord på en liten upphöjning och vid hvars ena sida en notarie sitter, under det en kanslist har ett särskildt bord. På polisdomarens högra sida synes en poliskommissarie som åklagare. Bredvid »publikens tribun» uppehålla sig åtskillige poliskonstaplar i uniform.

Målen äro vanligtvis ganska många och måste i de flesta fall genast afgöras. Det kan således ej vara fråga om vidlyftiga förhandlingar. Den ena efter den andra af de tillkallade påropas ochinföras af en poliskonstapel. Än är det fråga om öfverdådigt körande, än om försummad gaturenhållning, än om olaglig försäljning af bränvin, än om slagsmål, fylleri och andra oordningar på offentliga platser. Fyllerimålen äro vanligen de flesta, och i nästan alla tillstår den tilltalade, bötfälles och släppes. Det händer ock, att oljud förekommer utan fylleri, såsom då en dräng en gång var tilltalad för att ha roat sig med att aflossa kanonskott inne på en trång gård, hvilket mindre vanliga nöje orsakat stor förskräckelse i granskapet, men skall ha skett på fastande mage.

Polisdomaren, hvars instruktion är af den 20 maj 1868, måste vara utrustad med ett synnerligt starkt tålamod för att kunna stå ut med att dagligen sysselsätta sig med dessa alltid enahanda fyllerihistorier, åkarefantasier, månglerskesagor, dessa förseelser mot alla möjliga ordningsföreskrifter. Då han den ena dagen sett några dussin

smutsiga figurer inför skranket och dömt i några dussin mål af lika intresselös beskaffenhet, måste han dagen därpå åter börja med dylikt arbete, och så vecka efter vecka, månad efter månad. Han får icke tröttna eller visa sig slapp, ej häller brusa upp mot dem som genom enfald eller trilskhet gifva anledning därtill. Han skall alltid vara lika vaken och lika intresserad för det som på längden omöjligt kan intressera någon, lika jämn och tålmodig.

W. Willers.

Såsom redan nämdt är, innehafves polisdomarens tjänst för närvarande af v. häradshöfding W. Willers, men under det han i polismästarens ställe handlägger målen i poliskammaren, är auditör G. A. Lind tjänstförrättande polisdomare.

År 1887 handlades i Stockholms polisdomstol 15,138 särskilda brottmål, hvilket näst 1886 (16,220 mål) var det högsta antal under de då förflutna fem åren. I poliskammaren steg antalet brottmål 1887 till 945, något mindre än året förut, men ungefär lika med de öfriga under femårsperioden. I poliskammaren år 1887 handlagda politi- och ekonomimål voro 7,878. Inga sådana förekomma i polisdomstolen. Målens antal har icke tillväxt i jämbredd med invånarnes, något som otvifvelaktigt talar till samhällets fördel.

Under det vi genomströfvat polishusets olika afdelningar ha vi kanske någorlunda kommit till insigt om arbetet där, men ännu återstår att taga kännedom om må hända den vigtigaste af alla, *detektivafdelningen*, samt sedan genom besök på »stationerna» söka så mycketmöjligt är få reda på mekanismen af den öfriga polispersonalens verksamhet.

Alt detta tillhör den afdelning som kallas *öfverståthållare-ämbetet för polisärenden*. Två andra afdelningar af samma ämbete utgöras af öfverståthållare-ämbetets kansli (för utsökningsärenden) samt öfverståthållare-ämbetet för uppbördsärenden, men med dessa två ämna vi icke här sysselsätta oss. Vår uppgift är endast att söka visa, huru Nya Stockholm tager sig ut i poliskammaren och på polisstationerna.

Polismästare, polisdomare, polisintendent och sekreterare vid afdelningen för polisärenden samt kamreraren för uppbördsnämden utnämnas af konungen. Öfrige tjänstemän samt polis- och vaktbetjäning tillsättas af öfverståthållaren. Polismästaren åtnjuter i fast årlig lön 9,000 kr., polisdomaren 6,000, polisintendenten 5,500, sekreteraren 2,400, hvar och en af de fyra notarierne 2,400, två kanslister hvardera 2,400, tre 2,000 och en 1,500 per man, en räkenskapsförare (registrator) 2,400, en magasinsförvaltare 2,000 kr. Sekreteraren och några af de lägre tjänstemännen åtnjuta dess utom sportler.

***

Till vänster i förstugan åt Myntgatan ligga de rum som äro upplåtna åt *detektivafdelningens* kommissarier, af hvilka den ene, afdelningens föreståndare och redaktör för »Polisunderrättelser», för kort tid sedan ännu var stadsfiskalen P. Cederborg, en inom sitt område mycket framstående polisman, hvilken i hög grad bidragit till den ökade tryggheten i Stockholm, men nu dragit sig tillbaka efter att i trettiotvå år ha på ett lika nitiskt som intelligent sätt tjänat det allmänna. Hans efterträdare är stadsfiskalen A. M. Johansson.

Afdelningen har egentligen blott två kommissarier, men en af de sju öfverkonstaplarne tjänstgör som kommissarie. Konstaplarne äro trettiotvå, af hvilka en anstäld vid pantlåneinrättningen och en i redaktionen af »Polisunderrättelser». Alla dessa polismän bära civila kläder.

Till höger i samma förstuga leder en dörr till de två rum där detektivafdelningens konstaplar och öfverkonstaplar uppehålla sig. Där försiggår den förberedande ransakningen af alla tilltalade. En detektivkonstapel eller en uniformerad distriktskonstapel har funnit sig föranlåten att anhålla en person och förer honom då till polishuset och in i detektiva afdelningen, där en öfverkonstapel genast företager förhör med den anhållne, låter denne berätta sitt lefnadslopp och ransakar noga om alt som kan stå i samband med orsaken till hans anhållande. Öfver dessa förhör föras fullständiga anteckningar som läggas till grund för en af öfverkonstapeln uppsatt och af kommissarien granskad samt underskrifven rapport hvilken uppsändes tillpoliskammaren för att där tjäna till vägledning för polismästaren, när han skall börja ransakningen med den anhållna.

P. Cederborg.

Det af en öfverkonstapel anstälda förhöret kunde ofta göra heder åt hvilken lagfaren ransakningsdomare som hälst. Lokalen där det hålles är däremot icke fullt lämplig, enär ransakningen oupphörligt störes af kommande och gående polismän samt stundom äfven de för lösdrifvare eller något brott anhållna personer som genom detta rum föras in i den ofvan nämda finkan.

Detektivafdelningen har sina digra diarier och rullor af många slag i hvilka brotten och brottslingarne äro noggrant upptecknade, och vanligtvis har en för brott anhållen person som förut undergått bestraffning eller åtminstone på något mindre fördelaktigt sätt gjort sig känd i polisen svårt att undkomma hvad dessa förteckningar meddela. Hans signalement finnes nog också, och fotografibilden sitter ganska visst i det stora polisalbumet, där man insätter bilder af dem som på något sätt anses böra lefva i polisens hågkomst. Där finnas hundratals fotografikort som kunna gifva anledning till ganska intressanta fysionomiska studier. Man må dock ej tro, att *alla* porträtten se afskräckande ut och bära brottets stämpel. Där finnas äfven ganska hyggliga, vackra och öppna ansigten som tillhöra förhärdade brottslingar.

De polismän som utgöra detektivafdelningen lägga sig vinn om att fullständigt lära känna de misstänkta personer som stryka omkring i hufvudstaden och lura på rof, och efter vunnen sådan kännedom ha de alltid lättare ej blott att föra den förberedande ransakningen till en tillfredsställande utgång, utan ock att genom oaflåtligt aktgifvande på dessa personer förekomma många brott. Detta är den detektiva polisens förnämsta uppgift.

Detektiven måste se och höra alt, men aldrig själf göra sig bemärkt. Sedan han gjort tjufvarnes seder och bruk till ett särskildt studium, har han också mycket lättare att följa dem med sin uppmärksamhet, veta hvar han skall få tag i dem och på säkraste sätt häkta dem efter ett brott eller hindra dem från att begå ett sådant. En detektiv måste också ej blott vara en slug och intelligent karl, utan äfven en oförskräckt, en som aldrig tvekar att utsätta sig för missdådarnes knifvar och revolvrar. Stockholms innevånare kännavanligtvis icke huru många gånger våra polismäns mod sättas på prof och huru mycket vi ha detta mod att tacka för vår säkerhet. Stundom måste polismannen själf använda våld, stundom är det kanske tillräckligt, att han oförskräckt går brottslingen in på lifvet, och genom denna oförskräckthet inverkar på honom. Behöfs det, uppvisar detektiven sin polisbricka, hvilken kanske ofta nog är tillräcklig att injaga skräck hos den som har dåligt samvete.

Polisbricka.

Af stor nytta i allmänna säkerhetens intresse har den tidning visat sig vara som sedan 1878 redigeras på detektiva afdelningen och under namnet af *Polisunderrättelser* utgifves tre gånger i veckan samt är afsedd för rikets alla polismyndigheter och skickas äfven till polisstyrelserna i Köbenhavn, Kristiania och Berlin, hvilka, liksom andra utländska polismyndigheter, kunna införa meddelanden i tidningen.

Genom den snabbhet hvarmed tidningen sprides är hon i hög grad egnad att befordra brottslingarnes gripande och innebär otvifvelaktigt ett stort framsteg i det svenska polisväsendets utveckling.

Det vigtigaste meddelande i dessa »polisunderrättelser» äro dels efterlysningar af för allmän säkerhet vådliga personer, dels tillkännagifvanden att efterlyst person anhållits eller att begäran om hans efterspaning af annan anledning återkallats samt att för allmänna säkerheten vådlig, men icke efterlyst person häktats, anträffats utom sin hemort eller aflidit o. s. v., dels slutligen förteckning å alla medborgerligt förtroende förlustiga personer som under den närmaste framtiden komma att frigifvas, så ock uppgift på stulen och bortkommen egendom.

Alla i »polisunderrättelser» förekommande namn registreras på redaktionsbyrån, och fullständigt tryckta register utdelas på samma sätt som tidningen själf, dels för hvarje månad, dels för hvart år.

I en särskild afdelning af tidningen införas meddelanden om lösdrifvare, och genom registret erhålles en fortlöpande förteckning öfver samtliga lösdrifvare i riket. Att på detta sätt ega å *ett* ställe samlade alla nödiga uppgifter om lösdrifvare medgifver uppdragandet af en skarpare åtskilnad mellan den tillfälligtvis tjänst- och sysslolöse, men på det hela ordentlige arbetaren och den för allmän säkerhet vådlige lösdrifvaren. I flera andra afseenden äro dessa »polisunderrättelser» också till stort gagn vid tillämpandet af den nya, ändamålsenligare lagstiftningen för lösdrifveri. Så behöfves nu mera icke öfversändandet af lösdrifvare från ena länet till det andra då all erforderlig upplysning om dem kan hemtas ur »polisunderrättelser».

Enligt hvad öfverståthållare-ämbetets senaste femårsberättelse angifver, har från och med 1878 till och med 1885 hela antalet genom

»polisunderrättelser» efterlysta personer utgjort 3,347.

***

Om man från polishuset begifver sig snedt öfver Myntgatan till huset n:o 5 med ingång från Urvädersgränd, finner man särskild afdelning af polisverket, nämligen *centralpolisen* och den extra polispersonalen. Huset, som eges af polispersonalens pensionsinrättning, är till någon del upplåtet åt apoteket Kronan, men upptages för öfrigt af nyss nämda polisafdelnings lokaler och boställsrum för den kommissarie som är afdelningens föreståndare samt för en öfverkonstapel och logement för de extra konstaplarne, hvilka där ha sin rekrytskola. Där finnes ock polisens magasin för tillvaratagna saker.

Genom centralpolisen har det blifvit möjligt att på ett tillfredställande sätt anordna bevakning vid teatrar, förlustelselokaler, ångslupsbryggor m. m. samt ordningshållning i allmänhet, då en större mängd folk tillströmmar och förstärkt polisbevakning därför är nödvändig. Innan centralpolisen med ingången af 1876 började sin verksamhet, var det distriktspolisens personal som bestridde »kommenderingarne», men då denna icke är talrikare än som erfordras för den regelmässiga patrulleringen på gatorna, uppstod betänklig brist i patrulleringstjänsten. Denna olägenhet är nu mera genom centralpolisen i det närmaste afhjälpt. Afdelningen har i kommissarien C. A. Sandström en föreståndare som visat sig vara en framstående sous-chef.

Till centralpolisens åliggande hör vidare kontroll öfver att gällande ordningsföreskrifter angående åkeriväsendet, spårvägar, omnibus- och ångbåtstrafiken, stadsbudsväsendet o. s. v. noggrant efterlefvas. Till främjande häraf mönstrar och inspekterar afdelningens personal tid efter annan de till i fråga varande inrättningar hörande manskap och materiel. På centralpolisens kontor föras noggranna rullor öfver åkare och droskkuskar, omnibusegare, stadsbudsföreståndare, stadsbud m. fl., äfvensom anteckningar öfver alla af dem begångna förseelser.

Dess utom utöfvar centralpolisen vaksam inspektion öfver den patrullerande polispersonalen, till hvilket ändamål en *centralpatrullering* användes. Man ser på hvarje stund af dygnet att två uniformerade poliskonstaplar sammanträffa på gatan, stanna och göra anteckningar på hvar sitt papper. Den ene af dem har bokstäfverne *C. P.* på axelklaffen, centralpolisens märke. Den andra är utan sådant märke och tillhör distriktspolisen samt inspekteras och kontrolleras af den förre.

Staden är indelad i särskilda distrikt som centralkonstaplarne i en på förhand gifven tur genomvandra utan att vara bundne af vissa linier, men äro skyldige att så välja sin väg, att de icke allenast kunna inspektera distriktspatrullerna, utan äfven tillse ordningen på de gator, där sådan patrull icke finnes.

Till kontroll å centralpatrulleringen åligger det patrullen att på en medförd karta upprita den tillryggalagda vägen, hvarvid hvarje inspekterad distriktkonstapels nummer jämte tiden för sammanträffandet angifves. Riktigheten af den beteckningen kan sedermera kontrolleras genom kartans jämförande med de anteckningar distriktspatrullerna föra öfver undergångna inspektioner.

Centralafdelningen har också beredt tillfälle till inrättande af en god *rekrytskola* för de fyrtio extra konstaplarne hvilka i sådant afseende utgöra en underafdelning till centralpolisen.

Till början voro extra konstaplarne endast förstärkningsmanskap med nästan uteslutande natt-tjänstgöring samt bestod vanligen af skräddare och skomakare eller andra yrkesmän hvilka för sin utkomst icke voro hänvisade till endast den knappa extra-konstapels-lönen. För några och trettio år sedan utgjorde de extra konstaplarne ett par hundra, under det de ordinaries antal föga öfversteg halft annat hundra. Men ju mera erfarenheten visade, att nyttan af de ordinarie för tjänsten inöfvade konstaplarne vore ojämförligt mycket större än de fördelar som de extra erbjödo, ökades de förres och minskades de senares antal.

Nu mera får ingen ordinarie anställning vid poliskåren innan han tjänstgjort som extra konstapel och därvid förvärfvat både teoretisk och praktisk underbyggnad. Vid extra konstapels-kåren anställas därför nu endast de som ämna utbilda sig till ordinarie polismän och egna hela sin tid åt polisens tjänst.

Liksom skolorna vid garnisonsregementena åt sina rekryter meddela ganska aktningsvärd undervisning, så sker något motsvarande vid polisens rekrytskola. Den undervisningen är, som sagdt, anförtrodd åt centralpolisen, hvars personal synnerligt väl egnar sig till lärare för de extra konstaplarne, enär den genom sitt inspektionsåliggande måste utgöra en kärntrupp inom ordningspolisen och genom sin tjänstgöring i allmänhet har den fullständigaste insigt i hvad som inom den afdelningen fordras af en polisman i Stockholm.

Centralafdelningens föreståndare, öfverkonstaplar och därtill skicklige konstaplar meddela, under polisintendentens inseende, undervisning i gällande instruktion, order, de flesta polisförfattningar, större delen af strafflagen samt vissa delar af civillagen. Därjemte öfvas desse poliskonstaplar i exercis och telefonering. För bevaknings- och särskildt patrulleringstjänster inöfvas de extra konstaplarne genom att åtfölja centralpolisens ordinarie konstaplar så väl vid kommenderingar som vid centralpatrulleringen, och är den ordinarie konstapeln skyldig fästa följeslagarens uppmärksamhet på alt anmärkningsvärdt eller för den senare lärorikt som under patrulleringen kan förekomma. Vid återkomsten till stationen skall extra konstapeln inför befälet redogöra för de gjordaiakttagelserna. När extra konstapeln af föreståndaren anses ha inhemtat det föreskrifna kunskapsmåttet, får han inför polisintendenten undergå examen, och, om han däri godkännes samt i öfrigt befinnes för polistjänsten lämplig, är han berättigad till befordran vid inträffande ledighet.

Polismännens teoretiska undervisning afstannar dock icke med deras befordran till ordinarie, utan fortsättes af vederbörande distrikts- eller afdelningsbefäl under inseende af polisintendenten, som dels håller periodiska förhör med konstaplarne och dels själf gifver lektioner åt öfverkonstaplarne i kommissariernes närvaro.

De fjorton år som snart förflutit från centralpolisens inrättande ha lemnat den erfarenhet, att denna afdelning icke blott uppfylt, utan äfven öfverträffat de förväntningar man från början fäste därvid, och de framsteg ordningspolisen under dessa år gjort i flere riktningar torde väsentligast vara att tillskrifva centralpolisens inflytande samt särskildt den teoretiska undervisning och praktiska handledning som genom denna afdelning komma polismännen till godo under deras första tjänstetid.

Centralafdelningen förestås af en kommissarie med 3,400 kr. årlig lön. Först sköttes befattningen af en distriktkommissarie som jämte sin lön af 3,000 kr. uppbar ett arvode å 400 kr., och nu, då en särskild kommissarie är föreståndare, är inkomsten också upptagen till 3,400 kr. Afdelningen har två öfverkonstaplar, trettiosex konstaplar till fots och tolf till häst.

Då Stockholm började bebyggas i utkanterna, förspordes ofta klagomål öfver den i dessa trakter ofullständiga polisbevakningen. Detta föranledde att stadsfullmäktige, på öfverståthållareämbetets hemställan, 1884 beviljade anslag till *ridande polis*, den lämpligaste för de vidsträckta utkanterne. Till tjänstgöring vid denna afdelning beordades åtta konstaplar af redan förut varande manskap, men redan följande året anskaffades särskildt manskap och ryttarne ökades till tolf, hvarför äfven anslaget bestämdes högre.

Den ridande afdelningen lyder under centralpolisen och har till ändamål dels att till häst bestrida patrulleringen i en eller flere bevakningslinier, dels ock att till häst eller till fots förrätta annan polistjänst. Vid större offentliga fester ser man därför nu mera alltid ridande polis, och då färdseln å gatorna är större än vanligt, t. ex. vid flyttningstider, i synnerhet i oktober, upprätthålles ordningen på Norrbro, Slussen o. s. v. af där posterade konstaplar till häst. Under de blidare årstiderna är uniformen likadan som för polismanskapet till fots, med undantag af att rocken är kortare samt att ridstöflar begagnas, men vintertiden har den ridande poliskonstapeln pälsmössa samt pälsfodrad syrtut.

Det ridande manskapet har sin bostad dels i logementen i polisstationen vid Kammakaregatan, dels vid Katarina station i stadens egendom vid Tjärhofsgatan (Siverska kasernen), och å båda dessa ställen finnas stall, å det först nämda för tolf hästar, af hvilka tvåanvändas för den vagn som begagnas till polismanskapets skyndsamma förflyttande till någon plats där deras närvaro i hast påkallas.

Från och med den 1 november 1887 är en särskild *polispiket* af sex man kommenderad att mellan kl. 8 på morgonen och kl. 12 på natten vara förlagd å femte polisdistriktets (Adolf Fredriks) station redo till utryckning med hästar och vagn för att lämna snabb handräckning vid hvarje eldsvåda samt vid reqvisition när behof yppas af förstärkt polisbevakning.

Polisvagn.

***

En ny afdelning af polisen trädde i verksamhet den 1 mars 1885 under benämning af *ordonnansafdelningen*. Denna har till uppgift att tillhandagå vid anskaffande af upplysningar och handlingar, m. m. för hvilkas erhållande myndigheter, tjänstemän och enskilde personer vändt sig till öfverståthållareämbetet för polisärenden eller som erfordras för de administrativa ärendenas utredning i sekreterare- och notarieexpeditionerna, åtgärder för att bereda vederbörande styrelser tillfälle att pröfva ifrågakomna fattig- och sjukvårdsbehof, efterforskning af försvunna personer som icke antagas ha begått brott, o. s. v. Dessa bestyr utfördes först af centralpolisen, men vållade splittring af den afdelningens arbetskrafter och hindrade dess egentliga verksamhet.

Ordonnansafdelningen förestås af en kommissarie och utgöres af sex konstaplar.

Prostitutionsafdelningen är ock en afdelning som förestås af en kommissarie, har en öfverkonstapel och åtta konstaplar. Föreståndareskapet var först förenadt med kommissariebefattningen i Adolf Fredriks distrikt, och under 1885 och 1886 var kommissarien derstädes kommenderad att tjänstgöra uteslutande somprostitutionspolisens föreståndare, men från och med 1887 skötes den befattningen af en pensionerad poliskommissarie.

Vid början af år 1888 voro 459 kvinnor inskrifna i prostitutionspolisens rullor, för första gången inskrefvos 81 och å nyo inskrifna blefvo 182, så att hela antalet på det året utgjorde 722. Under årets lopp flyttade 40 från Stockholm, 27 afveko, 7 afledo, och 86 sutto häktade vid årets slut, men 11 ingingo äktenskap, 19 erhöllo tjänst, 47 annat arbete, 2 intogos å skyddshem ocb 23 på arbets- eller försörjningshus, så att 451 voro vid årets slut inskrifna.

Af dessa 451 var en under sjutton år, men fylda sexton. Största antalet (168) var mellan tjuguett och tjugusex år. En var öfver femtio år. De flesta voro födda i Stockholm stad (88) och därnäst i Kalmare län (73), i Stockholms län 43, i Östergötlands 38 o. s. v. De allra flesta voro före inskrifningen tjänarinnor på offentliga ställen, sömmerskor, fabriks- och andra arbeterskor. Ej mindre än 196 hade vistats i föräldrahemmet tills fylda tjugu år. Föräldrarne voro mest handtverkare, därnäst arbetsfolk på landet, så bönder, ogifta kvinnor o. s. v. Med smittosam sjukdom voro 303 behäftade. Under året dömdes 135 till tvångsarbete från och med tre månader till och med två år samt *en* ännu längre.

Af de nu omnämda afdelningarna af polismanskapet är det endast detektivafdelningen som icke bär uniform, men den uniformerade centralafdelningen förväxlas ofta med *distriktspolisens* folk, enär man ej alltid gifver akt på den förres *C. P.* Det öfvervägande antalet af de poliskonstaplar i uniform som man ser på Stockholms gator tillhör distriktspolisen, den som det närmast tillhör att vaka öfver ordningen på offentliga platser. Det är denna afdelning med hvilken stadens invånare komma mest i beröring, men vi äro så vana att se dessa polismän, att flertalet af oss alldeles icke ger akt på dem och ännu mindre tänker på de verkliga tjänster de göra oss äfven då de till utseendet ganska sysslolösa helt makligt promenera på gatorna.

Ofta hör man klagas öfver, att »då man behöfver en poliskonstapel synes en sådan aldrig till». Klagomålet kan ju någon gång vara grundadt, enär Stockholm är så stort i sin utsträckning, att polispersonalen verkligen icke hinner till öfver alt. Vi ha ännu icke råd att kosta på oss en för vårt stora område fullt tillräcklig polisstyrka. Men den styrka som finnes söker onekligen att vara tillstädes där hon behöfs och är obestridligen af stor nytta. Det är nog mer än *en* missdådare eller ordningsstörare som kilar undan, när han ser polisuniformen. Redan polismannens blotta närvaro är ej sällan af verklig betydelse för den laglydiges skyddande.

I det afseendet är uniformen af ej ringa vigt. Denna uniform är otvifvelaktigt lika nödvändig som den är prydlig och tager sig mycket fördelaktigt ut, så väl när man ser hvar man för sig, som när en större del af styrkan framställer sig i trupp. Då de nya hjälmarne infördes sommaren 1887, voro de allt annat än populära. Den preusiskaPolisstation.pickelhufvan är aldrig omtyckt i Stockholm. Anmärkningar mot dessa hjälmar haglade från alla håll, och skämttidningarna sökte göra sig lustiga på deras bekostnad.

Efter ett par år har skriket mot poliskonstaplarnes hjälmar tystnat, och man finner dem både prydliga och fullt ändamålsenliga.

Hjälmarne kosta 9 kr. stycket, då däremot de gamla, mycket mindre varaktiga högmössorna icke erhöllos under 12 kr. Under en del af nattpatrulleringen, kl. 1—5, användes ännu högmössorna tills de utslitits.

Bland de europeiska storstädernes poliskårer intager Stockholms nu mer onekligen ett af de främsta rummen och

är, med undantag kanske af ett par italienska städers, den till sitt yttre prydligaste. Londons polismän äro högst aktningsvärda äfven till sitt utseende, men dess uniformerade konstaplar taga sig likväl icke så godt ut som Stockholms. Polisen i Paris har många goda egenskaper, men ser på långt när ej så bra ut som vår, och en »Schutzmann» i Berlin ser visserligen duktig ut, men har icke stockholmskonstapelns lediga sätt att uppbära uniformen. Den glänsande hjälmen, den af blått kläde förfärdigade vapenrocken, med den dubbla raden förgylda knappar med Stockholms vapen, sabeln med silfverporte-epée och de hvita handskarne taga sig förträffligt ut på en ung, välväxt kropp med militärisk hållning.

Ett stort antal poliskonstaplar har förut varit soldater vid Stockholms garnison och där genomgått underbefälsskolan, och från krigstjänsten medföra de den militäriska hållningen, men denna underhålles ock genom den gymnastik hvari polismanskapet öfvas, nu under befäl af major Gyllenram vid Svea lifgarde. Hvarje år har manskapet en uppvisning i gymnastik och fäktning, hvarvid man måste beundra dess vighet och styrka. De konstaplar som förut icke varit militärer vinna snart genom gymnastiken och umgänget med kamraterne den goda hållning som numera utmärker hela kåren.

En god underofficer vid regementet är därför icke genast färdig som skicklig polisman, men sedan han mottagit undervisning af centralpolisen, kan hans forna krigstjänst komma honom till nytta i polisens tjänst, och, vare sig f. d. militär eller icke, kan en distriktskonstapel sedermera göra sig förtjänt af att befordras till konstapel vid centralpolisen, hvarifrån han genom att ytterligare hafva utmärkt sig må hända anses värdig att vinna anställning vid detektiven, och af dennes öfverkonstaplar tagas ofta poliskommissarierne. Denna möjlighet af befordran till högre grader utgör otvifvelaktigt en ganska kraftig sporre och bidrager till bevarande af den goda anda som i vår tid utmärker stockholmspolisen.

Ingen är fullkomlig och en polisman icke mer än andra. Misstag och öfverilningar kunna ännu förekomma och skola sannolikt icke utrotas, men de äro hos polisen dock nu sällsyntare än förr. Värre torde likväl vara att helt och hållet utrota allmänhetens ovilja mot polisen. Äfven denna är betydligt mindre än ännu för ett par årtionden sedan, men försvunnen är den icke riktigt. Otvifvelaktigt hade polisen i forna dagar till stor del sig själf att tacka för denna ovilja. En polisman var för det första en rå karl, vidare en kitslig karl, en ofta dumdryg öfversittare, hvilken ansåg sig kunna behandla allmänheten och synnerligen så kalladt »sämre folk» med grof godtycklighet. Så såg han också otreflig ut, var illa klädd och visste ej af någon hyfsning. Icke var det då underligt, att man i allmänhet ej kände någon aktning för polismannen på gatan.

Helt annorlunda är det nu. Men ännu ligger hos en del af allmänhetens en viss benägenhet att ådagalägga motvilja mot polisen. När en person af polisen anhålles för förargelseväckande uppförande på gatan, fins det ännu ofta någon som tager parti för den anhållne samt stundom till och med söker med våld befria honom. Det är ej alltid ens de mindre bildade som därvid äro verksammast. Man ser också så kalladt »bättre folk» uppträda mot polismakten, i st. f. att de borde hjälpa denna vid ordningens upprätthållande.

Nog kan det hända, att polisen någon gång visar ett nit som förefaller öfverflödigt, men har därvid otvifvelaktigt icke annan afsigt än att förekomma oordningar. Ju högre upplysningen stiger hos allmänheten och ju mera polismakten framgår på den väg som redan är beträdd, dess mera skola ock medborgarne vara benägne att erkänna polisens stora betydelse i samhället och räcka ordningens upprätthållare en hjälpsam hand.

Det ser också ut, som skulle samhällets bildade medlemmar alldeles icke vara obenägna att själfve ingå i polisens tjänst. Vid slutet af 1888 funnos sex ordinarie polismän som tagit studentexamen, icke afsigkomne studenter, utan unge män som, ehuru andra banor varit dem öppna, icke tvekat att egna sig åt de lägre graderna i polisens tjänst. Två hade till och med aflagt akademisk examen. Undervisning i högre klasser vid allmänt läroverk hade 10 fått, inom fem klasser af sådant läroverk 32, i folkskola 140. De som varit militärer utan att ha tagit underofficersexamen voro 74, men de som tagit denna examen 148. Sist nämdes antal har på fyra år mer än fördubblats, och är denna examen nu mera nödvändig då en militär vill vinna inträde vid polisen.

***

Vi inträda på en *polisstation*, förr kallad polisvaktkontor. Om vi välja t. ex. åttonde distriktets, Katarina församlings, 9Tjärhofsgatan, som är en af de bättre utrustade, finna vi ett tämligen stort rum, afdeladt af ett

skrank för att polismännen må ha sin från den besökande allmänheten särskilda del af rummet samt med ett ytterligare skrank i hörnet vid ingångsdörren för att där bak om för någon stund förvara anhållna personer, hvilkas uppförande göra sådant nödvändigt.

Bredvid detta hörn är ingången till öfverkonstapelns rum. Längre bort på samma sida kommer man ut i en liten förstuga, innanför hvilken *finkan* är belägen. I rummets bakgrund ser man genom en öppen dörr in i kommissariens tjänsterum, enkelt men snygt möbleradt med soffa, skrifbord o. s. v. Det hela gör ett ganska godt intryck. Vid ett stort bord midt på golfvet sitter ett par konstaplar som då deras tjänstgöringstimmar lemna någon ledighet sysselsätta sig med läsning af tidningar.

Alla polisstationer äro dock icke så godt utrustade. Sämst är första distriktets station (Storkyrkoförsamlingens) som har en mörk och obekväm lägenhet vid Stortorget.

Stockholm är indeladt i åtta polisdistrikt efter territorialförsamlingarna. Till första distriktet hör dock ej blott Storkyrkoförsamlingen, utan äfven Stadsgården. Hvarje distrikt förestås af en kommissarie som har sin bostad i samma hus som stationen. Hvarje distrikt har tre öfverkonstaplar, dock med undantag af det sjunde (Ladugårdslandet och Djurgården) som har fem. Första distriktet hade vid ingången af 1889 det största antalet konstaplar, 49, andra distriktet (Maria) 24, tredje (Kungsholmen) 18, fjärde (Klara) 30, femte (Adolf Fredrik) 29, sjätte (Jakob och Johannes) 47, sjunde 41, åttonde (Katarina) 31. Alla distrikten hade således vid 1889 års ingång tillsammans 269 konstaplar, 27 öfverkonstaplar och 8 kommissarier, hvilket gör en styrka af 304 *distrikts*polismän. När till det antalet läggas af alla graderna 41 vid *detektiv*adelningen, 10 vid *prostitutions*-, 7 vid *ordonnans*- och (med de extra) 91 vid *central*afdelningen, finner man att Stockholms samtliga polisstyrka uppgår till 453 man, hvilket dock ej är synnerligt mycket på ett innevånareantal af 240,000.

Kommissarielönen är, såsom här ofvan nämdes, 3,000 kr. med bostad eller hyresbidrag. Öfverkonstaplarnes lön är från 1,400 till 1,800. Den öfverkonstapel som förestår ordonnansafdelningen uppbär 2,000 kr. Lägsta konstapelslönen är 1000 kr., hvilken vid 1889 års början åtnjöts af 117 konstaplar, under det 141 hade 1,100 kr. och 90 fingo 1,200 kr. S. k. »honnörslön», 1400 kr., uppburos af 15 konstaplar. Af de extra konstaplarne hade sex 500 kr. och trettiofyra 600 kr.

Enär poliskommissarierne vid distriktsafdelningen och centralpolisen numera alltid bära uniform, då de äro tjänstgörande, åtnjuta de beklädnadsbidrag, liksom detektivpolisens icke uniformerade öfverkonstaplar och konstaplar erhålla beklädnadersättning.

Då det är af vigt, att polispersonalen har en sund och ändamålsenlig bostad, om möjligt i samma hus som stationen, har ett icke ringa antal »logement» där inrättats för konstaplarnes härbärgerande.Dessa »logement» bestå af flera större och mindre rum, och är alt efter rummens storlek flere eller färre konstaplar boende i hvart och ett af dem. Det är samboende utan att därför vara något kasernlif. Rummen är i allmänhet goda i hälsoafseende och hållas mycket snygga samt utrustas på sina ställen med rätt god smak. Utom de nödvändiga möblerna finna man i dem många prydnadsartiklar, i synnerhet oljetryckstaflor, litografier, fotografier m. m. Böcker saknas icke, och på ett ställe ha vi sett till och med ett piano. I dessa visserligen torftiga, men ganska hemtrefliga ungkarlslägenheter som otvifvelaktigt äro af godt inflytande på polispersonalen, spårar man lätt den omtanka om kårens goda hållning samt hvarje dess medlems trefnad som i så många afseenden utmärker polisens chefer och som nog har sin inverkan på en ej så ringa del af samhället utanför polisen.

Extra konstaplarne, som bo i centralpolisens logement vid Myntgatan, betala 6 kr., men alla ordinarie konstaplar erlägga 8 kr. i månaden. För denna hyra erhållas husrum, möbler, värme, belysning, sängkläder samt upppassning, städning och tvätt.

Högsta antalet konstaplar bo i de två hus som tillhöra polispersonalens pensionsinrättning, det nyss nämda åt Myntgatan och det andra vid Kammakaregatan, på senare stället öfver 40.

Det är dock endast de ogifte som bebo dessa logement. De ogiftes hela antal var vid 1889 års början 167 och af dem bodde nästan hela antalet i logementen. Det ser ut som skulle de ogifte polismännens antal tillväxa i högre mån än de giftes, ty då år 1884 funnos endast 95 ogifte mot 203 gifte, var förhållandet fyra år senare 168 mot 239. Detta torde ej vara tillfälligt, utan ha sin orsak i den åstundan som alt mer gör sig gällande, att rekrytera polismanskapet synnerligen bland unge män som ännu ej ingått äktenskap. Då poliskårens ordinarie medlemmar år 1884 hade bland sig blott 23 hvilka icke voro öfver tjugufem år, hade denna åldersklass vid ingången af 1889 växt till 61. Mellan tjugufem och trettio voro 89 år 1884 och 130 år 1889. Detta är fortfarande den talrikaste åldersklassen. Sedan aftager antalet för hvarje femårsklass. Mellan trettiofem och fyrtio år äro 31, men nästan lika många (30) mellan fyrtio och fyrtiofem, och öfver femtio år blott 17 samt af dem 3 kommissarier. Af de vid 1889 års början tjänstgörande ordinarie polismännen hade sex tjänat mera än 25 år, men två hundra icke ännu 5 år. Det fanns dock nitiotre som hade mellan 5 och 10 års tjänst, sextiofyra mellan 10 och 15 års, tjugutvå till och med 20 års samt tjugusju till och med 25 års. Såsom man ser, har det allra största antalet icke länge varit i

tjänst.

Under år 1888 afsattes icke någon polisman för tjänstfel, och under de närmast föregående åren har sådan afsättning förekommit blott ett par gånger, men såsom olämpliga för tjänsten afskedades nio år 1888. På egen begäran fingo också nio afsked.

Poliskonstapelns tjänstgöring är ganska sträng, och befälet har ej häller många lediga stunder. En kommissarie måste ständigt vararedo till tjänstgöring och kan till denna kallas äfven på sin fritid, det må vara dag eller natt, hvardag eller hälgdag.

En öfverkonstapel inspekterar konstaplarnes patrullering under ett dygn från kl. 9 f. m. till kl. 1 på natten, och dygnet därpå bestrider han vakten på stationen från kl. 9 ena morgonen till samma tid påföljande morgon, men därefter har han ett tjänstfritt dygn.

Hvarje distriktskonstapel tjänstgör fyra timmar å rad med »patrulleringspass» och med vakt å stationen. Patrullerna aflösas sex gånger hvarje dygn. Passen voro år 1888 i hela staden 162,136, som inspekterades dels af polisintendenten, dels af centralpolisens både befäl och manskap, dels af distriktspolisens eget befäl.

Å hvarje polisstation föras åtskilliga böcker, t. ex. *rapportbok* i hvilken antecknas alla af distriktets polispersonal gjorda anmälningar samt enskilda personers angifvelser om brott eller förseelser, angående hvilka rapport skall afgifvas till polisstyrelsen, med noga angifvande af alt som rör den tilltalade, och för öfrigt alla inom distriktet inträffade förhållanden af den beskaffenhet, att de böra genom rapport meddelas polisstyrelsen. Rapportboken är försedd med personalregister.

Bland öfriga böcker som föras å stationen äro målslista, minnesbok, tjänstgöringsbok, saköreslängd, bötesuppbördsbok, kvitteringsbok å saker som anhållits vid kropps- eller husransakan samt å upphittadt gods m. m., rulla öfver nykterhetsvärdshus, en annan rulla öfver bränvins och andra spritdryckers försäljningsställen, vidare en öfver teatrar och offentliga samlingslokaler, en dito öfver biljarder, kägelbanor och dylika förlustelseställen, en orderbok samt ännu flere böcker, uppgående hela boksamlingen till *nitton* särskilda stycken.

Från och med 1888 föras på stationerna anteckningar angående de personer som där anmälas för fylleri, en ganska fullständig omåttlighetsstatistik med uppgifter å tider och kön, yrken, födelseort och hemort, m. m.

Stationerna stå naturligtvis oupphörligt i förbindelse med hvarandra. Telegrafmeddelandena, som ännu för få år sedan ansågos så snabba och i alt ändamålsenliga, äro nu utbytta med telefonförbindelser. Under 1885 inrättades i polishuset en central-telefonstation med en växel, hvaruti telefonledningar äro inledda dels från ämbetslokalerna och polischefernas bostäder, dels från polisstationerna samt från kasernerna och militärvakterna, dels ock från telefonbolagens nät.

Denna central-telefonstation befinner sig i portvaktarerummet åt Rådhusgränden, hvarifrån en enskild ingång också är till andre stadsläkarens rum. Växellinierna till polisstationerna afprofvas hvarje morgon kl. 8.

***

Här ofvan har i förbigående nämts ett par hus som tillhöra *polispersonalens pensionsinrättning*. Denna eger nu ett kapital af öfver *en million* kr., och pensionerna motsvarar sextio procent af gällande högsta aflöning inom verderbörande tjänstegrad. Kommissariepensionen är således 1,800 kr., öfverkonstapels 1,080 och konstapels 720.

Dess utom finnes en *polispersonalens i Stockholm enskilda enke- och pupillkassa* som stiftades 1883 och har till ändamål att bereda pensioner åt aflidne polismäns enkor och efterlemnade minderåriga barn. Kassans behållning uppgick vid 1888 års slut till 30,687 kr. En tredje dylik kassa, *polispersonalens enke- och pupillkassa*, är mindre betydande och bör ej förväxlas med ofvan nämda.

Polisverkets stat för 1888 upptog utgifter för 741,774 kr. hvilka bestridas med anslag från kommunen af 701,297 kr., ordinarie anslag från statsverket 28,100, andel i böter 5,000, o. s. v.

XXVIII.

Bland sjuka och fattiga.

Till kännetecknande af ett samhälle bidrager otvifvelaktigt i icke ringa grad det sätt hvarpå de sjuka och fattiga behandlas. Stockholm har äfven i detta afseende gjort betydande framsteg under de senaste årtiondena. När t. ex. Serafimer-lasarettets nuvarande byggnad invigdes för 57 år sedan, ansågs det vara ett alldeles oöfverträffligt sjukhus, men då grundstenen till nybyggnaden vid detta lasarett lades sommaren 1889, visste man, att det hittills varande lasarettets otillräckliga och mindre ändamålsenliga lokaler ganska mycket inom detta sjukhus hämmat utvecklingen af den nyare tidens sjukvård, hvilken inom andra sådana inrättningar gjort så betydande framsteg.

Det hade redan under Stockholms första tid funnits oundvikligt att upprätta en anstalt där sjuka kunde få vård och bot. Den äldsta inrättning för det ändamålet var Helgeandshuset på Stockholmen som däraf fick namnet Helgeandsholmen och som räknade sin tillvaro från konung Valdemars tid. Men det var icke förr än långt in på 1700-talet som fråga uppstod om en riktigt ordnad sjukvårdsanstalt. År 1739 väckte då varande gardeslöjtnanten S. Stjerneld (sedermera fältmarskalk) motion på riddarhuset i det syftet, och den särskildt tillförordnade sundhetskommissionen hade redan året förut fäst kungl. maj:ts uppmärksamhet på nödvändigheten af en lasarettsinrättning icke blott för sjukvården, utan äfven för utbildande af skickliga läkare. Riksdagen insåg sakens vigt, men anslog icke några medel, utan skulle en fond bildas genom stamböckers kringsändande, inrättande af ett lotteri och afgift af en daler silfvermynt för hvarje svensk komedi som spelades i hufvudstaden samt vidare genom insamlingar vid bröllop, barndop o. s. v.

Men föga samlades, och hela saken skred icke framåt förr än arkitekten Abraham Bäck och professor Olof Acrel togo den om hand i slutet af 1740-talet, och då Serafimerorden instiftades, bestämdes, att dess medlemmar skulle bland annat »hafva vård om de sjuka samt besöka sjuk- och fattighus och deras bästa vårda». År 1749 inköptes presidenten, frih. Erland Bromans egendom å Kungsholmen och anordnades till lasarett, hvilket öppnades 1752 och fick namn af kungl. serafimerlasarettet. Styrelsen uppdrogs först åt två serafimerriddare samt sedan åt det 1787 stiftade serafimerordens gillet. Sedan detta gilles befattning med hospitalerna upphörde, utgjordes lasarettets direktion af två serafimerriddare ända till 1888, då, ehuru, såsom öfverläkaren, prof. C. J. Rossander anmärker i sin rapport för nämda år, intet har förekommit som bevisat att en omskapning af direktionen varit af nödvändighet påkallad, lasarettet fick en särskild styrelse af sex personer, bland hvilka ordföranden och vice ordföranden utses af kungl. m:t, en ledamot väljes af Stockholms stadsfullmäktige, en annan af Stockholms läns landsting samt de två öfrige äro öfverkirurgen och öfverläkaren.

I början hade lasarettet blott åtta sängar, fördelade på ut- och invärtesafdelningarna. År 1759 ökades antalet till trettiotvå och några år därefter till fyrtiofyra, men sjönk och steg sedan alt efter lasarettets inkomster. År 1805 hade det stigit till ett hundra och var 1823 ett hundrafyrtio. Betydliga donationer hade gjort denna tillökning möjlig. År 1827 tillsattes af k. m:t en komité som afgaf förslag om lasarettets utvidgning till omkring tre hundra sängar samt häntydde huru medel kunde därtill anskaffas genom statsbidrag, understöd från Stockholms stad, personlig uttaxering, viss betalning af de sjuka, o. s. v. Lasarettets utvidgande efter detta förslag anbefaldes 1828. Året derpå började byggnadsarbetet och 1832 var det fullbordadt.

Med Stockholms tillväxt och ökade fordringar på förbättrad sjukvård fans lasarettet småningom otillräckligt och föga ändamålsenligt. Efter ett half århundrade ansåg man det nästan odugligt. Tanken på dess ombyggnad stadgades alt mer. Sabatsbergs sjukhus gaf godt föredöme för ett nytt och på annan plats. Åtskilliga platser kommo på tal, men ingen vann sakkunnigas fullkomliga bifall, synnerligen som kostnaderna för tomt ökade svårigheterna. Vid 1881 års riksdag väckte frih. A. Nordenskiöld motion om anslag af statsverket för ombyggnad af lasarettet på dess gamla tomt. Motionen vann dock ingen framgång hufvudsakligen af det skäl, att riksdagen ville först erfara i hvad mån Stockholms stad och län voro hugade att lemna bidrag för sina fattiga eller mindre bemedlade sjuke. Landstinget anslog 50,000 kr., men stadsfullmäktige fäste vid beviljandet af det till 1,300,000 kr. uppgående kostnadsförslaget sådana vilkor, att serafimer-lasaretts-direktionen ansåg dem icke antagliga.

Efter flere olika förslag och många funderingar hit och dit, beslöts ändtligen, att ett nytt sjukhus skulle uppföras på gamla tomten med bibehållande af så stor del som möjligt af den hittills varande lasarettsbyggnaden. I öfverensstämmelse därmed ha arkitekterne A. & H. Kumlien i samråd med lasarettets två öfverläkare uppgjort ritningar till den nya lasarettsbyggnaden, hvilka, efter granskning af öfverintendentsämbetet och Stockholms hälsovårdsnämd, af k. m:t fastställts. Proposition om anslag till ombyggnaden afläts af k. m:t vid 1888 års riksdag och beviljades på så sätt, att då hela kostnaden anslogs till 1,060,000 kr., skulle Stockholms stad bidraga med *tre trettondelar* och högst 244,600 kr. Landstinget har gifvit 50,000 kr., lasarettsdirektionen 300,000 kr. Återstoden beviljades af riksdagen och skulle med 465,400 kr. utgå under fyra år. Lasarettsdirektionen kan lemna sitt stora bidrag utan att minska sjukhusets kapitaleller för sjukvården behöfliga medel. Lasarettet erhöll nämligen för trettiosex år sedan en gåfva af expeditionssekreteraren H. F. Sederholm af 54,000 rdr rmt för det i fråga varande ändamålet, och dessa medel ha genom direktionens kloka förvaltning nu stigit till nära den omförmälda summan. Återstoden fylles af 15,000 kr. som gifvits af framlidne dr. Regnell.

Det nya serafimerlasarettet kommer således att resa sig på den af lasarettet redan innehafda tomten. Många

betänkligheter ha framstälts mot detta bibehållande af den gamla platsen hvilken gränsar intill den föga friska Klara sjö, men skälen för denna åtgärd tyckas enligt sakkunnigas intyg, vara fullt giltiga. Lasarettet är nämligen icke blott sjukhus i egentlig mening, utan äfven en *läroanstalt*, där hela landets läkarekår inhemtar den vigtigaste delen af sin praktiska utbildning. Det lemnar äfven tillfälle till råd ocn skötsel för en ständigt tilltagande skara af hjälpbehöfvande som ej därför behöfver intagas å lasarettet.

På grund af dessa omständigheter är det nödvändigt, att lasarettet såsom *klinik* ligger så nära som möjligt de lärosalar och samlingar som finnas i Karolinska institutet hvilket så att säga vuxit upp omkring lasarettet. Såsom *poliklinik*, där råd skall sökas i så många sjukdomsfall, är det en ej nog uppskattad fördel att sjukhuset icke ligger alt för aflägset, och det senare gäller äfven för de många svårt sjuka och lemlästade som oupphörligt dit införas. En så centralt belägen plats som lasarettets gamla fins icke, och sjukhus utan klinik har Stockholm i aflägsnare kvarter.

Lasarettstomten utgör 364,826 kv. fot af hvilka byggnaderna skola upptaga omkring 74,000. Platsen är fri och öppen. Tomten består till en del af utfyld mark, men denna kan förbättras genom dikning, och förhållandet varder ock annorlunda, när Klara sjö en gång förhjälpes ur sitt mindre tillfredställande tillstånd.

Å nedra delen af tomten, den utfylda marken, bygges polikliniken, och där skall också den medicinska kliniken läggas. Yttermurarne af gamla lasarettsbyggnaden komma att stå kvar. De flesta sjukrummen i den medicinska afdelningen vetta åt söder, några åt öster och väster. Till hvarje underafdelning hör ett dagrum för patienter som kunna gå uppe, men dessa rum äro belägna åt öster.

Sängantalet på det nya sjukhuset är bestämdt till *fyra hundra*.

Man kan således hoppas, att detta sjukhus snart kommer att verka i full öfverensstämmelse med nutidens fordringar på en ändamålsenlig sjukvård och kunna ställas vid sidan af det bästa som i detta afseende redan finnes i Stockholm. Serafimer-lasarettet har sedan en lång följd af år, synnerligen sedan Magnus Huss, P. H. Malmsten och C. Santesson började verka där, visat sig vara ensjukvårdsanstalt som följer med sin tid, fastän de genom själfva byggnadens ofullständighet framkallade många materiela bristerna lagt hinder i vägen för att i alt tillgodogöra sig läkarnes skicklighet och människokärlek. Hvad Huss, Malmsten och Santesson börjat ha på ett värdigt sätt fortsats af de nu varande öfverläkarne R. M. Bruzelius och C. J. Rosssander, den förre föreståndare för medicinska, den senare för kirurgiska afdelningen, bägge med högt aktade namn inom vetenskapen och praktiken samt kände ej blott i hufvudstaden, utan öfver hela riket. Läkarepersonalen utgöres för öfrigt af en andre öfverläkare och en andre öfverkirurg, professorerne J. G. Edgren och J. Berg, samt särskild läkare på afdelningen för nervsjukdomar och på gynäkologiska afdelningen, underläkare, underkirurger och amanuenser.

R. M. Bruzelius.

C. J. Rossander.

Serafimerlasarettet har nu mera långt ifrån samma höga antal sjuka som för ett par årtionden sedan. Då sjukantalet t. ex. på medicinska afdelningen år 1858 var 1,992, utgjorde det 1888 ej mer än 972 af hvilka 69 på gynäkologiska och äfven 69 på nevrologiska afdelningen. För trettio år sedan var serafimerlasarettet nämligen, om man frånser det endast för militärer afsedda garnisonssjukhuset, snart sagdt det enda sjukhuset i Stockholm, men sedan dess ha flera sjukvårdsanstalter upprättats. Men äfven andra orsaker ha medverkat till sjuknumerärens sänkande och främst det otidsenliga och bristfälliga skick hvari byggnaden befunnit sig, i synnerhet i jämförelse med Sabbatsbergs nya, tidsenliga sjukhus, på hvilket de sjuka långt hällre sökt inträde.

Men serafimerlasarettet har, såsom ofvan antyddes, äfven en annan vigtig uppgift att fylla. Det är Sveriges förnämsta kliniska undervisningsanstalt både i medicin och kirurgi och i det afseendet har inrättningen, oaktadt minskadt sjukmaterial, dock genom lärarnes stora anseende, befunnit sig i ständig tillväxt. Då de i lasarettets tjänstgöringsbok år 1858 inskrifne medicine studerande voro 29, utgjorde antalet t. ex. år 1887 ej mindre än 82.

Bristen i kliniskt undervisningsmaterial skulle otvifvelaktigt ha gjort sig ännu mera kännbar och utöfvat menligt inflytande på läkarnes utbildning, om ej lasarettets *polikliniska* material lemnat någon ersättning. Sedan professor Bruzelius 1877 öfvertagit den ordinarie lärostolen i medicin vid Karolinska institutet, började han snartdärefter

meddela poliklinisk undervisning, och denna har sedermera allt jämt fortgått och utvecklats under ledning af nämde professor samt professorerne Wising och Edgren. År 1888 uppgick antalet af de på den medicinska polikliniken rådfrågande till 4,932.

På kirurgiska afdelningen af lasarettet vårdades 964 patienter år 1888; den kirurgiska polikliniken besöktes åtminstone 1887 af ännu flere personer än den medicinska, nämligen af 5,145, oberäknadt dem som besökte lasarettet endast för att få tänder utdragna. Den oftalmologiska kliniken anlitades samma år af 1,838. Under 1888 verkstäldes 1,170 operationer, af hvilka 527 på intagna patienter och 367 på polikliniken samt 277 ögonoperationer.

Det är således nu mera bort åt 12,000 personer som infinna sig på lasarettet hvarje år för att rådfråga sig i sjukdomsfall, förutom ett par tusen som där intages å båda afdelningarna till sammans.

***

Stockholm har många höga punkter inom sitt vidsträckta område, men en af de bäst belägna är onekligen Sabbatsbergshöjden, där luften är så frisk och utsigten så fri. Där bygde rike bryggar Westman i förra århundradet ett stort lusthus, kalladt »Westmans fåfänga», liksom det fans »Titzens fåfänga» på Skinnarviksbergen och »Lundins fåfänga» bort om Tegelviken, och när rike bryggaren ville ha en glad stund, fri från stadens buller och bråk, klättrade han upp till sitt lusthus och dit bjöd han äfven sina vänner, den tidens borgare och kommunalmän. -

Vår tids kommunalmän läto taga bort den enskilda »fåfängan» och bygde där ett stort palats för att i detta vårda och bota sina sjuka. Aldrig hade de kunnat välja ett för ändamålet mera lämpligt ställe, icke långt från stadens lifligaste delar och likväl i ostörd ro, fridfullt, luftigt, med alla förutsättningar för att underlätta läkarekonstens bemödanden att åt sjuka återskänka hälsan eller åtminstone mildra lidandet.

Om man från Wallingatans, den forna Rörstrandsgatans, ändpunkt, där den nya Torsgatan börjar, går den smala vägen uppåt och lemnar den stora gasklockan på vänster hand samt midtför gamla brunnslasarettet träder in genom portvaktaredörren — för åkande öppnas den stora grindporten — har man framför sig en bred uppåtsträfvande väg mellan vackra planteringar. Men det händer, att man ej så lätt slipper genom ingången. Portvakten vill göra sig förvissad om att man ej söker smugla in för sjuka förbjudna varor. Strängheten i detta afseende har otvifvelaktigt afskräckt mångabesökande från de smuglingsvanor som gjorde så mycket ondt i de äldre sjukhusen, då en där vårdad persons anhöriga ofta satte sin ära i att till honom hemligen medföra matvaror som icke passade för hans sjukdom eller att till och med skicka till honom en flaska bränvin hvars innehåll kanske snart nog gjorde slut på hans lif. Något sådant går icke för sig nu för tiden. Portvakten afhåller sig icke från en kanske ganska närgången kroppsransakan, och påträffas något smuggelgods får det utan miskund stanna i portstugan till dess den besökande åter lämnar inrättningen.

När man följer den lindrigt stigande, breda vägen mellan planteringarna, ser man en stor byggnad till höger och kommer snart till en ännu större hvilken åter ett stycke bort på sin andra sida har till granne ett med det först nämda alldeles lika hus. Från trappan till mellanbyggnaden komma män och kvinnor i blårandiga lärftsdrägter, sätta sig på bänkarne i fria luften, gå omkring i planteringarna eller begifva sig åt den park som sträcker sig ett godt stycke bortåt. De äro bleka dessa människor i de renliga drägterna, men ur flertalets ögon lyser glädjen öfver att vara återskänkt åt lifvet och att i den rena luft som här omgifver dem kunna hämta krafter till det arbete som väntar dem, när de åter lemna denna fridfulla tillflyktsort. Aldrig har väl någon plats varit mera lämplig för tillfrisknades stärkande och för att åt af sjukdomar och motgångar anfäktade sinnen gifva en ny lifslust och frisk arbetshåg. Endast inandandet af den rena luft som råder på denna höjd och öfverblickandet af den fria och vidsträckta utsigten kunna göra en sjuk åter frisk och gifva honom nytt lefnadsmod.

Detta är *Sabbatsbergs sjukhus*. Af de tre byggnaderna vi nämt utgöra de två yttersta sjukpaviljonger för kirurgiska afdelningen och den mellersta innehåller förvaltningslokalerna. Det är genom den senare vi begifva oss till sjukhusets inre.

Redan för mer än trettio år sedan väcktes frågan om ordnandet af den kommunala sjukvården i Stockholm. Man tänkte då på *två* nya sjukhus, men 1867 beslöto stadsfullmäktige, att till en början skulle blott ett uppföras och detta för 300 sängar. Sedan åtskilliga platser satts i fråga, bestämde man sig 1869 för Sabbatsbergs, staden tillhöriga tomt, och 1870 utfärdades inbjudning till täflan om pris för ritningar och kostnadsförslag. Bland sexton täflingsförslag tillerkändes pris åt tre, och sedan sundhetsnämden vidtagit några ändringar i det som fått första priset, beslöts 1872, att sjukhuset skulle uppföras i hufvudsaklig öfverensstämmelse med det sålunda ändrade förslaget, hvars upphofsman var slottsintendenten Ernst Jacobsson. År 1876 påbörjades arbetet och 1878 fullbordades det. Den 21 januari 1879 öppnades sjukhuset. Stockholms stads anslag därtill var 486,000 kr. Den åt sjukhuset upplåtna östra delen af Sabbatsbergstomten utgöres af 962,151 kv. fot och bildar en långsträckt oregelbunden figur.

Ehuru Vasastaden sträcker sig tämligen nära sjukhusområdet som nu mera har en ingång äfven från det hållet, vid Dalagatan, är det dock genom breda vägar tillräckligt skildt därifrån och har åt andra sidan en ännu friare belägenhet, högt öfver den nya Torsgatan samt ganska långt från Atlas verkstäder och Rörstrands fabriksbyggnader. Öfver alt här spelar den friska luften igenom och på alla sidor är det sommartiden grönt, på alla årstider fri öfverblick öfver de närmaste omgifningarna samt större delen af hufvudstaden.

Sabbatsbergs sjukhus.

När man genom hufvudingången träder in i mellersta paviljongen och går uppför en inre trappa till stora förstugan, känner man kanske en tämligen stark lukt af karbol — apoteket ligger vid nedra förstugan — men väl uppkommen i öfre förstugan, erfar man icke någon obehaglig lukt, och hvart man går i de breda och höga korridorerna samt in i de stora sjuksalarne eller i de enskilda rummen förekommer luften fullkomligt ren. Den äfven i för öfrigt ganska väl hållna sjukvårdsanstalter ej sällan förekommande, för sådana ställen egendomliga lukt märker man alldeles icke i Sabbatsbergs sjukhus.

Till höger i den öfre, rymliga och prydliga förstugan är ingången till det stora allmänna mottagningsrummet, äfven användt till gudstjänstlokal, med där innanför belägna undersöknings- och expeditionsrum för läkarne, det sist nämda äfven afsedt till sessionssal förstyrelsen samt för det medicinska arkivet och biblioteket. Till vänster i förstugan finner man kommissariens kontor samt ingången till operationsrum och därintill belägna två sjukrum med två sängar i hvardera för patienter som efter operation behöfva lugn och särskild tillsyn, hvarför äfven där finnes ett sköterskerum. I våningen ofvanpå finnas bostäder för de inom sjukhuset boende biträdande läkarne och kommissarien, äfvensom gemensamt arbetsrum för de två öfverläkarne.

Från stora förstugan kommer man genom ett större dörrparti till den sammanbindningsgång som förenar förvaltningspaviljongen med ekonomibyggnadens bottenvåning som till vänster innehåller det genom två våningar gående köket, där man ser sex ångkokningsapparater samt en vanlig järnspisel, utportioneringsbord o. s. v. På andra sidan denna midtel-sammanbindningsgång ligger allmänna badinrättningen, dit hvarje intagen patient genast beordras, och desinfektionsrummet. Ingången till denna afdelning är från norra sammanbindningsgången som bildar rät vinkel mot den förra.

Ekonomibyggnadens källarevåning innehåller ångpannerum med tre ångpannor för uppvärmning af sjuksalarne och ventilationsluften, m. m. Vidare finnes i denna undervåning en ångmaskin som drifver dels en matarepump, dels den för ventilationsluftens framdrifvande till sjukpaviljongerna anbragte fläkten.

Från nedre sammanbindningsgången leder midtelgångens fortsättning vinkelrätt till den långa gång som lemnar tillträde till fyra af sjukpaviljongerna. Hela sjukhuset är inrättadt efter paviljongssystemet med sex paviljonger för sjukrum och de två ofvan nämda för förvaltningen och ekonomien. De nu nämnda stora och luftiga korridorerne äro försedda med fönster åt bägge sidor och prydda af ett stort antal växter, vackra för ögat och vigtiga i hälsovårdsafseende. Korridorerna erbjuda äfven för öfrigt ett lifligt utseende, enär de äro till stor del befolkade af tillfrisknande som där vandra samspråkande eller hvila sig på de bekväma bänkarne, och mellan dem röra sig fryntliga sköterskor, alltid strängt sysselsatte. Då och då drages en sjukling i bekväm rullvagn till eller ifrån badafdelningen. Glasdörrar lemna utgång till de mellan paviljongerna belägna planterade gårdarne, högst angenäma och hälsobringande tillflyktsorter.

Vid anblicken af dessa ljusa, med växter prydda samt af belåtna tillfrisknande till stor del fylda korridorer erfar

man icke något af det sorgliga intryck som inträdet i ett stort sjukhus vanligtvis framkallar. Går man in i en af de stora sjuksalarne, är ej häller intrycket nedslående. Där dväljes ju mycket elände. Många vrida sig i plågor. Andra ligga omedvetna om hvad som tilldrager sig omkring dem. En och annan är kanske döende. Och likväl förefalla oss dessasalar så fridfulla, att ej säga glada. Alt i dem är lysande af renlighet, alt vittnande om den strängaste ordentlighet och en aldrig trytande omvårdnad.

Med den lifliga luftomsättning som försiggår omkring byggnaderna och med deras stora porösa begränsningar erhålles en ganska betydande naturlig luftväxling, och några synnerligen kraftiga medel till densammas upphjälpande torde därför ej vara af nöden. En mekanisk ventilationsapparat fins dock och verkar i förening med de apparater som tjäna att uppvärma rummen.

Hvar och en af de sex sjukpaviljongerna har två våningar, och i hvarje våning finnes en stor, för 24 sängar afsedd sjuksal samt innanför liggande dagrum och ett mindre sjukrum för två sängar, hvarjämte sjukrum inrättats i jordvåningen i en af paviljongerna. I alt finnas nu 340 sängar, af hvilka 192 på den medicinska, 122 på den kirurgiska och 26 på den gynäkologiska afdelningen.

I hvarje sjuksal kommer man från korridoren genom en förstuga. Salen har på hvarje långsida sex fönster. Längden är 76 fot, bredden 27 och höjden 13 fot, så att på hvarje säng komma i det närmaste 1,100 kub.-fot luftrum samt 85,5 kv.-fots golfyta. Men härtill kan man lägga den till 4,560 kub.-fot uppgående rymden af det innanför salen belägna dagrummet, hvarigenom, då alla sängar äro belagda, för hvarje patient finnes en luftmängd af närmare 1,300 kub.-fot eller ungefär 34 kub. meter, således mer än dubbelt den luftmängd som kommer på hvarje person i de nya gardeskasernernas sofsalar. Den friska luften, mer eller mindre uppvärmd i en varmkammare, indrifves i sjuksalarne genom en af en ångmaskin dragen fläkt, under det den förskämda luften aflägsnas genom evakuationsskorstenar.

Dagrummen äro tillflyktsort för sådana sjuka som kunna gå uppe. De intaga där sina måltider och sysselsätta sig med läsning eller handarbete utan att störa de andra eller af dem störas. Dessa rum få riklig dager från tre stora fönster och prydas af stort antal växter.

Belysningen är nu mera elektrisk, hvilken infördes hösten 1884. Sabbatsberg är, skulle vi tro, det första sjukhus på jorden, där sådan belysning användts, möjligen med undantag af ett militärsjukhus i Schweiz. Resultatet har visat sig mycket gynsamt, enär kostnaden ej uppgått till *ett* öre pr timme och lampa, ränta och amortering inräknade, således billigare än gaslysningen. Lampantalet var förut 228, men ökades hösten 1889 till 430.

I hvarje förstuga till en stor sjuksal är ingång till ett enskildt sjukrum, i hvilket en eller två sjuka vårdas. Där är anordningen af ännu bättre beskaffenhet, sängen har tagelmadrass och här finnas byrå, kommod, gungstol och hvilsoffa. Mellan detta rum och salen ligger sköterskans rum.

Afgiften för betalande sjuke är 4 kr. om dagen i enskildt rum, 2 kr. 50 öre i rum för två personer samt 75 öre i allmän sal. För sjuka som icke tillhöra Stockholm betalas i respektive tre klasser: 5 kr. 3,50 och 1,50. De betalande skola förete läkarebetyg och erlägga en månads afgift i förskott samt förete borgen för afgiftens vidare betalande. Friplats erhålles för medellösa sjuke som kunna förete giltiga intyg.

Så snart en sjuk antagits och erhållit sitt inträdeskort, måste han, i fall han är intagen å allmänt rum, ikläda sig sjukhusets kläder. Hans egna förvaras för hans räkning till dess han utskrifves som tillfrisknad.

Måltidstimmarne äro tre på dagen. Maten föres från köket gemensamt till hvarje sjukrum på små vagnar med gummiklädda hjul, i hvilka födoämnen, inlagda i kärl af förtent bleck med tätt slutande lock, kunna under forslandet bevaras från afkylning och afdunstning. Fördelningen verkställes på sjukrummen, där maten uppläggas i själfva spiskärlen som är af fajans.

I stället för den å hufvudstadens sjukhus förut brukliga enformiga spisordningen — soppkött och soppa — har för Sabbatsbergs införts en omväxlande, utan att därför mycket stegra kostnaden, som är omkring 36 öre om dagen för hvarje person.

Enligt den hittills senaste årsberättelsen, den för 1887, vårdades å Sabbatsbergs sjukhus det året 3,133 personer,

af hvilka 1,653 på medicinska och 1,233 på kirurgiska afdelningen samt 247 på den gynäkologiska. Dessa siffror äro betydligt högre än motsvarande under sjukhusets första år, då 1782 vårdades på sjukhuset.

Under 1887 utskrefvos såsom friska eller förbättrade 2,446, såsom obotade 172, och 251 afledo. Dödlighetsprocenten var 8,01. Dagliga medeltalet af vårdade var 272,22. Af de under året inkomna tillhörde 2,502 Stockholm, och dessa från alla klasser i samhället.

Sjukhusets styrelse utgöres af fem personer, bland hvilka öfverläkaren, dr F. W. Warfvinge, är inrättningens direktör och den till hvars kunskaper, nitiska omvårdnad och människokärlek detta nya sjukhus står i största tacksamhetsskuld. Dr Warfvinges vidsträckta kännedom om alla de nyare förbättringarna i sjukvården, hans blick för hvad som behöfves och kan uträttas, hans företagsamhet och aldrig hvilande uppmärksamhet på skötseln af den anstalt som är under hans öfverinseende har gjort Sabbatsberg till ett mönstersjukhus af första klassen, en inrättning öfver hvilken nya Stockholm kan vara stolt. Detta är alla sakkunnigas enhälliga omdöme, och hvar och en som vill kan på ort och ställe därom öfvertyga sig.

Direktören är också öfverläkare på medicinska afdelningen, och den kirurgiska ledes af den såsom framstående kirurg kände dr Iv. Svensson, under det en af Karolinska institutets omtyckte lärare, prof.W. Netzel är öfverläkare på den gynäkologiska afdelningen. Sjukhuset har två underläkare, tre amanuenser och en obducent. Dess utom har sjukhuset en sekreterare, en kommissarie och en predikant.

F. W. Warfvinge.

Vigtiga beståndsdelar vid sjukvården äro sköterskornas åligganden. En stor del af dessa tålmodiga och händiga samt ständigt påpassliga och med omvårdnadens alla detaljer förtrogna kvinnor rekryteras nu mera från de bildade klasserna. Hvarje sjuksal med tillhörande enskilda rum har en sköterska och hennes kvinliga biträde. Sköterskan har, såsom äfven nämdes, ett rum i den från korridoren till stora sjuksalen ledande förstugan, och detta rum har ett mindre fönster å ena sidan åt det enskilda sjukrummet, å den andra åt stora salen. Hon är därigenom alltid till hands, då hennes närvaro påfordras.

Hvad man bland annat måste beundra hos dessa sjuksköterskor är deras glada och jämna lynne samt den vänlighet de alltid visa de sjuka, vare sig att de äro »systrar» från en from stiftelse som har sjukas vård till sin uppgift eller utgått från enskilda familjer för att egna sig åt detta maktpåliggande värf.

Det har ock legat ledarne af Sabbatsbergs sjukhus och väl i främsta rummet dess outtröttlige direktör om hjärtat att utbilda dugliga sköterskor ur de bildade kvinnornas klass ej blott för denna sjukvårdsanstalt, utan ock för andra samt för den enskilda sjukvården. En sådan sjuksköterskeutbildning för bildade fruntimmer har fortgått sedan den 1 november 1881 dels för »Röda korsets» räkning, dels med andra fruntimmer, dels slutligen sedan början af 1884 med eleverna vid det af drottningen inrättade »Hemmet för sjuksköterskor». Ungefär trettiofem sköterskor ha på detta sätt årligen utbildats och utgått till andra sjukhus eller i enskild sjukvård.

I början af sjukhusets tillvaro hände det, såsom fallet ock varit vid andra sjukhus i Stockholm, att religiösa svärmare besökte sjuksalarne och utdelade skrifter af ett sådant innehåll, att läsningen däraf måste menligt inverka på de sjukes befinnande samt genom oroväckande tal störa deras sinneslugn. Direktören grep genast verksamt in mot ett sådant oskick, och styrelsen gillade hans åtgärd att förbjuda sådana kolportörer inträde i sjukhuset, med mindre de kunde uppgifva någon viss sjuk som de önskade besöka eller någon af desjuka anhölle, att under de föreskrifna tiderna (kl. 1—3 hvarje dag för de allmänna salarne) erhålla besök för enskilda religiösa samtal.

Oaktadt man genom den tillfredställande naturliga luftväxlingen samt de ändamålsenliga ventilationsapparaterna i förening med den noggrannaste renlighet och ordning i sjuksalarne på det sorgfälligaste söker aflägsna alt som kan bidraga till luftens förskämning, har man dock ansett nödigt att hvarje sjuksal årligen under någon tid utrymmes, desinficieras och ställes på vädring. Då på detta sjukhus finnas tretton sjukvåningar och för nämda vädring o. s. v. måste beräknas tre veckor för hvarje våning, böra tre våningar vara samtidigt utrymda för att man under sommarmånaderna skall medhinna luftningen af alla sjuksalarne. För detta ändamål har, då tält befunnits

både dyrt och mindre ändamålsenligt, en s. k. *evakuations-paviljong* af trä uppförts i parken för 26 sjuka samt sedermera ändrats för att i nödfall kunna användas äfven för vintern. Denna paviljong innehåller två större sjuksalar med tillhörande rum för sköterskor m. m.

Hösten 1889 uppfördes en ny *operationsbyggnad*, alldeles skild från öfriga paviljonger och så inrättad, att operationer kunna där ske fullt *aseptiskt*. Likaledes uppfördes då en portbyggnad vid den ofvan omnämda ingången från Dalagatan med bostäder för portvakt, en del af sköterskepersonalen, m. m.

Man finner således, att sjukhuset ej blott uppfyller sitt ändamål för närvarande, utan äfven kan så utvidgas och förbättras, att det äfven för framtiden, då fordringarna på en dylik inrättning sannolikt ännu mera stegrats, motsvara hvad därmed afsetts. Sabbatsbergs sjukhus eger i sitt fria läge och stora tomtområde den ovärderliga förmånen, att bland annat lemna *väl behöfligt utrymme för i en framtid erforderliga isoleringsbyggnader* och *nya sjukpaviljonger*.

Sjukhusets inkomster under 1887 voro: i anslag af Stockholms stad 113,000 kr., af betalande sjuka 44,056,50 samt i räntor och diverse inkomster 519,50 eller tillsammans 157,756 kr. Utgifterna uppgingo till 153,830,88, hvaraf 46,900 i löner och arvoden, 36,350 till mathållningen, 8,307 till läkemedel, 11,900 till tvätt och renhållning, o. s. v.

***

Främsta platsen i den nya planen för sjukvårdsanstalter som uppgjordes af Stockholms stadsfullmäktige, då man började med allvar arbeta på förbättrandet af stadens sjukhus väsende, intog Sabbatsbergs sjukhus, men redan tre år innan detta fullbordades eller i början af 1876 inrättades *Maria sjukhus* i den egendom vidVolmar-Yxkullsgatan som stadsfullmäktige inköpt 1874. Af därvarande två stora byggnader hade den ena redan förut hyrts till barnbördshus och den andra inreddes efter köpet till ett sjukhus med 130 sängar.

Men då dessa hus ursprungligen varit afsedda det ena till enskild bostad och det andra till fabrik, så kunde inredningen icke motsvara fordringarna på tidsenliga sjukvårdsanstalter. Folkökningen kräfde också utvidgning både af sjukhuset och barnbördshuset, af hvilka det senare undgick omdaning 1882, och det förra 1886.

Tomtområdet som i samband med ombyggnaden utvidgats och reglerats, håller omkring 138,000 kv.-fot, till större delen ordnad till park och promenadplats för tillfrisknande. Området sträcker sig å ena sidan till Volmar-Yxkullsgatan, å den andra till Gamla Prestgårdsgatan. Huset har tre våningar, inredda efter korridorsystemet. Trappuppgångarne ligga i två åt gården framspringande flyglar, och korridorerna behöfver ej beträdas af dem som trafikera trapporna.

Sjukrummen ligga efter en gemensam, utefter husets ena sida löpande, rikligt belyst gång, äro sexton och ha tillsammans 175 sängar. Storleken är olika. De minsta rummen ha fyra, de största sjutton sängar. För att bereda så många sjukrum som möjligt omedelbart solljus, har en afvikelse från den vanliga korridorsprincipen gjorts, så att 37 fot af husets 223 fot långa sträcka ligga å båda ändarne utanför korridoren. Till följd däraf ha fem sjuksalar med tillsammans 85 platser fönster mot söder. De flesta öfriga sjukrum ha fönster både åt gatan och åt den mot söder vettande korridoren, hvilken är försedd med växter och hvilsoffor. Några särskilda dagrum har detta sjukhus icke, men vid uppförandet iakttogs alt som kunde bidraga att få huset så sundt som möjligt. Uppvärmningen sker medelst ångkaminer, och luftväxlingen underhålles genom fläktar som drifvas af tryckvatten från en ångpump. Belysningen verkställes genom elektriska glödlampor. Gas finnes endast i téköken vid sköterskornas rum, i operationsrummet såsom reservbelysning samt i klosetterna för att sommartiden trygga en god luftväxling.

Utom sjukhusets 175 sängar, har barnbördshuset 40 samt en 1883 uppbygd paviljong 36, så att hela inrättningen har tillsammans omkring 250 sängar. Styrelsen är gemensam, men läkarevården utöfvas af olika personer på sjukhuset och på barnbördshuset. Dr W. Ekecrantz är öfverläkare på sjukhuset och prof. C. M. Groth på barnbördshuset, med biträde af dr M. Sondén.

***

Det tredje och för närvarande allra nyaste af Stockholms kommuns sjukvårdsanstalter är sjukhuset *Sankt Göran*, beläget i Stadshagen långt ut på Kungsholmen och afsedt hufvudsakligen för kurhuspatienter, men äfven för dem som lida af hudsjukdomar.

Hälsovårdsnämnden föreslog platsen i Stadshagen, och Stockholms stadsfullmäktige anvisade 1885 ett anslag af 813,400 kr. att användas till uppförande af det nya sjukhuset. År 1887 kommosjukhusbyggnaderna under tak och hösten 1888 upplätos de till sitt ändamål. De utgöras af de egentliga sjukhusbyggnaderna — hufvudsjukhuset,

manspaviljongen och kvinnopaviljongen — samt ekonomibyggnaden, köks- och badbyggningen och en byggning för ångpannor, ångmaskiner, tvättinrättning jämte rum för desinficiering af de sjukas kläder.

Sankt Göran.

Hufvudsjukhuset har i två våningar plats för 120 sängar, fördelade på rum af olika storlek, de största för 17 sjuka och de minsta för 2 samt afsedda för män lidande af venerisk eller hudsjukdom. Mans- och kvinnopaviljongerna äro hvardera afsedda för 75 sängar, men den förra är uppförd efter paviljong- och den senare efter korridorsystemet. Prostituerade kvinnor mottagas ej, utan hänvisas till det gamla kurhuset samt till ett särskildt sjukhus i Siverska kasernen vid Tjärhofsgatan.

Sjukhuset Sankt Göran har naturligtvis tillgodogjort sig alla den nyare tidens förbättringar i sjukvården. Hvad man särskildt bemödat sig om är badinrättningen som utförts efter professor Curmans anvisning och anses vara den förnämsta som något svenskt sjukhus har att uppvisa.

De tre egentliga sjukhusbyggningarna äfvensom badhuset äro förenade genom höga och ljusa sammanbindningsgångar hvilka, liksom sjukrummen, upplysas af elektricitet från dynamomaskinerna på stället samt uppvärmas af en efter professor Cederbloms system anlagd värmeledning som använder ånga i stället för luft.

Det är drätselnämndens andra afdelning som utfört byggnadsarbetet genom chefen för stadens byggnadstomter, major C. J. Knös och stadsbyggmästaren, arkitekten P. E. J:son Verming.

Till den ene af de två öfverläkarne för sex år utsågs 1888 dr E. Welander, och till den andra öfverläkaretjänsten antogs dittills varande öfverläkaren vid Stockholms stads och läns kurhus, densåsom läkare och kommunalman bekante professor E. Ödmansson, hvilken också utsågs till det nya sjukhusets direktör. Läkarevården skötes för öfrigt af en underläkare och en amanuens. Styrelsen utgöres af fem professorer, direktören inbegripen.

E. Ödmansson.

***

Under det nya sjukhus uppstått i Stockholm, ha äfven de gamla, så vidt lokaler och byggnadssätt medgifvit det, sökt följa med i den nya tidens sträfvan att förvandla sjuksalarne till verkliga vårdanstalter som genom ändamålsenliga förbättringar i luftväxling, noggrann skötsel och möjliga bekvämligheter hjälpa medicinen och kirurgien att bekämpa det onda. Det egentligt nya har dock icke kunnat fullt genomföras i andra än de sjukhus som uppförts under senare år. Bland de äldre sjukhusen verka hvar och en inom sitt område och med de medel som stå dem till buds såväl *Garnisonssjukhuset* och *Katarina sjukhus*, som *Stockholms sjukhem* hvilket har till uppgift att vårda af långvarig eller obotlig sjukdom lidande person, företrädesvis från hufvudstaden.

Af särskild betydelse för sjukvården är *Diakoniss-sjukhuset* på Ersta å Södermalm, enär där ej blott intagas sjuka, så väl betalande som å friplatser, utan också sjuksköterskor utbildas. Anstalten är för öfrigt ett ganska omfattande kärleksverk med sjukhus, sjukhem, barnhem och räddningshem samt hushållsskola, alt detta inom anstaltens eget område i Stockholm och dess utom med ett vidsträckt arbetsfält i hela Sverige.

Det är godt intryck man får, då man besöker den vackra, fritt och fridfullt belägna egendomen på terrasserna högt öfver saltsjön, bland de lummiga träden, de väl skötta gräsmattorna samt den vidsträckta utsigten öfver segelleden, den gamla malmgården Ersta, som förvandlats till Diakonissanstaltens högkvarter. Intrycket försvagas ingalunda, om man genomgår sjuksalarne och de öfriga lägenheterna och får tillfälle att se hvilken ytterlig renhet, ordning och äfven prydlighet och smak öfver alt äro rådande. Samtalar man med någon af »systrarna», dessa ädla, själfuppoffrande kvinnor som deltaga i alla arbeten inom den vidsträckta anstaltens många afdelningar, vinner man ytterligare visshet om att det hela är ett godt verk, bygdt på människokärlek och sann fromhet. Det kan ju hända,att en sådan inrättning går äfven i fromleriets tjänst och främjar helt andra ändamål än den sanna människokärlekens, men något sådant kan man icke upptäcka, då man noga undersöker tillståndet å Ersta och då man erfar hvad de där vårdade sjuka gjort för erfarenhet.

Här är människokärlek i främsta rummet verkande, finner man, och då må äfven de som i religiösa ting tänka olika med inrättningens ledare och arbetande otvunget erkänna, att här öfvas goda gärningar. Af särskildt intresse

är att vid besök i inrättningen få till ledsagerska en af dessa bildade kvinnor som under diakoniss-mössan gömma icke värdslig fåfänga, men det vetande som den världsliga bildningen förr skänkte dem och som de nu tillgodogöra i den kristna barmhärtighetens tjänst. Sådana »systrar» äro många på Ersta.

Under de första årtiondena af detta århundrade uppstod tanken att bland andra räddande krafter i samhället använda kvinnans äfven bland de protestantiska folken, liksom de katolska redan länge haft sina barmhärtighetssystrar. År 1836 grundades diakoniss-moderhuset i Kajserswerth vid Rehn, och detta var plantskolan för alla andra diakoniss-inrättningar. År 1849 danades i Sverige ett sällskap för upprättandet af ett svenskt diakoniss-moderhus som skulle utbilda sjuksköterskor, och 1850 sändes fröken Maria Cederschiöld till Kajserswerth för att närmare studera diakonissväsendet. Efter återkomsten året därpå, utsågs hon till Svenska diakonissanstaltens föreståndarinna och förde arbetet framåt under elfva år. Diakonisshuset, då vid Pilgatan å Kungsholmen, invigdes den 9 juli 1851. År 1862 räknade anstalten 27 diakonissor utom profsystrar och hade redan då *sjukhus*, *skola*, *barnhem*, *Magdalenahem* samt *räddningshem*.

De första elfva åren tillbragtes dels vid Pilgatan, dels vid Jaktvarfvet å Kungsholmen, där en rymlig tomt inköptes. Tillgångarne voro knappa, men tillförsigten stor. I början af 1860-talet afträdde fröken Cederschiöld, och pastor J. C. Bring vardt diakonissanstaltens föreståndare. Till husmoder utsågs fröken Clara Eckerström. Anstalten flyttades till det af då varande assessorn, sedermera statsrådet A. Adlercreutz inköpta och till anstalten öfverlåtna Ersta. Där funnos då blott fyra små stenhus samt några träruckel. I det först nämda inrymdes barnhemmet och Magdalenahemmet, men diakonisshus och sjukhus måste byggas. Genom försäljandet af det gamla hemmet vid Jaktvarfvet gjorde anstalten en vinst på omkring 60,000 kr. hvilket hjälpte betydligt vid nybyggnaderna å Ersta, och hösten 1864 stodo dessa färdiga. De hade kostat omkring 105,000 kr. Inom några år hade anstalten fått så mycken hjälp, bland annat ett stort arf, så att den betalade alla sina skulder och sitter nu på grön kvist där uppe å Ersta.

Där har sedan bygts ganska mycket, först och främst det för sitt yttre beryktade kapellet, hvilket dock har ett rätt vackert inre. Det invigdes 1872 af ärkebiskopen. Anstalten har i alla afseenden förkofrats. »Systrarnas» antal har växt till 111 med 24 profsystrar samt 27 på förprof eller tillsammans 162.Sjukhusarbetet har ock betydligt utvidgats. Under år 1888 vårdades 291 sjuka, af hvilka 193 på invärtes och 98 på utvärtes afdelningen, och af dem erhöllo 96 fri sjukvård. *Sjukhuset* har 40 sängar.

Å *sjukhemmet*, som har 20 sängar, vårdades samma år 36, hälften för tillfället och de öfriga 18 intagna för all framtid.

Alt sedan 1858 hade varit fråga om ett eget hem för obotligt sjuka. Flera gånger hade inom sjukhuset vissa rum för sådane sjuke, men till skada för den skola i sjukvård som sjukhuset lämnar. Efter många svårigheter för förverkligandet af planen till eget sjukhem, erhöll inrättningen år 1881 af en onämd 30,000 kr. i ren gåfva samt 10,000 kr. mot lifränta, och dessa pengar skulle användas till ett sjukhems uppförande. År 1883 lades grundstenen. Året därpå stod byggnaden under tak och 1885 invigdes det. Nu mottogas 20 obotligt sjuka i en sal för 6 personer. I fyra rum äro platser för 2 personer och i sex rum för 1 person.

Af de tre stora byggnaderna som nu synas främst å bärget åt sjösidan är det västligaste diakonisshuset, det mellersta sjukhuset och det längst öster ut sjukhemmet, alla förenade genom täckta gångar. På högsta punkten bakom dessa hus reser sig kapellet. Bakom det stora kapellet bygdes 1885 ett litet grafkapell, och nedanför dessa kapell har man bygt ett särskildt hus, det s. k. *ålderdomshemmet* som invigdes 1884 och är afsedt för gamla systrar samt åt systrar som återvända från ansträngande arbeten å andra orter och behöfva vederkvicka sig. På andra sidan om kapellet längst öster ut, med fri utsigt öfver hela segelleden, bygger man nu det nya *pastorshuset* som skall bereda föreståndaren en lugnare bostad än den våning han hittills innehaft i diakonisshuset.

På andra sidan om Erstagatans bärgsstig, å Lilla Ersta område, som också tillhör inrättningen, har denna sitt *barn-* och *räddningshem*, af hvilka det förra vid 1889 års början hade 10 och det senare 19 barn som vårdades dels fritt, dels mot olika afgifter.

I samma kvarter, men i hörnet af Fjällgatan, ligger ett annat, diakonissanstalten tillhörigt hus som anvisades till *hushållsskola*, där vid 1889 års ingång 11 flickor erhöllo handledning i att baka, koka, tvätta, stryka och passa upp där inackorderade fruntimmer. Någon annan skolverksamhet ingår nu mera icke i diakonissanstaltens plan. På andra sidan Fjällgatan, på en terrass nedanför Stora Erstas hufvudbyggnader, har *skyddshemmet* sitt särskilda hus. Sedan anstalten började sin verksamhet ha i detta hem 831 äldre och yngre kvinnor intagits och af dem ha 436 sedermera fått tjänster, men 212 återfallit till lösdrifveri, under det återstoden dels flyttat till slägtingar,

delsintagits å försörjningsanstalt, eller aflidit. Vid början af 1889 funnos där 41 personer.

Det ursprungliga, med detta skyddshem förenade Magdalenahemmet har alt mera öfvergått till skyddshem för flickor i 12—18 års ålder. Det har visat sig, att, oaktadt alla försigtighetsmått, är det de äldre kvinnorna som hindra räddningsarbetet bland de unga. Ansökningar om äldre kvinnors intagande ha också minskats, då däremot de yngres äro i ständig tillväxt.

På många områden verkar således människokärleken i det lilla samhället där uppe på södra bärgen, men mest kanske gör det sig kändt genom sin sjukvård, dels omedelbart där på stället i sjukhuset och sjukhemmet, dels medelbart genom utbildande af sjuksköterskor, och i bägge dessa afseenden uträttar den såsom människovän och läkare högt värderade d:r M. Sondén välsignelserika ting. Han är anstaltens ende läkare, men hinner äfven med att vara biträdande läkare vid södra barnbördshuset under det han sköter enskild praktik och är sekreterare i läkaresällskapet samt har länge varit redaktör af tidskriften »Hygiea».

M. Sondén.

Diakoniss-*sällskapet* har ett förvaltningsutskott af 14 personer. Bland dessa bilda 5 diakoniss-*anstaltens* styrelse. I bägge dessa är hofpredikanten J. C. Bring främste man såsom föreståndare och själasörjare vid anstalten, hvars husmoder, fröken Clara Eckerström, också är medlem både af styrelsen och förvaltningsutskottet. Båda tillhöra för öfrigt skydds- och räddningshemmens styrelse samt styrelsen för hushållsskolan. Presterligt biträde är C. E. Berg.

Hvad man än må tänka om troendes eller icke troendes inflytande på förhållanden som ej tillhöra det religiösa området, måste man dock medgifva, att de »troende» sjuksköterskorna hittills stått främst i kärleksfull omvårdnad af de lidande som anförtrotts åt dem, de må tillhöra vår *protestantiska diakonissanstalt* eller vara *katolska Elisabetsystrar* hvilka också under senare år uträttat mycket godt i Stockholm. Här har man gått i motsatt riktning mot t. ex. i Frankrike, där sjukskötseln alt mer »laiciserats», dragits ifrån kongregationerna och lemnats i »profana» händer, hvaröfver dock till och med fritänkare bland de franske läkarne ganska skarpt beklagat sig. I Stockholm tyckes sjuksköterskekallet alt mera öfverlemnas till »systrar» och det är icke öfverraskande, att den alltid påpassliga katolicismen också söker håller sig framme, under det statskyrkans egna »systrar»änstränga sig att ej förlora ett område på hvilket de onekligen uträttat mycket godt.

Ett slags »laiciserande» af sjukskötseln är Sofiahemmets, men äfven dessas sjuksköterskor tagas väl icke egentligen utanför de »troendes» krets, om de också icke äro »systrar».

***

Sofiahemmet.

På andra sidan af den nya Valhallavägen, snedt mot Engelbrektsgatans mynning och ej långt från Rimbobanans station samt begränsade på sin baksida af Uggelvikskogen, resa sig de byggnader som tillhöra *Sofiahemmet*, en sjuksköterskeskola och ett sjukhem. Läget är ej synnerligt högt och kan ej jämföras med Sabbatsbergs eller Erstas, men är för öfrigt fritt och otvifvelaktigt sundt.

»Hemmet för sjuksköterskor» inrättades af drottning Sofia, till en början uteslutande på hennes bekostnad, och började sin verksamhet den 1 januari 1884 med endast fyra elever hvilka mottogos i en liten våning i n:o 34 Uplandsgatan. Föreståndarinna var fröken A. Ehrenborg som erhållit sin utbildning vid Sanct-Thomas-hospitalet i London. Undervisningen meddelades å Sabbatsbergs sjukhus, där fröken Ehrenborg med sina elever öfvertog vården af en sal. Eleverna valdes ur de bildade klasserna, hvilket ock framdeles iakttagits.

Den inrättningen väckte intresse, och i synnerhet har den kungl. familjen med stor frikostighet arbetat på hennes förkofran. Basarer, lotterier, m. m. anordnades för ändamålet, och en stor soaré med lefvande taflor, i hvilka, de yngre medlemmarne af kungahuset medverkade, inbragte betydliga bidrag.Öfver alt i landet samlades medel, hvilkas förvaltning öfverlemnades åt en styrelse under drottningens ordförandeskap och som för öfrigt åtog sig vården om hemmets angelägenheter.

Från många sjukhus i riket ingingo förfrågningar efter vid hemmet utbildade sköterskor, och nya elevansökningar inlemnades oupphörligt. Hvarje halfår mottogos nio nya lärjungar, och slutligen utsträcktes utbildningstiden från ett till halft annat år. Utom tjänstgöringen på Sabbatsberg och andra sjukhus, lemnades tillfälle till sådan i hemmets egna sjukrum vid Uplandsgatan hvilka snart gjordes bekanta genom en utmärkt sjukvård och därför voro mycket eftersökta samt stodo i godt anseende hos läkare som tillätos att

där själfva sköta sina sjuka.

Hemmets hastiga utveckling gjorde det emellertid nödigt att anskaffa större och ändamålsenligare lokal, hvarför planen till de nu färdiga byggnaderna vid Valhallavägen utkastades. Arkitekten, hofintendenten A. Kumlien fick i uppdrag att lemna ritning, och i byggnadskomitén verkade äfven professor J. Berg, förste stadsläkaren K. Linroth och grosshandlaren H. Sundström. Utförandet öfverläts åt byggmästaren A. Ankarstrand. År 1887 började arbetet, och den 1 oktober 1889 kunde hemmet öppnas.

Sofiahemmet har två i rödt tegel uppförda hufvudbyggnader, omgifna med af stadsträdgårdsmästaren Medin ordnade planteringar. De förenas genom en täckt gång. Den som ligger närmast Valhallavägen är inredd till *sjukhus* och den andra till *sköterskehem.* Vid inträdet i sjukhusbyggnadens förstuga finner man en 10 fot bred korridor på hvardera sidan med riklig dager, frisk luft, bekväma möbler och mycket växter. Vid den ena sidan af dessa korridorer ligga sjukrummen, af hvilka det största har åtta sängar och andra mindre antal ända ned till en säng.

För luftväxling och uppvärmning är sörjdt på det omsorgsfullaste, och för hvarje sjuksäng har man beräknat en omsättning af 60 kub. meter luft i timmen. Elektriskt ljus är infördt i hvarje rum. Sängarne äro af järn samt försedda med resår- och tagelmadrasser. Möbleringen är enkel, men ändamålsenlig, af inhemskt träslag, med undantag af en del bord af stenträ för att lättare hållas rena. I våningen finnas dess utom två toalettrum, ett för män och ett för kvinnor, ett par ekonomirum, ett vaktrum och ett tékök. All matlagning försiggår i det med sköterskehemmet sammanbygda ekonomihuset, och maten föres därifrån på en vagn som skjutes genom sammanbindningsgången till téköket på nedra botten, där den dels fördelas mellan de sjuka i denna våning, dels föres med en hiss till öfra våningen.

Midt emot stora ingångsporten är på sjukhusets norra sida ett utsprång för trappan, och där ligga äfven badrum, operationssal och rum för underläkaren. I öfra våningen finner man första klassens sjukrum, där betalningen är 6 kr. pr dag för enskildt rum samt 4 kr. i half-enskildt, och i rum för tre till fem personer 3 kr. 50 öre.I andra klassens rum i nedra våningen erlägger hvarje sjuk som har enskildt rum 2 kr. pr dag samt i rum för två till åtta sjuka 1 kr. 50. Möbleringen i första klassen är dyrbarare, och här finnas flera bekvämligheter. Herrarne ha eget rökrum och båda könen ett gemensamt samlingsrum som äfven användes som matsal jämte förmak. Högst upp i denna byggnad har föreståndarskan sin bostad.

Inrättningen är afsedd att vara mer ett *hem* för de sjuka än ett offentligt sjukhus. Alt är därför inrättadt med syfte att för de sjuka bereda hemtrefnadens behag. De kunna efter eget val vårdas antingen af egne läkare eller af vid sjukhuset anstälde. Kostnadsfri läkarevård af sjukhemmets läkare samt kostnadsfria läkemedel och förbandsartiklar lemnas endast till de sjuka på andra klassen. Hemmet är afsedt att mottaga 62 sjuka, af hvilka 23 högre betalande och 39 lägre.

Sköterskehemmet upptages af bostad för ett par biträden åt föreståndarskan samt för sjuksköterskeeleverna hvilkas antal f. n. är 31. Af dem ha 15 egna rum och de öfriga bo två och två till sammans. De ha gemensam matsal, samlingsrum, m. m. I ekonomihuset finnas, utom kök, tvättstuga, mangel- och strykrum.

Såsom *sjuksköterskeskola* skall inrättningen lemna hägn åt och utöfva uppsigt öfver sköterskeeleverna under deras utbildningstid, söka tillhandagå så väl enskilda som sjukvårdsanstalter och kommuner vid deras behof af sjuksköterskor samt utgöra en tillflyktsort för sköterskor i Sofiahemmets tjänst hvilka af försvagad hälsa äro i behof af någon tids vård eller hvila eller ock tillfälligtvis äro i saknad af någon anställning.

Den grundläggande undervisningen, så väl teoretisk som praktisk, meddelas på Sofiahemmet, men den vidare praktiska utbildningen förlägges fortfarande till större sjukhus. Till elever antagas kvinnor af 21—35 år ur de *bildade* klasserna. De skola tillhöra protestantisk trosbekännelse, ega allvarlig, på sann gudsfruktan bygd håg för kallet och vara fullt friska. De underkastas en månads pröfningstid och skola då de antagas förbinda sig att stanna tre år i »hemmets» tjänst. Den utbildade sköterskan får lön och underhåll, men är pligtig att under tjänstetiden för hemmets räkning taga den anställning som anvisas af föreståndarskan.

De utbildade sköterskorna användas dels som instruktionssköterskor, dels som sköterskor på sjukhus och i

enskilda hem. Vid slutet af 1888 voro af först nämda klass tre anstälda på Sabbatsberg, fem på Serafimerlasarettet o. s. v. En instruktionssköterska fans på hvarje af sex sjukhus i landsorten samt en på enskildt sjukhus i Göteborg. Hemmets verksamhet gagnar således hela landet, och det utsänderockså privatsköterskor till landsorten, då anhållan därom göres. Ett önskningsmål för inrättningen är att kunna utbilda en talrik stam skickliga privatsköterskor för att tillgodose landets behof.

Sofiahemmets nya byggnader kosta omkring 300,000 kr., till stor del gifna af den kungliga familjen. Hemmets föreståndarska är 1889 fröken E. Storckenfeldt, läkare d:r T. Hellström samt biträdande, på stället boende läkare d:r K. Weibull. Hemmets styrelse består af nio personer, bland hvilka drottningen och kronprinsessan.

***

Bland de frågor som mycket sysselsatt nya Stockholm är också den om ett nytt *epidemisjukhus*. Hittills har provisoriska sjukhuset vid Hornsgatan mottagit sjuka i difteri och fläcktyfus, under det skarlakansfeber vårdats i synnerhet på Katarina sjukhus, men detta har befunnits oändamålsenligt och föga öfverensstämmande med nödvändigheten af smittosjukas aflägsnande från tätt bebodda stadsdelar. Därför har föreslagits att bygga ett nytt epidemisjukhus mellan norra delen af Roslagsgatan och Rimbobanan, ett synnerligt afskildt läge, på en hög och sund plats. Stadsfullmäktige ha, då detta skrifves, icke ännu gifvit något utlåtande i anledning af hälsovårdsnämdens framställning.

Det i samband med epidemisjukhuset anordnade *desinfektionshärbärget* användes 1887 under 81 dagar af sammanlagdt 43 personer. Men utom farsotsjukhusets persedlar renades i desinfektionsugnen 9,455 effekter af hvarjehanda slag, tillhörande 194 olika personer.

***

Såsom man finner af förestående redogörelse för de nya sjukhusen, lägges vid dem stor vigt på frisk luft, sunda och bekväma sjuksalar och sjuksängar, noggrann renlighet, tjänlig föda, tillgång om möjligt till någon förströelse under tillfrisknandet samt en omsorgsfull och kärleksrik vård i alla afseenden. Det är detta som i så väsentlig mån skiljer sjukvården i våra dagar från hvad som förr bestods.

Det är dock icke endast sedan sjukdomen utbrutit, som man nu söker motverka honom. I vår tid söker man först och främst *förekomma* honom. Därför har Stockholm sin *hälsovårdsnämd* och sin *hälsopolis* samt sin *hälsovårdsförening*. Dessa ha uträttat ganska mycket under senare år, och man har dem att tacka för en stor delaf de förbättrade sundhetsförhållandena. Det är också insigtsfulle och kraftige män åt hvilka staden uppdragit att sörja för stockholmarnes hälsa. Bland dem intager förste stadsläkaren, d:r K. Linroth, ett mycket framstående rum, och sundhetsinspektören, d:r R. A. Wawrinsky, har särskildt genom hälsopolisen utöfvat ett välgörande inflytande.

I de flesta andra städer i Sverge utöfvas hälsopolisen ännu af allmänna ordningspolisen, men då det är af stor vigt, att hälsovårdsnämden själf har denna polis om hand, har den bildats här som en egen anstalt. Första steget i denna riktning togs redan i slutet af 1860-talet i Göteborg. Samtidigt väcktes fråga därom äfven i Stockholm, men kom ej till utförande förr än 1878. Då tillsattes här, hufvudsakligen i öfverensstämmelse med professor E. Ödmanssons förslag, en särskild hälsopolis, bestående af en sundhetsinspektör, en kommissarie och fem tillsyningsmän. Nu fins ock en veterinär, och tillsyningsmannen äro tio.

K. Linroth.

Tillsyningsmannen gå hvarje dag omkring på salutorgen samt ha sina blickar fästa på alla de ställen där matvaror säljas. Så snart några skämda födoämnen upptäckas, tagas de i beslag och oskadliggöras. Men tillsyningsmännen hvilkas antal sommartiden nu brukar förstärkas med en extra, skola egna sin uppmärksamhet åt *alla* förhållanden som kunna inverka menligt på hälsotillståndet, och särskildt skall denna polis, hvilken icke står i samband med allmänna polisen, öfvervaka efterlefnaden af föreskrifterna i hälsovårdsstadgan och andra föreskrifter rörande sundheten och snyggheten, för så vidt icke deras öfvervakande enligt lag tillkommer allmänna polisen.

Såsom bevis på hälsopolisens verksamhet kan anföras, att under 1888 togos 791 särskilda såsom födoämnen utbjudna, men skämda varor i beslag. Af dessa utgjorde kalfkött det största antalet, nämligen 216 stycken. Därnäst kommo inelfvor och fårkött, korf, o. s. v. De allra flesta af dessa för hälsan skadliga varor hade införts från landet.

Hälsopolisen besigtigar också bostadslägenheter, gårdar, afträden, slagterier, stall o. s. v. samt skaffar grädde och mjölk till undersökning. Besigtningarna uppgingo under 1888 till 156,945. Man tror kanske icke, att Stockholm nu mera har några svinstior inom sitt område, men vid slutet af 1888 funnos dock 39 svinhållare, af hvilka nära hälften i Katarina församling. Då funnos också 64 fähus, de flesta likaledes i Katarina. Stallens antal var 1,294. Om alla dessa tog hälsopolisen noggran kännedom.

Såsom af ej ringa inverkan på hälsotillståndet kan anföras, att kontrollen å mjölk nu mera utöfvas med ganska stor stränghet. Vid 1888 års slut egdeStockholm 966 mjölkbutiker, af hvilka de flesta (176) i Adolf Fredriks församling. Den dagliga omsättningen var nära 77,000 liter.

Hälsovårdsföreningen är ett ganska lifligt samfund som har till oppgift att främja hälsovården, dels genom att verka för införande af sådana förbättringar i sundhetsväsendet som af erfarenheten pröfvas nödiga och tidsenliga, dels äfven genom att sprida kunskap om hälsovårdens betydelse för den enskildes lif, hälsa och arbetsduglighet samt samhällets däraf beroende välfärd och förkofran. Inom föreningen ha i synnerhet prof. E. Heyman, dr Linroth, dr Wawrinsky, prof. Ödmansson m. fl. verkat genom föredrag m. m.

Föreningen stiftades på framställan af aderton för allmänt väl och särskildt för hälsovårdsfrågan nitälskande stockholmare, bland hvilka voro professorens Curman, Heyman, Jäderholm, Stenberg och Ödmansson, polismästaren och polisintendenten, fabriksidkaren Almström, arkitekten Dahl och vattenlednings-ingeniören Alrutz. Den 15 januari 1881 höll föreningen sin första sammankomst. Till ledamöter kallas personer hvilkas verksamhet berör hälsovården, såsom läkare, tekniker, förvaltningstjänstemän o. s. v. Styrelsen består af en ordförande, en sekreterare och åtta ledamöter.

***

Det är söndagsafton. Mycket folk är i rörelse. Somliga gå till operan, andra till några af de öfrige teatrarne. Kaféerna äro öfverfylda. Man tränges vid ingångarna till variétéföreställningarna. Många begifva sig till enskilda aftonsamkväm, vänta sig angenämt sällskap och en fin supé. Kölden kännes bitande nog i snöyran, men man kommer snart under tak i glada, upplysta och varma salonger, offentliga och enskilda. Det är lif och lust litet hvarstädes.

Men långt upp på Regeringsgatan i ett hörn märker ni mycket folk som drager sig ned åt backsluttningen af David Bagares gata, midt öfver Brunkebergstunneln. Det är icke något gladt hälgdagsfolk, utan ruskiga karlar i mycket torftiga, till och med usla kläder, helt andra människor än de söndagsutstyrda man ser på andra ställen i hufvudstaden.

Alla ha samma mål. De tränga sig genom en halföppnad port i ett plank in på en mörk och otreflig gård. En poliskonstapel synes. En man med lykta står där också. Karlarne ordna sig på led. Mannen med lyktan lyser på en och en i sänder. Poliskonstapeln gör sitt urval.

Hvad gäller valet? Tak öfver hufvudet till nästa morgon. De äro husville desse män. Huru vida de fått någon middag är tvifvelaktigt. Att icke *alla* fått är nog säkert, och de som varit nog lyckligeha sannerligen icke suttit vid något välförsedt bord, i en krets af kära anförvandter och vänner.

Då man ser dessa stackare i de dåliga klädespaltorna utsatta för nattluften med förtviflade blickar och bönfallande ord tigga om tillfälligt skydd, kan man icke börja ransaka deras föregående lif. Här är hjälp, ögonblicklig hjälp otvifvelaktigt nödvändig, och den är det så mycket mera som man kan frukta, att de som utvisas från härbärgets gård söka genom någon lagstridig handling i nattens mörker skaffa sig medel att få ett dyrare nattläger och kanske någon vederkvickelse för stunden.

En afton sågo vi *sjuttioen* husville stackare där på gården. Hvar och en af desse hade dock kanske den tioöresslant som fordras i afgift för nattlägret. Men *trettio* afvisades. De måste åter ut i mörkret, kölden och snöyran. Hvart togo de vägen? Nu mera kan härbärget dock taga emot sextio, och 1888 mottogos i medeltal *femtiofyra* personer hvarje natt. Under nämda år hade i alt 11,617 husville, af hvilka ungefär en femtedel afgiftsfritt, fått tak öfver hufvudet åtminstone en natt.

Träder man in i härbärget, kommer man från gården omedelbart i ett rum med sex bäddade sängar. I ett rum till vänster ser man några bord omgifna af män af olika åldrar och utseende, eländige och mindre eländige, men alla,

tyckes det, för tillfället rätt belåtne i det varma, af ett par fotogenlampor i taket upplysta rummet. De sitta tätt packade kring borden. Det är fullt där inne, och ingen mera släppes in den aftonen. Porten åt gatan stänges för öfrigt redan klockan sju.

De karlar som biträda med vedsågning och därför åtnjuta icke blott husrum, utan äfven mat, samlas redan klockan sex i detta rum för att äta sin gröt, men detta skall vara undangjort och diskning verkstäld innan klockan sju, då halfpensionärerne anlända.

Hvarmed sysselsätta gästerne sig innan de gå till sängs? Med stillsamma samtal eller läsning af de böcker som finnas. Bullrande aftonunderhållningar förekomma icke. Skulle någon förgå sig mot kamraterne eller tillsyningsmannen eller på annat sätt göra sig skyldig till ett opassande uppförande, drifves han genast ut. Alla äro därför fogliga och lugna. Någon berusad mottages naturligtvis icke.

Böckerna som äro att tillgå äro alla af religiöst innehåll, mest biblar och psalmböcker. Ganska ofta infinner sig en from man eller kvinna och håller uppbyggelsestunder. Frälsningsarmén sträcker sina fältmanövrer äfven hit. Men kroppslig föda bestås på aftonen inga andra än vedsågarne, med undantag af större hälgdagar, då vanligtvis någon människovän låter bespisa gästerna.

Natthärbärge för husville.Så till sängs! I rummet på motsatta sidan om ingångsrummet stå tretton sängar, och går man upp för vindeltrappan som finnes i ett hörn af detta rum, finner man en sofsal med ej mindre än trettioen sängar. Där är säng vid säng, utan mycket mellanrum, hvar och en med en halmmadrass, en hufvudkudde och lakan, de senare en nyare tids förbättring.

De nu nämda tre rummen rymma således till sammans *femtio* sänggäster, men ännu tio sofplatser kunna, då så fordras, ordnas i det ofvan nämda sällskapsrummet.

Då husets gäster stiga upp tidigt på morgonen — ingen får min sann »ligga och dra sig» — bjudas de på frukost, bestående af ett fyraöres skrädt rågbröd och uppkokt svagdricka med sirap. »Mycket bra för bröstet!» försäkrade oss en gång en af de tacksamme gästerne. Och sedan ut i staden för att söka arbetsförtjänst eller för att gå omkring och tigga! Det kan dock hända, att tillfälle till arbete finnes redan på platsen. De som här såga ved få, såsom ofvan nämdes, både husrum och föda. Under 1888 var detta fallet med nära en tiondel af de i härbärget mottagne husville. Till utdelning bland de mest behöfvande bruka några människovänner skänka ett icke ringa antal klädespersedlar, så väl nya som begagnade.

Härbärget för husville män betalar för sin lokal 1,450 kr. i årlig hyra till aktiebolaget Sancta Birgitta som eger denna egendom jämte hörnhuset vid Regeringsgatan. Härbärget är upprättadt af ett sällskap människovänner som fortfarande sörjer för dess bestånd och aflönar en tillsyningsman eller vaktmästare hvilken har fri bostad och 840 kr. i lön. Den största utgift är för inköp, forsling och trafning af ved, hvilket 1888 gick till öfver 6000 kr. Alla utgifterna utgjorde till sammans något öfver 11,500 kr. I inkomst hade anstalten öfver 6,700 kr. för såld ved, 1,000 kr. i hyresbidrag från fattigvårdsnämden, 120 kr. af drottningen, 151 kr. af andra personer, nära 900 kr. i särskilda gåfvor till bespisning, öfver 800 kr. från de här och där i staden utsatta sparbössorna samt något öfver 800 kr. för sålda nattpoletter. Genom behållning från 1887 stego inkomsterna i alt till 16,557 kr. hvarför behållningen vid 1889 års början var 4,972 kr. förutom inventarier och ett parti ved, så att tillgångarne utgjorde något öfver 9,000 kr.

Vid Karlbergsvägen ligger ett annat *natthärbärge* för husville män. Det är i en stadens egendom som förr kallades Lorentsberg, var Adolf Fredriks församlings kyrkoherdehus och då låg i en landtlig trakt, »med vacker åbyggnad och utrymme till plantage», såsom Johan Elers upplyser. Nu ser den »vackra åbyggnaden» förskräckligt eländig ut och kan väl icke länge stå mot de från alla sidor anryckande stora nutidshusen som här snart bilda en nymodig stadsdel.

Går man in på den öppna gården och sedan besöker husets inre, finner man detta fullt öfverensstämmande med det yttre. Det är enuselhetens boning i alla afseenden. Här har staden låtit inreda en nattlig tillflykt för dem som ingen bostad ega och dit flyttat det härbärge som förut var i n:o 36 Kammakaregatan, där femte polisdistriktets station nu är. Anslaget därtill var först 2,500 kr., men nedsattes i 1888 års stat till 1,600 kr. Hit komma hvarje eftermiddag under den oblida årtiden — öppnandet sker vanligtvis i början af oktober — en skara män af samma vilkor och utseende som de hvilka infinna sig vid David Bagares gata, men tiden för mottagandet är icke så

strängt begränsad. Vid Karlbergsvägen ha de rätt att infinna sig redan tidigt på eftermiddagen och mottagas, så vida plats finnes, ända till klockan 10 på aftonen. Någon förtäring erhålla de icke, men ha de mat med sig, kan den förtäras på stället. Öl eller annan dryck än vatten får däremot icke finnas, äfven om gästerna själfva bestå sig den. Stundom förplägas de genom enskild gifmildhet.

De sysselsätta sig här ungefär på samma sätt som vid David Bagares gata, dock med mindre antal andaktsöfningar. Det är nästan endast frälsningsarméns spridda afdelningar som infinna sig för att på sitt sätt väcka andakten.

Med nattlägret är det illa ställdt. Några sängkläder bestås icke, endast hårda träbritsar hvilka timrats upp i två våningar i samma rum. Det är sannerligen icke någon glad syn man möter, om man infinner sig vid nattens inbrott och ser dessa eländiga varelser i usla paltor klättra upp till öfra våningens sofplatser eller vräka sig i den nedra, och man vet, att flertalet af dem går hungrigt till hvilan på den hårda plankan. Här och där möter man kanske en man som har utseende af att vara en ordentlig arbetare, men som saknaden af sysselsättning nu tvingar att söka plats bland desse stackare.

Här vid Karlbergsvägen fordras ingen afgift. Gästerne kunna till och med få ett varmt bad, men det är just icke i grannskapet. De skickas nämligen ända långt upp på söder, till 73 Hornsgatan, där de i »Hem för de elända» göras rena och befrias från ohyra. Under 1888 skickades dagligen omkring trettio personer i det ändamålet från Karlbergsvägen till Hornsgatan. Hvad vet den som åker helt bekvämt till någon af de stora präktiga badinrättningarna vid Malmtorgsgatan eller Stureplanen om denna mödosamma vandring från ena ändan af Stockholm till den andra för att renskrapad varda!

En förträfflig sak är emellertid denna rengöring, men hvad som ej är lika förträffligt det är, att i ett af rummen i stadens härbärge för husvilla ligga ända till *sextio* personer. I ett annat rum tränga femtio i hop sig på britsarna. För öfrigt finnas rum för sjutton och för tretton. Omkring 200 husville infinna sig stundom. Att hållaordning på alla dessa naturligtvis mindre ordningsälskande karlar från samhällets lägsta område är väl icke så lätt, men föreståndaren, poliskonstapeln C. F. Carlsson, f. d. gardist, tyckes ha utmärkt förmåga att vidmakthålla ordningen och sköter sitt folk med lika mycken fasthet som vänlighet.

Vill man se motsatsen till de ruskiga rummen vid David Bagares gata och de hårda träbritsarna vid Karlbergsvägen, skall man en afton begifva sig till Riddaregatan n:o 9, där man finner *nattasylet för kvinnor*.

Hvarje afton klockan half sju öppnas härbärget och hålles öppet till klockan half tio. Det första en nattlägersökande där har att göra är att taga ett bad, åtminstone då hon första gången infinner sig. Detta är ett oeftergifligt vilkor för mottagandet, men det händer, att en och annan kvinna hällre än att underkasta sig denna fordran på snygghet, aflägsnar sig och försakar ett godt mål mat, en god säng, värme och vänligt bemötande samt går att hungrig söka sin hvila i något uthus eller vandra på gatorna hela natten i köld och oväder.

Då kvinnan går till badet, aflemnar hon sina egna kläder till desinfektionsugnen, hvarest de stanna den tid som fordras för att befria dem från alt hälsofarligt. Sedan gästen lemnat badet och erhållit dusch, iklädes hon rent linne, ren underkjol, filttofflor och en fotsid yllenattrock samt får en ren duk att knyta kring hufvudet. Det välbefinnande som då måste yttra sig hos den stackars husvilla, hvilken kanske icke på mycket länge njutit af ett bad eller af rena kläder, ökas otvifvelaktigt vid inträdet i matsalen, där en väl lagad hafregryns-, någon gång äfven risgrynsgröt med bröd mättar den hungriga.

Asylet utgöres af sex rum och kök, ett litet ganska trefligt hem åtminstone för tillfället för de arma som behöfva begagna sig däraf. *Litet* är det i sanning, ty det har ej flera än *tolf* sängar, men dessa äro, liksom alt annat där, af god beskaffenhet, en järnsäng med krollsplintmadrass, halmmadrass, hufvudkudde, lakan och hvit yllefilt. Hela asylet är utmärkt snygt och väl underhållet, i lika godt stånd hösten 1889, då vi senast besökte det, som tre år förut, då vi första gången där infunno oss.

Klockan tio skola alla gästerna vara i säng, sedan gemensam aftonbön förut hållits. I sofrummen iakttagas fullkomlig tystnad och stillhet. Klockan half sju på morgonen sker uppstigandet. Hvarje kvinna måste själf bädda

upp sin säng och biträda med lägenhetens städning. Sedan kvinnorna utbytt asylets kläder mot sina egna och förrättat dem åliggande göromål, samlas de till gemensam morgonbön och frukost. Den senare utgöres af kaffe med grädde samt fransktbröd. Hårdt bröd förtäres efter behag. Klockan nio på morgonen böra alla gästerna ha lemnat härbärget.

Komma de igen? Det händer ofta nog. Under de tre första nätterna fordras ingen afgift, men om någon *kan* gifva en slant, mottages den. Sedermera fordras det 25 öre för hvarje natt, men detta är kanske ej alldeles oeftergifligt, då nöden är stor. Det ursprungliga reglementet föreskref, att husvilla kunde mottagas endast under högst tre på hvarandra följande nätter, men detta tyckes nu mera ej så noga iakttages.

Hvad är det för slags kvinnor som begagna sig af ett sådant natthärbärge? Fattiga kvinnor af olika slag, goda och dåliga om hvarandra. Det är arma människor som genom arbetslöshet och fattigdom och kanske äfven sjukdom sakna bostad. Barn mottagas ej, om de icke komma i sina mödrars sällskap, dock aldrig gossebarn öfver fem år. Unga kvinnor synas vanligtvis ej mycket till, men vid ett af våra besök sågo vi två unga välklädda kvinnor som anhöllo om natthärbärge. Föreståndarskan, en välvillig f. d. diakonissa, upplyste oss, att de voro tjänstflickor för tillfället utan anställning och som icke egde medel att på annat sätt skaffa sig tak öfver hufvudet för den natten. Sådant är ej alldeles ovanligt, förklarade föreståndarskan.

Det var nu mera härifrån afflyttade pastor H. Bach, då kyrkoherde i franska reformerta församlingen i Stockholm, som 1885 gaf anledning till detta nattasyl, hvars tillvaro beror på ett sällskap med en styrelse af sju personer. Kostnaderna bestridas genom årsafgifter samt frivilliga bidrag.

Går man in på gården till n:o 73 Hornsgatan, finner man en skara fattiga karlar syssla med vedsågning och vedforsling. Det är liksom vid härbärget vid David Bagares gata, men i större skala. De se icke välmående ut, dessa karlar, men gå icke i trasor och förefalla ej afskräckande. Man upplyses dock om, att flertalet af dem är brottslingar som utstått sitt fängelsestraff och sedan tagits om händer af den stiftelse som åstadkommit detta *Hem för de elända*. Anstalten, som upprättats af åtskilliga fromma människovänner, räknar sin tillvaro från 1881 och var till en början endast natthärbärge men lemnar nu mera fullständig vård och sysselsättning åt en stor del afsigkomne manspersoner, synnerligen från fängelserne frigifne.

Det är en from anda som genomgår det hela. Att döma efter samtal med skyddslingar i detta »hem» och af uppgifter om sådanas öden sedan de lämnat inrättningen, ha ganska goda resultat erhållits. Anstalten har ej blott för tillfället gifvit bostad och föda åt mycket afsigkomne stackare, utan ock räddat åt minstone en del af dem åt samhället.

Under 1888 hade 76 manspersoner vård och sysselsättning i »hemmet». Af dem voro 45 frigifna från fängelserna. Vid årets slut voro 17 af dessa samt 11 af eljest afsigkomna kvarboende i »hemmet», men de afgående hade dels förskaffats anställning annorstädes, dels själfva sökt sig arbete eller också utan uppgifvet skäl lemnat anstalten. Under årets första tre månader hade dessutom i 1659 fall lemnats nattläger åt uteliggare, men då flere natthärbärgen nu mera äro upprättade i Stockholm, har »hemmet» upphört med denna gren af barmhärtighet och, i mån af tillgång på sysselsättning, intagit så många flere skyddslingar.

Härbärgets badinrättning och desinfektionsugn ha, såsom ofvan nämdes, användts äfven för de i stadens härbärge vid Karlbergsvägen inhyste.

Hemmets verksamhet inbragte under 1888 till sammans 11,068 kr., men utgifterna voro 13,763, hvarför bristen måste fyllas med offentliga och enskilda bidrag, bland annat af Fångvårdsstyrelsen och Fattigvårdsnämden. Stiftelsens egna förtroendemän, omkring 140, lemnade i årsbidrag 739 kr. Kapitaltillgången vid början af 1889 var 61,708 kr.

***

Hemmen för husvilla, vare sig offentliga eller enskilda, äro naturligtvis afsedda endast för tillfälligt behof. Men arbetslösheten fortfar kanske, sjuklighet infinner sig, svårigheten att skaffa sig det allra nödvändigaste är i tilltagande, eländet är öfverväldigande, och den olycklige är glad, om plats då finnes i en af salarne på *Allmänna försörjningsinrättningen* vid Flemminggatan å Kungsholmen.

I folkets mun heter stället ännu »Grubbens gärde», hvilket namn härleder sig från den tid då här var ett stort, med tobak planteradt

gärde, tillhörigt kommerserådet M. af Grubbens, som i slutet af förra århundradet egde den »Lenmanska possessionen», förut upptagen och bebygd af repslagaren Nyman, hvarför hela gatan ända till för få år sedan kallades Reparebansgatan. Kommerserådet af Grubbens egde äfven en vacker trädgård, hvilken under en efterföljande egares tid användes till offentligt förlustelseställe och i början af 1850-talet besöktes rätt mycket, men sedan gaf vika för Gundbergska bleckfabriken och där aktiebolaget Separator nu har sin verksamhet.

Innanför det stora porthuset åt gatan med kontorslokal och sysslomannens bostad öppna sig vidsträckta, trädplanterade gårdar, som omsluta ett dussin större och mindre byggnader hvilka innehålla verkstadsrum, sofsalar, sjukrum, dårhus, magasin o. s. v. Här är en hel verld för sig, armodets, sjukdomens och vansinnets, men också flitens och den kärleksfulla omvårdnadens, ordningssinnets och barmhärtighetens.

Gå in i en af de stora arbetssalarne, och ni skall finna ett hundradetal män, i andra salar lika många kvinnor, i en om också icke lika flitig sysselsättning som på de ställen där själfverksamheten ärdriffjädern till arbetet, dock arbetande i olika yrken. Där sitta skräddare och skomakare, där stå snickare och svarfvare, bleck- och plåtslagare, där tillverkas en storartad mängd af blanksmörjsaskar, och de som ej kunna något yrke användas att plocka dref, under det kvinnorna sy, väfva och sticka. Där tvättas och manglas äfven. Öfver alt är man sysselsatt. På gårdarne utföras trädgårds- och andra arbeten och där sågas och hugges ved samt piskas mattor som ditlemnats till rengöring och af hvilka en betydlig mängd förvaras öfver somrarne och upptager storartade magasin.

Alla som ega någon förmåga till verksamhet hållas i arbete, gamla och unga utan åtskilnad, och alla för inrättningens behof erforderliga inventarier förfärdigas af försörjningshjonen, under det några af dessa också användas till utdagsverken.

Men under det man vandrar genom salarne eller öfver gårdarne samt stannar då och då för att samtala med försörjningshjonen, finner man, att det stora flertalet är ungefär jämbördigt i eländet, att det kommer från usla hem eller från intet hem, att det födts i armod och aldrig kunnat arbeta sig därur. De som haft lyckligare dagar höra till det mindre antalet, men de finnas, och man måste stundom förvåna sig öfver att de kunnat sjunka så djupt. Där står t. ex. en gammal man och flätar tågmattor sedan han för icke så ofantligt länge sedan var befälhafvare om bord på sitt »förande fartyg». Huru han kommit på försörjningsinrättningen vill han väl icke upplysa, men han ser icke olycklig ut. Det lyser till och med ganska stor belåtenhet ur hans öppna och frimodiga sextioåriga anlete. Hvem känner för öfrigt alla dessa mäns och kvinnors öden som kommit på lifvets afvigsida? Men visst är, att de flesta aldrig haft det mycket bättre i lifvet, att de olyckligtvis genom bristande vård i den spädaste barndomen och försummad undervisning samt genom inverkan af dåliga föredömen förr eller senare utvecklats icke till medborgare och medborgarinnor, utan till »hjon», till dessa förkastade som icke ha någon glädje eller fördel af samhället, ingen annan åt minstone, än att detta ädelmodigt hindrar dem att omkomma af brist på det nödvändigaste.

Lusten till starka drycker har ock fört mången hit, och den därmed förenade slappheten i karaktären. Men glädjande nog är, att en och annan som genom omåttligt förtärande af bränvin sjunkit så djupt, att han intagits på försörjningsinrättningen, här kunnat åter resa sig och göra sig åt minstone något nyttig genom sitt arbete. Där står t. ex. en förman för en verkstad och sköter både pligttroget och omsorgsfullt sitt uppdrag sedan han förut under utbildad alkoholism intagits på anstalten.

Det är dock icke alla hjon som *kunna* arbeta. Det är till och med nära hälften som äro sängliggande sjuka eller af annan anledning oförmögna till arbete. Högsta antalet af å inrättningen under 1888 samtidigt intagna hjon utgjorde 1310 och det lägsta 1008 (men hela antalet af kvarvarande från år 1887 och inkomna under 1888 voro nära 2500) samt i medeltal dagligen 1150, och bland dem ha dagligen i medeltal 555 eller 48 procent varit sjuka eller för öfrigt oförmögna till arbete.

Man finner naturligtvis olika sjukdomar, men bröstlidanden tyckas vara mest representerade i dessa sjuksalar. Bland öfriga sjuka fans för kort tid sedan en flicka på 25 år hvilken hade ett utseende af att vara endast 7 år, en stackars dvärg och därtill idiot. De mest underliga varelser påträffas för öfrigt bland de sjuka, och här kan rikhaltig erfarenhet samlas af den som vill studera det mänskliga eländets olika former.

Sjuksalarne, som innehålla 25 sängar i hvarje, mottaga äfven andra än egentliga försörjningshjon. De hållas ganska snygga. Sängarne äro af järn med halmmadrasser och rena lakan, och skötseln tycks vara god, ehuru sköterskornas antal ej är så stort. Ingen af dem tillhör något diakonisshem eller annan religiös anstalt. Läkare är d:r H. Strandberg med en biträdande.

I åtskilliga salar som ej tillhöra sjukafdelningen finner man likväl arbetsodugliga personer, i synnerhet gamla kvinnor som lida af ålderdomssvaghet och som af den orsaken äro sängliggande. Sängarne inom denna afdelning äro till en del af trä. I några rum stå sängarne ofvanpå hvarandra enligt gammalt, obehagligt fattighus- och kasernbruk, nu alt mera utdömdt.

Då den gamla militärförsörjningsinrättningen nu mera upphört, intagas militärhjon äfven å inrättningen och utgjorde 107 vid början af år 1889. *Alla* hjonen erhålla sin föda i inrättningen, och maten är enligt hvad man vid besök i det renliga och ordentligt hållna köket kan öfvertyga sig, välsmakande och närande samt tyckes vara fullt tillräcklig. Den förtäres af de friska i en gemensam, rymlig matsal.

Det är en, ingalunda obetydlig afdelning af denna försörjningsinrättning som man icke väntar att träffa på här och som väl egentligen icke borde här finnas, nämligen en *dårhus*afdelning. Denna befinner sig i en särskild byggning och har sin egen bevakning och skötsel. På nedra botten äro de två dagrummen, ett för män och ett för kvinnor, där de icke alt för våldsamma dårarne uppehålla sig under dagarne. Man träffar där vansinnet under många olika former. Vid dörren till det ena dagrummet satt vid ett af våra besök en storväxt ung kvinna, mörklagd och zigenaraktig, som logmed ett olycksbådande leende samt borrade blicken i oss. Hon lär stundom vara ganska våldsam. Bredvid henne står en späd varelse som också ler, men med ett helt annat uttryck, fint och svårmodigt. Hon talar milda ord och förklarar sig mycket lycklig. Leende ansigten ser man på flere ställen i rummet, under det andra sinnessjuka gråta och vrida händerna, berätta sina inbillade olyckor eller beklaga sig öfver en lika inbillad grym behandling. Men hvart ni vänder er, följes ni af den mörka kvinnans brinnande blickar och hennes olycksbådande leende.

Man känner en lättnad, då man lemnar detta rum och inträder i de manlige dårarnes. Där tycks det dock i allmänhet gå vildare till väga. Här är skrik och bråk, knutna näfvar och hotande åtbörder, men också en och annan som i stilla svårmod drager sig undan eller kommer och räcker oss handen med ett vänligt uttryck. Uppe i sofrummen är under dagen tyst och stilla. Endast i *ett* rum ser man en olycklig varelse som på besökaren gör det mest pinsamma intryck. Det är en ung kvinna som sitter hopkrupen på en pall och vrider hufvudet än hit än dit, mycket mera likt ett djur än en människa. Hon är fullkomligt idiot och kan icke på något sätt hjälpa sig själf, måste af- och påklädas samt förstår knappt att äta, då mat stickes i hennes mun.

Sköterskorna ha en förskräcklig befattning. Bland annat skola de tura om att äfven under nätterna vara tillstädes i sofrummen, och om dagarne få de ej ett ögonblick slappas i sin uppmärksamhet. De vildaste sinnessjuka äro inspärrade i celler, och kastar man genom den lilla öppningen på celldörren en blick dit in, ser man den vansinnige fången stundom ligga hoprullad på sin bädd å golfvet, stundom företaga besynnerliga rörelser eller komma in till luckan och slunga ur sig förbannelser eller ömkliga klagoljud.

Och detta i *kommunens försörjningsinrättning!* Frågan om afhjälpande af de olägenheter som vållas af dårars vistande i en sådan inrättning har länge utgjort föremål för myndigheternas begrundande, men ännu ej ledt till någon för inrättningen önskvärd åtgärd. År 1886 inrättades en *dårstuga* vid Jakobsberg nära Hornstull med 24 platser, men antalet af sinnessjuka å försörjningsinrättningen har likväl icke minskats och uppgår f. n. till öfver 150 personer, af hvilka de stillsammaste vistas bland de icke vansinniga hjonen. *Stockholms hospital* å Konradsberg är fortfarande lika mycket anlitadt.

För att gifva föreställning om vidden af denna barmhärtighetsinrättning torde följande uppgifter böra meddelas:

Af de från föregående året kvarvarande och under 1888 intagna nära2,500 hjonen voro blott 657 födde i Stockholm. Det vida öfvervägande antalet var från landsorten och några från utlandet.

Utgifterna gingo till *160,164* kr. eller med räntor å byggnadskapitalet och å värdet af inventarier till 191,395 kr. Samtliga dagliga

underhållskostnader uppgingo för hvarje sjuk till nära 47 ½ öre och för hvarje mer eller mindre arbetsfört hjon till något öfver 43 ½ öre, men då vinsten å under året verkstälda arbeten, 51,359 kr., tillgodoräknas de arbetsföra hjonen, varder dagliga nettokostnaden för dem endast något öfver 20 öre. Medelkostnaden per dag för så väl sjuka som arbetsföra utgör något öfver 31 ½ öre.

Inkomsterna under 1888 uppgingo, med ofvan nämda vinst å arbeten, till *160,318* kr. hvaraf dock ej mindre än 102,000 kr. anordnade af fattigvårdsnämden. Bland inkomsterna för arbete voro 9,357 kr. för tvätt åt främmande personer, 4,062 kr. för sågad och huggen ved samt ej mindre än 22,342 kr. för rengöring och förvaring af mattor.

Inrättningen bakar bröd ej blott för eget behof, utan äfven för andra välgörenhetsinrättningar. Afkastningen af inrättningens egen trädgård uppskattades år 1888 till 877 kr., hvarå, sedan alla omkostnader afräknats, vinsten utgjorde 698 kronor.

Försörjningsinrättningens angelägenheter ledas af en styrelse af sju personer, och den närmaste tillsynen och vården utöfvas af en syssloman-föreståndare, hvilken sedan många år är hr Th. Wahlqvist som är väl förtrogen med alt som rör Stockholms fattigaste befolkning. Han biträdes af en arbetsföreståndarska och af nödig kontorspersonal, bland hvilka en bokhållare tillika är föreståndare för männens arbetssal samt utlemnar arbete till fattiga utomhus. Inrättningen har ock en predikant som hvarje söndag håller gudstjänst i det ganska vackra kapellet.

För att gifva en åt minstone någorlunda fullständig kännedom om en offentlig välgörenhetsinrättning i Stockholm på 1880-talet ha vi här sökt så noggrant som möjligt skildra *Allmänna försörjningsinrättningen* och anse oss därför kunna endast i korthet erinra om den andra stora fattiganstalten, Stockholms stads *Arbetsinrättning* å Södermalm, hvilken är äldre än försörjningsinrättningen «och en efterträdare till »allmänna arbetshuset» som åter efterträdde »frivilliga arbetshuset», inrättadt 1773.

Då arbetshuset år 1844 flyttades från hörnet af Högbergs- och Götgatorna till sin nu varande lokal vid öfra delen af Stora Glasbruksgatan, angafs dess ändamål vara att »medels beredd tillgång på arbete sätta hufvudstadens i behof varande arbetsföre och arbetsvillige invånare i tillfälle att sig ärligen försörja, äfvenså att mottaga kringstrykande och bettlande lättingar, de där äga förmåga, men ej håg till arbete samt att, emot deras förseende med verktyg, föda, kläder och husrum, använda deras arbetskraft till nyttig sysselsättning och dymedelst söka ombilda dem till ordentliga och nyttiga samhällsmedlemmar.»

Detta är fortfarande ändamålet med denna arbetsinrättning som *icke* därjämte har, såsom Allmänna försörjningsinrättningen å Kungsholmen, karaktär af egentligt fattighus och ännu mindre sjukhus.Arbetshjonen sågos förr mycket på gatorna, der de i synnerhet besörjde renhållningen och voro kända under namn af »Dihlströmmar», liksom hela inrättningen kallades den »Dihlströmska». Benämningen hade uppkommit däraf, att den egendom vid Stora Glasbruksgatan som är upplåten åt arbetsinrättningen förr egdes af P. C. Dihlström hvilken där hade en klädesfabrik, men aldrig haft något att göra med stadens arbetsinrättning.

Antalet hjon vid denna inrättning var 1,053 år 1888, af hvilka 455 intagna under årets lopp. Högsta antalet på en gång var 651, medeltalet pr dag 477. De användas nu hufvudsakligen till arbete inom hus såsom handtverkare i olika yrken, till arbete i vedgården, stenhuggning o. s. v., men äfven till utarbete, och kvinnorna vid tvätt och mangling m. m.

Underhållskostnaden i medeltal dagligen för hvarje hjon utgjorde något öfver 35 öre. Kommunens tillskott år 1888 var 45,000 kr. och har genom ökad afkastning af inrättningens arbeten minskats hvarje år ända från 1879, då det gick till 128,000 kr.

Arbetsinrättningen har samma styrelse som försörjningsinrättningen och ledes med fasthet af sysslomannen, kapten V. Kempff, hvilken biträdes af kontorspersonal samt en föreståndarska för kvinnoafdelningen. Läkarevården bestrides af dr V. Lundin. Predikant finnes också.

***

Vill man göra bekantskap med ett verkligt fattighus, sådant nya Stockholm önskat inrätta det, skall man begifva sig till *Södermalms fattighus*, hvilket är ett försörjningshus för fattiga människors återstående lifstid och icke, såsom Allmänna försörjningshuset eller Arbetsinrättningen, hufvudsakligen afsedt för mera tillfälligt behof.

Stockholm fick först år 1752 fattighus i *alla* församlingar. De berodde hufvudsakligen på församlingarnas frivilliga sammanskott, men fingo äfven kanske något bidrag från andra källor, t. ex. bötesmedel af dem som under gudstjänsten fasttogos, sakören vid domstolarne, tjufgods som ingen velat vidkännas, afgifter af »komedianter och savoyarder», hvilket sist nämda bidrag dock tyckes ha varit mycket opålitligt, enär, såsom det heter i en gammal handling, »föga eller intet influtit, utom af equilibristen Stuart 100 dal. kpmt och en Pauli, som visade konsthästar, 72 dal. kpmt.»

Den inre stadens församlingar, d. v. s. Storkyrkans, Tyska, Finska, Franska reformerta och Riddareholmsförsamlingarna förenade sig om ett gemensamt fattighus, till hvars upprättande källarmästar Valentin Sabbats f. d. egendom Sabbatsberg, förr kallad Rinkeshof, inköptes. Dit flyttades under senare tiden öfriga fattighus på Norrmalm, Kungsholmen och Ladugårdslandet, under det Maria och Katarina församlingars två fattighus stannade på Södermalm. Men på 1880-talet beslöts att de två södra församlingarna skulle få sina gamla och alt annat än ändamålsenliga fattighus utbytta mot ett nytt gemensamt. Platsdärtill utsågs å bärgsplatån i närheten af södra vattenledningsreservoaren. Arbetena började hösten 1885. I januari 1888 ditflyttades de första fattighjonen. Kostnaden gick till 821,027 kr. jämte ännu några tiotusental för diverse arbeten.

Södermalms fattighus.

Byggnaderna synas vida omkring. Om man från Timmermansgatan svänger in på Fatbursgatan (förr Tantogatan) och passerar en af järnvägens öfvergångsbroar samt sedan sträfvar upp för Rosenlundsgatan, kommer man kanske snart nog i sällskap med en gammal individ som har alla kännetecken af att vara ett »hjon», och det på lifstid. Vi gifva oss i språk med gubben.

»Hör herrn till inrättningen där uppe?»

»Herrn!»

Den tillfrågade kastar en misstänksam blick på oss och tillägger:

»Jag heter Andersson, Johannes.»

»Nå, Andersson bor där uppe?»

»Jo, gör jag så ... Se, jag är öfver sexti och har *arbetat* i mina dar.»

»Det tro vi nog», förklara vi.

»Ja, jag har varit med om kaj- och brobyggnader, skall jag säga. Det är styft arbete, det, och något helt annat än att hänga näsan öfver en bok.»

Samtalet återgifves ordagrant. Vi låtsa icke om piken, känna oss kanske till och med liksom smickrade af att misstänkas för att »hänga näsan öfver en bok» och fortfara att sträfva upp åt i kaj- och brobyggarens sällskap. Andersson, Johannes, ser icke alldeles arbetsoduglig ut, men har synbarligen slitit ondt i sina dar. Han är als ickeovillig att förtälja sin lefnadssaga. Denna är enkel och icke ovanlig. Det är en skildring af arbetarens lif i allmänhet: släpande och trälande under årtionden, med knapp inkomst och kanske äfven icke synnerligt stor lust att spara, ända till dess arbetskrafterna är utslitna.

Detta är fattighjonet, icke någon typ, men en individ ur verkligheten och som nog har sina likar. Med lifvet och kosthållet på fattighuset förklarar han sig mycket nöjd, något som åt minstone i de gamla fattighusens tid var ganska sällsynt.

Se så, nu äro vi uppe på höjden. Hvilken vidsträckt utsigt, hvilken frisk luft! Det är ett bland de många bevisen på huru man nu mera söker efter högt belägna punkter för våra sjukhus och barmhärtighetsinrättningar, huru man önskar göra de förra till verkliga tillfriskningsanstalter och icke vill att de senare skola förkorta lifvet på pensionärerna. Gården här har därför ock en parkanläggning.

Den stora byggnadskomplexen består af två lika logementsbyggnader, hvilka med jordvåningen resa sig i fyra våningars höjd, samt mellan dessa en förvaltnings- och ekonomibyggnad, i hvilken kyrkan också befinner sig och som genom täckta gångar förenas å ömse sidor med logementsbyggnaderna. De senares jordvåningar ligga delvis under och delvis öfver marken. I jordvåningen inrymmas värmeledningarna, inrättade efter professor Cederbloms system, samt badrum med afklädningsrum. Jordvåningen innehåller dess utom kaffekök, ett rum för oroliga hjon samt, utom nödiga källare, åtskilliga bostäder för tjänstepersonalen.

Bottenvåningen och våningarna en och två trappor upp äro hvarandra lika och innehålla hvardera sex större salar, 13 fot höga, 35 fot långa och 22 fot breda, med plats för 16 hjon i hvardera. Dess utom finnas i hvarje våning två rum afsedda för 2 hjon, samt två rum för 4. Breda och ljusa korridorer korsa våningarna. Rummen äro ganska bekväma och lemna den härligaste utsigt, men det behöfs också högt läge och god tillgång på frisk luft då sexton

personer skola äta och ligga i samma rum, äfven om, hvilket här tycks vara fallet, den strängaste ordentlighet iakttages, och man måste erkänna, att någon dålig lukt märkes just icke. Å vinden äro fyra arbetssalar samt magasin för hjonens tillhörigheter. I en särskild byggnad finnas ock verkstäder.

Anordningen i detta fattighus, så väsentligt olikt de gamla barmhärtighetsinrättningarna, visar att man söker följa med den nyare tidens sträfvan att göra lifvet drägligt äfven för fattighjonet, och det sätt hvarå anstalten ledes af den nu varande sysslomannen, hr J. Lundberg, samt hans biträde, hr J. T. Nylén, bägge icke blott erfarne, utan äfven *bildade* män, ehuru den sist nämde icke tvekat att mottagavaktmästaretjänsten vid inrättningen, ådagalägger bäst huru nämda sträfvan tillgodogöres. I afseende på själfva anordningarna måste dock brist i ett afseende falla i ögonen på de besökande. Det är att ingen matsal finnes, utom för tjänstepersonalen. I den nyss omnämda förvaltnings- och ekonomibyggnaden finnes ett förträffligt ångkök, liksom där äro byk- och tvättrum, mangel och diskrum samt torkvind som genom en hiss är förenad med tvättstugan. Men från köket hemtas maten upp till logementen, och hjonen intaga sina måltider vid sängarne, äfven om krafterna tillåta ett stort antal att begifva sig till en gemensam matsal. Härigenom främjas ingalunda snygghet och frisk luft i logementen, hvarpå man dock för öfrigt tyckes fästa så stor vigt i denna välgörenhetsinrättning. Men om man icke har något gemensamt rum för den lekamliga födans intagande, har man dock ej glömt ett sådant för ernående af andlig spis, och det rummet har man tagit till i stora mått. Fattighusets ganska vackra kyrka håller 80 fot i längd, är 41 fot bred och nästan lika hög. Den har en god orgel från Åkermanska fabriken.

Hela inrättningen är beräknad för omkring 600 fattighjon. Hösten 1889 funnos där 450, men man väntade då ytterligare 100. Den yta fattighuset upptager är ganska stor. Sträckan åt Åsögatan mäter 491 fot, åt Torkel Knutsonsgatan 475 fot och åt Timmermansgatan 470 fot. Ingen af dessa gator är dock ännu färdig i granskapet af fattighuset, hvilket reser sig tämligen ensamt i de ohyfsade »Rackarebärgen».

***

Långt ner på Björngårdsgatan å Södermalm står en byggnad som otvifvelaktigt skulle tilldraga sig uppmärksamhet, om den funnes vid en mera besökt gata i en folkrikare stadsdel, men nu gömmer sig i denna utkant af Stockholm, ej långt från järnvägens södra sträckning. Om vi träda in på borggården, där alt ser putsadt och fint ut samt därifrån begifva oss till byggnadens inre, mottagas vi af ett vänligt fruntimmer i svart drägt och med den hvita mössa som erinrar om diakonissornas utstyrsel. Hon är också en sådan, fastän icke en af den lutherska bekännelsens å Ersta, utan tillhör de katolska Elisabetsystrarnes orden. Det vänliga fruntimret är syster Andresia, ställets föreståndarska, som biträdes af sju andra Elisabetsystrar hvilka tyst och stillsamt här verka i sitt kall. Den nyligen aflidna syster Laurentia, känd som utmärkt sköterska vid fältlasarett, egnade sina sista år åt denna inrättning hvars föreståndarska hon var.

Man må dock icke tro, att här är någon särskild *katolsk* inrättning. Det är *Stiftelsen Konung Oscar I:s Minne*, en af devälgörenhetsanstalter i Stockholm hvilka äro afsedda för bildade personer som, sedan de sett lyckligare dagar, ännu ha så mycket kvar af ett försvunnet välstånd, att de kunna vinna inträde på ett för dylikt ändamål upprättadt »hem» eller genom anhörigas medverkan där få en fristad på samma vilkor. Blott några kunna afgiftsfritt där intagas.

Konung Oscar I:s Minne.

»Konung Oscar I:s Minne» upprättades af enkedrottning Josefina för att åt mindre bemedlade fruntimmer af ståndspersonsklassen, utan afseende på trosbekännelse, ersätta saknaden af ett godt och fridfullt hem. Den 1 december 1873 lade enkedrottningen grundstenen till den byggnad som hon med storartad frikostighet lät uppföra för stiftelsen. Ett par år därefter var byggnaden färdig, och den 1 april 1876 välkomnade drottningen personligen de första pensionärerna. Sedermera fullbordades och tryggades hennes verk i öfverensstämmelse med de särskilda föreskrifter som hon på sin dödsbädd, den 5 juni samma år, utfärdade, hvarigenom hon till stiftelsen skänkte 350,000 kr. jämte fastigheten i skuldfritt och fullt ändamålsenligt skick. Det är således helt och hållet enkedrottning Josefina som af egna medel upprättat och för framtiden tryggat denna välgörenhetsanstalt.

Anstaltens egendomar, n:o 23 Björngårdsgatan och 39 B. Maria Högbergsgata, omfatta en stor tomtyta som till större delen består af trädgård och parkanläggning, där de åldriga damerna under den vackra årstiden finna en frisk och skuggrik tillflygtsort.

Anordningarna i själfva anstalten lemna det behagligaste intryck. Den stora byggnaden med sitt midtelparti och tvänne framspringande flyglar, med den vackra borggården och prydliga inhägnad af järngaller ter sig som ett palats bland de närgränsande boningshusen. Från en ståtlig förstuga kommer man genom ljusa och breda korridorer och trappuppgångar till pensionärernas rum. Först sedan man tagit dem i skärskådande, förstår man rätt betydelsen af »Konung Oscar I:s Minne». Dessa glada, varma och bekvämt inredda rummed sin smakfulla möblering intyga, att man här har framför sig något annat än en vanlig välgörenhetsanstalt. Alt vittnar om den största hänsyn för pensionärerna, om en sträfvan att göra deras lif behagligt och förskaffa dem alla fördelarne af ett trefligt hem. I den ganska prydliga läsesalen ega de tillfälle till förströelse och literär njutning. I den lutherska predikosalen och i det katolska bönekapellet kunna medlemmar af dessa två trosbekännelser samlas till andakt. Alla dessa lokaler, liksom för öfrigt matsalen, badrummen, linnerummet m. m., utmärka sig för en smakfull och praktisk inredning och utstyrsel. Öfver alt råder mönstergill ordning och renlighet som i främsta rummet hedrar föreståndarskan och hennes medsystrar, under det ledningen af det hela vittnar fördelaktigt om verkställande direktörens, d:r Jos. Müllers förmåga och nit.

Stiftelsen lemnar bostad, möbler, sängkläder med sänglinne, värme, belysning, kost samt läkarevård och läkemedel, och det är endast för egna gångkläder och linne samt deras tvätt som pensionärerna måste sörja själfva. Kl. 8 f. m. stiga pensionärerna upp; kl. 9 intaga de frukost, kl. 2 middag och kl. 8 e. m. kvällsvard, och på dessa timmar måste pensionärerna infinna sig i matsalen, men för öfrigt har hvar och en sin frihet, kan mottaga besök hela dagen mellan kl. 10 f. m. och 8 e. m., uppehålla sig på sitt rum eller sitta i läsesalen, hälsa på hos medpensionärerna eller gå ut i staden. I sist nämnda fall fordras endast att återvända innan kl. 10 e. m., då ingångsporten stänges och belysningen i boningsrummen släckes.

Så förflyter dag efter dag i frid och lugn, och märkligt är, att kommer ett ålderstiget fruntimmer väl in i denna fridens boning, tyckes hennes lif förlängas. Under t. ex. år 1888 afled blott *en* af de 45 pensionärerna, och denna var 93 år. I allmänhet är hälsotillståndet mycket godt.

Inträdessökande skall vara ogift eller enka och ha fyllt femtio år. Hon bör därjämte styrka oförvitlig vandel samt att hon icke är behäftad med sådan sjukdom som erfordrar särskild skötsel och vård eller verkar störande på samlefnaden inom anstalten.

Pensionsafgiften är 450 kr. för år, men sökande kan äfven vinna inträde mot nedsatt afgift eller å friplats. Inkomsterna 1888 utgjordes af pensionsafgifter, 13,575, hyresmedel 1626 och räntor 16,658 kr. Bland utgifterna voro 14,620 kr. för hushållet, 5,053 kr. i aflöning, o. s. v. Nära 4,000 kr. kunde användas till afskrifning å fastigheterna och inventarierna samt nära 800 kr. till grundkapitalets förstärkande. Kapitalbehållningen var 663,485 kr.

Stiftelsens styrelse utgöres f. n. af generalfältygmästaren, frih. C. V. Lejonhufvud, ordförande, dr Jos. Müller, verkställande direktör, lifmedikus G. Westfelt, anstaltens läkare, kommendörkapten C. de Champs och rådman A. Hård af Segerstad.

***

Vid öfre delen af Surbrunsgatan, n:o 45, reser sig sedan några år ett rätt ståtligt hus, bebodt af bara gamla fruntimmer. Det ärFattigbjudning i en missionshydda.*Asylet för pauvres honteux*, en stiftelse med ungefär liknande ändamål som »konung Oscar I:s Minne», dock med den väsentliga skillnad, att i »asylet» betala pensionärerna en högst obetydlig afgift och ha där dock sin fullkomliga utkomst och vård. Det är således i det närmaste ett fattighus, men endast för kvinnor af de bildade klasserna som lefvat under lyckligare omständigheter och på sin ålderdom äro lemnade utan hjälp samt anse sig icke kunna falla allmänna fattigvården till last.

Asylets stiftarinna var grefvinnan Charlotta von Schwerin, född Liljencrantz, som i januari 1863 anordnade en liten dockbasar till hvilken hennes barnbarn i synnerhet bidragit och som inbragte 882 rdr. Ett sällskap bildade sig under namn af »Vänner till pauvres honteux», hvars styrelse bestod helt och hållet af förnäma damer och hvars ordförande var nyss nämda grefvinna v. Schwerin. Fröken Astrid Sandels var verkställande direktris, och till sekreterare utsågs den för sin outtröttlighet i välgörenhetens tjänst högt aktade Lotten Wennberg. År 1863 hyrdes en våning i n:o 7 Luntmakaregatan, där sexton gamla fruntimmer fingo inflytta och bo två och två i hvarje rum mot en årlig hyra af 50 kr., då äfven bränsle lemnades. Vid början af 1865 ökades förmånerna med en rätt mat till middagen.

Intresset för denna inrättning växte ganska hastigt, och så skänkte Fredrika Bremer, jämte god början till asylets boksamling, 5,000 rdr samt skaffade ytterligare en donation på 12,000 rdr, vid hvilken det vilkor var fäst, att några gamla lärarinnor alltid skulle intagas. Sällskapet, i hvars styrelse då fyra manlige deltagare inträdt, köpte egendomen n:o 9 Surbrunnsgatan, där asylets lokal invigdes i slutet af 1865 och mottog 28 fruntimmer. Tre år därefter fick asylet af kammarherre Benedicks testamenterade 75,000 rdr för att åt inrättningen bereda tillfälle att genom tillbyggnad och i öfrigt utvidga sin verksamhet. Minst åtta rum skulle få bebos kostnadsfritt och

bära gifvarens namn. År 1872 var den nya byggnaden färdig med 20 rum, kök, o. s. v. och antalet pensionärer kunde ökas till 41. Snart erfor man dock behofvet af en ännu större byggnad, och detta behof kunde tillfredställas, då asylet år 1884 fick den betydliga donationen af 121,000 kr. af fru Rosaura Carlén, född Bågenholm. Påföljande år lades grundstenen till den nya byggnaden, och 1886 var den färdig att mottaga pensionärerna hvilkas antal då stigit till 77.

Byggnaden innehåller *femtiosex* rum med sex kök jämte badrum och hvad som erfordras till lokaler för tvätt och strykning, m. m., alt i bästa ordning efter nutidens fordringar och utmärkt för den trefnad som beredes pensionärerna. Mathållningen, som förut var ställd på entreprenad, besörjes nu mera för sällskapets räkning genom särskild anstäld tjänstepersonal. Verkställande direktör i sällskapet är fabrikör A. G. Lagergren och föreståndarska fröken A. Öfverström. Donationer och gåfvor fortfara att öka denna välgörenhetsanstalts tillgångar, och kapitalbehållningen var vid början af 1889 icke mindre än 526,956 kr. men anstalten är likväl i behof af ökade inkomster för att kunna ytterligare utveckla sin verksamhet i mänsklighetens tjänst.

Om asylet för »pauvres honteux» är afsedt för fint folk, så fins likaledes vid Surbrunnsgatan, några få steg från asylet, *Stiftelsen för gamla tjänarinnor*, som har till mål att åt trogna kvinliga tjänarinnor tillhörande Stockholms kommun på deras ålderdom eller vid inträffad långvarig sjuklighet eller olycksfall antingen bereda fri bostad med vedbrand och tillräcklig sjukvård samt, i händelse af behof, jämväl något årligt underhållsbidrag eller ock lemna uteslutande penninghjälp såsom lifstidspension.

Det hus där stiftelsen nu är inrymd — den var först vid Norra Tullportsgatan — är en ny byggnad, n:o 55 Surbrunnsgatan, som stiftelsen inköpt och där hon kan lemna bostad åt 45 gamla kvinnor, af hvilka flertalet släpat ut sig i andras tjänst. De bo där i tre våningar, och de flesta äro två om ett litet rum. Belysning och mat måste de bestå sig själfva. Men hufvudsaken är naturligtvis att ha tak öfver hufvudet och ej behöfva frysa på gamla dagar, och för dessa förmåner känna de gamla tjänarinnorna sig mycket tacksamma, i synnerhet om de jämföra sina förhållande med deras som endast ha fattigvården att trygga sig till.

Stiftelsen grundades 1883, då genom en basar förvärfvades 50,000 kr. samt 80,000 kr. genom särskilda bidrag, af hvilka pensionsfonden fick två tredjedelar samt hemmet en tredjedel. Pension tilldelades 30 personer och i »hemmet» intogos 12. Hemmet är afsedt i synnerhet för sådana gamla trotjänarinnor som af sitt husbondfolk uppbära en liten pension af minst 10 kr. i månaden. Utom bostad och värme, åtnjuta de fri medicin och läkarevård, hvilken sist nämde lemnas utan arvode af d:r V. Lundin. Stiftelsens fonder uppgå till omkring 200,000 kr.

***

De två hem för ålderstigna som under namn af *Borgerskapets gubbhus* och *Borgerskapets enkhus* fortsatt sin verksamhet från förra århundradet erbjuda icke något anmärkningsvärdt för vår tids Stockholm, ehuru enkhuset bytt om lokal och flyttats från Hamngatan, gamla Enkhusgränden, till sitt nya hus vid Norrtullsgatan, där de ålderstigna fruarna onekligen fått bättre bostad. Gubbhuset är fortfarande kvar på sin gamla plats vid Hornstullsgatan eller nu mera Brännkyrkagatan. *Dannviks hospital* eger ock fortfarande bestånd, men kan, lika litet som *Drottningens hospital*, vanligen kalladt »Drottninghuset» (16 Johannesgatan) eller *Timmermansordens hospital* räknas till nya Stockholm, ehuru sist nämda välgörenhetsinrättning fått sig ett nytt hus ofvanför Träskängen.

Vår tids välgörenhet fordrar helt annorlunda utrustade anstalter och sträcker sig för öfrigt långt förbi fattighusen. Vi ha här fästuppmärksamheten mest på de senare i deras nya skick, i synnerhet på dem som skola hjälpa den tillfälliga nöden och sedan dem som äro afsedda för den orkeslösa ålderdomen, vare sig att de tillhöra den offentliga eller den enskilda barmhärtighetens verk. Men utom denna del af den nutida välgörenheten, har Stockholm en storartad fattigvård för understödstagare utom inrättningarna. Man må komma ihåg, att det var icke mindre än nära 14,900 personer som år 1887 åtnjöto *kommunens* understöd, för att icke tala om alla dem som hjälptes af enskilda stiftelser, vårdanstalter och barmhärtiga personer. Af de nämda 14,900 var det omkring 3,600 som tillhörde fattighusen och dylika inrättningar.

Utgifterna för *kommunens* fattigvård år 1887 uppgingo till 1,159,018 kr. Medelkostnaden för hvarje understödstagare utgjorde nära 78 kr. och medeltalet för en understödstagares fulla försörjning 123 kr. Fattigvårdsprocenten för Stockholm utgjorde 6,52 eller nära *en procent* mindre än medeltalet för rikets städer, hvilket var 7,34, under det hela riket visade endast 4,87 proc. Malmö hade 15,62, Norrköping 10,11 och Göteborg 8,46 proc.

Tiggeriet på Stockholms gator framträder icke så öppet som kanske ännu för ett par årtionden sedan, men alldeles utrotadt är det icke, och de tiggare som anropa barmhärtigheten inne i husen uppgå stundom till ett betydligt stort antal. Tämligen säkert torde vara, att *yrkestiggeriet* icke är alldeles utan sina idkare, äfven om affären icke drifves i så vidsträckt skala som i några andra stora städer i Europa, synnerligen i de största.

Visst är, att välgörenheten hos Stockholms befolkning är mycket stor och ty värr har varit tämligen blind, men under senare år börjat se förhållandena med något öppnade ögon. Man har alt mera sökt komma under fund med själfva *orsaken* till den nöd som ropar om hjälp och att söka undanrödja roten till det onda för att därigenom förr kunna bota det.

Det var i det ändamålet som Stockholms *skyddsföreningar* bildades redan för öfver fyra årtionden sedan, men ännu kraftigare medel ha på senare tider anlitats. Skyddsföreningarna voro i början afsedda att gifva fattiga kvinnor arbetsförtjänst, och fruntimmer sådana som den ofvan nämda Lotten Wennberg visade däruti outtröttlig verksamhetsförmåga och godt praktiskt förstånd.

Slutligen uppstod *Allmänna skyddsföreningen* i Stockholm hvilken föresatte sig ett ännu vidsträcktare mål och nu har till uppgift att tillse, att äfven det uppväxande slägtet af den fattiga befolkningen ej må sakna nödig och kärleksfull vård och uppfostran samt att genom noggranna undersökningar vinna tillförlitlig kännedom om hjälpsökandes omständigheter.

Vidare skall allmänna skyddsföreningen mottaga, använda och redovisa de understöd i pengar eller annat som till lindring i nödställdas belägenhet anförtros åt föreningen samt för öfrigt söka upplifva och underlätta de fattigas bemödanden till självförsörjning och förskaffa den hjälp som af de mest tryckande behöfven påkallas.

Föreningens verksamhet omfattar hela Stockholm och utöfvas under ledning af en centralkomité genom särskilda skyddskomitéer inom territorialförsamlingarna samt till deras biträde distriktsvis utsedda deputerade. Mycket har invändts mot skyddsföreningens verksamhet, och åtskilliga sådana invändningar torde nog vara befogade, men att syftet är godt och uppriktigt kan väl icke bestridas, en bland de många yttringar af den för vår tids Stockholm utmärkande benägenheten att, med åsidosättande af egen fördel och egna bekvämligheter, söka verksam bot för åtskilliga samhällsplågor.

Liksom sjukskötseln i så väsentlig mån tagits om hand af det fromma nitet och den kristliga barmhärtigheten, ha dessa också lagt sig vinn om att verka genom välgörenheten. Bland sådana fromma verksamhetsmedel äro *Missionshyddorna*, af hvilka en fins i Mejtensgränd och en annan i Pilgränd, båda å Södermalm, samt en tredje vid Bergsgatan å Kungsholmen och en fjärde, senast inrättad, i Adolf Fredriks församling, bakom Allmänna barnhuset. Låt oss en morgon begifva oss till hyddan i Pilgränd. Det är en mycket fattig och aflägsen trakt af Stockholm. Vi gå Prestgårdsgatan nära till slutet och vika in på en bugtig stig. Det är Pilgränd. Där finna vi snart ett ganska trefligt, gråmåladt trähus på hög stenfot, omgifvet af trädgårdsplanteringar. Vi träda in genom grinden och upp för trappstegen till förstugan. Det är tidigt på morgonen, ty längre fram på förmiddagen träffa vi kanske icke föreståndarskan för »hyddan». Nu kommer hon oss välvilligt till mötes och ber oss stiga in i den lilla våningen. Hon har redan besök af fattiga som hon tröstar och bispringer.

Syster Oterdahl, föreståndarskan, tillhör diakonissanstalten på Ersta, men har för dennas räkning varit utsänd i landet som sjuksköterska och nu hamnat i denna missionshydda, där hon i en rätt stor bönsal, hyddans förnämsta rum, samlar de fattige omkring sig och håller andakt med dem eller till sammans med dem afhör någon predikant som infunnit sig för att hugsvala de lidande. Fröken Therese Oterdahl är, liksom alla dessa bildade »systrar» vi påträffat, lika glad och okonstlad, som hon är djupt religiös och lifvad af det mest brinnande nit att uppsöka och bispringa de fattiga midt i alt deras elände. Hon går, liksom diakonissorna Charlotte Bergqvist, Maria Carlstedt, Carolina Fröling och Tekla Pettersson omkring blandde fattiga, styrker, stödjer och stadfäster och är en räddande engel för många som sjunkit ej blott i fattigdom, utan äfven i laster.

Det är Stockholms evangeliskt luterska missionsförening som upprättat dessa hyddor, hvilka genom föreståndarskornas omedelbara umgänge med fattiga kunna gripa in i dessas lif. Den bekantskap som »systrarna»

på detta sätt göra är i och för sig lika obehaglig som den är ovärderlig för välgörenheten. Hvad man får se i de fattigas hem är vanligtvis dryckenskap i främsta rummet och en genom onödig skuldsättning ökad förlägenhet. Kringvandrande »affärsmän» pracka alla möjliga öfverflödiga föremål på det fattiga folket som är villigt att köpa blott det får taga på kredit. Klädespersedlar af föga värde, oljetryckstaflor, romanblad o. s. v. köpas på afbetalning, hvilket åstadkommer ganska stor förlägenhet i hvarje vecka, och skulden minskas för tillfället endast genom att kanske oundvikliga husgeråd eller kläder pantsättas hos de öfver alt i de fattiga kvarteren talrikt förekommande »pantbankerne» hvilka innehafvas af enskilda ockrare som taga ända till 60 procents ränta.

»Kommen till oss», ljuder det från Missionshyddorna, »och vi vilja lära er ett förståndigare lefnadssätt, på samma gång vi lära er att söka Gud.»

Så infinner sig en eftermiddag i hvarje vecka en skara mödrar och samlar sig omkring hyddans vänliga »syster». De undfägnas först med kaffe och därpå få de arbeta åt sig själfva. De köpa på afbetalning materialier till linnesöm, och så sättas nålarne i fart. Under arbetet läser ett fruntimmer högt ur bibeln och andra andaktsböcker, och till omväxling sjunges en och annan sång. Fattiga kvinnor ha förklarat, att dessa »mödramöten», som de kallas, äro deras enda ljuspunkt under hela veckan.

De sitta varmt och trefligt i ett godt upplyst rum, som renlighet, ordning och smak gjort till en för de fattiga kvinnorna tilldragande vistelseort, något helt annat än det usla hemmet som kanske göres ännu uslare genom en supig man. Men det är den glada eftermiddagen i missionshyddan som gifver godt föredöme och manar kvinnan till ansträngningar att göra eget hem åtminstone någorlunda drägligt. Dessa ansträngningar välsignas visserligen icke alltid, men dock ofta nog, med god framgång. I hyddan vid Pilgränd komma stundom ända till sextio kvinnor på dessa »mödramöten».

En annan dag i veckan samlas på samma ställe mindre flickor för att lära sig sticka strumpor och lappa kläder, och denna *sy-* och *lappskola*, i hvilka ända till sjuttio flickor på en gång deltaga, är af mycken nytta för barnens vänjande vid ordentlighet samt betraktas af dem som en kär förströelse. Men hyddorna skänka ocksålekamlig spis. Det har varit ända till 6,000 fattiga årligen i hvarje hydda som fått hemta mat under tider af nöd och arbetsbrist. Hyddornas stora grytor, i hvilka ända till 40 kannor mat kunna på en gång kokas, ha då fått göra nytta, ehuru många flere grytor behöfts för att mätta alla dem som begärt det.

Då och då ställas till *fattigbjudningar* i hyddorna. Då vankas té eller risgrynsgröt med oskummad mjölk, och hvarje bjuden får äta huru mycket som hälst. När gästerna gå hem, erhålla de en brödbulle och en liten uppbyggelseskrift. Stundom har människoälskande unge män gått omkring tidigt på morgnarne och samlat i hop ända till hundrafemtio trasiga och utsvultne uteliggare som icke fått plats i något natthärbärge och bjudit dem på en kopp kaffe i hyddan. De undfägnas naturligtvis också med en predikan samt kanske äfven med god smörgås.

Missionshyddorna användas äfven till *söndagsskolor* i hvilka under 1888 omkring 800 barn undervisades. De mest behöfvande skolbarnen erhålla aflagda klädesplagg som skänkts af enskilda personer eller anskaffats genom syföreningar.

I hyddorna vid Pilgränd utdelades år 1888 till de fattiga 1,220 kr. i penningar, och i naturgåfvor 454 kr. Utgifterna gingo i alt till 1,764 kr. Dessa utgifter betäcktes genom gåfvor af kronprinsessan 200 kr., genom kyrkoherden Sjöstrand 300 kr., af en församlingsbo 100 kr., från Dyfvermans snögrupp »Barmhertigheten» 400 kr., gåfvor från olika personer 633 kr. samt en kollekt i Maria kyrka 131 kr. Hyddorna i Mejtensgränd och på Kungsholmen hade något större utgifter, den förra 2,639 kr. och den senare 1,972 kr. som täcktes på liknande sätt. Hyddan i Adolf Fredrik, hvars hus är det ståtligaste, var i sin början och hade blott gifvit ut 223 kr.

***

Det har varit vår tid förbehållet att mer än förr gå till själfva grunden för utrotande af åtskilliga samhällslidanden, och har man derför i Stockholm sökt att först och främst rädda barnen. Vårt gamla barnhus skulle också därför omskapas till en för sitt ändamål fullt lämplig inrättning. Men detta kunde icke ske så länge *Allmänna barnhuset* fans kvar i den gamla, alt annat än ändamålsenliga byggnaden vid Drottninggatan som räknade sin tillvaro från den tid, då det föreskrefs, att i ett sådant hus skulle äfven tiggare samt »skalkar, skökor och bofvar» intagas. Det

var först efter det barnhuset inflyttat i sin nya byggnad vid Norrtullsgatan som man kunde gifva det ett med nutidens människovänliga afsigter fullt öfverensstämmande skick.

För några år sedan var fråga om att flytta inrättningen till Kungsholmen på en tomt invid n. v. Schéelegatan, men platsen fans olämplig, ochbarnhusdirektionen köpte tomten med adressnummer 14 vid Norrtullsgatan, en ypperlig plats på Brunkebergsåsens fortsättning, bildande en rektangel af något öfver 500 fots längd och en bredd af omkring lika många fot. Köpesumman var 125,000 kr. Den 11 juni 1883 lade konungen grundstenen till byggnaden, och den 17 december 1885 voro byggnaderna färdiga att invigas. Den 19 i samma månad flyttades barnen dit från gamla huset. Den slutliga planen hade uppgjorts af öfverläkaren, professor O. Medin och arkitekten, professor G. Dahl. Byggmästaren A. G. Sällström utförde byggnadsarbetet. Genom försäljningen af gamla barnhuset med dess vidsträckta tomt, som inbragte 1,300,000 kr., erhöllos medel att i det närmaste täcka utgifterna till nybyggnaden. Tomten oräknad, har nya barnhuset med inredning och inventarier kostat 1,728,550 kr.

Den del af byggnaden som vetter åt Norrtullsgatan, liksom öfriga delar uppförd af mörkrödt tegel, i två våningar på hög sockel af finhuggen granit, utgöres af administrationsafdelningen. Går man genom denna, finner man å andra sidan en stor öppen plats, planterad och omgifven af andra i samma stil hållna byggnader. På ena sidan har man dibarnsbyggnaden med ammsalarne, på den andra koltbarnsbyggnaden och bredvid denna köks- och badhusbyggnaden. Midt för oss ligger det allmänna sjukhuset, bakom köksbyggnaden det särskilda isoleringssjukhuset, och bakom koltbarnsbyggnaden har man tvätthuset. Mellan de två sist nämda byggnaderna är en obduktionssal. Alla hufvudbyggnaderna äro sins emellan förenade med täckta gångar.

Dibarnsbyggnaden, beräknad för 240 barn och omkring 150 ammor, omfattar i två våningar till sammans fyra afdelningar, och hvar och en af dem innehåller fyra stora, ljusa och på alt sätt glada salar med tre höga fönster mot söder. Hvarje sal, afsedd för 12 barn och 8 ammor, har sin vattenkastare för kallt och varmt vatten samt ett zinkbadkar på ett litet bord på trissor som underlättar de späda barnens badning.

Till hvar och en af de fyra afdelningarna hör ett sköterskerum, två toalettrum för ammorna, två tékök o. s. v. Det är endast i téköket som gas användes för uppvärmning af vatten, mjölk, té m. m. För öfrigt upplyses hela inrättning af elektriskt ljus. Hela lokalens uppvärmning sker enligt professor Cederbloms system.

Koltbarnsbyggnaden är afsedd ej blott för barn mellan ett och sex år, utan äfven för äldre, ända till fjorton år. I köks- och badhusbyggnaden ligger det rymliga köket med tre ångkokningsapparater och där finnas matsalar för ammor, sköterskor och äldre barn. Mathållningen är synnerligt väl ordnad. Alla de nämda jämte tvätterskor och andra biträden intaga sina måltider sittande vid dukadt bord, en anordning som borde finnas i *alla* välgörenhetsanstalter.

Allmänna Barnhuset.Sjukhusbyggnaden är afsedd för några och fyrtio samt isoleringssjukhuset, hvilket visat sig vara af stor nytta, för sexton eller aderton barn.

Öfver alt i inrättningen lyser det af snygghet och ordning, så väl hvad personalen som all materiel vidkommer. Barnen se också i allmänhet friska och trefna ut. De tre år Allmänna barnhusinrättningen verkat i sin bostad visa mer än tillräckligt inrättningens förmåga att motsvara de fordringar man från början stält på henne.

K. O. Medin.

Största förtjänsten om den nya inrättningen tillkommer otvifvelaktigt öfverläkaren, professor K. O. Medin, hvilken fortsatt att bygga på den grund som hans föregångare, professorens F. Th. Berg och H. A. Abelin, lagt för pädiatrikens utveckling.

Barnhusets tillgångar vid början af 1889 voro 5,010,613 kr. och skulderna 716,486 kr., så att öfverskottet uppgick till 4,294,127 kr. Reservfonden utgjorde vid samma tid 271,082 kr. Vid 1888 års början funnos inom barnhuset 119 barn, voro i Stockholm utackorderade 500 och i landsorten 2,508, således i alt 3,127 barn som vårdades genom barnhusinrättningens försorg. Under det året inlöstes 298, remitterades från poliskammaren 29, medfördes af mödrar-ammor 97 och vårdades under någon kortare tid mot dagafgift 95, eller till sammans 519 barn. Under året afgingo 378, af hvilka 143 genom döden och 155 öfveråriga samt 80 återtagna af anhöriga. Vid årets slut funnos kvarvarande inom hus 147 och utom hus, dels i Stockholm (543), dels i landsorten (2,578) inackorderade, så att summan vid ingången af 1889 utgjorde 3,268.

***

Hvad som i senare tider gjorts i Stockholm för olyckliga barn är storartadt. För att icke tala om *Kronprinsessan Lovisas vårdanstalt*, hvilken redan är något gammal, ha vi *Eugeniahemmet*, hvilket kan anföras som ett exempel på en af de riktningar i hvilka de nutida välgörenhetssträfvandena gå och som har enskilda krafter att tacka för sin tillvaro, under det t. ex. *Blindinstitutet* är ett statens verk som utvecklats enligt den nya tidens fordringar medelst af riksdagen beviljade anslag.

På det ställe där Eugeniahemmet nu reser sina murar, stod för icke många år sedan ett af Stockholms mest besökta utvärdshus,Norrbacka. Där har man nu bygt en tillflyktsort för de mest vanlottade af vårt uppväxande slägte.

Våren 1879 uppstod fråga på fullt allvar om att söka lindra den nöd hvaråt fattiga, obotligt sjuka och vanföra barn äro hemfallna. En anstalt i detta ändamål fans redan då på Vilhelmsro nära Jönköping, och den person som satt denna i gång, fru Ebba Ramsay, sökte göra äfven Stockholm delaktigt, hvarför hon för prinsessan Eugenie framstälde planen till bildande af ett sällskap som skulle betala inackordering på Vilhelmsro till en början för två sådana olyckliga barn från hufvudstaden. Sällskapet bildades och utvidgade sin verksamhet, så att det år 1881 kunde lemna understöd till sju barn på Vilhelmsro och tretton i Stockholm. Men man insåg nödvändigheten af ett sådant barnhem fram för alt i Stockholm och anordnade för medels anskaffande en basar som inbragte 30,000 kr.

Detta var den egentliga grundplåten till den nu varande inrättningen för hvilken prinsessan Eugenie på det varmaste intresserade sig och som fick namnet *Eugeniahemmet*. Det började sin verksamhet på Sundbyberg, men grunden till byggnaden på Norrbacka lades den 24 april 1885. Ritning och kostnadsförslag lemnades gratis af hofintendenten A. Kumlien i samråd med professor E. Heyman och major N. G. von Cedervald. Byggnadsarbetet utfördes af hrr Ankarstrand och Nyström, och alt var färdigt till invigning hösten 1886.

Eugeniahemmet.

Läget är högt och hälsosamt i ena kanten af Solnaskogen. De två första våningarna i hufvudbyggningen bestå hvardera af fyra salar, en matsal och ett badrum. I öfversta våningen är direktionens samlingsrum, läkarens mottagningsrum, föreståndarskans och lärarinnornas bostäder, tre salar för sjuka och mindre barn samt några smårum. Ett idiothem finnes i en särskild byggning. Vid Norrbacka är också ett *ålderdomshem för blinda* som för sin tillvaro har närmast prinsessan Eugenie att tacka.

Det obehagliga intryck man vid ett besök i Eugeniahemmet erfar af att se dessa arma, missbildade barn, bland hvilka åtskilliga äro det på både kroppens och förståndets vägnar, motverkas i icke ringa mån af den kärleksfulla anda som hvilar öfver hela inrättningen och yttrar sig i den innerliga omsorgen om att göra de vanlottades tillvaro såglad som möjligt. Det är ett kärleksverk som kräfver stora uppoffringar af sina utöfvare, outtröttlig uppmärksamhet, insigt och ömhet, och man kan ej egna nog aktning och erkänsla i mänsklighetens namn åt den som gjort dessa uppoffringar till sitt lefnadsmål. Alt vittnar här om noggrann ordning och åstundan att bereda de olycklige så mycken lindring och bekvämlighet som kan åstadkommas, under det man ock söker klargöra och utveckla deras förståndsgåfvor.

År 1888 vårdades i hemmet 71 barn och under 1889 intogos 15. Till idiotafdelningen flyttades 20 barn. Under samma år hade 5 barn alldeles tillfrisknat, 24 väsentligt förbättrats, 31 blifvit oförändrade, 5 försämrats, 2 utskrifvits och 4 aflidit. Af dessa uppgifter finner man, att Eugeniahemmet är icke blott en tillflyktsort för olyckliga krymplingar, utan en verklig förbättringsanstalt som i flere fall förmår åt lifvet och samhället återskänka varelser som man kunde tro vara för alltid därifrån uteslutna. Den undervisning som meddelas så väl i läsning och öfriga skolkunskaper som i slöjd tyckes vara af ett högst välgörande inflytande, och drifves i synnerhet slöjden på ett utmärkt lyckadt sätt.

Hemmets föreståndarska är fröken H. af Klerker, och läkare dr C. J. A. Göransson.

***

Döfstumvården i Stockholm var den som först togs om hand, men har på senare årtionden väl icke underkastats någon väsentlig förändring, utan, åt minstone hvad den offentliga vården angår, fortgått i hufvudsak sådan den senast ordnats efter uppslag af den ädle människovännen O. E. Borg som i välsignelserikt nit utvecklat sin faders, den oförgätlige P. A. Borgs afsigter. Manilla på Djurgården lemnar fortfarande vård och undervisning åt ett stort antal döfstumma från hela landet. Men genom lagen af den 31 maj 1889, som indelar riket i sju distrikt, torde

kanske någon förändring inträda i vilkoren för Stockholms delaktighet i eller rätt att för framtiden begagna sig af institutet å Manilla för undervisningen af hufvudstadens i skolåldern varande döfstumma.

Emellertid har *Döfstummeföreningen* i Stockholm gjort till sin uppgift att på allt sätt främja de döfstummas väl, och ha i synnerhet ordföranden O. E. Borg samt vice ordföranden och skattmästaren, marin- och landskapsmålaren A. Berg, för det ändamålet utvecklat stor verksamhet. *Tysta skolan*, 25 Norrtullsgatan, är ock ett vackert bevis på hvad den enskilda välgörenheten kan åstadkomma för sådana vanlottade barns uppfostran och undervisning.

Väsentlig förändring har deremot inträdt med *Blindinstitutet* hvilket sedan det afskildes från gemensamhet med döfstumanstaltenoch, 1879, flyttades från Manilla till 37 Nybrogatan utvecklat sig inom eget område.

Lokalen vid Nybrogatan var altför trång och olämplig, och vid 1885 års riksdag beviljades 415,000 kr. för att vid Tomteboda i Solnaskogen uppbygga ett nytt hus för institutet. Våren 1886 började arbetet med denna nybyggnad och på sommaren 1888 var det i det närmaste fullbordadt. Under hösten sist nämda år flyttades institutet till den nya lägenheten.

Blindinstitutet.

Hufvudbyggningen, som ligger högt och fritt med framsidan åt söder, är uppförd af tegel i tre våningar, förutom källarvåningen, och med ett fyra våningar högt midtelparti, prydt med torn och tornur, det hela täckt med galvaniserad järnplåt. Det är ett palats i en landtlig omgifning, omsusadt af friska vindar och skogsdoft, prydligt och storartadt samt med alla vilkor för en sund bostad.

Källarvåningen innehåller kök, badrum, ångpannerum m. m. I bottenvåningen finnas en stor gymnastiksal, en matsal för gossar och en för flickor samt en för lärarne, serveringsrum, lärarnes samlingsrum, direktionsrum, arkiv samt fyra verkstadsrum och gossarnes två dagrum. Våningen en trappa upp innehåller bönsal, flickornas två dagrum samt två arbetsrum, sju lärosalar, ett biblioteksrum och ett rum för samlingar, direktörens bostadslägenhet och bostadsrum för lärarne. I våningen två trappor upp finner man boktryckeri, för tryckning af blindskrifter, sex sofrum, fyra tvättrum och ett par klädrum. Tre trappor upp har man musiksal och öfverspelningsrum.

Intet rum, med undantag af serveringsrummet, arkivet och ett par ekonomirum, har mindre än 80 kub.-meter i luftinnehåll. Gossarnes matsal håller 264 k. m., lärosalarne 84—207, två sofrum hvardera 332, fyra hvardera 185, gossarnes dagrum 180, flickornas 185. Köket har 134 k. m.

Inredningen och möbler äro bekväma och ändamålsenliga. Gaslysning finnes i alla rum och korridorer, utom i boningsrummen. Gas och vatten ledas från Karlberg, dit stockholmsledningarna äro framdragna. En kloakledning från institutets alla byggnader förenar sig vid Karlberg med en af Stockholms stad anlagd kloak som utmynnar i Karlbergssjön. Med undantag af bostadslägenheter hvilka värmas med vanliga kakelugnar, betjänas öfriga lokaler af en ångapparat, hvars två pannor ligga i källaren under hufvudbyggningens midtelparti. Det för uppvärmningen tillämpade systemet är Eks och Wimans patent. Frisk luft införas dels i förbindelse med de på 110 platser inom huset spridda värmeytorna, dels genom i ytterväggarne anbragta Wimans patentventiler för direkt luftväxling. Luften bortföres åter genom i inre väggarne uppstigande, murade trummor, förenade å vinden till gemensamma luftschakt som utmynna ofvan vattentaket.

Utom hufvudbyggningen, har institutet handtverks- och sjukhusbyggnad, repslagarebana och ekonomihus; alla inredda med erforderliga bekvämligheter och utrustade efter nyare fordringar.

Redan tidigt på morgonen börjar verksamheten i institutet. Gossar och flickor skynda från sofrummen ned till matsalarne. Alla äro blinda, men ega förvånande säkerhet i sina rörelser och hitta utan svårighet. Klockan ¾ 8 hålles morgonbön, och kl. 8 börjar arbetet. Kl. 10—10,40 är ledighet, och förmiddagsbrödet förtäres. Sedan arbetas det åter till kl. 2, då middag intages, åtföljd af ledighet till kl. 4,30, hvarefter arbetet å nyo vidtager för att afslutas kl. 7 e. m. Under sist nämda arbetstimmar ätes dock ett aftonbröd kl. 6, och kl. 8 samlas man till kvällsvarden. En half timme därefter hålles aftonbön, och kl. 9,30 skola lärjungarne vara i säng.

Detta är dagordningen, med 10 minuters uppehåll mellan undervisningstimmarne, då lärjungarne under behörig tillsyn vistas i fria luften. Fyra aftnar i veckan föreläses ur någon lämplig bok. Tre dagar i veckan är sångundervisning. Hvar dag gymnastisera både gossar och flickor under en half timme. Hvar fredag och lördag

på aftonen erhålla de växelvis varma bad med dusch och bassäng. På sön- och hälgdagar vandrar hela skaran, åtföljd af lärare och lärarinnor, till Solna kyrka, där flerstämmig sång utföres.

Lärjungarnes antal under första skolåret i institutets nya lägenhet var 62, bland hvilka 27 flickor. Af dessa erlade 26 hel afgift (300 kr. årligen) eller där under. Af frielever voro 11 intagna af institutets direktion och 25 från de särskilda stiften och Stockholms stad. Den fullständiga kursen beräknas till sju år.

Undervisningen meddelas i sex klasser dels muntlig, dels med upphöjd skrift och med tillhjälp af materiel, t. ex. modeller till boningshus, fartyg, vagnar, m. m., afbildningar i papier maché af människokroppen, uppstoppade djur,lefvande och torkade växter, mineralier, fysikaliska instrument o. s. v. Gossarne undervisas dess utom i korgmakeri, snickeri, borstbinderi och repslagning, flätning, m. m., och flickorna erhålla undervisning i synnerhet i stickning, virkning, knypling, listarbeten, bandväfnad och sömnad. För utbildning af känsel- och formsinnet samt iakttagelse- och föreställningsförmågan öfvas både gossar och flickor i modellering i lera, och de mera försigkomna modellera ornament och delar af människokroppen samt djurafbildningar efter gipsmodeller. Ur egen fantasi göra lärjungarna små kompositioner.

Institutet har fyra manlige och en kvinlig lärare för den egentliga skolundervisningen, två kvinliga i handarbeten, fyra verkstadslärare, en gymnastiklärare och en lärare i musik. Vid institutet finnas dessutom en husmoder, en vårdare, en vårdarinna, en vaktmästare, en sömmerska, en sjuksköterska, två drängar, fem pigor samt en maskinist och en eldare, således en ganska stor personal. Det hela ledes med nit och sakkännedom af institutets direktör, fil. dr P. Kerfstedt, hvilken tillträdde sin befattning 1879, då institutet flyttades från Manilla.

Hälsotillståndet har efter flyttningen till Tomteboda varit tillfredsställande, och lärjungarnes utseende bär i allmänhet vittne om friskhet och förnöjsamhet, liksom deras lekar under fristunderna präglas af ungdomens vanliga glädtighet. Fördelen af egen sjukvårdsafdelning har varit påtaglig för alla vid institutet, icke minst för anstaltens läkare dr E. Fogman.

Blindinstitutets nya anstalt å Tomteboda är ett vackert bevis på hvad nutiden kan åstadkomma för lindrande af olyckliga medmänniskors förut tröstlösa belägenhet och på de uppoffringar som svenska staten varit villig att göra för det ändamålet. Men alla blinda kunna ty värr icke vinna inträde vid denna anstalt, och bredvid statens åtgöranden är godt utrymme för äfven den enskilda välgörenheten. I öfvertygelse härom bildades 1885 *Föreningen för blindas väl* som bland annat har till syftemål att främja de blindas själfverksamhet, tillhandahålla dem verktyg och materialier, sprida insigten i blinda barns vård och uppfostran m. m. För att främja dessa sträfvanden har föreningen bland annat bildat ett *Hem för blinda kvinnor* som öppnades 1886 och är beläget i Djurgårdsstaden, afsedt för 8 kvinnor. Så har föreningen ock anordnat en försäljningsbod för blindas arbeten.

Af föreningar och enskilda är dess utom upprättadt *Arbetshemmet för blinda*, 34 Nybrogatan, som grundades 1870 och där 18 blinda erhålla fri arbetslokal och lön för arbete samt fri bostad eller hyresbidrag.

***Långt senare än döfstum-undervisningen, hvilken här räknar sin tillvaro från det första tiotalet af vårt århundrade, och äfven än de blindas uppfostran, som började några och trettio år senare, är vården af de *sinnesslöa*. Vi ha redan vid omnämnandet af Eugeniahemmet funnit att en sådan vård är där anordnad bredvid anstaltens öfriga verksamhet. Men då man går från nämda hem, bör man icke underlåta att hälsa på i n:o 16 Norrtullsgatan för att aflägga besök i där varande *Skola för sinnesslöa barn* och göra bekantskap med den ädla människovän, som är skolans föreståndarska. Där finner man människokärlek i vackraste och starkaste form, och man ser hvad en sådan kärlek förmår uträtta.

Skolan för sinnesslöa barn upprättades 1870 af professor N. G. Kjellberg, arkivarien O. v. Feilitzen och fru R. Olivecrona jämte några flera människovänner hvilka icke förgäfves vädjat till allmänhetens gifmildhet, men det är egentligen från sommaren 1878 som skolan kunnat utveckla någon mera tillfredsställande verksamhet. Det var då friherrinnan Thorborg Rappe öfvertog föreståndarskans plats och började egna hela sin stora intelligenta kraft åt detta barmhärtighetsverk.

Thorborg Rappe.

Det är Thorborg Rappe som genom ihärdiga kärleksfulla bemödanden, understödda af en genom studier och

iakttagelser i främmande land utvecklad sakkännedom, lyckats föra de sinnesslöa barnens undervisning och uppfostran till förut ej ens anade resultat. Efter att nästan omedelbart ha från eget lyckligt familjelif öfvergått till utöfvande af de maktpåliggande pligter som äro förenade med uppfostran af stackars sinnesslöa, för henne förut okända varelser, satte hon sig snart in i alt hvad en sådan uppgift kräfver och har sedan med ständigt ökad framgång verkat på detta område till nytta och välsignelse för de olyckliga. Det gälde för Thorborg Rappe att komma under fund med den bästa och säkraste vägen, och hennes stora intelligens fann den snart i studiet af det individuela hos hvarje sinnesslö, där åtminstone någon gnista finnes att taga vara på för att utveckla och uppöfva till ett, om ock stundom svagt flämtande ljus.

Det är det varma intresset för lidande medmänniskor som varit Thorborg Rappes förnämsta medhjälpare, och man behöfver endast se huru detta intresse yttrar sig vid behandlingen af barnen i skolan föratt förstå, att det kan uträtta stora ting. Föreståndarskans medlärarinnor och de där anstälde slöjdlärarne tyckas också påverkade af hennes människovänliga nit och söka hvar och en på sitt sätt bidraga till uppnåendet af det gemensamma målet. Då man genomgår skolrummen i undervisningstimmarne, får man ingalunda något obehagligt intryck af de olyckliga barnen. Man tvärtom glädes och förvånas öfver de framsteg som dessa barn kunnat göra och man öfvertygas om, att den metod som användes i denna skola måste vara af mycket godt inflytande på sådana lärjungar. Öfverraskande är att se med hvilken färdighet en del af dessa sinnesslöa t. ex. räknar i hufvudet och att för öfrigt höra huru de redogöra för hvad de inhemtat. Det är för öfrigt icke skolan ensam som verkar det goda, utan det *hem* där friherrinnan Rappe är de olyckligas kärleksfulla moder.

Enligt de senaste tillgängliga uppgifterna, de för 1887, funnos vid det årets slut 19 gossar och 16 flickor i skolan, men 4 barn hade dess utom under året där njutit uppfostran, af hvilka dock tre varit omottagliga för undervisning och en aflidit. Afgifterna äro mellan 216 kr. och 660 kr. årligen, alt efter som hel eller half afgift betalas samt olika i de två klasserna. Utan afgift, på statens anslag, funnos 13 barn och utan afgift på fruntimmers-föreningens donationsfond ett barn.

Enär man kommit till insigt om handarbetets och slöjdens stora betydelse för de sinnesslöas uppfostran, så gifves i dessa ämnen en undervisning som åstadkommer ganska vackra arbeten. Gymnastikundervisning meddelas äfven. Skolan har ock ett seminarium för utbildande af lärarinnor, och bestrides denna undervisning af föreståndarskan själf.

Kostnaden för skolans underhåll gick 1887 till 14,858 kr., och kostnaden för hvarje barn per dag till 1 kr. 13. Föreningen för sinnesslöa barns vård hade en inkomst af 36,042 kr., hvaribland statsanslag för 1886 utgjorde 13,000, och utgifterna voro 32,074 kr.

Men det är icke nog med att det finnes skolor för de sinnesslöa barnen. Man måste ock tänka på deras framtid sedan de lemnat skolan. Utan ett godt hem, där de kunna erhålla den ledning de fortfarande behöfva för att göra någon nytta med de förvärfvade kunskaperna, äro alla kärleksfulla bemödanden under skolåren af ringa nytta. Därför inrättades ett, genom en basar åstadkommet, litet fortsättningshem i n:o 27 Norrtullsgatan, där gossar sysselsattes hufvudsakligen med snickeri. Men detta hem är nu flyttadt till Rickomberga i grannskapet af Upsala, där nio skyddslingar användas vid jordarbete och visa sig glada och nöjda. Ett arbetshem för flickor är nu öppnadt i n:o 14 Norrtullsgatan. Grundplåten till detta erhölls genom en basar 1885 som lemnade en behållning af 14,000 kr., hvilken summa ökades genom gåfvor, försäljningar m. m., så att den uppgått till 25,000 kr. Ytterligare erhöllos öfver 2,100 kr. genomatt åtskilliga personer skänkte pengar till arbetshemmet, i st. f. att genom kransar och blommor o. s. v. vid begrafningen hedra minnet af dr S. Lovén, i lifstiden en af idiotvårdens mest nitiske främjare och som särskildt verkat för detta tillämpningssystem. Där äro nu flera unga kvinnor, idiotskolans f. d. lärjungar, flitigt sysselsatta med väfnader, knyppling, sömnad o. s. v., hvilket alt de utöfva med noggranhet och skicklighet.

Mycket har således under senare tider gjorts i Stockholm för idioters uppfostran och undervisning, men mycket återstår ännu att göra. »Om det är sant», säger Thorborg Rappe i sin intressanta skildring af en studieresa i utlandet 1887, »att ingen länk i samhällskedjan är så obetydlig, att den icke inverkar på sammanhållningen af det

hela, så är det också visst, att den olyckliga idiotens djuriska skrik är ett missljud som når vidare kretsar än blott de arma medlemmarnes af den familj han tillhör.»

***

Alla fattiga barn äro lyckligtvis icke kroppsligt missbildade eller andligt slöa, men behöfva likväl tagas om hand af barmhärtiga medmänniskor, så vida de icke skola förgås eller öfverlemnas åt fysiskt och moraliskt elände. Vi ha redan erinrat om Allmänna barnhusets uppgift i afseende på späda barn och påminna äfven om *Frimurarebarnhuset*. De något äldre barnen äro ofta lika värnlösa. Det är för att i någon mån afhjälpa det onda som Stockholms kommun inrättat sina *barnhem*, som Stockholms stadsmission har *sitt* ganska betydande barnhem, n:o 20 Norrtullsgatan, och som J. O. Lindgrens »Trasskola», Malmqvistska barnuppfostringsanstalten samt barnhemmen i Hvita bärgen å Södermalm m. fl. uppstått, för att icke tala om så gamla inrättningar som t. ex. den Murbeckska vid St. Paulsgatan för fattiga flickors uppfostran, hvilken räknar sin tillvaro ända från slutet af förra århundradet.

Kommunens barnhem äro två, ett för flickor, det äldsta, i verksamhet sedan 1882, i n:o 33 Rådmansgatan, och ett för gossar, öppnadt 1885, i en gammal och ruskig träbyggning, n:o 66 Luntmakaregatan, men som dock hålles mycket ordentlig och där barnen ha en stor gård till lekplats. Det förra, bättre utstyrdt i afseende på lokalen, har ett anslag af kommunen, hvilket gått till mellan 7 och 9,000 kr. och har på senare år haft i medeltal dagligen några och trettio flickor med en underhållskostnad af 8,688 kr. år 1887. Barnhemmet vid Luntmakaregatan har ett anslag af 9,000 kr. med ungefär lika många barn och en underhållskostnad år 1887 af 7,829 kr.

Dess utom har Stockholms stad två *uppfostringsanstalter*, en för gossar i n:o 12 Tjärhofsgatan och en för flickor i n:o 7 Barnängstvärgatan. Den förra hade 122 gossar år 1887, och flickornas antal i den senare var 82. Underhållskostnaden för gossarna uppgick till något öfver 29,200 kr. samt för flickorna till något öfver 14,000 kr.

En enskild uppfostringsanstalt för flickor, den *Malmqvistska*, 22 Torkel-Knutsons-gatan (f. d. Skinnarviksgatan) å Södermalm lemnade vid ingången af 1889 vård och undervisning åt 64 fattiga flickor och hade under 1888 haft utgifter af tillsammans nära 23,500 kr. Tillgångarne i fast egendom, m. m. uppgingo till nära 41,700 kr., utom en donation under året på 6,000 kr.

Klockaren i hofförsamlingen J. P. Malmqvist hade jämte sin hustru år 1852 mot ringa ersättning i sitt hem mottagit några minderåriga flickor som voro i saknad af nödig tillsyn och skötsel, och år 1864 bildades ett sällskap till »understödjande af den Malmqvistska uppfostringsanstalten». Detta sällskap öfvertog anstalten, då Malmqvist lemnade den. Antalet flickor har dock varit större än nu, nämligen redan 1860, då det uppgick till 79. En hushållsskola, som var förenad med anstalten, upphörde våren 1889.

Nutidsstaden med sina stora byggnader rycker alt längre fram mot Stockholms utkanter, men ännu ser det föga storstadsaktigt ut i Hvita bärgen. Där ligga många måleriska kojor mellan bärgsskrefvorna eller hänga på klippväggarne, men deras inre är alt annat än glädjande. I åtskilliga af dessa kojor råder ett sådant elände, att människorna måste rysa vid dess bekantskap. Och likväl har det varit långt värre förut, men sedligheten står ännu på låg ståndpunkt, dryckenskapen på så mycket högre. Gräl och slagsmål äro hvardagstilldragelser. Andlig och lekamlig smuts äro kojornas ständiga bohag.

Men, såsom sagdt, det *var* värre, och att tillståndet i någon mån förbättrats har man otvifvelaktigt att i främsta rummet tacka Elsa Borg, en from dam som slagit sig ned på en af Hvita bärgens skråningar och där nu i åtskilliga år drifvit en ihärdig missionsverksamhet. För henne äro icke några skrymslen i kojorna obekanta. Hon känner alt och vill hjälpa alla. Hon är bärgens drottning, men en ödmjuk och kärleksrik drottning som icke räknar *sig* till godo hvad hon uträttar, utan gifver gudi allena äran. När man träder in i fröken Borgs hem, finner man genast hvem hon är och hvad hon kan åstadkomma. Det är enkelt och fridfullt, soligt och gladt i det hemmet. Om man också kan tycka, att bibelspråken på väggarne icke äro nödvändiga för att intyga värdet af husmoderns kristliga företag, så förstår man dock, att de icke sitta där för att skryta med fromheten och såsom en skylt, utan för att

husets invånare känna sig tillfredsstälda attständigt ha dem för ögonen. Det gör godt att tala med denna lika bildade som fromma kvinna, äfven om man icke delar hennes religiösa åsigter. Man måste beundra den fasta tillförsigt hvarmed hon utöfvar sitt stora barmhärtighetsverk och den ömhet hon visar för alla dessa eländiga i hennes grannskap, synnerligen för barnen hvilkas räddarinna hon är.

Då Elsa Borg år 1875 åtog sig att varda föreståndarska för missionsverksamheten i Hvita bärgen, hade hon förut i åtskilliga år förestått en enskild flickskola i Gefle. Några fruntimmer hade, ömmande för den skriande nöden i dessa trakter af Stockholm, beslutat att för dess afhjälpande inrätta ett s. k. *bibelkvinnohem* efter föredöme af ett dylikt i London, inrättadt 1857 af fru Ellen Ranyard. Mot slutet af 1876 var detta hem färdigt, öfvertogs af Elsa Borg och började sin verksamhet med att sprida biblar och besöka de fattiga för att uppmuntra till bibelns läsning samt gifva råd och handräckning, synnerligen för att förmå de fattiga att söka hjälpa sig själfva. Utan egna tillgångar, endast verkande genom frivilliga gåfvor, sökte bibelkvinnorna att lemna både andlig och lekamlig hjälp äfven såsom sjuksköterskor, och därmed ha de sedan alt jämt fortsatt.

Mot detta bibelkvinnohem ha dock många anmärkningar gjorts, dels mot otillräckligheten af den teoretiska kurs som dessa kvinnor skola där undergå, dels mot ofullständigheten af deras kännedom i sjukvård, hvaruti ingen praktisk undervisning meddelas, dels ock mot att de unga kvinnorna icke kunna påräkna någon lämplig anställning när de efter kursens slut lemna hemmet. Huru vida dessa anmärkningar äro i alt fullt berättigade, är svårt att afgöra, men icke torde de vara alldeles ogrundade. För att vederlägga dem skulle väl *Trons hvila*, den månadstidning som fröken Borg utgifver, vara lämpligt organ.

Utom bibelkvinnohemmet, har samma »anstalt» ett *skyddshem* för fallna kvinnor, ett *missionshem* för den yttre missionen samt, det vigtigaste af alt, fyra i olika hus belägna *barnhem* med till sammans några och sextio flickor. Ett besök i de sist nämda hemmen är af ganska stort intresse och hvad där uträttas är otvifvelaktigt af god välsignelse. Fröken Borg och hennes medhjälperskor söka upp de uslaste mödrar, synnerligen sådana som straffats för brott eller sjunkit i de värsta laster, och mottaga deras barn för att uppfostra dem till goda och nyttiga människor. Man får ett förträffligt intryck af hvad som kallas »missionsarbetet i Hvita bärgen», om man t. ex. går in i det nya barnhemmet i Zethræus'ska malmgården vid Bondegatan och afhör undervisningen med de större flickorna eller kastar en blick i ett rum, där småbarn på två eller fyra år äro lifligt sysselsatta medsina leksaker. Alla se friska och nöjda ut, äro snyggt klädda och tyckas icke lida brist på något, ej häller således på den frimodighet som utmärker ett normalt barn i ett godt hem.

Men hvarifrån tager Elsa Borg medel till upprätthållande af alla dessa *hem* med aflöning af lärarinnor och vårderskor för de några och sextio barnen, föda för dem och för bibelkvinnorna samt skyddshemmens invånare, i alt öfver hundra personer? För skyddshemmet hade hon t. ex. 1885 ett bidrag från fångvårdsstyrelsen af 300 kr., för barnhemmen tillsammans 3,200 kr. af fattigvården samt i betalning för barn från enskilda personer, barnhuset och fattigvården något öfver 1,000 kr. Arbeten verkstälda i skyddshemmet inbragte öfver 3,800 kr., och detta hems trädgård gaf något öfver 1,000 kr. Men alt detta går icke till 10,000 kr., och »missionsarbetet» kostade under 1888 nära 27,000 kr. De felande 17,000 måste således till allra största delen insamlas genom frivilliga gåfvor. Ett par försäljningar inbragte blott omkring 800 kr.

Det tyckes, som fröken Borg skulle således ha det ganska bekymmersamt, men hennes fasta tillförsigt kan aldrig rubbas, och hon ser lika glad och förtröstansfull ut, äfven om förhållandena synas aldrig så mörka.

»Jag vet ju», säger hon, och glad tillförsigt lyser ur hennes vänliga ögon, »att herren alltid hjälper. Mångfaldiga bevis har jag ju mottagit på det. Förrådet är kanske uttömdt, men vår faders förråd är det inte. Han fyller stund för stund våra behof.»

Ja, de 17,000 som fattades 1888 uteblefvo icke. De fromma välgörande äro mäktiga af storartade gåfvor.

Det är för öfrigt icke endast på detta område som den enskilda välgörenheten i Stockholm utöfvar sin betydande verksamhet. Antalet af fonder och stiftelser af olika slag är så mångfaldigt och verkar på så många olika håll, att det skulle behöfvas en vidlyftig bok för att, om ock helt knaphändigt, redogöra för den verksamheten. I mycket af

detta är det den religiösa hänförelsen som är den egentliga häfstången, och det fritänkande Stockholm har bredvid sig starkt troende krafter som aldrig försumma att visa sig lefvande i storartad barmhärtighet.

Bland dessa har *Kristliga föreningen för unge män*, hvars ordförande är prof. F. Schulthess, utom annan verksamhet också syftat till välgörenhet och ställer därför till »fattigbjudningar», vid hvilka tillsammanlagdt mellan 3 à 400 fattiga bespisas årligen. *Kristliga föreningen af unga kvinnor* lägger sig i synnerhet vinn om att skydda tjänstflickor, hvarför föreningen under flyttningstider inbjuder lediga sådana att på ett angenämt sätt tillbringa sin afton i föreningens lokal, 13 Norrlandsgatan, samt skaffar resande tjänstflickor natthärbärge.Ordföranden i denna förening är den på många af människokärlekens områden bekanta fru N. Andersson-Meijerheim.

Mera så att säga profana sällskap äro *Fattiges vänner*, *Fattiga barns vänner*, *Jultomtarne* och *Barnavännerne*, hvilka två senare utdela kläder åt fattiga barn, samt ett stort antal liknande föreningar.

Hvart man vänder sig, finner man välgörenhet i stort och smått och många äro de personer i vårt samhälle, synnerligen af det kvinliga slägtet, som egna tid och krafter åt barmhärtighetsverk. Se på detta outtröttliga fruntimmer som dag ut och dag in besöker fattiga, gör sig noggrant underrättad om alla deras förhållanden, pröfvar och öfverväger och, där verklig nöd finnes, alltid lemnar hjälp, har tid och kraft att under årtionden deltaga i styrelser af välgörenhetsinrättningar, lemna råd och upplysningar öfver alt, aldrig tröttas, aldrig ser missnöjd ut. En sådan är t. ex. fröken Hilda Dalman, hvars namn alltid skall med glädje och välsignelse nämnas i Stockholms välgörenhetshistoria under senare två eller tre årtionden.

Men en sanning är, att välgörenheten i vår hufvudstad arbetar med alt för spridda krafter, att månget godt verk därigenom försvagas eller rakt af tillintetgöras. Enhetspunkten saknas åtminstone i den enskilda barmhärtigheten. Det är för att främja *samarbete* mellan alla som arbeta i välgörenhetens tjänst, som det förslagits, att en förening skulle stiftas för att bereda dem tillfälle att träda i förbindelse med hvarandra och i ordnad samverkan sträfva till gemensamt mål. En sådan enhetspunkt skulle utgöra ett slags centralbyrå för välgörenheten. Förslaget är ännu i sitt första utkast, men torde kunna utvecklas till allmänt gagn.

XXIX.
Kvinlig verksamhet.

Kvinnans verksamhet på välgörenhetsområdet har altid varit af betydenhet, äfven om den under senare tider ytterligare utvidgats, men nya Stockholm har dess utom dragit nytta af hennes arbete på flere andra områden och kan glädja sig åt den alt mera stadgade öfvertygelsen, att hennes deltagande i samhällsutvecklingen är af gagn icke blott för kvinnan själf, utan ock för det allmänna. Några delar af hennes vidgade sysselsättning har hon odlat till sammans med mannen, t. ex. i *Föreningen för gift kvinnas eganderätt*, i den *Svenska federationsafdelningen*, o. s. v., i andra har hon utan manligt biträde sökt verka för något särskildt ändamål, såsom i *Svenska kvinnoföreningen*, som afser att på det sätt som står i kvinnans förmåga bidraga till fosterlandets försvar, eller i *Kvinnoklubben*, hvilken har till syfte att sammanföra fruntimmer för utbyte af idéer och idkande af ett godt kamratlif. Hon har också önskat bidraga till nykterheten och därför bildat *Svenska kvinnornas nykterhetsförening*, och hvart vi än blicka i vårt nutida samhälle finna vi kvinnor med utvidgad verksamhet, utan att detta haft någon ofördelaktig inverkan på deras kall i hemmet.

Det var en svensk kvinna som redan för årtionden sedan verkade för sitt köns utveckling i så väl sedligt och intellektuelt som i socialt och ekonomiskt afseende, och hennes verksamhet lefver i alla deras hjärtan som älska fosterlandet och framåtskridandet. För att hugfästa det i minnet och arbeta vidare i den riktning som den ädla kvinnan och snillrika författarinnan angifvit, stiftades här 1884 *Fredrika-Bremer-förbundet*.

Förslagets upphof var Sophie Adlersparre, född Leijonhufvud, en för svenska kvinnans rättmätiga intressen ständigt verksam ochhandlingskraftig författarinna, hvilken till sammans med en annan för framåtskridandet i allmänhet verksam och särskildt för kvinnans sak troget arbetande skriftställarinna, Rosalie Olivecrona, född Roos, känd äfven som vitter författarinna, redan 1859 grundade »Tidskrift för hemmet», där nämda sak i nära tre årtionden varmt och talangfullt förfäktades, något som också forsättes af tidskriftens efterträdare »Dagny».

Märket S. L—d och det däraf bildade författarenamnet Esselde hade gjort fru Adlersparre känd och aktad bland det lugna framåtskridandets alla vänner, hvarför hennes förslag till det nya förbundet också vann liflig anklang.

Sophie Adlersparre.

Den komité som hösten 1884 bildades af redaktionen af Tidskrift för hemmet utfärdade jämte några andra personer inbjudning till ett möte. Bland inbjudarne voro, utom fru Adlersparre, fruarna E. Ankarsvärd och F. Limnell, väl bekanta i de hufvudstadskretsar, där samhällsvigtiga idéer fostras och utvecklas samt fil. doktor fröken E. Fries, historisk författarinna. De manlige medlemmarne voro riksantikvarfen H. Hildebrand och rektor G. Sjöberg. På detta möte stiftades Fredrika-Bremer-förbundet som angaf sitt ändamål vara att under kraftig samverkan af erfarna kvinnor och män inom så vida kretsar af vårt land som möjligt verka för en sund och lugn utveckling af arbetet för kvinnans höjande i sedligt och intellektuelt, så väl som i socialt och ekonomiskt afseende. Förbundet tillkännagaf sig också vilja vara en lefvande minnesvård öfver Fredrika Bremer och verka dels genom öfverläggningsmöten, dels genom upprättande af en förbundsbyrå i hufvudstaden med uppgift att inhemta och meddela upplysningar, till handa hålla anvisningsböcker och literatur, skol- och arbetsplaner, m. m. Förbundet skulle också bland kvinnor af alla klasser sprida kännedom om deras rättsliga ställning, medverka till utbredning af frågor om nödiga skolreformer, verka för att erfarna kvinnor må deltaga i skolstyrelser och alla anstalter där barn och kvinnor i större antal vistas, söka verka för öppnande af nya banor för kvinnans verksamhet, verka för bildande af stipendiefonder för kvinnor i syfte att bereda dem utväg till själfförsörjning m. m., m. m.

Hvad förbundet satte på sitt program har det samvetsgrant sökt uppfylla och äfven åt andra håll utvidgat sin verksamhet. Medlemmarnes antal har ock ständigt ökats. Från att 1885 ha varit 886 var det 1,381 år 1888. Infinner man sig på förbundets byrå, som nu är i n:o 5 Malmtorgsgatan, kan man snart bilda sig en föreställning om huru anlitad denna byrå är. Dit komma fruntimmer för att söka genom byråns förmedling få anställning, i synnerhet somlärarinnor, och andra som söka erhålla sådana arbetsbiträden. Där anhåller man om råd i ekonomiska, juridiska och hygieniska angelägenheter eller om vägledning i hemstudier samt vid inköp af ungdomsliteratur o. s. v. Förfrågningar angående skolor, lärokurser och arbetsområden äro ganska talrika. På byrån infinna sig också åtskilliga och begära upplysningar om svenska kvinnornas arbete för vinnande af allmän rösträtt. Tiden närmast före stadsfullmäktigevalen har byrån lemnat upplysningar åt Stockholms i kommunala angelägenheter röstberättigade kvinnor.

På byrån äro fyra fruntimmer ständigt sysselsatta med att gå allmänheten tillhanda.

Under 1888 erhöllo 215 personer genom byrån anställning som lärarinnor, föreståndarinnor, biträden i hem, på kontor och i handel, m. m. samt lemnades öfversättningsarbete, renskrifning o. s. v. Sammanlagda beloppet af fasta årslöner för det af byrån förmedlade arbetet uppgick 1888 till nära 33,000 kr.

På många områden fortgår således Fredrika-Bremer-förbundets verksamhet med stor framgång. Bland dess förnämsta företag är att söka afhjälpa den orättvisa som hittills nekat kvinnorna yrkes- och studiestipendier, under det männen, hvilka dess utom få all undervisning så godt som kostnadsfri, ha stipendier uppgående till millioner. Förbundet har insett, att hvad som så ofta hindrar den obemedlade kvinnan att genom eget arbete vinna sin utkomst och ställer henne hjälplös i kampen för tillvaron är saknaden af den grundliga insigt och arbetsskicklighet som nu mera äro oundgängliga vilkor för att erhålla inbringande arbete. Därför har inom förbundet utarbetats plan till bildande af en fond för *yrkes-* och *studiestipendier för kvinnor*. Förbundet har erinrat, att endast i Stockholm finnes, enligt statistiska centralbyråns uppgifter vid utgången af 1885, omkring 17,800 flera kvinnor än män och som icke kunna fritagas från pligten att hjälpa sig själfva, men i de flesta fall äro i brist på yrkesskicklighet därifrån hindrade. Denna fond är nu under bildning och skall utgöra dels en *donationsfond* af under särskilda vilkor donerade medel, dels *allmänna stipendiefonden*, åstadkommen genom insamling och gåfvor.

Bland öfriga områden för förbundets verksamhet har på senaste tiden också uppstått anskaffande af

sjuksköterskor, hvarvid byråns förmedling flitigt anlitats af så väl sköterskor som dem hvilka äro i behof af sådana.

Förbundet har nu egen *sjukkassa* med 136 delegare vid slutet af 1888 och som under året utdelade 694 kr. i sjukhjälp.

Fredrika-Bremer-förbundet sträcker sin omsorg öfver hela Sverige och har hösten 1889, på framställning af *dansk kvindesamfund*,börjat verka äfven i fråga om svenska tjänstflickors utvandring till Danmark, och byråns föreståndarska, fröken G. Adelborg, har på förbundets vägnar företagit resor i södra delen af landet för att inhemta upplysningar hvilka sedan användas i de skrifter som skola utsändas för att motverka de till sina följder så olyckliga utvandringarna.

Det händer ock, att förbundet låter representera sig i utlandet, såsom då det sommaren 1889, genom några intresserade medlemmars bidrag, skickade doktor Ellen Fries till de under verldsutställningen hållna kvinnokongresserna i Paris.

Fredrika-Bremer-förbundet arbetar således ganska träget, men ett par gånger om året roar det sig. Det ställer då till ett samkväm som är mycket besökt och där korta föredrag hållas, musik utföres, nya konstslöjdalster utställas och sällskapsglädjen alltid är af bästa slag. Månget ensamt och kanske föga bemedladt fruntimmer finner här ett för henne välkommet tillfälle att för en måttlig afgift deltaga i ett sällskapsnöje som hon annars måste försaka och njuta en för henne väl behöflig upplifvande förströelse. Äfven i sina samkväm verkar således Fredrika-Bremer-förbundet i kvinnornas intresse.

Förbundets styrelse består af en ordförande och en vice ordförande, en sekreterare och en kassaförvaltare, åtta andra ledamöter samt tolf suppleanter. Af dessa tjugufyra personer äro nio manlige.

***

Hvarje dag ser man ett stort antal herrar och damer begifva sig till n:o 18 Brunkebergstorg och sprida sig i våningen en trappa upp, där några fruntimmer äro ifrigt sysselsatta med att förevisa broderier, konstsömnader, väfnader, m. m. Hvart man vänder sig ser man sådana arbeten och man hör icke annat än »opphemta», »flossa», »krabbasnår», »dukagång» med mera sådant. Vackra och kraftiga färger lysa mot oss öfver alt, smakfulla mönster locka oss att stanna och beundra, konstförståndiga upplysningar från de unga damerna väcka vårt intresse för alla dessa arbeten. De besökande visa också det lifligaste deltagande för hvad de här se. Några köpa färdiga arbeten. Fruntimmerna skaffa sig mönster och materialier för att själfva förfärdiga dylika, somliga bara betrakta och glädjas åt de präktiga föremålen. För alla är det en öfning i god smak och en erfarenhet i olika tiders och lands handarbeten, en påminnelse hvad vi kunna lära af våra forntidsskatter inom husslöjd, en väckelse till ökad kärlek för det fosterländska arbetet, men ock en inblick i andra folks konstväfnader, sömnader, m. m.

Det är på *Handarbetets vänners* byrå vi befinna oss, och det är endast i hvardagslag. Ett par gånger om året är här särskildutställning, och en sådan lemnar ännu kraftigare bevis på hvad »vännerna» uträtta. Textila konstverk äro icke ovanliga hos Handarbetets vänner hvilka utställa en så stor mångfald af intressanta arbeten, att man stundom måste förvåna sig öfver att föreningen med sina små tillgångar kunnat åstadkomma alt detta.

Handarbetets vänner.

Hvarje sådan utställning lemnar nya intyg om att Handarbetets vänner troget framhärda i sin afsigt att taga vara på den textila konstslöjd som hos vår allmoge bevarat sig tämligen oförfalskad under smakens och modernas växlingar hos öfriga samhällsklasser, men ock att sällskapet söker draga nytta af all annan textil konstslöjd, hvar den än uppenbarar sig.

Det är Handarbetets vänner som lärt oss, att vi i vår fosterländska textilkonst ega så mycket vackert och intressant, att det väl förtjänar att föredragas framför utländska arbeten. Men Handarbetets vänner försumma därför icke att, då sådant kan bidraga till detfosterländska ändamålet, uppvisa främmande lands arbeten. Så har man på utställningarna sett t. ex. broderier icke blott från olika delar af Sverige, utan äfven från Italien,

Nordafrika, Turkiet och andra österländska trakter ända bort åt Kina, och föreningen har, efter hvad utställningarna också visat, förstått att med framgång draga nytta af österländska motiv.

Handarbetets vänner ha, liksom Fredrika-Bremer-förbundet, »Tidskrift för hemmet» att tacka för sin tillvaro. Föreningen stiftades 1874 af fruarne S. Adlersparre och H. Winge till sammans med några andra konstvänner och sakkunniga damer i ändamål att uppmuntra samt i konstnärlig och fosterländsk riktning utveckla den kvinliga hemslöjden. Dess första lifsyttring var en »mönster- och arbetsbyrå» vid Drottninggatan.

Föreningens tillvaro var i början mycket blygsam. Hon egde till sitt förfogande endast ett litet, mörkt rum innanför ett växelkontor samt hyran garanterad af styrelseledamoten, fröken Hanna Lindberg, hvilken ända till sitt frånfälle 1889 genom större och mindre lån möjliggjort föreningens bestånd. Rik var också föreningens tillgång på personliga krafter. Föreningens stora, aldrig nog erkända förtjänst att från glömska ha räddat de gamla svenska allmoge väfnaderna och införlifvat deras mönster med nutida konstväfnad har också varit hennes egen räddare under brydsamma tider, ty i dem har hon funnit nästan outtömliga förråd af motiv för nya arbeten som vunnit bifall och afyttring.

Föreningen såg sig också snart i stånd att flytta in i en större och ändamålsenligare lokal, n:o 15 Brunkebergstorg, där hon stannade till dess hon, 1887, begaf sig midt öfver torget och tog i besittning en ännu bättre lägenhet, den hon nu innehar. Väfskolan inrättades först vid Bellevue, men flyttades sedan till byråns gamla lokal vid Brunkeberg och är nu i n:o 12 Klara Västra Kyrkogata.

Föreningens angelägenheter ledas af en styrelse af nio fruntimmer med lika många suppleanter, hvilka arbetade först under fru S. Adlersparres och nu verka under fru A. Wallenbergs ordförandeskap. Den första direktrisen, fröken Anna Fleetwood, nu mera fru Derby, lemnade sin befattning 1884 i följd af sitt giftermål och afflyttade till England, och utsågs till hennes efterträderska fröken Ingeborg Eketrä, nu mera fru Petrelli. Till båda dessa, liksom till ekonomidirektrisen, fröken Alma Österberg, stå Handarbetets vänner i stor förbindelse för hvad de uträttat och fortfarande uträtta för föreningens bästa. Utom direktriserna, ha fru Winge och fröken M. Rohtlieb varit föreningens konstnärliga ledarinnor och dem till hvilka hon från början står i kanske den största tacksamhetsskulden, under det också fröknarna A. Branting, K. Petré, S. Gisberg m. fl. egnat ihärdigt arbete och stor sakkunskap åt föreningens framgång.

För väfskolan, som flitigt anlitats och där år 1888 tjugu väfstolar voro samtidigt upptagna, är en fast lärarinna, fröken C. Sundberg. Från början af1888 har föreningen såsom lärarinna i syskolan anstält fröken M. Popper, en af de skickligaste lärjungarna från den berömda kejserliga fackskolan i Wien för broderier. Så väl väf- som syskolan gingo med förlust under 1888, men båda dessa skolor uträtta så mycket för spridandet af skicklighet i kvinlig handaslöjd, att föreningen anser de uppoffringar de kräfva vara af stor nytta för den goda saken.

Arbetslöner och aflöningar utgingo under 1888 med 40,094 kr. Sju år förut utgjorde denna utgift blott 19,726 kr., och således har den förtjänst föreningen kunnat skaffa arbetssökande kvinnor på de åren stigit mer än dubbelt. Å byrån funnos 12 ordinarie samt åtskilliga extra biträden, och föreningen sysselsätter öfver 200 arbeterskor, af hvilka många utföra sådana arbeten som förut uteslutande togos från utlandet.

År 1888 räknade föreningen 909 ledamöter, hvilka till sammans erlade 4,500 kr. i årsafgift, hvaraf 2,034 kr. återburits i form af utlottade arbeten. K. maj:t beviljade det vanliga anslaget 1,200 kr. och dess utom 500 kr. för deltagande i Köbenhavnsutställningen. Föreningens tillgångar voro vid ingången af 1889 nära 87,825 kr., och då skulderna uppgingo till 25,977, var kapitalbehållningen 61,848 kr., men uteslutande i lager, hvarigenom föreningen fortfarande är i saknad af rörelsekapital. Varor såldes 1888 för 74,059 kr. hvilket var öfver 7,000 kr. mer än året förut.

Handarbetets vänner inskränka icke sin verksamhet inom Stockholm, utan lemna arbete åt många af allmogens kvinnor som därmed förtjäna sitt lifsuppehälle. Det är dock förnämligast i hufvudstaden som föreningen har sina skickligaste konstväfverskor och där förfärdigas hennes flesta broderier. Föreningen uppmuntrar äfven mönsterritningar, köper inhemska tecknares mönster och skaffar sig gamla väfnader och broderier. Dels själfva, dels genom Tidskrift för hemmet ha handarbetets vänner utgifvit mönster och mönsterböcker samt ett större mönsteralbum.

Med utmärkelse har föreningen deltagit i flere stora utställningar, såsom i Finland, Norge, Danmark, Nordamerika, Holland, Frankrike, Storbritannien. Från verldsutställningen i Paris 1878 hemfördes guldmedaljen. På utställningen i Köbenhavn 1888 hade föreningen lysande framgång.

Samma år deltog föreningen i en mellanfolklig utställning i Glasgow samt i en svensk i Göteborg och vann

erkännande på bägge.

Handarbetets vänner utgöra således en i sitt slag allenastående förening, som icke är någon välgörenhetsanstalt, ej häller något företag för egen vinst, utan en praktisk, konstindustriel inrättning med uppgift att höja det fosterländska handarbetet, att meddela bildade kvinnor håg och skicklighet att med egna händers verk pryda sina hem och utveckla sin smak samt att hos andra kvinnor främja arbetslust och skicklighet, på samma gång som arbetsförtjänst beredes dem.

För alt detta har fosterlandet i första rummet fru S. Adlersparre atttacka. Vid den fest som Handarbetets vänner gåfvo våren 1887 för att uttrycka sin erkänsla för henne som då lemnade ordförandeplatsen i föreningens styrelse erinrades med rätta om hvad *medborgarinnan* Sophie Adlersparre uträttat såsom stiftarinna för denna förening, Tidskrift för hemmet, Fredrika-Bremer-förbundet, Stockholms läsesalong och mycket mera samt att hon också varit den första som framstält kvinnans skyldighet vid fosterlandets försvar, hennes värnpligt, nämligen att i ofredens dagar vårda sjuka och sårade stridsmän.

***

Bland kvinlig verksamhet i 1880-talets Stockholm intager *Föreningen för sömmerskor* en icke obetydande plats, åt minstone till sitt syftemål, om ock icke ännu till sin utsträckning. Den föreningen är också en yttring af det stora kvinnoarbetet som genomgår vår tid, men som i de flesta fall ännu ej hunnit långt, kanske mest genom kvinnans egen räddhåga att träda fram i det offentliga, mycket äfven genom männens motvilja. Det är icke alla som äro så frimodiga och så outtröttliga som fru Elisabet Nyström, född Rosenius, stiftarinnan af i fråga varande förening. Det är kanske icke så många bland i ekonomiskt afseende bättre lottade kvinnor, som skänka en tanke åt sömmerskornas hårda lott. En sömmerska i Stockholm kan endast med det ihärdigaste arbete förtjäna så mycket, att hon med knapp nöd drager sig fram, och kommer sjukdomen, är hon i de flesta fall redlös. Många gånger får hon sätta nätterna till för att hinna färdig den balklädning som en annan kvinna väntar på med så stor otålighet utan att tänka på hvilka ansträngningar och umbäranden den som syr klädningen måste för den skull underkasta sig. Om också icke natten alltid användes, sitter sömmerskan dock från tidigt på morgonen till sena aftonstunden lutad öfver sitt arbete för att förtjäna sitt knappa dagliga bröd. Hon vet icke af några förströelser, har aldrig tid att taga sig en ledig stund, får ej tänka på annat än att söka göra en annan kvinna så fint utrustad som sällskapslifvet fordrar.

Då kom fru Nyström och räckte Stockholms sömmerskor en systerligt hjälpsam hand. Först och främst måste de vara tryggade mot nöden under sjukdom, och det skulle de vara icke genom allmosor, utan åt minstone till en del genom egna ansträngningar. Fru Nyström intresserade några andra fruntimmer för saken och genom deras medverkan samt sömmerskornas egen stiftades en kassa med syftemål att skaffa fri läkarevård och fria läkemedel, att understödja de tillfrisknande och lemna lån vid svår ekonomisk förlägenhet.Men fru Nyström stannade ej vid detta. Hon visste att just för att undvika sjukdomar kan det vara tillräckligt att frisk luft och någon tids hvila erhållas. Hon skaffade billiga sommarhem åt de mest öfveransträngda, liksom hon en gång i veckan under flere år i sitt eget hem samlade fattiga sömmerskor till vederkvickande samkväm.

Andra människovänliga kvinnor hjälpte henne. Den outtröttliga fröken Ellen Key höll små föredrag ett par gånger i månaden, berättade historiska tilldragelser, skildrade ädla mäns och kvinnors lifsgärningar. De andra samlingsaftnarna egnades åt musik eller höll en präst ett religiöst föredrag eller talade en läkare öfver hälsoläran. Det var ett helt arbetareinstitut i mindre skala för kvinnor.

Basaren måste naturligtvis tagas till hjälp. I Stockholm är basaren oundviklig, när man skall skaffa medel till något välgörenhetsverk. Det är en fåfängans marknad i många afseenden, men som dock kan mätta hundratals hungriga eller bereda dem ett behöfligt uppehåll i ansträngningarna, och genom en sådan basar skaffade fru Nyström och hennes välvilliga medhjälperskor sommarlof åt åtskilliga sjukliga sömmerskor hvilka i skärgården fingo hemta krafter till nya mödor.

Nu är fru Nyström död — hon afled i Paris i september 1889 — men hennes lifsgärning öfverlefver henne, och

de fattiga sömmerskornas sak skall, vilja vi hoppas, tagas om hand af andra intelligenta och människoälskande kvinnor.

***

Sextio fruntimmer och en enda mansperson! Det var vintern 1887—1888. Vi befunno oss i några icke synnerligt rymliga rum i ett af de gamla husen å Helgeandsholmen. *Kvinnoklubbens* styrelse hade sagt till den som skrifver detta: »Kom och se huru vi ha det.» Och han kom, sannolikt den förste af sitt kön som fått tillträde till denna klubb, kanske också den siste, samt blott för en enda gång. Men det var tillräckligt för att lära känna hvad klubben vill och huru det går till på klubbens sammankomster,

Lokalen bestod då af ett samtals- och samlingsrum med piano, ett läsrum med många, af utgifvarne skänkta tidningar och tidskrifter samt början till en boksamling, välvilliga förläggares gåfvor, och ett par serveringsrum. Kastade man blicken genom fönstret, såg man den vackra taflan vid Mälarens utlopp.

Klubbledamöterna läste och samtalade. En liflig stämning rådde. En medlem föredrog ett stycke på pianot. Men så skulle man läsa något för hela sällskapet och därpå grunda ett meningsutbyte. En afde närvarande föredrog ur Jonas Lies då nya bok »Et Samliv», hvarefter man dryftade det i boken behandlade ämnet. Det hela var intressant.

Sedan man tillbörligt dryftat hvad man föresatt sig, intogs en enkel, men smaklig aftonmåltid hvilken lemnades för mycket godt pris, och efter någon stunds ytterligare sällskapande under glada och lifvande samtal skildes man åt. Detta var en samkvämsafton i klubben. På vanliga aftnar, ty klubben hålles öppen alla dagar kl. 8 f. m.—11 e. m., förekomma väl enskilda meningsutbyten mellan tidnings- och bokläsning, musik o. s. v., men icke några allmänna öfverläggningar.

Klubbens syfte skildras i korthet genom följande utdrag ur den 1887 utfärdade inbjudningen.

»De utom hemmen arbetande kvinnornas antal har under senaste tiden i hög grad ökats. Denna hastiga tillväxt har helt naturligt framkallat en alt tydligare splittring i yrkesgrupper. Bland medelklassens utåt arbetande kvinnor — och om dessa är här hufvudsakligen fråga — bilda t. ex. lärarinnor vid högre skolor och folkskolor olika grupper, de vid post, telegraf, telefon, på bank, kontor eller i praktiska yrken anstälda en hel följd af smågrupper.

Denna delning har obestridligt några fördelar med sig för kvinnan som yrkesutöfvare, men innebär stora faror för henne som människa: främst ensidighetens fara som ju hvarje art af isolering medför. Därtill kommer att den utåt arbetande kvinnan alt för ofta saknar ett godt hemlifs trefnad och glädje, liksom hon af brist på tid och medel endast sparsamt kan njuta af uppfriskande sällskapslif. Hennes krets blir trång, hon känner sig ensam och utanför det rikare lif som rör sig omkring henne.

En sammanslutning mellan olika grupper af kvinnor för utbyte af idéer och för idkande af ett godt och angenämt kamratlif skulle säkert kraftigt motverka den påpekade isoleringens faror för intelligens och känsla.»

I det syftet grundades kvinnoklubben, och närmaste önskningsmålet var att ega en rymlig, hemlikt ordnad, egen lokal, dit medlemmarne kunde under lediga stunder gå för att läsa dagens tidningar, nyare tidskrifter och annan literatur, idka musik, intaga tillfälliga eller regelbundna måltider och förfriskningar, göra nya bekantskaper, odla de gamla, angenämt tillbringa lediga stunder i en tillfälligt eller afsigtligt sammanförd krets och emellanåt samlas till större samkväm med föredrag, diskussion och sällskapslif, alt endast för kvinnor.

Då den första lokalen vid Gamla Norrbro visat sig vara icke nog rymlig, flyttade klubben hösten 1888 till Hamngatan, 18 B, där det är luftigare, rymligare och bekvämare. Klubben har där ett samlingsrum, ett skrif- och läsrum, sal, toalettrum, städerskans rum och kök, alt till dagligt bruk. Samkväm anordnas af styrelsen två gånger i månaden, men dess utom kunna medlemmarne, så ofta de önska, ställa till enskilda samkväm, hvilket under vintern 1888—1889vanligen egde rum hvarje torsdag. Vid de af styrelsen anordnade samkvämen utgöres aftonunderhållningen af diskussion eller föredrag, sång och musik. Diskussionsämnena äro af olika slag, men röra sig dock mest om kvinnans skilda arbetsfält, hennes utbildning för olika yrken o. s. v. Föredragen ha än skildrat någon historisk personlighet, än redogjort för något nyss utkommet arbete, än framstält olika folkslags seder och bruk, o. s. v.

Klubbens bibliotek, hvilket nu, utom tidskrifter och tidningar, består af mellan 2 och 300 band, utlånas afgiftsfritt till medlemmar och är mycket anlitadt. Servering af mat och förfriskningar ombestyrdes efter flyttningen till Hamngatan först af en närbelägen restaurant, men skall nu handhafvas af klubben själf. Medlemmarnas antal hösten 1889 uppgick till 175, en god kärntrupp, kring hvilken otvifvelaktigt alt flera samlas. Styrelsen består af tolf fruntimmer, hvilka med nit och omtanke sköta klubbens angelägenheter. Bland dem har sekreteraren, fröken Ina Almén, ganska träget arbete.

***

Hvart man vänder blicken i vår tids Stockholm finner man icke blott en alt lifligare åstundan hos kvinnorna att sluta sig till sammans och bilda föreningar i vigtiga ändamål, utan ock i allmänhet en sträfvan att gifva större utsträckning åt den kvinliga verksamheten. På välgörenhetsområdet är denna ännu störst, men fältet vidgas oupphörligt. Männens fördom mot kvinnornas deltagande i en mängd yrken och befattningar, från hvilka de förut varit uteslutna, nötes bort alt mer och mer, och om den ännu icke på länge kanske kan helt och hållet utrotas, torde felet därtill icke uti ringa mån ligga hos kvinnorna själfva som hittills varit alt för tillbakadragna för att göra sina rättigheter gällande och genom uppfostran samt genom åtskilliga andra omständigheter alt för okunniga om att de också ega skyldigheter mot samhället hvilka de als icke uppfylla. Att de nu mera utan synnerlig förvåning från männens sida samt utan många invändningar utöfva läkarekonsten och taga plats i skolråden är ett vigtigt steg framåt som varit slutet af 1880-talet förbehållet att bevittna, men det är blott en liten början till gemensamhetsarbete i samhällets tjänst, ett arbete som, i fall det rätt ordnas, aldrig skall hindra kvinnan att fullfölja sin uppgift i hemmet.

*

XXX.
I Arbetareföreningen och bland socialdemokrater.

Obemärkt vanligtvis af de högre klasserna, framlefde arbetsklassen sitt lif i gamla Stockholm. Han hade sina skrån och ämbetshus, gesällskap och härbärgen, men alt detta hölls inom lykta dörrar och kom sällan eller aldrig i beröring med det öfriga samhället. Lika instängdt var ock kroppsarbetarens enskilda lif. Det var endast stormännen inom skråen, åldermän och bisittare, som någon gång läto tala om sig. Om alla de öfriga var det tyst, och slägte efter slägte gjorde sitt arbete i stillhet, fick en knapp arbetslön, kämpade mot fattigdomen, teg och led eller sökte sin tröst i glaset. De små arbetsgifvarne, skråmästarne, hade det föga bättre än deras gesäller och lärlingar, men, äfven om mästarens tarfliga middagsbord var gemensamt för dem alla, så var likväl ett djupt svalg mellan borgaren och gesällen, och den senare hade ingenting att säga i samhället. Hans kritik af det »bestående» stannade på härbärget eller krogen.

Närmast efter näringsfrihetens införande på 1840-talet började förhållandena undergå väsentlig förändring. Redan före franska februarirevolutionen rörde arbetarne på sig och fordrade delaktighet i samhällsrättigheter, och närmast efter revolutionen vardt rörelsen ännu större.

Bildningscirkeln hade stiftats 1845 och vardt af icke ringa betydelse för arbetsklassens lyftning åt minstone genom förädlande tidsfördrif. Men snartnöjde man sig icke med hvad denna »cirkel» hade att bjuda. Arbetarne ville vinna något äfven på det politiska området, och i den syftningen uppstod i Stockholm en arbetareförening som drog icke så litet folk från bildningscirkeln, men innan 1850-talets slut voro så väl det ena som det andra af dessa sällskap endast minnen af den rörelse som uppstått öfver alt hos arbetsklassen. En ny arbetareförening, bildad i slutet af 1850-talet, vardt ej häller långlifvad.

Det var nästan endast sjuk- och begrafningskassor som bildades före 1860, men dessa hade i allmänhet arbetare till grundläggare och förvaltare, under det de nyss nämda föreningarna leddes af andra personer, i synnerhet tidningsmän och andra skriftställare. Kassorna gälde icke annat än inbördes ekonomiskt bistånd, och man tycktes tämligen allmänt antaga, att arbetareföreningar med andra syftemål aldrig skulle i Stockholm få något varaktigt bestånd.

På andra ställen i riket tycktes de dock trifvas, och så väl Göteborg som Norrköping hade arbetareföreningar med mera allmänt ändamål. Under den skandinaviska utställningen i Stockholm 1866 besöktes hufvudstaden af åtskilliga medlemmar af Norrköpings arbetareförening, hvilka af sällskapet E. & F. (»Enighet och frihet») inbjödos till ett samkväm å Djurgården. E. & F. hade bildats redan 1855 af en då inom arbetareklassen mycket bekant person, landtmäteri-auskultanten och tidningsmannen T. Bolin, samt skräddaren och tidningsmannen J. E. Söderstedt och hade visserligen till hufvudmål sjuk- och begrafningshjälp, men också sträfvande efter borgerlig frihet, hvarför sällskapet sysselsatte sig med politiska och sociala frågor. Det utgjorde dock aldrig någon föreningslänk mellan något större antal arbetare. Men under samkvämet på Djurgården stadgades hos smedarbetaren H. Hagerman, vice ordförande i E. & F., och typografen P. G. Pettersson, sällskapets sekreterare, beslutet att söka bilda en ny arbetareförening i Stockholm.

Ej långt därefter, den 19 augusti 1866, samlades sjutton personer i Hagermans bostad å Kungsholmen och upprättade ett sällskap som snart antog namnet *Stockholms Arbetareförening*. Föreningen gick stillsamt till väga, och allmänheten tycktes knappt ana hennes tillvaro, men småningom började man dock tala om den nya föreningen, fastän icke med synnerligt förtroende, och föreningen sökte alt mera utvidga sin verksamhet, kanske till och med på alt för många områden. Stockholms arbetareförening har, kan man säga, ingripit i hufvudstadens kroppsarbetares alla förhållanden, men först och främst har hon sökt åstadkomma ett fast samband mellan arbetare af alla yrken. Den första uppsättningen bestod helt och hållet af kroppsarbetare, och dessa ha ock framgent utgjort självfva kärnan och det vida öfvervägande flertalet af medlemmar. Men föreningen har bland sina ledamöter räknat äfven fabrikanter och handtverksmästare, vetenskapsmän, skriftställare, köpmän samt civile och militäre tjänstemän. Det är ett sällskap af olika samhällslager, men där alla ha lika rätt och skulle således åt minstone närma sig det ideal af samband mellan olika klasser som hvarje vän af framåtskridande så gärna vill se förverkligadt, dock tyckes det ännu vara tämligen långt dit.Arbetareföreningen har icke bragt den sociala jämlikhetsfrågan mycket framåt. Hon har dock åt minstone inom arbetsklassen gjort den kvinliga ledamoten likberättigad med den manlige, och inträde i föreningen står öppet för hvarje välfräjdad man och kvinna.

Bland de praktiska medlen till främjande af föreningens syftemål angafs redan för tjugu år sedan också en *handelsrörelse* för att bereda lättnad i lefnadskostnaderna för arbetare samt en *spar-* och *lånekassa*. Försöket med den först nämda misslyckades. Tanken på den senare ledde till förslag om en *folklånebank*, men förverkligades endast i en *pantlånerörelse* som förenades med sjuk- och begrafningsfonden, hvilken rörelse dock snart upphörde, hvaremot nämda fond fortfarande utöfvar sin verksamhet.

I föreningens början utgjorde hon ett ganska starkt sammanhållningsmedel mellan arbetarne, och hvarje söndagsafton samt äfven någon gång i veckan samlades ledamöterna nästan mangrant, kan man säga, i föreningslokalen vid Mäster Samuelsgatan och underhöllo sig med läsning och samspråk, men ju mera ledamöternas antal tillväxte, dess mera förlorade sammankomsterna i inre förtrolighet, och man måste vara betänkt på förströelser som kunde tillfredsställa den stora mängden.

Boksamling hade föreningen fått redan tidigt. Närmare upplysningar därom lemnas här ofvan, kap. XVIII, liksom i kap. XX talas om arbetareföreningens föreläsningar, hvilka började redan under föreningens första år. På hösten 1867 bildades en särskild sångkör af både mans- och kvinnoröster, och 1871 antogs en egen musikkår, hvarför föreningen kunnat anordna musikaliska soaréer. Men den stannade ej vid sådana förströelser. Under det första årtiondet af föreningens tillvaro hade hon äfven en teaterafdelning hvilken gaf sceniska föreställningar. Dessa upphörde dock innan åttiotalets början.

År 1872 bildades en »diskussionsskola» som hade sammankomster en eller ett par gånger i månaden, hvarvid alla möjliga ämnen dryftades och intresset för allmänna frågor väcktes och underhölls. Under åtskilliga år på 1870-talet lemnades åt föreningens medlemmar kostnadsfri undervisning i skönskrifning, aritmetik, bokföring och svenska språket, men undervisningen upphörde sedermera. Likaledes var förhållandet med de gymnastiska öfningar till hvilka gymnastiska centralinstitutets lokaler kostnadsfritt upplätos och som lika kostnadsfritt leddes af d. v. löjtnant Balck, men afstannade genom föreningsmedlemmarnes bristande intresse.

För främjande af svensk slöjd och handtverksskicklighet har arbetareföreningen gjort flera bemödanden, och det var äfven denna förening som gaf upphof åt arbetarebostadsföreningarna, enär de förstaegentliga bostadsföreningarna i Stockholm bildades af ett antal af föreningens ledamöter.

Arbetareföreningen, som i allmänhet hållet sig fri från socialistiska funderingar och ej häller inom sig velat bilda understöds- och nödhjälpskassor, har dock upprättat en *tio-öres-afdelning* hvars syftemål är att genom månatlig inbetalning af 10 öre samla medel för beklädnad af fattiga barn och har hvarje år vid jultiden lemnat kläder åt ett icke ringa antal sådana. Desslikes har föreningen en *sjuk-* och *begrafningsfond*, och denna bidrog strax efter sitt bildande i väsentlig mån till föreningens uppblomstring.

Under 1888 betalades 1,836 veckors sjukhjälp efter 8 kr. i veckan, således 14,688 kr. samt 34 stycken begrafningshjälp efter 100 kr. eller 3,400 kr. Grundfonden var vid slutet af det året 11,676 kr. och rörliga fonden 7,659 kr. På de tjugu år som fonden varit i verksamhet hade då utbetalts 428,920 kr. i sjuk- och begrafningshjälp samt omkostnader.

Ett bland arbetareföreningens förnämsta syften var att medverka till laglig och medborgerlig frihet, och hon har därför alltid uttalat sig för utsträckning af politisk och kommunal rösträtt samt till och med att rösträtt vid val till Andra kammaren måtte, med vanliga undantag, tillerkännas hvarje svensk medborgare som fylt 21 år. På senare tider har dock ett icke obetydligt antal af föreningens medlemmar anslutit sig till »400 kronors-strecket». I många andra allmänna frågor har arbetareföreningen inlagt sitt ord, och bland dem nykterhetsfrågan, men någon egentlig agitatorisk verksamhet har föreningen dock icke utvecklat, och den farhåga som hos andra samhällsklasser uppstått, i synnerhet under föreningens första år, att hon skulle visa demagogisk natur har alldeles icke besannat sig. Hon har tvärt om från mera radikala delar i samhället skylts för att vara alldeles för undfallande för de maktegande, och det motstånd som under 1880-talet uppstått mot föreningen har i synnerhet grundat sig på denna beskyllning.

Redan från första början var arbetareföreningen betänkt på att skaffa sig ett eget hus, och samtidigt med föreningens stadgar uppgjordes också ordning för föreningens »husköpsaktiebolag», som snart förbyttes till en »husköpsafdelning» inom föreningen. Men med bidragen gick det ganska trögt, och nämda afdelning upplöstes redan i medlet af 1870-talet. Samtidigt inköptes dock en tomt vid öfre delen af Malmskilnadsgatan och efter många öfverläggningar, beslut och motbeslut lades 1880 grunden till en föreningsbyggning hvilken gjordes färdig på ett par år och invigdes den 29 oktober 1882.

Sedan föreningen fick sitt hus, ha där firats flera fester, blandhvilka föreningens vinterhögtidsdag varit hvarje år en kär anledning till ett gladt samkväm. Det fins kanske ännu en och annan stockholmare af de högre samhällsklasserna som inbillar sig, att en arbetarefest måste utmärka sig för plägseder som ej träffas i öfriga sällskapskretsar samt att man där kan göra alldeles egendomliga iakttagelser. Detta är dock misstag. En högtidsdag i arbetareföreningen skiljer sig icke synnerligen mycket från en sådan dag i hvilket sällskap som hälst. Om också fruntimmernas drägter icke äro så dyrbara, kunna de likväl vara ganska smakfulla, och arbetarens hustru och döttrar kunna ju ej blott vara lika vackra, utan äfven lika älskvärda som den fina verldens damer, skulle de förra också visa det på ett något annorlunda sätt, ofta på ett mera blygt och tillbakadraget. Dansen går med lif och lust, och om balkonversationen icke är kvickare, är den ej häller innehållslösare än på andra baler.

Arbetareföreningens hus.

Omkring 300 personer bruka bevista en sådan fest hvilken vanligtvis ej börjar förr än klockan mellan nio och tio på aftonen och fortgår till fram på morgonen. Åtskilliga personer utom föreningen äro inbjudna. Man samlas i stora salen som då är prydd med vapensköldar och flaggor och där föreningens banér ej saknas. Föreningens musikkår utför en festmarsch, hvarefter ordföranden uppträder i talarestolen och håller ett hälsningstal. Därpå afsjunges en sång, och sedan den slutats, läser sekreteraren upp årsberättelsen, hvarefter åter gifves både instrumental- och vokalmusik samt någon af föreningen kanske föredrager ett deklamationsnummer.

Någon gemensam aftonmåltid intages icke, och föreningen samlasicke kring några bålar, men det händer att föreningens styrelse jämte de inbjudne i ett särskildt rum intaga förfriskningar hvarvid ordföranden föreslår en skål för gästerne. Någon af dessa svarar naturligtvis på skålen, och det har händt, att det varit polismästaren som åtagit sig detta och begagnat tillfället att tacka föreningen för det kloka, lugna och sansade sätt hvarpå hon uppträdt i så väl yttre som inre afseende. Så ropar talaren ett lefve för föreningen, och så hurrar man. Sedermera hånas föreningen af sina motståndare för att hon visar sig artig mot myndigheterna och bemötes artigt tillbaka.

Föreningen är naturligtvis en förrädare mot folkets sak, heter det, och förtjänar ej mera arbetarnes förtroende. Men det hindrar icke, att föreningen dansar och har roligt.

Arbetareföreningen har alltid haft motståndare, först och främst inom de högre klasserna, där man fruktar för kroppsarbetarens själfständiga uppträdande samt finner dels onödigt, dels skadligt, att han söker skaffa sig någon bildning; men motstånd har visat sig också bland arbetarne själfve och i synnerhet hos personer som önskat vara deras ledare. Dessa ha ofta sökt göra föreningens sträfvanden misstänkta och bland annat klagat öfver att hon icke nog verksamt ingripit i politiska frågor samt fram för alt nöjt sig att yrka mindre genomgripande förändringar, då vida kraftigare medel borde ha föredragits. Sådana anklagelser ha under senare hälften af 1880-talet förnummits alt starkare och orsakat att arbetareföreningen nu mera icke har samma betydelse som vid årtiondets början.

H. Hagerman.

Under det den såsom mångårig riksdagsman för Stockholm i Andra kammaren och fortfarande såsom stadsfullmäktig kände och aktade smeden, nu mera fabrikören H. Hagerman var föreningens ordförande och under tolf år vakade öfver denna sin skapelses hälsa och lif, växte ledamotsantalet oupphörligt och uppgick slutligen till bort åt 5,000. Sin betydande utveckling hade föreningen i väsentlig mån sjuk- och begrafningshjälpsfonden att tacka, men en sådan fond finner man nu mera ej tillräcklig för arbetarens välbefinnande. Han skall ej vänta på sjukdom och död för att han och hans efterlefvande familj må erhålla någon lindring i de dagliga bekymren. Arbetareföreningen gör icke hvad den borde göra, heter det bland arbetarne, för att få något inflytande på de politiska frågornas afgörandeoch den gör ej häller tillräckligt för att förbättra arbetarnes ekonomiska ställning.

Under trycket af dessa anklagelser har föreningen gått betydligt till baka i afseende på ledamotsantal. Då detta i medlet af 1870-talet visade ofvan nämda höga siffra, var vid slutet af 1888 antalet 1,719. I ledamotsafgifter erlades sist nämda år 3,593 kr., men med hyresafkastningen m. m. steg inkomsterna till något öfver 27,000 kr. För de af arbetarne så föga besökta föreläsningarna uppbär föreningen bidrag af Stockholms stad på 3,000 kr. och af staten 1,500, men då det i och för sig ganska måttliga arvodet till föreläsarne uppgick till nära 3,000 kr. och föreningen anser sig böra beräkna hyra för lokalen med gas efter 25 kr. hvarje gång, så gör föreningen på dessa föreläsningar en förlust af 1,423 kr. Föreningens hus är upptaget till ett värde af 210,000 kr., och hennes kapitalbehållning upptages till 94,636 kr.

Arbetareföreningens ordförande ha varit ofvan nämde H. Hagerman, konstförvandten J. A. Hallberg; smeden och husegaren, riksdagsmannen G. Ericsson, typografen S. Linge, målaremästaren J. Håkansson och 1889 åter G. Ericsson.

***

En vårafton 1883 satt man i arbetareföreningen och talade om nykterhetssaken och arbetarnes ekonomiska ställning. Det var ej första gången som nykterhetssaken behandlades. Vid flere tillfällen har föreningen uttalat sig för en förnuftig och praktisk nykterhetsrörelse, men också förkastat alla tvångsåtgärder i det afseendet samt till och med ogillat, att den som på gatan påträffas öfverlastad fängslas och bötfälles. Men ofvan nämda afton gick man längre. Man tillsatte en komité af femton arbetare ur olika yrken som skulle föreslå åtgärder mot missbruket af spritdrycker och därjemte uppgöra plan till bildande af *konsumtionsföreningar*.

Detta var början till den »ringrörelse» af hvilken arbetarne och många af deras vänner väntat sig en hel omhvälfning i de fattigare klassernas lefnadsförhållanden. Konsumtionskrediten skulle helt och hållet afskaffas. Man skulle endast köpa kontant och använda alla medel för att nedtvinga lefnadskostnaderna. Förverkligandet af sådana planer fordrade penningar, och dem erbjöd hr L. O. Smith, en af årtiondets mest verksamme affärsmän, men han ville öfvertaga ledningen af hela verksamheten hvilken i sin början tycktes icke så mycket gå ut på att minska förbrukningen af starka drycker som att öfverflytta försäljningen från utskänkningsbolagets försäljningsställen till dess medtäflares. Emellertid vann rörelsen i sin helhet stort deltagande bland arbetarne, och i »Arbetarnes ring» inskrefvos omkring 19,000 personer. Dessa indelades i tjugu ringar med hvar sin styrelse af fem personer, af hvilka en utsågs af hvarje ring att företräda dennai en centralstyrelse som från oktober 1883 träffade aftal med åtskilliga bodhandlande i olika stadsdelar att till ringens ledamöter lemna lifsförnödenheter till

nedsatt pris.

Många arbetare trodde otvifvelaktigt sig nu ha funnit lösningen af den »sociala frågan», och ansträngningarna för att uppnå ett lyckligt mål voro båda uppriktiga och kraftiga, men så stora svårigheter uppstodo, att alt sammans snart gick öfver ända. Då arbetareringens förläggare ansåg sig icke längre böra lemna något understöd, upprättade centralstyrelsen en egen affär och öppnade två handelsbodar, en på Norr och en på Söder, men innan utgången af 1884 var det slut med hela den verksamheten.

Då bildades »Aktiebolaget arbetarnes ring» med ett aktiekapital af 100,000 kr. i serien A. som tecknades helt och hållet af L. O. Smith och inbetaldes dels kontant, dels med ett till 50,000 kr. uppskattadt ångkök som han öppnat på Kungsholmen. Serien B. bestod af aktier å 5 kr. som tecknades af arbetare, delade i tre grupper efter olika stadsdelar. Hvarje grupp hade sin handelsbod, och varorna togos från bolagets hufvudupplag.

Vid bildandet af *aktiebolaget* »Arbetarnes ring» stod *sällskapet* med samma namn dock kvar. Det hade 1883 fått af byggmästaren C. E. Westin en donation på 10,000 kr. såsom grundplåt för en pensionskassa för ålderstigne arbetare. Stadgarne för denna kassa antogos i slutet af 1886, och därmed ombildades det äldre *sällskapet* till »Pensionskassan arbetarnes ring».

Redan våren 1886 upplöstes aktiebolaget, och de tre grupperna ombildades till själfständiga bolag som icke hade något gemensamt med »ringen». Af hela den stora ringrörelsen, hvilken en tid så lifligt intresserade Stockholms arbetare och alla som känna deltagande för hvarje försök till en praktisk lösning af »arbetarefrågan», fans således ingenting annat kvar än en helt vanlig pensionskassa samt den 1883 grundade *Arbetareringens bank*, hvilken visserligen hade till »ursprunglig uppgift att bidraga till nedsättande af kostnaden för arbetarnes lifsförnödenheter, därigenom att hvarje aktieegare i banken berättigades till rabatt på de varor som köptes i de af banken förhyrda handelsbodar, men som nu mera icke är annat än en vanlig bank, hvilken diskonterar och lemnar lån åt hvilken som hälst, när banken anser honom vederhäftig. Det enda hvarigenom denna bank skiljer sig från öfriga bankinrättningar i Stockholm är att den har en *pantlåneafdelning*, med två lånekontor, som dock väl kommer hvilken behöfvande som hälst till gagn, blott antaglig pant erbjudes.

***

Arbetarnes sammanslutning leder icke till något mål, om den icke sker i uteslutande kristlig anda — heter det från de troende i samhället. Därför upprättades *Kristna arbetareföreningen*, hvilken tänkt köpa en tomt och uppföra ett arbetarehotell. Frågan har lifligt dryftats inom föreningen, och bland annat har föreslagits, att föreningen skulle med de samlade medlen gå i kompaniskap med kristna ynglingaföreningen, hvilken också tänkt på att upprätta ett arbetarehotell, men frågan tyckes ännu ej vara afgjord.

Kristna arbetareföreningen uträttar icke mer än gamla Arbetareföreningen, säger ett annat parti som uppträdt och vunnit utbredning under 1880-talet. Inga föreningar af det slaget kunna hjälpa arbetarne, lika litet som samhället kan ha någon nytta af den offentliga fattigvården och den enskilda barmhärtigheten. Alt detta måste afskaffas. Den skyddslagstiftning på hvilken man bjudit den svenske arbetaren är ej häller annat än ett svek, hvarmed de egendomsbesittande klasserna försöka öfvertyga arbetarne om sina välvilliga tänkesätt och besvärja proletariatets växande missnöje.

Det är hvad *socialisterna* säga. Låt oss en sommarsöndag gå ut och höra på dem i naturens sköte! De samlas t. ex. vid Ladugårdslands tull. Den ena röda fanan efter den andra vecklas ut. Det är fackföreningarnes fanor. Man pratar och glammar och ser visst icke grym ut. De som samla sig kring fanorna äro alla välklädda män och kvinnor. Barnen följa också med. Det hela ger en glad och treflig anblick. Det är ett hyggligt lustparti, upplifvande och lockande.

Så sätter man sig i gång med fanor och musik i spetsen, svänger in på Ladugårdsgärdet, men följer stadens gränslinie. *Inom* den linien vågar man sig icke. Det har polisen förbjudit. Öfver det förbudet gör man sig lustig i de täta leden, och man skämtar öfver den välfödde kommissarien som marscherar i främsta ledet, liksom vore han

en af anförarne, men man förolämpar honom icke. Han kan gå ganska trygg bland dessa fiender till det närvarande samhället, äfven om han icke hade i sitt granskap en och annan poliskonstapel. Här och där sticker en pickelhufva upp, och så synas kanske äfven ett par polismän till häst. Någon *stor* polisstyrka ser man dock ej till.

Tramp, tramp! Det är arbetarebataljonerna som gå anständigt framåt i landsvägsdammet i det glada solljuset. Snart lemna de Vallhallavägen och svänga upp i skogsbacken mellan Sofiahemmet och Rimbobanans station.

Här är Lill-Jans! Hit gingo deras fäder — icke *deras* kanske, ty flertalet af dessa arbetare är icke »barnfödt» i Stockholm, men*våra*, vi äkta stockholmares, och då dracks färsköl och åts våfflor mellan att man sprang sista paret ut eller sjöng en stump till gitarren, till citran för ännu längre sedan. Det var en stilla idyll i gröngräset på andra sidan Tyskbagarebärgen. Det var gamla Stockholms söndagsnöje, långt från stadens trånga gator. Nu ser det annorlunda ut här. Nu gå breda stadsgator ända hit ut i skogsbrynet. Nu brusar lokomotivet strax bredvid. Nu ligga här kaserner och sjukhem. De gamla bärgen äro åtminstone på denna plats jämnade med jorden. Färsköl känner man ej till. Gitarren är försvunnen. Men nog händer det, att man springer sista paret ut, att man dukar upp matsäcken mellan polisens hästar och den rödklädda talarestolen, och att folklifvet yttrar sig i gladt mellanspel mellan ett tal af Branting och ett af Palm. Folkmötena vid Lill-Jans, d. v. s. där Lill-Jans små kojor fordom stodo, kunna vara lika muntra nu som för femtio och hundra år sedan, fastän de nu äro »organiserade» och fordom voro fria yttringar endast af stockholmarens behof att andas frisk luft och få sig en munter dag.

I en halfkrets framför talarestolen planteras de röda fanorna. Mötesanordnarne samlas närmast tribunen. Snart ses en af ledarne stiga upp i denna och göra något meddelande. Deltagarne slå sig ned i skogen eller skocka sig bredvid fanorna. Man tyckes icke så noga gifva akt på talaren. Han försvinner ur tribunen och efterträdes snart af en annan. Det går ett sorl genom massorna, Man ser ett ungdomligt öppet ansigte.

Hj. Branting.

»Branting, Branting!» höres öfver alt. Talaren upphäfver sin röst, en klar och stark stämma med ett ganska behagligt uttryck, ett flärdlöst, i formen godt föredrag, utan synnerlig skärpa och ingenting som fanatiserar hopen, men söker öfvertyga. Fanatismen gömmes till dess talaren får pennan i hand. I talarestolen är Hjalmar Branting, liksom i umgängeslifvet, vanligtvis måttfull, till och med blygsam. Men han förstår att fängsla uppmärksamheten och har, kan man säga, åhörarne i sin hand. Han är den bildade mannen, i kunskaper och förmåga öfverträffande dem som höra på honom, och han förstår att använda denna öfverlägsenhet.

Hans tal afbrytes ofta af bifallsrop, och då han slutat, genljuder skogen af partianhängarnes högljudda belåtenhet, hvilken nog ocksåtränger öfver balkongerna in i de fina våningarna vid Valhallavägen och Engelbrektsgatan.

Hvad har han då sagt? Han har talat om det som kallas århundradets stora, frigörande tanke, om den förtrampade arbetsklassens evangelium, socialismen, eller kanske behandlat något mycket mera praktiskt ämne, t. ex. rösträttsfrågan eller den normala arbetsdagen o. s. v. Han talar öfver hvilket ämne som hälst med samma talang.

Men när han under det starka bifallsdånet lemnat talarestolen, synes där en annan af ledarne, en ytterst liflig man med kvicka, spelande ögon i det skäggomkransade ansigtet. Så snart samligen fått sigte på honom, höras belåtna uttryck. Man ser mycket nöjd ut och väntar sig otvifvelaktigt något roligt.

Han i talarestolen är August Palm, den svenska socialismens rolighetsminister, men såsom sådan mycket användbar för partiets syften. Socialisterne höra med aktning på Branting, den egentlige anföraren, som talar så allvarliga ord, men med riktig förtjusning på Palm som berättar så lustiga historier och drifver så obarmhärtigt med hela det gamla samhället, kanske mest med polisen. Skrattsalvorna följa tätt på hvarandra, under det Palm står i talarestolen.

Sedan komma åtskillige andre talare, mindre allvarlige och formfulländade än Branting och icke på långt när så rolige som Palm, men kanske så mycket lifligare och mera lidelsefulle.

Är mötet sammankalladt för något visst ändamål, hvilket vanligtvis är fallet, äfven om det ändamålet skulle vara något sökt, fattas alltid en »resolution», hvilket i de flesta fall går till på ett ej häller vid andra sammankomster

och folkmöten obrukligt sätt, att förslag till beslut uppsättes af ett par bland ledarne och utan vidare omständigheter bifalles af mötet, hvars allra flesta deltagare kanske knapt fattat innehållet, när det i hast upplästs. Sedermera heter det dock, att beslutet fattats af så och så många tusen personer.

Huru många personer egentligen deltaga i socialistmötena vid Lill-Jans är svårt att uppgifva. Att antalet af närvarande stundom uppgår till flere tusen är obestridligt, men huru vida alla äro socialister, torde vara ovisst. Mer eller mindre socialistisk anstrykning har hela kroppsarbetareklassen i Stockholm i senare delen af 1880-talet, d. v. s. att den lider af det tryck som onekligen hvilar på arbetaren, längtar efter att frigöra sig och har några vanligtvis mycket orediga föreställningar om huru en sådan frigörelse skall kunna ske. Men därifrån och till svärjande af socialismens fana är steget ofta ganska stort. Visst är, att en icke obetydlig del af dem som infinna sig vid Lill-Jans en sommarsöndag gått dit för att förströ sig under hvilodagen, och folklifvet i skogen vittnar icke om annat än begär

Socialistmöte vid Lill-Jans. Originalteckning af V. Andrén.att roa sig. I det programmet ingår otvifvelaktigt också åstundan att höra »mäster Palm».

Under den oblida årstiden hållas socialistsammankomsterna nu mera i n:o 12 Tunnelgatan, i Murarefackföreningens lokal, en föga rymlig och ytterst enkel sal. Där kan man få höra hr Brantings eleganta föredrag, hr Palms komiska framställningar, hr Sterkys historiska skildring, t. ex. af pariskommunen 1871, tillämpande en högst egendomlig historisk metod, hr Janhekts våldsamma utfall mot det nu varande samhället m. m. och man kan få se ett par hundra mycket stillsamma, ordentligt klädda och i sitt uppförande högst aktningsvärda arbetare med kvinnor och barn hvilka andäktigt lyssna till hvad som förkunnas från talarestolen. Mellan föredragen låter sångföreningen ofta höra sig. Om man undantager ett och annat våldsamt utbrott, så tillgår alt fogligt och städadt.

Hela den *socialistiska* rörelsen i Stockholm, liksom för öfrigt på andra ställen i Sverige, är hit inflyttad från utlandet, men har nog tillräcklig grund äfven utan all främmande inverkan. Det är en del, och den mest betydande delen, af de sträfvanden som i synnerhet under 1880-talet pågått inom alla lands arbetsklass för att uppnå en förbättrad ekonomisk ställning. *Ringrörelsen* var en annan del af denna sträfvan. *Strejkerna* höra äfven dit, om också mera tillfälliga. *Fackföreningarna* äro därmed på det närmaste förbundna.

Redan i början af årtiondet gåfvo några stora arbetsinställningar fart åt socialistiska sträfvanden. Sommaren 1881 instälde största delen af stensprängare grundläggare, jordschaktare, murare och andra utarbetare sina arbeten och höllo möten vid Lill-Jans. Den strejken upphörde visserligen rätt snart, men verkningarna voro betydelsefulla för hela arbetarerörelsen, ty under de då hållna mötena gafs det egentliga uppslaget till fackföreningarna.

Nästan samtidigt hade också utbrutit strejk bland trävaruarbetarne, och den vardt af längre varaktighet. På ett talrikt besökt möte vid Lill-Jans tillsattes en strejk-komité hvilken öfvertog ledningen och gaf sitt till- eller afstyrkande af de strejkandes alla fordringar. Dessa gingo hufvudsakligen ut på en normal arbetstid af 10 timmar för dag eller 60 i veckan, 50 proc. förhöjning å aflöning för alt öfvertidsarbete samt 20 proc. förhöjning för så väl timm- som styckarbete.

Denna arbetsinställning fortfor ända till oktober samma år. Några hade vunnit på den, andra icke, men den kostade arbetarne ganska stora summor. I strejkkassan hade influtit omkring 6,000 kr. som i det närmaste förbrukades. Sedermera ha under årtiondet flere olika strejker förekommit, men det var dessa första som voro af största betydelsen. Bland de lyckligaste voro skräddararbetarnes 1883 och plåtslagararbetarnes 1884.

Stockholmsstrejkerna ha varit af ganska fredlig beskaffenhet och de strejkande ha iakttagit ett godt uppförande. Med undantag af strejken 1881 af utarbetarne, har något försök att med våld förmå till deltagande ej förekommit.

Redan vid de första strejkerna ha arbetarne trott sig komma till insigt om, att Arbetareföreningen i sådana fall ej vore dem till någon nytta, och detär i synnerhet från den tiden som nämda förening förlorat sitt inflytande. Man började i stället förena sig efter yrken eller »fack», och ombud för hvarje yrke skulle ha till uppgift att ordna förhållandet mellan yrkets utöfvare inbördes samt mellan dessa och andra personer. Några »föreningar» bland dem som ega gemensamma intressen funnos visserligen redan förut, såsom bokbinderiarbetareföreningen från 1872, tapetserareföreningen och maskinarbetareföreningen från 1876 samt träarbetareföreningen och ornamentsbildhuggareföreningen från 1880, för att icke tala om typografiska föreningen ända från 1846, men fackföreningar i egentlig mening uppstodo dock först efter strejkerna 1881, och innan årtiondets slut ha de ökat sig så, att de nu omfatta alla yrken.

Fackföreningarna fingo inbördes sammanhang genom en arbetarekomité som förskrifver sig från 1882, men mycket split har rådt mellan de socialistiska och icke socialistiska elementen inom dessa föreningar, fastän socialismen slutligen tycks ha fått öfverhand.

Den stockholmska socialismen, som kanske borde kallas den stockholmska afdelningen af verldssocialismen, torde kunna som sin födelsedag räkna annan dag jul 1881, då skräddaren August Palm uppträdde på ett möte och på sin då mycket dåliga, i Holstein och Danmark bortskämda, men med lustiga vändningar och fyndiga infall späckade sydsvenska vann många arbetare för socialismens sak. Ett möte redan ett par veckor därefter, sammankalladt af flere ansedda arbetare, sökte visserligen bekämpa de nya lärorna och stämplade dem såsom oförenliga med våra förhållanden, men de socialistiska fröna voro utsådda och ha sedan dess skjutit upp i en växtlighet som icke kan förbises, äfven om man ej tror på, att den skall bära frukt.

År 1884 bildades en socialdemokratisk klubb som innan årets slut räknade ett par hundra medlemmar och året därpå antog namn af *Stockholms socialdemokratiska förening*, hvilken fortfarande är den som under de ofvan nämda partimännens ledning i sig innefattar hela den socialistiska rörelsen i hufvudstaden. Från år 1885 räknar också tidningen Socialdemokraten sin tillvaro.

En sanskyldig socialdemokrat är i Stockholm, liksom på öfriga platser, på det rena med, att »själfhjälp», sådan den framställes af nationalekonomerna, icke är annat än »själfbedrägeri». Ingenting annat hjälper, säger han, än att staten öfvertager produktionen och att det närvarande samhället fullkomligt omskapas. Huru detta skall tillgå har han svårare att uppgifva. Det positiva är icke hans starka sida, men i kritiken af det närvarande samhällets brister är han ej sällan ganska träffande, och då kan det vara både nöjsamt och nyttigt att höra honom.

Det tjänar till ingenting att lappa de närvarande förhållandena, förklara våra socialdemokrater, men likväl kunna de arbeta gemensamt med det frisinnade partiet för införande af allmän rösträtt. Den skyddslagstiftning man velat bjuda den svenske arbetaren förkasta de däremot. Enligt deras fordringar måste en verksam skyddslagstiftning åtminstone upptaga 8 timmars »maximalarbetsdag» samt en »minimilön» som till det minsta försäkrar en dräglig tillvaro åt den som »frambringar alt i samhället». Den måste ock förbjuda altnatt- och söndagsarbete samt arbete af barn under 14 år, med flere ganska riktiga bestämmelser.

Ämna Stockholms socialister gå våldsamt tillväga? Visst icke, förklara de, utan tvärt om söka förebygga obetänksamma, våldsamma utbrott af folkets missnöje — *men* »skulle de styrandes blindhet och egoism frammana den våldsamma revolutionen som förtviflans själfhjälp», är, tillägga de, deras plats gifven och de »redo att göra alt för att åt folket eröfra och bevara så värdefulla frukter som möjligt af striden, på det att deras offer ej må ha skett förgäfves.»

Hvad som icke kan nekas är, att tillståndet i Stockholm mellan arbetsgifvare och arbetstagare ingalunda är så tillfredsställande som kunde önskas. Vår hufvudstad har under 1880-talet i äfven det afseendet utvecklat sig till en storstad, där patroner och arbetare stå på olika sidor, misstänksamt iakttagande hvarandras rörelser, och felet torde icke uteslutande finnas på endast den ena sidan. Om strejkerna aflupit fredligt, ha de dock kvarlemnat ovilja på båda hållen. Att socialisterna göra alt hvad de förmå för att underblåsa oviljan, är också obestridligt, liksom att fackföreningarna i sina mer eller mindre socialistiska sträfvanden ställa sig i bestämd motsats, ej sällan fiendtlighet, till arbetsgifvarne. Årtiondet har hunnit ganska långt i det afseendet, och det är en märkbar skilnad mellan den stockholmska arbetsklassens fordringar 1880 och 1889. Det är också skilnad, det måste medgifvas, mellan en kroppsarbetares hyfsning i våra dagar och för ett par årtionden sedan, till och med endast för *ett* tiotal tillbaka, och detta kan gifva arbetarne rätt att öka sina fordringar samt att underhandla med arbetsgifvarne såsom med dem likstälde.

*

XXXI.

Bland ordensbröder, goodtemplare och frälsningssoldater.

B. B. sammanträder allmänt lördagen den 14 ... *N. C.* allmänt måndagen den 16 ... *N. F.* sammanträder till J. L. söndagen den 15, N:o 3 kl. 1, N:o 2 kl. 2 och allmänt kl. 3 e. m. ... *S:t E.* N:o 3 sammanträder i dag kl. ½ 6 e. m.

... *R. W.* kallas till extra sammanträde å källaren Berzelius ... *F. F.* sammankallas till söndagen, biljetter lösas hos Putte ... *Lj. B.*, allmänt sammanträde tisdagen kl. 8 e. m. ... *S. S.* femte graden tisdagen, auktion med dans ... *D. G. W.* första graden måndagen ... *S. H. T.* — P. o. B. och högre grader nästa lördag kl. 4 e. m. H. K. kl. 3 e. m. ... *N. B* fjärde grad (bröderne), nästa tisdag kl. 8 e. m. ... *Hornet* sammanträder hvarje måndag.

Så lyda kanske blott en enda dags annonser i morgontidningarna om de »hemliga sällskapens» sammanträden. Alla dessa begynnelsebokstäfver beteckna ett sådant sällskap, och den, som ej är medlem af sällskapet, vet vanligtvis icke, hvad bokstäfverna betyda. Man gissar, att *Lj. B.* beteckna »Ljusets bröder», liksom man har mer än förmodan om, att *St. E.* är en afdelning af frimurareordens »St. Johannesloge» och betyder Sankt Erik, att *N. F.* skall vara »Nordiska första», likaledes en afdelning af samma loge, samt att *N. C.* är St. Andreas skotska loge, här kallad »Nordiska cirkeln».

S. H. T. är också ett tämligen kändt märke, som icke betecknar något frimuraresällskap, och får man se bokstäfverna *P. B.*, så är man alldeles viss på, att de angifva det ännu mera kända gamla»Par Bricoll». Men de flesta hålla sig i ett ogenomträngligt mörker, som genomskådas af endast den som upptages i det eller det sällskapet och själf varder ordensbroder, kanske till och med »klart skinande».

Ett sällskap är *så* hemlighetsfullt, att det icke ens vågar förtro sig åt bokstäfver, utan använder en punkt och två streck, alla tre feta och svarta. Den annonsen ser ut så här:

sammanträder *allmänt* lördagen kl. 8 e. m.

Tjänstgörande och recipiender kl. ½ 8.

Äldre kallelser gälla.

Oaktadt all hemlighetsfullhet, vet dock flertalet stockholmare nu mera, att den svarta punkten med de två strecken beteckna sällskapet *W6*, men där står man åter inför en mystèr.

Mindre ljusskygga i sina tillkännagifvanden, men lika hemlighetsfulla mot alla, som stå utanför sällskapet, äro *Timmermansorden*, *Svea-orden*, *Neptuni-orden*, *Linnéa*, *Hvita liljan* m. fl.

Utan fara att begå misstag, torde man kunna påstå, att hvar afton under nio månader af året hålla minst ett halft dussin »hemliga sällskap» sina sammankomster i Stockholm samt att detta antal mången gång ökas till det dubbla och tredubbla — och likväl är detta hemliga sällskapande eller dessa, såsom de också kallas, ordenssällskap icke fullt så eftersökta som ännu för ett par årtionden sedan. Emellertid kvarstår tillräckligt mycket för att utgöra något egendomligt för äfven 1880-talets Stockholm.

Stockholmaren är fortfarande sällskaplig och vill gärna roa sig, men under sina nöjen glömmer han icke, att det fins människor som ej blott äro uteslutna från hvarje förströelse, utan äfven sakna det nödvändigaste för lifvets uppehälle. Han förenar därför ofta med sina nöjen ett välgörande ändamål, och på den grunden har en stor del af våra ordenssällskap uppstått. Man skulle kunna indela sådana stockholmssällskap i dem som verka uteslutande för välgörenhet, dem som äro egnade uteslutande åt nöjen och dem som ha till ändamål båda delarne. De senaste äro onekligen de talrikaste.

Men därtill har åtminstone förr kommit en stark benägenhet för det hemlighetsfulla, under hvars inflytande stockholmaren med all sin lefnadslust länge funnit sig. Därför ha sällskap af alla de tre nämda slagen ofta omgifvits af en mystisk slöja, hvilken gjort dem så mycket mera eftersökta.

Rikast på mysticism var Gustaf den tredjes tid, och från den tiden har smaken fortplantat sig till våra dagar, men *nu* synes denverkligen börja förlora sitt välde. Vi finna oss onekligen på en öfvergångspunkt, och 1880-talet slutar ingalunda med samma »hocus pocus» i källrar och på begrafningsplatser samt i ordenssällskapens salar som det föregående århundradet, då Björnram manade fram spöken för hertig Karl och Reuterholm, och undergöraren Ulfklou bedref sitt spel med den förnäma verlden. Vår tids »spiritism» går åtminstone på ett *annat*

sätt till väga, och bland »glada ordensbröder» trifs den icke.

Af Stockholms ordenssällskap på 1880-talet härstamma några från förra århundradet, och det är i dem som de hemlighetsfulla ceremonierna naturligtvis bäst bibehållas. För att icke tala om Frimurareorden, hvars högsta grad genom mystisk *transsubstantiation* öfvergår i en af rikets riddareordnar, så leda både *Coldinu-orden* och *Timmermans-orden* samt Svea-orden och Neptuni-orden sina anor från sjuttonhundratalet. De två första af dessa äro onekligen de högtidligaste samt gamla bofasta stockholmare med hvar sitt stora hus, den förra å »Piperska muren» på Kungsholmen, den senare å Eriksberg ofvanför Träskängen, med stort område, som för icke så länge sedan låg i en af stadens utkanter, men nu i en ganska central och liflig trakt, invid Östermalms många palats å ena sidan samt spårvägarnes hufvudknut å den andra.

Svea-orden är icke fullt så förnäm, men har långt flera ledamöter och roar sig mycket mera. Om dess, liksom de ofvan nämda ordnarnes samt Neptuni-ordens, uppkomst upplyser »Gamla Stockholm». I en uppgift om Svea-orden finner man ändamålet helt naivt angifvet vara »att upplifva minnet af våra förfäder, de gamle Svear, och framställa lefvande bilder af deras offentliga och enskilda lif, hvaribland äfven *ingår kunskapen om den gamla runskriften*». Af ordens högtidsdagar är midvinterfesten nu mera otvifvelaktigt den präktigaste, men i äldre tider var sommarhögtidsfesten en riktig folkfest för hela Stockholm. Nu för tiden nöjer orden sig med mera enskilda sommarceremonier, äfven nattetid. Det händer, att sextio eller sjuttio bröder af högre grader en sen sommarafton gå om bord på en särskildt hyrd ångbåt som forslar sällskapet långt ut i skärgården. Där firas ordensmysterierna under bar himmel på någon holme, och sjunde graden tilldelas de därtill värdiga. Sedan ceremonierna afslutats i den ljumma sommarnattens ljusdunkel, intager sällskapet »sexa» långt efter midnatt och återkommer till staden fram på morgonen. Något sådant är onekligen betecknande för nya Stockholm, men har bra starkt tycke af det gamla.

Neptuni-ordens ändamål är i främsta rummet att understödja behöfvande sjömän samt deras enkor och barn. Af sällskapets ganskastora fond utdelas hvart år hjälp åt flere hundra personer. Ehuru denna orden är stiftad af sjökaptener och har nyss nämda ändamål, bestå dess medlemmar dock icke uteslutande af sjöfarande. Den af bröderne som under en lång följd af år hållit »parentation» öfver aflidna ledamöter är ett blott stundom sjöfarande krigsråd, kändt för öfrigt i Stockholms alla glada kretsar.

De nu nämda ordenssällskapen äro icke glada, endast högtidliga, och ceremonierna tagas sannolikt på fullt allvar af ledamöterne, som höra till ganska olika samhällsklasser, från rikets högsta ämbetsmän till småhandtverkare och bodhandlande. Mindre betydande, men lika högtidliga sällskap äro kanske icke så »blandade» i samhällsställning, men där blandningen förefaller nästan oinskränkt, det är i det glada *Par Bricoll*. Där träffas för öfrigt icke blott det glada, utan också det konstnärliga, lärda och vetenskapliga Stockholm vid sidan af statens högre ämbetsmän och hvad som är mest framstående i finansens, handelns och industriens verld, medlemmar af rikets högsta aristokrati och af småborgarnes klass — *alt* slags folk, utom hvad vanligtvis menas med kroppsarbetare. Men egentligen fins väl icke något direkt förbud mot en arbetares upptagande i P. B., fastän de aldrig där förekomma, hvilket nog har sin orsak mest i medellöshet, men äfven i den stora skilnad mellan »bättre» och »sämre» folk som oaktadt alt framåtskridande ännu finnes i nya Stockholm. Den skilnaden utplånas icke genom gamla ordenssällskap, knapt genom nya föreningar, endast genom stigande bildning å *båda* hållen, en bildning som höjer den som ännu kallas »sämre» och lär de s. k. »bättre» att de i själfva verket ingalunda *äro* bättre än öfriga samhällsmedlemmar.

Från att vara ett uteslutande roande, parodierande och rent bacchanaliskt sällskap, vardt P. B. småningom, kanske mest genom Karl XIII:s inflytande, i de högre graderna något annat och tycktes själf ställa sig på samma ståndpunkt som de ordnar hvilka P. B. i början sökte förlöjliga. Detta har emellertid icke hindrat, att P. B. fortfarande på det hela taget är ett mycket gladt och ständigt lika blomstrande sällskap, det enda kanske af de gamla sällskapen, som i nya Stockholm håller sig lika ungdomsfriskt.

P. B:s sångkör njuter med rätta stort anseende, och äfven icke medlemmar kunna någon gång få tillfälle att glädja

sig åt den körens lika friska som sant musikaliska föredrag. Ordens högtidsdag bestämdes af Kexél till den 15 maj, Sofiadagen, efter hvad som säges för att hedra en literär dam, Sofia Holmstedt. Barbaradagen, den 4 december, är vinterhögtidsdagen och betraktas som den förnämsta, enär den utsågs af Bellman till hans farmoders, Barbara Kleins, ära och åminnelse.

Ett slags efterbildning af P. B., ehuru fullt självständigt och verkande helt och hållet på egen hand är sällskapet *S. H. T.*, egentligen en filial af det sällskap med samma namn som stiftades i Upsala 1844 och äfven bär namnet *Tratten*. Stockholms filialloges benämning är också *Carl Michaël*.

Från och med Apollobröderne, S. H. T:s högsta grad, och ned till lägsta graden äro alla medlemmar verksamma att till sällskapets gemensamma bästa hålla glädjen vid makt och förädla samlifvet med sång, skaldskap och annan konst. S. H. T. är en frisk representant för det glada stockholmska lynnet utan någon tillsättning af mysticism, och om äfven detta sällskap är hemligt och uppträder med åtskilliga ceremonier, så sker detta icke för att inverka med mystiska medel eller göra sig intressant i verldens ögon, utan endast för att skaffa sig själf en glad stund till. I den afsigten har det också aldrig misslyckats.

***

Det är en afton i Hotel Phoenix' festvåning. Längs väggarne i stora högtidssalen sitta några få damer och några ännu färre herrar. Den stora golfytan är alldeles tom. Ingen tycks våga sig ut på den. Man samtalar försigtigt hviskande. Det hela bär en betänklig prägel af tråkighet.

Då vågar ett fruntimmer sig med några osäkra steg fram till pianot. Hon slår några ackord. Det ger ett besynnerligt återljud i den stora, nästan tomma salen. Men snart är pianisten i ett intressant musikaliskt föredrag. Hon spelar med talang och känsla. Man tinar upp. Alt flere personer infinna sig, lockade af tonerna. De stanna i grupper midt på golfvet. Man bildar lifliga småsällskap vid de nyss så tomma väggarne. Det börjar se sällskapligt ut öfver alt. Ansigtena klarna. Vackra fruntimmersögon mana till munter meddelsamhet.

Detta har musiken åstadkommit. När pianisten slutat, höras kraftiga handklappningar och bifallsrop.

Där ha vi en omtyckt sångerska. Det kommer ännu mera lif i sällskapet. Man ser alt flera glada människor. Sångerskan låter höra ett par af sina bästa stycken. Allmän förtjusning. Konstnärinnan omringas, öfverhopas med tacksägelser, finner sig föranlåten att sjunga mera.

Men så skall man taga konstutställningen i betraktande i den andra salen. Det är en riktig utställning, fullt med taflor, kanskeockså ett par bildhuggeriverk, konstnärligt anordnad, en utställning som tager sig utmärkt godt ut.

Flertalet af de närvarande förstår sig verkligen på konst och sticker icke under stolen med hvad det förstår. Man utbyter anmärkningar, åsigter, erfarenheter, kritiserar till höger och vänster, gifver råd, låter höra uppmuntringar, farhågor, förhoppningar, och det händer, att en af sällskapet träder fram och håller ett tillfälligt föredrag om hela utställningen.

Nu är det tid att återvända till stora salen, där ordinarie föredrag skall hållas. Föredrag vill man gärna ha, det må nu vara gammalt spanskt eller urnordiskt eller nutids-stockholmskt, och därefter intages gemensam aftonmåltid. Efter dess slut stannar sällskapet ännu en eller annan timme under gladt samlif, och då kommer stundom det egentliga skaldskapet fram. Då får man höra nya kväden, kanske också några gamla. När man slutligen lemnar Phoenix, erkännes allmänt, att man haft mycket roligt. Hvem kunde ha förutsagt det, då man vid aftonens början trädde in i festsalen?

Så går det vanligtvis till i *Nya konstnärsgillet*, ett nutidssällskap af helt annat skaplynne är de ofvan omnämda ordenssällskapen, men som kan betraktas som en föryngrad och förskönad upplaga af det första konstnärsgillet i gamla Stockholm.

Den musikaliska afdelningen är alltid godt representerad, och många aftnar af verkligt musikaliskt värde ha, i synnerhet genom tonsättarinnan, fru L. Netzels bemödanden, skänkt ökadt behag åt gillets samkväm. Dramatik

saknas ej häller, och sällskapsspektakel ha gifvits, till och med soaréer på kgl. operan.

Nya konstnärsgillet är stiftadt för att bereda konstnärliga, konstälskande och i allmänhet bildade personer af bägge könen tillfälle att sammanträffa för att dels utbyta tankar i frågor af gemensamma intressen, dels tillsammans idka musikaliska och andra konstnärliga samt literära idrotter. Gillets mål är icke endast nöje, utan äfven att åstadkomma den andliga behållning som uppstår genom umgänget mellan på samma bildningsgrad stående personer.

Gillet stiftades på inbjudning af fröknarna Julia Beck, Mathilda Roos och Ingeborg Tauström samt professor Curt Wallis och musikkritikern Hilder Sandström. Det konstituerande sammanträdet egde rum å Hôtel du Nord den 18 februari 1887, då styrelse af fem damer och lika många herrar samt fyra suppleanter utsågs, representerande målning, skulptur, musik, skönliteratur och vetenskap, men har sedan ökats med två ledamöter.

Sammankomsterna ha hållits först på nyss nämda hotel sedan på Hotel Phoenix. Antalet medlemmar uppgår nu till bortåt 300. Årsafgiften är 3 kr. Gillet samlas en gång i månaden, utom i juli—september. I juni företages en utfärd.

Ett sällskap af ungefär likadan beskaffenhet är *Heimdal*, som också söker i angenämt samkväm föra tillsammans konstnärer och konstälskare samt skriftställare af båda könen och dermed gifva ökadt värde åt sällskapslifvet.

***

Hvilken skilnad på en »reception» i ett af de gamla, hemlighetsfulla ordenssällskapen och på ett inträde i de stockholmska gillen som på 1880-talet började täfla med dem! Det är det gamla och det nya Stockholms två betecknande sidor. Men det nya har ännu ett sällskap som är vida mer kännetecknande för det Stockholm som nu är, ett sällskap som är helt och hållet den nya tidens barn och likväl vid sina inre sammankomster omgifver sig med en och annan flik af den hemlighetens slöja i hvilken de gamla ordensbröderne insvepte sina förehafvanden. Det är de glada dryckesordnarnes förklarade motståndare, den nutidskämpe som med oförfäradt sinne dragit i härnad mot alt som kan på något sätt låta påverka sig af starka drycker, ej blott af de spritbaltiga, utan också af dem som måste räknas till »drufvans safter».

Under det man i någon af Iduns-sällskapen och i Nya konstnärsgillet samlas för att glädja sig åt »lifvet mänskligt njutet» eller i de många »ordnarne» skämtar kring bålen på detta tiotal, lika väl som för många årtionden sedan, samlas andra stockholmare i ett lag, där bålens skämt betraktas som en styggelse och där kanske till och med svagdrickat förklaras vara en rusdryck.

Det är naturligtvis i *Goodtemplarorden* (»Indepedent order of Good Templars»). Äfven den har så gamla åsigter, att den omgifver sig med hemlighetsfulla försigtighetsmått. Ingen oinvigd eller åtminstone ingen som ej önskar invigas lemnas tillträde.

Har man lyckligt sluppit igenom yttre vakten och inkommit i förrummet, tillfrågas man, om man vill lyda ordens lagar, för så vidt de icke strida mot pligterna som menniska och kristen, om man vill förbinda sig till absolut nykterhet, om man tror på gud, fadern, skaparen. Besvaras dessa frågor jakande, uppbäres inträdesafgiften som är 1 kr.

Under tiden är inne i salen logen öppnad af ordföranden med klubbslag och tillsägelse att alla skola ikläda sig »regalierna» samt att tjänstemännen skola intaga sina platser, och genast varder tyst och ordning bland de församlade. Strax innanför dörren har vice templar sin plats och framför honom marskalken och biträdande marskalken. Vid rummets motsatta ända sitta ordföranden (L. T.),sekreteraren och biträdande sekreteraren, uppbördsman och skattmästare. På ena långväggen har F. L. T. sin plats, och midt emot sitter kaplanen som håller tacksägelse till gud för hans visade vård och beskydd sedan senaste logemötet och nedkallar välsignelsen öfver det stundande arbetet.

Marskalkarne gå omkring och öfvertyga sig, att alla känna lösen. Vice templar inspekterar vakterna. Protokoll justeras, hvarefter den eller de inträdessökande underkastas omröstning med voteringskulor. Har omröstningen utfallit till hans fördel, införes kandidaten af marskalkarne och hälsas af ordföranden, hvarunder hela logen är stående, sjungande en välkomstsång. Därpå fortsättes ceremonien med råd, föreskrifter och varningar, omväxlande med sång.

Goodtemplarlöftet innebär förbindelse, att ej tillverka, köpa, sälja eller som njutningsmedel bjuda spritdrycker, rusgifvande maltdrycker, vin eller cider samt att lyda ordens lagar. Nykterhetslöftet gäller för hela lifvet, lydnadslöftet så länge man är medlem af en loge.

Receptionen afslutas därmed, att den intagne erhåller kännedom om det »oskrifna arbetet» d. v. s. handtecken, logetecken, ord och lösen. Den sist nämda ombytes kvartalsvis. Såsom symbol af enighet bildas brödrakedja, hvarefter en längre eller kortare paus ger tillfälle till lyckönskningar, samtal, kaffedrickning o. s. v.

Derpå föredragas åtskilliga frågor till afgörande. Alla medlemmar kunna därtill bidraga, ty alla ha samma rätt och lika röst, de må vara män eller kvinnor. Inga religiösa och politiska frågor få förekomma.

Sedan sålunda den mera allvarliga delen af sammankomsten är afslutad, visar det sig i synnerhet huru mycken intelligens logen eger. Är den i detta afseende väl lottad, får man höra sång och annan musik, korta föredrag eller någon uppläsning eller ock dryftas några vigtiga ämnen. I den mån öfverläggningarna ha en vänlig prägel och logens förehafvanden i allmänhet stämplas af en glädtig stämning, arbetar logen väl och håller kvar sina medlemmar; men går en dyster och obroderlig anda genom arbetet, så tröttnar den ena medlemmen efter den andra, och den med förbättring sträfvande drinkaren lemnar logen, bryter löftet och varder kanske värre än förut. På ett gladt logearbete bero således ordens framgångar, och ett sådant arbete beror i sin ordning på medlemmarnes intelligens och bildning.

Det har klagats öfver, att en del goodtemplare ha alt för roligt på sina fester, att där förekommer för mycket skratt och för litet allvar. Men det torde böra ihågkommas, invända förståndiga goodtemplare, att de glada utgöras af unga arbetare som icke ha rådatt kosta på sig andra nöjen. Om de muntrationer som erbjudas framkalla skratt, äro de dock hvarken råa eller osedliga. Det gifves ock andra fester inom orden som äro *så* allvarsamma, att man nog kunde kalla dem tråkiga, och det tråkiga är farligt för en saks framgång, i goodtemplarorden lika väl som annorstädes.

Låt oss gå på en goodtemplar- eller ock på en templarfest — de äro lika — för att se hvad där förehafves! Hvarje söndag hålles en mängd sådana fester öfver alt i Stockholm. Det är tämligen likgiltigt hvilken vi välja. Vi begifva oss t. ex. till Åsögatan, den del af den nu långa gatan som förr kallades Falkenbergsgatan. Det är ännu mycket af gamla Stockholm i de trakterna, ehuru stora tegelhus resa sig här och där. Men det är ej i någon af dessa nya hyreskaserner som logen *Simson den faste* har sin fest i afton. Simson bjuder oss välkomna till en liten träkoja mellan Södermanna- och Nytorgsgatorna.

I den låga inkörsporten hänger en gammal lykta som nätt och jämt låter oss se att gården där innanför är mycket mörk. Vi gå dock på och lockas af några upplysta fönster samt af en lykta nummer två i en liten förstuga. Alt ser mycket småstadsaktigt ut. Om man ej vore van att se olika trakter och olika sedvanor äfven i våra dagars Stockholm, skulle man knapt tro, att man befunne sig i den stad som är Sveasalens, de många teatrarnes och lysande kaféernas stad, Karlavägens och Engelbrektsgatans.

Från den lilla småstadsförstugan stiga vi genom en torftig dörr in i ett litet rum, där en vaktmästare med starkt utbildadt landsortsmål fordrar 25 öre person i inträdesafgift och där man får, i fall så önskas, hänga sina öfverplagg öfver ett dukadt bord med kaffeservering. Här är lågt i taket och mycket kvaft. Vi gå vidare och inträda i ett större, men icke högre rum. Det är festsalen. Den är ytterst enkelt anordnad. Stundom har den begagnats till kyrka för någon frimenighet.

Obekväma bänkar stå klämda till hvarandra, något på sned vridna åt oss. Vid väggen midt för ingången synes en kateder, smyckad med växter och ett par hyggliga ljusstakar. Belysningen för öfrigt utgår från några gaslågor. Festdeltagarna anlända, tarfligt, men städadt folk i snygga hälgdagskläder, så väl män som kvinnor, mest de senare. De klämma ihop sig mellan de obekväma bänkarne och tyckas ej vara nogräknade. De äro mycket stillsamma och hviska sakta med hvarandra. Det hela har onekligen tycke af begrafning.

Klockan half åtta skulle festen taga sin början, men det är naturligtvis med kvart, kanske dubbelkvart. Några unge män samlasig omkring katedern. Man kastar längtande blickar åt dörren, och där synes snart ett fruntimmer, väl

bekant för alla som bruka besöka föreläsningar eller deltaga i intelligensens fester i Stockholm. Det är fröken Ellen Key. Hon intager skyndsamt en obemärkt plats på en af bänkarne. En tredubbel manskvartett stämmer upp en festsång, hvilken är för stark i det låga rummet, men som tyckes afhöras med nöje, om ock ett ganska stillsamt.

Sedan sången tystnat, uppträder en herre i katedern och håller ett lifligt framfördt, ganska varmt hälsningstal som gör godt intryck. Därpå sjunges åter ett stycke, hvarefter det är fröken Keys tur att låta höra sig. Simson den faste har anmodat denna vår mest värderade föreläserska att säga några ord på festen, och hon har icke velat undandraga sig, ehuru hon nyss förut i en härifrån långt aflägsen stadsdel hållit en af sina vanliga söndagsföreläsningar.

Nu tager hon sig, på grund af kvinnornas deltagande i goodtemplarrörelsen, anledning att tala om kvinnans rättigheter, men framför alt om kvinnans skyldigheter i samhället och hvad ett rätt iakttagande af dem kan åstadkomma. Hon talar utan papper, men utan något sökande efter orden, klart och öfvertygande, varmhjärtadt och vänligt uppmuntrande. Man kan finna att talet gör ett starkt intryck, ty det framkallar ihållande handklappningar.

Så följa sång och deklamation på hvarandra i täta omgångar, och under uppehållen går man ut i förrummet och får sig en kopp kaffe. Stämningen förefaller mera lifvad än i början. Sedan man på detta sätt fått icke mindre än femton festnummer samt en och annan kopp kaffe, har Simson den faste ej mer att bjuda på för den gången, och då går hvar och en helt beskedligt hem och gömmer i sitt innersta minnet af denna stilla fröjd, talar kanske till och med därom dagen därpå för verkstadkamraterna och kamraterna hos klädsömmerskan eller i köket, ja, lefver derpå må hända hela veckan.

Det är visst icke sagdt, att goodtemplarfester alltid hållas i sådana gamla och tarfliga lokaler som den vi nu omnämt. De ställas nog också till i stora granna salar, men innehållet är föga olika, så vida de icke, såsom ofvan antyddes, lifvas upp af något särskildt muntrande. Man må ej tro, att en sådan sångare som Bellman är alldeles banlyst från en nykterhetsfest. Hos Simson den faste sjöngos ofvan omtalade afton »Blåsen nu alla», och det var nog icke enda gången. Det är kännetecknande för Stockholm, att icke ens nykterhetssällskapen kunna helt och hållet undvara den store sångaren.

På de allvarliga nykterhetsmötena går det naturligtvis mycket högtidligare till, men äfven på dem får man höra sång mellan de många talen som alla i gripande ordalag skildra rusdryckernasförbannelse och skarpt bemöta de inkast som göras mot nykterhetsrörelsen och i synnerhet mot goodtemplarorden.

Men om goodtemplarne icke kunna och väl ej häller vilja utesluta glädjen från sina sammankomster, torde en annan fråga vara, huru de ställa sig till kristendomen. I Stockholm fans åt minstone en tid, då ej blott statskyrkans presterskap, utan äfven frimenigheterna fruktade goodtemplarorden, emedan den icke fäste afseende vid dogmer samt därför »att dess verksamhet endast afser detta lifvet».

Härpå har dock svarats, att goodtemplarne aldrig motverkat kristendom, prester eller missionspredikanter, utan att de tvärt om bereda jordmån för dessa. »Det måtte väl», säga goodtemplarne, »gå lättare att predika kristendom för nyktra än för drinkare.»

I afseende på politiska åsigter, höra goodtemplarne såsom orden icke till något parti. Den stock-konservative är lika välkommen hos dem som den liberale och socialisten.

Socialisterna klaga dock öfver, att nykterhetssaken, äfven då den icke kommit i reaktionära händer, upptager arbetarnes tid i så stor utsträckning, att intet varder öfrigt för arbete i social-ekonomiska och politiska frågor samt af många öfvervärderas i så hög grad, att den tillskrifves kunna hela de sociala missförhållandena. Det är en »öfverklassfalskhet», säga socialisterna, att påstå, det arbetarens nykterhet skall gifva honom tillräckliga existensmedel. Detta hindrar dock icke socialisterna i Stockholm att uttala sin medkänsla för nykterhetsverksamheten såsom i sin mån bidragande att hos arbetaren bereda förutsättningar för kraftigt och lifligt deltagande i den socialdemokratiska rörelsen.

Hvar och när goodtemplarorden bildades, torde vara svårt att uppgifva. Först när den räknade sina medlemmar i hundratusental, började man tänka på ordens historia. Så mycket vet man, att hans fädernesland är Nordamerika där den fans åt minstone i början af 1850-talet. Den antagna årsdagen är den 17 juli, emedan på den dagen 1852 bildades en loge i staten New-York. Man känner dock en äldre loge i Nordamerika. År 1868 infördes orden i England, men 1876, då den hade medlemmar öfver hela jorden, uppstod strid mellan England och Amerika inom orden rörande de svartes rätt att bilda enskilda loger. En brytning delade orden i två delar, den ursprungliga (amerikanska under öfverste J. J. Hickman) och den nya (engelska under målaren Josef Malins), och den striden har fortfarit ända in till senaste tid.

I Sverige hade nykterhetssträfvandet länge fortgått utan någon synnerlig kraft, fastän det 1836 stiftade samt 1837 stadfästa Svenska nykterhetssällskapet utsände ett storartadt antal nykterhetsskrifter. Annorlunda vardt det, då den första goodtemplarlogen bildades den 5 november 1879. Det var i Göteborg, och logen fick namnet Klippan. Ehuru denna ej var fastare, än att hon snart remnade, spred sig rörelsen emellertid med stark fart, och i början af 1880 stiftades den första logen i Stockholm samt fick inom kort ett stort antal efterträdare.Enigheten var dock därför icke stor, och goodtemplarstammen i Stockholm delades som i det öfriga Sverige i två grenar: den *engelska* eller verldsgoodtemplarorden samt den *amerikanska* eller ursprungliga orden. Den 27 maj höll den först nämda storlogemöte i Stockholm, och i augusti 1883 åter ett sådant möte. År 1884 hölls här ett verlds-storlogemöte, omedelbart efterföljdt af ett vanligt storlogemöte. Samma år hade den amerikanska orden också storlogemöte i Stockholm.

Vid 1887 års förenade storlogemöte, hållet i Arbetareföreningens stora sal och som öfvervars af ordens högste chef W. W. Turnbull, skulle med anledning af de båda verldsstorlogernas sammanslagning äfven de svenska storlogerna förenas. Den amerikanska ordens representanter hade först samlats i salen och hälsade med psalmen »Vår gud är oss en väldig borg» de deputerade från den engelska logen.

»Det var», har en framstående goodtemplare försäkrat, »en högtidsstund af så allvarsamt gripande art, att man näppeligen i Arbetareföreningens stora sal någonsin upplefvat en sådan». Därpå mottogos hickmaniternas ombud af de i Bethelkapellet församlade maliniterne med samma jubel, och därmed var sammanslagningen verkstäld för att snart åter störas af nya slitningar.

Den förenade storlogens medlemsantal var 1887 något öfver 60,000. Ordens svenske chef vardt löjtnanten E. Wawrinsky, hvilken dock ej länge stannade kvar i det ämbetet. Chefen, *Ordens Templar*, är nu polisuppsyningsmannen W. Styrlander, som dock ej bor i Stockholm, utan i Sollefteå. De två ordenstidningarna, »Svenska Goodtemplar» och »Reform», sammanslogos till »Reformatorn» som ännu eges och utgifves af storlogen samt nu mera redigeras af Oskar Eklund.

År 1888 gjordes en utbrytning ur goodtemplarorden genom stiftande af *nationalorden*, till hvilken omkring tio tusen medlemmar slöto sig. Efter denna åderlåtning blef emellertid, försäkra goodtemplarne, endrägt åter rådande, och orden kom i tillfälle att arbeta med annat än stridigheter inom sig själf. I början af 1889 stiftades goodtemplarordens själfhjälpförening, afseende att vid ledamots dödsfall utbetala ett visst försäkringsbelopp, högst 2,000 kr. Denna förening räknar nu öfver ett par tusen medlemmar och har omkring 3,000 kr. i fonderna.

Storlogemötet 1889, då ordens tioåriga verksamhet i Sverige firades, var enigare än något föregående. Medlemsantalet var då 50,000. Af dessa torde dock blott omkring 1,100 komma på Stockholm med bortåt 30 loger. I Stockholm hållas årligen mellan 3 och 4,000 möten.

Orden har sex grader, af hvilka de två första äro *hoppets* grad, lärlinggraden, som sammanträder en gång i veckan, med hvit regalia, och *trohetens grad*, gesällgraden, med blå regalia, som sammanträder en gång i månaden. De arbeta i underordnad loge. Tredje graden, *kärleksgraden*, mästergraden, med röd regalia, arbetar i distriktsloger en gång i kvartalet eller på halfåret. Fjärde graden arbetar i storlogen och sammanträder hos oss en gång om året. Femte graden lär saknas i Sverige. Sjätte graden arbetar i verldsstorlogen och sammanträder hvart annat år.

Utom Goodtemplarorden och det gamla Svenska nykterhetssälskapet, arbetade i Stockholm vid utgången af årtiondet:

Templarorden, grundad 1883, fullkomligt lik den förre, med en lifförsäkringsanstalt. Medlemmarnes antal är omkring 10,000, och orden har en tidning som heter »Templarn»;

Blåbandsföreningen, också af 1883, men fullständigt ordnad 1886, har ett stort antal medlemmar (i hela Sverige omkring 20,000) som bära ett blått band i knapphålet. »Blå bandet» är titeln på föreningens tidning.

Ärans och nykterhetens tempelriddare af 1886;

Svenska kvinnornas nykterhetsförening, grundad 1887, ingick 1889 som filial i »Verldens kvinnors nykterhetsförening»;

Fosterlandsvännerna, en 1887 bildad förening som arbetar i spridda grupper;

National-goodtemplarorden, nämd här ofvan, grundad 1888 och som vid årtiondets slut ansågs ega omkring 15,000 medlemmar;

Rechabiterorden, inkom utifrån 1889;

Allmänna svenska nykterhetsförbundet stiftades 1889 med syfte att förena Sveriges alla nykterhetssällskap och verka genom lagstiftningen, i synnerhet för bränvinsförbud.

Till dessa nykterhetsföreningar kunde äfven nämnas *Hoppets här*, från 1870-talet, samt *Svenska reformgillet*, bildadt 1889 med uppgift att verka för hälsovårdsförbättringar i allmänhet och bland dem fullständigt afstående från rusdrycker.

Under 1880-talet har således den nya nykterhetsrörelsen vunnit fast fot i Stockholm och utvecklat sig i en omfattning som verkligen måste kallas storartad, synnerligen då man betänker, att det är en enskild verksamhet. I mycket står denna mäktiga samhällsrörelse i nära förening med det religiösa intresse som fått sitt uttryck i synnerhet uti de frireligiösa församlingarna, hvilka onekligen verkat icke så litet till sedlighetens främjande. Både baptister och metodister samt flera religiösa sällskap ifra för fullständig nykterhet. Men äfven socialisterna anse, såsom här ofvan omnämts, nykterheten vara en god bundsförvandt, ehuru de varna mot att låta nykterhetssaken undantränga intresset för de frågor som de förklara vara vigtigast.

Hvart man än blickar i det samhälle som utvecklat sig ur 1880-talets Stockholm, möter man fordringarna på nykterhet, och ehuru dessa visst icke kunnat besegra njutningslystnaden och lättsinnet inom så väl den ena som den andra klassen, torde de dock i ej ringa mån ha häjdat dessas framsteg. Vi ha redan i ett föregående kapitel framstält det inflytande som Stockholms utskänkningsbolag haft på dryckenskapens inskränkande, och detta torde vara obestridligt, så mycket det än förnekas och förkättras af goodtemplare m. fl., men lika villigt måste erkännas, hvad vi också förut påpekat, att goodtemplarrörelsen är af storartad vigt och ej kan nog välsignas af fosterlandsvännen.

Beklagligt är, att goodtemplarne så ofta äro benägna för splittring, föranledd däraf, att den mänskliga fåfängan äfven hos dem spelar en stor roll, men under det de till och med hätskt bekämpat hvarandra, ha de dock gemensamt arbetat på nykterhetens främjande och gjort detta med så fast öfvertygelse och så brinnande nit, att man ovilkorligt måste egna dem sin aktning. Den förvånande lifskraft somligger i goodtemplarrörelsen har uträttat stora ting och skall kanske uträtta ännu större.

***

Frälsningsarméns högkvarter.

Det är en afton i *Frälsningsarméns tempel* vid Östermalmsgatan bredvid lemningarna af de gamla Tyskbagarebärgen, just där gångstigen fordom slingrade sig öfver de skrofliga klipporna bortåt Lill-Jans, nu i en af Stockholms finaste stadsdelar. Från templets tinnar svaja den svenska flaggan och »arméns» blodröda duk med den gyllne inskriften »Sverige för Kristus.»

På gatan synas polismän af olika grader, och i hvar och en af templets två förstugor står en poliskonstapel som lemnar anvisning till dem som köpt inträdeskort, vare sig till de allmänna platserna efter 25 öre eller till de »reserverade» som kosta 50 öre stycket.

Vi begifva oss upp för trapporna och in i tempelsalen, som är festligt belyst och utsmyckad. Rundt omkring ser man flaggor och standar med *Eld och blod* samt frälsningsord. Det hela ser högtidligt ut. Öfver alt synas denna afton kända personer ur »societeten», sådana som kanske aldrig förr satt sin fot i detta rum, men nu lockats af en särskild tilldragelse. Där sitta naturligtvis också vanliga frälsningssökande som icke tillhöra den fina verlden, tarfliga människor af båda könen.

Man hviskar till höger och vänster, och blickarne riktas oupphörligt mot den stora amfiteatern som upptager templets bakgrund. Amfiteatern är, som vid arméns alla uppbyggelsestunder i templet, fyld af trogna stridsmän af båda könen, officerare, soldater ochkadetter, alla karlar i röda jackor och fruntimmerna med storartade brätten på sina hattar. Där rada sig jacka öfver jacka, hatt öfver hatt ända bort i det höga, aflägsna fjärran, och där blänka basuner och trumpeter, trummor, tamburiner och gitarrer, och jackornas skarpt röda färg, messingsinstrumentens glänsande metallskimmer och fanornas mångfärgade dukar glittra i den starka belysningen.

Här och där ser man en helt verldslig uniform, en hästgardist, fotgardist eller artillerist, ty frälsningsarmén räknar i sina led en och annan garnisonssoldat.

Människorna där uppe på amfiteatern ha ett gladt och frimodigt uttryck. Man ser inga gudsnådliga miner, knapt några tecken till fanatism, och likväl fins sådan inom »armén», äfven om den icke är så stor och omedgörlig som mången föreställer sig.

Det hela gör icke obehagligt intryck, men väl kanske något teatraliskt, och det är ju icke någon hemlighet, att det är med yttre ståt som frälsningsarmén inverkar på de mindre bildade, fastän det ej häller kan nekas, att verkningsmedlen äro äfven andra, af allvarligare och mera djupgående art. Men nog hör det till arméns taktik att söka glänsa och komma buller å stad.

Ett skallande lefve höjes från amfiteatern. Alla de röda jackorna och de stora hattarna komma i rörelse, och deras innehafvare uppgifva höga jubelrop.

Upp för amfiteaterns trappsteg ila med lätta steg en man och en kvinna, båda i »arméns» uniform. De hälsa åt alla sidor. Mannen har ett godt utseende och ingenting i sitt väsen som antyder begär att väcka uppseende, just icke något svärmiskt häller, endast lugn välvilja och glad frimodighet. Han är en bildad man, helt nyligen löjtnant i svenska artilleriet, nu stabskapten i frälsningsarmén, son till ett statsråd, bror till tre officerare i svenska krigshären, af gammal adel.

Den lilla damen vid hans sida är hans hustru, också af god familj, med ett par hundra års adliga anor och med »bättre folks» vanliga bildning. Hennes ansigte synes ej mycket under den stora frälsningshatten, men man tycker sig dock finna ett fint och intelligent uttryck, för öfrigt förefaller hon något späd i både utseende och röst.

Stabskaptenen och hans fru soldaten sätta sig på amfiteaterns främsta bänk, midt för församlingen, och blifva sittande medan de vanliga stridssångerna under major Hellbergs anförande afsjungas med bullrande musik och ledsagade af dessa armrörelser som alltid användas, i synnerhet af de kvinliga frälsningssoldaterne, och hvilka efter hand öfvergå till alt vildare svängningar, men med oföränderligt gladt ansigtsuttryck. Detta hör till taktiken.

Men så sjunger en mjuk, något tunn sopran en solostrof, ledsagad af en gitarr som trakteras af en annan kvinlig soldat, och därpå faller den starka kören åter in. Man viftar med näsdukar, hvilket skall föreställa svängande med palmgrenar. Man stampar och skrålar, ler i öfvertygelsen om sin frälsning och är riktigt uppspelt. Det är mycket buller och kan förefalla mindre passande i ett tempel, men det är också något friskt och käckt och har öfvertygelsens kraft i sig.

Major Hellberg, en af frälsningsarméns mest kände officerare, få år förut ännu student, håller tal och välkomnar den nye stabskaptenen och dennes fru. Det är nämligen deras första offentliga uppträdande på arméns möten. Majoren prisar kaptenens och fru soldatens mod, då de iklädt sig frälsningsarméns uniform. Han talar länge och med arméns öfliga uttryck och åtbörder, smakande af vanlig kolportörs-vältalighet.

Efter honom uppstår den nye stabskaptenen och aflägger vittnesbörd. Hans röst är icke stark, men behaglig och tränger godt igenom i templet. Det är ej någon eldig vältalighet, men det är ett tal som präglas af öfvertygelsens styrka. Det är något praktiskt lugnt och säkert i föredraget. Åhörarne lyssna med stort intresse, tyckes det, äfven de som ganska säkert icke dela talarens åsigter, och de finna behag i det milda uttrycket i hans ärliga ansigte. Åtbörderna äro i början ganska återhållsamma, men då talaren känner sig mera eldad af sitt ämne, börjar också han svänga armarne på det osköna sätt som är egendomligt för frälsningsarméns talare och som hos »generalen» själf yttrar sig i lika häftiga som fula pendelrörelser.

Stabskaptenen är emellertid en sympatisk personlighet, och man följer hans yttrande med deltagande, då han skildrar huru han, efter lång pröfning och studieresa i utlandet, beslutat sig för att inträda i frälsningsarmén, fastän han nog visste, det ett svalg nu mera ligger mellan hans förflutna och närvarande lif.

En annan afton äro talarne kanske icke så sympatiska. Då består vanligtvis också samlingen i templet icke så uteslutande af den fina »societeten», men af mycket flere arbetare och i synnerhet kvinligt tjenstefolk samt folk

med obestämda eller inga yrken. Vi ha här ofvan sökt skildra ett frälsningsmöte som väl icke ofta förekommer, enär det naturligtvis hör till undantagen, att ett par personer af de bildade klasserna uppträda och vittna i templet, men ett sådant möte intygar hvad som *kan* förekomma och är af verklig betydelse för kännedomen om den rörelse som framkallats af frälsningsarmén och som fortgår för sig själf, oberoende af de öfriga frikyrkliga rörelserna.

I frälsningsarméns tempel.Frälsningsarmén räknar sin uppkomst från 1865, då Wilhelm Booth, arméns nu varande general, förskräckt öfver den ohyggliga sedeslösheten och råheten i East End af London, beslöt att lära de lastfulla att känna gud och sålunda rädda dem ur det elände hvaruti de nedsjunkit och från den fördömelse som han ansåg hota dem.

William Booth hade uppfostrats inom engelska högkyrkan, men var sedan metodistprest. År 1861 lemnade han prestämbetet och egnade sig jämte sin hustru åt missionsverksamhet. Denna ansåg han bäst främjas genom militärisk organisation.

Då ändamålet med hela verksamheten är *krig*, säga frälsningsarméns medlemmar, fordrar sunda förståndet, att styrelseformen bildas efter det mönster som funnits vara icke blott det verksammaste, utan också det enda möjliga för en här. Därför skall frälsningsarmén ha uniform och militäriska grader samt icke förblandas med de vanliga kyrkosamfundens medlemmar.

General Booth.

Under stundom kommer general Booth själf och inspekterar hären, och då är bullret i det ej blott med fanor, utan äfven lefvande växter och välkomstinskrifter prydda templet starkare än vanligt. *Velcome to Sweden* står det öfver alt och *God bless you, general*. Hvart generalen blickar, kan han läsa ett *välkommen*, på soldaternas bröst, på templets väggar, och alla ansigten le mot honom.

Då stötes det ännu häftigare i basunerna. Halleluja-ropen skalla ännu kraftigare, och armar och näsdukar sättas i vild rörelse. Då sjunger en af sopranerna gällare än någonsin:

Uti frälsningshären äro vi soldater vi skola bringa frälsning till en verld och ned vi aldrig lägga våra vapen, förr än alla folkslag sett oss på vår färd.

Och kören faller in med väldigt dån och skallande basuner:

Fyra af, fyra af emot djäfvulens led, vet, att en kula måste slå honom ned. Därför tappert framåt på vår segrande stråt, och ej satans list oss hindra låt, halleluja!

Då glömmer hären ej häller att sjunga och sjunga om igen i tröttande enformighet, men med glödande öfvertygelse:

Vi slå aldrig, aldrig, aldrig till reträtt, nej, o nej, nej, o nej, nej, o nej, nej, o nej, nej, o nej! Vi slå aldrig, aldrig, aldrig ...

Och så vidare i oändlighet.

Under sången och regementsmusiken sitter generalen helt lugn, omgifven af den svenska staben, kommendören Hanna Ouchterlony, major Hellberg, kapten, f. d. skådespelaren Martinsson, m. fl. af befälet. Generalen har förut hållit ett ganska sansadt föredrag, men efter all denna eldande sång, denna skallande musik, dessa viftningar och stampningar och sedan värfningen börjat samt kanske en och annan af församlingen gått fram och böjt knä för att varda frälst, och musiken med anledning däraf uppstämt en skrällande segermarsch, i hvilken kören skrikande instämt, börjar generalen själf instämma i jublet. Han stampar och hoppar och svänger med armarne i brusande fart. Det är en vild, yrande glädje, ett döfvande buller öfver hela amfiteatern. Alt flera komma fram till platformen och önska varda frälsta, och för hvar och en jublas det såsom vore en stor seger vunnen. Slutligen bjuder generalen farväl under skrällande fanfarer och susande näsduksviftningar.

Hanna Ouchterlony.

Ej sällan firas i templet eller i någon af arméns öfriga lokaler ett halleluja-bröllop, då en manlig löjtnant gifter sig med en qvinlig kapten eller soldat eller en manlig soldat ingår äkta förening med någon af befälet. Då bruka kommendören, hela staben och alla officerarne vara närvarande med, såsom det af dem själfva tillkännagifves, »dån af jubel och hosianna» samt »himmel på jorden».

Sommartiden företagas »sjömanövrer» till Norrköping, Visby o. s. v., glada lustturer, då alltid några otrogna

frälsas och införlifvas med armén.

»Köp Stridsropet, käre herre!» ropar en frälsningssoldat i kjolar, då hon går förbi oss på gatan. »Där står en beskrifning om vår senaste sjömanöver.»

»Var den lyckad?»

»Ja, då! Visst voro vi sjösjuka, men åtta personer blefvo frälsta.»

»Inte flera?»

»Man får vara nöjd. Det blir nog fler en an' gång ... Köp Stridsropet!»

Frälsningsarmén räknade hösten 1889 ej mindre än nära 3,000 kårer, spridda öfver hela jorden, af hvilka 80 i Sverige med 253 officerare och 14,246 menige af båda könen.

Den första expedition som frälsningsarmén företog till Stockholm bestod af fröken Hanna Ouchterlony jämte fyra medhjälpare, två af hvardera könet. Möten höllos dels på ett par gårdar å Norrmalm, dels å Ladugårdslandsteatern samt i ridhuset vid Gref-Turegatan och i »Södra salongen» vid Lilla Glasbruksgatan. Hösten 1884 började verksamheten i Florakyrkan och fortsattes där till våren 1886. Arméns stockholmsafdelning hade snart varit betänkt på att skaffa sig ett eget tempel och högkvarter. Första grundplåten därtill erhölls i England af 100 pund st., hvartill inom kort kom en gåfva här på 2,000 kr. Kollekter inbragte öfver 700 kr. och insamling med listor mellan 2 och 3,000 kr. Fyra basarer gåfvo en behållning af nära 4.000 kr. Af öresföreningar inom frälsningsarmén lemnades 3,900 kr.

Då alla dessa bidrag likväl icke räckte till för att få ett ändamålsenligt högkvarter, anordnades en *försakelsevecka*, som lemnade öfver 10,000 kr. I England hopsamlades, utom ofvan nämda 1,800 (100 p. st.), omkring 9,000 kr. I alt lyckades frälsningsarmén få ihop en byggnadskassa af omkring 40,000 kr. Armén köpte då af bokbindaren Herzog för 35,000 kr. och på förmånliga betalningsvilkor en tomt vid östligaste ändan af Östermalmsgatan, utgörande 9,340 kv. fot. Men för att bygga fordrades mera pengar, och lån i bankerna kunde endast med stor svårighet erhållas, ehuru armén velat tillförsäkra dem 5 procent här i tiden och 95 i evigheten.

Frälsningsarmén är, liksom en stor del religiösa samfund, ytterst handlingskraftig och ihärdig ej blott för själarnes frälsning, utan äfven för insamlande af de verldsliga medel som anses erforderliga, och när ingen annan utväg finnes, gripes åter till en försakelsevecka, då medlemmarne till det yttersta inskränka tillfredsställandet af de lekamliga behöfven och lemna de därigenom besparade pengarne till armén. En sådan vecka var äfven den mellan 27 oktober och 2 november 1889, då enligt från frälsningsarméns »nationella högkvarter» utgången, af kommendör Hanna Ouchterlony undertecknad order försakelse påbjöds.

En rundskrifvelse sändes dess utom till ett stort antal personer ej tillhörande armén med erinran om det goda som frälsningsarmén redan uträttat för nykterheten och allmänna sedligheten. I detta cirkulär heter det bland annat, att frälsningsarbetet underhålles till stor del af de pengar som förut gått till krogen och att »kårerna bära i allmänhet själfva sin finansiela börda, men oafbrutna svårigheter med lokaler, hvilka, af brist på medel att bygga, stundom blifvit mycket dyra», föranledde kommendören att vända sig till hvilken som helst med bön om hjälp. Denna hjälp behöfde icke innebära, att man i alt gillade frälsningsarméns tillvägagående, blott att man gladde sig att se drinkare nyktra och usla krogar och danslokaler tömda eller förvandlade till frälsningsbaracker.

För att underlätta gåfvornas insändande, åtföljdes rundskrifvelsen af en högröd blankett, på hvilken man blott hade att ifylla bidragets storlek: »Härmed gifver jag till frälsningsarméns försakelsefond en summa af ...» Måttot var *Smid medan järnet är varmt*, illustreradt af ett par armar med tång och slägga på ett städ. Det hela föreföll rätt praktiskt.

Grunden till arméns nya högkvarter och tempel i Stockholm lades den 18 juni 1887, och påföljande juldag var bygnaden färdig till invigning. Den uppfördes af byggmästaren R. Alderin och kostade 155,000 kr. Där är ej blott själfva templet, utan hela högkvarteret med dess olika lokaler. På hufvudbyrån träffas major Hellberg, hvilken med stor välvilja alltid är benägen att lemna de upplysningar man önskar om arméorganisationen. I högkvarteret finnas äfven en bokhandel samt ett tryckeri för arméns räkning. Det senare sysselsätter tio personer. Härifrån utgår bland annat arméns tidning *Stridsropet*, som har en upplaga af 27,000 exemplar i hvarje vecka. En half månadstidning, *Den lille soldaten*, frälsningsarméns barntidning, utgår äfven från högkvarterets tryckeri.

Stundom ställes till en tébjudning i högkvarteret, d. v. s. att hvem som vill vara med erlägger 25 öre och intager plats i templet, där man får höra den vanliga sången och föredragen, men också uppmanas att taga en kopp té. Detta sker i en nedra våning, dit de närvarande, till trängsels undvikande, begifva sig i olika grupper. Utför trappor och genom korridorer kommer man till en tämligen stor sal, där bord med té och bröd äro dukade, och gästerna försumma icke att taga för sig. Sedan man förtärt sitt té med tilltugg eller åtminstone sett andra göra det, haft kanske ett samtal med några af de närvarande och skapat sig en tillräcklig föreställning om hela kalaset, begifver man sig en annan väg än den man kommit åter upp i templet, där manövrerna fortgå på vanligt sätt, och

så följer grupp på grupp ända till dess hvar och en anses ha fått sin kopp té.

Sådana té- och kaffekalas äro för öfrigt brukliga icke endast hos frälsningsarmén, utan äfven i andra frimenigheters samlingslokaler och bidraga otvifvelaktigt att locka folk.

Öfver alt på våra gator har man under slutet af 1880-talet sett uniformerade frälsningssoldater af båda könen. Enligt uppgift från högkvarteret, var antalet år 1889 omkring *ett tusen*. De yngsta tillhöra frälsningsarméns krigsskola, i hvilken kadetter utbildas till officerare.

Mot slutet af 1889 hade armén, utom templet, fem samlingslokaler i Stockholm, nämligen en för armén uppbygd lokal vid Pipersgatan å Kungsholmen, f. d. »Södra salongen» (Wallmans) vid Lilla Glasbruksgatan, ett hus vid Jakobsberg, uppfördt under ringrörelsen och för dennas ändamål, en för armén inredd lokal vid Västmannagatan samt en lokal vid Kronobergsgatan å Kungsholmen, äfven en tid begagnad af socialister och utilister.

Stockholmskåren är indelad i centraldistriktet, norra, södra och västra distrikten, depotdistriktet och krigsskolan. Alla dessa äro under sina officerskårer i ständig verksamhet, och när kongresser hållas, såsom 30 juli—2 augusti 1889, utföras »stora, offentliga demonstrationer», med mer än ett par hundra officerare. Då välsignas armén med, såsom befälet själft uppgifver, »skurar af välsignelse», »halleluja-kaskader» och »frälsning i strömmar».

Lika offentliga och bullrande frälsningsarméns möten äro, lika hemlighetsfulla och tysta äro de andaktssammanträden, som hållas af»de sista dagarnes helige», *mormonerne*, hvilka visserligen finnas i nya Stockholm, men utöfva ringa inflytande. Mormonrörelsen kan icke på långt när jämföras med frälsningsarméns. Vid de »konferenser» som hållas kommer dock ett och annat i ljuset om de »heligas» verksamhet, så vida uppgifterna äro pålitliga. Enligt hvad upplystes vid konferensen i Stockholm i maj 1889, skulle Stockholms »gren» då ha haft 389 medlemmar och Stockholms konferensområde, som omfattar mellersta och norra Sverige, 1,425, hvilket ansågs vara nära två tredjedelar af »kyrkans hela medlemsantal i Sverige». Mormonernas missionsverksamhet i Stockholm, liksom öfver alt i Europa, afser att drifva till utflyttning till mormonområdet i Nordamerika. Dit syfta deras brödra- och systerföreningar, språkskolor för engelska, bibelklasser o. s. v. »Det heliga Zion», Utah, är deras längtans mål.

XXXII.

Nutids-stiftelser och nutids-skolor.

I några föregående kapitel har visats, huru 1880-talets Stockholm sökt bekämpa sjukdomar ej blott genom ändamålsenliga sjukhus och förbättrad sjuksköterskeverksamhet, utan äfven genom att göra insigten i en upplyst hälsovård mera spridd, liksom huru kommunens fattigvård och de mångfaldiga enskilda barmhärtighetsverken, i synnerhet i fromhetens tjänst, på ett människovänligare och äfven kraftigare sätt än förut sökt bispringa de mångtusen som midt i den stora stadens öfverflöd nedsjunkit i nöd och elände, huru föreningar af olika slag sökt med inom det nu varande samhället tillgängliga medel höja arbetsklassen, under det staten själf börjat visa sig villig att skydda denna mot olycksfall vid arbetet och bereda den en mindre bekymmerfull ålderdom, huru goodtemplarne vilja utrota dryckenskapen och därigenom motarbeta fattigdomen och öka välståndet, huru frälsningsarmén sökt på sitt vis rädda samhället för både detta lifvet och ett tillkommande samt huru också socialdemokraterna sökt sprida öfvertygelsen om, att intet af alt detta hjälper mot eländet, hvilket de påstå icke kunna undanrödjas genom annat än hela samhällets fullständiga omskapande.

under det alla dessa krafter varit i rörelse, somliga kämpande mot hvarandra, några verkande i vänlig öfverensstämmelse, ha andra sökt främja samhällets välfärd genom medel som icke så snart förmå i någon högre mån tillvinna sig allmänna uppmärksamheten, icke gifva några storståtliga löften och som ej komma buller å stad, men söka på den lugna forskningens väg utreda den *sociala frågan* för att därigenom slutligen finna ett botemedel mot eller åtminstone ett betydligt förmildrande af den nöd som hotar att hålla jämna steg med det framåtskridande, hvaröfver samhället känner sig så stolt.

När en rik person förr testamenterade några tusen eller kanske till och med skänkte en hel stor förmögenhet till en from stiftelse, ett sjukhus eller en fattiginrättning, så händer det nu, att en dylikperson gifver en stor summa pengar för att framkalla och främja sociala förbättringar som kunna varda till välsignelse för mänskligheten och särskildt för ett visst samhälle samt därmed bidraga till att fattiginrättningarna en gång måtte varda öfverflödiga. Den stora skilnaden mellan förr och nu är, att man förr kom med hjälpen, när det vanligtvis var för sent, och om sådant ty värr äfven ofta nu inträffar, så har man dock börjat inse, att det är de »preventiva åtgärderna», de som vilja *förebygga* det onda som böra först och främst anlitas. Därför lägger man i nya Stockholm så stor vigt vid hälsovården och vid upplysningen. Därför söker man ock utreda den sociala frågan.

I den afsigten upprättades *stiftelsen Lars Hiertas Minne*, som har till mål att fritt och oberoende verka för det mänskliga framåtskridandet och detta hufvudsakligen genom att framkalla och befordra sådana vetenskapliga upptäckter och uppfinningar, sociala förbättringar och frisinnade reformer som kunna blifva till välsignelse för mänskligheten i allmänhet och särskildt för Sveriges folk.

Den som grundade denna stiftelse var fru Wilhelmina Hierta, född Fröding, enka efter Lars Johan Hierta, tidningsmannen, slöjdidkaren, köpmannen och riksdagsledamoten, en af de mest nitiske ifrarne för framåtskridandet, bekämparen af okunnighet och nöd, främjaren af upplysning. Fru Wilhelmina Hierta var den mannens värdiga maka. Hon var född i Göteborg, men vår hufvudstad var fältet för hennes egentliga lifsverksamhet, och hon hade stort inflytande på det Stockholm som med rätta bär namnet *nya*. Det är icke blott för de gåfvor hon med frikostig hand utdelade, utan ock för den riktning i hvilken hon i allmänhet verkade som man skall vörda hennes minne, och man skall alltid nämna henne bland dem som med sina handlingar bevisat, att den kvinliga verksamheten i intet afseende står under den manliga, då det gäller att utföra goda gärningar och främja stora, fosterländska syften. Hon föddes den 13 mars 1805 och afled den 7 september 1878.

Året näst förut grundade hon genom donation »Lars Hiertas Minne» till erinran af sin år 1872 aflidne make. Donationen utgjorde från början 400.000 kr. Genom att, enligt gåfvobrefvet, en fjärdedel af årsinkomsten lägges till kapitalet, har detta nu mera stigit till öfver en half million (523,000 kr. vid 1888 års slut).

Stiftelsen vårdas enligt gifvarinnans bestämmelser af en styrelse af fem eller sju ledamöter, af hvilka två af hennes döttrar, de inom vårt samhälle för alt framåtskridande verksamma fruarna E. Lind af Hageby och A. Retzius, äro ständiga, under det de öfriga af dem väljas för tre år och kunna återväljas. Utom de båda ständiga ledamöterna utgjordes styrelsen först af professorerne Chr. Loven, G. Retzius och V. Rydberg, ingeniör A. E. Jacobi och rektor P. A. Siljeström (ordförande) samt under senare år i de sist nämdas ställe professorerne H. Gyldén, J. Cederblom och frih. A. E. Nordenskiöld (ordförande).

Stiftelsen eger att verka för kulturutvecklingens främjande genom understöd dels till speciela undersökningar och utredning af vigtigare sociala och vetenskapliga frågor, dels till utförande af uppfinningar, dels till företag som verka till folkets uppfostran i moraliskt och frisinnad anda, dels till främjande af allmännyttiga slöjder och näringar, dels till aflöning under vissa år åt utmärkta män och kvinnor såsom understöd för allmännyttig verksamhet.

I allmänhet har hvarje år kunnat utdelas 15—20,000 kr., hvilka styrelsen sökt använda till nya insatser i de riktningar gåfvobrefvet bestämmer. Bland de mångahanda understöd som under stiftelsens första elfva år utdelats äro de för upprättande af det hygieniska museet, införande i vårt land af arbetsstugor för barn, upprättande af en matlagningsskola för mindre bemedlade flickor, anslag till införande af undervisning i metallslöjd och matlagning samt till förbättring af metoderna i den kvinliga handarbetsundervisningen i Stockholms folkskolor, till pristäflan för normalritningar till folkskoleträdgårdar, anslag till skridskoplatser för barn och för skolungdomens sommarvandringar, för gymnastik för arbetande kvinnor, anslag till motverkande af blindhetens utbredning. Dess utom ha lemnats en mängd anslag till vetenskapliga undersökningar, äfvensom reseanslag åt sakkunniga för att i utlandet taga kännedom om och utreda vigtigare vetenskapliga och sociala frågor, anslag (10,000 kr.) till en stipendiifond för tandläkarinnor, m. m. och stiftelsen visar således en högst liflig verksamhet för det mänskliga framåtskridandet på en mängd områden.

***

V. E. Lorén.

Lorénska stiftelsen är en annan nutidsinrättning som väl ock, åtminstone till en del, skall lända nya Stockholm till nytta. Den till stiftelsen hörande fonden har till uppgift i främsta rummet att understödja rent vetenskapliga forskningar och *specielt* utredande af den sociala frågan, men därjämte att sprida *allmännare* kännedom om social vetenskaperna och vinna dugliga krafter för deras tjänst.

Grundläggaren af denna stiftelse var Viktor Edvard Lorén, född i Örgryte vid Göteborg den 30 oktober 1857, men tidigt öfverflyttad till Stockholm, där han uppfostrades i rektor J. O. Lefflers hus. Han studerade sedan någon tid vid Upsala universitet samt vid universiteten i Berlin och Leipzig, hufvudsakligen sysselsatt med socialvetenskapliga samt filosofiska ämnen. En bröstsjukdom föranledde honom att länge uppehålla sig i Italien och Algeriet samt på Madeira. I främmande land fattade han planen att egna sin förmögenhet åt den vetenskap, han med varmt intresse omfattat, och då han, i början af 1880-talet, återkom till fosterlandet, medförde han ett testamente som, efter några få förändringar, bevittnades dagen före hans död, hvilken inträffade i Stockholm den 1 december 1885.

Genom detta testamente, som vann laga kraft 1887, anslog Lorén sin förmögenhet, omkring 140,000 kr., åt en stiftelse för främjande af de sociala vetenskaperna. Af denna fond få så väl kapital som räntor användas, och hvad däraf möjligen återstår efter femtio år skall öfverlemnas till svenska statsverket.

Till testamentstagare insattes fruarna A. Ch. Edgren-Leffler och S. Kowalevski, prof. A. Key, d:r J. Leffler och docenten D. Davidson med obegränsad rätt att efter bästa förmåga och öfvertygelse samt utan ansvarsskyldighet använda testamentsmedlen för främjande af de sociala vetenskaperna, med hvilka Lorén förstod i främsta rummet nationalekonomien, särskildt i dess tillämpning på vår tids stora »sociala frågor».

Det var, såsom i ett föregående kapitel omnämts, styrelsen för denna stiftelse, som hösten 1888 här anordnade två serier föreläsningar på franska språket, den ena, *sur l'évolution de la famille et de la propriété*, hållet af professor M. Kowalevski från Moskwas universitet, den andra, *l'individu et l'état dans le domaine économique*, af professor L. Beauchet från juridiska fakulteten i Nancy.

Lorénska stiftelsen har också lemnat understöd till undersökningar rörande våra jordbruksarbetares ställning, liksom till studier rörande bostadsförhållanden, till fortsättning af ett sociologiskt arbete, m. m. Dels af Loréns egen boksamling, dels af tillköpta arbeten har, enligt hans önskan, grundats ett bibliotek men som vid utgången af 1880-talet ännu icke var tillgängligt för allmänheten.

***

De nu omnämda stiftelserna äro märkliga uttryck af den nyare tidens sträfvan, men de skulle icke kunna uppnå sitt mål utan den allmänna upplysning som grundlägges af våra skolor, lika litet som hela den stora arbetarerörelsen från 1880-talets Stockholm förmår något utan att stå på en ändamålsenlig undervisnings botten. Allmänna uppmärksamheten har under det senaste årtiondet också riktats alt mera på våra skolförhållanden och i synnerhet på *folkundervisningen*.

Vi ha nämligen, oaktadt de gamla »fri- och fattigskolorna» redan för länge sedan upphört, ännu i det nittonde århundradets slut en undervisning för »folket» och en för »bättre folk», och dessa två *folk* äro ännu långt skilda från hvarandra samt skola otvifvelaktigt fortfarande blifva det så länge redan från de första skolåren »elementarläroverket» är *ett* och »folkskolan» ett *annat*. Några ansatser till en förändring har visserligen visat sig under årtiondet, och äfven bildade eller åtminstone burgna medelklassfamiljer ha skickat sina barn till folkskolan, men detta var dock ännu vid midten af årtiondet blott 15 procent af hela barnantalet och kan, så länge undervisningsämnena äro så skiljaktiga, icke leda till annat än afstående af anspråk på högre mått af allmännare bildning, fastän kanske också till undvikande af den öfveransträngning som påstås medfölja undervisningen i elementarläroverket och öfver hvilken icke klagas i folkskolan.

Ännu ha vi således det stora svalget mellan de s. k. *allmänna läroverken* och *folkskolorna*, och när en familjefader inom de klasser, som kallas »högre» eller »medelklass», tillfrågas i hvilken skola hans son går, väntar man icke att få till svar »folkskolan». Spörsmålet gäller, huru vida gossen går i offentlig eller enskild skola, tillhörande »elementarläroverket», samt om han följer latin- eller reallinien. Skulle han verkligen begagna

undervisningen i folkskolan, finner man detta nästan besynnerligt.

Hvad som däremot *nu mera* icke väcker förvåning är, att lärjungen tillhör reallinien, och detta var dock för icke så länge sedan något mindre vanligt. Stockholm har nu icke blott ett högre realläroverk bredvid de två högre latinläroverken, utan äfven i dessa senare en reallinie i fjärde och femte klasserna. Latinet har således fått maka åt sig äfven i de »lärda» skolorna. Detta är naturligtvis icke något kännetecknande för Stockholm allena, men det är dock ett för hufvudstaden tämligen nytt förhållande och anmärkningsvärdt nog i ett samhälle, där den äldre delen af ämbetsmannaklassen, som själf uppdragits i latinet, ännu intager en så vigtig plats.

»Allmänna läroverken», statens skolor, med ett gemensamt namn »elementarläroverket», lyda under *kgl. direktionen öfver Stockholms stads undervisningsverk* och ledas enligt den omorganisation som påbjöds i kgl. brefvet af den 12 mars 1875. De utgöras af Högre latinläroverket å Norrmalm, Högre latinläroverket å Södermalm, Realläroverket, alla tre sjuklassiga, samt Jakobs, Katarinas och Östermalms lägre, femklassiga läroverk och — Kungsholms tvåklassiga, hvilket har *en* lärare och *inga* lärjungar. N ya elementarskolan är också ett högre allmänt läroverk, men med egen undervisningsplan och under egen direktion.

Och för flickor? ... För dem har Stockholm icke något allmänt läroverk, men flera ganska betydande enskilda, såsom Wallinska skolan, Lyceum för flickor, Normalskolan, i förening med kgl. Högre lärarinne-seminariet, Åhlinska skolan, Ateneum för flickor, Östermalms och Södermalms högre läroanstalter för flickor, Idun med flera andra.

Bland dessa ha Wallinska skolan och Lyceum för flickor dimissionsrätt till universitetet, hvilket äfven är fallet med ett enskildt läroverk för gossar, f. d. Beskowska skolan, samt Palmgrenska samskolan.

Samtidigt med att den länge förberedda planen till de allmänna läroverkens ordnande genomfördes, öfvergick skyldigheten att bekosta läroverkshusens uppförande och underhåll från territorialförsamlingarna till Stockholms kommun. Den skyldighet staden således åtog sig uppfyldes först genom ny byggnad för Ladugårdslandsskolan och strax därefter genom uppförandet af *Norra* latinläroverkets ståtliga palats, ett af Stockholms förnämsta arkitektoniska verk och ett bland de vackraste profven af öfverintendenten H. Zettervalls konstnärskap. Arbetet började 1876, och den 3 september 1880 invigdes det nya läroverkshuset, under det lektor G. F. Gilljam var skolans rektor.

Ej långt därefter väcktes fråga om ny byggnad för *Södra* latinläroverket samt ett eget hus åt Realläroverket, hvilket hittills hyrt lokal i s. k. stadshuset vid Götgatan. Till den förra af dessa byggnader utsågs, under lektor R. Törnebladhs rektorat, plats i hörnet af Skaraborgsgatan och Maria Högbergsgata. Kostnaden anslogs till 585,000 kr. I följd af ovanligt besvärligt planerings- och grundläggningsarbete gick arbetet icke synnerligt fort och var vid årtiondets utgång ej fullt färdigt. Byggnadens yttre är lika med Realläroverkets nya hus, hvilket uppförts vid Roslagsgatan. Kostnaden för detta anslogs till 512,220 kr. Arbetet började 1887, och innan utgången af 1889 var byggnaden under tak. Ritningarna till bägge dessa läroverkshus äro uppgjorda på stadens byggnadskontor.

C. A. Lundberg.

C. von Friesen.

Rektorerna vid Stockholms högre läroverk, af hvilkaspädagogiska insigter och administrativa förmåga undervisningen i så hög grad beror, voro vid årtiondets utgång: C. A. Lundberg vid norra latinläroverket, C. von Friesen vid södra dito, S. von Friesen vid realläroverket samt C. H. Hernlund vid nya elementarskolan.

S. von Friesen.

C. H. Hernlund.

***

Om *folkskolan* på 1880-talet icke undergått någon förändring i sin organisation, har hon dock så mycket mer utvecklats på den redan förut stadgade grunden, och skollokalerna, hvilka fortfarande bekostas af församlingarna,

göras alt ändamålsenligare. Bland de nya folkskolehusen finnas storartade palats.

Inom Storkyrkoförsamlingen har icke något nytt skolhus kommit till stånd, men i församlingens egendom, n:o 22 Svartmangatan, ha genomgripande ändringar vidtagits för den där förlagda folkskolans räkning. Detta hus har nu tretton lärosalar med utrymme för omkring 450 barn. Församlingen har dess utom ett annat folkskolehus i n:o 6 Skärgårdsgatan. Hela antalet folkskolelärjungar i den församlingen var år 1888 något öfver 800.

Klara församling lät å den förut varande skolhustomten, n:o 29 Gamla Kungsholmsbrogatan, år 1884 uppföra ett nytt hus, hvilket också rymmer 450 barn. Hela antalet skolbarn gick år 1888 till närmare 1,300.

Ladugårdslands (Östermalms) församling lät 1884 bygga ett nytt skolhus, n:o 32 Skepparegatan, hvilket rymmer 800 till 900 barn, samt ett mindre å Djurgården, högt beläget med fri och vacker utsigt. Förut finnes skolhus vid Linnégatan. Antalet barn utgjorde öfver 2,200.

Inom Adolf Fredriks församling fullbordades 1886 ett nytt skolhus vid Karlbergsvägen med plats för omkring 1,200 barn. Ett bland de äldre skolhusen, det vid Saltmätaregatan, är ock en tämligen stor byggnad. Barnen voro omkring 2,600.

Vid årtiondets början ansågos då tillgängliga lokaler kunna rymma mellan 10- och 11,000 barn, och under de därpå följande fem åren anskaffades nya lägenheter, egna eller hyrda, med utrymme för ytterligare omkring 5,000 barn. Men icke ens detta var tillräckligt. Katarina, Kungsholms samt Jakobs och Johannis församlingar måste uppföra nya skolbyggnader. Dessa äro icke till arkitektur, men för öfrigt i hufvudsak hvarandra tämligen lika, hvarför vi kunna inskränka oss till omnämnande af en bland dem, Katarina folkskolehus, såsom prof på huru ett sådant hus utrustades i slutet af 1880-talet.

Det år 1888 färdiga och till begagnande upplåtna samt 1889 invigda Katarina nya folkskolehus ligger vid Nytorget å Södermalm, ej långt från Hammarby sjö. Hufvudsidan vetter åt Katarina Bangata, ännu ej färdig, och en annan sida åt en annan framtidsväg, Blekingegatan. Det har bygts bredvid ett år 1866 inköpt och påbygdt skolhus, hvilket innehåller 22 lärosalar och ännu användes, liksom det år 1824 inköpta huset, n:o 15 Tjärhofsgatan, med dess 10 lärosalar. Ännu ett till folkskola i samma församling användt hus är n:o 30 Katarina Högbergsgata.

Det nya huset, till hvilket arkitekten W. Bergström uppgjort ritningar och som kostat omkring 450,000 kr., innehåller 47 läsrum, en ritsal, en sångsal, ett kollegiirum, ett materialrum, ett rum till expedition och ett för lärarinnorna, tre slöjdrum och två matrum samt bostäder för eldare och vaktmästare, utom 22 ljusa och rymliga tamburer, 4 värmekamrar samt förrådsrum för kol, 2 källare och 4 vindar. För närvarande undervisas där 1,800 barn, men utrymme finnes för 2,000 eller kanske 2,250. Församlingen har i alt 3,000 skolbarn, fördelade på olika lokaler. Skolsalarnes golfyta i det nya huset utgör 31,500 kv.-fot (2,777 kv.-meter). Uppvärmningen sker genom tio i källarvåningen befintliga kaloriferer, fördelade på de fyra värmekamrarne, med användande af centraluppvärmningssystemet, hvarigenom väl behöflig luftväxling åstadkommes. Hvart man går i detta skolpalats, finner man vintertiden en lagom uppvärmd, fullkomligt frisk luft och i de med ända till 40 barn i hvarje befolkade skolrummen märkes ingen dålig lukt. Friskhet, ordning och snygghet träffar man öfver alt i hvad som beror af byggnadens beskaffenhet och af föreståndarens, B. Hansells samt öfriga lärares åtgöranden, hvilket otvifvelaktigt måste vara af välgörande inflytande på lärjungarne, af hvilka ett så stort antal tillhör mycket fattiga och mindre ordentliga hem.

Det är icke blott skolundervisning samt vänjande vid ordning och snygghet som här meddelas lärjungarne: de mest fattiga erhålla också fri middagsmat, åtminstone hvar annan dag. Låt oss streta upp för de breda och ljusa, men tämligen dryga trapporna så långt vi komma, ända upp i vindsvåningen. Vi gå genom ett af flickornas syrum och inträda i en stor sal, där ett sorl af röster samt slamrande med knifvar och gafflar möta oss. Hufvud vid hufvud, armbåge vid armbåge, unga kroppar i dåliga kläder tätt packade omkring fem långa bord, tretio pojkar vid hvarje bord. Ingen ger akt på de inträdande. Alla äro lifligt sysselsatta. De flesta tugga på stora fläskstycken, som de fiskat upp ur ärttallriken. Tennskedarne äro i oupphörlig rörelse. De som redan fått sina portioner äro lyckliga i sin besittning och tillfredsställa hungern utan att bekymra sig om den yttre verlden. Andra kasta längtande blickar på de fylda tallrikar som bäras omkring af ett par gossar och utdelas efter tur och ordning, sedan ett vid spiseln sysselsatt fruntimmer öst upp den rykande rätten, hvilken ser ganska aptitlig ut. En och annan af de vid borden afvaktande söker förleda uppassarne att fuska litet med ordningen, men det leder icke till det efterlängtade målet. De små uppassarne äro obestickliga och känna värdet af den hederstjenst som debekläda, ty till den tagas icke andra än de ordentligaste och klokaste.

Skulle någon af middagsgästerna försöka störa ordningen, återkallas han till sin pligt af en vakthafvande skollärare, och några allvarsamma oordningar förefalla icke. När man ser med hvilken glädje de fattiga barnen taga emot sina rågade tallrikar, kan man ana, att det är blott hvar annan dag de äta sig mätta. Dagen därpå erhålla

de må hända ingen föda als i hemmet eller på sin höjd en lika otillräcklig som ohälsosam, en kopp kaffe kanske, hvilken njuten utan föregående måltid sannolikt mera skadar än gagnar. Men så kommer öfvermorgon med skolmat igen, som fru Erikson där vid spiseln tillreder så utmärkt, och då äro skedarne å nyo i fart. Ofvan på ärter och fläsk får man i dag tjock pannkaka, ett väldigt stycke, till och med bestruket med sylt. Bruket af knif och gaffel synes just icke vara kändt af *alla* gästerna, men det är redan ett stycke in på hyfsningens väg, då knifven användes, äfven om den stickes i munnen, i st. f. omedelbart anlitande af fingrarne.

Bredvid ett af borden se vi ett ungt fruntimmer som med stor uppmärksamhet följer måltiden, vänligt talar vid barnen och systerligt vakar öfver dem.

»Hvem är det?» spörja vi vår ledsagare.

»*Det* är fröken Meyer!» lyder svaret, och det ligger så djup aktning och så glad tillfredsställelse i uttrycket, att vi genast begripa, hvilken denna unga dam är. Hon har redan gjort sig ett namn inom den praktiska välgörenheten. Fröken Jenny Meyer är bland dem som ansett nödvändigt, att den enskilda offervilligheten lemnar bistånd åt de mest behöfvande bland dessa barn, hvilkas föräldrar lefva under mycket ogynsamma omständigheter och ofta nödgas utstå en hård strid mot brist och nöd.

Det var med insigt om denna nödwändighet, som man hösten 1885 började anordna fri middagsmåltid för skolbarn inom de flesta af hufvudstadens församlingar, och genast skaffade fröken Meyer för Storkyrkoförsamlingens folkskolebarn ett par hundra kronor, hvilka efterföljdes af något öfver 600, som utgjorde inkomsten af en af pastor primarius anordnad konsert. Äfven inom Maria församling samlades för samma ändamål pengar af fröken Meyer och fru Agda Montelius, född Reuterskiöld, liksom i Klara samt Jakobs och Johannes församlingar af fru Tekla Tjäder och fru Lina Ribbing, född Meyer.

Inom Katarina församling anskaffades först 750 kr. genom frivilliga bidrag inom församlingen och 850 kr. af fröken Meyer, hvilken personligen öfvertog matinrättningen och fortfarande upprätthåller den genom af henne samlade medel. Äfven i Kungsholms församling bestredos omkostnaderna i början af fröken Meyer, fastän med något bidrag från församlingen och med ett par hundra kronor, som simläraren O. Köhler öfverlemnat, utgörande behållning af någrasimuppvisningar. Inom Ladugårdslands församling bestredos utgifterna först af fru M. Ekman och okänd gifvare.

Matunderstödet har sedan fortsatts, och år 1888 erhöllo omkring 2,200 barn middag, en del hvarje, de flesta hvar annan dag. Vid Storkyrkoförsamlingens folkskola betalar hvarje barn 5 öre för sin middag, en åtgärd som funnits riktig och förtjänar efterföljd.

Vid slutet af 1889 stod Kungsholms nya folkskolehus färdigt att mottaga bortåt ett par tusen barn. Det är bygdt i en synnerligt tilltalande stil efter ritning af Isæus & Sandahl och ligger vid ändan af Fleminggatan, ända ut i skogsbrynet, friskt och vackert.

I en annan utkant af Stockholm uppfördes också i slutet af 1880-talet ett folkskolepalats, nämligen det vid slutet af Roslagsgatan, invid Bellevue bygda, men vid årtiondets utgång ännu ej fullbordade Johannis folkskolehus, för hvars intressanta arkitektur man har Carl Möller att tacka.

Hufvudstadens församlingar sky inga utgifter för att göra de lokaler i hvilka undervisning meddelas ändamålsenliga och äfven prydliga, hvilket senare icke är utan godt inflytande på barnasinnet. Företrädesvis söker man att göra dem sunda, och en jämförelse i detta afseende med tillståndet för till och med blott få år sedan visar bäst i hvilket framåtskridande vi befinna oss.

Det är ej mer än tio år sedan professor E. Heyman undersökte luftens beskaffenhet i Stockholms skolor, och hvad han då fann var just icke glädjande för människovännen.

Bland andra undersökte han folkskolehuset vid Skärgårdsgatan, där det ej fans någon särskild anordning för luftväxling. Vid en undersökning, som ingeniör K. Sondén, hälsovårdsnämdens kemist, hösten 1889 verkstälde på samma ställe, befans att i en lärosal, där kolsyrehalten 1879 efter *två* timmars undervisning stigit till 4,30, utgjorde den nu endast 1,20 efter *fyra* och *en half* timmars undervisning. Mängden af evakuerad luft visade en omsättning i timmen af mer än fyra gånger lokalens rymd, och något drag kunde dock ej märkas. Skolrådet hade vidtagit åtskilliga förbättringar och försett lärosalarne med så väl evakuerings- som friskluftstrummor och sugrör öfver gaslågorna.

Detta är i ett *gammalt* skolhus. Att det i de *nya* byggnaderna är redan från början väl sörjdt för luftväxlingen, finner man bland annat vid besök i t. ex. Katarina folkskolas.

Lärjungarnes antal i Stockholms folkskolor har under 1880-talet stigit från omkring 10,000 till öfver 19,000, af hvilka något öfver 2,000 i söndags- och aftonskolorna. Lärare och lärarinnor äro öfver 500, och af dessa utgöra de senare omkring fyra femtedelar.

År 1863, då ny inspektor tillträdde sin befattning, bestod folkskolan af tre klasser, nu af sju. Lärare- och lärarinnelönerna ha ökats från resp. 900 och 500 till resp. 1,400 och 1,100 (minimum).

Nutids-skolor. 1) o. 2) Johannis folkskola. 3) Norra Latinläroverket. 4) Realläroverket. 5) Kungsholms folkskola. 6) Katarina folkskola.Stockholms folkskolor ha således gått betydligt framåt i antalet af lärjungar och det sätt hvarpå man genom sunda skolrum, gymnastik, simning, vapenöfning och skollofskolonier sörjer för dessas hälsa och fysiska utveckling, men framstegen i den intellektuela undervisningen samt i lärjungarnes uppförande äro ej mindre betydliga. Det är »tidsandans» förtjänst, men denna beror obestridligen af framstående personligheter som leda och verka till bestämda mål. Det är i synnerhet *en* sådan personlighet som för vårt folkskoleväsende uträttat stora ting och hvilken man företrädesvis har att tacka för de betydliga framstegen. Denna personlighet är C. J. Meijerberg, en af samtidens kraftigare naturer, hvars nit för undervisningens höjande och barnens fysiska och moraliska utbildning aldrig tröttnat. Under mångårig verksamhet i Göteborg som lärare och föreståndare för ett enskildt elementarläroverk samt kommunalman och deltagare i ordnandet af den stadens folkskoleväsende hade han tillfälle att göra sina kunskaper värderade och sin organisationsförmåga känd.

C. J. Meijerberg.

Efter första tillsättandet af folkskoleinspektörer var Meijerberg ett par år inspektör i Bohuslän, men innehade motsvarande befattning sedan i Stockholm i tjugufem år, från 1863. Det var just under dessa år som vår folkundervisning gjorde så betydande framsteg, och alla sakkunniga och opartiska gifva Meijerberg äran för detta. Hans namn skall alltid nämnas med tacksamhet, då talet faller på folkskoleväsendets utveckling i Sveriges hufvudstad och den goda inverkan detta haft på hela vårt samhälle. Meijerberg efterträddes af d:r C. G. Bergman.

Bland de undervisningsämnen för hvilka Meijerberg lifligt intresserat sig är också *slöjdundervisningen*, hvilken både i pedagogiskt och moraliskt afseende visat sig vara af så stor betydenhet.

Det var först 1877 som denna undervisning tog sin egentliga början i Stockholms folkskolor, och någon riktig fart tog den till och med icke förr än 1882, då A. Berg, som redan på annan ort förvärfvat sig anseende som erfaren och skicklig pedagog och slöjdinstruktör, utsågs till slöjdföreståndare vid våra folkskolor. Sedan dess har denna undervisning varit i ständig utveckling och anses nu intaga en mycket hög ståndpunkt.

Gossarne undervisas i synnerhet i träslöjd, men äfven i papparbeten, bokbinderi, korg- och listflätning samt i *en* folkskola, Kungsholms, äfven i metallslöjd, hvartill understöd lemnats af Lars Hiertas Minne och ett par enskilda personer. Flickorna undervisas i kvinliga handarbeten. För att inhemta bästa metoden häruti och studera desstillämpning företog lärarinnan vid Katarina folkskola, fröken H. Lundin, år 1884, med statsunderstöd en resa till Tyskland och England samt har sedan på egen bekostnad gjort en dylik resa, hvarefter hon antogs till inspektris öfver undervisning i kvinliga handarbeten vid Stockholms samtliga folkskolor.

Slöjdundervisning begynner alt mera införas i äfven enskilda skolor. Första början därmed gjordes i den af K. E. Palmgren 1876 upprättade praktiska arbetsskolan för barn och ungdom och därefter i fröknarna J. & F. Werners elementarläroverk för flickor och gossar.

En särskild undervisningsgren för flickor i folkskolan inrättades under årtiondets sista år, i det undervisning i matlagning då infördes i Storkyrkoförsamlingens skolhus vid Skärgårdsgatan.

***

Utom slöjdundervisningen i skolorna, meddelas sådan äfven i *arbetsstugorna*, särskilda nutidsskolor. Sådana finnas nu mera i de flesta församlingar. Om vi träda in i t. ex. Adolf Fredriks »stuga», 28 Kammakaregatan, finna vi en icke synnerligt rymlig, men snygg och ändamålsenlig lokal, bestående af tambur och två rum. I det ena rummet sitta vid långa bord åtskilliga torftigt klädda barn, sysselsatta med spånflätning eller annat handarbete. De se glada och intresserade ut, och mellan borden uppehålla sig två vänliga lärarinnor, som undervisa de små i dessa arbeten. Det hela gör ett godt intryck, och de redan färdiga arbeten som finnas att bese

taga sig ganska nätta ut.

Det andra rummet är skomakareverkstad. Kring det låga skomakarebordet sulas, klacklappas och skoflickas af alla krafter. De små pojkarne — här äro icke, såsom i andra rummet, äfven flickor — handtera syl och beckträd med lust och ihärdighet, och de mest omöjliga gamla hasor skapas om till ganska aktningsvärda skodon för pojkarne själfve eller deras kamrater.

Men verksamhet gifver matlust, och när arbetstimmen är till ända samt arbetena och verktygen lagts undan och man läst en kort bön, tågar den unga truppen till matrummet, som jämte köket ligger på andra sidan gården. Där få de barn som på förmiddagen besöka arbetsstugan ett tillräckligt och godt middagsmål af två rätter. De som arbeta på eftermiddagarne erhålla kvällsvard af gröt och mjölk, välling eller pannkaka, och när de på aftonen begifva sig från »stugan», är det ingen som lemnar den med tom mage. Barnen behöfva ej häller erfara någon förödmjukelse af att på detta sätt bespisas, ty genom sitt arbete ha de gjort rätt för födan.

Adolf Fredriks arbetsstuga är den äldsta i Stockholm, har »Lars Hiertas Minne» att tacka för sin uppkomst och öppnades 1887. Året förut hade stiftelsens styrelse, på förslag af prof. G. Retzius och fru A. Retzius anslagit 2,000 kr. för ändamålet, hvarför fru Retzius besökte den i Kristiania befintliga »första arbetsstugan» och införskref en norsk slöjdlärarinna för att i Stockholm öppna en kurs i spånarbeten för tjugufyra fruntimmer, hvilka åtogo sig att under tre månader kostnadsfritt undervisa i slöjd.

Samtidigt öppnades, på föranstaltande af sedan aflidna fru J. von Tschudi, född Rossander, med tillhjälp af kyrkoherden Landqvist, den andra arbetsstugan, i Katarina församling. I slutet af 1887 anslog »Lars Hiertas Minne» ytterligare 3,000 kr. till upprättande af nya sådana anstalter, och stiftelsens medel fördelades så, att då några lämpliga personer åtogo sig att insamla 500 kr., skulle de af stiftelsen erhålla också 500 såsom grundplåt.

Barnens ålder är mellan 7 och 13 år. De mindre gå på förmiddagarne, de äldre på aftnarne. Arbetet utgöres af spånflätning, löfsågning, korgmakeri, skomakeri, sömnad, lappning o. s. v. Kostnaden för en arbetsstuga på 90 barn, öppen omkring åtta månader, beräknas, då fri lägenhet erhålles, till 1,200 kr.

Arbetsstugorna verka i bästa förstånd med folkskolan och åtnjuta dennas bistånd. Att få plats i arbetsstugan är en af folkskolebarnen eftersökt förmån, och att »stugan» verkar uppfostrande bevisas icke blott af den hos folkskolebarnen därigenom tilltagande lusten för nyttig sysselsättning, utan äfven af de vitsord som lemnas af folkskolans lärarepersonal rörande det goda inflytandet på barnens uppförande.

»Det göres i vårt land så mycket», säger fröken L. Dahlgren, en af arbetstugornas mest nitiska främjare, i en af henne utgifven sakrik redogörelse, »för att åter upprätta redan till brott hemfallna barn och äldre individer. På sådana anstalter, hvilka medföra en så osäker framgång, offras årligen ofantliga summor. Huru mycket bättre vore det icke då, att genom lämplig vård och uppfostran framför allt bibringa barnen *kärlek till arbete* och därigenom rädda dem från att begå brott, rädda dem från att falla.»

***

Bredvid folkskolan och såsom en förberedande afdelning till denna kvarstår ännu *småbarnsskolan*, som visst icke är någon nutidsskola, men trifves äfven i våra dagar och är ett lefvande intyg på det intresse för folkundervisningen som uppstod här för ett halft århundrade sedan och verkade med de medel som då stodo till buds, och efter de grundsatser hvilka då ansågos vara uttryck för ett raskt framåtskridande.

Efter att hafva uppstått redan tjugu år förut i England, försöktes småbarnsskolor i Stockholm först 1836, då en sådan för omkring femtio barninrättades i Stora barnhuset. Det sällskap, som grundat denna skola, fann resultaten så glädjande, att det redan samma år öppnade en ny, vid Trumpetarebacken (nu Smålandsgatan). Därpå följde inrättandet af flera dylika skolor. Afgiften af barnen utgjorde 8 sk. banko i veckan, hvilket ansågs kunna betäcka kostnaderna, och om barnen utgjorde ett större antal, såsom tretio till femtio, torde, heter det i en snart femtio år gammal redogörelse, »föreståndarinnan kunna päräkna någorlunda ersättning för sitt besvär».

Äfven på 1880-talet finna vi »Sällskapet för inrättande af småbarnsskolor», med drottningen till beskyddarinna samt kronprinsessan af Danmark och hertiginnan af Dalarne till hedersledamöter. Sällskapet underhåller fyra småbarnsskolor. Om vi titta in i den som är på Södermalm, 30 Katarina Högbergsgata, finna vi ända till *åttio* barn mellan sex och åtta år, hvilkas undervisning skötes af två fruntimmer. Det ena af dessa har i *fyrtiotvå* år varit skolans föreståndarska och under hela denna tid aldrig en enda skoldag försummat undervisningen. Det är också

ett stort antal barn, som hon, fröken Ida Raab, brorsdotter till den bekante Bellmanssångaren, kapten Axel Raab, handledt under deras första skolår och af hvilka många sedan såsom vuxna personer ofta komma på besök till den vördade lärarinnan och hålla henne i kännedom om, huru det gått dem i lifvet. För många tyckes det ha gått mycket bra, och däröfver gläder sig lärarinnan, som nu, vid ett par och sextio års ålder, är lika verksam och lika omsorgsfull för de små. Ett stort antal af dem får kostnadsfri middagsmat, hemtad från Arbetsinrättningen, men som förtäres i skolan, och måltiderna öfvervakas af lärarinnorna. Och huru stor är den materiela vedergällning som gifves till en sådan lärarinna? Jo, förestånderskan har fri bostad samt nu 500 kr. om året, men under en lång följd af år var penninglönen endast 400. Medhjälparinnan får ingen bostad och endast 300 kr. i lön.

***

Såsom sammanhållningspunkter ha Stockholms folkskollärare, liksom hela landets, Sveriges allmänna folkskollärareförening, men också särskildt *Stockholms folkskollärareförening*, liksom de ega en facktidning, gemensam för hela folkskollärarekåren, *Svensk läraretidning*, utgifven af Emil Hammarlund, ett blad som med uppmärksamhet följer alla frågor rörande folkskolan och har stor spridning.

***

Stockholm har en mångfald skolor, i bokhålleri, skrifning och räkning, ett stort handelsinstitut, uppkalladt efter grosshandlaren Frans Schartau, stora och små handelsskolor, särskilda språkskolor, musik- och sångskolor, teckningsskolor, dansskolor, ridskolor, m. m., men bland egentliga nutidsskolor äro också hushållsskolorna, t. ex. den redan omnämda som tillhör diakonissanstalten samt *Praktiska hushållsskolan*, n:o 11 Jakobsbergsgatan, *Nya hushållsskolan*, n:o 17 samma gata och *Matlagningsskolan*, n:o 22 Hamngatan, hvilka undervisningsanstalter äro beräknade dels på utbildande af dugliga tjänarinnor, dels på att gifva unga fruntimmer ur de bildade klasserna en bättre insigt i matlagningen, hviken, såsom doktor Ch. Em. Hagdahl, kokkonstens vetenskaplige skildrare och främjare, erinrar oss, »är en konst, som ej kan inläras på en dag, ej häller genom att endast läsa en bok öfver ämnet». Det är en konst och ett hälsovilkor som väl förtjäna att göras till föremål för undervisning i särskilda skolor och införas äfven bland läroämnena i folkskolan. Detta har Stockholm också insett och under 1880-talet börjat göra insigten fruktbärande.

***

En nutidsskola af stor betydelse är *Tekniska skolan*. Vill man få en föreställning om, huru stort deras antal är som besöka denna läroanstalt, kan man på aftonen infinna sig i Mästersamuelsgatan, där skolans palats stänger vägen mellan Brunkeberg och Hötorget, en väldig byggnad för en väldig skara lärjungar. Man ser då hundratals unga personer af båda könen begifva sig in i skolhuset, och följa vi dem, skola vi se huru de fördela sig på de stora lärosalarne och draga nytta af den undervisning som där meddelas. Det är ett icke ovigtigt bidrag till kännedomen om nya Stockholm, om det samhälle, som icke låter någon stund mellan morgon och natt förflyta utan att öka sina kunskaper och uppöfva sina färdigheter.

Skolan räknar sin tillvaro redan från 1846 och är ett barn af den året förut upprättade *Svenska slöjdföreningen*. Denna hade, förnämligast genom skeppsbyggmästaren J. F. Anderssons och den mycket bekante konstnären N. M. Mandelgrens ifriga bemödanden kommit till stånd för att främja svenska konstflitens och näringarnes förkofran och skulle därför bland annat inrätta eller understödja därtill lämpliga läroanstalter. Mandelgren hade en särskild söndags-ritskola, för hvilken han begagnade en lokal i konstakademiens hus, och denna skola öfverlemnade han till slöjdföreningen, hvarför han kan betraktas såsom den egentliga upphofsmannen till Tekniska skolan.

Slöjdföreningens skola, såsom läroanstalten först kallades, sattes under kapten B. Cronstrands ledning och hade sin undervisning på söndagsförmiddagarne i samma lokal, där Mandelgren haft sin ritskola. Snart vardt dock dennalokal för trång, hvarför skolan flyttades till rådhuset. Lärjungarnes antal uppgick då till 102 med fyra lärare, som hvar och en åtnjöt en lön af 233 rdr 16 sk. banko. Undervisningen utsträcktes till flera ämnen, och en ny lokal hyrdes vid Myntgatan för att jämte salen i rådhuset inrymma det alt mera tilltagande antalet af lärjungar. Utom söndagsskolan fans i Kastenhofshuset (nu Hôtel Rydberg) en dylik skola på onsdagsaftnarne. År 1850 flyttades hela skolan till Brunkebergs hotel och 1857 till n:o 39 Mästersamuelsgränd. Då understöddes skolan med statsanslag på 6,000 rdr banko samt med hyresbidrag från drätselkommissionen och borgerskapets bemedlingskommission, utom af frikostiga gåfvor från konungen och enskilda personer.

År 1860 öfvertogs skolan af staten och namnet ändrades till *Slöjdskolan i Stockholm*, men hon behöll sin ganska inskränkta lokal ända till dess hon beviljades ett eget, stort hus, också vid Mästersamuelsgatan, hvilket bygdes och inreddes i öfverensstämmelse med skolans ökade behof och invigdes 1866. A. Björkman, då kapten vid fortifikationen, var skolans föreståndare och bibehöll den befattningen i ett par årtionden, under hvilka skolan allt mer utvecklade sig. I samband med denna utveckling ombildades skolan i sin helhet 1878 och erhöll då sin nu varande benämning *Tekniska skolan i Stockholm*.

Skolans ändamål är att meddela undervisning i de läroämnen, som äro nödvändiga för en på insigt grundad utöfning af de industriela yrkena och därigenom främja svenska näringarnas och konstflitens utveckling och förkofran. Detta sker också på ett fullt nutidsmässigt sätt. All undervisning lemnas på frivillighetens väg, och lärjungarne infinna sig, emedan de veta, att där är något att lära, som de ha omedelbar nytta af för det praktiska lifvet.

Undervisningen pågår alla söcknedagar från klockan åtta på morgonen till nio på aftonen, fördelad på fem hufvudafdelningar, hvar och en med sina årskurser och underafdelningar. Först och främst har man den stora afton- och söndagsskolan för dem som ej ha tid att på andra timmar skaffa sig några insigter, och den afdelningen har öfver *åtta hundra* lärjungar och *sjutton* olika kurser, afsedda att tillgodose den tekniska utbildningen inom de olika yrkena.

På den kvinliga afdelningen undervisas omkring *tre hundra* personer i *nio* olika kurser. Från dessa afdelningar kunna lärjungarna fortsätta i de öfriga, af hvilka en, *byggnadsyrkesskolan*, är afsedd för att utbilda dugliga byggmästare, en annan, *maskinyrkesskolan*, för maskinverkmästare, montörer o. s. v. Slutligen finnes den *högre konstindustriela* skolan, som är den enda i sitt slag här i landet och utbildar mönsterritare, ornamentsbildhuggare, dekorationsmålare, m. fl. samt lemnar undervisning i åtskilliga tillämpningsämnen, såsom läderplastik, porslinsmålning, glasmålning o. s. v.

Sist nämda afdelning har under senare år visat sig vara en nutidsskola af största vigt för våra slöjdidkare. Hvad som där uträttas har redan yttrat sig i en alt större konstindustriel smak och färdighethos många bland våra yrkesidkare. Denna skolas arbeten utgöra också, naturligtvis i högre grad än de öfriga mera förberedande afdelningarnas, en märklig dragningskraft till den årliga utställningen i maj månad, där man finner ett öfverraskande antal goda elevarbeten, vittnande om lärarnes stora omsorg och skicklighet vid undervisningen. Utställningen räcker blott en vecka, men har under senare år besökts af ända till 10,000 personer. Det är för öfrigt icke blott under utställningen som allmänheten visar sitt intresse för Tekniska skolan, hvilken äfven af främlingar betraktas såsom ett af de märkligaste intyg på Stockholms lifliga deltagande för den inhemska slöjdens utvecklande. Dit komma också lärare från rikets öfriga tekniska skolor och stanna i dagar och veckor för att studera det sätt hvarpå stockholmsskolan meddelar tekniskt vetande. Här finnes ju äfven Sveriges enda teckningslärare-seminarium med därunder hörande två barnklasser med ej mindre än två hundra barn för lärarekandidaternas praktiska utbildning.

Hvad som mycket bidragit till Tekniska skolans stora framgång äro de ändamålsenligt inredda lokalerna och en rik samling undervisningsmateriel. En del af denna är för det dagliga behofvet fördelad på de olika lärosalarne, en annan del är helt nyligen sammanförd i den stora, f. d. samlingssalen och bildar där ett lärorikt museum, som omfattar flera tusen nummer ornamentik och tekniska prof och alster. Museet studeras flitigt af den högre afdelningens lärjungar och är tillgängligt äfven för allmänheten samt besökes mycket af slöjdidkare.

Inom skolan finnas också kemiskt laboratorium, fysiskt kabinett, en större samling modeller för mekanik och maskinlära samt ugnar för porslins- och glasbränning. Skolan eger äfven ett stort och nu mera väl ordnadt bibliotek af något öfver 7,000 band, nästan uteslutande teknisk literatur, samt i en särskild planschafdelning omkring 11,000 planscher, ordnade i kartonger efter stilar. Biblioteket besökes af mer än 500 personer i månaden, och utlåningen går till 3,300 nummer årligen.

B. V. Adler.

Tekniska skolans rektor är sedan 1886 arkitekten B. V. Adler, som studerat dels vid Chalmerska institutet i

Göteborg, dels vid konstakademien i Stockholm, belönats med akademiens högsta pris och lemnat ritningar till en mängd byggnadsföretag samt visat sin storaförmåga vid ledningen af en teknisk läroanstalt. Skolan har för öfrigt tjugufyra lärare, bland hvilka många mycket framstående inom olika grenar af tekniska kunskaper.

Det är länge sedan denna skola måste känna sig lycklig öfver att få ett statsanslag af 6,000 kr. Anslaget går nu till 86,500. Till sammans med detta anslag hade skolan under läsåret 1888—1889 en inkomst af 98,427 kr., som jämte en behållning från föregående året utgjorde något öfver 100,000 kr. Utgifterna gingo till 98,468 kr. Lärjungarnes skolafgifter utgjorde till sammans ej mer än 7,267 kr.

***

Bland sina bildningsanstalter eger Stockholm *en* som visst icke år ny — den är till och med några och femtio år gammal — men som framför många andra kan med stort skäl kallas en nutidsskola. Det är *Stockholms borgareskola*, hvilken har en minst lika vigtig uppgift som Arbetareinstitutet och hvars föreläsningar äro vida mera än Arbetareföreningens besökta af verkliga arbetare.

Stockholms första borgareskola inrättades 1836 af sällskapet »Redliga förbundet» och bestod då af *en* afdelning med *en* lärare och fyrtio lärjungar samt egde samband med Jakobs och Johannis handtverksskola. År 1841 upplöstes »Redliga förbundet», men ett särskildt sällskap bildades för att upprätthålla skolan, hvilken sedan dess fortgått själfständigt och redan 1867 bestod af tre afdelningar med mellan 5- och 600 lärjungar. Det är dock först på 1880-talet, som Borgareskolan utvecklat sig till en nutidsskola af verklig betydenhet.

Sällskapets för befrämjande af Stockholms borgareskola senaste stadgar äro af den 26 april 1886. Styrelsen består af dels 7 af sällskapet själft valda ledamöter, dels af dem som utses af församlingarnas skolråd, och inom sig väljer styrelsen skolans undervisningsråd, hvarjämte finnas inspekterande ledamöter.

Skolan har två afdelningar, och lärokurserna omfatta svenska, tyska och engelska språken, räkning, skönskrifning, frihandsteckning, geometri med linearritning, bokföring, kemi, fysik, astronomi, hälsolära, allmän historia och geografi.

Ett besök i någon af skolans nu mera många lokaler inom olika stadsdelar är af icke ringa intresse. Det fins kanske få undervisningsanstalter som erbjuda betraktaren en så säker och omedelbar inblick i arbetsklassens och den lägre medelklassens bildningssträfvan. Den lägre afdelningen är i detta fall den intressantaste. Här sitta på samma bänk och följa med samma ifver undervisningen både gamle män, nästan gubbar, och unge pojkar. Den enda åldersgräns som skolan uppdragit är, att de som skola inskrifvas såsom lärjungar icke få vara under 15 år. I en afdelning ha vi sett femtioåringar, och man har exempel på, att far och son deltagit i samma undervisning.

De kvinliga lärjungarna äro vanligtvis yngre. Det har dock händt, att en femtioårig kvinna låtit inskrifva sig, liksom det inträffar, attläraren måste begagna sig af det till en skolflicka ovanliga tilltalsordet »fru».

»Det är», yttrade en gång en lärare, »rörande att se, huru de stora, starka karlarne streta för att kunna följa med, huru de grofva fingrarna försigtigt omsluta pennskaftet och huru mödosamt bokstäfverna tillyxas.»

Den lägre afdelningen består hufvudsakligen af arbetare, och där äro alla yrken företrädda, murare, järnarbetare, sotare, skräddare, vedhuggare o. s. v. Därjämte tillkomma i ovanliga fall handelsbiträden. Denna afdelning tjänar egentligen som fortsättningsskola för dem som behöfva fullkomna eller kanske hjälpa upp sina kunskaper från folkskolan. Undervisningen i afdelningens ämnen meddelas under 12 timmar i veckan, hvartill komma 2 timmars frihandsteckning samt 4 timmars populära föreläsningar i kemi, fysik, historia och geografi, d. v. s. under omkring 12 veckor ungefär 200 timmars undervisning för en afgift af *två* kr. Den lägre afdelningen är ettårig.

Den högre afdelningen har ett helt annat skaplynne. I den utgöras lärjungarne förnämligast af handelsbiträden och handtverkare. De i denna afdelning förekommande kurserna i främmande språk äro ganska talrikt besökta. Så deltogo under läsåret 1888—89 i engelska kursen 112 och i tyska 113 lärjungar. I franska språket dock endast 19, men detta är ett nytt ämne i skolan och kostar mest.

Dessa praktiska kurser ledas af skickliga lärare och lärarinnor från de allmänna läroverken och enskilda skolor och äro af stor betydelse för den lägre medelklassen och tjänstemannaklassen. De afhjälpa en brist i våra flickskolor och göra genom sin billighet möjligt för äfven den minst bemedlade att låta sina döttrar inhemta

kunskaper i utländska språk. Afgiften för hvarje språk är 5 kr. i terminen, utom för franska, där den uppgår till 10 kr.

Den högre afdelningen är i vissa ämnen ettårig, i andra tvåårig, så att hela skolan *med* främmande språk tager en undervisningstid af tre år, men enär lärokursen är uteslutande bygd på *frivillighetens* grundval, så står det hvar och en fritt att gå där längre eller kortare tid. De som besöka borgareskolan göra det i allmänhet af fri vilja, emedan de, redan utkomna i lifvet, lärt sig inse sin okunnighet och önska med det snaraste afhjälpa den.

Vid undervisningen ha föreläsningarna, som hållas i Klara folkskolehus af skickliga föreläsare, en vigtig uppgift och skulle kunna med fördel begagnas af hvem som hälst som med någon skolunderbyggnad önskar utvidga sina kunskaper.

Under höstterminen 1889 föreläste på måndags aftnarne kand. O. H. Dumrath om »hjärnans och nervernas hygien» samt en timme senare, kl. ½9—½10,lektor E. Jäderin om »astronomiens första grunder». På onsdags aftnarne var det civilingeniören K. af Geijerstam som läste öfver »metalloiderna samt metallerna kalium och natrium, samt kand. E. Svensén öfver »Asien, land och folk». På fredagen föredrog lektor A. Björkman »om kroppars jämvigt och rörelse» och kand. E. Svensén om »Sveriges kulturhistoria från westfaliska freden till våra dagar».

Från 1882 har Stockholms borgareskola af kommunen åtnjutit ett årsanslag af 5,000 kr., som beviljats på fem år i sender och i bidrag från Stockholms handtverksförening 500 kr. samt i statsbidrag 500 kr. Från hufvudstadens territoriela församlingar lemnades 1888 något öfver 2,000 kr. Lärjungarnes afgifter uppgingo till 5,282 kr. Med räntemedel hade skolan en inkomst af nära 19,000 kr. Denna summa skulle dock vara otillräcklig för den verkligen storartade verksamhet som skolan utvecklar, om den icke underhjälptes af styrelsens omtanka och sparsamhet samt genom att församlingarnas skolråd afgiftsfritt upplåtit folkskolornas lokaler, hvilka kunna användas, enär borgareskolans undervisning eger rum om aftnarne. Något eget hus har borgareskolan icke.

Under läroåret 1888—89 inskrefvos 1,071 lärjungar, hvilket var 230 mer än året näst förut. Vid den lägre afdelningen är terminsafgiften 2 kr. för fullständig undervisning (12 timmar i veckan utom föreläsningarna). Söndagslärjungar betala endast 1,50. Vid den högre afdelningen är allmänna terminsafgiften 3 kr., men för grosshandelsbokföring samt, såsom ofvan nämdes, för språk betalas särskildt.

Skolan har ett stort antal lärare och förestås af öfverläraren P. E. M. Fischier, hvilken oförtrutet arbetat på läroanstaltens förkofran.

XXXIII. Elden är lös!

Just som Stockholms invånare lågo i sin djupaste sömn, väcktes de ofta nog af larmskott och klämtningar i stadens alla kyrktorn, och sömnen drefs då fullständigt på flykten af de äfven i de trångaste gator skrällande och dundrande trummorna, hvilket alt skulle underrätta dem om att eldsvåda utbrutit någonstädes inom stadens område eller på Djurgården. Då redo hästgardisterna i sporrsträck, och fotgardenas marschtakt gaf genljud mellan de höga husen. Alt var beräknadt på så mycket buller som möjligt för att få så många människor som möjligt på benen.

Men med självfva släckningen stod det mycket illa till. De små vattentunnorna, som kommo skramlande på skrala kärror, innehöllo ej mycket släckningsämne, och släckningsredskapen för öfrigt voro af dålig beskaffenhet, släckningsmanskapet oöfvadt och utan manstukt. Det hela var ett elände, och likväl deltog hvar enda stockholmare i det eländet. Alla skulle ut och se på huru det brann, och de flesta ville föra befäl, säga huru man skulle bära sig åt för att få vattnet ur mynningen på en slang och icke genom trashålen på slangens sida, anordna om räddningen af husgeråd och människor, springa i vägen för polisen, gifva goda råd åt kommendanten, göra sig bemärkt af konungen, ty konungen skulle naturligtvis också vara med. Under tiden brann alt sammans ned, och husgerådet gick förloradt under räddningen, och människolif spildes också ej sällan.

Sådant var tillståndet ännu få år före 1880-talets början. Allmänt insågs behofvet af brandväsendets fullständiga omskapande, men myndigheterna ryggade till baka för de stora kostnaderna, och frågan fick vänta på sin lösning till dess vådorna af det gamla oefterrättlighetstillståndet framträdt så starkt, att en ändring nödvändigt måste företagas. Det var branden i Palinska huset, nu mera

Inteckningsbolagets, vid Gustaf Adolfs torg, natten mellan den 11 och 12 november 1873, som gjorde slag i saken. Där spildes människolif som otvifvelaktigt kunnat räddas, om snabbhet och ändamålsenlighet funnits vid släckningen, och från det tillfället var Stockholms gamla brandväsende för alltid utdömdt.

Genom nya brandordningen, antagen af stadsfullmäktige den 1 oktober 1875 samt faststäld af öfverståthållareämbetet den 30 i samma månad, har Stockholms eldsläckningsväsende höjt sig till en punkt, fullt jämförlig med den utlandets större städer redan förut uppnått.

Brandtrumpeten låter nu höra sig redan på tämligen stort afstånd, men det är ett buller som ej kan jämföras med klämtningar i kyrkklockorna, kanonskotten och larmtrummorna. Det är icke ett uppmaningstecken, att Stockholm skall gå »man ur huse» för att se på en eldsvåda, utan en varningssignal för att folket på gatan skall laga sig undan och lemna vägen fri för dem som utan allmänhetens hjälp skola släcka elden. Trumpetens ljud ledsagas af en klockas klingande, och båda jaga upp på trottoaren alla som icke ha något med eldsläckning att göra, och det ha inga andra än brandkåren. Således: fort undan!

B. Hollsten.

Det bär af i skenande traf från hufvudstationen vid Johannis kyrkogård, Malmskilnadsgatan utför och så vidare till det ställe, där elden brutit ut. På hvarje sprutvagn sitter ett halft tjog unge kraftige män i full utrustning med hjälmar och alt tillbehör, och bredvid kusken på främste vagnen ser man brandchefen sjelf, kommendörkapten B. Hollsten, hvars kraftfulla figur och öppna, käcka ansigte med den fasta blicken bära intyg om en befälhafvares bästa egenskaper. Det är han, en af Stockholms mest populära personligheter, som leder det hela, följer alt med skarp uppmärksamhet, afgör hvad som skall uträttas, och han gör det utan att länge besinna sig, med full tillförsigt till underbefälets och manskapets beredvillighet och förmåga.

En ståtlig syn är att se dessa sprutvagnar jaga framåt så fort de starka och snabba hästarne förmå löpa. Det är också en nästan hemsk syn i natten, icke så bländande som Berlins brandkår, då denne med blossande facklor ilar till sitt mål, ty Stockholms åker vanligtvis blott med några lyktor, men det är såsom susade »Åsgårdsreiden» i mörkretförbi oss, något trolskt och hemlighetsfullt, oemotståndligt och mäktigt. Det är också till strid de draga ut, en djärf och obeveklig kamp mot lågornas jättar och troll. Och segrare varda desse män vanligtvis alltid, om ock ofta efter hårda ansträngningar och under lifsfaror som göra deras yrke lika vådligt som soldatens.

Brandsoldater kallas de också och krigarlif föra de midt i den allmänna freden, ty de äro intet ögonblick på dygnet säkra för att ej nödgas rycka ut mot sina fiender. Stockholms brandmanskap tager sig ståtligt ut i trupp och full uniform, men hvar man för sig ser icke så ståtlig ut som en brandsoldat i Berlin, hvars kraftiga figur är ett riktigt praktexemplar af människoskapnad. Stockholmaren förefaller dock att vara yngre och vigare samt är otvifvelaktigt smidigare i sina rörelser och lättare, hvilket i detta yrke är en ovärderlig fördel.

Brandsoldat.

Vid den nya brandordningens första tillämpande utgjordes kåren, som lyder under drätselnämdens första afdelning, af brandchef, brandlöjtnant, en verkmästare och maskinist, en fanjunkare, två sergeanter och 83 man med korpraler. Sedermera tillsattes en underlöjtnant, och sergeanternas antal har ökats till sex. Vid utgången af årtiondet utgjorde manskapets effektiva styrka omkring 130. Tjänstetiden för manskapet är tre år. En önskvärd ökning i medeltjänstetiden har under årtiondet inträdt, och karlarnes medelålder också något höjt sig eller från 22,42 till 23,99. De inom kåren befintliga värnpligtige, hvilka nödgas deltaga i det öfriga beväringsmanskapets öfningar, åstadkomma tidtals en minskning i manskapsstyrkan.

Svårigheten att anskaffa för brandväsendets tjänst lämpligt folk gjorde sig under årtiondets senare hälft alt mera märkbar och torde, utom de stora fordringar som måste ställas på en brandkarl, ha haft sin förnämsta orsak i aflöningsförhållandena. Aflöningen för ungefär två tredjedelar af manskapet var 180 kr. årligen och för den återstående tredjedelen 240 kr., för korpralerna 300. Stadsfullmäktige höjde därför korpralernas aflöning samt de lägst aflönade brandkarlarnes, så att en korprals aflöning nu utgår med 35 kr., en vice korprals med 28 kr. och en brandkarls med 20 kr. i månaden, hvaremot den högre aflöningen som uppkommit af tillägg efter vissa tjänsteår nu icke fick någon tillökning.

Två sergeanter ha hvardera 1,200 kr. i årlig lön, två andra 1,400, fanjunkaren med personligt lönetillägg 1,800, verkmästaren 2,000, underlöjtnanten 2,000, löjtnanten 3,500 och chefen 6,000, de två senare med personligt lönetillägg.

Så väl befäl som underbefäl erhålla dess utom fri bostad och vedbrand samt manskapet, som är kaserneradt, fri mat och beklädnad.

Stockholms brandkår fördelas mellan de båda hufvudstationerna, Johannis och Katarina (Tjärhofsgatan), så att på den förra finnas chefen, underlöjtnanten, fanjunkaren, förste maskinisten, ett par sergeanter, åtskilliga korpraler samt omkring 70 eller 80 brandkarlar, och på Katarina station löjtnanten samt den öfriga styrkan. Hvarje månad ombytes manskapet vid Katarina station.

Från Johannis station bestrides brandvakt vid Operan af en korpral, en vice korpral och tre man, vid Dramatiska och Svenska teatrarne af lika många korpraler samt två man. Vakten vid Södra teatern tages från Katarina station och utgöres af en korpral och en man. Dess utom bestrides brandvakthållning, då så erfordras, vid Djurgårdsteatern m. fl. ställen.

Kåren hade 1888 vid Johannis station nio och vid Katarina sex hästar.

Materielen har ständigt ökats. Redan 1875 inköptes den första ångsprutan, från Merryweather & Sons fabrik i London, samt två sexton-mans sprutor från Shand Mason & comp. i samma stad, en slangvagn till ångsprutan, en 2,025 fot hampslang samt åtskillig mindre materiel, hvaribland en räddningslina för hvarje polisvaktkontor. Denna materiel har sedermera oupphörligt ökats. Bland de värdefullaste tillökningarna äro de mekaniska räddningsstegarne, uppfinning af f. d. underlöjtnanten T. Een, samt den med namnet S:t Erik uppkallade, vid Ljusne mekaniska verkstad förfärdigade sjöångsprutan, till hvars bekostnad Stockholms stads brandförsäkringskontor skänkte 25,000 kr. Sprutan, som har sin station nedanför rådhuset i Norrström, är en af stockholmarnes gunstlingar. Formen är en vanlig ångslups, och efter tio minuters uppeldning framdrifves den med nio knops hastighet. Sprutan gifver en vattenmängd af 2,000 kannor i minuten.

Utom denna sjöspruta finnas tre landångsprutor, sjutton handkraftsprutor samt öfver tjugu pytssprutor. Bokförda värdet af hela eldsläckningsmaterielen var vid 1889 års början 124,496 kr. Hela inventarievärdet, med hästar, kaserninventarier o. s. v. utgjorde 152,031 kr.

Vill man öfvertyga sig om, hvilken ordning råder vid en brandstation i Stockholm i vår tid, huru manskapet där sysselsättes med exercis och gymnastik samt öfningar i materielens begagnande, med instruktionsläsning och arbeten på där befintliga verkstäder, m. m., skall man besöka den förnämsta hufvudstationen, palatset vid Malmskilnadsgatans slut, närmaste grannen till Johannis kyrka. Där låg förut Jakobs och Johannis församlings fattighus, sannolikt på samma tomt, där S:t Örjans hospital i medeltiden var beläget. Det är stadens tomt och den erbjuder godt utrymme, hög belägenhet samt gena, om ock till en del branta utfartsvägar till Stockholms norra och östra delar.Arbetena började 1876 och fullbordades 1878, så att manskapet kunde inflytta den 1 augusti sist nämda år. Den 9 oktober invigdes huset af öfverståthållaren i stadsfullmäktiges närvaro.

Johannis brandstation.

Hufvudbyggningen består af två delar. Den ena med bottenvåning och tre öfvervåningar bildar framsidan åt Malmskilnadsgatan, som här är ganska bred och ännu af gammalt på denna punkt kallas Johannis plan. En annan sida vetter åt Johannis kyrkogård och har bottenvåning samt två öfvervåningar och afslutas öster ut med en tornbyggnad, som innehåller en lanternin, hvarifrån man har vidsträckt utsigt, men telegrafen och telefonen göra lanterninen öfverflödig. Denna del af byggnaden inrymmer bland annat de två stora spruthusen, där den stora materielen ständigt står färdig till användande, då signal gifves till utryckning och de stora portarne åt gatan slås upp. I första våningen finnas fyra logement och ett dagrum. I andra våningen inrymmas matsal, ett badrum, ett sjukrum samt två större logement för manskapet.

Åt Malmskilnadsgatan finnas i bottenvåningen vaktrum, korpralsrum, telegrafrum, ett expeditionsrum för chefen och ett för fanjunkaren o. s. v. En trappa upp är chefens boställsvåning, två trappor upp boningslägenheter för underlöjtnanten och fanjunkaren samt tre trappor upp förrådsrum.

Det hela är en ganska storartad kasernbyggnad, till hvilken hofintendenten Axel Nyström uppgjort ritningen. Den vidsträckta gården användes till exercis och eldsläckningsöfningar. På gårdens ena sida, midt emot spruthuset, är stallet och längst fram på gården ligga gymnastikhuset, verkstäder och boställslägenheter för underbefälet. På tomtens ena hörn har man uppfört en fyra våningar högBrandkårens utryckning.exercisgafvel till manskapets öfvande. Kostnaden för denna hufvudstations uppförande och inredning uppgick till nära 183,000 kr.

Den andra hufvudstationen är belägen i Sieverska kasernen, Tjärhofsgatan, en här förut omnämd gammal byggnad som tillhör Stockholms stad och användts till olika ändamål. Vid brandkårens upprättande och innan Johannis-stationen bygts, var kårens hufvudstyrka förlagd här. Stationen är inredd efter ungefär samma grunder

som den större hufvudstationen, så vidt detta låtit sig göra i ett gammalt hus, där äfven lokaler för andra ändamål finnas. Kostnaden för denna stations iordningsställande utgjorde 59,379 kr.

Utom de två hufvudstationerna, har brandkåren fem mindre, en i rådhuset, en vid Hornsgatan, en å Kungsholmen, en å Östermalm samt en å Djurgården. Stationerna å Kungsholmen och Östermalm utgöra tillämpning af en anordning som redan långt förut funnits i utlandets större städer, att i en gemensam, kommunen tillhörig byggnad hopföra tjänstelokalerna för dem bland de kommunala inrättningarnas särskilda delar som ligga i samma distrikt och ofta behöfva anlita hvarandras bistånd samt att inom samma byggnad upplåta bostäder åt den personal som städse måste vara till hands. Således finnas inom byggnaden så väl å Kungsholmen som å Östermalm både brandstation, polisstation med boställsrum åt kommissarien samt rotemansexpedition och bostad för rotemannen. Kungsholmsbyggnaden, vid Parmmätaregatan, är ny och från början inredd för ändamålet, under det stationen å Östermalm, vid Sibyllegatan, är inredd i ett gammalt boningshus. Den förra kostade kommunen 59,672 kr.

Men det är icke nog med att ha en stor brandkasern med mönstergill ordning och flera brandstationer ändamålsenligt inrättade samt ett omsorgsfullt inöfvadt eldsläckningsmanskap med förträfflig materiel och en sjöångspruta som visat sig kunna göra utmärkt nytta, alt detta under insigtsfull och kraftig ledning af en chef som gjort till sin lifsuppgift att bevara staden från eld och brand — det erfordras ock ett snabbt meddelande mellan stationerna samt en signalinrättning som lemnar manskapet hastig underrättelse om yppad eldfara. Detta är ett af hufvudvilkoren för en god brandorganisation.

Man behöfver nu mera icke klämta i kyrktornen för att kalla hela Stockholm till eldstället. Man icke ens *vill* ha ett stort antal folk dit. Men de som ha till yrke att släcka eldsvådor måste på det skyndsammaste underrättas, när en sådan utbrutit. Därför bestämdes i 1875 års brandordning, att eldsvåda skulle i de flesta fall tillkännagifvas medelst telegraf. Sedan har äfven telefonen kommit till användande.

De röda skåpen, som synas här och där på husmurarnes nedredelar, göra nu mera samma tjänst som klämtningen i kyrktornen förut, och de skåpen äro tillgängliga för hvem som hälst, hvilken vill underrätta om en utbruten eldsvåda eller att manskap behöfs för att pumpa läns öfversvämmade källare o. s. v. De äro visserligen också tillgängliga för dem som af okynne vilja allarmera brandkåren, men den olägenheten uppväges dock af den stora fördel som brandskåpens rätta användande medför. En eldsvåda utbryter. Den som först varseblir elden skyndar till närmaste brandskåp, och hvar det är till finnandes, bör man genom anslag inom hvarje hus få reda på. Det är husegarens skyldighet att uppsätta ett sådant anslag. Denna skyldighet är öfver alt iakttagen, men hvad som mycket sällan fullgöres är föreskriften, att husegaren bör göra sig förvissad om, att hyresgästerna verkligen läst hvad som står på anslaget och ha klart för sig det därmed afsedda ändamålet.

Blott signal om eldsvåda gifvits och inlupit till en station, är det sedermera nästan ett ögonblicks verk att fortbringa signalen till öfriga brand- och polisstationer m. fl. ställen. Men nu mera går det allra fortast att telefonera till hufvudstationen vid Johannes för att meddela underrättelse om eldsvådas utbrott.

Brandskåpens uppsättning började 1876, vid hvilket års slut 58 skåp funnos. Nu är antalet mer än dubbelt. Vid början af 1889 var det 118, af hvilka 73 tillhörde Stockholms stad och 45 enskilda personer, verk och inrättningar. Brandtelegrafens yttre ledningar uppgingo till 82 kilometer. Under år 1888 allarmerades brandkåren 97 gånger genom brandskåp och 47 genom telefon. Under samma tid förekommo 11 falska larmsignaler, men af hvilka tre gifvits af oförstånd. Det är dock beklagligt nog, att kåren måste genom okynne rycka ut förgäfves åtta gånger under ett år, men sådant förekommer hvarje år, och det är ingalunda alltid som upphofvet till ett så dåligt skämt påträffas och straffas.

Utom genom brandskåp och telefon allarmerades kåren under det året många andra gånger och ryckte ut ej mindre än 268 gånger. Under 1887 var det 170 gånger, och under intet föregående år har det varit så många gånger som år 1888. Bland dessa voro dock endast 14 eldsvådor af den betydenhet, att flera ledningar från brandposter eller sprutor behöft användas; 19 släcktes med en ledning från brandpost, och vid alla de öfriga begagnades endast mindre brandsprutor. Några fall voro blott soteld.

Den väglängd som tillryggalägges under ett år för släckning af eldsvådor är icke obetydlig. År 1888 utgjorde den af samtliga stationer ej mindre än 880 kilometer. Den sammanlagda längden af slangar som användes det året utgjorde 8,657 meter, och den största slanglängd som begagnades på en gång var 1,801 meter.

Utbetalade brandskadeersättningar utgjorde 272,932 kr. under år 1888, hvilket var 3,15 procent af försäkringssumman för den egendom, fast och lös, som varit utsatt för eldsvåda. Denna procent växlade under årtiondet mellan 1,20 och 7,05, hvilken sistnämda visade sig 1883 och var orsakad hufvudsakligen af eldsvådan i Ekmanska snickerifabriken på Kungsholmen, som ensam kräfde en ersättning af 147,573 kr. men under åren 1876—1880 var procenten 14, i främstarummet framkallad af de båda stora eldsvådorna i Tyska kyrkan och i Eldkvarnen år 1878.

Att Stockholms brandkår i högst väsentlig mån bidragit till minskande af de ersättningssummor som försäkringsbolagen ha att utbetala för vid eldsvådor förstörd fast och lös egendom är kändt och erkändt. Stockholms stads brandförsäkringskontor lemnar därför årligen till brandväsendet 30,000 kr., och 15,000 ha skänkts af Stockholms stads brandstodsbolag till försäkring af lösegendom. Stadens nettoutgift för brandväsendet har därigenom minskats, så att den under 1880-talet vanligtvis uppgått till några och sjutio tusen kronor eller föga där öfver. År 1885 var den utgiften 83,381 kr. År 1888 utgjorde den 78,135 kr. Hela bruttokostnaden uppgick 1888 till 123,135 kr.

År 1889 afgaf brandchefen förslag till förstärkande af brandväsendet genom tillökning af brandkårens manskap och materiel, så att vid kåren skulle ytterligare anställas två sergeanter och fem man, hvarigenom antalet skulle göras fullt tillräckligt. Olägenheten af att manskapet alt för ofta ombytes skulle i betydlig mån afhjälpas genom löneförbättring åt dem af manskapet som utöfver en viss tid, t. ex. 2 eller 3 år, stanna kvar vid kåren. År 1889 fans vid kåren blott en liten stam af tolf man hvilkas medeltjänstetid uppgick till 9 år, men för de öfriga 118 man var denna medeltid endast omkring 1½ år, under det, enligt hvad brandchefen upplyst, manskapet först efter en treårig tjenstgöring kan antagas ha erhållit fullt tillräcklig öfning.

Direktionen i Stockholms stads brandförsäkringskontor hemstälde därför 1890, att öfverstyrelsen måtte bevilja, det kontorets bidrag till brandväsendet skulle från och med nämda år utgå med 50,000 kr.

Stockholms eldsläckningsväsende är, såsom ofvan antydts, fullt jämförligt med utlandets större städers, men chefen underlåter icke några bemödanden för att göra det ännu mera tillfredsställande, och i sina bemödanden finner han ett villigt och intelligent understöd af det öfriga befälet samt underbefälet. Såsom brandlöjtnant har kapten C. E. Rosell varit anstäld alt sedan kårens bildande. Underlöjtnant är löjtnant E. E. F. Sabelström, hvilken 1887 efterträdde frih. B. G. M. Fleetwood, och fanjunkaren J. Marin tillhör de gamle och bepröfvade i kåren.

XXXIV.

Bland idrottsmän.

Såsom plats för kroppslig idrott intager Stockholm ett framstående rum, och äfven på det området är 1880-talet betydelsefullt. Visserligen funnos många idrottssällskap redan före det årtiondet, tillkomna isynnerhet på 1870-talet och äfven af långt äldre tillvaro, men dessa sällskap ha tillväxt mest under det senaste tiotalet och det är förnämligast under detta som de visat någon större lifaktighet.

Så är seglingsförlustelsen obestridligen gammal, men såsom icke blott ett tämligen allmänt nöje, utan en verkligen ordnad idrott tillhör den senare tider, och ett så lifligt deltagande som segeltäflingarna vunnit under 1880-talet ha de aldrig förr förvärfvat sig.

Kongl. Svenska segelsällskapet är snart sextio år gammalt. Redan 1830 började man i Stockholm känna behof af att bilda en förening för att främja seglingsidrotten, och inbjudning utfärdades till upprättandet af en sådan. Det bestämdes, att hvarje ledamot skulle förbinda sig att inom ett par år skaffa sig egen farkost. Bland stiftarne voro hofmarskalken, friherre C. Fleming, byggmästaren Cimmerdahl, kontrollören, sedermera öfverinspektoren Falkenholm, grosshandlaren P. A. Nordvall, frih. F. Löwen, segelmakaren Elg, löjtnanten F. Rosenborg, amiralen, grefve C. Cronstedt, handlanden G. Åkerberg och frih C. Carlsson Bonde. Sällskapets beskyddare var kronprins Oscar. Den 27 febr. 1832 erhöll sällskapet egen flagga och standert. Första gemensamma seglingen försiggick den 12 sept. 1833, då sex fartyg deltogo. Intet pris utdelades, men hvarje fartyg fick nummer efter den ordning det framkommit till målet. Många hade på den tiden galersegel, endast några få voro jakt- eller kuttertacklade.

Från och med 1851 började sällskapets verksamhet antaga bestämd prägel af ordnad idrott. De nya stadgarne som antogos den 11 oktober nämda år förklara, att »sällskapets ändamål är att genom uppmuntran till täfling i båtsegling befordra utveckling i konsten att bygga, tackla och handtera mindre fartyg, att sprida kunskap om de första begreppen i sjöväsendet samt att under lustturer kring Sveriges vackra, på fornlemningar rika kuster söka väcka och underhålla hågen för det vigtiga sjömansyrket på samma gång som

kärleken till fosterlandet».

Sällskapet har till ordförande haft amiral Cronstedt, 1832—36, hofmarskalken frih. Fleming, 1837—53, amiral Annerstedt, 1854—65, amiral v. Feilitzen 1866—75 samt amiral Lagercrantz från sist nämda år. Ända sedan 1843 är konung Oskar II hedersledamot. Vid 1880-talets slut utgjordes styrelsen af amiral Lagercrantz, ordförande, hamnkaptenen F. v. Sydow, sekreterare, grosshandlaren J. Bäckström och hofjägmästaren H. af Petersens.

Vid 1889 års början voro i fartygsregistret upptagna 149 yachter, af hvilka 107 kuttrar, 11 yawls, 10 skonerter och 21 ångyachter.

Till pris brukar sällskapet anslå 1,000 kr. om året, och äfven ha dess utom anslagits andra 1,000 kr. till särskilda pris vid täflan mellan nybygda fartyg. För själfva byggandet af fartyg anslås också pris.

Sin första kappsegling för året har sällskapet i juni, men den stora pristäflingen försiggår i början af augusti. Undantag därifrån skedde endast 1885, då sällskapet, för prinsens af Wales skull, uppsköt denna täflan till början af september. Vid middagstiden den förste lördagen i augusti samlas fartygscheferne i sällskapets klubbhus å Kastellholmen. Då utses eskaderchef. Under många år har amiral Lagercrantz enhälligt utsetts till denna befattning. Chefen hissar sitt befälstecken på den för tillfället till sällskapets förfogande stälda örlogsångaren, oftast Sköldmön, och så går eskadern, vanligtvis några och tjugu fartyg, till segels.

Det är en vacker anblick, då de präktiga kuttrarne stryka förbi Blockhusudden och styra kurs ut åt stora segelleden, en äkta sjöstadsutsigt och en bild af det friska stockholmslifvet på vattnet. Är vinden »laber» och »konträr», bogseras hela flotiljen af ångare ända ut till mötesplatsen å Sollenkroka Fladen. I hvilket fall som hälst håller man sig vid godt lynne om bord, och hvar och en båtegare tänker naturligtvis taga pris.

På lördagskvällen äro de anmälda fartygen samlade vid mötesplatsen. Man »skaffar» om bord. Klockan tio blåses tapto, och nattskottet går, hvarefter man kryper till kojs. På söndagsmorgonen är man vaken i god tid och späjar efter väder och vind. Vid åttatiden samlas fartygscheferne om bord på seglingschefens fartyg, och där hålles råd samt utdelas förhållningsregler. Om prisdomare icke valts dagen förut, varda de nu utsedde, och samlingsplatsen för prisutdelningen bestämmes.

Klockan är nio. Signal att gå till segels. Chefsfartyget ger sig af till Kanholmsfjärden, dit det ej är långt från samlingsplatsen, och det ankrar ett par kabellängder norr om Rökö. Vid Fjordholmarne i öster och Långholmen söder ut ligga flaggbåtar för att utmärka segelbanan af 10 nautiska mils längd.

Ett skott! Det är lystringsskottet. Klockan är elfva på förmiddagen. Startsignalen hissas. Fem minuter därefter höres ett nytt skott. Nu börjas kappseglingen. Det är första täflingen. I den deltaga första klassens fartyg af 20 tons och där utöfver. Där har man t. ex. hofjägmästare Setons »Zuleika» som håller 40 tons, och kanslisekreteraren Strandbergs »Dagmar» på 38, bankdirektör K. Wallenbergs »Alma» på 22, o. s. v. Det kan hända, att vinden är styf märssegelskultje, ingenting ovanligt här på stora Kanholmsfjärden.

Se där, det vackra fartyget, med spetstoppsegel och en duktig spinnacker, som tager ledningen. Det är Zuleika! Präktig manöver! Hon väcker stort intresse bland alla åskådarne på de många ångfartygen från staden och på det stora antalet andra båtar och bland hela publiken från när och fjärran som från farkoster af olika slag och från stränderna försöker få en öfversigt af det stora slagfältet. Närmast efter Zuleika kommer ett annat vackert fartyg. Det är »Dagmar», som en gång var prinsens af Wales, ännu en utmärkt båt. »Dagmar har i dag kanske toppstången struken och för en ballongklyfvare till läsegel. Så kommer det ena fartyget efter det andra, sju styfva seglare som deltaga i första täflingen. För babords halsar ha de godt sträck till Långholmens flaggbåt. Där stagvända de och lägga bidevind på andra bogen. De kryssa icke, utan sträcka upp till flaggbåten vid Fjordholmarne, där de gipa och hålla fördevind till chefsfartyget. »Zuleika» är i spetsen, »Dagmar» närmast efter. Men det är icke slut med det. I dag segla de banan andra gången. Brisen är hårdare nu, men för öfrigt går alt ungefär som första gången, och äfven nu hinner »Zuleika» först målet, följd af »Dagmar», hvarefter de öfriga komma med längre och kortare mellanrum. Så *kan* det gå till, och så *har* det gått.

Efter denna täfling komma andra kappseglingar mellan fartyg af mindre drägtighet. För somliga är brisen väl hård, men de kämpa tappert och erbjuda en vacker anblick under hela seglingen. Innan alla täflingarna äro afslutade, har vinden kanske ökats till tvårefvad märssegelskultje med hög sjö, och de mindre båtarne taga in ett

eller två ref, men så föra de sina segel med maklighet äfven i de hårdare byarne.

I en af dessa täflingar ser man kanske också tre vackra yawls, Arla, Sirén och Maria, som täfla sins emellan och med åtskilligakuttrar. Deras egare äro hrr E. Cederlund j:r, J. Bäckström och J. A. Scharp.

Det kan hända, att äfven främmande fartyg deltaga i täflingarna, såsom 1889, då »Judith» och »Ojhonna», tillhörande Nyländska jaktklubben, samt »Sport» från Göteborgs segelsällskap hade infunnit sig.

Stundom ser man alldeles nybygda båtar, från Bogesund, Långholmsvarfvet eller Kummelnäs, hvilkas duglighet då pröfvas. Svenska segelsällskapet har uträttat mycket för båtkonstruktionens förbättrande och en väl behöflig utveckling af båtbyggnadsskickligheten, hvilken hos oss ej ännu hunnit någon synnerligt hög ståndpunkt.

Kappseglingen betecknas kanske ett år såsom »ovanligt intressant», men året därpå är den möjligtvis lika intressant. Det hela är nöjsamt och hälsosamt, kroppsöfvande och sinnesstärkande.

Självfva täflingen är föremål för hela Stockholms lifliga intresse. På den dagen går ett stort antal ångfartyg på lusttur ut i skärgården och ett ännu större möter täflingseskadern, då denna återvänder samt följer den sedan ända upp på Stockholms ström, ett väldigt och lysande triumftåg till sjös. Segelsällskapetg fartyg äro prydda med flaggor och kulörta lyktor, och från dem afbrännes bengaliska eldar, blänkfyrar och fyrverkeripjeser. De talrika villorna vid stränderna äro hela dagen befolkade af glada gäster, utbjudna att se segelsällskapets hemfärd. Öfver allt flaggas och skjutes och afbrännes fyrverkeri. Man hurrar, sjunger, höjer glädjerop och kostar på sig praktfull belysning.

Stockholm har icke så få glada dagar, men kungl. svenska segelsällskapets dag är en af de gladaste. Det är en nationalfest för Sveriges hufvudstad.

För öfrigt är det icke endast *detta* sällskap som väcker intresse med sina pristäflingar, om det också är det förnämsta. Stockholm har flera sådana sällskap, och såsom ett bevis på det stora deltagandet för segelidrotten på 1880-talet kan anföras, att det händt att *tre* särskilda segelsällskap haft hvar sin pristäfling på en och samma dag. Under det sällskapet *Svearne* inbördes pröfvat sina krafter på Mälaren, har sällskapet *Värtan* haft kappsegling å Lilla Värtan och *Vaxholms* segelsällskap hållit sin täflan på södra Vaxholmsfjärden eller på Trälhafvet. Äfven sist nämda sällskap, stiftadt 1878, måste räknas till Stockholmsidrotten, enär det utgöres af stockholmska sommargäster i Vaxholm och då styrelsen har sitt säte i hufvudstaden.

Svearne, hvilket sällskap stiftades 1870, är visserligen icke det enda som håller sig på Mälaren — där har också funnits t. ex. sällskapet Kungshatt — men Svearne ha dock hittills där varit detKappsegling å Kanholmsfjärden.förnämsta. Det räknar omkring hundra medlemmar samt har ett trettiotal båtar. Ordinarie pris- och kappsegling eger årligen rum å Björkfjärden, men sällskapet har dess utom en månadssegling tredje söndagen i hvarje månad under sommaren. Svearne ha alltid utmärkt sig för en hög grad af kåranda och sammanhållning. Deras båtbyggnadsfond, som bildas af två tredjedelar af influtna årsafgifter, sätter dem i stånd att hvart annat år bygga en båt, hvilken säljes inom sällskapet. Under vintern hålla de klubbsammankomst en gång i månaden och ega ett bibliotek af böcker och tidskrifter rörande sjömanskap, segling o. s. v.

Styrelsen utgjordes 1889 af H. von Rijswijk, E. Bergstedt, K. Tull, F. Tidblad, A. Envall och A. Svensson.

På saltsjösidan räknas äfven *Lidingö* segelsällskap, stiftadt 1865, till stockholmsidrotten och har sin årliga pristäflan vanligtvis på Trälhafvet, då femton eller tjugu båtar deltaga. Sällskapet har ett hundratal medlemmar samt omkring femtio båtar, till större delen kuttrar, men också yawls, loggertar o. s. v. Genom den af detta sällskap bekostade »vandringspokalen» har gifvits en ny tillökning i vår segelidrott. Vid första täflingen, 1889, om denna pokal mellan Lidingö, Vaxholms och Svearnes segelsällskap, segrade Arla, Lidingörepresentanten.

Sällskapets styrelse utgöres af H. Feychting, E. Lindgren och K. Tull.

Dufnäs segelsällskap var också ett idrottsförbund under 1880-talet. Det räknade sin tillvaro från 1883 och brukade vanligtvis kappsegla på Baggensfjärden samt hade ända till trettio båtar i fart af mångfaldiga typer.

Sällskapet upplöstes dock 1887.

För öfrigt finnas små segelsällskap litet hvarstädes på stockholmarnes sommarkolonier på holmar och skär, men till någon högre grad af idrott kunna dessa sannolikt icke hänföras.

Efter kungl. segelsällskapets återkomst från en kappsegling, är det kanske fest på Hasselbacken eller Grand Hôtel. Efter öfriga sällskaps pristäflingar händer det, att samtlige deltagarne samlas i någon vacker skogsbacke, där prisutdelningen sker och där man har stora bord med fylda bålar, vid hvilka skålar föreslås i vältaliga ordalag och tömmas under smattrande fanfarer och dånande hurrarop. Det händer också, att musiken spelar upp till dans och att det icke är brist på fruntimmer, utan att herrar och damer svänga lustigt om i valsen och polkan ända till dess seglarne skola bogseras till baka till Stockholm af chefsfartyget, en ångare, och som täflingarna vanligtvis hållas på sensommaren, då ej häller stockholmstrakten har såljusa nätter, så kan man under hela hemfärden få glädja sig åt fyrverkeri och grann eklärering. Sådant hör också till den fosterländska idrotten. Då och då kommer till och med en glad bal med i festen, icke alltid i fria luften, utan ofta i en »väl eklärerad» danssalong. Stockholmaren försummar aldrig att förena det nöjsamma med det nyttiga.

Obestridligt är, att intresset för segling tillväxt mycket i Stockholm under 1880-talet och fortplantat sig öfver alt i omgifningarna. Med detta intresse har seglingsskickligheten ökats, och de vanliga »söndagsseglarne», hvilkas oförvägenhet öfverträffats endast af deras okunnighet i att sköta en båt, ha börjat lära sig inse, att nöjet ingalunda lider något intrång af färdighet i seglingskonsten. Båtbyggnadskonsten har uppmuntrats äfven af de mindre segelsällskapen. Så inbjöd sällskapet Svearne 1889 herrar båtkonstruktörer att inkomma med förslagsritning till en mindre segelbåt, och redan förut har Lidingö segelsällskap sökt uppmuntra med byggnadspremier.

***

Om segling såsom ordnad idrott icke är så alldeles ung i Stockholm, har *rodd* däremot rätt unga anor, och likväl stod den idrotten ganska högt redan i midten af årtiondet.

Ett och annat försök att idka rodd såsom kroppsöfning har nog gjorts för längre tid till baka, men försöken förde då icke till något verksamt slutmål. I början af 1870-talet fans i Stockholm ett litet sällskap, bestående af unge officerare, som lånade sig ett par tungrodda slupar från flottans station och knogade vid årorna på sina lediga stunder, men de voro alldeles oerfarna i rodd, och ingen handledning fingo de häller, hvarför de tröttnade, och sällskapet upplöstes utan att ha uträttat något annat än att alldeles ändamålslöst tröttat ut sina medlemmar. Ett par år senare fingo några andra unge stockholmare låna en annan båt från kongl. flottan, en lättrodd lustbåt som konung Oscar I fått af drottning Victoria, och i den gick rodden bättre, synnerligen som roddarne också erhöllo handledning i konsten. Så tilltog hågen alt mera för detta slags idrott. Våren 1880 sammankommo aderton unge män, till större delen medlemmar af Stockholms gymnastikförening, och bildade *Stockholms roddförening*. En utriggad kapproddbåt bygdes i Sverige och en annan köptes från England. Båthus uppfördes på Ladugårdsgärdets strand vid Djurgårdsbrunnsviken, nya engelska båtar anskaffades och föreningen fick många medlemmar.

Våren 1883 uppstod ännu en förening, *Mälareroddklubben*, och roddidrotten började ingå som en vigtig del i stockholmslifvet. Från den tiden har man hvarje eftermiddag under sommaren sett lätta och snabba kapproddbåtar, förda af kraftiga och smidiga unge män i särskild roddrägt, ila fram öfver Djurgårdsbrunnsvikens klara yta och på Mälarens lifligare vatten, och hela sommarsöndagarne äro de i ännu större antal i rörelse, då ofta styrande kurs till större farvatten.

I juni 1883 begaf sig ett båtlag af Stockholms roddförening till Kristiania och deltog i den första *skandinaviska* kapprodden samt vann seger öfver norrmän och danskar. Detta båtlag utgjordes af A. Wirström, G. Wirström, J. Trozelius, F. Zethræus (*stroke*, första åran) och A. R. Schönthal (*cox*, styrman). Det var således redan då som två af bröderne Wirström skuro sina första lagrar. Segern vanns i kravelbygd fyrårad racingbåt. Samma år segrade Stockholms roddförening i första *allmänna svenska* kapprodden som hölls den 2 september i Tynningösundet, nära Vaxholm, och som erbjuder kanske den bästa kapproddbana på jorden. I täflan mellan Göteborgs roddklubb, Mälareroddklubben och Stockholms roddförening tog den sist nämnda den vackra prispokalen. Stockholmsbåtlaget bestod då af fyra hrr Wirström och den femte som styrman.

Därmed hade rodden här fått den verkliga karaktären af idrott eller »sport», såsom för modersmålet mindre nitälskande personer bruka uttrycka sig. Nu är det icke fråga om rodd såsom blott kroppsrörelse, utan om utvecklandet af en färdighet, hvari hvarje utöfvare sträfvar att uppnå den största möjliga fullkomlighet för att framträda i verklig täflingsstrid. En sådan utkämpas också hvarje år mellan de svenska och någon gång äfven

med utländska roddföreningar. De mest betydande täflingarna ha otvifvelaktigt varit vid Holbæk i Danmark 1886 och i Tynningösundet 1884 och 1889. Kapprodden vid Holbæk visade åter Stockholmsföreningens öfverlägsenhet. Där stod en het strid mellan danskar, norrmän och svenskar, men det Wirströmska båtlaget, Axel, Rudolf, Henrik och Gotthard Wirström (stroke) samt K. Lundin (cox), gick å nyo segrande ur striden och tog »vandringspriset», ett större dryckeshorn skänkt af danska idrottsvänner, men som skall vinnas af samma roddklubb i två skandinaviska kapproddar för att blifva kvar i den klubbens ego.

Efter tre år stod åter en ny mellanfolklig roddstrid, och den gången i vårt eget farvatten. Den 11 augusti 1889 lågo danska, svenska och tyska idrottsmän i Tynningösundet färdiga att pröfva sina krafter. Stockholms roddförening var inbjudare, men hade icke lyckats rusta sig med samma framgång som till föregående täflingar. Utom denna förening, hade till deltagande anmält sig Köbenhavns Roklubb, Mälareroddklubben, Göteborgs roddklubb samt Landskrona, Malmö och Norrköpings roddklubbar. Till deltagande i första täflingen, *internationel kapprodd i fyrårade kravelbygda utriggare*, kom anmälan något sent från Germania Ruder-Club i Stettin. Då ingen anmälan tidigare ingått, hade den inbjudande klubben ej haft tillfälle att uppställa något båtlag till denna täfling. Det gälde derför att i största hast få ett antagligt båtlag af stockholmsföreningen i ordning, och detta erhölls i det äldre Wirströmska laget.

Den 11 augusti, en söndag naturligtvis, var en gladstockholmsdag. Det ena ångfartyget efter det andra lade på morgonen ut från Skeppsbron och Blasiiholmen och styrde kurs öster ut, fyldt af muntra lustfarare och ifriga idrottsvänner. Det vackra Tynningösundet med sina skogklädda stränder visande idel lif och rörlighet. Där lågo stora ångare tätt vid hvarandra, festligt flaggande, och segelbåtar, stora och små, kryssade bak om ångfartygen, och roddbåtarne foro hit och dit samt kilade sig in mellan de större farkosterna. Brokiga flaggor, ljusa fruntimmersdrägter, glada anleten hvart man än vände blicken. Tusentals människor från Stockholm och skärgården hade infunnit sig. Öfver det breda sundet hördes ett sakta brusande, icke af vindens röst, men af människoröster, hvilka på nära håll pratade helt högljudt om fyrårade utriggare och giggar, *single sculls* och *strokes* och *cox* och alt det där. Hvar enda en i stor farkost eller liten, vid stränderna och i landthusen var den dagen ifrig idrottsmänniska. Förhoppningar uttalades, farhågor läto höra sig, vad ingingos. Stridslust hade fattat alla.

Anordningarna fann man utmärkta. Ängarne lågo i ordnad rad på båda sidor i sundet. Fyra båtar med sjöpolis höllo reda på banan och tillsågo att alla intogo anvisad plats. Mellan fyra kuttrar var en bana för inrodden utmärkt. Klockan är tolf och ännu mer. Man väntar startskottet till första täflingen, men det hörs icke. Starten göres detta oaktadt. Det är en dansk och en svensk fyraårad utriggare som deltaga i denna, den fjärde skandinaviska kapprodden. Norrmännen hade icke infunnit sig. Danskarne rodde med storartad fart. Banan var två engelska mil. Svenskarne rodde med en för dem ovanlig hög takt, 36 eller 38 årtag, men danskarne med 40.

»Det kunna danskarne ej hålla ut med», lät det från åskådarne, men danskarne hade en utomordentlig uthållighet, ökade afståndet mellan sig och svenskarne alt mer och mer samt inkommo på 11 min. 56 $^2/_5$ sek. till målet eller nio sekunder före sina medtäflare. De nu uppnådda tiderna ansågos ovanligt goda för båda lagen. Danskarne återvunno vandringspokalen, men om denna skall täfling ännu en gång ske.

Icke tyckte åskådarna kanske om, att ej stockholmarne vunnit priset, men de som förstå saken erkände, att köbenhavnarne gjort sig väl förtjänte af segern. Deras roddklubb har arbetat ärligt under många år.

I andra täflingen segrade Landskrona roddklubb på Malmö. Rodden skedde i fyraårade klinkbygda giggar. Den tredje täflingen väckte åter större intresse bland folkmassan på Tynningösundet, ty i den deltogo i fyraårade klinkbygda utriggare Göteborgs roddklubb, Mälareroddklubben, Norrköpings roddklubb och Stockholmsroddförening. Deltagandet var i hög spänning bland åskådarne. Stockholms roddförenings båt kom allra sist. Göteborgarne vunno priset och hunno målet på 12 min. 38 sek. Ordningen därefter utgjordes af Mälaren, Norrköping och Stockholm, den sist nämda på 12,56. Och likväl hade göteborgarne anländt till Stockholm först på morgonen af täflingsdagen efter en under hvilka omständigheter som hälst dock aldrig

upplifvande nattresa. På täflingsdagens afton reste de tillbaka till Göteborg för att påföljande morgon, återtaga sina arbeten i vanlig tid.

Största intresset fästes vid femte täflingen, internationel kapprodd i fyraårade kravelbygda utriggare. Nu skulle det äldre Wirströmska båtlaget fram på täflingsbanan. Genom stettinerklubbens försummelse att anmäla sig i tid, hade stockholmsroddarne haft blott tre veckors tränande, alldeles för litet, då det gäller en tvåmils bana, förklarade idrottsmännen. Man sökte dock lugna sig i medvetande om Wirströmarnes oöfverträffliga stil och samrodd.

Längs hela linien af åskådarefartyg såg man med kikare eller blotta ögonen huru den Wirströmska båten genast efter starten tog ledningen och huru den fördes med en samrodd och en kraft som var en sann fröjd att skåda ... Se där, Wirströmarne äro ett par båtlängder framför stettinarne! Mälareklubbens båt kommer sist, men äfven den håller godt ut, fastän manskapet är ungt och oerfaret, om också hurtigt och tilltagset. Det tyska båtlaget består af kraftige och erfarne roddare och lär vara ett af Tysklands bästa. Det hjälper icke. Wirströmarne äro främst.

Nu nalkas båtarne första milsmärket. Nu växa svenskarnes förhoppningar för hvarje årtag, men ... hvad är det? Wirströmska båten minskar farten ... Nu håller den stilla. Tyskarne rusa förbi den. Mälareroddklubbens båt lika så. Stor och smärtsam öfverraskning bland åskådarne. Vi kunna icke fatta orsaken. Nu har stettinerbåten täflingen i sin hand. Mälarebåten är för långt efter. Vi ha intet intresse mera, tycka vi, att se utgången, men det är naturligtvis tyskarne som vinna seger. De hade rott banan på 12 min. 8 sek., hvilket dock var längre tid än den som användts af de utaf danskarne slagne svenskarne i första täflingen. Mälarebåten kom 37 sekunder senare än tyskarne.

Småningom spred sig ryktet öfver sundet, fortplantades från ångare till ångare och bland alla åskådarebåtarne samt upprepades längs stränderna, att »trean» i Wirströmarnes båt hade öfverfallits af ett plötsligt illamående. Detta afgjorde stridens utgång.

Stockholmarne voro så smärtsamt öfverraskade af det missöde som träffat Roddföreningens båtlag, att de icke kunde hurra för dem som sannolikt endast därigenom vunnit seger. Man ville knapt tro på, attWirströmarne, dittills oöfvervinnerlige, nu stannat på halfva vägen. Någon ovilja mot tyskarne, de raske och kraftige idrottsmännen, visade man dock naturligtvis icke. På den lysande festen senare på aftonen å Hasselbacken egnades all möjlig vänlighet och gästfrihet åt de tyske kamraterne, och desse ha sedermera uttryckt sin stora tillfredsställelse öfver det bemötande de rönte i Stockholm samt, om ock något öfverdrifvet, påstått, att de aldrig förr, icke ens vid den stora Henley-regattan i England, varit vittne till ett så allmänt deltagande från befolkningens sida. Den vackra naturen vid Tynningösundet gjorde äfven ett stort intryck på dem, liksom de många stora ängarne som från Stockholm förde så mycket folk till täflingsplatsen. »Från målet ända till 1000 meter inåt lågo dessa skepp», skrifver en af stettinarne, »längs banlinien, och där emellan den otaliga mängden af de präktigaste segelkuttrar, lustbåtar och ångyachter, alla klädda i brokig flaggskrud». Stettinaren hade rätt. Det var en färgrik och storartad tafla.

Liksom den af Svenska segelsällskapet väckta idrottslusten framkallat flere mindre sådana sällskap, ha de stora roddklubbarne i Stockholm blifvit förebilder för åtskilliga små roddföreningar. Så uppstod 1883 *Vaxholms roddklubb*, som med föga framgång deltog i allmänna roddtäflingen 1884 och därefter tynade bort, men åter upplifvats på allra sista tiden.

Under åtskilliga år ha roddöfningar anstälts äfven å Hammarby sjö, hufvudsakligen för att uppmuntra de talrika fabriksarbetarne från kringliggande stränder att öfva denna idrott, och 1889 bildades *Hammarby roddförening*, ett sällskap som bland annat utmärker sig därför, att flera af dessa kapproddbåtar äro bygda af roddarne själfve. Den 25 augusti nyss nämda år hade denna förening sin första kapprodd, till hvilken tjugutvå båtar af olika slag anmält sig. Samtliga startade i fem afdelningar, och täflingen visade ganska vackert resultat. Det var en stor skilnad i båtarne här vid årtiondets slut och några år förut. De först uppträdande klumpiga och tungrodda ha utbytts mot smidiga och lättrodda, och roddsättet är äfven ett helt annat.

Tegelö roddklubb stiftades 1884 och räknar sina medlemmar bland sommargästerna på och omkring nämde holme, ej långt från Vaxholm. Klubben har anordnat årliga kapprodder. Sådana ha också stälts till af *Dufnäs* segelsällskap på Dufnäsfladen.

I allmänhet kan med skäl sägas, att våra roddklubbar, stora och små, verkat att icke blott sprida intresset, utan äfven väcka uppmärksamhet på stil i roddsätt, båtar och roddrägter. Att de gamla, tungrodda, osmakliga roddbåtarne, som förr voro allmänna vid både Mälarens och Saltsjöns stränder, fått gifva vika för en finare,lättare och i alla afseenden behagligare båttyp är redan sedan flera år ett glädjande sakförhållande. Nu ha äfven de roddare som icke erhållit sin utbildning vid en af de större klubbarne tillegnat sig ett godt och verksamt roddsätt. Till och med unga fruntimmer uppträda ej sällan nu med en stil i rodd, för att icke tala om stilen i drägt, som måste väcka beundran.

Utom alla de här ofvan omnämda fartygsslagen, har man under 1880-talet i Stockholms farvatten sett äfven kanoter under segel. När det är fråga om användbarhet under alla olika förhållanden, går ingen af de andra små farkosterna, säger den framstående idrottsmannen, kommendörkapten C. Smith, upp mot den moderna kanoten af 4,5 × 0,75 meters storlek. Segling i kanoter erbjuder alla den vanliga båtseglingens nöjen och behag i högre grad. Goda kanoter ha också bygts här på Långholmsvarfvet efter nyss nämde C. Smiths ritning, och kappseglingar ha företagits på Lilla Värtan, Baggensfjärden, Askrikefjärden o. s. v.

Stockholms två förnämsta roddklubbar ledas af för idrotten kraftigt nitälskande och sakkunniga personer, och dessa ha otvifvelaktigt största förtjänsten af de stora framsteg som denna idrott gjort på ett årtionde. Främst bland dem torde kapten V. Balck böra nämnas, ordföranden i Stockholms roddförenings styrelse, hvilken jämte H. T. Næss var föreningens upphof och sedan alltid varit hennes första styrelseledamot.

Styrelsen bestod för öfrigt vid årtiondets slut af P. Sundström, L. Aurell, W. Wiklund, F. Zethræus (roddchef), F. Eriksson och F. af Sandeberg.

Mälareroddklubbens styrelse utgöres af H. von Rijsvijk (ordf.) J. Rezelius, A. Zettergren, Hj. Levin, T. Hellström (roddchef) och M. Fristedt.

***

Det är en söndag i februari. Nybrovikens isbelagda yta visar en äkta nordisk vinterbild och på samma gång en bild af festligt storstadslif. Flaggor och musik, folkträngsel, lifliga samtal, glada utrop, ifriga frågor, deltagande och rörelse öfver alt. Den med fanor prydda halfcirkelformiga hamnkajen är tätt besatt med åskådare. De kunna räknas i tio tusental. På isen synes också mycket folk. På den stora med vimplar utstakade banan vimlar det af skridskoåkare. Några ila med susande fart midt emellan de täta hoparne. Andra slå sina lofvar och rita med stålskodd fot figurer i isen. Alla se upprymda och hurtiga ut, både män och kvinnor.

Det är stor *skridskotäfling*, anordnad af Allmänna skridskoklubben. Man har kanske länge haft bekymmer för att ingenKapprodd i Tynningösundet.skridskois funnits. Detta är ofta nog anledning till sorg för Stockholms ungdom och ungdomsvänner. Stockholmarne älska vintern, påstå de. Snöfria gator och isfria vatten tycka de ej om, åtminstone icke efter nyårets ingång, och då vintern slutligen infinner sig, hälsa de honom med jubel. Så snart isen på Nybroviken är någorlunda pålitlig, ser man hvarje middag hela skaror af herrar och damer under trettio år och äfven öfver med lätta steg skynda ned åt viken, och skridskorna skramla så muntert under muffen och bredvid öfverrocksfickan. På aftonen är det stor elektrisk belysning, musik och skratt och prat. Man träffar bekanta öfver alt på isen, åker än med den ena, än med den andra, hälsar på olika grupper, bildar själf en ny grupp och har ofantligt roligt.

Men nu är det den stora täflingsdagen, den första under detta skridskoår. Klockan är ett på dagen, men redan långt förut har det vimlat af folk omkring Nybrohamnen. Midt på isen reser sig en stor flaggprydd paviljong, hvarifrån en af lifgardenas musikkårer låter höra sig. På de stora läktarne vid norra stranden sitta intresserade åskådare som betalt hvar sin plats med ända till 3 kr. och icke känna kölden, ty deras intresse för skridskoidrotten håller dem varma. De afgiftsfria platserna längs vikens södra sida ha varit upptagna redan i flera timmar. Man

trotsar hvilket väder som hälst för att få se skridskotäflingen och man håller ut så länge som möjligt.

Se, där är kronprinsen och generalen grefve Lagerberg och öfverste Ankarcrona, och alla de andra! De intaga sina platser på den grant smyckade tribunen, och man hör fanfarer. Ej långt därefter kommer kanske konungen själf samt prinsarne Karl och Eugène. Folksången! Väldiga hurrarop! Stort skridskojubel! .. Där äro också alla diplomaterne samt ett och annat svenskt statsråd. Det officiela Stockholm saknas icke vid dessa täflingar.

Nu börjas det. Anmälningarna ha varit många, och flera öfver hela skridskovärlden berömda namn stå på listorna. Stockholm har mer än en gång fått besök af de ryktbaraste idrottsmän på skridsko, och våra täflingar ha omtalats i Europas förnämsta idrottstidningar. Ett gästfritt mottagande och ett fördomsfritt erkännande ha alltid kommit främlingarne till del, ända från det vi besöktes af Jackson Haines, innan vi ännu hade någon egentlig skridskoidrott, och sedan när A. Paulsen visade hvad han kunde, hvilket var mindre än man förmodat, samt mot våra finska vänner, fru Franck och herrar Sundgren och Catani, och alla de utmärkte norske skridskoåkarne och idrottsmännen från England och Amerika som deltagit i våra täflingar.

Skridskoåkningen har nog idkats alltid i Stockholm, men såsom idrott tillhör den helt och hållet vår tid. Gamla personer erinra sigi hvilket lågt anseende denna kroppsöfning stod här för några årtionden sedan samt att den då aldrig idkades af kvinnokönet. En flicka skulle ha förstört hela sin framtid, om man funnit skridsko på den fot som ansågs skapad endast för dans eller lustvandring på fast mark. Och när gossarne åkte, skedde det på dåliga banor med dåliga skridskor och utan något slags stil. Vacker kroppsföring kände man als icke till, något som nu mer ingalunda är okändt för det stora flertalet af tolf och fjortonåringar. Hvad som förr ansågs som stor konstfärdighet, enär det visades endast af några få, betraktas nu som nödvändigt grunddrag i åkningen, utan hvilket man ej kan uppnå någon verklig konstfärdighet.

Det har, med få ord sagdt, så väl på detta område som inom öfriga kroppsöfningar kommit en mer idrottsenlig anda in i vår ungdom, hvilken icke nöjer sig med en maklig promenad på skridsko, utan ifrigt arbetar på en verklig utveckling samt sträfvar med kraft och ihärdighet att öfvervinna svårigheterna.

Största förtjänsten om skridskoidrottens utveckling tillkommer Stockholms roddförening som hos oss anordnade de första stora skridskotäflingarna. I början hade Roddföreningen sin egen bana, på Djurgårdsbrunnsviken, men tog med uppoffrande af denna, 1883, första steget till bildande af *Allmänna skridskoklubben*, hvilken sedan oupphörlig förkofrats.

Redan förut fans *Kungliga skridskoklubben*, som har sin bana mellan Kastell- och Skeppsholmarne, men efter Allmänna skridskoklubbens förebild ha andra, väl ordnade skridskoföreningar uppstått. *Stockholms skridskosällskap* på Mälaren, *Sveabanan* å Klara sjö, o. s. v. Alla dessa banor äro försedda med skridskopaviljonger som uppsättas vid skridskotidens början och tagas bort vid vinterns slut. Den kungliga klubben begagnar Svenska segelsällskapets landfasta af tegel uppförda, prydliga paviljong å Kastellholmen. Öfriga paviljonger äro af trä och således lätta att sätta hop och taga sönder.

Utom dessa banor, finnes en särskild på Nybrovikens yttre del samt andra på Hammarby sjö, Djurgårdsbrunnsviken med flera ställen i och omkring Stockholm, och *Sällskapet för främjande af skolungdomens fria lekar*, stiftadt 1883, har anlagt och underhåller skridskobanor på de större skolgårdarne.

Men nu äro vi på Nybroviken en af de stora täflingsdagarne. Där täfla skolynglingar under sexton år. Så komma »amatörer», vidare kanske en mellanfolklig täfling. Musiken spelar upp en marsch i hastigt tempo. En ungdomlig figur störtar fram på banan. Han bär de finska färgerna. Det är något öfverlägset i hans åkning med ovanligt svåra och väl utförda figurer, men han har en värdig medtäflare i en ung svensk och en mindre farlig i en amerikan. De tre taga pris i den ordning de nu nämts.

Det är kanske också den gången eller en annan gång en mellanfolklig täfling för damer. Åter igen är det från Finland som den skickligaste kommer, en ung fru som samma dag på morgonenanländt till Stockholm efter en lång och ansträngande resa, men likväl på middagen tager pris för en utmärkt skridskoåkning, den vackraste och elegantaste man kan få se. De svenska damerna äro ej häller synnerligt underlägsna. Åskådarna klappa händer och jubla.

Och så kommer måhända ännu en finne, flere norrmän och en engelsman, och med alla inlåta stockholmarne sig i täflan, men finnarne äro kanske de styfvaste. Det tveka icke stockholmarne att erkänna, men föresätta sig att

hinna upp de finska vännerna, och de hinna nog.

Alt detta gäller figuråkning, men hastighetsåkningar saknas ej häller på Nybroviken, ehuru denna gren af idrotten är för Stockholm nyare och var länge mindre vårdad än figuråkningen. Vid en hastighetstäfling på 5,000 meters bana hade tjugutvå deltagare anmälts och bland dem tre holländare, men vid starten syntes blott sex norrmän, sex svenskar och en finne. Alla de fyra ordinarie prisen och ett extra tillföllo norrmännen, och finnen fick ett extra pris. Vid rekordlöpningen dagen därpå tog en norrman först på *en*, sedan på *tio* engelska mils bana de högsta prisen, men året därefter voro svenskarne lika goda.

På Nybroviken har den af amatörer snabbaste hastighetsåkningen verkstälts hittills på hela jorden, då stockholmarne Th. Thomas och O. Grundén tillryggalade banan af 1,609 meter på 2 min. 55 $^{2}/_{5}$ sek. och G. A. Fjæstad på $^{2}/_{5}$ sekunder längre tid. Vid samma tillfälle åkte norrmannen Fredriksen 5,000-metersbanan på 9 min. 19 $^{4}/_{5}$ sek. och Thomas på 9 min. 32 $^{4}/_{5}$ sek. Det föregående »verldsrekordet» på denna distans var på annan ort af norrmannen Hagens på 9 min. 57 sek., men han är professionist och nu öfverträffad ej blott af hrr Fredriksen och Thomas, utan äfven af två andra norrmän och tre svenskar, alla på Nybroviken.

... Täflingen är slutad för dagen, men en ny börjar kanske dagen därpå, och en afdelning följer nästa söndag. Stockholms allmänhet tröttnar aldrig att vara med, och är det ej täfling på Nybroviken, har man nog en dylik på Mälaren, anordnad af Stockholms skridskosällskap, och på aftonen går man kanske till Kungliga skridskoklubbens bana som är festligt upplyst och där Stockholms allra finaste och förnämasta värld gör sina treor och åttor med smak och skicklighet. Öfver alt äro anordningarna af bästa slag, och högtidligt är det, då segervinnarne på Nybroviken under fanfarer och hurrarop från allmänheten taga mot sina pris som ofta öfverlemnas dem af konungens egen hand.

***

Att åka skridsko är en ädel idrott, men att *segla* på skridskor är, försäkra de som idka den konsten, något vida för mer. Det ärPå Nybroviken.samma skilnad mellan åkning och segling i det afseendet som mellan att ro och segla i båt, men skridskoseglingen tager mera kraft i anspråk. Liksom skridskoåkningen, är äfven seglingen icke så alldeles ny, men såsom idrott har ej häller hon gamla anor hos oss. Hon har däremot idkats så mycket mera under 1880-talet, och om man en vinterdag, då isen ligger blank på Värtan och öfriga stora vatten i Stockholms omgifningar, går ut för att se på unga Stockholms hurtiga nöjen i det fria, kan man få se en hel mängd hvita segel som ila fram öfver det frusna vattnet, än enstaka, än ordnande sig i grupper, än kryssande, än rusande fram med förlig vind. Bakom hvart segel står en man som manövrerar mer eller mindre skickligt, men skicklighet behöfs och god styrka. Skridskosegling torde vara en af de mest kraftpröfvande idrotterna, och att stockholmarne icke rygga till baka för denna visar, att de ingalunda äro bortklemade.

Isjaktsegling är också en gren af Stockholms idrottslif, men odlas mycket mindre nu än skridskosegling och är, såsom en idrottsman uttryckt sig, oafsedt den i allmänhet för trefnaden tjugu grader för låga temperaturen, på det hela det samma som att segla i båt.

***

Skidlöpning höll en tid under 1880-tälet på att förvärfva sig en framstående plats i Stockholms idrotter. Den kallades till och med »idrotternas idrott», hade redan innan årtiondets ingång en egen klubb och visade sig i täflingar vid Bellevue, men skidlöpareklubben afsomnade, och löpningen hade sannolikt alldeles upphört, om den ej tagits om hand af det på så många idrottsområden verksamma sällskapet för främjande af skolungdomens fria lekar. Liksom detta sällskap visat sig angeläget att sätta ungdomen vid statens skolor i tillfälle att kunna använda äfven den kortaste lofstund till skridskoåkning, har det också vidtagit om lefvande intresse vittnande åtgärder för att få skidlöpningen någorlunda allmän.

Så snart skidföre instält sig, skyndade sällskapet att vid den i Stockholm förlagda afdelningen af norska gardet skaffa sig de bästa löparne för att tjänstgöra som ledare och undervisare för skolungdomen. Desse norska

gardister utposterades på lämpliga platser å Djurgården och lemnade där råd och anvisningar i skidlöpning samt visade med eget föredöme huru dessa råd skulle tillämpas. Under skolornas jullof funnos de där hvarje dag, och sedan under vintern hvarje söndag. Äfven vid Skanstull ställdes två sådana norska skidlöpare till tjänst för skolungdomen å Södermalm.

Täflingar anställdes också, t. ex. i januari 1886, vid Luntudden å Djurgården, då första afdelningen utgjordes af ynglingar undersexton år hvilka visade mycken färdighet och åkte med en hållning och säkerhet som allmänt lofordades. Andra afdelningen utgjordes af vuxne män, nitton till antalet, bland hvilka det var ganska svårt att fördela prisen. Första priset, en silfverpokal, hade inköpts för pengar som lemnats af norska statsrådsafdelningen i Stockholm med önskan att användas till pris åt den bästa *svenska* skidlöpare. I tredje afdelningen täflade manskap från norska gardeskompaniet, ej mindre än fyrtiotre, och visade sig naturligtvis ypperliga på skidor. Där märktes smidighet, kraft och spänstighet samt en utmärkt kroppsföring.

Nu finnas icke mera några norska gardister i Stockholm, och saknaden af dem är verkligen kännbar för denna idrott. Skidlöpningen har visserligen icke afstannat, men bedrifves kanske ej med så stor ifver eller under så god handledning som förr. Täflingar ha dock äfven på senare år varit anordnade, t. ex. vid Fiskartorpet i februari 1889 för norra latinläroverket och i mars samma år för »amatörer» i allmänhet, bägge med ganska godt resultat, i synnerhet hvad backlöpningen vidkommer, men det tyckes dock som skulle denna idrott behöfva bättre förkofran.

***

Kälkåkning är och har länge varit ett af den Stockholmska ungdomens eller rättare barndomens bästa vinternöjen, men torde icke kunna hänföras under egentlig idrott. Emellertid är hvarje idrottsvän likväl tacksam mot sällskapet för främjande af skolungdomens fria lekar enär det underhåller en ypperlig kälkbacke i Humlegården, den bästa och längsta man kan här påträffa och som utgör en rik anledning till tillfredsställelse för hela det kälkbacksåkande Stockholm samt kanske äfven en och annan skymningsstund besökes af till mogen ålder komna medlemmar af »hufvudstads-societeten».

Stockholms myndigheter ha också kommit till insigt om att kälkåkning är af vigt för ungdomens hälsa och fysiska utbildning samt äfven för främjande af hurtigt sinnelag, hvarför åtskilliga förr icke tillgängliga backar nu äro upplåtna till idkande af detta vinternöje.

Under 1880-talet uppstod här som vinteridrott *sparkstötting*, till Stockholm införd från Sveriges nordliga delar, där stöttingsåkning länge varit ett mycket omtyckt vinternöje samt ett värderadt samfärdsmedel. Sparkstöttingen är en större, men lätt kälke af smidiga former som på bakre hälften af de långa medarne har två vinkelrätt uppstående stöttor. Den åkande ställer sig på ena medan med den ena foten, och den andra foten är fri för att sparka mot marken och därmed gifva kälken fart, under det stöttarna tjäna till hållfäste förhänderna. Har stöttingen väl kommit i fart, kan man samtidigt hvila båda fötterna på medarne och styra endast med vridning af kroppen. Så ilar en sparkstöttings-idrottsman genom den snötäckta världen, och på kälken kan han medföra icke så liten packning. I Norrland kallas sparkstöttingar äfven »rännulf».

År 1888 bildades i Stockholm en *Sparkstöttingsklubb* för att åt denna idrott bereda större verkningskrets, och då snöförhållande äro gynsamma, har man under de senare åren sett ganska många sådana sparkkälkar i Stockholms omgifningar. I mars 1889 anordnade klubben sin första täfling. Banan var utstakad från Kungsholmstull till Nockeby brostuga och Tranebergs brostuga, ungefär half annan svensk mil lång. Första priset en silfverbägare — det går många sådana bägare åt för Stockholms vinteridrott — tilldelades åt den som med sin sparkstötting på 51 min. tillryggalagt denna långa vägsträcka. Fyra ordinarie pris utdelades samt dess utom ett extra, detta för en tid af 57 min. Nio medlemmar af klubben deltogo i täflingen. Derefter egde en *allmän* täfling rum, i hvilken en norrländing tog pris, men han hade behöft fem minuter mer än stockholmaren.

Sparkstötting.

***

En ny idrott har under 1880-talet sysselsatt Stockholm, den s. k. »hjulsporten», som på *velocipeden* ilar öfver

jorden. På våra gator och i synnerhet på vägarne i stadens omgifningar ser man nu hvarje dag unge män »till häst», på en *bicycle*, »tvåhjuling» kanske någon enda gång äfven på en *monocycle* en »enhjuling». Det är ett snabbt fortskaffningsmedel, och velocipedryttaren främjar därmed sin hälsa, utbildar sina krafter och förvärfvar hurtighet.

»Huru angenämt och uppfriskande är det ej», har en ung velocipedist uttryckt sig, »att stiga upp med solen en vårmorgon, göra i ordning sin velociped och rida ut en eller ett par timmar, innan man går till sitt arbete för dagen, att inandas den friska vårluften, mjuka upp lederna och njuta af naturens skönhet! Uppfriskad och stärkt, med gladt humör och en frisk aptit återvänder man hem.»

Alt det där är otvifvelaktigt icke utan sitt goda inflytande på nya Stockholm. Förr kände man icke till sådana öfningar, och det är ej sant, när man påstår, att man då lefde lika bra som nu. Hälsotillståndet är afgjordt bättre i våra dagar.

Det var redan i vårt århundrades början som man i Tyskland roade sig med en »sparkvagn», hvilken, utan att gå så fort som nutidens »sparkstötting», var vida tröttsammare. En fransman gjorde sedan väsentlig förbättring i detta fortskaffningsmedel, hvarigenom det vardt möjligt att balansera utan att fötterna berörde marken. Styrhjulet försågs med vefarmar och fotrullar och sattes därmed i rörelse. Den nya uppfinningen väckte stort uppseende och uppfinnaren Micheux anlade 1867 den första velocipedfabriken. Redan förut hade dock en stockholmare, hvilken sysselsatte sig med åtskilliga uppfinningar, fabrikör J. W. Östberg, förfärdigat en storartad velociped, men som kanske ej var tillräckligt praktisk. Samme man förfärdigade sedermera i slutet af 1860-talet ett stort antal ganska nätta velocipeder efter då vidtagna förbättringar.

Andra svenska industriidkare började också vid den tiden att efter utländska modeller tillverka velocipeder, hvilka fingo liflig afsättning så väl inom landet som i Finland och Ryssland. Det vardt i en hast modernt att »åka» velociped, och en velocipedklubb bildades samt anordnade pristäflingar och velocipedmaskerader i De la Croix' salong. Men så blef ej detta modernt mera och det dröjde ej länge förr än hela velocipednöjet var bortglömdt. Först på 1880-talet väcktes det åter till lif och då i verklig idrottsform. Velocipedåkningen eller »ridten», såsom den började kallas, antog en helt annan karaktär, framkallad af de lätta och eleganta *bicycles* som nu kommo i bruk.

Velociped-ridt.

Den första velocipedklubben var länge sedan glömd, men i september 1884 bildades en ny, *Stockholms velocipedförening*, hvilken har öfningar äfven vintertiden, den del af året som annars icke älskas mycket af velocipedisten, enär den försvårar hans ridter under bar himmel. Föreningen har därför en lokal inom hus tjänlig till öfningar. Sedan har ännu en velocipedförening uppstått, nämligen *Bicycleklubben*, och dessa två sällskap söka på alt sätt främja idrotten.

Bicycle-ryttaren i Stockholm är i rörelse på alla sina lediga stunder och ej sällan företager han långa utflygter. På Stockholms gator var velocipedfärdande först förbjudet, men är nu tillåtet under iakttagande af vissa af öfverståthållareämbetet utfärdade försigtighetsregler. Det har också händt t. ex., att en sådan velocipedist kl. half sex en morgonstund »startat» från Hornstull och gifvit sig af söder ut, rastat en timme i Södertelje, vid tretiden inträffat i Nyköping, där han kanske tagit ett bad och ätit middag samt efter ett par timmar fortsatt färden, råkat på afvägar som förlängt sträckan med ett par mil, kommit in på Kolmården och i anseende till de djupt grusade vägarnenödgats tillryggalägga halfannan mil till fots, men likväl uppnått Norrköping kl. half tolf på natten — således 19 ¾ mil på 15 timmar och det under alldeles icke gynsamma omständigheter!

Stockholms velocipedförening anordnar gemensamma utfärder, ett helt dussin eller mera hvarje sommar, än till Ulriksdal, än till Drottningholm eller andra platser i hufvudstadens omgifningar, till och med ända till Eskilstuna och Torshälla. Därjämte göras offentliga uppvisningar och velocipedfester. En sådan egde rum våren 1888 i gymnastiksalen på Skeppsholmen, då ej färre än nio hundra personer fylde åskådareplatserna och föreningens medlemmar utförde förvånande konstridter.

Våren 1889 hade samma förening en tre-dagars uppvisning i cirkus vid Karlavägen, då man fick se turridning på höga tvåhjulingar, utförd af tolf man, samt konstridt ej blott på två-, utan äfven enhjulingar, tornering af två i rustning utstyrda velocipedister på höga maskiner, militäriska öfningar, m. m. Det hela var en intressant

uppvisning och äfven en smakfull, med präktiga drägter, förträffligt uppburna af smidige och kraftfulle velocipedister.

Offentliga täflingar i det fria ha för öfrigt burit vittne om hjulidrottens utveckling. Samtliga täflingsridterna ha utförts på landsväg, enär vi ännu icke ega någon särskild velocipedbana, ett förhållande som är synnerligen ofördelaktigt i stockholmstraktens kuperade terräng. År 1889 företog Stockholms bicycleklubb en velocipedkappridt i Söderteljetrakten, bevistad af mycket folk. Banan var i första afdelningen 10,000 meter, och klubbens första pris tilldelades där den velocipedist som tillryggalade afståndet på 24 min. 25 sek. Andra afdelningen, afsedd för årets ryttare, hade en bana på 5,000 meter, hvilken af förste pristagaren reds på 12,23. Tredje afdelningens bana hade samma längd och var afsedd för äldre ryttare. Förste pristagaren red den på 10,20. Det andra prisets man kom blott en sekund efter.

Ett par veckor senare hade Stockholms velocipedförening en kappridt på landsvägen bortom Drottningholm åt Tappström till. Banan utgjorde en svensk mil, med afsittning och vändning vid halfmilen. Vägen hade flere backar och skarpa krökningar samt långa sandtäckta sträckor, hvilket alt inverkade ofördelaktigt. På höga tvåhjulingar togs första priset på 25,46$^{4}/_{5}$ och på säkerhets-tvåhjulingar på 28,10$^{4}/_{5}$.

Sådana kappridter på velociped torde en gång varda mycket talrikare — så vida idrotten går fram åt lika mycket som under senare år, men sådant är aldrig säkert i Stockholm, där moderna oftaväxla. Emellertid ser det ut, som skulle velocipeden ha redan stadfäst sig i de stockholmska vanorna.

***

Att rida på maskin idkas som idrott i nutidens Stockholm, men *hästridten* har icke här utbildats till någon verklig idrott, åtminstone icke i samma utsträckning som segling, rodd, »hjulsport.» o. s. v. Visserligen ha kappridter många gånger anordnats, men det är dock med långa mellantider, och äfven om de bevistas af ett stort antal åskådare, ha de likväl aldrig hunnit någon egentlig »popularitet». Insigterna om kapplöpningarnas natur och betydelse för hästafveln äro ej synnerligt utbredda, men fördomarne mot hela kapplöpningsväsendet äro så mycket större. Om detta otvifvelaktigt är en olägenhet, så medför det dock äfven en fördel, nämligen att man här känner föga till det vad- och spelraseri som kapplöpningarna gifvit anledning till på andra ställen.

Patriotiska föreningen för Sveriges hästkultur gjorde, 1830, första försöket att i Sverige införa kappridter eller kapplöpningar, som de allmänt kallas, men det försöket hade ej någon framgång. Först 1867 upptogs saken åter af *Allmänna svenska kapplöpningssällskapet* som höll den uppe in på början af 1880-talet, men sedan har saken åter afstannat. Stockholm står i det afseendet betydligt efter Köbenhavn, där man hvarje sommar har fullständiga kapplöpningar, i hvilka äfven svenskar deltaga.

Flertalet af de kapplöpningar som anstäldes här under 1880-talet ha varit för kavalleriofficerare. Dessa löpningar ha hållits på Ladugårdsgärdet, hvars mark är därtill föga tjänlig. Statspris ha emellertid utdelats.

År 1886 stiftades *Fältridtklubben* för att väcka och underhålla håg för fältmessig ridning genom anordnande af schnitzeljagter, distansridter o. s. v. Programmet för 1889 innehöll prisridning och prishoppning, jagtlopp samt åtta fältridter af olika slag.

Vida lifligare deltagande väcka *traftäflingarna*. Sådana ha sedan flera årtionden anstälts på Norra Brunnsviken. Länge voro täflingarna mera ett nöje för blott några få personer än någon systematiskt ordnad pröfning af till hästafvelns förbättring lämpliga djur, och småningom upphörde täflingarna. Kapplöpningarna vid Stallmästaregården tillhörde i många år endast minnet, men äfven på det området är det så synnerligt lifliga 1880 talet en ny vågbrytare. År 1883 upplifvades dessa kapplöpningar af några intresserade idrottsmän, och 1884 bildades *Allmänna svenska trafklubben*. Täflingar ha dock hufvudsakligen bedrifvits endast under vintern, och då dels på Norra Brunnsviken, dels på Järlasjön. I synnerhet de förra ha omfattats af allmänhetens lifliga deltagande.

En vacker vinterdag, vanligen i februari, finner man alla gator som närmast föra till Stallmästaregården fylda med stockholmare som åkande och gående begifva sig ut att se på kapplöpningen. Andraskaror anlända med järnbana, Stockholms gördelbana mellan Centralstationen och Värtahamnen. Det är ett rörligt lif i hela trakten, och på Stallmästaregårdens värdshus har man fullt upp att göra.

Onekligen är det egendomligt för stockholmsfolket, att kapplöpningarna aldrig ha kunnat tillvinna sig ett så stort intresse som kappkörningarna. De förra betraktas som mera aristokratiska och äfven djurplågande tidsfördrif, då

däremot de senare gälla som mera folkliga, och då tänker man icke på djurplågeriet. Visst är, att folk af alla klasser, och det midt på en hvardagsmiddag, skyndar ut till kappkörningen såsom till ett mycket efterlängtadt nöje och grupperar sig kring täflingsbanan i det bästa lynne och med åtrå att snart få se hästarne sträcka ut.

Det är en vacker nordisk tafla, med Hagas och Bellevues parker i vinterskrud, glittrande snö på backarne, bländande is på viken, otåliga hästar på banan som omgifves af flaggprydda gränsmärken, och de täta människoskarorna som ökas i hvarje ögonblick. Hästarne gnägga och frusta. Pojkarne hurra där uppe i backen. Bjällrorna klinga. Från värdshuset höres skallande skrattsalvor ... och nu börjas täflingen, nu är väntan på utgången riktigt spändt. Små vad hållas, men så obetydliga, så oskyldiga i jämförelse med summorna vid Epsom och i Boulogneskogen. Stockholm är bara ute och roar sig, icke samladt för att göra affärer, för att ruinera sig och begagna »hästafvelns främjande» till skamliga spekulationer.

Banan har under senare år varit en half till en hel engelsk mil i omkrets, af oval form med 50 meters radie i kurvorna och 20 meter bred. Vanligtvis har man fem löpningar för olika klassers hästar, men det händer att segervinnarne icke äro svenskar, utan härstamma från Finland. Prisen äro från 200 till 500 kr. jämte hederspris.

En annan dag bär det af söder ut, till Nackanäs värdshus vid Järlasjön. Värdshus skall alltid finnas där kappkörningar anställas. Kanske det är den omständigheten som gör dessa täflingar så populära i Stockholm. Nackanäs har onekligen ett täckt, måleriskt läge mellan Sicklasjön och Järlasjön, leende stockholmsnatur och intagande äfven vintertiden. Det är *Södra trafklubben* som brukar anställa täflingar på Järlasjöns is. Dessa äro icke i samma höga grad folknöjen som Norra Brunnsvikens kappkörningar — det är så långt till trakterna söder ut, tycker man — men dock mycket besökta, och på täflingsdagarne röra sig hundratals personer på isen och stränderna. Alt är lifligt och gladt, men lika litet här, som på Brunnsviken märkes något af den feberoro som kännetecknar kappkörningar och kapplöpningar på så många andra ställen i Europa.

Ehuru icke hörande till det egentliga idrottsområdet, måste dockTraftäfling på Brunnsviken.tilltagandet af ridöfningar i manège och promenadridter anföras bland de kroppsöfningar som tillväxt under 1880-talet. Förr stannade man helt förvånad, då man på gatan mötte ett fruntimmer till häst och man stod och såg efter henne så länge hon var inom synhåll. Nu är det ganska vanligt att på Stockholms gator se ridande damer, och de två ridhusen, Stockholms ridhusaktiebolags vid Grefturegatan samt Stockholms nya ridinstituts vid Mäster Samuelsgatan, äro af dem flitigt anlitade.

***

Jagt kan icke sägas utgöra någon mera idkad idrott för Stockholm, och de kongl. jagtpartierna i djurgården vid Ropsten, den kongl. hjorthagen å Ladugårdsgärdet, ha icke afhörts under senare år samt komma snart als icke mer i fråga, då hela denna instängda jagtmark undanrödjes för att bana plats åt hufvudstadens nya gasverk, m. m. Den kongl. jagtklubben har sina jagter fjärran från Stockholm, och bland stadens invånare finnas de som deltaga i jagtpartier inom olika delar af Sverige samt till och med arrendera jagtmarker i aflägsna landsändar.

Men nog har man skjutöfningar i Stockholm. Kommer man t. ex. utanför Norrtull, kan det hända, att man hör skott i granskapet. Det är då *Svenska jägareförbundet* har några af sina målskjutningar i Solna skogen. Går man upp i skogen, finner man en mängd skyttar som skjuta till måls å tafla och sedan å »björn», och de skickligaste tilldelas medaljer, dels i silfver, dels i brons. Åtta sådana målskjutningar kunna verkställas under året, och medelpointen för första pristagare å tafla håller sig vanligen mellan 40 och 50 ctm.

Är det självfva årshögtidsdagen, så börjas täflingsskjutningen redan på förmiddagen, och det händer, att omkring fyrtio skyttar deltaga i skjutning å tafla. Den skickligaste erhåller konungens pris, en större silfverpokal jämte medalj i samma metall, och kanske att någon medlem tilldelas förbundets guldmedalj för den bästa serien under året.

Sedan prisutdelningen egt rum, intager förbundet en sådan högtidsdag festmiddag, nu mera i sin rymliga och vid sådana tillfällen prydligt smyckade paviljong, men efter middagens slut öfverlemnar man sig icke åt veklig hvila, utan tager åter till skjutvapnet och skjuter å »löpande björn», hvarefter extra skjutning å tafla vidtager och håller i

ända långt in i skumma aftonstunden. Träffarne falla vanligen tätt och vackert, och Solnaskogens genljud upprepar de kraftiga dubbelskotten.

Redan på 1820-talet uppstodo jagt- och skyttesällskap i Sverige, och 1830 stiftades *Svenska jägareförbundet* i Stockholm, hvarefter dylika förbund uppstodo på några orter i riket. Dessa skilda skytteförbund ha dock i allmänhet ej stått i något närmare förhållande till hvarandra. År 1859 tog Svenska jägareförbundet i Stockholm ett tillmötesgående steg och inbjöd samtlige jägare- och skytteförbund att som afdelningar ingå i ett *gemensamt* svenskt jägareförbund. Syftemålet skulle vara att i främsta rummet befordra jagtens ändamålsenliga utöfning och vård och i andra rummet att genom skjutöfningar bilda skicklige, i farans stund till fosterlandets försvar färdige jägare. Flera särskilda förbund antogo inbjudningen och ingingo som afdelningar i det gemensamma svenska jägareförbundet, men så kom skarpskytterörelsen och öfvertog den roll som detta gemensamma förbund skulle ha utfört.

År 1883 väcktes åter fråga om stiftande af ett allmänt, gemensamt svenskt jägareförbund. Skarpskytterörelsen hade då mycket försvagats, och man ansåg tiden vara inne att återupptaga förslaget från 1859, hvilket också vann framgång, hvarefter det stockholmska sällskapet utgör Svenska jägareförbundets *centralafdelning*, som är icke ett blott målskjutningssällskap, utan ett förbund som vinlägger sig äfven om jagt och jagtvård och på hvars sammankomster man träffar verklige idrottsmän som på jagtens område ega berömda namn.

Svenska jägareförbundets centralafdelning ledes af en styrelse af nio personer, bland hvilka hofjägmästaren H. M. af Petersens är ordförande, redaktören af Svenska jägareförbundets tidskrift, fil. d:r J. W. Lindblad vice ordförande, löjtnanten, grefve A. P. Hamilton sekreterare och handlanden G. A. Bastman skattmästare.

***

Under någon tid, då idrottsväsendet i allmänhet ännu icke var utbildadt i Stockholm, egnade sig hufvudstadens invånare med lif och lust åt *skarpskytterörelsen*, men i 1880-talets Stockholm spelar denna icke någon stor roll. Mycket har äfven i detta afseende förändrats under de två senaste årtiondena.

Stockholms frivilliga skarpskytteförening bildades den 19 november 1860 och gjorde snart så stora framsteg, att kåren efter fem år räknade en styrka af 2,300 man. Öfningar och utmarscher följdes med lifligt intresse af Stockholms allmänhet och betraktades under några år som verkliga folkfester. Småningom svalnade dock intresset hos så väl allmänheten som skarpskyttarne själfve. Det gick ständigt utför, och vid slutet af 1880-talet utgjorde truppens hela styrka ej mer än omkring 600 man. Skjutöfningarna var det enda som ännuuppehöll kåren, men äfven de kunde ej idkas med samma framgång som förut, hufvudsakligen i brist på skjutbanor, och då ännu 1888 förbrukades 88,139 skarpa skott, voro dessa 1889 blott 66,568.

Öfverbefälhafvarebefattningen har innehafts af sedermera öfverstelöjtnanten grefve G. Adlersparre, nu mera öfversten H. Ankarcrona och sedermera öfverstelöjtnanten E. Ekman samt innehafves nu af majoren H. F. Gyllenram. Föreningens styrelse består af öfverbefälhafvaren, föreningens läkare samt kompanicheferne, som alla äro ständiga ledamöter, och dess utom af en för året vald ledamot för hvarje kompani och sex af föreningens representanter vid första årsmötet utsedda medlemmar. Föreningens ordförande, öfverstelöjtnanten W. von Francken har under en lång följd af år egnat frivilliga skarpskytteväsendet i Stockholm den mest nitiska omsorg. Sekreterare och skattmästare är sedan många år sekreteraren i telegrafstyrelsen C. F. Engström. Kompanierne äro fem, hvilka hvarje år välja sitt befäl och sina representanter.

För att söka åvägabringa större skjutfärdighet grundades 1876 ett särskildt sällskap inom kåren och tog namnet *Skytteförbundet i Stockholm*. Den 8 augusti 1877 företogs den första täflingsskjutningen, och skjutskickligheten ökades sedan oupphörligt, så att man sannolikt utan fara för misstag kan säga, att skytteförbundet gjort frivilliga skarpskytteföreningen i Stockholm väsentliga tjänster.

Skjutöfningarna ha verkstälts mot 10-ringad tafla af 6 fots genomskärning, och afståndet har i allmänhet varit 800 fot, någon gång 1,000 eller till och med 1,200 fot. Vid skytteförbundets en gång om året företagna högtidsskjutning ha i pris utdelats tillsammanlagdt öfver 1,900 kr., och vid årets stora täflingsskjutningar ungefär samma belopp, de förra åstadkomna genom årsafgifter — 2 kr. person — och de senare genom insatser. En inom skytteförbundet länge närd önskan att äfven kunna utdela medaljer tillfredsställdes 1888, och ha af den medalj som förbundet låtit slå utdelats ett exemplar i guld, fyrtiotvå i silfver samt sjuttionio i brons. Enär skytteförbundet består af endast medlemmar ur Stockholms skarpskytteförening, har antalet ej kunnat vara synnerligen stort och utgjorde vid 1889 års slut 56 man. Under förbundets hela tillvaro har tillsammans 170 skyttar varit inskrifna. Ordförande ha varit fabrikören O. W. Hultman, intendenten M. Larson och under de två senaste åren handlanden Th. Sjöstedt, hvilken sist nämde under alla åren varit och fortfarande

är äfven skattmästare.

***

Till målskjutningsidrott må också räknas *bågskjutning* och *spjutkastning* som tagit fart under 1880-talet, förnämligast bland skolungdomen och hvilka öfningar i förening med gymnastik, väckts och främjats af kapten Balck. Vår bågskjutningsmateriel har vunnit efterfrågan af främlingar, och åtskillig utredning för så väl bågskjutning som spjutkastning har sålts till utlandet.

***

Af hela den en gång så betydande skarpskytterörelsen återstå således endast skjutöfningarna, men ej häller dessa äro synnerligt tillfredställande. Man klagar öfver, att det frivilliga skytteväsendet hos oss aldrig blifvit annat än en från främmande land införd prydnadsväxt som icke slagit fast rot hos svenska folket, vare sig i hufvudstaden eller på andra orter. För att hjälpa detta utfärdades 1889 genom Tidning för idrott inbjudning till rikets skytteföreningar och skyttegillen att samlas till ett möte i Stockholm för att öfverlägga om förslag till bildande af en gemensam centralstyrelse som skulle drifva skyttesaken framåt. Af rikets 140 skyttegillen skickade endast 35 ombud, hvilka öfverlade om saken och utvalde en styrelse af tolf personer hvilka skulle ega att med sig förena tre andra och anmoda regeringen om att utse ytterligare två ledamöter, så att styrelsen skulle bestå af sjutton. Denna styrelse skulle taga skytteväsendet i hela landet om hand och främja saken så väl i Stockholm som i landsorten.

Därmed utgick 1880-talet, men under det årtiondet ha täflingsskjutningar om statspris ständigt fortgått. Sedan länstäflingsskjutningarna afslutats och de bästa skyttarne kallats till Stockholm att här täfla om statsprisen, eger den årligen återkommande skyttefesten rum å Ladugårdsgärdet. Vid dessa »fester» infinner sig alltid mycket folk, men dock långt ifrån så många som hufvudstaden kunde erbjuda. En sådan skjutfest i Stockholm kan icke ens på långt håll jämföras med motsvarande i andra land, där de äro efterlängtade högtider. Våra segel-, rodd- och skridskotäflingar äro verkliga folkfester, och skarpskyttarnes utmarscher *voro* det, men täflingsskjutningarna om statsprisen äro endast en svag skugga däraf. Af skyttarne är också naturligtvis endast ett ringa antal stockholmare.

Vida större intresse tyckas skolungdomens täflingsskjutningar väcka bland Stockholms allmänhet. De täflande äro också stockholmsbarn, hvilket otvifvelaktigt bidrager att öka intresset hos hufvudstadens befolkning. Under de tretton år som vid 1880-talets slut denna årligen återkommande täflingsskjutning egt bestånd har den alt mera stadgat sitt anseende som folkfest. Redan tidigt på morgonen är det ett rörligt lif i Kungsträdgården, där anhöriga infunnit sig för att fröjda sig åt de sinas krigiska uppträdande och där äfven andra stockholmare i stort antal samlas för att se afmarschen. Från olika håll tåga de olika skolorna in på platsen, hvar och en med sin fana och företrädd af en musikkår. Ynglingarne taga sig rätt godt ut. Flertalet har förträfflig hållning, marscherar taktfast och gör sin gevärsexercis med god säkerhet. Efter gemensam korum, tåga kompanierna ut till Ladugårdsgärdet, där täflingsskjutningarna försiggå.

Täflingarna äro anordnade af *Föreningen för främjande af skolungdomens vapenöfningar* som grundades 1866 och i hvars styrelse generalmajoren, frih. A. Rappe är ordförande samt lektor G. F. Gilljam vice ordförande och kapten Balck sekreterare och kassaförvaltare. Särskild inspektör öfver folkskolornas militäröfningar är öfverstelöjnanten W. von Francken. Föreningen anslår medel till pris, bekostar alla utgifter till festen, aflönar instruktörer för folkskolorna m. m.

Är så hela styrkan samlad på Ladugårdsgärdet, formerar den en öppen fyrkant samt mottages af nyss nämda förenings ordförande. Skjutafdelningarna ordnas, och snart smälla skotten mot kanske ej mindre än 90 taflor, af hvilka några och tjugu för remingtongevär samt återstoden för salongsgevär. Hvarje skola har sin särskilda grupp af taflor. Ett tjog unge officerare upprätthåller ordningen, hvilken alltid är af bästa slag. Det går raskt undan med skjutningen, och denna är, åt minstone i jämförelse med skyttarnes ålder, af ganska tillfredställande art. Skjutningen med remingtongevär har under senare åren visat en medelpoint af 38 eller 40. Den högsta pointen brukar vara 58 eller 60, den lägsta omkring 35, och kunna skolgossarne således med heder bestå jämförelse med skyttarne vid täflingen om statsprisen, särskildt beträffande den lägsta pointen för erhållande af sådant pris. Medelpointen för de högre läroverkens skyttar med salongsgevär har varit omkring 70. Folkskolegossarne och de

femklassiga läroverken stå mycket under de högre i skjutskicklighet.

Täflingen har följts med största intresse af de många åskådarne, och när den efter half annan timme eller så omkring är afslutad, följer man med lika stort deltagande de manövrer som då utföras. Skolorna täfla också om att visa sin färdighet i handgrepp, marscher och kompaniexercis. Efter exercisen följer defilering, hvari samtliga skolor deltaga. Såsom vi förut ha omtalat, äro folkskolornas lärjungar uniformerade och väpnade på den ofvan nämda föreningens bekostnad, ett prof på föreningens välvilja och nitälskan för öfningarnes upprätthållande, men också redan från barnaåren en gränsskilnad mellan »bättre och sämre folk».

Under det den unga truppen exercerat och defilerat, ha protokollen uträknats, och prisutdelningen kan taga sin början. Generalen håller tal och inpräglar hos de unga, att all uppfostrans mål är att bilda medborgare samt att det icke är nummerstyrkan, utan fosterlandskärleken och den krigiska utbildningen som jämte offervilligheten och det moraliska modet utgöra de förnämsta insatserna vid fosterlandets försvar. Det är ord som göra intryck på det unga sinnet och finna genklang hos de många medborgare och medborgarinnor som deltaga i festen.

Efter prisutdelningen marscherar hela styrkan åter med flygandefanor och klingande spel till baka till staden, men täflingsskjutningarna äro alltid lika efterlängtade och bilda »data» i vår skolhistoria.

Till inköp af pris hade föreningen 1889 anslagit 400 kr., hvarjämte enskilda bidragit med 300 kr. och åtskilliga andra gåfvor.

***

Det är klockan sju en vintermorgon och så kallt, att det »smäller i knutarne». Det lata Stockholm ligger i sina kvafva iden och snarkar sin djupa morgonsömn eller vänder sig halfslumrande i sin mjuka bädd och känner sig glad öfver att icke behöfva stiga upp ännu på en eller halfannan timme, kanske på två eller tre timmar. En svensk landsortsmänniska inbillar sig ofta, att det *lata* Stockholm är det samma som *hela* Stockholm och att en stockholmare aldrig vaknar förr än långt in på dagen samt icke börjar sin verksamhet förr än ännu längre fram. Gå en tidig morgonstund vintertiden till Smålandsgatan och stanna framför baksidan af det hus som inrymmer Sveasalen jämte så många andra lägenheter. Ni skall få se, att det lata Stockholm icke är så uteslutande *hela* Stockholm.

Oaktadt kölden och kanske äfven snöstormen, ilar den ena stockholmaren efter den andre fram åt gatan och svänger in på Sveasalshusets frånsida. Det är icke några manspersoner som söka arbetsförtjänst, stadigvarande eller tillfällig, icke några som nöden drifver ut i morgonkölden, utan folk af de vilkor, att de mycket väl kunde stanna i sängen ännu ett par timmar. Men det är människor, dock endast manfolk, som äro måna om sin hälsa och hvilka medan de ännu njuta af full sundhet vilja bevara den för äfven kommande dagar samt dess utom äro roade af att springa, hoppa, vrida och vända sig på alla sätt, kanske också att »degagera fall ut», i gård med hög parad, »parera kvart-ters» och göra en låg primstöt.

Stockholms gymnastik- och fäktklubb står det på dörren. Ni skyndar upp för några trappsteg och kommer in i ett väl uppvärmdt öfverplaggsrum samt därifrån in i två rum med tidningar, taflor på väggarne och enkel hemtrefnad i morgonlampans sken. Genom en dörr ser ni ned i en stor sal, till hvilken några trappsteg leda. Där nere står en hel mängd karlar i enkel, hvit ylledrägt .... Gif akt! ... Rättning — höger! ... Midt åt! Öppna leden — marsch! och så där vidare .. Tåhäfningar och knäböjningar, armsträckningar, ryggböjningar med mera sådant och derpå en kraftig språngmarsch. Det ser onekligen morgonfriskt ut, kraftigt och smidigt, riktigt uppryckande. Alla dessa herrar ha ett hurtigt utseende och kunna otvifvelaktigt ståemot ganska ihållande strapatser. Öfverflödig fetma lida de icke af. Se på den där! För ett år sedan hade han en så omfångsrik stofthydda, att han väckte uppseende. Folk stannade och gapade på honom, när de mötte honom på gatan. Trög och ovig var han. Nu är han den smärtaste bland de smärte, vig och rörlig och ser synnerligen belåten ut. För den förändringen har han morgongymnastiken att tacka, den starka, systematiskt ledda kroppsrörelsen, den på denna följande morgonduschen och det raska lif som främjas i gymnastiksalen.

Morgongymnastiken kan för öfrigt utbytas mot aftonrörelser, i fall så önskas, men det hurtiga Stockholm tyckes dock föredraga morgonstunden. I vår inledningspromenad till Nya Stockholm ha vi redan fäst uppmärksamheten

på de hufvudstadsbor som vid en tidig timme begifva sig dels till friskgymnastiken, dels till några af de medikomekaniska gymnastikinrättningarna för sjukbehandling, och i ett annat kapitel ha vi sökt närmare skildra de senare.

Friskgymnastiken är dock af annat slag och hör till idrottsområdet. Visserligen kan af andra idrottsmän, såsom roddare, ryttare, m. fl., invändas, att fristående gymnastik icke är någon idrott, men då svarar gymnasten, att gymnastiken består ej blott af dessa rörelser på stället, som äro förnämligast grundläggande och uppfostrande, utan eger äfven en mängd andra som utveckla kraft och sinnesnärvaro i lika hög grad som någon annan gren af idrott. Idrotten bör, säger gymnasten vidare, till viss grad grunda sig på gymnastiken, och hvilken idrottsman som hälst bör aldrig upphöra att gymnasticera. En roddare, en velocipedryttare m. fl. bör under de tider han ej kan ro eller använda sin velociped hålla sin kropp i spänstighet genom gymnastik.

Detta tyckes ock vara åsigten hos nya Stockholms fleste idrottsmän, och därför ha vi *Stockholms gymnastikförening*, *Stockholms gymnastik- och fäktklubb*, *Stockholms södra gymnastik- och fäktklubb*, *Kvinliga gymnastiksällskapet*, *Stockholms kvinliga gymnastikförening* samt gymnastiksällskap inom skolorna. På detta område, liksom på alla andra inom idrotten, har stor verksamhet utvecklat sig under 1880-talet.

Då vi icke kunna upptaga utrymmet här med att skildra alla dessa gymnastikföreningar, hvilka i så väsentlig grad känneteckna nya Stockholm, välja vi en af dem, den ofvan nämda vid Smålandsgatan.

Under hösten 1876 utfärdadas af nu mera professor L. M. Törngren, kapten V. G. Balck och major J. D. Haasum inbjudning till bildande af en fäktklubb, afsedd att fylla den länge kända bristenStockholms gymnastik- och fäktklubb.att ej inom hufvudstaden ega en lokal, där unge män hvilken ledig stund som hälst på dagen kunna erhålla en för kropp och sinne uppfriskande kroppsöfning.

Stockholms fäktklubb, som den då kallades, öppnades den 18 november 1876 i f. d. Odéons lokal, 28 Regeringsgatan, och där fortgick verksamheten i fem år. Från hösten 1881 till våren 1885 var klubben inrymd i f. d. Enkhusets västra flygel, 18 Hamngatan. Under vintern 1885—86 uppehöll klubben sig i Hôtel W6 stora sal, där under sju månader talrikt besökta morgonöfningar gåfvos. Den 1 november 1886 började klubben sin verksamhet i n. v. lokalen, 15 b Smålandsgatan, med ingång äfven från Hamngatan, hvilken lägenhet af egaren, byggmästaren C. O. Lundberg, inredts för klubbens räkning.

Lokalen innehåller en större *gymnastiksal* försedd med all den apparelj som ett nutida gymnastikrum skall innehålla, ett *afklädningsrum* med tvättställningar, våg, m. m. samt där innanför ett *duschrum* med tre kalla och tre modererade så väl regn- som sidduscher. Längs gymnastiksalens ena långvägg finnes en rymlig äfven med dusch försedd korridor. För flickskolorna finnes ett särskildt *toalettrum*. Därjämte har man äfven nämda *expeditionsrum* och *tidningsrum* med så väl svenska som utländska blad.

Från och med andra året af sin tillvaro förlorade klubben sin karaktär af uteslutande fäktklubb, men såsom för fäktning grundläggande infördes gymnastik, så att första halftimmen af hvarje öfningsstund upptager fristående och appareljgymnastik samt den andra fäktning. Samtidigt ändrades namnet.

Under första åren besöktes klubben nästan uteslutande af ungt folk, men de fördomar medelålders och äldre personer hyst mot kroppsöfningar har klubben lyckats småningom till någon del besegra, så att i öfningarna deltaga nu snart sagdt alla åldrar från 15 till 55 år och under stumdom äfven däröfver. Klubben räknar sina kunder bland nära nog alla samhällsklasser, och bland de i öfningarna deltagande finner man handelsbokhållare, studerande, fabrikanter, handlande, tjänstemän (i synnerhet kl. 3—4 e. m.) läkare, af hvilka några mera kända sällan saknas vid aftonöfningarna och som dess utom skicka patienter dit. I öfningarna deltaga äfven vetenskapsmän och — diplomater. De sist nämda pläga infinna sig kl. 4—5 e. m., men en af dem, franska sändebudet, saknas sällan i ledet redan kl. 7 på morgonen.

Klubben har mellan 4 och 500 ledamöter, hvilka erlägga 5 kr. i årsafgift. Deltagarne i öfningarna, som betalas med 7 kr. i månaden samt rabatt för längre tid, utgöra omkring 300. Ett hundratal gymnasticera och fäkta på egen hand. Dagligen gifvas fyra gemensamma öfningar från första hälften af september till den 1 juni. Under sommarmånaderne är duschen tillgänglig för allmänheten mot 15 öre gången.

Ett tiotal föreningar samt flick- och gosskolor hyra lokalen för gymnastik på tider då den icke användes för klubbens egen räkning.

Klubbens ordförande var öfverste G. Nyblæus till 1888 och är nu kapten Balck. Såsom en gärd af erkänsla för tolfårig verksamhet utsågs den först nämde till hedersledamot, då han lemnade ordförandeplatsen. Sekreterare och skattmästare är F. T. Wancke.

Öfningarna ha nästan från början haft till ledare löjtnanterne G. Kantzow och O. Scherstén samt under senare år äfven löjtnant S.

Drakenberg, hvilka alla kraftigt bidragit till klubbens framgång.

Stockholms gymnastikförening stiftades 1875 och har många minnesvärda bragder att anteckna i idrottens häfder. Redan 1876 anordnade denna förening den första svenska gymnastikfesten och täflade med Göteborgs gymnastiska sällskap. Året därpå deltog föreningen i en mellanfolklig gymnastikfest i Bruxelles och vann aktning hos utländska idrottsmän. Sedermera har föreningen deltagit i andra sådana fester inom och utom landet samt själf anordnat flere och städse uppträdt med utmärkelse. Efter att i nio år ha haft sina öfningar på gymnastiska centralinstitutet, hålles dessa nu i norra latinläroverket. Ordförande i styrelsen är kapten Balck.

Stockholms södra fäktklubb bildades 1882, när då varande löjtnant C. V. E. Ankarcrona och löjtnant W. Åhman hyrde Södra gymnastiska institutet vid S:t Paulsgatan, och har sedan ombildats till *Stockholms södra gymnastik- och fäktklubb*, i hvars styrelse generaldirektör A. Andersson är ordförande.

Ett särskildt element i Stockholms idrott har på senaste årtiondet tillkommit, nämligen det kvinliga som yttrar sig i synnerhet i *Kvinliga gymnastiksällskapet*, hvars ordförande är kapten C. Silow, och *Stockholms kvinliga gymnastikförening* som ledes af fröken Vendela A:son Falck. Af stort intresse är att se dessa kvinliga gymnasters uppvisningar, hvilka, lika litet som de vanliga gymnastiksällskapen, höra till den rent pedagogiska och ej häller till sjukgymnastiken, utan är verklig idrott samt ådagalägga, att styrkan, vigheten och hurtigheten ingalunda inverka ofördelaktigt på det kvinliga behaget.

Gymnastiksällskapens offentliga föreställningar mottagas med stort bifall af allmänheten och skaffa sällskapen väl behöflig förbättring i inkomster. Stockholms gymnastikförening samt Gymnastik- och fäktklubben ha till sammans gifvit sådana föreställningar äfven på kongl. Operan. Det är både roande och högtidligt. När förhänget går upp, ser man kanske ända till 150 man i gymnastikföreningens och fäktklubbens drägter samlade kring svenska fanan, och kapten Balck framsäger en vacker prolog, hvarefter kören sjunger »Vårt land». Så intågar en trupp värjfäktare som under t. ex. löjtnant Kantzows kommando utför ledfäktning, omedelbart aflöst af en afdelning sabelfäktare, anförda af löjnant Scherstén. Hvad man finner är, att det nu mera icke är militären ensam som kan fäkta, utan att Stockholms fäktklubb utbildat en stam äfven af civile män som kunna sköta värja och sabel. Man får för öfrigt se fäktning i rustning samt sabel mot bajonett, o. s. v. Så komma de gymnastiska öfningarna som visa så smidiga och behagliga rörelser och därpå fornnordiska bilder med sång och strängaspelsamt andra lefvande bilder efter bekanta nordiska taflor, t. ex. Cederströms »Karl den tolftes lik». Men äfven södern får låna sig till en sådan nordmannakraftens fest. Det händer, att serenad i spansk drägt, dolk och svartsjuka och häftig nattlig strid framställas på scenen. Och till slut en helt allvarlig gymnastikuppvisning. Det hela är vackert, friskt och hurtigt, och man inser nog, att det framstälts i fosterländskt och samhällsnyttigt syfte för att i vida kretsar sprida intresse för härdig uppfostran.

Nu senast ha åter gymnaster och velocipedister slagit sig till sammans för att gifva föreställningar å nya cirkus vid Karlavägen, hvilken byggnad, arkitekten G. Lindgrens vackra verk, kanske bäst uppfyller sitt ändamål, då den upplåtes åt sådana verkliga idrottsfester.

Cirkus vid Karlavägen.

Obestridligt torde vara, att dylika föreställningar, lika väl som rodd- och skridskotäflingar, väcka och underhålla intresset för idrott på olika områden. Detta torde äfven vara fallet med svenske gymnasters uppträdande på utlandets idrottsfester, t. ex. i Paris och London 1889, fastän detta icke hör till *Stockholms* inre historia och således ej här kan behandlas.

***

Inom idrottsväsendet faller också den verksamhet som utvecklas af *Svenska turistföreningen*, hvilken visserligen icke utgått från Stockholm, men nu mera har där sitt hufvudsäte. Föreningens syfte är att utveckla och underlätta turistlifvet inom landet, att för den skull genom skrifter, föredrag, utställningar m. m. sprida kännedom om Sveriges naturskönhet samt väcka lust för resor inom riket, att verka för lättade kommunikationer och förbättrade

anstalter för resandesKvinlig gymnastik.bekvämlighet, bereda sina ledamöter prisnedsättning å ångbåtar och hotel samt hos försäljare af turistartiklar och äfven söka främja skolungdomens sommarvandringar.

Föreningen bildades 1885 och räknade vid början af 1886 sextiofem betalande och två ständige ledamöter, men består nu mera af *två tusen sextiotvå* medlemmar, af hvilka elfva ständige. Årsafgiften är 3 kr., men den som på en gång erlägger 100 kr. blir ständig ledamot och behöfver icke erlägga vidare afgifter.

Styrelsen består af tolf personer. Förste ordförande var professor Frithiof Holmgren, den nu varande är riksantikvarien H. Hildebrand. Föreningen utger en årsskrift hvilken innehåller årsberättelse, notiser och reseskildringar med illustrationer samt åtskilliga andra uppsatser i föreningens syfte. Denna årsskrift har för 1890 växt till en intressant bok på öfver 250 sidor. På föreningens expedition, 6 Karduansmakaregatan, finner man en samling resehandböcker, ortbeskrifningar, kartor och fotografier, de sist nämda till ett ganska stort antal, och där meddelas upplysningar i alt som eger samband med föreningens ändamål.

***

Den svenska idrotten har också sitt tidningsorgan i Stockholm nämligen *Tidning för idrott* som utgifves af kapten V. Balck hvilken alt sedan 1881, då tidningen uppsattes, egnat en icke ringa del af sin ovanliga verksamhetslust och ihärdiga arbetskraft åt detta företag, däruti understödd af åtskilliga för idrotten nitälskande personer, såsom dr G. Meyer (medredaktör 1881—1884), kommendörkapten C. Smith (under någon tid redaktör) och hr A. Lindman samt flere andre medarbetare. Denna illustrerade halfmånadstidning har framgångsrikt bidragit till idrottens främjande.

XXXV.

I framtiden.

Det är en afton sent på året. Månen står högt öfver Mariabärget, glittrar på Mälarens bölja som kanske snart kryper under sitt vintertäcke, lyser skarpt på Riddarholmens åldriga byggnader, kastar ett vänligt skimmer öfver Kornhamns klumpiga skutor och gamla husgaflar samt har också ljus kvar för Kungsholmslandet där borta. Söder Mälarstrand ligger nedanför bärgväggen i djup skugga, men här äro nutid och framtid, under det taflan framför oss tillhör gamla Stockholm. Det är endast de nya tornspirorna som höra till det nya, och likväl äro de ej annat än förnyade påminnelser om forna tider, då hela Stockholm utgjordes af de hopträngda husmassorna i inre staden och Klara torn reste sig öfver en föga bebygd förstad, under det Södermalms bärg stupade rakt ned i sjön med knapt utrymme för några fiskarkojor och ett litet båtvarf vid klippans fot.

Söder Mälarstrand är ett nutidsverk ... Se, nu drifves mörkret på flykten af ett femtiotal gaslyktor som kasta ett skarpt ljus öfver den breda gatan från Mariahissens hus och den nya, ståtliga uppfartsvägen, sprängd i bärget ända upp till Hornsgatan, ett kraftigt bevis på nya Stockholms skönhetssinne, trägna arbetsflit och praktiska framtidsblick samt äfven ett intyg om hvad vårt samhälle kan offra i penningar, när det gäller allmännyttiga företag.

Det storartade vägbyggnadsarbetet kräfde en tid af *fem* år och en utgift af omkring *en million kr*. Den genom sprängningen lodrätt formade bärgväggen, som blänker i lyktskenet, sträcker sig från Mariahissen på en längd af öfver 400 meter fram till uppfartsvägens början, hvarefter denna fortsätter på en sträcka af 266 meter, med en stigning af 1 på 30 till ett hvilplan, där vägen kröker in i dengenom sprängningen bildade och af bärgväggar på 10 och 12 meters höjd omgifna körbanan, hvilken, liksom hela uppfartsvägen, är 18 meter bred och leder ända fram till Hornsgatan, på en punkt öfverbygd af en bågbro af järn vid Lundagatan som går högt öfver hålvägen.

Det är ett stolt verk, utfördt närmast under ledning af löjnant P. A. L. Lindahl, men blott *ett* af de många som fullbordats under stadens byggnadschef, major C. J. Knös, en af nya Stockholms vågbrytare som gifvit ritningar till ett stort antal byggnadsverk både öfver och under jord och hvars namn, jämte stadsingeniören H. Ygbergs, alltid skall hågkommas, när talet faller på Stockholms kommunala utveckling under 1880-talet.

C. J. Knös.

Under major Knös' chefskap har en mängd offentliga *husbyggnader* utförts, såsom stadens ofvan nämda flera nya sjukhus och här förut likaledes påpekade nya läroverkshus, liksom flere *vattenbyggnader*, t. ex. kajen nedanför riddarehuset, kajerna vid Munkbron och Tegelbacken samt betydliga ombyggnader af stödmurar vid olika ställen af Norrström och reglering af Riddarholmens norra och västra stränder, de stora *brobyggnaderne*, Vasabron och Kungsbron, samt nya bron öfver Stallkanalen, vidare de omfattande *hamnbyggnaderne* till Stadsgårdens ordnande och anläggande af Värtahamnen.

Utom dessa till ej ringa del storartade byggnadsverk, ha *gatu-* och *trumbyggnadsarbeten* drifvits i stor utsträckning, och större delen af det underjordiska afloppssystemet har utförts. *Vattenledningen* har utvidgats med två nya reservoarer, ett nytt pumpverk jämte maskin- och ångpannehus, fyra filtrerbassänger samt utsträckning af ledningarna i mån af stadens tillväxt. *Renhållningsväsendets* ordnande tillhör också detta skede af Stockholms offentliga arbetshistoria, med ny kasern å Södermalm, anläggning af Spånga- och Löfsta järnväg med tre laststationer inom staden samt byggnader vid Riddersvik och Löfsta.

Dessa, i förhållande till stadens tillgängar verkligen storartade, företag, för hvilka framtiden otvifvelaktigt skall känna sig tacksam, tänker man dock vanligtvis icke mycket på, under det man t. ex. åker Strandvägen fram till Djurgården eller tager i betraktande de nya husen vid Narvavägen eller söker upp de tomter som ännu återstå att bebygga eller ombygga på gamla Ladugårdslandets nya Östermalm. Det är den stadsdelen som jämte Vasastaden företrädesvis kallas *nya* Stockholm, men snart är det icke nytt, då det nya däremot uppstår i synnerhet på Södermalm, där hittills öde tomter bebyggas och de gamla träkojorna alt mera försvinna och lemna platsför höga tegelstenhus, af hvilka en stor del ty värr utgöres af föga trefliga hyreskaserner, men dock genom lag och förordning tvingas att bjuda på sundare bostäder än som förr fordrades.

Ännu hänga många små kojor på branten ofvan för den nya uppfartsvägen, men deras tid är nog snart till ända. Med dem försvinna ock de små trädgårdarne. I ersättning får västra Södermalm Tantolundens stora park samt anläggningar kanske ej blott på Högalidsbärget, utan äfven på gamla Skinnarviksbärget, väster om uppfartsvägen.

Med stadens omskapande följer ock en förändring i invånarnes lefnadsvanor, liksom i åsigter och tänkesätt. Offentligheten gör sig alt mera gällande, och det är icke samma tankar och känslor hos den som inom den trånga familjekretsen betraktar verlden från den lilla trädgårdstäppan på bärgsluttningen som hos den hvilken tränges med det myckna folket i den stora parken och har sitt hemvist i ett vidlyftigt hus med kanske hundratals andra hyresgäster.

Den omnämda uppfartsvägen är ej tillräcklig för mer än *västra* delen af Södermalm. Skall hela den stora stadsdelen närmare förenas med det öfriga Stockholm, fordras flera uppfartsvägar, och därpå har man äfven tänkt under 1880-talet, fastän man ej kom längre än till några förslag i olika riktningar. Först sedan något i det afseendet förverkligats, kan man börja tala om ett riktigt nytt Stockholm. Under det hela samhället drager nytta af en så lättad samfärdsel med en hittills föga gynnad stadsdel, skall den senare särskildt vinna därpå, och det är beräknadt, att uppfartsvägarne skola öka tomtvärdet på Södermalm ända bortåt *sjuttio millioner* kr.

Södermalms bärg måste genombrytas samt här och där huggas af. De äro för omedgörliga att helt och hållet undanskaffas, men i andra delar af Stockholm skall man nog fortsätta med detta borttagande eller åt minstone betydliga minskande af backar hvarmed man hållit på under 1880-talet och hvilket af många betraktats som ett lika onödigt som kostsamt arbete, ehuru det i själfva verket torde vara ett bland de nödvändigaste och de mest bidragande till de fördelar, att icke säga välgärningar, som äro en följd af lättad samfärdsel. Den stora fördel som gator med ringa lutning ha framför andra med svåra backar kan till och med räknas ut i pengar.

Det ligger i tidens och kanske ännu mera i framtidens syften att »nivellera» och jämna ut. Den ofvan nämda uppfartsvägen är ett af tecknen därtill, men kommer nog att efterföljas af flera och grundligare, hvilket gäller icke blott stadens yttre utseende, utan äfven inre förhållanden.

***

Hvad är det som skimrar i månljuset, när vi kasta våra blickar från Söder Mälarstrand öfver vattnet till motsatta

sidan? Gamla sta'n har försvunnit, och vi skåda en helt ny stadsdel med breda, trädplanterade farvägar och nästan lika breda gångbanor mellan palats för handelsbodar och affärslägenheter af alla slag. Inga brinkar och gatustigningar synas. Alt är jämt och slätt och inga hinder för människors och varors snabba framskaffande, vare sig med ånga, elektrisk rörelse eller hästkraft. Detta finna invånarne vara helt naturligt och kunna ej fatta, huru det någonsin kunnat vara annorlunda. Men mera folk än på vår tid i »staden mellan broarne», såsom det fordom hette, är det icke. Där bo fortfarande endast 12,000, ett fåtal i jämförelse med Södermalms 345,000 samt Norrmalms och Östermalms 380,000 och Kungsbolmens 138,000.

Invånarantalet är icke någon månskensfantasi, utan en hos stadens myndigheter 1888 uppgjord ungefärlig beräkning öfver Stockholms blifvande folkmängd. Beräkningen har gjorts med kännedom om huru många invånare kunna rymmas på 100 kv.-meter bebygd tomtyta samt då man vet, att folkmängdens täthet beror icke blott af husens antal och höjd, utan äfven af om de äro inredda i små lägenheter eller i våningar på många rum.

Framtiden kommer otvifvelaktigt att göra många förändringar i bostadsförhållandena, men man har funnit, att Stockholm, utan utvidgning af närvarande område, skall kunna hysa *875,000* människor. Det har uträknats hos stadsfullmäktige.

När man hunnit så långt, skall dock väl ännu finnas åtskilligt kvar af det Stockholm som nu kallas det nya, ty det går sannolikt fortare än hvad man föreställer sig att höja invånarantalet med 5 eller 600,000 — blott de två eller tre första hundratusen uppnåtts. På de senaste femtio åren har Stockholms folkmängd tredubblats, och på kommande femtio går tillväxten otvifvelaktigt ännu hastigare. Innan medlet af nittonhundratalet kan staden möjligtvis ha kommit till de ofvan nämda 8 eller 900,000. Den som då forskar i Stockholms gamla förhållanden och en sen aftonstund i riksbiblioteket låter tjänstemännen leta fram ett dammigt exemplar af vårt »Nya Stockholm», ler nog med ett ömkande uttryck öfver »forntidens naiva uppfattning», men nödgas kanske också erkänna, att Stockholm redan i slutet af föregående århundrade hade tagit ett stort steg fram åt samt att i synnerhet 1880-talet visade sig ganska lifaktigt.

»Det var då man började bygga mera efter hälsovårdens fordringar och i en smakfullare stil», säger forskaren och vänder sig till ett ungt fruntimmer som håller på med ett vetenskapligt verk, »och som doktorn vet, hittade man då på att hissa upp folk tillSödermalm, ty af de stora uppfartsvägarne fans bara en enda, och man öppnade högskolan och erkände kvinnans rätt icke blott att inhemta kunskaper, utan äfven att använda dem, något som man under lång tid nekat henne. Redan då började hon undervisa både i högskolan och arbetareinstitutet och tog äfven sina första fjät på tidningsvägen samt egnade sig åt många andra sysselsättningar hvilka förut kallats okvinliga, men började erkännas som gemensamma för könen.»

»Ja, 1880-talet var icke så enfaldigt», medgifver doktorn, »men hvem har tid att tänka på det nu? Det skall väl ej heller alltid anföras som en storartad förtjänst, hvad som verkligen icke var annat än en skyldighet, att vi kvinnor började erkännas som samhällsmedlemmar.»

»Nå, det årtiondet gjorde väl mer än det», menar forskaren. »Det utvecklade en mängd nyttiga uppfinningar, arbetade för nykterheten, verkade för kroppsarbetarnes förbättrade ställning samt sökte ordna fattigvården efter en verksammare plan, ryckte upp undervisningen och ifrade för stärkande kroppsöfningar. Då såddes månget frö som sedan spirat upp och burit frukt, fastän då ännu också mycket ogräs trifdes som man icke brydde sig om eller kanske rakt af icke märkte.»

***

... Det var hvad vi tyckte oss höra och se från det nya Stockholm som skall finnas om sextio eller sjuttio år eller ännu längre in i framtiden, men som har sin rot i våra dagars.

Huru den svenska hufvudstadens öden än må utveckla sig, skall denna utveckling dock till stor del växa upp från den grund som lades mot slutet af vårt århundrade och i så mycket gaf ny riktning åt samhället. Vi skola otvifvelaktigt på de flesta områden öfverträffas af våra efterkommande, men de böra icke glömma huru vi bröto vägen för dem.

Sent skall väl också minnet utplånas af det Stockholm som lefver och verkar i våra dagar, den fagre staden med det undersköna läget som gläder infödingar och väcker beundran hos främlingar; det Stockholm som på ytan förefaller endast gladt och begifvet på nöjen och därför ofta kallas lättsinnigt och hemfallet åt flärden och njutningslystnaden, men hos hvilket hjärtat likväl klappar friskt och varmt för hvad stort och upphöjdt är; det idoga och sträfsamma Stockholm, hvars verksamhet utgör en så stor insats i detfosterländska arbetet; det på timliga egodelar just icke öfverflödande, men alltid känslorika Stockholm som aldrig tröttnar att visa sin människokärlek; det Stockholm som fördragsamt lemnar plats för så många olika tänkande, där så många skilda meningar sammandrabba, alla slutna inom samma gästfria famn; det Stockholm som gärna skämtar, kanske också någon gång hånar, men dock både känner fint och tänker ädelt, då det är fråga om allvarliga ting och synnerligen då det gäller fosterlandets ära och välfärd; det Stockholm öfver hvilket Sverige kan vara stolt och som den hvilken där haft sin vagga måste framför alt hålla kärt.

REGISTER.

*

Rättelser:

Sid. 142, rad. 16 nedifrån står: Hummums, läs: *Hammams*. » 413, » 8 » » Herlenius, » *Alenius*.

Med anledning af en på sid. 444 meddelad uppgift, hvilken, ehuru erhållen från fullt trovärdigt håll, dock befunnits vilseledande, har direktör A. H. E. Fich anhållit få upplysa, att Ritzaus byrå aldrig drifvits för hr Fichs räkning, lika litet som han någonsin varit egare eller medegare af nämde byrå.